Creații

Remarcabilul filosof, filolog și teolog alexandrin Origen (185-253) este unul dintre reprezentanții de marcă ai teologiei creștine timpurii și ai filologiei biblice. Această ediție include celebrul său tratat „Despre principii” - prima încercare de sistem dogmatic creștin, în care doctrina creștinismului a fost expusă în categoriile gândirii elenice (traducerea din latină a fost finalizată la Academia Teologică din Kazan la sfârșitul secolului al XIX-lea), precum și a 6-a carte a „Interpretărilor Evangheliei după Ioan”, care nu fusese tradusă anterior în limba rusă.

Tratatul „Despre principii” a fost probabil scris în jurul anilor 228-230 și a marcat sfârșitul șederii lui Origen în Alexandria. Trebuie menționat că acest tratat a fost publicat fără știrea lui Origen și împotriva dorinței sale de către prietenul său Ambrozie. Această lucrare a ajuns până la noi în revizuirea lui Rufinus (secolul al IV-lea), în latină (scopul revizuirii era de a atenua învățătura condamnată a lui Origen). În plus, două fragmente ample din Cărțile III și IV ale tratatului au fost păstrate în antologia compilată de Vasile cel Mare și Grigore de Nazianz, sub titlul „Filocalia”.

Întreaga lucrare este împărțită în patru părți sau cărți: „Cartea 1. Despre lumea spirituală (Dumnezeu, Logos, Duhul Sfânt, îngeri)”, „Cartea 2. Despre lumea materială și om”, „Cartea 3. Despre liberul arbitru, despre păcat, răscumpărare și escatologie”, „Cartea 4. Despre Sfânta Scriptură și principiile înțelegerii ei”.

„Comentariile la Evanghelia după Ioan” se numără printre lucrările exegetice ale lui Origen. Acestea au fost scrise pentru a respinge învățătura gnostică a lui Heracleon (un adept al lui Valentinus), care a scris și comentarii la Evanghelia după Ioan. Origen a scris 32 de cărți cu aceste Comentarii, dintre care doar **9** au supraviețuit până în zilele noastre . Cartea a 6-a a Comentariilor conține o explicație a primului capitol al acestei Evanghelii, versetele 19-29. Trebuie menționat că această ediție a uneia dintre lucrările principale ale lui Origen nu este pregătită științific și, prin urmare, poate fi folosită doar ca un text suplimentar prezentat popular în studierea istoriei științei teologice creștine.

Trebuie spus că printre asceții și savanții remarcabili ai primelor secole ale creștinismului, Origen ocupă pe bună dreptate unul dintre primele locuri. Cu toate acestea, în unele dintre lucrările sale, el s-a abătut mult de la Sfânta Tradiție a Bisericii. Există multe aspecte controversate și, mai mult, eretice în opiniile lui Origen. Astfel, el a recunoscut preexistența sufletelor și a reîncarnării; el a susținut că mântuirea este pregătită pentru toată lumea, inclusiv pentru spiritele căzute. Drept urmare, deja sub împăratul Justinian, în 543, la cel de-al Cincilea

Sinod Ecumenic, învățătura sa a fost condamnată ca eretică, iar el însuși a fost anatematizat.

Textele care alcătuiesc această carte electronică sunt preluate din surse deschise de pe internet, în special traducerile lui Dunaev și Seregin sunt preluate de pe site-ul http://www.btrudy.ru/ .

- Discursul întâi despre Cântarea Cântărilor
- Scrisoare către Sfântul Grigore Făcătorul de Minuni
- Comentariu la Ioan. Traducere din greacă de A. Tsurkan
- Comentariu la Ioan. Traducere din greacă de A. G. Dunaeva
- Comentariu la Evanghelia după Matei, Cărțile 10-11
- Instrucțiuni despre rugăciune (din tratatul „Despre rugăciune”)
- Interpretarea rugăciunii „Tatăl nostru” (din tratatul „Despre rugăciune”)
- Îndemn la martiriu
- Despre începuturi
- Împotriva lui Celsus

Discursul întâi despre Cântarea Cântărilor

Prefaţă

Către Preafericitul Papa Damasus Ieronim

Către Preafericitul Papa Damasus Ieronim

Așa cum Origen a excelat pe toți în expunerea celorlalte cărți ale Scripturii, tot așa s-a întrecut pe sine în expunerea Cântării Cântărilor. Căci în cele zece cărți de comentarii pe care le-a scris, cuprinzând aproape douăzeci de mii de rânduri, a explicat această carte mai întâi din traducerea celor Șaptezeci de Interpreți, apoi din traducerea lui Aquila, Symmachus și Theodotnon și, în final, din a cincea ediție, pe care spunea că a găsit-o pe țărmurile Achtiusului, atât de excelent și cu o asemenea pătrundere în tainele ascunse, încât chiar și din acest motiv, mi se pare, s-a împlinit în el zicala: „...împăratul m-a adus în odăile sale” (Cântarea Cântărilor 1:3). Așadar, părăsind această lucrare, întrucât traducerea în latină a atâtor cărți și a unei opere atât de sublime necesită mult timp, muncă și cheltuieli, am tradus mai precis decât elegant următoarele două tratate ale lui Origen, pe care le-a scris sub forma unor conversații zilnice pentru sugarii care încă sug, oferindu-vă doar o gustare, și nu hrana gândurilor sale, pentru ca să puteți

înțelege cât de mult trebuie prețuite operele sale ample, dacă scrierile sale scurte pot fi atât de plăcute.

Conversația unu

După cum am învățat prin Moise că există nu doar un loc sfânt, ci și o Sfântă a Sfintelor și că există nu doar un Sabat, ci un Sabat al Sabatelor: tot așa aflăm acum prin Solomon că există nu doar cântări, ci și cântări ale cântărilor. Binecuvântat este cel ce intră în locul sfânt, dar și mai binecuvântat este cel ce intră în Sfânta Sfintelor. Binecuvântat este cel ce păzește Sabatul, dar și mai binecuvântat este cel ce păzește Sabatul Sabatelor. Binecuvântat este, de asemenea, cel ce înțelege și cântă cântări, căci cine cântă cântări decât în ocazii solemne? Dar mult mai binecuvântat este cel ce cântă Cântarea Cântărilor. Și, așa cum cel ce intră în locul sfânt are nevoie de multe lucruri pentru a fi vrednic să intre în Sfânta Sfintelor și, așa cum cel ce sărbătorește Sabatul, care a fost rânduit de Domnul pentru popor, are nevoie de multe lucruri pentru a sărbători Sabatul Sabatelor: tot așa este greu să găsești pe cineva care, după ce a parcurs toate cântările conținute în Scriptură, s-ar putea ridica la Cântarea Cântărilor. Trebuie să ieși din Egipt și, după ce ai părăsit țara Egiptului, să treci Marea Roșie, ca să poți cânta prima cântare, zicând: „Voi cânta Domnului, căci S-a înălțat cu slavă...” (Exod 15:1). Dar chiar dacă ai cântat prima cântare, ești încă departe de Cântarea Cântărilor. Mergi prin pustie în duh până ajungi la fântâna pe care au săpat-o regii (Numeri 21), ca să poți cânta acolo a doua cântare. După aceasta, mergi la hotarele Țării Sfinte, ca să stând pe malurile Iordanului, să poți cânta cântarea lui Moise, zicând: „Ascultați, ceruri, și voi vorbi; ascultă, pământule, cuvintele gurii mele” (Deuteronom 32:1). Atunci este necesar să lupți sub porunca lui Isus și să primești Țara Sfântă ca moștenire și ca o albină să-ți prorocească și o albină să te judece (cuvântul Debora înseamnă: albină), ca să poți și tu să asimilezi cântarea conținută în cartea Judecătorilor (Judecători 5). După ce ai ajuns în ordine la cartea Regilor, apropie-te de cântarea pe care a cântat-o David când a fost izbăvit din mâna tuturor vrăjmașilor săi și din mâna lui Saul și a zis: „Domnul este stânca mea și cetățuia mea. Izbăvitorul meu. Dumnezeul meu...” (Psalmul 18:3). Apoi să te duci la prorocul Isaia, ca să poți cânta împreună cu el: „Voi cânta iubitului meu cântarea iubitului meu despre via lui” (Isaia 5:1). Și după ce ai trecut prin toate acestea, atunci înalță-te la ceva mai sublim, pentru ca, cu un suflet împodobit, să poți cânta împreună cu mirele această Cântare a Cântărilor.

Din câte persoane este alcătuită societatea descrisă în Cântarea Cântărilor, nu știu. Dar prin rugăciunea ta și prin descoperirea Domnului, mi se pare că disting între ele patru feluri de persoane: mirele și mireasa, cu mireasa o ceată de fecioare prietene, cu mirele o ceată de tovarășe. Un lucru este spus de mireasă, altul de mire, ceva de fecioare, ceva de tovarășele mirelui. Căci este firesc ca la

nunți să fie prezentă cu mireasa o ceată comună de fecioare, iar cu mirele o ceată de tovarășe. Toate acestea nu căutați în exterior, nu în afara celor care sunt mântuiți prin propovăduirea Evangheliei. Înțelegeți-L pe Hristos ca mire și Biserica fără pată sau zbârcitură, sub care este scris: „Ca să o înfățișeze înaintea Lui o biserică slavă, fără pată, fără zbârcitură sau altceva de felul acesta, ci sfântă și fără prihană” (Efeseni 5:27). În sufletele credincioșilor - fecioarele care însoțesc mireasa - înțelegeți-i pe cei care, deși sunt credincioși lui Hristos, nu sunt totuși precum cei despre care s-a spus mai sus și par să fi primit mântuirea doar într-o anumită măsură; iar prin bărbații care însoțesc mirele, înțelegeți-i pe Îngeri și pe cei care au ajuns la „bărbatul desăvârșit”. Astfel, din această carte mi-s-au revelat patru „cete de cântăreți”: mirele și mireasa - singuri, fără participarea corurilor; două coruri unul cu celălalt, fără participarea mirelui și a miresei; mireasa - cu un cor de fecioare; mirele - cu un cor de însoțitori. Și când veți înțelege aceasta, atunci ascultați Cântarea Cântărilor și încercați să o înțelegeți și, împreună cu mireasa, spuneți ce spune mireasa, ca să auziți ce a auzit mireasa. Dar dacă nu puteți, împreună cu mireasa, să spuneți ce a spus ea, ca să auziți ce i s-a spus miresei, atunci grăbiți-vă, cel puțin, să fiți împreună cu însoțitorii mirelui. Dar dacă sunteți mai prejos decât aceștia, atunci fiți cu fecioarele care sunt în dragostea miresei. Căci ele sunt personajele din această carte, atât în evenimentele descrise, cât și în cântecul de nuntă, după modelul căruia păgânii au compus cântecul lor de nuntă și din care au luat conținutul acestui cântec. Căci Cântarea Cântărilor este un cântec de nuntă. Mai întâi mireasa se roagă și imediat în mijlocul rugăciunilor ei este ascultată: îl vede pe mirele prezent, le vede pe fecioare adunate să o însoțească. Apoi mirele îi răspunde și, după cuvintele mirelui, în timp ce suferă pentru mântuirea ei, tovarășii mirelui răspund că, în timp ce acesta este într-o stare de umilință și se ridică din suferință, vor pregăti niște podoabe pentru mireasă. Dar trebuie să citățm deja chiar cuvintele în care se aude mai întâi glasul miresei care se roagă. „Să mă sărute cu sărutările gurii lui!” (Cântarea Cântărilor 1:1). Înțelesul acestor cuvinte este acesta: Până când îmi va trimite mirele meu sărutări prin Moise, până când îmi va da sărutări prin proroci? Tânjesc să-i ating buzele: să vină el însuși, să se coboare el însuși la mine. Așadar, ea se roagă Tatălui mirelui și îi spune: „Să mă sărute cu sărutările gurii sale!” Și, fiindcă este vrednică să se împlinească în ea acele cuvinte profetice, care spun: „Vei chema și Domnul va răspunde; vei striga și El va zice: «Iată-Mă!»” (Isaia 58:9):apoi Tatăl mirelui îndeplinește cererea miresei, trimite pe Fiul Său. Mireasa, pentru a cărei apariție se ruga, încetează să se roage și îndată îi spune: „Din mireasma mirurilor Tale, numele Tău este ca mirul turnat... să ne bucurăm de Tine și să lăudăm mângâierile Tale mai mult decât vinul” (Cântarea Cântărilor 1:2-3). Așadar, mirele Hristos, trimis de Tatăl, vine la mireasa cea unsă și I se spune: „Tu ai iubit dreptatea și ai urât fărădelegea; de aceea Dumnezeu, Dumnezeul tău, te-a uns cu untdelemnul bucuriei mai mult decât tovarășii tăi” (Psalmul 44:8). Dacă mirele se atinge de mine, atunci și eu voi fi mireasmă și voi fi unsă cu miruri mireasmă

și mireasma Lui va ajunge la mine, ca să pot spune împreună cu Apostolii: „Căci noi suntem mireasma lui Hristos…” (2 Corinteni 2:15) „…în orice loc” (2 Corinteni 2:14). Noi, el și auzind acestea, încă duhoarea păcatelor și viciilor, despre care prorocul pocăit spune: „Rănile mele put și se înroșesc din cauza nebuniei mele” (Psalmul 38:6). Păcatul este urât mirositor, dar virtutea emană miresme, ale căror imagini se citesc în cartea Exodului. Căci acolo veți găsi stacte, onix, galvan și altele asemenea. Acestea sunt materialele pentru prepararea tămâiei. Căci pentru prepararea mirului se iau diverse unguente parfumate, printre care se numără nardul și stactele. Dumnezeu, care a creat cerul și pământul, îi spune lui Moise: „I-am umplut cu duhul înțelepciunii și al priceperii, ca să săvârșească prin ei lucrarea făcătorilor de lumi” (Exod 30 și 35). Și Dumnezeu îi învață pe făcătorii de lumi.

Dacă aceasta n-ar avea un sens spiritual, nu ar fi oare o poveste deșartă? Dacă n-ar avea ceva misterios în ea, nu ar fi nedemnă de Dumnezeu? Prin urmare, cel ce știe să înțeleagă Sfânta Scriptură în sens spiritual, sau cel ce, deși nu știe cum, dar vrea să știe cum, trebuie să se străduiască din toate puterile să trăiască nu după trup și sânge, pentru ca prin aceasta să fie vrednic de tainele spirituale și, voi spune ceva mai îndrăzneț, de dorința sau iubirea spirituală. Căci există și iubire spirituală. Și precum există hrană trupească și hrană spirituală și există băutură trupească și băutură spirituală: tot așa există iubire trupească, care vine de la Satana, și iubire spirituală, care își are originea în Dumnezeu. Și nimeni nu poate fi stăpânit atât de una, cât și de cealaltă iubire. Dacă ești iubitor de trup, atunci nu înțelegi iubirea spirituală. Dacă însă ai disprețuit toate lucrurile trupești, nu vorbesc numai de carne și sânge, ci și de bani, și de bunuri, și chiar de pământul însuși, și de tine însuți (căci acestea vor trece), dacă ai disprețuit toate acestea, și sufletul tău nu este legat de nimic din acestea, și nu ești legat de nicio dragoste de vicii: atunci poți primi dragoste duhovnicească. Aceasta se spune pentru că s-a ivit o ocazie să spunem câteva cuvinte despre dragostea duhovnicească. Și este de folos pentru noi să păzim porunca lui Solomon, sau mai degrabă a celui care a vorbit prin Solomon, despre înțelepciune - porunca care spune: „Iubește-o și ea te va păzi” (Prov. 4:6), „Prețuiește-o mult și te va înălța; te va slăvi dacă te vei lipi de ea” (Prov. 4:8). Există și îmbrățișări duhovnicești; și, o, de-ar îmbrățișa și îmbrățișarea înaltă a mirelui pe mireasa mea, ca să pot spune și eu ceea ce este scris în aceeași carte: „Mâna stângă a Lui este sub capul meu și mâna dreaptă a Lui mă îmbrățișează” (Cântarea Cântărilor 2:6).

Așadar, „să mă sărute cu sărutările gurii Lui!” Scriptura obișnuiește să folosească modul imperativ în loc de optativ, ca de exemplu în următoarele cuvinte: „Tatăl nostru, care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău”, în loc de „o, dacă s-ar sfințește”, și ca în cazul de față: „să mă sărute cu sărutările gurii Lui!”, în loc să spună: „o, dacă m-ar săruta!” După aceste cuvinte, mireasa îl vede pe mire. El

vine uns cu miruri parfumate. Și nu putea veni în alt chip la mireasă și era nepotrivit ca Tatăl să-L trimită pe Fiul la nuntă în alt chip. Tatăl L-a uns pe Fiul cu felurite miresme, L-a făcut Hristos: Fiul vine, parfumat cu felurite mirodenii și aude: „căci sânii Tăi sunt mai buni decât vinul”. Cuvântul lui Dumnezeu, în diferite locuri ale Sfintei Scripturi, după împrejurările menționate în ele, numește același lucru cu nume diferite. Când în lege se aduce o jertfă, iar Cuvântul lui Dumnezeu vrea să arate semnificația ei: atunci numește o anumită parte a trupului sânul excomunicării. Dar când cineva se așază cu Isus și se bucură de comuniunea simțurilor Sale: atunci Cuvântul lui Dumnezeu numește același lucru nu sân, ca mai sus, ci sâni. Mai departe, când mireasa vorbește mirelui, atunci Cuvântul lui Dumnezeu, întrucât este citată cântarea de nuntă, numește același lucru nu sân, ca în jertfă, și nu sâni, ca în legătură cu ucenicul Ioan, ci sâni, zicând: „căci sânii tăi sunt mai buni decât vinul”. Părtășește-te de simțurile mirelui, asemenea miresei, și vei ști că astfel de gânduri încântă și încântă. Dar precum paharul Domnului, când este băut, este cel mai bun (Ps. 22:5), așa și sânii mirelui sunt mai buni decât orice vin: „căci sânii tăi sunt mai buni decât vinul”. În mijlocul rugăciunii sale, mireasa se adresează mirelui cu cuvintele: „și mireasma mirurilor tale este mai mare decât toate mirodeniile”. Mirele vine uns nu cu unul, ci cu toate mirurile parfumate. Și dacă El binevoiește să vină la sufletul meu, care a devenit mireasa Lui: atunci cât de frumos trebuie să fie să-L atragă la Sine din cer, ca să binevoiască să vină pe pământ, ca să vină la iubita! Cu ce frumusețe trebuie să strălucească, cum trebuie să ardă de iubire, ca mirele să-i poată spune ceea ce i-a spus miresei desăvârșite: „Pentru gâtul tău, pentru ochii tăi, pentru obrajii tăi, pentru mâinile tale, pentru pântecele tău, pentru umerii tăi, pentru picioarele tale” etc. (Cântarea Cântărilor, cap. 4 și următoarele), despre care, dacă Domnul va vrea, vom vorbi la timpul potrivit, astfel încât, așa cum mădularele trupului miresei sunt diverse și fiecăruia dintre ele i se atribuie o laudă specială, tot așa și noi, după discurs, ne vom strădui să ni se spună același lucru sufletului nostru. Așadar, „sânii tăi sunt mai buni decât vinul”. Dacă îl vezi pe mire, atunci vei înțelege că este adevărat ceea ce se spune: „Căci sânii tăi sunt mai buni decât vinul și mireasma mirurilor tale este mai bună decât toate mirodeniile”. Mulți au avut mirodenii. Regina de la miazăzi i-a oferit lui Solomon mirodenii, și mulți alții au avut mirodenii; dar orice mirodenii ar avea cineva, nu se pot compara cu mirodeniile lui Hristos, despre care mireasa spune acum: „Mireasma mirurilor tale este mai bună decât toate mirodeniile”. Cred că atât Moise, cât și Aaron,și fiecare dintre profeți avea mirodenii. Dar dacă Îl văd pe Hristos și simt plăcerea și parfumul mirelor Sale, atunci îmi voi exprima imediat părerea cu cuvintele: „mireasma mirelor Tale este mai bună decât toate mirele”. Cuvintele: „numele Tău este ca mirul turnat” sunt o taină profetică. De îndată ce numele lui Isus a venit în lume, mirul turnat este deja propovăduit. Și în Evanghelie, o femeie, luând un vas de alabastru cu nard, mir curat, prețios, a turnat acest mir pe capul și picioarele lui Isus (Matei 26 și Marcu 14). Apoi, cu atenție, care dintre cele două femei menționate în Evanghelie a turnat mir pe

capul Mântuitorului. Căci acolo scrie că păcătosul a turnat mir pe picioarele lui, iar cel care nu este numit păcătos, pe capul lui (Luca 7 și Ioan 12). Apoi, zic, veți găsi și că în lectura Evangheliei evangheliștii au scris nu narațiuni și istorii, ci mistere. Desigur, casa era plină de mireasma mirului, dacă ceea ce avea păcătosul se atribuie picioarelor, iar ceea ce avea nepăcătosul se atribuie capului. Și nu este de mirare că și casa era plină de mireasmă, când lumea este plină de ea. În același loc se spune despre Simon leprosul și casa lui (Matei 26 și Marcu 14). Cred că leprosul este prințul acestei lumi și că acest lepros se numește Simon, a cărui casă s-a umplut de mireasmă la venirea lui Hristos, când păcătosul a adus pocăință, iar sfântul a turnat mir parfumat pe capul lui Iisus.

„Numele Tău este ca un mir vărsat.” Așa cum mirul, prin revărsarea sa, își răspândește parfumul pretutindeni, așa este răspândit numele lui Hristos. Hristos este glorificat pe tot pământul, Domnul este propovăduit în întreaga lume. Căci numele Lui este un mir vărsat. Acum este cunoscut numele lui Moise, a cărui faimă se limita odinioară doar la granițele înguste ale Iudeii. Căci niciunul dintre scriitorii greci nu-l menționează și în nicio istorie a literaturii păgâne nu găsim nimic scris despre el sau despre ceilalți profeți. Dar cât de repede a strălucit Isus în lume. El a scos legea și profeții din obscuritatea de lângă Sine și s-a împlinit cu adevărat cuvântul: „Numele Tău este ca un mir vărsat.” Întrucât dragostea lui Dumnezeu a fost turnată în inimile noastre prin Duhul Sfânt (Romani 5:5), atunci în conformitate cu aceasta este dată expresia revărsării: „Numele Tău este ca un mir vărsat. De aceea te iubesc fecioarele.” În timp ce rostește aceste cuvinte, mireasa le vede pe fecioare. Când l-a întrebat pe tatăl mirelui și i s-a adresat direct mirelui, fecioarele nu erau încă acolo. Însă, în timpul conversației cu mirele, intră un cor de fecioare și îl recomandă cu cuvintele miresei: „De aceea, fecioarele te iubesc”. Fecioarele, ca răspuns la aceste cuvinte ale miresei, îi spun mirelui: „Te vom urma pentru mireasma untdelemnului tău”. Ce priveliște frumoasă! Fecioarele care însoțesc mirele nu au încă îndrăzneala unei mirese. Mireasa nu merge în spatele mirelui, ci merge alături de el. Îl ia pe mire de mâna dreaptă, iar mâna ei este în mâna dreaptă a mirelui. Fecioarele merg în urma lui. „Șaizeci de împărătese sunt, optzeci de concubine și fecioare fără număr; dar ea, porumbița mea, cea fără pată a mea, este singură, este singură de mama ei, aleasă de cea care a născut-o” (Cântarea Cântărilor 6:8-9). Așadar, „să alergăm după tine pentru mireasma untdelemnului tău”. Celor ce umblă cu toată curăția li se spune: „să alergăm după Tine, pentru mireasma mirului Tău”, după cuvântul Apostolului: „... și-a isprăvit alergarea” (2 Timotei 4:7), și altul: „... cei ce aleargă în cursă, toți aleargă, dar unul primește premiu” (1 Corinteni 9:24). Premiul este Hristos, iar aceste fecioare, despre care aflăm că ele, ca cele care încă încep să-l iubească pe mire, stau afară din camera nupțială, după exemplul acela: „... prietenul mirelui, care stă și-l aude, se bucură foarte mult când aude glasul mirelui” (Ioan 3:29), simt ceva similar. Când mirele intră în camera nupțială, ele rămân afară; mireasa, însă, este frumoasă, desăvârșită, fără pată sau cusur, iar

după ce a intrat în camera mirelui, în camera împăratului, se întoarce la fecioare și le spune ceea ce numai ea a văzut, zicând: „Împăratul m-a adus în camera lui”. Ea nu spune: „A adus pe mulți în odaia lui”. Mulți rămân afară; mireasa singură intră în odaia lui, ca să vadă comorile ascunse și secrete și să le spună fecioarelor: „Regele m-a adus în odaia lui”. Între timp, fecioarele, adică o mulțime foarte numeroasă de mirese în creștere, la intrarea miresei în odaia mirelui și în timp ce ea privește acolo la bogățiile soțului ei, în timp ce așteaptă venirea mirelui, cântă cu bucurie: „Să ne bucurăm și să ne veselim în tine”. Ele se bucură de perfecțiunea miresei.Nu există invidie în virtuți. Această iubire este pură, această iubire este fără pată. „Să ne bucurăm și să ne veselim în tine, să iubim sânii tăi.” Cea care este mai mare se bucură deja de laptele sânilor tăi și spune în extaz: „Sânii tăi sunt buni, mai buni decât vinul.” Dar acestea, care încă așteaptă bucurie și veselie, pentru că sunt încă tinere, amână o vreme exprimarea sentimentelor și spun: „Să ne bucurăm și să ne veselim în tine.” Să iubim - sau să nu iubim, dar să iubim - sânii tăi sunt mai buni decât vinul. Apoi, arătând spre mireasă, îi spun mirelui: „Dreptatea te-a iubit.” Ele laudă mireasa, dându-i din propriile virtuți numele de dreptate: „Dreptatea te-a iubit.” La aceasta, mireasa răspunde fecioarelor: „Fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. Nu vă uitați la mine că sunt închisă la culoare: căci soarele m-a pârjolit.” Este frumoasă și se poate chiar sublinia cât de frumoasă este mireasa. Dar ne întrebăm cum este ea frumoasă, fiind neagră și fără albeață? Ea a adus pocăință pentru păcate, convertirea i-a dat frumusețe și de aceea este cântată ca fiind frumoasă. Dar, întrucât nu a fost încă curățită de toată necurăția păcatelor, nu a fost încă spălată în apa mântuirii, este numită neagră; totuși, nu rămâne neagră pentru totdeauna. Devine albă atunci când tinde spre mai mult și începe să se înalțe de la jos la sus, și atunci se spune despre ea: „cine este această albă care se înalță” (Cântarea Cântărilor 8.5). Și pentru a înfățișa mai expresiv taina desăvârșirii, nu se spune, așa cum se citește în multe codice, „rezemându-se de fratele ei”, adică „rezemându-se de sânul lui”. Și cu adevărat se spune despre sufletul și conversația miresei: „rezemându-se de sânul lui”, căci acolo este scaunul inimii noastre. Prin urmare, îndepărtându-ne de cele trupești, trebuie să ne gândim la cele duhovnicești și să înțelegem că este mult mai bine să iubim în acest fel decât să încetăm să iubim. Așadar, mireasa se suie, sprijinindu-se pe sânul fratelui ei, iar despre cea care acum este numită neagră la începutul Cântării Cântărilor, la sfârșitul cântării de nuntă se cântă: „Cine este aceasta care se suie, albă?” Am înțeles acum cum mireasa este atât neagră, cât și frumoasă. Dar dacă nu aduci pocăință, atunci ia seama ca sufletul tău să nu fie numit negru și josnic, negru din cauza păcatelor tale anterioare, josnic din cauza încăpățânării tale în ele și ca să nu fii pătat cu o dublă impuritate. Dar dacă aduci pocăință, atunci sufletul tău, deși va fi negru din cauza păcatelor vechi, va avea totuși, ca urmare a pocăinței, o anumită frumusețe, ca să spunem așa, etiopiană. După ce am menționat odată etiopiana, vreau să citez mărturia Scripturii cu privire la acest nume. Aaron și Maria au

murmurat pentru că Moise avea o soție etiopiană (Numeri 12). Și acum Moise are o soție etiopiană. Căci legea lui a trecut la această femeie etiopiană a noastră. Să murmure Aaron, preoția evreilor, și să murmure Maria, sinagoga lor: „Din țările de dincolo de râul Etiopiei, închinătorii mei, copiii celor risipiți ai mei, îmi vor aduce daruri” (Țefania 3:10), și iarăși: „Etiopia își va închina mâinile înaintea lui Dumnezeu” (Psalmul 68:32). Frumos este spus: „prefață”. Căci, așa cum în Evanghelie femeia cu scurgere de sânge a îndreptat-o înaintea fiicei mai-maeștrilor sinagogii cu vindecare (Matei9; Marcu 5; Luca 8); astfel, Etiopia este vindecată, în timp ce Israel este bolnav. Din cauza căderii sale, mântuirea a fost dată neamurilor, pentru a stârni gelozia în ele. „Fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă.” Și tu, suflet de biserică, îndreaptă-ți cuvântul către fiicele Ierusalimului și spune: mirele mă iubește mai mult, mă prețuiește mai mult decât pe voi, cele multe fiice ale lui Israel. Stai afară și o vezi pe mireasă intrând în camera mirelui. Nimeni să nu se îndoiască că cea numită neagră, în ciuda negrilor ei, este frumoasă. Ce suntem noi, ca să-L cunoaștem pe Dumnezeu, ca să cântăm cântările din cartea Cântării Cântărilor, ca de la hotarele Etiopiei, de la marginile pământului să venim să auzim înțelepciunea adevăratului Solomon? Și când se va auzi glasul Mântuitorului, zicând: „Împărăteasa de la miazăzi se va scula la judecată cu neamul acesta și-l va osândi, căci ea a venit de la marginile pământului ca să audă înțelepciunea lui Solomon; și iată, aici este unul mai mare decât Solomon” (Matei 12:42): atunci fiți atenți la tainele care sunt expuse în aceste cuvinte. De la marginile pământului vine Împărăteasa de la miazăzi, biserica, și osândește oamenii acestei generații, adică pe evreii, devotați cărnii și sângelui. Ea vine de la marginile pământului ca să audă înțelepciunea lui Solomon, nu a celui glorificat în Vechiul Testament, ci a celui care în Evanghelie este mai mare decât Solomon. Sunt neagră, dar frumoasă, fiice ale Ierusalimului; neagră ca corturile Chedarului, frumoasă ca perdelele lui Solomon. Căci ea corespundea amândurora: „O, fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă, o, fiice ale Ierusalimului; sunt neagră, dar frumoasă, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. Și chiar numele se potrivesc frumuseții miresei. Evreii spun că cuvântul «Kidar» înseamnă «întuneric». Așadar, sunt neagră ca corturile Chedarului, ca etiopienii; frumoasă ca perdelele lui Solomon, pe care le-a împodobit ca perdelele tabernacolului, când a construit templul cu multă grijă și muncă. Căci Solomon era bogat și nimeni nu l-a întrecut în toată înțelepciunea. Sunt neagră și frumoasă, o, fiice ale Ierusalimului, ca una dintre aceste lucrări ale înțelepciunii lui Solomon, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. «Nu vă uitați la mine, pentru că sunt neagră». Ea își face o rezervă cu privire la negrimea ei și, după ce s-a întors la ceva mai bun prin pocăință, le proclamă fiicelor Ierusalimului că, deși este neagră, este frumoasă, conform celor spuse mai sus, și spune: «Nu vă uitați la mine pentru că sunt înnegrită». Nu fiți surprinsă, spune ea, că sunt neagră: soarele m-a pârjolit, pentru că raza lui deplină a strălucit asupra mea și din cauza căldurii m-am înnegrit. Căci nu așa cum ar fi trebuit, așa cum cerea demnitatea soarelui, am primit lumina lui asupra

mea. Din cauza căderii iudeilor, mântuirea a fost dată neamurilor: și invers, din cauza necredinței neamurilor, cunoașterea a fost dată lui Israel. Amândouă le aveți în Apostol.Stai afară și o vezi pe mireasă intrând în camera mirelui. Nimeni să nu se îndoiască că cea numită neagră, în ciuda negriei ei, este frumoasă. Ce suntem noi, ca să-L cunoaștem pe Dumnezeu, ca să cântăm cântările din cartea Cântării Cântărilor, ca de la marginile Etiopiei, ca de la marginile pământului să venim să auzim înțelepciunea adevăratului Solomon? Și când se aude glasul Mântuitorului, zicând: „Împărăteasa de la miazăzi se va scula la judecată cu neamul acesta și-l va osândi, căci ea a venit de la marginile pământului ca să audă înțelepciunea lui Solomon; și iată, este aici unul mai mare decât Solomon” (Matei 12:42): atunci fii atent la tainele sugerate în aceste cuvinte. De la marginile pământului vine împărăteasa de la miazăzi, biserica, și osândește oamenii acestei generații, adică pe evreii, devotați cărnii și sângelui. Ea vine de la marginile pământului ca să audă înțelepciunea lui Solomon, nu pe cea care este slăvită în Vechiul Testament și pe cea care este mai mare decât Solomon în Evanghelie. Sunt neagră, dar frumoasă, fiice ale Ierusalimului, neagră ca corturile Chedarului, frumoasă ca perdelele lui Solomon. Căci ea corespundea amândurora: „Fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon.” Și numele în sine sunt potrivite frumuseții miresei. Evreii spun că cuvântul „Kidar” înseamnă „întuneric”. Așadar, sunt neagră ca corturile Chedarului, ca etiopienii; frumoasă ca perdelele lui Solomon, pe care le-a împodobit, ca perdelele tabernacolului, pe vremea când a construit templul cu cea mai mare grijă și muncă. Căci Solomon era bogat și nimeni nu-l întrecea în toată înțelepciunea. Sunt neagră și frumoasă, fiice ale Ierusalimului, ca una dintre lucrările înțelepciunii lui Solomon, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră.” Ea își face o rezervă cu privire la negrimea ei și, îndreptându-se spre ceva mai bun prin pocăință, proclamă fiicelor Ierusalimului că, deși este neagră, este frumoasă, conform celor spuse mai sus, și spune: „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră”. Nu vă mirați, spune ea, că sunt neagră: soarele m-a pârjolit, pentru că strălucirea luminii sale a strălucit asupra mea cu o rază plină și din cauza căldurii m-am înnegrit. Căci nu așa cum ar fi trebuit, așa cum cerea demnitatea soarelui, am primit lumina lui asupra mea. Din cauza căderii iudeilor, mântuirea a fost dată neamurilor: și invers, din cauza necredinței neamurilor, cunoașterea a fost dată lui Israel. Amândouă le aveți în Apostol.Stai afară și o vezi pe mireasă intrând în camera mirelui. Nimeni să nu se îndoiască că cea numită neagră, în ciuda negriei ei, este frumoasă. Ce suntem noi, ca să-L cunoaștem pe Dumnezeu, ca să cântăm cântările din cartea Cântării Cântărilor, ca de la marginile Etiopiei, ca de la marginile pământului să venim să auzim înțelepciunea adevăratului Solomon? Și când se aude glasul Mântuitorului, zicând: „Împărăteasa de la miazăzi se va scula la judecată cu neamul acesta și-l va osândi, căci ea a venit de la marginile pământului ca să audă înțelepciunea lui Solomon; și iată, este aici unul mai mare decât Solomon” (Matei 12:42): atunci fii atent la tainele sugerate

în aceste cuvinte. De la marginile pământului vine împărăteasa de la miazăzi, biserica, și osândește oamenii acestei generații, adică pe evreii, devotați cărnii și sângelui. Ea vine de la marginile pământului ca să audă înțelepciunea lui Solomon, nu pe cea care este slăvită în Vechiul Testament și pe cea care este mai mare decât Solomon în Evanghelie. Sunt neagră, dar frumoasă, fiice ale Ierusalimului, neagră ca corturile Chedarului, frumoasă ca perdelele lui Solomon. Căci ea corespundea amândurora: „Fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon.” Și numele în sine sunt potrivite frumuseții miresei. Evreii spun că cuvântul „Kidar” înseamnă „întuneric”. Așadar, sunt neagră ca corturile Chedarului, ca etiopienii; frumoasă ca perdelele lui Solomon, pe care le-a împodobit, ca perdelele tabernacolului, pe vremea când a construit templul cu cea mai mare grijă și muncă. Căci Solomon era bogat și nimeni nu-l întrecea în toată înțelepciunea. Sunt neagră și frumoasă, fiice ale Ierusalimului, ca una dintre lucrările înțelepciunii lui Solomon, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră.” Ea își face o rezervă cu privire la negrimea ei și, îndreptându-se spre ceva mai bun prin pocăință, proclamă fiicelor Ierusalimului că, deși este neagră, este frumoasă, conform celor spuse mai sus, și spune: „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră”. Nu vă mirați, spune ea, că sunt neagră: soarele m-a pârjolit, pentru că strălucirea luminii sale a strălucit asupra mea cu o rază plină și din cauza căldurii m-am înnegrit. Căci nu așa cum ar fi trebuit, așa cum cerea demnitatea soarelui, am primit lumina lui asupra mea. Din cauza căderii iudeilor, mântuirea a fost dată neamurilor: și invers, din cauza necredinței neamurilor, cunoașterea a fost dată lui Israel. Amândouă le aveți în Apostol.Ea vine de la marginile pământului să audă înțelepciunea lui Solomon, nu a celui care este glorificat în Vechiul Testament, ci a celui care în Evanghelie este mai mare decât Solomon. Sunt neagră, dar frumoasă, fiice ale Ierusalimului, neagră ca corturile Chedarului, frumoasă ca perdelele lui Solomon. Căci ea corespundea amândurora: „Fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon.” Și chiar numele sunt potrivite frumuseții miresei. Evreii spun că cuvântul „Kidar” înseamnă „întuneric”. Așadar, sunt neagră ca corturile Chedarului, ca etiopienii; frumoasă ca perdelele lui Solomon, pe care le-a împodobit ca perdelele tabernacolului, când a construit templul cu cea mai mare grijă și muncă. Căci Solomon era bogat și nimeni nu l-a întrecut în toată înțelepciunea. Sunt neagră și frumoasă, fiice ale Ierusalimului, ca una dintre lucrările înțelepciunii lui Solomon, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră.” Ea își face o rezervă cu privire la negrimea ei și, îndreptându-se spre ceva mai bun prin pocăință, proclamă fiicelor Ierusalimului că, deși este neagră, este frumoasă, conform celor spuse mai sus, și spune: „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră”. Nu vă mirați, spune ea, că sunt neagră: soarele m-a pârjolit, pentru că strălucirea luminii sale a strălucit asupra mea cu o rază plină și din cauza căldurii m-am înnegrit. Căci nu așa cum ar fi trebuit, așa cum cerea demnitatea soarelui, am primit lumina lui asupra mea. Din

cauza căderii evreilor, mântuirea a fost dată neamurilor: și invers, din cauza necredinței neamurilor, cunoașterea a fost dată lui Israel. Amândouă le aveți de la Apostol.Ea vine de la marginile pământului să audă înțelepciunea lui Solomon, nu a celui care este glorificat în Vechiul Testament, ci a celui care în Evanghelie este mai mare decât Solomon. Sunt neagră, dar frumoasă, fiice ale Ierusalimului, neagră ca corturile Chedarului, frumoasă ca perdelele lui Solomon. Căci ea corespundea amândurora: „Fiice ale Ierusalimului, sunt neagră, dar frumoasă, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon.” Și chiar numele sunt potrivite frumuseții miresei. Evreii spun că cuvântul „Kidar” înseamnă „întuneric”. Așadar, sunt neagră ca corturile Chedarului, ca etiopienii; frumoasă ca perdelele lui Solomon, pe care le-a împodobit ca perdelele tabernacolului, când a construit templul cu cea mai mare grijă și muncă. Căci Solomon era bogat și nimeni nu l-a întrecut în toată înțelepciunea. Sunt neagră și frumoasă, fiice ale Ierusalimului, ca una dintre lucrările înțelepciunii lui Solomon, ca corturile Chedarului, ca perdelele lui Solomon. „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră.” Ea își face o rezervă cu privire la negrimea ei și, îndreptându-se spre ceva mai bun prin pocăință, proclamă fiicelor Ierusalimului că, deși este neagră, este frumoasă, conform celor spuse mai sus, și spune: „Nu vă uitați la mine, că sunt neagră”. Nu vă mirați, spune ea, că sunt neagră: soarele m-a pârjolit, pentru că strălucirea luminii sale a strălucit asupra mea cu o rază plină și din cauza căldurii m-am înnegrit. Căci nu așa cum ar fi trebuit, așa cum cerea demnitatea soarelui, am primit lumina lui asupra mea. Din cauza căderii evreilor, mântuirea a fost dată neamurilor: și invers, din cauza necredinței neamurilor, cunoașterea a fost dată lui Israel. Amândouă le aveți de la Apostol.cunoașterea a fost dată lui Israel. Le aveți pe amândouă de la Apostol.cunoașterea a fost dată lui Israel. Le aveți pe amândouă de la Apostol.

„Fiii mamei mele au fost dușmanii mei.” Trebuie să ne gândim cum spune mireasa: „Fiii mamei mele au fost dușmanii mei” și când a început această vrăjmășie a fraților împotriva ei. Priviți-l pe Pavel, prigonitorul bisericii, și veți înțelege cum fiul mamei sale a fost dușmanul ei. Prigonitorii bisericii s-au pocăit, adversarii ei, întorcându-se din nou sub steagul surorii lor, au propovăduit credința pe care o respinseseră mai înainte. Cântând aceasta acum într-un spirit profetic, mireasa spune: „Au fost dușmanii mei, m-au pus străjer al viilor. Via mea nu am păzit-o.” Eu sunt biserica, eu sunt mireasa, sunt fără prihană, numită de fiii mamei mele, care odată mi-au fost dușmani, să fiu străjerul multor vii. Fiind ocupată cu această grijă și preocupare, eu, păzind multe vii, nu mi-am păzit propria vie. Aplică aceasta la Pavel și la orice alt sfânt care a avut grijă de mântuirea tuturor și vei vedea cum mireasa, nepăzindu-și via proprie, păzește viile altora, cum, pentru a-i câștiga pe alții, Pavel însuși suferă pagube în unele privințe și, fiind liber de toți, s-a făcut rob pentru a-i câștiga pe toți: „Cu cei slabi m-am făcut slab, cu iudeii iudeu, cu cei ce erau sub lege, ca și cum aș fi fost sub lege” etc. (1 Corinteni 9:20). De aceea spune mireasa: „Nu mi-am păzit via”.

Atunci mireasa îl vede pe mire, care, fiind observat, se retrage. Și adesea, în timpul întregului cântec, face acest lucru, ceea ce dacă cineva nu experimentează el însuși, nu poate înțelege. Adesea, Dumnezeu îmi este martor, am văzut că mirele vine lângă mine și rămâne cu mine foarte mult timp; dar când pleacă deodată, nu mai găsesc ceea ce căutam. De aceea îmi doresc din nou venirea lui și uneori vine din nou: dar când apare și este îmbrățișat de brațele mele, dispare din nou, iar când dispare, îl caut din nou; și fac adesea asta, până când îl țin cu adevărat și mă înalț, sprijinindu-mă pe fratele meu.

„Spune-mi, tu, pe care îl iubește sufletul meu: unde te hrănești? Unde te odihnești la amiază?” (Cântarea Cântărilor 1:6). Nu întreb despre alte vremuri, când te hrănești seara, când în zori, când la apus; întreb despre acel moment când în cea mai bună parte a zilei, când în plină lumină ești în toată splendoarea măreției tale. „Spune-mi, tu, pe care îl iubește sufletul meu: unde te hrănești? Unde te odihnești la amiază?” (Cântarea Cântărilor 1:6). Notează cu atenție unde citești cuvântul „amiază”. La amiază, frații iau masa cu Iosif (Gen. 48). La amiază, îngerii se bucură de ospitalitatea lui Avraam (Gen. 18) și alte lucruri de același fel. Caută și vei ști că dumnezeiasca Scriptură nu folosește fiecare cuvânt în zadar sau la întâmplare. Cine dintre noi, crezi tu, este vrednic să ajungă la amiază și să vadă unde pasce mirele, unde se odihnește? „Spune-mi, tu, pe care îl iubește sufletul meu: unde te pași? Unde te culci la amiază?” (Cântarea Cântărilor 1:6). Căci dacă nu-mi spui aceasta, atunci eu, rătăcind, voi începe să alerg în toate părțile și, în timp ce te caut, voi alerga în turmele altora și, fiindcă mi-e rușine de alții, voi începe să-mi acopăr fața și gura. Căci sunt o mireasă frumoasă și nu-mi arăt fața descoperită nimănui altcuiva, decât ție numai, pe care am sărutat-o de mult. „O, tu, pe care o iubești sufletul meu, spune-mi unde pasci, unde te odihnești la amiază, ca să nu ajung vreodată ca acoperit printre turmele prietenilor tăi” (Cântarea Cântărilor 1:6). Ca să nu mă acopăr, ca să nu-mi închid gura și, venind la alții, să nu-i iubesc poate pe cei pe care nu-i cunosc, spune-mi unde să te caut și să te găsesc la amiază, ca să nu ajung întâmplător ca acoperit printre turmele prietenilor tăi. După aceste cuvinte, mirele o amenință și spune: fie te cunoști pe tine însăți, știi că ești mireasa împăratului și ești frumoasă și prin mine ai fost făcută frumoasă, căci mi-am închipuit o biserică slăvită, fără pată și fără zbârcitură (Efeseni 5); fie știi că, dacă nu te cunoști pe tine însăți și nu-ți recunoști vrednicia, atunci vei pătimi cele ce urmează. Ce este aceasta? Dacă nu te cunoști pe tine însăți, o, frumoasă între femei, atunci mergi pe urmele turmelor și paște - nu turmele de oi și miei, - ci caprele tale. Căci El va pune oile la dreapta, iar caprele la stânga (Matei 25).

„Dacă nu te cunoști pe tine însăți, frumoasă printre femei, atunci urmează pașii turmelor și paște-ți caprele lângă corturile păstorilor” (Cântarea Cântărilor 1.7). Pe cărările păstorilor, spune el, vei ajunge ultima, nu printre oi, ci printre caprele tale și, locuind cu ele, nu vei putea fi cu Mine, adică cu bunul păstor. „Te-am

asemănat, iubita mea, cu iapa mea în carul lui Faraon” (Cântarea Cântărilor 1.8). Dacă vrei să înțelegi, mireasă, cum ar trebui să te prețuiești pe tine însăți, atunci află cu cine te voi asemăna și atunci vei vedea că ești astfel încât să nu te smerești, vei vedea aceasta când îți vei recunoaște frumusețea. Ce înseamnă, așadar, aceasta: „Te-am asemănat cu iapa mea în carul lui Faraon” (Cântarea Cântărilor 1.8). Știu că acest călăreț este mirele, precum spune profetul: „Ai călărit pe caii tăi, pe carele tale ale mântuirii?” (Lev. 3:8). Așadar, ești ca și caii mei în carele lui Faraon. Pe cât de diferiți sunt caii mei, care sunt Domnul și pe care îi voi îneca în valurile lui Faraon, și căpeteniile lui, și călărețiilui, și caii lui, și carele lui (Exod 14); pe cât de diferiți, zic, sunt caii mei de caii lui Faraon, pe atât de diferiți ești tu, mireasă, mai bună decât toate fiicele; tu, suflet bisericesc, ești mai bună decât toate sufletele care nu sunt bisericești. Dacă, așadar, ești un suflet bisericesc, atunci ești mai bună decât toate sufletele: dar dacă nu ești mai bună, atunci nu ești un suflet bisericesc. „Te-am asemănat, iubita mea, cu iapa mea în carul lui Faraon” (Cântarea Cântărilor 1:8). Apoi mirele descrie frumusețea miresei cu dragoste duhovnicească: „Frumoși sunt obrajii tăi sub pandantive” (Cântarea Cântărilor 1.9). Mirele laudă chipul miresei și se înflăcără de dragoste din cauza roșeației obrajilor ei. Căci frumusețea obrajilor unei femei, spun ei, este foarte atrăgătoare. Așadar, și noi vom înțelege frumusețea sufletului în obraji și vom lăuda buzele și limba ei, adică mintea ei. „... gâtul tău în coliere” (Cântarea Cântărilor 1.9). Precum ceea ce se poartă de obicei la gâtul fecioarelor și se numește (colier mic), este o podoabă: tot așa și gâtul tău însuși, fără această podoabă, este o podoabă.

După aceasta, mirele este în pat, a adormit ca un leu, a adormit ca un pui de leu (Gen. 49:9), ca să audă mai târziu: „Cine îl va trezi?” Între timp, în somn, tovarășii mirelui - Îngerii - i se arată miresei și o consolează cu aceste cuvinte: Nu putem să-ți facem podoabe de aur, căci nu suntem bogați ca mirele tău, care îți va da un colier de aur. Vom face o imitație de aur, căci n-avem aur. Ar trebui să fie o bucurie chiar dacă facem o imitație de aur, sclipici de argint. „Vom face asemănarea aurului cu sclipici de argint” (Cântarea Cântărilor 1:10). Dar nu vom face aceasta întotdeauna, ci numai până se va scula mirele tău din patul său, căci când se va scula, el însuși te va face aur, el însuși va face argint, el însuși îți va împodobi mintea și simțirea, iar tu, mireasă frumoasă, vei fi cu adevărat bogată în casa mirelui, căruia i se cuvine slava în vecii vecilor.

Amin.

Conversația doi

1. Toate mișcările sufletului „Dumnezeu Ziditorul” [1] create spre bine. Dar în viața noastră se întâmplă adesea ca lucrurile care sunt bune prin fire, atunci când sunt abuzate, să ne conducă la păcat. Una dintre mișcările sufletului este

iubirea: o folosim drept dacă iubim înțelepciunea și adevărul; dar când iubirea noastră coboară la cel mai rău, iubim carnea și sângele. Tu, „ca unul duhovnicesc” [2] , ascultă duhovnicește cuvintele iubitoare ale Cântării și învață să transformi în bine mișcările sufletului tău și arderea iubirii naturale, așa cum este scris: „Iubește-o și te va ocroti, o va înconjura și te va înălța” [3] .

„Soților, iubiți-vă soțiile”, [4] a spus Apostolul, dar nu s-a oprit la ceea ce spusese: „Soților, iubiți-vă soțiile”. El știa că dragostea soților chiar și pentru propriile soții poate fi rușinoasă, știa că poate fi plăcută și lui Dumnezeu și, învățând cum trebuie soții să-și iubească soțiile, a adăugat: „Soților, iubiți-vă soțiile, așa cum Hristos iubește Biserica” [5] . Am spus aceasta ca o introducere la ceea ce va fi expus în continuare.

2. „În timp ce Împăratul se odihnea” [6] — „s-a plecat și a adormit ca un leu și ca un pui de leu” [7] — prietenii Mirelui i-au promis Miresei, în timp ce El nu se înălța, „să-i facă chipuri de aur și argint” [8] , căci ei nu au aur ca Mirele. Aici, suferințele Mirelui sunt anunțate cu alte cuvinte, de aceea Mireasa nu răspunde nejustificat: ea înțelege taina Patimilor și, auzind: „Îți vom face chipuri de aur cu semne de argint, cât timp Împăratul se odihnește”, ea răspunde: „Nardul meu și-a răspândit mireasma. Mănunchiul de mir este fratele meu; în mijlocul sânilor mei va rămâne” [9] . Cum împăcăm atunci precedentul: „În timp ce Împăratul se odihnea” cu următorul: „Nardul meu și-a răspândit mireasma”?

Evanghelia povestește cum „a venit o femeie cu un alabastru de parfum, de nard adevărat și scump” [10] , nu păcătoasa, nu, acum vorbesc despre o sfântă; căci Luca [11] vorbește despre o păcătoasă, iar Matei, Marcu și Ioan [12] - nu despre o păcătoasă. Deci nu o păcătoasă, ci o sfântă, al cărei nume l-a menționat Ioan - numele ei era Maria - a venit „cu un alabastru de parfum adevărat și scump și l-a turnat pe capul” lui Isus. Apoi, când ucenicii [13] s-au indignat - nu toți, ci numai Iuda [14] , care a zis: „Puteau să se vândă cu trei sute de denari și să se dea săracilor” [15] , Învățătorul și Mântuitorul nostru a răspuns: „Pe săraci îi aveți întotdeauna cu voi, dar pe Mine nu Mă aveți întotdeauna. Ea M-a pregătit mai dinainte pentru ziua îngropării. De aceea, oriunde se va propovădui această Evanghelie, se va spune ce a făcut ea, spre pomenirea ei” [16] . Și, după chipul acestei femei, zicând: „Nardul meu și-a dat mireasma”, ea toarnă tămâie pe capul lui Isus. Și tu iei nardul, pentru ca, după ce ai turnat dulcea mireasmă pe capul lui Isus, să poți proclama cu îndrăzneală: „Nardul meu și-a dat mireasma” și să auzi discursul de răspuns al lui Isus: „Oriunde se propovăduiește această evanghelie, se va spune ce a făcut ea, în memoria ei”. Ceea ce ai făcut tu se va propovădui la toate neamurile. Când vei face asta? Dacă devii ca Apostolul și spui: „Suntem mireasma lui Hristos în orice loc printre cei care sunt mântuiți” [17] , faptele tale bune vor fi nard. Dacă păcătuiești, păcatele tale vor răspândi o duhoare împrejur, căci cel pocăit spune:

„Rănile mele put și se înroșesc din cauza nebuniei mele” [18] . Duhul Sfânt nu ne oferă un discurs despre nard [material], iar Evanghelistul nu scrie despre mireasma vizibilă ochilor, ci despre nardul spiritual, despre nardul „care își emană mireasma”.

3. „Un mănunchi de stacte – adică picături [de smirnă] – fratele meu este cu mine” [19] . Din „stacte, onișcă, cassia, galbanum” [20] , citim în Exod, după porunca lui Dumnezeu, s-a alcătuit tămâia [și] ungerea preoțească. Dacă îl vedeți pe Mântuitorul meu coborând la cele pământești și josnice, atunci veți vedea cum din mare virtute și măreție divină curge spre noi ca o picătură mică. Despre această picătură a cântat și profetul, zicând: „Și se va întâmpla: din picătura poporului său se va aduna Iacov, care trebuie să fie adunat” [21] . După cum cuvintele „O piatră a fost dezlipită din munte, fără mâini” [22] semnifică venirea în trup a Mântuitorului nostru – căci nu tot muntele a venit pe pământ și slăbiciunea omenească nu putea cuprinde măreția întregului munte, ci o piatră din munte, „o piatră de poticnire” [23] , „petra scandali” [24] coboară în lume – tot așa aici El este numit figurativ picătură. Dacă „toate neamurile sunt socotite ca o picătură dintr-o găleată” [25] , a urmat că Cel ce a devenit totul pentru mântuirea tuturor să devină și o picătură pentru eliberarea lor. Căci ce nu a devenit El pentru mântuirea noastră? Noi suntem neînsemnați – și El „S-a dezbrăcat pe Sine însuși, luând chip de rob” [26] . Noi suntem „un popor nebun și fără minte” – și El Însuși a devenit „nebunia propovăduirii” [27] , pentru ca „nebunia lui Dumnezeu să devină mai înțeleaptă decât oamenii” [28] . Noi suntem slabi – și „slăbiciunea lui Dumnezeu a devenit mai tare decât oamenii” [29] . Așadar, întrucât „toate neamurile sunt ca o picătură dintr-o găleată și sunt socotite ca un fir de praf pe cântar” [30] , El S-a făcut picătură [de mir], pentru ca aroma de mir să vină din hainele noastre, așa cum se spune: „Smirnă, aloe și casia din veșmintele tale, din palatele de fildeș, din care fiicele împăraților te veselesc în cinstea ta” [31] . Aceasta i se spune Miresei în psalmul patruzeci și patru.

„Mânchiul de mir este fratele meu pentru mine” [32] . Să analizăm mai departe ce înseamnă numele „Frate”. Biserica care rostește aceste cuvinte suntem noi, adunați dintre neamuri; Mântuitorul nostru este Fiul surorii sale, adică a sinagogii, căci Biserica și sinagoga sunt surori. Mântuitorul, așa cum am spus, este Fiul sinagogii-surori, Soțul Bisericii, Mirele Bisericii, Fratele Miresei Sale.

„Fratele meu este un mănunchi de mir; el va locui în mijlocul sânilor mei.” [33] Cine este atât de binecuvântat încât să primească un oaspete în partea de sus a inimii, „în mijlocul sânilor”, să poarte Cuvântul lui Dumnezeu în pieptul său? Căci tocmai asta se cântă aici: „În mijlocul sânilor mei va locui”. „Dacă sânii tăi nu vor fi zdrobiți”, în mijlocul lor va locui Cuvântul Divin. Într-un cântec de nuntă ar fi mai potrivit să se folosească cuvântul „sâni” decât „sâni”. Și

este clar de ce, atunci când se descrie cea care spune: „În mijlocul sânilor mei va locui”, se poate adăuga: „Dacă sânii tăi nu vor fi zdrobiți”. De unde am luat: „Dacă sânii tăi nu vor fi zdrobiți”? Din Ezechiel . [34] În locul în care glasul lui Dumnezeu distruge Ierusalimul, printre altele i se spune . [35] „Sânii tăi au fost zdrobiți în Egipt”. Sânii fecioarelor nu se încrețesc, dar sfârcurile desfrânatelor sunt moi, flasce și acoperite de riduri. Sânii celor caste sunt ridicați și plini de rușine feciorească. Aceștia primesc Cuvântul Mirelui și spun: „El va rămâne în mijlocul sânilor mei”.

„Un ciorchine de chiparoși este Fratele meu pentru mine” [36] . [Acesta] este începutul vorbirii în vlăstar și începutul înfloririi în Cuvânt [37] , și de aceea se spune: „Un ciorchine de chiparoși - adică al înfloririi - este Fratele meu pentru mine”. El nu este un ciorchine de chiparoși pentru toți, ci numai pentru cei vrednici de această floare. Pentru alții - alte ciorchini; dar acest ciorchine, împodobit cu flori, apare pentru cel care este „negru și frumos”. Ea nu spune pur și simplu: „Un ciorchine de chiparoși este Fratele meu”, ci adaugă „pentru mine”, arătând că El nu este un ciorchine de chiparoși pentru toți.

Să vedem în ce ținuturi crește această floare a Miresei. „În viile Engaddi” [38] , care se traduce prin „ochiul ispitei”. Astfel, în viile ochiului ispitei, „ciorchinul de chiperus este fratele meu”. Ochiul ispitei este în această viață, căci suntem în ispită în această lume și „viața oamenilor pe pământ este o ispită” [39] . Cât timp suntem în această lume, suntem în „viile Engaddi”, dar dacă suntem vrednici de ea, Vierul nostru ne va transplanta. Și nu vă îndoiți că veți putea să vă transferați din viile Engaddi într-un alt loc, mai bun: Vierul nostru a fost deja pregătit prin exerciții frecvente să transfere vița [40] . „Ați scos vița din Egipt; ați izgonit neamurile și ați plantat-o. Umbra ei a acoperit munții și vârfurile ei sunt cedrii lui Dumnezeu” [41] . Mireasa spune ceea ce am explicat despre Mire, arătându-și dragostea și ospitalitatea pentru Mirele care va veni, Care, venind, va rămâne în secret „în mijlocul sânilor” și inimii ei.

4. Apoi, discursul Mirelui se întoarce către ea și spune: „Ești frumoasă, o, apropiata Mea, ești frumoasă; ochii tăi sunt ca niște porumbei.” [42] Ea îi răspunde astfel Mirelui: „Ești frumos, Fratele meu”, [43] dar nu adaugă: „Apropiata Mea”. Dar când El îi spune: „Ești frumoasă”, el adaugă: „O, apropiata Mea”. De ce atunci ea nu spune: „Ești frumoasă, o, apropiata Mea”, ci doar: „Ești frumoasă”? De ce nu spune El simplu: „Ești frumoasă”, ci „Ești frumoasă, o, apropiata Mea”? Mireasa, dacă se îndepărtează de Mire, nu este frumoasă: este frumoasă numai atunci când este unită cu Cuvântul lui Dumnezeu. Și acum Mirele o învață cu credință să fie aproape de El și să nu se îndepărteze de El. „Ești frumoasă, o, apropiata Mea, ești frumoasă”. Devii frumoasă pentru că ești aproape de Mine; atunci vei rămâne frumoasă chiar și fără adăugarea: „O,

apropiata Mea”. Vei fi frumoasă fără nicio condiție. „Frumoasă ești tu, o, aproape de Mine, frumoasă ești tu.”

Să luăm în considerare și o altă laudă a Miresei, pentru ca și noi, devenind geloși, să ne străduim să devenim mirese: „Ochii voștri sunt ca niște porumbei”. „Cine se uită la o femeie ca s-o poftească” și „comite adulter cu ea în inima lui” [44] nu are ochi de porumbel. Dacă nu are ochi de porumbel, atunci „intră nefericit în casa fratelui său” și nu respectă ceea ce este prescris în Proverbe: „Nu intra nefericit în casa fratelui tău” [45] (LXX o traduce prin „nefericit”, dar Aquila, urmând cu strictețe textul ebraic, scrie aporeonta, adică „nebun”). Dar cel ce are „ochi de porumbel” privește drept înainte și capătă milă; căci prin privirea sa dreaptă se va învrednici de milă. Cine privește drept înainte, dacă nu cel ce privește cu o privire castă și cu ochi curați? Nu crede că aceasta se spune doar despre ochii trupești (deși nu este inutil să ne gândim și la ei), ci, intrând în interiorul inimii tale și cercetând cu mintea ta ceilalți ochi, care „sunt luminați de porunca lui Dumnezeu” - căci „porunca Domnului este lumina care luminează ochii” [46] - lămurește-i, strecoară-i și dezvoltă-i, pentru a înțelege cu sfințenie tot ce se spune și, asemenea „Duhului care se pogoară în chip de porumbel” [47] , auzi: „Ochii tăi sunt ca niște porumbei”.

„Ochii voștri sunt ca niște porumbei”, dacă înțelegeți duhovnicește Legea, dacă înțelegeți Evanghelia așa cum vrea ea să fie înțeleasă și propovăduită și Îl vedeți pe Isus, „vindecând orice boală și orice neputință” [48] , nu numai când era în trup, ci și vindecând astăzi, nu doar coborându-se la oameni atunci, ci și astăzi coborând și rămânând aici, căci „iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului” [49] .

„Ochii tăi sunt ca niște porumbei.” „Frumoasă ești, o, apropiata mea, frumoasă ești; ochii tăi sunt ca niște porumbei.” Auzind astfel de laude la adresa ei însăși, Mireasa ia locul Mirelui în laude; și nu-I dă cu strigătele ei ceea ce El nu are, ci, înțelegând frumusețea Lui și contemplând-o, spune: „Frumoasă ești, Fratele meu, și frumoasă; patul nostru este la umbră” [50] . Caut patul unde se odihnesc Mirele și Mireasa: și, dacă nu mă înșel, este un trup omenesc. Căci paraliticul din Evanghelie, „culcat într-un pat” [51] și, la porunca Mântuitorului, „s-a dus la casa lui, luându-și patul” [52] , s-a culcat până la vindecarea sa pe încheietura slabă a membrelor sale, după ce a fost întărit de virtutea lui Dumnezeu. Astfel înțeleg: „Ia-ți patul și du-te la casa ta”. Căci Fiul lui Dumnezeu nu S-a pogorât din cer pe pământ ca să dea porunci despre paturi și să nu lase pe cel ce se ridicase din boală să plece fără pat, zicând: „Ia-ți patul și du-te la casa ta”. Iar tu, vindecat de Mântuitorul, „ia-ți patul și du-te la casa ta”, iar când va veni Mirele la tine, Mireasa Lui, și se va culca cu tine în pat, vei zice: „Ești frumos, fratele meu, și frumos; patul nostru este la umbră”. „Ești frumos, fratele meu”. Ești frumos și ești la umbră: căci „soarele nu te va lovi ziua, nici luna noaptea”. [53]

5. „Grinzile caselor noastre sunt de cedru” [54] . Acestea sunt cuvintele multor oameni. Mi se pare că se referă la bărbații, tovarășii Mirelui, care au fost menționați mai devreme. „Casele sunt întărite cu grinzi de cedru și acoperite cu chiparoși” [55] , căci „în loc de nard va crește chiparosul, în loc de elecampan va crește mirtul” [56] . Și tu, după ce ai întrebat despre natura acestor copaci și ai aflat că cedrul nu putrezește și chiparosul are un miros minunat, încearcă să-ți acoperi casa, astfel încât să se poată spune și despre tine: „Grinzile caselor noastre sunt de cedru și tavanele sunt de chiparoși”.

6. Apoi Mirele spune: „Eu sunt floarea câmpului și crinul văilor” [57] . Pentru Mine, care locuiesc în vale, El coboară în vale și devine „crinul văilor” în loc de „pomul vieții sădit în raiul lui Dumnezeu” [58] și devine „floarea” întregului câmp, adică a întregii lumi și a întregului pământ. Ce poate fi „floarea lumii” în asemenea măsură, dacă nu numele lui Hristos? „Numele Lui este ca smirna turnată” [59] și despre El se spune în alt fel: „Eu sunt floarea câmpului și crinul văilor” și spune toate acestea despre Sine. Apoi îi spune Miresei, lăudând-o: „Ca un crin printre spini, așa este iubitul Meu printre fecioare” [60] . După cum crinul nu se poate compara cu spinii, printre care crește adesea, așa „Iubitul Meu” este mai presus de toate fecioarele, ca un crin printre spini. Auzind aceasta, Mireasa răspunde Mirelui: simte o nouă dulceață în El și laudele izbucnesc de pe buzele ei.

Mirosul parfumurilor este plăcut și mângâie simțul mirosului, dar lucrurile dulci au un gust dulce într-un mod diferit. Există ceva frumos atât în gust, cât și în miros, care mângâie gâtul cu dulceață și înmoaie aerul cu parfum: acesta este mărul. Natura sa este de așa natură încât le posedă pe amândouă. De aceea, dorind să laude nu numai parfumul, ci și dulceața vorbirii Sale, Mireasa spune: „Ca un măr printre copacii pădurii, așa este Fratele Meu printre tineri.” [61] În comparație cu Cuvântul lui Dumnezeu, toți copacii sunt niște sălbăticii sterpe; lângă Hristos, tot ceea ce numiți „copaci de pădure” va fi „fără rod”. Căci ce poate fi numit roditor în comparație cu El? Chiar și acei copaci care păreau să se îndoaie sub greutatea fructelor au fost găsiți sterpi la venirea Lui. De aceea, „ca un măr printre copacii pădurii, așa este Fratele Meu printre tineri”. „Am iubit umbra Lui și am șezut acolo.” [62] Cât de frumos este spus! Ea nu spune: „Îi iubesc umbra”, ci „Am iubit” și nu „Ședuiesc”, ci „Am stat acolo”. Astfel, chiar dacă nu putem purta la început o conversație cu El, totuși ne bucurăm, aș spune, de umbra măreției Sale încă de la început; de aceea citim în profeți: „Suflarea feței noastre, Domnul, Unsul, despre care s-a spus: «La umbra Lui vom locui printre neamuri»” [63] Și de la o umbră migrăm la alta: căci „peste cei ce locuiesc în țara umbrei morții a răsărit o lumină” [64] , ca să putem trece de la umbra morții la umbra vieții.

Cel care își începe călătoria își dorește întotdeauna să zăbovească puțin în umbra virtuții. Cred că de aceea Nașterea lui Isus a început în umbră și s-a încheiat nu în umbră, ci în adevăr: „Duhul Sfânt”, se spune, „va veni peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri”. [65] Nașterea lui Hristos a început cu o umbră: nu numai că Nașterea a început în Maria dintr-o umbră, ci și în tine, dacă ești vrednic, se va naște Cuvântul lui Dumnezeu. Fă astfel încât să poți primi umbra Lui și, când vei deveni vrednic de umbră, aș spune că trupul Lui va veni la tine, care dă umbra; căci „cine este credincios în puțin, va fi credincios și în mult”. [66]

„Am iubit umbra lui și am stat acolo.” Vezi că ea nu rămâne în umbră pentru totdeauna, ci de acolo se va ridica la ceva mai bun, zicând: „Și rodul lui este dulce gustului meu”.

Eu, spune ea, am vrut să mă odihnesc la umbra Lui, dar El m-a acoperit cu umbra Lui și m-am săturat chiar de roadele Lui și zic: „Și rodul Lui este dulce gustului meu” [67] .

7. „Duceți-Mă în casa vinului.” [68] Mirele era afară, în brațele Miresei și se odihnea „în mijlocul sânilor ei”. Multe fecioare nu sunt demne să-l primească pe Mire în casa lor: căci „mulțimii celor ce sunt afară, toate sunt spuse în pilde ”. [69] Cât mă tem să nu devenim și noi „multe fecioare”! „Duceți-Mă în casa vinului”. De ce rămân atât de mult afară? „Iată, stau la ușă și bat: dacă-Mi deschide cineva, voi intra și voi cina cu el și el cu Mine” . [70] „Duceți-Mă înăuntru”. Și acum Cuvântul lui Dumnezeu spune același lucru; iată, Hristos spune: „Duceți-Mă înăuntru”. Vouă, catehumenilor, El vă spune: „Duceți-Mă înăuntru”, nu doar într-o casă, ci „în casa vinului”. Să se umple sufletul vostru cu vinul bucuriei [71] , vinul Duhului Sfânt, și astfel veți aduce în casa voastră pe Mire, Cuvântul [72] , Înțelepciunea [73] , Adevărul [74] . Căci aceasta li se spune și celor care nu sunt încă desăvârșiți: „Duceți-mă în casa vinului”.

8. „Înființați ordinea Mea în dragoste.” [75] Cât de frumos se spune: „Înființați ordinea Mea în dragoste”. Căci mulți au o dragoste dezordonată: ceea ce ar trebui să iubească mai întâi, iubesc în al doilea rând, și ceea ce ar trebui să iubească în al doilea rând, iubesc în primul rând, ceea ce ar trebui să iubească în al treilea rând, iubesc în al patrulea rând, și ceea ce iubesc în al patrulea rând, iubesc în al treilea rând, iar ordinea dragostei la mulți este pervertită. Dar la sfinți ordinea dragostei este dreaptă. Vreau să dau câteva exemple, ca să puteți înțelege ce se spune: „Înființați ordinea Mea în dragoste”.

Cuvântul Divin vrea să-ți iubești tatăl, fiul, fiica; Cuvântul Divin vrea să-L iubești pe Hristos și nu îți cere să nu-ți iubești copiii și să nu ai afecțiune pentru părinții tăi. Ce îți cere? Să nu iubești fără discernământ, să nu-ți preferi tatăl și mama

mai mult decât Mine, să nu-ți iubești fiul sau fiica mai mult decât Mine. „Cine iubește tatăl sau mama mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine; cine iubește fiul sau fiica mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine” [76] . Întreabă-ți conștiința despre sentimentele tale față de tatăl, mama, fratele tău, uită-te la dragostea ta pentru Cuvântul lui Dumnezeu și Hristos și vei vedea imediat că îți iubești fiul și fiica mai mult decât Cuvântul, părinții tăi mai mult decât Hristos. Care dintre noi crezi că a mers atât de departe încât să iubească Cuvântul lui Dumnezeu mai presus de orice și cel mai intens, punând copiii pe locul doi? Iubește-ți și soția în același fel. „Nimeni nu și-a urât vreodată propriul trup” [77] , ci îl iubește ca trup; Se spune: „Vor fi doi”, nu un singur duh, ci „un singur trup” [78] . Iubiți-L și pe Dumnezeu, dar iubiți-L nu ca trup și sânge, ci ca duh, căci „cine se unește cu Dumnezeu este un singur duh cu Dumnezeu” [79] . Astfel, ordinea iubirii este adevărată printre cei desăvârșiți. Cât despre împărțirea iubirii între noi, după Dumnezeu, mai întâi ni se poruncește să iubim părinții, în al doilea rând copiii, în al treilea rând slujitorii. Dacă fiul tău este rău, iar slujitorul tău este bun, atunci slujitorul să ia locul fiului în iubire, și atunci ordinea iubirii printre sfinți va fi stabilită corect. Căci Învățătorul și Domnul nostru în Evanghelie, dând instrucțiuni despre iubire, și-a arătat propria iubire specială pentru fiecare și le-a dat celor capabili să asculte Scriptura să înțeleagă ordinea ei, zicând: „Înființați ordinea Mea în iubire”. „Iubiți-L pe Domnul Dumnezeul vostru cu toată inima voastră, cu tot sufletul vostru, cu toată virtutea voastră și cu tot cugetul vostru” [80] . „Iubiți-vă aproapele vostru ca pe voi înșivă” [81] . El nu a spus: iubește-l pe Dumnezeu ca pe tine însuți, ci pe aproapele tău cu toată inima ta, cu tot sufletul tău, cu toată virtutea ta, cu tot priceperea ta. Și iarăși: zicând: „Iubește-ți vrăjmașii” [82] , El nu a poruncit să-i iubești cu toată inima ta. Cuvântul divin nu este dezordonat și nu cere imposibilul; nu spune: „Iubește-ți vrăjmașii ca pe tine însuți”, ci doar: „Iubește-ți vrăjmașii”. Le este de ajuns să-i iubim și să nu-i urâm; ci trebuie să-L iubim pe aproapele nostru „ca pe noi înșine”, iar pe Dumnezeu „cu toată inima noastră, cu tot sufletul nostru, cu toată virtutea noastră, cu tot priceperea noastră”. Dacă ai înțeles aceasta și ești plin de ceea ce ai înțeles, ai împlinit deja ceea ce este prescris de cuvântul Mirelui: „Înființați rânduiala Mea în dragoste”. Care dintre noi, crezi tu, are dragostea în rânduiala dreaptă?

„Întăriți-mă cu mirodenii” [83] . Unul dintre traducători scrie „«Vin»” [84] . Mireasa răspunde: „Întăriți-mă cu mere” [85] . Ce mere? „Ca un măr printre copacii pădurii, așa este Fratele meu printre tineri.” De aceea, „întăriți-mă cu merele Lui, căci sunt rănit de dragoste” [86] . Cât de frumos, cât de magnific este să fii rănit de dragoste! Unul este lovit de săgeata iubirii trupești, altul este rănit de patima pământească; dar tu, dezgolește-ți mădularele și primește „săgeata aleasă”, săgeata frumoasă, căci arcașul este Dumnezeu Însuși. Ascultați Scriptura care vorbește despre această săgeată, ascultați (ceea ce este și mai minunat) săgeata însăși care spune: „M-a pus ca o săgeată aleasă, M-a

păstrat în tolba Sa. Și Mi-a zis: Mare lucru este să fii numit robul Meu” [87] . Înțelegeți ce spune săgeata aici și cum este aleasă de Domnul. Cât de binecuvântat este cel rănit de această săgeată! Cu această săgeată au fost răniți cei doi care discutau unul cu celălalt, zicând: „Nu ardeau oare inimile noastre pe cale în timp ce ne explica Scripturile?” [88] Dacă cineva este rănit de vorbirea noastră și de învățăturile Dumnezeiești Scripturi și poate spune: „Sunt rănit de dragoste”, poate să le urmeze. Dar de ce spun: „poate”? Este evident.

9. „Mâna Lui stângă este sub capul Meu și mâna Lui dreaptă mă îmbrățișează.” [89] Cuvântul lui Dumnezeu are atât o mână dreaptă, cât și o mână stângă: înțelepciunea, deși pare diferită pentru diferite înțelegeri, este în adâncurile sale una și aceeași . [90] Solomon însuși a învățat despre mâna dreaptă și stângă a înțelepciunii, spunând: „Căci viață lungă este în mâna ei dreaptă și în stânga ei sunt bogății și cinste.” [91] Așadar, „mâna Lui stângă este sub capul Meu”, ca să-mi dea odihnă, iar încheietura mâinii [92] Mirelui va fi perna Mea, iar miezul sufletului Meu se va odihni pe Cuvântul lui Dumnezeu. „Mâna Lui stângă este sub capul Meu.” Nu se potrivește să ai perne urmate de plâns. Ezechiel scrie: „Vai de cei ce cos o pernă sub cotul oricăruia dintre brațe!” [93] Nu coase o pernă, nu căuta în altă parte să-ți pui capul; lasă mâna stângă a Mirelui să fie sub capul tău și spune: „Mâna Lui stângă este sub capul Meu”. Când vei face aceasta, tot ce este în mâna ta stângă ți se va da și vei zice: „Și în stânga sunt bogății și cinste”. „Și mâna dreaptă mă va îmbrățișa”. Mâna dreaptă a Mirelui te va îmbrățișa complet. „Viață lungă este în mâna ei dreaptă”, de aceea „vei trăi zile lungi și multe în țara bună pe care ți-o va da Domnul Dumnezeul tău” [94] .

„V-am jurat, fiice ale Ierusalimului, pe virtuțile și puterile câmpului” [95] . Pentru ce le îndeamnă Mireasa pe fiicele Ierusalimului? „Treziți-vă și treziți dragostea” [96] . Cât timp va dormi dragostea în voi, fiice ale Ierusalimului, fecioare? În mine nu doarme, „căci sunt rănită de dragoste”. Dar în voi, în mulțimea fecioarelor, fiicele Ierusalimului, doarme dragostea Mirelui. V-am jurat, fiice ale Ierusalimului, să treziți, și nu numai să treziți, ci să treziți și dragostea care este în voi. Căci Creatorul Universului, când v-a creat, a semănat semințele dragostei în inimile voastre. Și acum, așa cum se spune în alt loc: „Dreptatea a dormit în ea” [97] , așa doarme dragostea în voi; ca în alt loc: „Mirele a dormit ca un leu și ca un pui de leu” [98] . Până acum Cuvântul Divin doarme în cei necredincioși și în cei slabi de inimă, dar este treaz în sfinți; doarme în cei care se tem de furtună [99] și se trezește din glasurile celor care vor să primească mântuirea de la Mirele cel treaz. De îndată ce Se trezește, este liniște, mulțimile valurilor se potolesc, vânturile potrivnice se potolesc, furia adâncului se potolește; dar când El doarme, este furtună, moarte și disperare pretutindeni. De aceea, „Vă conjur, fiice ale Ierusalimului, pe virtuțile și puterile câmpului”. Ce

câmp? Nimeni altul decât acesta: „Mirosul unui câmp plin pe care Domnul l-a binecuvântat” [100] .

10. „Trezește-ți și trezește-ți dragostea cât timp Îi place. Glasul Fratelui meu: Iată, vine, sărind pe munți.” [101] Aceasta este rostită de Biserica-Mireasă, încurajând fecioarele să se pregătească pentru venirea Mirelui, dacă El alege să vină și să converseze cu ele. În timp ce ea spune aceasta, Mirele se apropie, iar ea arată spre El cu degetul și spune: „Iată, vine, sărind pe munți.” Înțelegeți cât de binecuvântat și perfect este sufletul Miresei: ea a văzut înaintea celorlalți, a privit venirea Cuvântului înaintea altora, simte înțelepciunea și dragostea apropiindu-se de ea și le spune celor care nu-L văd: „Iată, vine.” Rugați-vă ca și eu să pot spune: „Iată, vine.” Dacă pot explica cuvântul lui Dumnezeu, voi spune și eu: „Iată, vine.” Unde merge El? Nu prin văi, nu prin câmpii. Unde merge El? „Sărind pe munți, sărind pe dealuri.” [102] Dacă vei fi un munte, Cuvântul lui Dumnezeu va „sări” peste tine; dar dacă nu poți deveni un munte, ci vei fi un deal, al doilea ca înălțime după munte, „va sări peste tine”. Cât de frumoase sunt aceste verbe, cât de exact răspund gândului! „Sărind pe munți”, care sunt mai mari, „sărind pe dealuri”, care sunt mai mici. Nu sărind pe munți, nu sărind pe dealuri; „Iată, El vine, sărind pe munți, sărind pe dealuri”.

11. „Fratele meu este ca o gazelă sau ca un cerb tânăr în munții Betelului.” [103] Aceste animale sunt adesea menționate în Scripturi și, ceea ce este mai surprinzător, sunt adesea enumerate împreună. „Iată ce veți mânca”, iar apoi apar „cerbul și gazela” [104] . Și în această carte, cerbul și gazela sunt menționate împreună. Aceste animale sunt, într-un fel, rude și vecini. Gazela - dorkas [105] - are o vedere foarte fină, iar cerbul ucide șerpi. Care dintre noi, credeți, este vrednic și capabil, conform demnității locului și misterului, să explice pe deplin acest gând? Să ne rugăm lui Dumnezeu să ne dea harul de a explica Scripturile, ca să putem spune: „Așa cum ne-a explicat Isus Scripturile!” [106] Ei bine, ce putem spune? Spunem că capra neagră - dorkas - conform învățăturilor acelor naturaliști care raționează despre natura tuturor animalelor, și-a primit numele de la [darul] său inerent: pentru că este previzătoare - παρά τό όξυδερκέτσερον - se numește dorkas [107] . Cerbul este un dușman al șerpilor și se luptă cu ei: îi alungă din vizuinile lor cu suflarea nărilor sale și, netezându-se de pericolul otrăvii, se ospătează cu ei. Poate că Mântuitorul meu este o capră neagră în contemplare (θεωρίαν), un cerb în fapte. Care sunt faptele Lui? El ucide șerpi, ucide puterea dușmanului, de aceea voi spune despre El: „Ai zdrobit capetele dragonilor pe apă; ai șters capetele dragonilor” [108] .

12. „Fratele meu este ca o gazelă sau ca un cerb tânăr pe munții Casei lui Dumnezeu” - căci „Betel” se traduce prin „Casa lui Dumnezeu”. Nu toți munții sunt case ale lui Dumnezeu, ci numai munții Bisericii. Căci alți munți pot fi găsiți ridicați și înălțați „împotriva cunoașterii lui Dumnezeu” [109] , munții Egiptului și

alofilii [110] . Vreți să știți de ce „fratele ei este ca o gazelă sau ca un cerb tânăr pe munții Betelului”? Deveniți muntele Bisericii, casa muntoasă a lui Dumnezeu, și Mirele va veni la voi, „ca o gazelă sau ca un cerb tânăr pe munții Betelului”. Ea vede cum Mirele, care mai înainte rătăcise peste munți și dealuri, s-a apropiat de ea și Îl numește „sărind și sărind”. Și după aceasta, văzând că El a venit la ea și la celelalte fete, spune: „Iată, El este în spatele zidului nostru” [111] . Dacă ai construit un zid și ai construit o casă pentru Dumnezeu, El va veni în spatele zidului tău. „El se uită pe ferestre” [112] . O fereastră este simțul prin care Mirele se uită, celelalte ferestre sunt alte simțuri și în ele El se uită neliniștit. Căci prin ce simțuri nu se uită Cuvântul lui Dumnezeu? Ce înseamnă să te uiți pe ferestre și cum se uită Mirele prin ele, va fi explicat prin următorul exemplu. Unde Mirele nu se uită, se strecoară moartea, așa cum citim în Ieremia: „Iată, moartea se strecoară pe ferestrele tale” [113] . Când „te uiți la o femeie ca să o poftești” [114] , „moartea se strecoară pe ferestrele tale”.

„Pâlpâie prin mreje” [115] . „Înțelege că umbli printre curse și treci pe sub spânzurătoare amenințătoare” [116] . Totul este plin de curse, diavolul a umplut totul cu curse. Dar dacă Cuvântul lui Dumnezeu ajunge la tine și începe să „pâlpâie printre mreje”, vei spune: „Sufletul nostru este ca o pasăre care a scăpat din cursa vânătorului: cursa este ruptă și suntem eliberați. Fericiți suntem de Domnul, care a făcut cerul și pământul” [117] . Așadar, Mirele „pâlpâie prin mreje”: Isus ți-a făcut o cale, a coborât pe pământ, S-a aruncat în mrejele lumii; văzând că o turmă uriașă de oameni era încurcată în mreje și nimeni altcineva decât El nu le putea rupe, S-a coborât în mreje, luând un trup omenesc ținut de legăturile forțelor vrăjmașe și ți le-a rupt, iar tu poți spune: „Iată-L în spatele zidului nostru, privind pe ferestre, fulgerând prin mreje.”

Când El Se va arăta, îți vei spune: „Fratele meu răspunde și zice: Scoală-te, du-te, iubita mea” [118] ; ți-am făcut cale, am rupt mrejele; vino la Mine, iubita mea. „Scoală-te, du-te, frumoasa mea, porumbița mea.” De ce spune El: „Scoală-te”, de ce spune El: „Grăbește-te”? Pentru tine am îndurat furia furtunilor [119] , am îndurat valurile care te asediază; „Sufletul Meu s-a întristat pentru tine până la moarte” [120] ; Am înviat din morți, am rupt înțepătura morții, am dezlegat legăturile iadului. De aceea îți spun: „Scoală-te, du-te, iubita mea, frumoasa mea, porumbița mea, căci iarna a trecut, ploaia s-a terminat, florile au apărut pe pământ” [121] . Înviind din morți, potolind furtuna, am redat liniștea [122] . Și întrucât eu, după legea trupului, m-am născut din Fecioară și din Tatăl „și am crescut în înțelepciune și în statură” [123] , „flori au apărut pe pământ, vine vremea să le tăiem” [124] .

Tăierea este iertarea păcatelor. Căci este scris: „Orice mlădiță care rămâne în Mine și aduce rod, Tatăl Meu o curăță, ca să aducă mai mult rod.” [125] Dați rod, și nerodirea dinainte va fi tăiată. Căci „a venit vremea tăierii, glasul turturelelor se

aude în țara noastră.” [126] Nu este fără motiv că în jertfe, [așa cum este relatat] în Cartea Sfântă, se iau „o pereche de turturele și doi pui de porumbei” . [127] Aici se folosește același înțeles, de aceea nu se spune separat despre o pereche de porumbei, ci despre „o pereche de turturele și doi pui de porumbei”. Porumbelul este Duhul Sfânt. Iar Duhul Sfânt, când vorbește despre sfințenii mari și secrete, pe care mulți nu le pot înțelege, este desemnat prin numele de turturele, o pasăre care își face întotdeauna cuib pe vârfurile munților și pe vârfurile copacilor. În văi și în ceea ce ajunge ușor la oameni, apare [imaginea] porumbelului. Când Mântuitorul ne-a onorat acceptând [firea] umană și a venit pe pământ, și erau atunci mulți păcătoși lângă Iordan, Duhul Sfânt nu se transformă în turturele, ci se face porumbel, iar printre noi, printre mulțimea de oameni, zboară o pasăre mai blândă. Turturelea i-a fost arătată, de exemplu, lui Moise și unuia [oricui] [128] dintre profeți, care s-au retras în munți și în deșerturi și acolo au ascultat cuvântările lui Dumnezeu. Astfel, „glasul turturelei se aude în țara noastră, smochinul și-a adus rodul” [129] . „Luați o asemănare de la smochin: când ramurile lui se înmoaie și scot frunze, să știți că vara este aproape” [130] . Cuvântul lui Dumnezeu vrea să ne vestească că după iarnă, după furtunile din suflete, se apropie recolta și spune: „Smochinul și-a adus rodul, vița a înflorit, răspândindu-și aroma” [131] , florile înfloresc, va veni vremea - și vor fi ciorchini.

13. „Scoală-te, iubita Mea, frumoasa Mea, porumbița Mea.” [132] Aceste cuvinte, pe care le-am explicat mai înainte, nu le aud fetele; doar Mireasa le aude, conversând cu Mirele. Și vrem să auzim cuvântul Lui spunând Miresei: „Scoală-te, vino, iubita Mea.” El nu se adresează fetelor, nu spune: „Scoală-te”, ci: „Scoală-te, vino, iubita Mea, frumoasa Mea, porumbița Mea, sub umbra stâncii.” [133] Și Moise stătea sub umbra stâncii când L-a văzut pe Dumnezeu din spate . [134] „La umbra [cetății] dinaintea zidului.” [135] Apropiați-vă mai întâi [de cetăți] dinaintea zidului și apoi puteți intra unde se află zidul stâncii. „Arată-Mi fața Ta.” [136] „Chiar și în ziua de azi” [137] aceasta i se spune Miresei, în timp ce ea nu are îndrăzneală „să-și descopere fața și să privească slava Domnului” [138] . Ea este împodobită și îmbrăcată, de aceea i se spune: „Arată-mi fața ta”. Niciodată până acum vocea ei n-a fost atât de dulce încât să merite cuvintele: „Fă-mă să aud glasul tău” [139] .

Când ea a învățat să vorbească: „Taci și ascultă, Israele!” [140] și știe ce să spună, iar glasul ei s-a făcut dulce pentru Mire, conform profeției: „Înțelepciunea mea Îi va fi dulce”, acum Mirele strigă către ea: „Fă-mă să aud glasul tău, căci glasul tău este dulce”. Dacă îți deschizi fața către Cuvântul lui Dumnezeu, Mirele îți va spune: „Glasul tău este dulce și fața ta este frumoasă”. [141] De aceea, să ne ridicăm și să ne rugăm lui Dumnezeu ca și noi să devenim vrednici de Mire, Cuvântul, Înțelepciunea, Hristos Isus, „căruia fie slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin!” [142] .

Scrisoare către Sfântul Grigore Făcătorul de Minuni

1. Origen, domnului meu, preanobilului și cinstitului fiu Grigore, bucură-te în Dumnezeu.

Facultatea naturală a înțelegerii, dacă este însoțită de exercițiu, după cum știți, poate dezvălui o activitate care duce la posibila, dacă se poate numi așa, desăvârșire a ceea ce dorește să se exerseze. Astfel, darul dumneavoastră vă poate face un avocat roman desăvârșit și un filosof elen al acelor școli considerate celebre. Dar aș vrea să folosiți toată puterea darului dumneavoastră natural pentru scopul final al creștinismului; din acest motiv aș vrea să luați, dacă este posibil, din filosofia grecilor ceea ce poate servi creștinismului ca un fel de știință educațională generală [143] sau propedeutică, iar din geometrie și astronomie ceea ce poate fi util pentru explicarea scripturilor sacre, astfel încât ceea ce fiii filosofilor afirmă despre geometrie, muzică, gramatică, retorică și astronomie, ca auxiliare ale filosofiei, să nu se poată spune despre filosofia însăși în raport cu creștinismul.

2. Poate că ceva de genul acesta este sugerat de ceea ce este scris în cartea Exodului de la fața lui Dumnezeu, că fiilor lui Israel li s-a poruncit să ceară vecinilor lor și celor care locuiau cu ei *vase de argint și de aur și haine* (Exod 11:2; 12:35), astfel încât, după ce i-au jefuit pe egipteni, să primească material pentru a face ceea ce era luat pentru slujba lui Dumnezeu. Căci din ceea ce fiii lui Israel au furat de la egipteni, s-a făcut ceea ce se află în Sfânta Sfintelor: chivotul cu capacul, heruvimii, vasul de curățire și vasul de aur în care se păstra mana, pâinea îngerilor; acesta a fost probabil făcut din cel mai bun aur al egiptenilor. Din al doilea fel de aur [mai mic] în comparație cu acesta [a fost făcut] sfeșnicul întreg de aur, lângă perdeaua dinăuntru, și pe el candelele și masa de aur pe care erau pâinea punerii înainte, iar între ambele altarul de aur al tămâiei. Dacă exista un al treilea și un al patrulea fel de aur, atunci din acesta erau construite vasele sacre. Dar din argintul egiptenilor se făcea altceva. Căci, trăind în Egipt, fiii lui Israel primeau acest profit de pe urma locuirii acolo, pentru a avea din belșug un material atât de valoros, spre a-l folosi în slujba lui Dumnezeu. Din hainele egiptenilor, probabil, se făcea tot ce necesita muncă, cum o numește Scriptura (Exod 27,16; cf. 37,23), a țesătorilor, când țesătorii, cu înțelepciunea lui Dumnezeu, coaseau împreună anumite feluri de haine cu altele asemenea, pentru a face perdele și învelitoare exterioare și interioare.

3. Dar de ce să divaghez inutil și să dovedesc ce folos au făcut copiii lui Israel din ceea ce au luat din Egipt, pe care egiptenii nu l-au folosit cum trebuie, ci evreii, învățați de înțelepciunea divină, l-au folosit pentru închinarea la Dumnezeu? Totuși, Scriptura știe că pentru unii coborârea din țara copiilor lui Israel în Egipt a servit spre rău: sugerează că pentru unii slujește spre rău să

trăiască cu egiptenii, adică cu științele acestei lumi, după ce au fost crescuți în legea lui Dumnezeu și în slujba israelită adusă Lui. Cel puțin Hadad edomitul, cât timp a fost în țara lui Israel, negustând pâinea egiptenilor, nu a construit idealuri; când, însă, a fugit de înțeleptul Solomon și s-a coborât în Egipt, ca și cum ar fi fugit de înțelepciunea lui Dumnezeu, a devenit rudă cu Faraon, căsătorindu-se cu sora soției sale și a născut un fiu care a fost crescut printre fiii lui Faraon (1 Regi 11:14 și următoarele). De aceea, deși s-a suit în țara lui Israel, s-a suit ca să dezbine poporul lui Dumnezeu și să-l oblige să spună junincii de aur: „Aceștia sunt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos din țara Egiptului” (1 Regi 12:28) [144] . Dar eu, învățat de experiență, aș putea să vă spun că sunt puțini cei care au luat ceea ce este folositor din Egipt și au ieșit din el și au zidit ceea ce privește slujba lui Dumnezeu; dimpotrivă, sunt mulți frați ai edomitului Hadad. Aceștia sunt cei care, printr-o anumită ingeniozitate elenă, au adus la viață gânduri eretice și, ca să spunem așa, au ridicat viței de aur în Betel, care este explicat ca fiind *casa lui Dumnezeu* . Mi se pare că prin aceasta cuvântul [lui Dumnezeu] sugerează că și-au ridicat propriile structuri în Scripturi, în care locuiește Cuvântul lui Dumnezeu și care sunt numite figurativ Betel. O altă structură, [așa cum] afirmă cuvântul [lui Dumnezeu], a fost ridicată în Dan; iar granițele lui Dan sunt cele mai extreme și aproape de granițele păgânilor - acest lucru reiese clar din ceea ce este scris în cartea lui Isus Navin (Iosua 19:40 și următoarele). Așadar, aproape de granițele păgâne se află unele dintre structurile care, așa cum am arătat, au fost construite de frații Ader [145] .

4. Așadar, domnul meu fiule, mai întâi de toate, studiază cu atenție dumnezeiești scripturi. Da, studiază-le cu atenție, căci citind dumnezeiești scripturi avem nevoie de multă atenție, ca să nu spunem sau să gândim nimic despre ele prea repede. Ci, în timp ce studiezi dumnezeiești scripturi cu atenție, cu o dispoziție credincioasă și plăcută lui Dumnezeu, bate la ce este cuprins în ele și ți se va deschide ușarul, despre care Iisus a zis: „ *I deschide ușarul* ” (Ioan 10:8). Și studiind cu atenție dumnezeiești citire, caută cu dreptate și cu credință fermă în Dumnezeu gândul dumnezeiești scripturi ascunse de mulți. Nu înceta a bate și a căuta. Căci rugăciunea este și foarte necesară pentru a înțelege dumnezeiești scripturi. Îndemnând la aceasta, Mântuitorul nu numai că a zis: *bate și ți se va deschide* și: *caută și vei găsi* , ci și: *cere și ți se va da* (Matei 7:7).

Am îndrăznit să fac aceasta din cauza iubirii mele părintești pentru tine. Fie că este bine că am îndrăznit sau nu, Dumnezeu și Hristosul Său și părtașul Duhului lui Dumnezeu și al Duhului lui Hristos știu. Fie ca și tu să fii părtaș și să sporești mereu comuniunea, ca să poți spune nu numai: *ne-am făcut părtași lui Hristos* (Evrei 3, 14), ci și: ne-am făcut părtași lui Dumnezeu.

Comentariu la Ioan. Traducere din greacă de A. Tsurkan

Introducere.

A. Primele roade ale poporului lui Dumnezeu, creștinii și Scripturile

1. Poporul lui Dumnezeu

I. 1. Mi se pare că, așa cum „ *poporul* ” numit odinioară „ *al lui Dumnezeu* ” era împărțit în douăsprezece seminții, iar seminția leviților era plasată peste toate semințiile, care la rândul lor erau împărțite, pentru a-L sluji pe Dumnezeu, în mai multe familii - preoțești și levitice, în același fel, cred, întregul popor al lui Hristos, conform „ *omului ascuns al inimii* ”, numiți în secret evrei, circumcișii în duh, posedă în mod foarte misterios caracteristicile distinctive ale semințiilor: Ioan ne învață acest lucru foarte clar în Apocalipsa; iar pentru cei care știu să asculte, ceilalți profeți nu au tăcut.

2. Ioan spune următoarele: *Și am văzut un alt înger suindu-se de la răsăritul soarelui, având pecetea Dumnezeului celui Viu și a strigat cu glas tare către cei patru îngeri, cărora li s-a dat să vatăme pământul și marea, zicând: „Nu vătămați pământul, nici marea, nici copacii, până nu vom pecetlui pe frunțile slujitorilor Dumnezeului nostru.” Și am auzit numărul celor pecetluiți: o sută patruzeci și patru de mii, pecetluiți, din toate semințiile lui Israel: din seminția lui Iuda douăsprezece mii, pecetluiți, din seminția lui Ruben douăsprezece mii* .

3. Și după ce enumeră în ordine semințiile rămase, cu excepția seminției lui Dan, după un timp adaugă: Și m-am uitat, și iată că Mielul stătea pe muntele Sionului, și cu el o sută patruzeci și patru de mii, având numele Lui și numele Tatălui Său scris pe frunțile lor. Și am auzit un glas din cer, ca vuietul multor ape și ca vuietul unui tunet puternic; și glasul pe care l-am auzit era ca vuietul unor cântăreți din lirele lor, însoțindu-și cântecul cu lirele lor. Și cântau o cântare nouă înaintea tronului și înaintea celor patru făpturi vii și a bătrânilor. Și nimeni nu putea învăța cântarea aceea, afară de cei o sută patruzeci și patru de mii, care au fost răscumpărați de pe pământ. Aceștia sunt cei ce nu s-au pângărit cu femei, căci sunt fecioare. Aceștia sunt cei ce urmează Mielul oriunde merge El. Aceștia au fost răscumpărați dintre oameni ca pârgă pentru Dumnezeu și pentru Miel. Nu s-a găsit nicio înșelăciune în gura lor; erau fără prihană.

4. Faptul că Ioan spune acestea despre cei care au crezut în Hristos și despre cei care provin din seminții, chiar dacă se dovedește că prin origine nu se întorc la sămânța părinților [146] , poate fi arătat clar prin următorul text: *Nu faceți rău, spune el, nici pământului, nici mării, nici copacilor, până nu vom pecetlui pe frunțile slujitorilor Dumnezeului nostru. Și am auzit numărul celor pecetluiți, o sută patruzeci și patru de mii pecetluiți din toate semințiile fiilor lui Israel* .

5. (2) Așadar, cei pecetluiți pe frunți, din fiecare seminție a copiilor lui Israel, au fost numărați o sută patruzeci și patru de mii. Apoi, Ioan spune că fiecare dintre aceștia o sută patruzeci și patru de mii avea scris pe frunte numele Mielului și al Tatălui Său, pentru că erau fecioare și nu se pângăriseră cu femei.

6. Poate exista vreo altă pecete pe frunțile lor în afară de numele Mielului și al Tatălui Său, dacă, conform primului text, există o pecete pe frunțile lor, iar conform celui de-al doilea, există litere înscrise pe ele care alcătuiesc numele Mielului și numele Tatălui Său?

7. Dar dacă, așa cum am demonstrat deja, cei care provin din semințiile sunt identificați cu fecioarele, iar un credincios care aparține lui Israel în trup este rar, s-ar putea îndrăzni să spunem că numărul de o sută patruzeci și patru de mii nu este atins de credincioșii care în trup se înalță la Israel, și atunci este clar că cei o sută patruzeci și patru de mii sunt formați din neamurile care urmează cuvântul divin [147] și nu s-au pângărit cu femei. Așa că nu ne-am abate de la adevăr afirmând că pârgile fiecărei semințiii sunt fecioarele sale [148] .

8. Și într-adevăr, se adaugă apoi:

Aceștia au fost răscumpărați dintre oameni ca pârgă pentru Dumnezeu și pentru Miel și în gura lor nu s-a găsit viclenie; ei sunt fără prihană .

Nu trebuie trecut cu vederea faptul că acest text, referitor la cele o sută patruzeci și patru de mii de fecioare, sugerează un sens spiritual. Acum însă mi se pare superfluu și contrar scopului nostru să citățm cuvintele profeților care ne-au învățat acest lucru despre cei care vin dintre neamuri.

2. Creștini

II. 9. (3) – *Ce ne vor aduce toate acestea?* – vei spune, Ambrozie [149] , citind aceste cuvinte, tu – cu adevărat un om al lui Dumnezeu, un om în Hristos, care te străduiești să fii Duhovnicesc, nu mai mult decât un om [150] .

Cei care vin din semințiii [151] aduc lui Dumnezeu prin intermediul leviților și preoților zeciuiala din venitul lor și pârgile. Ei posedă doar aceste zeciuială și pârgile. Leviții și preoții, însă, folosind doar zeciuiala, aduc zeciuială lui Dumnezeu prin intermediul Marelui Preot și, presupun, și pârgile.

10. Foarte mulți dintre noi, cei care urmăm cuvintele lui Hristos, oferind o mare parte din timpul nostru în viața pământească și dedicându-ne lui Dumnezeu doar puține lucrări, suntem poate ca cei care vin din semințiii, care au puțină părtășie cu preoții și care mențin slujba lui Dumnezeu cu moderație. Dar cei care sunt

devotați cuvântului lui Dumnezeu și care sunt cu adevărat mai mult în slujba lui Dumnezeu vor fi pe bună dreptate numiți leviți și preoți, după excelența activității lor în acest domeniu.

11. Poate că cei care îi întrec pe toți și, ca să spunem așa, ocupă primele locuri printre oamenii generației lor, vor fi mari preoți după rânduiala lui Aaron și nu după rânduiala lui Melhisedec. Căci, dacă cineva va obiecta la această interpretare, crezând că acționăm în mod impie aplicând numele de Mare Preot oamenilor, deoarece în multe locuri Isus este predicat ca Marele Preot - îl avem pe *„marele Mare Preot care a trecut în ceruri, Isus, Fiul lui Dumnezeu”* - împotriva lui trebuie spus că apostolul a aprobat ceea ce profetul a spus despre Hristos: *„Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melhisedec* ” și nu după rânduiala lui Aaron. Și noi, împrumutând de la el această distincție, spunem că oamenii pot fi mari preoți după rânduiala lui Aaron, dar după rânduiala lui Melhisedec numai Hristosul lui Dumnezeu.

3. Scriptură

12. (4) Întrucât, așadar, toate acțiunile noastre și toată viața noastră, în măsura în care tindem spre ce e mai bun, sunt dedicate lui Dumnezeu și dorim ca toate să fie pârghii, alese dintre multe pârghii - numai dacă nu cădem în eroare gândind astfel - nu ar trebui studiile mele [să fie dedicate] doar studiului Evangheliei, după ce am fost separați unii de alții după trup [152] ? Căci trebuie să îndrăznim să spunem că Evanghelia este pârga tuturor Scripturilor.

13. Ar fi trebuit oare ca începuturile activității mele să fie altceva decât doar începuturile Scripturilor din momentul întoarcerii mele la Alexandria?

Trebuie știut că primele roade și primele roade nu sunt același lucru, întrucât primele roade sunt aduse după recoltare, dar primele roade înainte de aceasta [153] .

14. Nu ar fi greșit, așadar, să spunem că în Scripturile transmise prin Tradiție și considerate în toate Bisericile lui Dumnezeu ca fiind divine, legea lui Moise este cele dintâi roade, iar Evanghelia începutul. Căci după toate roadele profeților care au fost înainte de Domnul Isus, a încolțit Cuvântul desăvârșit.

III. 15. Dacă cineva este indignat de modul în care explicăm primele roade, argumentând că, din moment ce Evanghelia este urmată de Faptele Apostolilor, interpretarea noastră a primelor roade, conform căreia Evanghelia este primul rod al întregii Scripturi, nu poate rezista criticilor, trebuie să-i răspundem că în Epistolele care ne-au fost transmise se poate găsi gândul unor oameni înțelepți în Hristos, pe care El îi ajută, dar că, pentru a fi crezuți, au nevoie de mărturia

găsită în cuvintele Legii și ale Profeților: astfel încât trebuie spus că Scripturile Apostolilor sunt înțelepte, vrednice de credință și foarte drepte, dar, cu toate acestea, nu pot fi comparate cu „Așa spune Domnul Atotputernicul”.

16. Și, prin urmare, gândiți-vă ce vrea să spună Pavel când, spunând: *„Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos”,* adaugă despre propriile sale scrieri: … „Eu vorbesc, nu Domnul” și „Hotărăsc în toate bisericile” și „suferințele pe care le-am îndurat în Antiohia, în Iconia, în Listra” și altele similare, uneori folosite de el *** prin autoritate apostolică ***, însă nu amestecate cu cuvinte rostite prin inspirație divină.

17. Trebuie însă remarcat faptul că Vechiul Testament nu este Evanghelia, deoarece *„nu arată ce va veni”* , ci doar le prevestește. Întregul Nou Testament este Evanghelia, nu numai pentru că afirmă de la începutul Evangheliei: *„Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii”,* ci conține și diverse laude și învățături ale Aceluia, prin care Evanghelia a devenit Evanghelie.

18. Mai mult, dacă Dumnezeu a numit apostoli, profeți și evangheliști ca păstori și învățători în Biserica Sa, atunci dacă examinăm care este lucrarea unui Evanghelist, nu doar pentru a relata cum Mântuitorul a vindecat un orb de la naștere, a înviat un mort care deja mirosea urât sau a săvârșit vreo lucrare miraculoasă, ci și pentru a chema prin aceste cuvinte de îndemn la trezirea credinței în ceea ce ne-a fost transmis cu privire la Isus, nu vom ezita să spunem că ceea ce au scris apostolii este într-un fel o evanghelie.

19. Dacă cineva respinge a doua noastră explicație, spunând că greșim numind întregul Nou Testament Evanghelie, deoarece Epistolele nu poartă acest nume, trebuie să se răspundă că în numeroase locuri din Scriptură două sau mai multe obiecte sunt desemnate prin același nume, cuvânt care în sensul său propriu este folosit doar pentru unul dintre ele [154] . Astfel, în ciuda a ceea ce a spus Domnul: *„Nu numiți pe nimeni pe pământ învățător”,* [155] Apostolul declară că învățătorii au fost hirotoniși în Biserică.

20. Desigur, ei nu vor fi învățători în sensul strict al cuvântului evanghelic. De asemenea, fiecare epistolă din Epistole nu va fi considerată o Evanghelie dacă este comparată cu expunerea faptelor referitoare la Isus, la suferințele și cuvintele Sale.

Dar Evanghelia este începutul întregii Scripturi și începutul tuturor lucrărilor noastre, pe care nădăjduim să le întreprindem, îl dedicăm începutului Scripturilor.

IV. 21. (6) Cred însă că cele patru Evanghelii sunt, ca să spunem așa, stâlpii credinței Bisericii [156] - pe acești stâlpi este zidită întreaga lume, împăcată cu

Dumnezeu în Hristos, așa cum a spus Pavel: *„Dumnezeu era în Hristos, împăcând lumea cu Sine”* ; Isus a luat asupra Sa păcatul acestei lumi: căci despre Biserică este scris următorul text: *„Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică asupra Sa păcatul lumii* ”. Și cred că începuturile Evangheliilor se găsesc și în textul pe care mă rugați să-l explic cât mai bine posibil, în textul Evangheliei după Ioan, care, pentru a vorbi despre Cel a cărui genealogie au descris-o alții, începe cu ceea ce nu se află în el.

22. Matei le-a scris evreilor care îl așteptau pe fiul lui Avraam și al lui David: *„Cartea* ”, spune el, „ *a genealogiei lui Isus Hristos, Fiul lui David, Fiul lui Avraam* ”, iar Marcu știa bine că scria: *„începutul Evangheliei* ”, al cărei sfârșit, adică Logosul care era la început, Logosul lui Dumnezeu, îl găsim fără îndoială la Ioan. Dar Luca... îi rezervă celui care s-a închinat la pieptul lui Isus cele mai mari și mai desăvârșite cuvinte despre Isus. Căci niciunul dintre ei nu a arătat divinitatea Lui atât de clar ca Ioan, care a spus în persoana lui Hristos: *„Eu sunt lumina lumii* ” , *„Eu sunt calea, adevărul și viața ”* , „Eu sunt învierea” , *„Eu sunt ușa* ” , *„Eu sunt Păstorul cel Bun* ”, iar în Apocalipsa: „Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul, Cel dintâi și Cel de pe urmă *”* .

23. Trebuie, așadar, să îndrăznim să spunem că Evangheliile sunt începutul întregii Scripturi, iar începutul Evangheliilor este Evanghelia după Ioan, al cărei înțeles nimeni nu-l poate înțelege fără să se aplece [157] la pieptul lui Isus și să o primească pe Maria ca Mamă de la Isus. Pentru a fi un alt Ioan, trebuie să devii unul care este în toate asemenea lui Ioan, ca și cum [ai fi devenit] Isus însuși, așa cum a indicat Isus. Căci, dacă Maria nu are alți copii, conform învățăturii sănătoase despre ea, în afară de Isus [158] , cum poate Isus să-i spună mamei sale: *„Iată fiul tău”* și nu „Iată, acesta este și fiul tău”, ceea ce este același lucru cu a spune: „Iată, acesta este Isus, pe care l-ai născut?” Și într-adevăr, oricine a ajuns la perfecțiune, *„nu mai trăiește el, ci Hristos trăiește în el”* și, din moment ce *„Hristos trăiește în el* ”, Mariei i se spune despre el: *„Iată Fiul tău”* - Hristos.

24. Este oare necesar, așadar, să vorbim despre felul de minte pe care trebuie să-l avem pentru a explica în mod vrednic cuvântul care este păstrat în comorile de lut într-un mod simplu, accesibil tuturor, într-un cuvânt care devine tangibil urechii, astfel încât toți cei care au urechi firești să-l poată înțelege? [159] Căci, pentru a interpreta corect această Evanghelie, trebuie să avem dreptul să spunem cu deplin adevăr: *„Avem mintea lui Hristos, ca să cunoaștem harul pe care ni l-a dat Dumnezeu* ” .

25. Se poate demonstra că întregul Nou Testament este Evanghelia, citând pasajul lui Pavel în care acesta scrie: „ *După Evanghelia mea* ”. Căci în Epistolele lui Pavel nu găsim o carte numită Evanghelia, ci tot ceea ce a

proclamat și a spus a fost Evanghelia. Căci ceea ce a proclamat și a spus, aceea a și scris, iar ceea ce a scris a fost Evanghelia.

26. Dacă scrierile lui Pavel erau evanghelia, rezultă că și scrierile lui Petru erau evanghelia și, în același timp, toate cele care arătau venirea lui Hristos și Îl proclamau sufletelor care doreau să primească Cuvântul lui Dumnezeu, care stă la Ușă și bate, dorind să intre în suflete [160] .

B. Ce este Evanghelia?

1. Semnificația termenului

V. 27. (7) Acum este timpul să ne întrebăm ce semnifică numele „evanghelie” și de ce aceste cărți poartă acest nume. Evanghelia, așadar, este o narațiune care anunță evenimente care, datorită avantajelor pe care le oferă, sunt în mod natural un motiv de bucurie pentru cei care le învață, atunci când le primesc ca vești bune. O astfel de narațiune nu este mai puțin o veste bună dacă este considerată în scopul celui căruia i se adresează.

Sau altfel, evanghelia este o poveste care conține prezența binelui pentru cel care o primește, sau o poveste care anunță prezența binelui așteptat.

28. Toate definițiile noastre se aplică cărților numite Evanghelii [161] , deoarece fiecare Evanghelie este un corpus de vești utile pentru cel care crede și oferă avantaje tuturor celor care nu o interpretează greșit. Prin urmare, ea aduce de obicei bucurie, învățând venirea, pentru oameni, a întâiului născut din toată creația, Iisus Hristos, mântuirea lor. Dar este la fel de clar pentru fiecare credincios că fiecare Evanghelie este o poveste care mărturisește venirea Tatălui în Fiul Său, plin de bunătate, care a venit pentru toți cei care doresc să-L primească.

29. Este, de asemenea, sigur că prin aceste cărți a fost proclamat binele așteptat: poate că în numele întregului popor a vorbit Ioan Botezătorul când i-a spus lui Isus: „Tu ești *cel care trebuie să vină sau să așteptăm pe altul?”* Întrucât Isus era binele așteptat de popor și proclamat de profeți, toți cei care erau sub lege și profeți, toți, chiar și majoritatea poporului, și-au pus nădejdea în El, așa cum mărturisește femeia samariteancă în cuvintele sale: „ *Știu că trebuie să vină Mesia, Cel ce se cheamă Hristos; când va veni El, ne va spune toate lucrurile* ”.

30. Simon [162] și Cleopa, „ *discutând despre tot ce se întâmplase* ” cu Isus, i-au zis lui Hristos cel înviat, întrucât nu știau încă că El înviase din morți: „ *Tu singur dintre cei care locuiesc în Ierusalim nu știi ce s-a întâmplat în aceste zile din urmă!”* Isus a întrebat: „ *Ce?”* Iar ei au răspuns: „ *Ce s-a întâmplat cu Isus din*

Nazaret, care a fost un proroc puternic în faptă și cuvânt înaintea lui Dumnezeu și a întregului popor: cum preoții cei mai de seamă și mai-marii noștri L-au dat în mâinile Lui ca să fie osândit la moarte și L-au răstignit. Dar noi nădăjduiam că El este cel ce avea să elibereze pe Israel ."

31. Andrei, fratele lui Simon Petru, întâlnindu-se cu fratele său Simon, i-a zis și el: „ *Am găsit pe Mesia, care se cheamă Hristos* ". Și puțin mai târziu: „ *Filip, găsindu-l pe Natanael, i-a zis: „L-am găsit pe Acela despre care a scris Legea lui Moise și prorocii; acesta este Isus, fiul lui Iosif, din Nazaret* ".

2. Vechiul Testament care a devenit Evanghelia

VI. 32. S-ar părea că prima noastră definiție ar trebui abandonată, deoarece se aplică în egală măsură scrierilor care nu poartă numele de evanghelii. Și într-adevăr, susținem că legea și profeții sunt „ *narațiuni care conțin anunțul unor evenimente care, datorită avantajelor pe care le oferă, sunt în general un motiv de bucurie pentru cei care le recunosc imediat ce primesc vestea* ".

33. La aceasta se poate răspunde că, înainte de venirea lui Hristos, legea și profeții nu conțineau nicio proclamație care să includă definiția cuvântului „evanghelie", deși Cel care trebuia să clarifice misterele pe care le conțineau nu venise încă. Dar, de când a venit și a făcut trup din evanghelie, Mântuitorul, prin intermediul evangheliei, a făcut evanghelia din toate. **34.** Nu a fost oare pilda împrumutată pentru a fi luată ca mărturie: „ *Puțin aluat dospește toată plămada* "; căci ***, trăgând vălul care acoperea legea și profeții, El a arătat caracterul divin al tuturor Scripturilor, arătând clar celor care doreau să devină ucenici ai înțelepciunii Sale care sunt realitățile ascunse în legea lui Moise și cui i-au îndeplinit strămoșii slujba care era un tip și o umbră și care este adevăratul sens al evenimentelor relatate în cărțile istorice: acestea s-au întâmplat evreilor la figurat și ne-au fost transmise nouă, care am ajuns la sfârșitul timpurilor [163] .

35. Toți oamenii pe care i-a vizitat Hristos să nu se mai închine lui Dumnezeu nici în Ierusalim, nici pe muntele samaritenilor, ci, după ce au aflat că Dumnezeu este Duh, să-I slujească duhovnicește, în duh și în adevăr, căci nu se mai cuvine să ne închinăm Tatălui și Creatorului tuturor lucrurilor în sens figurat.

36. Totuși, înainte de Evanghelie, care a fost revelată prin venirea lui Iisus Hristos, niciuna dintre scrierile strămoșilor nu a fost o evanghelie. Ci Evanghelia, adică Noul Testament, eliberându-ne de vechea literă, a sfințit în lumina cunoașterii noutatea neobosită a Duhului, noutatea proprie Noului Testament, care a fost comunicată tuturor scrierilor. A fost necesar, prin urmare, ca Evanghelia, autorul a ceea ce numim evanghelie chiar și în Vechiul Testament, să fie numită într-un mod cu totul special „ *Evanghelia* ".

3. Evanghelia trupească este Evanghelia spirituală

VII. 37. (9) Între timp, nu trebuie să uităm că a existat, chiar înainte de venirea în trup, o venire spirituală a lui Hristos la oameni care atinseseră o anumită perfecțiune, care nu mai erau copii sub autoritatea unor tutori sau administratori și pentru care s-a revelat plinătatea spirituală a vremurilor: aceștia sunt patriarhii, Moise slujitorul [164] , profeții, care au contemplat slava lui Hristos.

38. Și precum înainte de venirea Sa văzută în trup a venit la desăvârșire, tot așa și după anunțarea venirii Sale, a venit la cei care rămăseseră copilași, întrucât se aflau încă sub îndrumarea păzitorilor și administratorilor, neajunși la plinătatea vremii, tot așa au venit și înaintemergătorii lui Hristos - discursuri - conforme cu sufletele pruncilor, numiți pe bună dreptate învățători. Dar Însuși Fiul glorificat, Dumnezeu Cuvântul, nu venise încă la ei, pentru că aștepta ca ei să primească educația necesară poporului lui Dumnezeu, pentru a deveni capabili să primească dumnezeirea Sa.

39. Este necesar să știm că, așa cum legea ascunde în sine umbra binecuvântărilor viitoare revelate prin lege, proclamate după adevăr, tot așa și Evanghelia, care, după cum înțeleg eu, trebuie să fie de înțeles de toți cititorii, învață umbre ale tainelor lui Hristos.

40. Celor care reflectează față în față la tot ceea ce privește Fiul lui Dumnezeu, „ *Evanghelia veșnică* ”, care, după cum spune Ioan, poate fi numită în sensul strict al cuvântului „ *spirituală* ”, le arată clar și misterele revelate de cuvintele Sale și realitățile sugerate de acțiunile Sale.

Din aceasta putem înțelege că, așa cum cineva poate fi evreu în mod deschis și circumcis, și că există o circumcizie deschisă și alta ascunsă, tot așa există și creștini și botez.

41. Pavel și Petru, care inițial erau evrei și circumcișii în trup, au primit mai târziu de la Isus că deveniseră astfel în secret [165] : datorită planului lui Dumnezeu și având în vedere sănătatea unui mare număr [de oameni], nu numai că au recunoscut prin cuvintele lor că erau evrei în trup, dar au și dovedit-o prin faptele lor. Același lucru trebuie spus și despre creștinismul lor.

42. Așa cum i-ar fi fost imposibil lui Pavel să devină slujitorul evreilor după trup, decât atunci când i s-a părut necesar să facă acest lucru și dacă nu l-ar fi circumcis pe Timotei și dacă, atunci când era rezonabil, nu și-ar fi ras capul pentru a-și prezenta jertfa și dacă, într-un cuvânt, nu s-ar fi făcut asemenea evreilor cu evreii pentru a ajunge la evrei, tot așa este imposibil ca cel care a fost pregătit pentru folosul unui număr mare să vină, zidind creștinismul doar în

secret, pentru a-i face mai buni pe cei care erau elementele creștinismului vizibil și pentru a-i conduce spre cele mai mari și mai sublime binecuvântări.

43. De aceea este necesar să fii creștin atât în duh, cât și în trup. Acolo unde este necesar să vestim Evanghelia trupească și să spunem că nu cunosc pe nimeni printre oamenii trupești decât pe Iisus Hristos și pe Iisus Hristos cel răstignit, acest lucru trebuie făcut. Și după ce i-am găsit învățați de Duhul, aducând roade în El și iubind Înțelepciunea cerească, este necesar să-i introducem în participarea la Logos, care a rămas după întrupare ceea ce „ *El era la început cu Dumnezeu* ”.

VIII. 44. Credem că nu a fost inutil să vorbim despre aceasta, studiind conceptul de *Evanghelie* și să distingem dintr-un anumit punct de vedere [166] între evanghelia percepută sensibil și evanghelia inteligibilă și spirituală.

45. Și acum vom vorbi despre traducerea evangheliei percepute senzual într-o evanghelie spirituală. La urma urmei, care ar fi valoarea interpretării evangheliei percepute senzual fără traducerea ei în spiritual? Nimic sau foarte puțin - ar fi primul fapt întâlnit, pentru înțelegerea sensului căruia s-ar aplica o interpretare literală.

46. Însă toate ispitele posibile ne vor copleși dacă vrem să încercăm să pătrundem în adâncurile gândirii evanghelice și să găsim aici adevărul, dezbrăcat de orice înveliș exterior.

B. Cuprinsul Evangheliei – Iisus

47. Dacă înțelegem ce lucruri bune sunt proclamate în Vestea Bună, vedem că Apostolii îl vestesc pe Iisus. Se spune, de asemenea, că ei vestesc Binele Învierii și, într-un mod special, Iisus Însuși este Binele. Și într-adevăr, Iisus spune: *Eu sunt Învierea* . Iisus Însuși vestește săracilor ceea ce este pregătit pentru sfinți și îi invită să primească făgăduințele divine.

1. Autoritatea dată apostolilor

48. Dumnezeiești le Scripturi mărturisesc despre predicarea apostolilor și a Mântuitorului nostru. David vorbește despre apostoli și poate despre evangheliști: „ *Domnul va da cuvântul Său mesagerilor Săi cu mare autoritate. Împăratul oștirilor este iubit* ”. El învață în același timp că nu combinarea cuvintelor, nici pronunția sunetelor, nici elocvența exersată îi conduc pe ascultători la convingere, ci ajutorul puterii divine.

49. Din acest motiv, Pavel spune: „ *Nu știu din cuvintele celor umflați de mândrie, ci din putere, căci Împărăția lui Dumnezeu nu stă în cuvinte, ci în putere* ”, iar în alt loc: „ *Cuvântul și propovăduirea mea nu sunt în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii, ci în dovada Duhului și a puterii* ”. **50.** Mărturisind despre această putere, Simon și Cleopa au spus: „ *Nu ardeau oare inimile noastre când ne explica Scripturile pe cale?”* Întrucât Dumnezeu îi înzestrează pe cei care Îl vestesc cu putere de intensitate diferită, apostolii, după cuvintele lui David, aveau o mare putere: „ *Domnul dă Cuvântul Său cu mare putere celor ce vestesc Evanghelia* ”.

51. Spunând: „ *Ce frumoase sunt picioarele celui ce aduce vești bune* ”, Isaia a recunoscut frumusețea și corectitudinea predicii apostolilor, care s-au dus la cel ce le-a spus [167] : „ *Eu sunt Calea* ” și laudă picioarele care umblă pe calea spirituală, care este Isus Hristos, și ajung prin ușa lui Dumnezeu. Acești evangheliști, ale căror picioare sunt frumoase, vestesc Binele, adică pe Isus.

2. Bunurile sunt identificate cu Isus

IX. 52. Să nu se mire nimeni că permitem ca Isus să fie proclamat prin acest cuvânt la plural, adică prin bunuri. Căci, înțelegând la ce lucruri se referă numele cu care este numit Fiul lui Dumnezeu, înțelegem cum Isus, proclamat de evangheliștii ale căror picioare sunt frumoase, este în același timp multe bunuri.

53. Viața este bună: Isus este viață.

„ *Lumina lumii* ”, care este „ *lumina adevărată* ” și „ *lumina oamenilor* ”, este un alt bine: dar Fiul lui Dumnezeu este toate acestea.

Adevărul, din punct de vedere terminologic, este un bine distinct de viață și lumină. Și să adăugăm ca un al patrulea bine calea care duce aici. Domnul nostru ne învață că El este toate acestea atunci când spune: „ *Eu sunt calea, adevărul și viața* ”.

54. Nu este oare un lucru bun că morții scutură praful și starea de moarte și înviază, primind acest dar de la Domnul, întrucât El este Învierea?, așa cum El Însuși spune: „ *Eu sunt Învierea* ”.

Dar ușa prin care ajungem la cea mai înaltă fericire este tot o fericire, iar Hristos spune: „ *Eu sunt ușa* ”.

55. Ce vom spune despre Înțelepciunea, pe care Dumnezeu „ *a pus-o la început în căile Sale, având în vedere lucrările Sale* ”? Dumnezeu s-a bucurat de ea, găsind bucurie în frumusețea ei, care este inteligibilă din aspecte foarte diferite,

care este vizibilă doar ochilor minții; ea invită la iubire cerească pe cel care contemplă frumusețea ei divină. Înțelepciunea lui Dumnezeu este, așadar, un lucru bun, care este proclamat de toți cei pe care tocmai i-am enumerat, de cei ale căror picioare sunt frumoase.

56. Ca al optulea beneficiu, trebuie să primim puterea lui Dumnezeu, care este Hristos.

57. Nu trebuie să trecem cu vederea Logosul lui Dumnezeu, care locuiește lângă Tatăl tuturor; căci acest bine nu este în niciun fel inferior celorlalte.

Fericiți, așadar, sunt cei care primesc aceste binecuvântări și care le primesc de la purtătorii de vești bune, ale căror picioare sunt frumoase.

58. Dacă cineva este ca corintenul, căruia Pavel îi spune pe bună dreptate că nu vrea să cunoască pe nimeni altul decât pe Iisus Hristos și pe Iisus Hristos răstignit, îl va primi, după ce a învățat să cunoască aceasta, pe Cel ce S-a făcut om pentru noi. Atunci acesta va fi pentru el începutul lucrurilor bune, căci prin omul Iisus va deveni omul lui Dumnezeu [168] , murind față de păcat prin moartea lui Iisus: căci despre el se spune: „ *Cine a murit a murit față de păcat odată pentru totdeauna* ”. **59.** Despre viața lui Iisus se spune că, întrucât „ *cine trăiește trăiește pentru Dumnezeu* ”, oricine s-a făcut asemenea învierii Sale va trăi pentru Dumnezeu.

Cine se va îndoi că adevărul însuși, sfințirea însăși, răscumpărarea însăși sunt bunuri? Cei care Îl predică pe Isus Îl proclamă, spunând că El a devenit pentru noi prin Dumnezeu adevăr, sfințire, răscumpărare.

X. 60. Pornind de la aceste nenumărate texte referitoare la El, va fi posibil să arătăm cum Isus reprezintă o mulțime de bunuri și să ghicim acele bogății despre care ceea ce este scris nu vorbește, despre El în care toată plinătatea dumnezeirii s-a revărsat pentru a locui trupește.

61. Ce pot spune „ *în Scripturi* ”, dacă Ioan declară despre întreaga lume: „ *Nu cred că întreaga lume poate cuprinde ce este scris despre El* ”.

62. Este același lucru să spunem că apostolii L-au vestit pe Mântuitor sau că au vestit vestea bună. El este cel care primește de la Tatăl Său, care este bun, să fie bun, astfel încât fiecare, primind de la Isus unul sau mai multe dintre lucrurile bune pe care le poate primi, trăiește în realități bune.

3. Isus însuși s-a anunțat pe sine

63. Apostolii, ale căror picioare sunt frumoase, și rivalii lor n-ar fi putut vesti lucruri bune dacă Isus Însuși nu le-ar fi vestit mai întâi, așa cum spune Isaia: „ *Vă spun că Eu sunt ca un izvor pe munți, ca picioarele celui care aduce vești bune, ca unul care aduce vești bune, căci vă voi face cunoscută mântuirea voastră, Sione: Dumnezeu va domni peste voi* .”

64. Dar ce sunt acești munți despre care cel care vorbește aici declară că se află? Nu sunt ei oare cei care nu sunt în niciun fel inferiori celor care sunt cei mai înalți și mai mari de pe pământ [169] ? Slujitorii capabili ai Noului Testament trebuie să-i caute, pentru a putea împlini porunca: „ *Tu, care aduci vești bune Sionului, suie-te pe un munte înalt; înalță-ți glasul cu putere, tu, care aduci vești bune Ierusalimului* ”.

65. Nu este de mirare că Iisus le vestește lucruri bune celor care ar trebui să le vestească lucruri bune, întrucât aceste lucruri bune nu sunt diferite de El. Însuși Fiul lui Dumnezeu se vestește celor care Îl pot înțelege fără intermediari. Dar cel ce urcă pe munți ca să le vestească vestea bună, fiind El însuși învățat de Tatăl Său, care este bun și „ *care face să răsară soarele peste cei răi și buni și face să cadă ploaia peste cei drepți și nedrepți* ”, să nu-i neglijeze pe cei ale căror suflete sunt sărace.

66. Și lor le vestește Vestea Bună, așa cum El Însuși mărturisește când ia cartea lui Isaia și citește: „ *Duhul Domnului este peste Mine, pentru că M-a uns să vestesc săracilor vestea bună; M-a trimis să vestesc celor prinși de război slobozirea și orbilor căpătarea vederii.”* După ce a închis cartea și a dat-o înapoi slujitorului, a șezut. Și ochii tuturor erau ațintiți asupra Lui și a zis: „ *Astăzi s-a împlinit cuvântul acesta din Scriptură înaintea voastră* .”

4. Faptele omenești indicate în Evanghelia veșnică

XI. 67. Este necesar să știm că toate faptele bune făcute pentru Isus sunt consemnate în Evanghelia Veșnică: și cea a femeii care s-a purtat rău, dar s-a pocăit și a putut, datorită despărțirii sale de păcat, să toarne parfum peste Isus și să răspândească prin toată casa mireasma de mir, lucru pe care l-au simțit toți cei care erau acolo.

68. De aceea este scris: „ *Oriunde se va propovădui această Evanghelie la toate neamurile, se va spune și ce a făcut ea, în memoria ei* .”

Este evident că toate binele făcut ucenicilor săi au fost făcute pentru Isus: căci, desemnându-i pe cei care au beneficiat, le spune oamenilor: „Să le facem și noi lor: « *Ceea ce le-ați făcut lor, mie mi-ați făcut* ». De aceea, toate binele adus

aproapelui nostru sunt consemnate în Evanghelie, care este scrisă pe tablele cerești, citite de toți cei ce sunt considerați vrednici să știe totul.

69. Dar, pe de altă parte, păcatele comise împotriva lui Isus fac parte și ele din Evanghelie, pentru a-i demasca pe cei care le-au comis:

70. Trădarea lui Iuda, strigătele oamenilor fără de Dumnezeu, care strigau: „ *Distrugeți pe un astfel de om de pe pământ* ” și „ *Răstigniți-L, răstigniți-L* ”, batjocura celor care L-au încoronat cu spini și alte fapte de același fel sunt descrise în Evanghelii.

71. Trebuie să tragem concluzia de aici că oricine i-a trădat pe ucenicii lui Isus a comis o trădare împotriva lui Isus Însuși. Lui Saul, când era încă un persecutor, i-a spus: „ *Saule, Saul, de ce Mă persecuți* ?”

72. Ce sunt cei care au spini cu care Îl încoronează pe Isus în glumă? Cei care sunt prinși în griji, bogății și plăceri ale vieții, care primesc cuvântul lui Dumnezeu fără a-l duce la maturitate.

73. De aceea trebuie să ne ferim ca, fiind văzuți printre cei care Îl încoronează pe Isus cu propriii lor spini, să nu fim recunoscuți de cei prin care, căutând cunoașterea lui Isus, prezent în toate și, în special, în toate ființele înzestrate cu rațiune, sau în sfinți, suntem unși cu mireasmă, primiți în demnitate, glorie sau, dimpotrivă, în dezonoare, batjocură, abuz.

74. Această dezvoltare a fost necesară pentru a arăta că atât beneficiile noastre, cât și greșelile păcătoșilor, primesc un loc în Evanghelie, „ *fie pentru viața veșnică, fie pentru rușinea și tulburarea veșnică* ”.

G. Îngeri, Vechiul Testament și Evanghelie

1. Îngerii Crăciunului

XII. 75. Dacă există oameni care au fost onorați cu funcția de evangheliști și dacă Isus Însuși vestește vestea bună și o vestește săracilor, nu era potrivit ca duhurile pe care Dumnezeu le-a creat ca mesageri și limbile de foc pe care El le-a făcut slujitori ai Tatălui să fie lipsite de onoarea de a fi ele însele evangheliști.

76. De aceea, îngerii li se arată păstorilor și le spun, strălucind slava lor asupra lor: „ *Nu vă temeți; vă aduc o veste bună, care va fi pentru toate neamurile: astăzi, în cetatea lui David, vi s-a născut un Mântuitor, Hristos Domnul* ”. În timp ce oamenii nu au aflat încă taina Evangheliei, creațiile mai înalte decât ele, care

alcătuiesc oastea cerească, spun, lăudându-L: „ *Slavă lui Dumnezeu în locurile preaînalte, pace pe pământ și bunăvoință între oameni* ”.

77. Acestea zicând, îngerii îi părăsesc pe păstori, plecând spre ceruri și ne fac să ne gândim cum bucuria care ne-a fost vestită prin nașterea lui Iisus Hristos este slava lui Dumnezeu în cele de sus, căci cei care au fost trimiși pe pământ s-au întors la odihna lor și au început să-L slăvească pe Dumnezeu pentru Hristos în cele de sus.

78. Și îngerii admiră pacea care, datorită lui Isus, va domni pe pământ; câmpul de luptă pe care pacea a căzut din cer pentru a fi instaurată de Isus, luceafărul dimineții, care apare în zori.

2. Dimensiunile Evangheliei

XIII. 79. (14) Pe lângă cele ce tocmai am spus, este necesar să știm că Evanghelia este mai întâi Evanghelia lui Hristos Isus, capul întregului trup al celor mântuiți. Și într-adevăr Marcu spune: „ *Începutul Evangheliei lui Hristos Isus* ”, dar este și Evanghelia Apostolilor și de aceea Pavel spune: „ *după Evanghelia mea* ”.

80. Însă începutul Evangheliei - întrucât are dimensiuni: început, continuare, mijloc, sfârșit - este atât începutul întregului Vechi Testament, simbolizat de Ioan, cât și, în virtutea unității ambelor Testamente, sfârșitul Vechiului Testament, care a venit brusc odată cu Ioan.

81. Și într-adevăr, același Marcu spune: „ *Începutul Evangheliei lui Isus Hristos, după cum este scris în proorocul Isaia: «Iată, trimit pe solul Meu înaintea feței Tale, ca să-ți pregătească calea. Glasul celui ce strigă în pustie: «Pregătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui* ».”

82. Atunci mă întreb ce fac ereticii atribuind cele două Testamente la doi Zei diferiți, căci acest text îi convinge de contrariul.

Cum poate fi Ioan începutul Evangheliei, așa cum cred ei, dacă aparține unui alt Dumnezeu, dacă este un om al demiurgului și, conform fabulelor lor, nu cunoaște noua zeitate?

XIV. 83. Slujirea Evangheliei, care este încredințată îngerilor, nu este nici singura, nici cea mai puțin importantă. Nu se limitează la slujirea lor față de păstori. Dar la sfârșitul timpurilor, un înger, zburând în cer cu Evanghelia, o va vesti tuturor neamurilor, căci Tatăl, care este bun, nu-i abandonează complet pe cei ce sunt departe de El.

84. Ioan, fiul lui Zebedei, spune în Apocalipsa: „ *Și am văzut un înger zburând prin mijlocul cerului, având Evanghelia veșnică, ca s-o vestească locuitorilor pământului și oricărui neam, oricărei seminții, oricărei limbi și oricărui norod. Și zicea cu glas tare: „Temeți-vă de Dumnezeu și dați-I slavă, căci a venit ceasul judecății Lui! Și închinați-vă Celui ce a făcut cerul și pământul, mările și izvoarele apelor* .”

3. Vechiul Testament și Evanghelia

XV. 85. Întrucât, conform uneia dintre explicațiile noastre, întregul Vechi Testament, desemnat prin numele lui Ioan, este începutul Evangheliei, atunci, pentru a nu lăsa această interpretare fără dovezi, vom extrage din Faptele Apostolilor un pasaj referitor la eunucul regelui etiopian și al lui Filip: „ *Începând de la această Scriptură: a fost dus ca un miel la junghiere și ca un miel mut înaintea celor ce-l tund, i-a vestit vestea bună a lui Isus* ”. Ar putea el să înceapă cu profetul, pentru a predica vestea bună a lui Isus, dacă Isaia nu ar fi făcut parte din începutul Evangheliei?

86. Aceasta poate dovedi și ceea ce am spus mai sus, că toată Scriptura divină poate fi Evanghelie: dacă a predica Evanghelia înseamnă a vesti lucrurile bune și dacă tot ceea ce precede arătarea trupească a lui Hristos îl proclamă pe Hristos, centrul tuturor lucrurilor bune, așa cum am arătat, cuvintele tuturor vor face într-un fel parte din Evanghelie.

87. Și dacă se spune că această Evanghelie a fost vestită în întreaga lume, trebuie să înțelegem că a fost proclamată în întreaga lume, nu numai pe pământ, ci și pe toate nivelurile cerului și pământului, sau în cer și pe pământ.

Concluzie

88. Dar de ce ar trebui să continuăm să ne prelungim discursul despre ce este Evanghelia? Ceea ce am spus va fi suficient pentru cei care nu sunt proști și sunt capabili să adune astfel de pasaje din Scriptură pentru a reflecta asupra slavei binecuvântărilor care sunt în Isus Hristos, conform Evangheliei, care este slujită de oameni și îngeri, precum și, cred, de principate, puteri, forțe, tronuri, domnii și orice nume care se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor; dar vom încheia explicația noastră aici.

89. A venit vremea să-I cerem lui Dumnezeu să ne ajute prin Hristos în Duhul Sfânt pentru a descoperi sensul misterios ascuns ca o comoară sub cuvinte.

I. EXPLICAȚIA CRUȚIEI „ *LA ÎNCEPUT* ”.

A. Conținutul termenului „ *începutul* ”

XVI. 90. (16) Nu numai la greci cuvântul „ *Început* ” este înzestrat cu o multitudine de înțelesuri diferite. Căci dacă abordăm studiul acestui termen, examinând exemple din diferite perspective și dacă printr-o examinare atentă dorim să înțelegem la ce se referă în fiecare pasaj al Scripturii, atunci și în cuvântul lui Dumnezeu vom găsi o multitudine de înțelesuri.

1. Începutul călătoriei

91. Unul dintre aceste înțelesuri privește tranziția, precum și începutul căii și parcursul ei, așa cum vedem în text: „ *Începutul căii bune este să faci dreptate* ”. Întrucât calea bună este cea mai lungă, trebuie înțeles că la început se află viața practică, indicată prin „ *a face dreptate* ”, și apoi cea contemplativă [170] , care duce, cred, această cale la desăvârșirea sa în ceea ce se numește „ *apocatastază* ” [171] , pentru că atunci nu vor mai rămâne dușmani, dacă sunt adevărate cuvintele: „ *Căci trebuie să domnească până va pune toți vrăjmașii sub picioarele Sale; iar cel din urmă vrăjmaș care va fi nimicit este moartea* ”.

92. Atunci toți cei care au ajuns la Dumnezeu prin Logos, care este aproape de El, vor avea doar activitate pură [172] , gândindu-se la Dumnezeu, astfel încât toți devin fii perfecți, transformați prin cunoașterea Tatălui, așa cum acum numai Fiul Îl cunoaște pe Tatăl.

93. Dacă abordăm investigația cu toată sârguința, atunci în acest moment cei cărora Fiul Îl descoperă, Cel care Îl cunoaște pe Tatăl, Îl cunosc pe Tatăl, iar dacă reflectăm că cel care vede acum vede „ *ca o reflexie și într-o enigmă* ” și încă nu știe cum să cunoască, nu vom greși spunând că nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl, chiar dacă este apostol sau profet, ci că oamenii Îl vor cunoaște atunci când vor fi una ca Fiu și Tată.

94. Dacă cineva consideră că ne-am abătut de la scopul nostru spunând toate acestea pentru a stabili sensul cuvântului „ *început* ”, trebuie să i se arate că o astfel de digresiune a fost utilă și necesară pentru subiectul nostru.

Dacă putem vorbi despre începutul unei tranziții, al unei căi sau al cursului acesteia și dacă „ *începutul unei căi bune este să faci ceea ce este drept* ”, atunci putem ști dacă întreaga cale bună are „ *ca început să faci virtutea* ” și, după acest început, contemplarea.

2. Începutul creației sau al devenirii

XVII. 95. (17) Se poate vorbi și despre începutul creației, care a apărut „ *La început [când] Dumnezeu a creat cerul și pământul* ”. Cred că acest sens este indicat și mai clar în [cartea lui] Iov: „ *Acesta este începutul creației* [173] *Domnului, făcută spre batjocura tuturor îngerilor* ”.

96. Unii ar putea vrea să spună că printre toate ființele create la originea lumii, ceea ce s-a făcut „ *la început* ” a fost „ *cerul și pământul* ”. Dar este mai bine să spunem, după al doilea citat al nostru, că dintre numeroasele ființe create cu trupuri, prima care a avut un trup a fost cea numită șarpe, desemnată undeva ca „ *un monstru uriaș* ”, pe care Domnul l-a blestemat.

97. Trebuie să ne întrebăm dacă, în timp ce sfinții aflați în starea de fericire duc o viață cu totul imaterială și incorporeală, atunci cel care a primit numele de șarpe nu merită să fie primul asociat cu materia și trupul, întrucât a fost doborât și abătut de la calea desăvârșită; de aceea Domnul, vorbind din sânul furtunii și al norilor, spune: „Acesta este începutul creației Domnului, făcută spre batjocura îngerilor Săi [174] ”.

98. Dar este posibil și ca șarpele să nu fie începutul perfect al creației Domnului: mulțimea de creaturi legate de trup, „create în batjocură pentru îngeri”, ar fi începutul acestora din urmă; dar ființele pot fi înzestrate cu trup și în alte condiții: și într-adevăr, sufletul soarelui este legat de trup [175] , așa cum este întreaga creație, despre care apostolul spune: „toată creația suspină și se chinuie în naștere până acum”. **99.** Poate că în această legătură este scris: „creația a fost supusă deșertăciunii, nu de bunăvoie, ci din pricina celui care a supus-o cu nădejde”, așteptându-se ca trupurile și acțiunile trupești, deși inevitabile *** pentru cel care trăiește în trup, să fie deșertăciune. Cel care are trup face, chiar și fără să vrea, lucrările trupului: acesta este motivul pentru care creația nu a fost supusă de bunăvoie deșertăciunii.

100. Cel ce face lucrările trupului, fără să vrea să facă acest lucru, o face de dragul speranței, ca și cum ne-am spune că, în ciuda dorinței sale contrare, Pavel dorește să rămână în trup „ *de dragul speranței* ”: preferând să moară în sine „ *pentru a fi cu Hristos* ”; nu este absurd să dorești „ *să rămâi în trup* ” spre folosul altora, spre propria creștere personală în binecuvântările așteptate, ca și spre folosul ucenicilor cărora le-a slujit.

101. Aceasta ne va permite să înțelegem semnificația începutului creației și să înțelegem cuvintele înțelepte din cartea Proverbelor: „ *Domnul m-a creat ca începutul căilor Sale, având în vedere lucrările Sale* ”. Dar acest pasaj poate fi redus și la prima noastră interpretare a căii, întrucât spune: „ *Domnul m-a creat ca începutul căilor Sale* ”.

102. Nu ar fi absurd să nu mai spunem că Dumnezeul universului este în mod clar începutul, deducând din faptul că Tatăl este începutul Fiului, Creatorul, începutul creaturilor și, în sens absolut, Dumnezeu, începutul ființelor. Acest lucru poate fi demonstrat prin: „ *La început era Cuvântul* ”, considerând Cuvântul ca fiind Fiul, despre care se spune că este la început, deoarece este în Tatăl.

3. Materie preexistentă

103. În al treilea rând, începutul este ceea ce deduce lucrurile, ca din materie preexistentă pentru cei care o consideră necreată, dar nu și pentru noi, care suntem convinși că Dumnezeu a creat ființele din neant, așa cum ne învață mama celor șapte martiri în cartea Macabeilor și îngerul pocăinței în *Păstor* [176] .

4. Ideea sau imaginea originală

104. Mai mult, se numește început ceea ce înseamnă că orice lucru este însuși în conformitate cu ideea originală [177] : de exemplu, dacă întâiul născut al întregii creații este chipul Dumnezeului nevăzut, Tatăl este începutul său. Și tot așa, Hristos este începutul ființelor create după chipul lui Dumnezeu. **105.** Dacă oamenii sunt după chip, iar chipul în Tatăl, atunci „ *după care* ” dintre oameni este Hristos, deoarece ei au fost creați nu după ceea ce El este chipul, ci după chip. „ *La început era Cuvântul* ” corespunde chiar acestei dovezi.

5. Elemente de cunoaștere

XVIII. 106. (20) Se poate vorbi și despre începutul cunoașterii, conform căreia spunem că literele sunt începutul scrisului. Apostolul mai spune: „ *De mult trebuia să fiți învățători, dar trebuie să fiți învățați din nou primele principii ale cuvântului lui Dumnezeu* ”.

107. Începutul, în măsura în care este începutul cunoașterii, poate fi considerat din două puncte de vedere, după natura lucrurilor și după noi: după natură, am putea spune, începutul lui Hristos este divinitatea, dar pentru noi, care nu suntem capabili să înțelegem adevărata Lui ființă din punctul de vedere al măreției Sale, este natura umană: astfel, de exemplu, îi învățăm pe copiii mici pe Iisus Hristos și pe Iisus Hristos răstignit. Trebuie spus că, după natura lucrurilor, începutul cunoașterii este Hristos, întrucât El este înțelepciunea și puterea lui Dumnezeu, dar că pentru noi „ *Logosul S-a întrupat ca să locuiască printre noi* ”, deoarece nu suntem capabili să-L primim la început în niciun alt mod.

108. Poate că și din acest motiv, El nu este doar întâiul născut din toată creația, ci și Adam, care înseamnă „ *om* ”. Căci Pavel spune că el este Adam: „ *Ultimul Adam este un duh dătător de viață* ”.

6. Începutul acțiunii

Se poate vorbi și despre început ca despre începutul unei acțiuni, iar în această acțiune despre sfârșitul care urmează începutului [178] . Dar, din moment ce înțelepciunea este începutul lucrărilor lui Dumnezeu, întrebați-vă dacă nu cumva putem interpreta și cuvântul „ *început* ”.

B. Aplicarea termenului la Fiul lui Dumnezeu

1. Începutul pentru că Înțelepciunea

XIX. 109. (22) Întrucât găsim atât de multe înțelesuri ale cuvântului „ *început* ”, să vedem pe care dintre ele o vom aplica expresiei „La început era Cuvântul”.

Este clar că nu este vorba despre o tranziție, o cale sau trecerea timpului. Fără îndoială, aceasta nu este o creație.

110. Totuși, este posibil ca aici să existe acel „ *conform căruia* ”, adică a creat, căci „ *Dumnezeu a poruncit și așa a fost* ”. Hristos este într-un anumit sens Demiurgul, întrucât Tatăl Îi spune: „ *Să fie lumină* ”, „ *Să fie firmamentul* ”.

111. Hristos este aici Demiurgul ca început, întrucât El este Înțelepciunea, căci tocmai pentru că El este Înțelepciune este numit Începutul. Și într-adevăr, Înțelepciunea îi spune lui Solomon: „ *Domnul m-a creat ca începutul căilor Sale* , având în vedere lucrările Sale”, astfel încât „Logosul era la Început”, adică în Înțelepciune, întrucât Înțelepciunea este concepută în crearea gândului care călăuzește totul, iar Logosul este conceput în comunicarea conținutului acestui gând către ființele înzestrate cu rațiune [179] .

112. Mântuitorul, așa cum am văzut, este multe bunuri, pe care gândirea le distinge; de aceea nu trebuie să ne mirăm că unele dintre aceste bunuri sunt primele, altele cele secunde sau trei. Vorbind despre Cuvânt, Ioan a afirmat: „ *Ceea ce a fost creat în El era viața* ”. Prin urmare, viața a fost creată în Cuvânt: dar Cuvântul nu este diferit de Hristos, Dumnezeu Cuvântul, care este cu Dumnezeu și prin care toate lucrurile au fost create, iar calea nu este diferită de Fiul lui Dumnezeu, care a spus: „ *Eu sunt calea, adevărul și viața* ”. După cum viața a fost creată în Cuvânt, așa și Cuvântul era la început.

113. Vedeți dacă nu putem interpreta textul: „ *La început era Cuvântul* ” într-un sens spiritual: totul a fost creat conform Înțelepciunii, conform scopurilor călăuzitoare ale planului, ale cărui elemente se află în Cuvânt.

114. Așa cum o casă sau o corabie este construită sau construită după planul arhitectului și așa cum o casă sau o corabie are ca început planul și regulile lucrării meșteșugarului, tot așa, în opinia mea, totul a fost creat după regulile stabilite mai întâi de Dumnezeu în Înțelepciunea Sa pentru creaturile Sale, căci „ *toate lucrurile au fost create în Înțelepciune* ”.

115. Trebuie adăugat că, după ce a produs, îndrăznesc să spun, Înțelepciunea Vie, Dumnezeu i-a încredințat grija de a da, conform imaginilor pe care le poartă în sine, înfățișarea, forma și poate chiar existența ființelor și materiei.

116. Nu este greu de spus, mai pe scurt, că începutul a tot este Fiul lui Dumnezeu, care a spus: „ *Eu sunt începutul și sfârșitul, alfa și omega, primul și cel de pe urmă* ”. Dar trebuie să știm că El nu este începutul conform tuturor numelor pe care le poartă.

117. Și într-adevăr, cum ar putea El să fie începutul, din moment ce El este viața, din moment ce viața a fost creată în Cuvânt, care este în mod clar începutul său? Este și mai clar că El nu putea fi începutul, ca „ *întâiul născut dintre morți* ”.

118. Și dacă privim cu atenție la toate numele Sale, (vom vedea) că El este începutul doar pentru că este Înțelepciunea, fără a fi măcar începutul, pentru că El este Cuvântul, deși „ *Cuvântul era la început* ”. De aceea se poate spune cu tărie că dintre toate atributele revelate de numele întâilor născuți din toată creația, cea mai veche este Înțelepciunea [180] .

2. Multele atribute ale Fiului lui Dumnezeu

XX. 119. Dumnezeu este absolut unul și simplu. Dar datorită multiplicității [creațiilor], Mântuitorul nostru, pe care „ *Dumnezeu de la început L-a intenționat ca jertfă de ispășire* ” și [L-a făcut] pârga întregii creații, devine o multitudine de lucruri, poate chiar a tot ceea ce întreaga creație, capabilă să primească eliberarea, așteaptă de la El [181] .

120. De aceea El a devenit lumina oamenilor, pentru că, orbiți de viciu, aveau nevoie de o lumină care să strălucească în întuneric și să nu fie copleșiți de acesta; căci dacă oamenii n-ar fi fost în întuneric, El n-ar fi devenit lumină pentru oameni.

121. În același fel putem reflecta asupra faptului că El este întâiul născut dintre morți: căci dacă, să zicem, femeia nu s-ar fi poticnit și Adam nu ar fi căzut și dacă omul, creat pentru nestricăciune, ar fi atins această nestricăciune, Hristos nu s-ar fi coborât „ *în țărâna morții* ”, El nu ar fi murit, întrucât păcatul pentru care a trebuit să moară de dragul iubirii Sale pentru oameni nu ar fi existat: dacă nu ar fi făcut aceasta, nu ar fi existat „ *întâiul născut dintre morți* ”.

122. Trebuie examinat dacă El ar fi păstor dacă omul nu ar fi precum „ *animalele irațională și nu ar deveni asemenea lor* ”. Căci, dacă „ *Dumnezeu mântuiește oamenii și animalele* ”, El mântuiește animalele aducându-le un păstor, deoarece acestea nu pot primi un rege.

123. Prin urmare, trebuie să adunăm numele Fiului și să examinăm care dintre ele le-a dobândit după cădere, deoarece, dacă sfinții ar fi rămas în fericirea lor originară [182], El nu ar fi devenit atât de multe [lucruri]. Poate că ar fi rămas doar Înțelepciune și, cu siguranță, și Cuvânt și Viață, cu siguranță Adevăr, dar Și-a asumat alte [nume] de dragul nostru.

124. Fericiți sunt toți cei care, având nevoie de Fiul lui Dumnezeu, au devenit astfel încât nu mai au nevoie de medicamente care vindecă boli, nici de păstor, nici de răscumpărare - ci de Înțelepciune, Cuvânt, Dreptate și tot ceea ce aparține oamenilor care sunt capabili, prin virtutea perfecțiunii lor, să accepte cea mai bună parte din El Însuși.

Despre asta este vorba în „ *La început* ”.

II. EXPLICAȚIA „ *CUVÂNTULUI* ”: titlul de FIUL LUI DUMNEZEU.

A. Enumerarea acestor nume

XXI. 125. (23) Să privim mai atent ce este acest Cuvânt, [care locuiește] în El.

M-am întrebat adesea, când am reflectat la ce spun oamenii despre Cel care mărturisesc că cred în Hristos, de ce trec cu vederea cea mai mare parte a nenumăratelor nume date Mântuitorului nostru și, dacă uneori le menționează, presupun că nu I-au fost date în sensul propriu, ci alegoric, căci se opresc doar la numele Cuvântului, ca și cum ar spune că Hristosul lui Dumnezeu este Cuvântul și nimic mai mult; nu caută, ca în cazul altor nume, sensul termenului „ *Cuvânt* ”.

1. Numele pe care și le dă sieși

126. Ca să fiu mai clar, iată ce vreau să spun, vorbind despre uimirea mea în fața majorității interpretărilor: Fiul lui Dumnezeu a zis: „ *Eu sunt Lumina lumii* ” și în alt loc „ *Eu sunt Învierea* ” și iarăși: „ *Eu sunt calea, adevărul și viața* ”; este scris: „ *Eu sunt ușa* ”; El a zis: „ *Eu sunt păstorul cel bun* ”; femeii samaritene care i-a zis: „ *Știm că vine Mesia, Cel ce se cheamă Hristos; când va veni El, ne va învăța toate lucrurile* ”, El i-a răspuns: „ *Eu sunt Cel ce vă vorbește* ”.

127. Mai mult, spălând picioarele ucenicilor Săi, El a recunoscut prin cuvintele Sale că El era Domnul și Învățătorul lor: „ *Voi Mă numiți Învățător și Domn și bine ziceți: Eu sunt Acela* ”.

128. Dar El S-a declarat clar și pe Sine ca fiind Fiul lui Dumnezeu, spunând: „ *Oare Celui pe care Tatăl L-a sfințit și l-a trimis în lume îi ziceți voi: «Hulesti, pentru că Eu am spus asta? Eu sunt Fiul lui Dumnezeu* »” și „ *Tată, a venit ceasul, proslăvește-L pe Fiul Tău, pentru ca Fiul Tău să Te proslăvească* ”.

129. Vedem cum Se proclamă Rege când, răspunzând la întrebarea lui Pilat: „ *Ești Tu Regele Iudeilor?”,* El spune: „ *Împărăția Mea nu este din lumea aceasta. Dacă Împărăția Mea ar fi din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar lupta ca să nu fiu dat în mâinile Iudeilor, dar Împărăția Mea nu este de aici* ”.

130. Citim, de asemenea: „ *Eu sunt vița cea adevărată și Tatăl Meu este viticultorul* ” și „ *Eu sunt vița și voi sunteți mlădițele* ”.

131. La acestea putem adăuga: „ *Eu sunt pâinea vieții* ”, „ *Eu sunt pâinea vie care s-a coborât din cer* ” și „ *Cel care dă viață lumii* ”.

Iată citatele din textul Evangheliilor care ne vin acum în minte, căci Fiul lui Dumnezeu pretinde că este toate acestea.

XXII. 132. Dar în Apocalipsa lui Ioan El spune și: „ *Eu sunt Cel dintâi și Cel de pe urmă care trăiește; am fost mort și iată că sunt viu în vecii vecilor* ” și mai departe: „ *Eu sunt Alfa și Omega, Cel dintâi și Cel de pe urmă, Începutul și Sfârșitul* ”.

133. Un cititor atent al cărților sfinte poate găsi multe pasaje similare în profeți: [Hristos], de exemplu, este numit „ *săgeata aleasă* ”, „ *slujitorul lui Dumnezeu* ”, „ *lumina neamurilor* ”.

134. Și într-adevăr, Isaia spune: „ *Din pântecele maicii mele m-a chemat pe nume; Mi-a făcut gura o sabie ascuțită; m-a acoperit cu umbra mâinii Sale; M-a făcut o săgeată aleasă; M-a păzit în tolba Sa. Și mi-a zis: Tu ești robul Meu, Israele; în tine voi fi proslăvit* .”

135. Și puțin mai departe: „ *Dumnezeul meu va fi tăria mea; El mi-a zis: Mare lucru este să fii numit «robul meu», ca să aduci înapoi semințiile lui Iacov și să aduni pe cei risipiți [copiii] ai lui Israel. Iată, te-am rânduit să fii lumină pentru neamuri, ca să fii mijloc de mântuire până la marginile pământului* .” De asemenea, în Ieremia, El se compară cu un miel, zicând: „ *Sunt ca un miel fără cusur, dus la junghiere* .”

136. [Hristos] își dă, așadar, aceste nume și altele asemenea. Pe de altă parte, s-ar putea reuni în Evanghelii, scrierile apostolilor și profeților, mii de nume atribuite Fiului lui Dumnezeu, fie că au fost autorii Evangheliilor, care și-au exprimat propria opinie despre Cine este El, fie apostolii, care L-au glorificat conform a ceea ce au primit de la El, fie profeții, care de la început au anunțat venirea Lui și au proclamat prin diferite nume ceea ce Îl privește.

2. Numele care I-au fost date în Noul Testament

137. Ioan Îl numește și „ *Mielul lui Dumnezeu* ”, zicând: „ *Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii* ” și mai departe „ *un om* ”, zicând: „ *Despre El am zis: După mine vine un om care a fost înaintea mea, căci El era înaintea mea și eu nu L-am cunoscut* ”.

138. În scrisoarea sa generală, Ioan declară că este avocatul sufletelor noastre la Tatăl: „ *Dacă cineva păcătuiește, avem un avocat la Tatăl, pe Isus Hristos, Cel drept* ”. **139.** El adaugă că „ *el este o jertfă de ispășire pentru păcatele noastre* ”, ceea ce Pavel citează puțin mai devreme în aceleași cuvinte, numindu-l o jertfă de ispășire: „ *Dumnezeu L-a rânduit de la început să fie, prin sângele Său, o jertfă de ispășire prin credință, spre iertarea păcatelor săvârșite în timpul îndelungii răbdări a lui Dumnezeu* ”.

140. Conform lui Pavel, El este proclamat și Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu: de asemenea, în Epistola către Corinteni, [unde spune] că Hristos este puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu, adaugă că El este pentru noi sfințirea și răscumpărarea: „ *El S-a făcut pentru noi din Dumnezeu Înțelepciune, Dreptate, Sfințire, Răscumpărare* ”.

141. De asemenea, El ne învață mai departe că este un mare preot atunci când scrie în Epistola către Evrei: „ *Chiar dacă avem un mare preot care a străbătut cerurile, pe Isus, Fiul lui Dumnezeu, să rămânem tari în credința pe care o mărturisim* ”.

3. Numele care I-au fost date de profeți

XXIII. 142. Pe lângă aceste nume, profeții i-au dat și altele. Când Iacov și-a binecuvântat fiii, l-a numit Iuda: „ *Iudo, să te laude frații tăi; mâna ta să fie pe gâtul vrăjmașilor tăi. Iuda, tu ești pui de leu. Te ridici ca din pradă, fiule. Te-ai plecat și te-ai culcat ca un leu și ca o leoaică: cine îl va scula?”* Nu este treaba noastră acum să arătăm în detaliu cum se aplică cuvintele spuse lui Iuda la Hristos.

143. De asemenea, merită rezolvată, deși într-un context mai favorabil, obiecția care ne poate fi adusă în mod rezonabil, conform căreia: „ *Sceptrul nu se va depărta de Iuda, nici legiuitorul din mijlocul coapselor lui* ”.

144. Isaia știa că Hristos se numea Iacov și Israel când a spus: „ *Iacov, robul Meu, pe care-l susțin; Israel, alesul Meu, în care se desfătează sufletul Meu. El va vesti neamurilor judecata. Nu va striga, nu-Și va ridica glasul și nu-l va face auzit pe ulițe. Nu va frânge trestia frântă și nu va stinge inul care fumegă, până nu va face să triumfe dreptatea și neamurile se vor încrede în Numele Lui* .”

145. Matei ne arată clar că aceste profeții se refereau la Hristos, căci el citează parțial acest text din Evanghelia sa: „ *Pentru ca aceste cuvinte să se împlinească: El nu va striga și nu-Și va ridica glasul* ” etc.

146. Hristos se numea încă David, când Ezechia, profețind împotriva păstorilor [răi], adaugă în numele lui Dumnezeu: „ *Îl voi ridica pe David, robul Meu, ca să le paască* ”; și într-adevăr, nu patriarhul David s-a ridicat să-i conducă pe sfinți, ci Hristos.

147. Isaia Îl numește pe Hristos o „ *mlădiță* ” și o „ *mlădiță* ”: „ *O vlăstă va ieși din tulpina lui Iese și o vlăstă va ieși din rădăcinile lui. Și Duhul Domnului se va odihni peste el, duhul înțelepciunii și al priceperii, duhul sfatului și al tăriei, duhul cunoașterii și al fricii de Dumnezeu; și el va fi umplut de duhul fricii de Dumnezeu* .”

148. Conform Psalmilor, Domnul nostru este o piatră: „ *Piatra pe care au lepădat-o zidarii a ajuns să fie pusă în capul unghiului: aceasta este lucrarea lui Dumnezeu, minunată în ochii noștri* .”

149. Evangheliile și Luca în Faptele Apostolilor arată că această piatră nu este altul decât Hristos. Evangheliile în următoarele titluri: „ *N-ați citit niciodată: Piatra pe care au lepădat-o zidarii a ajuns să fie pusă în capul unghiului? Cine cade pe această piatră va fi sfărâmat, dar peste cine va cădea ea, îl va zdrobi* .”

150. În Faptele Apostolilor, Luca scrie: „ *Aceasta este piatra pe care ați lepădat-o voi, zidarii, și care a ajuns să fie pusă în capul unghiului* .”

4. Cuvânt

Unul dintre numele date Domnului, deși El Însuși nu l-a rostit niciodată, dar pe care Ioan [183] l-a consemnat , este următorul: „ *Cuvântul care era la început, Cuvântul lui Dumnezeu cu Dumnezeu* ”.

B. Semnificațiile acestor nume

XXIV. 151. Merită să ne atragem atenția asupra celor care lasă deoparte atâtea nume și îl consideră pe acesta din urmă un simplu sunet; pot fi menționate și altele, ei caută o explicație, dar în ceea ce privește acest nume, își imaginează că știu exact ce semnifică numele Cuvântului, dat Fiului lui Dumnezeu. În primul rând, ei cred, din moment ce nu încetează să citeze: „ *Inima mea a rostit un cuvânt bun* [184] ”, că Fiul lui Dumnezeu este o expresie a Tatălui, găsită, ca să spunem așa, în silabe [185] și dacă le cerem specificitate, ei, conform acestui punct de vedere, nu-I vor atribui o existență separată și nu-I vor defini clar natura - nu spunem: acea natură sau aceasta, ci acea natură care este El [186] .

152. Cu siguranță este imposibil să înțelegem de la început că cuvântul rostit este un fiu: ei vin de aceea să ne anunțe că Dumnezeu Cuvântul este un astfel de Cuvânt care are viață în sine - că nu este diferit de Tatăl său și, prin urmare, nu poate fi fiu, întrucât nu are o existență proprie sau că a fost separat de El și înzestrat cu existență.

153. Să concluzionăm că, așa cum pentru fiecare dintre numele precedente a fost necesar să căutăm, pornind de la numele folosit, sensul numelui dat și să îl aplicăm Fiului lui Dumnezeu, arătând cum îi este atribuit acest nume, tot așa este necesar să facem același lucru și în ceea ce privește numele „ *Cuvânt* ”. **154.** Cât de ciudat este, nemulțumindu-ne doar cu descrierea tuturor celorlalte nume, ci încercând să înțelegem, de exemplu, în ce fel Iisus Hristos este o ușă, în ce sens o viță și din ce motiv o cale, să refuzăm [să explicăm] când este vorba de El ca Cuvânt!

155. Pentru a înțelege mai bine ce vom spune acum despre sensul în care Fiul lui Dumnezeu este Logosul și pentru a-i avertiza dinainte pe cei care greșesc, trebuie să începem cu celelalte nume pe care le-am enumerat deja.

156. Știm că unii vor considera că toate acestea nu au legătură cu subiectul nostru. Însă subiectul nostru actual, dimpotrivă, va avea de câștigat doar dacă vom da dovadă de prudență în verificarea cu atenție a semnificațiilor după care sunt date aceste nume, iar cunoașterea obiectelor lor ne va fi utilă mai târziu.

157. Când începem teologia Mântuitorului, trebuie, desigur, să încercăm să găsim, pe cât posibil printr-o examinare atentă, un gând care să fie îndreptățit spre obiectul său. Îl vom cunoaște atunci nu doar ca Cuvânt, ci și ca orice altceva.

1. Numele pe care El și le dă Sieși

a) În Evanghelii

Aprinde

XXV. 158. (24) El a spus că El este „ *lumina lumii* ”. Trebuie să examinăm expresiile analoage, deoarece pentru unii ele nu sunt doar analoage, ci identice.

159. De aceea, El este și „ *Lumina lumii* ”, „ *lumina adevărată* ”, „ *lumina neamurilor* ”; lumina oamenilor la începutul Evangheliei noastre: „ *Ceea ce a fost făcut în El era viața, și viața era lumina oamenilor; lumina luminează în întuneric, și întunericul n-a cuprins-o* ”; în continuarea aceluiași text, El este numit „ *lumina adevărată* ”: „ *lumina adevărată care luminează pe orice om care vine în lume* ”; „ *lumina neamurilor* ” în Isaia, așa cum am spus, citând: „ *Te-am pus Lumină a neamurilor, ca să fii mijloc de mântuire până la marginile pământului* ”.

160. Soarele este, desigur, lumina lumii percepută sensibil și, după el, va fi corect să dăm același nume lunii și stelelor.

161. Fiind însă o lumină sensibilă, deși luminează pe toți cei de pe pământ, aceste stele, după Moise, au fost create în a patra zi și nu sunt adevărata lumină. Dar Mântuitorul, care luminează ființele înzestrate cu rațiune și care au conducerea pentru ca mintea lor să vadă ceea ce ar trebui să vadă, El este lumina lumii inteligibile, adică a sufletelor înzestrate cu rațiune care trăiesc în lumea sensibilă și, în plus, a tuturor făpturilor care umplu lumea - o lume din care, așa cum ne învață Mântuitorul, El [Însuși] face parte, fiind, fără îndoială, elementul călăuzitor și esențial și, dacă se poate spune, soarele care a creat ziua cea mare a Domnului [187] .

162. Din cauza acestei zile, El le-a spus celor care au primit lumina Lui: „ *Lucrați cât este zi; vine noaptea când omul nu mai poate lucra. Cât timp sunt în lume, Eu sunt lumina lumii* .”

Întrucât le-a spus și ucenicilor Săi: „ *Voi sunteți lumina lumii* ” și „ *Lumina voastră să lumineze înaintea oamenilor* ” **163** , credem că El aplică Miresei, Bisericii [188] , și ucenicilor același lucru ca lunii și stelelor, ca să aibă propria lor lumină sau să o primească de la soarele adevărat, pentru a-i lumina pe cei care

nu sunt în stare să-și aranjeze în ei înșiși sursa luminii [189] . De aceea îi numim pe Pavel și Petru lumina lumii, iar ceea ce înțelegem prin lumea a cărei lumină sunt apostolii sunt ucenicii lor cei mai obișnuiți, pe care ei îi luminează, dar care nu-i pot lumina pe alții.

164. Întrucât Mântuitorul, care este lumina lumii, nu luminează trupurile, ci mintea netrupească cu o putere netrupească, astfel încât fiecare dintre noi, așa cum este luminat de soare, să devină capabil să discearnă și alte ființe raționale [190] .

165. Așa cum lumina soarelui reduce la nimic strălucirea lunii și a stelelor, tot așa cei luminați de Hristos, care primesc razele Sale, nu mai au nevoie de slujba apostolilor sau a profeților - și, din moment ce trebuie să îndrăznești să spui [întregul] adevăr - atunci nici îngerii. Voi adăuga chiar: nici puterile superioare, întrucât sunt instruite de lumina generată de cei dintâi.

166. Sfinții au grijă de cei care nu pot suporta razele soarelui lui Hristos și dau daruri celor care cu greu Îl pot primi și care sunt îmbibați de lumină mult mai puțin vie decât primii.

XXVI. 167. Hristos, lumina lumii, este așadar lumina adevărată, spre deosebire de cea sensibilă, căci nimic din ceea ce este sensibil nu este adevărat [191] . Deși nu este adevărat, sensibilul nu este totuși fals, căci sensibilul poate avea unele analogii cu inteligibilul și ar fi nerezonabil să considerăm fals tot ceea ce nu este adevărat.

168. Dar caut dacă „ *lumina lumii* ” este identică cu „ *lumina oamenilor* ”. Cred că intensitatea luminii apare mai mare în expresia „ *lumina lumii* ” decât în expresia „ *lumina oamenilor* ”, căci lumea, într-un fel, nu este doar oameni: **169.** În prima sa scrisoare către Corinteni, Pavel arată că lumea este fie mai mare decât oamenii, fie diferită de ei: „Am devenit un spectacol pentru lume, pentru îngeri și pentru oameni”.

170. Dar întreabă-te dacă lumea este într-un fel o creație eliberată „ *din robia stricăciunii, în libertatea glorioasă a copiilor lui Dumnezeu* ”, a cărei „ *așteptare nerăbdătoare a descoperirii fiilor lui Dumnezeu* ”.

171. Am adăugat „ *întreabă-te* ” deoarece, alături de „ *Eu sunt lumina lumii* ”, găsim cuvintele lui Isus către ucenici: „ *Voi sunteți lumina lumii* ”, care pot fi examinate în același timp.

172. Unii cred că oamenii care au fost cu adevărat învățați de Isus sunt superiori altor creaturi; după unii [192] sunt așa prin natura lor, iar după alții, după modul lor de viață, care este caracterizat printr-o luptă destul de dureroasă [193] :

173. Mai numeroase sunt în realitate chinurile și mai periculoasă este existența celor care locuiesc în carne și sânge decât existența celor care locuiesc în trupuri eterice, căci dacă ei percep trupuri pământești, atunci nici măcar ființele cerești strălucitoare nu trec prin această viață fără pericol și fără vreun păcat. Cei care susțin această opinie citează cuvintele Scripturii, care dezvăluie cele mai mari avantaje ale oamenilor și declară că cele mai înalte vârfuri ale făgăduinței aparțin omului, dar nu proclamă aceleași avantaje creației sau lumii, în sensul în care am văzut-o noi.

174. Referirea [aici] este, fără îndoială, la oameni, despre care se spune în textul [următor]: „ *Precum Eu și Tu suntem una, așa să fie și ei una în Noi* ” și „ *unde sunt Eu, acolo va fi și slujitorul Meu* ”; despre creație se spune (doar) că „ *este eliberată de robia stricăciunii, întru libertatea slavei copiilor lui Dumnezeu”* . Ei vor adăuga că, deși este eliberată, totuși nu participă la „ *slava copiilor lui Dumnezeu* ”.

175. Va fi suficient să spunem că întâiul născut al întregii creații a devenit om datorită respectului pe care l-a avut pentru om mai mult decât pentru toate celelalte creaturi și că nu a devenit unul dintre locuitorii cerului [194] . Mai mult, cel care a fost creat în a doua ordine ca slujitor și rob în cunoașterea lui Isus este steaua care a apărut în zori, care era ca celelalte stele sau poate chiar mai înaltă decât ele, întrucât este semnul celui care este deasupra tuturor [195] .

176. Dar dacă sfinții „ *și pun slava în chinuri, știind că chinul produce răbdare, răbdarea virtute dovedită, virtutea dovedită nădejde, iar nădejdea nu înșală* ”, atunci creația care nu a fost supusă încercării nu va avea nici răbdarea în sine, nici virtutea dovedită, nici nădejdea aceea, ci o alta, întrucât creația „ *a fost supusă deșertăciunii nu din voia ei, ci din cauza celui ce a supus-o în nădejde* ”.

177. Însă cel care ezită să aplice aceste avantaje omului va spune, confruntat cu această problemă, că creația, supusă vanității, este lovită și suferă mai mult decât cei din această „ *colibă* ”, deoarece rămâne înrobită de vanitate pentru o perioadă foarte lungă de timp, timp în care lupta omului [poate fi îndeplinită] de nenumărate ori.

178. De ce face ea aceasta „ *împotriva voinței sale* ”? Cu siguranță pentru că nu este în starea ei să fie supusă vanității și să neglijeze starea vieții originare [196] pe care o va primi din nou la distrugerea lumii, când va fi eliberată și răscumpărată de vanitatea trupurilor.

179. Dar, întrucât se pare că am spus multe despre aceasta și că ne-am abătut de la subiectul care ne-a fost prezentat, să revenim la punctul de plecare și să spunem de ce Mântuitorul este numit „ *lumina lumii* ”, „ lumina *adevărată* ” și „ *lumina oamenilor* ”. Și într-adevăr, am arătat deja [197], pe de o parte, că tocmai datorită luminii lumii percepute sensibil, Hristos este numit „ *lumina adevărată* ” și că fie „ *lumina lumii* ” este identică cu „ *lumina oamenilor* ”, fie trebuie să investigăm în ce constă diferența dintre ele.

180. Pe de altă parte, a fost necesar, pentru cei care nu înțeleg nimic despre Mântuitorul ca fiind Cuvântul, să se facă această investigație, deoarece, pe de o parte, nu trebuie să ne oprim arbitrar la conceptul și numele Cuvântului, fără a încerca să găsim o expresie plauzibilă și, pe de altă parte, să căutăm o interpretare spirituală sau o explicație alegorică a „luminii *lumii* ” și a tuturor celorlalte nume pe care le-am citat.

Înviere

XXVII. 181. (25) Așa cum El este „ *lumina oamenilor* ”, „ *lumina adevărată* ” și „ *lumina lumii* ”, întrucât sfințește și luminează mințile oamenilor și, în general, toate ființele înzestrate cu rațiune, tot așa este numit „ *învierea* ”, deoarece a doborât tot ce este mort și a adus la viață, numită viață în sens propriu, căci cei care o primesc cu adevărat în ei înșiși sunt înviați din morți.

182. El face aceasta nu numai cu cei care pot spune: „ *Suntem îngropați împreună cu Hristos prin botez* ” și am fost înviați împreună cu El, ci și mai mult cu oricine merge la o viață nouă, după ce a lepădat complet orice moarte, chiar și moartea Fiului; și într-adevăr, atunci când am fost ajutați atât de minunat, purtăm neîncetat în trupul nostru moartea lui Isus, pentru ca viața lui Isus să se arate în trupurile noastre.

Cale

183. (26) Mai mult, viața celor mântuiți în Înțelepciune și activitatea lor desfășurată în ea în scopul căutării adevărului în cuvântul divin și în faptele inspirate de adevărata dreptate, ne permit să înțelegem în ce sens El este calea: pe această cale nu trebuie luat nimic, nici traistă, nici manta; nu este potrivit să mergi cu toiag și cu încălțăminte în picioare.

184. Calea în sine este suficientă pentru toate nevoile drumului. Cine o calcă nu are nevoie, fiind împodobit cu hainele cu care ar trebui să fie îmbrăcat cel care răspunde la o invitație la o nuntă, căci niciun rău nu se poate întâmpla pe întreaga lungime a acestei cărări. Și într-adevăr, potrivit lui Solomon, este

imposibil să găsești urma unui șarpe pe o piatră și, aș adăuga, niciodată a vreunui animal sălbatic.

185. De aceea, toiagul nu este de niciun folos pe această cale, pe care nu există nici măcar urme de adversari și a cărei fiabilitate, datorită căreia este numit stâncă, împiedică apariția întipăririi.

Adevărat

186. (27) Singurul Fiu este Adevărul, deoarece, conform voinței Tatălui, El conține în Sine cu cea mai mare claritate toată cunoașterea universului și, întrucât El este Adevărul, El participă la fiecare după demnitatea sa.

187. Poate cineva se va întreba dacă Mântuitorul nostru știe tot ce știe Tatăl, conform „ *adâncului bogăției înțelepciunii și cunoștinței Sale* ” și, sub pretextul glorificării Tatălui, va proclama că Tatăl știe unele lucruri pe care Fiul nu le știe, deoarece El nu poate fi pe același nivel de cunoaștere cu Dumnezeul necreat. Dar trebuie să reflectăm că Mântuitorul este Adevărul și merită să adăugăm că, dacă adevărul este complet, el conține totul. Altfel, adevărul incomplet se bazează pe ceea ce nu știe și care, potrivit acestor oameni, se găsește doar în Tatăl [198] . Prin urmare, trebuie să arătăm că există obiecte cunoscute care nu sunt incluse în conceptul de adevăr și sunt deasupra acestuia.

Viaţă

188. (28) Este clar că începutul vieții în forma sa pură și nealiată se găsește în sensul strict al cuvântului în Întâiul Născut al întregii creații: primindu-l de la acest început, cei care se împărtășesc cu Hristos trăiesc o viață adevărată, în timp ce cei care trăiesc în afara Lui nu posedă viață adevărată, așa cum nu posedă lumină adevărată.

Uşă

189. (29) Întrucât este imposibil să fii în Tatăl sau aproape de Tatăl fără a atinge mai întâi, înălțându-te de pe pământ, dumnezeirea Fiului, care ne conduce la însăși fericirea Tatălui, Mântuitorul este numit „ *ușa* ”.

Păstor

190. Din dragoste pentru oameni și pentru că El acceptă orice atașament față de bine din partea sufletelor care sunt lente față de Cuvânt, dar al căror caracter este blând și bun, deși nu L-au căutat, ci [arată un astfel de caracter] instinctiv ca

animalele, El este Păstorul [lor], căci „ *Domnul mântuiește oamenii și animalele* ”: Israel și Iuda acceptă nu numai sămânța umană, ci și sămânța vitelor.

Regele și Hristos

XXVIII. 191. (30) După aceasta, trebuie mai întâi să examinăm termenul „ *Hristos* ” [199] și, în același timp, să acordăm atenție termenului „ *rege* ”, pentru a înțelege mai bine, considerându-i împreună, în ce se află diferența lor. Conform Psalmului 44, cel care a iubit adevărul și a urât falsitatea mai mult decât tovarășii săi a meritat ungerea prin această căutare a adevărului și ură a falsității: de aceea nu a primit ungerea odată cu ființa sa, a cărei existență și origine sunt inseparabile. Căci ungerea este printre creaturi un semn al regalității și uneori al preoției. Dar demnitatea regală a Fiului lui Dumnezeu a apărut după cădere sau a fost înnăscută?

192. Cum ar fi posibil ca Întâiul Născut al întregii creații să nu fie Rege mai întâi, ci să devină așa după aceea, pentru că a iubit dreptatea, pe când El este Dreptate? Dar poate că nu luăm în considerare faptul că omul din El este Hristos, dacă Îl considerăm în sufletul Său, care, prin virtutea naturii Sale umane, a simțit agitație și tristețe – și că El este Rege conform naturii Sale divine.

193. Pot confirma acest lucru prin Psalmul 72: „ *Dumnezeule, dă judecățile Tale împăratului și dreptatea Ta fiului împăratului, ca poporul Tău să fie judecat cu dreptate și săracii Tăi cu judecată dreaptă* ”: căci este clar că acest psalm, atribuit lui Solomon, Îl proclamă pe Hristos.

194. Este interesant de știut despre care rege se roagă profetul ca Dumnezeu să-i dea judecată și despre care fiu al regelui și care rege este adevărul.

195. Cred că „ *regele* ” este numit natura superioară a întâiului născut din toată creația, căci a primit judecata datorită superiorității sale, iar „ *fiul regelui* ” este omul pe care l-a primit, l-a format și l-a educat conform dreptății.

196. Am ajuns la concluzia că acesta este cazul deoarece ambele [naturi] sunt una în același Cuvânt și că în continuarea textului nu se mai spune despre două, ci despre unul.

197. Căci Domnul a făcut „ *din doi unul* ”, poate că mai întâi a făcut în Sine însuși începutul a doi, care au devenit unul. Dar [expresia] „ *doi* ” se referă și la oameni, întrucât sufletul fiecăruia este una cu Duhul Sfânt și oricine este mântuit devine spiritual.

198. Așa cum există oameni al căror păstor este Hristos, așa cum am spus, datorită caracterului lor blând și calm, dar instinctiv, tot așa există și unii peste care El domnește pentru că se dedică evlaviei cu o mai mare discernământ.

199. Dar printre cei aflați sub domnia Lui există și diferențe, astfel încât modul în care sunt domniți este mai mult sau mai puțin misterios și secret, mai mult sau mai puțin divin.

200. Prin urmare, aș spune că cei care au contemplat realitățile netrupești, pe care Pavel le numește „ *invizibile* ” și „ *nevăzute* ”, fiind create de Cuvânt dincolo de toate lucrurile sensibile, se află sub împărăția singurului Fiu în natura Sa superioară; cât despre cei care au dobândit cunoașterea ființelor sensibile și Îl glorifică pe Creator prin ele, fiind ei înșiși sub domnia Cuvântului, Hristos este Cel care domnește peste ei.

Să nu ne descumpănim că am făcut distincții între atributele Mântuitorului și să ne imaginăm că am făcut același lucru în ceea ce privește ființa Sa (&59;&65;&63;&53;&45;).

Învățător, Domn, prieten

XXIX. 201. (31) Chiar și la prima reflecție este foarte ușor să percepem cum Domnul nostru este un învățător, instruindu-i pe oameni care, cu toată puterea lor, caută evlavia și cum El este stăpânul robilor, „care *au primit duhul robiei spre frică* ”. Dar pentru cei care cresc, care fac pași mari spre înțelepciune și care sunt găsiți vrednici, El nu mai rămâne un stăpân - „ *căci slujitorul nu știe ce voiește stăpânul său* ” - El devine prietenul lor.

202. El Însuși ne învață aceasta, zicând, pe când ascultătorii Săi erau încă robi, atunci: „ *Voi Mă numiți Învățător și Domn și bine ziceți, căci Eu sunt cu adevărat Acela* ”, apoi: „ *Nu vă mai numesc robi, pentru că robul nu cunoaște voia stăpânului său; ci vă numesc prieteni* ”, pentru că „ *ați rămas cu Mine în toate încercările Mele* ”.

203. Cei care trăiesc cu teama că Dumnezeu își va cere ce este al Său de la slujitorii răi, așa cum citim în Maleahi: „ *Dacă Eu sunt Domnul, unde este frica de Mine?”* , sunt slujitorii Mântuitorului, Care este numit Domnul lor.

Fiu

204. (32) Însă toate acestea nu ne dezvăluie atât de clar nobila origine a Fiului, precum este [revelată] prin următoarele cuvinte: „ *Tu ești Fiul Meu, astăzi Te-am născut* ”, spuse de Dumnezeu Celui care prin acest „ *astăzi* ” rămâne pentru

totdeauna: căci în Dumnezeu nu există, cred, nici seară, nici dimineață, ci doar timp, îndrăznesc să spun, coextensiv cu viața fără început și veșnică; pentru El „astăzi" este [acest timp] când se naște Fiul: prin urmare, este imposibil să dezvăluim nici începutul, nici ziua nașterii Sale.

Adevărata viță și pâinea vieții

XXX. 205. (33) La cele spuse adăugăm cum Fiul este „ *adevărata viță* ". Acest lucru va fi clar pentru cei care, fără a diminua din harul primit de profeți, înțeleg [versetul]: „ *Vinul înveselește inima omului* ":

206. Dacă inima este gândul, iar ceea ce îi face plăcere este cuvântul cel mai dulce, care dezrădăcinează grijile omenești, comunică bucuria care vine de la Dumnezeu și produce o intoxicație, nu amețitoare, ci divină, precum cea, cred, cu care Iosif le-a dat să bea fraților săi, atunci [va fi clar că] vița care rodește „ *vin care încântă inima omului* " este într-adevăr vița adevărată; este adevărată pentru că are ciorchini – adevărul [său], vlăstari – ucenici care au devenit imitatorii ei și aduc ei înșiși adevărul ca rod.

207. Trebuie să facem o distincție între pâine și viță, dar și între pâinea vieții.

208. Vedeți dacă, așa cum spunem, pâinea hrănește, întărește și susține inima omului și dacă vinul o captivează, o încântă și o relaxează, cunoașterea morală, care dă viață celui ce o dobândește și o pune în practică, nu este în același fel pâinea vieții - am putea-o numi rodul viței - în timp ce meditațiile secrete și profunde, care încântă și împărtășesc desfătarea divină, date celor care își pun desfătarea în Domnul și doresc nu numai să fie hrăniți de El, ci și să își găsească plăcerea în El, provin din adevărata viță și se numesc „ *vin* " [200] .

b) În Apocalipsă

XXXI. 209. (34) Mai mult, [ar trebui explicat] așa cum este scris în Apocalipsă, [că El este] primul și cel de pe urmă: ca primul, El se deosebește de alfa și de început, iar ca ultimul, El nu se identifică cu omega și cu sfârșitul.

210. Cred că ființele vii înzestrate cu rațiune se împart în mai multe categorii, că una dintre ele este prima, alta este a doua, apoi a treia și așa mai departe până la ultima.

211. Cât despre explicația precisă a ceea ce reprezintă primul, al doilea și pentru care este valabil termenul al treilea și așa mai departe până la ultimul, aceasta nu este cunoaștere umană, ci depășește natura umană. Totuși, pe cât posibil, vom încerca să ne oprim asupra acestui subiect.

212. Există dumnezei pentru care Dumnezeu este Dumnezeu, așa cum spun profeții: „ *Slăviți pe Dumnezeul dumnezeilor* ” și „ *Dumnezeul dumnezeilor, Domnul a vorbit și a chemat pământul* ”. Conform Evangheliei, Dumnezeu „ *nu este Dumnezeul morților, ci al celor vii* ”; dumnezeii cărora El este Dumnezeu sunt, prin urmare, și ei vii.

213. Mai mult, Apostolul, când le-a scris corintenilor: „ *Căci sunt mulți dumnezei și mulți domni* ”, a folosit, conform scrierilor profeților, numele zeilor ca fiind reale [201] .

214. Cât despre zeii al căror Dumnezeu este Dumnezeu, unii [dintre ei] sunt numiți „ *tronuri* ”, iar alții, diferiți de aceștia, „ *stăpâniri* ”, „ *principate* ” și „ *puteri* ”.

215. Întrucât este scris: „ *Mai presus de orice nume care este numit, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor* ”, este necesar să credem că există și alte ființe raționale, diferite de acestea, pe care nu suntem obișnuiți să le numim: evreul a dat uneia dintre aceste specii numele „ *Tsava* ”, de unde provine „ *Sabaoth* ” [202] , adică învățătorul lui Tsav [203] , nu diferit de Dumnezeu. După toți ceilalți vine omul, rațional și muritor.

216. Prin urmare, Dumnezeul universului a creat o rasă rațională, prima ca demnitate, formată, cred, din cei numiți zei. Să spunem aici că a doua sunt tronuri, a treia, fără îndoială, stăpâniri. Este necesar să coborâm în gândire la ultima ființă rațională, care, probabil, nu este alta decât omul.

217. Căci Domnul S-a făcut, într-un mod mult mai divin decât Pavel, „ *toate lucrurile pentru toți, ca să câștige pe toți* ” și să-i aducă pe toți la desăvârșire [204] : este clar că S-a făcut om pentru oameni și înger pentru îngeri [205] .

218. Că El a devenit om, niciun credincios să nu se îndoiască. Că El a devenit și înger, suntem convinși de aceasta reflectând asupra aparițiilor și vorbirilor îngerilor, atunci când, în unele pasaje din Scriptură, El Se revelează prin puterea îngerilor, [și, de asemenea, când citim] că există îngeri care vorbesc, ca de exemplu: „ *Îngerul Domnului i s-a arătat în flacăra unui rug și a zis: Eu sunt Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacov* ”. Isaia mai spune: „ *Numele Lui este Îngerul Marelui Sfat* ”.

219. Mântuitorul este, așadar, primul și cel de pe urmă, nu că n-ar fi fost mijlocul, ci doar punctele extreme, ci pentru a arăta că El a devenit totul. Investigați mai departe dacă acesta este ultimul om sau cei numiți spirite subterane, cărora le aparțin și demonii, sunt aceștia toți sau doar unii dintre ei.

220. Trebuie să căutăm în ce condiție S-a smerit Mântuitorul în așa fel încât a spus prin profetul David: „ *Am ajuns ca un om fără putere, aruncat printre morți* ”. Așa cum El este mai presus de oameni prin nașterea Sa din fecioară și prin minunile din restul vieții Sale, tot așa [El este și mai presus de] printre morți, căci numai El este liber aici, iar sufletul Său nu a fost părăsit în iad [206] . În același fel, așadar, El este primul și cel de pe urmă.

221. Dacă există litere pecetluite de Dumnezeu - și ele există cu adevărat, descifrate de sfinți, care admit că descifrează tablele cerești, litere care vor deschide spre cunoaștere realitățile cerești, atunci acestea sunt concepte [207] legate de Fiul lui Dumnezeu, situate de la alfa și până la omega.

222. Pe de altă parte, același început și sfârșit, dar nu același în ceea ce privește atributele diferite. După cum am învățat în Proverbe, El este începutul, încă de la Înțelepciune, căci se spune: „ *Domnul m-a zidit ca începutul căilor Sale, având în vedere lucrările Sale* ”. Întrucât El este Cuvântul, El nu este începutul, căci „La început era Cuvântul”.

223. Printre atribute există, așadar, un început, apoi un al doilea element, distinct de primul, un al treilea și așa mai departe până la sfârșit, așa cum s-a spus: „ *Eu sunt începutul pentru că este înțelepciune, al doilea – exact așa este – pentru că sunt invizibil, al treilea pentru că este viață* ”, întrucât „ *ceea ce era în El era viață* ”.

224. Dacă cineva este capabil să examineze cu atenție Scriptura pentru a-i stabili sensul, va găsi, fără îndoială, o mulțime de informații despre ordinea [acestei atribute] și sfârșitul lor, dar nu cred că va găsi totul. [Cuvintele] „ *început* ” și „ *sfârșit* ” par, fără nicio îndoială, a fi folosite de obicei în legătură cu un singur obiect: așa cum temelia este începutul unei case, iar cornișa este sfârșitul ei.

225. Și, întrucât Hristos este piatra de temelie, trebuie să aplicăm acest exemplu trupului celor mântuiți, care a devenit unul. Căci Hristos, singurul Fiu, este „ *totul în toți* ”: El este începutul în omul pe care L-a asumat, sfârșitul în ultimul dintre sfinți - trăind, desigur, și în mijlocitori; sau, mai degrabă, începutul în Adam și sfârșitul după venirea Lui, conform cuvintelor: „ *cel de pe urmă Adam a fost un Duh dătător de viață* ”. Această explicație va corespunde în egală măsură definiției primului și ultimului.

226. (35) Dacă examinăm cele spuse despre primul și cel de pe urmă, despre început și sfârșit, [vom vedea că] ne-am subordonat discursul prima dată categoriilor de ființe raționale, a doua oară, diferitelor atribute ale Fiului lui

Dumnezeu și am găsit o diferență între primul și început, cel de pe urmă și sfârșit, ca între alfa și omega.

227. Acum nu este greu de înțeles ce înseamnă că El este viu și mort și cum, după ce a murit, este viu în vecii vecilor. Și într-adevăr, din moment ce, fiind în păcat, nu primim niciun beneficiu din viața Lui superioară, El a coborât în moartea noastră, pentru ca, murind față de păcat, „ *să purtăm moartea Lui în trupul nostru* ” și să putem primi în noi înșine, în locul nostru și în vecii vecilor, viața Lui, care va urma morții Lui. Căci cei care poartă mereu în trupul lor moartea lui Isus, vor avea și viața Lui manifestată în trupurile lor.

c) Profeții

XXXII. 228. (36) Aceasta este ceea ce se spune despre El în cărțile Noului Testament.

Isaia spune că Tatăl „ *i-a făcut gura o sabie ascuțită* ” și „ *l-a acoperit cu umbra mâinii Sale* ”, l-a asemănat cu „ *o săgeată aleasă și l-a păstrat în tolba Tatălui* ”, îl numește „ *slujitorul” Dumnezeului universului, „Israel* ” și „ *lumina neamurilor* ”.

229. Gura Fiului lui Dumnezeu este o sabie ascuțită, „ *căci cuvântul lui Dumnezeu este viu și puternic și mai tăietor decât orice sabie cu două tăișuri, pătrunzând până la despărțirea sufletului și a duhului, a încheieturilor și a măduvei și judecă gândurile și intențiile inimii* ”. Ele aduc mai ales pe pământ, adică ființelor trupești înzestrate cu sentimente, nu pace, ci o sabie care taie, ca să spunem așa, prietenia dăunătoare a sufletului și a trupului, astfel încât sufletul, cedând duhului care se luptă cu trupul, devine prietenul lui Dumnezeu, a cărui gură, după cuvântul profetic, este o sabie sau o sabie ascuțită. Când vezi atâția oameni răniți de iubirea divină, precum mireasa care mărturisește în Cântarea Cântărilor că a primit o rană, zicând: „ *Sunt rănită de iubire* ”, atunci înțelegi că săgeata care a rănit atâtea suflete cu iubirea lui Dumnezeu nu este alta decât cel care a declarat: „ *El M-a făcut o săgeată aleasă* ”.

230. (37) Mai mult, cine înțelege cum Isus li se apare ucenicilor săi „ *nu ca unul care stă la masă, ci ca unul care slujește* ”, întrucât Fiul lui Dumnezeu a luat chip de rob pentru a-i elibera pe cei care erau robi ai păcatului, acela știe cum îi spune Tatăl: „ *Tu ești sclavul Meu* ” și, puțin mai departe, „ *este mare lucru să fii numit sclavul Meu* ”.

231. Trebuie să îndrăznim să spunem că bunătatea lui Hristos s-a arătat mai mare și mai divină și într-adevăr pe măsura bunătății Tatălui, atunci când S-a smerit, făcându-se ascultător până la moarte, și încă moarte pe cruce, deși „ *nu a*

considerat o apucare a fi egal cu Dumnezeu ” și nu a refuzat să se facă rob pentru mântuirea lumii.

232. De aceea, dorind să ne învețe că acest caracter de slujitor, pe care l-a primit de la Tatăl, este un dar minunat, El spune: „ *Dumnezeu va fi tăria Mea* ” și „ *Mi-a zis: Mare lucru este să fii numit slujitorul Meu* ”; căci dacă nu ar fi devenit slujitor, nu ar fi „ *adăpostit semințiile lui Iacov* ”, „ *ar fi adus înapoi pe cei risipiți ai lui Israel* ” și nu ar fi mai fost „ *o lumină a neamurilor, ca să fiu o sursă de mântuire până la marginile pământului* ”.

2. Numele care l-au fost date în Noul Testament

a) Ioan Botezătorul

233. Deși Tatăl Îi spune că este un lucru măreț să devii slujitorul Său, totuși, dacă îl comparăm cu un miel fără cusur sau cu un miel, este irelevant. Căci Mielul lui Dumnezeu este ca un miel fără cusur, dus la tăiere pentru a ridica păcatul lumii. Întrucât am fost cu toții curățiți prin moartea Lui, Cel care comunică cuvântul tuturor a devenit ca un miel mut înaintea celui ce-l tunde, trimis ca remediu împotriva puterilor vrăjmașe și a păcatului pentru cei care sunt dispuși să accepte adevărul. Căci moartea lui Hristos a slăbit forțele care luptă împotriva neamului uman și, prin puterea Sa inexprimabilă, a răscumpărat viața fiecărui credincios din păcat.

234. Întrucât până când toți vrăjmașii Săi vor fi nimiciți și, în cele din urmă, moartea, El ia păcatul asupra Sa, pentru ca lumea în întregime să fie fără păcat, Ioan spune, arătând spre aceasta: „ *Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii* ”. El nu este nici Cel care îl va lua, dar încă nu îl ia, nici Cel care l-a luat, dar nu-l mai ia.

235. El continuă să o smulgă din fiecare dintre cei din lume, până când păcatul va fi eradicat din întreaga lume și până când Mântuitorul îi va da Tatălui Său o împărăție gata ca El să domnească peste ea, pentru că nu va mai fi în ea nici cel mai mic păcat și [capabilă] să primească pe deplin în totalitatea lor toate darurile lui Dumnezeu, atunci se va împlini cuvântul: „ *Dumnezeu va fi totul în toți* ”.

236. Dar El este numit și: „ *Omul care a venit după Ioan, ci a stat înaintea lui și a fost înaintea lui* ”, pentru ca să putem afla că un om, unul cu natura divină a Fiului lui Dumnezeu, a existat înainte de nașterea Mariei [208] . Despre acest om, Ioan a spus: „ *Nu-L cunoșteam* ”.

237. Dar cum ar putea să nu-L cunoască, el care, pe când era încă un prunc în pântecele Elisabetei, a tremurat de bucurie când glasul primitor al Mariei a ajuns la urechile soției lui Zaharia?

238. Dar vedeți dacă această ignoranță nu se leagă de ceea ce a precedat existența sa trupească. Căci, dacă nu L-a cunoscut înainte de apariția sa în trup și dacă L-a recunoscut în timp ce era încă în pântecele mamei sale, atunci poate că știa ceva mai mult despre aceasta decât știa deja: Cel peste care a văzut Duhul coborând și rămânând, Acesta este *Cel ce botează cu Duhul Sfânt și cu foc* .

239. Căci chiar dacă L-ar fi cunoscut din pântecele mamei Sale, n-ar fi știut tot ce se referea la El și poate că nici atunci, când L-a văzut pe Duhul Sfânt pogorându-se și rămânând peste El, nu a știut că El era Cel ce boteza cu Duhul Sfânt și cu foc. Totuși, la început Ioan nu știa că El era om.

b) Apostolul Ioan

XXXIII. 240. (38) Fiecare dintre numele deja date nu oferă o înțelegere a rolului Său de avocat, mijlocind pentru natura umană înaintea Tatălui, provocând bunăvoința Sa, [adică rolul de] „ *avocat* ”, „ *jertfă de ispășire* ” și „ *mijlocitor* ”. În Epistola sa, Ioan Îl numește „ *avocat* ”: „ *Dacă cineva păcătuiește, avem un avocat la Tatăl, pe Isus Hristos Cel drept, care este jertfa de ispășire pentru păcatele noastre* ”. De aceea, în aceeași Epistolă se afirmă că El este jertfa de ispășire: „ *jeftul de ispășire pentru păcatele noastre* ” și, în mod similar, El este „ *avocat* ” în Epistola către Romani: „ *El, pe care Dumnezeu L-a rânduit să fie avocat prin credință* ”. Schița acestei jertfe de ispășire [209] o găsim, mergând în adâncurile sanctuarului, în Sfânta Sfintelor – o jertfă de ispășire de aur așezată pe doi heruvimi [210] .

c) Apostolul Pavel

241. Cum ar putea El să fie un mijlocitor, o victimă ispășitoare și un avocat fără puterea lui Dumnezeu, care distruge neputința noastră și umple sufletele credincioșilor? Această putere este adusă de Isus, care este mai vechi decât acesta, de Isus, însăși puterea lui Dumnezeu, prin care putem spune: „ *Pot face toate lucrurile în Hristos care mă întărește* ”.

242. Prin urmare, când Simon magicianul se considera „ *puterea lui Dumnezeu, numită mare* ”, a plecat, după cum știm, cu argintul său [neavând] nimic de câștigat, spre propria sa pieire. Mărturisind că Hristos este cu adevărat puterea lui Dumnezeu, credem că tot ceea ce există într-un fel are putere - în măsura în care [este] putere - [în măsura] participării sale la El.

XXXIV. 243. (39) Nu putem trece cu vederea faptul că El este Înțelepciunea lui Dumnezeu în sensul strict al cuvântului și că din acest motiv este numit în consecință. Căci nu doar în gândurile lui Dumnezeu și Tatăl universului își găsește existența Înțelepciunea Sa, în reprezentări similare obiectelor gândirii umane.

244. Dar dacă cineva este capabil să conceapă o ființă incorporeală formată din tot felul de Idei și care conține în sine principiile universului, o ființă vie, ca și cum ar fi animată, acela va cunoaște Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este mai presus de toate creațiile și care vorbește despre Sine în mod drept: „ *Dumnezeu M-a creat* [211] *ca început al căilor Sale, având în vedere lucrările Sale* ”. De aceea, Dumnezeu a creat-o și pe ea, pentru ca toate creațiile să poată poseda ființă, căci au parte de Înțelepciunea divină, conform căreia au fost create. Și într-adevăr, potrivit profetului David, Dumnezeu a creat totul în Înțelepciunea Sa.

245. Foarte multe creaturi există prin participarea la această Înțelepciune, dar fără a o înțelege, ceea ce le-a adus creației. Foarte mulți nu înțeleg Înțelepciunea nu doar în ceea ce-i privește pe ei, ci nici în modul în care se raportează la multe lucruri, căci Hristos este toată Înțelepciunea.

246. În măsura în care fiecare este capabil de Înțelepciune, fiecare înțelept participă la Hristos, întrucât El este Înțelepciunea, așa cum fiecare dintre cei care posedă cea mai înaltă putere participă la Hristos, Care este El puterea, în proporție cu puterea primită.

247. Aceleași considerații trebuie aduse în discuție și cu privire la sfințire și răscumpărare: sfințirea însăși, din care sfinții își trag [sfințirea], este pentru noi Isus, așa cum [El este și] răscumpărare: fiecare dintre noi este sfințit prin această sfințire și răscumpărat prin această răscumpărare.

248. Trebuie să examinați dacă Apostolul a avut vreun scop în adăugarea „ *pentru noi* ” [în sintagma]: „ *Care a fost făcut de Dumnezeu pentru noi Înțelepciune, Dreptate, Sfințire și Răscumpărare* ”. Dacă, vorbind despre Hristos, pentru că El este Înțelepciune și Putere, alte texte nu ar spune în mod absolut: „ *Hristos este Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu* ”, am putea presupune că El nu este înțelepciunea și puterea lui Dumnezeu în mod absolut, ci numai pentru noi. Dar dacă înțelepciunea și puterea sunt identice atât „ *pentru noi* ”, cât și fără nicio calificare, nu găsim aceeași afirmație cu privire la sfințire și răscumpărare.

249. Așadar, întreabă-te, din moment ce „ *atât Cel ce sfințește, cât și Cel ce este sfințit sunt toți dintr-Unul* ”, dacă Tatăl nu este sfințirea sfințirii noastre, așa cum El este capul capului nostru, Hristos.

250. Hristos este răscumpărarea noastră, căci suntem captivi și avem nevoie de răscumpărare; dar eu nu caut răscumpărarea pentru Cel care, pentru a deveni asemenea nouă, a experimentat toate slăbiciunile noastre, fără păcat, și pe care dușmanii Săi nu l-au adus niciodată în sclavie.

251. (40) Odată stabilită distincția dintre ceea ce este „ *pentru noi* ” și ceea ce este absolut - sfințirea și răscumpărarea [sunt destinate] nouă și nu sunt absolute, în timp ce înțelepciunea și puterea sunt atât pentru noi, cât și absolute - nu trebuie să lăsăm neexaminate afirmațiile referitoare la Dreptate. Este clar că Hristos este Dreptate pentru noi, conform [ceea ce se spune]: „ *Care a fost făcut din Dumnezeu pentru noi Înțelepciune, Dreptate, Sfințire și Răscumpărare* ”.

252. Dacă nu constatăm că El este Dreptatea în sens absolut, așa cum este în mod absolut Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu, atunci trebuie să examinăm dacă Tatăl este Dreptatea pentru Hristos Însuși, așa cum este Sfințirea pentru El; căci nu există nedreptate la Dumnezeu, Domnul este drept și sfânt și toate deciziile sunt luate de El în dreptate. Fiind drept, El guvernează toate lucrurile cu dreptate.

XXXV. 253. Ereticii nu au examinat cu atenție ce îi îndeamnă să facă distincția între drept și bun și să-și imagineze că Creatorul este drept și Tatăl lui Hristos este bun; cred că, după o examinare atentă, se poate vorbi simultan despre Tatăl și despre Fiul: Fiul este dreptatea, Cel care a primit puterea de a judeca, întrucât este Fiul omului și pentru că judecă pământul cu dreptate; cât despre Tatăl, după domnia lui Hristos, El va umple cu harul Său pe cei care vor fi făcuți în dreptatea Fiului și va mărturisi prin beneficiile Sale că El este numit bun, când „ *Dumnezeu va fi totul în toți* ”.

254. Cu siguranță, Mântuitorul, prin dreptatea Sa, prin împrejurări favorabile, prin cuvântul Său, prin guvernarea Sa, prin pedepsele Sale și, dacă se poate spune așa, prin mijloacele Sale spirituale, pregătește totul pentru primirea în Sine, la sfârșit, a bunătății Tatălui; reflectând asupra acestei bunătăți, El îi spune celui care L-a numit pe singurul Fiu „ *învățătorul cel bun* ”: „ *De ce Mă numești bun? Nimeni nu este bun decât numai Dumnezeu Tatăl* ”.

255. Am arătat același lucru într-un alt pasaj referitor la existența cuiva care este mai mare decât Creatorul: și într-adevăr ne-am gândit la Fiu ca fiind Creator și la Tatăl ca fiind mai mare decât El.

De aceea [Fiul], care este tot ce am spus, un mijlocitor, o jertfă de ispășire, un avocat, „ *având compasiune pentru slăbiciunile noastre, pentru că, pentru a deveni asemenea nouă, a experimentat toate lucrurile omenești* , afară de păcat” – „ *marele preot* ”, oferindu-se pe Sine ca o singură jertfă nu numai pentru

oameni, ci și pentru toate ființele raționale, căci „ *a gustat moartea pentru toți, afară de Dumnezeu* ” sau, conform unor copii ale Epistolei către Evrei, „ *prin harul lui Dumnezeu* ”.

256. Dacă „ *a gustat moartea pentru toți, afară de Dumnezeu* ”, atunci [vorbim] nu numai despre moartea pentru oameni, ci și pentru alte creaturi înzestrate cu rațiune. Dacă „ *prin harul lui Dumnezeu a gustat moartea pentru toți* ”, a murit pentru toți, afară de Dumnezeu, căci „ *prin harul lui Dumnezeu a gustat moartea pentru toți* ”.

257. Ar fi absurd să spunem că El a suferit moartea doar pentru păcatele oamenilor, dar nu și pentru [păcatele] altora [ființe raționale] care ar putea fi în păcat, de exemplu, pentru stele; căci stelele nu sunt fără pată înaintea lui Dumnezeu, așa cum citim în cartea lui Iov: „ *Stelele nu sunt curate în ochii Lui* ”, decât dacă acest lucru este spus exagerat.

258. De aceea El este un Mare Preot, întrucât a restaurat totul în împărăția Tatălui Său, fiind veghetor să umple deficiența fiecărei creații, astfel încât aceasta să devină capabilă să primească în sine slava Tatălui.

3. Nume date de profeți

259. Conform unei opinii, despre care nu am vorbit încă, acest Mare Preot se numește Iuda. Cei care sunt evrei nu își iau în secret numele de la Iuda, fiul lui Iacov, ci de la El. Ei sunt frații Săi, care Îl laudă și iau în stăpânire libertatea pe care au primit-o, fiind salvați de El de dușmanii lor: El își pune mâinile pe spatele dușmanilor și îi supune.

260. Întrucât El dezrădăcinează activitatea vrăjmașului și este singurul care Îl vede pe Tatăl, El, devenind om, este în același timp atât Iacov, cât și Israel. Așadar, noi, fiind lumină, întrucât El este lumina lumii, devenim prin El și Iacov, pentru că El se numește Iacov, și Israel, deoarece El se numește Israel [212] .

XXXVI. 261. (41) Căci [Hristos] primește împărăția din mâinile regelui căruia i se încredințaseră copiii lui Israel - căci o întemeiaseră fără Dumnezeu și fără să i-o ceară - și, purtând războiul Domnului, aduce pace fiului Său, poporului Său, poate pentru că poartă numele lui David, iar mai târziu, numele unei ramuri [213] pentru cei care au nevoie de o guvernare aspră și severă și care nu se încredințează iubirii și tandreții Tatălui.

262. Prin urmare, dacă El este numit mlădiță, El va crește, căci El nu rămâne în Sine, ci pare să fi părăsit starea Sa excelentă.

263. Apoi, după ce a apărut și a devenit o ramură, El nu rămâne așa, ci devine o floare care crește, iar această floare se revelează ca scopul la care a aspirat ramura pentru cei care, de când a devenit ramură, au suferit pedeapsa. Și într-adevăr, Dumnezeu va pedepsi cu ramura Sa, adică în Hristos, fărădelegile celor pe care îi va pedepsi, dar nu-Și va lua mila de la El, ci va avea milă de el [214] , căci Tatăl acționează cu milă cu cei cu care Fiul vrea să acționeze cu milă. Se poate înțelege [acest lucru] în felul următor, că El nu a devenit ramură și floare pentru aceiași oameni, ci ramură pentru cei care au nevoie de pedeapsă și floare pentru cei mântuiți. Dar cred că prima interpretare este mai bună.

264. În acest context vom adăuga următoarele: dacă El a devenit o mlădiță pentru cineva, cu siguranță va deveni pentru el în cele din urmă o floare deplină; dar cât despre cel pentru care a devenit o floare, El nu va deveni neapărat pentru el o mlădiță. Întrucât există flori mai perfecte decât altele și întrucât se vorbește despre înflorire în legătură cu plante care nu dau încă fructe coapte, cei perfecți sunt capabili să primească de la Hristos ceea ce în El urmează florii [215] , întrucât cei care au experiență [de comunicare] cu El ca o mlădiță nu vor avea deloc o parte din perfecțiunea Lui în același timp ca și în mlădiță, ci numai în floare, care precede [apariția] fructului.

265. În cele din urmă, ultima expresie pentru Hristos înainte de [numele] Cuvântul este „ *piatra pe care au lepădat-o zidarii și care a devenit piatra de temelie* ”. Și într-adevăr, pietrele vii sunt zidite pe temelia altor pietre vii, „ *apostolii și profeții, iar Domnul nostru Iisus Hristos este piatra lor de temelie* ”, deoarece El face parte din această zidire de „ *pietre vii* ” în țara celor vii: prin urmare, El poartă numele de piatră.

4. Cuvânt

a) Îl face pe cineva rezonabil și responsabil

266. Am spus toate acestea pentru a arăta arbitrariul și nebunia majorității interpreților, care, deși atâtea nume I se aplică, se opresc doar la numele Cuvântului, fără a examina de ce este scris că Fiul lui Dumnezeu este Cuvântul lui Dumnezeu, Care era la început cu Tatăl și prin Care toate lucrurile au fost create.

XXXVII. 267. (42) Așa cum, datorită activității Sale de iluminare a lumii, a cărei lumină este El, este numit „ *lumina lumii* ” și pentru că eliberează din moarte pe cei care Îl urmează cu sinceritate și îi învie, îmbrăcându-i într-o viață nouă, este numit „ *înviere* ” și, datorită altor lucrări, păstor, învățător, rege, săgeată aleasă, slujitor, precum și mijlocitor, ispășitor, avocat și, de asemenea, Cuvânt, întrucât El ne eliberează de tot ceea ce este contrar rațiunii și face din noi ființe cu

adevărat raționale, acționând în toate spre slava lui Dumnezeu, chiar și în băut și mâncat și, datorită Cuvântului, săvârșind spre slava lui Dumnezeu toate faptele acestei vieți, de la cele mai joase până la cele mai înalte.

268. Dacă tocmai devenind părtași ai Lui suntem înviați și primim lumină, atunci poate că suntem și conduși de un păstor sau guvernați de un rege, este clar că prin acțiunea lui Dumnezeu suntem înzestrați cu rațiune, întrucât El distruge în noi orice nebunie și orice moarte, întrucât El este rațiune (&55;&59;&47;&59;&62;) și înviere.

269. Întreabă-te însă dacă nu cumva toți oamenii sunt părtași Lui, din moment ce El este Cuvântul. De aceea, El nu trebuie căutat de la nimeni, decât de la cei care Îl caută, dacă se hotărăște să-L găsească; căci Apostolul ne învață aceasta prin aceste cuvinte: „ *Nu zice în inima ta: Cine se va sui în cer?, adică să-L coboare pe Hristos; sau: Cine se va coborî în abis?, adică să-L scoată pe Hristos din morți. Dar ce zice Scriptura: Cuvântul este aproape de tine, în gura ta și în inima ta* .” Căci Hristos și Cuvântul căutat sunt unul și același.

270. Când Domnul spune: „ *Dacă nu aș fi venit și nu le-aș fi vorbit, nu ar avea păcat; dar de acum înainte nu au nicio scuză pentru păcatul lor* ”, acest lucru nu poate fi înțeles decât astfel: Cuvântul afirmă că cei în care El nu rămâne încă pe deplin nu au păcat, în timp ce cei care, deși participă la El, acționează împotriva înțelegerii prin care El își găsește plinătatea în noi sunt responsabili de păcat. Numai în acest fel sunt adevărate următoarele cuvinte: „ *Dacă nu aș fi venit și nu le-aș fi vorbit, nu ar avea păcat* ”.

271. Examinați acest text, aplicându-l la Isus cel vizibil, așa cum și-l imaginează majoritatea oamenilor: cum ar putea fi adevărat că cei pentru care El nu venise încă nu ar avea păcat? Atunci toți cei care au trăit înainte de venirea Mântuitorului ar fi îndreptățiți de orice păcat, din moment ce Isus nu venise încă, vizibil în trup.

272. Însă toți cei cărora El nu le-a fost niciodată vestit nu vor mai avea păcat și este evident că, dacă sunt fără păcat, atunci nu sunt supuși judecății.

273. Cuvântul care locuiește printre oameni, din care, așa cum am spus, rasa noastră [umană] face parte, poate fi înțeles din două puncte de vedere: fie în conformitate cu plenitudinea ideilor [fundamentale] care ajunge la oricine a trecut de copilărie [216] și a înlăturat lumea fabulosului, fie în conformitate cu cea mai înaltă dezvoltare a acesteia, inerentă doar perfecției.

274. În primul sens trebuie să interpretăm cuvintele: „ *Dacă n-aș fi venit și n-aș fi vorbit, n-ar fi avut păcat; dar de acum înainte n-au nicio scuză pentru păcatul*

lor ”, iar în al doilea sens: „ *Toți cei ce au venit înaintea Mea sunt hoți și tâlhari; dar oile nu i-au ascultat* ”.

275. Și într-adevăr, întrucât rațiunea nu și-a atins perfecțiunea, totul este reprobabil în oameni, deoarece este plin de defecte și neajunsuri și nu a fost încă perfect supus de noi înșine, care suntem lipsiți de rațiune și numiți figurat „ *oi* ”. Este posibil ca, conform primului sens [217] , *Cuvântul să se fi făcut trup* , iar conform celui de-al doilea [218] , *Cuvântul să fi fost Dumnezeu* .

276. Din aceasta rezultă că trebuie să căutăm dacă există în treburile omenești o stare de mijloc între „ *Cuvântul s-a făcut trup* ” și „ *Cuvântul a fost Dumnezeu* ”: ca și cum, devenind trup, Cuvântul s-ar întoarce din nou la starea Sa inițială, pierzându-și treptat greutatea [219] până când ar redeveni ceea ce era la început, Dumnezeu Cuvântul cu Tatăl. Ioan a contemplat slava acestui Cuvânt, adevăratul Fiu unic, ca venind de la Tatăl.

b) El Îl descoperă pe Tatăl

XXXVIII. 277. Căci este posibil ca Fiul să fie și Cuvântul, deoarece El revelează misterele Tatălui Său, [numit] Mintea [220] , așa cum Fiul este numit Cuvântul [221] . Căci, așa cum cuvântul din noi este mesagerul imaginilor minții, tot așa Cuvântul lui Dumnezeu, întrucât Îl cunoaște pe Tatăl, la Care nicio creatură nu se poate apropia fără o călăuzie, Îl revelează pe Acela pe care Îl cunoaște, Tatăl.

278. „ *Căci nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl, afară de Fiul și de acela căruia Fiul I L-a descoperit* .” Pentru că El este Cuvântul, El este Mesagerul marelui sfat prin care S-a născut; domnia [a fost pusă] pe umerii Lui; El a devenit rege pentru că a îndurat crucea.

În Apocalipsa se spune că Cuvântul credincios și adevărat stă pe un cal, pentru a indica, cred, puritatea vocii cu care Cuvântul proclamă adevărul care ajunge la noi.

279. Nu este potrivit să arătăm că tocmai pentru a desemna vocea este folosit termenul de cal în multe pasaje din Scriptură, unde este prezentat ceea ce este bine pentru noi, dacă ascultăm de învățăturile divine. Ne vom limita la unul sau două exemple: „ *Calul nu este un lucru sigur pentru siguranță* ” și „ *Unii se laudă cu care, iar alții cu cai, dar noi ne slăvim cu numele Domnului* ”.

c) Interpretare: „Un cuvânt bun a ieșit din inima mea”

280. Cât despre cuvintele „ *Inima mea a vărsat un cuvânt bun; zic: Faptele mele sunt pentru împărat* ”, scrise în Psalmul 44 și citate constant de mulți, ca și cum le-ar înțelege sensul, nu trebuie să le lăsăm fără examinare.

281. Să presupunem că Tatăl le rostește. Cum poate atunci inima Lui, [dacă se spune că] vestea bună a curs din ea, să corespundă cu natura acestei inimi? Căci dacă, așa cum presupun acești oameni, termenul „ *cuvânt* ” nu are nevoie de o explicație, atunci termenul „ *inimă* ” cu siguranță are nevoie de ea și mai puțin, ceea ce ar fi cu totul absurd, deoarece și-ar imagina că inima este o parte a lui Dumnezeu, așa cum este [o parte a] corpului nostru.

282. Trebuie însă să le reamintim că, așa cum atunci când vorbim despre mâna, umărul sau degetul lui Dumnezeu, nu ne legăm gândul de expresia literală, ci încercăm să o înțelegem cu sensibilitate și într-un mod demn de Dumnezeu, tot așa trebuie să interpretăm „ *inima lui Dumnezeu* ” ca puterea minții Sale și autoritatea Sa de a guverna universul și Cuvântul Său ca mesager al ceea ce este plină de această inimă [222] .

283. Dar care mesager proclamă voința Tatălui creaturilor demne de ea, rămânând aproape de ele, în afară de Mântuitorul?

Cu siguranță nu este fără motiv că El folosește verbul „ *a turna* ”. De fapt, El ar fi putut folosi o mie de alte cuvinte în loc de „ *a turna* ”: „ *inima mea a rostit un cuvânt bun* ”, „ *inima mea a rostit un cuvânt bun* ”. Dar, așa cum revărsarea este ca ieșirea în aer liber a unei suflări ascunse - cel care o revarsă o respiră - tot așa poate că Tatăl, neascunzând în Sine adevărul pe care îl privește, îl revarsă și îi formează amprenta în Cuvântul Său, care din acest motiv este numit „ *chipul Dumnezeului nevăzut* ”.

Am spus acestea pentru a ne alătura interpretării obișnuite [223] și pentru a obține [fraza] rostită de Tatăl: „Un cuvânt bun s-a revărsat din inima mea”.

XXXIX. 284. Dar nu trebuie să ne supunem complet lor, ca și cum am recunoaște că aceste cuvinte au fost rostite de Dumnezeu. Căci nu ar putea exista un profet, plin de Duh, care, rostind un cuvânt bun de profeție despre Hristos și neputând să-l rețină, să spună: „ *Un cuvânt bun este turnat din inima mea; zic: Lucrările mele sunt pentru rege; limba mea este un pana de scriitor. Tu ești mai frumos decât fiii oamenilor* ”. Apoi îi spune lui Hristos Însuși: „ *Harul este turnat pe buzele tale* ”.

285. Și într-adevăr, dacă aceste cuvinte au venit de la Tatăl, cum ar fi putut El , după ce a spus: „ *Harul este turnat pe buzele tale ”, să adauge: „ De aceea Dumnezeu te-a binecuvântat pentru totdeauna* ” și, puțin mai departe: „ *De aceea*

Dumnezeu, Dumnezeul tău, te-a uns cu untdelemnul bucuriei mai presus de semenii tăi ”?

286. Dar susținând că acest psalm a fost rostit de Tatăl, cineva va aduce ca obiecție [versetul]: „ *Ascultă, fiica mea, ia aminte și pleacă-ți urechea, uită de poporul tău și de casa tatălui tău* ”: căci profetul nu va spune Bisericii: „ *Ascultă, fiica mea* ”.

287. Dar nu este greu de arătat, pe baza altor psalmi, că personajele se schimbă adesea: prin urmare, este posibil ca Tatăl să fie cel care vorbește în acest [psalm], începând cu: „ *Ascultă, fiica mea* ”.

288. Pentru a înțelege termenul „ *Cuvânt* ”, trebuie să citățm și: „ *Prin cuvântul Domnului au fost făcute cerurile și toată oștirea lor prin suflarea gurii Sale* ”. Unii cred că aceasta se referă la Domnul și la Duhul Sfânt, iar acest text poate indica faptul că cerurile au fost create prin Cuvântul lui Dumnezeu; așa cum am spune că o casă este construită prin cuvântul arhitectului sau o corabie prin cuvântul constructorului de corabii, tot așa cerurile au fost create prin Cuvântul lui Dumnezeu, care este un corp divin, care din acest motiv poartă numele de „ *firmament* ” [224] , deoarece nu are caracterul curgător și instabil care este comun altor creaturi inferioare și, datorită superiorității sale, este obiectul afecțiunii Cuvântului divin.

Concluzie

289. Întrucât scopul nostru a fost să vedem clar sensul expresiei: „ *La început era Cuvântul* ” și s-a arătat, prin intermediul dovezilor din [Cartea] Proverbelor, că Înțelepciunea este numită „ *începutul* ” și că conceptul de Înțelepciune precede [conceptul] de Cuvânt care o proclamă, trebuie înțeles că Cuvântul rămâne întotdeauna la început, adică în Înțelepciune. Dar, întrucât rămâne în Înțelepciune, care este numită început, nimic nu-l împiedică să fie cu Dumnezeu și să fie Dumnezeu; dar nu este pur și simplu cu Dumnezeu, ci este cu Dumnezeu la început, [adică] în Înțelepciune.

290. [Ioan] adaugă: „ *La început era cu Dumnezeu* ”, când ar fi putut spune: „ *La început era cu Dumnezeu* ”. Dar, așa cum era la început, așa era și la început cu Dumnezeu. „ *Toate lucrurile au venit în ființă prin El* ”, în timp ce El era la început, căci, potrivit lui David, „ *Dumnezeu a creat toate lucrurile în înțelepciune* ”.

291. Pentru a înțelege că Cuvântul este o realitate separată, întrucât are viață în sine, este necesar să vorbim și despre puteri, și nu numai despre forță; căci în multe pasaje este scris: „ *Așa spune Domnul Puterilor* ”, căci există ființe

raționale vii și există ființe divine, numite puteri, dintre care cea mai înaltă și cea mai bună este Hristos, care este numit nu numai Înțelepciunea lui Dumnezeu, ci și putere.

292. Așadar, așa cum există multe puteri ale lui Dumnezeu, fiecare dintre ele având propria sa realitate separată, pe care Domnul o înzestrează, tot așa, deși cuvântul care locuiește în noi nu este o realitate separată în afara noastră, va fi posibil să înțelegem prin toată creația că Hristos este cuvântul înzestrat cu existență personală la început, [adică în] Înțelepciune [225] .

Aceste reflecții ne sunt suficiente deocamdată pentru a explica: „ *La început era Cuvântul* ”.

Comentariu la Ioan. Traducere din greacă de A. G. Dunaeva

Introducere

Comentariul la Evanghelia după Ioan este cea mai veche lucrare exegetică existentă [226] a didascalului alexandrin, numită pe bună dreptate de Henri Kruzel [227] „capodopera lui Origen” [228] . După Origen, comentarii detaliate la a patra Evanghelie au fost scrise doar de Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Chiril al Alexandriei și Fericitul Augustin [229] . Motivul scrierii comentariilor a fost compilarea interpretărilor Evangheliei de către gnosticul Heracleon, un adept al lui Valentin (în mai multe locuri, Origen citează în detaliu interpretările lui Heracleon și apoi le respinge [230]). Origen a început să scrie Comentariile în Alexandria fie după 318, la aproximativ 33 de ani, fie, mai probabil, între 225 și 229, când avea în jur de 40 de ani [231] . În timpul șederii sale în Alexandria, a reușit să scrie primele patru cărți ale Comentariilor; A cincea a fost compilată în timpul călătoriei sale în Palestina, între anii 230–231. Înainte de a părăsi Alexandria în 231, Origen a reușit să înceapă a șasea carte. Activitatea lui Heracleon a avut loc aproximativ în anii 170. Astfel, primul comentariu creștin la Evanghelia după Ioan (și, în același timp, un răspuns la interpretarea sa heterodoxă) a fost oferit în Biserică la doar o jumătate de secol după moartea unui reprezentant proeminent al învățăturii gnostice. Aici putem aminti o altă lucrare a lui Origen, Împotriva lui Celsus, scrisă în ultimii ani ai vieții teologului și dedicată apologiei creștinismului ca răspuns la criticile lui Celsus cu trei sferturi de secol mai devreme, la sfârșitul anilor 170.

Origen, la fel ca Sfântul Ipolit al Romei, a acționat ca succesor al primilor apologeți și al Sfântului Irineu al Lyonului și, în același timp, ca interpret al Sfintelor Scripturi, apărând învățătura atât de păgâni, cât și de eretici.

Conform celei de-a 33-a scrisori a Fericitului Ieronim [232] , „Comentariile” constau din 32 de cărți [233] , dintre care doar 9 s-au păstrat. Prima carte (39 de capitole, 292 de paragrafe) servește drept introducere în interpretare, examinând prima jumătate a primului verset din Evanghelie („La început era Cuvântul”). A doua carte acoperă Ioan 1:1b-7. Cărțile următoare oferă comentarii mai puțin voluminoase, dar totuși destul de ample (Cartea a VI-a: Ioan 1:19-29; X: Ioan 2:12-25; XIII: Ioan 4:13-54; XIX: Ioan 8:19-25; XX: Ioan 8:37-53; XXVIII: Ioan 11:39-57; XXXII: Ioan 13:2-33). Chiar și părțile care au ajuns până la noi pot spune cât de monumentală a fost opera. Comentariile lui Origen la primele 13 capitole au ocupat 32 de cărți. Întrucât Evanghelia după Ioan are 21 de capitole, ne putem imagina cât de voluminoase ar fi fost toate comentariile dacă Origen ar fi reușit să le finalizeze: dacă s-ar fi păstrat proporțiile actuale, lucrarea ar fi ocupat 52 de cărți, adică 29 de volume din seria Sources Chretiennes! O astfel de amploare depășește cu mult comentariile tuturor comentatorilor ulteriori la această Evanghelie. În timpul vieții sale, Origen a scris trei tipuri de comentarii la Sfintele Scripturi: omilii, scholie și comentarii. Doar o mică parte din ele a supraviețuit și departe de a fi toate au ajuns la noi în limba originală: multe lucrări sunt cunoscute doar în traducerea latină liberă a lui Rufinus, iar mai multe lucrări au fost traduse de Fericitul Ieronim. O parte nesemnificativă a moștenirii exegetice a lui Origen a fost tradusă în rusă și chiar și atunci din versiunea latină a lui Ieronim [234] . Umplerea unei astfel de lacune uriașe în traducerile rusești ale operelor Sfinților Părinți și Învățătorilor Bisericii este una dintre principalele sarcini ale patrologiei ruse, întrucât studiul exegezei patristice este de neconceput fără a lua în considerare interpretările lui Origen. Dacă erorile dogmatice ale Didascalanului au fost condamnate de Sinodul al Cincilea Ecumenic [235] , atunci exegeza lui Origen nu a fost niciodată supusă discuțiilor și condamnărilor conciliare și a exercitat o influență directă sau indirectă (prin catenas) asupra tuturor interpretărilor patristice ale Sfintelor Scripturi până la Fericitul Teofilact al Bulgariei. Chestiunea gradului de influență și a relației dintre erorile dogmatice ale lui Origen și principiile sale exegetice, deși pusă în principiu, pare să nu fi fost niciodată studiată în detaliu [236] . Același lucru se poate spune despre studiul influenței unor interpretări origeniene specifice asupra exegezei patristice [237] .

Principala ediție critică [238] a „Comentariilor” rămâne textul pregătit în seria „Die Griechischen Christlichen Schriftsteller” (Bd. 10) de Academia Prusacă de Științe și publicat în 1903. Acest text [239] este reprodus (cu unele modificări, dar fără un aparat critic detaliat) în ediția lui S. Blank din seria „Sources Chretiennes” (SC).

Valoarea ediției SC constă în prefețe, traducerea franceză și comentarii. După ce a pregătit ediția pe o perioadă de 25 de ani, S. Blank i-a îmbunătățit considerabil calitatea pe măsură ce a acumulat experiență. Dacă primele volume ale

„Comentariilor” din seria SC au stârnit critici aspre din partea lui P. Noten [240] atât din punctul de vedere al criticii textuale, cât și din cauza erorilor de traducere, numerele ulterioare au fost primite mai favorabil de acest renumit specialist. După finalizarea ediției (SC 120, 157, 222, 290, 385) în 1992, primele volume au fost retipărite, cu adăugiri care țin cont de critici și comentarii. Ediția Academiei Prusace rămâne în uz academic nu numai datorită aparaturii sale, ci și datorită colecției de fragmente catenare. Versiunea electronică a TLG include „Comentarii” din două ediții (E. Proishena și S. Blank) [241] . Din păcate, niciuna dintre ediții nu a încercat să restaureze, nici măcar parțial și aproximativ, porțiunile pierdute ale comentariilor (sau, mai degrabă, sensul lor), bazându-se pe toate lucrările lui Origen care au supraviețuit și care citează sau menționează a patra Evanghelie. Dintre traducerile europene moderne, traducerea italiană [242] merită o mențiune specială : E. Corsini a scris o prefață valoroasă (111 pp.) și a făcut o treabă excelentă în traducerea întregului text, inclusiv a fragmentelor catenare. Apariția a două traduceri complete ale Comentariilor în limbi europene moderne a stimulat un studiu mai amănunțit al acestei lucrări de Origen. În ultimele decenii, au apărut numeroase articole dedicate unor pasaje individuale din Comentarii [243] , precum și o monografie specială despre interpretarea de către Origen a începutului Evangheliei după Ioan [244] . Două lucrări [245] au apărut în limba rusă , scrise ca parte a proiectului lui A. V. Petrov de a traduce Comentariile [246] . La Institutul Teologic Ortodox Sfântul Tihon, M. V. Kireeva și-a susținut disertația pentru obținerea titlului de candidată la teologie, „Comentariu la Evanghelia după Ioan Origen și Sfântul Chiril al Alexandriei (metode exegetice)” [247] . Când acest număr al „Operelor Teologice” era deja pregătit pentru a fi trimis la tipografie, s-a descoperit că, destul de recent, a apărut pe internet o traducere a întregii prime cărți de „Comentarii”, realizată de absolventul Universității de Stat din Novosibirsk, candidatul la studii culturale A. V. Țurkan și aprobată în „Opinia de expert” atașată de doctorul în științe filologice K. A. Timofeev [248].Nu am avut timp să comparăm ambele traduceri, așa că sugerăm cititorilor interesați să facă singuri această muncă. Traducerea primelor douăzeci de capitole publicate mai jos este realizată conform ediției: Origene Commentaire sur Saint Jean. Tome I (Livres I-V) / Texte grec, avant-propos, traduction et notes par C. Blanc. Paris, 1966 (SC 120). Diferențele față de C. Blanc în alegerea variantelor de lectură sunt menționate în mod special. În alegerea sau definirea aluziilor din Sfânta Scriptură, uneori ne deosebim și de editorul francez, de obicei fără rezerve speciale. Am considerat inutil să explicăm majoritatea locurilor deja comentate în SC, dar am adăugat o serie de alte note pe care le considerăm necesare. Următoarele notații sunt folosite în traducere:

* * * o lacună în original

[] adăugiri după sens

lecturi conjecturale

„ *italic* ” indică un citat textual

„Neitalice” marchează abateri de la citatul literal

Cursiv marchează citatele implicite și aluziile (acestea din urmă sunt de obicei urmate de „cf.”)

Citatele din Sfânta Scriptură folosesc traduceri slave bisericești și sinodale cu modificări minore, adaptate conform normelor gramaticale și ortografice ale limbii ruse moderne și ținând cont de diferitele interpretări ale celor mai vechi manuscrise grecești conform edițiilor critice ale lui A. Ralphs și Nestle-Aland. Cu alte cuvinte, italicele și ghilimelele indică gradul de corespondență dintre interpretările biblice ale lui Origen și edițiile științifice moderne ale textelor grecești ale Sfintei Scripturi. Abrevierile utilizate de Origen la citarea textelor biblice nu sunt menționate. Editori și comentatori moderni: *Bl(anc), Co(rsini), Kl(ostermann), Koe(tschau), Nau(tin), Pa(zzini), Pr(euschen), We(ndland), Wil(amovitz).*

A. G. Dunaev

Volumul unu

I. **1.** Cred că, așa cum poporul antic, numit „al lui Dumnezeu” [249] , era împărțit în douăsprezece seminții, iar peste seminţiile rămase [era pusă] rânduiala levitică, care slujea și ea lui Dumnezeu (το θείον θεραπευουσαν), [alcătuită] din multe (πλείονα) ranguri preoțești și levitice, - tot așa, după părerea mea, potrivit *„omul ascuns al inimii”* (1 Petru 3:4), fiecare popor al lui Hristos, primind *în taină* [250] numele de *Iudeea* și *fiind circumcis în duh* (cf. Romani 2:29), are mai tainic proprietățile acestor [douăsprezece] seminții. Mai clar despre aceasta (despre care, pentru cei care știu să asculte, alți profeți nu tac) se poate afla de la Ioan în Apocalipsă. **2.** Și Ioan vorbește așa: „Și *am văzut un alt înger suindu-se de la răsărit, având pecetea Dumnezeului celui Viu. Și a strigat cu glas tare către cei patru îngeri cărora li s-a dat să vatăme pământul și marea, zicând: Nu vătămați pământul, nici marea, nici copacii, până nu vom pecetlui pe frunțile slujitorilor Dumnezeului nostru.*

Și am auzit numărul celor pecetluiți: o sută patruzeci și patru de mii, din fiecare semințe a copiilor lui Israel, erau pecetluiți. Din semința lui Iuda erau pecetluiți douăsprezece mii, și din semința lui Ruben douăsprezece mii” (Apocalipsa 7:2-5). **3.** Apoi, după ce a enumerat restul seminţiilor, cu excepția lui Dan, mult mai târziu adaugă: *„Și m-am uitat, și iată că Mielul stătea pe muntele Sionului, și cu el*

o sută patruzeci și patru de mii, având Numele Lui și Numele Tatălui Său scrise pe frunți. Și am auzit un glas din cer, ca vuietul multor ape și ca vuietul unui tunet puternic; și glasul pe care l-am auzit era ca vuietul unor harpești care cântau din harpele lor. Și cântau o cântare nouă înaintea tronului și înaintea celor patru făpturi vii și a bătrânilor; și nimeni nu putea învăța cântarea aceea, afară de cei o sută patruzeci și patru de mii, care fuseseră răscumpărați de pe pământ. Aceștia sunt cei ce nu s-au pângărit cu femei, căci sunt fecioare: „Aceștia sunt cei ce urmează Mielului oriunde merge El. Aceștia au fost răscumpărați dintre oameni, pârgile lui Dumnezeu și ale Mielului. Și în gura lor nu s-a găsit viclenie, căci sunt fără prihană” (Apocalipsa 14:1-5). **4.** Și faptul că Ioan spune acestea despre cei care au crezut în Hristos și, în plus, din seminții [ale lui Israel], deși neamul lor după trup nu pare să se ridice la sămânța patriarhilor, se poate dovedi astfel: *„Nu faceți rău* ”, spune el, „ *nici pământului, nici mării, nici copacilor, până când nu vom pecetlui pe frunți pe slujitorii Dumnezeului nostru.*

„Și am auzit numărul celor pecetluiți: o sută patruzeci și patru de mii, pecetluiți din fiecare semințe a fiilor lui Israel” (Apocalipsa 7:3-4). **5.** Așadar, fiii tuturor semințiilor lui Israel, în număr de o sută patruzeci și patru de mii, sunt pecetluiți pe frunți. Mai departe, Ioan spune că aceștia o sută patruzeci și patru de mii, având scris pe frunți numele Mielului și al Tatălui Său, sunt fecioare și nesângerate cu femei. **6.** Ce altă pecete poate fi, așadar, pe frunți decât numele *Mielului și al Tatălui Său, din moment ce în ambele locuri se spune că frunțile au într-un caz o pecete, iar în celălalt - litere care conțin numele Mielului și numele Tatălui Său?*

***7.** Dar dacă fiii semințiilor sunt aceiași cu fecioarele, așa cum am arătat mai înainte, și printre fiii lui Israel după trup (1 Corinteni 10:18) credincioșii sunt rari, încât poate cineva ar îndrăzni să spună că nici măcar credincioșii lui Israel după trup nu se ridică la o sută patruzeci și patru de mii, este evident că cele o sută patruzeci și patru de mii care nu s-au pângărit cu femei sunt alcătuite din neamuri care vin la Cuvântul Divin. Prin urmare, nu ar păcătui împotriva adevărului cel care spune că în fiecare semințe fecioarele sunt pârga ei. **8.** Căci se adaugă: „Aceștia au fost răscumpărați dintre oameni, pârga lui Dumnezeu și Mielului; și în gura lor nu s-a găsit viclenie, căci sunt fără prihană” (Apocalipsa 14:4-5).*

Trebuie știut că discursul despre cele o sută patruzeci și patru de fecioare permite o interpretare anagogică, dar acum este inutil să întrerupem discuția de față și să expunem cuvintele profetice care ne învață același lucru despre păgâni.

II. **9.** „Dar ce au toate acestea de-a face cu noi?”, veți întreba, citind ce este scris, Ambrozie [251] , cu adevărat *om al lui Dumnezeu* (1 Timotei 6:11) și *om în*

Hristos (cf. 2 Corinteni 12:2), care aspiră nu la o existență umană, ci la una spirituală. [Membrii] semințiilor, care oferă lui Dumnezeu zeciuială și pârghii prin leviți și preoți, nu au doar pârghii sau zeciuială, în timp ce leviții și preoții, folosind doar zeciuială și pârghii, oferă lui Dumnezeu zeciuială (presupun că și pârghii) prin marele preot [252] . **10.** Cât despre majoritatea poporului nostru care se apropie de învățătura lui Hristos, dedicându-se în principal lucrurilor lumești și oferindu-I lui Dumnezeu fapte mici, aceștia ar putea fi numiți mai degrabă [membri ai] semințiilor, dând puțin [253] preoților și hrănind cu sărăcie slujba lui Dumnezeu; dimpotrivă, cei care se dedică cu adevărat Cuvântului Divin și slujirii lui Dumnezeu sunt numiți pe bună dreptate leviți și preoți, după excelența activității lor în aceasta.

11. Dar cei care sunt superiori tuturor și care par să aibă întâietatea în propriul lor neam, vor fi poate mari preoți după rânduiala lui Aaron și nu după rânduiala lui Melhisedec (cf. Evrei 7:11). Dar dacă cineva obiectează la această [comparație], considerând că acționăm cu nelegiuire aplicând numele de mare preot unui om, deoarece Isus este adesea profețit a fi Marele Preot, ca de exemplu: *„marele Mare Preot care a trecut în ceruri, Isus, Fiul lui Dumnezeu”* (Evrei 4:14), atunci trebuie să-i răspundem că apostolul a făcut o distincție când a spus că profetul a spus despre Hristos: *„Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melhisedec”* [254] , *„și nu după rânduiala lui Aaron”* (Evrei 7:11). Urmându-l, spunem și noi că oamenii pot fi episcopi după rânduiala lui Aaron și după rânduiala lui Melhisedec - Hristosul lui Dumnezeu.

12. Întrucât, așadar, de-a lungul întregii noastre vieți și al întregii noastre activități dedicate lui Dumnezeu tindem spre *ce e mai bine* (cf. Evrei 11:16), dorind să avem totul ca pârgă din multe pârgă (dacă nu greșim gândind astfel), atunci cu ce lucru [mai] important ar trebui să ne ocupăm după despărțirea noastră fizică unii de alții [255] decât cu studiul Evangheliei? Căci trebuie să afirmăm cu îndrăzneală că Evanghelia este pârga întregii Scripturi. **13.** Ce alt început ar fi trebuit să existe, așadar, după întoarcerea noastră la Alexandria, decât [o întoarcere] la începutul Scripturii? Dar trebuie să știm că începutul și pârgile nu sunt același lucru (cf., de exemplu, Exod 34:26 și Deut. 26:2), căci pârgile sunt aduse după, iar pârgile înainte de seceriș (cf. Numeri 18:12-13; 28:26; Exod 23:16 etc.).

14. Prin urmare, nu ar greși cel care numește legea lui Moise pârga Scripturii, care a fost răspândită în toate bisericile lui Dumnezeu și era sigură de caracterul ei divin (είναι θείων), și Evanghelia pârga. Căci după toate roadele care s-au făcut prin profeți până la Domnul Isus, a ieșit Cuvântul desăvârșit.

III. **15.** Dacă cineva ar obiecta la ideea unei [atite] explicații a primelor roade, spunând că Faptele Apostolilor și Epistolele Apostolilor urmează Evangheliei și,

prin urmare, este imposibil să se rețină ceea ce s-a explicat mai sus despre primele roade, că începutul întregii Scripturi este Evanghelia, atunci trebuie obiectat, în primul rând, că în Epistolele care au ajuns până la noi se simte modul de gândire al oamenilor înțelepți în Hristos, care îi ajută, dar care au nevoie, pentru a fi crezuți, de mărturiile conținute în Lege și Profeți, astfel încât cuvintele apostolice, înțelepte și vrednice de credință și care ating scopul cu mai mare succes, nu seamănă cu: *„Așa zice Domnul Atotputernicul”* (2 Sam. 7:8 [cf. 2 Cor. 6:18]). **16.** Și conform cuvintelor lui Pavel: *„Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos”* (2 Timotei 3:16), să se ia în considerare dacă include [în ea] propriile sale epistole; Sau nu pare oare că *„eu vorbesc, nu Domnul”* (1 Corinteni 7:12); *„eu poruncesc în toate bisericile”* (1 Corinteni 7:17); *„cum am suferit în Antiohia, în Iconia, în Listra”* (2 Timotei 3:11) și altele asemenea, scrise uneori de el, * * * [arată] autoritatea * * * apostolilor, dar nu și puritatea nealiată a cuvintelor insuflate de Dumnezeu?

17. La aceasta, în plus, trebuie adăugat că Vechiul Testament, care nu indică spre *„Cel care vine”* (cf. Ioan 1:15, 27 etc.), ci [doar] proclamă, nu este Evanghelia, în timp ce întregul Nou Testament este Evanghelia, și nu numai pentru că spune [Noul Testament], asemenea începutului Evangheliei: *„Iată Mielul lui Dumnezeu, care ridică păcatul lumii”* (Ioan 1:29), ci și pentru că conține diverse laude și învățături ale Aceluia, datorită căruia Evanghelia este Evanghelia.

18. În cele din urmă, întrucât Dumnezeu a pus în Biserică *apostoli, profeți și evangheliști, păstori și învățători* (cf. Efeseni 4:11) [256] , atunci când vom examina care este sarcina (ἔργον) evanghelistului - și anume, nu numai să spună cum Mântuitorul l-a vindecat pe orbul din naștere (cf. Ioan 9:1), cum a înviat pe mortul împuțit (cf. Ioan 11:39), ce minuni a săvârșit, ci și să inspire credință cu privire la Isus, ceea ce îl distinge pe evanghelist - atunci nu vom ezita să numim ceea ce a fost scris de apostoli Evanghelie.

19. Celui care obiectează la a doua explicație, conform căreia nu am numit pe bună dreptate întregul Noul Testament Evanghelie, deoarece Epistolele nu sunt astfel înscrise, trebuie să i se răspundă că adesea în Scriptură două sau mai multe [lucruri] sunt numite cu același nume, referindu-se predominant la unul dintre ele. Astfel, Mântuitorul spune: *„Nu numiți* pe nimeni *Învățător pe pământ”* [257] - [și] Apostolul - că în Biserică există și Învățători numiți (cf. 1 Cor. 12:28; Ef. 4:11). **20.** Prin urmare, aceștia din urmă nu vor fi Învățători în sensul exact al expresiei evanghelice. De asemenea, Epistolele nu vor fi Evanghelia în sensul literal și deplin al cuvântului, dacă le comparăm cu narațiunea faptelor lui Isus, a suferințelor și cuvintelor Sale. Și totuși, Evanghelia este Începutul întregii Scripturi și vom dedica începutul întregii noastre activități viitoare dorite Începutului Scripturii.

IV. **21.** Cred că, deși cele patru Evanghelii sunt, cum ar spune, elementele credinței Bisericii, din care este alcătuită întreaga lume, împăcată în Hristos cu Dumnezeu (așa cum spune Pavel: *„Dumnezeu era în Hristos, împăcând lumea cu Sine”* [2 Corinteni 5:19]), lumea al cărei păcat a luat-o Isus (căci este scris despre lumea Bisericii: *„Iată Mielul care ridică păcatul lumii* ” [Ioan 1:29]), începutul Evangheliilor este [Evanghelia] după Ioan, pe care am examinat-o la cererea dumneavoastră, pe cât am putut, care nu spune nimic [258] despre Cel despre care vorbesc ceilalți Evangheliști (τον γενεαλογουμενον) și începe cu Cel a cărui generație este imposibil de spus (άπο του (cunoscut și sub numele de „singurul”).

22. Căci Matei, adresându-se evreilor care îl așteptau pe Fiul lui Avraam și al lui David, spune: *„Cartea genealogiei lui Iisus Hristos, Fiul lui David, Fiul lui Avraam”* (Matei 1:1); iar Marcu, știind bine ce scrie, narează: *„Începutul Evangheliei”* (Marcu 1:1), al cărei sfârșit îl găsim mai degrabă în Ioan * * * - Cuvântul, „la *început”* (Ioan 1:1), Cuvântul lui Dumnezeu. Însă Luca * * * păstrează încă cele mai mari și mai desăvârșite cuvinte despre Iisus pentru ucenicul *care a căzut pe pieptul lui Iisus* (Ioan 13:25), întrucât niciunul dintre ei nu a descoperit Dumnezeirea Lui atât de pe deplin ca Ioan, care a pus în gura Lui: *„Eu sunt lumina lumii”* (Ioan 8:12); *„Eu sunt Calea, Adevărul și Viața”* (Ioan 14:6); *„Eu sunt Învierea”* (Ioan 11:25); *„Eu sunt Ușa”* (Ioan 10:9); *„Eu sunt Bunul Păstor”* (Ioan 10:11); și în Apocalipsa: *„Eu sunt Alfa și Omega, Începutul și Sfârșitul, Cel dintâi și Cel de pe Urmă”* (Apocalipsa 22:13).

23. Trebuie, așadar, să îndrăznim să spunem că, așa cum Evangheliile sunt începutul întregii Scripturi, tot așa Evanghelia după Ioan este începutul tuturor Evangheliilor, al căror înțeles nimeni nu-l poate înțelege fără *„a se sprijini pe pieptul lui Iisus”* (Ioan 13:25) și a o lua de la Iisus pe Maria, care a devenit și mama lui. Și pentru ca un altul să devină Ioan, trebuie să fie astfel încât Iisus, ca Ioan, să-l indice ca fiind Iisus. Căci dacă Maria, după cei care gândesc cu înțelepciune despre ea, nu a avut alt fiu decât Iisus [259] , Iisus spune mamei: *„Iată, fiul tău”* (Ioan 19:26), și nu: „Iată, acesta este fiul tău” - aceasta este același lucru cu cum ar fi spus: „Iată, acesta este Iisus, care a fost născut din tine”. Și orice persoană perfectă - „ *nu* mai trăiește el *, ci Hristos este în* el *”* (cf. Gal. 2:20), iar când „ *Hristos” „ trăiește”* în el , atunci i se spune despre el Mariei: *„Iată, Fiul tău”* Hristos.

24. Este oare necesar să spunem ce fel de minte trebuie să avem pentru a putea interpreta cu vrednicie cuvântul ascuns în *comorile de lut* (cf. 2 Corinteni 4:7) ale vorbirii simple, când literele pot fi citite de oricine, iar cuvântul este audibil de toți cei care au auz trupesc și tangibil prin sunet? Cu adevărat, cel care intenționează să înțeleagă Evanghelia cu exactitate trebuie să spună: *„Dar noi*

avem mintea lui Hristos, ca să cunoaștem lucrurile dăruite fără plată de Dumnezeu” (1 Corinteni 2:16, 12).

25. Că întregul Noul Testament este Evanghelia, putem cita și cuvintele lui Pavel, unde spune: *„După Evanghelia mea”* (Romani 2:16). Căci, deși scrierile lui Pavel nu sunt pentru noi cartea numită în mod obișnuit Evanghelia, tot ceea ce a propovăduit și a rostit a fost Vestea Bună. Și ceea ce a propovăduit și a rostit, aceea a și scris el; prin urmare, ceea ce a scris este Evanghelia. **26.** Dar dacă scrierile lui Pavel au fost Evanghelia, atunci și cele ale lui Petru au fost Evanghelia și, în general, tot ceea ce a fost rânduită venirea (έπιδημίαν) lui Hristos și a fost pregătită și creată venirea Lui (παρουσίαν) pentru sufletele care vor să lase să intre Cuvântul lui Dumnezeu, *care stă la ușă, bate* (cf. Apocalipsa 3:20) și dorește să intre în suflete.

V. **27.** Este timpul să investigăm ce se ascunde în spatele numelui „Evanghelie” și de ce aceste cărți au un astfel de titlu.

Astfel, „vestea bună” este un discurs care conține un anunț de lucruri utile care îl vor bucura, așa cum se cuvine, pe ascultător atunci când va primi ceea ce este anunțat. Un astfel de discurs nu este o veste mai puțin bună dacă îl examinăm în raport cu ascultătorul. Fie vestea bună este un discurs care conține [în sine] un bine prezent pentru cel care [o] crede, fie anunță prezența unui bine așteptat.

28. Toate definițiile pe care le-am dat sunt potrivite pentru [cărțile] numite Evanghelii, întrucât fiecare Evanghelie, fiind o colecție de știri utile credinciosului și aducând beneficii celor care nu le denaturează, provoacă, așa cum se cuvine, bucurie, învățând despre venirea mântuitoare pentru oameni, spre ei, a *„întâiului născut din orice făptură”* (Col. 1:15) Iisus Hristos. Dar este, de asemenea, clar pentru fiecare credincios că fiecare Evanghelie este un discurs care învață despre venirea pentru cei care doresc să-L primească pe Bunul Tată în Fiul [Său]. **29.** Este, de asemenea, evident că prin aceste cărți se vestește binele așteptat, căci Ioan Botezătorul exprimă glasul aproape fiecărui popor, trimițând lui Iisus [să-l întrebe]: *„Tu ești Cel ce are să vină sau să așteptăm pe altul* ?” (Matei 11:3) - căci Hristos era binele așteptat de oameni, despre care au vestit profeții. Toți cei ce erau sub Lege și sub Proroci, chiar și oamenii de rând, și-au pus nădejdea în El, așa cum mărturisește femeia samariteancă, zicând: *„Știu că va veni Mesia, care se cheamă Hristos; când va veni El, ne va spune toate lucrurile”* (Ioan 4:25). **30.** Tot așa, Simon [260] și Cleopa, „vorbind *între ei despre tot ce se întâmplase”* (Luca 24:14) cu Iisus, îi spun lui Însuși Iisus cel înviat, neștiind încă despre învierea Lui din morți: *„Voi locuiți singuri în Ierusalim și nu știți ce se întâmplă acolo în zilele acestea?”* Celui care a întrebat: „ *Ce?”* Ei au răspuns: *„Cât despre Isus din Nazaret, care a fost un prooroc puternic în faptă și cuvânt înaintea lui Dumnezeu și a întregului popor; cum preoții cei mai de seamă*

și mai-marii noștri L-au dat în mâinile oamenilor ca să fie osândit la moarte și L-au răstignit. Noi nădăjduiam că El este Cel ce va mântui pe Israel." (Luca 24:18-21). **31.** La acestea [exemple putem adăuga] cuvintele lui Andrei, fratele lui Simon Petru, care l-a găsit pe fratele său Simon: *„Am găsit pe Mesia, care se tâlcuiește Hristos."* (Ioan 1:41). Și puțin mai târziu, Filip, după ce l-a găsit pe Natanael, i-a zis: „Am *găsit pe Acela despre care a scris Moise în Lege și prorocii, pe Isus, fiul lui Iosif, din Nazaret."* (Ioan 1:45).

VI. **32.** Poate că vor obiecta la prima definiție, întrucât aceasta include și [cărțile] care nu sunt înscrise cu Evangheliile: la urma urmei, Legea și Profeții sunt „cuvinte care conțin o veste a unor lucruri utile, care îl încântă, așa cum se cuvine, pe ascultător atunci când primește ceea ce este anunțat" [261] .

33. La aceasta se poate spune că, înainte de venirea lui Hristos, Legea și Profeții, întrucât Cel care explică tainele [conținute] în ele nu se apăruse încă, nu aveau o vestire în sensul definiției evanghelice. Dar Mântuitorul, venind și făcând Evanghelia trupească [262] (σωματοποιηθηναι ποιήσας), a făcut toate [cărțile] Evanghelie, ca să spunem așa. **34.** Și nu vom fi departe de scop dacă vom folosi ca dovadă [cuvintele]: *„Puțin aluat dospește toată plămada"* (Galateni 5:9). Că fiii oamenilor către Dumnezeirea Sa, după ce a îndepărtat vălul [care acoperea] Legea și Profeții (cf. 2 Corinteni 3:14-16), a arătat caracterul divin al tuturor [cărților Vechiului Testament], prezentând clar celor care doreau să devină ucenici ai înțelepciunii Sale, ce este adevărat în legea mozaică, *„chipul și umbra"* căreia *„slujeau* " anticii (Evrei 8:5), și care *este* adevărul evenimentelor istorice, care *„li s-au întâmplat* [evreilor] *în mod figurat și au fost scrise"* pentru noi, *„care am ajuns în veacurile de apoi"* (1 Corinteni 10:11).

35. Căci toți cei la care a venit Hristos nu se mai închină lui Dumnezeu nici în Ierusalim, nici pe muntele Samaritenilor, ci, după ce au învățat că *„Dumnezeu este Duh",* Îi slujesc duhovnicește *„în duh și adevăr"* (Ioan 4:24) și nu se mai închină la figurat Tatălui și Creatorului a toate.

36. Înainte de Evanghelie, așadar, care a apărut prin venirea lui Hristos, niciuna dintre [cărțile] vechi nu a fost o Evanghelie. Evanghelia, fiind Noul Testament, a făcut să strălucească în lumina cunoașterii *„înnoirea neobosită a duhului", care* ne-a separat de *„sloganul vechi"* (Romani 7:6), care este specific Noului Testament în sine, dar este conținut în toată Scriptura. Prin urmare, este necesar ca Evanghelia, adevărata cauză (ποιητικόν) a ceea ce este considerat și Vestea Bună în Vechiul Testament, să fie numită în mod special „Evanghelie".

VII. **37.** Trebuie știut însă că venirea lui Hristos a fost inteligibilă pentru cei desăvârșiți (și nu *pentru copii,* încă supuși învățătorilor și *păzitorilor* [cf. Gal. 4:2]), pentru care împlinirea vremii venise deja (Galateni 4:4), cum ar fi, de exemplu,

patriarhii, *slujitorul Moise* (cf. Evr. 3:5) și profeții care au văzut slava lui Hristos, chiar înainte de *arătarea Sa în trup* . **38.** Așa cum înainte de venirea Sa manifestă în trup a venit la desăvârșire [263] , tot așa și după venirea prezisă - la prunci încă, întrucât sunt *„sub* paznici *și administratori”* (Galateni 4:2) și nu au ajuns încă la *împlinirea vremii,* <care> [264] au fost [anterior] precursorii lui Hristos - cuvinte adaptate sufletelor copiilor și pe bună dreptate numite „învățători” (cf. Galateni 3:24-25), dar nu încă Fiul Însuși, Dumnezeul Cuvântul cel glorificat, așteptând pregătirea cuvenită pentru poporul lui Dumnezeu, care este capabil să cuprindă [în sine] Dumnezeirea Sa.

39. Trebuie știut, de asemenea, că, așa cum *legea [mozaică] este „* o umbră a *bunurilor viitoare”* (Evrei 10:1), care sunt revelate prin legea [evanghelică], proclamată după adevăr, tot așa Evanghelia însăși - înțeleasă, după cum cred ei, de toți cititorii - învață [doar] o umbră a tainelor lui Hristos. **40.** Aceeași Evanghelie, despre care Ioan vorbește ca fiind *„veșnică”* (Apocalipsa 14:6), dar care poate fi numită pe bună dreptate „spirituală”, prezintă clar *celor care înțeleg toată* legea (cf. Prov. 8:9) despre Însuși Fiul lui Dumnezeu și despre tainele prezentate prin cuvintele Sale și despre lucrurile sugerate prin faptele Sale.

Prin urmare, devine limpede că, așa cum este un iudeu pe dinafară (cf. Romani 2:28) și este unul tăiat *împrejur* și un altul, *în ascuns* (cf. Romani 2:29), tot așa este și un creștin și botezul. **41.** Pavel și Petru, care odinioară erau iudei pe dinafară și tăiați împrejur, au primit mai târziu de la Hristos [puterea] să fie astfel *în ascuns,* spre mântuirea multora, după iconomie, nu numai mărturisind cu vorbe, ci și arătând cu fapte (cf. Iacov 2:18), că erau iudei *pe dinafară.* Același lucru trebuie spus și despre creștinismul lor. **42.** Și precum era imposibil ca Pavel să-i ajute pe iudeii după trup, dacă nu-l circumcidea pe Timotei după cerința bunului simț (οτε ό λόγος αίρει) (Fapte 16:3) și nu devenea, când este binecuvântat, cei care se tund (cf. Fapte 21:24) și cei care aduc jertfe și, în general, iudeu cu iudeii, pentru a-i *câștiga pe iudei* (cf. 1 Cor. 9:20) [265] , tot așa și cel care este pus în față spre folosul multora doar prin creștinismul *ascuns* nu poate să-i facă mai buni pe cei care sunt la începutul creștinismului *exterior* și să-i conducă la ceva mai mare și mai înalt. **43.** De aceea este necesar să fii creștin atât duhovnicește, cât și trupește, și acolo unde trebuie să propovăduiești evanghelia trupească, zicând celor firești (cf. 1 Cor. 3:3): *„Nu știu nimic altceva decât pe Iisus Hristos și pe El răstignit”* (cf. 1 Cor. 2:2), trebuie să faci și tu. Când cei ce sunt călăuziți de Duh și *aduc rod* (cf. Coloseni 1, 10) în El, dorind Înțelepciunea cerească, trebuie să-i inițiem în Cuvânt, care după Întrupare s-a întors (έπανελθόντος άπο του σεσαρκωσθαι) la ceea ce *„era la început cu Dumnezeu”* (Ioan 1, 2) [266] .

VIII. **44.** În opinia noastră, nu a fost inutil să spunem aceasta, investigând [sensurile cuvântului] „evanghelie”, distingând mental (τη έπινοία) Evanghelia,

cum ar fi, sensibilă de cea inteligibilă și spirituală. **45.** Și acum [noi] trebuie să traducem Evanghelia sensibilă în spirituală. Căci ce [sens] ar avea interpretarea sensibilului fără transpunerea în spirituală? Niciunul sau puțin, și [ar fi ocupația] oricui este convins că înțelege sensul, [pornind] de la literă. **46.** Dar toate eforturile noastre în momentul prezent [ar trebui să fie îndreptate către] încercarea (πας άγών ημΐν ένέστηκε πειρωμένοις) de a ajunge la profunzimile gândirii evanghelice și de a explora în ea adevărul gol din afara [vălului] imaginilor (γυμνην τύπων).

47. Dacă înțelegem binecuvântările proclamate în Evanghelie, [este clar că] apostolii Îl vestesc pe Isus, iar când spun că Învierea este proclamată și de ei, atunci este cumva Isus, căci Isus spune: *„Eu sunt Învierea”* (Ioan 11:25); [Isus Însuși] vestește săracilor Evanghelia (cf. Luca 4:18 [Isaia 61:1]; Matei 11:5; Matei 5:3) destinată sfinților, chemându-i la făgăduințele divine.

48. Și Dumnezeiasca Scriptură confirmă evanghelia apostolilor și a Mântuitorului nostru. David spune despre apostoli și poate despre evangheliști: *„Domnul va da cuvânt celor ce vestesc cu mare putere, Împăratul iubit al oștirilor”* (Ps. 68:12), învățând în același timp că convingerea se obține nu prin împletirea cuvintelor [267] , prin felul exprimării sau prin elocvență antrenată [268] , ci prin prezența puterii divine. **49.** De aceea Pavel spune într-un loc: *„Nu știu cuvintele celor ce se trufesc, ci puterea; căci Împărăția lui Dumnezeu nu este în cuvânt, ci în putere”* (1 Cor. 4:19-20), iar în altul: *„Și cuvântul și propovăduirea mea n-au fost în cuvinte ademenitoare ale înțelepciunii, ci în arătarea Duhului și a puterii* ” [269] . **50.** Simon și Cleopa mărturisesc despre această putere, zicând: *„Nu ardeau oare inimile noastre în cale, când ne deschidea El Scripturile?”* (Luca 24:32). Apostolii, însă, întrucât Dumnezeu dă putere celor care predică în grade diferite, posedau o mare putere, după cuvintele lui David: *„Domnul va da cuvântul celor ce vestesc binele cu mare putere”* (Ps. 68:12). **51.** Isaia, când spune: *„Cât de frumoase sunt picioarele celor ce vestesc binele”* (Romani 10:15 [cf. Is. 52:7 Masor.]) [270] , sugerează frumusețea și actualitatea predicării apostolilor, care Îl urmează pe Cel ce a spus: *„Eu sunt Calea”* (Ioan 14:6), lăudând *„picioarele”* care umblă pe calea înțeleaptă (δια της νοητής όδου) a lui Iisus Hristos și intră prin Ușă (cf. Ioan 10:9) la Dumnezeu. Aceștia, ale căror picioare sunt frumoase, aduc *vești bune,* Isuse.

IX. **52.** Și să nu se mire de interpretarea noastră că sub cuvântul „bun” la plural se dă vestea bună despre Isus, căci, înțelegând ce se ascunde în spatele numelor (τα πράγματα καθ' ων τα ονόματα κείται) cu care este numit Fiul lui Dumnezeu, vom înțelege cum Isus, despre care cei ale căror *picioare sunt frumoase dau vești bune,* este multe lucruri bune [271] .

53. Primul bine este viața: Isus este viața (cf. Ioan 14,6). Celălalt bine este *„lumina lumii”* (Ioan 8,12); *„lumina”* care este *„adevărată”* (Ioan 1,9); *„lumina oamenilor”* (Ioan 1,4): Fiul lui Dumnezeu este numit de toți aceștia.

Un alt bine mintal (κατ' έπίνοιαν), pe lângă viață și lumină, este adevărul; iar al patrulea este calea care duce la el. Mântuitorul nostru ne învață și spune că toate aceste [bunuri] sunt El: *„Eu sunt Calea, Adevărul și Viața”* (Ioan 14:6).

54. Cum nu este bine că Cel *ce a scuturat praful* (cf. Isaia 52:2) și moartea [272] a înviat, devenind părtaș la această mulțumire adusă Domnului, întrucât El este Învierea, după cum zice: *„Eu sunt Învierea”* (Ioan 11:25).

Dar ușa prin care cineva urcă spre culmea fericirii este și o binecuvântare. Hristos spune: *„Eu sunt Ușa”* (Ioan 10:9).

55. Ce vom spune despre Înțelepciunea, pe care „ Dumnezeu *a făcut începutul căilor Sale pentru lucrările Sale”* (Prov. 8:22), de care Tatăl ei s-a bucurat, exultând de frumusețea ei inteligentă (νοητω) *„multiplă”* (Efes. 3:10), vizibilă doar ochilor inteligenți (νοητών) și chemând pe cel care contemplă frumusețea divină la iubire cerească? Căci Înțelepciunea divină este binele care, împreună cu cele de mai sus, este proclamat de cei ale căror *„picioare sunt frumoase”.*

56. Dar *puterea lui Dumnezeu* (cf. Romani 1:16), care este Hristos, este deja numărată de noi ca fiind al optulea lucru bun [în ordine].

57. Nu se poate trece cu vederea sub tăcere pe Dumnezeu Cuvântul, Care este după Tatăl tuturor [273] , căci acest bine nu este mai prejos decât oricare altul.

Așadar, binecuvântați sunt cei care au primit aceste binecuvântări și le-au primit de la cei care predică Evanghelia cu „picioare frumoase”.

58. Mai mult, dacă cineva, precum corintenul, în prezența căruia Pavel argumentează că nu știe nimic altceva decât *„pe Isus Hristos și pe Acesta răstignit”* (1 Cor. 2:2), după ce a învățat și a primit Omul [întrupat] pentru noi, atunci este „la începutul” lucrurilor bune, devenind prin Omul Isus *„om al lui Dumnezeu”* (1 Timotei 6:11) și murind față de păcat prin moartea Lui, căci [despre] Isus se spune: *„căci a murit, a murit față de păcat o dată pentru totdeauna”* (Rom. 6:10) [274] . **59.** Dar din viața Lui, întrucât [despre] Isus se spune: *„căci trăiește, trăiește pentru Dumnezeu”* (ibid.) [275] , oricine a devenit asemenea învierii Sale primește [harul] de a trăi pentru Dumnezeu (cf. Romani 6:10).

Cine se va îndoi dacă dreptatea, sfințirea și răscumpărarea sunt bune în sine [276] ? Căci cei care predică Evanghelia lui Isus le predică și pe acestea, afirmând că El a devenit pentru noi *„dreptate” de la Dumnezeu, „sfințire și răscumpărare”* (1 Corinteni 1:30).

X. **60.** Din aceste texte greu de numărat (των γεγραμμένων) despre Isus și după ce ne-am imaginat cum El este o mulțime de lucruri bune, va fi posibil să ghicim despre [alte bunuri] care sunt în El în Care *toată plinătatea Dumnezeirii a binevoit să locuiască trupește* (Coloseni 1:19; 2:9), dar care nu sunt cuprinse în cele scrise (των γεγραμμένων). **61.** Dar de ce spun „scris”, când Ioan spune despre întreaga lume că *„nu cred că lumea poate cuprinde cărțile care sunt scrise”* (Ioan 21:25)?

62. Prin urmare, este unul și același lucru să spunem că apostolii „propovăduiesc vestea bună a Mântuitorului” și „propovăduiesc vestea bună” (cf. Romani 10:15 [Isaia 52:7]). Căci El a primit de la bunul Tată să fie o mulțime de lucruri bune, pentru ca fiecare să se găsească printre lucrurile bune, primind prin Isus ceea ce sau acelea [lucruri bune] pe care le conține.

63. Și chiar apostolii, ale căror *„picioare” sunt „frumoase”,* și urmașii lor zeloși nu ar fi putut *predica vești bune,* dacă Isus nu le-ar fi predicat mai întâi aceste vești bune, așa cum spune Isaia: *„Iată-mă, vorbesc; ca un izvor* [277] *pe munți, ca picioarele celui care aduce vești bune de pace, ca cel care aduce vești bune, căci voi face auzită mântuirea ta, zicând Sionului: «Dumnezeul tău va împărăți!»” (Isaia 52:6-7). **64.** Ce sunt acești munți pe care vorbitorul însuși își recunoaște prezența, dacă nu aceia [profeți], nicidecum mai puțin decât cei mai înalți și mai mari [munți] de pe pământ, pe care slujitorii capabili ai Noului Testament trebuie să-i exploreze (2 Cor. 3:5-6), pentru a păzi porunca care spune: „Cel care aduce vești bune Sionului să se suie pe un munte înalt; cel care aduce vești bune Ierusalimului să-și înalțe glasul cu putere” (Isaia 40:9)* [278] .

65. Nu este surprinzător că Isus *predică vestea bună* celor care au veste bună de predicat, întrucât vestea bună nu este altceva decât El Însuși. Căci Fiul lui Dumnezeu Se predică pe Sine însuși celor care Îl pot recunoaște fără alții. Dar Cel ce Se suie pe munți și le *predică vestea bună* , învățat de Tatăl cel bun care poruncește *„soarelui să răsară peste cei răi și peste cei buni”* și trimite *„ploaia peste cei drepți și peste cei nedrepți”* (Matei 5:45), nu-i disprețuiește *pe cei săraci* în suflet (cf. Matei 5:3). **66.** Căci El le predică vestea bună și lor, așa cum El Însuși mărturisește când îl ia pe Isaia și citește: *„Duhul Domnului este peste Mine, pentru că M-a uns să vestesc săracilor vestea bună* ; *M-a trimis să vestesc robilor de război izbăvirea și orbilor căpătarea vederii”; „* și *„cartea, a dat-o înapoi slujitorului și S-a așezat”;* și când toți [ochii] erau ațintiți asupra Lui, El spune: *„Astăzi s-a împlinit această Scriptură în auzul vostru”* (Luca 4:18-21 [Isaia

61:1]). XI. **67.** Este necesar să știm că fiecare faptă bună făcută pentru Isus este acoperită și de o Evanghelie atât de mare, cum ar fi, de exemplu, [fapta femeii] care a făcut fapte rele (cf. Luca 7:37), dar s-a pocăit și a putut, datorită părăsirii ei sincere de la rău, să toarne mireasmă asupra lui Isus (cf. Marcu 14:3) și să răspândească în toată casa mireasma de mir (cf. Ioan 12:3), mirosită de toți [cei ce erau] în ea [279] . **68.** De aceea este scris: *„Oriunde se va propovădui această Evanghelie în* toate neamurile, *se va spune și ce a făcut ea, în pomenirea ei”* (Matei 26:13).

Este clar că faptele bune făcute pentru ucenicii Săi se referă la Isus. Căci, arătând spre cei care au experimentat binele, El le spune celor care l-au făcut: „Cui *ați făcut* aceasta, *Mie Mi-ați făcut”* (Matei 25:40), astfel încât fiecare faptă bună făcută de noi față de aproapele nostru este trecută în Evanghelie, scrisă pe tablele cerești și citită de oricine este vrednic să știe totul.

69. Dar, pe de altă parte, o parte din Evanghelie este rezervată pentru mustrarea celor care au păcătuit împotriva lui Isus. **70.** Evanghelia include și trădarea lui Iuda (Marcu 14:10); și strigătele oamenilor răi: *„Nimiciți pe unul ca acesta de pe pământ!”* (Faptele Apostolilor 22:22); și: *„Răstignește-L, răstignește-L!”* (Luca 23:21); și batjocura celor care L-au încununat cu spini (cf. Matei 27:29); și altele asemenea. **71.** Prin urmare, se poate concluziona că fiecare trădător al ucenicilor lui Isus este considerat un trădător al lui Isus. Într-adevăr, El [i spune] persecutorului [încă] [al creștinilor] Saul: *„Saule, Saule, de ce Mă prigonești?”* - și: *„Eu sunt Isus, pe care-L prigonești”* (Faptele Apostolilor 9:4-5). **72.** Cine sunt cei care au spinii cu care Îl încununează pe Isus, necinstindu-L? Aceștia sunt cei *asupriți de „grijile, bogățiile și plăcerile vieții acesteia”,* care, după ce au primit Cuvântul lui Dumnezeu, *„nu aduc rod”* (Luca 8:14). **73.** De aceea, să fim atenți ca nu cumva și noi, ca și cum L-am încoronat pe Hristos cu spinii noștri, să fim scriși [pe table] și citiți ca atare de cei care îl cunosc pe Isus, care locuiește în toți și în toate [creaturile] raționale sau sfinții și [știu] cum este uns cu mir (Luca 7:38), este ispășit la masă (cf. Matei 25:35) și este glorificat sau, dimpotrivă, necinstit și îndură batjocuri și bătăi (Matei 27:29 și următoarele).

74. A trebuit să spunem aceasta pentru a arăta cum beneficiile noastre și păcatele celor care greșesc sunt incluse în Evanghelie - fie în *„viața veșnică”* , fie în *„ocară și rușine veșnică”* (Daniel 12:2).

XII. 75. Dacă însă printre oameni există evangheliști care sunt onorați printr-o astfel de slujire (cf. 2 Timotei 4:5), și chiar Isus Însuși *predică vestea bună* (cf. Isaia 52:7 [Romani 10:15]) și *predică vestea bună săracilor* (cf. Isaia 61:1 [Luca 4:18]), atunci *„îngerii”,* creați de Dumnezeu *ca „duhuri”* și *„slujitorii”* Tatălui tuturor, care sunt *„o flacără de foc”* (Evrei 1:7; cf. Ps. 103:4), nu ar trebui lipsiți de [onoarea] de a fi ei înșiși evangheliști.

76. De aceea, îngerul, *arătându* -se păstorilor și făcând să strălucească *slava* [Domnului] în jurul *lor* (cf. Luca 2:9), le spune: *„Nu vă temeți; căci iată, vă aduc o veste bună, o mare bucurie, care va fi pentru tot norodul: că astăzi, în cetatea lui David, vi s-a născut un Mântuitor, care este Hristos Domnul”* (Luca 2:10-11). În timp ce oamenii nu înțeleg încă taina Evangheliei, puterile lor mai puternice, oastea cerească a lui Dumnezeu, zice, aducând laudă lui Dumnezeu: *„Slavă lui Dumnezeu în locurile de sus și pe pământ pace oamenilor bunăvoință”* (Luca 2:14). **77.** Acestea fiind spuse, îngerii pleacă de la păstori spre cer, lăsându-ne să înțelegem cum *„bucuria”* pe care ne-o anunță Nașterea lui Hristos Isus este *„slava lui Dumnezeu în locurile de sus” a celor smeriți în țărână* (cf. Ps. 43, 26), când se *întorc la* odihna lor (cf. Ps. 114, 7) și se adună *„în locurile de sus”* prin Hristos pentru a-L slăvi pe Dumnezeu [280] . **78.** Dar îngerii se minunează încă de pacea care vine pe pământ datorită lui Isus - acest loc de luptă, unde *(literalmente,* în care) „ *steaua dimineții care a căzut din cer, răsărind devreme”* (Isaia 14, 12) este zdrobită de Isus.

XIII. 79. Pe lângă cele spuse, este necesar să știm despre Evanghelie că ea este, în primul rând, Evanghelia Capului întregului trup (cf. Col. 1:18 și în alte locuri) al celor mântuiți, Iisus Hristos, așa cum spune Marcu: *„Începutul Evangheliei lui Hristos Iisus”* (Marcu 1:1, cu o rearanjare a cuvintelor), dar și a apostolilor, motiv pentru care Pavel spune: *„După Evanghelia mea”* (Rom. 2:16). **80.** Mai mult, începutul Evangheliei (căci are dimensiuni: început, continuare, mijloc și sfârșit) este fie întregul Vechi Testament [281] , a cărui imagine este Ioan (cf. Matei 11:9), fie sfârșitul său, reprezentat de Ioan (cf. Matei 11:13), ca graniță între Vechiul și Noul Testament.

81. Căci același Marcu spune: *„Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, așa cum este scris în Isaia prorocul: «Iată, trimit pe solul Meu înaintea feței Tale, care Îți va pregăti calea.» «Glasul celui ce strigă în pustie: Pregătiți calea Domnului, drepteți-I cărările ! »”* [282] **82.** De aceea sunt surprins cum heterodocșii [283] atribuie *ambele Testamente la doi zei, fiind convinși nu mai puțin [ca alții] de acest text.*

Cum poate atunci Ioan, în propria lor părere, să fie începutul Evangheliei, din moment ce este un om al unui alt zeu, demiurgul, și nu cunoaște, așa cum cred ei, noua zeitate (θεότητα)?

XIV. ***83.*** *Totuși, slujirea evanghelică încredințată îngerilor nu se mărginește la cea unică și neînsemnată [veste bună] dată păstorilor (Luca 2:8 și urm.), căci la sfârșit [al timpurilor] îngerul care zboară în cer cu Evanghelia va predica vestea bună la fiecare neam, pentru că bunul Tată nu-i abandonează pentru totdeauna pe cei ce s-au depărtat de El.* ***84.*** *Într-adevăr, Ioan, fiul lui Zebedei, spune în*

Apocalipsa: „Și am văzut un alt înger care zbura prin mijlocul cerului, având evanghelia veșnică, ca s-o propovăduiască locuitorilor pământului și la orice neam, seminție, limbă și popor, și zicând cu glas tare: Temeți-vă de Dumnezeu și dați-I slavă, căci a venit ceasul judecății Lui și închinați-vă Celui ce a făcut cerul și pământul și marea și izvoarele apelor" (Apocalipsa 14:6-7).

***XV. 85.** Totuși, întrucât am prezentat că întregul Vechi Testament, desemnat prin numele lui Ioan, este, conform unei interpretări, „începutul Evangheliei" (Marcu 1:1), atunci, pentru a nu lăsa această înțelegere nedovedită, vom oferi ceea ce se spune în Faptele Apostolilor despre eunucul împărătesei Etiopiei și al lui Filip, și anume: „Filip, începând de la Scripturile lui Isaia: «A fost dus ca o oaie la junghiere și ca un miel înaintea celui ce-l tunde, care tace», i-a propovăduit vestea bună a Domnului Isus" (Faptele Apostolilor 8:35-32 [Isaia 53:7]). Cum atunci, începând de la profet, predică vestea bună a lui Isus, dacă Isaia nu a fost o parte din începutul Evangheliei? **86.** Aceasta poate confirma simultan și ceea ce am spus mai devreme despre întreaga Scriptură divină fiind Evanghelie: dacă cel care aduce evanghelia aduce vestea bună (cf. Isaia 52:7 [Romani 10:15]), și toți [profeții] înainte de venirea trupească a lui Hristos L-au propovăduit pe Hristos, Care este „bun", așa cum am arătat, atunci cuvintele tuturor lor fac într-o oarecare măsură parte din Evanghelie.*

***87.** Evanghelia, despre care se spune că este vestită „în toată lumea" (Matei 26:13, cf. Romani 1:8)* [284] *, o înțelegem [și] ca fiind proclamată „în toată lumea" – nu numai în spațiul pământesc, ci și în tot cerul și pământul sau cerul și pământul* [285] *.*

88. Dar de ce să prelungim discuția despre ce este Evanghelia? Tot ce s-a spus este suficient pentru ca cei care nu sunt nepricepuți să poată, din aceste exemple, să citeze pasaje similare din Scriptură și să vadă cât de glorioase sunt binecuvântările în Iisus Hristos, din Evanghelie, căreia îi slujesc oameni și îngeri, și, după părerea mea, *stăpâniri* și *puteri* și tronuri (cf. Col. 1:16), și *domnii* și *„orice nume care se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor"* (Ef. 1:21), chiar dacă Însuși Hristos [a slujit Evanghelia]. Cu aceasta vom încheia prefața la lectura comună a celor scrise [în Evanghelia după Ioan].

89. Acum să-I cerem lui Dumnezeu să ne ajute, prin Hristos în Duhul Sfânt, să descoperim sensul misterios conținut, ca într-o comoară, în cuvintele [Evangheliei].

La început era Cuvântul (Ioan 1:1)

XVI. **90.** Nu doar grecii afirmă că termenul „început" are multe înțelesuri, căci dacă cineva examinează cu atenție acest termen și vrea să știe exact la ce se

referă în fiecare loc al Scripturii, va descoperi polisemia numelui și în Cuvântul Divin [286] .

91. Una dintre ele este „începutul” trecerii, adică al căii și al lungimii, după cum rezultă din [sintagma]: *„Începutul căii bune este să faci ce este drept”* (Prov. 16:7). Căci *„calea bună”* poate fi foarte lungă: mai întâi [ea] trebuie înțeleasă ca activitate practică, care este denotată prin [cuvintele] *„a face ce este drept”,* și apoi – contemplativă, unde calea se termină – în așa-numita „restaurare” (άποκαταστάσει) finală [287] , căci atunci nu va mai rămâne niciun dușman, dacă [se spune] numai ceea ce este adevărat: *„Căci trebuie El să domnească până când va pune pe toți* vrăjmașii Săi *sub picioarele Sale.* Dar *dușmanul cel din urmă care va fi nimicit este moartea”* (1 Cor. 15:25). **92.** Atunci va fi o singură activitate pentru cei care au venit la Dumnezeu prin Cuvântul Său (προς αυτόν) - să-L contemple pe Dumnezeu, pentru ca în [o astfel de] cunoaștere a Tatălui, Fiul să fie perfect reprezentat în toate (cf. Gal. 4:19) [288] , așa cum acum numai Fiul Îl cunoaște pe Tatăl. **93.** Dacă cineva examinează cu sârguință când cei cărora Fiul, care Îl cunoaște pe Tatăl, Îl descoperă (cf. Matei 11:27) Îl cunosc pe Tatăl și vede că cel care acum vede vede *„printr-o oglindă* și *în întuneric”* (1 Cor. 13:12), *„neștiind încă așa cum ar trebui să știe”* (1 Cor. 8:2), nu s-ar înșela spunând că nimeni, fie apostol, fie profet (cf. Efeseni 3:5), nu Îl cunoaște pe Tatăl, ci [vor cunoaște] când vor deveni una, așa cum Fiul și *Tatăl sunt una* (cf. Ioan 10:30; 17:21).

94. Dacă i se pare cuiva că ne-am abătut în clarificarea unuia dintre înțelesurile cuvântului „început” și după ce am spus [toate] acestea, atunci trebuie să i se arate că această digresiune este necesară și utilă pentru expunerea noastră.

Căci dacă poate exista un „început” al unei tranziții, o cale și o extindere, iar *„începutul unei căi bune este să faci ce este drept”* (Prov. 16:7), atunci se poate ști dacă orice cale mai mult sau mai puțin bună are un „început” – „să faci ce este drept” și, după „început”, contemplarea și în ce fel contemplarea.

XVII. **95.** Există însă și un „început” al creației (γενέσεως), așa cum s-ar putea arăta din [cuvintele]: *„La început Dumnezeu a creat cerurile și pământul”* (Gen. 1:1), deși acest sens este exprimat mai clar, cred, în Iov: *„Acesta este începutul creației (πλάσματος) Domnului, creat spre batjocura îngerilor Săi”* (Iov 40:19, cf. versetul 14 din Textul Masoretic).

96. Altul ar putea presupune că din ceea ce a fost creat la crearea lumii *„la început”* se referă [doar] la *„cer și pământ”,* dar este mai bine, conform celui de-al doilea citat [289] , să considerăm că dintre multele ființe trupești, prima [creație] a fost cea numită „balaurul”, numită, apropo, și *„marea balenă”,* pe care Domnul „a biruit-o” (Iov 3:8; cf. 2 Petru 2:4).

97. Este necesar să ne oprim asupra faptului că, dacă toți sfinții trăiesc în fericire o viață complet imaterială și netrupească, atunci cel numit „balaurul”, căzând dintr-o viață curată, a fost, după meritele sale, mai presus de toți ceilalți, legat de materie și de trup (cf. Iuda 6; 2 Petru 2:4), astfel încât, din acest motiv, Domnul a putut, vorbind *„prin furtună și nori”* (Iov 38:1), să spună: *„Acesta este începutul creației Domnului, creat pentru a fi batjocorit de îngerii Săi”* (Iov 40:19).

98. Este posibil, totuși, ca balaurul să nu fie începutul creației Domnului în general, ci — întrucât multe [creaturi] trupești au fost create *„spre batjocura îngerilor”* — începutul [doar] acesteia din urmă, întrucât unele pot rămâne în trup și altfel, cum, de exemplu, sufletul soarelui [este] în trup [290] și întreaga creație, despre care apostolul spune: *„Toată creația suspină și se chinuie până acum”* (Romani 8:22) [291] . **99.** Poate că despre aceasta [se spune]: *„Creația a fost supusă deșertăciunii, nu de voie, ci din pricina celui ce a supus* - o *nădejdii”* (Romani 8:20) [292] , astfel încât prin *„deșertăciune”* [înțelegem] trupuri și fapte trupești, care sunt inevitabile pentru [cei care rămân] în trup. Cel ce [trăiește] în trup face lucruri trupești nu de bunăvoie; **100.** Iar cel ce nu face de bunăvoie lucrări trupești, le face pentru nădejde, ca și cum am spune că Pavel dorește *să „rămână în trup”* (Filipeni 1:24) nu de bunăvoie, ci din cauza nădejdii, întrucât nu era nerezonabil, preferând în sine *„să plece și să fie cu Hristos”* (Filipeni 1:23), să vrea să *„rămână în trup”* spre folosul altora și *spre înaintarea* (cf. Filipeni 1:25) nu numai a sa în [bunurile] dorite, ci și a celor care beneficiază de el.

101. În mod similar, putem interpreta cuvintele Înțelepciunii din Proverbe ca denotând „începutul” creației: „Dumnezeu *m-a creat ca începutul căilor Sale, pentru lucrările Sale”* (Prov. 8:22), dar putem atribui această [expresie] și primului [sens], adică [începutului] cărării, deoarece spune: „Dumnezeu *m-a creat ca începutul căilor Sale”.*

102. Nu ar fi absurd să-L numim pe Dumnezeul tuturor lucrurilor „începutul”, citând ca dovadă evidentă (σαφώς προπίπτων) [293] că începutul Fiului este Tatăl, [așa cum] începutul creațiilor (δημιουργημάτων) este Creatorul (δημιουργός) [294] și, în general, Dumnezeu este Începutul a toate. Iar dovada va fi susținută de [versetul]: *„La început era Cuvântul”* (Ioan 1:1), înțelegând prin Cuvânt Fiul, despre Care se spune că este „la *început”,* datorită existenței Sale în Tatăl.

103. În al treilea rând, începutul este acela din care [totul a venit] ca din substratul materiei, așa cum cred cei care îl consideră necreat [295] , dar nu și noi [296] , care suntem convinși că Dumnezeu a creat existentul din neexistent, așa cum ne învață mama celor șapte martiri în [cărțile] Macabeilor (2 Mac. 7:28) și îngerul pocăinței în „Păstor” [297] .

104. Mai mult, „început” – „prin ce”, de exemplu [298] „prin idee” [299] ; astfel, dacă *„chipul Dumnezeului celui nevăzut este Întâiul Născut din toată făptura”* (Coloseni 1:15), atunci începutul Său este Tatăl. În mod similar, Hristos este începutul celor creați *„după chipul lui Dumnezeu”* (Geneza 1:27). **105.** Căci dacă oamenii sunt „după chip”, iar chipul este în Tatăl, atunci „prin ce” al lui Hristos este Tatăl, începutul și „prin ce” al oamenilor, creați nu după ceea ce [300] este chipul [301] , ci după chip, este Hristos [302] . *„La început era Cuvântul”* (Ioan 1:1) se va potrivi aceluiași exemplu.

XVIII. 106. Există și un început al cunoașterii, pe baza căruia spunem că arta scrisului începe cu literele. De aceea apostolul spune: *„Un timp ar fi trebuit să fiți învățători, dar trebuie să fiți învățați din nou învățăturile elementare ale cuvintelor lui Dumnezeu”* (Evrei 5:12). **107.** Dar începutul ca [început] al cunoașterii este dublu: unul prin fire, celălalt în raport cu noi. Astfel, dacă am vorbi despre Hristos, începutul Său prin fire este Dumnezeirea Sa, dar în raport cu noi, care nu ne putem apropia de adevărul (αρξασθαι της άληθείας) despre El din cauza măreției Sale [303] , a Umanității Sale, motiv pentru care Iisus Hristos este vestit pruncilor (cf. 1 Corinteni 3:1 și în alte locuri) și El este răstignit (cf. 1 Corinteni 2:2). Prin urmare, Hristos, ca să spunem așa, este prin fire începutul cunoașterii, întrucât El este Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu (cf. 1 Cor. 1:24), dar pentru noi *„Cuvântul S-a făcut trup”* ca să *locuiască în noi* (Ioan 1:14) [304] , care la început doar astfel am putut să-L cuprindă. **108.** Prin urmare, poate că El nu este doar *„Întîiul Născut din toată făptura”* (Col. 1:15), ci și „Adam”, care înseamnă „om”. Și că El este Adam, Pavel spune: *„cel de pe urmă Adam este un duh dătător de viață”* (1 Cor. 15:45). Există, de asemenea, un început al activității, în care după început există un anumit sfârșit. Luați din nou în considerare dacă Înțelepciunea, care este începutul lucrărilor lui Dumnezeu (Prov. 8:22), poate fi, de asemenea, considerată un început [305] .

XIX. 109. Întrucât am descoperit atâtea înțelesuri pentru [cuvântul] „început”, să examinăm căruia dintre ele ar trebui să i se atribuie *expresia „La început era Cuvântul”* (Ioan 1:1).

Este clar că nu se referă la trecere, cale sau extensie; este la fel de clar că nu se referă la creație. **110.** Totuși, este posibil să se refere la principiul creator activ (το '0φ' ου', όπερ έστί ποιουν), deoarece „ Dumnezeu *a poruncit și au fost creați”* (Ps. 148:5). Căci, într-un anumit sens, Hristos este Creatorul, căruia Tatăl îi spune: *„Să fie lumină”* (Gen. 1:3) și *„Să fie întinderea”* (Gen. 1:6) . [306] **111.** Dar Hristos este Creatorul ca început, deoarece El este Înțelepciunea, căci pentru că El este Înțelepciunea, El este numit începutul. Căci Înțelepciunea spune în Solomon: „Dumnezeu *m-a creat ca începutul căilor Sale, pentru lucrările Sale”* (Prov. 8:22), așa că *„La început era Cuvântul”* [înseamnă] „în Înțelepciune”: Înțelepciunea este concepută conform rânduirii (συστασιν)

speculației (θεωρίας) [307] cu privire la univers și planuri (νοημάτων), dar Cuvântul este luat din perspectiva comunicării către [ființele] raționale a ceea ce este văzut (τεθεωρημένων).

112. Și nu trebuie să ne mirăm dacă Mântuitorul, fiind, așa cum am spus mai înainte, o mulțime de bunuri deslușibile în minte (ένεπινοουμενα), conține în Sine primul, al doilea și al treilea [bunuri]. Căci Ioan, vorbind despre Cuvânt, a adăugat: *„Ceea ce s-a făcut în El viața era”* (Ioan 1:3-4) [308] . Prin urmare, viața s-a făcut în Cuvânt și nici Cuvântul *(Dumnezeu Cuvântul, Care este cu* Tatăl, *prin* Care *toate s-au făcut* [cf. Ioan 1:1-2]) nu este diferit de Hristos, nici viața nu este diferită de Fiul lui Dumnezeu, Care zice: *„Eu sunt Calea și Adevărul și Viața”* (Ioan 14:6). Prin urmare, precum viața s-a făcut în Cuvânt, așa și Cuvântul era la început.

113. Să analizăm acum dacă nu putem interpreta *„La început era Cuvântul”* în conformitate cu acest sens [309] , astfel încât totul să se întâmple conform Înțelepciunii și modelelor planului conceput în El [Cuvântul] [310] .

114. Căci cred că, așa cum o clădire sau o corabie este construită sau ridicată după modele arhitecturale, în timp ce clădirea sau nava începe cu modele din mintea maestrului [311] , tot așa totul s-a întâmplat după logoi-urile [creațiilor] viitoare predeterminate de Dumnezeu în Înțelepciune, deoarece El *a creat totul* prin Înțelepciune (έν σοφία) (cf. Ps. 103:24) [312] .

115. Trebuie adăugat că Dumnezeu, care a creat, ca să spunem așa, Înțelepciunea animată, i-a încredințat ei sarcina de a da ființe și materie - atât formațiune (την πλάσιν), cât și specii (τά εϊδη), și, după cum presupun, esențe (τάς ουσίας).

116. Nu este greu, așadar, să spunem mai general că începutul lucrurilor este Fiul lui Dumnezeu, care spune: *„Eu sunt Începutul și Sfârșitul, Alfa și Omega, Cel dintâi și Cel de pe urmă”* (cf. Apocalipsa 22:13). Dar este necesar să știm că El nu este începutul în tot ceea ce este numit. **117.** Căci cum poate fi El începutul [în ceea ce] prin care (καθ'ο) este viața, care a venit la ființă în Cuvânt, care este în mod clar începutul ei? [313] Și este și mai clar că El nu poate fi începutul [în ceea ce] prin care este *„Întîiul Născut din morți”* (Coloseni 1:18). **118.** Și dacă examinăm cu sârguință toate numele Sale (έπινοίας), atunci El este începutul numai prin faptul că este Înțelepciune și nu este începutul prin faptul că este Cuvântul, deoarece *Cuvântul era la început* (cf. Ioan 1:1). Prin urmare, s-ar putea spune cu îndrăzneală că cele mai vechi [epitete] imaginabile în numele *„Întîiului Născut din toată făptura* ” (Coloseni 1:15) este Înțelepciunea.

XX. **119.** Dumnezeu este așadar complet unul și simplu. Dar Mântuitorul nostru, datorită pluralității [creaturilor], întrucât *„Dumnezeu* L- a pus *ca jertfă de ispășire”* (Romani 3:25) și pârga întregii creații, devine o pluralitate [de lucruri] sau chiar, poate, tot ceea ce are nevoie de la El orice creatură care poate fi eliberată (cf. Romani 8:21).

120. De aceea El devine lumină pentru oameni atunci când, întunecați de viciu, au nevoie de o lumină *care să strălucească în întuneric și să nu fie înconjurată de întuneric* (cf. Ioan 1, 5): dacă oamenii nu s-ar fi aflat în întuneric, El nu ar fi devenit lumină pentru oameni.

121. Într-un mod similar trebuie să ne gândim la El ca fiind *„întâiul născut din morți”* (Col. 1:18; cf. Apoc. 1:5): căci dacă, să presupunem, femeia n-ar fi fost înșelată și Adam n-ar fi căzut (cf. Gen. 3), iar omul, *creat pentru nestricăciune* (cf. Înțelepc. 2:23), ar fi atins această nestricăciune, El nu s-ar fi coborât *„în țărâna morții”* (Psalmul 21:16) și nu ar fi murit, întrucât păcatul pentru care a trebuit să moară din dragoste pentru oameni nu ar fi existat; și dacă n-ar fi făcut aceasta, n-ar fi devenit *„întâiul născut din morți”.*

122. Este necesar să cercetăm dacă El ar fi devenit păstor dacă omul nu ar fi *fost „ca fiarele nechibzuite și* nu s-ar fi *făcut asemenea lor”* (Psalmul 48:13). Căci dacă Dumnezeu „mântuiește *oamenii și fiarele”* (Psalmul 35:7), atunci El mântuiește acele fiare pe care le mântuiește dându-le un păstor, pentru că ele nu pot accepta un rege.

123. Prin urmare, cel care a adunat numele Fiului trebuie să examineze care dintre ele ar fi apărut, fără a exista în asemenea număr, dacă sfinții ar fi rămas în fericirea lor originară. Poate că doar [numele] Înțelepciune, Cuvânt și Viață ar fi rămas, și cu siguranță Adevărul, dar nu toate celelalte pe care El le-a asumat pentru noi.

124. Fericiți sunt toți cei care, având nevoie de Fiul lui Dumnezeu, au ajuns să nu mai aibă nevoie nici de doctorul care vindecă bolnavii, nici de păstor, nici de ispășire, ci de Înțelepciune, de Cuvânt, de Dreptate sau de alt bine pentru cei care sunt capabili, prin virtutea perfecțiunii lor, să cuprindă tot ce este mai bun în El. Destul despre cuvintele *„La început”* (Ioan 1:1).

Comentariu la Evanghelia după Matei, Cărțile 10-11

Comentariul la Evanghelia după Matei (denumit în continuare CM) aparține perioadei târzii a operei lui Origen (185–253). Conform lui Eusebiu din Cezareea, acesta a fost compus în timpul domniei lui Filip Arabul (244–249), alături de tratatul Împotriva lui Celsus, Comentariul la cei doisprezece profeți și numeroase

omilii sau predici, pe care Origen le-a permis să fie consemnate de stenografe doar începând cu această perioadă (Hist. Eccl. 6, 34, 36). O datare mai precisă, sugerată de Giraud, editorul cărților a X-a-a XI-a ale comentariului din seria Sources chrétiennes, plasează CM în anul 246. [314]

În locul indicat, Eusebiu menționează, de asemenea, că comentariul lui Origen a constat din 25 de cărți. Din primele 9 cărți au supraviețuit doar fragmente mici. Cărțile 10-17, care au ajuns până la noi în originalul grecesc, conțin comentarii la Matei 13:36-22:33 (Cartea 11 ajungând până la Matei 15:38 inclusiv). De asemenea, a supraviețuit o traducere latină anonimă (Vetus interpetatio), datând din secolul al V-lea sau al VI-lea, a unei mari părți a comentariului, începând cu capitolul 9 din Cartea 12 și aproape până la sfârșit. Aceasta include comentarii la Matei 16:13-27:65 [315] . Astfel, mai puțin de jumătate din lucrarea greacă originală a supraviețuit. Cu toate acestea, împreună cu porțiunea care a supraviețuit din Comentariul la Evanghelia după Ioan, cele opt cărți ale CM reprezintă cel mai extins text nefragmentar după care putem judeca direct opera lui Origen în genul comentariului biblic.

Deși numele lui Origen este adesea asociat în primul rând cu o serie de ipoteze neortodoxe de conținut metafizic și cosmologic pe care le-a prezentat în tratatul său Despre principii (denumit în continuare PP), se poate afirma pe bună dreptate că locul central în opera sa a fost ocupat nu de filozofie, ci de exegeza biblică. Alături de Hipolit din Roma, Origen a fost unul dintre primii autori creștini care au început să scrie lucrări speciale dedicate interpretării sistematice a unor cărți individuale ale Bibliei. Pe lângă comentariile detaliate, acestea includeau omiliile deja menționate, înregistrările stenografice ale predicilor sale și scurte scholie explicative. Majoritatea lucrărilor create de Origen au fost de natură exegetică [316] .

Ca exeget, Origen a formulat binecunoscuta teorie a existenței a trei înțelesuri ale Scripturii: „corporale”, „mentale” și „spirituale” (RA 4:2, 3-5). Cu toate acestea, în contextul unei interpretări specifice a unui anumit text biblic, el nu este deloc înclinat să aplice sistematic această distincție, indicând de fiecare dată toate cele trei înțelesuri posibile ale pasajului pe care îl analizează sau cel puțin calificând sensul pe care îl vede ca fiind, să zicem, „mental” spre deosebire de „spiritual” [317] . Dacă folosim CM 10-11 ca exemplu, putem spune că Origen este mult mai caracterizat de opoziții dualiste între sensul „evident” și „ascuns” al Scripturii, „istorie” și „alegorie”, interpretări „mai simple” și „mai profunde” (cf., de exemplu, CM 10: 1, 34-38; 5, 5-13; 14, 34-45; 18, 9-13; 23, 22-23). Unele dintre aceste contraste presupun o relație armonioasă între aceste două niveluri ale textului biblic, ca în CM 10:14, 44–45, care vorbește despre o ascensiune către sensul spiritual ținând cont de litera Scripturii, în timp ce în alte cazuri Origen admite că ceea ce se spune în Scriptură, fiind adevărat ca alegorie, poate

contrazice adevărul în sens istoric (10:18, 9–13; cf. RA 4:2, 9, 13–19). Cel mai adesea, sensul „ascuns” sau „presupus” al textului din CM corespunde tocmai sensului „spiritual” din RA, adică este vorba despre „cărui fel de chip și umbră a lucrurilor cerești au slujit evreii în trup și ce fel de binecuvântări viitoare are legea ca umbră” (RA 4:2, 6, 12–14) [318] . În acest caz, Origen demonstrează cum diverse evenimente din istoria Evangheliilor sau parabolele Evanghelice indică faptul că Cuvântul lui Dumnezeu a fost respins de evrei și a devenit proprietatea păgânilor (de exemplu, 10:16-18. 22-23; 11:11. 13-14). În același timp, evreii și păgânii înșiși, precum și diverse popoare, localități, orașe, existente în realitatea pământească, pot fi considerați simboluri ale elementelor corespunzătoare ale lumii spirituale, și anume, diverse categorii de ființe spirituale. Un bun exemplu al acestui tip de exegeză, a cărui analogie cea mai apropiată a fost găsită de Danielou în gnosticism [319]., poate servi CM 11, 17. În același timp, litera Scripturii poate fi pusă în contrast cu ceea ce se numește de obicei simțul moral, deși în CM 10-11 Origen nu consemnează acest contrast la nivel terminologic. Totuși, este destul de evident, de exemplu, în CM 11, 5-6, unde episodul evanghelic din Matei 14, 22-32, în care ucenicii sunt prinși într-o furtună, iar Isus vine la ei pe apă, este prezentat ca o imagine alegorică a încercărilor și ispitelor care îl așteaptă pe credincios în existența sa pământească. Se poate observa, de asemenea, că unul dintre obiectele exegezei lui Origen este uneori însăși teoria acestei exegeze, fie și numai pentru că sensul ascuns al Scripturii, în viziunea didascalului, constă adesea tocmai în indicarea faptului că Scriptura are un sens ascuns. De exemplu, în CM 10:14:47–62, sensul mai profund, spre deosebire de cel mai simplu, al versetului din Matei 13:52, care vorbește despre un „scrib” căruia i se învață „Împărăția Cerurilor”, este văzut de Origen tocmai în aluzie la trecerea de la o înțelegere literală a Bibliei la învățătura spirituală ascunsă în ea.

Conform lui Origen, sensul alegoric este prezent peste tot în Biblie. În principiu, orice loc din Scriptură poate deveni un punct de plecare pentru înțelegerea acesteia (10, 14, 53–57), următoarea etapă fiind colectarea tuturor locurilor din textul biblic relevante pentru problema analizată (10, 1, 29–33; 10, 15, 721; 11, 3, 52–56; 11, 4, 4–10; 11, 17, 1–12). În esență, Origen susține ideea unei analize contextuale exhaustive a vocabularului biblic: pentru a înțelege ce vrea Scriptura să spună în orice loc, trebuie să se țină cont de toate celelalte locuri în care sunt folosite expresii similare (în practică, însă, el tinde să se limiteze la selectarea câtorva dintre cele mai ilustrative citate - cf. 11, 4, 11–13). Desigur, o astfel de analiză contextuală nu este strict de natură istorică și filologică. Ceea ce este în discuție este reconstrucția unui sens alegoric unic și consecvent, a cărui prezență este presupusă în toate cărțile biblice, indiferent de contextul istoric al originii lor. De exemplu, Matei 6:20 vorbește despre „comori în ceruri, unde nici molia, nici rugina nu strică”. Origen se bazează pe textul din Proverbe 25:20: „Cum molia îmbrăcămintea și viermele lemnul, așa întristarea vătămează inima

omului", pe baza căruia afirmă că în Matei 6:20 „molia" denotă pasiunile în general sau tristețea în special (10:14, 82-94). O astfel de interpretare poate părea astăzi rezultatul unei asocieri arbitrare, dar, de fapt, este o consecință destul de naturală a aplicării unor principii de interpretare foarte specifice și, în felul lor, stricte la textul biblic.

Totalitatea prezenței sensului alegoric în textul Bibliei este presupusă și de ideea lui Origen despre „precizia Scripturii" (άκρίβεια της γραφής) [320] . În opinia sa, toate cele mai mici detalii ale textului biblic, de exemplu, această formă gramaticală a unui cuvânt și nu o altă formă, prezența sau absența unui articol etc., sunt prezente în el nu pur și simplu și nu din întâmplare (cf. 11:18, 45 — μή άποκληρωτικως; 10:14, 13; 11:8, 8; 11:17, 60 — άναγκαίως), ci pentru că au un sens conceptual important. Una dintre manifestările tipice ale acestei abordări metodologice este accentul pus pe non-aleatorie în utilizarea unei anumite expresii în textul analizat, în comparație cu o alternativă reală împrumutată dintr-un alt text (de exemplu, un pasaj paralel la un alt evanghelist) (cf. 11:5, 49-59; 11:7, 3-5). În alte cazuri, Origen subliniază non-aleatorietatea unei expresii biblice în comparație cu ceea ce „nu este spus" în text, adică cu o alternativă pur ipotetică (cf. 10:16, 34-40; 10:19, 6-11, 25-34; 11:5, 77-82; 11:6, 67-69). Totuși, în ciuda acestei prezumții de acuratețe, Origen nu pretinde deloc că dezvăluie sensul spiritual al Scripturii în mod lipsit de ambiguitate și definitiv. Dacă teologia sa, conform formulării binecunoscute a lui Krusel, este o théologie en recherche, „o teologie în căutare" [321] , atunci aproximativ același lucru se poate spune și despre exegeza sa. De asemenea, aceasta prezintă abordarea ipotetică caracteristică gândirii lui Origen, care în sine poate fi considerată cel mai semnificativ argument împotriva acelor cercetători care, atunci când sunt aplicate domeniului teologic, au văzut în ipotetismul lui Origen doar o stratagemă tactică a unui ezoterist care se temea de o ciocnire deschisă cu ortodoxia [322] . În practică, în interpretarea lui Origen a textului biblic se pot descoperi numeroase trăsături similare cu cele caracteristice abordării sale a problemelor filosofice și teologice din RA: admiterea mai multor interpretări posibile ale unui text (un exemplu deosebit de frapant este 10, 2, 3-6);

conștientizarea caracterului neconcludent al propriei interpretări și disponibilitatea de a o prefera pe cea a altcuiva dacă aceasta se dovedește a fi mai bună (11:2, 17-22); și, în final, un apel direct către cititor, cu un îndemn de a reflecta asupra întrebării puse de exeget însuși (11:7, 33-37). Combinarea principiului „exactității Scripturii" cu o atitudine ipotetică duce adesea la situații oarecum dezamăgitoare pentru cititor, atunci când Origen îi atrage în mod insistent atenția asupra unor detalii specifice ale unui text din Evanghelie, indicând faptul că toate au un fel de sens alegoric, dar care este exact acest sens, el nu spune niciodată sau spune doar sub forma unui indiciu (de exemplu, 11:5, 49-59; 11:7, 8-37; 11:18, 74-86).

În cele din urmă, merită menționat separat că în CM 10:7-8 există un precedent curios pentru apelul lui Origen la date extrabiblice pentru interpretarea Scripturii. În menționarea „margaretelor bune” din Matei 13:45-46, Origen vede un motiv suficient, în primul rând, pentru a cita o serie de informații despre varietățile de perle din lucrări științifice contemporane și, în al doilea rând, pentru a le aplica interpretării acestui pasaj din Evanghelie și, mai mult, pentru a supune parțial aceste informații unei interpretări alegorice (întrucât „margaretele rele”, interpretate de Origen ca erezii, nu sunt menționate în textul Evangheliei, ci în lucrările menționate anterior).

Origen comentează constant textul din Matei 13:36–15:38, practic fără omisiuni. De regulă, el citează unul sau două versete, apoi le dă o anumită interpretare, adesea atât literală, cât și alegorică, bazându-se și pe versetele următoare din text. Uneori, interpretarea unui anumit loc se încheie cu o concluzie morală, aplicând ceea ce s-a spus situației în care se află sau s-ar putea afla cititorul (de exemplu, 10:18:84–93; 10:22:48–52 și, în general, 11:6); dar în CM și în general atunci când interpretează Noul Testament, Origen nu face astfel de concluzii sistematic, așa cum este cazul exegezei Vechiului Testament [323] . Genul comentariului nu presupune unitate tematică, prin urmare, gama de probleme abordate de Origen în cursul interpretării textului evanghelic se dovedește a fi foarte diversă. Tema dominantă a CM 10–11 este polemica antiiudaică. Este legată mai ales de conceptul istoriosofic deja menționat despre „tranziția” Cuvântului lui Dumnezeu de la evrei la păgâni, precum și de critica literalismului evreiesc în interpretarea Scripturii și în respectarea diferitelor prescripții ale legii (de exemplu, distincția dintre mâncarea curată și cea necurată) (vezi în general: 11:8-14). De asemenea, este inclusă aici povestea interesantă din punct de vedere istoric despre practica evreiască a „korbanului” (11:9-10). În același timp, Origen subliniază acordul dintre Vechiul și Noul Testament în ciuda celor care le „separă”, adică, probabil, Marcion și unii gnostici (10:15:21-25; 11:14:1-14; cf. în general 10:10). Mai mult, polemica anti-gnostică mai detaliată, așa cum este cel mai adesea cazul cu Origen, este îndreptată împotriva ideii gnostice că unii oameni sunt prin natura lor predestinați la distrugere, în timp ce alții sunt predestinați la mântuire. Origen insistă, desigur, asupra liberului arbitru al ființelor raționale (10:11), deși, în același timp, subliniază nevoia de asistență divină în dobândirea credinței și a virtuților (10:19). În același timp, trăsăturile elitiste ale soteriologiei lui Origen sunt destul de clar vizibile aici. Origen subliniază în repetate rânduri diferența dintre „ucenicii” lui Isus și „popor” (10:1, 4; 11:4), iar într-un loc declară chiar că „sarcina principală a Cuvântului este de a-i mântui pe cei mai inteligenți, căci aceștia sunt mai înrudiți cu El decât cei mai puțin capabili” (11:17, 65-67). În cele din urmă, pasaje individuale din textul acestor două cărți pot fi de interes pentru înțelegerea escatologiei lui Origen (diferențierea escatologică a celor mântuiți în 10:3 și negarea mântuirii universale la sfârșitul acestei lumi în 10:13), psihologiei (negarea transmigrației sufletelor, inclusiv în

trupurile animalelor – 10:20; 11:17), angelologiei (superioritatea îngerilor asupra oamenilor – 10:13), hristologiei (aspectele kenotice ale activității pământești a lui Hristos în 10:14 și 11:17 și suferința Logosului nepătimit în 10:23) și învățăturii despre Euharistie (11:14).

Mai jos este un scurt rezumat al conținutului CM 10-11:

1. La Matei 13:36. Diferența dintre ucenicii care au intrat în casă cu Isus și oamenii de rând care au rămas afară.

2. La Matei 13:37–43. „Fiii Împărăției" ca idei înnăscute, „fiii celui rău" ca opinii și învățături perverse. Curățare escatologică a sufletului de acesta din urmă la „sfârșitul veacului".

3. Despre Matei 13:43. Diferențierea escatologică a sufletelor mântuite.

4. La Matei 13:44. Distincția dintre pildele adresate oamenilor și asemănările adresate ucenicilor.

5. „Ogorul" în care este ascunsă „comoara" este fie Scriptura și sensul ei spiritual, fie Hristos și ceea ce este ascuns în El, conform Coloseni 2:3.

6. Prin urmare, persoana care cumpără acest ogor este cea care descoperă „comoara" ascunsă în Scripturi sau în Hristos. Din punct de vedere istoric, transferul ogorului de la foștii săi proprietari la cei noi este transferul „Cuvântului lui Dumnezeu" de la evrei la creștini.

7. La Matei 13:45–46. O excursie de științe naturale despre varietățile bune și rele de perle, „turmele" de scoici și „conducătorul" lor.

8. Aplicarea datelor din această digresiune la Matei 13:45–46: perlele bune sunt profeții, conducătorul turmei (sau cea mai valoroasă perlă) este Hristos, perlele rele sunt ereziile.

9. Vânzarea tuturor perlelor bune de dragul celei mai prețioase - trecerea de la cunoașterea revelată de lege și profeți la cunoașterea mai desăvârșită revelată de Hristos.

10. Legea și Profeții sunt necesare ca o introducere în înțelegerea Evangheliei.

11. La Matei 13:47–50. Polemici anti-gnostice: menționarea peștilor „de orice fel" nu implică naturi diferite, sortite distrugerii sau mântuirii. Un astfel de concept este incompatibil cu a) cenzura sau lauda morală; b) cu variabilitatea morală reală a ființelor raționale. Cauza răului în ele este liberul arbitru.

12. „Mreaja” este Scriptura care prinde oameni cu diferite voințe libere sau păgâni din diferite neamuri.

13. Acest loc mai dovedește că a) Îngerii sunt în general mai presus de oameni; b) la sfârșitul acestei lumi nu toți membrii Bisericii vor fi mântuiți.

14. Despre Matei 13:51–52. Natura umană a lui Hristos și natura nelimitată a cunoașterii Sale. Problemă: De ce sunt ucenicii lui Isus numiți „cărturari” în Matei 13:52 și „oameni neînvățați și simpli” în Faptele Apostolilor 4:13? O discuție despre sensul spiritual și literal al Scripturii.

15. Acordul dintre Vechiul și Noul Testament. „Stăpânul casei” – Isus.

16. La Matei 13:53–58. Probleme legate de distincția dintre pilde și asemănări introdusă în 10:4. „Patria” din Matei 13:53 este întreaga Iudeea. Isus este persecutat de evrei, dar venerat de neamuri.

17. Rude ale lui Isus. Informații apocrife despre fiii lui Iosif din prima sa căsătorie. Pururea virginitate a Mariei. Josephus Flavius despre uciderea lui Iacov ca cauză a distrugerii Ierusalimului. Natura excepțională a lui Isus, de neînțeles pentru ascultătorii Săi.

18. La Matei 13:57. „Patria” este toată Iudeea sau poporul evreu însuși, care nu își onorează profeții și pe Isus, spre deosebire de păgâni. Exemple istorice cu referințe la apocrife. „Patria” este, de asemenea, lumea în care credinciosul este dezonorat.

19. Despre Matei 13:58. Necesitatea credinței pentru săvârșirea unei minuni. Necesitatea reciprocă a activității umane și a asistenței divine pentru dobândirea credinței și a virtuților.

20. În Matei 14:1-11, Irod îl numește pe Isus „Ioan Botezătorul” nu pentru că împărtășește învățătura falsă despre transmigrarea sufletelor, ci pentru că crede că duhul și puterea care erau în Ioan au trecut la Isus.

21. Uciderea ilegală a lui Ioan Botezătorul îi privează pe regii evrei de puterea lor legitimă, inclusiv de dreptul de a ucide. Irod a furat-o pe soția fratelui său de la fratele său în viață, în loc să se căsătorească cu văduva acestuia.

22. Semnificația alegorică a uciderii lui Ioan este sfârșitul profeției printre evrei. Irodiada ca „învățătură rea” care îi conduce pe evrei. Referire la Filon: cei drepți nu își sărbătoresc ziua de naștere. Concluzie morală: jurămintele care duc la rău nu trebuie respectate. Critică a iudaismului.

23. La Matei 14:12-14. Isus ne învață să evităm persecuția, dacă este posibil. Plecarea lui Hristos în deșert este plecarea Cuvântului lui Dumnezeu de la evrei la neamuri. Dumnezeul impasibil experimentează suferința din dragoste pentru oameni.

24. Bolile pe care le vindecă Isus sunt păcate. Digresiune: Distincția dintre boală, slăbiciune și somn din 1 Corinteni 11:30 indică diferite forme de păcătoșenie.

25. La Matei 14:15. Pentru a ne împărtăși din pâinea binecuvântării, este necesară o vindecare morală prealabilă.

1. „Pâinea” este hrana spirituală de care oamenii au nevoie după ce s-a încheiat timpul legii și al profeților. Ei o pot obține de la Isus, contrar opiniei ucenicilor.

2. La Matei 14:16-21. „Cele cinci pâini” reprezintă latura senzorială a Scripturilor, iar „cei doi pești” reprezintă fie semnificația lor internă și externă, fie învățătura despre Tatăl și Fiul.

3. „Bărbații”, „femeile” și „copiii” simbolizează diferite grade de maturitate spirituală, porunca de a „se întinde pe iarbă” - îmblânzirea cărnii. Simbolism numeric.

4. La Matei 14:22. Distincția dintre „popor” și „ucenici” indică diferite categorii de credincioși. Câteva pasaje din Evanghelii care sugerează această distincție sunt Matei 14:22-32. Plecarea „pe cealaltă parte” este o plecare de la temporal și fizic la etern și spiritual. Constrângerea de a urca într-o barcă în acest scop semnifică necesitatea încercărilor, simbolizate de furtună și vântul potrivnic. Venirea lui Isus la ucenici pe apă indică nevoia de ajutor al Său în depășirea încercărilor.

5. Concluzie morală: aplicarea acestei interpretări la o situație în care s-ar putea afla cititorul.

6. La Matei 14:34-36. Comparație între vindecările menționate în acest pasaj și vindecarea femeii care suferea de hemoragie din Matei 9:20-22. Sugestie privind un sens misterios în detaliile prin care aceste două relatări diferă.

7. Matei 15:1–2. Polemici antiiudaice. Ucenicii lui Isus au respectat legea, dar din îngăduință față de obiceiurile locului în care locuiau. În general, legea nu trebuie urmată literal; sensul ei spiritual este important. Tradiția bătrânilor despre spălarea mâinilor, încălcată de ucenici, avea în vedere curățenia fizică, în timp ce puritatea spirituală este importantă pentru credincioși. Matei 15:3–9. Încălcarea de către evrei a poruncilor despre cinstirea părinților (Exod 20:12; Levitic 20:9) în legătură cu practicarea „korbanului”. O referire la o sursă orală evreiască.

Acuzația fariseilor că ar obține beneficii materiale de pe urma „korbanului”. O concluzie morală îndreptată împotriva bătrânilor creștini care jefuiesc ofrandele credincioșilor, precum Iuda.

8. O explicație a modului în care cel care practică „korbanul” își „calomniază” tatăl și mama, încălcând astfel porunca din Exodul 21:15-17.

9. Natura formală a cultului adus lui Dumnezeu printre evrei. Întrucât l-au respins pe Hristos, adevăratul sens al Scripturii le este ascuns.

10. Despre Matei 15:10-20. Nu trebuie respectate literal prescripțiile legii despre mâncarea curată și necurată, ci trebuie să le raportăm la hrana spirituală.

11. Fariseii nu sunt „planta Tatălui Ceresc” din cauza abordării lor incorecte în interpretarea Scripturii.

12. Atac la adresa lui Marcion: nu rezultă că „Tatăl Ceresc” este diferit de Dumnezeul Vechiului Testament. Legea are un sens spiritual, pe care fariseii nu l-au înțeles. Raționament despre Euharistie: substanța pâinii în sine nu sfințește credinciosul, starea sa morală este importantă.

13. Începutul răului îl reprezintă gândurile rele. Aceleași acțiuni pot fi corecte și greșite din punct de vedere moral, în funcție de gândurile care le însoțesc. Exemple de virtuți imaginare în mediul creștin.

14. În Matei 15:21–28, Isus se retrage din persecuție, așteptând momentul în care trebuie să sufere. „Ținuturile Tirului și Sidonului”, în care Se retrage, simbolizează neamurile.

15. Compararea poveștii femeii cananeene care imploră vindecarea fiicei sale cu episoade similare din Evanghelie. Întreaga poveste indică simbolic evenimente care au loc în lumea spirituală, în special diferitelor categorii de ființe spirituale mântuite de Isus. În primul rând, El mântuiește sufletele cele mai inteligente („Israel”). Femeia cananeeană nu aparține lor și, prin urmare, este numită „câine”, dar este vrednică de indulgență pentru credința sa. Limitele puterii vindecătoare a lui Isus sunt explicate prin kenoză. Numele animalelor irațională din Scriptură indică diferite stări spirituale și nu mărturisesc în favoarea transmigrării sufletului în trupurile animalelor.

16. La Matei 15:29–31. „Muntele” pe care s-a urcat Isus este Biserica. Bolnavii pe care îi vindecă El acolo sunt catehumenii.

17. La Matei 15:32-38. Comparație între vindecările și înmulțirea pâinilor din acest pasaj și din Matei 14:14-21. Oamenii menționați aici sunt superiori spiritual decât cei menționați acolo.

Se bazează pe ediția deja menționată a lui Giraud din seria SC (textul grecesc din această ediție, cu unele excepții [324], reproduce textul adoptat în ediția lui Klostermann din seria GCS [325]). În acest caz, au fost luate în considerare atât traducerea franceză a lui Giraud, cât și traducerea latină a lui Hue din PG 13 (bineînțeles, cu o ajustare pentru diferențele din ediția textului original). În plus, textul principal al celor două cărți ale lui CM din note este completat cu fragmentele corespunzătoare din catene în cazurile în care textul lor nu coincide literal cu textul comentariului lui Origen [326] . Îi sunt recunoscător lui A. G. Aleksanyan pentru oportunitatea de a utiliza traducerea sa nepublicată a lui CM 10-11 și pentru o copie a ediției lui Giraud, precum și lui A. G. Dunaev pentru literatura științifică suplimentară furnizată.

În general, în măsura în care este compatibil cu posibilitățile gramaticale și stilistice ale limbii ruse, m-am străduit în mod firesc să obțin cea mai exactă traducere a originalului grecesc, încercând să evit redarea descriptivă a sensului textului. Acolo unde acest lucru nu a fost pe deplin posibil din cauza unor considerații conceptuale sau stilistice, expresia greacă corespunzătoare este dată între paranteze (în unele cazuri, acest lucru se face pur și simplu pentru a demonstra terminologia caracteristică lui Origen sau pentru a indica o sintagmă a cărei traducere este problematică). În plus, nu am împărțit niciodată perioadele adesea lungi și confuze ale lui Origen în sintagme separate, deși poate că acest lucru le-ar fi clarificat sensul. Cu toate acestea, în opinia mea, traducerea este menită să reflecte în mod adecvat originalul și nu să simplifice înțelegerea acestuia.

Traducerea citatelor biblice a prezentat o problemă specială. Întrucât traducerea sinodală este departe de a fi întotdeauna exactă, iar Origen citează Biblia literal în fiecare frază și într-o anumită ediție [327] , nu a fost posibil să preiau pur și simplu citatele corespunzătoare din traducerea sinodală. Cu toate acestea, am încercat să o urmăresc cât mai îndeaproape posibil și, acolo unde mi s-a părut necesar, să iau în considerare și versiunea din Biblia slavă înainte de a-mi oferi propria versiune. Citatele biblice literale corespunzătoare textului Vechiului Testament în ediția Ralphs și Noului Testament în ediția Aland sunt date cu caractere italice între ghilimele. Sunt notate cele mai semnificative diferențe dintre ediția lui Origen a textului biblic și ediția adoptată în edițiile menționate anterior. În special, atunci când Origen are o lectură diferită de cea a lui Ralphs sau Aland, cuvintele corespunzătoare din citatul citat nu sunt scrise cu caractere italice, iar diferența este indicată în continuare în note (O denotă lectura din Origen, A – în Aland, R – în Ralphs). Dacă astfel de cuvinte nu sunt însoțite de o

notă, atunci nimic nu le corespunde în Ralphs sau Aland, adică, în raport cu aceste ediții ale textului, ele pot fi percepute ca o inserție. Dacă, dimpotrivă, o anumită parte a textului sau un cuvânt separat, prezent în Ralphs sau Aland, lipsește din citatul citat, acest lucru este indicat de punctele de suspensie între paranteze unghiulare. În majoritatea cazurilor, ignor diferențele de interpretare privind particulele și ordinea cuvintelor în propoziție. În cele din urmă, se folosesc cursive simple fără ghilimele acolo unde Origen nu citează literal textul biblic, ci folosește cuvinte și expresii individuale din acesta, schimbându-le formele gramaticale și încorporându-le în contextul propriei fraze.

A—Noul Testament grecesc, ed. de K. Aland etc. (Ediția a 4-a revizuită).

BW — Cuvântul biblic.

CR — Revista Clasică.

DOP - Dumbarton Oaks Papers.

G — GirodR. (Introducere, traducere și note în ed.: Origene. Commentaire sur l'evangile selon Matthieu. Vol. 1 (SC 162). Paris, 1970). HR — Istoria religiilor. JBL — Journal of Biblical Literature.

L - Lampe G. W. H. Un lexicon patristic grecesc.

LS - Liddell, H. G., Scott R. Lexicon greco-englez.

NT — Noul Testament.

R—Septuaginta, ed. A. Rahlfs.

SP — Studio de Patristică.

SVF - Stoicorum veterum fragmenta.

TU - Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur. VC - Vigiliae Christianae.

CC — Contra Celsius.

CJ - Commentarii in evangelium Joannis.

SM - Commentarium in evangelium Matthaei.

SMya - Seria Commentariorum in evangelium Matthaei.

EM - Exhortatio ad martyrium.

Ep. Afr. - Epistola ad Africanum.

Exc. Ps. — Extras din Psalmos.

Exp. Prov. — Expositio in Proverbia.

pr. CCor. — Fragmenta ex commentariis in epistulam i ad Corinthios (in catenis).

pr. J—Fragmenta in evangelium Joannis (in catenis).

pr. Jr - Fragmenta in Jeremiam (in catenis).

pr. L—Fragmenta in Lucam (in catenis).

pr. Lam. — Fragmenta in Lamentationes (in catenis).

pr. Ps - Fragmenta în Psalmos 1–150.

HC - Homiliae in Canticum Canticorum.

HGen. - Omilii în Geneza.

HJr — Omilii în Ieremia.

HJob - Homiliae in Job (fragmenta in catenis).

HL — Omilii în Lucam.

HN — Omilii în numeros.

HEx — Omilii în Exod.

Ez - Omilii în Ezechiel.

HJes - Omilii în Navele lui Isus.

RA - Περί άρχων; De principii.

RE - Περί εύχης; De oratione.

Phil. — Filocalia sive Ecloga de operibus Origenis a Basilio et Gregorio Nazianzeno facta.

Sch. Ap. —Scholia în Apocalipsem.

Sch. M. - Scholia in Matthaeum.

Sel. Ex. —Selecta in Exodum.

Sel. Ez. - Selecta in Ezechielem.

II. Operele lui Origen

Sel. Ps. - Selecta in Psalmos.

Aug. Enarr. Ps. — Augustinus Enarrationes in Psalmos.

Bas. Caes. Hom. Ps. — Basilius Caesariensis. Homiliae.super Psalmos.

Clem. Alex. Exc. Theod. — Clemens Alexandrinus. Extras ex Theodoto.

Hier. Apol. contra Ruf. — Ieronim. Apologia contra Rufinum.

Hier. Ep. 124. - Ieronim. Epistola 124. Ad Avitum.

Iren. Adv. Haer. — Irineu. Adversus haereses.

Phil. De congr. — Filo. De congressu eruditionis gratia.

Phil. Decal. — Filo. Decalogo.

Phil. De ebr. — Filo. De ebrietate.

Phil. De mut. nom. — Filo. De mutatione nominum.

Phil. De spec. picior. — Filo. De specialibus legibus.

Fotografie. Bibl. — Fotie. Bibliotheca.

Plat. Resp. — Platon. Republica.

Platon și Tim. — Platon. Timeu.

Teofr. De lapid. - Teofrast. De lapidibus.

Hist. — Historiae (Herodot).

Hist. Ecl. — Historia ecclesiastica (Eusebiu din Cezareea).

Furnică. Jud. — Antiquitates Judaicae (Iosif).

Clopot. Jud. — De bello Judaico (Josephus Flavius).

Apol. I - Apologia prima (Justin Martir).

Cyr. — Cyropaedia (Xenofon).

De nat. hom. — De natura hominis (Nemesius of Emesa).

Hist. nat. — Historia naturalis (Pliniu cel Bătrân).

Ad Aut. — Ad Autolycum (Theophilus of Antiohia).

De nat. animal. — De natura animalium (Elian).

Doar. — Justinianus Imperator.

[] - completări conform sensului din traducere,

<> - citire provizorie în original,

**** - lacune,*

„italice între ghilimele” - un citat literal din Biblie,

„font obișnuit între ghilimele” - o lectură diferită de textul citat din Origen, <…> - o omisiune în textul citat, italice - aluzii.

Comentariu la Evanghelia după Matei. Cartea a 10-a

1. „Atunci [Isus], după ce a dat drumul mulțimilor, a venit în casa Lui. Ucenicii Lui s-au apropiat de El și I-au zis: „Tălmăcește- ne [329] pilda neghinei din țarină.” (Matei 13:36)

Când Isus este cu oamenii, El nu este în casă, căci oamenii sunt afară. Și lucrarea iubirii Sale pentru omenire este să iasă din casă și să meargă la cei care nu pot veni la El. Așadar, după ce le-a vorbit oamenilor în pilde îndeajuns, îi trimite și intră în casa Sa, unde vin la El ucenicii Săi, care nu au rămas cu cei pe care i-a trimis. Și toți cei care îl ascultă pe Isus mai conștiincios (γνησιώτερον), Îl

urmează mai întâi, apoi, după ce au întrebat despre locuința Lui, sunt primiți să o vadă și, venind, Îl văd și *rămân cu El,* toți în *ziua aceea* (cf. Ioan 1:39), și unii dintre ei poate chiar mai mult timp. Și cred că ceva similar este indicat în Evanghelia după Ioan în următoarele [cuvintele]: „ *În ziua următoare, iarăși stătea Ioan cu doi din ucenicii Lui* [etc.]” (cf. Ioan 1:35-40). Mai mult, pentru a arăta că cel mai eminent (ὁ διαφέρων) dintre cei admiși să meargă cu Isus și să-I vadă casa devine chiar apostol, la acestea se adaugă: „ *Unul dintre cei doi care au auzit de la Ioan* [despre Isus] *și L-au urmat era Andrei, fratele lui Simon Petru* ” (Ioan 1:40).

Așadar, dacă și noi vrem să-L ascultăm pe Isus nu ca mulțimea, pe care a dat-o afară și a intrat în casă, atunci, după ce am perceput ceva special în deosebire față de mulțime (ἐξαίρετόν τι παρά τούς ὄχλους ἀναλαμβάνοντες), să ne apropiem de Isus, pentru ca, asemenea ucenicilor Săi, *să ne putem apropia* de El *când va intra în casă* (cf. Matei 13:36) și, apropiindu-ne, să cerem o explicație a pildei, fie că este vorba de neghina din ogor, fie de alta. Și pentru ca să se înțeleagă mai exact ce semnifică casa lui Isus, să adune cineva din Evanghelii tot ce se spune despre casa lui Isus și despre ceea ce a fost spus sau făcut de El în ea. Căci aceste locuri adunate la un loc îl vor convinge pe cel ce *studiază* cu atenție o astfel de *lectură* (cf. 1 Timotei 4:13) că Scripturile Evangheliei nu sunt doar simple [în sens], cum cred unii, ci pentru credincioșii simpli, după dispensațiune, au devenit ca și cum ar fi simple, iar pentru cei ce sunt voitori și capabili să asculte cu mai mare pătrundere (ὀξύτερον) [în ele] sunt ascunse lucruri înțelepte și vrednice ale Cuvântului lui Dumnezeu.

2. După aceea, „El, răspunzând, le-a zis”, începând cu [cuvintele]: „Cel ce seamănă sămânța bună este Fiul Omului” (Matei 13:37) ***.

Dacă în [expunerea] precedentă, pe cât am putut, am analizat aceste [cuvinte], totuși acum ceea ce se va spune va putea fi împăcat cu ele, chiar dacă se bazează pe o interpretare diferită (καθ' ἑτέραν διήγησιν εχει λόγον). Și anume, fiți atenți, nu puteți, pe lângă explicațiile anterioare, să înțelegeți că *sămânța bună* sunt *fiii Împărăției* (cf. Matei 13:38) și într-un alt fel - [în sensul] că orice bine crește în sufletul omului, este <semănat> de Cuvântul lui Dumnezeu, [care era] *la început cu Dumnezeu* (cf. Ioan 1:1) și este urmașul Împărăției lui Dumnezeu, astfel încât opiniile sănătoase despre fiecare [subiect] sunt *fiii Împărăției* . Întrucât cei ce nu se comportă după porunca lui Isus, care a zis: „ *Vegheați și rugați-vă, ca să nu cădeți în ispită* ” (Matei 26:41), dorm, diavolul, care îi pândește, seamănă ceea ce se numește „ *neghină* ” (Matei 13:38), învățături pervertite, la ceea ce unii numesc concepte naturale (φυσικαΐς ἐννοίαις) [330] , la semințele bune [semănate] de Cuvânt. Prin urmare, întreaga *lume,* și nu numai Biserica lui Dumnezeu, poate fi numită poate *un ogor* : căci în toată lumea Fiul Omului a semănat sămânță bună, dar cel rău a

semănat neghină, care sunt opinii pervertite, *fiii celui rău* (cf. Matei 13:38) din depravare [331] . La sfârșitul lucrurilor, care se numește *sfârșitul veacului* (cf. Matei 13:39), trebuie să fie *o recoltă* (cf. Matei 13:39), pentru ca îngerii lui Dumnezeu, rânduiți în acest scop, să adune învățăturile rele care s-au atașat de suflet și să le dea spre nimicire, nimicindu-le *cu foc,* care, după cum se spune, *arde* (cf. Matei 13:40). Și în felul acesta îngerii și slujitorii Cuvântului vor aduna *din* întreaga *Împărăție* a lui Hristos *toate ispitele și gândurile nelegiuite* care sunt în suflete (cf. Matei 13:41), distrugându-le și *aruncându* - le *în cuptorul* aprins (cf. Matei 13:42). Atunci cei ce și-au dat seama că au primit în ei înșiși semințele celui rău pentru că au dormit vor plânge și, ca să zic așa, se vor indigna pe ei înșiși. Aceasta este „ *scrâșnirea dinților* ” (Matei 13:42) și de aceea se spune în Psalmi: „ *și-au scrâșnit dinții împotriva mea* ” (Ps. 34:16) [332] . Atunci *cei drepți vor străluci* nu diferit, ca la început, ci toți, *ca* un singur *soare, în Împărăția Tatălui lor.*(cf. Matei 13:43). În orice caz, Mântuitorul, ca și cum ar arăta spre o taină, poate datorită a tot ceea ce [a spus] în explicarea pildei și poate mai ales datorită [cuvintele]: „ *Atunci drepții vor străluci ca soarele în Împărăția Tatălui lor* ”, adaugă: „ *Cine are urechi* de auzit *să audă”* (Matei 13:43), învățându-i pe cei care cred că în explicarea pildei a fost interpretată cu cea mai mare claritate, astfel încât să poată fi înțeleasă chiar și în mijlocul ascultătorilor nepregătiți (έν τοις τυχουσι) [333] , că aceste [detalii] din interpretarea pildei însele au nevoie de lămuriri.

3. Dar, întrucât am spus mai sus referitor la [cuvintele]: „ *Atunci drepții vor străluci ca soarele* ” (Matei 13:43), că drepții nu vor străluci diferit, ca înainte, ci vor fi toți *ca* un singur *soare,* trebuie să expunem [înțelegerea] acestui loc care ni s-a prezentat. Se pare că Daniel, știind că *înțelepții* și mulți dintre drepți, distinși prin slavă, sunt *„lumina lumii”* (Matei 5:14), a spus: „Și *înțelepții vor străluci ca strălucirea cerului, iar* [unii] *dintre mulți drepți ca stelele în veci de veci* ” (Daniel 12:3). Și apostolul în [cuvintele]: „ *Una este slava soarelui și alta este slava lunii și alta este slava stelelor; și o stea se deosebește de alta în slavă.”*

„Tot așa este și învierea morților ” (1 Corinteni 15:41-42), spune același lucru ca și Daniel, luând acest gând din profeția sa. Și acum cineva va întreba cum se face că ei vorbesc despre diferența de lumină în cei drepți, iar Mântuitorul [spune] contrariul: *ca* un singur *soare, ei vor străluci* [334] *.* Presupun că la începutul fericirii celor [drepți] care sunt mântuiți, din moment ce cei care nu sunt astfel nu au fost încă purificați, are loc [tot ce privește] diferența de lumină în cei care sunt mântuiți [335] . Când, așa cum am explicat, *toate ispitele vor fi adunate din* întreaga *Împărăție* a lui Hristos și gândurile care *lucrează fărădelege vor fi aruncate în cuptorul aprins* (cf. Matei 13:41-42), iar cei mai răi vor fi nimiciți, și în timp ce acestea se întâmplă, cei care au adoptat opinii [care sunt] *fii ai celui rău* (cf. Matei 13:38) își vor veni în fire, *atunci,* fiind deveniți o singură lumină a soarelui, *cei drepți vor străluci în Împărăția Tatălui lor.* Pentru cine vor străluci ei,

dacă nu pentru cei mai josnici [decât ei], care vor folosi lumina lor, așa cum strălucește soarele acum pentru cei de pe pământ? Căci ei nu vor străluci pentru ei înșiși. Este posibil ca [zicala]: „să *lumineze lumina voastră înaintea oamenilor* ” (Matei 5:16) să poată fi *scrisă pe tabla inimii,* după cum a spus Solomon, *în trei feluri* (cf. Proverbe 3:3 și 22:20), astfel încât chiar și acum lumina ucenicilor lui Isus *să lumineze înaintea* restului *oamenilor,* și după moarte până la înviere, și după înviere, până când *vor ajunge toți la un om desăvârșit* (cf. Efeseni 4:13) și vor deveni toți un singur soare: *atunci vor străluci ca soarele în Împărăția Tatălui lor.*

4. „Împărăția cerurilor se mai aseamănă cu o comoară ascunsă într-o țarină, pe care un om a găsit-o și a ascuns-o.” (Matei 13:44)

Pe pildele dintâi le-a spus oamenilor; aceasta și cele două care urmează, care nu sunt pilde, ci asemănări (ού παραβολάς άλλ' όμοιώσεις) cu privire la Împărăția cerurilor, se pare că le-a vorbit ucenicilor în timp ce era în casă. Despre aceasta, precum și despre cele două care urmează, *cititorul* atent (cf. 1 Timotei 4:13) să examineze: poate că nu sunt pilde. Căci în cazul acelor [pilde anterioare] Scriptura nu a ezitat să le introducă pe fiecare cu cuvântul „pildă”, dar în cazul acestora nu a făcut același lucru. Și nu a făcut-o fără motiv. Căci dacă [Isus] vorbea oamenilor în pilde și [se spune că] „toate *aceste lucruri* < … > *le-a spus în pilde* < … > *și fără pildă nu le vorbea* ” (Matei 13:34), *și intrând în casă,* nu vorbește oamenilor, ci *ucenicilor care au venit* la El în ea (cf. Matei 13:36), atunci este lămurit că ceea ce se spunea în casă nu era o pildă. Căci vorbește *în pilde celor de afară* (cf. Marcu 4:11) și celor cărora *nu le este dat să cunoască tainele Împărăției Cerurilor* (cf. Matei 13:11). Totuși, cineva va spune: dacă acestea nu sunt pilde, atunci ce sunt? Poate atunci, urmând cuvântul Scripturii, vom spune că acestea sunt pilde. Și o pildă se deosebește de o pildă. Căci în [Evanghelia] după Marcu este scris: „Cu ce [336] *vom asemăna* (όμοιώσωμεν) *Împărăția lui Dumnezeu sau prin ce pildă* (έν τίνι παραβολή) *o vom ilustra?”* (Marcu 4:30). Din aceasta devine clar că există o diferență între asemănare și parabolă [337] . Într-adevăr, se pare că asemănarea este un termen generic, iar parabola este specifică. De asemenea, este posibil ca comparația, fiind genul cel mai general pentru o parabolă (γενικωτάτη ούσα της παραβολής), să includă ca specie (εχει έν εΐδει) atât o parabolă, cât și o comparație [specifică], care este numită la fel ca una generică. Acest lucru s-a întâmplat și cu alte [cuvinte], conform observației celor care sunt cunoscători în stabilirea multor termeni [de oameni], care spun că „atracția” (όρμήν) este un termen generic general, <acoperind> multe specii, cum ar fi „dezgust” (άφορμης) și „atracție” (όρμης), adică „atracție”, care este același cu genericul, este folosit atunci când [se desemnează] o specie în opoziție cu „zgust” [338] .

5. Și aici trebuie să examinăm separat țarina și separat comoara ascunsă în ea și cum, *după ce a găsit* această comoară ascunsă, omul pleacă *plin de bucurie și vinde tot ce are* pentru a *cumpăra țarina aceea* (cf. Matei 13:44). Trebuie să examinăm și ce anume vinde. Mi se pare că, conform acestui [loc], țarina este Scriptura, sădită cu ceea ce este evident în cuvintele istoriei [sfinte], în lege, în profeți și în restul gândurilor [ale Scripturii] - căci aceasta este o sădire mare și variată și [include] cuvintele întregii Scripturi - dar comoara ascunsă <în> țarin sunt gândurile ascunse și subiacente [evidente] ale *înțelepciunii, ascunse în taină* (cf. 1 Corinteni 2:7) și în Hristos, „în *care sunt ascunse* <.> *comorile înțelepciunii și ale cunoștinței”* (Coloseni 2:3). Altul, poate, va spune că *țarina,* cu adevărat *plină, pe care Domnul a binecuvântat-o* (cf. Gen. 27, 27), este „ *Hristosul lui Dumnezeu”* (Luca 9, 20), iar comoara ascunsă în ea este cea care este ascunsă în Hristos , după cuvintele lui Pavel, care a spus despre Hristos: *„întru care sunt ascunse comorile înțelepciunii și ale cunoștinței”* (Col. 2, 3). Așadar, lucrurile cerești și Împărăția Cerurilor sunt scrise figurativ în Scriptură, care [în acest sens] este Împărăția Cerurilor; sau Hristos Însuși, Împăratul veacurilor, este Împărăția Cerurilor, asemănată cu comoara ascunsă în țarină.

6. Ajunși la acest punct [în discuție], veți întreba dacă Împărăția Cerurilor este asemănată doar *cu o comoară ascunsă într-un ogor,* astfel încât ogorul semnifică [ceva] altceva decât Împărăția, sau dacă este asemănată cu acest întreg <ogor și> comoara ascunsă în ogor, astfel încât Împărăția Cerurilor, conform asemănării, ar fi atât ogorul, cât și comoara ascunsă în ogor. Un *om* oarecare , venind la ogor, fie că este vorba de Scripturi, fie de Hristos, care unește [în Sine] cele evidente și cele ascunse, găsește o comoară ascunsă de înțelepciune fie în Hristos, fie în Scripturi - căci, mergând prin ogor și cercetând Scripturile și căutând să-L înțeleagă pe Hristos, găsește o comoară în ea - și, *după ce a găsit-o, o ascunde* (cf. Matei 13:44), socotind că nu este sigur să descopere oricui gândurile tainice ale Scripturilor sau *comorile înțelepciunii și cunoștinței* (cf. Coloseni 2:3) în Hristos și, după ce a ascuns-o, pleacă, îngrijorat cum va cumpăra ogorul, sau Scriptura, pentru a o face a sa, luând din ceea ce este al lui Dumnezeu (άπο των του θεού), [339] *cuvântul lui Dumnezeu,* care i-a fost mai dinainte *încredințat* (cf. Romani 3:2).

Către evrei. Și după ce ucenicul lui Hristos a cumpărat țarina, *„Împărăția lui Dumnezeu”* (Matei 21:43) le este luată, care, conform unei alte pilde, este *o vie* (cf. Matei 21:33-42) și este dată „ *norodului care aduce roadele ei* ” (Matei 21:43), care au cumpărat țarina prin credință, deoarece și-a vândut toată averea și nu mai are nimic din fosta sa avere (și a avut răutate). Veți aplica aceeași [explicație] în cazul în care țarina care conține comoara ascunsă se dovedește a fi Hristos. Căci cei ce *au lăsat totul și L-au urmat* (cf. Luca 5:11), ca să spunem altfel (κατ' άλλον λόγον), și-au vândut averea, pentru ca, după ce a vândut-o și a dat-o mai departe și, cu ajutorul divin, primind în schimb bunăvoința Lui (καλήν

προαίρεσιν), să poată cumpăra țarina aceea care conține comoara ascunsă, cu un preț mare și vrednic de țarina aceea.

7. „Împărăția cerurilor se aseamănă iarăși cu un negustor care caută mărgăritare scumpe.” (Matei 13:45)

Întrucât, deși există mulți negustori care fac negoț cu multe [lucruri], *„Împărăția cerurilor este asemenea”* nu cu oricare dintre ei, ci doar „ *cui caută perle frumoase”* și găsește o perlă de mare preț, de mult preț, pe care a cumpărat-o în schimbul tuturor [bunurilor sale], cred că este logic să luăm în considerare [informațiile] despre natura perlelor. Totuși, rețineți că [Hristos] nu a spus că [negustorul] a vândut toate [perlele] pe care le avea: căci cel *care caută perle bune* a vândut nu numai perlele bune pe care le dobândise, ci și *tot ce avea* pentru a cumpăra această perlă bună (cf. Matei 13:45). În ceea ce privește natura perlelor, am aflat de la cei care au scris studii despre pietre [340] că unele perle sunt perle de uscat, iar altele sunt perle de mare. Perlele de uscat se nasc numai la indieni și sunt potrivite pentru peceți, monturi și coliere. Iar perlele de mare (διαφέροντες) alese se găsesc la aceiași indieni, iar cele care se nasc în Marea Roșie [341] sunt cele mai bune. Pe locul al doilea printre perle se află cele care sunt colectate în ocean, în largul coastei Marii Britanii. Pe locul al treilea, inferioare nu numai primei, ci și celei de-a doua, sunt cele care se găsesc lângă Bosfor, în Sciția [342] .

Despre perlele indiene se mai spune următoarele: că se nasc în scoici care prin natura lor seamănă cu niște spirale mari (στρόμβοις). Se spune că pasc în mare în stoluri sub îndrumarea unui fel de conducător al stolului, distins prin culoare și mărime și superior subordonaților săi, astfel încât acesta poate fi comparat cu așa-numitul rege al albinelor [343] . Iar despre prinderea perlelor alese, adică indiene, spun așa: băștinașii, după ce au înconjurat un cerc mare pe țărmul mării cu plase, se scufundă, încercând să prindă una dintre [perlele] principale dintre toți, căci după ce este prinsă, vânătoarea stolului subordonat ei, spun ei, devine ușoară, deoarece nimeni din el nu rămâne nemișcat, ci, ca și cum ar fi legat cu o curea, îl urmează pe conducătorul stolului.

Se mai spune că nașterea perlelor indiene necesită timp (χρόνοις συνίστασθαι), deoarece acest animal suferă multe transformări și schimbări până când se formează în cele din urmă. Se mai spune că învelișul animalului care poartă perla se deschide ca o gură și, după ce se deschide, primește umiditate cerească pură și neînvăluită, umplută cu care devine strălucitoare și produce o piatră mare și proporționată. Dar dacă uneori absoarbe umiditate tulbure, de calitate inferioară și furtunoasă (άνωμάλου χειμερίου τε), atunci concepe o perlă tulbure și pătată. Am descoperit, de asemenea, că dacă fulgerul prinde piatra concepută în procesul de formare, [învelișul] se închide și, ca și cum *** [344], de

frică, își împrăștie și își împarte urmașii în ceea ce se numesc „bule” (φυσήματα) [345] . Și se întâmplă atunci când [perlele], ca și cum ar fi premature, se nasc mici și întunecate, dar altfel proporționate. Perlele indiene au și următoarea [diferență] față de altele: sunt de culoare albă, au un luciu asemănător argintului și emană în liniște o strălucire verzuie, iar forma lor, de regulă, este rotundă. Suprafața lor este mai delicată și mai moale decât cea a pietrei. Este atât de plăcut să privești încât, așa cum a spus cel care a scris [lucrarea citată] despre pietre (ó άναγράψας περί των λίθων) [346] , este cântată alături de cele mai celebre [miracole] (παρά τοις έμφανεστέροις άφυμνεΐσθαι). Un alt semn al unei perle alese este faptul că are o suprafață netedă, rotunjită, o culoare albă orbitoare și o dimensiune foarte mare. Asta [se spune] despre [perlele] indiene.

Cele din Britania, spun ei, sunt aurii la culoare, dar oarecum tulburi și cu o strălucire mai pată. Iar [perlele] din strâmtoarea Bosfor sunt mai închise la culoare decât cele britanice, albastru pal și complet tulburi, moi și mari. Iar [perlele] din strâmtoarea Bosfor nu se nasc în „pinne” (πίναις), care sunt un fel de scoici care poartă perle, ci în ceea ce se numesc „midii” (μυσί). Pășunea acestor [perle], mă refer la cele din Bosfor, se află în mlaștini. De asemenea, se spune că în Acarnania [347] există un al patrulea fel de perle [născute] în „pinne”. Nu sunt foarte valoroase, dar au o formă neregulată și o culoare complet tulbure și murdară. Pe lângă acestea, în aceeași Acarnanie există și alte [perle] care sunt lipsite de valoare din toate [motivele posibile] (πάντων ενεκεν άπόβλητοι).

8. După ce am adunat aceste [informații] din studiile pietrelor, cred că Mântuitorul a spus: *„Împărăția cerurilor este asemenea unui negustor care caută mărgăritare frumoase”* (Matei 13:45), cunoscând diferența dintre mărgăritare, dintre care [unele] sunt bune și altele rele: căci dacă printre mărgăritare unele nu ar fi rele, nu s-ar fi spus „ celui ce caută *mărgăritare frumoase ”.*
Căutați [348] mărgăritare în felurite cuvinte care vestesc adevărul și le poartă [în sine], iar prorocii, s-ar putea spune, scoici, devenind însărcinați din umezeala cerească și zămislind din cer *cuvântul adevărului* (cf. Iacov 1:18), să fie *mărgăritarele bune* pe care, potrivit acestei ziceri, le caută negustorul. Dar conducătorul turmei de mărgăritare, după ce L-a găsit, restul se găsesc, este mărgăritarul de mare preț, Hristos al lui Dumnezeu, Cuvântul, întrecând scrierile și gândurile prețioase ale legii și ale profeților, după ce L-a găsit, este ușor să înțelegi toate celelalte. Mântuitorul, unde spune: *„Nu aruncați mărgăritarele voastre* înaintea *porcilor”* (Matei 7:6), vorbește tuturor ucenicilor ca niște negustori, nu numai căutând *mărgăritare bune,* ci [deja] găsindu-le și dobândindu-le. Și că aceasta li s-a spus [tocmai] ucenicilor, este limpede din faptul că aceste cuvinte sunt precedate [de următoarele]: *„Văzând mulțimile, S-a suit pe munte și, după ce a șezut jos, ucenicii Lui au venit la El* ” (Matei 5:1). Căci [abia] după aceste cuvinte se spune: *„Nu dați cele sfinte câinilor, nu aruncați*

mărgăritarele voastre înaintea *porcilor* ” (Matei 7:6). Poate că cel care nu are perle sau mărgăritare de mare preț nu este ucenicul Mântuitorului și *** [posesor] [349] *de perle bune,* și nu de felul celor tulburi și întunecate, cum ar fi învățăturile ereticilor, care nu se nasc în Răsărit, ci în Apus sau în Nord, dacă și aceste [detalii] ar trebui luate în considerare având în vedere diferența pe care am găsit-o între perlele născute în locuri diferite [350] . Și poate că învățăturile tulburi și ereziile, împotmolite (κατειλιγμέναι) în *faptele firii pământești* (cf. Gal. 5:19), sunt perlele întunecate și urâte născute în mlaștini.

9. Vei asocia expresia *„celui ce caută mărgăritare frumoase* ” cu cuvintele *„caută și vei găsi* ” (Matei 7:7) și *„oricine* caută *găsește* ” (Matei 7:8). Căci ce „ *cauți* ” tu sau ce „ găsește *oricine caută* ”? Aș îndrăzni să spun - mărgăritarele și acea mărgară pe care o dobândește renunțând la toate și suferind pierderi; de dragul cărora, Pavel spune: *„Am pierdut toate lucrurile* ca *să-L câștig pe Hristos* ” (Filipeni 3:8), numind *„toate lucrurile”* mărgăritare bune și *„ca să-L câștig pe Hristos* ” [vorbind despre] *singura mărgară de mare preț* (cf. Matei 13:46). Căci o lampă este de mare preț pentru cei ce sunt în întuneric și este nevoie de o lampă până când răsare soarele; *Slava* de pe *fața lui Moise* este, de asemenea, valoroasă (cf. 2 Cor. 3:7) și mă gândesc și la cea de pe fața profeților, [căci este] o priveliște frumoasă și, prin intermediul ei, ni se oferă oportunitatea de a vedea slava lui Hristos, despre care Tatăl mărturisește prin cuvintele: *„Acesta este Fiul Meu iubit, în care Îmi găsesc plăcerea* ” (Matei 3:17). Dar *„ceea ce a fost proslăvit în această parte este lipsit de slavă, din pricina slavei celei care întrece* ” [351] (2 Cor. 3:10), și la început avem nevoie de slava care poate înceta din pricina *slavei celei care întrece,* așa cum avem nevoie de cunoaștere *parțială,* care *va înceta când va veni cea desăvârșită* (cf. 1 Cor. 13:10). Așadar, fiecare suflet, ajuns la pruncie și îndreptându-se „ *spre desăvârșire”* (Evrei 6:1), are nevoie, până la *„împlinirea vremii”* (Galateni 4:4), de un tutore, *administratori* și *păzitori* (cf. Galateni 4:2), pentru ca, după toate acestea, cel care mai înainte nu era cu nimic *diferit de un rob, deși era stăpânul tuturor* (cf. Galateni 4:1), fiind eliberat de un tutore [352] , administratori și păzitori, să poată primi moștenirea părintească, corespunzătoare mărgăritarului prețios și *desăvârșirii venite, sfârșind ceea ce este în parte* (cf. 1 Corinteni 13:10), când oricare [dintre acești oameni] va putea cuprinde „ *extremitatea cunoașterii lui Hristos”* (Filipeni 3:8), fiind pregătit mai dinainte de o cunoaștere care, ca să spunem așa, este depășită de cunoașterea lui Hristos. Însă majoritatea, neavând înțeles frumusețea numeroaselor perle ale legii (μαργαριτων νομικων) și toată cunoștința profetică, care este încă *„parțială”* (1 Corinteni 13:10), crede că pot, fără a clarifica și a înțelege acest lucru de la început până la sfârșit (δι' όλων), să găsească o singură perlă prețioasă și să vadă *„extremitatea cunoașterii lui Hristos Isus”*.(Fil. 3:8), în comparație cu care tot ce a precedat o cunoaștere atât de mare și semnificativă, nefiind *gunoi* (cf. Filip. 3:8) prin natura sa, apare ca gunoi, care, poate, este *gunoiul* aruncat în

smochin de către vieru (cf. Luca 13:8-9) [și] este motivul pentru care acesta aduce rod.

10. Așadar, „ *pentru orice lucru* este *un timp și un timp pentru fiecare lucru sub cer”* (Eclesiastul 3:1) și există un „ *timp pentru a aduna pietre”* (Eclesiastul 3:5), [adică] perle bune, și un timp pentru a găsi, după ce le-ai adunat, o perlă de mare preț, când este potrivit să te duci și să vinzi tot ce ai pentru a cumpăra acea perlă (cf. Matei 13:45-46). Căci, așa cum oricine vrea să devină înțelept în cuvintele adevărului trebuie mai întâi să dobândească cunoștințele fundamentale (στοιχειωθηναι), apoi să progreseze în învățătura fundamentală și să o prețuiască mult, dar totuși să nu se oprească la ea, astfel încât, după ce i-au dat la început ce i se cuvine, dar după ce au trecut „la *desăvârșire”* (Evrei 6:1), să fie recunoscător introducerii pentru că s-a dovedit utilă de la început, - tot așa, înțelegerea desăvârșită a Legii și a Profocilor este învățătura fundamentală (στοιχείωσίς) pentru înțelegerea desăvârșită a Evangheliei și a tot ceea ce înseamnă cuvintele și faptele lui Iisus Hristos.

11. „Împărăția cerurilor este iarăși asemenea unui năvod aruncat în mare.” (Matei 13:47)

Ca și în cazul tablourilor și statuilor, asemănarea cu acelea [lucruri] după al căror model sunt realizate nu este o asemănare în toate [aspectele], ci, de exemplu, o imagine pictată cu ceară pe o suprafață de lemn [353] are o asemănare în aspect și culoare, dar nu păstrează adânciturile și proeminențele, ci doar aspectul lor; pe când în crearea statuilor se încearcă păstrarea asemănării în ceea ce privește adânciturile și proeminențele, dar, totuși, nu și culoarea; dacă se face o imagine de ceară (κήρινον έκμαγεΐον), atunci se încearcă păstrarea amândouă - mă refer atât la [asemănarea] în culoare, cât și la adânciturile și proeminențele - dar nu înfățișează ceea ce este în adâncuri - tot așa, rețineți, în comparațiile din Evanghelie, Împărăția Cerurilor, care este asemănată cu ceva, este asemănată nu datorită tuturor [proprietăților] inerente subiectului comparației, ci datorită unora, care sunt necesare învățăturii primite [de ascultători] (ό παραληφθείς λόγος). Prin urmare, și aici, „ *Împărăția cerurilor este asemenea unui năvod aruncat în mare”* (Matei 13:47), nu [în sensul] așa cum cred unii, care afirmă că această zicere implică diferitele firi ale celor răi și drepți prinși în năvod, astfel încât, pe baza [cuvintelor] *„care au prins* [pești] *de tot felul”* (cf. Matei 13:47), [ar trebui] să se creadă că există numeroase și diferite firi ale celor drepți și, în mod similar, ale celor răi [354] . Căci toate Scripturile sunt contrare acestei interpretări, care face evident liberul arbitru (το αύτεξούσιον) și îi învinovățesc pe păcătoși și îi laudă pe cei vrednici, deoarece mustrarea care urmează reprezentanților genurilor rele, care s-au dovedit a fi astfel prin natură, sau lauda reprezentanților genurilor mai nobile (των άστειοτέρων), ar fi nedreaptă. Căci motivul pentru care peștii sunt răi sau buni nu stă în sufletele

peștilor, ci în ceea ce știa Cuvântul când a zis: *„Să scoată apele târâtoare, care au viață”* (Gen. 1:20), - când *„Dumnezeu a creat balene mari și tot felul de viețuitoare care se mișcă, pe care le-au scos apele, după soiul lor”* (Gen. 1:21). Așadar, *„tot felul de viețuitoare care se mișcă”, „apa a scos după soiul ei”,* iar cauza nu era în ea [adică nu în suflet]. În acest caz, însă, suntem de vină pentru faptul că există soiuri *bune* și vrednice de așa-numitele *vase* , sau *rele* și vrednice de a fi *aruncate* (cf. Matei 13:48). Căci nu firea din noi este cauza răutății, ci hotărârea de bunăvoie care face răul (προαίρεσις έκούσιος ούσα κακοποιητική). Și tot așa, nu firea, ca fiind incapabilă de nedreptate, este cauza dreptății, ci *Cuvântul,* pe care l *-am primit , care îl pregătește pe cel drept.*(cf. Marcu 4:20). Și într-adevăr, este imposibil să vedem genurile creaturilor care trăiesc în apă schimbându-se de la genuri rele, ca la pești, la unele nobile, sau de la mai bine la mai rău, în timp ce printre oameni se poate observa întotdeauna cum drepții sau ticăloșii fie trec de la viciu la virtute, fie de la succesul în virtute se întorc la o abundență de viciu. De aceea, în Ezechiel, este scris următorul lucru despre cel care se întoarce de la fărădelege la respectarea poruncilor divine: *„Și cel rău, dacă se întoarce de la toate fărădelegile pe care le-a săvârșit”* și așa mai departe până la [cuvintele] *„ca să se întoarcă de la calea lui cea rea și să trăiască”* (cf. Ezechiel 18:21, 23), dar despre cel care se întoarce de la succesul în virtute la o abundență de viciu – următorul lucru: *„Și dacă omul drept se întoarce de la dreptatea lui și săvârșește nelegiuire”* și așa mai departe până la [cuvintele] *„și în păcatele lui pe care le-a săvârșit, va muri în ele”* (cf. Ezechiel 18:24). Sau să ne spună cei care, pe baza pildei [355] a mrejelor, introduc naturi [diferite], *omul rău,* care s-a întors după aceea *de la toate fărădelegile pe care le-a săvârșit,* păzind *toate poruncile* Domnului și practicând *dreptatea și mila* (cf. Ezechiel 18:21), de ce natură era când era un om rău? Cu siguranță nu una vrednică de laudă. Dar dacă, așadar, este vrednică de învinovățire, atunci ce natură i s-ar putea atribui pe bună dreptate când s-a întors „ *de la toate fărădelegile pe care le-a săvârșit”?* Căci dacă era rău din cauza a ceea ce se întâmplase înainte, cum s-a schimbat în bine? Dar dacă era nobil din cauza a ceea ce a urmat, cum, fiind de natură nobilă, a fost un om rău? Veți fi puși în fața unei întrebări similare cu privire la *omul drept care se abate de la dreptatea sa și săvârșește nelegiuire, dedicându-se tuturor fărădelegilor* (κατά πάσας τάς άνομίας) (cf. Ezechiel 18:24). Căci înainte de a se îndepărta de dreptate, în timp ce se afla în mijlocul faptelor drepte, el nu era de o fire rea; căci în dreptate o fire rea nu ar avea loc, întrucât un *pom* rău - viciul - nu poate *aduce roade* bune (cf. Matei 7:18) - [roadele] virtuții. Și, pe de altă parte, fiind de o fire nobilă și neschimbătoare, nu s-ar fi îndepărtat de bine, după ce ar fi fost considerat (χρηματίσαι) drept drept, *„de la dreptatea sa”* pentru a săvârși *„nedreptate, delectându-se cu toate fărădelegile pe care [cei răi] le-au săvârșit* ” (cf. Ezechiel 18:24) [356] .

12. Din cele spuse, trebuie să se creadă că Împărăția Cerurilor este asemănată cu *„o mrejă aruncată în mare și care prinde* [pești] *de tot felul”* (Matei 13:47) pentru a arăta diversitatea voințelor omenești, care diferă pe cât posibil între ele, astfel încât [cuvintele] *„prinderea de tot felul”* [înseamnă] pe cei care sunt vrednici de laudă și de mustrare pentru înclinațiile lor spre [diverse] feluri de virtuți sau vicii. Iar Împărăția Cerurilor este asemănată cu împletirea variată a mrejelor, deoarece Vechiul și Noul Testament sunt țesute din gânduri diverse și variate. Și așa cum dintre peștii prinși în plasă, unii se găsesc în unele părți ale plasei, iar alții în altele, și fiecare în partea în care a fost prins, tot așa, poate, în cazul celor prinși în plasa Scripturilor, veți descoperi că unii, conform acestei ziceri (κατά τόδε το ρητον) [357], sunt prinși în plasa profetică, de exemplu, a lui Isaia, Ieremia sau Daniel, alții în [plasa] legii, alții în Evanghelie și unii în apostoli. Căci la început oricine este prins de Cuvânt sau pare a fi prins este prins [doar] de o anumită parte a întregii plase. Dar nu este nimic absurd [în aceasta] dacă unii dintre peștii prinși sunt încurcați în întreaga împletire a plasei Scripturilor și sunt prinși și ținuți [de ea] din toate părțile, neputând să se elibereze, ci, ca și cum ar fi înrobiți din toate părțile, nu au ocazia să cadă din plasă. Această *plasă este aruncată în mare (cf. Matei 13:47), [adică în] viața oamenilor*** <aruncați în sus și în jos>* [358] plini de neliniște în tot universul și înotând în faptele amare ale vieții. Această plasă nu a fost complet umplută (πεπληρωμένη) înaintea Mântuitorului nostru Iisus; căci plasei legii și a profocilor îi lipsea Cel ce a zis: *„Nu credeți că am venit să stric Legea sau prorocii: n-am venit să stric, ci să împlinesc* (πληρωσαι)” (Matei 5:17). Și plasa plasei a fost umplută (πεπλήρωται) prin intermediul Evangheliilor și al cuvintelor lui Hristos, [transmise] prin apostoli [359] . De aceea *„împărăția cerurilor este asemenea unei plase aruncate în mare și adunate tot felul de* pești ” (Matei 13:47).

Pe lângă explicația deja dată, [expresia] *„care au prins* [pești] *de tot felul”* (έκ παντος <γένους>) poate însemna chemarea neamurilor din fiecare neam (άπο παντος γένους). Iar cei care slujesc cu mrejele aruncate în mare sunt stăpânul mrejelei, Iisus Hristos, și *îngerii care au venit și Îi slujesc* (cf. Matei 4:11), care nu *scot* mrejele din mare și nu le duc *la țărm* (cf. Matei 13:48), [adică] în afara acestei lumi (τά εξω του βίου πράγματα) [360] , decât dacă mrejele sunt pline, adică [dacă] nu *intră* în el *plinătatea neamurilor* (cf. Romani 11:25). Când va intra, atunci îl vor scoate din această ființă inferioară (άπο των τηδε και κάτω πραγμάτων) și îl vor duce afară la ceea ce se numește figurativ *țărm;* acolo cei care l-au scos afară se vor ocupa să se așeze lângă țărm și să se așeze pe el (καθίσαι παρά τω αίγιαλω καΐ ίδρύσαι έαυτούς έκεΐ) [361] , astfel încât fiecare dintre cei buni din plasă va fi pus în categoria corespunzătoare în *vasele* sale menționate aici, iar cei care sunt puși în mod opus și numiți *răi vor fi aruncați afară* (cf. Matei 13:48). Iar ceea ce este afară este un cuptor aprins, așa cum a explicat Mântuitorul, zicând: „ *Așa va fi la sfârșitul veacului: îngerii vor ieși și vor despărți pe cei răi din mijlocul celor drepți și îi vor arunca în cuptorul*

aprins” (Matei 13:49-50). Mai mult, trebuie ținut cont de faptul că deja prin pilda neghinei și comparația anterioară am fost învățați că îngerii vor fi însărcinați cu deosebirea și despărțirea celor răi de cei drepți. Căci se spune mai sus că „ *Fiul Omului va trimite pe îngerii Săi și vor aduna din Împărăția Lui toate lucrurile care sunt pricină de păcătuire și pe cei ce săvârșesc fărădelegea și îi vor arunca în cuptorul aprins; acolo va fi plânsul și scrâșnirea dinților”* (Matei 13:41-42). Aici este vorba că *„îngerii vor ieși și vor despărți pe cei răi de cei drepți și îi vor arunca în cuptorul aprins”.*

13. Nu rezultă de aici, așa cum cred unii, că oamenii care sunt mântuiți în Hristos sunt mai buni chiar decât sfinții îngeri. Căci cum pot fi comparați cei care sunt aruncați *în vase* de către sfinții îngeri (cf. Matei 13:48) cu cei care îi aruncă în vase, fiind puși sub autoritatea lor? Spunem aceasta, însă, fără a rămâne în ignoranță faptul că unii dintre acei îngeri cărora nu li se încredințează o astfel de datorie (οἰκονομίαν), dar totuși nu toți, sunt depășiți de oamenii care vor fi mântuiți în Hristos. Căci am citit și cuvintele *„în ce voiesc îngerii să privească”* (1 Petru 1:12), unde nu spune „toți îngerii”. Cunoaștem și cuvintele „ *vom judeca pe îngeri”* (1 Corinteni 6:3), unde nu spune „toți îngerii”.

Dacă aceasta este scrisă despre mrejele și despre cei din ele, atunci cel care ar vrea să nu vadă niciun rău *de niciun fel* în mrejele înainte de *sfârșitul lumii* și înainte ca *îngerii să iasă și să despartă pe cei răi de cei drepți* (cf. Matei 13:49), pare să fi înțeles greșit Scriptura și să dorească imposibilul. Așadar, să nu ne mirăm dacă, înainte ca îngerii trimiși în acest scop *să-i despartă pe cei răi de cei drepți,* vedem că și adunările noastre sunt pline de oameni răi. Dimpotrivă, cum ar putea cei *aruncați în cuptorul aprins* (cf. Matei 13:50) să nu fie mai numeroși decât cei drepți! [362]

Întrucât am spus la început [363] că pildele și asemănările nu se aplică tuturor [proprietăților lucrurilor] cu care sunt comparate și asemănate, ci unora, atunci în expunerea următoare trebuie arătat și că în cazul peștilor, dacă vorbim despre viața lor, li se întâmplă ceva rău atunci când ajung în plasă - căci sunt lipsiți de viața potrivită firii lor și nici cei aruncați *în vase* , nici cei aruncați afară nu suferă nimic mai mult decât pierderea acelei vieți proprii peștilor. Dar în cazul la care se referă pilda, este rău să fii în mare și să nu ajungi în plasă, astfel încât să fii aruncat în vase împreună cu [oamenii] buni. Așadar, peștii răi sunt respinși și aruncați afară, dar oamenii răi, conform acestei asemănări (ὁμοίωσιν), sunt aruncați în cuptorul aprins, pentru ca și lor să li se întâmple ceea ce se spune în Ezechiel despre cuptor: *„Și cuvântul Domnului a venit la mine, zicând: Fiul omului, iată, casa lui Israel Mi-a ajuns toată amestecată cu arama și fierul”* și așa mai departe până la [cuvintele]: „Și *veți ști de ce Eu, Domnul, Mi-am vărsat mânia peste voi”* (cf. Ezechiel 22:17-18, 22).

14. „Ați înțeles voi toate acestea? Ei zic <…>: Da” (Matei 13:51).

Iisus Hristos, știind ce este în inimile oamenilor, așa cum a învățat Ioan în Evanghelie (cf. Ioan 2:24-25), nu întreabă în neștiință, ci, odată ce a înțeles [firea] omului, se folosește de toate [proprietățile] lui, una dintre ele fiind a întreba. Și nu este de mirare dacă Mântuitorul face aceasta, întrucât Dumnezeul a toată [existența], purtând [nedesăvârșirea] oamenilor (τροποφορων τούς άνθρώπους), „ *ca și cum un om* ar purta [364] [nedesăvârșirea] *fiului său”* (cf. Deut. 1:31), pune întrebări, de exemplu: *„Adam, unde ești?”* (Gen. 3:9) și „ *Unde este Abel, fratele tău?”* (Gen. 4:9). Cineva de aici va susține, distorsionând [sensul textului] (βιασάμενος), că *„înțeles”* nu se spune ca o întrebare, ci ca o afirmație și va spune, de asemenea, că și ucenicii l- *au spus* „ *da”,* confirmând afirmația Sa. Totuși, fie că întreabă, fie că afirmă, nu este întâmplător (άναγκαίως) că [aici] se spune nu doar *„acesta”* - adică un pronume demonstrativ - și nu doar *„tot”,* ci *„toate acestea”.*

Acum El pare să indice că, de dragul (προ) [365] *Împărăției Cerurilor,* ucenicii s-au făcut *cărturari* (cf. Matei 13:52); dar acest lucru este contrazis de ceea ce se spune în Faptele Apostolilor, după cum urmează: *„Când au văzut îndrăzneala lui Petru și a lui Ioan și au înțeles că erau oameni neînvățați și simpli, s-au mirat și i-au recunoscut, pentru că fuseseră cu Isus”* (Faptele Apostolilor 4:13). Căci cineva va pune întrebarea în această privință: dacă erau cărturari, cum se face că în Faptele Apostolilor sunt numiți *neînvățați și simpli* ? Dacă erau *neînvățați și simpli,* cum îi numește Mântuitorul cel mai clar cărturari? La aceste întrebări s-ar putea spune fie că în Faptele Apostolilor nu toți sunt numiți *neînvățați și simpli , ci Petru și Ioan, și că erau mai mulți ucenici care înțelegeau totul* (cf. Matei 13:51), cărora li se spune *„fiecare cărturar”* etc. (cf. Matei 13:52); sau că un scrib este numit oricine este învățat doctrina conform literei legii, astfel încât chiar și *cei needucați și simpli* , încă călăuziți de litera legii, sunt într-un anumit sens numiți scribi. Căci este deosebit de natural *ca* oamenii simpli, care nu cunosc interpretarea alegorică (μή είδότων τροπολογεΐν) și nu înțeleg ceea ce ține de sensul spiritual (τά της άναγωγης) al Scripturilor, ci care cred în litera simplă și o apără, să se numească scribi.

Cineva va interpreta cuvintele: „ *Vai de voi, cărturari și farisei fățarnici”* (Matei 23:13) ca fiind adresate cuiva care nu cunoaște decât litera.

Aici te vei întreba dacă el este asemenea cărturarului legii și cărturarului Evangheliei și asemenea celui care citește și aude legea și spune: *„care este o alegorie”* (Galateni 4:24), și [el interpretează] Evanghelia, adică păstrând sensul literal corespunzător evenimentelor (τηρουμένης της κατά τά γενόμενα ιστορίας), știe să se înalțe infailibil la sensul spiritual (είδέναι… την έπΐ τά πνευματικά απταιστον άναγωγήν), astfel încât [cunoștințele dobândite de el] să nu fie

„ *duhuri ale răutății”* (Efeseni 6:12), ci duhuri ale bunătății, opuse duhurilor răului. *Cărturarul este învățat despre Împărăția Cerurilor* (*cf.* Matei 13:52), conform sensului mai simplu, atunci când cineva din iudaism primește învățătura bisericească a lui Iisus Hristos, și conform sensului mai profund, atunci când cineva, după ce a dobândit primele principii (είσαγωγάς) cu ajutorul literei Scripturilor, se înalță la lucrurile spirituale, numite Împărăția Cerurilor. Împărăția Cerurilor poate fi înțeleasă prin întâlnirea oricărui gând [din Scriptură], prin înțelegerea lui într-un mod sublim, prin compararea [cu alții] și prin justificarea lui, astfel încât cel care are o abundență de cunoștințe adevărate se va afla în Împărăția multor Ceruri astfel explicată. Astfel, în sens figurat, veți înțelege (τροπολογήσεις) și [cuvintele]: *„Pocăiți-vă, căci s-a apropiat Împărăția Cerurilor”* (Matei 4:17) - [ca o îndemnare la aceasta] cărturarii, adică cei care se bazau pe literă simplă, pocăindu-se de o astfel de interpretare, învață [învățătura spirituală transmisă] prin Iisus Hristos, Cuvântul Viu (του έμψύχου λόγου) [366] , care se numește Împărăția Cerurilor. Prin urmare, în măsura în care Iisus Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, [care era] „la *început cu Dumnezeu”* (Ioan 1:2), nu locuiește în suflet, Împărăția Cerurilor nu este în el; dar când cineva se apropie de a cuprinde Cuvântul, Împărăția Cerurilor se apropie de el.

Dacă însă Împărăția Cerurilor și Împărăția lui Dumnezeu sunt una și aceeași în esență (ύποστάσει), deși nu și în nume (έπινοία), este limpede că celor cărora li se spune: *„Împărăția lui Dumnezeu este în voi”* (Luca 17, 21), li s-ar putea spune și: „Împărăția cerurilor este în voi”, și în primul rând având în vedere apelul de la literă la duh, pentru că *atunci când* cineva *se întoarce la Domnul, vălul este luat* de la literă, dar *Domnul este Duhul* (cf. 2 Corinteni 3, 16-17).
Adevăratul *stăpân al casei* (cf. Matei 13:52) este atât liber, cât și bogat: pentru că, [începând] cu înțelegerea literei (άπο γραμματείας), a învățat Împărăția Cerurilor, este bogat în *„orice cuvânt”* din Vechiul Testament și *„orice cunoștință”* (1 Corinteni 1:5) despre noua învățătură a lui Iisus Hristos, iar această bogăție, pusă deoparte în vistieria sa, unde adună comori, ca *unul care a învățat Împărăția Cerurilor* (cf. Matei 13:52), o păstrează „în cer, unde nu strică *molia, nici nu sapă hoții”* (Matei 6:20). Mai mult, despre cel care, așa cum am explicat, își adună comori în cer, se poate spune cu adevărat că nici o molie a patimilor (σής των παθων) nu se poate atinge de averea sa spirituală și cerească. Și despre molia patimilor am spus, bazându-mă pe Proverbe, în care este scris: *„Cum molia în haină și viermele în copac, așa întristarea vătămează inima omului”* (Prov. 25:20). Căci viermele și molia sunt întristarea care vătămează inima, ale cărei comori nu sunt în ceruri și nici în lucruri duhovnicești; căci dacă cineva își adună comori acolo, atunci inima lui este în ceruri, - căci *„unde este comoara* <...> *acolo* <...> *este inima”* (Matei 6:21), - și spune despre aceasta: *„Chiar dacă se ridică oaste împotriva mea, inima mea nu se va teme* ” (Psalmul 26:3). Tot așa sunt și hoții, despre care

Mântuitorul a spus că *„toți cei ce au venit înainte de Mine sunt hoți și tâlhari”* (Ioan 10:8), ei nu pot săpa comorile ascunse în cer și inima care este cu ei și din acest motiv El spune: „ *El ne-a înviat și* ne- a așezat *în locurile cerești, în Hristos”* (Efeseni 2:6) și „ *cetățenia noastră este în ceruri”* (Filipeni 3:20).

15. Întrucât „ *orice cărturar învățat în Împărăția cerurilor este asemenea unui stăpân de casă care scoate din comoara sa lucruri noi și vechi”* (Matei 13:52), este limpede că, conform așa-numitei transformări a premisei (της προτάσεως άντιστροφήν) [367] , oricine nu scoate din comoara sa lucruri noi și vechi nu este un cărturar învățat în Împărăția cerurilor. De aceea, trebuie să ne străduim în orice fel să adunăm în inimile noastre, *prin citire, instruire, învățătură* (cf. 1 Timotei 4:13) și *meditare la legea Domnului zi și noapte* (cf. Ps. 1:2), nu numai cuvintele noi ale Evangheliilor, apostolilor și Apocalipsa lor, ci și cuvintele vechi *ale legii, care are o umbră a binecuvântărilor viitoare* (cf. Evrei 10:1), și pe prorocii care au profețit după ele. Acestea vor fi adunate după ce le *vom fi citit și le vom fi cunoscut* (cf. 2 Cor. 3:2) și, după ce ni le vom aminti, vom compara în mod potrivit „ *lucrurile duhovnicești cu cele duhovnicești”* (1 Cor. 2:13), comparând între ele nu ceea ce este incomparabil, ci ceea ce este comparabil și având o anumită asemănare în exprimare care denotă asemănarea atât a gândurilor, cât și a învățăturilor (λέξεως τούτον σημαινούσης καί νοημάτων καί δογμάτων), pentru ca *din gura a doi sau trei,* sau chiar mai mulți, *martori* din Scriptură să putem stabili și confirma *orice cuvânt* al lui Dumnezeu (cf. 2 Cor. 13:1). Și cu ajutorul lor trebuie să-i facem de rușine (δυσωπητέον) pe cei care, pe cât le stă în putere, despart Dumnezeirea și separă noul de vechi [368] , ca aceia care sunt departe de a fi asemenea *stăpânului casei* , *care scoate din vistieria sa cele noi și cele vechi* (cf. Matei 13, 52).

Întrucât cel asemănat cu cineva este diferit de cel cu care este asemănat, atunci „ *cărturarul învățat în Împărăția cerurilor”* va fi cel asemănat, iar stăpânul casei este diferit de el, „ *care scoate din vistieria sa lucruri noi și vechi”* (Matei 13:52). Dar cel asemănat cu el, ca unul care îl imită, vrea să facă [ceva] similar. În acest caz, poate că stăpânul casei este însuși Isus, care scoate din vistieria Sa, la vreme potrivită pentru învățătură, lucruri noi, [adică] duhovnicești, neîncetat înnoite de El în *omul dinăuntru* al celui drept, [de asemenea] neîncetat *înnoite din zi în zi* (cf. 2 Cor. 4:16), precum și cele vechi, *scrise cu litere pe pietre* (cf. 2 Cor. 3:7) și pe *inimile de piatră* (cf. Ezechiel 11:19) *ale omului vechi* (cf. Efeseni 4:22), pentru ca prin compararea literei cu arătarea duhului să-l îmbogățească *pe cărturarul învățat în Împărăția Cerurilor* (cf. Matei 13:52) și să-l facă asemenea Lui, până când *ucenicul* va *fi ca un învățător* (cf. Matei 10:25), imitând mai întâi pe imitatorul lui Hristos, iar după aceea pe Hristos Însuși, după cum a spus Pavel: *„Fiți imitatori ai Mei, precum și Eu sunt imitator al lui Hristos”* (1 Cor. 11:1). Însă, într-un sens mai simplu, Isus, stăpânul casei, poate scoate din vistieria Sa cele noi, adică învățătura Evangheliei și cele vechi – o comparație între cuvintele

luate din lege și din profeți, exemple ale cărora se găsesc în Evanghelii. În ceea ce privește aceste lucruri noi și vechi, trebuie să ascultăm și de legea spirituală, care spune în Levitic: „ *Veți mânca ce e vechi și ce e vechi din ce e vechi* (παλαιά παλαιών) *și veți lepăda ce e vechi din ce e nou, și Eu voi pune* locuința Mea *în mijlocul vostru” (Lev. 26:* 10-11). Căci *mâncăm* cu binecuvântare (έν εύλογία) [370] *cele vechi,* [adică] cuvintele profetice și *cele vechi ale celor vechi,* [adică] cuvintele] legii, iar la venirea noii evanghelii [învățăturii], trăind după Evanghelie, *lepădăm cele vechi,* [adică] litera [Scripturii], *de la fața celei noi,* iar El *își așază locuința printre* noi, împlinind făgăduința pe care a dat-o: „ *Voi locui și voi umbla printre ei”* (2 Corinteni 6:16; cf. Lev 26:12).

16. „Și după ce a terminat Isus de spus aceste pilde, a plecat de acolo. Și S-a întors în țara Lui” [etc.] (Matei 13:53–58).

Întrucât am examinat mai sus dacă ceea ce s-a spus oamenilor nu erau pilde, iar ucenicilor asemănări [371] și am expus observațiile referitoare la aceasta care, în opinia mea, merită atenție, trebuie știut că toate acestea par a fi contrazise de faptul că nu numai dintre pilde, ci și despre ceea ce am interpretat ca asemănări, se spune la sfârșit: *„Și după ce a terminat Iisus pildele acestea, a plecat de acolo”* (Matei 13:53). Prin urmare, să ne întrebăm dacă toate acestea ar trebui respinse [372] sau dacă ar trebui spus că există două feluri de pilde, cele care sunt spuse oamenilor și cele care sunt anunțate ucenicilor, sau dacă termenul „pildă” ar trebui considerat ambiguu (όμώνυμον) sau dacă [cuvintele] „Și *după ce a terminat Iisus pildele acestea”* ar trebui referite doar la pildele precedente, care au fost înainte de asemănări. Căci, având în vedere cuvintele: „ *Vouă este dat să cunoașteți tainele Împărăției* Cerurilor [373] , *iar altora în pilde”* (Luca 8:10; cf. Marcu 4:11), nu se poate spune că Mântuitorul le-a vorbit ucenicilor în aceste pilde, întrucât ele nu aparțin numărului *celor exterioare* (cf. Marcu 4:11). Și de aici rezultă că fie cuvintele *„Și după ce a terminat Iisus pildele acestea, a plecat de acolo”* se referă la pildele spuse mai sus, fie cuvântul „pildă” este ambiguu, fie există două feluri de pilde, fie ceea ce am numit similitudini nu sunt deloc pilde.

Și observați că, după ce a terminat pildele, a *plecat de acolo,* le vorbește în afara țării Sale *și, venind în țara Sa, i-a învățat în sinagoga lor* (cf. Matei 13:53-54). Și Marcu spune: „ *Și* a venit [374] *în țara Sa, și ucenicii Lui L-au urmat”* (Marcu 6:1). Prin urmare, în legătură cu această afirmație, trebuie întrebat dacă El numește țara Sa Nazaret sau Betleem: Nazaret - din cauza [cuvintele] „ *Se va numi Nazarinean”* (Matei 2:23), dar Betleem - pentru că S-a născut acolo (cf. Matei 2:1). Mă întreb și eu (έφίστημι): poate că evangheliștii, deși ar fi putut spune „venind la Betleem” sau „venind la Nazaret”, totuși nu au făcut aceasta, ci au folosit cuvântul „patrie”, întrucât în acest loc, referitor la patria Sa, care <este> toată Iudeea, unde El nu a fost cinstit după [cuvintele]: *„Un proroc nu este fără*

cinste, decât în patria sa” (Matei 13:57), este exprimat un anumit sens misterios (τι μυστικώς… δηλούμενον). Și dacă cineva consideră că Iisus Hristos este *o piatră de poticnire pentru iudei* (cf. 1 Cor. 1:23), printre care este prigonit chiar și astăzi, dar printre neamuri a *fost propovăduit* și *primit prin credință* (cf. 1 Timotei 3:16), căci *cuvântul* Lui *s-a răspândit* (cf. 2 Tes. 3:1) *în tot pământul* (cf. Rom. 10:18), atunci va vedea că Iisus nu a avut cinste în patria Sa, ci este cinstit printre neamurile *care sunt străine de legăminte* (cf. Efeseni 2:12). Ceea ce a spus El, *învățând în sinagoga lor,* evangheliștii nu au scris, ci [au relatat] că este atât de mare și de semnificativ încât toți *au fost uimiți* (cf. Matei 13:54); și poate că ceea ce a spus era prea înalt pentru a fi scris (ύπέρ γραφήν). Totuși, El *i-a învățat în sinagogă,* fără să Se despartă de ea sau să o respingă.

17. [Cuvintele]: *„De unde are Acesta omul atâta înțelepciune?”* (Matei 13:54) - arată clar marea și excepționala înțelepciune a cuvintelor lui Isus, vrednice [de spus]: *„Iată, aici este Unul mai mare decât Solomon”* (Matei 12:42). La urma urmei, El a făcut minuni (δυνάμεις) mai mari decât Ilie, Elisei și chiar mai devreme - Moise și Isus Navin. Iar [ascultătorii] uimiți, care nu știau că El este fiul Fecioarei și nu ar fi crezut, nici dacă li s-ar fi spus, ci presupuneau că El este [fiul] lui Iosif tâmplarul, au zis: *„Nu este acesta fiul tâmplarului?”* (Matei 13:55). Și arătând dispreț față de toți cei care păreau a fi rudele Sale cele mai apropiate, au zis: *„Nu se numește mama Lui Maria și frații Lui Iacov și Iosif și Simon și Iuda? Și nu sunt toate surorile Lui cu noi?”* (Matei 13:55-56). Așa că au crezut că El este fiul lui Iosif și al Mariei. Cât despre frații lui Isus, unii, bazându-se pe tradiția din Evanghelia intitulată „după Petru” sau din Cartea lui Iacov [375] , spun că sunt fiii lui Iosif cu prima sa soție, care a trăit cu el înainte de Maria [376] . Cei care spun aceasta vor să păstreze demnitatea virginală a Mariei până la sfârșit, ca nu cumva acest trup, ales să slujească Cuvântului care a spus: *„Duhul Sfânt va veni peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri”* (Luca 1:35), să cunoască patul masculin după ce *Duhul Sfânt* s-a pogorât peste ea și *puterea care a umbrit*- o de sus [377] . Și cred că este logic [în afirmația că] Isus este începutul (άπαρχήν) purității și castității la bărbați, dar Maria este începutul castității la femei. Căci este nelegiuit să atribui începutul virginității altuia și nu Ei.

Iacov este cel pe care Pavel a spus că l-a văzut, care a spus în Epistola sa către Galateni: „Dar n- am văzut pe niciun *altul dintre apostoli, afară de Iacov, fratele Domnului”* (Galateni 1:19). Acest Iacov era atât de renumit pentru dreptatea sa în mijlocul oamenilor, încât Iosif Flavius, care a scris „Antichitățile iudaice” în douăzeci de cărți, dorind să explice motivul pentru care oamenii au suferit [tragedii] atât de mari, încât chiar și templul a fost distrus, a spus că acest lucru li s-a întâmplat din cauza mâniei lui Dumnezeu, din cauza a ceea ce au îndrăznit să facă împotriva lui Iacov, fratele lui Isus, care se numește Hristos. *Și este minunat* (cf. Ioan 9:30) că, deși nu a recunoscut că Isus al nostru era Hristosul, a mărturisit totuși despre o atât de mare dreptate în Iacov. Potrivit lui, și oamenii

credeau că au suferit astfel de lucruri din cauza lui Iacov [378] . Și Iuda a scris o epistolă [379] care, deși constă din puține versete, este plină de cuvinte puternice cu har ceresc; În prefață a spus: *„Iuda, rob al lui Isus Hristos, fratele lui Iacov”* (Iuda 1:1). Dar despre Iosif și Simon nu am aflat nimic.

„[Cuvintele] *«Și nu sunt toate surorile lui cu noi?»”* (Matei 13:56), mi se pare, înseamnă aproximativ următoarele: ele gândesc ca noi, și nu ca Isus, și nu este nimic neobișnuit în ele, [care este caracteristic pentru] o înțelepciune excepțională (τά ήμέτερα φρονουσιν ού τά του Ίησοΰ, καΐ ούδεν ξένον εχουσιν έξαιρέτου συνέσεως), ca Isus. Dar poate că aceste [cuvinte] exprimă această îndoială: că, dacă Isus nu este om, ci ceva mai divin, [întrucât] fiind fiul, așa cum credeau ei, al lui Iosif și al Mariei și fratele a patru [persoane] <de sex masculin>, și, de asemenea (ούδεν δ' ήττον) [380] alte - femei, El este complet diferit de oricare dintre cei de felul Său și nu a atins o înțelepciune și o putere atât de mari datorită educației și instruirii. Căci în alt loc se spune: *„Cum cunoaște acesta Scripturile, neînvățind?”* (Ioan 7:15). Ceea ce se spune aici este aproape de aceasta. Totuși, cei care au vorbit astfel și s-au îndoit și au fost atât de uimiți, tot nu au crezut, ci *„s-au poticnit din cauza Lui”* (Matei 13:57), ca și cum *ochii* minții lor *ar fi fost ținuți* (cf. Luca 24:16) de puterile asupra cărora El avea să *biruiască* (cf. Coloseni 2:15) în ceasul suferinței Sale pe cruce [381] .

18. „Isus le-a zis atunci: «Un prooroc nu este fără cinste decât în patria lui»” (Matei 13:57).

Trebuie să ne întrebăm dacă această afirmație are același sens atunci când este aplicată fiecărui profet în general, adică fiecare dintre profeți este lipsit de onoare doar în propria sa țară - căci nu fiecare [persoană] lipsită de onoare este lipsită de ea în țara sa - sau dacă acest lucru se spune despre un singur [profet], deoarece se vorbește despre el la singular. Prin urmare, dacă se spune despre unul singur, atunci cele afirmate [mai sus] sunt suficiente dacă aplicăm cele scrise aici Mântuitorului. Dacă aceasta [se spune despre toți profeții] în general, atunci din punct de vedere istoric (άπο μεν της ιστορίας) nu corespunde adevărului - căci nici Ilie nu a fost lipsit de onoare în Tesva din Galaad (vezi 1 Regi 17:1), nici Elisei în Abel-Mehola (vezi 1 Regi 19:16), nici Samuel în Ramataim (vezi 1 Regi 1:1), nici Ieremia în Anatot (vezi Ieremia 1:1), - ci în sens figurat (τροπολογούμενον) este complet adevărat. Căci trebuie să se creadă că patria lor este Iudeea, *rudele lor* (cf. Marcu 6:4) - acest Israel [trupesc], iar *casa* lor (cf. Matei 13:57), poate, este trupul. La urma urmei, încă în trup, ei au fost lipsiți de cinste în Iudeea, în Israel, *„după trup”* (1 Cor. 10:18), așa cum este scris în Faptele Apostolilor, unde se spune ca o mustrare la adresa oamenilor: „Pe *care dintre proroci n-au prigonit părinții voștri?* <Și *n-au ucis*> *pe cei ce au vestit mai departe venirea Celui Drept”* (Faptele Apostolilor 7:52). Pavel spune cam același lucru în Prima sa [Epistolă] către Tesaloniceni: „ *Dar voi, fraților, v-ați*

făcut imitatori ai Bisericilor lui Dumnezeu, în Hristos Isus, care sunt în Iudeea. Căci și voi ați suferit aceleași lucruri din partea neamului vostru, cum au suferit și ei din partea iudeilor, care au ucis și pe Isus *și pe proroci și ne-au izgonit pe noi și nu plăceau lui Dumnezeu și sunt împotrivitori tuturor oamenilor"* (1 Tes. 2:14-15). Așadar, *nu există proroc fără cinste* printre păgâni: căci fie nu-l cunosc deloc, fie, după ce l-au învățat și l-au primit ca proroc, îl cinstesc. Așa sunt cei care aparțin Bisericii. Însă profeții sunt necinstiți, în primul rând, în sens literal (κατά ίστορίαν), atunci când sunt prigoniți de popor și, în al doilea rând, atunci când profeția lor nu găsește credință în popor. Căci, *dacă* ei [evreii] *l-ar crede pe Moise* și pe profeți, I *-ar crede și* pe Hristos (cf. Ioan 5:46), care a arătat că cei ce cred în Moise și pe profeți trebuie să-L creadă pe Hristos, iar cei ce nu cred în Hristos nu trebuie să-L creadă pe Moise. Mai mult, așa cum se spune despre un păcătos că îl *necinstește pe Dumnezeu călcând legea* (cf. Romani 2:23), tot așa cel ce nu crede profețiile îl necinstește pe profet necrezând cele profețite [382] .

Cât despre autenticitatea istorică (ώς προς τήν ίστορίαν), este util să citim ce a suferit Ieremia printre oameni, despre care a spus: *„Și el a zis: Nu voi vorbi, nici nu voi vesti Numele Domnului"* (Ieremia 20:9), și iarăși în alt loc: *„Am fost batjocorit"* (Ieremia 20:7). Și tot ce a suferit de la regele de atunci al lui Israel este consemnat în profeția sa. Și că unii din popor au venit în mod repetat să-l ucidă cu pietre pe Moise, acest lucru este scris și el (vezi Exod 17:4; Numeri 14:10), iar pentru el *patria sa* nu era un loc stâncos (ούχ οί λίθοι τινος τόπου), ci cei care l-au urmat, [adică] poporul, printre care chiar și el a fost lipsit de onoare. Și se spune despre Isaia că a fost tăiat în bucăți de popor. Dacă cineva nu acceptă această poveste, deoarece este conținută în apocrifa lui Isaia [383] , să creadă ceea ce este scris în [Epistola] către Evrei în aceste cuvinte: „[prorocii] *au fost uciși cu pietre, tăiați cu fierăstrăul, supuși chinurilor* " (Evrei 11:37). Căci „ *au fost tăiați cu fierăstrăul* " se referă la Isaia, așa cum *„au murit de sabie"* (Evrei 11:37) se referă la Zaharia, care a fost ucis *„între templu și altar"* (Matei 23:35; cf. Luca 11:51), așa cum a arătat Mântuitorul, mărturisind, după părerea mea, în favoarea unei lucrări care nu este numărată printre cărțile general acceptate și răspândite, ci pare a fi numărată printre apocrife [384] . Cei care rătăceau „în *piei de oi și de capră, suferind lipsuri, necazuri" și așa mai departe (Evrei 11:37) erau lipsiți de onoare în țara lor,* [adică] printre evrei. Căci *„toți cei ce voiesc să trăiască cu evlavie în Hristos Isus vor fi prigoniți"* (2 Timotei 3:12). Se pare că Pavel, știind aceasta - că *un proroc nu are cinste în patria sa* (cf. Ioan 4:44), după ce a vestit Cuvântul pretutindeni, nu l-a vestit în Tars. Și apostolii din acest motiv au părăsit Israelul, ci au împlinit ceea ce a poruncit Mântuitorul: *„Învățați toate neamurile"* (Matei 28:19) și *„Îmi veți fi martori în Ierusalim, în toată Iudeea și Samaria și până la marginile pământului"* (Faptele Apostolilor 1:8). Ei au împlinit de fapt ceea ce a fost poruncit în Iudeea și Ierusalim, dar, întrucât un proroc nu are cinste în patria sa, când evreii nu au primit Cuvântul, s-au dus „la *neamuri"* (Faptele Apostolilor 13:46). Gândește-te și dacă nu cumva, având în

vedere faptul că [cuvintele]: *„Voi turna Duhul Meu peste orice făptură și vor prooroci”* (Ioel 2:28; Faptele Apostolilor 2:17) s-au împlinit după arătarea Mântuitorului în bisericile păgânilor, nu poți spune că cei care erau mai înainte *din lume* și, după ce au crezut, *nu mai erau din lume.*(cf. Ioan 15:19), primind Duhul Sfânt și începând să proorocească, nu au cinste în patria lor, [adică] în lume, ci sunt necinstiți. De aceea, fericiți sunt cei ce au pătimit la fel ca prorocii, după cum a zis Mântuitorul: *„Căci așa au făcut părinții lor profetilor”* (Luca 6:23). Cine ia aminte la acestea [cuvinte], dacă va îndura ura și intențiile rele pentru că trăiește cu multă râvnă și îi denunță pe păcătoși, el, ca unul prigonit și ocărât *„pentru dreptate”* (Matei 5:10), nu numai că nu se va întrista, ci se va și *bucura* și *se va veseli,* încredințat că pentru aceasta va primi *mare răsplată în cer* (cf. Matei 5:12) de la Cel ce L-a asemănat cu prorocii, fiindcă a pătimit la fel [ca și ei]. Prin urmare, cel ce caută viața profetică și care conține duhul [prezent] în ei nu are cinste în lume și printre păcătoșii care sunt iritați de viața celor drepți.

19. Mai departe, se poate observa că El *„n-a făcut multe minuni* (δυνάμεις) acolo, *din cauza necredinței lor”* (Matei 13:58). Aceste [cuvinte] ne învață că minuni s-au săvârșit printre credincioși, deoarece *„oricui are i se va da și va avea din belșug”* (Matei 25:29), dar printre necredincioși nu numai că nu s-au săvârșit minuni, dar, așa cum a scris Marcu, nu se puteau săvârși. Căci fiți atenți la [cuvintele]: *„Și n-a putut săvârși nicio minune acolo* ” (Marcu 6:5). Căci n-a spus „nu vrea”, ci „nu putea”, ca și cum minunea săvârșită ar fi fost ajutată de credința celui asupra căruia acționa această minune, iar necredința ar fi împiedicat-o să se împlinească. Și rețineți că celor care au spus: „ *De ce n-am putut noi să-l scoatem?”* El a zis: „Pentru *puțina credință a voastră.* » (cf. Matei 17, 19-20), iar lui Petru, care începea să se scufunde, i se spune: *„Puțin credincioșilor, de ce v-ați îndoit?”* (Matei 14, 31). Dar chiar și femeia care suferea de sângerare, fără să ceară tratament, ci doar gândindu-se că se va vindeca dacă se va atinge de „tipul *hainei Lui”* (Marcu 6, 56), *„îndată s-a vindecat”* (Luca 8, 47), iar Mântuitorul recunoaște [că aceasta a fost] metoda vindecării, zicând: „Cine s-a atins de Mine? [385] *Căci am simțit virtutea* (δύναμιν) *care ieșise din Mine”* (Luca 8:46). Și poate, așa cum în cazul trupurilor, unele au o atracție naturală față de altele, de exemplu, magnetul față de fier și așa-numitul ulei (νάφθα) față de foc, tot așa și o astfel de credință [are o atracție] față de minunea divină (δύναμιν). De aceea se spune: *„Dacă aveți credință cât un bob de muștar, veți zice acestui munte: «Mută-te de aici acolo» și se va muta”* (Matei 17:20). Mi se pare că Matei și Marcu, dorind să arate superioritatea puterii divine (δυνάμεως), [adică [e.] că este capabilă [să acționeze] chiar și în mijlocul necredinței, dar nu este capabilă mai mult decât în [prezența] credinței în cei cărora le face bine, respectând precizia necesară (ἀκριβως) [386] nu au spus: „El a făcut „nu a făcut minuni acolo din cauza necredinței lor”, ci: *„n-a făcut multe minuni acolo”* (Matei 13:58). Și Marcu nu a spus că El „ *nu a putut să facă nicio minune acolo”* , ci s-a oprit la

aceasta, ci a adăugat: *„punându-Și mâinile peste puțini bolnavi, i-a vindecat ”* (Marcu 6:5), întrucât puterea (δυνάμεως) [care era] în El, chiar și în astfel de împrejurări, a biruit necredința [387] .

Mi se pare că, așa cum în cazul bunurilor trupești, nici cultivarea pământului nu este suficientă pentru recoltarea roadelor, dacă [grâul] conținut [în el] (το περιεχόμενον), și cu atât mai mult mediul înconjurător care îl conține (το περιέχον), nu contribuie la aceasta [cu acea] calitate pe care o voiește Cel ce îl pune în ordine și îl face așa cum vrea El [388] , nici mediul înconjurător care îl conține fără cultivarea pământului - sau mai degrabă Furnizorul (ό προνοων) nu va permite [roadelor] care cresc din pământ să crească din el fără cultivare, întrucât a făcut acest lucru [doar] o dată, zicând: *„Să dea pământul iarbă care să facă sământă după soiul și după asemănarea ei”* (Gen. 1:11), tot așa nici *puterile miraculoase* (τά ένεργήματα των δυνάμεων) (cf. 1 Cor. 12:10) fără credința celor vindecați nu arată un efect pe deplin suficient pentru vindecare, nici credința, oricare ar fi ea, fără putere divină. Și vei aplica cele scrise despre înțelepciune atât credinței, cât și oricărui fel de virtute (ταΐς άρεταΐς κατ' είδος) [389] pentru a obține următoarea afirmație: *„chiar dacă cineva ar fi perfect”* în credință *„printre fiii oamenilor, dacă* puterea Ta” lipsește, *„va fi considerat ca nimic”;* sau „[chiar dacă cineva] ar fi *perfect* ” în moderație (σωφροσύνη) *„printre fiii oamenilor, dacă* moderația Ta” lipsește, *„va fi considerat ca nimic”;* sau „[chiar dacă cineva] ar fi *perfect* ” în dreptate și celelalte virtuți *„printre fiii oamenilor, dacă* dreptatea Ta” și celelalte virtuți lipsesc, *„va fi considerat ca nimic”* (cf. Înțelepciunea 9:6). De aceea, *„înțeleptul să nu se laude cu înțelepciunea lui* și *cel tare cu tăria lui”* (Ieremia 9:23), căci ceea ce este vrednic de laudă nu este al nostru, ci darul lui Dumnezeu: înțelepciunea lui Dumnezeu și puterea lui Dumnezeu, și așa și toate celelalte.

20. „În vremea aceea, Irod, tetrarhul, a auzit vorbindu-se despre Isus și a zis slujitorilor săi: „Acesta este Ioan Botezătorul” [etc.] (Matei 14:1-11)

Și așa este și cu Marcu, și așa este și cu Luca (cf. Marcu 6:14; Luca 9:7).

Evreii aveau diverse opinii despre subiectele [credinței], unele false, așa cum susțineau saducheii despre învierea morților, ca și cum aceștia nu ar învia, și despre îngeri, ca și cum nu ar exista, dar ceea ce este scris despre ei are doar un sens alegoric (τροπολογουμένων) și nu conține nimic adevărat în sens istoric (ώς προς την ίστορίαν); altele [opinii] - ca și cum ar fi adevărate, așa cum învățau fariseii despre învierea morților, că aceștia înviază [391] . Întrebarea care se ridică din acest pasaj este dacă aceasta a fost opinia despre suflet pe care Irod și unii dintre oameni au greșit-o susținând, că *Ioan* , pe care îl ucisese cu puțin timp înainte , după ce i-a tăiat capul, a înviat *din morți* (cf. Matei 14:2), și că, folosind un alt nume și numindu-se acum Iisus, era același (om), capabil să

primească (δεκτικος) aceleași puteri care acționaseră anterior în Ioan. Cât de probabil este, așadar, ca Isus, atât de bine cunoscut de tot poporul și celebrat în toată Iudeea, despre care se spunea că este fiul tâmplarului și al Mariei și că are cutare și cutare frați și surori (cf. Matei 13:55), să nu fie considerat nimeni altul decât Ioan, al cărui tată a fost Zaharia și a cărui mamă a fost Elisabeta, de asemenea necunoscută printre oameni? Căci este probabil ca oamenii, gândindu-se la Ioan că *„ este cu adevărat proroc”* (Marcu 11:32) și fiind atât de numeroși încât fariseii se temeau să răspundă *„din cer sau de la oameni”* (Matei 21:25; Marcu 11:30; Luca 20:4) la botezul său, ca să nu pară că vorbesc ceva neplăcut poporului, nu ignorau că el era fiul lui Zaharia. Și unii dintre ei, poate, auziseră de viziunea văzută în templu, când Gabriel i s-a arătat lui Zaharia (cf. Luca 1:19-22). Așadar, cât de plauzibilă este o astfel de eroare fie a lui Irod, fie a unora dintre oameni, încât au crezut că nu există două [persoane], Ioan și Isus, ci Ioan, fiind una și aceeași [persoană], după ce a înviat din morți după ce a fost decapitat, a purtat numele Isus?

Cineva ar putea spune, poate, că Irod și unii dintre oameni împărtășeau opinia falsă despre reîncarnare (μετενσωματώσεως ψευδοδοξίαν) [392] , pe baza căreia credeau că cel care fusese odată Ioan se născuse din nou (έν γενέσει γενέσθαι) și se întorsese din morți la viață ca Isus. Însă timpul dintre nașterea lui Ioan și a lui Isus, care nu a depășit șase luni (cf. Luca 1:24–26, 36), nu permite ca această opinie falsă să fie considerată plauzibilă. Poate că Irod prefera ceva de genul: puterile care erau în Ioan au fost transferate la Isus și, din cauza lor, oamenii credeau că El era Ioan Botezătorul. Și putem folosi această deducție: așa cum din cauza duhului și puterii lui Ilie (cf. Luca 1:17), și nu din cauza sufletului său, se spune despre Ioan: „Acesta *este Ilie care trebuia să vină”* (Matei 11:14), întrucât duhul [care era] în Ilie și puterea [care era] în el au trecut în Ioan, tot așa Irod credea că puterile [care erau] în Ioan au produs în Ioan ceea ce este legat de botez și învățătură - căci *„Ioan n-a făcut nicio minune” (Ioan 10:41) - dar în Isus minuni* extraordinare (cf. Matei 14:2). Cineva va spune că aceasta este ceea ce au vrut să spună cei care au spus că Ilie a apărut în Isus sau că unul *dintre* profeții din vechime a înviat (cf. Luca 9:8, 19; Matei 16:14; Marcu 8:28). Dar opinia celor care au spus că Isus a fost *„un proroc, ca unul dintre proroci”* (Marcu 6:15) este complet irelevantă pentru [această] întrebare. Prin urmare, aceste cuvinte scrise despre Isus [adică Matei 14:2], fie că aparțin lui Irod, fie că au fost rostite de unii [dintre oameni], sunt eronate. Și totuși, mi se pare că există mai multă plauzibilitate în asemănarea dintre ceea ce presupun ei aici despre Ioan și Isus și [afirmația] că Ioan a venit ca un premergător (προεληλυθέναι) *„în duhul și puterea lui Ilie”* (Luca 1:17).

Căci, în primul rând, am aflat că după ispită, Mântuitorul, *„auzind că Ioan a fost întemnițat* , *S-a dus în Galileea”* (Matei 4:12); în al doilea rând, că <Ioan>, fiind în închisoare, auzind [poveștile] despre Isus, *„a trimis* doi [393] *dintre ucenicii săi și*

l-a zis: Tu ești Cel ce vine sau să așteptăm pe altul?” (Matei 11:2-3); și, în același timp (άπαξαπλως), în al treilea rând, că Irod a zis despre Isus: *„Acesta este Ioan Botezătorul; a înviat din morți”* (Matei 14:2), dar nu am primit nicio informație preliminară despre modul în care a fost ucis Botezătorul, de aceea acum Matei a scris și despre asta, iar Marcu este apropiat de el. Luca, însă, a trecut cu vederea o mare parte din istoria [spusă] de ei.

21. Textul lui Matei este acesta: *„Căci Irod a luat pe Ioan și l-a legat* [și l-a băgat] [394] *în temniță”* (Matei 14:3).

În această privință, mi se pare că, așa cum *legea și prorocii* [au existat] *până la Ioan* (cf. Matei 11:13), după care harul profetic a încetat printre iudei, tot așa puterea celor care domneau peste popor, care printre ei ajungea chiar până la [dreptul] de a-i ucide pe cei considerați vrednici de moarte, a existat până la Ioan, iar după ce ultimul dintre proroci a fost ucis pe nedrept de Irod, regele iudeilor a fost lipsit de puterea de a ucide. Căci dacă Irod nu ar fi fost lipsit de ea [395] , atunci Pilat nu l-ar fi condamnat pe Isus la moarte, ci Irod ar fi fost suficient pentru aceasta împreună cu soborul arhipreoților și al bătrânilor poporului [396] care se adunase în acest scop . Și atunci, cred, s-au împlinit următoarele cuvinte ale lui Iacov către Iuda: „ *Nu va fi prinț din* [semința lui] *Iuda,* nici [397] *conducător* din Israel [398] , *până nu va veni* Acela căruia îi este rezervată [399] și *El este nădejdea neamurilor”* (Gen. 49:10). Este, de asemenea, posibil ca evreii să fi fost lipsiți de această putere atunci când Providența Divină a permis ca învățătura lui Hristos să se răspândească printre oameni (της θείας παρασχούσης προνοίας τη του Χριστου διDASκαλία έν τω λαω νομήν), astfel încât, chiar dacă ar întâmpina obstacole din partea evreilor, să nu se ajungă la uciderea credincioșilor, ceea ce, aparent, s-ar fi comis în conformitate cu legea.

Și *„Irod a luat pe Ioan, l-a legat* <…> *și l-a aruncat în temniță”* (Matei 14:3), arătând astfel (σύμβολον ποιών) că, în măsura în care depindea de el și de răutatea poporului, a legat și a închis cuvântul profetic, împiedicându-l să rămână un predicator al adevărului în libertate, ca înainte. Și Irod a făcut aceasta *„din cauza Irodiadei, soția lui Filip, fratele său; căci Ioan îi zicea: «Nu-ți este îngăduit s-o ai»”* (Matei 14:3-4). Acest Filip era tetrarhul *„ținturii Itureei și Trahonitidei”* (Luca 3:1) [400] . Unii cred că după ce Filip a murit, lăsând o fiică, Irod s-a căsătorit cu Irodiade, soția fratelui său, deși legea permite [o astfel de] căsătorie [doar] în cazul lipsei de copii [401] . Noi însă, neavând nicăieri clar că Filip a murit, credem că Irod a comis o nelegiuire și mai mare, că a luat-o pe soția fratelui său cât timp acesta era în viață [402] .

22. De aceea Ioan, înzestrat cu libertate de exprimare profetică și nestânjenit de demnitatea regală a lui Irod și, de asemenea, netăcând un păcat atât de mare

din cauza fricii morții, plin de înțelepciune divină, a zis lui Irod: *„Nu-ți este îngăduit să o ai”* (Matei 14:4). Căci „ *nu-ți este îngăduit să ai pe nevasta fratelui tău”* (Marcu 6:18). <Și> *Irod, după ce l-a luat pe Ioan, l-a legat și l-a băgat în temniță* (cf. Matei 14:3), neîndrăznind să-l omoare de tot și să ia de la popor „ *cuvântul profetic”* (2 Petru 1:19). Dar nevasta împăratului din Trahonită, - [adică e.] o opinie rea și o învățătură vicioasă, - a născut o fiică cu același nume [403] , ale cărei mișcări (κινήματα), care păreau proporționate, i-au plăcut lui Irod, care iubea bunurile create (τά γενέσεως πράγματα) [404] și au devenit motivul pentru care nu mai exista un cap profetic (κεφάλήν προφητικήν) în popor [405] . În acest timp (μέχρι δε του δευρο) cred că acțiunile (κινήματα) poporului evreu, care par a fi în conformitate cu legea, se dovedesc a fi nimic altceva decât [mișcările] fiicei Irodiadei. Dar dansul Irodiadei era opusul dansului sacru, pe care cei care nu dansau erau supuși mustrării și îl auzeau: *„V-am cântat din flaut și n-ați dansat”* (Matei 11:17; Luca 7:32). Și dansează la ziua de naștere, în timp ce sunt stăpâniți de învățătura fărădelege (έν γενεθλίοις δε παρανόμου βασιλεύοντος αύτων λόγου όρχουνται) [406] , pentru ca mișcările lor să placă aceasta. Într-adevăr, unul dintre predecesorii noștri a atras atenția asupra zilei de naștere a lui Faraon descrisă în Geneza (Geneza 40:20) și a explicat că [numai] un [omul] rău, care iubește bunurile create (τά γενέσεως πράγματα), sărbătorește o zi de naștere [407] . Dar noi, după ce am găsit în el acest punct de plecare [pentru cercetare], nu am găsit nicăieri în Scriptură că un om drept să-și sărbătorească ziua de naștere [408] . Însă Irod este mult mai nedrept decât acel Faraon: căci îl omoară *pe mai marele brutar* la o petrecere de ziua nașterii (cf. Gen. 40:22), dar acesta îl omoară pe Ioan, *un mai mare decât* care *nu s-a ridicat între cei născuți din femei* (cf. Matei 11:11; Luca 7:28), despre care Mântuitorul spune: *„Dar de ce ieșiți* ? Să vedeți un proroc? [409] *Da, vă spun, și mai mult decât un proroc”* (Matei 11:9; Luca 7:26). Dar trebuie să-l mulțumim lui Dumnezeu că, deși harul profetic a fost luat de la oameni, mult mai mare decât oricare astfel de har a fost revărsat peste neamuri prin Mântuitorul nostru Isus, care a fost *„izbăvit din morți”* (Ps. 87:6). *„Căci măcar că a fost răstignit din slăbiciune, totuși trăiește prin puterea lui Dumnezeu”* (2 Cor. 13:4).

Priviți din nou la acest popor, care face distincție între mâncarea curată și cea necurată, dar disprețuiește proorocia, care este prezentată *„pe tavă”* (Matei 14:8, 11), ca un aperitiv. Evreii nu au *„cap”* (κεφάλήν) (Matei 14:8) al proorociei, negând lucrul principal (το κεφάλαιον) în fiecare proorocie - pe Iisus Hristos. Și îl decapită pe prooroc *„din cauza jurămintelor”* (Matei 14:9), pe care era mai potrivit să le încalce decât să le păzească. La urma urmei, acuzația de nechibzuință în jurământ și sperjur din cauza acestei nechibzuințe nu este aceeași cu acuzația de ucidere a unui prooroc <de dragul împlinirii unui jurământ>. Și nu numai din acest motiv [el] este decapitat, ci și <din dragul> *„celor care stăteau la masă cu”* (Matei 14:9) [preoții lui Irod la masă], care voiau ca proorocul să fie ucis decât să trăiască. Iar cei care se bucură de nașterea lui se stă la masă și

ospătează cu învățătura ticăloasă care îi stăpânește pe evrei. Poate că într-o zi veți folosi cu umor cele spuse în legătură cu cei care jură în grabă și vor să țină cu tărie jurămintele făcute din cauza fărădelegii, spunându-le că nu orice respectare a unui jurământ este dreaptă, cum a fost în cazul lui Irod. Și observați, de asemenea, că Irod îl ucide pe Ioan nu pe față (ού μετά παρρησίας), ci în secret și „ *în închisoare”* (Matei 14:10): așadar, poporul evreu de astăzi nu neagă pe față profețiile, ci în esență (δυνάμει) și le neagă implicit și sunt convinși că nu le cred. Căci, așa cum dacă l-ar crede pe Moise, l-ar crede și pe Isus (cf. Ioan 5:46), tot așa, dacă i-ar crede pe proroci, l-ar accepta pe Cel despre care s-a făcut profeția. Necrezând în El, nici ei nu-i cred și decapită, încuind în închisoare, *„cuvântul profetic”* (2 Petru 1:19), și este mort, împărțit și nicidecum *sănătos* pentru ei (cf. Tit 2:8), întrucât nu-l înțeleg. Dar la noi, Isus este nevătămat, căci s-a împlinit profeția despre El: *„Niciun os nu se va zdrobi”* (Ioan 19:36; cf. Exod 12:46; Num. 9:12) [410] .

23. *Și ucenicii lui* Ioan *au venit și au îngropat* rămășițele lui și *s-au dus și au dat de veste lui Isus* (cf. Matei 14:12). Și Isus *s-a retras într-un loc pustiu* (cf. Matei 14:13), [adică la] Neamuri. Și după ce [iudeii] au fost lipsiți de proroci, *norodul a urmat pe El* din fiecare *cetate* (cf. Matei 14:13). Și când au văzut mulțimea Lui,

El *„S-a îndurat de* ei *și i-a vindecat pe cei bolnavi”* (Matei 14:14), iar după aceea i-a hrănit pe cei care L-au urmat [cu bucăți de pâine], pe care le-a binecuvântat și le-a înmulțit din puținele pâini.

„Și auzind Isus, a plecat de acolo cu corabia, singur într-un loc pustiu” (Matei 14:13). Ceea ce se spune aici ne învață, pe cât posibil, să ne ferim de prigonitori și de așteptarea uneltirilor [îndreptate împotriva noastră] din cauza Cuvântului. Căci acesta ar fi poate cel mai prudent lucru, dar când cineva care poate fi în afara pericolului iese în întâmpinarea lui (όμόσε χωρεΐν), aceasta este pripit și îndrăzneț [411] . Cine altcineva s-ar îndoi că un astfel de lucru ar trebui evitat, când Isus nu numai că s-a retras după ce [s-a făcut] împotriva lui Ioan, ci și învață și spune: „Dacă [412] *vă prigonesc în cetatea aceasta, fugiți în alta”* (Matei 10:23)? Așadar, o încercare care vine independent de noi (ού παρ' ήμας) trebuie îndurată cu cea mai mare noblețe și curaj; dar când este posibil să o evităm, a nu face acest lucru este nechibzuit. Întrucât, însă, după exprimarea literală (μετά το ρητον) trebuie să examinăm acest loc și conform sensului spiritual (κατά άναγωγήν), trebuie spus că, din moment ce profeția a căzut victimă intrigilor și a fost luată de la evrei pentru că aceștia prețuiau bunurile create (τά γενέσεως πράγματα) și din cauza aprobării lor față de mișcările deșarte [ale Irodiadei], - dacă judecăm după adevăr, stângace și stângace, dar, în percepția conducătorului celor răi (ό των Φαύλων άρχων) și a tovarășilor săi, proporțională și plăcută lor, - atunci Iisus se retrage din locul unde profeția, după ce a suferit din cauza vicleniei, a fost condamnată. El *se retrage într- un loc pustiu* (ερημον),

[adică lipsit] de Dumnezeu, printre neamuri, pentru ca Cuvântul lui Dumnezeu, după ce Împărăția le-a fost luată [adică evreilor] și dată *„unui popor care aduce roadele ei”* (Matei 21:43), să se arate printre neamuri și, datorită Lui, *copiii celei părăsite* (της ἐρήμου), neînvățate nici de lege, nici de profeți, să devină *numeroși în loc să aibă un soț* (cf. Gal. 4:27; Is. 54:1; Gen. 16:1), [adică] legea.

Când Cuvântul era mai înainte cu iudeii, nu era cu ei așa cum era cu neamurile. De aceea se spune că [Isus] a mers *într-un loc pustiu singur într-o corabie,* adică în grup, când a auzit de uciderea profetului. Dar când s-a aflat în pustiu, a fost *singur* în el (κατ' ιδίαν), pentru că Cuvântul era singur (ιδιάζοντα) și învățătura lui era contrară obiceiurilor și obiceiurilor neamurilor. *Și oamenii* dintre neamuri, *când au auzit* că Cuvântul a sosit în pustiul lor și că el [adică Isus] era *singur,* așa cum am arătat mai sus, *L-au urmat din cetățile* lor (cf. Matei 14:13), deoarece fiecare părăsise obiceiurile superstițioase ale părinților săi și venise la legea lui Hristos. El L *-a urmat pe jos* (cf. Matei 14:13), și nu *într-o corabie,* precum cei care au urmat *chipul lui Dumnezeu* (cf. 2 Corinteni 4:4; Coloseni 1:15; Romani 8:29; Filipeni 2:6-11; Evrei 1:3), nu cu trupul, ci numai cu sufletul și cu voință liberă (προαιρέσει), convins de Cuvânt. Și către cei ce nu se pot apropia de El *Iese* Isus (cf. Matei 14:14), pentru ca, aflându-se printre *cei de afară* (cf. Marcu 4:11), să-i aducă înăuntru pe cei de afară. Acest *popor din afară,* la care se duce Cuvântul lui Dumnezeu, *este numeros* și, revărsând asupra lor lumina cercetării Sale, i *-a văzut* și, văzând că erau mai degrabă vrednici de milă pentru că se aflau în astfel de [împrejurări], Cel Nepătimitor, fiind un iubitor de oameni, a suferit, deoarece a experimentat milă (ώς φιλάνθρωπος πέπονθεν ό άπαθής τω σπλαγχνισθηναι) [413] și nu numai că *a avut milă,* ci *a și vindecat bolnavii lor* (cf. Matei 14:14), care aveau felurite și felurite boli [generate] de viciu [414] .

24. Dar dacă vrei să vezi care sunt bolile sufletului, gândește-te împreună cu mine la iubitorii de bani, la cei ambițioși și la iubitorii de băieți, și chiar dacă există iubitori de femei: căci i-a văzut și pe ei printre oameni și, *având-S-o îndurare de ei,* i- a vindecat . Totuși, nu orice păcat trebuie considerat o boală, ci acela care a afectat sufletul în întregime. Astfel, se poate vedea că iubitorii de bani sunt îndreptați în întregime spre bani, spre păstrarea și acumularea lor, iar ambițioșii - spre o glorie neînsemnată (το δοξάριον), căci ei, cu gura deschisă, așteaptă laude de la mulțime și de la [oameni] care sunt foarte neînsemnați. Și vei observa ceva similar în cazul celorlalte [boli] pe care le-am numit, și, de asemenea, altele apropiate de ele, dacă există astfel de boli. Întrucât, interpretând [cuvintele] *„a vindecat bolnavii lor”,* am spus că nu orice păcat este o boală, merită să confirmăm această distincție dintre ele [adică păcate], pe baza Scripturii. Într-adevăr, apostolul, adresându-se corintenilor, care aveau diverse păcate, scrie: *„Din această cauză, mulți dintre voi sunt slabi și bolnavi, și mulți*

dorm (κοιμώνται) [415] ” (1 Cor. 11:30). Observați în aceste [cuvinte] conjuncția „și”, care leagă diverse păcate și formează din ele o secvență coerentă (του „καΐ” συνδέσμου, πλέκοντος καΐ συμπεπλεγμένον ποιουντος έκ διαφόρων άμαρτημάτων), conform căreia unii sunt slabi, alții sunt mai degrabă bolnavi decât slabi, dar cei care dorm se deosebesc de amândoi. Căci cei care, prin slăbiciune sufletească, sunt susceptibili la un păcat sau altul, deși nu sunt supuși în întregime vreunui fel de păcat, precum bolnavii, sunt doar slabi. Dar cei care cu *tot sufletul lor, cu toată inima lor* și *cu tot priceperea lor* , în loc *să-L iubească pe Dumnezeu* (cf. Matei 22:37), iubesc banii, gloria măruntă, femeile sau băieții, au experimentat mai mult decât slăbiciune: sunt bolnavi. Cei care, când ar trebui să fie atenți și treji în suflet, nu fac aceasta, ci prin mare neatenție moțăie în voință și sunt somnoroși în gânduri, dorm în voința lor; cei care, *dându-se somnului, spurcă trupul, disprețuiesc stăpânirea și vorbesc de rău demnitățile* (Iuda 1:8). Pentru că dorm, locuiesc în fantezii goale și ca niște vise despre realitate și nu acceptă realitatea și adevărul, ci sunt induși în eroare de ceea ce văd în aceste fantezii goale. Isaia mai spune despre ei: *„Cum visează un om însetat că bea și când se scoală, tot îi este sete, dar sufletul lui nădăjduiește în zadar, așa va fi cu bogăția tuturor neamurilor care vin să lupte* împotriva Ierusalimului [416] ” (Isaia 29:8). Și dacă ni s-a părut că ne-am abătut de la subiect, explicând diferența dintre cei slabi, bolnavi și cei adormiți, în legătură cu faptul că apostolul în [Epistola] către Corinteni a spus [cuvintele] pe care le-am tălmăcit, atunci am făcut această digresiune, dorind să arătăm care este sensul spiritual (τί σημαίνεται νοητον) [al cuvintelor] *„și i-au vindecat pe bolnavii lor”.*

25. După aceasta, Cuvântul spune că „spre seară, ucenicii Lui au venit la El și I-au zis: «Locul acesta este pustiu și ceasul a trecut; trimite mulțimea să meargă în sate și să-și cumpere de mâncare»” (Matei 14:15).

În primul rând, observați că atunci când a intenționat să dea pâinea binecuvântării ucenicilor pentru a o da oamenilor, El *„a vindecat pe cei bolnavi”,* pentru ca aceștia să poată împărtăși pâinea binecuvântării cât timp sunt sănătoși: căci cei care sunt încă bolnavi nu pot primi pâinea binecuvântării de la Isus. Dar dacă cineva, ascultând [cuvintele]: „ Fiecare să *se cerceteze pe sine însuși* [417] *și astfel să mănânce din pâine”* (1 Cor. 11:28) și ceilalți, nu-i ascultă, ci primește o parte din pâinea Domnului și din paharul Lui într-o stare nepregătită (ώς ετυχε), devine slab sau bolnav, sau – pentru că este, ca să spunem așa, amețit de puterea pâinii – adoarme.

Comentariu la Evanghelia după Matei. **Cartea a XI-a**

1. *„Când s-a înserat,* au venit la El ucenicii Lui” (Matei 14:15) – adică la sfârșitul veacului, căruia i se potrivește să se aplice expresia *„cea din urmă”,* găsită în Epistola lui Ioan (1 Ioan 2:18) – ei, neînțelegând încă ce avea să facă Cuvântul, Îi

spun că *„acesta este un loc pustiu”* (Matei 14:15), văzând absența legii divine și a Cuvântului în rândul majorității [oamenilor din acest loc]. Îi spun, de asemenea, că „ *ceasul a trecut deja”* (Matei 14:15), ca și cum timpul potrivit legii și profeților ar fi trecut deja. Și poate că au spus aceasta, sugerând prin această afirmație (άναφέροντες τον λόγον) și faptul că Ioan a fost decapitat, iar legea și profeții care au fost înainte de Ioan au încetat. Așadar, zic ei că *a trecut ceasul* și nu mai este mâncare, fiindcă timpul potrivit pentru el a trecut deja, [astfel încât] cei ce sunt în pustie, după ce Te-au urmat, să slujească Legii și Profeților. Și ucenicii zic și ei: *Trimite* -i, ca fiecare, dacă nu poate [face aceasta] în cetăți, să cumpere *mâncare* în *sate* (cf. Matei 14:15), locuri mai puțin vrednice. Și ucenicii au spus aceasta, nenădăjduind că după desființarea literei legii și încetarea profețiilor, oamenii vor găsi mâncare neobișnuită și nouă. Dar iată cum Isus, aproape strigând, le răspunde ucenicilor cu cuvinte clare: „Voi credeți că, dacă se îndepărtează de Mine - acest popor numeros care are nevoie de mâncare - o vor găsi mai repede în sate decât la Mine, și printre mulțimi - și nu la cetăți, ci la țară - mai repede decât rămânând cu Mine! Dar Eu vă spun că ceea ce credeți că au nevoie, nu au nevoie - căci « *nu au nevoie să se ducă»* (Matei 14:16) - și ceea ce credeți că nu au nevoie - adică de Mine, din moment ce se presupune că nu sunt în stare să-i hrănesc - aceasta, contrar așteptărilor voastre, este ceea ce au nevoie. Fiindcă v-am învrednicit să dați hrană duhovnicească celor nevoiași (λογικήν τροφήν), *dați* de *mâncare* oamenilor care Mă urmează *(* cf. Matei 14:16). Căci voi aveți puterea pe care ați primit-o de la Mine să dați oamenilor de mâncare: dacă ați fi ținut cont de aceasta, ați fi înțeles că Eu sunt mult mai în stare să-i hrănesc și n-ați fi zis: *«Trimiteți mulțimea să plece»”. „ca să se ducă* și *să-și cumpere de mâncare”* (Matei 14:15).

2. *Isus a zis: dați-le să mănânce* (cf. Matei 14:16), pentru că le-a dat ucenicilor puterea să hrănească și pe alții [oameni]. Ei însă, netăgând că pot da pâini, ci considerând că ei înșiși (αύτούς) [418] sunt prea puțini la număr și incapabili să-i hrănească pe cei care L-au urmat pe Isus, și nevăzând că Isus, după ce a luat fiecare pâine <sau> cuvânt, o sporește (έκτείνει) cât vrea, făcând-o suficientă pentru toți cei pe care vrea să-i hrănească, spun: „ *Nu avem aici decât cinci pâini și doi pești”* (Matei 14:17), poate insinuând în secret (αίνισσόμενοι) că cele cinci pâini sunt cuvintele Scripturii percepute prin simțuri, din acest motiv egale ca număr cu cele cinci simțuri, iar cei doi pești sunt fie sensul extern și intern (τον προφορικον (καΐ τον ένδιάθετον λόγον) [419] , care sunt, ca să spunem așa, o adăugare la obiectele sensibile conținute în Scripturi, fie poate învățătura despre Tatăl și Fiul care ajunsese la ei. De aceea a *mâncat și pește copt.* după înviere, *luând parte* de la ucenici (cf. Luca 24, 42-43) și acceptând învățătura teologică despre Tatăl, pe care I-o puteau explica [doar] parțial. În orice caz, am putut aborda în acest fel zicala despre cele cinci pâini și cei doi pești, dar este posibil ca cei care sunt mai capabili decât noi să facă legătura între *„cele cinci pâini și cei doi* pești” să le ofere o explicație mai completă și mai bună.

Este demn de remarcat faptul că în Matei, Marcu și Luca ucenicii spun că au doar cinci pâini și doi pești, fără a menționa dacă [pâinile] erau de grâu sau de orz. Doar Ioan a spus că pâinile erau de orz, în legătură cu care, poate, în Evanghelia după Ioan ucenicii nu recunosc că ei înșiși au aceste [pâini] - în a lui spun că *„este aici un băiat care are cinci pâini de orz și doi pești”* (Ioan 6:9). Și până când aceste cinci pâini și doi pești nu au fost aduse lui Iisus de către ucenici, ele nu s-au mărit și nu au putut hrăni un număr mai mare [de oameni]; când, luându-le, Mântuitorul, *a privit mai întâi spre cer* [420] (cf. Matei 14:19), ca și cum ar fi trimis de acolo prin razele ochilor săi (ταΐς άκτΐσι των όφθαλμων) [421] puterea care trebuia să hrănească pâinile și peștii meniți să hrănească cinci mii de oameni, și după aceasta *a binecuvântat* (cf. Matei 14:19) cele cinci pâini și cei doi pești, sporindu-le și înmulțindu-le cu cuvinte și binecuvântări și, în al treilea rând, *împărțindu-le* (cf. Marcu 6:41) și *frângându-le* (cf. Matei 14:19), le-a dat ucenicilor ca aceștia să le dea oamenilor, atunci au fost destule pâini și pești pentru ca *toți să mănânce* și să se sature (cf. Matei 14:19). 20), și unele dintre pâinile binecuvântate nu le-au putut mânca. Căci poporul avea prea multă [pâine], nu atât cât avea poporul, dar atât cât au putut ucenicii să adune *firimiturile rămase* și să le pună în *coșuri* (cf. Matei 14:20), pline de resturi și egale ca număr cu semințiile lui Israel. Căci este scris despre Iosif în Psalmi: *„Mâinile Lui erau în coș”* (Ps. 80:7), iar despre ucenicii lui Isus [în Evanghelie] - cred [422] că doisprezece [dintre ei] *au luat firimiturile rămase, douăsprezece coșuri,* nu pe jumătate goale, ci *pline* (cf. Matei 14:20). Și cred că până în ziua de azi și până la sfârșitul veacului, douăsprezece coșuri pline cu bucăți *de pâine vie* (cf. Ioan 6:35, 48, 51), pe care oamenii nu le pot mânca, rămân la ucenicii lui Isus, care sunt mai buni decât oamenii. *Cei care au mâncat* din cele cinci pâini, chiar înainte să fi rămas douăsprezece coșuri din belșug, ajungând la [înțelegerea] [partea senzorială a Scripturilor], aveau o înrudire cu numărul cinci (συγγενείς τω πέντε άριθμω μέχρι των αίσθητων φθάσαντες) [423] , și de aceea sunt *cinci mii* (cf. Matei 14:21). Sau altfel cei care au mâncat au înțeles [partea senzorială a Scripturilor], pentru că și ei au fost hrăniți de Cel care a privit spre cer, le-a binecuvântat și le-a frânt [adică pâinile], și [aceștia] nu erau nici *copii* , nici *femei,* ci *bărbați.*(cf. Matei 14:20). Căci chiar și în hrana simțurilor, cred, există deosebiri, așa că unii dintre ei sunt dintre cei *care au părăsit lucrurile copilărești* (cf. 1 Corinteni 13:11), iar unii sunt încă *prunci* și *trupești în Hristos* (cf. 1 Corinteni 3:1).

3. Și aceasta am spus cu privire la [cuvintele]: *„cei ce au mâncat erau* <…> *cinci mii de bărbați, fără femei și copii”* (Matei 14:21). Dar există o ambiguitate în ele: fie că au mâncat cinci mii de bărbați și printre cei ce au mâncat nu era niciun copil sau femeie, fie că au fost doar cinci mii de bărbați, fără a socoti copiii și femeile. Unii au interpretat într-adevăr [acest loc] așa cum am spus la început - ca și cum nici copiii, nici femeile nu ar fi fost prezenți la creșterea și înmulțirea [hranei] din cele cinci pâini și cei doi pești. Dar poate cineva va spune că, din

moment ce au mâncat mulți și și-au primit partea din pâinea binecuvântării după vrednicia și capacitatea lor, cei vrednici de a fi numărați (οί μεν άριθμων άξιοι) - precum israeliții care au fost numărați în cartea Numeri când au împlinit vârsta de douăzeci de ani (cf. Numeri 1:18 și următoarele) - au fost *bărbați;* iar cei care nu au fost vrednici de o astfel de pomenire și numărare au fost *copiii* și *femeile.* Dar „copii" ar trebui să înțelegeți împreună cu mine în sens figurat (τροπολόγει δέ μοι), în conformitate cu [cuvintele]: *„N-am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovnicești, ci ca unor oameni trupești, ca unor prunci în Hristos" (1 Cor. 3:1), precum și „femei" - în conformitate cu [cuvintele]: „Vreau să* vă prezint pe toți [424]

„lui Hristos, o fecioară curată" (2 Cor. 11:2); „oameni" - în conformitate cu [cuvintele]: *„când a devenit bărbat, a lepădat lucrurile copilărești"* (1 Cor. 13:11) [425] .

Să nu lăsăm fără explicație [cuvintele]: *„Și poruncind mulțimii să șadă pe iarbă, a luat cele cinci pâini și cei doi pești și, privind spre cer, a binecuvântat, le-a frânt și a dat pâinile ucenicilor, iar ucenicii mulțimii. Și au mâncat toți"* (Matei 14:19-20). Ce înseamnă „și *poruncind tuturor oamenilor să șadă pe iarbă"?* Și ce [înțeles], vrednic de porunca lui [Isus însuși], se poate desluși în acest loc? Cred că a poruncit oamenilor să se șadă pe iarbă, pentru că Isaia spune: *„Tot trupul este iarbă"* (Isaia 40:6), adică [a poruncit] să se pună carnea jos (ύποκάτω ποιησαι) și să se înfrâneze *„mintea trupească"* (Romani 8:6), pentru ca în acest fel să fie posibil să se primească o parte din pâinile pe care le binecuvântează Isus.

În plus, întrucât există diferite clase de cei care au nevoie de hrană de la Isus, căci nu toți sunt hrăniți cu aceleași cuvinte, din acest motiv, cred, Marcu a scris: *„Și le-a poruncit* tuturor să se așeze [426] *în cete pe iarba verde. Și au șezut în rânduri, cu sutele și cu cincizeci"* (Marcu 6:39-40), iar Luca: *„A zis ucenicilor Săi: Puneți-i să se așeze în rânduri, cu cincizeci"* (Luca 9:14). Căci se potrivea ca cei care urmau să se odihnească în hrana lui Isus să fie fie în ordinea celor care stăteau câte o sută (și acest număr este sacru și dedicat lui Dumnezeu datorită unității (διά τήν μονάδα) [427] prezente în el), fie în ordinea celor care stăteau câte cincizeci (acest număr implică iertarea [păcatelor] în conformitate cu taina atât a anului jubileu, care are loc la fiecare cincizeci de ani, cât și a sărbătorii Rusaliilor [428]). Și cred că acei ucenici cărora li s-a spus: *„Veți ședea <…> pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminții ale lui Israel"* (Matei 19:28) aveau douăsprezece coșuri

4. „Și îndată a silit pe ucenici să se suie în corabie și să meargă înaintea Lui pe celălalt mal, până va da drumul El mulțimilor." (Matei 14:22)

Este demn de remarcat cât de des apar în aceleași locuri cuvântul „oameni” și un alt cuvânt, „ucenici”, astfel încât, pe baza acestei observații și colectând citatele relevante, vom vedea că intenția evangheliștilor a fost să arate, prin intermediul relatării din Evanghelie, diferențele dintre cei care vin la Isus: dintre care unii sunt oameni și nu sunt numiți ucenici, în timp ce alții sunt ucenici și sunt mai buni decât oamenii. Acum este suficient să citim doar câteva citate pentru ca cineva, pornind de la ele, să facă ceva similar în raport cu toate Evangheliile.

Așadar, ca oamenii să fie jos, iar ucenicii să se poată apropia de Isus, care se suie pe munte, unde oamenii nu puteau merge, este scris astfel: *„Și văzând mulțimile, S-a suit pe munte și, după ce a șezut, ucenicii Lui s-au apropiat de El. Și deschizându-Și gura, îi învăța, zicând: Fericiți cei săraci în duh!”* (Matei 5:1-3) și așa mai departe. Și în alt loc, întrucât oamenii au nevoie de vindecare, este scris: *„Și a urmat pe El o mare mulțime și i-a vindecat”* (Matei 12:15). Dar nu găsim relatarea vindecării referitoare la ucenici, deoarece dacă cineva este deja ucenicul lui Isus, atunci este sănătos și, fiind într-o stare excelentă, are nevoie de Isus nu ca medic, ci datorită celorlalte abilități ale Sale. Și din nou în alt loc: *„Și pe când vorbea Isus mulțimilor,* mama *Lui și frații Lui stăteau afară și voiau să vorbească cu El”* (Matei 12:46); A fost informat despre aceasta [de cineva], căruia i-a răspuns, *„arătând cu mâna”* nu spre mulțimi, ci spre *„ucenici* <…> și *a zis: Iată mama Mea și frații Mei”* (Matei 12:49); și mărturisind că ucenicii fac voia Tatălui Ceresc și din acest motiv sunt vrednici să fie numiți rude și cei mai apropiați [persoane] de Isus, El adaugă la [cuvintele] *„iată mama Mea și frații Mei”: „Oricine face voia Tatălui Meu <care este în ceruri, acela este fratele Meu, sora Mea și mama Mea”* (Matei 12:50). Și în alt loc este scris că *„tot norodul stătea pe țărm și El le vorbea adesea în pilde”* (Matei 13:2-3); apoi, după pilda semănăturii (cf. Matei 13:3-8), *„au venit”,* nu oamenii, ci *„ucenicii I-au zis: De ce le vorbești în pilde?”* (Matei 13:10), și nu „De ce ne vorbești în pilde?” Atunci El *a răspuns* (cf. Matei 13:11), nu oamenilor, ci ucenicilor: *„Vouă este dat să cunoașteți tainele Împărăției cerurilor”* (Matei 13:11), „ *celorlalte însă în pilde”* (Luca 8:10). Prin urmare, dintre cei care se apropie de numele lui Isus (των προσερχομένων τω όνόματι του Ίησοΰ) [429] , unii, după ce au învățat *„tainele Împărăției Cerurilor”,* pot fi numiți ucenici; alții, cărora acest lucru „nu le este *dat”* (Matei 13:11), pot fi numiți oamenii, stând sub ucenici. Așadar, luați aminte la ce a spus El ucenicilor: *„vouă vă este dat să cunoașteți tainele Împărăției Cerurilor”* și despre oameni: *„lor însă nu le este dat”* (Matei 13:11). Și în alt loc, El *trimite poporul,* dar nu și pe ucenici, și *intră în casă;* și *ucenicii Lui,* nu mulțimea, au venit la El în casă, *zicând:* „Tâlmăcește *-ne nouă pilda neghinei din țarin”* (cf. Matei 13:36) [430]„... Dar într-un alt loc, când, *„auzind”* [vestea] despre Ioan, *„Isus a plecat* <.> *cu corabia într-un loc pustiu singur”, „norodul L-a urmat”* și apoi *„Isus a văzut o mare mulțime și, fiind milă de ei, le-a vindecat pe cei bolnavi”* (Matei 14:13-14), [adică bolnavii] din partea oamenilor, nu din partea ucenicilor; *„spre seară, au venit la El”* nu

[oamenii din] popor, ci *„ucenicii, zicând”,* ca cei care sunt deosebiți de popor: *„Dă drumul mulțimii, ca să meargă în sate și să-și cumpere mâncare”* (Matei 14:15). Dar când a *luat cele cinci pâini și cei doi pești, și-a ridicat privirea spre cer și* le-a binecuvântat, apoi, *frângând pâinile,* le- a *dat* nu oamenilor, ci *ucenicilor,* pentru ca ucenicii să dea *oamenilor* (cf. Matei 14:19), care nu puteau lua pâinea binecuvântării lui Isus de la El [El Însuși], ci abia o puteau primi de la ucenici. Și nu le-au mâncat pe toate, căci poporul, după ce s-a săturat, a rămas în douăsprezece coșuri pline.

5. Am pus aceste [citate] în legătură cu [povestea] citată anterior despre cum Isus, după ce i-a despărțit pe ucenici de mulțime, i- *a silit să se urce într-o corabie și să meargă înaintea Lui pe celălalt țărm, până când El a dat drumul mulțimii* (cf. Matei 14:22). Căci oamenii nu puteau trece *pe celălalt țărm* (είς το πέραν), întrucât în sens spiritual (μυστικώς) [oamenii] nu sunt „evrei”, ceea ce se traduce prin „cei ce sunt de cealaltă parte” (περατικοί) [431] . Dar aceasta era lucrarea ucenicilor lui Isus, adică să treacă *pe celălalt țărm* și să se ridice deasupra *vizibilului* și trupescului, ca deasupra *temporalului, și* să ajungă la *nevăzutul* și *veșnicul* (cf. 2 Corinteni 4:18). Așa că pentru oamenii care nu puteau trece pe celălalt țărm pentru că erau un popor, a fost un beneficiu suficient pe care Isus li l-a arătat, că Isus i-a lăsat să plece. Acum, în acest caz, nimeni nu are puterea să-l lase să plece decât Isus și nimeni nu putea fi lăsat să plece înainte de a fi mâncat din pâinea binecuvântată de Isus; și nimeni nu putea mânca din pâinea binecuvântării lui Isus, dacă nu făcea așa cum le-a poruncit Isus și *nu se culca pe iarbă* (cf. Matei 14:19), așa cum am relatat. Dar nici măcar aceasta oamenii nu ar fi putut face dacă nu L-ar fi urmat pe Isus *din* propriile lor *cetăți* , care *plecase singur într-un loc pustiu* (cf. Matei 14:13). Și, deși ucenicii ceruseră mai înainte ca oamenii să fie lăsați să plece, El nu i-a lăsat să plece până nu i-a hrănit cu pâinea binecuvântării; acum Îl lasă să plece, după ce mai întâi *i-a forțat pe ucenici să urce în corabie* (cf. Matei 14:22) și Îl lasă să plece când este undeva jos, pentru că deșertul este jos, și „S - *a suit pe munte să se roage”* (Matei 14:23).

De asemenea, trebuie menționat că Isus *i-a îndemnat pe ucenici să se urce în corabie și să meargă înaintea Lui pe malul celălalt îndată* (cf. Matei 14:22) după ce cele cinci mii [de oameni] fuseseră hrănite. Totuși, ucenicii nu au putut să *pornească și* să [ajungă] *înaintea* lui Isus *pe malul celălalt,* ci când au ajuns *în mijlocul mării* (cf. Matei 14:24; Marcu 6:47) [432] , fiindcă corabia *era lovită* [de valuri] de un *vânt potrivnic* (cf. Matei 14:24), s-au înfricoșat când, pe la *a patra strajă din noapte, a venit Isus la ei* (cf. Matei 14:25). Și dacă Isus nu s-ar fi urcat în corabie, atunci vântul potrivnic ucenicilor nu s-ar fi oprit și cei ce navigau n-ar *fi ajuns* , *după ce au trecut* (cf. Matei 14:34), pe malul celălalt. Și poate că i - *a silit să intre în corabie și să meargă înaintea Lui pe malul celălalt,* dorind prin această încercare să-i învețe că fără El era cu neputință să treacă pe malul

celălalt. Și apărându-li-se când nu puteau înota dincolo de mijlocul mării și împlinind cele scrise [în acest loc] (cf. Matei 14:26 și următoarele), a arătat că cel care ajunge pe malul celălalt ajunge acolo dacă Isus înoată cu el. Ce este atunci corabia în care Isus i-a silit pe ucenici să intre, dacă nu, după toate probabilitățile, o luptă cu ispitele și vicisitudinile, în care intră cineva, silit de Cuvânt și ca și cum ar fi împotriva voinței sale, din moment ce Mântuitorul vrea ca ucenicii să se exerseze [spiritual] în această *corabie,* care *este lovită de valuri* și *de vântul potrivnic* (cf. Matei 14:24)?

Întrucât El *„i-a silit îndată pe ucenici să se suie în corabie și să meargă înaintea Lui pe malul celălalt”* (Matei 14:22), iar Marcu, schimbând ușor această propoziție, a scris astfel: *„Și îndată i-a silit pe ucenicii Săi să se suie în corabie și să meargă înaintea Lui pe malul celălalt, spre Betsaida”* (Marcu 6:45), este necesar să ne oprim asupra [cuvântului] *„silit”,* după ce am observat mai întâi mica diferență [din text] a lui Marcu, care se exprimă mai precis, adăugând un pronume: căci același lucru nu este exprimat [prin cuvintele lui Matei] *„i-a silit îndată pe ucenici”,* ci în [cuvintele] scrise la Marcu *„ucenicii Lui”* este ceva mai mult decât simplul [în cuvântul] *„ucenici”* [433] . Așadar, dacă privim cu atenție la cuvântul [„silit”]: poate că ucenicii, nedespărțiți de Isus, nu se pot despărți de El nici măcar pentru un motiv mărunt (κατά το τυχον), dorind să fie cu El [434] . Însă El, hotărând că vor fi ispitiți de valuri și de vântul potrivnic, care nu s-ar fi stârnit dacă ar fi fost cu Iisus, a făcut nevoit ca ei, despărțindu-se de El, să intre în corabie. Și astfel, Mântuitorul îi obligă pe ucenici să intre în corabia ispitelor, să meargă înaintea Lui pe malul celălalt și să se afle pe malul celălalt al vicisitudinilor, după ce le-au biruit. Dar ei, aflându-se în mijlocul mării, în valurile ispitelor și în vânturile potrivnice, care îi împiedicau să treacă pe malul celălalt, [chiar] deși se luptau, nu au putut fără Iisus să biruiască valurile și vântul potrivnic și să ajungă pe malul celălalt. De aceea, având milă de ei, care făcuseră tot ce le-a stat în putere ca să ajungă pe malul celălalt, Cuvântul *a venit la ei, umblând pe mare* (cf. Matei 14, 25), care nu avea valuri sau vânt care să I se împotrivească, chiar dacă ar fi vrut. Și nu este scris: *„A venit la ei umblând pe* valuri”, ci „pe apă” (Matei 14, 25) [435] . Și Petru a zis și el: *„Poruncește-mi să vin la Tine”,* nu pe valuri, ci „pe *apă”* (Matei 14:28), și la început, după ce Iisus i-a zis: „ *Vino* ” *, ieșind din corabie,* n-a umblat pe valuri, *ci pe apă,* ca să *vină la Iisus* (cf. Matei 14:29); dar când s-a îndoit, a văzut *un vânt puternic* (cf. Matei 14:30), care nu era puternic pentru cel care își lepădase lipsa de credință și îndoiala. Și când Iisus și Petru *au intrat în corabie, vântul s-a oprit* (cf. Matei 14:32): nu a mai putut face nimic împotriva lui când Iisus a intrat [acolo].

6. Și apoi ucenicii, *„după ce au trecut dincolo de cer, au venit* în *pământul* Ghenizaretului [436] ” (Matei 14:34) - dacă am cunoaște traducerea acestui [nume] [437] , ar fi probabil utilă pentru interpretarea acestui [loc]. Întrucât *Dumnezeu este credincios,* care *nu îngăduie ca* oamenii *să fie*

ispitiți peste puterile lor (cf. 1 Cor. 10, 13), atunci observați cum Fiul lui Dumnezeu *i-a silit pe ucenici să intre în corabie* (cf. Matei 14, 22) - căci ei sunt mai puternici [decât oamenii] și pot ajunge până în mijlocul mării și îndura isprava valurilor până când se vor face vrednici de ajutorul divin, să-L vedeți pe Isus, să-L auziți <cum vorbește și nu vor putea> [438] după ce va intra [în corabie], să treacă și să ajungă în pământul Ghenizaretului - și [cum, dimpotrivă,] *după ce a trimis oamenii,* care, fiind mai slabi, nu au fost supuși isprei corabiei, valurilor și vântului potrivnic, S *-a suit pe munte să Se roage singur* (cf. Matei 14, 23). Pentru cine ar trebui să ne rugăm atunci, dacă nu poate, pe de o parte, pentru oameni, ca atunci când a fost trimis (άπολυθέντες) cu pâinea binecuvântării, să nu facă nimic care să contrazică trimiterea (άπολύσει) [primită] de la Isus, și, pe de altă parte, pentru ucenici, ca atunci când i-a silit să intre în *corabie și a mers înaintea Lui pe malul celălalt,* să nu sufere deloc în mare, nici din cauza valurilor care loveau corabia, nici din cauza vântului potrivnic? Și aș îndrăzni să afirm că, datorită rugăciunii lui Isus pentru ucenici, [adresată] Tatălui, ei nu au suferit deloc, deși li s-a împotrivit marea, valurile și vântul potrivnic [440] .

Să se mulțumească, așadar, cititorul mai simplu cu sensul istoric (τη ιστορία); iar noi, dacă vom întâlni vreodată ispite care nu pot fi evitate (άνάγκαις πειρασμών), să ne amintim că Iisus ne *-a silit astfel să ne urcăm în corabie,* dorind *să mergem înaintea lui pe malul celălalt.* Căci este imposibil să ajungem pe malul celălalt fără să îndurăm încercările valurilor și ale vântului potrivnic. Mai mult, când vedem numeroase și greu de suportat nenorociri (πράγματα) înconjurându-ne și cu nu mic efort (κάμνοντες μετρίως) [441] navigăm printre ele o oarecare distanță (έπΐ ποσον), atunci vom trage concluzia că *barca* noastră se află atunci în mijlocul *mării* și *valurile* o lovesc (cf. Matei 14:24), dorind să *naufragiem în credință* (cf. 1 Timotei 1:19) sau în unele dintre virtuți. Și când vedem cum duhul celui rău se împotrivește încercărilor noastre (τοις πράγμασιν), atunci vom înțelege că într-un astfel de caz [*vântul bate] împotriva* noastră (cf. Matei 14:24). Și când, în mijlocul acestor suferințe, luptând cu vrednicie pe cât putem și păzindu-ne ca să nu *naufragiem în credință* (cf. 1 Timotei 1:19) sau în vreuna dintre virtuți, petrecem trei straje de noapte în întunericul ispitelor - prima strajă [semnifică] pe tatăl întunericului și al viciului; a doua - pe fiul său, *care se împotrivește și se înalță împotriva a tot ceea ce se numește Dumnezeu sau este venerat* (cf. 2 Tesaloniceni 2:4); a treia - a unui duh potrivnic Duhului Sfânt [442] - atunci vom crede că la începutul celei de-a patra straje, când *„a trecut noaptea și s-a apropiat ziua”* (Romani 13, 12), Fiul lui Dumnezeu va veni la noi ca să *ne pregătească marea, umblând pe* ea (cf. Matei 14, 25). Și când vom vedea Cuvântul care ni s-a arătat, atunci, înainte de a înțelege clar că este Mântuitorul care rămâne (έπιδεδήμηκεν) cu noi, ne vom *înspăimânta,* crezând încă că vedem *o nălucă și vom striga* de frică (cf. Matei 14, 26), dar El îndată ne *va vorbi și ne va zice: îndrăzniți, Eu sunt, nu vă temeți* (cf. Matei 14, 27). Și dacă printre noi este un anume *Petru,* mai înflăcărat însuflețit [de

chemarea] *„îndrăzniți”* [decât alții], atunci, fiind doar pe calea „spre *desăvârșire”* (Evrei 6:1), dar nefiind încă ajuns astfel [adică desăvârșit], el, deși *va ieși din corabie,* ca și cum s-ar afla în afara ispitei care îl chinuia, și la început *va umbla pe apă,* dorind *să se apropie de Isus,*Dar, fiind încă puțin credincios și îndoindu-se, va vedea *un vânt puternic, se va teme* și *va începe să se scufunde;* dar nu va îndura aceasta, pentru că, după ce va striga tare, îl va chema pe Isus și-I va zice: „ *Doamne, mântuiește-mă”* (cf. Matei 14:30). Apoi, în timp ce Petru încă vorbește, rostind [cuvintele]: *„Doamne, mântuiește-mă”,* Cuvântul *Își va întinde îndată mâna,* dându-i ajutor, *îl va sprijini* pe cel care a început să se scufunde și îl va mustra pentru puțina sa credință și îndoială (cf. Matei 14:31). Totuși, observați că El nu a spus: „necredincios”, ci: *„puțin credincios”* (Matei 14:31) și că se spune: *„De ce v-ați îndoit?”* (Matei 14:31), având, așadar, o oarecare credință, dar totuși înclinând spre opusul ei.

7. Și după aceea, Iisus și Petru *vor intra în corabie, vântul se va potoli,* iar *cei ce sunt în corabie,* dându-și seama din ce primejdii au fost mântuiți, I *se vor închina și vor zice* (cf. Matei 14:32-33) nu simplu: „Tu ești *Fiul lui Dumnezeu”,* cum [au spus *cei doi demonizați*] (cf. Matei 8:28-29), ci: *„Cu adevărat ești Fiul lui Dumnezeu”* (Matei 14:33) - aceasta este spusă [tocmai] de ucenicii care erau în corabie, căci nu cred că așa ceva a fost spus [vreodată] de alții, ci de ucenici (άλλους των μαθητων) [443] .

Când ne vom afla în mijlocul tuturor acestor [împrejurări], atunci, *după ce vom trece dincolo, vom ajunge în țara* (cf. Matei 14:34), unde Isus ne-a poruncit *să mergem înaintea* Lui (cf. Matei 14:22). Și poate că un secret inefabil și ascuns (τι άπόρρητον καί κεκρυμμένον μυστήριον) [444] cu privire la cei mântuiți de Isus este dezvăluit în [cuvintele]: *„Și când locuitorii locului acela”* – evident [locul] de cealaltă parte – L-au recunoscut, *au trimis în toată ținutul acela”* – regiunea [locului] de cealaltă parte, [care] nu este în acel loc, ci în jurul lui – *„și i-au adus pe toți bolnavii”* (Matei 14:35). În acest [loc] observați că *i-au adus* nu doar pe mulți, ci *pe toți bolnavii* din ținutul acela. Bolnavii, care au fost aduși la El, *„Îl rugau să atingă numai de poalele hainei Lui”* (Matei 14:36), implorându-L pentru această milă, căci nu erau ca *femeia care suferea de o scurgere de sânge de doisprezece ani, care s-a apropiat pe la spate* și *S-a atins de poalele hainei Lui,* căci *își zicea: dacă Eu „Dacă mă voi atinge numai de haina Lui, voi fi vindecat* (cf. Matei 9:20-22) — observați și <coincidența> din [cuvintele] *tivul hainei Sale* — drept urmare *„îndată s-a oprit curgerea sângelui ei”* (Luca 8:44). Acești [bolnavi] din împrejurimile Ghenizaretului, unde *trecuseră* Isus și ucenicii Săi (cf. Matei 14:34), nu au venit ei înșiși la Isus, ci au fost aduși de cei care *au trimis* (cf. Matei 14:35) [după ei], întrucât nu puteau veni ei înșiși din cauza unei boli grave; și nu s-au atins doar de *tivul* [hainei Sale], ca femeia care suferea de o hemoragie, ci mai întâi cei [care i-au adus] *au cerut* [să-l] (παρακαλεσάντων έκείνων) [445] (cf. Matei 14:36). Totuși, chiar și printre ei, *„toți cei ce s-au atins*

au fost vindecați” (Matei 14:36). Dar Există vreo diferență între expresia *„vindecată”* (διεσώθησαν) [446] folosită în legătură cu ei și mântuirea (το σωθηναι) <acelei> [femei] - la urma urmei, i s-a spus celei care suferea de o hemoragie: *„credința ta te-a mântuit* (σέσωκέ) *”* (Matei 9:22) - gândește-te singur la asta.

8. „Atunci au venit la El din Ierusalim fariseii și cărturarii, zicând: «Pentru ce calcă ucenicii Tăi datina bătrânilor? Căci nu-și spală mâinile când mănâncă»” (Matei 15:1-2).

Oricine a acordat atenție momentului în care *fariseii și cărturarii au venit la Isus din Ierusalim și i-au spus: De ce calcă ucenicii Tăi tradiția bătrânilor?* și așa mai departe, va vedea că nu este o coincidență faptul că Matei nu a scris pur și simplu că fariseii și cărturarii din Ierusalim au venit la Mântuitorul pentru a afla de la El cele de mai sus, ci a spus [exact]: *„Apoi au venit* la El *din Ierusalim”.* Deci, trebuie să înțelegem când *„atunci”.* Pe vremea când Isus și ucenicii din corabie *„au trecut marea și au ajuns* în *pământul* Ghenizaretului” (Matei 14:34), după ce Isus S-a urcat în corabie și s-a potolit vântul și când *„oamenii din locul acela, cunoscându-L, au trimis în tot ținutul acela și au adus la El pe toți bolnavii, rugând* să *le dea voie să se atingă numai de poalele hainei Lui. Și toți ceice se atinseseră, se vindecau”* (Matei 14:35-36) – atunci au venit la El din Ierusalim fariseii și cărturarii, care nu s-au mirat de puterea lui Isus, care vindeca [doar] pe cei ce se atinseseră *numai de poalele hainei Lui* (cf. Matei 14:36), ci i-au acuzat cu pică [pe ucenici] înaintea învățătorului că nu călcau porunca lui Dumnezeu, ci o singură *tradiție* a bătrânilor iudei .

Și poate că tocmai această acuzație din partea celor pretențioși arată evlavia ucenicilor lui Isus, care nu le-au dat fariseilor și cărturarilor niciun motiv de reproș în legătură cu încălcarea poruncilor lui Dumnezeu și, poate, nu ar fi adus acuzații împotriva ucenicilor lui Isus pentru încălcarea poruncii bătrânilor, dacă i-ar fi putut condamna pe acuzați și ar fi dovedit că încălcau porunca lui Dumnezeu.

Totuși, să nu credeți că aceasta dovedește necesitatea păzirii legii mozaice după literă, întrucât ucenicii lui Isus o păziseră până atunci; căci El, care, după ce a suferit pentru oameni, *s-a făcut blestem pentru noi, nu ne-a răscumpărat de blestemul legii* înainte de a pătimi (cf. Gal. 3:13). Dar dacă și Pavel s-a făcut iudeu în mod cuvenit *pentru iudei, ca să-i câștige pe iudei* (cf. 1 Cor. 9:20), atunci ce este absurd dacă apostolii, a căror viață și-a petrecut-o printre iudei, deși au înțeles conținutul spiritual al legii (τά πνευματικά του νόμου), au arătat clemență (χρησθαι τη συμPERιφορά), asemenea lui Pavel, care l-a circumcis pe Timotei (cf. Fapte 16:3) și a adus o jertfă conform unui anumit jurământ prevăzut de lege (cf. Fapte 18:18; 21:23-24), așa cum este scris în Faptele Apostolilor? Între timp, cei care nu aveau nimic de acuzat pe ucenicii lui Isus în ceea ce privește

porunca lui Dumnezeu, ci doar în ceea ce privește tradiția bătrânilor, par a fi foarte înclinați spre critici. Iar criticile lor sunt evidente mai ales în faptul că aduc această acuzație chiar în prezența acelor oameni care fuseseră vindecați de bolile lor, aparent împotriva ucenicilor, dar în realitate hotărând să-L calomnieze pe Învățător. Căci exista o tradiție a bătrânilor că spălarea mâinilor este necesară pentru evlavie. Căci credeau că mâinile celor care nu le spală înainte de a mânca pâine sunt murdare și necurate, iar cei care le clătesc cu apă sunt curate și sfințite, nu într-un sens simbolic (oú συμβολικως), <ci> conform literei legii mozaice. Noi, însă, nu în conformitate cu tradiția bătrânilor lor, ci cu bunul simț, când suntem pe cale să mâncăm *cele trei* pâini pe care le cerem de la Isus, care dorește să fie *prietenul* nostru (cf. Luca 11:5), să încercăm să ne facem faptele curate și astfel să spălăm *mâinile* sufletelor noastre; căci este interzis să se ia din aceste pâini *cu mâini necurate* și *nespălate* (cf. Marcu 7, 2), murdare.

9. Isus, însă, nu-i mustră în legătură cu tradiția bătrânilor evreilor, ci în legătură cu două dintre cele mai importante porunci ale lui Dumnezeu, dintre care una este a cincea [448] din Cele Zece Porunci, care spune: „ *Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta* <…> *ca să-ți fie bine și să ți se lungească zilele în țara* <…> *pe care ți-o dă Domnul Dumnezeul tău* ” (Exod 20:12); cealaltă este scrisă în [cartea] Leviticului astfel: „Dacă un om *blestemă pe tatăl său* sau pe mama *sa, să fie pedepsit cu moartea; pentru că a blestemat pe tatăl său sau pe mama sa, va fi vinovat”* (Lev. 20:9). Însă, din moment ce dorim să examinăm zicala citată de Matei, adică „ *Cine blestemă pe tatăl său sau pe mama sa va muri negreșit”* (Matei 15:4), să ne gândim dacă nu cumva a fost împrumutată din locul unde este scris: „ *Cine lovește pe tatăl său sau pe mama* sa va muri negreșit ” [450] și *„Cine blestemă pe tatăl său sau pe mama* sa va muri negreșit ” (Exod 21:15-16 [452]). Acestea sunt cuvintele legii referitoare la aceste două porunci. Matei, însă, le-a expus parțial, într-o formă trunchiată și cu alte cuvinte.

Trebuie să înțelegem de ce Mântuitorul îi mustră pe fariseii și cărturarii din Ierusalim, spunând că au călcat porunca lui Dumnezeu din cauza tradiției lor (cf. Matei 15:3). La urma urmei, Dumnezeu a spus: „ Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta” (Exod 20:12), poruncindu-i celui născut din ei să arate respectul cuvenit părinților săi. O parte din această cinstire a părinților era participarea la nevoile lor zilnice, în ceea ce privește hrana, îmbrăcămintea și orice altceva care le-ar fi putut face plăcere părinților lor. Fariseii și cărturarii, însă, au inventat următoarea tradiție, contrară legii, care nu este menționată suficient de clar în Evanghelie (cf. Matei 15:5-6), pe care noi înșine nu am fi ghicit-o dacă un anumit evreu (των Εβραίων τις) [453] nu ne-ar fi transmis următoarele [informații] referitoare la acest loc: uneori, spune el, cămătarii, când se confruntau cu debitori rătăciți care erau capabili, dar nu voiau să plătească datoria, dădeau datoria săracilor, în beneficiul cărora toți cei care doreau să ia parte la ei, pe cât posibil, aruncau [bani] în vistierie. De aceea, uneori le spuneau debitorilor în limba lor: „Ceea ce îmi datorați este un «korban» (adică un «dar»). Căci l-am dăruit săracilor ca o dovadă de evlavie față de Dumnezeu.” Atunci datornicul, ca unul care nu mai era dator față de

oameni, ci față de Dumnezeu și cu evlavia înaintea Lui, era, ca să zic așa, silit să plătească datoria, chiar fără să vrea, dar nu mai față de cămătar, ci față de Dumnezeu, spre folosul săracilor și în numele cămătarului. Și astfel ceea ce făcea cămătarul cu datornicul, unii fii făceau uneori cu părinții lor și le spuneau: „Orice veți folosi de la mine, tată sau mamă (cf. Matei 15, 5), să știți că luați din „corban", din socoteala săracilor, închinat lui Dumnezeu." Atunci părinții, auzind că ceea ce li se dădea era un „corban", închinat lui Dumnezeu, nu au mai vrut să-l ia de la fiii lor, chiar dacă aveau mare nevoie de cele [cele mai] necesare. Bătrânii au propovăduit următoarea tradiție oamenilor din popor: că, dacă cineva îi spune tatălui sau mamei sale că ceea ce i se dă unuia dintre ei este un „corban" și un dar (cf. Matei 15:5; Marcu 7:11), atunci nu mai este dator față de tatăl și mama sa în ceea ce privește furnizarea de beneficii vitale.

Aceasta este tradiția pe care Mântuitorul o mustră ca fiind incorectă și contrară poruncii lui Dumnezeu. Căci, dacă Dumnezeu spune: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta"; dar tradiția spunea: nu trebuie să-și cinstească tatăl și mama cu darurile sale cineva care a închinat lui Dumnezeu ca „corban" ceea ce [altfel] ar fi fost dat părinților săi, atunci este clar că porunca lui Dumnezeu despre cinstirea părinților a fost desființată de tradiția (cf. Matei 15:6) fariseilor și cărturarilor, care spunea că cel care a închinat odată lui Dumnezeu ceea ce ar fi primit părinții săi nu trebuie să-și mai cinstească tatăl și mama. Și fariseii învățau acest lucru, fiind iubitori de argint, pentru ca, referindu-se la săraci, să ia ceea ce era menit a fi un dar pentru părinții cuiva [454] . Mai mult, Evanghelia mărturisește despre iubirea lor de argint, spunând: „Fariseii, care erau iubitori de argint, au auzit toate acestea și au râs de El" (Luca 16:14).

Așadar, dacă vreunul dintre cei pe care îi numim bătrâni (πρεσβυτέρων) [455] , sau în general orice conducători ai poporului, preferă să dea [bani] în numele comunității săracilor, și nu rudelor celor care au făcut donația, atunci - dacă aceștia au nevoie de cele necesare, iar cei care au donat nu pot face ambele [456] - acela poate fi numit pe bună dreptate frate al fariseilor, care au desființat Cuvântul lui Dumnezeu de dragul tradiției, și al fățarnicilor, mustrați de Mântuitorul (cf. Matei 15, 6-7). Mai mult, nu numai acest [loc] ne descurajează aspru de la dorința de a lua ceva din socoteala săracilor și de a considera evlavia altcuiva ca un profit (cf. 1 Timotei 6:5), ci și ceea ce este scris despre trădătorul Iuda, care se pare că avea grijă de săraci și a spus indignat: „Acest mir putea fi vândut <…> cu trei sute de denari și dat săracilor" (Marcu 14:5; cf. Ioan 12:5), dar, de fapt, „era un hoț și, având o ladă [pentru bani], a furat ce se punea în ea" (Ioan 12:6).

De aceea, chiar și acum, dacă cineva, ținând o pungă bisericească , vorbește, precum Iuda, despre săraci, dar fură ce se pune în ea, probabil că își alege soarta [comună] cu Iuda, care a făcut același lucru (τήν μερίδα έαυτω τιθείη μετά του ταύτα πράξαντος Ιουδα). Fiindcă acest [rău], ca o cangrenă, își găsise hrană în sufletul său, diavolul i-a băgat în inimă să-L vândă pe Mântuitorul (cf. Ioan 13:2) și mai târziu, când a fost lovit cu o săgeată aprinsă din acest motiv (cf. Efeseni 6:16), intrând în sufletul său, el însuși l-a umplut (cf. Luca 22:3; Ioan 13:27). Și poate că atunci când apostolul spune: „Iubirea de argint este rădăcina tuturor relelor" (1 Timotei 6:10), el spune [asta] din cauza iubirii de argint a lui Iuda, care este rădăcina tuturor relelor [îndreptate] împotriva lui Isus.

10. Dar să ne întoarcem la [citatele] precedente, în care Mântuitorul a expus pe scurt două dintre poruncile legii, una din cele zece porunci din Exod, cealaltă din [cartea] Leviticului sau din alte [cărți ale] Pentateuhului. Acum, că am explicat cum cei care spun: „Cine zice tatălui său sau mamei sale : Este un dar [lui Dumnezeu] pe care l-ai fi folosit de la mine” (cf. Matei 15:5-6), au desființat Cuvântul lui Dumnezeu, care spune: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta” (Exod 20:12), cineva se va întreba poate: cât de potrivită este [aici zicala]: „Cine își blestemă tatăl sau mama, să moară cu moartea” (Matei 15:4)? Căci cel care a adus ceea ce este destinat spre onoarea tatălui și a mamei sale în așa-numitul „corban” să nu-și onoreze tatăl și mama, cum desființează tradiția fariseilor [porunca] care spune: „Oricine își ocărăște tatăl sau mama, să moară negreșit”? Dar poate că „oricine zice tatălui sau mamei sale: Un dar [lui Dumnezeu] este ceea ce ai fi folosit de la mine” este același lucru cu a-l insulta pe tatăl sau pe mama, ca și cum i-ai numi pe părinții care iau darul oferit în „corban” de la cel care l-a oferit, tâlhari ai sanctuarelor. Așadar, evreii îi pedepsesc conform legii pe fiii care spun tatălui sau mamei lor: „Un dar [lui Dumnezeu] este ceea ce ai fi folosit de la mine” așa cum își ocărăsc tatăl sau mama; dar voi [457] prin singura voastră tradiție ați desființat două porunci ale lui Dumnezeu. După care nu vă este rușine să-i învinovățiți pe ucenicii Mei, care n-au călcat nicio poruncă, căci ei umblă fără prihană în toate poruncile și rânduielile Lui (cf. Luca 1:6) - ci calcă o singură tradiție a bătrânilor, temându-se să nu calce porunca lui Dumnezeu (εύλαβεία τοῦ μή παραβηναι έντολήν θεού) [458] . Dacă ați fi avut această intenție, ați fi păzit atât porunca despre cinstirea tatălui și a mamei, cât și [cealaltă poruncă] care spune: „Cine își blestemă tatăl sau mama, să fie cu moartea”, dar n-ați fi păzit tradiția bătrânilor care contrazice aceste porunci.

11. După aceasta, dorind să cenzureze toate tradițiile bătrânilor dintre iudei prin intermediul unor cuvinte profetice, El a citat o vorbă din Isaia, ale cărei cuvinte exacte sunt acestea: „Domnul a zis: «Acest popor se apropie de Mine cu gura lui»” (Isaia 29:13; cf. Matei 15:8-9) și așa mai departe. Acum, am spus deja mai înainte că Matei nu a consemnat [vorba] profetică în aceleași cuvinte [459] . Dar dacă este necesar, pe cât posibil, să o interpretăm [aici] așa cum o folosește Evanghelia, vom adăuga cuvintele precedente, la care, cred, este util să fim atenți în interpretarea [zicalei] luate de la profet în Evanghelie: „Fiți slabi și nebuni, îmbătați-vă, nu cu băutură tare, nu cu vin; căci Domnul v-a dat să beți duh de somnolență și le va închide ochii, pe prorocii și pe căpeteniile lor, care văd lucruri ascunse. Și toate aceste cuvinte vă vor fi ca cuvintele unei cărți pecetluite <…>, pe care o dau unui om care știe să citească, zicând: „Citește-o”; iar el va răspunde: „Nu o pot citi, căci este pecetluită.” Și vor da cartea celui care nu știe să citească, zicând: „Citește-o”; iar el va răspunde: „Nu pot citi”. Și Domnul a zis: „Acest popor se apropie de Mine” și așa mai departe, până la [cuvintele] „vai de cei ce fac sfat în ascuns și faptele lor vor fi în întuneric” (Isaia 29:9-13). 15).

Examinând, așadar, zicala menționată mai sus [folosită] în Evanghelie, am citat câteva [rânduri] înainte și câteva după, pentru a arăta cum Cuvântul amenință să închidă ochii celor din popor care sunt nebuni, beți și plini de duhul somnului și, de asemenea, amenință să închidă [ochii] profeților și prinților lor, care pretind că văd lucruri ascunse (cf. Isaia 29:9-10). Aceasta, cred, s-a întâmplat în mijlocul acestui popor după arătarea Mântuitorului; căci toate cuvintele tuturor Scripturilor, inclusiv Isaia, au devenit pentru ei

„ca cuvintele unei cărți pecetluite” (Isaia 29:11). „Pecetluită” se spune [despre carte], ca și cum ar fi închisă din cauza obscurității și nu deschisă din cauza clarității [înțelesului ei]. Este la fel de obscură atât pentru cei care nu o pot citi de la început, deoarece nu știu să citească, cât și pentru cei care pretind că știu să citească, dar nu înțeleg sensul a ceea ce este scris. Prin urmare, [Cuvântul] adaugă pe bună dreptate la aceasta că atunci când oamenii, slăbiți și înnebuniți de păcate, se vor mânia împotriva Lui - din cauza lor se vor ridica și ei împotriva Lui, îmbătați (κραιπαλήσει κατ' αύτου) de duhul somnului cu care Domnul [le va da] să bea , închizându-le ochii , căci sunt nevrednici să vadă, precum și [ochii] profeților și prinților lor, care declară că văd ceea ce este ascuns în tainele Dumnezeiești Scripturi (cf. Isaia 29:9-10) - și când ochii lor vor fi închiși, atunci rostirile profetice vor fi pecetluite și ascunse pentru ei - ceea ce a suferit poporul celor care nu cred în Isus ca Hristos. Când profețiile devin pentru ei „ ca cuvintele unei cărți pecetluite” (Isaia 29:11), nu numai pentru cei care nu pot citi, ci și pentru cei care pretind că pot citi, atunci, potrivit Domnului, poporul evreilor se apropie de Dumnezeu doar cu buzele (τω στόματι) [460] ; și El spune că [poporul] Îl onorează cu buzele (τοις χείλεσι) [461] , pentru că inima lor , din cauza necredinței lor în Isus, este departe de Domnul (cf. Isaia 29:13).

Și mai ales acum, de vreme ce L-au respins pe Mântuitorul nostru, Dumnezeu a putut spune despre ei: În zadar Mă cinstesc ei; căci nu mai studiază poruncile lui Dumnezeu, ci poruncile oamenilor, și nu învățăturile înțelepciunii Duhului, ci învățăturile oamenilor (cf. Isaia 29:13). Drept urmare, când li s-a întâmplat aceasta, Dumnezeu a schimbat poporul evreilor și a distrus înțelepciunea acelor înțelepți care erau printre ei - căci nu mai au înțelepciune, nici proorocie - dar nici priceperea oamenilor inteligenți pe care Dumnezeu i-a îngropat undeva (κατορώρυχέ που) și i-a ascuns (cf. Isaia 29:14), și aceasta nu mai este strălucită și faimoasă. De aceea, chiar și atunci când par să facă un sfat profund, făcându-l nu pentru Domnul (cf. Isaia 29:15), sunt considerați nenorociți (ταλανίζονται); chiar și atunci când vestesc [conținutul] ascuns al planului lui Dumnezeu, ei mint, întrucât faptele lor nu sunt [faptele] luminii <și ale zilei>, ci ale întunericului și ale nopții. Am hotărât să expunem pe scurt această profeție și, într-o oarecare măsură, explicația ei, întrucât Matei a menționat-o. Marcu a menționat-o și el (cf. Marcu 7:6), din care vom cita cu folos următorul pasaj despre păcatul împotriva bătrânilor, care considerau că este drept ca iudeii să-și spele mâinile când mănâncă pâine: „Căci fariseii și toți iudeii, ținând datina bătrânilor, nu mănâncă decât dacă își spală cu atenție mâinile; și când vin de la piață, nu mănâncă decât dacă se spală. Și mai sunt și alte lucruri pe care le-au luat în seamă, spălarea paharelor, a ulcioarelor, a oalelor și a băncilor (κλινών) [462] ” (Marcu 7:3-4).

12. „Și a chemat oamenii la Sine și le-a zis: «Ascultați și înțelegeți!»” și așa mai departe (Matei 15:10 și următoarele).

Prin aceste [cuvinte] Mântuitorul ne învață limpede, atunci când citim în Levitic (cf. Lev. 11) și Deuteronom (cf. Deut. 14) [prescripțiile] despre hrana curată și necurată, de a cărei încălcare suntem acuzați de evreii după trup (οί σωματικοί Ιουδαίοι) (cf. 1 Cor. 10:18) și de ebioniți [463] , care diferă puțin de ei, să nu credem că scopul Scripturii este sensul general accesibil al acestor [prescripții] (τον πρόχειρον περί τούτων νουν). Căci dacă „nu

ce intră în gură spurcă pe om, ci ce iese din gură” (Matei 15, 11), și mai ales că Mântuitorul a spus aceasta în Evanghelia după Marcu, „curățind orice mâncare” (Marcu 7, 19), este limpede că nu ne spurcăm când mâncăm ceea ce iudeii, care vor să slujească literei legii, numesc necurat, ci ne spurcăm când spunem ceea ce trebuie și discutăm ceea ce nu trebuie, ceea ce este izvorul păcatelor pentru noi, în timp ce este necesar ca buzele noastre să fie legate de simțire (cf. Prov. 15, 7), și am făcut greutate și măsură pentru ceea ce spunem (cf. Sir 28, 25 [465]). Și, desigur, este potrivit ca legea lui Dumnezeu să interzică ceea ce [vine] din viciu și să prescrie ceea ce este în conformitate cu virtutea, iar acele [lucruri] care sunt indiferente în esența lor (τα δε τω ἴδίω λόγω άδιάφορα) [466] — să le lase așa cum sunt (έαν έπί χώρας), [întrucât] în funcție de libera alegere și [de starea] rațiunii din noi (δια την προαίρεσιν καί τον έν ήμίν λόγον) pot fi făcute rele dacă sunt făcute în păcat și pot deveni bune dacă sunt făcute cu dreptate. Oricine analizează cu atenție acest lucru va vedea că este posibil să păcătuim chiar și în acele [lucruri] care sunt considerate bune, dacă sunt primite prost și sub influența pasiunii; iar ceea ce este numit necurat, dacă este folosit de noi în conformitate cu rațiunea, poate fi considerat pur. Așa cum circumcizia este socotită pentru un iudeu păcătos ca necircumcizie, iar pentru un neam drept necircumcizia este socotită ca circumcizie (cf. Romani 2:25-26), tot așa ceea ce este considerat curat va fi considerat necurat pentru cel care îl folosește în mod necorespunzător, la momentul nepotrivit, în măsură nepotrivită și din motive greșite; pe când tot ceea ce este numit necurat devine curat pentru cei curați, dar pentru cei întinați și necredincioși nu este nimic curat, deoarece atât mintea, cât și conștiința lor sunt întinate.(cf. Tit 1:15). Fiind întinați, ei pătează tot ce ating, așa cum, pe de altă parte, o minte curată și o conștiință curată, dimpotrivă, fac totul curat, chiar dacă [ceea ce] pare necurat; căci nu din neînfrânare sau din iubire de plăceri, ci și fără îndoieli care duc în direcții opuse (ούδέ μετά διακρίσεως περιελκούσης εις έκάτερα) cei drepți se folosesc de mâncare și băutură, aducându-și aminte [de cuvintele]: „ Fie mâncați, fie beți, fie faceți orice altceva, <.> faceți spre slava lui Dumnezeu” (1 Cor. 10:31).

Dacă trebuie să descriem mâncarea necurată conform Evangheliei, vom spune că este cea obținută prin lăcomie, mântuită prin lăcomie, luată din iubire de plăcere, pentru că pântecele este considerat vrednic de îndumnezeire (cf. Filipeni 3, 19) ori de câte ori el și poftele care sunt de acord cu el, și nu rațiunea, ne conduc sufletul. Dar chiar dacă, știind că o anumită [hrană] a fost folosită de demoni, sau chiar neștiind-o, dar bănuind-o și îndoindu-ne de ea, am folosi o astfel de [hrană], nu am folosi-o „spre slava lui Dumnezeu” (1 Corinteni 10, 31) și nu în numele lui Hristos, întrucât cel ce mănâncă este condamnat nu numai de convingerea că [hrana] este jertfită idolilor, ci și de îndoială din această cauză. Căci, potrivit apostolului, „cine se îndoiește este condamnat dacă mănâncă, pentru că nu mănâncă din credință; „Dar orice nu este din credință este păcat” (Romani 14:23). „Prin credință” mănâncă cel ce este sigur că ceea ce mănâncă nu a fost jertfit în temple, că nu este strangulat sau sânge (cf. Faptele Apostolilor 15:20, 29; 21:25), dar „nu prin credință” este cel ce se îndoiește de vreuna dintre acestea; și cel ce știe că această [hrană] a fost jertfită demonilor și totuși o mănâncă cu un gând necurat despre demonii implicați în jertfă, se află în comuniune cu demonii (cf. 1 Corinteni 10:20). Și totuși, apostolul, știind că nu natura hranei este cauza de rău pentru cel care o folosește sau de folos pentru cel care se abține, ci opiniile [sale] și rațiunea inerentă [în el], a spus: „Hrana nu ne apropie [467] de Dumnezeu: căci dacă mâncăm, nu câștigăm nimic; „dacă

nu mâncăm, nu pierdem nimic" (1 Cor. 8:8). Și întrucât știa că cei care au o înțelegere mai înaltă a ceea ce este curat și necurat conform legii nu fac nicio diferență în folosirea hranei, după ce a respins diferența dintre curat și necurat și superstiția care, în opinia mea, se află în această diferență (καΐ δεισιδαιμονίας οίμαι έν διαφόροις) și, prin urmare, sunt condamnați de evrei ca fiind fărădelegi, de aceea a spus undeva: „De aceea, nimeni să nu vă judece în mâncare sau în băutură" (Col. 2:16) și așa mai departe, învățându-ne că ceea ce este conform literei [legii] este o umbră, dar ascuns în spatele ei este adevăratul sens al legii (τά δ' άληθη). του νόμου έναποκείμενα τούτοις νοήματα) - acestea sunt beneficii viitoare, datorită cărora se poate descoperi care hrană spirituală a sufletului este curată și care este impur, provocând rău celui care se hrănește cu el, cu cuvinte false și dușmănoase: „Căci legea avea [468] o umbră a bunurilor viitoare " (Evrei 10:1) [469] .

13. Precum în multe [cazuri] merită să fim atenți la uimirea evreilor față de cuvintele Mântuitorului [470] , căci au fost rostite de cineva cu autoritate (έν έξουσία έλέγοντο) (cf. Matei 7:29), tot așa este și în cazul a ceea ce [se spune] în acest loc. Așadar, [Mântuitorul], „chemând oamenii, le-a zis: Ascultați și înțelegeți!" (Matei 15:10) și așa mai departe; și a spus aceasta, iar fariseii s-au ofensat de acest cuvânt (cf. Matei 15:12), căci din cauza opiniilor perverse și a unei interpretări proaste a legii, ei nu sunt o săditoare a Tatălui Său din Ceruri și, prin urmare, sunt dezrădăcinați (cf. Matei 15:13).

13) Și ei au fost într-adevăr dezrădăcinați, neprimindu-L pe Iisus Hristos, adevărata viță pe care o cultivă Tatăl (cf. Ioan 15:1). Căci cum puteau fi ei sădirea Tatălui, cei care au fost seduși de cuvintele lui Iisus, care s-au îndepărtat de [preceptele]: „Nu atinge, nu gusta, nu atinge – toate acele lucruri care [471] erau sortite să piară din folosință, după poruncile și învățăturile oamenilor " [472] (Col. 2:21-22), – dar care îl înclină pe cel ce le ascultă cu înțelegere, în legătură cu ele, să caute lucrurile de sus și nu lucrurile de pe pământ (cf. Col. 3:1-2), precum iudeii? Și întrucât, din cauza opiniilor lor perverse, fariseii nu erau sădirea Tatălui Ceresc (cf. Matei 15:13), de aceea El vorbește despre ei ucenicilor ca fiind incurabili: „Lăsați-i!" (Matei 15:14). „Lăsați-i" - pentru că, deși, fiind orbi , ar fi trebuit să-și recunoască orbirea și să-și caute călăuzitori, nu sunt conștienți de propria orbire și chiar declară că îi călăuzesc pe orbi, fără să creadă că vor cădea în groapă (cf. Matei 15:15).

14), despre care este scris în Psalmi: „o groapă și a săpat-o și a căzut în groapa pe care o pregătise" (Ps. 7:16). Și astfel, în alt loc este scris: „Văzând mulțimile, S-a suit pe munte și, după ce a șezut, ucenicii Lui au venit la El" (Matei 5:1); aici Își întinde mâna către oameni, chemându -i și desființând interpretarea literală (της ρητής έκδοχης) în chestiuni legate de lege, mai întâi când le-a spus lor, care încă nu înțelegeau ce auzeau: „Ascultați și înțelegeți!" (Matei 15:10), și apoi - [când] le-a vorbit ca în pilde: „Nu ce intră în gură spurcă pe om, ci ce iese din gură" (Matei 15:11).

14. După aceasta trebuie să analizăm zicala denaturată de cei care spun că Dumnezeul legii și Evanghelia lui Isus Hristos nu sunt același lucru [473] . Ei spun că Tatăl Ceresc al lui Isus Hristos nu este vierul (γεωργός) (cf. Ioan 15:1) celor care cred că este drept să se închine lui Dumnezeu conform legii. Isus însuși a spus că fariseii, care se închinau Dumnezeului care a creat lumea și legea, erau o plantă pe care Tatăl Său Ceresc nu a

plantat-o (cf. Matei 15:13) [474] și, prin urmare, trebuie dezrădăcinată. Probabil că vor spune și următoarele: că, dacă Tatăl lui Isus a fost Cel care a condus și a plantat poporul care a ieșit din Egipt pe muntele moștenirii Sale, în locuința Sa pregătită (cf. Exod 15:17), Isus nu le-ar fi spus fariseilor că „orice plantă pe care n-a plantat-o Tatăl Meu Ceresc va fi dezrădăcinată" (Matei 15:13). La aceasta spunem că toți cei care, printr-o interpretare perversă a celor ce privesc legea, nu au fost sădirea Tatălui Ceresc, [toți] ei, ca și cum nu ar fi crezut adevărul, ci ar fi iubit nedreptatea (2 Tes. 2:12), și-au orbit mintea de Acela pe care fiii acestui veac L-au îndumnezeit și care din acest motiv este numit de Pavel dumnezeul acestui veac (cf. 2 Cor. 4:4). Și să nu credeți că Pavel al nostru spune că el este cu adevărat Dumnezeu. Căci, după cum pântecele, nefiind Dumnezeu, este numit de Pavel dumnezeul (cf. Filipeni 3, 19) al celor care, prețuind plăcerile peste măsură, sunt mai degrabă iubitori de plăceri decât iubitori de Dumnezeu, tot așa și domnul veacului acestuia, despre care Mântuitorul spune: „Acum, domnul lumii acesteia este osândit" (Ioan 16, 11), nefiind Dumnezeu, este numit dumnezeul celor care nu vor să primească duhul înfierii (cf. Romani 8, 15), ca să devină fii ai veacului acesta și ai învierii morților (cf. Luca 20, 35), și de aceea să rămână în filiația acestui veac. Aceasta este ceea ce mi s-a părut necesar să adaug, chiar dacă este spus printr-o digresiune, având în vedere cuvintele „conducători orbi ai orbilor" (Matei 15, 14). Într-adevăr, cine sunt acești orbi? Fariseii, ale căror minți le-a orbit dumnezeul veacului acestuia, căci sunt necredincioși, pentru că n-au crezut în Iisus Hristos; și i-a orbit, ca lumina Evangheliei slavei lui Dumnezeu, care este în fața lui Hristos , să nu strălucească asupra lor (cf. 2 Corinteni 4:4) [475]... Și nu trebuie doar să evităm să fim călăuziți de acei orbi care simt că ei înșiși au nevoie de conducători, întrucât nu au dobândit încă capacitatea de a vedea singuri, ci să ascultăm cu atenție și pe toți cei care se proclamă conducători [ai altora] în doctrina sănătoasă și să aplicăm o judecată sănătoasă la ceea ce [ei] spun, astfel încât, fiind călăuziți în acord cu ignoranța orbilor și a celor care nu văd esența (τά πράγματα) doctrinei sănătoase, să nu ajungem noi înșine orbi pentru că nu vedem sensul Scripturilor, astfel încât atât conducătorul, cât și cel călăuzit să cadă în groapă (cf. Matei 15:14), despre care am vorbit mai sus [476] .

După aceasta este scris cum Petru, răspunzând, a zis Mântuitorului: „Tâlcuiește-ne pilda aceasta" (Matei 15:15), căci nu înțelegea [cuvântul] „nu ce intră în gură spurcă pe om, ci ce iese afară" (Matei 15:11). La care Mântuitorul spune: „Și voi încă nu înțelegeți?" (Matei 15:16), ca și cum [adică]: sunteți cu Mine de atâta vreme și încă nu înțelegeți rostul celor spuse și încă nu înțelegeți că ce intră în gura lui nu spurcă pe om, pentru că trece în pântece și, mișcându-se mai departe, este aruncat în latrină (cf. Matei 15:11, 17). Nu din cauza legii, în care se pare că credeau, fariseii nu erau planta Tatălui lui Iisus Hristos (cf. Matei 15:13), ci din cauza interpretării lor perverse a legii și a celor scrise în ea. Căci, întrucât două [slujbe] sunt posibile conform legii, slujba morții, pecetluită cu litere și neavând nimic în comun cu duhul, și slujba vieții (cf. 2 Cor. 3:7-8), implicată în legea spirituală, atunci cei care, prin virtutea înclinației lor către adevăr (άπο διαθέσεως άληθευούσης) sunt capabili să spună: „Căci știm că legea este duhovnicească" (Rom. 7:14), și de aceea „legea este sfântă, și porunca este sfântă, dreaptă și bună" (Rom. 7:12), ei au fost planta pe care a sădit-o Tatăl Ceresc (cf. Matei 15:13); iar cei ce nu sunt așa, ci se închină numai literei, care ucide (cf. 2 Cor. 3:6), erau sădirea nu a lui Dumnezeu, ci a celui ce le-a împietrit inima și a pus peste ea o văl (cf. 2 Cor. 3:13-14), care are putere

asupra lor până se întorc la Domnul: „căci dacă se întoarce cineva la Domnul, vălul se va lua. Și Domnul este Duh” (2 Cor. 3:16-17) [477] .

Dând peste acest pasaj, cineva va spune poate că, așa cum „nu ce intră în gură spurcă pe om”, chiar dacă este considerat necurat de evrei, tot așa nu ce intră în gură sfințește pe om, deși cei mai simpli [478] [credincioși] (των άκεραιοτέρων) credeau că așa-numita pâine a Domnului sfințește. Și cred că această considerație merită atenție și, prin urmare, are nevoie de o expunere clară, care, în opinia mea, este aceasta. Așa cum nu mâncarea, ci conștiința celui ce mănâncă cu îndoială spurcă pe cel ce a mâncat, căci „cine se îndoiește este osândit dacă mănâncă, pentru că nu mănâncă din credință” (Romani 14:23); și cât despre cel spurcat și necredincios, nimic nu este curat în sine, decât din cauza întinăciunii și necredinței sale; tot așa și acea [hrană] care este sfințită prin cuvântul lui Dumnezeu și prin rugăciune (cf. 1 Timotei 4:5) nu sfințește pe cel ce se folosește de ea în sine (τω ίδίφ λόγφ) [479] . Căci dacă ar fi așa, l-ar sfinți chiar și pe cel ce mănâncă în mod nevrednic (cf. 1 Corinteni 11:27) pe Domnul și, datorită acestei hrane, nimeni nu ar deveni slab, bolnav sau somnoros; iar Pavel a menționat ceva similar în [cuvintele]: „Din această cauză, mulți dintre voi sunt slabi și bolnavi, și mulți dorm” (1 Corinteni 11:30) [480] . Și în ceea ce privește pâinea Domnului, există un folos pentru cel ce se folosește de ea, dacă se împărtășește cu o minte neîntinată și cu o conștiință curată. În felul acesta nu pierdem niciun bine pentru că nu mâncăm, [adică] doar pentru că nu mâncăm pâinea sfințită prin cuvântul lui Dumnezeu și prin rugăciune, și nu câștigăm niciun bine pentru că mâncăm (cf. 1 Corinteni 8:8). Căci cauza pierderii sunt viciile și păcatele, iar cauza câștigului sunt dreptatea și faptele drepte, așa că și Pavel a spus ceva similar în [cuvintele]: „Dacă mâncăm, nu câștigăm nimic; dacă nu mâncăm, nu pierdem nimic” (cf. 1 Corinteni 8:8 [481]). Dacă, însă, „ceea ce intră în gură, se duce în pântece și se aruncă în latrină” (Matei 15:17), atunci mâncarea sfințită „prin cuvântul lui Dumnezeu și prin rugăciune” (1 Timotei 4:5), prin însăși materialitatea sa, „se duce în pântece și se aruncă în latrină”. Însă, datorită rugăciunii săvârșite asupra lui „după măsura credinței” (Romani 12:6), devine folositor și se dovedește a fi cauza unei vederi clare (διαβλέψεως) [482] pentru minte, care caută ce este folositor; și nu substanța pâinii, ci cuvântul rostit asupra lui aduce folos celui care îl mănâncă nu într-un mod nedemn (cf. 1 Corinteni 11:27) de Domnul. Aceasta este ceea ce [se poate spune] despre trupul care are o semnificație spirituală și simbolică (του τυπικου καί συμβολικου σώματος) [483]S-ar putea spune multe despre Însuși Cuvântul, care s-a făcut trup și adevărata hrană (cf. Ioan 6:55), oricine îl gustă va trăi cu siguranță în veac (cf. Ioan 6:51), întrucât niciun om rău nu-l poate mânca: căci dacă ar fi cu putință, rămânând totuși rău, să mănânci Cuvântul făcut trup (cf. Ioan 1:14), care este și pâinea vie, atunci nu s-ar fi scris că oricine mănâncă această pâine va trăi în veac (cf. Ioan 6:51).

15. Să vedem deci cum ceea ce iese [din gură] și spurcă pe om nu spurcă pe om pentru că iese din gură, ci are cauza spurcării sale în inimă (cf. Matei 15:18), când ies din ea gânduri rele , chiar înainte de a ieși din gură, din care categorie fac parte crimele, adulterul, curvia, furtul, mărturia mincinoasă, hula; căci aceasta spurcă pe om (cf. Matei 15:19), când iese din inimă și, după ce a ieșit din ea, trece prin buze, căci dacă [aceasta] nu ar fi în afara inimii, ci ar fi conținută undeva acolo, lângă inimă, fără a primi

permisiunea de a fi exprimată de buze, atunci ar dispărea foarte curând și omul nu ar mai fi spurcat. Prin urmare, izvorul și începutul oricărui păcat sunt gândurile rele: dacă acestea nu triumfă, nu vor fi crime, nici adulter, nici alte [fapte] similare. Din acest motiv, fiecare să-și păzească inima cu toată vigilența [posibilă]; Căci în Ziua Judecății, „Domnul", arătându-Se, „va scoate la lumină lucrurile ascunse întunericului și va descoperi gândurile inimilor" (1 Corinteni 4:5) în mijlocul tuturor gândurilor omenești , acuzând sau scuzând (cf. Romani 2:15), când oamenii sunt înconjurați de propriile lor planuri (cf. Osea 7:2).

Însă gândurile rele sunt de așa natură încât uneori fac vrednic de învinovățire chiar și ceea ce pare bun și, cel puțin din punctul de vedere al majorității, vrednic de laudă. Într-adevăr, atunci când facem milostenie înaintea oamenilor, străduindu-ne în gândurile noastre ca oamenii să vadă [în noi] iubitori de oameni și să ne slăvească pentru iubirea noastră de oameni, [deja] primim o răsplată de la oameni (cf. Matei 6:1-2). Și, în general, tot ceea ce este făcut în mod conștient de către cel care face pentru a fi slăvit de oameni (cf. Matei 6:2) nu are nicio răsplată de la Cel care vede în ascuns (cf. Matei 6:4) și care dă o răsplată celor ce sunt curați în ascuns. La fel, castitatea aparentă, dacă conține gânduri de vanitate sau lăcomie, și ceea ce este considerat învățătură bisericească, dacă devine josnică prin vorbire lingușitoare (έν λόγω κολακείας) sau ca pretext pentru acaparare, sau când cineva caută slavă printre oameni prin învățătură, nu este ceea ce au avut în minte cei care au fost numiți de Dumnezeu în Biserică, mai întâi Apostolii, în al doilea rând Prorocii, în al treilea rând Învățătorii (cf. 1 Cor. 12:28). Veți spune aproximativ același lucru despre cel care dorește episcopatul (cf. 1 Timotei 3:1) de dragul slavei printre oameni, sau al lingușirii omenești, sau al profitului de la cei care vin să predice și să dea din dragul evlaviei. Într-adevăr, un astfel de episcop nu „dorește o faptă bună" (1 Timotei 3:1) și nu poate fi fără prihană, sobru și cast (cf. Timotei 3:2), îmbătându-se de slavă și intoxicându-se cu ea fără oprire. Veți spune același lucru despre prezbiteri și diaconi. Dacă unora li se pare că ne-am rătăcit spunând aceasta, atunci gândiți-vă dacă nu era necesar să spunem acest lucru, având în vedere faptul că sursa tuturor păcatelor sunt gândurile rele, care sunt capabile să păteze chiar și acele [fapte] care, dacă ar fi făcute fără ele, l-ar face pe cel care le-a săvârșit neprihănit. Așadar, pe cât posibil, am analizat ce anume îl spurcă [pe om]. „Dar a mânca cu mâini nespălate nu spurcă pe om" (Matei 15:20), dar, dacă trebuie să ne exprimăm cu îndrăzneală, a mânca cu inimă nespălată orice este caracteristic principiului nostru călăuzitor (τό ήγεμονικόν) [484] - [asta este ceea ce] îl spurcă.

16. „Și Isus a plecat de acolo și S-a dus în părțile Tirului și Sidonului. Și iată o femeie cananeeană" [etc.] (Matei 15:21–22).

De unde „ de acolo", dacă nu din ținutul Ghenizaretului, despre care s-a spus mai înainte: „Și trecând dincolo de cer, au venit în ținutul Ghenizaretului" (Matei 14:34)? Și El „S-a retras ", poate pentru că fariseii s-au simțit ofensați, auzind că nu ce intră, ci ce iese îl spurcă pe om (cf. Matei 15:11). Și că uneori Se retrăgea din cauza celor pe care îi bănuia de uneltiri [împotriva Sa], este evident din [cuvintele]: „Și auzind că Ioan a fost închis , S-a retras în Galileea" (Matei 4:12). Poate din acest motiv Marcu, scriind ce se referă la acest loc, spune că El, „ducând El, a venit în părțile Tirului și intrând în casă, nu voia ca

nimeni să știe” (Marcu 7:24). <Și>, probabil, i-a evitat pe fariseii care erau seduși de învățătura Lui, așteptând un timp mai potrivit și mai corect determinat pentru a suferi. Cineva, poate, va spune că Tirul și Sidonul desemnează neamurile; prin urmare, plecând din Israel, El ajunge în „țările” neamurilor. Într-adevăr, printre evrei numele „Tir” este tradus ca „Sor”, care se traduce prin „presiune” (συνοχή) [486] . Iar numele „Sidon”, care este același și printre evrei, este tradus ca „vânătoare” (θηρωντες) [487] . Tocmai printre păgâni locuiesc „vânătorii” – forțele răului – și au o mare „constrângere” în vicii și pasiuni. Așadar, după ce a părăsit Ghenizaretul [țara], Isus a plecat din Israel și nu a venit în Tir și Sidon, ci „în ținuturile (τά μέρη) [488] Tirului și Sidonului” (Matei 15:21), pentru că păgânii cred acum parțial (έκ μέρους), căci dacă ar fi vizitat tot Tirul și Sidonul, n-ar fi rămas niciun necredincios în ele. Și, după Marcu, „Și Isus a plecat și a venit în ținutul (τά όρια) Tirului” (Marcu 7:24), spre „încurcătură” printre neamuri (της συνοχης των έθνών), pentru ca și în aceste ținuturi cei care cred să fie mântuiți dacă ies din ele. Într-adevăr, fiți atenți la [cuvintele]: „Și iată, o femeie cananeeană, venind din acele ținuturi (τών όρίων), a strigat către El, zicând: „Ai milă de mine, <Doamne>, Fiul lui David; fiica mea este teribil [489] stăpânită de un demon” (Matei 15:22). Și cred că, fără a trece dincolo de aceste limite, nu ar putea, [întorcându-se] către Isus, să strige din marea, așa cum se atestă, credință (cf. Matei 15:28). Și „după măsura credinței” (Romani 12:6) fiecare iese din hotarele păgânilor, pe care Cel Preaînalt le-a pus după numărul fiilor lui Israel [490]. , când a dezbinat neamurile (cf. Deut. 32:8) și a împiedicat mișcarea lor ulterioară.

Aici, așadar, se spune despre anumite hotare ale Tirului și Sidonului, iar în Exod despre hotarele lui Faraon (cf. Exod 7:27; 10:4, 14; 13:7), în care, spun ei, au loc plăgile Egiptului. Și trebuie să ne gândim că fiecare dintre noi, atunci când păcătuiește, se află în hotarele Tirului sau Sidonului, sau în [hotarele] lui Faraon și Egipt, sau în alte hotare [situate] în afara sorții desemnate de Dumnezeu ca moștenire; întorcându-se de la viciu la virtute, el trece peste limitele răului (άπο τών κατά τά φαυλα όρίων) și ajunge la limitele sorții lui Dumnezeu și la diferența [care domnește] în ele [491] , ceea ce va deveni clar pentru cei care sunt capabili să aducă laolaltă acele [locuri] care se referă la divizarea și soarta ereditară a lui Israel, în conformitate cu sensul spiritual al legii (πνευματικω νόμω) [492] . Observați și felul de întâlnire care are loc între Isus și femeia cananeeană, căci El merge în părțile Tirului și Sidonului, iar ea, ieșind din acele părți, strigă către El, zicând: Miluiește-mă, Doamne, Fiul lui David (cf. Matei 15:21-22). Această femeie era cananeeană, ceea ce se traduce prin „gata pentru umilință”. Cei drepți sunt pregătiți pentru Împărăția Cerurilor și pentru înălțarea în Împărăția lui Dumnezeu, dar păcătoșii sunt pregătiți pentru umilință din cauza propriului lor viciu și a faptelor care îi corespund (της έν αύτοΐς κακίας και τών κατ' αύτήν πράξεων) [493] , care îi pregătește pentru el, și, de asemenea, de păcatul din trupul lor muritor (cf. Romani 6:12) [494] . Însă femeia cananeeană, ieșind din acele părți, a ieșit din [starea de] pregătire pentru umilință, strigând și zicând: miluiește-mă, Doamne, Fiul lui David.

17. Adunați din Evanghelii [pasajele care arată] cine Îl numește Fiul lui David, precum această [femeie] și orbii din Ierihon (cf. Matei 20:30), cine Îl numește Fiul lui Dumnezeu și totuși nu adaugă „cu adevărat”, precum posedații, care zic: „Ce avem noi a face cu Tine, Fiule al lui Dumnezeu?” (Matei 8:29), și cine adaugă „cu adevărat”, precum cei

care se închină în corabie, zicându-I: „Cu adevărat ești Fiul lui Dumnezeu” (Matei 14:33). Căci cred că va fi de folos pentru voi să le adunați laolaltă, pentru a vedea diferența dintre cei care vin [la Isus]: unii vin [la El] ca la unul născut din sămânța lui David după trup (cf. Romani 1:3), alții ca la unul care a fost descoperit ca Fiul lui Dumnezeu cu putere după Duhul sfințeniei (cf. Romani 1:4), și dintre aceștia, unii cu [adăugarea] „cu adevărat”, și alții fără ea. Apoi, observați că femeia cananeană nu se roagă pentru un fiu, pe care, se pare, nici măcar nu l-a născut, ci pentru o fiică care este teribil posedată de un demon (cf. Matei 15:22); dar o altă mamă își primește înapoi viu fiul, care a fost dus afară ca mort (cf. Luca 7:12-15). Și din nou, mai-marele sinagogii își cere fiica de doisprezece ani ca și cum ar fi moartă (cf. Luca 8:41-42) [495] , iar nobilul își cere fiul ca și cum ar fi încă bolnav și aproape de moarte (cf. Ioan 4:46-47). Așadar, cele două mame aveau o fiică posedată de demoni și un fiu mort, iar cei doi tați, dintre care unul era mai-marele sinagogii și celălalt nobil, aveau o fiică moartă și un fiu grav bolnav. Sunt sigur că aceste [detalii] conțin învățături despre diferitele feluri de suflete (περί γενών έν ψυχαίς διαφόρων), pe care Isus, dând viață, le vindecă [496] . Și toate vindecările pe care El le-a săvârșit printre oameni, mai ales cele consemnate de Evangheliști, au avut loc atunci, pentru ca cei care nu credeau altfel decât văzând semne și minuni (cf. Ioan 4:48) să poată crede. Pe de altă parte, acele [evenimente] erau simboluri ale ceea ce se realizează întotdeauna prin puterea lui Isus. Căci nu există [moment] în care fiecare dintre vindecările descrise [în Evanghelii] să nu fie realizată prin puterea lui Isus, în conformitate cu meritele fiecăreia.

De fapt, prin neamul ei (γένους χάριν), femeia cananeană nu era vrednică să primească un răspuns de la Isus, care recunoaște că a fost trimis de Tatăl nu pentru altceva, ci [doar] la oile pierdute ale casei lui Israel (cf. Matei 15:24) - neamul pierdut al sufletelor care deosebesc [spiritual] (γένος ψυχών διορατικών άπολωλός) [497] . Dar datorită hotărârii sale (προαιρέσεως) și adorării sale față de Isus, Fiul lui Dumnezeu, ea primește un răspuns care îi demască josnicia și arată ce valorează, [și anume] că era vrednică de firimituri [de la masă], ca un câine, dar nu de pâine (cf. Matei 15:26-27). Când, persistând în hotărârea sa și acceptând judecata lui Hristos, insistă să primească firimituri, chiar și ca un câine, și îi recunoaște drept domni pe cei mai nobili, atunci primește un al doilea răspuns, mărturisind despre măreția credinței sale și promițând că i se va face după dorința ei (cf. Matei 15:28) [498] . Cred că femeia cananeană, mama unei [fiice] teribil posedate, care este un simbol al mamei aceluiași suflet [posedat], trebuie înțeleasă după modelul Ierusalimului liber de sus, mama lui Pavel și a celor apropiați de el (cf. Gal. 4:26). Și considerați dacă nu este rezonabil [să presupunem] că există mulți tați și multe mame, precum părinții lui Avraam, la care s-a dus patriarhul (cf. Gen. 15:15), și Ierusalimul - mama, după cuvintele lui Pavel, referitoare la sine și la cei ca el.

Probabil că aceasta [mamă], al cărei simbol este femeia cananeană, ieșind din hotarele Tirului și Sidonului, ale căror imagini erau localități [corespunzătoare] pe pământ [499] , apropiindu-se de Mântuitorul, implorându-L și chiar implorând acum, zicând: „Ai milă de mine, Doamne, Fiul lui David, fiica mea este stăpânită de un demon” (Matei 15:22). Apoi, El, răspunzând, când a fost cerut, atât celor din afară (cf. Marcu 4:11), cât și ucenicilor, a zis: „Eu am fost trimis numai [la oile pierdute ale casei lui Israel]” (Matei 15:24), făcându-se cunoscut faptul că există anumite suflete inteligente și [duhești] de

primă clasă, care au pierit (προηγούμεναι ψυχαῖ νοεραῖ καῖ διορατικαῖ άπολωλυῖαι): la figurat, ele sunt numite „oile casei lui Israel” și, cred, cei mai simpli [credincioși] (οί άπλούστεροι) [500] , presupunând că aceasta a fost spusă despre Israelul „după trup” (1 Corinteni 10:18), vor fi nevoiți să recunoască faptul că Mântuitorul nostru a fost trimis de Tatăl nu la altcineva, ci la acei evrei pierduți. Noi însă, lăudându-ne că vorbim după adevăr (εύχόμενοι έξ άληθείας λέγειν): „Dacă odată L-am cunoscut pe Hristos după trup, acum nu-L mai cunoaștem” (2 Corinteni 5:16), știm că scopul principal al Cuvântului este de a-i mântui pe cei mai inteligenți, căci aceștia sunt mai asemănători cu El decât cei mai puțin capabili. Însă, întrucât „oile pierdute ale casei lui Israel”, cu excepția rămășiței conform alegerii harului (cf. Romani 11:5), nu au crezut în Cuvânt, din acest motiv [Dumnezeu] „a ales lucrurile nebune ale lumii” - nu pe Israel și nu pe [oamenii] pricepuți - „ca să-i rușineze pe cei înțelepți” (1 Corinteni 1:27) ai lui Israel și i-a numit pe cei înțelepți [501] „nepricepuți ” (1 Corinteni 1:28) , împărtășindu-le ceea ce puteau îndura, „nebunia propovăduirii” (1 Corinteni 1:21) și binevoindu-se să- i mântuiască pe cei ce cred (cf. 1 Corinteni 1:21) în ea, pentru a condamna „lucrurile care sunt” (1 Corinteni 1:28), aranjând ca propria Sa laudă să fie dată din gura pruncilor și a celor care sug , atunci când aceștia deveneau vrăjmași adevărului (cf. Ps. 8:3).

Femeia cananeeană „a venit și s-a închinat lui Isus ca Dumnezeu [502] , zicând: «Doamne, ajută-mi!» Dar el, răspunzând, a zis: « Nu este îngăduit [503] să iei pâinea copiilor și să o arunci câinilor»” (Matei 15:25-26). Cineva va întreba probabil despre sensul acestei ziceri: căci atunci când numărul disponibil de pâini este limitat (μέτρου μεν παρόντος άρτων), atunci pâinile nu pot fi mâncate nici de copii, nici de câinii domestici, sau când pâinile bine preparate sunt excelente, atunci din punctul de vedere al bunului simț este imposibil să se dea pâine excelentă pregătită pentru copii ca hrană câinilor, [totuși] nimic de genul acesta, desigur, nu se găsește (φαίνεται) în cazul puterii lui Isus, o parte din care putea fi primită atât de copii, cât și de așa-numiții „câini”. Așadar, gândiți-vă dacă nu cumva s-ar spune referitor la cuvintele „nu puteți lua pâinea copiilor” că Cel ce S-a smerit, luând chip de rob (cf. Filipeni 2:7), a adus [cu Sine] o putere limitată, corespunzătoare cu ceea ce conținea realitatea acestei lumi (μέτρον δυνάμεως, καθ' ο έχώρει τά έν κόσμω πράγματα, έκόμισεν) [504] . Și a simțit când o anumită cantitate din această putere ieșea din El, așa cum reiese din cuvintele: „Cineva M-a atins, căci am simțit puterea care ieșise din Mine” (Luca 8:46). Astfel, a distribuit această putere limitată, dând mai mult sufletelor de primă mână, numite „fii”, și mai puțin celor care nu erau astfel, precum câinii. Dar chiar dacă ar fi așa, totuși, acolo unde a fost o credință mare (cf. Matei 15:28), El a dat, ca unui copil, pâinea [destinată] copiilor, femeii cananeene, care, din cauza josniciei sale, era un „câine”. De asemenea, printre cuvintele lui Isus se află poate unele „pâini” care pot fi date doar celor mai inteligenți, cum ar fi copiii, și alte cuvinte, precum firimiturile de la un ospăț mare și de la masa domnilor mai nobili, pe care unele suflete le pot folosi, precum „câinii”. Și conform legii lui Moise, cu privire la anumite [feluri de mâncare] este scris [să fie] aruncate câinelui (cf. Exod 22:30 [505]), [adică] și Duhul Sfânt a avut grijă să dea porunca ca anumite hrane să fie lăsate și pentru câini.

Așadar, să presupună alții, străini de învățătura Bisericii, că sufletele trec din trupurile omenești în trupurile câinilor în funcție de diferitele grade de viciu (κατά τήν διάφορον

κακίαν)! [506] Noi însă, negăsind deloc acest lucru în Dumnezeiasca Scriptură, spunem că o stare mai rezonabilă [a sufletului] trece într-una mai puțin rezonabilă, iar aceasta se experimentează ca urmare a unei mari frivolități și neglijențe (έκ πολλής ραθυμίας καί άμελείας) [507] . În același fel, alegerea mai puțin înțeleaptă (άλογωτέρα προαίρεσις) - rezultatul neglijării Cuvântului - va deveni în cele din urmă înțeleaptă, astfel încât cel care a fost odată un „câine" căruia îi place să mănânce firimiturile care cad de la masa stăpânului său (cf. Matei 15:27) va dobândi statutul de „copil". Căci virtutea contribuie mult la a face [o persoană] copil al lui Dumnezeu, în timp ce viciul, furia în vorbirea mândră și nerușinarea - încât cineva este forțat să fie numit „câine", conform cuvântului Scripturii. Vei gândi aproximativ la fel și în cazul altor nume de animale nerezonabile [menționate în Scriptură]. Dar cel care este mustrat ca un câine, fără a se mânia că este numit nevrednic de pâinea [destinată] copiilor, ci cu resemnare completă rostind cuvintele acelei femei cananeene, care spun: „Da, Doamne! dar și câinii mănâncă firimiturile care cad de la masa stăpânilor lor" (Matei 15:27), va obține un răspuns mai favorabil de la Isus, Care îi va spune: „Mare este credința ta", căci a găsit o astfel de credință și va zice și: „Fie [508] cum voiești" (Matei 15:28), astfel încât el însuși să se vindece, iar dacă a adus vreun rod [509] care are nevoie de vindecare, atunci și acest [rod] se va vindeca [510] .

18. „Și plecând de acolo" - din cele spuse mai sus, este evident că din ținuturile Tirului și Sidonului - „ Isus a venit la Marea Galileii", și aceasta este ceea ce se numește de obicei Lacul Ghenizaretului, și din nou S-a suit „în munte" și, după ce „s-a suit" acolo, „S-a așezat" (Matei 15:29).

Se poate spune că nu numai cei sănătoși se suie pe acest munte unde stă Isus, ci și cei care suferă de felurite boli (cf. Matei 15, 30). Și poate că acest munte, pe care se suie și stă Isus, este ceea ce se numește mai des Biserica, care, datorită Cuvântului lui Dumnezeu, s-a ridicat deasupra restului pământului și a celor care locuiesc pe el; nu ucenicii sunt cei care i-au părăsit pe oameni, ca în cazul fericirilor (έπί τών μακαρισμών) (cf. Matei 5, 1), care vin acolo, ci o mulțime de oameni, despre care nu se spune în sine că sunt surzi sau că suferă de ceva, ci au cu ei acest fel de [oameni] (cf. Matei 15, 30). Și într-adevăr, împreună cu cei care vin la acest munte unde stă Fiul lui Dumnezeu, se pot vedea unii [oameni] care au devenit surzi la făgăduințe (τα έπαγγελλόμενα), și alții care sunt orbi cu sufletul și nu văd „Lumina cea adevărată" (Ioan 1:9), și încă șchiopi și incapabili să trăiască după rațiune (πορεύεσθαι κατα λόγον), și încă schilodiți și incapabili să lucreze după rațiune. Și totuși acești [oameni], suferind de astfel de [boli] în suflet, după ce s-au suit împreună cu oamenii la muntele unde era Iisus, în timp ce erau încă departe de picioarele Lui , nu sunt vindecați; când, ca și cei care suferă de [boli] similare, oamenii îi aruncă la picioarele Lui (cf. Matei 15:30) și la marginile trupului (τα τελευταία του σώματος) lui Hristos, atunci sunt vindecați de El, deși nu sunt vrednici de aceasta în ei înșiși.

Și când în adunarea a ceea ce se numește mai des Biserică, îi vezi pe catehumeni, aruncați în spatele [membrilor] acesteia, stând la margini (μετα τους τελευταίους αυτής), ca și cum ar fi la picioarele trupului lui Isus [adică [e.] Bisericile, venind cu surditatea, orbirea, șchiopătarea și mutilarea lor, sunt vindecate la timp după cuvântul [lui Isus] (cf. Matei

11:5), probabil că nu vă veți înșela dacă spuneți că ele, urcându-se împreună cu oamenii bisericii la muntele unde era Isus, au fost aruncate la picioarele Lui și că au fost vindecate (cf. Matei 15:29-30), așa că oamenii bisericii au fost uimiți, văzând (cf. Matei 15:31) schimbarea în bine care ieșise dintr-un rău atât de mare, și s-ar putea spune: foștii surdo-muți vorbesc acum Cuvântul lui Dumnezeu și „șchiopii umblă” (Matei 11:5), căci nu numai în ceea ce privește lucrurile trupești, ci și cele spirituale se împlinește profeția lui Isaia, care spune: „Atunci șchiopul va sări ca cerbul și limba vorbăreților va fi limpede” (Isaia 35:6). Dacă nu degeaba se spune: „Șchiopul va sări ca cerbul” „sari ca o căprioară”, atunci și aici vom spune că nu degeaba cei care înainte erau șchiopi, dar datorită lui Isus sar ca o căprioară, sunt asemănați cu o căprioară, un animal curat, dușman șerpilor și care nu poate suferi niciun rău din cauza veninului lor [511] . Și când [oamenii] văd cum vorbesc surdo-muții, aceasta se împlinește profeția care spune: „Și limba guralivilor va fi clară” - sau mai degrabă ceea ce spune: „Ascultați, surzilor” (Isaia 42:18). Și orbii văd conform profeției, care după [cuvintele] „Ascultați, surzilor” spune: „Priviți, orbilor, ca să vedeți” (Isaia 42:18). Orbii văd când, privind lumea, îl recunosc pe Autorul existenței din măreția frumuseții creațiilor în comparație cu ele (cf. Înțelepciunea 13:5) și când contemplă pe nevăzutul Său - Dumnezeu - de la crearea lumii prin examinarea creațiilor (cf. Romani 1:20), adică, ei privesc cu atenție și clar și înțeleg.

Văzând acestea [vindecări], oamenii L-au slăvit pe Dumnezeul lui Israel (cf. Matei 15:31) și Îl slăvesc, fiind convinși că unul și același Dumnezeu este Tatăl Celui care a vindecat pe cei pomeniți mai sus și Dumnezeul lui Israel: căci El este Dumnezeul nu numai al iudeilor, ci și al neamurilor (cf. Romani 3:29) [512] . Să aducem, deci, cu noi la muntele unde șade Iisus, [adică la] Biserică, pe surzii, orbii, șchiopii, ciungii și pe mulți alții care vor să se suie cu noi și să-i aruncăm la picioarele lui Iisus, ca să- i vindece (cf. Matei 15:30), pentru ca oamenii să se minuneze de vindecarea lor (cf. Matei 15:31). Însă nu este scris despre ucenici că au fost uimiți de astfel de [întâmplări], deși erau cu Isus chiar și atunci, după cum reiese din [cuvintele]: „Isus, chemându-și la Sine ucenicii, a zis: Mi-e milă de mulțime” și așa mai departe (Matei 15:32).

Dacă acordați o atenție deosebită cuvintelor „o mare mulțime a venit la El” (Matei 15:30), veți descoperi probabil că ucenicii nu au venit la El atunci, ci, începându-L de mult să-L însoțească, L-au urmat pe munte. Cei care au venit la El erau mai jos decât ucenicii și au venit la El atunci pentru prima dată; nu au suferit la fel de mult ca cei care s-au suit [pe munte] cu ei [513] . Așadar, uitați-vă cu atenție la cine este scris în Evanghelie că L-au urmat pe Isus, despre cine este scris că au venit [la El], despre cine este scris că au fost conduși; și cine este împărțit în cei care au mers înainte și cei care au însoțit; și dintre cei care au venit, cine a venit la El când era în casă și cine în altă parte. Căci comparând lucrurile duhovnicești cu cele duhovnicești (cf. 1 Cor. 2:13), datorită studiului atent (έκ της παρατηρήσεως) vei găsi poate multe [lucruri] demne de înțelepciunea evanghelică, care se caracterizează prin precizie (της έν τοις εύαιβ γους εύαγους εύαρατηρήσεως). σοφίας) [514] .

19. „Isus a chemat la Sine ucenicii Săi și le-a zis” [și așa mai departe] (Matei 15:32).

Mai devreme, în povestea pâinilor, similară cu aceasta, înainte de [înmulțirea] pâinilor, Isus „a ieșit și a văzut o mare mulțime și I s-a făcut milă de ei [515] și i-a vindecat pe cei bolnavi. Iar când s-a înserat, ucenicii Lui au venit la El, zicând: „Locul acesta este pustiu și ceasul a trecut; trimite -i să plece [516] ” (Matei 14:14-15) și așa mai departe; dar acum, după vindecarea surzilor și a celorlalți, El are milă de mulțime, pentru că este cu El de trei zile și nu are ce mânca (cf. Matei 15:32). Și acolo ucenicii mijlocesc pentru cinci mii [de oameni] (cf. Matei 14:21), dar aici El Însuși vorbește despre patru mii (cf. Matei 15:38). Și cei care au petrecut ziua cu El sunt hrăniți seara, iar cei despre care se mărturisește că au fost cu El trei zile primesc o parte din pâini, ca să nu „slăbească pe drum” (Matei 15:32). Și acolo ucenicii spun că au doar „cinci pâini și doi pești” (Matei 14:17), deși El nu întreabă, dar aici, când întreabă, ei răspund despre șapte pâini și câțiva pești (cf. Matei 15:34). Și acolo El poruncește oamenilor să se așeze (ἀνακλιθηναι) pe iarbă (cf. Matei 14:19), și nu să se așeze (ἀναπεσεῖν), căci Luca a scris și el: „ Să se așeze (κατακλίνατε) ” (Luca 9:14), iar Marcu spune: „Le-a poruncit să se așeze (ἀνακλῖναι) cu toții” (Marcu 6:39), dar aici El nu poruncește, ci invită oamenii să se așeze (ἀναπεσεῖν) (cf. Matei 15:35) [517] . Din nou, în acest caz, cei trei evangheliști spun în aceleași cuvinte că El, „luând cele cinci pâini și cei doi pești, și-a ridicat ochii spre cer și a binecuvântat” (Matei 14:19; Marcu 6:41; Luca 9:16); aici, așa cum au scris Matei și Marcu, El „a mulțumit (εὐχαριστήσας) și a frânt” [pâinea] (Matei 15:36; Marcu 8:6). Acolo, de asemenea, se ghemuiesc „pe iarbă” (Matei 14:19), iar aici se întind „pe pământ” (Matei 15:35). Veți lua în considerare, de asemenea, diferența dintre locurile corespunzătoare din Ioan, care a scris despre primul act pe care Isus l-a spus: „Poruncește oamenilor să se așeze (ἀναπεσεῖν)” (Ioan 6:10), și că El, „după ce a mulțumit (εὐχαριστήσας), a dat celor ce ședeau jos” (Ioan 6:11) [bucăți] de pâine, dar nu l-a menționat deloc pe al doilea [518] .

Așadar, considerând cu atenție diferențele dintre cele scrise în aceste locuri despre pâini, cred că aceștia [oamenii din popor] sunt de un rang superior celorlalți. Din acest motiv, ei mănâncă pe munte, iar cei într-un loc pustiu, și sunt cu Isus trei zile, iar cei doar o zi, în seara căreia s-au hrănit. Mai mult, dacă ceea ce a făcut Isus singur nu este același lucru cu ceea ce a făcut după ce i-a ascultat pe ucenici, să vedeți dacă cei cărora le-a fost de folos Isus Însuși (αὐτόθεν), care i-a hrănit pentru a le face bine, nu sunt mai presus de ceilalți. Dar dacă, după Ioan, pâinile din care au rămas cele douăsprezece coșuri erau de orz (cf. Ioan 6:13), și nimic similar nu se spune despre acestea [pâini], atunci cum se face că nu sunt mai bune decât cele dintâi? Și printre aceia [oameni] El „ a vindecat pe cei bolnavi” (Matei 14:14), dar aici El nu vindecă pe cei bolnavi [care au venit] cu oamenii, ci pe orbi, șchiopi, surzi și schilozi (cf. Matei 15:30) - prin urmare, în cazul acestora din urmă, patru mii [de oameni] se minunează [de vindecare] (cf. Matei 15:31), dar nimic de genul acesta nu se spune despre acei bolnavi. Așadar, cred că cei care au mâncat din cele șapte pâini pentru care a mulțumit (cf. Matei 15:36) sunt mai buni decât cei care au mâncat din cele cinci pe care le-a binecuvântat (cf. Matei 14:19); și cei ce au mâncat din puțini pești (cf. Matei 15:34) [mai buni] decât cei ce au mâncat din doi (cf. Matei 14:17), și poate cei ce s-au culcat pe pământ (cf. Matei 15:35) [mai buni] decât cei ce s-au așezat pe iarbă (cf. Matei 14:19). Și cei de la pâinile mai puține lasă „douăsprezece coșuri” (Matei 14:20), iar acestea din cele mai mari – „ șapte coșuri” (Matei 15:37), întrucât pot conține mai multe. Și poate că se ridică deasupra tuturor lucrurilor pământești și se culcă pe ele (cf. Matei

15:35), iar aceia – numai „pe iarbă” (Matei 14:19), [adică] numai pe propriul său trup, căci „ tot trupul este iarbă” (Isaia 40:6). Și după acestea, observați că Isus nu voia să-i trimită fără să fi mâncat, ca nu cumva să slăbească, ca cei care fuseseră lipsiți de pâinea lui Isus și să sufere vătămări în timp ce se aflau încă pe drumul spre casă (cf. Matei 15:32). Așadar, observați, dacă este scris undeva, că Isus a trimis (άπολελυκέναι) [pe oameni], pentru a vedea diferența dintre cei pe care i-a trimis după ce i-a hrănit și cei trimiși în alt mod. Un exemplu [de persoană] trimisă în alt mod este [cuvintele]: „Femeie, ești trimisă (άπολέλυσαι) din neputința ta” (Luca 13:12) [519]... Mai mult, ucenicii, care erau întotdeauna cu Iisus, nu au fost trimiși departe de El, iar oamenii, după ce au mâncat, au fost trimiși departe. În mod similar, ucenicii, deloc mândri înaintea femeii cananeene (μηδεν μέγα φρονοῦντες περί τής Χαναναίας), au spus: „Trimite-o, căci strigă după noi” (Matei 15:23), dar nicăieri nu este evident că Mântuitorul a trimis-o departe. Căci, după ce i-a zis: „Femeie, mare este credința ta; facă-ți precum voiești”, a vindecat-o pe fiica ei „chiar în ceasul acela” (Matei 15:28); totuși, nu este scris că a trimis-o departe.

Asta este tot ce am putut înțelege și vedea până acum în textul care ne interesează.

Prefață, traducere și note de A. V. Seregin

Instrucțiuni despre rugăciune (din tratatul „Despre rugăciune”)

Traducere de N. Korsunsky.

Traducere de N. Korsunsky.

[8] Întrucât acum obiecțiile împotriva rugăciunii nu ne mai pot îndepărta de la ea, va fi potrivit să folosim următorul exemplu pentru a ne încuraja să o practicăm și pentru a ne împiedica să o neglijăm. Așa cum nașterea copiilor este imposibilă fără o soție și putere productivă, tot atâtea lucruri nu se pot realiza altfel decât printr-un anumit fel de rugăciune, impregnată de o anumită dispoziție, plină de credință și o viață corespunzătoare acestui fel de rugăciune.

În rugăciune, ideea nu constă în verbositate, de aceea nu trebuie să ne rugăm pentru lucruri mărunte; mai mult, nu trebuie să ne rugăm pentru lucruri pământești și nici să ne apropiem de rugăciune cu o pasiune aprigă și gânduri împrăștiate. Fără a ne curăți de păcate, nici măcar nu putem înțelege ce trebuie respectat în rugăciune; pe de altă parte, cel care se roagă nu poate cere iertare pentru propriile păcate dacă nu iartă din inimă greșelile fratelui său care îl imploră.

Pentru cel care se roagă în mod corect sau se străduiește să o facă, din câte înțeleg eu, există o varietate de beneficii din aceasta. Și în primul rând, fără îndoială, concentrarea spirituală în timpul rugăciunii și imaginarea de sine într-o stare de rugăciune înaintea feței lui Dumnezeu, vorbind cu El ca cu o persoană pe care o vedem și o audem, sunt utile. Așa cum anumite tipuri de idei și amintiri pătează gândurile care apar în ele cu privire la obiectul amintirilor noastre, tot așa să ne fie permis să fim convinși că ideea Dumnezeului omniprezent, pătrunzând în cele mai secrete mișcări ale sufletului nostru,

ne aduce beneficii. Sufletul este atunci atât de acordat încât devine plăcut lui Dumnezeu. El, Care cercetează inimile și încearcă omul dinăuntru (Psalmul 7:10), devine, ca să spunem așa, un martor al acestei stări a lui, observă sufletul nostru, pătrunde în fiecare gând al lui. Să presupunem că cel care s-a îndreptat spre rugăciune nu ar fi obținut alt beneficiu de la ea decât acesta, chiar și un astfel de om nu ar trebui să plângă, ca și cum, venind într-o stare de spirit atât de evlavioasă în timpul rugăciunii, ar fi obținut puțin folos de la ea. De câte păcate ne ferește această așezare înaintea feței lui Dumnezeu, spre câte virtuți ne îndrumă, dacă este repetată des! Și cei care sunt mai zeloși în rugăciune știu acest lucru din propria lor experiență. Căci dacă amintirea și pomenirea unui om faimos, distins prin înțelepciunea sa, ne îndeamnă să-l imităm și adesea înăbușă în noi înclinația spre rău, atunci cu cât mai mult ne ajută amintirea lui Dumnezeu, Tatăl întregii creații, unită cu rugăciunea către El! Cu cât mai mult folos aduce celor care sunt convinși că în timpul rugăciunii stau înaintea lui Dumnezeu, Care este prezent și îi aude, și se închipuie vorbind cu El!

[9] Acest lucru poate fi confirmat din Sfintele Scripturi după cum urmează. Cine se roagă trebuie să ridice mâini sfinte (1 Timotei 2:8), iertând tuturor nedreptățile care i se fac (ceea ce îl face vrednic de iertarea păcatelor de către Dumnezeu și de către sine însuși) (Matei 6:14); trebuie să alunge din inima sa orice înflăcărare pasională și să nu se mânie pe nimeni. Apoi, în timpul rugăciunii, trebuie să uite tot ce nu are nicio legătură cu ea, întrucât în acest moment duhul nu trebuie tulburat de niciun gând străin. Cine se va îndoi că o astfel de stare a sufletului rugător este cea mai fericită? Despre aceasta, în prima epistolă către Timotei, Pavel spune următoarele: Dorind ca oamenii să se roage în orice loc, ridicând mâini sfinte, fără mânie și fără îndoială (1 Timotei 2:8).

Femeia, mai ales în timpul rugăciunii, trebuie să păzească smerenia și să fie bine împodobită atât în suflet, cât și în trup, mai mult decât orice altceva, și mai ales în timpul rugăciunii, temându-se de Dumnezeu, alungând din suflet toate amintirile nestăpânite și nefemeiești și împodobindu-se nu cu împletituri de păr, nici cu aur, nici cu mărgăritare sau cu haine scumpe, ci îmbrăcându-se într-un mod potrivit pentru cel care a făgăduit să păzească frica de Dumnezeu (1 Timotei 2:9-10). Și m-ar mira dacă cineva s-ar îndoi dacă să considere o femeie fericită numai pentru acest motiv, adică dacă vine la rugăciune în felul pe care Pavel l-a învățat în aceeași epistolă cu cuvintele: Voiesc ca și femeile să se îmbrace cu smerenie, cu sobrietate și sobrietate, nu cu împletituri de păr, nici cu aur, nici cu mărgăritare, nici cu haine scumpe, ci cu ceea ce se cuvine femeilor închinate la evlavie, la fapte bune (1 Timotei 2:9-10).

Și întrucât prorocul David spune că un om temător de Dumnezeu se distinge în rugăciune prin multe alte lucruri, este potrivit să reamintim acest lucru, pentru a înțelege cât de folositor este pentru cel care se dedică lui Dumnezeu - chiar dacă acesta ar fi singurul lucru la care trebuie să se acorde atenție - să aibă starea de spirit potrivită în timpul rugăciunii și să se pregătească pentru ea. Prorocul spune: Îmi ridic ochii spre Tine, Tu, Cel ce locuiești în ceruri (Ps. 122:1); către Tine, Doamne, îmi ridic sufletul (Ps. 24:1). Căci atunci când ochii sufletului sunt îndreptați la o asemenea înălțime încât nu mai zăbovesc asupra nimic pământesc și nu sunt plini de imagini pământești, ci se înalță în așa măsură încât neglijează complet lucrurile create și se opresc doar la contemplarea lui

Dumnezeu și se angajează într-o conversație evlavioasă și smerită cu El, Care le revarsă harul Său, atunci cum nu se poate spune că ochii înșiși aduc atunci folos celor care se roagă, din moment ce atunci, ca într-o oglindă, într-o strălucire neascunsă, se slavesc

Oare Îl văd ei pe Domnul și sunt transformați în același chip, suindu-se din slavă în slavă (2 Corinteni 3:18)? Căci atunci se pogoară peste ei, ca și cum ar fi, o revărsare divină de la Dumnezeu, după cum reiese din zicala: „Arată-ne lumina feței Tale, Doamne" (Ps. 4:7). Și întrucât sufletul, suindu-se în acest moment, urmează duhului și este separat de trup și nu numai că urmează duhului, ci este cel mai strâns unit cu el, după cum reiese din zicala: „Către Tine, Doamne, îmi înalț sufletul" (Ps. 24:1), atunci cum putem să nu spunem că atunci este lepădat de firea sa și devine un suflet duhovnicesc?

Mai mult, dacă uitarea nedreptăților suferite constituie o virtute atât de importantă, atunci întreaga lege este cuprinsă în ea, căci profetul Ieremia spune: Nici așa, nici așa n-am grăit părinților voștri în ziua când am ieșit din țara Egiptului, ci aceasta le-am poruncit (Ieremia 7:23-22). Nu cugetați răul unii împotriva altora în inimile voastre (Zaharia 7:10), iar dacă ne apropiem de rugăciune, părăsind gândurile răzbunătoare, împlinind porunca Mântuitorului, Care zice: Și când stați de vă rugați, iertați, dacă aveți ceva împotriva cuiva (Marcu 11:25), atunci este evident că noi, cei care ne dedicăm astfel rugăciunii, suntem deja înzestrați cu cele mai frumoase virtuți.

[10] Considerăm dovedit că rugăciunea, chiar dacă este inutilă, ne oferă totuși cel mai mare folos dacă suntem familiarizați cu calea corectă a rugăciunii și o practicăm. Dar este clar că cel care se roagă în acest fel abia atunci va pătrunde în timpul rugăciunii în activitatea Ascultătorului ei și va auzi de pe buzele Lui: Iată-Mă (Isaia 58:9), dacă mai întâi alungă din sufletul său orice nemulțumire față de Providență. Acest lucru este revelat în cuvintele: Dacă îți vei ridica lanțurile și vei înceta să-ți întinzi mâinile și vei înceta să cârti (Isaia 58:9). Căci cel care este mulțumit cu ceea ce are este liber de toate lanțurile [liber ca un copil al lui Dumnezeu] și nu-și întinde mâinile către Dumnezeu (opunându-se poruncilor stabilite de El, căci El stabilește anumite porunci pentru exersarea noastră în virtute), nu murmură nici în secret în gândurile sale, nici cu voce tare înaintea oamenilor. Numai cei care nu îndrăznesc pe față și din tot sufletul să mustre Providența pentru ceea ce se întâmplă și vor să ascundă motivul supărării lor față de aceasta chiar și de Însuși Domnul întregii creații, care murmură împotriva lui Dumnezeu, asemenea unor robi împovărați cu muncă, care nu îndrăznesc să-și exprime deschis nemulțumirea față de poruncile stăpânilor lor. Acest lucru, cred, este subînțeles în cartea lui Iov, în zicala: În toate aceste lucruri, Iov n-a păcătuit cu buzele lui împotriva lui Dumnezeu (Iov 2:10), în timp ce în ispita care a precedat aceste lucruri se spune: În toate aceste lucruri, Iov n-a păcătuit înaintea lui Dumnezeu (Iov 1:22). Cartea Deuteronomului, care interzice o astfel de murmurare împotriva lui Dumnezeu, spune despre aceasta astfel: Luați seama ca nu cumva să vă vină în inimă vreun gând rău împotriva legii acesteia și să nu ziceți: „Este aproape anul al șaptelea, anul iertării datoriilor" etc. (Deuteronom 15:9).

Cel ce se roagă astfel experimentează mai întâi beneficiul pe care l-am arătat mai înainte, și apoi devine mai capabil de o comuniune mai strânsă cu Duhul Domnului, care umple

tot universul (Înțelepciunea 1, 7), cu Cel ce umple tot pământul și cerul, pentru că El spune prin profet: Nu umplu Eu cerul și pământul (Ieremia 23, 24)?

Pe lângă cele ce am menționat deja, el poate, datorită curăției sale de păcat și datorită rugăciunii sale, să aibă parte de rugăciunea Fiului lui Dumnezeu, Care stă chiar și în mijlocul celor care nu-L cunosc (Ioan 1:26), Care nu lasă pe nimeni fără ajutor și, împreună cu omul cerut de la El, Se roagă Tatălui. Căci Fiul lui Dumnezeu este marele preot, care aduce jertfele noastre Tatălui și mijlocește pentru noi înaintea Lui; El Se roagă pentru cei care se roagă și Îl imploră pe Tatăl împreună cu cei care Îl imploră. Dar, desigur, El nu Se roagă ca pentru cei apropiați Lui pentru cei care nu se roagă ei înșiși neîncetat în numele Lui; și El nu mijlocește înaintea lui Dumnezeu ca mijlocitor pentru cei care nu urmează poruncile Sale de a se ruga neîncetat și de a nu fi împovărați cu rugăciuni. De asemenea, se spune că El a spus o pildă despre faptul că trebuie să ne rugăm pururea și să nu slăbim, zicând: Într-o cetate era un judecător etc. (Luca 18:1-2). Și mai devreme: Să presupunem că unul dintre voi, având un prieten, merge la el la miezul nopții și îi zice: Prietene, împrumută-mi trei pâini, căci un prieten de-al meu a venit la mine din călătorie și n-am ce să-i pun înainte (Luca 11:5-6). Și îndată după aceea: Vă spun că, dacă nu se va scula să-i dea, pentru prietenia lui, se va scula și-i va da cât are nevoie, pentru că stăruie în cererea lui (Luca 11:8).

Și de aceea, cine dintre cei ce cred în buzele sincere ale lui Isus nu va găsi pentru sine un imbold pentru rugăciune în cuvintele Sale: Cereți și vi se va da; căci oricine cere, primește (Luca 11:9-10)? Căci atunci când cerem de la Tatăl nostru Ceresc pâine naturală, El, Cel bun, ne dă nouă, cei care am primit de la El duhul fiului (Romani 8:15), nu o piatră, care, după dorința Satanei, trebuia să slujească de hrană lui Isus și ucenicilor Săi (Matei 4:3; cf. Luca 11:11), ci dă celor ce-I cer un dar bun (adică pâine adevărată), dând ploaie din cer (Luca 11:13; cf. Fapte 14:17), pentru ca roadele să crească în câmpuri.

[11] Nu numai Hristos, Marele Preot, se roagă cu cei care se roagă drept, ci și îngerii, care în ceruri se bucură mai mult pentru un păcătos care se pocăiește decât pentru nouăzeci și nouă de drepți care n-au nevoie de pocăință (Luca 15:7). Ei se roagă și pentru cei care se roagă pentru sufletele sfinților plecați.

Aceasta se descoperă, pe de o parte, din faptul că Rafael înalță înaintea lui Dumnezeu rugăciunea de mulțumire a lui Tobie și a Sarei. Și rugăciunea amândurora a fost ascultată, spune Scriptura, înaintea slavei marelui Dumnezeu și Rafael a fost trimis să-i vindece pe amândoi (Tob. 3:16). Și însuși Rafael, descoperindu-le lui Tobie și Sarei că le-a făcut amândurora slujbe din porunca lui Dumnezeu ca înger al Său, a zis: Când v-ați rugat voi și nora voastră Sara, am adus înaintea Sfântului rugăciunile voastre care se cuvine să fie pomenită (Tob. 12:12). Și după aceea, puțin mai târziu: Eu sunt Rafael, unul dintre cei șapte sfinți îngeri care înalță rugăciunile sfinților și se suie înaintea slavei Sfântului (Tob. 12:15). Conform cuvintelor lui Rafael, O faptă bună este rugăciunea cu post, milostenie și dreptate (Tob. 12:8).

Pe de altă parte, acest lucru este evident și din ceea ce se relatează în cărțile Macabeilor despre apariția profetului Ieremia, cum acesta, împodobit cu părul cărunt și cu slavă, înconjurat de o măreție minunată și extraordinară, și-a întins mâna dreaptă și i-a dat lui Iuda [Macabeul] o sabie de aur (2 Macabei 15:13-15); și un alt sfânt decedat (Osea) a mărturisit despre el astfel: Acesta este cel ce se roagă mult pentru popor și pentru cetatea sfântă, Ieremia, profetul lui Dumnezeu (2 Macabei 15:14). Dacă cea mai înaltă cunoaștere (adică obiectele ei) este oferită chiar și celor vrednici în această viață doar într-o oglindă și în mod tainic (1 Corinteni 13:12), iar în viitor va fi dobândită față în față, atunci ar fi nepermis să nu ne gândim la celelalte virtuți în același mod ca la cunoaștere, și anume că acestea, dobândite în această viață, se vor dezvolta la adevărata lor perfecțiune doar în viața viitoare. Însă una dintre cele mai importante virtuți, după chipul cuvântului lui Dumnezeu, este iubirea de aproapele; de aceea trebuie să recunoaștem că sfinții care au plecat deja, în comparație cu sfinții care încă se luptă în această viață, sunt impregnați de ea într-o măsură mult mai mare decât cei care sunt încă supuși slăbiciunii omenești, deși îi sprijină pe cei mai slabi în luptă, căci cuvântul nu are niciun sens în aplicarea la această viață inferioară: Dacă suferă un mădular, toate suferă împreună cu el; și dacă un mădular este proslăvit, toate mădularele se bucură împreună cu el (1 Corinteni 12:26). Și pentru iubirea celor care au plecat din această viață, se cuvine să spunem despre noi: Grija pentru toate bisericile. Cine este slab, fără de care sunt eu slab? Cine se stăpânește, fără de care mă aprind (2 Corinteni 11:28-29), mai ales că Însuși Hristos mărturisește despre Sine că în fiecare creștin slab El Însuși este slab și, de asemenea, că se găsește întemnițat și gol și străin, suferind flămând și sete (Matei 25:35-36). Cine dintre cei care citesc Evanghelia nu știe că Hristos Își atribuie Sieși tot ce se face credincioșilor și le prețuiește ca și cum I s-ar fi făcut Lui personal (cf. Matei 25, 35-54)?

Mai mult, dacă îngerii lui Dumnezeu au venit la Isus și I-au slujit (Matei 4:11), și dacă trebuie să acceptăm nu numai că îngerii lui Dumnezeu I-au slujit lui Isus doar pentru scurt timp - doar în timpul șederii Sale în trup printre oameni și în momentul în care El (aflându-se într-o stare de umilință) printre credincioși, ca să spunem așa, nu stătea la masă, ci slujea în mijlocul celor care stăteau la masă (Luca 22:27), atunci ce mulțime de îngeri, după toate probabilitățile, Îi slujesc acum, când El dorește să-i unească pe fiii lui Israel unii cu alții (cf. Ioan 11:52; 10:16), să-i adune pe cei ce erau împrăștiați și să-i mântuiască pe cei ce se tem de Dumnezeu și-L cheamă, pentru ca El să contribuie incomparabil mai mult decât a fost făcut de apostoli la înălțarea și extinderea Bisericii, [motiv pentru care unii dintre capii bisericilor din Ioan în Apocalipsă sunt numiți îngeri]. Nu în zadar îngerii lui Dumnezeu se suie și se coboară la Fiul Omului (Ioan 1:51), astfel încât să fie văzuți ochilor luminați de lumina cunoașterii superioare. Și, întrucât creștinul care se roagă își amintește de îngeri tocmai în timpul rugăciunii, după nevoile sale, aceștia, în conformitate cu porunca lui Dumnezeu comună tuturor, împlinesc față de el ceea ce le stă în putere. Pentru a ne lămuri gândurile despre aceasta, putem folosi următoarea comparație. Oricine se roagă cu grijă pentru sănătate are un medic conștiincios care știe cum să trateze corect boala, pentru care pacientul cere în rugăciune o tratare iscusită a bolii sale. Dar este evident că medicul este îndemnat și de această rugăciune a pacientului să-l trateze, nu fără motiv presupunând că era și în planul lui Dumnezeu ca el să trateze tocmai pe acel pacient a cărui rugăciune pentru eliberare de boală a fost ascultată de Dumnezeu. Sau cine dintre cei care posedă multe binecuvântări

ale vieții și sunt în același timp generoși nu ia aminte la cererile săracilor, când el, în mijlocul nevoilor sale, apelează la Dumnezeu cu rugăciuni fierbinți? Este clar că din această clasă de bogați se caută pe cineva care să împlinească dorința săracului și astfel să contribuie la providența părintească pentru el a Celui Ce aduce atât pe sărac, cât și pe bogat în același loc de rugăciune, pentru că unul îl poate ajuta pe celălalt și, datorită bunătății Sale, nu este în stare să-l refuze. Așa cum este imposibil să credem că o astfel de coincidență, de îndată ce se produce, se întâmplă doar din întâmplare - la urma urmei, El, Care numără toate perii de pe capul sfinților (Matei 10, 30), tocmai în timpul rugăciunii săracului, oferind-o cu credință, îi aduce pe cineva care îl ascultă și, în locul lui Dumnezeu, îi face o favoare - tot așa trebuie să ne gândim că îngerii, ca observatori și slujitori ai lui Dumnezeu, se întâlnesc adesea cu acel bogat și cu acel sărac, susținând cererea celui din urmă înaintea celui dintâi.

Însă fiecăruia, chiar și celui mai mic membru al Bisericii, i se atribuie un înger, care vede pururea fața Tatălui Ceresc (Matei 18:10) și contemplă Divinitatea Creatorului nostru, se roagă împreună cu noi și ne ajută pe cât poate în ceea ce ne rugăm.

[12] Mai mult, cred că cuvintele rugătoare ale sfinților, mai ales dacă se roagă cu duhul și cu mintea (1 Cor. 15:15), sunt pline de putere și că acele cuvinte, printr-o putere divină, ca o lumină emanată din facultatea cognitivă a celui ce se roagă și care trece prin buzele sale, fac ineficientă acea otravă spirituală cu care puterile vrăjmașe nouă otrăvesc mințile celor care neglijează rugăciunea și nu urmează ceea ce spune Pavel, în conformitate cu aducere-aminte a lui Isus: Rugați-vă neîncetat (1 Filip. 5:17; cf. Luca 18:1).

Cel ce, după datoria sa, adaugă rugăciunea la osteneala sa și, la rândul ei, ocupațiile cuvenite, se roagă neîncetat (1 Filipeni 5:17), pentru că atât virtutea, cât și împlinirea poruncilor sunt echivalente cu rugăciunea. Numai cu această înțelegere a zicerii apostolice: Rugați-vă neîncetat - este posibilă împlinirea ei. Întreaga viață a unui creștin ar trebui să fie o mare rugăciune neîntreruptă. O parte a acestei mari rugăciuni este de obicei așa-numita rugăciune, care trebuie săvârșită cel puțin de trei ori pe zi. Acest lucru este arătat de istoria lui Daniel, care se ruga de trei ori pe zi chiar și într-un moment în care îl amenința o mare primejdie (Daniel 6:1-13), și anume, primejdia de a fi aruncat în groapa cu lei (Daniel 6:12). Petru, care s-a suit pe acoperiș să se roage pe la ceasul al șaselea (Faptele Apostolilor 10:9), când a văzut ceva ca o cearșaf mare legat de cele patru colțuri și coborât la pământ până la el (Faptele Apostolilor 10:11), oferea atunci mijlocul celor trei rugăciuni zilnice; întrucât David vorbise despre primul dintre ei înaintea lui astfel: Dimineața vei auzi rugăciunea mea; dimineața voi veni înaintea Ta; atunci îmi voi ridica ochii cu evlavie și cu nădejde (Ps. 5:4-5). De asemenea, El vorbește despre ultima dintre rugăciunile zilnice în cuvintele: Ridicarea mâinilor mele va fi o jertfă de seară (Ps. 140:2). Dar chiar și noaptea nu este potrivit să rămânem fără rugăciune, pentru că David spune și: La miezul nopții mă scol să Te laud pentru judecățile Tale drepte (Ps. 113:62), iar Pavel și Sila, așa cum este relatat în cartea Faptele Apostolilor (16:25), s-au rugat în Filipi și L-au slăvit pe Dumnezeu în jurul miezului nopții, așa că ceilalți întemnițați au auzit.

[13] Dar dacă Iisus Se roagă și dacă nu Se roagă în zadar, întrucât obține prin rugăciune ceea ce dorește și ceea ce poate nu ar fi obținut fără rugăciune, atunci cine dintre noi va îndrăzni să neglijeze rugăciunea? Marcu spune: Dimineața, pe când era încă întuneric, S-a sculat, a ieșit și S-a dus într-un loc pustiu și S-a rugat acolo (Marcu 1:35); iar Luca: Pe când Se ruga într-un loc și înceta, unul dintre ucenici I-a zis (Luca 11:1); și în alt loc: Și toată noaptea a petrecut rugându-se către Dumnezeu (Luca 6:12);

Ioan descrie rugăciunea Sa prin cuvintele: După aceste cuvinte, Isus Și-a ridicat ochii spre cer și a zis: „Tată, a venit ceasul; proslăvește-L pe Fiul Tău, pentru ca și Fiul Tău să Te proslăvească" (Ioan 17:1).

Iar zicerea Domnului, consemnată de același evanghelist: Știam că pururea Mă asculți (Ioan 11:42) - indică faptul că rugăciunea celui ce se roagă neîncetat este pururea ascultată.

Este necesar, așadar, pentru scopul nostru să-i numim pe toți cei care, prin rugăciunea lor vrednică, au primit de la Dumnezeu multe și mari binecuvântări? Fiecare dintre noi poate selecta cu ușurință multe exemple din Sfânta Scriptură care se aplică aici. Astfel, Ana, fiind stearpă, a obținut pentru ea însăși nașterea lui Samuel, comparabil cu Moise (Ieremia 15:1), rugându-se lui Dumnezeu cu deplină încredere (1 Samuel 1:9 și următoarele). Ezechia, în timp ce asculta cuvântul din gura lui Isaia că va muri, s-a rugat și prin acest mijloc a intrat în genealogia Mântuitorului (2 Regi 20:1 și următoarele; cf. Isaia 38:19 și următoarele). Prin simpla poruncă a vicleanului Haman, poporul lui Israel urma să fie exterminat de pe fața pământului; dar aici rugăciunea lui Mardoheu și a Esterei, combinată cu postul, a fost ascultată (Estera 4:1 și altele), iar ziua plină de bucurie a lui Mardoheu a fost adăugată la sărbătoarea lui Moise și a [întregului] popor. (Se pare că sărbătoarea Purimului, stabilită în memoria salvării evreilor de masacrul persan, este echivalată cu Paștele. - Ed.). Iudita a adus și o rugăciune sacră lui Dumnezeu și astfel o singură femeie evreică a adus rușine asupra casei lui Nebucadnețar (Iuda 13:6-10). Anania, Azaria și Misael au fost ascultați și onorați cu trimiterea asupra lor a unui vânt răcoritor care uda cu rouă, ce nu a permis flăcării aprinse să ajungă la ei (Daniel 3:50). În groapa babiloniană, gura leilor a fost închisă de rugăciunea lui Daniel (Daniel 6:22). Iona, în timp ce se afla în pântecele peștelui care l-a înghițit, nu a disperat de succesul rugăciunii sale și, prin urmare, a ieșit de acolo și a finalizat cu succes misiunea către ninteni pe care tocmai o începuse (Iona 2:2 și mai departe).

Însă fiecare dintre noi va putea spune multe dacă se gândește cu recunoștință la binecuvântările lui Dumnezeu revărsate asupra noastră și vrea să-L slăvească pe Dumnezeu pentru ele! Prin rugăciunea neobosită a sufletelor care fuseseră mult timp fără rod și simțeau slăbiciunea minții și a rațiunii lor. Duhul Sfânt a pus în gura lor și a generat în ele cuvinte care conțineau învățături adevărate. Și câți vrăjmași au fost învinși când multe forțe ostile s-au ridicat din când în când împotriva noastră și au vrut să ne încline să ne îndepărtăm de sfânta credință? Am fost inspirați de curaj, căci unii se laudă cu care, iar alții cu cai, dar noi chemăm Numele Domnului Dumnezeului nostru (Psalmul 19:8) și, în același timp, observăm că un cal este cu adevărat nesigur pentru mântuire (Psalmul 32:17). Chiar și căpetenia vrăjmașului, cuvântul seducător și îmbunătățitor, care

îi aduce în confuzie pe mulți dintre cei considerați credincioși, este adesea tăiat de cel care își pune nădejdea în slava Domnului. Și câți dintre cei care se află în ispite aspre, întrecând în căldura lor orice flacără de foc, nu au pătimit nimic, ci au ieșit din ele complet sănătoși, fără să simtă cea mai mică vătămare din cauza duhorii focului nimicitor! Este oare necesar să ne amintim un alt lucru - câte dintre fiarele sălbatice care se năpustesc împotriva noastră, adică duhuri rele și oameni ignoranți, care le întâlneau, își astupau adesea gura cu rugăciunile lor, ca să nu se atingă cu dinții de mădularele noastre, care s-au făcut mădulare ale lui Hristos? Căci Domnul, prin unul dintre credincioși, prin rugăciunea lor, a zdrobit dinții în gurile leilor, încât nu erau mai însemnați decât apa curgătoare (Ps. 58, 7-8). De asemenea, știm că adesea călcătorii poruncilor dumnezeiești au fost învinși de moarte, care i-a biruit, și apoi, după ce și-au curățit simțurile de un asemenea rău, au fost mântuiți, întrucât nu au deznădăjduit de posibilitatea mântuirii lor, deși deja se coborâseră în chiar pântecele morții. Moartea i-a înghițit, și Domnul Dumnezeu le-a șters lacrimile de pe fețe (Isaia 25:8; cf. Apocalipsa 7:17).

Iată ce am considerat necesar să expun în enumerarea celor care au primit ajutor prin rugăciunea lor. O, de aș putea prin aceasta să-i abat pe cei ce caută lucruri duhovnicești, care se străduiesc să trăiască în Hristos, de la rugăciunile pentru lucruri neînsemnate și pământești; o, de aș putea să-l îndrept pe cititorul acestei lucrări către subiecte duhovnicești, pentru care ceea ce s-a spus mai devreme a fost un tip! Căci cel ce nu se luptă după trup (2 Corinteni 10:4), ci ucide prin duhul faptele trupului (Romani 8:13), se roagă numai pentru lucrurile menționate mai sus, duhovnicești și tainice, și alege ca subiect al rugăciunilor sale în primul rând ceea ce, la examinarea Scripturii, se descoperă cel mai înalt sens, și nu ceea ce vorbește litera Scripturii și care li se pare unora dintre cei care se roagă a fi cel mai mare folos.

Ascultând cu ureche duhovnicească legea duhovnicească, trebuie să ne străduim și să nu rămânem sterili sau slabi în interior; atunci încetăm să mai fim sterili sau slabi și suntem ascultați, precum Ana și Ezechia; atunci suntem eliberați de invazivitățile duhurilor rele care ne sunt potrivnice, precum Mardoheu, Estera și Iuditha. Și întrucât Egiptul, ca un simbol al întregului pământ, este un cuptor de fier (Deuteronom 4:20), atunci oricine a fost mântuit de influența stricăciunii vieții omenești, oricine nu a fost încă ars de păcat și nu i-a fost inima mâncată de foc, ca într-un cuptor, trebuie să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru aceasta nu mai puțin decât cei care, fiind în foc, au simțit roua răcoritoare. La fel și cel care, în rugăciunile și invocațiile sale: Nu da sufletul mărturisitorului tău fiarelor sălbatice (Psalmul 73:19), a fost ascultat și nu a suferit nicio vătămare din partea șarpelui și a baziliscului, pentru că a călcat peste ele, îmbrăcat cu puterea lui Hristos; Și cel ce, în marea putere dată lui de Hristos, calcă peste șerpi și scorpioni și peste toată puterea vrăjmașului (Luca 10:19), calcă în picioare leul și balaurul (Ps. 90:13), fără să sufere vătămare din partea lor, trebuie să mulțumească mai mult decât Daniel, când a fost eliberat de cele mai cumplite și periculoase fiare. Mai mult, dacă cineva știe ce fel de monstru este transformat în creatura care l-a înghițit pe profetul Iona; dacă recunoaște că acesta este chiar monstrul despre care Iov spune: Să-l blesteme (adică noaptea nașterii mele) cei ce blestemă ziua [nașterii mele], cei ce sunt în stare să trezească marele monstru (Iov 3:8), și dacă vreodată, prin neascultare, se va afla în fălcile acestui monstru, atunci trebuie să se roage cu căință pentru păcatul său - și va fi mântuit

din fălcile lui; Și dacă după mântuire urmează neîncetat poruncile lui Dumnezeu, atunci prin bunătatea Duhului chiar și astăzi, în ziua pieririi ninivitenilor, el poate sluji ca profet și le poate oferi o ocazie de mântuire, fără a fi supărat de bunătatea lui Dumnezeu și fără a hrăni în inima sa dorința ca El să rămână strict cu cei care se pocăiesc cu căință. Mai departe, dacă îl luăm pe Samuel, despre care se spune că a obținut ceva mare prin rugăciunea sa, atunci chiar și acum oricine este cu adevărat devotat lui Dumnezeu poate împlini acest lucru spiritual; căci prin aceasta este făcut vrednic să i se audă rugăciunea, căci este scris: „Stați acum și vedeți această mare lucrare pe care o va face Domnul înaintea ochilor voștri. Nu este oare astăzi secerișul grâului? Dar eu voi chema pe Domnul și El va trimite tunete și ploaie” (1 Samuel 12:16-17). Apoi se spune: „Atunci Samuel a chemat pe Domnul și Domnul a trimis tunete și ploaie în ziua aceea” (1 Samuel 12:18). Dar fiecărui sfânt care este un adevărat ucenic al lui Isus, Domnul spune: Ridicați-vă ochii și priviți țarinele, cum sunt albe și gata de seceriș. Cine seceră primește plată și adună rod pentru viața veșnică (Ioan 4:35-36). În acest timp al secerișului, Domnul face o lucrare mare înaintea ochilor celor ce ascultă de proroci, și dacă cineva, fiind împodobit cu Duhul Sfânt, strigă către Domnul, atunci Dumnezeu trimite tunete din cer și ploaie care umplu sufletul, pentru ca cel ce mai înainte era în stare de păcat,acum este plin de o mare frică de Domnul și de Mijlocitorul binefacerii Divine, a cărui izbândă a rugăciunii îi conferă măreție și îl face venerabil. Ilie, prin poruncă divină, deschide în cele din urmă cerul după ce fusese închis pentru cei răi timp de trei ani și șase luni (1 Regi 18; 19; Iacov 5:17-18); acest lucru poate fi făcut și de oricine (adică de fiecare dintre prezbiteri), aducând în orice moment prin rugăciunea sa ploaie peste sufletele celor care fuseseră anterior lipsiți de ea din cauza păcătoșeniei lor.

[14] După această remarcă despre darurile harului, de care sfinții [din Vechiul Testament] au devenit părtași prin rugăciunile lor, vom înțelege și zicala: „Cereți lucruri mari și vi se vor da cele mai mici; cereți lucruri cerești și vi se vor da cele pământești”. Dar nu mai puțin important și pământesc în comparație cu ceea ce este cu adevărat important și suprasensibil este tot ceea ce este figurativ (simbolic) și prefigurativ (tipic), deoarece expresiile „ceresc”, „important” din cuvântul lui Dumnezeu sunt folosite doar acolo unde ne invită să imităm rugăciunile sfinților, oferindu-ne să căutăm esența a ceea ce acei sfinți au primit doar în prefigurare și ceea ce acele lucruri pământești și neimportante doar sugerau. Cuvântul lui Dumnezeu spune în acest caz cam așa: „Voi, care doriți să deveniți oameni spirituali, căutați lucrurile cerești cu rugăciunile voastre, ca să deveniți moștenitori ai Împărăției Cerurilor și să dobândiți cele mai importante lucruri, adică să deveniți părtași la cele mai înalte binecuvântări; lucrurile pământești și neimportante de care aveți nevoie din cauza nevoilor voastre trupești, Tatăl vi le va da în proporție cu nevoia voastră”.

Și, întrucât apostolul din Prima Epistolă către Timotei folosește patru expresii pentru a desemna patru lucruri legate de eseul nostru despre rugăciune, consider potrivit să le citez aici și să discut cum ar trebui înțeleasă corect (adică în sensul său propriu) fiecare dintre aceste expresii.

Apostolul scrie: Înainte de toate, vă îndemn să se facă rugăciuni, cereri, mijlociri și mulțumiri pentru toți oamenii (1 Timotei 2:1). Prin rugăciune, în înțelegerea mea, se

înțelege aici o rugăciune de implorare, de persuasiune, făcută de cineva care are nevoie de ceva și în nădejdea de a primi ceea ce îi lipsește. Aici, cererea se numește rugăciune făcută cu cea mai înaltă dispoziție a sufletului, fără să se gândească la propriile foloase, făcută pentru slăvirea lui Dumnezeu pentru faptele Sale mărețe. O cerere este o mijlocire întreprinsă înaintea lui Dumnezeu de către unul dintre cei mai drepți în numele cuiva sau a ceva. În cele din urmă, mulțumirea este recunoașterea faptului că anumite daruri au fost primite de la Dumnezeu, atunci când cel care mulțumește este impregnat de conștiința fie a măreției reale a beneficiului care i s-a adus, fie că acesta i se pare mare.

Un exemplu al primei expresii este salutul lui Gabriel către Zaharia, care probabil s-a rugat pentru un fiu. Acesta a fost: Nu te teme, Zaharia, căci rugăciunea ta a fost ascultată; nevasta ta, Elisabeta, îți va naște un fiu și-i vei pune numele Ioan (Luca 1:13). Mai departe, în cartea Exodului, referitor la vițelul [de aur], se notează: Atunci Moise s-a rugat Domnului Dumnezeului său și a zis: „Doamne, să nu se aprindă mânia Ta împotriva poporului Tău, pe care l-ai scos din țara Egiptului cu mare putere și cu mână tare” (Exod 32:11). Apoi, în Deuteronom, este scris: M-am rugat a doua oară Domnului, ca prima dată (Deuteronom 11:9) și patruzeci de zile și patruzeci de nopți n-am mâncat pâine și n-am băut apă, din pricina tuturor păcatelor voastre pe care le-ați săvârșit (Deuteronom 9:18). Și în cartea Esterei: Mardoheu s-a rugat Domnului și și-a adus aminte de toate lucrările Domnului și a zis: „Doamne, Doamne, Împărate Atotputernic” (Estera 4:17). Și Estera s-a rugat Domnului Dumnezeului lui Israel și a zis: „Domnul meu, Împăratul nostru!” (Estera 4:17)

Următoarele pasaje servesc ca exemple pentru a doua expresie. În Daniel: Și Azaria a stat în picioare și s-a rugat și și-a deschis gura în mijlocul focului și a vorbit (Daniel 3:25). Și în cartea lui Tobie: Și m-am rugat în întristarea mea și am zis: Drept ești Tu, Doamne, și toate lucrările Tale; și toate căile Tale sunt îndurare și adevărate; și cu judecată adevărată și dreaptă vei judeca în veac (Tobie 3:1-2). Întrucât pasajul citat mai sus din Daniel este prevăzut cu un obelius (un semn suprapus folosit în Hexa-pah-ul lui Origen pentru a indica o lacună în textul ebraic. - Ed.) ca semn că nu se află în textul ebraic și întrucât cartea lui Tobie nu este recunoscută de evrei ca fiind canonică, voi cita pasajul despre Ana din prima carte a Regilor: Și s-a rugat și a plâns amarnic. Și a făcut o jurământ, zicând: Doamne al oștirilor, dacă vei privi la necazul văduvei tale etc. (1 Samuel 10:11). Și în Habacuc: Rugăciunea lui Habacuc prorocul pentru cântare. Doamne, am luat aminte la lucrările Tale și m-am înspăimântat. Între două fiare vei fi cunoscut: la apropiarea anilor te vei descoperi (Obad. 3:1-2). Dar mai ales prin această rugăciune se dovedește semnul dat în definiția ei, conform căruia rugăciunea de laudă este însoțită de glorificarea lui Dumnezeu. Dar și în Iona se spune: Atunci Iona s-a rugat Domnului Dumnezeului său din pântecele peștelui și a zis: „Am strigat către Domnul în necazul meu și m-a auzit; din pântecele Locuinței Morților am strigat și Tu mi-ai auzit glasul. M-ai aruncat în adâncuri, în inima mării, și m-au înconjurat curenții de apă” (Iona 2:2-4).

Pentru a treia exprimare găsim exemple la apostol [Pavel], care, în toată dreptatea, consideră rugăciunea ca fiind treaba noastră, iar mijlocirea ca fiind lucrarea Duhului Sfânt, întrecându-L în puterea și dreptatea Sa pe cel pentru care primește mijlocirea; căci știm, spune apostolul, pentru ce trebuie să ne rugăm și cum trebuie să ne rugăm; dar

Însuși Duhul mijlocește pentru noi înaintea lui Dumnezeu cu suspine negrăite. Acum, Cel ce cercetează inimile știe care este gândul Duhului, pentru că El mijlocește pentru sfinți, după voia lui Dumnezeu (Romani 8:26-27). Duhul mijlocește și intervine pentru noi, și noi ne rugăm. Și rugăciunea lui Iosua la Gabaon ca soarele să se oprească, mi se pare, a fost și ea o rugăciune de mijlocire, căci se spune așa: Atunci Iosua a strigat către Domnul în ziua în care Domnul i-a dat pe amoriți în mâinile lui Israel; și a zis, când i-a nimicit pe amoriți la Gabaon și au fost nimiciți sub ochii copiilor lui Israel: „Să stea soarele peste Gabaon și luna peste valea Elom" (Iosua 10:12). Și în cartea Judecătorilor, Samson, după părerea mea, a vorbit și el mijlocind: „Moare, suflete al meu, împreună cu străinii (adică cu filistenii)!" Și a clătinat stâlpii cu toată puterea lui și a dărâmat casa peste proprietarii ei și peste tot poporul care era în ea (Judecători 16:30). Și deși nu se spune că Iosua și Samson au mijlocit, ci doar că au vorbit, totuși discursurile lor au fost o rugăciune de mijlocire; și cred că aceasta din urmă o deosebim de rugăciunea de laudă, atunci când în alte cazuri folosim numele acelor rugăciuni în sensul lor propriu.

Un exemplu de rugăciune de mulțumire, în sfârșit, este invocarea Domnului nostru, când a zis: Te laud, Tată, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns aceste lucruri de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pruncilor (Luca 10:21), pentru că această laudă înseamnă același lucru cu a mulțumi.

Rugăciunile, mijlocirile și mulțumirile pot fi cu siguranță adresate sfinților; există două feluri ale acestora, și anume, mijlocirile și mulțumirile în legătură nu numai cu sfinții, ci și cu oamenii obișnuiți; rugăciunea - numai către sfinți, de exemplu, dacă Pavel sau Petru sunt căutați și găsiți, astfel încât să ne ajute și să ne facă vrednici să participăm la autoritatea împărtășită lor de a ierta păcatele; iar în cazul în care am jignit chiar și pe un nesfânt, atunci de îndată ce ne observăm jignirea înaintea lui, ni se permite să ne rugăm unei astfel de persoane pentru ca ea să ne ierte jignirea.

Și dacă felurile de rugăciune menționate mai sus își găsesc aplicare în legătură cu sfinții, atunci nu ar trebui să-I mulțumim cu atât mai mult lui Hristos, Care, prin pronia Tatălui, ne-a arătat atâtea mari beneficii? Dar trebuie să ne adresăm Lui și cu rugăciuni de mijlocire, asemenea lui Ștefan, care a zis: Doamne, nu am luat păcatul acesta de la ei (Faptele Apostolilor 7, 60) - și, imitând pe tatăl lunaticului, să zicem: Doamne, miluiește-ți fiul meu (Matei 17, 14; cf. Luca 19, 38), sau pe mine însumi, sau pe acesta și pe acela.

Interpretarea rugăciunii „Tatăl nostru" (din tratatul „Despre rugăciune")

Traducere: N. Korsunsky

Traducere: N. Korsunsky

[18] Până acum am discutat despre rugăciune în general și, în măsura harului, în ceea ce privește înțelegerea noastră a ceea ce Dumnezeu ne-a dat în Duhul Sfânt prin Unsul Său, am examinat suficient acest subiect. Dacă este într-adevăr așa, veți discuta după ce veți citi această lucrare a mea. Acum să ne întoarcem la o altă lucrare: să cântărim conținutul „Rugăciunii Domnești" care ne este oferită.

Și mai întâi de toate, trebuie făcute aici câteva observații cu privire la credința majorității, că Matei și Luca transmit același text al rugăciunii, pe care spun că trebuie să-l respectăm atunci când ne rugăm. În Matei, locul [cu Rugăciunea Domnească] este astfel: Tatăl nostru, Care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău. Vie Împărăția Ta. Facă-se voia Ta, precum în cer și pe pământ. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi. Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri. Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău (Matei 6:9-13). Dar în Luca [Rugăciunea Domnească] este astfel: Tată, sfințească-se numele Tău. Vie Împărăția Ta. Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi. Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm tuturor greșiților noștri. Și nu ne duce pe noi în ispită (Luca 11:2-4). Celor care cred că ambii evangheliști au transmis același text al rugăciunii, li se poate obiecta, în primul rând, că, deși pasajele din evangheliști cu „Rugăciunea Domnească" conțin multe în comun, totuși, în alte puncte, ele sunt evident diferite una de cealaltă, lucru pe care îl vom demonstra când le vom analiza. Și în al doilea rând, este imposibil ca aceeași rugăciune să fi fost rostită atât pe muntele unde Domnul S-a suit, văzând mulțimile de oameni, unde S-a așezat, unde ucenicii Săi au venit la El și El a deschis gura Sa și a învățat (Matei 5:1-2), deoarece acea rugăciune este transmisă de Matei în legătură cu proclamarea fericirilor și a poruncilor explicate ulterior, cât și după rugăciunea Sa într-un singur loc, la sfârșitul căreia a comunicat acea rugăciune unuia dintre ucenicii Săi, care dorea să fie învățat să se roage, așa cum Ioan i-a învățat pe ucenicii Săi (Luca 11:1). Este oare posibil ca aceleași cuvinte să fi fost rostite fără o întrebare prealabilă în cursul unui discurs și la cererea unuia dintre ucenici? Poate cineva va obiecta la faptul că ambele rugăciuni sunt una și aceeași rugăciune, cu singura diferență că odată a fost rostită în vorbire, iar cealaltă dată în fața unuia dintre ucenici la cererea acestuia, probabil din cauza faptului că acesta nu era prezent atunci când Domnul i-a comunicat rugăciunea transmisă de Matei; sau, poate, din cauza timpului în care a uitat-o. Dar este mai bine să recunoaștem că ambele rugăciuni sunt distincte una de cealaltă și doar în anumite părți au ceva în comun.

Și când ne-am îndreptat către Marcu, căutând să vedem dacă ne-a transmis vreo rugăciune pe care n-o văzusem anterior, nu am găsit nicio urmă a unei astfel de rugăciuni la el.

[19] S-a spus mai devreme (capitolul 8) că cel ce se roagă trebuie mai întâi să fie într-o anumită dispoziție și stare de spirit și abia apoi să se roage; să luăm în considerare, așadar, cuvintele rostite despre aceasta de Mântuitorul nostru înainte de rugăciunea citată în Matei și să citim astfel: Când vă rugați, nu fiți ca fățarnicii. Căci lor le place să stea în picioare în sinagogi și la colțurile ulițelor ca să se roage, ca să fie văzuți de oameni. Adevărat vă spun că pentru aceasta își primesc răsplata lor. Dar tu, intră în cămara ta să te rogi, încuie ușa după tine și roagă-te Tatălui tău, în ascuns; și Tatăl tău, care vede în ascuns, îți va răsplăti. Dar când te rogi, nu grăi multe cuvinte, cum fac neamurile, căci ele cred că din cauza multor cuvinte ale lor vor fi ascultate (cf. 1 Regi 18:26 etc.). Nu faceți ca ei, căci Tatăl vostru știe de ce aveți nevoie, chiar mai înainte ca să-L cereți. Așadar, așa trebuie să vă rugați și voi (Matei 6:5-9).

Este bine cunoscut faptul că Mântuitorul nostru s-a răzvrătit adesea împotriva ambiției ca pe o pasiune distructivă (Matei 23:5-12; Luca 14:7-11); și o respinge și aici, nesfațuind în rugăciune să adoptăm modul de acțiune al ipocriților. Aceștia se laudă înaintea oamenilor cu evlavia și generozitatea lor. Noi însă, amintindu-ne de zicala: Cum puteți voi să credeți, când căutați onoruri de la oameni și nu căutați slava care vine numai de la Dumnezeu (Ioan 5:44), trebuie să disprețuim toate onorurile omenești, chiar dacă acele onoruri ne sunt date pentru virtute; ci trebuie să tindem spre slava adevărată și cuvenită, primită numai de la Cel care împodobește cu slavă pe cel vrednic de slavă și, mai mult, pe cel împodobit mai presus de merit. Atât virtutea, cât și faptele meritorii sunt, prin urmare, pătate dacă ne dedicăm lor de dragul onoarei de la oameni și de dragul de a ne arăta lor; și, prin urmare, nu primim nicio răsplată de la Dumnezeu pentru ele. Nici fiecare cuvânt al lui Isus nu este fals; și dacă El folosește vreo expresie puternică în legătură cu jurământul Său obișnuit, devine cu atât mai adevărat. Însă, despre cei ce fac bine aproapelui lor pentru cinste de la oameni sau se roagă în sinagogi și la colțurile ulițelor, ca să fie văzut de oameni, El spune următoarele: Adevărat vă spun că își primesc răsplata lor pentru aceasta (Matei 6:5). Așa cum bogatul din Luca (16:25; risipitor de bogății), care își primise deja binele în această viață vremelnică, tocmai pentru că primise deja acel bine, nu-l putea primi după sfârșitul acestei vieți prezente; tot așa, cel ce a primit deja răsplată pentru milostenie sau pentru rugăciuni, pentru că cel ce a semănat în trup și nu în Duh, va secera stricăciune și nu viață veșnică (Galateni 6:8). Dar cel ce seamănă în trup este cel ce, pentru a primi cinste de la oameni, dă milostenie în sinagogi și pe ulițe și astfel îi face să trâmbițeze despre el; sau căruia îi place să se oprească în sinagogi și la colțurile ulițelor pentru rugăciune, ca oamenii să-l vadă și să răspândească zvon despre el ca un om evlavios și sfânt.

Dar oricine merge pe calea cea largă, care duce la pierzare (Matei 7:13), o cale care nu este nicidecum dreaptă, ci șerpuitoare și plină de râpe, pentru că linia dreaptă este adesea întreruptă aici, nu se așază pe o cale prosperă și ajunge să se roage la colțurile străzilor, pentru că în goana sa după plăceri nu se arată pe o stradă, ci pe multe; și astfel de oameni, arătându-și evlavia pe străzi, sunt proslăviți aici și sunt numărați printre cei fericiți de alții, care mor ca oamenii (Ps. 81:7), neglijându-și demnitatea divină (Ps. 81:6). Dar sunt mulți oameni care, când se roagă, iubesc plăcerile mai mult decât pe Dumnezeu (2 Timotei 3:4), iar la ospețe și la petreceri, fiind beți, abuzează de rugăciune și, astfel, stau cu adevărat la colțurile străzilor și se roagă, pentru că oricine își petrece viața printre plăceri și iubește calea cea largă, se abate deja de la calea îngustă și tristă a lui Hristos, care nu are nici cele mai mici șanțuri sau cotituri.

[20] Dacă există o diferență între Biserică și sinagogă (și există), pentru că adevărata Biserică nu are nicio pată, nicio discordie în ea sau ceva de genul acesta, ci este sfântă și fără prihană (Efeseni 5:27); prin urmare, nimeni născut din curvă (Deuteronom 23:2), niciun famen sau bastard (Deuteronom 23:1), niciun egiptean sau edomit (Deuteronom 23:7), ai cărui urmași numai, și apoi în a treia generație, nu pot fi primiți în Biserică cu o discriminare strictă (Deuteronom 23:8), niciun amonit sau moabit, până când nu vine a zecea generație a lor și nu se împlinește vremea lor; Sinagoga, dimpotrivă, a fost zidită de un sutaș în vremea dinaintea venirii lui Isus (Luca 7:5), când Fiul lui Dumnezeu nu spusese încă despre acest sutaș că nu a găsit o astfel de credință, nici măcar în Israel

(Matei 8:10) - deci, dacă există, spunem noi, o diferență între Biserică și sinagogă (și există), atunci cu adevărat cel ce iubește să se roage în sinagogi nu este departe de colțurile străzilor. Însă Sfântul nu face așa: el nu se roagă de plăcere, ci din dragoste; și nu în sinagogi, ci în biserici; și nu la colțurile străzilor, ci pe calea cea dreaptă, strâmtă și întristată; și nu ca să vadă oamenii, ci ca să se pună înaintea feței lui Dumnezeu Domnul. Acesta este un om care se gândește la anul plăcut al Domnului (Luca 4:19; Isaia 61:2) și respectă porunca: de trei ori pe an toți bărbații să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeului vostru (Deuteronom 16:16).

Însă trebuie să acordăm o atenție deosebită expresiei „fauoyogu" (pentru a fi vizibil), căci virtutea exterioară (xiv6uevov) nu este virtute; este virtute, ca să spunem așa, pentru aparență, pentru spectacol și nu în realitate; ea doar înșală ochiul spiritual, nu-l prezintă cu o imagine definită și reală. Așa cum anumite acțiuni săvârșite în teatru nu sunt în realitate deloc ceea ce sunt prezentate, iar actorii nu sunt în realitate ceea ce pretind a fi în teatru, în același fel toți cei care pun în spectacol doar virtute exterioară nu sunt în realitate drepți, ci joacă doar rolul unor oameni drepți, precum actorii; și în persoana lor apar în propriul lor teatru, în sinagogi și la colțurile străzilor, doar bufoni. Dimpotrivă, cel care nu se preface, care leapădă tot ce este străin de esența sufletului său și se străduiește să se bucure de un spectacol incomparabil mai sublim, intră în templu (Matei 6:6), în care, după ce și-a dat în general averea pentru a o păstra în siguranță, a închis comorile înțelepciunii și cunoștinței (Corinteni 2:3), nu se străduiește să iasă din ea, nu regretă lumea exterioară, închide ușile tuturor simțurilor exterioare, pentru a nu fi înlănțuit de impresii senzoriale și nici nu-și impune el însuși astfel de idei duhului său, ci se roagă în templul său Tatălui, Care nu Se retrage dintr-un astfel de loc secret și nu-l părăsește, ci este prezent acolo împreună cu Unul-Născut. Căci se spune: Eu și Tatăl vom veni la el și vom locui la el (Ioan 14:23). Și dacă ne rugăm astfel, atunci este evident că ne înălțăm rugăciunile către Dumnezeu nu numai ca către cei drepți, ci și ca către Tatăl, care nu ne părăsește pe noi, copiii Săi; în templul unde ne-am refugiat, care este prezent; care Își întoarce privirea asupra noastră și înmulțește comorile din templu, numai să fi încuiat ușile după noi (Matei 6:6).

[21] Însă subiectul rugăciunilor noastre nu ar trebui să fie lucrurile mărunte (materiale, pământești). Și ne rugăm pentru lucruri mărunte dacă nu ne acordăm atenție nouă înșine sau cuvintelor rugăciunii în timpul rugăciunii și, de aceea, nu Îl cerem pe Domnul sau, stând înaintea Lui, ne gândim la lucruri trecătoare și mărunte, vrednice de condamnare, care nu sunt în armonie cu veșnicia Domnului. Și cine se gândește la lucruri mărunte în timpul rugăciunii se află într-o stare și mai rea decât prietenii sinagogii tocmai menționați; și stă pe o cale mai periculoasă decât cei care stau la colțurile străzilor, pentru că nu există în el nicio urmă de virtute nici măcar exterioară. Pentru că, potrivit expresiei Evangheliei, numai păgânii se roagă pentru lucruri deșarte, neavând nicio idee despre lucruri mari sau înalte și, de aceea, rugându-se neîncetat doar pentru cele trupești și exterioare. Păgânul, așadar, care se roagă pentru lucruri deșarte, este asemănat cu cel care cere lucruri pământești Domnului, care locuiește în ceruri și în înălțimile cerului.

Și se pare că a te ruga pentru lucruri deșarte este același lucru cu a vorbi mult. Nimic material și trupesc nu are unitate și simplitate în sine; lucrurile materiale și trupești,

cărora le asimilăm unitatea și simplitatea, în realitate reprezintă fragmentare, dezbinare și divizare în multe părți, care nu au unitate între ele. Numai tot binele este simplu și necomplicat, dar răul este multiform: adevărul este simplu și necomplicat, dar numai falsitatea este multiformă; adevărata dreptate este simplă și necomplicată, dar numai perversiunea ei este multiformă; înțelepciunea lui Dumnezeu este simplă, dar înțelepciunea lumii acesteia, care nu zidește sufletul, este multiformă (1 Corinteni 2:6); cuvântul lui Dumnezeu este simplu și necomplicat, dar cuvântul care se ferește de Dumnezeu este multiform. Prin urmare, nimeni nu va scăpa de păcat prin multă vorbărie (Prov. 10:19), iar rugăciunea celui care visează că va fi ascultat pentru multă vorbărie (Matei 6:7) nu poate fi ascultată. Așadar, în rugăciune nu trebuie să fim ca păgânii (Matei 6:8), care se roagă pentru deșertăciune și pentru multe lucruri și care fac alte lucruri precum șarpele (Psalmul 58:5), pentru că Dumnezeu, Tatăl sfinților, știe de ce au nevoie copiii Săi, ceea ce corespunde numelui „Tată”. Dar cel ce nu-L cunoaște pe Dumnezeu și proprietățile divine nu are nicio idee despre propriile sale nevoi. Căci ceea ce ei cred că au nevoie este complet greșit. Dimpotrivă, cel ce înțelege în ce măsură îi este necesar ceea ce este mai bun și mai înalt conform definiției lui Dumnezeu, primește ceea ce este recunoscut ca fiind necesar de la Dumnezeu și Tatăl, Căruia i s-a rugat deja pentru aceasta.

După această explicație a cuvintelor transmise de evanghelistul Matei (6:5-8) înainte de „Rugăciunea Domnească”, să trecem la o examinare a conținutului acelei rugăciuni.

[22] Tatăl nostru, care ești în ceruri (Matei 6:9). Ar merita să cercetăm mai atent dacă există undeva în așa-numitul Vechi Testament o rugăciune în care Dumnezeu este numit Tată, căci până în ziua de azi, în ciuda tuturor cercetărilor noastre, nu am găsit o astfel de rugăciune acolo. Nu afirmăm că Dumnezeu nu este numit Tată în Vechiul Testament sau că cei care erau considerați credincioși nu sunt numiți acolo copii ai lui Dumnezeu; afirmăm doar că nicăieri în Vechiul Testament nu întâlnim acea îndrăzneală dreaptă, proclamată de Mântuitorul nostru, care ne autorizează în rugăciune să-L numim pe Dumnezeu Tată. Faptul că Dumnezeu este numit Tată în Vechiul Testament, iar urmașii Cuvântului Divin fii, este evident din multe locuri. Astfel, în Deuteronom se spune: Ai părăsit pe Dumnezeu, care te-a născut, și ai uitat pe Dumnezeu, care te hrănește (32:18). Și din nou: Nu v-a dobândit, v-a creat și v-a zidit același Tată al vostru (6)? Și din nou: Aceștia sunt copii necredincioși (20). Și în Isaia: „Am născut fii și i-am înălțat, dar ei M-au disprețuit” (1-2). Și în Maleahi: „Fiul își cinstește tatăl și slujitorul stăpânul său. Dar dacă Eu sunt Tată, unde este cinstea Mie? Și dacă Eu sunt Domnul, unde este frica de Mine” (16:6)?

Însă, deși Dumnezeu este numit [în Vechiul Testament] Tată, iar cei născuți de Dumnezeu prin comunicarea cuvintelor credinței către ei sunt fiii Săi, totuși, anticii nu erau impregnați de conștiința filiației lor constante și neschimbate față de Dumnezeu. Cel puțin pasajele citate mai sus sunt tocmai cele care mărturisesc că cei numiți fii erau chemați să dea socoteală pentru vina lor. Potrivit Apostolului, un moștenitor, atâta timp cât este copil, nu se deosebește cu nimic de un rob, deși este stăpân peste toate. El este supus tutorilor și administratorilor până la vremea rânduită de tatăl (Galateni 4:1, 2); dar odată cu venirea Domnului nostru Iisus Hristos s-a arătat împlinirea vremii (Galateni

4:4), în care cei ce doresc să fie înfiați primesc, așa cum ne învață Pavel în cuvintele: Căci n-ați primit duhul robiei, ca să vă temeți din nou, ci duhul filiației, în care strigăm: „Ava!", „Tată!" (Romani 8:15). Și în Evanghelia după Ioan se spune: „Și tuturor celor ce L-au primit, le-a dat putere să se facă copii ai lui Dumnezeu, adică celor ce cred în Numele Lui" (1-12). Și din Epistola catolică a lui Ioan, în discuția despre cei născuți din Dumnezeu, suntem învățați că, datorită acestui duh al filiației, oricine este născut din Dumnezeu nu păcătuiește, pentru că sămânța rămâne în el; și nu poate păcătui, pentru că este născut din Dumnezeu (Ioan 3:9).

Înțelegând așadar ce vrea să spună Luca prin cuvântul: Când vă rugați, ziceți: Tată (11:2), ne vom abține să ne adresăm lui Dumnezeu cu acest nume dacă nu suntem adevărații Lui copii, ca nu cumva, pe lângă celelalte păcate ale noastre, să ne împovărăm înaintea lui Dumnezeu cu păcatul sacrilegiului. Leg următoarele gânduri de aceste cuvinte ale mele. În prima scrisoare către Corinteni, Pavel asigură: Nimeni nu poate zice: „Doamne Isuse" decât prin Duhul Sfânt; și nimeni, vorbind prin Duhul lui Dumnezeu, nu rostește anatema împotriva lui Isus (1 Corinteni 12:3), iar „Duhul Sfânt" și „Duhul lui Dumnezeu" sunt expresii echivalente pentru el. Dar ce înseamnă această expresie a-l numi pe Isus Domn în Duhul Sfânt nu este pe deplin clar, deoarece acest cuvânt „Doamne Isuse" este rostit de nenumărați ipocriți și de un număr nenumărat de eretici, uneori chiar de demoni, biruiti de puterea acestui nume. Și, bineînțeles, nimeni nu ar îndrăzni să susțină că vreunul dintre ei a rostit „Doamne Isuse" în Duhul Sfânt. Prin urmare, se poate accepta că în gura lor acest „Domnul Isus" a avut o asemenea semnificație ca și cum această adresă ar fi fost rostită de ei și că numai în gura celor care din tot sufletul ascultă de Cuvântul lui Dumnezeu, în toate activitățile lor nu mărturisesc pe nimeni altcineva ca Domn al lor, decât pe Hristos Isus. Și dacă numai astfel de oameni rostesc cu sens deplin „Domnul Isus", atunci fiecare păcătos, prin călcarea legii, blestemă Cuvântul Divin și, prin faptele sale, ca să zicem, îl anatematizează pe Domnul Isus. Așa cum, așadar, în gura celui care trăiește după poruncile lui Hristos acest cuvânt „Domnul Isus" este semnificativ, dar în gura celui care trăiește în dezacord cu ei se dovedește a fi un blestem (1 Corinteni 12:3), tot așa oricine este născut din Dumnezeu și nu păcătuiește, pentru că este purtător al seminței divine, care exclude orice păcat (1 Ioan 3:9), prin însăși faptele sale spune:

Tatăl nostru, care ești în ceruri (Matei 6:9; cf. Romani 8:15); și, de asemenea, un alt cuvânt (adică exprimă prin însăși lucrarea sa): Însuși Duhul mărturisește împreună cu duhul lor că sunt copii și moștenitori ai lui Dumnezeu, așa cum sunt împreună moștenitori cu Hristos, fiindcă suferă împreună cu El și astfel vor fi și proslăviți împreună cu El (Romani 8:16-17). Dar dacă astfel de creștini vor să rostească „Tatăl nostru" cu o înțelegere deplină a sensului acestui cuvânt, atunci, pe lângă fapte, este necesar ca și inima lor, ca izvor și temelie a faptelor bune, să creadă în îndreptățire și, în acord cu ea, buzele să o mărturisească spre mântuire (Romani 10:10).

Prin urmare, toate lucrările unor astfel de sfinți, toate cuvintele și gândurile lor, generate de Fiul cel Unul-Născut al lui Dumnezeu după chipul Său, reprezintă chipul Dumnezeului nevăzut și reflectă chipul Creatorului, care poruncește soarelui Său să răsară peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei drepți și peste cei nedrepți (Matei 5:45). De aceea, discernem cu ușurință în ele chipul Celui ce a venit din cer (adică

Hristos; 1 Corinteni 15:49), Care, la rândul Său, este și chipul lui Dumnezeu Tatăl (Evrei 2:3; Filipeni 4:6). Întrucât sfinții sunt chipul chipului lui Dumnezeu, ei poartă în ei înșiși semnele filiației prin viața din ei a acelui chip din care este alcătuit Fiul; ei (sfinții) sunt uniformi nu numai cu trupul glorificat al lui Hristos, ci sunt asemenea Lui, Care Însuși a asumat trupul; și anume, ei sunt în felul acesta asemenea Lui, îmbrăcați într-un trup glorificat, încât sunt transformați prin înnoirea minții lor (Romani 12:2).

Dacă astfel de sfinți spun prin toate faptele și firea lor: Tatăl nostru, care ești în ceruri, atunci este limpede că cel ce păcătuiește, așa cum spune Ioan în Epistola sa catolică, este de la diavol, pentru că diavolul a păcătuit de la început (1 Ioan 6:3: 8). Și precum sămânța divină care rămâne în cel ce este născut din Dumnezeu este motivul pentru care cel ce este asemenea cu singurul Fiu al lui Dumnezeu nu poate păcătui, tot așa în fiecare păcătos există sămânța diavolului, care, atâta timp cât există în suflet, îi ia puterea de a acționa virtuos. Dar, din moment ce Fiul lui Dumnezeu S-a arătat ca să-l nimicească pe diavol (1 Ioan 3:8), atunci prin întoarcerea Cuvântului divin (Hristos) în noi se poate întâmpla ca lucrările diavolului (păcatele) să fie nimicite, sămânța rea sădită în noi să dispară și noi devenim copii ai lui Dumnezeu.

Nu trebuie să credem că doar la momentele rânduite pentru rugăciune ni se arată să rostim cuvintele rugăciunii. Cel care înțelege corect cele de mai sus (capitolul 12) explicația noastră despre zicerea:

Rugați-vă neîncetat (1 Tesaloniceni 5:17) - vom descoperi că de-a lungul întregii noastre vieți trebuie să ne rugăm neîncetat, zicând: Tatăl nostru, care ești în ceruri, locuința noastră să nu fie pe pământ, ci cu totul în ceruri (Filipeni 3:20), acest tron al lui Dumnezeu, pentru că Împărăția lui Dumnezeu se întărește în toți cei ce poartă în ei chipul Celui ce S-a pogorât din ceruri (1 Corinteni 15:49) și din acest motiv au devenit cerești.

[23] Când se spune că Tatăl sfinților locuiește în ceruri, nu trebuie înțeles că El are un trup (descris într-o formă trupească) și trăiește în ceruri, deoarece dacă ființa lui Dumnezeu ar trebui concepută în anumite limite sau descrisă într-o formă limitată, atunci Dumnezeu ar fi mai puțin decât cerul, care Îl cuprinde; pe când trebuie conceput că El Însuși, prin puterea inefabilă a Dumnezeirii Sale, cuprinde și susține întregul univers. Și, în general, acele locuri [din Scriptură] care, în opinia oamenilor simpli, exprimă în litera lor ideea că Dumnezeu locuiește într-un anumit loc, trebuie înțelese astfel încât să corespundă unor concepte înalte și spirituale despre Dumnezeu. Astfel sunt următoarele locuri din Evanghelia după Ioan: Înainte de praznicul Paștelui, Isus, știind că I-a venit ceasul să se ducă din lumea aceasta la Tatăl, [a arătat prin fapte că] iubindu-i pe ai Săi, care erau în lumea aceasta, i-a iubit până la sfârșit (13:1). Și imediat după aceea:

Deși știa că Tatăl I-a dat toate lucrurile în mâini și că venise de la Dumnezeu și se ducea la Dumnezeu (13:3). Și puțin mai târziu: Ați auzit că v-am spus: «Mă duc de la voi și mă voi întoarce la voi». Dacă M-ați iubi, v-ați bucura că Mă duc la Tatăl (14:28). Și puțin mai departe: Dar acum Mă duc la Cel ce M-a trimis și nimeni din voi nu întreabă: «Unde te duci» (16:5)?». Dacă aceste locuri trebuie înțelese spațial, atunci și următorul lucru este firesc: «Iisus, răspunzând, le-a zis: «Dacă Mă iubește cineva, păzește cuvântul Meu;

și Tatăl Meu îl va iubi; și noi vom veni la el și vom locui la el» (14:23). Dar acest loc nu trebuie înțeles spațial, ca și cum Tatăl și Fiul s-ar duce la cel ce iubește cuvântul lui Isus; prin urmare, nici acele locuri nu pot fi înțelese spațial; dar ceea ce exprimă ele este doar faptul că Fiul lui Dumnezeu, după ce s-a coborât spre noi și în timpul șederii Sale printre oameni aflându-se într-o stare de umilință în comparație cu adevărata Sa demnitate, pleca din această lume la Tatăl, astfel încât la întoarcerea lui Isus din sărăcia pământească, ales în mod liber de El, la plinătatea a ceea ce Îi aparține cu adevărat, și noi să-L putem vedea acolo îmbrăcat în perfecțiune, acolo unde și noi vom primi toate lucrurile în stăpânirea noastră și vom fi eliberați de toate neajunsurile, dacă Îl alegem ca ghid al nostru. Acest lucru nu ne tulbură, deoarece Fiul lui Dumnezeu s-a întors la Tatăl care L-a trimis; pentru că a părăsit lumea și s-a dus la Tatăl. Și pasajul de la sfârșitul Evangheliei după Ioan: Nu Mă atinge, căci încă nu M-am suit la Tatăl Meu (20:17) - trebuie să încercăm să înțelegem mai mult într-un sens misterios; Trebuie să înțelegem urcușul Fiului la Tatăl cu o perspectivă sacră într-un mod mai vrednic de Divinitate, adică în așa fel încât această urcuș să fie mai mult spirituală decât trupească.

În opinia mea, acest lucru ar fi trebuit menționat în legătură cu cuvintele:

Tatăl nostru care ești în ceruri - ca respingere a opiniei celor care nu este în concordanță cu adevărata concepție despre Divinitate, care presupun că El locuiește în ceruri ca și cum ar fi într-un loc definit și pentru ca nimeni să nu fie indus în eroare să creadă că Dumnezeu locuiește în spațiul fizic. Căci atunci, de dragul consecvenței, ar fi necesar să spunem că El este îmbrăcat cu un trup; dar din aceasta rezultă cele mai nelegiuite propoziții, și anume, opinia că El este divizibil, material și supus corupției, deoarece fiecare corp este divizibil, material și supus corupției. Sau să ne spună cei care se laudă cu claritatea cunoașterii și nu se lasă determinați doar de simțuri, căror alte condiții poate fi supusă o substanță fizică, în afară de cele cărora este supusă o substanță materială?

Și întrucât chiar înainte de arătarea trupească a lui Hristos, multe lucruri din Scripturi păreau să indice că Dumnezeu locuiește în spațiul fizic, cred că este potrivit să fac câteva observații despre acest lucru, pentru a-i elibera de îndoială pe cei care, în ignoranța lor cu privire la adevăratul sens al acelor expresii, Îl îngrădesc pe Dumnezeu, care întrece totul, într-un spațiu mic și înghesuit. Și mai întâi de toate se spune în cartea Genezei: Adam și Eva au auzit glasul Domnului Dumnezeu care umbla prin grădină în răcoarea serii; și Adam și soția lui s-au ascuns de prezența Domnului Dumnezeu printre pomii din grădină (Geneza 3:8). Dorim să-i întrebăm pe cei care nu doresc să intre în vistieria acestui loc, chiar și pe cei care nu împing ușile lui (adică nu sunt preocupați de sensul acestui loc), dacă pot dovedi că Domnul este Dumnezeu, Cel ce umple cerul și pământul (Ieremia 23:24); El, Căruia, [după părerea celor care atribuie lui Dumnezeu un trup], mai mult în alcătuirea Sa trupească, cerul îi slujește drept tron, iar pământul drept așternut pentru picioarele Sale (Isaia 66:1; Faptele Apostolilor 7:49), pot ei dovedi că El, în comparație cu cerul și cu întregul pământ, locuiește într-un spațiu atât de mic, încât nici măcar raiul sensibil nu este plin de El, ci Îl întrece atât de mult pe Dumnezeu în mărimea Sa, încât El poate umbla în el și se poate auzi sunetul pașilor Săi pe el? Dar și mai absurd în modul lor de înțelegere este că, de frica trecerii lui Dumnezeu, Adam și Eva s-au ascuns în văzul Lui, adică aetropormorfismele întâlnite în multe locuri din Vechiul Testament printre

copacii raiului, pentru că nu spune că au vrut să se ascundă, ci spune că s-au ascuns de fapt; și atunci cum, după părerea lor, trebuie să înțelegem că Dumnezeu i se adresează lui Adam cu întrebarea: Unde ești? (Geneza 3:9).

Totuși, am detaliat acest aspect în explicarea cărții Genezei și, pentru a nu trece acum peste un subiect atât de important în tăcere completă, va fi suficient să ne amintim cuvintele lui Dumnezeu din Deuteronom: Voi locui printre ei și voi umbla printre ei. După cum este potrivit ca Dumnezeu să umble printre sfinți, tot așa, ca să spunem aceasta de exemplu, această umblare a fost și în rai, pentru că fiecare păcătos se ascunde de Dumnezeu, fuge de ochii Lui și evită prezența Lui. Tocmai de aceea a ieșit Cain din fața Domnului și s-a așezat în țara Noad, vizavi de Eden (Gen. 4:16). Așadar, așa cum Dumnezeu trăiește printre sfinți [pe pământ printre cei drepți], tot așa trăiește și El în cer, fie că înțelegem prin sfinți pe fiecare sfânt care poartă în sine chipul Celui Ceresc (1 Cor. 15:49), fie pe Hristos, în Care toți cei răscumpărați de El devin stelele strălucitoare ale cerului, fie că, de dragul sfinților din cer, El Însuși trăiește acolo. Dacă se spune: Îmi ridic ochii spre Tine, Tu, care locuiești în ceruri (Ps. 122:1), și în cartea Eclesiastului: Nu te grăbi cu limba ta să rostești un cuvânt înaintea lui Dumnezeu, căci Dumnezeu este sus în ceruri și tu este jos pe pământ (5:1), atunci [Scriptura] vrea prin aceasta să arate diferența care există între cei care sunt în trupul smereniei (3:21) și Dumnezeirea, care locuiește printre îngeri, care sunt de asemenea înălțați prin Fiul lui Dumnezeu și printre puterile sfinte, sau chiar în Hristos Însuși [Care este numit și Cer]. Nu este de necrezut că Hristos, de fapt, slujește ca tron al Tatălui"; într-un sens mai larg, alegoric, El este numit și Cer, iar Biserica Sa, numită pământ, slujește ca așternut al picioarelor Sale (Isa. 66:1; Fapte 7:49).

Am citat acum câteva pasaje din Vechiul Testament care par să-L reprezinte pe Dumnezeu doar ca fiind prezent într-un singur loc; am citat aceste pasaje pentru a-l determina pe cititor, pe cât posibil și prin toate mijloacele, să înțeleagă acele pasaje din Scriptura Divină în care se pare că Dumnezeu locuiește într-un singur loc - să înțeleagă în sensul cel mai înalt și spiritual.

Am considerat necesar să observăm acest lucru în legătură cu cuvintele „Tatăl nostru, care ești în ceruri", pentru a distinge esența Dumnezeirii de toate creaturile. Ființelor a căror esență nu este identică cu cea divină, Dumnezeu le dăruiește binecuvântarea de a participa la slava și puterea Sa și, ca să spunem așa, își revarsă Divinitatea asupra lor.

[24] Sfințească-se numele Tău (Matei 6:9; Luca 11:2). Cel care se roagă exprimă în rugăciunea sa parțial ceea ce nu a primit încă; parțial deja posedă și dorește ca acesta să-i fie lăsat (cf. Evrei 1:8 și Ps. 45:7) pentru viitor; dar aici, prin sensul literal al cuvintelor acestei cereri, transmise de Matei și Luca [în acord unul cu celălalt], ni se poruncește clar să cerem ca numele lui Dumnezeu să fie sfințit, ca și cum nu ar fi încă sfințit: sfințească-se numele Tău. Dar cum, poate cineva se va întreba, poate un om să se roage ca numele lui Dumnezeu să fie sfințit, ca și cum nu ar fi încă sfințit? Ca răspuns la aceasta, intenționăm să analizăm care este semnificația numelui „tată" și cum poate fi „sfințenit" acest nume?

Un nume este un cuvânt care denotă în cea mai mare parte proprietatea predominantă a persoanei care poartă acel nume. Astfel, de exemplu, Apostolul Pavel se distinge prin proprietăți speciale: parțial prin sufletul său, prin care este cutare și cutare; parțial prin duhul său, prin care putea înțelege cutare și cutare lucru; parțial și prin trupul său, prin care era cutare și cutare. Trăsăturile distinctive ale acestor proprietăți, care nu se regăseau la alți oameni - pentru că fiecare este diferit de Pavel într-un fel - sunt exprimate în cuvântul „Pavel". Dacă, însă, proprietățile distinctive ale oamenilor, ca să spunem așa, se schimbă, atunci, în deplin acord cu aceasta, și numele său este schimbat conform Scripturii. După schimbarea proprietăților sale, de exemplu, Avram a primit numele Avraam (Gen. 17:5), Simon a fost numit Petru (Marcu 3:16; Ioan 1:42), iar Saul, care fusese anterior un prigonitor al lui Isus, a început să fie numit Pavel (Faptele Apostolilor 13:9). Lui Dumnezeu, dimpotrivă. Care este de nezdruncinat și neschimbat și este caracteristic pentru totdeauna într-un fel unuia și aceluiași nume, găsit în cartea Exodului - acesta este numele „Eu Sunt" (3:14), interpretat în alte moduri similare.

Întrucât noi toți, ori de câte ori ne gândim la Dumnezeu, asociem anumite idei definite cu acest nume, dar nu ne reprezentăm sub acest nume tot ceea ce este Dumnezeu, deoarece doar puțini oameni, și chiar, dacă pot spune așa, mai puțini, Îl înțeleg, o ființă care este în toate privințele specială, atunci, desigur, va fi corect să spunem aici că cea mai corectă concepție despre Dumnezeu va fi aceea că, atunci când particularitățile Sale sunt recunoscute ca creativitate și providență - că El judecă, alege și lasă, acceptă și respinge, și recompensează și pedepsește pe fiecare după meritele sale. În astfel de trăsături și în altele similare poate fi exprimată, ca să spunem așa, acea proprietate specială a lui Dumnezeu, care, în înțelegerea mea, este semnificată în Sfânta Scriptură prin numele de Dumnezeu. Astfel, în cartea Exodului se spune: Să nu iei în deșert numele Domnului Dumnezeului tău (20:7). Și în Deuteronom: Să aștepte cuvintele mele ca pe ploaie; cuvântul meu să fie ca roua, ca ploaia pe iarbă, ca ploaia pe pajiști, căci am chemat numele Domnului (32:2-3). Și în Psalmi: Își vor aduce aminte de numele Tău din neam în neam (44:18). Cel ce leagă lucruri nepotrivite de noțiunea de Dumnezeu, rostește în zadar numele Domnului Dumnezeu; dar cel ce, asemenea ploii, știe să fertilizeze sufletele ascultătorilor săi cu cuvântul său și să le dea cuvinte de mângâiere ca roua și, în edificarea ulterioară a ascultătorilor, revarsă asupra lor o ploaie de cuvinte și stârnește prin ele o ploaie mult necesară, acela poate face acest lucru numai prin intermediul acestui [nume]. Recunoscând că fără Dumnezeu nu este în stare să facă acest lucru, el cheamă numele lui Dumnezeu în ajutor (ceea ce este echivalent cu a-L chema pe El Însuși), iar Dumnezeu îi dă puterea de a îndeplini tot ce tocmai am spus. În cele din urmă, oricine explică divinul (adică proprietățile lui Dumnezeu, conform Psalmului 44:18, echivalent cu numele lui Dumnezeu) reproduce în memoria sa mai mult despre acest subiect decât ceea ce predă, chiar dacă i se părea că a învățat secretele religiei de la cineva sau chiar credea că el însuși le-a ajuns.

Însă, cerând ca numele lui Dumnezeu să fie sfințit, cel care se roagă trebuie să respecte atât ceea ce se spune aici (adică trebuie să fie impregnat de ideea corectă despre Dumnezeu în timpul rugăciunii și să aibă o înțelegere a proprietăților Sale), cât și ceea ce se spune în psalmi: Să înălțăm împreună numele Lui (33:4). Prin aceasta, [strămoșul] [David] cere ca mai întâi, în deplină înțelegere, într-un singur duh și într-un singur gând

(1 Corinteni 1:10), să ne ridicăm la o adevărată înțelegere a trăsăturii esențiale a ființei divine, căci în aceasta constă, desigur, înălțarea împreună a numelui lui Dumnezeu. Dacă cineva a devenit părtaș la revărsarea Dumnezeirii prin aceasta, astfel încât a fost primit sub ocrotire divină și a început astfel să-și învingă dușmanii, care nu se mai pot bucura de căderea sa, atunci preamărește această putere a lui Dumnezeu din care a devenit părtaș, care este exprimată în Psalmul 29 prin cuvintele: Te voi preamări, Doamne, pentru că m-ai primit sub ocrotirea Ta și nu le-ai dat vrăjmașilor mei prilej să se bucure de mine (29:2). Dar Dumnezeu este preamărit dacă interiorul nostru este sfințit Lui ca o locuință, motiv pentru care titlul acelui psalm este: O cântare de laudă la sfințirea casei lui David (29:1).

În ceea ce privește cererea „Sfințească-se numele Tău" și următoarele, care sunt puse la forma imperativă, trebuie menționate aici următoarele. Și traducătorii (Șaptezeci de Interpreți) au folosit de obicei forma imperativă în loc de cea doritoare, de exemplu în Psalmi: „Să se reducă la tăcere buzele mincinoase care vorbesc de rău împotriva celui drept" (30:19) - în loc de: „O, de ar fi ei reduși la tăcere", și, de asemenea: „Creditorul să ia tot ce are și să nu se găsească nimeni care să-l ajute" (109:11-12), fraze din Psalmul 108 exprimate despre Iuda, deoarece întregul psalm nu este altceva decât o rugăciune ca Iuda să fie asaltat de cutare și cutare nenorocire.

Însă, întrucât Tațian nu știa că prin „să fie" nu de fiecare dată se exprimă o dorință, ci adesea o poruncă, a ajuns la o opinie foarte nelegiuită, ca și cum cuvintele: Să fie lumină (Gen. 1:3) - nu ar fi o poruncă exprimată, ci o dorință ca lumina să apară, deoarece, spune el în modul său de gândire nelegiuit, Dumnezeu a fost în întuneric până atunci. La aceasta i se poate obiecta: Cum va interpreta atunci următoarele expresii - Să dea pământul iarbă pentru hrană (Gen. 1:11) și Să se adune apele de sub cer (Gen. 1:9) și Să dea apele târâtoare (Gen. 1:20) și Să dea pământul ființe vii (Gen. 1:24)? Rămânând consecvent cu sine însuși, nu vrea oare Tațian să afirme că Dumnezeu a exprimat și dorința ca apele de sub cer să se adune într-un singur loc? Sau nu a exprimat El dorința: Să dea pământul (Gen. 1:11), pentru a se hrăni cu roadele lui? Și dacă lumina era necesară lui Dumnezeu, atunci ce necesitate a avut El să dorească de pe pământ producerea animalelor acvatice, a animalelor aeriene și a animalelor terestre? Dar dacă [Tatian] consideră absurd să-I impună lui Dumnezeu dorința unor astfel de lucruri, deși aceste expresii sunt și la forma imperativă, atunci de ce nu se poate spune același lucru despre cuvintele „Să fie lumină" (Gen. 1:3), adică nu este o dorință exprimată aici, ci o poruncă?

Am considerat necesar, întrucât „Rugăciunea Domnească" ne este oferită în formă imperativă, să ne reamintim de interpretarea greșită a unor pasaje din Scriptură de către Tațian, de dragul celor pe care îi cunoșteam odinioară, dar care au fost induși în eroare de el și au acceptat învățătura sa nelegiuită.

[25] Vie Împărăția Ta (Matei 6:10; Luca 11:2). Dacă Împărăția lui Dumnezeu, după cuvântul Domnului și Mântuitorului nostru, nu vine cu fast exterior și nu se poate spune: aici este sau acolo este: dacă Împărăția lui Dumnezeu este în noi (Luca 17:20-21), - căci cuvântul „cue" este foarte aproape de noi; este în gura noastră și în inima noastră (Deuteronom 30:14; cf. Romani 10:8-10), - atunci cel care se roagă pentru Împărăția lui

Dumnezeu se roagă, evident, pe bună dreptate, ca Împărăția lui Dumnezeu să se ridice în el, să aducă rod și să se dezvolte până la desăvârșire. Fiecare sfânt este sub puterea lui Dumnezeu și este ascultător de legea spirituală a lui Dumnezeu (spre deosebire de legea firii pământești, cf. Romani 7:23), iar Dumnezeu locuiește în el ca într-o stare bine ordonată; Tatăl locuiește în el, iar cu Tatăl Hristos domnește și în sufletul desăvârșit, așa cum mărturisesc cuvintele Sale citate mai sus: Să venim la el și să locuim la el (Ioan 14:23). După părerea mea, prin Împărăția lui Dumnezeu trebuie să înțelegem acea stare fericită a minții când gândurile ei sunt rânduite și pătrunse de înțelepciune; iar prin Împărăția lui Hristos trebuie să înțelegem cuvinte rostite pentru mântuirea ascultătorilor și pline de fapte de dreptate și alte virtuți: căci Fiul lui Dumnezeu este Cuvântul (Ioan 1:1) și Dreptatea (1 Corinteni 1:30). Fiecare păcătos, dimpotrivă, este sub puterea stăpânitorului acestei lumi, pentru că fiecare păcătos aparține lumii rea de acum, ca nepredându-se Celui Ce S-a dat pe Sine însuși pentru noi, păcătoșii, ca să ne mântuiască de lumea rea de acum, ca să ne mântuiască după voia lui Dumnezeu și a Tatălui nostru, așa cum se spune despre aceasta în Epistola către Galateni (1:4). Dar cine, prin persistența voită în păcate, rămâne sub puterea stăpânitorului acestei lumi este sub puterea păcatului. Așadar, îndemnați de Pavel, să nu slujim păcatului, iar apostolul ne invită la aceasta cu cuvintele: Așadar, să nu domnească păcatul în trupul vostru muritor, ca să ascultați de el în poftele lui (Romani 6, 12).

Însă, în ceea ce privește ambele cereri: Sfințească-se numele Tău și vie împărăția Ta, poate cineva va obiecta: dacă cel care se roagă se roagă în nădejdea de a fi ascultat și este odată ascultat, atunci după cele spuse este evident că numele lui Dumnezeu este deja sfințit de cel care se roagă și i se acordă o parte în împărăția lui Dumnezeu. Dar dacă reușește în acest sens, este oare potrivit pentru el după aceasta să se roage din nou pentru ceea ce are deja, ca și cum nu l-ar avea încă, să se roage și să spună: Sfințească-se numele Tău; vie împărăția Ta? Prin urmare, în unele cazuri, nu este oare mai potrivit să se abandoneze aceste cereri: Sfințească-se numele Tău; vie împărăția Ta?

La aceasta răspundem. Așa cum cel ce se roagă pentru un cuvânt de înțelepciune și cunoaștere (1 Corinteni 12:8) se poate ruga pentru aceasta cu ușurință și întotdeauna, pentru că în cazul răspunsului la rugăciunea sa, dobândește mereu mai multă înțelegere a înțelepciunii și cunoașterii, și tot ceea ce este înțeles aici pe pământ îi este cunoscut doar în parte (1 Corinteni 13:9), pentru că desăvârșirea, înaintea căreia neîmpărțirea dispare, se descoperă doar atunci când duhul vede spiritualul față în față (1 Corinteni 13:12), în afară de percepția senzorială, - tot așa este imposibil pentru fiecare dintre noi să sfințească numele lui Dumnezeu în mod desăvârșit și să ia parte desăvârșită la Împărăția Lui, dacă deja în cunoaștere și înțelepciune, dar, fără îndoială, și în alte virtuți, desăvârșirea abia urmează (1 Corinteni 13:10). Tânjim spre desăvârșire dacă tânjim spre ceea ce este înaintea noastră, dar dacă uităm ceea ce este în urma noastră (Filipeni 3:13). Așadar, dacă ne întindem neobosit înainte, atunci Împărăția lui Dumnezeu va atinge punctul culminant în noi atunci când se va împlini cuvântul Apostolului, că Hristos, după ce va supune pe toți vrăjmașii Săi, va da Împărăția lui Dumnezeu Tatăl, pentru ca Dumnezeu să fie totul și în toți (1 Corinteni 15:24, 28). Așadar, în rugăciune neîncetată, într-o stare de spirit îndumnezeită prin Fiul lui Dumnezeu, să strigăm Tatălui nostru Ceresc: Sfințească-se numele Tău, vie împărăția Ta.

În plus, în ceea ce privește Împărăția lui Dumnezeu, trebuie avute în vedere și următoarele. Așa cum dreptatea și fărădelegea nu au nimic în comun, lumina nu se poate uni cu întunericul și Hristos nu este de un gând cu Belial (2 Corinteni 6:14-15), tot așa nici împărăția păcatului nu poate exista alături de Împărăția lui Dumnezeu. Prin urmare, dacă suntem sub puterea lui Dumnezeu, atunci păcatul nu poate domni în niciun fel în trupul nostru muritor (Romani 6:12) și nu mai are dreptul să urmeze poruncile Sale, de îndată ce El vrea să ne încline sufletul spre fapte trupești și potrivnice lui Dumnezeu; dimpotrivă, trebuie să ne umilim mădularele pământești (Coloseni 3:5) și astfel să aducem roadele Duhului (Galateni 5:22-23), iar Domnul umblă în noi ca într-un paradis spiritual și numai El domnește peste noi împreună cu Unsul Său, stând în noi la dreapta acelei puteri spirituale pe care dorim să o primim; și El va ședea acolo până când toți vrăjmașii Săi din noi vor cădea la așternutul picioarelor Sale (Ps. 110:1; 1 Cor. 15:25; Evr. 10:12-13) și orice stăpânire, orice stăpânire și orice putere va fi desființată în noi (1 Cor. 15:24). Este posibil ca în fiecare dintre noi cel din urmă vrăjmaș, adică moartea, să fie nimicit (1 Cor. 15:26), astfel încât în noi Hristos va zice: Unde este boldul tău, moarte? Unde este Iadul, biruința ta? (1 Cor. 15:55; Osea 13:14). Chiar și acum, așadar, ceea ce este stricăcios în noi trebuie să fie îmbrăcat cu sfințenie și nestricăciune, constând în castitate (Matei 22:30) și puritate desăvârșită, iar ceea ce este muritor, după nimicirea morții, trebuie să fie îmbrăcat cu nemurirea Tatălui (1 Cor. 15:53), astfel încât, fiind sub stăpânirea lui Dumnezeu, avem deja acum privilegiile nașterii din nou și ale învierii.

[26] Facă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pământ (Matei 6:10). Luca, omițând aceste cuvinte, după ce vine Împărăția Ta, trece direct la Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi (11:3). Cuvintele de mai sus sunt relatate doar de Matei; aici le vom analiza în legătură cu cele precedente.

Întrucât noi, cei care ne rugăm și suntem încă aici pe pământ, știm că voia lui Dumnezeu este împlinită de toți locuitorii cerului, ne rugăm și ca ea să fie împlinită întocmai pe pământ, în toate. Și aceasta se va întâmpla atunci când nu vom face nimic împotriva voii lui Dumnezeu. Dacă voia lui Dumnezeu este împlinită de noi pe pământ la fel de exact cum se întâmplă în cer, atunci vom fi asemenea locuitorilor cerului, pentru că, asemenea lor, vom purta atunci în noi chipul Celui Ceresc (1 Corinteni 15:49), adică pe Hristos, Care a fost ascultător în toate de voia Tatălui Ceresc (Ioan 4:34; 5:30), și vom moșteni Împărăția Cerurilor (Matei 7:21); iar când ne vom muta în cer, atunci din nou urmașii noștri de pe pământ se vor ruga ca să fie ca noi.

Totuși, această expresie: Precum în cer, așa și pe pământ - poate fi luată - desigur, doar în Matei - și ca una generală (adică, referindu-se la fiecare dintre primele trei cereri), astfel încât, rugându-ne, am putea spune astfel: Sfințească-se numele Tău, precum în cer, așa și pe pământ; vie împărăția Ta, așa cum în cer, așa și pe pământ; facă-se voia Ta, așa cum în cer, așa și pe pământ. Pentru locuitorii cerurilor, numele lui Dumnezeu este deja sfințit; pentru ei, împărăția lui Dumnezeu a venit deja; pentru ei, voia lui Dumnezeu se împlinește deja. Dar pentru noi, cei de pe pământ, toate acestea lipsesc încă; putem lua parte la toate acestea numai dacă ne dovedim vrednici ca Dumnezeu să ne asculte rugăciunile pentru toate acestea.

Însă cineva, referitor la expresia: Facă-se voia Ta, precum în cer, și pe pământ, ar putea pune poate următoarea întrebare: Cum se poate face voia lui Dumnezeu în cer, când există duhuri de răutate (Efeseni 6:12), din cauza cărora sabia lui Dumnezeu este beată de sânge chiar și în cer (Isaia 34:5)? Și dacă ne rugăm ca voia lui Dumnezeu să se facă și pe pământ, așa cum este în cer, atunci nu ne rugăm și noi, fără să ne dăm seama, ca forțele vrăjmașe nouă să rămână și pe pământ, de unde vin din cer, pentru că mulți de pe pământ trăiesc cu răutate tocmai pentru că cad sub puterea duhurilor cerești de răutate? Însă cine înțelege cerul [în textul din Isaia (66:1)] figurativ și înțelege prin el pe Hristos, iar prin pământ Biserica - căci ce tron poate fi mai vrednic de Tatăl decât Hristos - și ce este mai natural să fie așternut al picioarelor lui Dumnezeu decât Biserica, acela va rezolva cu ușurință această întrebare și va spune: de aceea trebuie să ne rugăm ca fiecare membru al Bisericii să împlinească și el voia Tatălui, așa cum a făcut Hristos, care a venit să facă voia Tatălui Său (Ioan 6:38) și a împlinit-o pe deplin (Ioan 17:4). Cine este devotat Lui (Hristos) va fi impregnat de un singur duh cu El și, ca urmare, va împlini voia [Tatălui], pentru ca apoi ea să se împlinească pe pământ în același fel ca în cer, pentru că cel ce este devotat Domnului devine, după Pavel, un singur duh cu El (1 Corinteni 6:17). Și presupun că această explicație nu va părea incorectă nimănui care o va analiza mai atent. Și oricui o respinge, i se poate arăta că în încheierea acelei Evanghelii [în care se găsește cererea rugăciunii „Domnul nostru” în discuție, adică Evanghelia după Matei], Domnul le-a spus ucenicilor Săi după Înviere: Toată puterea Mi-a fost dată în cer și pe pământ (Matei 28:18). „Pe lângă puterea peste locuitorii cerului”, spune El, „am primit putere și peste locuitorii pământului”. Locuitorii cerului au fost luminați de Fiul lui Dumnezeu mai devreme; dar la împlinirea vremii (Efeseni 1:10; Galateni 4:4), ca urmare a puterii date Fiului lui Dumnezeu, locuitorii pământului au început și ei să imite ordinea morală care domnea în cer, pentru a cărei restaurare a primit autoritate Mântuitorul. El îi primește pe ucenici la Sine într-un anumit fel, așadar, ca tovarăși, susținându-L cu rugăciunile lor către Tatăl ca, potrivit puterii date Lui, Hristos, autoritate atât peste cer, cât și peste pământ, să I se dea autoritate să pună lucrurile pământești în ordine, în același fel în care lucrurile cerești I-au fost supuse; și astfel să poată duce lucrurile la un sfârșit fericit pentru cei care I s-au supus. Dar cine înțelege pe Mântuitorul prin cer și Biserica prin pământ și va afirma că cerul este Întâiul Născut din toată făptura (Coloseni 1:15), pe care Tatăl se odihnește ca pe un tron, acela va spune că omul (adică natura umană a lui Hristos), pe care El, [întâiul născut sau singurul Fiu al Tatălui ceresc], L-a acceptat pentru umilința și ascultarea Sa, [după chipul căruia] până la moarte (Filipeni 2:8) a fost înzestrat cu această putere, acela va spune că tocmai acest om în El a spus după Înviere: Toată puterea Mi-a fost dată în cer și pe pământ (Matei 28:18),pentru că, fiind om, Mântuitorul a primit putere asupra locuitorilor cerului, egală cu puterea asupra lor a Unul-Născut, astfel încât omul din Mântuitorul împărtășește această putere cu Unul-Născut, acel om care este cel mai strâns unit cu Dumnezeirea Sa și formează cu El o singură persoană.

Și întrucât cealaltă explicație [conform căreia cerul nu trebuie înțeles alegoric, ci literal] tot nu rezolvă îndoiala despre cum se poate împlini voia lui Dumnezeu în cer, când duhurile răului din pământurile cerești sunt în conflict cu locuitorii pământului (Efeseni 6:12), atunci întrebarea din acest punct de vedere poate fi rezolvată în felul următor: așa

cum cel ce rămâne încă pe pământ, avându-și patria în cer (Filipeni 3:20), își adună comori în cer (Matei 6:20), are o inimă în cer și poartă în sine chipul Celui Ceresc, [adică devine asemenea lui Hristos; 1 Corinteni 15:49], așa cum o astfel de persoană, fără îndoială, nu aparține lumii inferioare în ceea ce privește locul pe pământ și nu îi aparține, ci, desigur, în ceea ce privește direcția vieții, aparține cerului și aparține lumii mai bune, cerești, în același fel duhurile răului, care locuiesc în țările cerești, dar au propria lor patrie pe pământ, care luptă împotriva oamenilor prin persecuție, care adună comori pentru ei înșiși pe pământ (Matei 6:19) și poartă în ei înșiși chipul celor pământești (1 Corinteni 15:49), care este începutul creativității lui Dumnezeu, creată spre batjocura îngerilor (Iov 40:14), nu sunt duhuri cerești și, din cauza firii lor rele, nu pot fi încă considerate a trăi în cer. Prin urmare, dacă se spune: Facă-se voia Ta precum în cer și pe pământ, atunci acele duhuri ale răului care prin mândrie au căzut [din Dumnezeu] împreună cu cel care a căzut din cer ca fulgerul (Luca 10:18) [Satana] nu ar trebui numărate printre locuitorii cerului.

Poate că Mântuitorul nostru ne-a poruncit și nouă să ne rugăm prin porunca ca voia Tatălui să se facă pe pământ așa cum se face în cer; nu ne-a poruncit să ne rugăm pentru cei care trăiesc în orice loc de pe pământ, ca să devină asemenea celor din orice loc din cer; nu a vrut să indice pentru rugăciune doar scopul ca toate lucrurile pământești, adică relele și înrudite cu lucrurile pământești, să se asemene binelui, care își are patria în cer (Filipeni 3:20), pentru ca totul să devină cer. Păcătosul este pământ, în care va rămâne mereu; și se va întoarce cumva la coborârea sa, dacă nu se întoarce (adică se va preface în țărână, dacă nu se pocăiește și rămâne într-o stare neschimbată); dar cel ce face voia lui Dumnezeu și urmează legile spirituale mântuitoare, acela este cerul. Să devenim pământ din cauza păcatelor noastre; de aceea trebuie să ne rugăm ca voia lui Dumnezeu cu privire la îmbunătățirea noastră să se întindă la noi în același fel cum a început deja să lucreze în cei care au devenit cer înaintea noastră sau se dovedesc a fi cer; sau să presupunem că suntem considerați de Dumnezeu a aparține cerului și nu pământului - în acest caz trebuie să ne rugăm ca, așa cum voia lui Dumnezeu se face în cer, așa să se facă și pe pământ; mă refer la oamenii răi, care ar putea, ca să spunem așa, să fie transformați în cer, astfel încât pe pământ să nu mai existe pământ, ci totul să devină rai. Dacă, conform acestei interpretări, voia lui Dumnezeu s-ar face pe pământ în același fel cum se face în cer, atunci pământul nu ar rămâne pământ, pentru că - pentru a clarifica acest lucru cu un alt exemplu - dacă voia lui Dumnezeu ar fi făcută de un om desfrânat în același fel cum este făcută de un om abstinent, atunci desfrânatul s-ar transforma în oameni abstinenti; sau dacă voia lui Dumnezeu, așa cum este făcută de cei drepți, ar fi făcută și de cei nedrepți, atunci cei nedrepți s-ar transforma în drepți. Prin urmare, dacă voia lui Dumnezeu se face și pe pământ, precum și în cer, atunci cu toții vom deveni rai; pentru că, deși trupul, care nu folosește la nimic (Ioan 6:63), și sângele înrudit cu el, nu pot moșteni Împărăția lui Dumnezeu (1 Corinteni 15:50), totuși trebuie spus că este moștenită de cei care și-au transformat trupul și pământul, țărâna și sângele, în substanță cerească.

[27] Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi (Matei 6:11) sau, așa cum relatează Luca: Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi (Luca 11:3). Întrucât mulți sunt de părere că în aceste cuvinte ni se cere să ne rugăm pentru pâinea

trupească, merită să arătăm mai târziu falsitatea acestei opinii și să dezvoltăm învățătura corectă despre pâinea cea de toate zilele.

Li se poate obiecta: cum ar putea Cel ce a poruncit să ne rugăm Tatălui pentru lucruri cerești și măreațe să dea porunca de a ne ruga Tatălui pentru lucruri pământești și mărunte, ca și cum, după înțelegerea lor, ar fi uitat ce a învățat, pentru că nici pâinea [obișnuită] care ne este dată, necesară pentru întreținerea vieții trupești în noi, nu este pâine cerească, nici rugăciunea pentru ea nu este o rugăciune pentru ceva măreț? Urmându-L pe Învățător, așadar, investigăm temeinic cum a învățat El despre pâine.

Celor care au venit la Capernaum să-L găsească, Ioan le spune: Adevărat, adevărat vă spun că Mă căutați nu pentru că ați văzut semnele, ci pentru că ați mâncat pâini și v-ați săturat (Ioan 6:26). Cel ce a mâncat pâinile binecuvântate de Isus și s-a săturat simte în sine o dorință puternică să-L cunoască mai îndeaproape pe Fiul lui Dumnezeu și se grăbește la El. De aceea dă El o poruncă excelentă în cuvintele: Lucrați nu pentru mâncarea care trece, ci pentru mâncarea care rămâne spre viața veșnică, pe care v-o dă Fiul omului (Ioan 6:27). Și când atunci ascultătorii, întrebându-L pe Hristos, au zis: Ce să facem, ca să facem lucrările lui Dumnezeu [adică lucrări plăcute lui Dumnezeu], Isus le-a răspuns: Lucrarea lui Dumnezeu este aceasta: să credeți în Acela pe care L-a trimis El (Ioan 6:28-29). Dar Dumnezeu a trimis, precum este scris în psalm. Cuvântul Său i-a vindecat și pe ei (Ps. 106:20), adică pe cei bolnavi; iar cei care cred în acest Cuvânt, aceia fac lucrările lui Dumnezeu, care sunt hrana care rămâne pentru viața veșnică (Ioan 6:27). Iar adevărata pâine din Cer (care trebuie deosebită de mană, care era doar un tip al adevăratei pâini cerești), El spune: „Tatăl Meu v-o dă, căci pâinea lui Dumnezeu este Cel ce se pogoară din cer și dă viață lumii" (Ioan 6:32-33). Dar această pâine adevărată este cea care hrănește omul adevărat, creat după chipul lui Dumnezeu (Col. 3:10), adică cea mai importantă parte componentă a ființei umane, sufletul creat după chipul lui Dumnezeu; cel care se hrănește cu această pâine devine asemenea Creatorului."

Și dacă este așa, ce este mai potrivit să fie hrană a sufletului decât cuvântul lui Dumnezeu? Sau pentru mintea cuiva care înțelege înțelepciunea divină, ce poate fi mai prețios decât acesta? Și ce altceva, dacă nu adevărul, este mai potrivit firii duhovnicești?

Dacă însă cineva obiectează la aceasta și spune că El (Hristos) nu învață rugăciunea pentru pâinea cea de toate zilele ca fiind ceva diferit [de Sine], să asculte cum și El în Evanghelia după Ioan vorbește despre această pâine, uneori ca fiind ceva diferit de Sine, alteori ca și cum ar fi chiar această pâine. El vorbește despre această pâine ca fiind ceva diferit [de Sine] în cuvintele: Nu Moise v-a dat pâine din cer, ci Tatăl Meu vă dă adevărata pâine din cer (Ioan 6:32). Iar celor care I-au răspuns: Dați-ne întotdeauna această pâine (Ioan 6:34), El vorbește despre această pâine, identificând-o cu Sine: Eu sunt pâinea vieții; cine vine la Mine nu va flămânzi niciodată și cine crede în Mine nu va înseta niciodată (Ioan 6:35). Și puțin mai târziu: Eu sunt pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer; dacă mănâncă cineva din această pâine, va trăi în veac. Și pâinea pe care o voi da Eu este trupul Meu, pe care îl voi da pentru viața lumii (Ioan 6:51).

Căci în Scriptură orice mâncare se numește pâine, după cum reiese din ceea ce a scris Moise: Patruzeci de zile n-a mâncat pâine (adică nicio mâncare) și n-a băut apă (Deuteronom 9:9), și întrucât cuvântul, care slujește de hrană, este eterogen și variat, deoarece nu pot fi hrănite cu învățături dumnezeiești solide și greu de înțeles, atunci din această cauză El, voind să ofere celor mai desăvârșite hrană potrivită luptătorilor, zice: Pâinea pe care o voi da Eu este trupul Meu, pe care îl voi da pentru viața lumii (Ioan 6:51). Și îndată după aceasta: Dacă nu mâncați trupul Fiului Omului și nu beți sângele Lui, nu aveți viață în voi. Cine mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua de apoi. Căci trupul Meu este adevărată mâncare și sângele Meu este adevărată băutură. Cine mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne în Mine și Eu rămân în el. Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, cel viu, și Eu trăiesc prin Tatăl, așa și cel ce Mă mănâncă pe Mine va trăi prin Mine (Ioan 6:53-57). Acest trup al lui Hristos este, așadar, adevărată hrană; s-a făcut trup ca Cuvânt, conform expresiei. Origen, împreună cu mulți Părinți ai Bisericii, distinge chipul lui Dumnezeu de asemănare: chipul lui Dumnezeu este propriu sufletului omenesc după proprietatea sa naturală; dar asemănarea sa cu Dumnezeu constă în calitățile sale supranaturale și se atinge prin îndreptățire și mai ales prin primirea pâinii cerești: Și Cuvântul S-a făcut trup (Ioan 1:14). Când ne împărtășim din el (adică din Cuvântul făcut trup), atunci rămâne în noi (Ioan 1:14). Și când este împărtășită, atunci se împlinește cuvântul: Și am privit slava Lui (Ioan 1:14). Aceasta este pâinea care s-a pogorât din cer. Nu precum au mâncat părinții voștri mană și au murit; ci dacă mănâncă cineva pâinea aceasta, va trăi în veac (Ioan 6:58).

Dimpotrivă, adresându-se corintenilor, care erau încă minori și încă se comportau ca oameni, Pavel spune: V-am hrănit cu lapte, nu cu mâncare tare; căci încă nu erați în stare, nici acum nu sunteți încă în stare, pentru că sunteți încă firești (1 Corinteni 3:2-3). Și în Epistola către Evrei: Aveți nevoie de lapte, nu de mâncare tare. Oricine mănâncă lapte este nepriceput în cuvântul dreptății (adică în învățăturile creștine superioare), pentru că este prunc. Dar mâncarea tare este potrivită celor desăvârșiți, ale căror simțuri [în primul rând facultatea de judecată] sunt antrenate prin obișnuință să deosebească binele de rău (Evrei 5:12-14). Și, de asemenea, zicala: Este cineva care crede că poate mânca de toate, iar cel slab mănâncă legume (Romani 14:2) - se referă, în opinia mea, nu cel mai îndeaproape la hrana trupească, ci la Cuvântul lui Dumnezeu, care hrănește sufletul. Cel puternic în credință și cel complet desăvârșit poate înțelege totul, iar pentru el se aplică zicala: Este cineva care crede că poate mânca de toate, dar cel mai slab și mai puțin desăvârșit se mulțumește cu învățăturile cele mai simple și nu deosebit de dificile, și el (adică apostolul) are în vedere acest lucru când spune: Dar cel slab mănâncă numai legume. Dar apoi, ceea ce se găsește la Solomon în cartea Proverbelor, după părerea mea, ne învață același lucru, adică cel care nu înțelege în simplitatea sa cele mai dificile și mai înalte învățături, ci nu nutrește opinii false, are un avantaj față de cel care, deși mai rațional, mai pătrunzător și mai capabil să înțeleagă aceste lucruri, nu este capabil să înțeleagă temeliile păcii și armoniei în univers. Zicala lui Solomon sună astfel: Este mai bine să fii tratat cu verdețuri cu dragoste și bunătate, decât să mănânci vițelul îngrășat al unui om rău intenționat (15:17). Adesea din acest motiv am primit cu mai mare plăcere o masă săracă și simplă, dar dată din conștiință curată de oameni care nu ne puteau oferi mai mult, când eram invitați în casele lor, decât vorbe mărețe, dar neîmpăcate cu cunoașterea lui Dumnezeu, în care cu o falsă persuasiune se oferea o învățătură diferită

de cea descoperită de Tatăl Domnului nostru Isus, autorul legii și al proorocilor (Matei 22, 40).

Să urmăm, așadar, învățătura Mântuitorului nostru și, rămânând în credință și în viață dreaptă, să ne rugăm Tatălui pentru pâine vie, care este aceeași cu pâinea cea de toate zilele; să ne rugăm să nu ne îmbolnăvim din lipsă de hrană duhovnicească sau să nu murim de foame după Dumnezeu, după cuvântul Domnului (Amos 8:11). Și acum trebuie să luăm în considerare sensul cuvântului emovolo (Matei 6:11; Luca 11:3). În primul rând, trebuie știut că cuvântul emovolo nu se găsește la niciun scriitor grec și nici nu este folosit în limbajul cotidian, ci a fost format, se pare, de evangheliștii înșiși. Matei și Luca, care au introdus acest cuvânt, l-au folosit amândoi în deplină concordanță unul cu celălalt în același loc. „Traducătorii au acționat în mod similar în traducerea altor locuri [din Scriptură] din ebraică." Căci ce grec s-a exprimat vreodată astfel: „învață" (Isaia 1:2) sau „fă-mă să aud" (Cântarea Cântărilor 2:14), „în loc de a angaja" sau „a asculta"? O expresie exact similară cu emouolo, rostită din gura lui Dumnezeu, este transmisă de Moise, care a scris: Tu Îmi vei fi Xouol, irepiouolov (Exod 19:5). Și este evident că ambele cuvinte sunt formate din oistkh: primul (eicuyuOloO) denotă în mod propriu pâinea care se unește cu ființa noastră (ououx), iar prin ultimul (yaeryuistyu) denotă acel popor care devine proprietatea (ouoia) a lui Dumnezeu și formează moștenirea Lui. Substanțele (ouoia) în sensul propriu al celor, conform cărora ființele incorporeale există anterior, sunt, totuși, înțelese ca ființe incorporeale care în existența lor sunt neschimbate și nu sunt nici capabile de multiplicare, nici supuse diminuării, ceea ce este particularitatea numai a trupurilor." lucruri care experimentează creștere și descreștere, deoarece în existența lor trecătoare necesită constant materiale noi pentru susținerea și hrănirea lor. Dacă la un moment dat li se adaugă mai mult din această substanță decât se pierde, atunci urmează o creștere; dar dacă ajunge mai puțin, atunci consecința este o scădere a acelor lucruri. Multe dintre lucruri, poate, nu primesc nicio creștere și, prin urmare, ca să spunem așa, se străduiesc irezistibil să scadă. Cei, dimpotrivă, conform cărora existența lucrurilor incorporeale se dezvoltă doar după lucrurile [corporale] și care sunt precedate de lucrurile corporale, conceptul acesteia (adică substanța) este definit astfel: Substanța (ouoia) este prima materie a lucrurilor, din care au luat ființă și acestea: materia corpurilor, și din aceasta au provenit corpurile lucrurilor individuale, iar din aceste corpuri - lucrurile individuale; sau altfel: este un principiu primar care nu are nicio proprietate; sau: ceea ce există înaintea lucrurilor [reale]; sau: ceea ce ia toate formele și schimbările, dar el însuși, conform conceptului său, este imuabil; sau: ceea ce admite orice schimbare și transformare. Conform acestora [filosofii], substanța, conform conceptului său, este așadar lipsită de calitate și de formă; nu are nici măcar o mărime definită, ci servește ca loc pregătit dinainte, ca bază pentru orice calitate. În această legătură (în legătură cu substanța), orice fel de realitate în general se numește formă, căreia îi aparțin și mișcările,și stări (relații și proprietăți speciale ale unui lucru, de exemplu, dimensiunea etc.); oricare dintre ele; totuși, în așa fel încât, în ciuda pasivității sale, forma este totuși accesibilă tuturor influențelor creatorului, astfel încât acesta să o poată forma și schimba. În substanță, forța care trăiește și pătrunde în întregul univers trebuie să fie cauza care produce fiecare formă și toate schimbările din ea. Și ea (substanța), spun ei, este în întregime schimbătoare și în întregime divizibilă, iar fiecare substanță se poate uni cu [cealaltă] într-o singură unitate.

Întrucât am intrat acum în această investigație a cuvântului ouoia (substanță) din cauza \\\ (pâinea cea de toate zilele) și \\\ (oameni-proprietate) și am propus această investigație aici pentru a distinge semnificațiile cuvântului ouoia, iar în pâinea precedentă pentru care trebuie să ne rugăm exista spiritual (cf. începutul acestui capitol), atunci trebuie să ne gândim la această substanță ca fiind înrudită cu pâinea, [prin urmare spirituală], astfel încât, așa cum pâinea trupească, atunci când este digerată (literal: când este divizată în trup), trece în substanța trupului, în același fel pâinea vie, care a coborât din cer, digerată de spirit și suflet, ar putea comunica ceva din puterea sa celui care se va hrăni cu ea. Acesta este felul de pâine cea de toate zilele pentru care ne rugăm. Și iarăși: așa cum, în funcție de natura hranei, adică dacă este solidă și potrivită pentru luptători, sau lactată și vegetală, cel care se hrănește cu ea primește puteri diferite, în același fel și hrana Cuvântului lui Dumnezeu, care este dată uneori ca lapte, potrivit pentru copii, alteori ca legume, potrivită pentru cei slabi, alteori ca carne, potrivită pentru luptători, - tot așa, spunem noi, consumul Cuvântului lui Dumnezeu are ca consecință naturală aceasta, că oricine se hrănește cu el, conform atitudinii sale personale față de el, devine capabil fie de una, fie de alta și devine cutare sau cutare. Totuși, există multe lucruri care sunt considerate hrană, dar sunt dăunătoare; există multe alte lucruri care dau naștere bolilor; și din nou există alte lucruri care nici măcar nu pot fi digerate - toate acestea se transferă și la diferența de învățături considerate hrană [spirituală].

Pâinea cea de toate zilele este, așadar, cea care, fiind întru totul în concordanță cu natura spirituală și înrudindu-se cu substanța însăși, dă sufletului sănătate, duh bun și putere și le dă celor ce o mănâncă ceva din existența sa veșnică, pentru că Cuvântul lui Dumnezeu este veșnic (Matei 24:35; 5:18; Marcu 13:31).

Această pâine cea de toate zilele este numită în Scriptură, după cum mi se pare, cu un alt nume - pomul vieții; și oricine își întinde mâna spre ea și ia din ea, va trăi în veac (Geneza 3:22). Acest pom este numit cu un al treilea nume la Solomon - înțelepciunea lui Dumnezeu. Ea (adică înțelepciunea) este un pom al vieții pentru toți cei ce se țin cu tărie de ea și dă siguranță celor ce se sprijină pe ea, ca pe Domnul (Proverbe 3:18).

Dar și îngerii sunt hrăniți, nu doar cu pâine materială, ci cu înțelepciunea lui Dumnezeu, contemplarea adevărului și a înțelepciunii, prin care sunt întăriți să împlinească lucrările încredințate lor. În Psalmi se spune că îngerii sunt hrăniți și că în acest fel copiii lui Dumnezeu, așa cum sunt numiți evreii, intră în comuniune cu îngerii și devin, ca să spunem așa, tovarășii lor de masă. Așa este următoarea zicere: Omul a mâncat pâinea îngerilor (Psalmul 78:25). Căci mintea noastră nu este atât de limitată încât să credem că îngerii au primit întotdeauna un fel de pâine trupească, care, după mărturia [Scripturii], a căzut din cer asupra celor care au ieșit din Egipt și ca și cum ar fi mâncat-o și ca și cum această pâine ar fi fost trimisă evreilor, care este folosită de îngeri, duhurile care slujesc lui Dumnezeu.

În investigarea noastră despre ce este această „pâine cea de toate zilele”, ce este acest „pom al vieții” și ce este această „înțelepciune divină” și ce fel de hrană este potrivită oamenilor sfinți și îngerilor, este potrivit să acordăm atenție acelor trei oameni care,

conform descrierii din cartea Genezei, s-au oprit la Avraam și au mâncat pâine frământată din trei măsuri de făină de grâu fină și coaptă în cenușă fierbinte (Gen. 18:2): poate că aceasta exprimă exclusiv și numai figurativ faptul că sfinții pot împărtăși hrană nu numai oamenilor, ci și rațiunii, intelectului și puterilor superioare, parțial spre folosul lor și parțial pentru a dovedi că pot folosi hrană extrem de nutritivă. Îngerii se bucură de astfel de dovezi [ale bogăției umane] și se hrănesc cu ele și cu atât mai mult își exprimă disponibilitatea de a fi ajutoare ale omului și de a-l ajuta în orice fel, astfel încât, bucurându-se de o astfel de hrană și, ca să spunem așa, hrănindu-se cu ea, acesta să primească și mai mult și mai înalt decât ceea ce, cu cunoștințele sale anterioare, le-a oferit, îngerilor, ca hrană. Totuși, nu trebuie să ne mirăm că omul hrănește îngerii, pentru că chiar Hristos declară că stă la ușă și bate, pentru ca oricine deschide să intre și să se împărtășească cu el din ce a strâns și pentru ca mai târziu să dea și el din ce are el însuși în mâncare celui care mai înainte s-a purtat cu Fiul lui Dumnezeu după cum a putut (Apocalipsa 3:20).

Așadar, cel ce se hrănește cu pâinea cea de toate zilele și își întărește inima cu ea, devine fiu al lui Dumnezeu; dar cel ce se hrănește cu pâinea șarpelui nu este altul decât un etiopian spiritual și, prin viclesugurile șarpelui, este totodată transformat într-un șarpe, încât, chiar dacă va cere botezul, va auzi de la Fiul lui Dumnezeu mustrarea: Șerpi sunteți, vipere sunteți; cine v-a avertizat să fugiți de mânia viitoare (Matei 3:7; Luca 3:7). Despre trupul șarpelui, care slujește de hrană etiopienilor, David spune: Ai despicat capetele șerpilor în apă; ai zdrobit și ai zdrobit capul balaurului, l-ai dat de hrană locuitorilor Etiopiei (Ps. 74:13-14).

Și deși Fiul lui Dumnezeu este o persoană, tot așa și vrăjmașul nostru, balaurul, șarpele, Satana, vrăjmașul nostru cel rău, este și el o persoană: totuși, este posibil ca atât unul, cât și celălalt să servească drept hrană uneia sau alteia persoane; nu este imposibil, așadar, ca fiecare dintre noi în particular să fie hrănit atât de toate puterile bune și rele, cât și de oameni. De aceea, când Petru se pregătea să intre în părtășie cu sutașul Corneliu și cu cei adunați la Cezareea și, în consecință, să-i primească pe neamuri să audă Cuvântul lui Dumnezeu, a văzut o pânză de pânză coborâtă din cer prin cele patru colțuri ale ei, în care erau toate animalele cu patru picioare, târâtoare și sălbatice de pe pământ; și i s-a poruncit să se scolească, să junghie și să mănânce; iar când a refuzat aceasta cu cuvintele: Doamne, tu știi că nimic necurat sau necurat n-a intrat vreodată în gura Mea (Faptele Apostolilor 10:14; 11:8), atunci a fost inspirat să nu numească pe niciun om necurat sau necurat (Faptele Apostolilor 10:28), pentru că Petru nu avea dreptul să declare de dispreț ceea ce Dumnezeu curățise. Cuvintele sunt autentice: Ceea ce a curățit Dumnezeu, să nu numești spurcat (11:9). Distincția dintre mâncarea curată și cea necurată, făcută în legile lui Moise atunci când a denumit multe animale (Lev. 11:2-47; Deut. 14:3-20) și având o corelație cu diversele proprietăți morale ale ființelor raționale, ne învață, așadar, că unele dintre ele (adică ființele raționale) ne servesc drept hrană utilă, altele, dimpotrivă, ca dăunătoare, până când Dumnezeu le curăță pe toate sau pe câteva de fiecare fel (adică de felul evreilor și păgânilor) și prin aceasta le face hrană sănătoasă.

Cu mâncarea este așa, iar varietatea ei constă în cele spuse; în timp ce, spre deosebire de tot ce s-a spus, există totuși pâinea cea adevărată și singura cea de toate zilele, pentru care

trebuie să ne rugăm, ca să fim vrednici de ea; trebuie să ne hrănim cu Cuvântul, care deja la început era cu Dumnezeu și Dumnezeu (Ioan 1:1), și prin aceasta să devenim asemenea lui Dumnezeu.

Cineva ar putea, desigur, obiecta că cuvântul „emowno" este format din ETtievcti (a se apropia, a înainta, a urma) și, prin urmare, aici ni se cere să ne rugăm ca Dumnezeu să ne dea pâinea potrivită lumii viitoare deja dinainte, astfel încât, într-un anumit fel, să putem primi deja astăzi ceea ce ni se va da mâine; astăzi trebuie înțeles despre lumea prezentă, iar „mâine", „dimineața", despre cea viitoare. Dar, întrucât prima înțelegere, cel puțin după părerea mea, este mai bună, atunci, [fără a intra în detalii despre ce este și ce fel de pâine potrivită lumii viitoare], vrem [pe lângă cele afirmate! să examinăm și sensul cuvântului „astăzi" adăugat în Matei (6:11) sau expresia „zilnic" folosită în schimb în Luca (11:3).

În Sfânta Scriptură se obișnuiește adesea să se desemneze întreaga durată a timpului [ctifflv] prin expresiile: acum, astăzi, ca de exemplu în locul: El este tatăl moabiților până acum (Gen. 19:37) și: El este tatăl amoniților până acum (Gen. 19:38) și: Și s-a dus cuvântul printre iudei până în ziua de azi (Matei 28:15) și în psalmi: Acum, dacă auziți glasul Lui, nu vă împietriți inimile (Ps. 94:7-8). Dar acest lucru este exprimat cel mai clar în cartea lui Isus în felul următor: „Nu vă depărtați de la urmarea Domnului până în zilele acestea". Și dacă prin acum, prin astăzi se înțelege întreaga perioadă de timp prezentă, atunci ieri, desigur, este perioada de timp care a trecut. Acest lucru, în opinia noastră, este exprimat în Psalmi și de Pavel în Epistola către Evrei, după cum urmează: O mie de ani sunt în ochii tăi ca ziua de ieri când a trecut (Ps. 90:5); și aici comparația este cu ziua de ieri, în contrast cu ziua de azi (conform altora), binecunoscuta mie de ani; iar Apostolul scrie: Iisus Hristos același ieri și azi și în veci (Evrei 13:8). Nu este nimic de mirare aici că pentru Dumnezeu o întreagă perioadă de timp, într-un sens relativ, durează cât o zi la noi; presupun că pentru El este chiar mai scurtă.

De asemenea, este necesar să examinăm dacă ceea ce se spune despre sărbătorile sau adunările religioase prescrise [israeliților] pentru anumite zile, luni, vremuri sau ani nu se aplică zonelor. Dacă legea are o umbră a lucrurilor viitoare (Evrei 10:1), atunci multe dintre Sabate trebuie să fie o umbră a multor zile și, pentru că luna, necunoscută mie, intră în conjuncție cu soarele cunoscut în anumite perioade de timp, lunile noi revin. Dar dacă prima lună și de la ea ziua a zecea până la a paisprezecea și sărbătoarea azimilor de la a paisprezecea până la a douăzeci și una au o umbră a lucrurilor viitoare, atunci cine după aceasta este atât de înțelept și atât de plăcut lui Dumnezeu încât să discearnă prima și din ea pe a zecea etc., printre atâtea luni? Și ce să spun despre sărbătoarea celor șapte săptămâni și despre luna a șaptea, a cărei lună nouă era sărbătoarea trâmbițelor și a cărei a zecea [zi] era ziua ispășirii, pentru că ele, [fiind o umbră a lucrurilor viitoare], sunt cunoscute numai de Dumnezeu. Cine le-a instituit? Și cine este atât de impregnat de spiritul lui Hristos încât să poată înțelege anii sabatici rânduiți pentru eliberarea sclavilor evrei, pentru iertarea datoriilor și pentru semănarea pământului sfânt? Și mai presus de sărbătoarea celor șapte ani, așa-numitul an jubileu; dar ce fel de acesta sau de legile rânduite să fie împlinite în el, nimeni nu-și poate forma o idee cât de cât clară, decât Cel care a fost matur în sfatul Tatălui (adică, afară de Unul-Născut Fiu al lui Dumnezeu),

întrucât El în moduri de neînțeles (Romani 11:33) Și-a stabilit rânduielile pentru toate perioadele de timp.

Însă adesea, când compar două pasaje din Apostol, mi-a venit o îndoială: ce este această plinătate a timpurilor în care Isus S-a arătat pentru ștergerea păcatelor, când după această plinătate trebuie să urmeze perioade de timp? Cuvintele Apostolului sunt acestea: „Dar acum S-a arătat o dată pentru totdeauna, spre sfârșitul veacurilor, pentru ștergerea păcatelor prin jertfa Sa" (Evrei 9:26); și în Epistola către Efeseni: „Pentru ca în vremurile viitoare să se arate față de noi nemărginita plinătate a harului Său în bunătate" (Efeseni 2:7). Și în ceea ce privește astfel de lucruri dificile, dacă cineva vrea să știe, am următoarea părere. Așa cum plinătatea, sfârșitul anului, este ultima lună a acestuia, și după aceasta începe o altă lună, tot așa, poate, plinătatea multor perioade de timp, formând, ca să spunem așa, un an de perioade de timp, este perioada de timp prezentă; și după această perioadă de timp vor fi multe perioade de timp viitoare, începând cu cea mai apropiată de ele; Și în aceste [perioade de timp] viitoare, Dumnezeu va manifesta în binecuvântarea Sa bogățiile harului Său, prin faptul că până și cel mai mare dintre păcătoși, și anume cel care s-a dovedit a fi rău împotriva Duhului Sfânt și care în toată perioada prezentă și de la începutul până la sfârșitul celei următoare nu este eliberat de păcat (Matei 12:32; Marcu 3:29; Luca 12:10), va deveni după aceasta un părtaș misterios la harul mântuitor.

Prin urmare, cel care discerne aceasta în spirit și care știe ce este săptămâna eonilor, disprețuiește chiar și sfânta solemnitate a Sabatului; și cel care înțelege ce este luna eonilor, acela observă și luna nouă sacră a lui Dumnezeu; și cel care pătrunde cu duhul său în anul eonilor, acela cunoaște și sărbătorile anului, când tot sexul masculin trebuie să se înfățișeze înaintea Domnului Dumnezeu (Deuteronom 16:16); și cel care a examinat și anii corespunzători din perioade atât de mari de timp - [anii individuali ai eonilor], acela înțelege ce este al șaptelea an sacru; și cel care a aflat ce este anul jubileu al eonilor, prin care Îl glorifică pe Dătătorul de legi care îmbrățișează un timp atât de îndepărtat, cum poate acorda importanță unui asemenea fleac precum cea mai mică parte a unei ore dintr-o zi dintr-o astfel de perioadă de timp? și nu va face el oare totul pentru a se face vrednic, printr-o bună pregătire aici pe pământ, să primească pâinea sa cea de toate zilele „pentru aceasta" (Matei 6:11) și apoi să o primească în fiecare zi (Luca 11:3)?

Ceea ce semnifică cuvântul „zilnic" este, așadar, deja clar din cele spuse mai sus. Înțelesul este acesta: cel care se roagă Dumnezeului veșnic nu numai pentru lucrurile de azi, ci și pentru cele de toate zilele, poate primi de la El, care poate să dea mai mult decât cerem sau gândim noi (Efeseni 3:20), sau, mai presus de toate, putem primi ceea ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit - și chiar mai mult, ceea ce nu s-a suit în inima vreunui om (1 Corinteni 2:9; Isaia 64:4).

Această investigație, mi s-a părut, era absolut necesară pentru a înțelege expresiile astăzi și zilnic din rugăciunea către Tatăl nostru pentru pâinea cea de toate zilele. În cele din urmă, dacă am vrea să investigăm și adăugarea din prima Evanghelie (din Matei), adăugarea „al nostru", întrucât în ea spune: Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi (Matei 6:11), atunci s-ar pune aici întrebarea: cum putem numi a noastră

pâinea aceea, care (Luca 11:3) trebuie să ni se dea zilnic, adică și în perioadele de timp ulterioare. Dar Apostolul răspunde deja la această întrebare pentru noi, că viitorul este și al sfinților. El spune: Ori viața, ori moartea: ori cele de acum, ori cele viitoare, toate sunt ale voastre (1 Corinteni 3:22), adică aparțin sfinților. Prin urmare, nu este nevoie să dezvoltăm această adăugare.

[28] Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri (Matei 6:12) sau după Luca: Și ne iartă nouă păcatele noastre, căci și noi iertăm tuturor greșiților noștri (Luca 11:4). Apostolul vorbește despre datorii: Dați fiecăruia ce i se cuvine: cui i se cuvine tribut; cui i se cuvine cinste, cinste; cui plata, plata; cui cinste, cinste. Să nu datorați nimănui nimic, decât să vă iubiți unii pe alții (Romani 13:7-8).

Prin urmare, avem multe îndatoriri și suntem datori nu numai la daruri materiale, ci și la relații de prietenie și la acest fel și nu la altul de acțiuni: suntem chiar datori să avem acest fel și nu la altul de dispoziție față de ceilalți. Fie plătim aceste datorii ale noastre împlinind prescripțiile legii divine, fie, disprețuind bunul simț, nu le plătim și astfel rămânem datornici.

În mod similar, trebuie să ne judecăm îndatoririle față de frații noștri care s-au născut din nou în mod religios în Hristos împreună cu noi: trebuie să-i tratăm ca și cum ar avea aceeași mamă și același tată ca și noi. Și avem îndatoriri față de concetățenii noștri; și apoi alte îndatoriri, comune tuturor oamenilor; avem îndatoriri particulare față de străini și îndatoriri particulare față de cei care au vârsta părinților; și alte îndatoriri ne revin față de cei cărora le aparține pe bună dreptate cinstea cuvenită fiilor sau fraților. Prin urmare, oricine nu face ceea ce este obligat să arate fraților săi, ceea ce nu este făcut rămâne o datorie pentru el. În mod similar, dacă lăsăm neîmplinit chiar și ceea ce ar trebui să arătăm aproapelui nostru într-un spirit prietenos al înțelepciunii (în spiritul iubirii creștine pentru aproapele nostru), atunci datoria nu face decât să crească prin aceasta. Dar avem și îndatoriri față de noi înșine. Anume, trebuie să ne folosim trupul în așa fel [așa cum ne învață rațiunea și revelația] și să nu-l epuizăm în plăceri; Suntem datori să ne îngrijim de suflet, să menținem ascuțimea minții, precum și să fim atenți la cuvinte, pentru ca acestea să nu aibă în ele o înțepătură [care ar putea răni pe aproapele], dimpotrivă, pentru ca acestea să se deosebească prin zidire și să nu fie deșarte [care cuvinte sunt supuse judecății lui Dumnezeu, Matei 12:36]. Și dacă nu ne îndeplinim datoriile față de noi înșine, atunci datoria noastră nu face decât să cadă asupra noastră cu o greutate mai mare.

Și, întrucât suntem cea mai iubită creație a lui Dumnezeu și chipul lui Dumnezeu, atunci, pe deasupra, suntem datori să păstrăm o anumită dispoziție față de Dumnezeu, și anume, iubirea din toată inima noastră, din toată puterea noastră, din tot sufletul nostru (Marcu 12:30; Deut. 6:5); și dacă nu îndeplinim aceasta cum se cuvine, atunci rămânem datornici înaintea lui Dumnezeu și păcătuim împotriva Domnului. Și cine va mijloci atunci pentru noi? Căci dacă un om păcătuiește împotriva altuia, atunci se poate ruga pentru el; dar dacă păcătuiește împotriva Domnului, atunci cine se va ruga pentru el, așa cum spune Ilie în prima carte a lui Samuel (2:25). Dar suntem și datornici față de Hristos, Care ne-a răscumpărat cu Sângele Său (Faptele Apostolilor 20:28; 1 Cor. 6:20), așa cum fiecare slujitor este datornic față de cel care l-a cumpărat și a plătit o anumită sumă de bani

pentru el. Și avem datorii față de Duhul Sfânt (1 Cor. 6:19-20), pe care le plătim dacă nu-L întristăm [cu păcate, pentru că prin ele Îl alungăm din inimile noastre]. El, prin care suntem semnați în ziua răscumpărării (Efeseni 4:30); iar dacă nu-L întristăm, atunci aducem roadele cerute de la noi (Matei 3:8; Luca 3:8-11; 8:15; Ioan 15:16; Romani 7:4; Galateni 5:22-23), întrucât în aceasta El ne ajută și ne dă viață sufletului [supranaturală], pentru că numai prin acțiunea Duhului Sfânt asupra noastră putem aduce roadele virtuții plăcute lui Dumnezeu (cf. 1 Cor. 12:3).

Dar dacă nu suntem îndeaproape familiarizați nici măcar cu îngerul nostru păzitor personal, care vede fața Tatălui Ceresc (Matei 18:10), atunci fiecare dintre noi, după o cugetare sfătătoare, va vedea măcar că suntem mari datornici Lui. Mai mult, dacă suntem un spectacol pentru lume, pentru îngeri și oameni (1 Corinteni 4:9), atunci trebuie să știm aceasta; așa cum un actor este obligat să spună sau să facă una sau alta în fața unui public și este supus pedepsei dacă nu face ceea ce i se cuvine, pentru că prin aceasta jignește întreaga audiență, în același fel în care suntem obligați față de întreaga lume, față de toți îngerii și față de neamul omenesc, lucru pe care, păstrând în noi însine bunăvoința, îl putem învăța din Înțelepciune.

Pe lângă aceste obligații (sau îndatoriri) mai generale, o văduvă care este îngrijită de Biserică are obligații speciale; un diacon are alte obligații; din nou, prezbiterii au altele; și o obligație deosebit de grea revine episcopului, pentru neglijarea căreia Mântuitorul îi va cere în numele întregii Biserici.

În cele din urmă, Apostolul menționează îndatoririle comune soțului și soției, spunând: „Bărbatul trebuie să-și împlinească îndatoririle [conjugale] față de soție, și tot așa și soția față de soț” (1 Corinteni 7: 3). De asemenea, adaugă: „Și evitați unii pe alții” (1 Corinteni 7:5).

Și de ce să enumărăm câte îndatoriri ne revin [conform chemării și condiției noastre], pentru că cititorii acestei lucrări pot deduce singuri restul din cele spuse? Fie nu îndeplinim aceste îndatoriri și atunci rămânem legați de ele, fie le îndeplinim și apoi suntem liberi de ele. Desigur, în această viață este imposibil să nu ai o datorie pentru fiecare oră a zilei și a nopții. Dar cei care sunt obligați își pot îndeplini îndatoririle sau le pot neglija; le pot îndeplini în viață, dar nici nu le pot respecta; prin urmare, există mulți oameni care nu sunt obligați față de nimeni sau nimic; există mulți oameni care își îndeplinesc cea mai mare parte a îndatoririlor și rămân obligați doar pentru puțin; mulți plătesc doar puțin și rămân datori pentru cea mai mare parte; poate că există și cei care nu plătesc nimic, ci rămân datori pentru totul. Dar cine îndeplinește totul în așa fel încât să nu rămână dator nimănui și nimicului, primește ocazia să facă acest lucru, desigur, numai cu timpul și, prin urmare, are nevoie de iertarea datoriilor sale timpurii; dar cu siguranță poate obține această iertare dacă a încercat să trăiască în așa fel pentru o anumită vreme încât să nu fi neglijat să-și îndeplinească niciuna dintre obligațiile sale și să nu fi avut nicio datorie [în această direcție]. Faptele criminale, dimpotrivă, sunt scrise în suflet și, astfel, devin acel scris care strigă împotriva noastră (Coloseni 2:14), prin care noi, ca printr-o carte, ca să zicem așa, scrisă de mâinile noastre, vom fi judecați și care va fi apoi anunțată când ne vom înfățișa cu toții înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, pentru

ca fiecare să primească după ce a făcut cât a trăit în trup, fie bine, fie rău (2 Corinteni 5:10; Romani 14:10). Despre aceste datorii, este scris în Proverbe: Nu fi dintre cei ce, de frica de față, se pun garanți pentru datoriile altora. Dacă nu ai cu ce să plătești, de ce să ajungi să-ți fie luat patul de sub trup (literalmente: de sub coaste)? (Proverbe 22:26-27).

Dar dacă suntem datori față de mulți, atunci mulți sunt datori față de noi: unii sunt datori față de noi ca față de vecinii lor, alții ca față de concetățenii lor, alții ca față de tați, iar alții au datorii față de copiii lor, iar apoi soțiile au datorii conjugale față de soții lor, prietenii față de prietenii lor.

Dacă, dintr-un număr mare de datornici ai noștri, mulți se dovedesc a fi neglijenți în îndeplinirea îndatoririlor lor față de noi, atunci ar trebui să ne comportăm cu atât mai multă bunătate față de ei, uitând nedreptățile lor față de noi și amintindu-ne de mulțimea propriilor noastre îndatoriri, în multe cazuri neîndeplinite de noi nu numai față de aproapele nostru, ci și față de Însuși Dumnezeu. Căci dacă ne amintim ce nu am îndeplinit ca datornici, ci ce am omis, lăsând să treacă timpul, timp în care ar fi trebuit să dăm una și alta aproapelui nostru, atunci vom fi îngăduitori și față de cei care ne sunt datori și nu vom cere prea strict plata datoriilor lor față de noi, mai ales dacă nu uităm cum am păcătuit împotriva legii lui Dumnezeu și în ce ne-am dovedit a fi criminali împotriva măreției Sale, fie din necunoașterea adevărului, fie din nemulțumirea față de soarta noastră. Dacă nu vrem să fim îngăduitori față de datornicii noștri, atunci vom fi tratați la fel ca omul care nu a vrut să-i ierte tovarășului său o sută de denari; în ciuda faptului că, conform pildei Evangheliei, datoria lui fusese anterior iertată. Domnul poruncește să i se pună lanțuri și îi cere datoria care îi fusese iertată mai înainte, zicându-i: Slugă vicleană și leneșă, nu se cuvenea să ai milă de celălalt slujitor al tău, cum am avut eu milă de tine? Aruncă-l în închisoare până își va plăti toată datoria (Matei 18:32-34). Domnul adaugă: Tot așa vă va face și Tatăl Meu cel ceresc, dacă nu-și iartă fiecare din voi fratele din toată inima (Matei 18:35).

Așadar, dacă greșitorii noștri își exprimă pocăința, atunci trebuie să-i iertăm chiar dacă datornicul nostru ne-a făcut adesea acest lucru. Este scris: Dacă fratele tău păcătuiește împotriva ta de șapte ori pe zi și de șapte ori pe zi se întoarce la tine și zice: „Mă pocăiesc!", să-l ierți (Luca 17:4). Dar împotriva celor care nu își exprimă nicio pocăință, nu trebuie să fim cruzi, pentru că aceștia sunt propriii lor vrăjmași, după cum este scris: „Cine leapădă învățătura își neglijează sufletul" (Prov. 15:32). Dar, desigur, în astfel de cazuri trebuie să ne îngrijim în orice fel de vindecarea celui care s-a pervertit atât de complet încât nici măcar nu-și simte propria nenorocire și rămâne în întunericul perversiunii sale, ca și cum ar fi în cea mai periculoasă beție, beția vinului.

Însă, întrucât păcatele se întâmplă pentru că nu ne îndeplinim datoriile, atunci prin cuvintele: Și ne iartă nouă păcatele noastre - Luca (11:4) exprimă același lucru ca Matei în cuvintele: Iartă nouă greșelile noastre (6:12); dar, se pare, Luca îl exclude [din numărul celor vrednici de iertare] pe cel care, [rugându-se el însuși pentru iertarea păcatelor sale] ar vrea să ierte doar păcătoșii care sunt întristați de păcatele lor, căci vorbește despre ceea ce Mântuitorul ne-a poruncit să adăugăm în rugăciune: Căci și noi iertăm fiecăruia dintre greșitorii noștri (Luca 11:4).

Prin urmare, toți avem puterea de a ierta păcatele comise împotriva noastră. Acest lucru reiese clar din cuvintele: „Precum iertăm și noi greșiților noștri” (Matei 6:12) - și din alții: „Căci și noi iertăm fiecăruia dintre greșitorii noștri” (Luca 11:4). Dar cel ce este inspirat de Iisus, asemenea apostolilor (Ioan 29:22), și prin roadele Lui, arată clar că are în sine pe Duhul Sfânt și este duhovnicesc, pentru că el, asemenea Fiului lui Dumnezeu, este călăuzit de Duhul Sfânt în toate activitățile chemării sale, iartă păcatele în numele lui Dumnezeu și se ferește de cele incurabile, pentru că el, asemenea profeților, care au vestit nu propriile lor născociri, ci sfaturi dumnezeiești, acționează în slujba lui Dumnezeu, Care singur are puterea [de la Sine] să ierte păcatele.

Cuvintele referitoare la puterea apostolilor de a ierta păcatele sunt citite în Evanghelia după Ioan astfel: „Primiți Duhul Sfânt: cărora le iertați păcatele, li se iartă; cărora le rețineți, li se rețin” (Ioan 20:22-23). Dacă aceste cuvinte sunt interpretate fără alte cercetări, atunci s-ar putea reproșa apostolilor că nu iartă pe toți, pentru ca toți să poată participa la iertarea păcatelor [de către Dumnezeu], ci că rețin păcatele unora, astfel încât, din cauza lor, acele păcate nu sunt îndepărtate de la un om nici măcar de către Dumnezeu. Prin urmare, devine oportun să împrumutăm un exemplu din lege [a lui Moise], pentru a înțelege cum iertarea păcatelor umane de către Dumnezeu este mediată oamenilor prin oameni. Bătrânilor sub lege li s-a interzis să aducă o jertfă pentru anumite păcate, din cauza căreia crimele celor pentru care se oferea puteau fi iertate. Și, deși prezbiterul avea autoritatea de a oferi jertfe pentru multe păcate și crime neintenționate (Lev. 4:2 și în alte locuri), el tot nu aducea o ardere de tot sau ispășire pentru adulter sau crimă premeditată și alte crime grave. În același fel, atât apostolii, învățați de Duhul Sfânt, cât și cei care, ca prezbiteri, se aseamănă cu apostolii după chipul marelui Arhiereu și înțeleg slujba divină, știu pentru ce păcate trebuie adusă o jertfă, când și în ce fel; și știu, de asemenea, pentru cine nu trebuie făcută aceasta. De aceea, când [marele preot Ilie a aflat că fiii săi, Hofni și Fineas, duceau o viață păcătoasă și că el nu putea face nimic pentru iertarea păcatelor lor, a rostit ceva în care se poate vedea chiar și disperarea sa; a zis: Dacă un om păcătuiește împotriva altuia, atunci se poate ruga pentru el; dacă un om a păcătuit împotriva Domnului, cine se va ruga pentru el? (1 Samuel 2:25)

Înțeleg cum unii oameni își asumă lucruri care depășesc autoritatea preoțească; și, fără îndoială, din cauza lipsei de înțelegere adecvată a științei teologice, se laudă că idolatria, adulterul și curvia ar putea fi iertate, ca și cum prin puterea rugăciunii lor chiar și păcatul care duce la moarte ar putea fi iertat pentru astfel de călcători de lege (1 Ioan 5:16). Nu au citit ei cuvintele: „Este un păcat care duce la moarte: nu zic să se roage cineva pentru aceștia” (Ioan 5:16).

Și aceasta nu trebuie trecută cu vederea, deoarece viteazul Iov a adus jertfe pentru fiii săi, zicând: Fiii mei s-ar putea să fi gândit răul în inima lor împotriva lui Dumnezeu (Iov 1:5). El aduce o jertfă pentru păcate necunoscute, care încă nu au ajuns pe buze.

[29] Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău (Matei 6:13; Luca 11:4). Cuvintele: Ci ne izbăvește de cel rău - sunt omise în Luca.

Dacă Mântuitorul ne poruncește să nu ne rugăm pentru ceva imposibil, atunci consider că este vrednic de investigat: oare a fost posibil să ni se dea o poruncă să ne rugăm pentru a nu cădea în ispite, când toată viața omenească pe pământ este un timp de ispită? Căci atâta timp cât trăim pe pământ, atâta timp cât suntem îmbrăcați în trup, care se împotrivește Duhului (Galateni 5, 17) și ale cărui pofte sunt vrăjmășie împotriva lui Dumnezeu, pentru că nu este supusă Legii lui Dumnezeu și nici nu poate fi (Romani 8, 7), atâta timp cât suntem supuși ispitelor;

Și că toată viața omenească pe pământ [este] de fapt un timp de ispită, ne învață Iov prin cuvintele: Nu este viața omenească pe pământ un timp de ispită (Iov 7:1)? Ceva similar este revelat din cuvintele Psalmului 17: Prin Tine voi fi izbăvit din ispită (Ps. 18:30). Dar Pavel le scrie și corintenilor că harul nașterii nu constă în a nu fi supuși ispitelor, ci în a nu fi supuși ispitelor care depășesc puterile noastre, căci spune: Numai o ispită omenească (adică proporțională cu puterea omenească) v-a ajuns; dar Dumnezeu este credincios: El nu va îngădui să fiți ispitiți peste puterile voastre, ci vă va pregăti odată cu ispita și o cale de scăpare, ca s-o puteți răbda (1 Cor. 10:13). Nu suntem niciodată liberi de ispite; nici acum, când trebuie să ne luptăm împotriva firii pământești, care poftește împotriva Duhului sau i se împotrivește (Galateni 5:17), sau împotriva sufletului oricărui trup, care, purtând același nume ca și trupul, care este sediul său, reprezintă principiul poruncitor, așa-numita inimă; nici atunci, când, ca luptători, înaintând și desăvârșiți, nu trebuie să ne mai luptăm împotriva cărnii și a sângelui și nu suntem deja încercați în ispite omenești care au fost învinse, ci ne luptăm deja împotriva stăpânirilor și puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac și a duhurilor răutății (Efeseni 6:12).

Cum este așa, atunci? Ne poruncește Mântuitorul să ne rugăm ca [Dumnezeu să nu ne îngăduie] să cădem în ispite (Matei 26:41), când într-un fel Dumnezeu ispitește pe toată lumea? Pentru că Iudita vorbește nu numai bătrânilor din vremea ei, ci și tuturor cititorilor cărții sale: Aduceți-vă aminte cum S-a purtat cu Avraam (Gen. 12:1; 21:12; 22:1), cât de mult l-a ispitit pe Isaac (Gen. 22:9; 26:1), ce s-a întâmplat cu Iacov când era în Mesopotamia, în Siria, păscând oile unchiului său (fratele mamei sale) Laban (Gen. 29). După cum i-a ispitit să nu le chinuie inimile, așa nu Se răzbună pe noi, ci numai de dragul îndemnului îi pedepsește Domnul pe cei ce se apropie de El (Iudita 8:26-27). Despre toți drepții în general, David vorbește în aceste cuvinte: Multe sunt necazurile celui drept (Ps. 34:20); și Apostolul în Faptele Apostolilor: Prin multe necazuri trebuie să intrăm în Împărăția lui Dumnezeu (Faptele Apostolilor 14:22). Și dacă nu înțelegem cum trebuie rugăciunea ca să nu fim duși în ispită, ceea ce este într-adevăr ceea ce lipsește celor mai mulți oameni, atunci trebuie, desigur, să afirmăm că rugăciunea Apostolilor nu a fost ascultată, pentru că în timpul vieții lor au suferit atâtea lucruri cumplite în nenumărate munci, în numeroase ocări, în [șederea] peste măsură în închisori, în desele primejdii muritoare (2 Corinteni 11:23); și Pavel, mai ales din cauza iudeilor, a primit de cinci ori câte treizeci și nouă de biciuiri, a fost biciuit de trei ori cu nuiele, a fost lovit cu pietre o dată, a naufragiat de trei ori, a petrecut o noapte și o zi în adâncurile mării (2 Corinteni 11:24-25); Acest om a fost asuprit în toate felurile, adus în împrejurări disperate, prigonit și doborât (2 Corinteni 4:8-9), căci el însuși mărturisește: Până în ceasul acesta suferim foame și sete, goală, bătăi, lipsa unei locuințe stabile și trudim cu mâinile noastre până la oboseală: când ne blestemă, binecuvântăm; când ne prigonesc,

suferim; când ne ocărăsc, ne rugăm (1 Corinteni 4:11-13). Dar dacă apostolii nu au obținut niciun succes prin rugăciunea lor, atunci ce speranță poate avea vreunul dintre cei mai puțin curajoși să fie ascultați de Dumnezeu? Dacă în Psalmul 25 se spune apoi: Cercetează-mă, Doamne, și încearcă-mă; topește-mi rărunchii și inima în foc (Ps. 26:2), atunci cel care nu înțelege cu exactitate poruncile Mântuitorului va ajunge ușor la gândul că aceasta contrazice învățătura Mântuitorului nostru despre rugăciune.

Mai mult, când a crezut cineva, de când și-a venit pe deplin în fire, că oamenii pe care îi cunoștea trăiesc fără ispite? Și ce vreme poate cineva să indice în care nu ar fi nimic de temut de păcat, pentru că nu este nevoie să se lupte [cu ele]? Dacă cineva este sărac, să aibă grijă să nu fure și apoi să ia numele lui Dumnezeu în deșert (Prov. 30:9). Dacă, dimpotrivă, cineva este bogat, atunci și el să se teamă, pentru că în mijlocul abundenței poate deveni mincinos și în aroganța sa poate spune: Cine mă vede (Prov. 30:9)? Nu era oare Pavel, cu bogățiile sale în toată învățătura și în toată cunoștința (1 Cor. 1:5), încă pe deplin liber de pericolul de a păcătui prin înălțare de sine și nu avea nevoie în același timp de o anumită înțepătură cu care îl chinuia Satana, ca să nu se înalțe pe sine (2 Cor. 12:7)? Dacă însă cineva are o conștiință bună și este înălțat mai presus de rău, să citească în cartea a doua a Cronicilor ce se spune despre Ezechia, despre care se povestește aici cum a căzut prin aroganța sa (2 Cronici 32:25-31). Dacă însă, pentru că n-am vorbit despre săraci și mai ales pentru că săracul, după Solomon, nu aude amenințări [de la tâlhari] (Prov. 13:8), cineva s-ar lăsa pradă nepăsării, ca și cum n-ar exista ispite în sărăcie, atunci să știe că vrăjmașul pândește să-i doboare atât pe săraci, cât și pe nevoiași (Ps. 36:14; 10:9).

Nu este nevoie să ne oprim asupra câți, prin folosirea necuviincioasă a bogăției, au moștenit o parte în locul chinurilor cu bogatul (Luca 16:22). Și câți și-au pierdut dreptul la rai, au îndurat sărăcia cu lașitate și s-au comportat în așa fel încât comportamentul lor a fost mai potrivit pentru sclavi și oameni din clasele inferioare ale societății decât s-au comportat așa cum se cuvenea sfinților (Efeseni 5:3). Între timp, chiar și cei care ocupă calea de mijloc între bogăție și sărăcie sunt departe de a fi protejați de păcat chiar și cu averea lor mediocră. Este cineva sănătos și puternic la trup și, datorită sănătății și puterii sale, se consideră liber de orice ispită - dar cui, dacă nu celor sănătoși și puternici, îi este mai caracteristic păcatul de a profana templul lui Dumnezeu (1 Corinteni 3:17)?

Dacă nimeni nu îndrăznește să vorbească clar despre aceasta, este, fără îndoială, doar pentru că este clar pentru toată lumea. Și ce bolnav va scăpa de ispita de a spurca templul lui Dumnezeu, fiind leneș în timpul bolii și foarte ușor înclinat spre gânduri despre lucruri necurate? Dar de ce să vorbesc despre ce, în afară de acele gânduri necurate, îl tulbură, dacă nu-și păzește inima cu toată prevederea (Prov. 4:23)? Pentru că, copleșiți de suferințe și neputând îndura bolile cu curaj, foarte mulți au mărturisit deja că erau atunci mult mai bolnavi cu sufletul decât cu trupul; și mulți s-au acoperit de rușine veșnică, pentru că de frica ocarei le era rușine de purtarea nobilă a numelui lui Hristos (Luca 9:26). Poate cineva crede că va avea pace de ispite atunci când este cinstit de oameni, dar nu este acest cuvânt aspru adresat celor care și-au primit răsplata (Matei 6:2) - nu celor care sunt mândri de cinstea lor în mijlocul maselor ca și cum ar fi un fel de bine? Nu este acest cuvânt plin de ocară: Cum puteți voi să credeți, voi care primiți slavă unii de la

alții? și nu căutați slava care vine de la Dumnezeu singur (1 Ioan 5:44)? Nu este nevoie să enumerăm păcatele aroganței în care cad cei care se consideră nobili, precum și așa-zișii oameni de rând, care în neputința lor practică înaintea celor presupuși nobili o josnicie lingușitoare care îi desparte de Dumnezeu, la care aceștia din urmă, neavând o prietenie adevărată pentru inferiorii lor, răspund cu ipocrizie, care nu face decât să acopere lipsa celui mai nobil lucru din om - dragostea.

Astfel, întreaga viață a omului pe acest pământ, așa cum s-a spus mai sus, este un timp al ispitei. De aceea trebuie să ne rugăm pentru izbăvirea de ispită, nu în sensul de a nu fi ispitiți deloc - căci acest lucru este imposibil, mai ales pentru locuitorii pământului - ci ca să nu cădem în ispită. Și cel ce este biruit de ispită, după părerea mea, este cel ce cade în ea și se încurcă în mrejele ei. În aceste mreje, pentru cei prinși în ele, a intrat Mântuitorul; și, privind prin mrejele, așa cum se spune în Cântarea Cântărilor (Cântarea Cântărilor 2:9), El răspunde celor prinși în ea și au căzut în ispită și îi cheamă ca pe mireasa Sa:

Scoală-te, iubita mea, frumoasa mea, și vino! (Cântarea Cântărilor 2:10)

Ca o confirmare a faptului că fiecare timp este un timp de ispită pentru om, doresc să adaug următoarele. Chiar și cel ce se ocupă zi și noapte cu Legea lui Dumnezeu și cu cuvântul: Buzele celui drept secătuiesc înțelepciunea (Proverbe 10:31) - oricine se străduiește să o împlinească desăvârșit - nici el nu este scutit de ispite. De ce, așadar, voi trece cu vederea întreaga mulțime de oameni care, dedicându-se studiului scripturilor divine, au înțeles greșit cuvintele din lege și din proroci și au început să nutrească opinii nelegiuite și inventate arbitrar, sau chiar stupide și ridicole; ce folos va veni din prezentarea unor astfel de erori, în care au căzut foarte mulți, chiar și de la astfel de oameni care nu pot fi învinovățiți pentru neglijența lor în studiul Scripturii? Același lucru s-a întâmplat cu mulți când au studiat Scripturile apostolice și evanghelice, pentru că în nebunia lor și-au creat în imaginația lor un alt Fiu, un alt Tată, decât cei pe care îi învață și îi acceptă în conformitate cu adevărul (scriitorii Sfintelor Scripturi). Și oricine are o concepție greșită despre Dumnezeu și Unsul Său a căzut de la adevăratul Dumnezeu și de la singurul Său Fiu; iar rugăciunea către Tatăl și Fiul imaginari, pe care nebunia lui le-a inventat, rămâne ineficientă. Și aceasta i s-a întâmplat pentru că nu a ținut cont de ispită atunci când a studiat Sfintele Scripturi și nu a fost pregătit pentru lupta care îl amenință atunci.

Așadar, trebuie să ne rugăm nu ca să nu fim supuși ispitelor, căci acest lucru este imposibil, ci ca să nu fim biruiti de ispite, așa cum se întâmplă cu cei care sunt prinși în ispite și sunt biruiti de ele.

Întrucât în afara rugăciunii este scris: Rugați-vă ca să nu cădeți în ispită, o astfel de zicere, după toate cele spuse, va fi cu siguranță clară pentru toată lumea; și întrucât în rugăciunea către Dumnezeu Tatăl, dimpotrivă, trebuie să spunem: Nu ne duce pe noi în ispită, atunci merită să ne acordăm atenție subiectului, și anume, cum să înțelegem aceasta, că Dumnezeu duce în ispită pe cel ce nu se roagă sau a cărui rugăciune nu este ascultată. Întrucât cel ce este biruit de ea cade în ispită, atunci opinia că Dumnezeu duce pe cineva în ispită, ca și cum l-ar da înfrângerii, se dovedește a fi nepotrivită. Aceeași

absurditate este prezentată de prima înțelegere a locului care ne-a venit în minte: Rugați-vă ca să nu cădeți în ispită (Luca 22:40; Matei 26:41). Căci dacă a fi ispitit este un lucru rău și ne rugăm ca să nu ni se întâmple, nu este oare absurd să credem că Dumnezeu cel bun, care nu poate aduce roade rele (Matei 7:18), aruncă pe cineva în păcat? Aici va fi util să citățm ceea ce spune Pavel în Epistola sa către Romani. „Mă prefăceau că sunt înțelepți, dar au înnebunit și au schimbat slava Dumnezeului nestricăcios în chip și asemănarea omului stricăcios, în păsări, în patru picioare și în târâtoare. De aceea, Dumnezeu i-a lăsat pradă necurăției, în poftele inimilor lor, așa că trupurile lor s-au întinat unele cu altele." (Romani 1:22-24) Și încă puțin mai departe: „Din această cauză, Dumnezeu i-a lăsat pradă patimilor scârboase: femeile lor au schimbat întrebuințarea firească în una împotriva firii; tot așa și bărbații, părăsind întrebuințarea firească a femeii, s-au mistuit de patimă." (Romani 1:26-27) etc. Și încă puțin mai departe: „Și pentru că n-au căutat să păstreze pe Dumnezeu în cunoașterea lor, Dumnezeu i-a lăsat pradă minții lor blestemate, ca să facă lucruri nevrednice. (Romani 1:28)

Însă toate acestea pot fi puse în contrast cu cele prin care Dumnezeirea este împărțită; și, din moment ce, în opinia lor, bunul Tată al Domnului nostru este distinct de Dumnezeul legii, ei pot fi întrebați: Este oare bunul Dumnezeu cel care îl duce în ispită pe cel a cărui rugăciune nu are succes? Și oare Tatăl Domnului îi lasă pe păcătoși în necurăția poftelor inimilor lor, astfel încât își spurcă trupurile unii altora? Și oare El, care, potrivit asigurării lor, este departe de condamnare și pedeapsă, îi lasă pradă patimilor rușinoase și unei minți perverse pentru a face ceea ce este necuviincios, pentru că nu ar fi căzut în poftele inimilor lor, dacă Dumnezeu nu i-ar fi lăsat pradă acestora? Și nu s-ar fi lăsat pradă patimilor rușinoase, dacă același Dumnezeu nu i-ar fi lăsat pradă acestora; și nu ar fi fost lăsați pradă unei minți perverse, dacă nu ar fi fost condamnați și lăsați pradă acestui lucru de către Dumnezeu. Și știu bine că acest lucru îi aruncă într-o mare confuzie. Ei au creat în imaginația lor un alt Dumnezeu decât Creatorul cerului și al pământului, deoarece au găsit multe de acest fel în Lege și în profeți și de aceea s-au împiedicat de părerea că Cel ce rostește astfel de cuvinte nu este bun.

Însă, din cauza îndoielii exprimate cu privire la pasajul: Nu ne duce pe noi în ispită, pentru care am citat cuvintele apostolului, trebuie acum să ne gândim dacă nu putem găsi o soluție la contradicții care să fie demnă de recunoscut.

Sunt de părere că Dumnezeu călăuzește fiecare suflet rațional în ceea ce privește viața sa veșnică; și anume, acesta își păstrează constant libera alegere și, conform propriei hotărâri, fie înaintează pe calea binelui, chiar urcând până la vârful virtuții, fie coboară în diverse grade, începând cu neatenția, în abisuri foarte adânci ale viciului. Întrucât acum vindecarea rapidă, realizată într-un timp foarte scurt, le dă multora un motiv să disprețuiască bolile în care au căzut, ca și cum ar fi ușor de vindecat, astfel încât după însănătoșire cad din nou în ele, atunci pentru Dumnezeu apare în aceasta un motiv solid să nu le acorde unor astfel de oameni grijă de ei și să-i lase fără ea, astfel încât stricăciunea din ei să crească, să crească în ei până la cel mai înalt grad și să devină [în această viață] incurabil, astfel încât ei, sătui de o viață lungă și ticăloasă și de satisfacerea excesivă a poftelor senzuale, să observe stricăciunea lor și apoi să urască ceea ce au îmbrățișat anterior cu bucurie și astfel, după vindecare, să poată obține un beneficiu mai

durabil din sănătatea restabilită a sufletului lor. În același fel, cei care s-au alăturat israeliților, au avut odată o dorință arzătoare, au șezut și au plâns cu fiii lui Israel și au zis: Cine ne va hrăni cu carne? Ne aducem aminte de peștele pe care l-au mâncat pe degeaba în Egipt, de castraveți, pepeni, ceapă, ceapă și usturoi; și acum am slăbit. Nu vedem decât mană (Numeri 11:4-6). Apoi spune puțin mai departe: Și Moise a auzit poporul plângând în familiile lui, fiecare om la ușa cortului său (Numeri 11:10). Și din nou puțin mai departe, Domnul îi spune lui Moise: Și spune poporului: Sfințiți-vă [curățivă] dimineața și veți mânca carne. Pentru că ați plâns înaintea Domnului și ați zis: Cine ne va hrăni cu carne? Ne era bine în Egipt; de aceea Domnul vă va da carne și veți mânca carne. Să nu mănânci din el o zi, nici două zile, nici cinci zile, nici douăzeci de zile, ci să-l mănânci o lună întreagă, până când îți va ieși pe nări și ți se va face o scârboasă, pentru că ai disprețuit pe Domnul care este în mijlocul tău și nu te-ai încrezut în El, ci ai plâns înaintea Lui și ai zis: „Pentru ce am ieșit noi din Egipt” (Numeri 11:18-20)? Acum vom vedea dacă am adus potrivit această poveste pentru a rezolva dificultatea conținută în locul: „Nu ne duce pe noi în ispită” - și în cuvintele apostolului (Romani 1:23-28).

În dorința lor arzătoare, străinii plângeau printre Israel și copiii lui Israel împreună cu ei (Numeri 11:4). Este clar că atâta timp cât nu aveau ceea ce își doreau, nu simțeau nicio aversiune față de aceasta și nu-și puteau înăbuși patima în ei înșiși; dar când Dumnezeul iubitor și milostiv le-a dat ceea ce își doreau, a vrut să le-o dea într-o asemenea măsură încât să nu mai existe nicio dorință. De aceea, El spune că nu trebuie să mănânce carne decât o zi (Numeri 11:19); patima din suflet, înfierbântată și inflamată, ar rămâne dacă ar primi carne doar pentru scurt timp. Dar Dumnezeu nu le dă ceea ce își doreau doar pentru două zile; El vrea să le insufle o aversiune față de aceasta; și prin urmare, în cuvintele care par să exprime o favoare față de ei, pentru cineva care este capabil să judece, nu există ca și cum ar fi o promisiune, ci o amenințare, și anume, atunci când El spune: „Și nu numai cinci zile veți mânca carne, sau dublul numărului acestor zile, sau dublul numărului acestor lucruri pe care le-ați mâncat, ci până atunci veți mânca acea carne, - căci veți mânca acea carne o lună întreagă, - până când plăcerea imaginară și dorința rușinoasă și reprobabilă pentru carne vă vor reveni prin nări sub formă de vărsături. Astfel vă voi chema afară din această viață, liberi de poftele carnale; și dacă părăsiți viața în această stare, atunci, puri de acele pofte și amintindu-vă de marile suferințe prin care ați fost eliberați de ele, veți putea fie să nu mai căzeți deloc în ele, fie, dacă se va întâmpla oricând după lungi perioade de timp să uitați suferințele pe care le-ați îndurat din cauza poftei voastre; și dacă nu aveți grijă de voi înșivă și nu invitați rațiunea ca sfătuitor al vostru, rațiunea, care eliberează complet de orice pasiune, veți cădea din nou în viciu și apoi, din „devotament față de cele trecătoare, vei dori din nou să-ți vezi dorințele satisfăcute, atunci vei putea neglija obiectul dorințelor și, astfel, te vei întoarce din nou la hrana bună și cerească, pe care ai neglijat-o, în loc să poftești la lucruri rele.” Același lucru care se întâmplă cu aceștia se întâmplă și cu cei care au schimbat slava Dumnezeului nestricăcios în chipul și asemănarea omului trecător și a păsărilor, a animalelor cu patru picioare și a animalelor care se târăsc (Romani 1:23): sunt părăsiți [de Dumnezeu] și dați în poftele inimilor lor necurăției, încât își spurcă trupurile (Romani 1:24), ei, până la punctul unui trup mort și nesimțitor (adică idoli), au umilit numele Celui Ce dăruiește tuturor făpturilor înzestrate cu simțământ și rațiune să nu numai simtă, ci să simtă și rațional, iar unora chiar să simtă și să gândească perfect și virtuos.

Și pe drept cei ce L-au părăsit pe Dumnezeu și sunt părăsiți de El și se dedau patimilor rușinoase (Romani 1:26): primesc în această pedeapsă pentru rătăcirea lor, în care au ajuns să iubească o plăcere asemănătoare scabiei. Fiind dedați patimilor rușinoase (Romani 1:26), poartă o pedeapsă mai mare pentru rătăcirea lor decât ar purta dacă ar fi curățiți prin foc duhovnicesc și decât cei ce ar suporta în închisoare cei siliți să-și plătească toate datoriile până la ultimul ban (Matei 5:26). Pentru că, fiind dedați patimilor rușinoase, nu numai celor firești, ci și multor patimi nefirești, se spurcă și se îngrașă prin carne (se îngrașă, devin obezi) în așa măsură ca și cum ar fi pierdut sufletul și rațiunea și ar fi devenit, cum s-ar spune, cu totul carne; În foc și în închisoare, sub forma unor suferințe salutare, rânduite celor lacomi de plăceri pentru purificarea viciilor lor, la care s-au dedat în timpul rătăcirii lor, în foc și în închisoare pentru rătăcirea lor nu ar suferi nicio pedeapsă, ci doar un beneficiu, fiind eliberați de orice necurăție și sânge, prin care cei întinați și necinstiți nu erau în stare nici măcar să se gândească la distrugerea lor, pentru a se păzi de ea. Căci Dumnezeu va spăla murdăria fiilor și fiicelor Sionului și va curăți vina sângeroasă din mijlocul lor cu duhul judecății și cu duhul focului (Isaia 4:4); El va veni ca focul într-un cuptor și ca leșia curățitoare (Malachia 3:2) și va spăla și curăța pe cei pentru care erau necesare astfel de mijloace de vindecare, pentru că nu au avut grijă să-L aibă pe Dumnezeu în mintea lor (Romani 1:28). Și dacă se dedau de bunăvoie acestor mijloace (adică mântuitoare), atunci forma lipsită de glorie a firii devine urâtă pentru ei. Dumnezeu nu vrea ca nimeni să fie virtuos sub constrângere, ci ca fiecare să fie așa de bunăvoie. Mulți, din cauza vieții lor îndelungate în păcat, abia dacă au cunoscut josnicia lui și acum îl detestă, pentru că l-au considerat în mod fals bun.

Gândiți-vă mai departe dacă Dumnezeu nu i-a împietrit inima lui Faraon (Exod 7:3; 8:15) ca să poată spune ceea ce spusese când nu era împietrit: Domnul este drept, dar eu și poporul Meu suntem vinovați (Exod 9:27). Dar el trebuia să fie împietrit și mai mult (Exod 9:34-35) și trebuia să îndure nenorociri și mai mari, ca să disprețuiască împietrirea ca pe un rău tocmai pentru că împietrirea nu înceta prea repede și, astfel, ca să nu fie necesar să fie împietrit și mai des.

Așadar, dacă nu este nedrept că se întind mrejele pentru păsări, cum se spune în Proverbe, ci dimpotrivă, este drept ca Dumnezeu să le ducă în mreje, după cuvântul: Ne-ai dus pe noi în mreje (Ps. 66, 11); și dacă, fără voia Tatălui, nici cea mai mică dintre păsări, adică vrabia, nu este prinsă în laț (Matei 10, 29; Luca 12, 6), - căci cine cade în laț, cade în el pentru că, înseamnă, nu a folosit aripile date lui pentru zbor cum se cuvine - atunci trebuie să ne rugăm să nu facem nimic prin care să ne învrednicim de la dreapta judecată a lui Dumnezeu să fim duși în ispită. Oricine se dedă necurăției în poftele inimii sale este dus în ispită (Romani 1, 24); și fiecare este dedat patimilor rușinoase (Romani 1:26), și fiecare, în același fel, așa cum L-a lepădat pe Dumnezeu în sine (în duh să-L cunoască pe Dumnezeu, în minte să-L aibă), este lăsat în seama minții stricate să facă ceea ce este nepotrivit (Romani 1:28).

Beneficiul ispitelor este acesta. Ceea ce este ascuns în sufletul nostru de oricine, în afară de Dumnezeu, chiar și de noi înșine, se descoperă în ispite, astfel încât devine evident ceea ce suntem. Învățăm atunci să ne cunoaștem pe noi înșine și, astfel, cu bunăvoință, să

ne observăm propriile neajunsuri și să fim recunoscători pentru binele care se descoperă în ispite. Și faptul că ispitele vin în acest scop, pentru ca cine suntem să fie descoperit sau pentru dezvăluirea secretelor inimilor noastre, este dovedit de spusele Domnului din cartea lui Iov și de pasaje din Deuteronom, care spun astfel:

„Credeți voi că M-am certat cu voi cu alt scop decât ca să vă arăt dreptatea?" Și în Deuteronom: Te-a ispitit cu necazuri, te-a chinuit cu foame și te-a hrănit cu mană (Deuteronom 8:3) și ți-a fost călăuză în pustie, unde mușcă șerpii (Numeri 21:6), scorpionii și setea (Deuteronom 8:15), ca să se descopere intențiile inimii tale (Deuteronom 8:2). Și dacă vrem să ne amintim ceva din istorie, trebuie să înțelegem că naivitatea Evei și nestatornicia duhului ei nu au fost descoperite doar atunci când Dumnezeu a disprețuit-o și Și-a îndreptat atenția către șarpe, ci, evident, existau deja înainte, pentru că șarpele s-a apropiat de ea pentru că în viclenia lui i-a observat slăbiciunea (Geneza 3:1-6). Și în Cain intenția lui rea nu a avut loc atunci când l-a ucis pe fratele său, pentru că nici înainte de asta Dumnezeu, Cel care vede inima, nu a privit la Cain și la jertfa lui (Geneza 4:5): ci răutatea lui a fost descoperită când l-a ucis pe Abel. Mai mult, dacă Noe nu ar fi băut vinul pe care îl făcuse și, prin urmare, nu s-ar fi îmbătat și nu s-ar fi golit, atunci nici insolența și nerușinarea nesăbuită a lui Ham față de tatăl său, nici respectul și evlavia fraților săi nu s-ar fi arătat (Gen. 9:20-23). Iar persecuția lui Iacov de către Esau a devenit prilejul pentru luarea binecuvântării (Gen. 27:1); dar chiar înainte de asta, sufletul său conținea semințele unui adulter și ale unui disprețuitor al sfântului (Evrei 12:15-16). Și nu am fi știut despre castitatea strălucită a lui Iosif, cu care era înarmat, astfel încât nicio poziție nu l-a înlănțuit, dacă iubita sa nu i-ar fi făcut cereri în dragoste (Gen. 39:7).

Așadar, în intervalele de timp când ispitele se schimbă, să ne oprim cu liniște și să ne gândim la nenorocirile viitoare și la toate cele posibile, pentru ca ceea ce se poate întâmpla întotdeauna să nu ne găsească nepregătiți, ci să ne găsim înarmați cu grijă. Căci ceea ce ne lipsește încă din cauza slăbiciunii omenești, când facem totul din partea noastră, veți fi completați de Dumnezeu, care în toate lucrează spre binele celor ce-L iubesc (Romani 8:28), aceia despre care El, în adevărata Sa știință dinainte, știa mai dinainte ce vor fi într-o zi în ei înșiși.

[30] Mi se pare că Luca, prin cuvintele: Nu ne duce pe noi în ispită (Luca 11:4), spusese deja acest lucru în sensul: Ci izbăvește-ne pe noi de cel rău. Probabil că Domnul s-a exprimat mai pe scurt înaintea ucenicului care deja arătase un oarecare succes și mai clar înaintea marii adunări a poporului, deoarece acesta avea nevoie încă de o îndrumare mai precisă.

Însă Dumnezeu ne izbăvește de rău, nu atunci când vrăjmașul se apropie de noi ca să ne învingă cu multele sale viclenii prin lucrătorii săi, ci atunci când ne împotrivim cu curaj necazurilor și astfel triumfăm. Tocmai acesta este sensul, după înțelegerea noastră, al cuvintelor: Multe sunt necazurile celui drept, dar Domnul îl izbăvește din toate (Ps. 34:20). Dumnezeu ne izbăvește de necazuri, nu în așa fel încât să nu ne mai atingă necazurile; căci și Pavel spune: Suferim tot felul de necazuri (2 Cor. 4:8), adică niciodată nu suntem fără necazuri; ci în așa fel încât, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu ne aflăm

niciodată într-o situație grea în necazuri. Expresia a fi tulburat, conform uzului ebraic, denotă o nenorocire rea care ne lovește împotriva voinței noastre; Dimpotrivă, expresia a fi într-o situație grea este folosită pentru cineva care se lasă de bunăvoie copleșit de împrejurări strâmtoare și cedează lor. De aceea Pavel spune foarte bine: Suferim tot felul de necazuri, și totuși nu suntem sâcâiți de ele (2 Cor. 4:8). În opinia mea, locul din Psalmi este similar cu această expresie: Am fost în necaz, dar Tu mi-ai dat loc (Ps. 4:2). Aici, loc este folosit pentru a desemna o dispoziție veselă și luminoasă a sufletului, pe care Dumnezeu ne-o dă în vremuri de greutăți, pentru că Cuvântul lui Dumnezeu ne încurajează atunci și ne mântuiește cu ajutorul Său și cu prezența Sa cu noi. Eliberarea de rău trebuie înțeleasă într-un mod similar.

Astfel, Dumnezeu îl izbăvește pe Iov de rău, nu în așa fel încât diavolului să nu i se dea putere să-l înconjoare cu aceste și acele ispite - el a primit o astfel de putere, la urma urmei - ci în așa fel încât, în toate nenorocirile sale, Iov n-a păcătuit cu nimic înaintea Domnului (Iov 1:22), ci s-a dovedit a fi drept. Căci Satana a zis: Nu în zadar cinstește Iov pe Domnul: Nu ai înconjurat tu cu un zid tot ce este afară de el, Iov, ce este în casa lui și afară de el în vecinătatea averilor lui? Nu ai binecuvântat tu pe slujitorii lui și nu i-ai făcut turmele numeroase pe pământ? Ci întinde-ți mâna și atinge-te de tot ce are, pe Dumnezeu, te va blestema în față (Iov 1:9-11), dar s-a dovedit, spre rușinea lui, a fi un calomniator al lui Iov. Pentru că acesta, deși a suferit mult, nu L-a blestemat pe Dumnezeu în față, așa cum a pretins Satana, ci a rămas statornic în slăvirea Domnului chiar și atunci când a fost dat ispititorului. Și când soția lui a zis: „Spune un cuvânt Domnului și vei muri” (Iov 2:9), atunci el o condamnă și o mustră cu cuvintele: „Vorbești ca o femeie nebună. După ce am primit binele din mâna Domnului, nu primim noi oare și răul” (Iov 2:10)? Și Satana a vorbit a doua oară despre Iov:

Piele pentru piele și tot ce are omul va da pentru sufletul său. Dar întinde-ți mâna și atinge-te de oasele și carnea lui și, pe drum, te va blestema în față (Iov 2:4-5). Dar, învins de cei virtuoși, chiar și aici a fost găsit a fi un mincinos. Pentru că, chiar și în cele mai grele suferințe, Iov a rămas statornic și n-a păcătuit cu buzele sale înaintea lui Dumnezeu în nimic (Iov 2:10).

Și după ce Iov a îndurat victorios două lupte, nu a mai fost supus unei a treia ca aceasta. Pentru că acea întreită luptă, descrisă în cele trei Evanghelii (Matei 4:1-11; Marcu 1:12-13; Luca 4:1-13), trebuia să rămână pentru Mântuitorul: de trei ori Mântuitorul nostru, în umanitatea Sa, a biruit pe vrăjmaș.

Întrucât, pentru a ne ruga lui Dumnezeu cu înțelegere, ca să nu cădem în ispită (Matei 26:41; Luca 22:40) și să fim izbăviți de cel rău (Matei 6:13), am intrat într-o examinare destul de atentă a acestor cuvinte, după ce am exprimat câteva considerații despre ele; întrucât prin ascultarea de Dumnezeu noi înșine merităm să fim ascultați de El, să ne rugăm ca să nu fim uciși în ispită (cf. 2 Corinteni 6:9) și ca atunci când ne vor lovi săgețile aprinse ale celui rău (Efeseni 6:16), să nu fim aprinși de ele. Și toți sunt aprinși de cei a căror inimă, după spusa unuia dintre cei doisprezece proroci, s-a făcut ca un cuptor (Osea 7:6); dimpotrivă, cei ce sting cu scutul credinței toate săgețile aprinse (Efeseni 6:16) aruncate asupra lor de cel rău nu sunt aprinși de ele: ei înșiși au râuri de

apă care curge în viața veșnică (Ioan 4:14). Din aceste ape rămân ineficiente săgețile înflăcărate ale celui rău; acele săgeți sunt ușor de făcut inofensive de către ele: din afluxul gândurilor divine mântuitoare, care prin luarea în considerare a adevărului se întipăresc în sufletul celui ce încearcă să ducă o viață duhovnicească, înfrângerea acelor săgeți rămâne ineficientă.

[31] Pentru a aprofunda mai mult subiectul rugăciunii, mi se pare potrivit să discutăm mai în detaliu despre starea de spirit și postura corpului pe care trebuie să le respecte cel care se roagă, locul unde trebuie să se roage, partea cerului spre care trebuie să se îndrepte privirea, în măsura în care situația permite, timpul deosebit de potrivit pentru rugăciune și altele asemenea.

Înclinația se referă la suflet, stăpânirea de sine, dimpotrivă, la trup. De aceea, având în vedere această înclinație, Pavel, așa cum s-a menționat mai sus, spune că trebuie să ne rugăm fără mânie și fără ceartă (1 Timotei 2:8); și, sugerând cum trebuie să ne comportăm în rugăciune, declară că trebuie să ridicăm mâini sfinte (1 Timotei 2:8). Și aceasta, după cum mi se pare, a împrumutat-o din Psalmi, unde se spune: Ridicarea mâinilor Mele este ca jertfa de seară (Ps. 140:2). Referitor la locul respectiv, el spune:

(1 Timotei 2:8) În ceea ce privește partea cerului, Solomon spune în cartea Înțelepciunii:

Ca să se știe că trebuie să anticipăm soarele aducând mulțumiri Ție și că înainte de ivirea zorilor trebuie să avem părtășie cu Tine (Înțelepciunea 16:28).

Așadar, cel care se pregătește să meargă la rugăciune, după părerea mea, trebuie să se oprească câteva clipe și să se pregătească, astfel încât pe tot parcursul rugăciunii să își poată păstra în sine un spirit adunat și o fervoare; trebuie să alunge de la sine orice ispită de a se distra de gânduri și, pe cât posibil, să-și amintească de măreția în fața căreia stă; trebuie să lase tot ce-i este străin și abia apoi să se îndrepte spre rugăciune, pentru că cel ce se roagă trebuie să-și întindă chiar sufletul înaintea mâinilor sale; înainte de a-și ridica ochii și inima spre Dumnezeu, înainte de a se ridica din locul său, trebuie să se înalțe cu mintea spre Dumnezeu și să se pună înaintea Domnului universului și, în același fel, trebuie să lase în urmă orice ceartă cu vinovați imaginari, așa cum și el dorește iertare de la Dumnezeu pentru tot ceea ce a păcătuit împotriva Lui și pentru care s-a făcut vinovat înaintea multora dintre vecinii săi sau pentru care, după propria conștiință, a acționat doar împotriva bunului simț.

Căci nu avem dreptul să ne îndoim că dintre toate nenumăratele poziții ale corpului, poziția cu brațele întinse și ochii ridicați în sus merită preferință; pentru că atunci se întipărește în trup o imagine a acelei calități speciale care se potrivește sufletului în timpul rugăciunii. Spunem însă că această poziție a corpului ar trebui preferată numai atunci când împrejurările o permit; pentru că în anumite circumstanțe este adesea mai potrivit să ne rugăm stând așezați, de exemplu, în cazul unor boli ale picioarelor care pot fi foarte grave; sau chiar culcat, în cazuri de febră și boli similare; și, în funcție de circumstanțe, cineva se poate ruga în așa fel încât ceilalți să nu observe; de exemplu, dacă suntem pe o corabie sau dacă ocupațiile noastre nu ne permit să fim singuri și să ne

dedicăm rugăciunii cuvenite. Trebuie să știm, de asemenea, că îngenuncherea este necesară și atunci când cineva urmează să se pocăiască de păcatele sale înaintea lui Dumnezeu și să se roage Lui pentru vindecarea de ele și iertarea lor; Îngenuncherea este un simbol al modului în care Pavel s-a prosternat, exprimându-și supunerea prin cuvintele: De aceea îmi plec genunchii înaintea Tatălui, din care își ia numele toată familia, în ceruri și pe pământ (Efeseni 3:14-15).

Îngenuncherea spirituală, numită așa deoarece tot ce există se închină înaintea lui Dumnezeu în numele lui Isus și se smerește înaintea Lui, mi se pare a fi sugerată de apostol în cuvintele: Ca în numele lui Isus să se plece orice genunchi al făpturilor de pe pământ și de sub pământ (Filipeni 2:10). Căci nu se poate admite că trupurile ființelor cerești sunt astfel formate încât să aibă genunchi trupești; căci cei care au raționat temeinic despre aceasta au arătat că trupurile lor sunt sferice. Dar cel care nu vrea să fie de acord cu aceasta, punându-se pe sine înaintea rațiunii, în alte cazuri, deși nu ar trebui să-i fie rușine de sine însuși, trebuie să recunoască un scop pentru fiecare dintre mădulare, astfel încât nimic nu să fie creat de Dumnezeu pentru acelea [ființe cerești] în zadar; și astfel va fi întrerupt de ambele părți, atât atunci când afirmă că mădularele trupești ale ființelor cerești au fost date de Dumnezeu în zadar și deloc pentru funcția lor proprie, cât și atunci când spune că măruntaiele și rectul ființelor cerești își îndeplinesc și ele funcțiile lor proprii. Și ar fi o dorință foarte prostească să te scoți din această situație dificilă acceptând presupunerea că atât la statui, cât și la ființele extradimensionale, doar exteriorul este asemănător omului, și nu interiorul. Am vrut să menționez acest lucru cu privire la îndoirea genunchilor în legătură cu investigarea și luarea în considerare a modului în care fiecare genunchi al ființelor cerești, pământești și infernale se plecă înaintea numelui lui Isus (Filipeni 2:10). Același lucru este scris de profet: Înaintea Mea, orice genunchi se va pleca (Isaia 45:23; cf. Romani 14:11).

Iar în ceea ce privește locul rugăciunii, trebuie să știm că este potrivit să ne rugăm în orice loc, cu condiția să ne rugăm, pentru că în orice loc, zice Domnul, „Mi veți aduce jertfe” (Malahi 1:11); și: „Voiesc ca oamenii să se roage în orice loc” (1 Timotei 2:8). Dar pentru a ne ruga cu liniște și a nu fi distrași în timpul rugăciunii, este mai corect să alegem în casa noastră pentru rugăciune un loc, dacă este posibil, ca să spunem așa, cel mai potrivit, și să ne rugăm în el; dar, în același timp, împreună cu discriminarea generală cu privire la loc, este necesar să aflăm dacă s-a săvârșit vreodată acolo vreo faptă rea sau dacă s-au săvârșit vreo acțiune care nu este conformă cu bunul simț, deoarece din cauza acestora, ochiul lui Dumnezeu se întoarce nu numai de la noi înșine, ci și de la locul rugăciunii noastre.

Dacă este potrivită o investigație suplimentară cu privire la acest punct (adică cu privire la locul rugăciunii), atunci trebuie să spun ceva ce va fi oarecum tentant, dar la o examinare mai atentă va părea poate important, și anume: trebuie să se ia în considerare dacă este potrivit și drept să se intre în comuniune cu Dumnezeu în locul nu numai al actului sexual ilicit, ci și al actului sexual permis, care, după cuvântul Apostolului, este permis din indulgență, și nu pentru o poruncă dată cu privire la aceasta (1 Corinteni 7:6). Căci dacă sârguința cuvenită în rugăciune este condiționată de abținerea pentru un anumit

timp, atunci poate că același lucru, acolo unde este posibil, ar trebui luat în considerare și în ceea ce privește locul.

Însă ceva atractiv, pe lângă beneficiul rugăciunii, se află și la locul ei, și anume locul adunării credincioșilor. Acest lucru este firesc. Căci în adunările credincioșilor sunt prezente atât puterile cerești, cât și puterea Domnului și Mântuitorului nostru, care este inerentă lor; în plus, sunt prezente și sufletele sfinților, în special, cel puțin în opinia mea, sufletele sfinților care au plecat deja; și ceea ce este mai sigur este că sunt prezente sufletele sfinților care încă trăiesc; cât despre cum se întâmplă acest lucru, nu este ușor de explicat. Prezența îngerilor [în întâlnirile creștine de rugăciune] poate fi dedusă din următoarele: Dacă îngerul Domnului tăbărește în jurul celor ce se tem de El, adică de Domnul, și îi mântuiește (Ps. 33:8), și dacă Iacov, nu numai în jurul lui însuși, ci și în jurul tuturor închinătorilor Dumnezeului atotștiutor, exprimă adevărul în cuvintele: Îngerul care mă izbăvește [și pe toți cei pioși] de toate relele (Gen. 48:16), atunci este cu atât mai firesc ca în timpul adunărilor drepte ale unui număr mare [de credincioși] spre slava lui Hristos, îngerul fiecăruia tăbărât în jurul celor temători de Dumnezeu, să fie lângă fiecare om a cărui ocrotire și călăuzire îi sunt încredințate, astfel încât în întâlnirile sfinților există o societate dublă: una formată din oameni, cealaltă din îngeri. Și când Rafael spune că a amintit deja de rugăciunea lui Tobit (Tob. 12:12; 3:1 etc.), și apoi de rugăciunea Sarei (Tob. 3:11-25), care mai târziu, prin căsătoria cu Tobie [cel mai tânăr], a devenit nora lui Tobie cel mai în vârstă (adică Tobit), atunci ce trebuie spus despre momentul în care mulți se adună într-un singur duh și într-un singur gând (1 Cor. 1:10) și formează un singur trup în Hristos (Rom. 12:5)? Mai mult, că puterea Domnului este inerentă în compania Lui, Pavel spune despre aceasta: În adunarea voastră, în numele Domnului nostru Isus Hristos, împreună cu duhul meu (1 Cor. 5:4), ceea ce exprimă faptul că nu numai efesenii, ci și corintenii erau părtași la puterea Domnului. Și dacă Pavel, care era încă îmbrăcat în trup, credea că poate acționa în Corint cu duhul său, atunci, desigur, ar fi rezonabil să acceptăm că exact în același mod și fericiții plecați vin cu duhul lor la adunările bisericești și, poate, chiar mai repede decât cineva se grăbește acolo cât timp este în trup. Prin urmare, rugăciunile din acele adunări nu pot fi considerate neimportante: pentru cei care sunt prezenți la ele în mod corect, ele conțin ceva extraordinar.

Însă, după cum puterea lui Isus, duhul lui Pavel și cei asemenea lui, se alătură celor și se unește cu cei care se adună cu dispoziție dreaptă, așa cum îngerii Domnului se adună în jurul fiecărui sfânt, tot așa trebuie să fim atenți ca nu cumva să fim predați îngerului Satanei printr-o viață păcătoasă, dacă cineva se dovedește nevrednic de un înger sfânt. Căci un astfel de om, dacă sunt puțini ca el, nu va fi mult timp lipsit de privegherea îngerilor, care, prin rânduială divină, slujesc ca lideri ai societății și aduc în atenția tuturor faptele rele ale unei astfel de persoane. Dar dacă numărul unor astfel de persoane a crescut și se adună după exemplul societăților omenești și mai mult pentru unele ocupații pământești, atunci devin complet neobservate [fie de Dumnezeu, fie de sfinții îngeri]. Aceasta este descoperit din cuvintele Domnului în Isaia: Și atunci nu voi dori jertfele voastre de la voi, dacă vă veți arăta înaintea Mea (Isaia 1:11-12); Îmi voi întoarce ochii de la voi, zice El; și chiar dacă vă rugați mult, tot nu vă voi asculta (Isaia 1:15). În loc de dubla adunare menționată mai sus, a oamenilor sfinți și a îngerilor binecuvântați, poate că

are loc atunci o altă dublă adunare: a oamenilor răi și a îngerilor răi. Atât sfinții îngeri, cât și oamenii pioși ar putea spune despre o astfel de adunare: Nu voi sta în sfatul deșertăciunii, nici nu mă voi asocia cu cei răi. Urăsc adunarea oamenilor răi, nu voi sta printre cei răi (Psalmul 26:4-5). Presupun că locuitorii Ierusalimului și ai întregii Iudei, împovărați de multe păcate, au căzut sub puterea vrăjmașilor lor tocmai din acest motiv, pentru că, neglijând legea, au fost părăsiți de Dumnezeu, de îngerii păzitori și cu ajutorul oamenilor sfinți; Adesea, într-adevăr, societăți întregi sunt abandonate, cad în ispite și ceea ce păreau că au li se ia (Matei 25:29; Luca 8:18), pentru că, asemenea acelui smochin (Matei 21:19; Marcu 11:13-21), care a fost blestemat și apoi s-a ofilit din rădăcini, întrucât nu a adus niciun rod în timpul foametei lui Isus, ele se ofilesc și pierd puținul din acea forță vitală supranaturală pe care o mai aveau în ele.

Aceste explicații mi s-au părut necesare aici, în definirea locului de rugăciune și în prezentarea avantajelor pe care le reprezintă locurile de adunare ale sfinților, care se adună în biserică cu frica cuvenită.

[32] Acum, se pot spune câteva lucruri despre ce parte a cerului ar trebui să ne îndreptăm atunci când ne rugăm. Dar, din moment ce există patru laturi ale cerului, și anume: nordul și sudul, vestul și estul soarelui, cine nu va fi de acord că partea spre estul soarelui indică în mod clar că ar trebui să ne îndreptăm acolo atunci când ne rugăm, ca semn că sufletele privesc spre răsăritul adevăratei Lumini?

Dacă însă cineva dorește să-și ofere rugăciunile mai bine cu ușile casei deschise, indiferent în ce direcție ar fi îndreptate ușile casei; și dacă cineva ar afirma că vederea cerului are ceva mai atractiv decât vederea zidului, în cazul în care casa nu are nicio deschidere spre răsăritul soarelui, i s-ar putea obiecta: din moment ce clădirile sunt construite prin aranjament uman cu deschideri către o parte sau alta a cerului, iar estul are un avantaj natural față de celelalte laturi ale cerului, atunci naturalul trebuie preferat celui aranjat arbitrar. Altfel, pe această bază, de ce cel care dorește să se roage liber ar considera că este mai bine să se îndrepte în rugăciune spre estul soarelui decât spre vest? Dar dacă există suficiente motive pentru a prefera estul, atunci de ce nu ar trebui respectat acest lucru în mod constant? Dar destul cu asta.

[33] Cred că este potrivit acum să mai spun ceva despre părțile constitutive ale rugăciunii și să încheiem astfel discuția despre aceasta.

Mi se pare că în rugăciune se pot distinge patru părți: tot atâtea părți am găsit distinse de Scriptură, deși sunt aici împrăștiate. Rugăciunea fiecăreia trebuie să fie alcătuită din aceste patru părți. Aceste părți sunt următoarele. La începutul și în partea introductivă a rugăciunii, trebuie, după puterea ta, să-L slăvești pe Dumnezeu, Care este slăvit prin Hristos, Care este slăvit împreună cu El în Duhul Sfânt. Apoi trebuie să adaugi mulțumire, atât generală pentru binele adus tuturor oamenilor, cât și specială, primită în mod particular. După mulțumire, cred că trebuie să te revărși înaintea lui Dumnezeu întristare pentru păcatele tale și, mai întâi, să te rogi Lui pentru vindecarea de înclinația spre păcat și eliberarea de el; în al doilea rând, pentru iertarea păcatelor săvârșite până acum. După mărturisirea păcatelor, cred că trebuie, în al treilea rând, să adaugi cereri

„despre lucruri importante și cerești”, atât speciale, cât și generale, precum și cereri pentru familie și prieteni. Și la toate acestea, încheie rugăciunea cu slăvirea lui Dumnezeu prin Hristos în Duhul Sfânt.

Aceste elemente ale rugăciunii, așa cum am menționat deja, sunt împrăștiate în toată Scriptura. Glorificarea este conținută în Psalmul 103, în următoarele cuvinte: Doamne, Dumnezeul meu, ce mare ești! Te-ai îmbrăcat cu slavă și măreție. Tu, care ești îmbrăcat cu lumină ca cu o haină, care întinzi cerurile ca un înveliș. Tu acoperi întinderile de deasupra Ta cu ape, care faci norii carul Tău, care călărește pe aripile furtunii. Tu faci pe îngerii Tăi vânturi și pe slujitorii Tăi foc. Tu ai pus pământul pe temelii tari, ca să nu se clatine în veșnicie. L-ai acoperit cu adâncul ca cu o haină. Apele stau pe munți. Ele fug de iertarea Ta și se îngrozesc de glasul tunetului Tău. (Ps. 104:1-7) Dar chiar și în cea mai mare parte a acestui psalm există o glorificare a Tatălui. Fiecare poate aduna mai multe dintre aceste laude pentru sine și poate vedea cum partea componentă a rugăciunii, lauda, este împrăștiată în multe locuri [din Scriptură]. Un exemplu de mulțumire poate servi drept exclamația lui David în a doua carte a lui Samuel, după făgăduința (2 Samuel 7:8-17) dată lui prin Natan, când acest rege, cuprins de uimire de dovezile milei lui Dumnezeu față de el, și-a exprimat recunoștința pentru aceasta în următoarele cuvinte: Cine sunt eu, Doamne, Domnul meu, și ce este casa mea, că m-ai iubit așa? Și eu eram prea mic înaintea Ta, Domnul meu! Tu ai vorbit despre casa robului Tău și despre viitorul îndepărtat. Aceasta este deja omenește, Doamne, Domnul meu! Ce-Ți-ar mai putea spune David (adică, cum aș putea să-mi exprim recunoștința în cuvinte)? Tu cunoști pe robul Tău, Doamne! Pentru robul Tău ai făcut acestea și după inima Ta ai făcut toate aceste lucruri mari, ca să faci cunoscut robului Tău, ca să Te preamărească, Doamne, Domnul meu (2 Samuel 7:18-22). Un exemplu de mărturisire a păcatelor:

Izbăvește-mă de toate fărădelegile mele (Ps. 39:9). Și în alt loc: Rănile mele put și se umplu de puturne din cauza fărădelegii mele. Sunt plecat și doborât de tot; umblu jalnic toată ziua (Ps. 38:6-7). Un exemplu de cereri în Psalmul 27: Nu mă nimici împreună cu cei răi și nu mă șterge cu cei răi (Ps. 28:3) - etc. Este drept, în cele din urmă, ca rugăciunea începută cu glorificarea să se încheie și să se încheie și cu glorificarea, și anume cu înălțarea și slăvirea Tatălui Universului prin Iisus Hristos în Duhul Sfânt, Căruia I se cuvine slava în veci.

Îndemn la martiriu

(1) Voi, cei înțărcați de lapte, înțărcați de sânul mamei voastre! Așteptați întristare peste întristare; așteptați nădejde peste nădejde. Numai pentru puțin timp; doar pentru puțin timp încă - din cauza buzelor batjocoritoare, din cauza limbajului străin (Isaia 28:9-11). Și, fiindcă tu, preaplăcutule Ambrozie și preatemeiosule Protoctet, nu mai gândiți după trup și nu sunteți copii în Hristos, ci ați ajuns la statura voastră duhovnicească și nu mai aveți nevoie de lapte, ci de hrană tare (Evrei 5:12-15); fiindcă, după Isaia, ați fost înțărcați de lapte și sunteți înțărcați de sânul mamei voastre (Isaia 28:9), atunci ascultați cum pentru cei ce au fost înțărcați de laptele mamei și sunt, ca să zicem, luptători, nu se prezice o simplă întristare, ci întristare peste întristare (Isaia 28:10). Și cine nu alungă de la sine această întristare după întristare, ci o așteaptă ca un luptător nobil, așteaptă și

nădejde după nădejde, la care devine părtaș după scurta întristare îndurată din cauza acestei nădejdi, căci tocmai aceasta este ceea ce se înțelege prin cuvintele: „Încă puțin, încă puțin” (Isaia 28:10).

[2] Străinii [necreștinii] să ne disprețuiască și să ne umilească, să ne numească leneși și nebuni; noi vrem să ne amintim cuvântul Sfintei Scripturi, că nădejdea după nădejde, dată nouă după puțină vreme, este dată spre umilință [a noastră] de buze, de limbă străină (păgâni). Și cine nu va aștepta întristare după întristare, ca după aceasta să aștepte îndată și nădejde după nădejde, dacă va socoti, împreună cu Pavel, că vremurile de acum de suferință, prin care parcă ne cumpărăm fericirea, - că aceste suferințe nu se pot compara cu slava care are să se arate în noi (Romani 8:18); și mai ales când suferința noastră ușoară, de scurtă durată - care pentru cei care stau aproape și nu sunt tulburați este ușoară și poate fi numită ușoară - cu cât este mai nemăsurată, cu atât mai mare și mai abundentă ne aduce plinătatea veșnică a slavei (2 Corinteni 4:17). Însă, în vremea când sufletul nostru este prigonit și, parcă, încearcă să ne zdrobească, trebuie să ne întoarcem ochiul duhovnicesc de la suferință și să nu privim la suferințele de acum, ci la faptul că cei ce se luptă cu dreptate în Hristos (2 Timotei 2:5), pentru statornicia lor în suferință, sunt păziți prin harul lui Dumnezeu, care revarsă binecuvântări și răsplătiri mai mult decât valorează osteneala luptătorului, și anume, răsplătiri după cum se cuvine lui Dumnezeu, care împrăștie daruri nu mici, ci mari și Își îndoiește și Își triplează îndurarea față de cei ce și-au tratat vasul pământesc (adică trupul, cf. 2 Corinteni 4:7) cât mai disprețuitor cu putință și, astfel, au arătat că Îl iubesc pe Dumnezeu din tot sufletul lor (Matei 22:37).

[3] Cred însă că cei ce-L iubesc pe Dumnezeu cu tot sufletul lor sunt aceia care, printr-o dorință sinceră de a se uni cu El, nu numai că se despart de trupul pământesc, ci și renunță la comuniunea cu orice trup (cu orice fel de lucru trupesc). Astfel de oameni, fără neplăcere și fără rezistență, părăsesc acest trup al smereniei (Filipeni 3:21) de îndată ce vine vremea, în ceea ce se numește moarte, să se dezbrace de trupul morții. Apoi se roagă împreună cu apostolul și zic: O, nenorocitul de mine! Cine mă va izbăvi de acest trup al morții? (Romani 7:24)? Căci cine, locuind în acest cort al Său și gemând sub greutatea acestui trup muritor (2 Corinteni 5:4), nici măcar nu va mulțumi dacă, ca răspuns la cuvintele:

Cine mă va izbăvi de trupul acestei morți (Romani 7, 24) - deodată va vedea că după o viață împreună cu trupul care a continuat până atunci, este eliberat de el prin moarte; cine nu va exclama cu vrednicie: Slavă lui Dumnezeu, prin Domnul nostru Iisus Hristos (Romani 7, 25). Dacă aceasta pare cuiva greu, nu simte el măcar o sete de Dumnezeu cel puternic și viu (Ps. 42, 3), nu se străduiește el după Dumnezeu precum cerbul se străduiește după izvoare de apă (Ps. 42, 3); nu spune el măcar: Când voi veni și mă voi arăta înaintea feței lui Dumnezeu (Ps. 42, 3)? Și nu numai în sinea lui recunoaște ceea ce a recunoscut și profetul, ci o mărturisește și cu buzele sale; căci profetul, la întrebarea: Unde este Dumnezeul tău? (Ps. 41:4-11) - își revarsă zilnic sufletul, mustrându-l că în necaz este trist și tulburat, apoi strigă: Voi merge la locul cortului minunat, voi intra în casa lui Dumnezeu în mijlocul unor sunete solemne de bucurie și cântări de laudă (Ps. 41:5).

[4] De aceea, aș vrea ca în timpul luptei viitoare, aducându-vă aminte de răsplata bogată din ceruri, rezervată celor prigoniți și batjocoriți pentru adevăr și pentru Fiul Omului (Matei 5:10-12), să vă bucurați, să exultați și să triumfați, așa cum s-au bucurat apostolii că au fost învredniciți să sufere batjocura pentru numele Domnului Isus (Faptele Apostolilor 5:41). Și când simțiți o deznădejde în sufletul vostru, atunci duhul lui Hristos, care locuiește în noi (Romani 8:9) și care, în măsura în care depinde de el, poate fi și el adus la deznădejde, să vă spună: Pentru ce ești, suflete al meu, așa de triști și pentru ce mă tulburi? Încrede-te în Dumnezeu, căci Îl voi lăuda iarăși (Psalmul 41:6-12). O, de n-ar fi tulburat sufletul de nimic, ci chiar și în fața judecătorilor înșiși și la vederea săbiilor scoase strălucind deasupra capului, s-ar afla sub ocrotirea păcii divine care întrece orice pricepere (Filipeni 4:7) și ar rămâne calm, plin de încrederea că cei ce părăsesc acest trup merg la locuința Domnului Universului Însuși (2 Corinteni 5:8)! Dacă nu suntem atât de tari în duh încât să păstrăm neîncetat neînfricarea în noi înșine, atunci să nu se dea pe față tulburarea sufletului și să nu fie observată de străini (păgâni), ca să avem timp să ne îndreptățim înaintea lui Dumnezeu și să-I zicem: Dumnezeul meu! Sufletul meu este foarte zdruncinat (Ps. 42:4; 6:4). Rațiunea ne cere să ne amintim de următoarea zicere a lui Isaia: Nu vă temeți de ocara oamenilor și nu vă lăsați învinși de disprețul lor (Isaia 51:7). Căci dacă Dumnezeu controlează mișcarea cerului și a corpurilor cerești și tot ceea ce este creat, ocrotit, hrănit și înmulțit prin puterea Sa divină pe pământ și pe mare sub forma feluritelor animale și plante, atunci ar fi nerezonabil să închidem ochii și să nu ne uităm la Dumnezeu, ci să ne îndreptăm cu frică privirea către cei care în curând vor muri și vor primi pedeapsa pe care o merită.

[5] Dumnezeu i-a poruncit odată lui Avraam: „Ieși din țara ta” (Gen. 12:1). Poate că în curând ne va porunci: „Părăsește din lumea aceasta”. Va fi bine pentru noi dacă vom urma această chemare. În curând, Dumnezeu ne va permite să vedem raiul, unde este ceea ce se numește Împărăția Cerurilor.

Cei care se luptă în luptă [martiri] pot vedea că întreaga viață constă într-o luptă pentru multe virtuți. Se pare că mulți dintre cei care nu aveau parte de Dumnezeu s-au străduit pentru abstinență; mulți au murit eroic pentru a rămâne credincioși șefului statului; cei care s-au îndreptat către cercetarea științifică au făcut un efort să devină mai înțelepți; cei care s-au dedicat jurisprudenței au încercat să trăiască drept. Și împotriva fiecărei virtuți, pe de o parte, există gânduri carnale (Romani 8:5-6), iar pe de altă parte, o mare parte din împrejurări exterioare. Dar, în timp ce alți oameni nici măcar nu dau impresia că, în cazul în care o nenorocire s-ar izbucni asupra celor pioși, ei sunt gata să moară pentru evlavie și preferă moartea în evlavie unei vieți nelegiuite, seminția aleasă, preoția împărătească, mulțimea sfântă, poporul dobândit [de Dumnezeu] ca proprietate (2 Petru 2:9; Exod 19:6), întreprind lupte pentru virtute. Aceștia sunt cei credincioși care cred cu inima spre dreptate și mărturisesc cu gura spre mântuire (Romani 10:10). Ei înțeleg că nu vor fi îndreptățiți decât dacă cred în Dumnezeu fără o dispoziție din inimă pentru aceasta și că nu vor atinge mântuirea decât dacă cuvintele lor sunt în acord cu dispoziția inimii lor. Cei care cred că pentru a atinge scopul în Hristos este suficient să creadă cu inima spre neprihănire, se înșală singuri dacă nu adaugă [la credința lor] și celălalt lucru, adică mărturisirea cu gura spre mântuire (Romani 10:10). S-ar putea spune chiar că este mai bine să-L onorezi pe Dumnezeu doar cu buzele, dacă inima este departe de El (Matei

15:8; Marcu 5:6; Isaia 29:13), decât să-L onorezi cu inima și să nu mărturisești cu buzele spre mântuire [adică să refuzi mărturisirea și, în consecință, să-L renunți pe Dumnezeu în mod exterior].

[6] Doresc chiar să afirm că cei care renunță la creștinism în fața unui tribunal judiciar sau în orice altă parte, chiar dacă nu venerează idolii în interior, [în exterior] totuși li se închină și, prin urmare, folosesc numele Domnului Dumnezeu ca pe un obiect nesemnificativ și fără suflet (Exod 20:7).

Astfel, poporul care se dezonorase prin curvie cu fiicele Moabului, deși nu se închinau la idoli, deja prin faptele lor le slujiseră. Cel puțin, este relatat în aceste cuvinte: Și ei [evreii] i-au invitat la jertfele zeilor lor și poporul a mâncat din jertfele lor și s-a închinat idolilor lor; și Israel a fost dedicat [slujirii] lui Beel-Peor (Numeri 25:2-3). Observați aici că nu spune: „Și au slujit idolilor”; după atâtea semne și minuni era imposibil ca într-un minut - să presupunem că a fost un minut dificil - soțiile cu care evreii căzuseră în curvie să-i poată convinge să-și considere idolii drept zei. De asemenea, după ce și-au turnat, conform cărții Exodului (32:4), un vițel, evreii, probabil, s-au închinat acestui vițel aruncat înaintea ochilor lor într-un mod pur exterior (Exod 32:8) și nu i-au adus o venerație respectuoasă.

Prin urmare, putem privi ispita care [te] amenință, [când vei fi forțat prin tortură la idolatrie], ca pe o experiență în care trebuie să mărturisim dragostea noastră față de Dumnezeu;

Aceasta este încercarea ei. Domnul te încearcă, precum este scris în Deuteronom (13:3), ca să vadă dacă iubești pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta și cu tot sufletul tău. Ci urmează pe Domnul Dumnezeul tău în încercare. Teme-te de El și păzește poruncile Lui, mai ales porunca aceasta: Să nu ai alți dumnezei afară de Mine (Exod 20:3); și aceasta: Ascultă de glasul Lui și ține-te de El (Deuteronom 13:4), Cel ce ne ia de aici și ne unește cu Sine în chipul lui Dumnezeu, precum zice Apostolul (Coloseni 2:19).

[7] Dacă orice cuvânt rău este o urâciune înaintea Domnului (Prov. 15:27), atunci cuvântul invocării unui alt zeu și jurământul rău pe soarta omului, o zeiță care nu există deloc, se dovedește a fi cu atât mai rău înaintea Lui. Când doresc un astfel de jurământ din partea noastră, trebuie să ne amintim de Cel ce a învățat: Dar Eu vă spun: Să nu jurați (Matei 5:34). Căci dacă cine jură pe Cer încalcă dreptatea față de tronul lui Dumnezeu și dacă cine jură pe pământ batjocorește, pentru că face așternutul picioarelor lui Dumnezeu un dumnezeu (Matei 5:34-35; Isaia 66:1); și dacă cine jură pe Ierusalim păcătuiește, deși este încă cetatea marelui Împărat; și dacă cine jură pe capul său cade în păcat (Matei 5:36), atunci cu cât mai mare este păcatul să juri pe soarta omului? Ar trebui să ne amintim și zicala: Pentru orice cuvânt deșert veți da socoteală în ziua judecății (Matei 12:36), și ce alt cuvânt se poate compara în lipsa de sens cu renunțarea la credință bazată pe jurământ? În niciun fel nu este îngăduit creaturilor să aducă închinare [divină] în prezența Creatorului, Care poate împlini toate dorințele și chiar le anticipează. Nici soarele însuși nu poate dori să fie cinstit de cei care sunt partea lui Dumnezeu, dar, desigur, nu poate dori așa ceva de la nimeni, ci, imitând pe cel care a spus: De ce Mă

numești bun? Nimeni nu este bun decât numai Dumnezeu Tatăl (Marcu 10:18; Luca 18:19; Matei 19:17) și pare să-i spună celui care vrea să-L onoreze: „De ce Mă numiți dumnezeu? Este un singur Dumnezeu adevărat. Și de ce Mă onorați? Închinați-vă Domnului Dumnezeului vostru și slujiți-I numai Lui (Matei 4:10; Deut. 6:13) și am un început al existenței mele. De ce vă închinați atunci la ceea ce se închină pe sine? Și eu cinstesc pe Dumnezeu Tatăl și mă închin Lui cu ascultare Lui și poruncilor Lui și mă supun deșertăciunii după voia Celui ce m-a supus în nădejde; și voi fi eliberat de robia stricăciunii, spre slava libertății copiilor lui Dumnezeu (Romani 8:20-21), pentru că și eu sunt legat în același fel de un trup trecător."

[8] Așteptăm și noi apariția vreunui profet al răutății, și poate nu doar unul, ci mai mulți. Aceștia, ca să ne omoare cu cuvântul gurii lor, ne vor vesti ca fiind cuvântul Domnului ceea ce Domnul n-a îngăduit să fie vestit (Deuteronom 18:20-22), sau ca cuvânt al înțelepciunii (1 Corinteni 12:8) ceea ce este potrivnic înțelepciunii. Dar când ni se arată un păcătos, vom zice: Sunt ca un surd care nu aude și ca un mut care nu-și deschide gura; și am ajuns ca un om care nu aude (Ps. 38:13-14). Este bine să nu luăm aminte la vorbele rele dacă nu nădăjduim la mustrarea celor ce vorbesc rău.

[9] Nu este fără folos, în vremuri de ispită spre rău, să fim atenți la ceea ce Dumnezeu vrea să ne învețe când spune: Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru. Un Dumnezeu gelos. (Exod 20:5). Așa cum un mire, încercând să-și atragă mireasa (tânara soție proaspăt căsătorită) la o viață cinstită cu el, astfel încât ea să i se dedice în întregime, o avertizează să nu-și dăruiască sentimentele altuia; dar ar acționa cu înțelepciune chiar și după ce și-ar fi arătat gelozie, pentru a-și păstra mireasa (soția) pentru el prin aceste mijloace exterioare; în același fel, după părerea mea, Dătătorul de Lege (Exod 20:5), fiind întâiul născut din toată făptura (Coloseni 1:15), și mai ales în raport cu mireasa sa (nume cu care este numit sufletul, de exemplu, în Cântarea Cântărilor; cf. Matei 9:15), se numește Dumnezeu gelos, pentru a-i feri pe cei care au auzit aceasta de curvie (idolatrie) cu demonii și așa-zișii dumnezei. Și, fiind un Dumnezeu gelos față de cei care se abată neîncetat la curvie cu dumnezei străini, El spune: M-au întărâtat la gelozie împotriva unuia care nu este Dumnezeu; și Eu îi voi întărâta la gelozie împotriva unuia care nu este popor; îi voi întărâta la mânie împotriva unui neam nechibzuit, căci focul s-a aprins în mânia Mea și va arde până la adâncul iadului (Deuteronom 32:21-22; Romani 10:19; Ieremia 15:14).

[10] Dar dacă mirele își ferește mireasa de orice atingere de necurăție asupra ei, nu pentru sine, pentru că este înțelept și lipsit de patimă, atunci face aceasta cel puțin pentru ea însăși; și văzând atingerea de necurăție și urâțenie asupra ei, nu va folosi el toate mijloacele pentru a-i vindeca și a-i îmbunătăți starea și nu va încerca să pună în propria ei fire temeliile potrivite pentru a o îndepărta de curvie? Și ce credeți - nu este oare prin invocarea unui alt dumnezeu și prin negarea Aceluia care este singurul Dumnezeu și Domn, nu este oare prin negarea mărturisirii acestui singur Dumnezeu că sufletul este cel mai întinat? Așa cum cel ce are relații sexuale cu o desfrânată devine un singur trup cu ea (1 Corinteni 6:16), tot așa, după părerea mea, cel ce Îl mărturisește public este unit în cea mai strânsă unire cu Dumnezeu - mai ales în vremuri de chin și prigoană pentru credință. Dimpotrivă, cel care se leapădă de Dumnezeu, prin chiar această renunțare se desparte, ca

să zic așa, cu o sabie ascuțită, de Cel pe care L-a lepădat și astfel rupe comuniunea cu Cel pe care L-a lepădat. De aceea, gândiți-vă la cuvântul: Oricine Mă va mărturisi înaintea oamenilor, îl voi mărturisi și Eu înaintea Tatălui Meu care este în ceruri (Matei 10:32; Luca 12:8). Nu cumva acest cuvânt este spus pentru că pentru mărturisitor constituie în mod natural atât mărturisirea, cât și o consecință și o manifestare necesară a credinței sale; dar pentru cel care neagă negarea este la fel de naturală și constituie o consecință necesară a duhului de negare care locuiește în el. Și Cel care este Cuvântul și Însuși Adevărul (Ioan 1:1; 1:14; 14:6) avea cu siguranță dreptul să spună atât mărturisitorului, cât și celui care neagă: Cu ce măsură măsurați, vi se va măsura și vouă (Matei 7:2; Marcu 4:24; Luca 6:38). „De aceea, tu, care Mi-ai măsurat măsura mărturiei tale despre Mine, vei primi de la Mine o măsură îndesată, clătinată și care dă pe dinafară; și vei pune în sânul tău ce ai primit.” (Luca 6:38) Dar tu, dimpotrivă, care Mi-ai măsurat măsura lepădării tale de Mine, M-ai și lepădat. Vei primi de la Mine măsura cu lepădarea ta de Mine.

[11] Și ce este această măsură deplină a mărturiei și ce este această măsură incompletă sau insuficientă a mărturiei, putem explica în felul următor. Dacă, în tot timpul încercării și al ispitei, nu-i dăm loc diavolului în inimile noastre, oricât de mult încearcă să ne pângărească cu gânduri rele de renunțare, oricât de mult ne zdruncină hotărârea, oricât cu ce constrângere ispititoare ne îndepărtează de la martiriu și de la perfecțiune către ceea ce este contrar lor; dacă, în același timp, nu ne pângărim buzele cu un singur cuvânt care nu este în conformitate cu mărturisirea; dacă îndurăm din partea adversarilor noștri tot felul de necinste, precum și batjocură, râs caustic și insulte și nu suntem mișcați de mila pe care o arată în exterior față de noi [căci ne numesc greșiți, nebuni și înșelați]; cu atât mai mult, dacă nu ne legăm libertatea fie prin dragoste tandră pentru soție, copii, fie pentru un presupus prieten de inimă, fie pentru proprietate, fie pentru această viață; dimpotrivă, dacă uităm de toate acestea și le abandonăm, ne predăm cu totul lui Dumnezeu, ne cufundăm în El cu viața duhului nostru și rămânem cu El în sufletul nostru ca viitori părtași ai Fiului Său unul-născut și ai aleșilor Săi, atunci putem vorbi despre măsura deplină a mărturisirii. Dar dacă păcătuim chiar și într-una dintre aceste condiții, atunci măsura mărturisirii noastre va fi neîncheiată, atunci îi diminuăm măsura și, prin urmare, vom simți nevoia a ceea ce le este necesar celor care au zidit o casă pe temelie de lemn, sau paie, sau fân (1 Corinteni 3:12).

[12] Și trebuie să ținem cont de faptul că în legământul făcut cu Dumnezeu, am intrat în ceea ce se numește o unire cu El și ne-am angajat să trăim ca creștini. Iar legământul nostru cu Dumnezeu includea obligația de a acționa în toate conform poruncilor Evangheliei. Și Evanghelia spune: Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze. Căci oricine vrea să-și mântuiască viața o va pierde; dar oricine își pierde viața pentru Mine o va mântui. Căci ce-i folosește omului dacă câștigă toată lumea și își pierde sufletul? Sau ce preț de răscumpărare va da omul pentru sufletul său? Căci Fiul omului va veni în slava Tatălui Său cu îngerii Săi și va răsplăti fiecăruia după faptele lui (Matei 16:24-27; 10:39). Și faptul că cineva trebuie să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-L urmeze pe Isus, este scris nu numai de Matei, ale cărui cuvinte le-am citat, ci și de Luca și Marcu. Ascultați cum vorbește Luca despre aceasta: Dacă voiește cineva să vină după Mine (să devină ucenicul Meu), să se lepede de

sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze. Căci oricine voiește să-și salveze viața o va pierde; dar oricine își pierde viața pentru Mine și pentru Evanghelie o va salvează. Căci ce-i folosește omului dacă câștigă toată lumea, dacă își pierde sufletul? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său? (Marcu 8:34-37)

De mult, așadar, eram obligați să ne lepădăm de noi înșine și să zicem: Nu mai sunt eu cel ce trăiește (Galateni 2:20). În prezent trebuie să se arate dacă ne-am luat crucea și L-am urmat pe Iisus, ceea ce numai atunci putem recunoaște pentru noi înșine dacă Hristos trăiește în noi (Galateni 2:20). Dacă vrem să ne mântuim sufletul, pentru a-l primi din nou, nu sub formă de suflet, ci într-o formă mai bună, atunci trebuie să-l pierdem în mucenicie. Dacă îl pierdem pentru Hristos și îl punem la picioarele Lui, murind pentru El, atunci vom aduce adevărata lui mântuire. Altfel, trebuie să ținem cont că nu ne va folosi deloc dacă vom câștiga toată lumea văzută și ne vom pierde pe noi înșine (Matei 16:26), pentru că oricine și-a pierdut odată sufletul sau este lipsit de el, chiar dacă ar câștiga toată lumea, nu va putea să-l dea pentru sufletul pierdut. Căci ea, fiind creată după chipul lui Dumnezeu, este mai de preț decât orice altceva din lume. Numai unul singur putea da răscumpărare pentru sufletul nostru, pierdut până atunci - acesta este El, care ne-a răscumpărat cu prețiosul Său sânge (1 Petru 1:19).

[13] Dacă, așadar, sunteți curioși în Hristos și animați de dorința de a vă ridica deasupra cunoașterii dobândite printr-o oglindă întunecată și în ghicitori (1 Corinteni 13:12); dacă vă grăbiți la Cel ce vă cheamă, atunci, ca prieteni ai Tatălui ceresc, Îl veți vedea curând [pe Hristos] față în față (1 Corinteni 13:12), pentru că prietenii se cunosc [unul pe altul] prin vedere, și nu în ghicitori și nu doar prin înțelegerea cuvintelor și expresiilor, simbolurilor și tipurilor; ei înțeleg esența lucrurilor spirituale și frumusețea realității. Crezând că Pavel a fost răpit în al treilea cer și acolo a auzit cuvinte misterioase pe care omul nu le poate exprima (2 Corinteni 12:2; 12:4), poți de aici concluziona că, în comparație cu cuvintele misterioase revelate atunci lui Pavel, după care a coborât din al treilea cer, vei cunoaște și cele mai importante lucruri și, după ce le vei înțelege, nu te vei mai coborî din cer, luând crucea și urmându-L pe Isus (Matei 16:24), marele nostru preot, care a trecut prin ceruri (Evrei 4:14). Dacă nu te deosebești de ucenicii lui, atunci în același fel vei trece prin ceruri și vei fi înălțat nu numai deasupra tainelor pământești, ci vei deveni mai presus decât cerul și lucrurile cerești. Căci în Dumnezeu, ca într-o comoară, este conținut necomparabil mai mult decât se poate vedea; și ceea ce este conținut în El, nicio ființă îmbrăcată cu trup nu poate înțelege înainte de a fi desprinsă de trup. Sunt convins că în Dumnezeu este ascuns și păstrat mult mai mult decât văd în El soarele, luna și oștirea stelelor și chiar mai mult decât văd în El sfinții îngeri, pe care Dumnezeu Îl face vânt și flacără de foc (Psalmul 103:4), pentru ca atunci acest lucru ascuns să fie descoperit când toată făptura va fi eliberată de robia stricăciunii, spre slava libertății copiilor lui Dumnezeu (Romani 8:21).

[14] Dar tu, venerabile Ambrozie, dacă analizezi mai atent un pasaj din Evanghelie, vei vedea că poate nimeni nu a atins vreodată o asemenea deplinătate extraordinară și mai mare de fericire decât cea care ți se va întâmpla ție dacă vei rămâne neîndoielnic în luptă; cel puțin o astfel de fericire a atins doar câțiva. Pasajul spune astfel: Odată, Petru i-a zis Mântuitorului: Iată, noi am lăsat toate și Te-am urmat, la ce ne va folosi? Isus le-a zis:

Adevărat vă spun că, la naşterea din nou [la renaştere, la înviere], când va şedea Dumnezeu pe tronul slavei Sale, veţi şedea tot aşa pe douăsprezece tronuri şi veţi judeca pe cele douăsprezece seminţii ale lui Israel. Şi oricine a lăsat fraţi sau surori, părinţi sau copii, ogoare sau case, pentru Numele Meu, va primi mult mai mult şi va moşteni viaţa veşnică (Matei 19:27-29; Marcu 10:28-30; Luca 18:28-30). Din cauza acestor cuvinte, aş vrea să am pe pământ tot atâta bogăţie câtă aveţi voi, sau chiar mai multă, şi apoi să fiu mucenic pentru Dumnezeu în Hristos, ca să pot primi de multe ori mai mult, sau, cum spune Marcu, de o sută de ori mai mult pentru aceasta (Marcu 10:30). Acest mucenic este răsplătit mult mai mult, de o sută de ori, decât puţinul pe care noi, chemaţi la el, îl lăsăm în urmă [aici pe pământ]. De aceea, când va trebui să fiu mucenic, aş vrea, pentru Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, din care îşi ia numele orice familie în ceruri şi pe pământ (Efeseni 3:15), să las în urmă ogoarele, casele şi copiii mei, ca să fiu numit tatăl a mult mai multor astfel de mucenici sau, mai concret vorbind, să devin tatăl a sute de mucenici şi copii sfinţi [ai lui Dumnezeu].

[15] Dacă cineva, într-un fel sau altul, din râvnă pentru daruri mai mari (1 Cor. 12:31), preamăreşte fericirea martirilor [dintre oameni] bogaţi, precum şi a acelor martiri care sunt părinţii martirilor, căci ei vor naşte sute de copii şi vor primi însutit pentru ogoarele şi casele lor, şi dacă, în acelaşi timp, întreabă dacă este drept ca aceşti martiri dintre bogaţi să fie răsplătiţi cu mult mai multe binecuvântări spirituale decât martirii dintre oamenii care au fost săraci în această viaţă, atunci va trebui să răspundă în acest fel. Aşa cum cei care au fost supuşi torturilor şi chinurilor prin martiriul lor au demonstrat în mod strălucit puterea curajului mai strălucit decât cei care nu au fost încercaţi prin aceste torturi şi chinuri, tot aşa şi cei care, pe lângă ataşamentul faţă de trup şi viaţă, [cei care au fost jertfiţi şi martirizaţi dintre săraci], au distrus şi au rupt lanţuri atât de puternice precum ataşamentul faţă de proprietatea pământească, le-au rupt prin puterea marii lor iubiri faţă de Dumnezeu şi prin primirea în inimă a Cuvântului lui Dumnezeu, care, fiind viu, activ şi mai ascuţit decât orice sabie cu două tăişuri (Evrei 4:12), putea rupe chiar şi aceste lanţuri puternice, să le dea acelor martiri aripi şi, ca un vultur, să-i aducă înapoi la casa Domnului lor. Dar dacă este drept ca cei care nu au experimentat chinuri şi torturi asupra lor înşişi să dea preferinţă celor care şi-au dovedit statornicia pe banca de torturi şi în felurite torturi şi chinuri şi în foc, atunci în acelaşi fel este rezonabil ca noi, săracii oameni, dacă ne va lovi martiriul, să renunţăm la avantaj în favoarea voastră, care, din dragoste creştină faţă de Dumnezeu, călcaţi în picioare onorurile atât de dorite de cei mai mulţi oameni, bogăţii atât de mari şi dragostea firească faţă de copii.

[16] Observaţi şi aici măreţia Scripturii, care promite de multe ori mai mult – sute de fraţi, copii, părinţi, ogoare şi case – dar nu o menţionează pe soţie. Nu spune: „Cine îşi lasă fraţii, surorile, părinţii, copiii sau soţia, pentru Numele Meu, va primi de multe ori mai mult pentru aceasta” (Matei 19:29). Căci, când vor învia morţii, nici nu se vor însura, nici nu se vor mărita, ci vor locui în cer ca îngerii lui Dumnezeu (Matei 22:30; Marcu 12:25).

[17] Ceea ce Iisus [Nun] le-a spus poporului [lui Israel] când i-a condus (pe israeliţi) în stăpânirea pământului făgăduit, Scriptura, desigur, ne vorbeşte şi astăzi despre acelaşi lucru. Acest pasaj spune: Temeţi-vă deci de Domnul şi slujiţi-I în dreptate şi credincioşie

(Isaia 24:14). Și când suntem ispitiți la idolatrie, Scriptura ne proclamă cu cuvintele care le urmează imediat: Lepădați dumnezeii străini cărora le-au slujit părinții voștri în țara de dincolo de râu [Eufrat, adică în Mesopotamia] (Isaia 24:2-3), slujiți Domnului (Isaia 24:14). La început, când vi s-au transmis doar primele principii ale credinței, era firesc să vi se adreseze cu astfel de apeluri: Dacă vă place să nu slujiți Domnului, atunci alegeți-vă astăzi cui veți sluji: dumnezeii cărora le-au slujit părinții voștri când locuiau dincolo de râu sau dumnezeii amoriților, în țara cărora locuiți acum (Isaia 24:15). Și catehetul tău ar putea atunci, adresându-se ție, să spună: Cât despre mine și casa mea vom sluji Domnului, căci El este Sfânt (Isaia 24, 15). Dar acum nu se mai cuvine să ți se adreseze cu astfel de cuvinte, căci atunci ai zis: Departe de noi să-L părăsim pe Domnul și să slujim altor dumnezei. Dumnezeul nostru este Domnul; El este Dumnezeul nostru. (Isaia 24, 16-18). Dar chiar și la încheierea legământului credinței [în Sfântul Botez] le-ai răspuns odată cateheților tăi: De aceea voim să slujim Domnului, căci El este Domnul nostru (Isaia 24, 18). Dar dacă cel ce rupe legămintele cu oamenii este considerat trădător și este lipsit de mântuire, atunci ce vom spune despre cei care, prin renunțare, rupe legămintele făcute cu Însuși Dumnezeu, întorcându-se la Satana, pe care l-au lepădat la botez? Nu pot fi adresate cuvintele lui Ilie unora ca aceștia: Dacă un om păcătuiește împotriva altuia, atunci se va ruga lui Dumnezeu pentru el; dar dacă un om păcătuiește împotriva Domnului, atunci cine se va ruga pentru el (1 Samuel 2:25)?

[18] O mare mulțime se adună în jurul nostru, dorind să fie martor la isprava noastră atunci când suntem chemați la martiriu. Acest lucru se întâmplă doar atunci când concurează atleți foarte faimoși, pentru că o mulțime de oameni se adună să le urmărească lupta. Și când va veni vorba de ispravă, nu vei putea spune nimic altceva despre tine decât ceea ce a spus odată Pavel despre sine: Ne-am făcut o priveliște lumii, îngerilor și oamenilor (1 Corinteni 4:9).

Întreaga lume, așadar, toți îngerii buni și răi și toți oamenii - atât cei care sunt de partea lui Dumnezeu, cât și cei de cealaltă parte (de partea idolilor păgâni) - vor auzi când vom lua asupra noastră lupta pentru credință. Și atunci îngerii din ceruri fie se vor bucura de noi și vor bate din palme (Ps. 97:8), și toți copacii câmpului cu ramurile lor și munții se vor veseli (Isa. 4:12), sau - ceea ce s-ar putea să nu ni se întâmple - puterile subterane se vor bucura, salutând cu bucurie tot răul.

„Și ca să ne facem să tremurăm și mai mult în fața ticăloasei renunțări, nu va fi deplasat să acordăm atenție la ceea ce este scris în cartea lui Isaia, și anume, ceea ce spun locuitorii iadului celor învinși și celor care au refuzat martiriul ceresc. După părerea mea, așa se spune despre apostați: Iadul cel mai de jos este întristat de sosirea ta, toți uriașii, prinții pământului, s-au trezit din cauza ta; i-au ridicat de pe tronurile lor pe toți împărații neamurilor. Toți îți vor răspunde și îți vor vorbi (Isaia 14:9-10). Și aceste forțe învinse vor spune următoarele celor învinși și captivi ai diavolului, celor care au căzut în păcatul apostaziei: Așa că și voi ați căzut în robie, ca noi (Isaia 14:10)! Și, deși cineva [odată] a nutrit o mare și glorioasă nădejde în Dumnezeu, și apoi a fost biruit de lașitate sau de suferințele care au venit asupra lui, tot va auzi de la Dumnezeu: Slava ta s-a pogorât în iad; sub tine va fi putreziciune și acoperământul tău va fi viermi.” (Isaia 14:11). Și chiar dacă cineva în mijlocul comunităților creștine strălucea și li se părea ca o stea de

dimineață, pentru că strălucea înaintea oamenilor cu faptele sale bune (Matei 5:16), dar dacă după aceea, într-o mare confruntare, pierdea dreptul la coroana biruitoare trimisă de pe un tron atât de înalt (cf. și Matei 19:28), tot va auzi: Cum ai căzut din cer, stea de dimineață? Ești zdrobit pe pământ (Isaia 14:12). Și întrucât prin apostazie apostatul este asemănat cu diavolul, atunci va auzi următoarele: Vor fi aruncați pe munți, ca un cadavru scârbos printre morți; precum este necurat un veșmânt pătat de sânge, așa ești și tu necurat (Isaia 14:19-20). Cum poate fi curat când s-a întinat cu sânge și crimă, crima odioasă a apostaziei, și s-a dovedit atât de rău?

Să ne veghem asupra noastră, ca să nu se nască în noi nici cea mai mică îndoială, dacă să renunțăm sau să ne hotărâm să mărturisim, ca să nu se întindă până la noi cuvântul lui Ilie: Până când veți șchiopăta între două păreri? Dacă Domnul este Dumnezeu, atunci urmați-L (1 Regi 18:21).

[19] Probabil că unii ne vor batjocori; vecinii noștri ne vor înconjura și vor clătina din cap (Ps. 22:8; Matei 28:39) și vă vor batjocori pe voi. Dar dacă ni se întâmplă aceasta, vom striga către Dumnezeu: „Ne-ai făcut de ocară printre vecinii noștri; ne-ai făcut de râsul și de batjocura celor din jurul nostru. Ne-ai făcut de batjocură printre neamuri [care au început să ne trateze ca pe niște oameni extrem de străini și jalnici], un lucru de care popoarele și-au clătinat din cap. Rușinea mea stă înaintea mea toată ziua și rușinea mea îmi acoperă fața, din cauza glasului batjocoritorului și al calomniatorului, din cauza privirilor vrăjmașului și ale prigonitorului” (Ps. 44:14-17). Mai mult, trebuie să ne întoarcem către Dumnezeu cu cuvântul drept al profetului: „Toate acestea au venit peste noi, dar nu Te-am uitat, nici nu am rupt legământul cu Tine și inima noastră nu s-a depărtat [de Tine]” (Ps. 43:18-19).

[20] Să ne amintim că deja în această viață, reflectând asupra cărărilor care sunt în afara ei, trebuie să strigăm către Dumnezeu: Ne-ai abătut cărările de la calea Ta (adică de la calea fericirii, pe care a umblat omul înainte de a începe să trăiască această viață pământească) (Ps. 43:19). Trebuie să ne amintim, de asemenea, că acest loc [acest pământ], în care ne aflăm într-o stare de umilință, este un loc de pedeapsă pentru suflet. Să strigăm, deci, către Dumnezeu în rugăciune: Ne-ai smerit în locul umilinței [noastre] și ne-ai acoperit cu umbra morții (Ps. 43:20). Dar, pătrunși de nădejde, ne vom aminti și de acest cuvânt: Dacă vom uita numele Dumnezeului nostru și ne vom întinde mâinile către vreun dumnezeu străin, nu ni le va cere El (Ps. 43:21)?

[21] Dar să nu mărturisim public doar credința noastră, ci și în adâncul ascuns al sufletelor noastre să o mărturisim cel mai desăvârșit, ca să avem dreptul să exclamăm împreună cu apostolul: Căci aceasta este laudărea noastră, mărturia conștiinței noastre, că am trăit în pace, în sfințenie și sinceritate înaintea lui Dumnezeu (2 Cor. 1:12). La cuvântul apostolului să adăugăm cuvântul profetului: El cunoaște tainele inimii (Is. 43:22); mai ales când, duși la moarte, trebuie să strigăm către Dumnezeu cu cuvinte pe care numai martirii I le pot adresa: Pentru Tine suntem uciși în fiecare zi (adică, în fiecare zi suntem expuși la pericol de moarte; sau: în fiecare zi este ucis unul dintre noi); suntem socotiți ca niște oi sortite la tăiere (Ps. 43:22).

Dacă modul de gândire trupesc (Romani 8:6) ne insuflă frică de judecătorii care ne amenință cu moartea, atunci ne vom aminti zicala din Proverbe: Fiul meu, cinstește pe Domnul și îți va fi bine; afară de El să nu te temi de nimeni (Proverbe 7:1).

[22] Următoarele sunt, de asemenea, relevante pentru subiectul nostru. În cartea Eclesiastului, Solomon spune următoarele: „Am glorificat pe toți morții ca fiind mai fericiți decât cei vii, oricât de mulți dintre ei ar trăi până în ceasul acesta" (Eclesiastul 4:2). Dar cine dintre morți are mai mult dreptul să fie glorificat pentru fericirea sa decât cel care a suferit de bunăvoie moartea pentru credință? Acesta a fost Eleazar, care a preferat o moarte mai glorioasă unei vieți mai josnice și s-a dus de bunăvoie la chinuri (2 Macabei 4:19). După ce s-a stabilit într-un gând strălucit, demn de cei nouăzeci de ani ai săi, de înălțimea bătrâneții sale, de noblețea părului său cărunt și de educația excelentă din copilărie și chiar mai mult (adică, după ce s-a stabilit într-un gând demn de) legea sfântă și dată de Dumnezeu, el a răspuns: „Este nedemn de veacul nostru să fim ipocriți, ca nu cumva mulți dintre tineri, presupunând că Eleazar, în vârstă de nouăzeci de ani, s-a convertit la păgânism, ei înșiși, din cauza ipocriziei mele și de dragul scurtei vieți a acestei vieți, să cadă și ei în același fel în ispită și astfel ca bătrânețea mea să fie pătată de o rușine adâncă." Mai mult, chiar dacă în prezent scap de chinurile oamenilor, nu voi scăpa de dreapta Celui Atotputernic; știind că și acesta este fratele celor care au disprețuit astfel de chinuri crude și că este plin de aceeași hotărâre ca și ei, a recurs la alte mijloace și a ales o altă cale [pentru a-l câștiga de partea sa]. El a crezut că va putea să-l convingă și să-l încline la ascultare cu asigurări jurate că îl va îmbogăți și îl va face fericit, că îl va primi ca unul dintre prietenii săi și că-i va încredința funcții guvernamentale, numai dacă va refuza să-și îndeplinească legile domestice (2 Mac. 7:24).

Însă, neavând nimic de făcut prin aceasta, pentru că tânărul nici măcar nu a luat aminte la cuvintele lui, ca și cum acestea ar conține propuneri contrare intenției sale, Antioh a chemat-o pe mama tânărului la el și a îndemnat-o să-i dea băiatului un sfat salvator [în situația lui]. Mama s-a prefăcut că este dispusă să-și convingă fiul să îndeplinească dorința regelui și, batjocorindu-l pe tiran, a apelat la inima fiului ei cu multe cuvinte care l-au inspirat curaj (2 Mac. 7:27-29), așa că tânărul nu l-a așteptat pe călău, ci l-a chemat el însuși cu cuvintele: Ce aștepți și de ce zăbovești? Suntem ascultători de legea dată de Dumnezeu și nu putem fi de acord cu nicio poruncă care este contrară cuvântului lui Dumnezeu (1 Mac. 7:25-30). Și a exprimat o astfel de judecată despre tiran ca și cum acesta nu ar fi fost inculpatul, ci însuși regele, pronunțând sentința asupra celui condamnat, ca și cum el ar fi fost judecător peste el și nu cel judecat de el. Anume, tânărul a afirmat că el, tiranul, care a pus mâinile peste copiii cerului, nu va scăpa de judecata Dumnezeului Celui Atotputernic și Omniștiutor (2 Mac. 31-36).

[27] Atunci [torționiștii] au devenit martori la cum mama fiilor ei torturați a îndurat suferințele și moartea cu un curaj puternic, căci roua fricii de Dumnezeu și suflarea evlaviei nu au lăsat să se stingă în ea, în ea, acel foc matern (focul iubirii naturale și materne), care se aprinde în multe mame în timpul celor mai grele nenorociri (ale fiilor) lor [cum ar fi, de exemplu, în timpul martiriului lor].

Am găsit oportun în acest caz să citez aceste fragmente din Scriptură, pentru a vedea ce poate inspira frica de Dumnezeu și dragostea pentru Dumnezeu, care este incomparabil mai capabilă decât orice altă dragoste, chiar și în mijlocul celor mai grele suferințe și al celor mai crude chinuri.

[28] Ce semnificație are martiriul și ce dreptate ne conferă în raport cu Dumnezeu se poate înțelege din următoarele. Întrucât sfântul este într-un anumit sens ambițios și se recunoaște obligat să-I răsplătească lui Dumnezeu pentru binele pe care Dumnezeu i l-a cerut, el întreabă cum ar putea să-I răsplătească lui Dumnezeu pentru tot ce a primit de la El. Și constată că, pentru aceste binele pe care îl oferă, un om cu intenții bune nu poate oferi nicio altă satisfacție corespunzătoare măreției lor decât moartea de martir. Tocmai despre aceasta este scris: Ce voi răsplăti Domnului pentru tot ce a făcut pentru mine? Și apoi el (adică psalmistul) adaugă: Voi lua paharul mântuirii și voi chema Numele Domnului (Ps. 115:3-4). Dar paharul mântuirii este numit de obicei martiriu, pe care îl găsim în Evanghelie. Când cei care doreau să stea de-a dreapta și de-a stânga Lui în Împărăție arătau prin aceasta dorința pentru cele mai înalte locuri de onoare, Domnul le-a zis: Puteți voi să beți paharul pe care-l beau Eu? (Matei 20:21-22)? Prin pahar el a înțeles martiriul, lucru revelat de următorul pasaj: „Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta. Totuși, să nu fie ce voiesc Eu, ci ce voiești Tu” (Marcu 14:36; Matei 24:39; Luca 22:42). Mai mult, din aceasta aflăm că cel ce bea paharul pe care l-a băut Isus va ședea pe tron cu Împăratul împăraților și va domni și va judeca împreună cu El. Aceasta este ceea ce înseamnă paharul mântuirii: oricine îl primește va chema și Numele Domnului; și oricine cheamă Numele Domnului va fi binecuvântat (Ioel 2:32; Romani 10:13).

[29] Cine nu înțelege cu adevărat sensul Scripturii – poate din cauza cuvintelor: „Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta” (Matei 26:39) – va considera că Mântuitorul s-a temut înainte de suferințele Sale; iar dacă s-a temut, atunci cine va putea după acestea să-și păstreze neînfricarea?

Dorim mai întâi să-i întrebăm pe cei care gândesc astfel despre Mântuitor, dacă El a fost mai prejos decât Cel ce a zis: Domnul este lumina și Mântuitorul meu: de cine mă voi teme? Domnul este apărătorul vieții mele: de cine voi tremura? Chiar dacă cei răi vor veni împotriva mea ca să-mi mănânce carnea, atunci ei, vrăjmașii mei și asupritorii mei, vor ceda și vor cădea la pământ. Chiar dacă o oștire ar tăbărî împotriva mea, inima mea nu se va teme etc. (Ps. 27:1-3). Aceste cuvinte nu sunt, fără îndoială, referite de profet la nimeni altul decât la Mântuitorul, care, fiind luminat de Tatăl Său și mântuit de El, nu se temea de nimeni și, fiind protejat de Dumnezeu, nu tremura pe nimeni. Inima Lui nu s-a înspăimântat de nimic când toată puterea lui Satana a ieșit împotriva Lui; dimpotrivă, când a stârnit război împotriva Lui. Inima Lui, impregnată de învățături sfinte, și-a pus nădejdea în Dumnezeu. Însă același om nu putea, pe de o parte, să spună din sfială: Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta (Matei 26:39), și, pe de altă parte, să strige cu hotărâre: Chiar dacă o oaste întreagă ar tăbărî împotriva mea, inima mea nu se va teme (Psalmul 26:3).

Pentru ca nimic din pasajul analizat să nu ne scape, să acordăm atenție și pronumelui demonstrativ adăugat cuvântului „pahar” de către cei trei evangheliști. Matei scrie că Domnul a spus astfel:

„Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta” (Matei 26:39); Luca: „Tată, dacă este voia Ta, să depărtezi de la Mine paharul acesta” (Luca 22:42). Marcu: „Leo, Părinte, toate lucrurile sunt cu putință Ție; depărtează de la Mine paharul acesta” (Marcu 14:36). Dar gândește-te, poți numi orice moarte de martir, indiferent din ce motiv s-ar fi produs, un pahar? Gândește-te, nu trebuie să afirmi că prin cuvintele: Depărtează de la Mine paharul acesta” (Matei 26:39) Mântuitorul nu a vrut să respingă martiriul în general - atunci ar fi spus: Depărtează de la Mine paharul „acea” - ci poate că a vrut să respingă doar acest fel special de martiriu? Și judecă singur: nu a vrut Mântuitorul să respingă acest fel special de martiriu prin cererea Sa rugătoare pentru că avea în minte, ca să spunem așa, diferite feluri de pahare, cântărind efectele unuia sau altuia dintre ele și diversele lor avantaje, care erau cunoscute de înțelepciunea Sa profundă și neobosită? În loc de paharul destinat Lui, poate că în adâncul sufletului Său și-a dorit un pahar mai greu, pentru ca printr-un alt pahar să poată arăta un astfel de beneficiu care să se distingă printr-o mai mare universalitate și să se poată extinde la un număr mai mare de oameni? Dar nu aceasta era voința Tatălui, mai înțeleaptă decât voința [omenească] a Fiului. Voința Tatălui călăuzește lucrurile pe alte mijloace și căi decât cele la care se gândea Mântuitorul.

Iar în ceea ce privește psalmii, este evident că paharul Mântuitorului este numit aici moartea mucenicilor. De aceea, următoarele sunt legate aici de cuvintele: Voi lua paharul mântuirii și voi chema numele Domnului: Scumpă este înaintea Domnului moartea sfinților Lui (Ps. 105, 4-6). Și de aceea, ca sfinți ai lui Dumnezeu și, mai mult decât atât, nevrednici ai Lui, ne stă înaintea o moarte scumpă, adică, dacă pentru creștinism și pentru credință murim nu o moarte obișnuită marcată de evlavie, ci o moarte specială a celor aleși.

[30] Să ne amintim și de păcatele pe care le-am săvârșit și că fără botez este imposibil să primim iertarea lor, că legile Evangheliei nu ne îngăduie să fim botezați a doua oară cu apă și Duh [Sfânt] pentru iertarea păcatelor și că [în loc de aceasta] dreptul la botez ne este acordat doar prin martiriu. Tocmai aceasta se numește acesta (adică martiriul), iar acest lucru este evident din faptul că la cuvintele: Puteți avea paharul cu care beau Eu? se adaugă: Sau să fiți botezați cu botezul cu care sunt botezat Eu (Marcu 10:38; Matei 20:22)? Și în alt loc se spune: Trebuie să fiu botezat cu botez și cum tânjesc până se va săvârși (Luca 12:50).

Gândiți-vă, nu slujește botezul mărturisirii la mântuirea și purificarea multora, în același fel în care botezul Mântuitorului a devenit un mijloc de curățire pentru lume? Așa cum preoții, care slujeau conform prescripției legii mozaice, mijloceau pentru iertarea păcatelor [ale israeliților] prin intermediul boilor și berbecilor (Lev. 16:3 și următoarele; Evr. 9:13), tot așa sufletele celor care au fost junghiați pentru mărturia lor despre Isus (Apoc. 20:4; 6:9) nu stau în zadar sub altarul ceresc: ei mijlocesc pentru iertarea păcatelor celor care le trimit rugăciuni. De asemenea, știm că, așa cum Marele Preot Isus Hristos S-

a adus pe Sine Însuși ca jertfă (Evr. 9:14), tot așa și bătrânii, al căror Mare Preot este El, se oferă pe Sine ca jertfă și, prin urmare, își au cu adevărat locul la altar. Dar dintre preoți, unii erau preocupați de slujba divină - aceștia erau cei fără prihană, care aduceau și ei jertfe fără prihană; în timp ce alții, dați păcatelor enumerate de Moise în cartea Leviticului (21:17-21), au fost excluși de la altar. Dar cine este preotul fără prihană, care oferă și el o jertfă fără prihană, dacă nu cel care este ferm în mărturisirea sa și a împlinit pe deplin tot ceea ce cere conceptul de martiriu, despre care s-a spus deja mai sus (11)?

[31] Nu ar trebui să ne surprindă faptul că o fericire atât de mare a martirilor, legată de pace, de tăcere și liniște, începe într-o vreme aparent mohorâtă și, ca să spunem așa, hibernală. Fiecare dintre cei aleși trebuie să experimenteze mai întâi timpul iernii pe calea cea strâmtă și îngustă [a acestei vieți pământești (Matei 7:14)] și prin aceasta să arate dacă a învățat să conducă cârma, astfel încât apoi, după ce iarna a trecut, să se vorbească despre cele ce urmează în cartea Cântarea Cântărilor. Și aici se spune: Preaiubitul meu a început să-mi zică: Scoală-te, iubita mea, frumoasa mea, porumbița mea! Iată, iarna a trecut, ploaia s-a terminat și a încetat (Cântarea Cântărilor 2:10-11). Și trebuie să vă amintiți că cuvântul „a venit iarna" nu trebuie înțeles altfel decât în felul următor: „În iarna de față (vremurile de persecuție ale creștinilor) trebuie să vă declarați puterea și curajul." Și când trece iarna, ploaia se termină și se oprește, atunci se vor arăta florile (Cântarea Cântărilor 2:12), căci cei sădiți în casa Domnului vor înflori în pridvorul Dumnezeului nostru (Psalmul 91:14).

[32] Și trebuie să știm că vrăjmașul nostru, după ce am fost convinși de Iisus să părăsim idolii și politeismul, vrea să ne încline spre idolatrie, nu prin cuvinte, ci prin sila. De aceea, împotriva celor dintre noi asupra cărora dobândește putere, aplică o asemenea violență [adică persecuție și tortură, aplicate creștinilor la instigarea diavolului]. Prin aceste mijloace încearcă să ne transforme fie în martiri, fie în închinători la idoli. Dar foarte des spune chiar și acum: Toate acestea vă voi da vouă, dacă vă veți arunca la pământ și vă veți închina Mie (Matei 4:9).

Să fim deci în pază, ca să nu ne închinăm idolilor și să ne supunem demonilor. Idolii păgânilor sunt demoni (Ps. 96:5; 106:37; 1 Cor. 10:20). Dar ar fi o nebunie să părăsim jugul dulce al lui Iisus Hristos și povara Lui ușoară (Matei 11:30) și să ne plecăm din nou sub jugul demonilor și să luăm asupra noastră greutatea împovărătoare a păcatelor, după ce am înțeles că inima unui închinător la idoli este cenușă și viața lui este mai puțin valoroasă decât gunoiul (Înțelepc. 15:10) și după ce am declarat că părinții noștri s-au închinat la idoli mincinoși și niciunul dintre ei nu a putut aduce ploaie pe pământ (Ier. 14:22).

[33] Nebucadnețar a poruncit odată să se construiască o statuie de aur și i-a amenințat pe Anania, Azaria și Mișael că vor fi aruncați într-un cuptor aprins dacă nu i se vor închina (Daniel 3:1-15). Dar Nebucadnețar ne cere aceeași părere nouă, celor care am venit de cealaltă parte a râului și care suntem adevărați evrei. Să-i imităm pe sfinții Anania, Azaria și Mișael (Daniel 3:16 etc.), ca să simțim și noi acea rouă cerească care va stinge orice foc din noi și ne va împrospăta mintea. Poate că chiar și acum Haman vrea ca voi, noi Mardohei, să-i aduceți omagii (Estera 3:5); dar să-i spuneți: Nu voiesc să dau omului mai

multă slavă decât slava Dumnezeului lui Israel (Estera 4:17). Împreună cu Daniel, să încercăm să-l distrugem pe Bel (idolul babilonienilor) și să ucidem balaurul cu cuvântul lui Dumnezeu (Daniel 14:2-26), pentru ca leii, când vom fi aproape de gurile lor, să nu ne facă rău; dimpotrivă, astfel încât ei, neputând să ne înghită pe noi, să devoreze doar pe cei care ne îndură această încercare (Daniel 14:22-24; 30-41).

[34] Și trebuie să observăm că prezicerile Mântuitorului despre martiriu sunt conținute în cuvântările Sale nu către popor, ci către apostoli. După ce s-a spus mai înainte: „Aceștia doisprezece i-a trimis Isus și le-a poruncit, zicând: Nu mergeți pe calea neamurilor etc." (Matei 10:5) - se spune: „Păziți-vă de oameni; vă vor da în mâinile soboarelor, vă vor biciui în sinagogile lor și vă vor târî înaintea dregătorilor și a împăraților, din pricina Mea, ca să mărturisiți înaintea lor și a neamurilor." Dar când vă vor da în mâinile lor, nu vă îngrijorați ce sau cum veți vorbi, căci nu voi veți vorbi, ci Duhul Tatălui vostru va vorbi în voi. Fratele va da la moarte pe fratele său și tatăl pe copilul său; copiii se vor ridica împotriva părinților și-i vor omorî. Veți fi urâți de toți pentru Numele Meu; dar cel ce va răbda toate lucrurile până la sfârșit va fi fericit. Când vă vor prigoni într-o cetate, fugiți în alta; iar dacă vă vor prigoni din aceasta, fugiți în alta. Adevărat vă spun că nu veți fi străbătut cetățile lui Israel până va veni Fiul Omului. (Matei 10:17-23)

Și Luca scrie așa: „Când vă vor scoate din sinagogă înaintea dregătorilor și a stăpânirilor, nu vă îngrijorați cum vă veți apăra sau ce veți zice, căci Duhul Sfânt vă va învăța ce veți zice" (Luca 12:11-12). Și mai departe: „Întăriți-vă, dar, inimile și nu vă îngrijorați de apărarea voastră; căci vă voi da o gură și o înțelepciune, căreia nu vor putea să se împotrivească toți protivnicii voștri. Veți fi vânduți de părinți, de rude, de prieteni și de frați; vor ucide pe unii dintre voi și veți fi urâți de toți pentru Numele Meu, dar nici un fir de păr din capul vostru nu se va pierde. Prin răbdarea voastră vă veți dobândi sufletele" (Luca 21:14-19).

Și Marcu spune același lucru: „Când vă vor duce și vă vor da în mâna Domnului, nu vă îngrijorați și nu vă întristați mai dinainte; ci spuneți ce vi se va da în minte în ceasul acela, căci nu voi veți vorbi, ci Duhul Sfânt. Atunci fratele va da la moarte pe fratele său și tatăl pe copilul său; copiii se vor ridica împotriva părinților și-i vor omorî. Și veți fi urâți pentru Numele Meu. Cine va răbda până la sfârșit, acela va fi binecuvântat." (Marcu 13:11-13)

Iar următoarea încurajare la martiriu din Matei nu se adresează nimănui altcuiva decât celor doisprezece [apostoli]. Și trebuie să o ascultăm, căci dacă o ascultăm, vom fi frați cu apostolii care au ținut-o în seamă și vom fi numărați printre ei. Aceste cuvinte sunt următoarele: Nu vă temeți de cei ce ucid trupul, dar sufletul nu pot să ucidă. Ci temeți-vă de Cel ce poate să piardă trupul și sufletul în gheenă (Matei 10:28).

În legătură cu aceste cuvinte, Domnul ne învață și că fără Providența Divină nimeni nu poate fi adus la isprava martiriului. Nu se poate cumpăra două vrăbii pentru un ban? Și niciuna din ele nu cade la pământ fără voia Tatălui Ceresc. Dar chiar și perii capului vostru sunt toți numărați. De aceea nu vă temeți: voi sunteți mai de preț decât o mulțime de păsări. De aceea, oricine Mă va mărturisi înaintea oamenilor, îl voi mărturisi și Eu

înaintea Tatălui Meu care este în ceruri; dar oricine se va lepăda de Mine înaintea oamenilor, îl voi lepăda și Eu înaintea Tatălui Meu care este în ceruri (Matei 10:29-33). Luca are același lucru: Vă spun vouă, prietenii Mei: Nu vă temeți de cei ce ucid trupul și după aceea nu mai au ce face. Dar vă spun vouă de cine să vă temeți: Temeți-vă de cel ce, după ce a ucis, are putere să arunce în neam. Da, vă spun vouă: Temeți-vă de el. Nu se vând oare cinci vrăbii pentru doi ban? Și niciuna din ele nu este uitată înaintea lui Dumnezeu? Dar chiar și perii capului vostru sunt toți numărați. „De aceea, nu vă temeți; voi sunteți mai de preț decât toată mulțimea vrăbiilor. Dar vă spun că, pe oricine Mă va mărturisi înaintea oamenilor, și Fiul omului îl va mărturisi înaintea îngerilor lui Dumnezeu.” (Luca 12:4-9) Și în alt loc: „Căci de oricine se va rușina de Mine și de cuvintele Mele, și Fiul omului se va rușina de el, când va veni întru slava Sa și a Tatălui și a sfinților îngeri.” (Luca 9:26)

Cei ce ne ucid ne iau viața trupului; aceasta este ceea ce afirmă afirmația dată de Matei și Luca în aceleași cuvinte: Nu vă temeți de cei ce ucid trupul (Matei 10:28; Luca 12:4), și apoi, după ce au ucis trupul, nu pot ucide sufletul, chiar dacă ar vrea, pentru că nu pot face nimic mai mult (Luca 12:4). Cum ar putea fi ucis sufletul, mărturisire care înviorează? Nu mărturisește oare Cel care în Isaia ne încurajează să depunem mărturie despre aceasta, atât El Însuși, cât și prin Fiul Său: Fiți martori ai Mei și Eu, Domnul Dumnezeu, voi mărturisi despre voi, împreună cu Fiul pe care L-am ales (Isaia 43:10, conform LXX). Și luați aminte la aceasta, că Isus a dat această poruncă nu robilor Săi, ci fraților Săi: Nu vă temeți de cei ce ucid trupul și după aceea nu mai au ce face (Luca 12:14; Matei 10:28). Trebuie să ne temem de Cel ce poate să piardă și sufletul și trupul în Gheenă (Matei 10:28) și care are puterea să arunce în Gheenă după ce a ucis (Luca 12:5).

Iar dacă cineva [în afară de apostoli] are perii din cap numărați, aceia sunt cei ce sunt decapitați pentru Isus. Așadar, să ne declarăm mărturisitori ai Fiului, să mărturisim aceasta înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și înaintea celor ce nu sunt zei (adică idoli păgâni; Deut. 32:21), pentru ca El, ai cărui mărturisitori ne declarăm noi, să ne mărturisească, ca răsplată pentru aceasta, înaintea lui Dumnezeu, Tatăl Său, și pentru ca cel ce L-a mărturisit pe pământ să-L mărturisească în cer.

[35] Cine dintre cei care cugetează la aceasta nu va exclama împreună cu apostolul: „Suferințele vremii de acum nu sunt vrednice să fie puse alături de slava care are să se arate în noi” (Romani 8:18). Și dacă este așa, atunci nu va fi mărturisirea noastră înaintea Tatălui mai slăvită decât mărturisirea noastră înaintea oamenilor? Și oare mărturia Fiului lui Dumnezeu, rostită de martiri pe pământ, poate fi comparată cu mărturia Celui din ceruri despre ei, despre Care au mărturisit ei aici? Iar cel care intenționează să se lepede de [Fiul lui Dumnezeu] înaintea oamenilor, să-și aducă aminte și de Cel care a rostit aceste cuvinte: „Și Eu mă voi lepăda de El înaintea Tatălui Meu, care este în ceruri” (Matei 10:33).

În plus, este necesar să se ia în considerare faptul că, dacă cineva mărturisește pe Fiul Omului înaintea oamenilor, el, în măsura în care depinde de el, dă prin aceasta slavă Autorului religiei creștine, înaintea Căruia îl mărturisește; dar El, pe care Îl mărturisește Cel Întâi Născut din toată făptura (Coloseni 1:15) și Fiul Omului. El, pentru mărturisirea

Fiului lui Dumnezeu și Omului, va primi slăvire de la Tatăl Ceresc și de la îngerii lui Dumnezeu. Dar dacă nu este vrednic cel ce se laudă pe sine, ci pe cel ce Îl laudă Domnul (2 Corinteni 10:18), atunci cum nu poate cineva să considere slăvit pe cel ce este recunoscut ca vrednic de slăvire de către Tatăl Ceresc și de către îngerii lui Dumnezeu? Dacă acesta este slăvit, și cei ca el, pe care Domnul îi ispitește cu chinuri și torturi, ca aurul într-un cuptor de topit, și îi primește ca jertfă de tot (Înțelepciunea 3:6), atunci ce putem spune despre cei care au fost ispitiți în cuptorul ispitei și în același timp s-au lepădat [de Fiul lui Dumnezeu], care, fiindcă L-au lepădat înaintea Tatălui Ceresc și înaintea îngerilor lui Dumnezeu, El se va lepăda și de El? Cine leapădă pe toți, cine merită lepădarea?

[36] În lupta (mărturisirii credinței noastre) trebuie nu numai să ne declarăm statornicia într-o asemenea măsură încât să nu ne lepădăm [de Hristos], ci nici să nu ne fie rușine dacă ni se pare celor care se împotrivesc lui Dumnezeu că ne expunem rușinii. Mai ales tu, preasfinte Ambrozie, să nu te rușinezi de aceasta, tu, care ai primit semne de respect din atâtea cetăți și ai fost primit în ele cu atâtea onoruri. Nu trebuie să te rușinezi când, ca și cum ar fi în triumf, ești condus și porți crucea lui Iisus, urmându-L (Matei 10:38; 16:24) - după Cel ce te va preceda în calea către domnitori și împărați (Matei 10:18), ca să-ți dea ca tovarăș gură și înțelepciune (Luca 21:15); așa cum [nu trebuie să te rușinezi de aceasta] și Proctet, tovarășul lui, și tovarășilor tăi mucenici, care împlinesc ceea ce mai lipsește în suferința pentru Hristos (Coloseni 1:24). El [Hristos] te va însoți pe drumul spre rai și îți va arăta cum poți trece pe lângă heruvim și sabia lui de flăcări, care se întoarce în ambele părți, păzind calea spre pomul vieții (Gen. 3:24). Căci, păzind calea spre pomul vieții, amândoi - [atât heruvimul, cât și sabia de flăcări] - îl păzesc, ca nimeni nevrednic să nu treacă pe lângă el spre pomul vieții. Cei care, pe temelia deja pusă de Iisus Hristos, ca să zicem așa, au îngrămădit lemne, fân și miriște (1 Cor. 3:11-12), sau acestea atât de ușor de aprins și cu atât mai ușor de ars lemne de foc ale renunțării, sunt întorși de acea sabie de flăcări. Dimpotrivă, cei pe care, după însușirile lor, acea sabie de flăcări nu-i poate atinge, pentru că n-au făcut în viața lor nicio faptă care să-i poată da hrană - pe aceia îi întâlnesc heruvimii și îi însoțesc la pomul vieții și la toți ceilalți pomi pe care Dumnezeu i-a sădit în Răsărit și i-a făcut să crească din pământ (Gen. 2:8-9).

Însoțiți în rai de Isus, nu veți lua aminte la șarpele învins de El și călcat în picioare (Gen. 3:1 și următoarele; Romani 16:20), pentru că El (Hristos) ne-a dat putere să călcăm peste șerpi și peste scorpioni și peste toată puterea vrăjmașului, ca să nu ne facă niciun rău (Luca 10:19).

[37] Așadar, nimeni nu trebuie să se tăgăduiască de Fiul lui Dumnezeu, nici să se rușineze de el, ci să asculte de cuvântul Lui: „Pe cine se va tăgădui de Mine înaintea oamenilor, de acela mă voi tăgădui și Eu înaintea Tatălui Meu care este în ceruri” (Matei 10:33; Luca 12:9), precum și de altul: „De cine se va rușina de Mine și de cuvintele Mele, și Fiul Omului se va rușina de el, când va veni întru slava Sa și a Tatălui Său și a sfinților îngeri” (Luca 9:26).

Isus a îndurat odată crucea, disprețuind rușinea și de aceea S-a așezat la dreapta lui Dumnezeu (Evrei 12:2). Iar urmașii Săi, dacă vor disprețui rușinea, vor ședea cu El în cer

pe tronuri și vor domni cu El, care n-a venit pe pământ să aducă pace, ci sabie (Matei 10:34).

Întrucât cuvântul lui Dumnezeu este viu și lucrător și mai ascuțit decât orice sabie cu două tăișuri; întrucât pătrunde până la despărțirea sufletului și a duhului, a măduvei și a oaselor și judecă simțămintele și gândurile inimii (Evrei 4:12), el oferă sufletului nostru ca premiu victorios acea pace care întrece orice pricepere (Filipeni 4:7), pe care Hristos a lăsat-o apostolilor Săi (Ioan 14:27). Și a aruncat sabia între chipul celui pământesc și cel ceresc (între chipul lui Adam și Hristos), adică între omul de jos din noi și cel de sus (1 Corinteni 15:47-49), pentru ca deja în această viață să ia în stăpânire omul nostru ceresc și, mai târziu, dacă nu merităm despărțirea [de El], să ne facă cu totul cerești. Și a venit nu numai să aducă o sabie pe pământ (Matei 10:34), ci și foc, despre care vorbește astfel: „Aș vrea să fie deja aprins" (Luca 12:49).

O, dacă acest foc s-ar aprinde și în noi și ar mistui toate gândurile pământești și trupești; o, dacă v-ați hotărî cu toată gata să fiți botezați cu acel botez [botezul sângeros al muceniciei] pe care El a voit să se săvârșească mai curând (Luca 12:50).

Și tu, [Ambrozie], care ai soție și copii, frați și surori, aduceți-vă aminte de cuvântul acesta: „Dacă vine cineva la Mine și nu urăște pe tată și pe mamă, soție și copii, frați și surori, nu poate fi ucenicul Meu." (Luca 14:26) Amândoi aduceți-vă aminte de cuvintele acestea:

Dacă vine cineva la Mine și nu-și urăște sufletul, pe lângă toate cele ce s-au zis, nu poate fi ucenicul Meu (Luca 14:26). Urându-ți sufletul, îl vei păstra prin această ură față de viața veșnică. Căci este zis: „Cine își urăște sufletul, îl va păstra pentru viața veșnică" (Ioan 12:25).

Așadar, urâți-vă sufletele de dragul vieții veșnice, fiind convinși că Isus ne învață o ură bună și utilă. Dar, așa cum trebuie să ne urâm sufletele pentru a le păstra pentru viața veșnică, tot așa și tu, [Ambrozie], care ai soție și copii, frați și surori, trebuie să-i urăști pentru a le folosi prin această ură, căci tocmai prin această ură vei deveni prietenul Ei și vei ajunge în poziția în care le vei putea face bine.

[38] În același timp, amintiți-vă că Cel care, inspirat de Duhul Sfânt, S-a rugat pentru copiii martirizați pe care îi lăsase în urmă din dragoste pentru Dumnezeu, a spus: Înfiați și pe fiii lor junghiați (Ps. 79:11). Să știți doar că copiii trupești nu sunt copiii lui Dumnezeu (Rom. 9:8); și așa cum s-a spus seminței lui Avraam (adică seminței trupești a lui Avraam sau seminței lui Avraam după descendența sa naturală, ca, de exemplu, lui Ismael): Știu că sunteți sămânța lui Avraam (Ioan 8:37), și aceasta: Dacă ați fi copiii lui Avraam, ați face lucrările lui Avraam (Ioan 8:39); exact în același fel li se va spune copiilor voștri: „Știu că sunteți sămânța lui Ambrozie" și din nou:

„Fiind copii ai lui Ambrozie, faceți lucrările lui Ambrozie." Dar, fără îndoială, ei vor face astfel de lucrări, pentru că printr-o astfel de plecare le veți aduce mai mult folos decât dacă ați fi rămas cu ei. Pentru că atunci când veți realiza că sunt copiii voștri, și nu doar

sămânța voastră, atunci îi veți iubi cu mai multă înțelepciune și vă veți ruga pentru ei cu mai multă înțelepciune.

„De aceea, să nu se iasă niciodată de pe buzele voastre zicerea aceasta: Cine iubește pe fiu sau pe fiică mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine” (Matei 10:37). Și: „Cine își găsește viața o va pierde; iar cine își pierde viața pentru Mine o va mântui” (Matei 10:39).

[39] Voi, cei care sunteți dispuși cu ardoare spre martiriu, permiteți Duhului Tatălui vostru să vorbească în sufletele voastre, care vorbește celor ce sunt vânduți (Matei 10:19). Fiindcă vă urăsc, vă disprețuiesc și vă socotesc răi, puneți-vă sufletelor acest cuvânt: De aceea vă urăște lumea, pentru că nu sunteți din lumea aceasta. Căci dacă ați fi din lumea aceasta, lumea ar iubi ce este al ei (Ioan 15:18-19). Din vremea când ați devenit credincioși, după ce ați răbdat multă defăimare pentru Hristos și după ce ați suferit multe primejdii, stăruiți în răbdare până la sfârșit, căci cel ce răbdește până la sfârșit va fi fericit (Matei 10:22; 24:13). Să știți că trebuie să vă bucurați, dacă acum, de nevoie, suferiți puțin necaz din felurite ispite, pentru ca dovada credinței voastre, spre laudă, slavă și cinste la arătarea lui Isus Hristos, să fie găsită mult mai scumpă decât aurul care trece și este încercat prin foc (1 Petru 1:6-7). Ar trebui să considerați „a suferi necaz” ca o expresie echivalentă cu alta - „a purta întristare” (adică în martiriu), care este dezvăluită și din următorul pasaj: În întristare vei naște copii (Gen. 3:16). Căci femeia nu naște cu tristețe, ci cu tristețe. Nu iubiți lumea, se spune, nici lucrurile care sunt în lume. Dacă iubește cineva lumea, dragostea Tatălui nu este în el. Căci tot ce este în lume - pofta firii pământești, pofta ochilor și slava deșartă a vieții - nu este de la Tatăl, ci este din lume. Și lumea vine cu poftele ei (1 Ioan 2:15-17). Așadar, nu iubiți cele trecătoare, ci faceți voia lui Dumnezeu (1 Ioan 2:17) și, prin aceasta, învredniciți-vă a fi una cu Fiul, cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, după rugăciunea Mântuitorului, care a zis: Ca și ei să fie una în Noi, precum Eu și Tu una sunteți (Ioan 17:21-22). Câte zile va câștiga cel ce iubește lumea și cele din lume (1 Ioan 2:15), cel ce își va face rău sau își va pierde sufletul (Matei 16:26; Luca 9:25) și își va împovăra conștiința cu vina lepădării mai mult decât cu o povară grea? Aduceți-vă aminte de câte ori fiecare dintre noi a fost în primejdia de a muri de o moarte obișnuită. Poate că această viață ne-a fost păstrată, ca să avem prilejul să fim botezați cu propriul nostru sânge, curățiți de toate păcatele și apoi să ne luăm locul lângă altarul ceresc împreună cu tovarășii noștri (Apocalipsa 6:9).

[40] Dar dacă cineva, printr-un atașament puternic față de viață, sau prin frica chinurilor, sau prin argumentele aparent convingătoare ale celor care încearcă să ne ispitească la rău, cedează și renunță la unicul Dumnezeu și la Unsul Său și mărturisește, dimpotrivă, demoni sau zeițe ale sorții, atunci să știe că cel care a pregătit o masă pentru un demon și a umplut o cupă în cinstea zeiței norocului Îl neagă pe Domnul; și, din moment ce uită de muntele Său cel sfânt [Sionul, pe care este construit Ierusalimul], i se aplică și lui reproșurile expuse în Isaia. Iată-le: Dar voi, care M-ați părăsit și ați uitat muntele Meu cel sfânt, care pregătiți o masă pentru un demon și umpleți o cupă în cinstea zeiței norocului, vă voi da sabiei. Veți cădea cu toții în măcel; pentru că v-am chemat și nu M-ați ascultat; am vorbit și nu ați luat în seamă, ci ați făcut rău înaintea Mea; și în ceea ce nu Mi-a fost plăcut, aceea ați ales. De aceea, așa vorbește Domnul: „Iată, robii Mei vor mânca, iar voi

veți flămânzi; iată, robii Mei se vor bucura, iar voi vă veți rușina; iată, robii Mei se vor veseli și vor striga, iar voi veți țipa cu întristare în inimă și veți plânge cu zdrobire în duh. Veți părăsi Numele Meu pentru a satisface aleșii Mei, dar pe voi vă va ucide Domnul." (Isaia 65:11-15)

Mai mult, dacă ne gândim la ce este masa Domnului și dacă dorim să luăm parte la ea, trebuie să ne amintim și următoarea zicere: Nu puteți lua parte nici la masa Domnului, nici la masa demonilor (1 Corinteni 10:21). Și cine dintre cei ce aud cuvântul fiului tunetului (Marcu 3:17): Cine tăgăduiește pe Fiul n-are pe Tatăl, dar cine mărturisește pe Fiul are și pe Tatăl (1 Ioan 2:23) - nu se va da înapoi de teama acestei tăgăduiri, cine nu se va teme să afirme despre sine că nu este creștin, când, tăgăduind pe Fiul, se tăgăduiește și pe Tatăl? Dimpotrivă, nu se va strădui fiecare să-și declare creștinismul în cuvânt și faptă, pentru a-L avea pe Tatăl? Pentru că cei care mărturisesc pe Fiul mărturisesc prin aceasta mărturisirea lor despre Tatăl.

[41] Noi, cei care am trecut din moarte la viață (Ioan 5:24) – căci am schimbat necredința cu credință – nu avem niciun motiv să ne mirăm că lumea ne urăște. Căci niciunul dintre cei care n-au trecut din moarte la viață, ci rămân în moarte, nu poate iubi pe cei care, ca să spunem așa, au trecut din întunecatul lăcaș al morții într-o clădire luminată de lumina vieții (Ioan 8:12), zidită din pietre vii (1 Petru 2:5).

Isus Și-a dat viața pentru noi (1 Ioan 3:16), așa că și noi trebuie să ne jertfim viața – nu voi spune pentru El, ci pentru noi înșine; și, în plus, cred, pentru cei pentru care martiriul nostru poate fi ziditor.

A sosit pentru noi vremea gloriei creștine. Nu numai cu aceasta (nădejdea gloriei înaintea lui Dumnezeu) ne lăudăm, ci și în necazuri; căci știm că necazul produce răbdare, iar răbdarea, experiența, iar experiența, nădejdea, iar nădejdea nu aduce rușine; numai dacă dragostea lui Dumnezeu poate fi turnată în inimile noastre prin Duhul Sfânt (Romani 5:3-5). Pavel, [lăudându-se în necazuri], a zis: „După știința omenească, m-am luptat cu fiarele sălbatice în Efes" (1 Corinteni 15:32); dar noi [ne vom strădui să avem dreptul să spunem]: „După știința omenească, am fost ucis în Germania".

[42] Deși suferințele pe care le îndurăm pentru Hristos sunt excesive, Ambrozie probabil că deținea deja rangul de diacon când împăratul Maximin a declarat o persecuție a creștinilor în 236. Unde a fost arestat pentru credința sa, în Cezareea sau Alexandria, rămâne necunoscut. Împreună cu Protoctet, aștepta sfârșitul cazului lor în închisoare. Credeau că împăratul îi va chema în Germania, unde se afla el la acea vreme. Dar presupunerile lor nu erau justificate. Războaiele civile și, în curând, depunerea lui Maximin au oprit persecuția, dar din acest motiv vom fi mângâiați în Hristos mai din belșug (2 Corinteni 1:5). Și dacă este așa, atunci trebuie să ne condamnăm la suferință cu cea mai mare ușurință. Să ne împovărеze peste măsură pe noi, cei care dorim mângâierea din belșug a lui Hristos. Toți cei ce plâng vor fi mângâiați (Matei 5:4), dar, desigur, nu în egală măsură. Dacă mângâierea ar fi egală, nu s-ar fi scris: După cum se înmulțesc suferințele lui Hristos în noi, așa și mângâierea noastră se înmulțește prin Hristos (2

Corinteni 1:5). Aceasta vă învață cel ce a zis cu deplină încredere: „Știm că, după cum aveți parte de suferințe, așa aveți parte și de mângâiere” (2 Corinteni 1:7).

Prin profetul Dumnezeu spune: „La vremea potrivită te-am ascultat și în ziua mântuirii îți voi ajuta” (Isaia 49:8; 2 Corinteni 1:7). Și ce alt timp este mai favorabil decât atunci când ieșim pentru credința creștină sub pază, în văzul tuturor, și mai degrabă ca biruitori decât ca prizonieri? Dacă martirii pentru Hristos dezarmează cu ajutorul Lui principatele și puterile (Efeseni 6:12, adică duhurile rele, precum și autoritățile păgâne aflate sub influența lor), atunci, în consecință, și ei, martirii, triumfă împreună cu Hristos. Întrucât sunt partenerii Lui în suferință, tot așa iau parte și ei la faptele eroice săvârșite de El în mijlocul suferinței. La aceste fapte eroice trebuie adăugat triumful asupra principatelor și puterilor, pe care în curând le veți birui și le veți vedea învinse. Și ce altă zi poate fi numită ziua mântuirii, dacă nu cea în care veți pleca din această lume tocmai în acest fel? Vă îndemn: Nu dați nimănui o pricină de poticnire în nimic, ca să nu fie blamată slujirea voastră; Ci arătați-vă prin multă răbdare ca slujitori ai lui Dumnezeu în toate (2 Corinteni 6:3-4), zicând: Și acum, care este nădejdea mea? Nu este ea în Domnul (Ps. 39:8)? În necazuri (2 Corinteni 6:4) fiți pătrunși de convingerea că multe necazuri vin peste cei drepți (Ps. 34:20); în nevoi (2 Corinteni 6:4) - că tindem după fericirea atât de necesară nouă; în împrejurări strâmtoare (2 Corinteni 6:4) - că trebuie să mergem neobosit pe calea cea strâmtă și strâmtă (Matei 7:14) și astfel să dobândim viața. Dacă este nevoie, să ne dovedim în osteneli, în privegheri și în posturi (2 Corinteni 6:5). Căci iată, Domnul vine cu răsplătire în mâinile Sale, ca să dea fiecăruia după faptele lui (Isaia 40:10; Apocalipsa 22:12).

[43] Acum este timpul să arătăm că tindem spre cea mai înaltă cunoaștere de dragul faptelor corespunzătoare celei mai înalte cunoașteri. Trebuie să ne deosebim printr-o și mai mare puritate. Ca fii ai îndelung-răbdătorului Dumnezeu și frați ai îndelung-răbdătorului Hristos, să mărturisim despre noi înșine prin îndelungă răbdare în orice necaz, căci omul îndelung-răbdător arată multă pricepere, pe când omul laș, dimpotrivă, este peste măsură de nebun (Prov. 14:29).

Dacă trebuie să ne arătăm cu armura dreptății în mâna dreaptă și în mâna stângă (2 Corinteni 6:7), atunci a venit vremea să suferim ocara, după ce ne-am declarat [slujitori ai lui Dumnezeu] în cinste și nu ne-am mândri. Și cu felul nostru de viață, care ne-a câștigat o bună părere și o bună reputație, de ce să nu îndurăm acum ocara din partea celor răi? Și mai departe, dacă în ochii prietenilor adevărului ne-am arătat iubitori de adevăr și prin aceasta am câștigat admirația lor, nu ar trebui să râdem pur și simplu când spun acum despre noi că suntem în greșeală (2 Corinteni 6:8)? În multe primejdii din care am fost izbăviți, mulți au spus că Dumnezeu are grijă de noi; să spună acum oricui că El nu ne cunoaște, când poate că tocmai acum suntem cel mai cunoscuți Lui. În suferința nenorocirii, suntem cu siguranță pedepsiți, dar nu murim; suntem ca cei care sunt întristați, dar în același timp ne bucurăm (2 Corinteni 6:9-10).

[44] Celor care la început s-au declarat statornici, Pavel, încurajându-i, le spune într-un loc că ar trebui să îndure și ei primejdiile viitoare din cauza cuvântului lui Dumnezeu, cu răbdarea lor de odinioară. „Aduceți-vă aminte de zilele de odinioară, în care, după ce ați

fost luminați, ați îndurat o mare luptă a suferințelor (el se referă în primul rând la prima persecuție a creștinilor din Iudeea), uneori făcându-vă de spectacol [pentru alții] în necinste și necazuri, alteori fiind tovarăși ai altora care se aflau în aceeași situație. Căci ați arătat milă chiar și față de cei legați în temniță și ați îndurat cu bucurie jaful averii voastre, știind bine că aveți în cer o avere mai bună și mai statornică. De aceea, nu slăbiți în nădejdea voastră, pentru care este o mare răsplată. Răbdarea vă este de trebuință." (Evrei 10:32-36) „Și noi, în vremea de acum, ne vom strădui să îndurăm cu răbdare o mare luptă a suferințelor. Să nu ne fie rușine când oamenii ne văd în necinste și în strâmtorare; să îndurăm cu bucurie jaful averii noastre." Căci credem că în schimb vom primi o avere care întrece totul - nu pământească și nici măcar trupească, ci nevăzută și nematerială. Nu privim la cele văzute, căci cele văzute sunt trecătoare, pe când cele nevăzute sunt veșnice (2 Corinteni 4:18).

[45] Întrucât mulți nu au nicio idee sănătoasă despre demoni și întrucât jertfele aduse demonilor sunt considerate de ei o chestiune de completă indiferență și nesemnificație - tocmai jertfele de care demonii au nevoie în mod special pentru a rămâne în acest aer dens, care îmbrățișează pământul, întrucât mirosul jertfelor le servește drept hrană și, prin urmare, întreabă dacă există fum de jertfă, miros de sânge și miros de tămâie - atunci trebuie să obiectăm la acest lucru după cum urmează. Dacă cei care susțin tâlharii, ucigașii și dușmanii străini ai marelui rege (adică a împăratului roman) sunt pedepsiți ca dușmani ai bunăstării publice, nu există oare mai multe motive să-i învinovățim pe cei care, susținând slujitorii răului cu jertfe, îi țin astfel aproape de pământ? Nu sunt ei și mai vinovați dacă cunosc zicala: Cine jertfește altor dumnezei va fi stâlcit (Exod 22:20)? Pe bună dreptate, trebuie învinovățiți pentru faptul că, pe lângă unicul Domn, aduc jertfe autorilor răului de pe pământ. Și în acele necazuri pe care demonii le provoacă omului care îi hrănește cu jertfe, după părerea mea, cei care fac rău nu sunt mai puțin vinovați decât demonii înșiși. Căci demonii și cei care îi țin pe pământ le provoacă rău oamenilor ca și cum ar fi concertat: fără mirosul jertfelor și acea mâncare care corespunde mai mult decât oricare alta trupului lor, demonii nici măcar nu ar putea fi aici.

[46] Mai mult, mulți sunt de părere că numele sunt date obiectelor în mod arbitrar și nu au nicio legătură intrinsecă cu esența lor. Prin urmare, mulți cred că nu contează dacă spun: „Îl venerez pe Dumnezeul suprem", sau pe „Jupiter" sau pe „Zeus"; sau chiar așa: „Îl venerez și îl glorific pe soare, sau pe Apollo, sau pe lună, sau pe Artemis, forța vitală a pământului, sau pe Demeter, sau pe orice altceva despre care vorbesc înțelepții greci".

La aceasta răspundem după cum urmează. Încă din cele mai vechi timpuri a existat o profundă controversă despre nume; și oricine o va analiza va înțelege că, dacă numele [obiectelor] ar fi date arbitrar, atunci demonii și alte puteri invizibile nu ar răspunde la incantațiile celor care nu le cunosc ei înșiși, ci doar ar striga numele adoptate de ele. Dimpotrivă, pronunția anumitor sunete și silabe și a anumitor nume - încet sau cu aspirație, cu respectarea lungimii sau conciziei lor - poate, datorită unei legături naturale [între nume și ființe numite] necunoscute nouă, să fie cauza chemării celor chemați. Și dacă este așa și dacă numele [obiectelor] sunt date involuntar, atunci Dumnezeul Cel Mai Înalt, în consecință, nu poate fi numit cu alte nume decât cele cu care este numit de „slujitor" [Moise], de profeți și de Însuși Domnul și Mântuitorul nostru. Astfel sunt

numele „Savaot”, „Adonai”, „Saddai” și, de asemenea, „Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov”. 06 Acest ultim nume este rostit [de Dumnezeu Însuși]: Acesta este numele Meu veșnic și o aducere aminte a Mea pentru toate generațiile (Exod 3:15). „Nu este de mirare că demonii își transferă numele Dumnezeului celui mai înalt; fac aceasta pentru ca ei să fie venerați ca și cum El Însuși ar fi. O astfel de utilizare a numelor idolilor păgâni pentru a-L desemna pe adevăratul Dumnezeu nu este obiceiul «robului» nostru [Moise] și al profeților, precum și al lui Hristos, care este împlinirea legii (Matei 5:17; Romani 10:4; 13:10) și al apostolilor. A trebuit să ne reamintim de aceasta, pentru ca nimeni să nu ne poată înșela și să ne rușineze mintea. Acordați o atenție deosebită la ceea ce am spus, dacă nu doriți să rămâneți fără răspuns împotriva dovezilor false ale adversarilor voștri.

[47] Omul continuă să iubească viața chiar și după ce a cultivat convingerea că sufletul său rațional este legat de Dumnezeu în esența sa cea mai intimă. Atât Dumnezeu, cât și sufletul sunt ființe gânditoare, invizibile și, așa cum o confirmă cele mai izbitoare dovezi ale rațiunii, netrupești. Altfel, de ce a pus Creatorul în noi dorința de evlavie și dorința de unire cu El, Care chiar și în cei pierduți susține multe manifestări ale voinței Sale, dacă este imposibil ca ființele raționale să realizeze ceea ce le atrage natura lor? Așa cum fiecare dintre mădularele noastre are o afinitate naturală cu un anumit lucru: ochiul cu vizibilul, urechea cu auzul, atunci este evident că duhul are o afinitate în același fel cu lucrurile spirituale și cu Dumnezeu, care este mai presus de lucrurile spirituale. De ce atunci să zăbovim și să amânăm în a lepăda acest trup stricăcios, care nu face decât să ne împiedice, care împovărează sufletul, și în a lepăda acest templu pământesc, de care mintea, care se gândește la multe lucruri, este asuprită (Înțelepciunea 9:15)? De ce să zăbovim și să ezităm, dacă avem ocazia să ne eliberăm duhul de legăturile trupului, părăsind marea tulbure de carne și sânge pentru a ne bucura de odihna binecuvântată cu Hristos Isus, când însuși Cuvântul viu ni se va arăta ochilor în deplină și desăvârșită măsură, prin care vom fi hrăniți, a cărui înțelepciune infinit de variată o vom înțelege, a cărui imagine se va întipări în noi, care ne va lumina cu lumina adevărată și nepieritoare a cunoașterii și ne va face să vedem ceea ce, prin această lumină (lumina slavei), va fi în mod natural deslușit de ochii luminați de legea Domnului (Psalmul 19:9)?

[48] Cuvintele lui Iisus ne sunt cunoscute de mult timp și de mult timp am trăit după Evanghelie și ne-am zidit fiecare câte o casă (Matei 7:24). Dar pe ce am zidit-o, pe stâncă, săpând adânc, sau pe nisip fără temelie (Matei 7:24-26; Luca 6:48-49), acest lucru se va arăta prin lupta care a început acum (prigoana declarată de Maxim). Suntem amenințați de vreme rea, de ploaie aducând, de râuri și vânturi care izbucnesc în apă sau, cum spune Luca, de o inundație (Matei 7:25; Luca 6:48). Și dacă acum toate acestea se năpustesc asupra casei, atunci sau nu o va putea clătina și casa aceea nu se va prăbuși, pentru că este temelită pe stâncă, adică pe Hristos, sau, dacă zidirea cade, slăbiciunea ei se va descoperi, ceea ce s-ar putea să nu se întâmple cu casele noastre, căci căderea este extrem de mare când cineva se leagă, sau, cum spune Luca, mare este prăpădirea unei case care nu este temelită pe temelie (Matei 7:25-27; Luca 6:48-49). Să ne rugăm, deci, ca să devenim ca înțeleptul care și-a zidit casa pe stâncă (Matei 7:24). Să se reverse, deci, peste zidirea noastră o ploaie de răutate de la duhurile cerești; să fie trimis peste ea un

potop de râuri de la conducătorii și stăpânirile vrăjmașe nouă; să fie trimise vânturi aspre de la conducătorii întunericului acestei lumi (Efeseni 6:12; Matei 7:25, 27), sau să o înconjoare potopul duhurilor subterane; Să apese asupra zidirii noastre, zidită pe stâncă: ei (duhurile rele) nu sunt în stare nu numai să o dărâme, ci chiar să o zdruncine - dimpotrivă, ei înșiși se vor convinge mai repede de puterea noastră decât să o zdrobească. Și lovind pe potrivnici, fiecare dintre voi (adică atât tu, Ambrozie, cât și tu, Proctet) să zică: Așa mă lupt, nu ca să bat văzduhul (1 Corinteni 9:26).

[49] Mai mult, din moment ce Semănătorul a ieșit să semene (Matei 13:3), să arătăm că sămânța Lui este primită de sufletul nostru – nu așa cum este primită de cei care stau lângă drum, nu așa cum este primită de un loc pietros și nu așa cum este primită de spini; să arătăm că sămânța este primită de noi așa cum este primită de pământ bun (Matei 13:4-8; Marcu 4:4-8; Luca 8:5-8).

Așadar, dacă cuvântul lui Isus a căzut, în măsura în care depindea de noi, nu pe drum sau printre spini, atunci ne putem lăuda în inimile noastre (2 Corinteni 10:17), și înseamnă că am înțeles acele cuvinte; și de aceea cel rău nu va răpi ce a fost semănat în inimile noastre (Matei 13:19). Și că sămânța nu a căzut printre spini va fi mărturisit de mulți care văd că nici grijile lumii acesteia, nici amăgirea bogăției, nici plăcerile vieții n-au putut împiedica pătrunderea cuvântului lui Dumnezeu în sufletele noastre (Matei 13:22; Marcu 4:19; Luca 8:14). Rămâne doar să ne întrebăm: a căzut cuvântul lui Dumnezeu pe pământ pietros sau pe pământ bun în noi? Din cauza acelui cuvânt, au venit acum necazul și prigonirea și se apropie vremea marii încercări, când se va descoperi cine a semănat pe pământ pietros (Matei 13:20), cel ce n-a pătruns în adâncuri și n-a primit pe Isus în adâncul sufletului său. Dar cine înțelege cuvântul aduce rod, păzește cuvântul cu răbdare până la sfârșit și aduce rod însutit (Matei 13:23; Luca 8:15). Știm, căci știm ce judecată rostește Scriptura asupra celor care, după ce au primit mai înainte sfânta învățătură, aparent cu bucurie, se poticnesc în timpul necazului și al prigonirii; și se poticnesc tocmai pentru că n-au rădăcină în ei înșiși și țin la credință doar pentru o vreme. Matei spune: Cel ce a semănat pe pământ pietros este cel ce aude cuvântul și îndată îl primește cu bucurie; dar n-are rădăcină în sine și este nestatornic. Când vine necaz sau prigonire din pricina cuvântului, îndată se poticnesc (Matei 13:20-21). După Marcu: Cei ce au semănat pe pământ pietros sunt aceia care, când aud cuvântul, îl primesc îndată cu bucurie; dar n-au rădăcină în ei înșiși și sunt nestatornici. De aceea, când vine necaz sau prigonire din pricina cuvântului, îndată se poticnesc (Marcu 4:16-17). Și după Luca: Cei ce au căzut pe stâncă sunt aceia care, când aud cuvântul, îl primesc cu bucurie; dar aceștia n-au rădăcină și cred până la vreme, iar în vremea ispitei cad (Luca 8:13). Despre cei ce aduc rodul cuvenit, Scriptura ne învață așa: Cel ce a primit sămânța în pământ bun este cel ce aude cuvântul și-l înțelege și aduce rod în sută, unul șaizeci, altul treizeci (semințe) (Matei 13:23). Sau: Cei semănați în pământ bun sunt cei ce aud cuvântul și-l primesc și aduc rod, unul treizeci, altul șaizeci, altul în sută (Marcu 4:20). Sau: Cei ce au căzut pe pământ bun sunt cei ce, după ce au auzit cuvântul, îl păstrează într-o inimă frumoasă și bună și aduc rod cu răbdare (Luca 8:15).

Întrucât, după Apostol, sunteți ogorul lui Dumnezeu, zidirea lui Dumnezeu (1 Corinteni 3:9) și un ogor sădit tocmai pe pământ bun (Matei 13:23); fiindcă sunteți o zidire zidită

pe stâncă (Matei 7:24), deci, ca zidirea lui Dumnezeu, să ne facem neclintiți împotriva vremii (Luca 6:48) și, fiind ogorul lui Dumnezeu, să nu ne întristezem de rău, nici de necazul și prigonirea care vin din pricina cuvântului, nici de bucuriile lumii acesteia, nici de înșelăciunea bogățiilor, nici de plăcerile vieții (Matei 13:19-22; Marcu 4:15-19; Luca 8:12, 14) - să lepădăm toate acestea. După ce am primit în noi duhul înțelepciunii fără griji (Efeseni 1:17), să-l înnoim în noi înșine; să năzuim spre adevărata bogăție; să ne grăbim spre grădina încântătoare a raiului (Gen. 2, 8), în tot felul de nenorociri fiind impregnați de gândul că suferința noastră ușoară de moment ne va aduce o nemăsurată și veșnică belșug de slavă, dacă ne vom îndrepta privirea nu spre cele văzute, ci spre cele nevăzute (2 Cor. 4, 17-18).

[50] Și este important pentru noi să știm că zicerea despre Abel, care a fost ucis de ucigașul și ticălosul Cain (Gen. 4:8), este aplicabilă tuturor celor al căror sânge este vărsat fără vină. Anume, putem crede că cuvintele: Glasul fratelui tău strigă către Mine din pământ (Gen. 4:10) sunt aplicabile și tuturor martirilor, căci glasul sângelui lor strigă din pământ către Dumnezeu. Și, așa cum suntem răscumpărați prin sângele prețios al lui Isus (1 Petru 1:19; 1 Cor. 6:20), în timp ce El Însuși a primit numele care este mai presus de orice nume (Fil. 2:9), tot așa, poate, mulți vor fi răscumpărați prin sângele martirilor; și ei înșiși vor fi înălțați mai mult decât dacă ar fi fost doar oameni drepți, și nu martiri. Acesta este motivul pentru care martiriul este în general numit înălțare, așa cum reiese din cuvintele: Când voi fi înălțat de pe pământ, îi voi atrage pe toți oamenii la Mine (Ioan 12:32). Să slăvim, deci, pe Dumnezeu, înălțându-L prin moartea noastră, pentru că mucenicul slăvește pe Dumnezeu prin moartea sa. Și suntem învățați acest lucru în același fel de la Ioan, care spune: „A zis-o astfel, arătând cu ce moarte avea să slăvească pe Dumnezeu” (Ioan 12:33; 21:19).

Iată ce v-am scris cât am putut de bine (Ambrozie și Proctet); și un singur lucru îmi doresc, să vă fie de folos în demersul vostru prezent. Dar dacă voi, cărora vi s-a oferit, mai ales acum, o pătrundere mai profundă în misterele divine, gândiți la lucruri mai înalte, mai prețioase și mai utile din acest motiv și, prin urmare, disprețuiți lucrarea mea, care vă aparține, ca fiind copilărească și de mică valoare, atunci vă doresc și vouă acest lucru. Căci nu este important ca subiectul prezent să fie epuizat pentru voi de către noi, ci să fie epuizat într-un fel. Și cu cât mai bine dacă ar fi prezentat de înțelepciunea lui Dumnezeu și, în plus, în cuvinte mai sublime, mai inteligibile și care întrec orice talent omenesc!

Despre începuturi

Prefața preotului Rufinus la cărțile lui Origen „Despre principii”

Știu că mulți dintre frați, din dragostea lor pentru studiul Sfintelor Scripturi, au cerut unor oameni care cunosc greaca să traducă Origen în latină și să o facă accesibilă latinilor. Dintre acești oameni, fratele și tovarășul nostru a tradus, într-adevăr, din greacă în latină, la cererea episcopului Damasus, două omilii despre Cântarea Cântărilor și a scris o prefață atât de elocventă și magnifică la opera sa, încât a trezit în toți dorința de a-l citi și de a-l studia cu ardoare pe Origen. În această prefață spune că cuvintele „Împăratul m-a

adus în odăile sale” (Ct 1, 3) pot fi aplicate sufletului lui Origen și afirmă că Origen, întrecându-i pe toți în cărțile sale, s-a întrecut pe sine în comentariul său la Cântarea Cântărilor. Aici promite să traducă în latină nu numai comentariul la Cântarea Cântărilor, ci și multe alte lucrări ale lui Origen. Dar el, după cum văd, cu stilul său captivant, urmărește un scop mai larg - vrea să fie mai degrabă părintele cuvântului și nu doar un traducător. Și astfel continuăm lucrarea care a fost începută și încercată de el. Și totuși, nu putem, asemenea lui, cu aceeași elocvență remarcabilă, să exprimăm într-o formă elegantă cuvintele unui om atât de mare. De aceea mă tem ca, prin arta mea, acest om, pe care pe bună dreptate îl plasează pe locul doi după apostoli ca învățător bisericesc al cunoașterii și înțelepciunii, să pară mult inferior, din cauza sărăciei cuvintelor mele. M-am gândit adesea la asta și, prin urmare, am tăcut și nu am fost de acord cu frecventele cereri de traducere din partea fraților. Dar insistența ta, preacredinciosul frate Macarie, este atât de mare încât nici măcar lipsa mea de experiență nu i se poate împotrivi. Așadar, pentru a nu mai auzi de la cererile tale urgente, am cedat, dar complet împotriva dorinței mele și, în același timp, mi-am făcut o regulă: în traducere, pe cât posibil, să urmez metoda predecesorilor mei și mai ales metoda acelui om pe care l-am menționat mai sus. El a tradus în latină peste șaptezeci de lucrări ale lui Origen, pe care le-a numit conversații, și câteva dintre acele volume care au fost scrise despre Apostol. În aceste traduceri - deși în textul grecesc există unele pasaje tentante - el a corectat totul în așa fel, a netezit traducerea, încât cititorul latin nu va găsi în ele nimic care să nu fie în acord cu credința noastră. Îl urmăm, pe cât posibil, însă, nu în ceea ce privește calitățile elocvenței, ci doar în ceea ce privește regulile traducerii: și anume, veghem să nu traducem ceea ce se află în cărțile lui Origen care este inconsistent și contradictoriu cu aceleași cărți. Și de ce există un astfel de dezacord în ele, v-am explicat mai pe larg în Apologia scrisă de Pamphilus în apărarea lui Origen - și anume, în acea scurtă anexă, unde, cred, am dovedit prin argumente evidente că cărțile lui Origen au fost în foarte multe locuri corupte de eretici și oameni cu minți rele, în special acea lucrare pe care acum mă rugați să o traduc, adică lucrarea „Despre Principii” sau „Despre Principate”. De fapt, această lucrare este pe alocuri foarte obscură și foarte dificilă.În ea, Origen tratează subiecte pe care filosofii nu au reușit să le descopere în cursul întregii lor vieți; iar acest filosof al nostru a făcut tot ce a putut pentru a converti credința în Creator și cunoașterea creaturilor, pe care filosofii le-au transformat în impietate, în evlavie. Și astfel, ori de câte ori am găsit în cărțile sale ceva contrar a ceea ce el însuși definise cu pioșenie în alte locuri cu privire la Treime, fie am omis acel pasaj ca fiind corupt și fals, fie l-am explicat conform regulii pe care el însuși o afirmă adesea în scrierile sale. Și când se adresează ca și cum ar fi unor oameni experimentați și învățați și, în același timp, își exprimă gândurile pe scurt și, prin urmare, obscur, ne-am străduit să explicăm astfel de pasaje mai clar și am adăugat la ele ceea ce am citit mai clar pe același subiect în celelalte cărți ale sale. Dar nu am spus nimic propriu, ci am adăugat doar la propriile sale cuvinte ceea ce a spus în alte locuri. Am spus toate acestea în prefață pentru ca calomniatorii să nu se gândească să găsească un nou pretext pentru acuzație. Cu toate acestea, se va vedea mai târziu ce fac oamenii impii și certăreți. Apropo, această mare lucrare a noastră - desigur, cu condiția ca ajutorul lui Dumnezeu să vină prin rugăciunile voastre - nu a fost întreprinsă de noi deloc cu scopul de a opri gurile calomniatorilor - acest lucru este chiar imposibil, deși poate că Dumnezeu va face acest lucru - ci pentru a da celor care doresc un ajutor pentru a se îmbunătăți în cunoașterea lucrurilor. Îl invoc și îl implor pe oricine va copia sau va citi cărți, înaintea

lui Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, prin credința în împărăția viitoare și, de asemenea, prin taina învierii morților, prin focul cel veșnic pregătit diavolului și îngerilor lui (să nu moștenească pentru totdeauna locul acela unde este plâns și scrâșnire de dinți și unde focul lor nu se stinge și viermele lor nu moare), invoc și îl implor: să nu adauge nimic la această scriere, să nu scoată nimic, să nu aducă nimic sau să schimbe nimic în ea, ci să o verifice cu acele copii din care va copia, să o corecteze și să o compare literalmente și să nu aibă un codex necorectat sau neverificat. Altfel, defectul codexului, împreună cu dificultatea de a-l înțelege, va servi drept cauză a unor obscurități și mai mari pentru cititori.că pe aceeași temă am citit mai clar în celelalte cărți ale sale. Totuși, nu am spus nimic propriu, ci am adăugat doar la propriile sale cuvinte ceea ce a spus în alte locuri. Am afirmat toate acestea în prefață pentru ca calomniatorii să nu se gândească să găsească un nou pretext pentru acuzație. Totuși, se va vedea mai târziu ce fac oamenii nelegiuiți și certăreți. Apropo, această mare lucrare a noastră - desigur, cu condiția ca ajutorul lui Dumnezeu să vină prin rugăciunile voastre - nu a fost întreprinsă de noi deloc cu scopul de a opri gurile calomniatorilor - acest lucru este chiar imposibil, deși poate că Dumnezeu va face acest lucru - ci pentru a da celor care doresc un ajutor pentru a se îmbunătăți în cunoașterea lucrurilor. Îl rog și îl implor pe oricine va copia sau va citi cărți, înaintea lui Dumnezeu Tatăl, a Fiului și a Sfântului Duh, prin credința în Împărăția viitoare și, de asemenea, prin taina învierii morților, prin focul cel veșnic pregătit diavolului și îngerilor lui (să nu moștenească pentru totdeauna locul acela unde este plâns și scrâșnire de dinți și unde focul lor nu se stinge și viermele lor nu moare), rog și îl implor: să nu adauge nimic la această scriere, să nu scoată nimic, să nu aducă nimic sau să schimbe nimic în ea, ci să o verifice cu acele copii din care va copia, să o corecteze și să o compare literal și să nu aibă un codice necorectat sau neverificat. Altfel, defectul codicelui, cu dificultatea de a-l înțelege, va servi drept cauză a unor obscurități și mai mari pentru cititori.că pe aceeași temă am citit mai clar în celelalte cărți ale sale. Totuși, nu am spus nimic propriu, ci am adăugat doar la propriile sale cuvinte ceea ce a spus în alte locuri. Am afirmat toate acestea în prefață pentru ca calomniatorii să nu se gândească să găsească un nou pretext pentru acuzație. Totuși, se va vedea mai târziu ce fac oamenii nelegiuiți și certăreți. Apropo, această mare lucrare a noastră - desigur, cu condiția ca ajutorul lui Dumnezeu să vină prin rugăciunile voastre - nu a fost întreprinsă de noi deloc cu scopul de a opri gurile calomniatorilor - acest lucru este chiar imposibil, deși poate că Dumnezeu va face acest lucru - ci pentru a da celor care doresc un ajutor pentru a se îmbunătăți în cunoașterea lucrurilor. Îl rog și îl implor pe oricine va copia sau va citi cărți, înaintea lui Dumnezeu Tatăl, a Fiului și a Sfântului Duh, prin credința în Împărăția viitoare și, de asemenea, prin taina învierii morților, prin focul cel veșnic pregătit diavolului și îngerilor lui (să nu moștenească pentru totdeauna locul acela unde este plâns și scrâșnire de dinți și unde focul lor nu se stinge și viermele lor nu moare), rog și îl implor: să nu adauge nimic la această scriere, să nu scoată nimic, să nu aducă nimic sau să schimbe nimic în ea, ci să o verifice cu acele copii din care va copia, să o corecteze și să o compare literal și să nu aibă un codice necorectat sau neverificat. Altfel, defectul codicelui, cu dificultatea de a-l înțelege, va servi drept cauză a unor obscurități și mai mari pentru cititori.

Cartea întâi

(Eusebiu, Împotriva lui Marcellus: „Toți cei ce cred că harul și adevărul au venit prin Iisus Hristos și că Hristos este adevărul, după cuvintele Sale: «Eu sunt adevărul...»”)

(Eusebiu, Împotriva lui Marcellus: „Toți cei ce cred că harul și adevărul au venit prin Iisus Hristos și că Hristos este adevărul, după cuvintele Sale: «Eu sunt adevărul...»”)

Introducere

1. Toți cei care cred și sunt siguri că harul și adevărul au venit prin Iisus Hristos și știu că Hristos este adevărul, conform propriilor Sale cuvinte: „Eu sunt adevărul” (Ioan 14:6), nu își iau cunoașterea care cheamă oamenii la o viață bună și binecuvântată din nicio altă sursă, ci din chiar cuvintele și învățăturile lui Hristos. Și prin cuvintele lui Hristos înțelegem nu numai pe cele pe care El le-a proclamat când S-a făcut om și a luat trup: căci înainte de aceasta, Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, era în Moise și în proroci, și fără Cuvântul lui Dumnezeu, cum puteau ei prooroci despre Hristos? Pentru a confirma această poziție, nu ar fi dificil să dovedim din Dumnezeieștile Scripturi că atât Moise, cât și profeții au făcut tot ce au spus și au făcut prin inspirație din Duhul lui Hristos - numai dacă nu am fi constrânși de sarcina de a scrie această lucrare cu toată concizia posibilă. Prin urmare, cred că este suficient pentru noi în acest caz să folosim o mărturie a Apostolului Pavel din Epistola scrisă de el către Evrei, în care spune astfel: „Prin credință Moise, fiind mare, n-a vrut să fie numit fiul fiicei lui Faraon, ci mai degrabă a îndurat să sufere împreună cu poporul lui Dumnezeu decât să aibă plăcerea păcatului pentru o vreme, socotind comorile Egiptului ca o ocară pentru Hristos ca niște bogății mai mari” (Evrei 11:24-26). Întocmai în același fel, după înălțarea Sa la cer, Hristos a vorbit prin apostolii Săi; acest lucru este arătat de Apostolul Pavel în felul următor: „Căci căutați să ispitiți pe Hristos, care vorbește în mine” (2 Corinteni 13:3).

2. Întrucât mulți dintre cei care mărturisesc că cred în Hristos nu se dezacordă nu numai despre lucruri mici și cele mai neînsemnate, ci și despre lucruri mari și cele mai mari, adică despre întrebări fie despre Dumnezeu, fie despre Domnul Iisus Hristos, fie despre Duhul Sfânt, și nu numai despre acestea (ființe), ci și despre alte creaturi, adică fie despre stăpâniri, fie despre puteri sfinte, din acest motiv, pare necesar să se stabilească mai întâi o limită precisă și o regulă definită despre fiecare dintre aceste subiecte, iar apoi să se întrebe despre restul. Este adevărat, mulți au făgăduit adevărul printre greci și barbari; dar noi, după ce am crezut că Hristos este Fiul lui Dumnezeu și ne-am convins că trebuie să învățăm adevărul de la El, am încetat să-l căutăm de la toți ei, deoarece conțin adevărul împreună cu opinii false. De asemenea, este adevărat că există mulți oameni care își însușesc cunoașterea adevărului creștin, iar unii dintre ei nu gândesc în conformitate cu predecesorii lor; ci trebuie să păstrăm învățătura bisericească, transmisă de la apostoli prin ordinea succesiunii și care a rămas în biserici chiar și în ziua de azi: trebuie crezut doar acel adevăr care nu se abate în niciun fel de la tradiția bisericească și apostolică.

3. Mai mult, trebuie știut că sfinții apostoli, predicând credința lui Hristos, pe anumite subiecte, și anume, ceea ce recunoșteau ca fiind necesar, le comunicau foarte clar tuturor, chiar și celor care păreau relativ mai puțin activi în căutarea cunoașterii divine; și în acest caz, au lăsat temelia învățăturii lor să fie găsită de cei care puteau merita cele mai înalte

daruri ale Duhului și, în special, de cei care erau considerați vrednici să primească de la Însuși Duhul Sfânt harul vorbirii, al înțelepciunii și al înțelegerii. Cât despre alte subiecte, apostolii au spus doar că există, dar cum sau de ce? au tăcut - desigur, cu scopul ca înțelepciunea cea mai zeloasă și iubitoare dintre succesorii lor, adică aceia dintre ei care ar deveni vrednici și capabili să perceapă adevărul, să aibă exercițiu și astfel să arate roadele minților lor.

4. Doctrina apostolică, transmisă clar, se rezumă la următoarele propoziții. În primul rând, că există un singur Dumnezeu, care a creat și a făcut toate lucrurile și care a adus toate lucrurile din neexistență în existență, Dumnezeu de la prima creație și de la crearea lumii, Dumnezeul tuturor celor drepți: Adam, Abel, Set, Enos, Enoh, Noe, Sem, Avraam, Isaac, Iacov, cei doisprezece patriarhi, Moise și profeții; și că acest Dumnezeu, în zilele din urmă, conform a ceea ce promisese mai înainte prin profeții Săi, L-a trimis pe Domnul nostru Iisus Hristos să cheme mai întâi pe Israel, apoi pe neamuri, după trădarea poporului Israel. Acest Dumnezeu, Tatăl drept și bun al Domnului nostru Iisus Hristos, a dat legea, profeții și Evanghelia; El este, de asemenea, Dumnezeul apostolilor, Dumnezeul Vechiului și Noului Testament. Apoi (tradiția bisericească ne învață) că Însuși Iisus Hristos, care a venit, S-a născut din Tatăl înaintea oricărei făpturi. El a slujit Tatălui la crearea tuturor lucrurilor, căci „toate s-au făcut întuneric" (Ioan 1:3), dar în vremurile recente, smerindu-Se, S-a întrupat, devenind om, deși era Dumnezeu, și, devenind om, a rămas ceea ce era mai înainte, adică Dumnezeu. Și-a asumat un trup asemănător cu trupul nostru, cu singura diferență că s-a născut din Fecioară și din Duhul Sfânt. Acest Iisus Hristos s-a născut și a pătimit cu adevărat și a fost supus acestei morți comune nu într-o fantomă, ci cu adevărat; El a înviat cu adevărat din morți, după înviere a vorbit cu ucenicii Săi și s-a înălțat la cer. Mai mult, apostolii au transmis că Duhul Sfânt este împreună-părtăși cu Tatăl și cu Fiul în ceea ce privește cinstea și demnitatea. În același timp, este imposibil să discernem clar dacă Duhul Sfânt s-a născut sau nu s-a născut? Ar trebui El considerat Fiul sau nu? Și aceste întrebări trebuie investigate cât mai bine posibil, pe baza Sfintei Scripturi, și rezolvate printr-o cercetare atentă. Cu toate acestea, chiar acest Duh i-a inspirat pe fiecare dintre sfinți, atât pe apostoli, cât și pe profeți; Unul și același Duh, și nu diferit, era în antici și în cei care au fost inspirați la venirea lui Hristos. Acest lucru este predicat cu deplină claritate în biserici.

5. După aceasta (tradiția bisericească ne învață) că sufletul, având substanță și viață proprie, la părăsirea acestei lumi, va primi o răsplată după meritele sale: fie va primi moștenirea vieții veșnice și a fericirii, dacă faptele sale ajută la aceasta, fie va fi dat focului și pedepsei veșnice, dacă vina din crime îl aruncă în aceasta. Tradiția bisericească ne învață, de asemenea, că va veni vremea învierii morților, când acest trup, acum semănat în stricăciune, va învia în nestricăciune și semănat în smerenie, va învia în slavă (1 Corinteni 15:42-43). În învățătura bisericească se stabilește, de asemenea, că fiecare suflet rațional are libertate de decizie și voință și trebuie să îndure lupta împotriva diavolului și a îngerilor lui și a forțelor potrivnice, deoarece aceștia încearcă să-l împovăreze cu păcate, iar noi, dacă trăim corect și înțelept, încercăm să ne eliberăm de o astfel de povară. De aici rezultă înțelegerea că nu suntem supuși constrângerii de a face bine sau rău împotriva voinței noastre. Desigur, chiar dacă avem libertate, unele forțe pot avea poate puterea de a ne determina să păcătuim, iar altele să ne ajute la mântuire; dar

totuși nu suntem neapărat forțați să facem binele sau răul, așa cum cred cei care consideră cursul și mișcarea stelelor drept cauza faptelor umane, nu doar cele care sunt făcute fără liber arbitru, ci și cele care sunt în puterea noastră. Însă în tradiția Bisericii nu se spune clar cu privire la suflet, dacă acesta provine din sămânță, astfel încât esența (ratio) sau substanța sa să fie conținută în chiar semințele trupești, sau dacă are un alt început, iar acest început este născut sau nenăscut, sau poate sufletul intră în trup din afară?

6. În ceea ce privește diavolul, îngerii lui și puterile vrăjmașe, tradiția Bisericii ne învață că aceștia există cu siguranță; dar ce sunt ei sau cum există, tradiția nu explică suficient de clar. Cu toate acestea, foarte mulți sunt de părere că acest diavol a fost anterior un înger și, devenind apostat, a convins mulți alți îngeri să apostatizeze împreună cu el, care sunt numiți și astăzi îngerii lui.

7. Mai mult, tradiția bisericească conține și faptul că această lume a fost creată și a început să existe la un anumit moment și, din cauza corupției sale, trebuie mântuită. Însă ceea ce a fost înainte de această lume sau ceea ce va fi după ea rămâne necunoscut multora, deoarece învățătura bisericească nu vorbește clar despre acest lucru.

8. Apoi, tradiția Bisericii ne învață că Scripturile au fost scrise de Duhul Sfânt (per Spiritum) și au nu numai un sens revelat, ci și un alt sens ascuns majorității, căci ceea ce este descris aici servește ca o prefigurare a unor sacramente și o imagine a lucrurilor dumnezeiești. Întreaga Biserică ne învață în mod egal că întreaga lege este spirituală; dar sensul spiritual al legii nu este cunoscut de toți, ci numai de cei cărora le este dat harul Duhului Sfânt în cuvântul înțelepciunii și al cunoașterii. Numele ασωμάτου, adică netrupesc, este necunoscut și nu este folosit nu numai de mulți alții (scriitori), ci și în Scripturile noastre. Dacă cineva ne arată în acest caz cartea numită „Învățătura lui Petru”, unde Mântuitorul pare să le spună ucenicilor: „Nu sunt un demon netrupesc”, atunci, mai întâi de toate, trebuie să-i răspundem că această carte nu aparține numărului cărților bisericești și apoi să arătăm că această scriere nu aparține nici lui Petru, nici vreunui alt scriitor inspirat de Dumnezeu. Dar chiar dacă lăsăm acest lucru deoparte, totuși cuvântul ασωμάτου din „Învățătura lui Petru” nu are același înțeles pe care îl asociază grecii și păgânii în raționamentul lor filosofic despre natura netrupească. În această carte, demonul este numit netrupesc în sensul că proprietatea și înfățișarea corpului demonic, oricare ar fi această proprietate, nu este ca acest corp grosier și vizibil - și, desigur, acest nume trebuie înțeles în conformitate cu gândul celui care a alcătuit această lucrare, și anume, că El (Mântuitorul) nu are un astfel de corp precum cel al demonilor, adică nu unul care este prin natura sa subțire și ușor, precum aerul, și de aceea mulți fie îl consideră, fie îl numesc netrupesc - ci are un corp dens și tangibil. Într-adevăr, oamenii simpli și fără experiență numesc de obicei tot ce este astfel netrupesc; așadar cineva poate numi netrupesc, de exemplu, acest aer pe care îl folosim, pentru că nu este un corp care poate fi apucat și ținut în mână și nu are elasticitate.

9. Dar să căutăm dacă în Sfânta Scriptură nu există, sub un alt nume, același concept pe care filozofii greci îl desemnează prin cuvântul ασωμάτου. Trebuie să luăm în considerare și cum trebuie să ne gândim la Dumnezeu, fie ca fiind trupesc și având o formă oarecare, fie cu o altă natură, în comparație cu trupul - pentru că acest lucru nu este

indicat clar în învățătura noastră. Același lucru trebuie investigat și despre Hristos și despre Duhul Sfânt, și, de asemenea, despre fiecare suflet, și mai ales despre fiecare ființă rațională.

10. De asemenea, în Biserică se învață că există anumiți îngeri ai lui Dumnezeu și puteri bune care Îi slujesc lui Dumnezeu în orânduirea mântuirii oamenilor; dar nu se spune clar când au fost creați, ce sunt sau cum există. În ceea ce privește soarele, luna și stelele, nu se dă clar dacă sunt însuflețite sau fără suflet. Prin urmare, oricine dorește să construiască un singur întreg organic (seriem quamdam et corpus) pe baza tuturor acestora, conform poruncii „Luminați-vă cu lumina cunoașterii" (Osea 10:12), trebuie să le folosească pe acestea ca elemente și temelii, pentru a investiga, pe baza unor propoziții clare și necesare despre fiecare obiect, ce este cu adevărat și, așa cum am spus, pentru a forma un singur organism (unum corpus) din exemple și propoziții, pe care fie le găsește în Sfânta Scriptură, fie le obține prin inferență corectă.

Capitolul unu. Despre Dumnezeu

1. Știu că unii vor încerca să demonstreze că Dumnezeu este un trup, și aceasta chiar din Scripturile noastre. Căci ei găsesc în Moise cuvintele: „Dumnezeul nostru este un foc mistuit" și, de asemenea, în Evanghelia după Ioan: „Dumnezeu este Duh și cine se închină Lui trebuie să I se închine în duh și în adevăr" (Deuteronom 4:24; Ioan 4:24); iar focul și duhul, după înțelegerea lor, nu sunt altceva decât un trup. Dar vreau să-i întreb ce vor spune despre cuvintele Scripturii care spun că Dumnezeu este lumină, așa cum spune Ioan în epistola sa: „Dumnezeu este lumină și în El nu este întuneric?" (1 Ioan 1:5). Cu siguranță, El este acea lumină care luminează fiecare simț al oamenilor care sunt capabili să perceapă adevărul, așa cum se spune în Psalmul 36:10: „În lumina Ta vom vedea lumina". Dar ce altceva trebuie înțeles prin lumina lui Dumnezeu, în care oricine vede lumina, dacă nu puterea lui Dumnezeu, prin iluminarea căreia un om cunoaște atât adevărul tuturor lucrurilor, cât și pe Dumnezeu Însuși, Care este adevărul? Acesta este sensul cuvintelor: „În lumina Ta vom vedea lumina"; și anume, în Cuvântul și Înțelepciunea Ta, care este Fiul Tău, - în Tine Însuși îl vom vedea pe Tatăl. Poate fi Dumnezeu considerat atunci similar luminii acestui soare doar pentru că este numit lumină? Și ce sens, chiar superficial, va rezulta dacă se recunoaște că din această lumină trupească cineva primește cauza cunoașterii și găsește înțelegerea adevărului?

2. Dacă, așadar, admitem adevărul acestei afirmații a noastre, care este dovedită de însăși conceptul naturii luminii, și suntem de acord că, având o astfel de înțelegere a luminii, este imposibil să-L considerăm pe Dumnezeu ca un trup, atunci un raționament similar poate fi aplicat numelui lui Dumnezeu ca foc mistuitor. Într-adevăr, ce va mistui Dumnezeu precum focul? Va crede cineva cu adevărat că El mistuie materia trupească, de exemplu, lemnul, fânul, paiele? Și ce este vrednic de slavă divină în ideea că Dumnezeu este un foc care mistuie lucruri de acest fel? Adevărat, admitem că Dumnezeu. Într-adevăr, mistuie și distruge, dar distruge gândurile rele ale minților, distruge faptele rușinoase, distruge dorințele păcătoase în cazul în care este absorbit în mințile credincioșilor și când sufletele, devenind receptive la Cuvântul și înțelepciunea Lui, după distrugerea tuturor viciilor și patimilor din ele, își fac un templu curat și

vrednic, locuind în ele împreună cu Fiul Său, așa cum se spune (în Scriptură): „Eu și Tatăl vom veni și vom locui la El” (Ioan 14:23). Însă celor care Îl consideră pe Dumnezeu trup pe baza cuvintelor: „duhul este Dumnezeu” (Ioan 4:24), după părerea mea, trebuie să li se răspundă astfel. În Sfânta Scriptură, cuvântul „duh” este folosit de obicei atunci când este necesar să se desemneze ceva opus corpului grosier și dens real. Astfel, de exemplu, Scriptura spune: „slovena ucide, dar duhul dă viață” (2 Corinteni 3:6). Aici, fără îndoială, prin expresia „scriere” Scriptura denotă trupul, iar prin cuvântul „duh” mintea, pe care altfel o numim spirituală. Căci Apostolul mai spune: „Până în ziua de azi, ori de câte ori se citește Moise, o văl este peste inima lor; dar ori de câte ori se întorc la Domnul, vălul este luat. (Acum Domnul este Duh.) Dar unde este Duhul Domnului, acolo este libertate” (2 Corinteni 3:15-17). Într-adevăr, până când cineva nu se întoarce la înțelegerea spirituală, o văl se așterne peste inima lui, cu care văl, adică înțelegerea grosieră, este acoperită Scriptura însăși. Același văl se așternea peste fața lui Moise când vorbea poporului (Exod 34:36), sau ceea ce este același lucru - când legea era citită poporului. Dacă ne întoarcem către Domnul, care are cuvântul lui Dumnezeu și căruia Duhul Sfânt îi descoperă cunoaștere spirituală, atunci vălul va fi îndepărtat, apoi cu fața descoperită vom contempla slava lui Dumnezeu în Scripturi.

3. Este adevărat că mulți sfinți participă la Duhul Sfânt, dar pe această bază nu trebuie să considerăm Duhul Sfânt ca un fel de trup la care, după ce a fost împărțit în părți trupești, se presupune că participă fiecare dintre sfinți. Duhul Sfânt este, desigur, o putere sfințitoare, la care, după cum se spune, participă toți cei care au meritat sfințirea prin harul Său. Totuși, pentru a înțelege mai ușor ceea ce spunem, să luăm un exemplu, cel puțin din domeniul lucrurilor de cu totul altă ordine. Astfel, mulți oameni participă la știința medicală sau la arta medicinei. Trebuie oare să credem cu adevărat că toți cei care participă la medicină, plasându-se în mijlocul unui corp numit medicină, despart părțile acestuia și, în acest fel, participă la ea? Nu este oare mai bine să înțelegem această participare în sensul că fiecare, după pregătirea și educarea minții sale, înțelege însăși semnificația acestei arte și științe? Totuși, acest exemplu de medicină nu ar trebui considerat o asemănare perfectă și o comparație exactă în raport cu Duhul Sfânt, acest exemplu dovedește doar că ceea ce participă mulți nu ar trebui neapărat considerat un trup. Duhul Sfânt diferă incomensurabil de medicină atât prin esență, cât și prin doctrină: pe lângă faptul că Duhul Sfânt este o esență spirituală (intellectualis) (subsistentia). El există și rămâne în sensul propriu al acestui cuvânt (proprie), dar medicina nu reprezintă nimic similar.

4. Dar să trecem la pasajul din Evanghelie, în care este scris că „Dumnezeu este duh” (Ioan 4:24) și să arătăm cum trebuie înțeleasă aceasta în aplicarea la cele spuse mai sus. În acest context trebuie să ne întrebăm: când a rostit Mântuitorul nostru această expresie și, de asemenea, cui și discutând ce întrebare? Constatăm, fără îndoială, că a spus aceasta în timpul unei conversații cu o femeie samariteancă, care, conform opiniei generale a samaritenilor, credea că Dumnezeu trebuie venerat pe Muntele Garizim. Femeia samariteancă, crezându-L drept iudeu, L-a întrebat dacă Dumnezeu trebuie venerat în Ierusalim sau pe acest munte și a spus astfel: „Părinții noștri s-au închinat pe acest munte, iar voi ziceți: Este un loc în Ierusalim unde trebuie să se închine” (Ioan 4:20). Așadar, referitor la opinia similară a femeii samaritene, care credea că, din cauza superiorității

locurilor trupești, fie evreii din Ierusalim, fie samaritenii de pe Muntele Garizim nu se închinau lui Dumnezeu pe deplin drept și legiuit (minus recte vel rite), Mântuitorul a răspuns că cel care dorește să-L urmeze pe Domnul trebuie să abandoneze prejudecata cu privire la superioritatea locurilor și, în acest caz, vorbește astfel: „Vine ceasul când adevărații închinători nu se vor închina Tatălui nici în Ierusalim, nici pe muntele acesta. Dumnezeu este duh și cine se închină Lui trebuie să se închine în duh și în adevăr" (Ioan 4:21-24). Și vedeți cât de consecvent a legat El adevărul de duh: spre deosebire de trupuri, El a numit duh, iar spre deosebire de umbră sau chip - adevăr. De fapt, cei care se închinau lui Dumnezeu în Ierusalim slujeau umbrei sau chipului însuși și, prin urmare, nu se închinau lui Dumnezeu nici în adevăr, nici în duh. Și cei care se închinau pe Muntele Garizim se închinau lui Dumnezeu în același fel.

5. După ce am respins, pe cât posibil, orice idee despre corporalitatea lui Dumnezeu, afirmăm, în conformitate cu adevărul, că Dumnezeu este de neînțeles (incomprehensibilem) și inestimabil (inaestimabilem). Chiar dacă am fi capabili să cunoaștem sau să înțelegem ceva despre Dumnezeu, trebuie totuși să credem în mod necesar că El este incomparabil mai bun decât ceea ce am învățat despre El. Căci dacă am vedea un om care abia putea vedea o scânteie de lumină sau lumina celei mai scurte lumânări și dacă am vrea să-i dăm aceluiași om, a cărui ascuțime a vederii nu poate percepe mai multă lumină decât am spus mai sus, o idee despre claritatea și strălucirea soarelui, atunci, fără îndoială, ar trebui să-i spunem că strălucirea soarelui este inexprimabil și incomparabil mai bună și mai frumoasă decât orice lumină vizibilă pentru el. Așa este și cu mintea noastră. Deși este considerat mult superior naturii trupești, totuși, în străduința sa spre ceea ce este necorporal și în contemplarea lui, el este cu greu egal cu vreo scânteie sau lumânare - și aceasta atâta timp cât este închis în legăturile cărnii și sângelui și, prin participarea la o astfel de materie, rămâne relativ nemișcat și plictisitor. Și dintre toate ființele spirituale (intellectualibus), adică necorporale, ce ființă este atât de inexprimabil și incomparabil superioară tuturor celorlalte, dacă nu Dumnezeu? Într-adevăr, natura Lui nu poate fi înțeleasă și contemplată de puterea minții omenești, chiar dacă ar fi cea mai pură și mai luminoasă minte.

6. Pentru a clarifica lucrurile, nu pare superfluu să folosim o altă comparație. Ochii noștri nu pot contempla însăși natura luminii, adică substanța soarelui, dar contemplând strălucirea sa sau razele care se revarsă prin ferestre sau prin alți mici conductori de lumină, putem considera cât de mare este însăși căldura și însăși sursa luminii trupești. În același fel, lucrările providenței divine și arta de a aranja universul sunt, ca să spunem așa, niște raze ale naturii divine, în comparație cu substanța și natura însăși. Mintea noastră prin propriile puteri (per seipsam) nu-L poate contempla pe Dumnezeu Însuși așa cum este, ci Îl cunoaște pe Tatăl tuturor creaturilor din frumusețea lucrărilor Sale și din splendoarea universului. Prin urmare, Dumnezeu nu trebuie considerat ca un fel de corp sau ca locuind într-un corp, ci ca o natură spirituală simplă (intellectualis natura), neadmițând nicio complexitate în sine. El nu are nimic în Sine care să fie mai mare sau mai jos, ci este, din orice parte vreți, μονάς și, ca să spunem așa, ένας. El este minte și, în același timp, sursa din care își trage originea orice natură rațională sau minte. Dar mintea, pentru a se mișca sau a acționa, nu are nevoie de un loc material, sau de o dimensiune sensibilă, sau de o formă sau culoare corporală, sau de orice altceva care este propriu

unui corp sau materiei. Prin urmare, Dumnezeu, ca natură simplă și minte completă (tota), nu poate avea nicio gradualitate sau întârziere în mișcarea și acțiunea Sa. Altfel, simplitatea naturii divine ar fi într-o oarecare măsură limitată și încălcată de o complexitate de acest fel. Dar ceea ce servește drept origine a tuturor lucrurilor nu trebuie să fie complex și variat: ceea ce, fiind străin de orice complexitate corporală, trebuie să constea, ca să spunem așa, dintr-un singur fel de divinitate, nu poate fi mai multe, nicidecum una. Dar faptul că mintea, pentru a se mișca conform naturii sale, nu are nevoie de un loc, este demonstrat, fără îndoială, de observarea minții noastre. Căci dacă mintea se află într-o stare normală și nu experimentează nicio monotonie din nicio cauză, atunci diferența de locuri nu o va împiedica deloc în activitatea sa și, pe de altă parte, din calitatea locului nu dobândește nicio creștere sau amplificare a activității sale. Este adevărat, cineva va obiecta că, de exemplu, la oamenii care navighează pe o corabie și sunt supuși loviturilor valurilor mării, mintea funcționează ceva mai prost în comparație cu modul în care funcționează de obicei pe uscat. Dar în acest caz trebuie să ne gândim că mintea este supusă acestei (schimbări) nu ca urmare a diferenței de locuri, ci ca urmare a tulburării și confuziei corpului cu care mintea este legată. Corpul uman pe mare acționează, aparent, ca să zic așa, împotriva naturii sale și, din acest motiv, cu un anumit dezechilibru, ca să zic așa, primește impulsurile minții dezordonat și în conformitate cu starea sa și se supune slab loviturilor punctului său. Același lucru se întâmplă și cu oamenii de pe pământ, de exemplu, cu cei care sunt bolnavi de febră. Dacă mintea lor, din cauza febrei, nu-și face treaba, atunci vina nu trebuie considerată în loc, ci în boala trupului: trupul,zdruncinat și tulburat de febră, nu îndeplinește deloc îndatoririle obișnuite în raport cu mintea, în fenomenele cunoscute și naturale, deoarece noi, oamenii, suntem animale compuse din interacțiunea dintre trup și suflet și (numai) în acest fel suntem capabili să locuim pe pământ. Dumnezeu, Care slujește ca început a tot, nu trebuie considerat complex; altfel se va dovedi că elementele din care este compus tot ceea ce se numește complex au existat chiar înainte de început. Dar mintea, pentru acțiunea sau mișcarea sa, nu are nevoie de dimensiune corporală, la fel cum (are nevoie de ea, de exemplu) ochiul, care se extinde atunci când examinează corpuri foarte mari și se îngustează și se contractă atunci când examinează corpuri mici și mici. Mintea are nevoie de dimensiune mentală, deoarece nu crește fizic, ci mental. Este adevărat, până la al douăzecilea sau treizecilea an mintea crește odată cu corpul, însă - nu prin creșteri corporale, ci în așa fel încât, datorită studiului și exercițiului, receptivitatea facultăților este perfecționată și tot ceea ce este pus în ele intră în domeniul înțelegerii. Astfel, mintea devine capabilă de o înțelegere mai profundă, nu printr-o creștere proporțională cu creșterea trupească, ci prin exercițiul învățării. Totuși, mintea nu poate primi învățături imediat după naștere sau în copilărie, întrucât structura membrelor (trupului), pe care sufletul le folosește ca organe pentru exercițiul său, nu a atins încă o anumită fermitate și forță la copil, astfel încât, ca urmare, mintea nu poate suporta o activitate intensă și nu are suficientă capacitate pentru a primi învățături.copilul nu a atins încă o anumită fermitate și forță, astfel încât, ca urmare, mintea nu este capabilă să suporte o activitate intensă și nu are suficientă capacitate de a percepe învățarea.copilul nu a atins încă o anumită fermitate și forță, astfel încât, ca urmare, mintea nu este capabilă să suporte o activitate intensă și nu are suficientă capacitate de a percepe învățarea.

7. Dar dacă cineva consideră mintea și sufletul ca fiind trupul, aș vrea să-mi spună cum percepe mintea conceptele și dovezile unor lucruri atât de mari, dificile și subtile? De unde vine puterea memoriei? De unde contemplarea obiectelor invizibile? De ce este înțelegerea lucrurilor incorporeale inerentă corpului? Cum se adâncește natura corporală în studiul artelor, în raționamentul despre lucruri și în cunoașterea cauzelor? Cum poate cunoaște și înțelege dogmele divine, care sunt evident incorporeale? Este adevărat că s-ar putea crede că, așa cum această formă trupească și însăși structura urechilor sau a ochilor sunt adaptate auzului sau văzului și, așa cum fiecare dintre mădularele create de Dumnezeu, prin însăși natura formei sale, este adaptat să-și îndeplinească scopul natural, tot așa trebuie să credem că structura sufletului sau a minții este adaptată cu abilitate pentru a cunoaște și a gândi despre diverse subiecte și pentru a se supune impulsurilor vieții. Dar nu înțeleg cum poate cineva descrie sau numi culoarea minții, ca minte care acționează intelectual? — Pentru a confirma și a clarifica ceea ce am spus despre minte sau suflet, și anume despre superioritatea minții față de întreaga natură corporală, putem adăuga următoarele. Fiecărui simț corporal îi este supusă o anumită substanță sensibilă corespunzătoare, căreia i se extinde simțul corporal însuși. De exemplu, văzului îi sunt supuse culorile, formele, dimensiunile; auzului, cuvintele și sunetele; mirosului, mirosul de ars, mirosurile bune și rele; gustului, gusturile; atingerii, toate lucrurile reci și calde, dure și moi, aspre și netede. Dar este clar pentru toată lumea că simțul minții (sensus mentis) este mult superior acestor simțuri despre care am vorbit. Nu este oare ciudat, așadar, că simțurile inferioare sunt supuse substanțelor la care se extinde activitatea lor de putere superioară, adică nimic substanțial nu este supus simțului minții, ci puterea naturii intelectuale este o apartenență accidentală sau o consecință a corpurilor? Cei care afirmă acest lucru, fără îndoială, degradează substanța care în sine este comparativ mai bună. Și prin aceasta ei Îl insultă pe Dumnezeu Însuși, Care, în opinia lor, este inteligibil prin intermediul unei substanțe corporale și, în consecință, potrivit lor, este El Însuși un corp - adică ceva ce poate fi conceput și cunoscut prin intermediul unui corp. Ei nu vor să înțeleagă că mintea este într-o oarecare măsură înrudită cu Dumnezeu, că servește drept imagine a Sa intelectuală (imago) și tocmai din acest motiv poate cunoaște ceva despre natura Dumnezeirii, mai ales dacă este pură și detașată de materia corporală.

8. Dar poate că aceste dovezi au puțină autoritate pentru cei care vor să-și extragă cunoașterea lucrurilor dumnezeiești din Sfânta Scriptură și care caută să afle din Scriptură cum natura lui Dumnezeu depășește natura trupească. Vedeți, așadar, dacă Apostolul nu spune același lucru când vorbește despre Hristos în felul următor: „Care este chipul Dumnezeului celui nevăzut, întâiul născut din toată făptura” (Coloseni 1:15). Este imposibil să credem, așa cum cred unii, că natura lui Dumnezeu este vizibilă pentru unii și nevăzută pentru alții. Căci Apostolul nu spune: „chipul lui Dumnezeu nevăzut oamenilor sau păcătoșilor”, ci proclamă cu cea mai mare fermitate însăși natura lui Dumnezeu când spune: „chipul Dumnezeului nevăzut”. La fel și Ioan, când spune în Evanghelie: „Nimeni nu L-a văzut pe Dumnezeu nicăieri” (Ioan 1:18), proclamă clar tuturor celor care pot înțelege că nu există nicio natură prin care Dumnezeu să fie vizibil; El nu spune că Dumnezeu, fiind vizibil prin natura Sa, nu este accesibil doar vederii celei mai slabe făpturi, ci că prin însăși natura Sa nu poate fi vizibil. Dacă mă întrebați ce cred despre Însuși Unul-Născut: este oare într-adevăr părerea mea că firea lui Dumnezeu, nevăzută prin însăși firea Sa, nu-I este vizibilă? Nu considerați imediat acest gând

nelegiuit sau stupid, căci vom indica imediat temeiul lui. Una este să vezi și alta este să cunoști. A fi vizibil și a vedea este propriu trupurilor, dar a fi cunoscut și a cunoaște este propriu firii intelectuale. Prin urmare, ceea ce este propriu trupurilor, nu trebuie să ne gândim nici la Tatăl, nici la Fiul: în relațiile reciproce dintre Tatăl și Fiul există doar ceea ce este propriu firii Dumnezeirii. Și, în sfârșit, Însuși Mântuitorul nu a spus în Evanghelie că nimeni nu vede pe Tatăl decât Fiul, nici pe Fiul decât Tatăl, ci a spus: „nimeni nu cunoaște pe Fiul decât Tatăl, nici nimeni nu cunoaște pe Tatăl decât Fiul" (Matei 11, 27). Aceasta indică în mod clar că ceea ce se numește „a fi vizibil și a vedea" în raport cu ființele trupești se numește „a cunoaște și a fi cunoscut" în raport cu Tatăl și Fiul – desigur prin puterea cunoașterii, și nu prin vizibilitate trecătoare. Astfel, în raport cu natura netrupească și invizibilă, nu se poate vorbi nici despre viziune, nici despre vizibilitate, motiv pentru care Evanghelia nu spune că Tatăl îl vede pe Fiul și Fiul îl vede pe Tatăl, ci spune că ei se cunosc (unul pe altul).

9. Cineva ne va întreba: De ce se spune: „Fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu?" (Matei 5:8). Dar această zicere, după cum cred, ne întărește și mai mult gândul: căci ce înseamnă să-L vezi pe Dumnezeu cu inima, dacă nu să-L înțelegi și să-L cunoști cu mintea, așa cum am expus mai sus? În general, numele mădularelor senzoriale sunt adesea referite la suflet; prin urmare, a vedea cu ochii inimii înseamnă a cunoaște ceva intelectual prin puterea gândirii. În același fel, a auzi cu urechile înseamnă un sentiment al celei mai profunde înțelegeri. Spunem, de asemenea, că sufletul poate folosi dinții atunci când gustă și mănâncă pâinea vieții care coboară din cer. Se mai spune că sufletul folosește funcțiile altor mădulare, care sunt aplicate puterilor sale, așa cum spune Solomon: „Vei găsi cunoașterea lui Dumnezeu" (Prov. 2:5). Solomon știa că există două feluri de sentimente în noi, un fel de sentiment este muritor, stricăcios, omenesc; celălalt fel - nemuritor și spiritual - este cel pe care l-a numit divin. Prin această simțire divină - nu a ochilor, nici a inimii curate, adică a minții - toți cei care sunt vrednici (de El) Îl pot vedea pe Dumnezeu. În general, în toate Scripturile Vechiului și Noului Testament veți găsi multe locuri în care inima este menționată în loc de minte, adică în loc de puterea cognitivă. - După ce am reflectat astfel asupra naturii lui Dumnezeu - deși mult mai rău decât ar trebui, desigur, din cauza insuficienței înțelegerii umane - vom aborda acum analiza semnificației numelui lui Hristos.

Capitolul doi. Despre Hristos

1. În primul rând, trebuie să știm că în Hristos natura Dumnezeirii Sale este una, pentru că El este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu; și alta este natura umană, pe care El a asumat-o în timpul de pe urmă, conform dispensației. Având în vedere aceasta, trebuie să luăm în considerare mai întâi ce este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu. Se știe că El este numit cu multe și diverse nume, după împrejurări și ideile celor care Îl numesc. Astfel, El este numit Înțelepciune, așa cum găsim în cuvintele lui Solomon: „Domnul M-a creat (creatae) la începutul căilor Sale, în lucrările Sale, mai înainte de a fi făcut El ceva, mai înainte de a fi temelia Mea înainte de veci. La început, mai înainte de a fi făcut pământul și mai înainte de a fi făcut adâncul, mai înainte de a ieși izvorul apelor, mai înainte de a fi întemeiați munții, mai înainte de toate dealurile, El M-a născut" (Prov. 8:22-25). El este numit și întâiul născut, așa cum spune apostolul: „Care este întâiul născut al întregii

făpturi” (Col. 1:15). Și totuși, întâiul născut nu este diferit în fire de Înțelepciunea, ci unul și același (cu Ea). În cele din urmă, apostolul Pavel spune: „Hristos este puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu” (1 Cor. 1:24).

2. Dar să nu creadă nimeni că numindu-L pe Fiul Înțelepciunea lui Dumnezeu, Îl recunoaștem ca fiind ceva fără substanță, ca și cum nu L-am considera, de exemplu, o ființă vie rațională (animal), ci ceva care poate face (pe oameni) înțelepți și se poate comunica minților celor care devin receptivi la proprietățile sale și la înțelegerea ei. Dacă, așadar, se admite odată ce este pe bună dreptate că singurul Fiu al lui Dumnezeu este Înțelepciunea Sa, existând substanțial (substantialiter subsistentem), atunci, în opinia mea, rațiunea noastră nu ar trebui să mai rătăcească în conjecturi de genul acesta, dacă însăși ὑπόστασις, adică substanța (substantia) Fiului, nu are ceva corporal; căci orice este corporal are fie o formă, fie o culoare, fie o dimensiune, dar ce om sănătos la minte va căuta culoarea sau dimensiunea în Înțelepciune ca înțelepciune? Dumnezeu Tatăl nu ar putea niciodată, nici măcar o clipă, să existe fără să dea naștere acestei Înțelepciuni: așa trebuie să gândească și să creadă oricine știe să gândească și să gândească cu pioșenie despre Dumnezeu. Într-adevăr, dacă Dumnezeu a născut Înțelepciunea, care nu exista înainte, atunci nu a putut să o nască înainte de a o naște, sau a putut, dar nu a vrut să o nască. Dar acest lucru nu se poate spune despre Dumnezeu: este clar pentru toată lumea că atât una, cât și cealaltă presupunere sunt absurde și impie, în ambele cazuri se dezvăluie că Dumnezeu fie s-a ridicat dintr-o stare de incapacitate într-o stare de capacitate, fie, presupunând capacitatea Sa, a ezitat și a amânat nașterea Înțelepciunii. De aceea îl recunoaștem întotdeauna pe Dumnezeu ca fiind Tatăl Fiului Său unic-născut, născut din El și primind ființa Sa de la El, dar fără niciun început, nu numai așa cum poate fi împărțit în orice extensii temporale, ci și așa cum numai mintea (mens) este obișnuită să contemple în sine și care este percepută, ca să spunem așa, prin gândire și spirit pur (animo). Prin urmare, trebuie să credem că Înțelepciunea a fost născută fără niciun început despre care să se poată vorbi sau gândi. În această ipostază a Înțelepciunii (sapientiae subsistentia) se afla toată puterea (virtus) și planul (deformatio) creației viitoare - atât cea care există de la începutul lumii (principialiter), cât și cea care se întâmplă ulterior (consequeter): toate acestea au fost predestinate și aranjate în Înțelepciune prin puterea prestiinței.

Având în vedere chiar aceste creații, care au fost ca și cum ar fi fost prefigurate și predeterminate în Înțelepciunea Însăși, Înțelepciunea vorbește prin Solomon despre Sine că a fost creată la începutul căilor lui Dumnezeu sau, ceea ce este același lucru - conține în Sine începuturile, sau formele, sau tipurile întregii creații.

3. Așadar, când se spune că Înțelepciunea este începutul căilor lui Dumnezeu și că este creată, aceasta, după înțelegerea noastră, înseamnă că Înțelepciunea predetermină și conține în sine începuturile întregii creații. În același fel trebuie să înțelegem numele Înțelepciunii ca Cuvântul lui Dumnezeu, și anume în sensul că Înțelepciunea descoperă tuturor celorlalți (ființe), adică întregii creații, cunoașterea (rationem) misterelor și a tot ceea ce este ascuns, conținut în (intra) Înțelepciunea lui Dumnezeu: Ea este numită Cuvântul pentru că slujește ca interpret al misterelor duhului (mentis). Prin urmare, zicala scrisă în Faptele lui Pavel mi se pare corectă: „Acesta este Cuvântul, o ființă vie” (animal

vivens). Cât despre Ioan, el vorbește și mai sublim și mai frumos atunci când, la începutul Evangheliei sale, dă propria sa definiție că Cuvântul este Dumnezeu. El spune astfel: „Și Cuvântul era Dumnezeu și era de la început cu (apud) Dumnezeu". Însă oricine atribuie începutul Cuvântului lui Dumnezeu sau Înțelepciunii lui Dumnezeu, își extinde în mod evident impietatea chiar și asupra Tatălui nenăscut (ingenitum) Însuși, întrucât atunci va nega adevărul că El a fost întotdeauna Tatăl și l-a născut pe Fiul și a avut Înțelepciune în toate timpurile sau epocile anterioare, într-un cuvânt, în tot ceea ce poate fi desemnat în vreun fel în limbajul omenesc.

4. Acest Fiu este adevărul și viața a tot ceea ce există, și pe bună dreptate. Căci cum ar putea trăi toate ființele create, dacă nu numai prin Viață? Sau cum ar putea sta în adevăr, dacă nu ar proveni din Adevăr? Sau cum ar putea fi ființe raționale, dacă Cuvântul sau Rațiunea nu ar exista înaintea lor? Sau cum ar raționa, dacă nu ar exista Înțelepciune? Dar, întrucât unele creaturi erau destinate să cadă din viață și să-și provoace propria moarte, și anume prin însăși căderea din viață (căci moartea nu este altceva decât căderea din viață), și întrucât, în același timp, ar fi cu siguranță inconsistent ca ceea ce Dumnezeu a creat odată pentru viață să piară complet, prin urmare, înainte de moarte, a trebuit să existe o putere care să poată distruge această moarte viitoare și să fie o înviere. Această înviere a fost realizată în Domnul și Mântuitorul nostru, și anume, acea înviere care era în Înțelepciunea lui Dumnezeu însăși, și în Cuvânt, și în viață. Întrucât, în plus, anumite ființe create, nedorind să rămână veșnic neînduplecate, neschimbate și menținând același echilibru calm în aceleași binecuvântări, au fost destinate ulterior să fie corupte, schimbate și să cadă din starea lor - pentru că, desigur, bunătatea nu le este inerentă prin natură, adică nu substanțial, ci ca o proprietate accidentală - atunci, având în vedere acest lucru, Cuvântul și Înțelepciunea lui Dumnezeu au devenit calea. Înțelepciunea este numită calea pentru că îi conduce la Tatăl pe cei care vin prin ea. Ceea ce am spus, așadar, despre Înțelepciunea lui Dumnezeu, se poate aplica foarte bine denumirii de Fiu al lui Dumnezeu, Viață, Cuvânt, Adevăr, Înviere; căci toate aceste denumiri sunt luate din lucrările și puterile Sale și în niciuna dintre aceste denumiri nu poate înțelege nici măcar cel mai superficial gând ceva corporal, având dimensiune, formă sau culoare. Fiii oamenilor, vizibili nouă sau copiii altor animale, corespund seminței taților sau mamelor lor, în ale căror pântece sunt formați și hrăniți; din ei au tot ceea ce aduc cu ei atunci când apar în această lume. Însă a-L compara pe Dumnezeu Tatăl, în generarea Fiului Său unic-născut și în acordarea existenței Sale (in subsistentia), cu orice părinte dintre oameni sau alte creaturi, este atât impie, cât și nelegiuit. Generarea unui fiu este ceva exclusiv și demn de Dumnezeu; căci este imposibil să găsești vreo comparație nu numai în lucruri, ci și în gândire și în minte, astfel încât gândirea umană nu poate înțelege cum Dumnezeul nenăscut devine Tatăl Fiului unic-născut. Căci această naștere este veșnică și neîntreruptă (sempiterna), asemenea modului în care strălucirea se naște din lumină. Căci fiul nu este Fiul prin înfiere din afară prin Duhul Sfânt, ci Fiul prin fire.

5. Trebuie însă să vedem cum este confirmat acest lucru de autoritatea Scripturii divine. Astfel, Apostolul Pavel spune că Fiul Unul-Născut este chipul Dumnezeului nevăzut și că El este Cel Întâi Născut din toată făptura (Coloseni 1:15), iar în Epistola sa către Evrei scrie că El este „strălucirea slavei Lui și chipul chipului persoanei Lui" (Evrei 1:3). De asemenea, în Înțelepciunea numită a lui Solomon, găsim următorul chip al Înțelepciunii

lui Dumnezeu. Ea „este aburul (abur) puterii lui Dumnezeu și revărsarea curată (απόρροια) a Celui Atotputernic al slavei: de aceea nimic întinat nu vine peste ea. Căci ea este strălucirea luminii veșnice și o oglindă neprihănită a lucrării lui Dumnezeu și un chip al bunătății Lui" (Înțelepciunea 7:25-26). Înțelepciunea, repetăm, nu își are existența (subsistentiam) în alt mod decât în Cel ce este începutul tuturor lucrurilor. Din El s-a născut toată înțelepciunea, pentru că El este singurul Fiu după fire și de aceea este numit singurul născut.

6. Să vedem cum trebuie să înțelegem și faptul că Fiul este numit chipul Celui Nevăzut, pentru a clarifica, desigur, în ce sens Dumnezeu este pe bună dreptate numit Tatăl Fiului Său. Și mai întâi de toate, să luăm în considerare ceea ce oamenii obișnuiesc să numească imagini. Uneori, o imagine este numită ceea ce este de obicei înfățișat sau gravat pe un anumit material, adică pe lemn sau piatră. Alteori, însă, cel născut este numit imagine în raport cu cel care a născut, și anume atunci când trăsăturile celui care a născut sunt complet asemănătoare cu trăsăturile celui născut. În primul sens, după părerea mea, un om poate fi numit imagine care a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Vom analiza acest lucru mai amănunțit când, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom explica pasajul din cartea Genezei care se referă la acest subiect. Dar al doilea sens al cuvântului „imagine" este aplicabil Fiului lui Dumnezeu, despre care vorbim acum, având în vedere faptul că El este imaginea nevăzută a Dumnezeului nevăzut, așa cum Set, conform narațiunii istorice, este imaginea lui Adam. Căci este scris așa: „Și Adam a născut pe Set, după chipul și chipul Său" (Geneza 5:3). Această imagine conține o indicație a unității firii și esenței (naturae ac substantiae) a Tatălui și a Fiului. Căci dacă tot ce face Tatăl, face și Fiul la fel, atunci imaginea Tatălui în Fiu este imprimată tocmai în aceasta, că Fiul face totul în același fel ca Tatăl, din Care S-a născut, ca și cum ar exista o voință (voluntas) a Lui, purtând din gând. Și cred că voința Tatălui este suficientă pentru împlinirea a ceea ce voiește Tatăl, căci în dorința Sa El nu folosește, desigur, alte mijloace, decât cele indicate de sfatul voinței Sale. Astfel se naște din ea ipostasul (subsistentia) Fiului. Acest lucru, desigur, trebuie să fie convenit, în primul rând, de cei care recunosc că nu există nimic neprodus (ingenitum), adică nenăscut (innatum), decât numai Dumnezeu Tatăl. Totuși, trebuie să ne ferim să cădem în fabulele absurde ale celor care își inventează un fel de emanații și, prin urmare, împart natura divină în părți și Îl împart pe Dumnezeu Tatăl în Sine Însuși, în timp ce a gândi chiar și puțin acest lucru cu privire la o ființă netrupească este nu numai extrem de impie, ci și în ultimul rând nerezonabil, în orice caz, a gândi la împărțirea unei naturi netrupești după esența sa. Dimpotrivă, așa cum voința purcede din minte și, în același timp, nu separă nicio parte de ea și nu este ea însăși separată de ea, în același fel trebuie să ne gândim că și Tatăl L-a născut pe Fiul, această imagine a Sa; prin urmare, așa cum El Însuși este invizibil prin fire, așa a născut o imagine invizibilă. De fapt, Fiul este Cuvântul - și, prin urmare, nu trebuie să ne gândim la nimic senzorial în El. Fiul este Înțelepciunea și în Înțelepciune nu trebuie să ne gândim la nimic trupesc. El este lumina adevărată care luminează pe orice om venind în lume (Ioan 1:9), dar El nu are, desigur, nimic în comun cu lumina acestui soare. Astfel, Mântuitorul nostru este chipul lui Dumnezeu Tatăl cel nevăzut: în raport cu Însuși Tatăl, El este adevărul; în raport cu noi, cărora El ne descoperă pe Tatăl, El este chipul,Prin care Îl cunoaștem pe Tatăl, pe care nimeni altul nu-L cunoaște decât Fiul, și oricui voiește Fiul să-L descopere, Îl cunoaște. Și El Îl descoperă pe Tatăl atunci când El

Însuși slujește ca obiect al cunoașterii, pentru că oricine L-a cunoscut pe El Îl cunoaște și pe Tatăl, după cum El Însuși spune: „Cine M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl” (Ioan 14:9).

7. Întrucât am citat zicala lui Pavel că Fiul este strălucirea slavei lui Dumnezeu și chipul substanțelor Sale, să vedem ce gând trebuie să decurgă din această zicală. „Dumnezeu”, după Ioan, „este lumină” (1 Ioan 1:5). Prin urmare, Fiul cel Unul-Născut este strălucirea acestei lumini, luminând întreaga creație și purcezând din El în mod inseparabil, așa cum strălucirea purcede din lumină. Acum, materia luminii trebuie înțeleasă în conformitate cu raționamentul menționat mai sus despre sensul în care Fiul este calea care duce la Tatăl, în ce sens El este Cuvântul care explică și oferă creaturii raționale tainele înțelepciunii și cunoașterii, în ce sens El este adevăr, viață și înviere. Astfel, prin strălucire se cunoaște și se simte ce este lumina însăși. Această strălucire, care pentru ochii slabi și fragili ai muritorilor (oamenilor) pare relativ ușor de perceput și blândă și, încetul cu încetul, parcă, îi învață și îi pregătește să perceapă însăși strălucirea luminii, îndepărtând de la ei tot ce împiedică vederea, după cuvântul Domnului: „Scoate mai întâi bârna din ochiul tău” (Luca 6:42), - îi face capabili să perceapă slava luminii și astfel devine, ca să spunem așa, un fel de mediator între oameni și lumină.

8. Dar, după cuvântul Apostolului, El nu este doar strălucirea slavei, ci și chipul imprimat al esenței Sale (substantiae) și chiar al ipostasului Sale (subsistentiae). Prin urmare, mi se pare că nu este superfluu să atragem atenția asupra sensului în care orice altă esență (substantia) și ipostas (subsistentia), pe lângă însăși esența lui Dumnezeu, poate fi numită chipul Său? Fiul lui Dumnezeu, care este numit Cuvântul lui Dumnezeu și Înțelepciunea Sa, singur îl cunoaște pe Tatăl și Îl descoperă celor pe care El îi vrea, adică celor care pot deveni capabili să primească ei înșiși Cuvântul și Înțelepciunea. Vedeți, așadar, dacă nu poate fi numit chipul imprimat al esenței Sale (substantiae) și chiar al ipostasului Sale (subsistenței), pentru că El face posibil prin Sine Însuși să-L înțelegem și să-L cunoaștem pe Dumnezeu? Cu alte cuvinte: nu poate fi El numit chipul imprimat al esenței (substantiae) lui Dumnezeu în acest sens, că, fiind Înțelepciune, El mai întâi înfățișează (describit) în Sine tot ceea ce dorește să reveleze altora și pe baza căruia aceștia din urmă Îl cunosc și Îl înțeleg pe Dumnezeu? Și pentru ca să fie și mai clar în ce sens Mântuitorul este chipul esenței (substantiae) și ipostasului (subsistentiae) lui Dumnezeu, vom folosi un exemplu care, este adevărat, nu denotă pe deplin și nu este adecvat subiectul în discuție, dar pe care, se pare, îl vom aplica, pentru a clarifica cel puțin propoziția că Fiul lui Dumnezeu, fiind chipul lui Dumnezeu, S-a smerit și prin însăși smerenia Sa se străduiește să ne arate plinătatea Divinității. Să presupunem, de exemplu, că este făcută o statuie care prin mărimea sa ocupă întregul cerc al pământului și prin enormitatea sa nu este accesibilă observației nimănui; Să presupunem că există o altă statuie, similară în toate privințele cu prima în ceea ce privește aranjamentul membrelor și trăsăturilor sale, în aspectul și materialul său, dar nu de dimensiuni atât de enorme. Atunci cei care nu sunt capabili să examineze și să contemple prima statuie, enormă, văzând-o pe a doua, mai mică, pot recunoaște că au văzut acea statuie, deoarece statuia mai mică nu diferă deloc de cea mare în ceea ce privește conturul membrelor și al feței sale, în aspectul și materialul său. În mod similar, Fiul lui Dumnezeu, smerindu-Se în egalitatea Sa cu Tatăl și arătându-ne calea spre cunoașterea Lui, devine o imagine imprimată a esenței Sale

(substantiae), astfel încât noi, care nu am avut ocazia să vedem slava luminii minunate inerente măreției Dumnezeirii Sale, am putea avea acces la contemplarea luminii divine la vederea strălucirii Sale, datorită faptului că El devine această strălucire pentru noi. Desigur, comparația cu statuile, împrumutate din obiecte materiale, are o aplicație în explicarea doar a faptului că Fiul lui Dumnezeu, intrând în cea mai mică formă a unui trup omenesc, a reflectat în Sine măreția nemăsurată și nevăzută a Tatălui, datorită asemănării cu lucrările și puterea Lui. De aceea, El le-a spus ucenicilor Săi: „Cine M-a văzut pe Mine, L-a văzut pe Tatăl" (Ioan 14:9), „Eu și Tatăl una suntem" (Ioan 10:30). În același sens trebuie înțelese și cuvintele: „În Mine este Tatăl și Eu sunt în Tatăl" (Ioan 10:38).

9. Acum să vedem cum ar trebui să înțelegem cuvintele Înțelepciunii lui Solomon, care vorbește astfel despre Înțelepciune: „Ea este aburul (aburul) puterii lui Dumnezeu și revărsarea curată a slavei Celui Atotputernic și strălucirea luminii veșnice și o oglindă neprihănită a lucrării sau puterii lui Dumnezeu și chipul bunătății Sale" (Înțelepciunea 7:25-26). Conform chipului lui Solomon, tot ceea ce, conform definiției sale, aparține lui Dumnezeu, este inerent Înțelepciunii lui Dumnezeu într-o formă parțială și menționează puterea lui Dumnezeu, slava, lumina veșnică, acțiunea și bunătatea. El numește Înțelepciunea un abur, dar nu al slavei Celui Atotputernic, nici al luminii veșnice, nici al lucrării Tatălui, nici al bunătății Sale, căci era impropriu să se atribuie abur vreunuia dintre acestea, ci pe bună dreptate spune că Înțelepciunea este aburul puterii lui Dumnezeu. Trebuie, așadar, să ne imaginăm acea putere a lui Dumnezeu care este baza activității lui Dumnezeu, prin intermediul căreia El aranjează, menține și guvernează toate lucrurile vizibile și nevăzute; Aceasta este puterea care este suficientă pentru toate ființele de care Dumnezeu are grijă și de care El este aproape ca de una singură. Anume, din toată această putere incomensurabil de mare (vine) o evaporare și, ca să spunem așa, o putere care ea însăși are propria sa ipostasă (subsistentia). Deși această putere vine din puterea însăși, așa cum voința din gând, totuși însăși voința lui Dumnezeu devine și ea puterea lui Dumnezeu. Astfel vine o altă putere, existând (subsistens) în propria sa particularitate (in sua proprietate), sau, așa cum spune Scriptura, o anumită evaporare a primei puteri nenăscute a lui Dumnezeu, primindu-și ființa din ea, - și nu există timp în care să nu existe. Căci dacă cineva ar spune că la început nu a existat și apoi a venit în ființă (subsistentiam), să dea un motiv pentru care Tatăl, care i-a dat existența, nu a făcut-o înainte. Dacă indică un început când această evaporare a avut loc din puterea lui Dumnezeu, atunci ne vom întreba din nou de ce nu a avut loc înainte de acest început pe care l-a indicat; Și astfel, întrebându-ne constant despre ce a precedat și extinzând întrebările tot mai departe, vom ajunge în cele din urmă la acest gând: din moment ce Dumnezeu a putut și a voit întotdeauna, nu a trebuit niciodată să existe și nici măcar nu putea exista vreun motiv pentru care Dumnezeu să nu aibă întotdeauna acel bine pe care l-a voit. Din aceasta este clar că acest abur al puterii lui Dumnezeu, care nu are alt început decât Dumnezeu Însuși, a existat dintotdeauna și (pentru el) nu putea exista alt început decât Dumnezeu Însuși, din care există și este generat. Potrivit apostolului, care spune că „Hristos este puterea lui Dumnezeu" (1 Corinteni 1:24), acest abur trebuie recunoscut nu numai ca abur al puterii lui Dumnezeu, ci și ca putere a puterii.

10. Să luăm din nou în considerare cuvintele „Revărsarea gloriei Celui Atotputernic este cea mai pură”; și, mai întâi de toate, să luăm în considerare ce este gloria Dumnezeului Atotputernic; și apoi să luăm în considerare și ce este revărsarea ei. Căci, așa cum nimeni nu poate fi tată fără fiu și nimeni nu poate fi stăpân fără o posesiune, fără un sclav, tot așa Dumnezeu nu poate fi numit omnipotent fără ființe asupra cărora ar putea exercita putere; și, prin urmare, pentru ca omnipotența divină să poată fi revelată, toate lucrurile trebuie să existe în mod necesar. Dar dacă cineva crede că au existat vreodată epoci sau perioade de timp, sau orice altceva de același fel, când lucrurile create nu fuseseră încă create, atunci va arăta, fără îndoială, prin aceasta că în acele epoci sau perioade de timp Dumnezeu nu a fost omnipotent și a devenit omnipotent doar după aceea, când au apărut ființe asupra cărora putea avea stăpânire. Aceasta ar însemna că Dumnezeu a suferit o oarecare îmbunătățire și a trecut de la o stare mai rea la una mai bună, deoarece a fi omnipotent este cu siguranță mai bine pentru El decât a nu fi așa. Dar nu este oare o prostie să credem că Dumnezeu nu a avut la început ceva vrednic de Dumnezeu să aibă, ci l-a obținut doar mai târziu printr-o oarecare îmbunătățire? Dar dacă nu există niciun moment în care Dumnezeu să nu fie omnipotent, atunci trebuie să existe în mod necesar ceva prin care El este numit omnipotent: și Dumnezeu a avut întotdeauna ceva peste care să conducă și care era supus stăpânirii Sale ca rege sau cap. Totuși, vom discuta acest lucru mai pe larg la locul potrivit, când vom vorbi despre lucrările lui Dumnezeu; dar acum cred că este necesar să atingem această chestiune doar pe scurt, deoarece vorbim acum despre Înțelepciune, și anume despre sensul în care Înțelepciunea este cea mai pură revărsare a slavei Celui Atotputernic. Întrucât Înțelepciunea, care este Fiul lui Dumnezeu, este numită cea mai pură revărsare a slavei Celui Atotputernic, s-ar putea părea cuiva că numele Celui Atotputernic în Dumnezeu este nașterea originară a Înțelepciunii, prin care (naștere) El este numit Tată. Dar cel care gândește astfel să asculte ceea ce proclamă Scriptura când spune cu cea mai desăvârșită claritate: „Cu înțelepciune ai făcut toate lucrurile” (Psalmul 103:24); Să învețe și el din Evanghelie, unde se spune că „toate s-au făcut prin El și nimic nu s-a făcut fără El” (Ioan 1:3): din aceasta va înțelege că numele Celui Atotputernic în Dumnezeu nu poate fi mai vechi decât numele Tatălui, căci Tatăl este atotputernic prin Fiul. Dar, întrucât a pomenit de slava Celui Atotputernic, iar revărsarea acestei slave este Înțelepciunea, prin aceasta se arată clar că Înțelepciunea are parte de slava atotputerniciei, pentru care Dumnezeu este numit Atotputernic. Într-adevăr, prin Înțelepciunea, care este Hristos, Dumnezeu domnește peste toate, și nu numai prin autoritatea conducătorului, ci și prin ascultarea de bunăvoie a subordonaților. Și ca să știți că atotputernicia Tatălui și a Fiului este una și aceeași, precum una și aceeași cu Tatăl (Fiul) - Dumnezeu și Domnul, ascultați ce spune Ioan în Apocalipsă: aceasta este „Domnul vorbește, Cel ce este și Cel ce era și Cel ce vine, Cel Atotputernic” (Apocalipsa 1:8).Dar cine este acest care vine, dacă nu Hristos? Și precum nimeni nu ar trebui să se ofenseze de gândul că Mântuitorul este Dumnezeu asemenea Tatălui, Care este Dumnezeu, tot așa nimeni nu ar trebui să se ofenseze când Fiul lui Dumnezeu este numit Atotputernicul, asemenea Tatălui, Care este numit și Atotputernicul. Astfel va fi adevărat ceea ce spune Însuși Hristos, adresându-se Tatălui: „Toate câte am Eu sunt ale Tale și ale Tale sunt ale Mele și Eu sunt proslăvit în ei” (Ioan 17:10). Dacă, așadar, tot ce este al Tatălui este și al Fiului și dacă printre aceste „toate” se află atotputernicia Tatălui, atunci, fără îndoială, și Fiul Unul-Născut trebuie să fie atotputernic, astfel încât tot ce are Tatăl, are și Fiul. Și Eu, spune El, „sunt proslăvit în ei” (Ioan 17:10). Căci „în numele lui Isus se

va pleca orice genunchi al celor din ceruri, de pe pământ și de sub pământ; și orice limbă va mărturisi că Isus este Domnul, spre slava lui Dumnezeu Tatăl" (Filipeni 2:10-11). Și astfel, această Înțelepciune, glorificată ca revărsare a atotputerniciei sau a slavei, este o revărsare pură și luminoasă a slavei lui Dumnezeu ca atotputernic. Pentru o mai bună înțelegere a ceea ce este slava atotputerniciei, el a adăugat următoarele (considerație). Dumnezeu Tatăl este atotputernic, deoarece El cuprinde în puterea Sa toate lucrurile: cerul și pământul, soarele, luna și stelele și tot ce este în ele. Dar peste toate acestea El domnește prin Cuvântul Său, deoarece „în numele lui Isus se va pleca orice genunchi al celor din ceruri, de pe pământ și de sub pământ". Dacă orice genunchi se pleacă înaintea lui Isus, atunci, fără îndoială, totul este supus lui Isus, iar El Însuși domnește peste toate, și prin El totul este deja supus Tatălui - și anume, totul este supus prin Înțelepciune, adică prin cuvânt și rațiune, și nu prin sila și constrângere. Astfel, slava lui Isus constă în aceasta, că El posedă totul - și această slavă este cea mai pură și mai strălucitoare slavă a omnipotenței, deoarece totul este supus (lui) prin rațiune și înțelepciune, și nu prin sila și constrângere. Mai mult, această slavă este pe bună dreptate numită cea mai pură și mai strălucitoare slavă a Înțelepciunii, în contrast cu slava care este numită astfel nu în sensul ei propriu și nu după valoarea ei. Este adevărat că fiecare ființă schimbătoare este, de asemenea, glorificată prin fapte de dreptate și înțelepciune, dar slava ei nu poate fi adevărată și cea mai strălucitoare, deoarece adevărul sau înțelepciunea constituie o proprietate accidentală în ea, și tot ce este accidental poate înceta. Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu, este în toate privințele indestructibilă și neschimbătoare, fiecare bine rămâne în Ea substanțial și, desigur, nu poate fi schimbat sau distorsionat, de aceea slava Ei este numită pură și adevărată.aparține și Fiului, iar dacă printre aceste „toate" se află și atotputernicia Tatălui, atunci, fără îndoială, Fiul Unul-Născut trebuie să fie și atotputernic, astfel încât tot ce are Tatăl, îl are și Fiul. Și Eu, spune el, „sunt proslăvit în ei" (Ioan 17:10). Căci „în numele lui Isus se va pleca orice genunchi al celor din ceruri și de pe pământ și de sub pământ; și orice limbă va mărturisi că Isus este Domnul, spre slava lui Dumnezeu Tatăl" (Filipeni 2:10-11). Și astfel, această Înțelepciune, proslăvită ca o revărsare de atotputernicie sau slavă, este o revărsare pură și luminoasă a slavei lui Dumnezeu ca atotputernic. Pentru o mai bună înțelegere a ceea ce este slava atotputerniciei, a adăugat următoarele (considerație). Dumnezeu Tatăl este atotputernic, pentru că El conține totul în puterea Sa: cerul și pământul, soarele, luna și stelele și tot ce este în ele. Dar El domnește peste toate acestea prin Cuvântul Său, căci „în numele lui Isus se va pleca orice genunchi al lucrurilor din ceruri și de pe pământ și de sub pământ". Dacă orice genunchi se pleacă înaintea lui Isus, atunci, fără îndoială, totul este supus lui Isus și El Însuși domnește peste toate, și prin El totul este deja supus Tatălui - și anume, totul este supus prin Înțelepciune, adică prin cuvânt și rațiune, și nu prin forță și constrângere. Astfel, slava lui Isus constă în aceasta, că El posedă totul - și această slavă este cea mai pură și mai strălucitoare slavă a omnipotenței, deoarece totul este supus (lui) prin rațiune și înțelepciune, și nu prin forță și constrângere. Mai mult, această slavă este pe bună dreptate numită cea mai pură și mai strălucitoare slavă a Înțelepciunii, în contrast cu slava care este numită astfel nu în sensul ei propriu și nu după valoarea ei. Este adevărat, fiecare ființă schimbătoare este, de asemenea, glorificată prin fapte de dreptate și înțelepciune, dar slava ei nu poate fi adevărată și strălucitoare, deoarece adevărul sau înțelepciunea constituie o proprietate accidentală în ea și tot ce este accidental poate

înceta. Însă Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu, este indestructibilă și neschimbătoare în toate privințele, fiecare bine rămâne în Ea substanțial și, desigur, nu se poate schimba sau denatura, de aceea slava Ei este numită curată și adevărată.aparține și Fiului, iar dacă printre aceste „toate” se află și atotputernicia Tatălui, atunci, fără îndoială, Fiul Unul-Născut trebuie să fie și atotputernic, astfel încât tot ce are Tatăl, îl are și Fiul. Și Eu, spune el, „sunt proslăvit în ei” (Ioan 17:10). Căci „în numele lui Isus se va pleca orice genunchi al celor din ceruri și de pe pământ și de sub pământ; și orice limbă va mărturisi că Isus este Domnul, spre slava lui Dumnezeu Tatăl” (Filipeni 2:10-11). Și astfel, această Înțelepciune, proslăvită ca o revărsare de atotputernicie sau slavă, este o revărsare pură și luminoasă a slavei lui Dumnezeu ca atotputernic. Pentru o mai bună înțelegere a ceea ce este slava atotputerniciei, a adăugat următoarele (considerație). Dumnezeu Tatăl este atotputernic, pentru că El conține totul în puterea Sa: cerul și pământul, soarele, luna și stelele și tot ce este în ele. Dar El domnește peste toate acestea prin Cuvântul Său, căci „în numele lui Isus se va pleca orice genunchi al lucrurilor din ceruri și de pe pământ și de sub pământ”. Dacă orice genunchi se pleacă înaintea lui Isus, atunci, fără îndoială, totul este supus lui Isus și El Însuși domnește peste toate, și prin El totul este deja supus Tatălui - și anume, totul este supus prin Înțelepciune, adică prin cuvânt și rațiune, și nu prin forță și constrângere. Astfel, slava lui Isus constă în aceasta, că El posedă totul - și această slavă este cea mai pură și mai strălucitoare slavă a omnipotenței, deoarece totul este supus (lui) prin rațiune și înțelepciune, și nu prin forță și constrângere. Mai mult, această slavă este pe bună dreptate numită cea mai pură și mai strălucitoare slavă a Înțelepciunii, în contrast cu slava care este numită astfel nu în sensul ei propriu și nu după valoarea ei. Este adevărat, fiecare ființă schimbătoare este, de asemenea, glorificată prin fapte de dreptate și înțelepciune, dar slava ei nu poate fi adevărată și strălucitoare, deoarece adevărul sau înțelepciunea constituie o proprietate accidentală în ea și tot ce este accidental poate înceta. Însă Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu, este indestructibilă și neschimbătoare în toate privințele, fiecare bine rămâne în Ea substanțial și, desigur, nu se poate schimba sau denatura, de aceea slava Ei este numită curată și adevărată.prin cuvânt și rațiune, și nu prin forță și constrângere. Astfel, slava lui Isus constă în faptul că El posedă toate lucrurile, iar această slavă este cea mai pură și mai strălucitoare slavă a omnipotenței, deoarece totul este supus (I) prin rațiune și înțelepciune, și nu prin forță și constrângere. Mai mult, această slavă este pe bună dreptate numită cea mai pură și mai strălucitoare slavă a Înțelepciunii, în contrast cu slava care este numită astfel nu în sensul propriu și nu conform demnității sale. Este adevărat, fiecare ființă schimbătoare este, de asemenea, glorificată prin fapte de dreptate și înțelepciune, dar slava ei nu poate fi adevărată și cea mai strălucitoare, deoarece adevărul sau înțelepciunea constituie o proprietate accidentală în ea și tot ce este accidental poate înceta. Dar Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu, este indestructibilă și imuabilă în toate privințele, fiecare bine rămâne în Ea substanțial și, desigur, nu se poate schimba sau denatura, de aceea slava Ei este numită pură și adevărată.prin cuvânt și rațiune, și nu prin forță și constrângere. Astfel, slava lui Isus constă în faptul că El posedă toate lucrurile, iar această slavă este cea mai pură și mai strălucitoare slavă a omnipotenței, deoarece totul este supus (I) prin rațiune și înțelepciune, și nu prin forță și constrângere. Mai mult, această slavă este pe bună dreptate numită cea mai pură și mai strălucitoare slavă a Înțelepciunii, în contrast cu slava

care este numită astfel nu în sensul propriu și nu conform demnității sale. Este adevărat, fiecare ființă schimbătoare este, de asemenea, glorificată prin fapte de dreptate și înțelepciune, dar slava ei nu poate fi adevărată și cea mai strălucitoare, deoarece adevărul sau înțelepciunea constituie o proprietate accidentală în ea și tot ce este accidental poate înceta. Dar Înțelepciunea lui Dumnezeu, care este Fiul unic-născut al lui Dumnezeu, este indestructibilă și imuabilă în toate privințele, fiecare bine rămâne în Ea substanțial și, desigur, nu se poate schimba sau denatura, de aceea slava Ei este numită pură și adevărată.

11. În al treilea rând, Înțelepciunea se numește strălucirea luminii veșnice. Am explicat deja semnificația acestui nume, când am făcut comparația dintre soare și strălucirea razelor sale și, pe cât am putut, am arătat cum trebuie înțeleasă această (comparație). Având în vedere aceasta, vom adăuga aici un singur lucru. Ceea ce nu are început de a fi și nu poate înceta niciodată să fie ceea ce este se numește veșnic sau etern în sens propriu. Tocmai aceasta indică Ioan când spune: „Dumnezeu este lumină" (Ioan 1:15). Acum, Înțelepciunea lui Dumnezeu este strălucirea acestei lumini, nu doar lumină, ci lumină infinită. Prin urmare, Ea este și o strălucire veșnică și strălucirea veșniciei. Dacă este așa, atunci este clar din aceasta, la rândul său, că ipostasul (subsistentia) Fiului purcede (descendit) de la Însuși Tatăl, dar nu în timp (temporaliter), nu de la vreun alt început, ci de la Însuși Dumnezeu, așa cum am spus.

12. Înțelepciunea este numită și o oglindă pură a ενεργείας-ului, adică a acțiunii lui Dumnezeu. Dar mai întâi trebuie să definim ce este acțiunea puterii lui Dumnezeu? Este, ca să spunem așa, o anumită putere (vigoare) prin care Tatăl acționează, fie când creează, fie când poartă, fie când judecă, fie când rânduiește și distribuie totul la timpul său. Așadar, așa cum imaginea unui om care se privește în oglindă reflectă cu deplină acuratețe toate mișcările și acțiunile săvârșite de acest om, tot așa Înțelepciunea dorește să dea exact aceeași concepție despre Sine atunci când se numește o oglindă pură a acțiunii și puterii Tatălui. În acest sens, Domnul Iisus Hristos, Care este Înțelepciunea lui Dumnezeu, proclamă despre Sine: „Orice face Tatăl, face și Fiul" (Ioan 1:15). Și iarăși spune: „Fiul nu poate face nimic de la Sine, decât ce vede pe Tatăl făcând" (Ioan 5:19). Deci Fiul nu este deloc separat sau diferit de Tatăl, iar lucrarea Fiului nu este diferită de lucrarea Tatălui, ci Ele au, ca să spunem așa, una și aceeași mișcare în toate. De aceea Înțelepciunea se numea pe Sine oglindă pură - aceasta pentru a înlătura în acest fel orice gând despre neasemănarea (disimilaritatea) Fiului cu Tatăl. Totuși, unii indică exemplul ucenicului, care seamănă și imită învățătorul, și spun că în același fel și Fiul realizează în materia trupească ceea ce a fost mai întâi format de Tatăl în esențele spirituale. Dar se pune întrebarea, va fi aceasta în conformitate cu Evanghelia, unde se spune că Fiului nu-i place, ci la fel într-un mod asemănător?

13. Rămâne să luăm în considerare ce este chipul bunătății Sale. În acest nume, cred, putem înțelege același lucru pe care l-am spus mai sus despre chipul reflectat în oglindă. Bunătatea originară (principalis) este, fără îndoială, cea din care s-a născut Fiul. Dar El este în toate chipul Tatălui; prin urmare, trebuie pe bună dreptate numit și chipul bunătății Sale. Într-adevăr, în Fiu nu există o altă bunătate, a doua, în afară de cea care există în Tatăl. De aceea, Însuși Mântuitorul spune pe bună dreptate în Evanghelie: „Nimeni nu

este bun, ci unul Dumnezeu, Tatăl” (Marcu 10:18; Luca 18:19). Aceasta înseamnă că în Fiu nu există o altă bunătate, decât aceeași care este în Tatăl și, prin urmare, Fiul este pe bună dreptate numit chipul acestei bunătăți, pentru că El nu purcede dintr-o alta (aliimde), ci din această bunătate originară, iar în Fiu bunătatea nu este alta decât în Tatăl și nu există nicio neasemănare sau distanță între bunătatea din Tatăl și cea din Fiu. Prin urmare, nicio blasfemie nu ar trebui văzută în cuvintele: „nimeni nu este bun, ci numai Dumnezeu Tatăl”. Aceste cuvinte nu neagă deloc bunătatea lui Hristos sau a Duhului Sfânt. Ele înseamnă doar că bunătatea originală, așa cum am spus mai sus, trebuie gândită în Dumnezeu Tatăl și că Fiul, când se naște, și Duhul Sfânt, când purcede (procedens), împrumută fără îndoială natura bunătății inerente sursei din care se naște Fiul și purcede Duhul Sfânt. Dacă, însă, orice altceva este numit bun în Scriptură, cum ar fi un înger, un om, un sclav, o comoară, o inimă bună, un pom bun, atunci toate aceste obiecte sunt numite bune nu în sens propriu, deoarece conțin o bunătate accidentală, și nu una substanțială. Cât despre toate celelalte nume ale Fiului lui Dumnezeu, cum ar fi, de exemplu, lumina adevărată, jertfa, dreptatea, sfințirea, răscumpărarea și altele, atunci a le aduna pe toate la un loc și, de asemenea, a explica de ce este numit cu fiecare dintre aceste nume, aceasta este, desigur, o chestiune dificilă și necesită o scriere și un timp speciale. Așadar, mulțumindu-ne doar cu ceea ce am discutat mai sus, să trecem în continuare la următorul raționament.

Capitolul trei. Despre Duhul Sfânt

1. Acum trebuie să luăm în considerare, cât mai pe scurt posibil, doctrina Duhului Sfânt. Toți cei care recunosc în vreun fel Providența mărturisesc că există un Dumnezeu nenăscut care a creat și a aranjat toate lucrurile; toți Îl recunosc ca părinte (parentem) al universului. Nici noi nu suntem singurii care predicăm că El are un Fiu. Căci, deși această doctrină pare filozofilor greci și barbari destul de uimitoare și incredibilă, totuși unii dintre ei exprimă o opinie despre Fiu atunci când mărturisesc că toate lucrurile au fost create prin cuvântul sau mintea lui Dumnezeu. Dar noi, conform credinței doctrinei noastre, pe care o considerăm inspirată divin, suntem convinși că cea mai sublimă și divină doctrină a Fiului lui Dumnezeu nu poate fi expusă și introdusă în mintea oamenilor în niciun alt mod decât prin Scripturile inspirate de Duhul Sfânt, și anume, prin Evanghelie și Apostol, și, de asemenea, prin lege și profeți, așa cum a mărturisit Hristos însuși. Cât despre subsistentia Duhului Sfânt, nimeni nu ar putea avea nici cea mai mică idee despre ea, cu excepția celor care erau familiarizați cu legea și profeții sau a celor care mărturisesc credința în Hristos. Deși nimeni nu poate, desigur, să pronunțe (adevărul deplin) despre Dumnezeu Tatăl, totuși cel puțin o noțiune poate fi obținută despre El prin intermediul creaturilor vizibile și din ceea ce mintea omenească cunoaște în mod natural, iar această noțiune poate fi confirmată și de Sfânta Scriptură. Este, de asemenea, adevărat că nimeni nu-L cunoaște pe Fiul în afară de Tatăl, dar cu toate acestea mintea omenească este învățată din Sfânta Scriptură cum să gândească despre El, și nu numai din Noul Testament, ci și din Vechiul Testament, și anume, prin faptele sfinților, care servesc drept prototipuri ale lui Hristos, prin intermediul cărora se poate discerne fie natura Sa divină, fie natura umană asumată de El.

2. Însă multe Scripturi ne învață despre existența Duhului Sfânt. David spune în Psalmul 50: „Și nu lua de la Mine Duhul Tău Sfânt” (Psalmul 51:13). Și în cartea lui Daniel se spune: „Duhul Sfânt care este în tine” (Daniel 4:6). În Noul Testament există și mai multe mărturii similare, din care aflăm că Duhul Sfânt s-a pogorât peste Hristos și că Domnul, după înviere, a suflat peste apostoli, zicând: „Primiți Duhul Sfânt” (Ioan 20:22). Îngerul îi spune Mariei: „Duhul Sfânt Se va pogorî peste tine” (Luca 1:35). Și Pavel spune: „Nimeni nu poate judeca pe Domnul Isus decât prin Duhul Sfânt” (1 Corinteni 12:3). Conform Faptelor Apostolilor, Duhul Sfânt a fost dat la botez prin punerea mâinilor apostolilor (Faptele Apostolilor 8:18). Din toate aceste mărturii aflăm că substanța (substantiam) Duhului Sfânt posedă o asemenea demnitate și putere încât chiar și botezul mântuitor poate fi săvârșit numai prin puterea tuturor (persoanelor) - Treimea cea mai înaltă, adică numai prin pomenirea împreună a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh și prin unirea cu Dumnezeu cel nenăscut Tatăl și cu Fiul Său cel unic-născut și cu numele Sfântului Duh. Și cine nu se va uimi de măreția Sfântului Duh când va auzi că cel ce a rostit un cuvânt împotriva Fiului omului poate nădăjdui la iertare, dar cel ce a rostit blasfemie împotriva Sfântului Duh nu va primi iertare nici în veacul acesta, nici în veacul viitor?

3. Toate lucrurile au fost create de Dumnezeu și nu există creatură care să nu-și fi primit ființa de la El. Acest adevăr este confirmat de multe mărturii din Scriptură, unde opiniile false ale unor oameni sunt negate și infirmate fie despre materia coeternă cu Dumnezeu, fie despre sufletele nenăscute, cărora Dumnezeu se presupune că nu le-a dat ființa însăși a naturii lor, ci doar ordine și bună rânduială. De asemenea, în cartea scrisă de Hermas, cunoscut sub numele de „Păstorul”, îngerul pocăinței, se spune astfel: „Credeți mai întâi de toate că există un singur Dumnezeu, care a creat și a rânduit toate lucrurile, care a adus toate lucrurile din neființă în ființă, care conține toate lucrurile, dar El Însuși nu este cuprins de nimeni.” Cuvinte similare se găsesc în cartea lui Enoh. Cu toate acestea, nu am găsit încă în Sfânta Scriptură niciun pasaj în care Duhul Sfânt să fie numit creatură (factura), nici măcar în sensul în care, așa cum am văzut mai sus, Solomon numește Înțelepciunea creatură sau în sensul în care am înțeles sensul numirii Fiului lui Dumnezeu Viață, Cuvânt și alte nume. De aceea, după cum înțeleg eu, exprim opinia că duhul care se mișca pe fața apelor (Gen. 1:2), așa cum este scris în legătură cu începutul creației, este tocmai Duhul Sfânt, așa cum am arătat și în explicarea pasajului menționat mai sus, exprimând, însă, nu o înțelegere istorică, ci una spirituală a acestui pasaj.

4. Unii dintre predecesorii noștri au observat, de asemenea, că acele locuri din Noul Testament unde duhul este menționat fără o explicație care să indice ce fel de duh este acesta, trebuie înțelese în raport cu Duhul Sfânt, de exemplu: „Roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea” (Galateni 5:22) etc., sau: „După ce ați început în Duh, acum vă sfârșiți slujba” (Galateni 3:3). În opinia noastră, această distincție poate fi menținută și în raport cu Vechiul Testament, unde, de exemplu, se spune: „Cel ce dă suflare oamenilor pe pământ și duh celor ce umblă pe el” (Isaia 42:5). Într-adevăr, oricine calcă în picioare pământul, adică cele pământești și trupești, participă, fără îndoială, la Duhul Sfânt, deoarece Îl primește de la Dumnezeu. Învățătorul evreu a mai spus că prin cei doi serafimi cu șase aripi, care, conform descrierii lui Isaia (Isaia 6:3), s-au strigat unul la altul și au zis: „Sfânt, sfânt, sfânt este Domnul oștirilor”, trebuie să-i înțelegem pe

singurul Fiu al lui Dumnezeu și pe Duhul Sfânt. Și credem, de asemenea, că cuvintele cântării lui Habacuc: „Între două făpturi vii sau două vieți Te vei cunoaște” (Habacuc 3:2), trebuie înțelese în raport cu Hristos și cu Duhul Sfânt. Într-adevăr, toată cunoașterea Tatălui se obține prin revelația Fiului în Duhul Sfânt, astfel încât ambele (Ființe), numite de profet făpturi vii sau vieți, slujesc drept cauză a cunoașterii lui Dumnezeu Tatăl. Și precum se spune despre Fiul: „Nimeni nu cunoaște pe Tatăl, afară de Fiul și acela căruia voiește Fiul să-L descopere” (Luca 10:22), tot așa Apostolul spune despre Duhul Sfânt: „Dar Dumnezeu ni L-a descoperit prin Duhul Său, căci Duhul cercetează toate lucrurile, chiar și adâncurile lui Dumnezeu” (1 Corinteni 2:10). Iar Mântuitorul în Evanghelie, pomenind învățăturile dumnezeiești și prea adânci pe care ucenicii Săi încă nu le puteau primi, le spune Apostolilor astfel: „Încă am multe să vă spun, dar acum nu le puteți purta. Dar când va veni Mângâietorul, Duhul Sfânt, El vă va învăța toate lucrurile și vă va aduce aminte de toate câte v-am spus” (Ioan 16:12; 14:26). Astfel, trebuie să ne gândim că, așa cum Fiul, singurul care cunoaște pe Tatăl, Îl descoperă cui voiește El; așadar, Duhul Sfânt, pătrunzând în adâncurile lui Dumnezeu, Îl descoperă pe Dumnezeu cui vrea El, căci „Duhul suflă unde vrea El” (Ioan 3:8). Dar nu se poate crede în același timp că Duhul are cunoaștere (a Tatălui) în măsura în care Fiul Îl descoperă. Dacă Duhul Îl cunoaște pe Tatăl prin descoperirea Fiului, atunci înseamnă că El trece de la ignoranță la cunoaștere, dar a mărturisi Duhul ca fiind Sfânt și, în același timp, a-I atribui ignoranța este, desigur, atât impie, cât și prostesc. Cine va îndrăzni să spună că Duhul Sfânt a fost la început altceva și apoi, prin desăvârșire, a devenit Duhul Sfânt și că, nefiind încă Duhul Sfânt, nu L-a cunoscut pe Tatăl și apoi, primind cunoaștere, a devenit Duhul Sfânt? Dacă ar fi așa, atunci Duhul Sfânt cu siguranță nu ar fi niciodată în unitatea Treimii, adică în unitatea neschimbătorului Dumnezeu Tatăl și a Fiului Său: această unitate este posibilă numai dacă Duhul Însuși a fost întotdeauna Duhul Sfânt. Desigur, atunci când spunem: „întotdeauna”, „a fost” sau admitem o altă denumire a timpului, atunci aceasta trebuie înțeleasă simplu și figurativ, deoarece toate aceste expresii au un sens temporal, iar obiectele despre care vorbim,doar în cuvinte permit o denumire temporară, dar prin natura lor depășesc orice gândire despre timp.

5. Pare just să examinăm și de ce cel care este regenerat de fapt prin Dumnezeu pentru mântuire are nevoie atât de Tatăl, cât și de Fiul și de Duhul Sfânt și de ce poate primi mântuirea doar prin întreaga Treime; și de ce, în cele din urmă, nu este posibil să participi la Tatăl sau la Fiul fără Duhul Sfânt? Discutând acest lucru, trebuie în mod necesar să descriem acțiunea specială a Duhului Sfânt și acțiunea specială a Tatălui și a Fiului. Cred că acțiunea Tatălui și a Fiului se extinde atât la sfinți, cât și la păcătoși, atât la oamenii raționali, cât și la animalele mute, și chiar la obiectele neînsuflețite și, în general, la tot ceea ce există. Dar acțiunea Duhului Sfânt nu se extinde în niciun caz la obiectele neînsuflețite sau la ființele însuflețite, dar mute, și nici nu se extinde la ființele raționale care rămân în rău și nu s-au întors la mai bine. Acțiunea Duhului Sfânt, în opinia mea, se extinde doar la cei care se îndreaptă deja spre mai bine și umblă pe căile lui Iisus Hristos, adică trăiesc în fapte bune și rămân în Dumnezeu.

6. Și întrucât acțiunea Tatălui și a Fiului se extinde atât la sfinți, cât și la păcătoși, este clar de aici că toate ființele raționale participă la Cuvânt, adică la Rațiune, și astfel poartă în ele, ca să spunem așa, unele dintre semințele Înțelepciunii și dreptății, care este

Hristos. Și în Cel care există cu adevărat și care a spus prin Moise: „Eu sunt Cel ce sunt” (Exod 3:14), tot ce există participă: și această participare la Dumnezeu Tatăl se extinde la toți: atât la cei drepți, cât și la păcătoși, atât la ființele raționale, cât și la cele irațională - într-un cuvânt, la tot ce există. Într-adevăr, Apostolul arată și el că toți au o participare la Hristos, când spune: „Să nu zici în inima ta: Cine se va sui în cer? Adică, ca să-L coboare pe Hristos; sau cine se va coborî în abis? Adică, ca să-L înalțe pe Hristos din morți. Dar ce spune Scriptura? «Cuvântul este aproape de tine, în gura ta și în inima ta»” (Romani 10:6-8). Prin aceste cuvinte, apostolul arată că Hristos, ca Cuvânt sau rațiune, este în inima tuturor și tocmai prin participarea la El sunt raționali. Evanghelia spune și ea: „Dacă n-aș fi venit și n-aș fi vorbit lor, n-ar fi avut păcat; dar acum n-au nicio vină (scuză) în păcatul lor” (Ioan 15:22). Oricine știe cât timp o persoană nu are păcat și de la ce vârstă devine vinovată de păcat, va vedea clar din aceste cuvinte în ce sens se spune că oamenii au păcat din cauza participării la Cuvânt sau la rațiune. Adevărul este că de la El au primit capacitatea de a înțelege și de a cunoaște și însăși rațiunea, deja sădită în ei. ei, produce în ei o distincție între bine și rău. Prin urmare, dacă fac răul, recunoscând deja ce este, atunci devin vinovați de păcat. Tocmai asta înseamnă cuvintele (Mântuitorului), că oamenii nu au nicio scuză pentru păcatul lor, de când Cuvântul divin sau rațiunea a început să le arate în inimile lor diferența dintre bine și rău, astfel încât să poată evita și să se ferească de tot răul, pentru că „cine știe să facă binele și nu face binele, pentru el este păcat” (Iacov 4:17). Mai mult, Evanghelia ne învață, de asemenea, că nu toți oamenii sunt în afara comuniunii cu Dumnezeu. Spune următoarele în cuvintele Mântuitorului: „Împărăția lui Dumnezeu nu vine cu ochi mari, și nu vor zice: Iată, aici sau acolo; căci iată, Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru” (Luca 17:20-21). Nu înseamnă oare cuvintele Genezei același lucru: „Și am suflat în nările lui suflare de viață și omul s-a făcut un suflet viu” (Gen. 2:7). Dacă le înțelegem în aplicare la toți oamenii în general, atunci înseamnă că toți oamenii au o parte din Dumnezeu.

7. Dar dacă înțelegem această expresie în aplicare la Duhul Sfânt - căci, după unii, și Adam a profețit - atunci această participare nu mai trebuie considerată comună, ci aparținând numai sfinților. Și în timpul potopului, când orice trup a pervertit calea lui Dumnezeu, Dumnezeu, așa cum este scris, a spus despre cei nevrednici și păcătoși: „Duhul Meu nu va rămâne în acești oameni pentru totdeauna, pentru că sunt trup” (Gen. 6:3). Aici se arată clar că Duhul Sfânt este luat de la fiecare persoană nevrednică. De asemenea, în psalmi este scris: „Le vei lua duhul și vor pieri și se vor întoarce în țărâna lor; vei trimite Duhul Tău și vor fi zidiți și vei înnoi fața pământului” (Ps. 104:29-30). Aceasta se spune, evident, despre Duhul Sfânt, Care, după îndepărtarea și nimicirea păcătoșilor și a nevrednicilor, El Însuși va crea pentru Sine un popor nou și va înnoi fața pământului, când oamenii, lepădându-se, cu ajutorul harului Duhului, de omul cel vechi cu faptele sale, vor începe să umble în înnoirea vieții. Și de aceea, pe bună dreptate se spune despre Duhul Sfânt că El nu va locui în toți și nu în cei trupești, ci în cei al căror pământ se va înnoi. Așadar, în cele din urmă, prin punerea mâinilor apostolilor după botez, s-a dat harul și descoperirea Duhului Sfânt. Și Mântuitorul nostru, după înviere, când toate cele vechi trecuseră deja și toate se făcuseră noi, El Însuși, fiind un om nou și Cel întâi născut din morți, a zis apostolilor Săi, înnoiți și ei prin credința în învierea Sa: „Luați pe Duhul Sfânt” (Ioan 20, 22). Tocmai aceasta a arătat Însuși Domnul Mântuitor în Evanghelie, când a spus că nu se poate turna vin nou în burdufuri vechi și, având în

vedere aceasta, a poruncit ca burdufurile să fie noi (Matei 9, 16-17), adică oamenii să umble în înnoire a vieții, pentru ca astfel să poată primi vin nou, adică înnoirea harului Duhului Sfânt. Astfel, lucrarea puterii lui Dumnezeu Tatăl și a Fiului se extinde la orice făptură indiferent, dar în Duhul Sfânt, așa cum am aflat, numai sfinții au parte. De aceea, desigur, se spune: „Nimeni nu poate zice că Isus este Domn, decât prin Duhul Sfânt" (1 Corinteni 12, 3). Și apostolii înșiși cu greu erau vrednici să audă la un moment dat: „Veți primi puterea Duhului Sfânt, care a venit peste voi" (Faptele Apostolilor 1, 8). Prin urmare, desigur, după cum cred, oricine păcătuiește împotriva Fiului omului este vrednic de iertare. Căci oricine are parte de Cuvântul lui Dumnezeu sau de rațiune și, în același timp, încetează să trăiască rațional, cade, ca să spunem așa, în nerațiune sau prostie și, prin urmare, merită pe bună dreptate iertarea. Dar oricine a meritat o parte din darurile Duhului Sfânt și se întoarce, acela, așa cum se spune în Scriptură, a blasfemiat deja Duhul Sfânt. Dar din ceea ce am spus, și anume că Duhul Sfânt îi ajută doar pe sfinți, în timp ce beneficiile sau acțiunile Tatălui și ale Fiului se extind la cei buni și la cei răi, la cei drepți și la cei nedrepți, nimeni să nu creadă că prin aceasta am exprimat o preferință pentru Duhul Sfânt față de Tatăl și Fiul sau că I-am recunoscut o demnitate mai înaltă; cel puțin o astfel de concluzie nu rezultă deloc din cele precedente (raționament); căci acolo am descris doar particularitatea harului și acțiunii Duhului Sfânt.Desigur, nimic mai mare sau mai mic nu trebuie gândit în Treime, întrucât izvorul unicei Dumnezeiri prin Cuvântul și rațiunea Sa cuprinde întregul univers și prin Duhul gurii Sale sfințește tot ce este vrednic de sfințire, așa cum este scris în psalm: „Prin cuvântul Domnului s-au întemeiat cerurile și toată puterea lor prin Duhul gurii Sale" (Ps. 32:6). Dumnezeu Tatăl are însă o altă acțiune preferențială, pe lângă cea prin care El dăruiește tuturor ființelor existența prin fire. Și Domnul Iisus Hristos are o anumită slujbă specială în raport cu cei cărora le dăruiește o natură rațională - o astfel de slujbă prin care El ajută ființele să fie bune. Există, de asemenea, un alt har în Duhul Sfânt - un astfel de har care este dat (de El) celor vrednici, este aranjat prin mijlocirea lui Hristos și este produs (inoperatur) de Tatăl, după meritele tuturor celor care devin capabili să-l primească. Și că acest lucru este așa este indicat foarte clar de Apostolul Pavel, când vorbește despre una și aceeași putere a Treimii: „Sunt împărțiri ale darurilor, dar este același Duh; și sunt împărțiri ale slujbelor, dar este același Domn; și sunt împărțiri ale lucrărilor, dar este același Dumnezeu, care lucrează toate în toți. Și fiecăruia i se dă arătarea Duhului spre folosul tuturor" (1 Corinteni 12:4-7). Aici este indicat foarte clar că în Treime nu există nicio separare (discretio), ceea ce se numește darul Duhului este descoperit prin Fiul (per Filium) și lucrează prin Dumnezeu Tatăl. „Și toate aceste lucruri le lucrează unul și același Duh, împărțind fiecăruia stăpânirea cum voiește" (1 Corinteni 12:6).

8. Din aceste mărturii ale unității Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt, să revenim acum la ceea ce am început să discutăm. Dumnezeu Tatăl dă ființă tuturor ființelor, iar participarea la Hristos ca Cuvânt sau rațiune face ființele raționale. De aici rezultă că aceste ființe sunt vrednice fie de laudă, fie de pedeapsă, întrucât sunt capabile de virtute și viciu. Prin urmare, există și harul Duhului Sfânt, astfel încât ființele care nu sunt sfinte prin natură (substantialiter) pot fi făcute sfințite prin participarea la acest har. Astfel, ființele își au ființa de la Dumnezeu Tatăl, rațiunea lor de la Cuvânt și sfințenia lor de la Duhul Sfânt. Mai mult, acele ființe care au fost anterior (ante) sfințite (sanctiilcata) prin Duhul Sfânt devin capabile să-L perceapă pe Hristos ca adevărul lui Dumnezeu, și chiar

și cei care au fost deja considerați vrednici să ajungă la această etapă (renaștere morală) prin sfințirea Duhului Sfânt vor primi totuși darul înțelepciunii conform puterii și lucrării Duhului Sfânt. În opinia mea, această idee este exprimată de Apostolul Pavel când spune că unora li se dă cuvântul înțelepciunii, iar altora cuvântul cunoștinței, prin același Duh. Dar cu toate acestea, indicând o distincție strict definită a darurilor, Apostolul leagă toate aceste daruri de sursa tuturor lucrurilor și spune: „Sunt împărțiri ale lucrărilor, dar același Dumnezeu, care lucrează toate în toți" (1 Corinteni 12:6). De aceea, lucrarea Tatălui, care dăruiește ființa tuturor ființelor, este deosebit de glorioasă și maiestuoasă atunci când fiecare înaintează și se înalță la cele mai înalte grade de perfecțiune prin participarea la Hristos ca înțelepciune, cunoaștere și sfințire; iar lucrarea Tatălui este deosebit de glorioasă atunci când cineva, după ce a atins un grad mai mare de puritate și dreptate prin participarea la Duhul Sfânt, primește harul înțelepciunii și al cunoașterii după vrednicia sa și, după ce s-a distrus și s-a curățit de toate petele viciului și ignoranței, atinge o atât de desăvârșită dreptate și puritate încât ființa pe care a primit-o de la Dumnezeu devine întru totul vrednică de Dumnezeu. Și Dumnezeu Însuși dă ființa pentru ca ea să fie pură și perfectă, pentru ca ea să fie la fel de vrednică ca Dumnezeul care a dat-o. Astfel, puterea (virtutem) de a exista mereu și de a rămâne veșnic va fi primită de la Dumnezeu de către cel care se dovedește a fi așa cum ar trebui să fie conform voinței lui Dumnezeu care l-a creat. Dar pentru ca acest lucru să se poată realiza și pentru ca ființele create să poată sta înaintea Ființei neschimbate și inseparabile, Înțelepciunea trebuie neapărat să le instruiască și să le învețe și să le conducă la perfecțiune prin confirmarea Duhului Sfânt și prin sfințirea constantă (sanctificatione), prin intermediul căreia se pot ține strâns numai de Dumnezeu. Prin urmare, prin acțiunea constantă a Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfânt, reînnoirea (instauratio) în toate etapele perfecțiunii, poate că într-o zi, deși cu greu, vom putea contempla viața sfântă și binecuvântată (beam vitam). Și când, după lungi lupte, vom reuși să ne apropiem de această viață, trebuie să fim atât de fermi,astfel încât sătuirea de această viață să nu ne învingă niciodată; dimpotrivă, odată cu o pătrundere treptată, mereu crescândă în această fericire, setea de ea trebuie să crească și să crească în noi tot mai mult, cu condiția, desigur, a unei primiri și păstrări tot mai arzătoare și mai zeloase în noi înșine a Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh. Totuși, dacă satuirea învinge pe vreunul dintre cei aflați în starea cea mai înaltă și mai perfectă, nu cred că acesta va deveni gol (evacuetur) și va cădea brusc din ea: trebuie neapărat să cadă puțin câte puțin și treptat. Prin urmare, dacă cineva suferă uneori accidental o ușoară cădere, dar își revine curând și își revine, atunci nu poate de fapt să-și distrugă complet (starea morală), ci se poate ridica din nou și se poate întoarce la nivelul său anterior; poate din nou să restabilească ceea ce a pierdut prin nepăsare.

Capitolul IV. Despre diminuare sau cădere

1. Dar pentru a reprezenta mai clar această decădere sau cădere a celor care au trăit relativ nepăsător, nu pare superfluu să folosim o comparație potrivită. Să presupunem că cineva, încetul cu încetul, de exemplu, în geometrie sau medicină, a dobândit o asemenea experiență și pricepere încât a atins perfecțiunea, și anume, prin instruire și practică îndelungată, a stăpânit la perfecțiune cunoștințele artei menționate mai sus. Desigur, nu se poate întâmpla niciodată unei astfel de persoane ca, după ce a adormit experimentat, să se trezească ignorant. (Și trebuie menționat că în acest caz nu putem avea în minte sau

menționa tot ce se întâmplă fie ca urmare a unei vătămări, fie a unei slăbiciuni, deoarece toate acestea nu se potrivesc comparației și exemplului alese.) Așadar, conform presupunerii noastre, atâta timp cât acel medic sau geometru se exersează în reflecții asupra artei sale și în studii raționale, el, desigur, își păstrează și cunoștințele științei. Dar dacă neglijează exercițiile și neglijează sârguința, atunci încetul cu încetul, din neglijență, la început se pierde puțin, apoi mai mult, și astfel, după o perioadă considerabilă de timp, totul cade în uitare și dispare complet din memorie. Desigur, se poate întâmpla și ca o persoană să-și vină în fire și să-și revină relativ repede, chiar la începutul căderii, când a apărut un grad nesemnificativ de neglijență, și într-un astfel de caz poate chiar restaura ceea ce a pierdut printr-o uitare încă nesemnificativă. Acum putem aplica această (comparație) celor care s-au dedicat cunoașterii lui Dumnezeu și înțelepciunii - acelei înțelepciuni care în studiu și dificultate întrece incomparabil toate celelalte științe - și, conform analogiei de mai sus, putem vedea în ce constă dobândirea acestei cunoașteri și în ce se ridică pierderea ei, mai ales dacă ținem cont de faptul că, potrivit cuvintelor apostolului, cei desăvârșiți vor contempla slava Domnului față către față, prin descoperirea tainelor (2 Cor. 3, 18).

2. Totuși, de la dorința de a arăta binele divin față de noi - acele binecuvântări care sunt date de Tatăl, și de Fiul, și de Duhul Sfânt, această Treime, izvorul oricărei sfințenii - ne-am abătut deja oarecum, dar am considerat necesar, cel puțin pe scurt, să atingem sufletul, căci în continuare vom vorbi despre natura rațională în general. La locul ei potrivit, cu ajutorul lui Dumnezeu prin Iisus Hristos și Duhul Sfânt, ne va fi mai convenabil să raționăm despre întreaga natură rațională, împărțită în trei genuri și specii.

Capitolul cinci. Despre ființele inteligente

1. După o scurtă discuție despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, trebuie să spunem puțin despre ființele raționale, speciile și rânduielile sau îndatoririle lor, atât ale puterilor sfinte, cât și ale celor rele, precum și despre ființele care ocupă un loc de mijloc între bine și rău și care se află încă într-o stare de luptă și competiție. În Sfintele Scripturi găsim foarte multe nume ale anumitor rânduieli și slujbe, atât sfinte, cât și contrare (lor); noi, din partea noastră, vom indica mai întâi aceste nume și apoi, pe cât putem, vom încerca să le determinăm semnificația. Astfel, există anumiți îngeri ai lui Dumnezeu, pe care Pavel îi numește duhuri slujitoare, rânduiți să slujească celor ce primesc moștenirea mântuirii (Evrei 1:14). Același Sfânt Pavel numește - doar că nu știu de unde a luat aceasta - unele tronuri, și domnii, și principate și puteri, și după ce le enumeră, ca și cum ar sugera că, pe lângă cele numite mai sus, există și alte slujbe și ranguri ale ființelor raționale, spune despre Mântuitorul: „El este mai presus de orice principat, și stăpânire, și putere, și stăpânire și de orice nume care se numește, nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor” (Efeseni 1:21). Prin aceasta arată evident că, pe lângă cele menționate (ranguri și slujbe), există și altele numite în veacul acesta, dar neenumerate de el și necunoscute nimănui altcuiva, și că există și altele - care nu sunt numite în veacul acesta și vor fi numite doar în veacul viitor.

2. În plus, trebuie știut că orice ființă rațională care încalcă limitele și legile rațiunii, printr-o crimă împotriva adevărului și dreptății, devine fără îndoială păcătoasă. Prin

urmare, fiecare creatură rațională este vrednică de laudă și pedeapsă - laudă, dacă, în conformitate cu rațiunea inerentă ei, prosperă spre mai bine - pedeapsă, dacă se abate de la rațiune și de la păstrarea adevărului: în toate aceste cazuri este pe bună dreptate supusă pedepselor și chinurilor. Acest lucru trebuie gândit chiar și la diavolul însuși și la cei care rămân cu el și sunt numiți îngerii săi. Totuși, este necesar să dăm numele acestora din urmă, pentru a ști despre ce fel de ființe trebuie să vorbim. În multe locuri din Scriptură apare numele diavolului, Satanei și al răului (duhului), iar diavolul este numit dușmanul lui Dumnezeu. Sunt menționați și îngerii diavolului și prințul acestei lumi, dar nu este exprimat clar cine este acest prinț al acestei lumi; dacă diavolul însuși sau altcineva. Sunt menționați și prinții acestei lumi, care au o oarecare înțelepciune ce va fi distrusă, dar mi se pare că nu este ușor de decis dacă acești prinți sunt aceiași cu acele principate împotriva cărora ne luptăm sau dacă sunt alte ființe. După principate, sunt menționate unele puteri împotriva cărora ne luptăm, așa cum ne luptăm împotriva prințului acestei lumi și a stăpânitorilor acestui întuneric. Pavel menționează și unele duhuri ale răutății din locurile cerești. Nu este, desigur, nevoie să vorbim despre duhurile rele și demonii necurați menționați în Evanghelii. Apoi, unele ființe sunt numite cu același nume de (ființe) cerești, dar se spune că se pleacă sau își vor pleca genunchiul în numele lui Isus, la fel ca și cele pământești și cele de dincolo, pe care Pavel le enumeră alături de ele (Filipeni 2:10). - Când discutăm despre ființe raționale, nu putem rămâne tăcuți despre noi, oamenii, pentru că și noi suntem numărați printre animalele raționale. De asemenea, este imposibil să ignorăm faptul că (în Scriptură) sunt menționate mai multe ranguri diferite de oameni atunci când se spune: „Partea Domnului este poporul Său Iacov și moștenirea Lui Israel”. Mai mult, restul popoarelor sunt numite partea îngerilor, deoarece „când Cel Preaînalt a împărțit neamurile, așa cum i-a risipit pe fiii lui Adam, a pus hotarele neamurilor după numărul îngerilor lui Dumnezeu” (Deuteronom 32:9). Prin urmare, împreună cu alte ființe raționale, trebuie luată în considerare și învățătura despre sufletul omenesc.

3. Astfel, în Scriptură sunt menționate foarte multe ranguri și funcții, cărora, desigur, le corespund esențe. Acum se pune întrebarea: ce fel de ființe a creat Dumnezeu aceste ființe? Poate că a creat unele ființe sfinte și binecuvântate astfel încât să nu poată accepta nimic contrar; și altele astfel încât să poată deveni capabile atât de virtute, cât și de rău? Poate că trebuie să credem că El chiar a creat unele astfel încât să fie complet incapabile de virtute, și altele din nou astfel încât să fie complet incapabile de rău și să poată rămâne doar în fericire, iar altele, în final, astfel încât să le poată accepta pe amândouă? Începând investigația în ordinea numelor date, vom analiza mai întâi: au fost sfinții îngeri sfinți chiar de la începutul existenței lor, sunt ei sfinți acum și vor fi ei sfinți în viitor? Au păcătuit ei cu adevărat niciodată și nu pot păcătui niciodată? Atunci, așa-numitele principate sfinte, chiar din momentul creării lor de către Dumnezeu, au început să domnească peste ființele supuse lor și au fost acestea din urmă create în așa fel și în acest scop pentru a fi în supunere și supunere? În mod similar, au fost create așa-numitele autorități în acest fel și în acest scop pentru a domni sau au primit această putere și demnitate ca recompensă pentru un anumit merit și virtute? În mod similar, au meritat ființele numite tropi sau tronuri acest tron și stabilitatea fericirii împreună cu dezvoltarea (prolatione) substanței lor, astfel încât să posede această (fericire) numai prin voința Creatorului? Și nu a fost oare stăpânirea lor dată așa-numitelor stăpâniri chiar la creație,

ca un privilegiu inseparabil și natural, și nu ca o recompensă pentru succesul lor? În orice caz, dacă admitem că sfinții îngeri, și sfintele autorități, și tronurile binecuvântate, și puterile glorioase, și stăpânirile maiestuoase au propria lor putere, demnitate și glorie inerente prin natură (substantialiter), atunci, fără îndoială, trebuie să gândim același lucru și despre ființele opuse. Atunci trebuie să gândim că acele principate împotriva cărora ne luptăm nu au primit o direcție ostilă și opusă oricărui bine mai târziu, din cauza devierii liberului lor arbitru de la bine, ci că această direcție există în însăși natura lor (substantialiter); atunci trebuie să admitem și că atât în autorități, cât și în puteri, răutatea a apărut nu după substanța lor, ci odată cu ea; apoi trebuie să admitem că cei pe care apostolul i-a numit conducători și căpetenii ale întunericului acestei lumi, au ajuns să stăpânească peste întuneric nu printr-o perversiune a dispoziției (morale) (propositi), ci prin forța necesității. Același lucru trebuie gândit și despre duhurile desfrânării, duhurile răutății și demonii necurați. Dar, în orice caz, este absurd să gândim așa despre forțele rele și dușmane - este absurd să separăm cauza răutății lor de dispoziția libertății lor și să atribuim această cauză Creatorului. Dacă este așa, atunci trebuie să spunem în mod necesar același lucru și despre forțele bune și sfinte, adicăadică, că nici în ele nu există un bine substanțial. Binele, așa cum am arătat, se găsește substanțial doar în Hristos și în Duhul Sfânt și, bineînțeles, în Tatăl, căci natura Treimii, așa cum s-a arătat, nu are complexitate și, în consecință, binele nu poate fi o proprietate accidentală în ea. Din aceasta rezultă că fiecare creatură primește conducere, sau putere, sau stăpânire pentru lucrările și motivele sale - că diferitele puteri, după meritele lor și nu după superioritatea naturii lor, sunt înălțate și plasate deasupra celor asupra cărora conduc sau exercită autoritate.

4. Dar ca să nu pară că discutăm chestiuni atât de mari și dificile doar prin rațiune și că îi forțăm pe ascultătorii noștri să fie de acord prin simple presupuneri, trebuie să vedem dacă nu putem găsi o confirmare a poziției noastre în Sfânta Scriptură și, astfel, să o facem și mai probabilă prin autoritatea Scripturii. Și mai întâi, să expunem ce conține Sfânta Scriptură despre puterile rele; și apoi să examinăm și despre celelalte, în măsura în care Domnul va binevoi să ne lumineze, pentru ca în astfel de chestiuni dificile să putem găsi ce este cel mai aproape de adevăr și ce trebuie să gândim despre ele în conformitate cu regula evlaviei. În profetul Ezechiel găsim două profeții, scrise de el în aplicare la prințul Tirului (Ezechiel 26 și 28). Și dacă cineva nu cunoaște anterior a doua profeție, ar putea crede că prima dintre ele se referă la un om care a fost prințul Tirului. Acesta este motivul pentru care nu vom folosi prima profeție. Cât despre a doua, este de așa natură încât nu trebuie înțeleasă în niciun caz despre om, ci despre o putere superioară care a căzut din cer și a fost aruncată în lumea de dincolo și într-o stare mai rea. Această profeție prezintă cea mai clară dovadă că puterile opuse nu au fost create și nu au fost făcute astfel prin natură, ci din ce este mai bun au trecut în ce este mai rău (stare) și s-au întors spre rău, și că, de asemenea, puterile binecuvântate nu sunt de o astfel de natură încât să nu poată accepta contrariul chiar dacă ar vrea, și este neglijentă și nu păstrează cu toată prudența fericirea stării sale. Dacă așa-numitul prinț al Tirului, după cuvintele profetului, a fost printre sfinți și a fost fără prihană și a fost în raiul lui Dumnezeu și a fost împodobit cu o coroană de frumusețe și slavă, atunci îl putem considera în vreun fel inferior oricăruia dintre sfinți. Într-adevăr, este scris despre el că el însuși a fost o cunună de frumusețe și slavă și a umblat fără prihană în raiul lui Dumnezeu (Ezechiel 28:12) - și

se poate crede că acest prinț anume nu aparținea acelor puteri sfinte și binecuvântate care, așa cum trebuie să credem, erau în fericire și au fost înzestrate cu o astfel de onoare? Dar să vedem ce ne învață chiar cuvintele profeției. „Și cuvântul Domnului a venit la mine, zicând: «Fiul omului, rostește o cântare de jale pentru prințul Tirului și spune-i: Așa vorbește Domnul Adonai. Tu ești pecetea asemănării și cununa bunătății. În dulceața raiului lui Dumnezeu ai fost împodobit cu tot felul de pietre prețioase: sardiu, topaz, smarald, iacint, antrax, iaspis, argint, aur, acat, ametist, crisolit, virilium și oniho; și cu aur ți-ai umplut comorile și hambarele. Din ziua în care ai fost creat cu heruvimii, te-am pus pe muntele cel sfânt al lui Dumnezeu, printre pietrele de foc. Ai fost fără prihană în zilele tale, din ziua în care ai fost creat până când s-au găsit nelegiuiri în tine. Din mulțimea cumpărăturilor tale, ți-ai umplut comorile cu nelegiuire, ai păcătuit și ai fost lovit de pe muntele lui Dumnezeu. Heruvimii te-au pogorât din mijlocul trestiilor de foc. Inima ta s-a înălțat în bunătatea ta.Viclenia și frumusețea ta s-au stricat; din cauza mulțimii păcatelor tale te-am aruncat la pământ, te-am dat spre mustrare înaintea împăraților. Din cauza mulțimii păcatelor tale și a nelegiuirilor cumpărăturilor tale, ți-ai pângărit locul cel sfânt. Voi scoate foc din mijlocul tău, care te va mistui și te voi face ca praful și cărbunii pe pământ, înaintea tuturor celor ce te văd. Toți cei ce te cunosc printre neamuri se vor ridica după tine. „Ai făcut rău și nu te vei mai întoarce la el niciodată” (Ezechiel 28:11-19). Acum se pune întrebarea: dacă cineva aude următoarele cuvinte: „Tu ești pecetea asemănării și cununa bunătății, în dulceața raiului ai fost, sau: din ziua în care ai fost creat cu heruvimi, te-am pus în muntele cel sfânt al lui Dumnezeu”, va fi el atât de slab la minte încât să aplice aceste cuvinte oricăruia dintre oameni sau sfinți, ca să nu mai vorbim de prințul Tirului? Într-adevăr, printre ce pietre de foc poate umbla cineva? Despre cine se poate crede că din chiar ziua creației a fost corupt și apoi s-au găsit nelegiuiri în el și a fost aruncat pe pământ? Care este sensul cuvintelor că la început nu era pe pământ și apoi a fost aruncat pe pământ și sanctuarele sale au fost pângărite? Așadar, aceasta este ceea ce vorbește profetul Ezechiel despre prințul Tirului. Această profeție, așa cum am arătat, se referă la puterea opusă și mărturisește foarte clar faptul că această putere a fost odinioară sfântă și binecuvântată, dar apoi, când s-a găsit nedreptatea în ea, a căzut și a fost aruncată pe pământ, dar totuși nu era așa prin însăși natura și creația sa. Credem că aceasta se spune despre un înger care a primit datoria de a guverna poporul tirian și căruia, se pare, i-a fost încredințată grija pentru sufletele tirienilor. Dar ce Tir și ce suflete ale tirienilor ar trebui înțelese aici? Acel Tir care se află în țările provinciei feniciene sau alta, de care Tirul pământesc cunoscut nouă slujește ca imagine? Și sufletele despre care ar trebui să fie înțeleși aici tirienii: acești tirieni sau locuitorii acelui Tir înțeles spiritual? Totuși, se pare că nu ar trebui să discutăm despre asta în acest loc, ca nu cumva să pară că discutăm, cum s-ar spune, în treacăt lucruri atât de mari și ascunse, care, totuși, necesită o compoziție sau o muncă specială.și a fost aruncat pe pământ? Care este sensul cuvintelor că la început nu era pe pământ, apoi a fost aruncat pe pământ și că sanctuarele sale au fost pângărite? Aceasta este, așadar, ceea ce spune profetul Ezechiel despre prințul Tirului. Această profeție, așa cum am arătat, se referă la puterea opusă și mărturisește foarte clar faptul că această putere a fost odinioară sfântă și binecuvântată, dar apoi, când s-a găsit nelegiuire în ea, a căzut și a fost aruncată pe pământ, dar totuși nu era așa prin însăși natura și creația sa. Credem că acest lucru se spune despre un înger care a primit datoria de a guverna poporul tirian și căruia, se pare, i-a fost încredințată grija pentru sufletele tirienilor. Dar ce Tir și ce suflete ale tirienilor

trebuie să înțelegem aici? Acel Tir care se află în țările provinciei feniciene sau altul, pentru care Tirul pământesc cunoscut nouă servește drept tip? Și sufletele căror tirieni ar trebui să le înțelegem aici: acești tirieni sau locuitorii acelui Tir înțeles spiritual? Totuși, se pare că nu ar trebui să discutăm despre asta în acest loc, ca nu cumva să pară că discutăm, cum s-ar spune, în treacăt, lucruri atât de mari și ascunse, care, între timp, necesită o alcătuire sau o muncă specială.și a fost aruncat pe pământ? Care este sensul cuvintelor că la început nu era pe pământ, apoi a fost aruncat pe pământ și că sanctuarele sale au fost pângărite? Aceasta este, așadar, ceea ce spune profetul Ezechiel despre prințul Tirului. Această profeție, așa cum am arătat, se referă la puterea opusă și mărturisește foarte clar faptul că această putere a fost odinioară sfântă și binecuvântată, dar apoi, când s-a găsit nelegiuire în ea, a căzut și a fost aruncată pe pământ, dar totuși nu era așa prin însăși natura și creația sa. Credem că acest lucru se spune despre un înger care a primit datoria de a guverna poporul tirian și căruia, se pare, i-a fost încredințată grija pentru sufletele tirienilor. Dar ce Tir și ce suflete ale tirienilor trebuie să înțelegem aici? Acel Tir care se află în țările provinciei feniciene sau altul, pentru care Tirul pământesc cunoscut nouă servește drept tip? Și sufletele căror tirieni ar trebui să le înțelegem aici: acești tirieni sau locuitorii acelui Tir înțeles spiritual? Totuși, se pare că nu ar trebui să discutăm despre asta în acest loc, ca nu cumva să pară că discutăm, cum s-ar spune, în treacăt, lucruri atât de mari și ascunse, care, între timp, necesită o alcătuire sau o muncă specială.

5. Acum să analizăm o profeție similară a profetului Isaia despre o altă forță adversă. El spune: „Cum a căzut din cer luceafărul dimineții? Cel ce trimite vești la toate neamurile este zdrobit pe pământ. Dar tu ziceai în gândul tău: «Mă voi sui la cer, îmi voi pune scaunul de domnie mai presus de stelele cerului, voi ședea pe cel mai înalt munte, pe munții cei înalți de la miazănoapte, mă voi sui peste nori, voi fi ca Cel Preaînalt.» Dar acum te vei coborî în locuința morților și până la temeliile pământului. Cei ce te vor vedea se vor mira de tine și vor zice: «Acesta este omul care mișcă pământul, care zguduie împărații, care face toată lumea pustie și îi dărâmă cetățile, nu-i eliberează pe prinși de război. Toți împărații neamurilor se odihnesc în cinste, fiecare în casa lui. Dar tu vei fi aruncat pe munți ca un mort, o urâciune, cu mulți morți, tăiat cu sabia, care se pogoară în locuința morților. Cum o haină muiată în sânge nu va fi curată, tot așa nu vei fi curat și tu, pentru că Mi-ai pustiit țara și Mi-ai ucis poporul; nu vei dăinui pentru totdeauna, sămânță rea. Pregătește-ți copiii să fie uciși în păcatele tale.” „Tată, ca nu cumva să se scolească și să stăpânească țara și să umple țara cu oștiri. Și Mă voi scula împotriva ta, zice Domnul oștirilor, și voi nimici numele lor, rămășița lor și sămânța lor” (Isaia 14:12-22). Această profeție arată foarte clar că cel care mai înainte era luceafărul dimineții și se ridica dimineața a căzut din cer. Dar dacă era o ființă a întunericului, așa cum cred unii, cum se spune atunci că mai înainte era luceafărul dimineții? Sau cum putea cineva care nu avea nimic purtător de lumină în sine să se ridice dimineața? Mai mult, Mântuitorul ne învață despre diavol, zicând: „L-am văzut pe Satana căzând ca un fulger din cer” (Luca 10:18). Prin urmare, diavolul a fost odată lumină. Este remarcabil că Domnul nostru, Care este adevărul, a comparat și puterea venirii Sale glorioase cu fulgerul, zicând: „Cum vine fulgerul de la răsărit și se duce până la apus, așa va fi venirea Fiului omului” (Matei 24:17). Și astfel, în ciuda acestui fapt, El îl compară în același timp pe Satana cu fulgerul și spune că a căzut din cer; El a spus aceasta cu scopul, desigur, de

a arăta că și Satana a fost odată în cer și a avut un loc printre sfinți și a participat la acea lumină la care participă toți sfinții și, drept urmare, îngerii devin îngeri ai luminii, iar apostolii sunt numiți Domnul, lumina lumii. Astfel, Satana a fost odată o lumină și abia atunci a comis trădare și a căzut în acest loc, iar slava lui s-a prefăcut în țărână, așa cum este tipic celor răi în general, conform expresiei profetului. Ca urmare a acestei căderi, el a fost numit prințul acestei lumi, adică locuința pământească, motiv pentru care El domnește și peste toți cei care au urmat răutatea lui, deoarece chiar și întreaga lume (eu numesc acum acest loc pământesc lumea) zace în rău (Ioan 5:19) și tocmai în acest apostat. Și că Satana este un apostat, adică un dezertor, Domnul spune despre aceasta în cartea lui Iov: „Poți prinde un balaur apostat cu un cârlig?” (Iov 40:20), adică un dezertor? Se știe că prin balaur se înțelege însuși diavolul. Așadar, dacă unele puteri sunt numite potrivnice și se spune că au fost odată imaculate, iar imaculația nu aparține în mod substanțial nimănui decât Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt,și sfințenia în fiecare creatură este o proprietate accidentală, și tot ce este accidental poate înceta; dacă, repetăm, aceste forțe opuse au fost odată fără vină și, desigur, au fost printre cele care încă (și încă) rămân fără vină; atunci aceasta arată clar că nimeni nu poate fi fără vină substanțial sau prin natură și că, în egală măsură, nimeni nu poate fi pângărit substanțial. Din aceasta rezultă că depinde de noi și de mișcările noastre - să fim sfinți și binecuvântați sau, dimpotrivă, prin lene și neglijență, dintr-o stare de beatitudine să cădem în răutate și distrugere atât de mult încât dezvoltarea extremă a răului - dacă cineva a devenit deja atât de neglijent față de sine - ajunge la acea stare în care ființa devine o așa-numită forță opusă.

Capitolul șase. Despre sfârșit sau împlinire

1. Scopul sau perfecțiunea este declararea lucrurilor perfecte. Această împrejurare ne amintește că oricine dorește să citească despre această perfecțiune sau să o cunoască trebuie să abordeze reflecția asupra unor subiecte atât de sublime și dificile cu o minte perfectă și iscusită. Altfel, fie nu va obține niciun folos din astfel de investigații, iar acestea i se vor părea goale și superflue, fie, dacă are un suflet deja prejudecat într-o altă direcție, va considera aceste investigații eretice și contrare credinței Bisericii - repet, nu atât din convingere rațională, cât din prejudecata sufletului său. Totuși, vorbim și despre aceste subiecte cu mare frică și prudență și investigăm și raționăm mai degrabă decât să afirmăm ceva sigur și definitiv. Am indicat deja mai sus ce trebuie să i se dea definiții clare (manifestul dogmei), și cred că am făcut acest lucru când am vorbit despre Treime. Acum, pe cât posibil, ne vom exersa mai degrabă în raționament decât în definiție. — Așadar, sfârșitul sau desăvârșirea lumii va veni atunci când fiecare va fi pedepsit pentru păcatele sale după meritele sale, iar acest moment, când fiecare va primi ceea ce i se cuvine după meritele sale, este cunoscut numai de Dumnezeu. Noi credem doar că bunătatea lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos, cheamă toată creația la un singur scop, după cucerirea și supunerea tuturor vrăjmașilor. La urma urmei, Scriptura spune așa: „Domnul a zis Domnului meu: șezi la dreapta Mea, până când voi pune pe vrăjmașii Tăi așternut al picioarelor Tale” (Psalmul 109:1). Dacă sensul acestei rostiri profetice nu ne este pe deplin clar, atunci să învățăm de la Apostolul Pavel, care spune mai clar că „se cuvine Lui (Hristos) să stăpânească Împărăția, până când va pune pe toți vrăjmașii sub picioarele Sale” (1 Corinteni 15:25). Dacă această zicere clară a apostolului nu ne-a arătat îndeajuns

ce înseamnă poziția vrăjmașilor sub picioare, atunci ascultați și următoarele sale cuvinte: „Toate lucrurile trebuie să-I fie supuse” (1 Corinteni 15:26-28). Dar ce este această supunere prin care toate lucrurile trebuie să fie supuse lui Hristos? Cred că este acea supunere prin care noi înșine dorim să ne supunem Lui, acea supunere prin care apostolii și toți sfinții care L-au urmat pe Hristos Îi sunt supuși. Supunerea prin care ne supunem lui Hristos semnifică mântuirea celor supuși, acordată de Hristos, așa cum a spus David: „Nu se va supune sufletul meu lui Dumnezeu? Căci de la El vine mântuirea mea” (Psalmul 62:1).

2. Văzând un astfel de sfârșit, când toți dușmanii vor fi supuși lui Hristos, când chiar și ultimul dușman, moartea, va fi nimicit și când Hristos, căruia îi sunt supuse toate lucrurile, va preda Împărăția lui Dumnezeu Tatăl, să ne întoarcem, zic eu, de la un astfel de sfârșit al lucrurilor la contemplarea începutului. Sfârșitul este întotdeauna ca începutul. Și de aceea, așa cum există un singur sfârșit pentru toate, tot așa trebuie presupus și un singur început pentru toți; și așa cum un singur sfârșit este pus înaintea multora, tot așa dintr-un singur început au apărut diferențe și distincții, care, prin bunătatea lui Dumnezeu, prin supunerea față de Hristos și unirea cu Duhul Sfânt, sunt din nou chemate la un singur sfârșit, ca începutul - adică, toți cei care își pleacă genunchiul în numele lui Isus sunt chemați și astfel exprimă semnul supunerii lor. Cei care își pleacă genunchiul sunt înrudiți cu lumea cerească, cea pământească și cea de dincolo, dar în aceste trei nume este indicat întregul univers, adică toate acele ființe care, pornind de la un singur început, au fost împărțite în diferite ranguri după meritele lor, și anume, fiecare ființă după propriile motive și caracteristici, căci binele nu era inerent tuturor substanțial, așa cum este în Tatăl și Hristosul Său și Duhul Sfânt. Numai în această Treime, care este autorul (auctor) a toate, este prezentă bunătatea substanțial, toate celelalte ființe au bunătatea ca proprietate accidentală, supusă dispariției și sunt în fericire doar atunci când participă la sfințenie și înțelepciune și la însăși Divinitatea (divinitate). Dar dacă sunt neglijente și evită o astfel de participare, atunci, prin lenea lor, fiecare ființă însăși devine cauza propriei căderi, și una cade mai repede, alta mai încet, una mai mult, alta mai puțin. Și întrucât această cădere, prin care fiecare ființă este alungată din starea sa, așa cum am spus, are o foarte mare varietate, după mișcările minții și voinței, deoarece o ființă cade mai ușor, alta mai grav; atunci pentru aceasta există o judecată dreaptă a Providenței divine, astfel încât fiecare să primească după meritele sale, după varietatea mișcărilor sale, răsplata pentru căderea și răzvrătirea sa, de la aceleași ființe care au rămas în acel început, care, așa cum am descris, este ca sfârșitul viitor, unii primesc rangul angelic în guvernarea și administrarea lumii, alții primesc rangul de puteri, alții rangul de principate, alții rangul de autorități, pentru a domni peste cei care au nevoie de putere deasupra capetelor lor, alții primesc rangul de tronuri, adică funcția de judecată și guvernare a celor care au nevoie de ea, alții primesc stăpânire, fără îndoială peste sclavi. Dar aceasta le este dată de providența divină, pe baza unei judecăți imparțiale și drepte, în conformitate cu meritele și succesele pe care le-au arătat în (chestiune de) participare (participationem) la Dumnezeu și în imitarea Lui. Acele ființe care au căzut din starea de fericire originară, dar în același timp nu au căzut incurabil, sunt supuse rânduielii și conducerii rânduielilor sfinte și binecuvântate descrise mai sus, bucurându-se de ajutorul lor și corectându-se sub influența instrucțiunilor și învățăturilor mântuitoare.ei se pot întoarce și pot fi readuși la starea lor de fericire. Din aceste ființe, după părerea mea, pe

cât pot înțelege, constă această rânduială prezentă a neamului uman, care în veacul viitor sau în veacurile următoare, când, după cuvintele lui Isaia (Isaia 66:22), va fi cer și un pământ nou, va fi cu siguranță readusă la acea unitate pe care Domnul Isus o făgăduiește, vorbind lui Dumnezeu Tatăl despre ucenicii Săi: „Nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei ce vor crede în Mine, prin cuvântul lor, ca toți să fie una, precum Tu, Tată, ești în Mine și Eu în Tine, ca și ei să fie una în noi" (Ioan 17:20-21). Și iarăși El spune: „Ca să fie și ei una, precum și noi suntem una: Eu în ei și Tu în Mine, ca ei să fie desăvârșiți în una" (Ioan 17:22-23). Acest lucru este confirmat și de Apostolul Pavel, în cuvintele: „Până vom ajunge toți la unirea credinței, la bărbat desăvârșit, la măsura staturii plinătății lui Hristos" (Efeseni 4, 13). Același Apostol ne îndeamnă să imităm această unitate chiar și în această viață prezentă, cât timp suntem în biserică, în care, desigur, este cuprinsă imaginea împărăției viitoare: „Toți să spuneți același lucru și să nu fie dezbinare între voi, ci să fiți întăriți într-un gând și într-o judecată" (1 Corinteni 1, 10).

3. Trebuie știut însă că unele dintre ființele care s-au îndepărtat de principiul menționat mai sus au căzut într-o asemenea răutate și ticăloșie încât au devenit nevrednice de acea instrucțiune sau învățătură prin care rasa umană este instruită și învățată în starea sa trupească, folosind ajutorul puterilor cerești; dimpotrivă, sunt în ostilitate și opoziție față de cei care sunt învățați și învățați. De aceea, întreaga această viață a muritorilor este plină de isprăvi și lupte: căci tocmai aceste ființe sunt cele care, fără nicio precauție, au căzut dintr-o stare mai bună și cărora le aparțin așa-numitul diavol și îngerii lui, precum și alte rânduri ale răului, pe care apostolul le-a menționat printre puterile opuse, sunt în ostilitate și opoziție față de noi. Dar, s-ar putea întreba, se pot întoarce vreodată în epocile viitoare unele dintre aceste ordine, acționând sub porunca diavolului și ascultând de răutatea lui, spre bine, având în vedere faptul că posedă totuși capacitatea liberului arbitru, sau trebuie ca răutatea constantă și învechită, ca urmare a obiceiului, să se transforme în ele ca și cum ar fi într-o anumită natură? Tu, cititorule, trebuie să investighezi dacă această parte (a ființelor) nu va fi într-adevăr deloc în discordie internă cu acea unitate și armonie finală, fie în aceste epoci temporale vizibile, fie în cele invizibile și eterne? În orice caz, atât în timpul acestor secole vizibile și temporare, cât și în timpul acelor secole invizibile și eterne, toate ființele existente sunt distribuite după rangul, măsura, felul și demnitatea meritelor lor, iar unele dintre ele vor atinge (ființa) invizibilă și eternă chiar de la început, altele abia mai târziu, iar unele chiar în vremurile din urmă, și atunci numai prin intermediul celor mai mari și mai severe pedepse și al unor corecții prelungite, ca să spunem așa, de-a lungul secolelor, cele mai severe, după ce au fost învățați mai întâi de puteri îngerești, apoi de puteri de grade superioare, într-un cuvânt, prin ascensiunea treptată la cer - prin trecerea, într-o formă de instruire, a tuturor slujbelor individuale inerente puterilor cerești. Din aceasta, cred, este destul de consecvent să tragem concluzia că fiecare ființă rațională, trecând de la un rang la altul, poate trece treptat (de la propriul rang) la toate celelalte și de la toate la fiecare rang individual, deoarece fiecare ființă atinge toate aceste diverse stări de succes și declin prin propriile mișcări și eforturi, care sunt condiționate de capacitatea fiecăreia (ființă) de a avea liber arbitru.

4. Întrucât (apostolul) Pavel spune că există ceva vizibil și trecător și, pe lângă asta, altceva - invizibil și veșnic, ne întrebăm de ce vizibilul este trecător? Nu este oare pentru

că după aceasta (lumea vizibilă), în timpul întregii epoci viitoare, când împrăștierea și divizarea unui început va fi adusă la același sfârșit și asemănare, nu va mai exista absolut nimic (vizibil)? Sau, poate, pentru că forma ființei vizibile va trece, deși substanța sa nu va fi complet distrusă? Pavel pare să confirme această ultimă presupunere când spune: „forma acestei lumi va trece" (1 Corinteni 7:31). Și David pare să indice același lucru, prin cuvintele: „Cerurile vor pieri, dar Tu vei rămâne; și toate lucrurile se vor învechi ca o haină și se vor preface ca o veșmânt" (Psalmul 101:27). Căci dacă cerurile se schimbă, înseamnă că nu vor pieri, căci ceea ce se schimbă cu siguranță nu piere încă, iar dacă forma lumii trece, aceasta nu înseamnă încă distrugerea și distrugerea completă a substanței materiale, ci indică doar o anumită schimbare a calității și transformarea formei. Același gând, fără îndoială, este exprimat de Isaia, când spune sub forma unei profeții că va fi „cer nou și un pământ nou" (Isaia 66, 22). Înnoirea cerului și a pământului și schimbarea formei lumii actuale și schimbarea cerurilor sunt pregătite, fără îndoială, pentru cei care, mergând pe calea arătată mai sus, tind spre acel sfârșit binecuvântat căruia chiar și vrăjmașii înșiși i se vor supune și când, după cuvintele Scripturii, Dumnezeu va fi totul în toți. Dacă cineva admite distrugerea completă a naturii materiale, adică trupești, în acea stare finală de existență, atunci sunt complet incapabil să înțeleg cum atâtea astfel de substanțe pot trăi și exista fără trupuri, când este doar natura lui Dumnezeu, adică a Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, să existe fără substanță materială și fără niciun amestec de corporalitate? Dar poate altcineva va spune că în acea stare finală de existență toată substanța trupească va fi atât de pură și purificată încât va putea fi concepută ca eter și de o oarecare puritate cerească și necoruptă (puritatis atque sinceritatis).

Totuși, cum vor sta lucrurile atunci, numai Dumnezeu și cei care, prin Hristos și Duhul Sfânt, au devenit prietenii Lui știu, desigur.

Capitolul șapte. Despre ființele incorporeale și corporale

1. Toate considerațiile de mai sus au fost exprimate de noi sub forma unor considerații obișnuite: după ce am expus doctrina Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, noi, pe cât am putut, am tratat și am raționat despre ființele raționale, ghidați mai mult de consecvența gândurilor decât de o dogmă specifică. Acum să luăm în considerare la ce trebuie să raționăm în continuare în conformitate cu dogma noastră, adică cu credința Bisericii. - Toate sufletele și, în general, toate ființele raționale, atât sfinții, cât și păcătoșii, sunt create sau făcute; Toate acestea, prin natura lor, sunt netrupești, dar cu toate acestea, chiar și cu netrupalitatea lor, sunt totuși create, pentru că totul a fost creat de Dumnezeu prin Hristos, așa cum învață în general Ioan despre aceasta în Evanghelie, în următoarele cuvinte: „La început era Cuvântul și Cuvântul era cu Dumnezeu și Cuvântul era Dumnezeu. El era din vechime cu Dumnezeu. Toate lucrurile s-au făcut prin El și nimic nu s-a făcut fără El" (Ioan 1:1-3). Iar Apostolul Pavel, descriind tot ce a fost creat după specie, rânduri și rânduială și, în același timp, dorind să arate că totul a fost creat prin Hristos, raționează astfel: „Prin El au fost create toate lucrurile, și cele din cer și de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute: fie tronuri, fie domnii, fie principate, fie puteri: toate lucrurile create prin El și în El; „El este înaintea tuturor și El este Capul" (Coloseni 1:16-18). Astfel, Apostolul proclamă clar că în Hristos și prin Hristos toate lucrurile au

fost create și făcute – vizibile, adică trupești și nevăzute, prin care, în opinia mea, nu trebuie să înțelegem nimic altceva decât puteri netrupești și spirituale. După ce a numit în general trupeștile și netrupeștile, Apostolul continuă, după cum mi se pare, să enumere felurile de ființe (netrupești), și anume tronurile, stăpâniile, principatele, puterile, puterile. Am vorbit despre aceasta, intenționând să mergem mai departe pentru a aborda problema soarelui, lunii și stelelor. Se pune întrebarea dacă acestea ar trebui numărate printre principate, având în vedere faptul că, potrivit Scripturii, au fost create ca ἀρχος, adică pentru stăpânirea peste zi și noapte? Sau ar trebui să credem că ele au doar stăpânirea peste zi și noapte, deoarece este datoria lor să le lumineze, dar că nu aparțin rangului de principate?

2. Când se spune că toate lucrurile, atât cele cerești, cât și cele pământești, au fost create prin El și au fost create în El, atunci, fără îndoială, acele lucruri care sunt pe firmamentul, care se numește cer, și pe care sunt așezate aceste lumini, sunt, de asemenea, socotite printre cele cerești. Atunci, dacă prin raționament s-a stabilit deja clar că toate lucrurile au fost create și făcute și că printre lucrurile create nu există nimic care să nu perceapă binele și răul și să nu fie capabil de ambele, atunci se pune întrebarea: va fi oare consecvent să gândim așa cum gândesc unii dintre ai noștri, și anume, că soarele, luna și stelele sunt imuabile și incapabile de mișcare contrară? Unii au gândit același lucru chiar și despre sfinții îngeri, iar ereticii și despre suflete, pe care le numesc naturi spirituale. Dar să luăm în considerare mai întâi ce găsește rațiunea însăși despre soare, lună și stele; dacă opinia unora despre imuabilitatea lor este corectă și în ce măsură poate fi confirmată această opinie de Sfânta Scriptură? Iov pare să arate că stelele nu sunt doar supuse păcatelor, ci că nici măcar nu sunt libere de contagiunea păcatelor; Căci este scris așa: „Stelele sunt necurate înaintea Lui” (Iov 25:5). Desigur, această zicere nu poate fi înțeleasă doar în legătură cu strălucirea trupului lor, așa cum vorbim noi, de exemplu, despre hainele necurate. Căci dacă am începe să o înțelegem în acest sens, atunci mustrarea necurăției în strălucirea trupului luminilor ne-ar duce, fără îndoială, la insultarea Creatorului lor. Mai mult, dacă stelele nu pot dobândi nici un trup mai strălucitor prin sârguință, nici unul mai puțin curat prin lene, atunci de ce ar trebui să fie învinovățite pentru necurăție, dacă nu primesc laude pentru puritate?

3. Dar pentru o înțelegere mai clară a acestui lucru (zicere), trebuie mai întâi să ne întrebăm dacă stelele pot fi considerate animate și raționale; apoi, dacă sufletele lor au luat ființă odată cu trupurile lor sau dacă au apărut înaintea trupurilor lor; și, de asemenea, dacă aceste suflete vor fi eliberate de trupurile lor după sfârșitul veacului, astfel încât stelele vor înceta să mai lumineze lumea, așa cum noi încheiem această viață. Este adevărat că pare o chestiune destul de îndrăzneață să ne întrebăm despre aceste întrebări; dar, din moment ce mărturisirea noastră constă într-o investigare zeloasă a adevărului, nu va fi de prisos să le examinăm și să le examinăm, pe cât ne va fi posibil, cu ajutorul harului Duhului Sfânt. Credem, așadar, că stelele pot fi considerate animate, pe motiv că, potrivit Scripturii, ele primesc porunci de la Dumnezeu, iar această primire a poruncilor nu poate aparține decât ființelor raționale animate. Dumnezeu spune astfel: „Am prescris o poruncă tuturor stelelor.” Dar, se pune întrebarea, care sunt aceste porunci? Desigur, acestea sunt porunci referitoare la faptul că fiecare stea, în ordinea și în mișcările sale, dă o anumită cantitate de lumină lumii, întrucât așa-numitele planete se

mișcă într-o ordine diferită, iar luminatorii, numiți fixe (απηνείς), în alta. Dar, în același timp, este destul de clar că nici mișcarea unui corp nu poate avea loc fără suflet, nici ființele însuflețite nu pot fi vreodată fără mișcare. Și stelele se mișcă într-o astfel de ordine și atât de regulat încât nicio confuzie nu se observă vreodată în mișcările lor, având în vedere că ar fi cu siguranță o nebunie maximă să spunem că o astfel de ordine, o astfel de respectare a corectitudinii și măsurii, sunt îndeplinite de ființe iraționale sau li se cere. În Ieremia, luna este numită chiar regina cerurilor (Ieremia 7:18). Așadar, dacă stelele sunt însuflețite și raționale, atunci, fără îndoială, și ele au un anumit avans și un anumit declin. Cuvintele lui Iov: „Stelele nu sunt curate în ochii Lui" (Iov 25:5), cred, exprimă tocmai acest gând.

4. Dacă luminatorii sunt ființe animate și raționale, atunci succesiunea raționamentului necesită luarea în considerare a întrebării dacă au fost animați odată cu crearea trupurilor, în momentul în care, conform cuvintelor Scripturii, „Dumnezeu a creat cele două mari lumini, luminatorul cel mai mare la începutul zilei și luminatorul cel mai mic la începutul nopții și stelele" (Geneza 1:16), sau dacă sufletele lor nu au fost create odată cu trupurile, ci Dumnezeu a pus deja duhul (în luminatori) din afară după ce trupurile lor au fost create. Eu, din partea mea, presupun că duhul a fost pus din afară, dar această presupunere trebuie încă dovedită din Sfânta Scriptură, deoarece pe baza mărturiei Scripturii se afirmă în orice caz cu mai multă dificultate decât prin simple conjecturi. Și prin conjecturi această poziție poate fi dovedită în felul următor. Dacă sufletul omenesc, care, ca sufletul omului, este cu siguranță inferior, nu a fost creat odată cu trupurile, ci a fost sădit din afară, atunci cu atât mai mult trebuie spus acest lucru despre sufletele ființelor vii, numite cerești. Cât despre oameni, se poate crede că, de exemplu, sufletul celui care l-a lovit pe fratele său în pântece, adică sufletul lui Iacov, a fost format odată cu trupul? (Gen. 25:22). Sau sufletul celui care, încă în pântecele mamei sale, a fost plin de Duhul Sfânt, a fost creat și format odată cu trupul? Mă refer la Ioan, care a sărit în pântecele mamei sale și a jucat cu mare extaz când glasul salutului Mariei a ajuns la urechile Elisabetei, mama sa (Luca 1:41). Sufletul celui care, chiar înainte de formarea sa în pântece, era cunoscut de Dumnezeu și a fost sfințit de El chiar înainte de a ieși din pântece, a fost creat și format și el odată cu trupul? (Ier. 1:5). Desigur, nu fără judecată și nu fără merit Dumnezeu îi umple pe unii oameni cu Duhul Sfânt, așa cum nu fără merit îi sfințește. Și, într-adevăr, cum putem evita glasul care spune: „Este nedreptate la Dumnezeu? Ferească de Dumnezeu!" sau: „Este părtinire la Dumnezeu?" (Romani 9:14). Dar aceasta este tocmai concluzia care rezultă din propoziția care afirmă existența sufletului împreună cu trupul. — Așadar, pe cât se poate înțelege dintr-o comparație cu condiția umană, cred că tot ceea ce raționea însăși și autoritatea Scripturii par să arate cu privire la oameni, toate acestea ar trebui gândite mult mai consecvent despre cei cerești (luminitori).

5. Dar să vedem dacă nu putem găsi în Sfânta Scriptură dovezi specifice despre ființele cerești însele. Astfel de dovezi sunt date de Apostolul Pavel, care spune că „și făptura a fost supusă deșertăciunii, nu de bunăvoie, ci pentru El, în nădejde. Căci și făptura va fi izbăvită din robia nestricăciunii, la slobozenia slavei fiilor lui Dumnezeu" (Romani 8:20-21). Cărei deșertăciuni, întreb, a fost supusă făptura, cărei făpturi și de ce nu de bunăvoie și în ce nădejde? Și cum va fi izbăvită însăși făptura din robia stricăciunii? În alt loc,

același Apostol spune: „Căci așteptarea făpturii așteaptă descoperirea fiilor lui Dumnezeu” (Romani 8:19), și din nou: nu numai noi, ci și „toată făptura suspină și are milă de noi până acum” (Romani 8:23). Așadar, trebuie să ne întrebăm în continuare ce fel de suspin și ce fel de suferință se înțelege aici? Dar mai întâi, să vedem ce fel de deșertăciune este aceasta, căreia îi este supusă făptura. Cred că această deșertăciune nu este altceva decât trupuri; căci, deși trupul sfinților este eteric, este totuși material. De aceea, mi se pare, Solomon numește orice fire trupească ca fiind cumva împovărătoare și înfrânătoare a puterii duhurilor, zicând: „Deșertăciune a deșertăciunilor și totul este deșertăciune”, spune Eclesiastul. „Totul este deșertăciune. Am văzut orice făptură făcută sub soare și iată, totul este deșertăciune” (Eclesiastul 1:1, 14). Tocmai acestei deșertăciuni îi este supusă creatura, mai ales creatura care are în puterea ei cea mai mare și cea mai înaltă autoritate în această lume, adică soarele, luna și stelele; aceste lumini sunt supuse deșertitudinii, sunt îmbrăcate cu trupuri și rânduite să dea lumină neamului omenesc. „Făptura”, spune el, „a fost supusă deșertăciunii, nu de bunăvoie” (Romani 8:20), de fapt, creatura nu a acceptat de bunăvoie slujba rânduită deșertăciunii, ci pentru că aceasta a vrut Cel ce a supus-o - de dragul Celui ce a supus-o, care în același timp le-a promis creaturilor care au fost supuse involuntar deșertăciunii, că după ce vor împlini slujba marii lucrări, când va veni vremea răscumpărării slavei fiilor lui Dumnezeu, vor fi eliberate de robia stricăciunii și a deșertăciunii. Primind această nădejde și sperând la împlinirea acestei făgăduințe, întreaga creație suspină acum împreună, având însă dragoste pentru cei cărora le slujește și simpatizează cu răbdare, așteptând ceea ce i-a fost făgăduit. Acum, gândiți-vă dacă următoarea exclamație a lui Pavel nu se poate aplica acestor ființe, supuse deșertăciunii nu de bunăvoie, ci prin voia Celui ce Îl învinge și care sunt în nădejdea făgăduințelor: „Dorința este să mă duc și să fiu cu Hristos, ceea ce este mult mai bine” (Filipeni 1:23). Cel puțin, cred că soarele ar putea spune într-un mod similar: „Aș dori să plec sau să mă întorc și să fiu cu Hristos, căci aceasta este mult mai bine”. Dar Pavel adaugă: „Dar a rămâne în trup este mai de trebuință, pentru voi” (Filipeni 1:24). Și soarele poate spune cu adevărat: „Dar a rămâne în acest trup ceresc și luminos este mai de trebuință, pentru descoperirea fiilor lui Dumnezeu”. Același lucru trebuie gândit și spus și despre lună și stele. Acum să vedem ce înseamnă libertatea făpturii și eliberarea din robie. Când Hristos predă împărăția lui Dumnezeu și Tatăl, atunci aceste ființe însuflețite, ca fiind venite înaintea împărăției lui Hristos,împreună cu întreaga împărăție vor fi predate guvernării Tatălui. Atunci Dumnezeu va fi „totul în toți”; dar aceste ființe aparțin tuturor; prin urmare, Dumnezeu va fi în ele, ca și în toți.

Capitolul opt. Despre îngeri

1. Trebuie să ne gândim într-un mod similar, desigur, și la îngeri. Nu trebuie să credem că unui anumit înger i se încredințează accidental o anumită slujbă sau alta, de exemplu, Rafael cu lucrarea de vindecare și vindecare, Gabriel cu supravegherea războaielor, Mihail cu grija rugăciunilor și cererilor din partea muritorilor. Trebuie să presupunem că au fost onorați cu aceste slujbe nu altfel decât fiecare după meritele sale și le-au primit pentru zelul și virtuțile pe care le-au arătat chiar înainte de crearea acestei lumi. Apoi, în rangul arhanghelic, fiecăruia i se atribuie o slujbă de un fel sau altul; alții sunt onorați să fie numărați printre rândurile îngerilor și să acționeze sub porunca unui sau altuia arhanghel, sau ceea ce este același lucru - a conducătorului sau prințului rangului lor.

Toate acestea, așa cum am spus, nu sunt stabilite din întâmplare și indiferent, ci prin cea mai strictă și mai dreaptă judecată a lui Dumnezeu și sunt rânduite în conformitate cu meritele, prin judecata și încercarea lui Dumnezeu Însuși. Astfel, unui înger i se încredințează biserica din Efes, altuia biserica din Smirna, unuia i se încredințează îngerul lui Petru, altuia îngerul lui Pavel, apoi, fiecăruia dintre cei mici care aparțin bisericii i se dă câte un înger - și acești îngeri văd întotdeauna fața lui Dumnezeu, există și un înger care tăbărește în jurul celor care se tem de Dumnezeu. Și toate acestea nu se împlinesc întâmplător și nu pentru că îngerii sunt creați astfel prin fire - aceasta ar duce la o acuzație de nedreptate din partea Creatorului - ci sunt determinate de cel mai drept și mai imparțial administrator al tuturor lucrurilor - Dumnezeu, în conformitate cu meritele și virtuțile și în conformitate cu puterea și capacitățile fiecăruia.

2. Să spunem ceva și despre cei care afirmă că ființele spirituale sunt diferite (în natură), ca să nu cădem și noi în fabulele absurde și impie ale acestor oameni, care inventează, atât printre ființele cerești, cât și printre sufletele omenești, naturi spirituale diferite, create parcă de diferiți creatori. În opinia lor, este absurd să atribuim diferitele naturi ale creaturilor raționale unuia și aceluiași Creator. Și într-adevăr, acest lucru este absurd. Dar ei explică greșit motivul acestei diferențe. Căci este imposibil, spun ei, ca unul și același Creator, fără niciun motiv ascuns în merit, să fi dat puterea stăpânirii unora și să-i fi supus pe alții stăpânirii primilor, să le fi dat unora autoritatea și să-i fi numit pe alții să fie subordonați celor care au autoritatea de comandă. Dar toate acestea, cred, sunt complet respinse de considerația menționată mai sus, că cauza diferenței și varietății în toate creaturile nu este nedreptatea Dispunetorului, ci mișcările mai mult sau mai puțin zeloase sau indolente ale creaturilor însele, fie către virtute, fie către răutate. Dar pentru a se ști mai ușor că acesta este cazul și printre ființele cerești, vom da exemple din faptele trecute și prezente ale oamenilor, pentru a trage o concluzie din cele vizibile despre cele nevăzute. Ei (susținătorii opiniei respinse) sunt, fără îndoială, de acord că Pavel și Petru erau de natură spirituală. Dar Pavel a acționat împotriva evlaviei când a persecutat Biserica lui Dumnezeu, iar Petru a comis un păcat foarte grav când, ca răspuns la întrebarea slujitoarei portarului, a jurat împotriva lui Hristos. Cum au căzut atunci aceste persoane spirituale, după părerea lor? — Cu atât mai mult cu cât ei înșiși spun și afirmă adesea că „un pom bun nu poate aduce roade rele” (Matei 7:18). Așadar, dacă un pom bun nu poate aduce roade rele, iar Petru și Pavel, după părerea lor, erau din rădăcina pomului bun, atunci cum au adus ei acest rod, cel mai rău dintre toți? Adevărat, ei pot răspunde la ceea ce inventează de obicei în acest caz, și anume că nu Pavel a fost cel care a persecutat, ci altcineva - nu știu cine - care era în Pavel, și nu Petru a fost cel care tăgăduia, ci altcineva în Petru. Dar oare de ce, ne întrebăm, Pavel, nepăcătuind nimic, a spus totuși: „Nu sunt vrednic să fiu numit apostol, pentru că am persecutat biserica lui Dumnezeu?” (1 Corinteni 15:9). De ce și Petru însuși „a plâns amarnic” pentru păcatul altuia? (Luca 22:62). Aceasta, desigur, respinge toate absurdițățile lor.

3. În opinia noastră, nu există nicio creatură rațională care să nu fie capabilă atât de bine, cât și de rău. Totuși, atunci când spunem că fiecare creatură poate accepta răul, nu afirmăm prin aceasta că fiecare creatură a acceptat de fapt răul, adică a devenit rea. Putem spune că fiecare om poate învăța să navigheze pe o corabie, dar aceasta nu înseamnă că fiecare om navighează de fapt pe o corabie sau că fiecare om poate studia

gramatica sau medicina, dar aceasta nu înseamnă că fiecare om este deja doctor sau gramatician. De aceea, dacă spunem că fiecare creatură poate accepta răul, aceasta nu înseamnă că fiecare creatură a acceptat deja răul. În opinia noastră, nici măcar diavolul nu era incapabil de bine. Dar dacă putea accepta binele, aceasta nu înseamnă că l-a dorit de fapt și a dus la îndeplinire capacitatea (de bine). Conform mărturiei profeților citate mai sus, el a fost odată bun, și anume, în momentul în care a fost convertit în paradisul lui Dumnezeu printre heruvimi. Dar, din moment ce avea cu siguranță capacitatea de a percepe fie virtutea, fie răul, s-a îndepărtat de virtute și s-a îndreptat cu toată mintea spre rău. În același fel, celelalte creaturi, având în vedere faptul că au capacitatea pentru ambele (adică, atât pentru bine, cât și pentru rău), în virtutea liberului lor arbitru, evită răul și se lipesc de bine. Într-un cuvânt, nu există o singură creatură care să nu perceapă binele sau răul. Singurele excepții sunt natura lui Dumnezeu, această sursă a tuturor binecuvântărilor, și natura lui Hristos, căci Hristos este Înțelepciunea, iar înțelepciunea nu poate accepta nebunia, Hristos este adevărul, iar adevărul, desigur, nu va accepta niciodată neadevărul, El este Cuvântul sau rațiunea, care, desigur, nu poate deveni irațională. Hristos este și el lumină, dar întunericul, după cum știm, nu îmbrățișează lumina. În același fel, natura sfântă a Duhului Sfânt nu acceptă întinarea, căci este sfântă prin natură sau substanțial. Dacă orice altă ființă este sfântă, atunci are această sfințenie prin asimilarea sau inspirația Duhului Sfânt, nu o posedă prin natură, ci ca o proprietate accidentală, care, ca proprietate accidentală, poate înceta. În același fel, oricine poate avea dreptate, dar numai una accidentală, care poate înceta. Se poate avea și înțelepciune, dar și una accidentală. Totuși, stă în puterea noastră să ne stabilim în înțelepciune, desigur, în această condiție, dacă noi, cu sârguința și viața noastră rodnică, vom exercita înțelepciunea. Și dacă ne menținem mereu (în noi) sârguința, suntem mereu participanți la înțelepciune, atunci participarea noastră la ea va fi fie mai mare, fie mai mică, în funcție de demnitatea vieții sau de gradul sârguinței. Căci bunătatea lui Dumnezeu, în conformitate cu cerințele demnității sale, cheamă și atrage totul la acel sfârșit binecuvântat când orice suferință, tristețe și gemete vor înceta și vor fugi.

4. Discuția precedentă, așadar, mi se pare că a arătat suficient că principatele au căpetenia și că fiecare dintre celelalte ranguri își primește funcția nu indiferent sau întâmplător, ci că au atins gradul acestei demnități prin propriile merite; doar că nu putem ști sau întreba care sunt acțiunile particulare prin care au fost socotite vrednice să intre în acest rang. Pentru noi este suficient să știm doar că Dumnezeu este drept și drept, întrucât, conform opiniei Apostolului Pavel, nu există părtinire la Dumnezeu (Coloseni 3:25) și că, dimpotrivă, El va aranja totul după meritele și succesul fiecăruia. Prin urmare, funcția îngerilor este dată numai pe merit; autoritățile au putere numai datorită succesului lor; așa-numitele tronuri, adică capetele judecății și administrației, exercită această lucrare numai datorită meritelor lor; stăpâniile conduc în același mod, nu în ciuda meritelor. Într-un cuvânt, toate acestea sunt, ca să spunem așa, un rang ceresc cel mai înalt și mai glorios al creaturilor raționale, care este aranjat după diversitatea glorioasă a funcțiilor. - Într-un mod similar, desigur, trebuie să ne gândim la puterile opuse. Primind locul și funcția de principate, sau autorități, sau conducători ai întunericului lumii, sau duhuri ale desfrânării, sau duhuri ale răutății, sau demoni necurați - toți au aceste funcții nu în mod substanțial și nu pentru că au fost creați astfel; dimpotrivă, au primit toate aceste grade de răutate pentru motivele lor și succesele pe care le-au obținut în crimă. Există încă un alt

rang de creaturi raționale, care s-a predat deja atât de mult răutății încât nu vrea, mai degrabă decât nu poate, să fie restaurată [520]: furia răutății sale s-a transformat într-o poftă în care se desfătează. Al treilea rang al creaturilor raționale sunt acele ființe rânduite de Dumnezeu pentru a completa rasa umană - acestea sunt sufletele oamenilor care, având în vedere perfecțiunea lor, au fost primite chiar și în rangul angelic menționat mai sus. Și într-adevăr, unele dintre ele sunt luate în acest rang - acestea sunt tocmai cei care au devenit Fii ai lui Dumnezeu, sau Fii ai învierii, sau cei care au părăsit întunericul și au iubit lumina și au devenit Fii ai Luminii, sau cei care au biruit fiecare luptă și, devenind pașnici, au devenit Fii ai păcii și Fii ai lui Dumnezeu, sau cei care, după ce și-au mortificat mădularele pământești și după ce s-au ridicat nu numai deasupra naturii lor trupești, ci chiar deasupra mișcărilor perverse și trecătoare ale sufletului lor, s-au unit cu Domnul și au devenit curați în duh, astfel încât să fie mereu un singur duh cu El și să cunoască totul cu El. Într-o zi vor ajunge la o astfel de stare încât vor deveni complet spirituali și, luminați în mintea lor de Cuvântul și Înțelepciunea lui Dumnezeu în toată sfințenia, vor judeca totul și ei înșiși nu vor fi judecați de nimeni. Însă noi credem că nu este în niciun caz posibil să acceptăm ceea ce unii afirmă în curiozitatea lor excesivă, și anume că sufletele ajung la o asemenea decădere încât, uitând natura și demnitatea lor rațională, cad chiar în starea de animale sau fiare iraționale, sau vite. În sprijinul acestei opinii, ei obișnuiesc să aducă chiar și dovezi false din Scriptură. Astfel, ei subliniază că vitele cu care o femeie a căzut împotriva naturii sunt considerate la fel de criminale ca femeia; și prin lege trebuie ucise cu pietre odată cu femeia; că un bou care a împungut cu coarnele, prin lege, trebuie, de asemenea, ucis cu pietre; că măgărița lui Balaam a vorbit când Dumnezeu i-a deschis gura, iar jugul mut cu o voce omenească a demascat nebunia profetului. Nu numai că nu acceptăm toate aceste dovezi, dar respingem și aruncăm chiar aceste opinii, care sunt contrare credinței noastre. Cu toate acestea, în ciuda faptului că am respins și am respins această opinie falsă, la locul și timpul ei vom expune totuși cum ar trebui să înțelegem mărturiile Scripturii citate de ei [521].

Cartea a doua

Capitolul unu

1. Deși toate discuțiile din cartea precedentă au vizat lumea și structura ei, mi se pare că este necesar să repetăm ceva despre această lume însăși, și anume, despre începutul și sfârșitul ei, despre ceea ce face Providența Divină între începutul și sfârșitul ei și, de asemenea, despre ceea ce a fost înainte de lume și ceea ce va fi după ea. - În primul rând, este evident că lumea este foarte diversă și variată și constă nu numai din ființe raționale și divine și din diverse corpuri, ci și din ființe vii mute, cum ar fi fiarele, animalele, vitele, păsările și toate (creaturile) care trăiesc în ape; că apoi, la compoziția lumii aparțin și diverse spații, cum ar fi cerul și cerurile, pământul și apele; că acesteia îi aparține și aerul mijlociu, altfel numit eter, și, în plus, tot ceea ce provine din sau se naște din pământ. Dacă, așadar, diversitatea lumii este atât de mare și în ființele cele mai raționale există o asemenea diversitate încât se presupune că explică orice altă diversitate și varietate, ne putem întreba ce cauză trebuie atribuită originii lumii, mai ales dacă luăm în considerare acel scop prin care, așa cum s-a arătat în prima carte, totul va fi readus la starea sa originală? Căci dacă se admite această din urmă (supoziție), ce altă cauză, repetăm,

putem inventa pentru o astfel de diversitate a lumii, dacă nu diversitatea și varietatea mișcărilor și căderilor ființelor căzute din acea unitate și armonie originală în care au fost create de Dumnezeu? Căci nu a fost aceasta cauza diversității lumii faptul că ființele, fiind tulburate și deviate de la starea originală de fericire și fiind agitate de diverse mișcări și dorințe spirituale, au schimbat binele unic și indivizibil al naturii lor în diverse calități spirituale, conform diversității intenției lor?

2. Dar Dumnezeu, prin arta inefabilă a Înțelepciunii Sale, întoarce tot ce se întâmplă în lume spre binele comun și îl îndrumă spre prosperitatea comună a tuturor (ființei); chiar acele creaturi care au devenit atât de îndepărtate unele de altele din cauza diversității sufletelor, El le aduce la un anumit acord în activitate și dorințe, astfel încât, deși cu mișcări diferite ale sufletelor lor, ele lucrează totuși pentru plinătatea și perfecțiunea aceleiași lumi și astfel încât însăși diversitatea minților servește la atingerea unui scop comun al perfecțiunii. O singură putere leagă și conține toată diversitatea lumii și din mișcări diferite formează un singur întreg; altfel o astfel de mare operă mondială s-ar destrăma din cauza discordiei sufletelor. Și astfel credem că Tatăl tuturor, Dumnezeu, spre binele tuturor creaturilor Sale, prin rațiunea inefabilă a Cuvântului și Înțelepciunii Sale, astfel guvernează aceste diverse ființe, încât toate spiritele sau sufletele separate, într-un cuvânt, toate substanțele raționale, oricum le-am numi, nu sunt constrânse prin forță să facă, contrar libertății lor, ceea ce nu este în conformitate cu propriile lor impulsuri și astfel puterea liberului arbitru nu le este luată. Altfel, desigur, însăși calitatea naturii lor s-ar schimba. În acest fel, diversele mișcări ale voinței lor (propositi) sunt îndreptate cu abilitate spre armonia și beneficiul aceleiași lumi; astfel încât unele ființe au nevoie de ajutor, altele pot ajuta, altele stârnesc bătălii și competiții împotriva celor care au succes - și toate acestea cu scopul ca zelul acestora din urmă să se manifeste mai bine în luptă, iar după victorie starea pe care au dobândit-o prin greutăți și suferințe să se păstreze mai sigur.

3. Așadar, deși există diverse slujbe în lume, totuși nu ar trebui să existe discordie sau dezordine în ea. Căci, după cum trupul nostru, fiind unul, este alcătuit din mai multe mădulare și este cuprins de un singur suflet, tot așa cred că întreaga lume ar trebui considerată ca și cum ar fi un animal imens și enorm, care este cuprins, cum ar spune, de un singur suflet, de puterea și mintea lui Dumnezeu. Cred că tocmai la asta indică Sfânta Scriptură când spune cu cuvintele profetului: „Nu umplu cerul și pământul, zice Domnul” (Ieremia 23:24), și, de asemenea, în alt loc: „Cerul este scaunul Meu de domnie și pământul este așternutul picioarelor Mele” (Isaia 66:1). Același lucru, desigur, a fost exprimat de Mântuitorul când a spus că nu trebuie să se jure „nici pe cer, căci este scaunul lui Dumnezeu, nici pe pământ, căci este așternutul picioarelor Lui” (Matei 5:34-35), iar Apostolul Pavel spune: „Isaia 10:10-11”. Pavel, când le-a predicat atenienilor, a spus: „În El trăim, ne mișcăm și suntem” (Faptele Apostolilor 17:28). În ce sens, s-ar putea întreba, trăim, ne mișcăm și suntem în El, dacă nu în faptul că El îmbrățișează și susține cu puterea Sa întreaga lume? Mai mult, de ce, după cuvintele Mântuitorului Însuși, cerul este tronul lui Dumnezeu și pământul așternutul picioarelor Sale, dacă nu tocmai pentru că puterea Sa umple toate lucrurile atât în cer, cât și pe pământ, așa cum spune și Domnul? Prin urmare, pe baza celor arătate, cred că toată lumea va fi de acord că tocmai în acest sens Tatăl tuturor, Dumnezeu, umple și susține cu plinătatea puterii

Sale întreaga lume. Dar, din moment ce discuția precedentă a arătat că varietatea acestei lumi a fost cauzată de diferitele mișcări ale creaturilor raționale și de diferitele lor intenții, trebuie luat în considerare dacă această lume nu este și ea destinată să aibă un sfârșit, similar unui astfel de început? Și într-adevăr, nu există nicio îndoială că la sfârșitul acestei lumi va exista o mare diversitate și diferență, iar această diversitate, pe care o presupunem la sfârșitul acestei lumi, va servi drept cauză și ocazie a unor noi diferențe într-o altă lume care va fi după această lume.

4. Dar dacă așa stau lucrurile, mi se pare că trebuie acum să explicăm și doctrina naturii corporale, întrucât diversitatea lumii nu poate exista fără corpuri. Căci este clar din observarea lucrurilor înseși că natura corporală suferă diverse și variate schimbări, astfel încât se poate transforma din orice în orice; de exemplu, lemnul se transformă în foc, focul în fum, fumul în aer și lichidul uleios în foc. Și nu suferă oare hrana oamenilor și a animalelor schimbări similare? Căci fiecare substanță nutritivă pe care o luăm se transformă în substanța corpului nostru. Și nu ar fi dificil de explicat cum se transformă apa în pământ sau aer, iar aerul în foc, sau focul în aer, sau aerul în apă. Dar în locul de față este suficient să-i reamintim tuturor acestora oricui dorește să discute despre natura materiei corporale. Ne referim aici la materia care stă la baza corpurilor, și anume, la cea din care, prin adăugarea de calități, sunt compuse corpurile. Există patru calități: căldură, frig, uscăciune, umiditate. Aceste patru calități, puse în ὑλη, adică în materie, - întrucât materia însăși nu are aceste calități menționate mai sus, - formează diferitele tipuri de corpuri. Dar, deși materia însăși este lipsită de calități, așa cum am spus mai sus, totuși ea nu există niciodată fără nicio calitate. Această materie este așa și există atât de multă încât cantitatea ei este suficientă pentru toate corpurile lumii cărora Dumnezeu a vrut să le dea existență; ea ascultă și slujește Creatorului pentru formarea tuturor formelor și tipurilor, deoarece acceptă în sine calitățile pe care numai Dumnezeu îi place să i le dea. În legătură cu această materie, unii oameni chiar mari - nu știu de ce - au crezut că nu a fost creată de Dumnezeu Însuși, Creatorul a tot, ci constituie, potrivit lor, o natură și o forță accidentală. Și mă întreb cum pot acești oameni să-i acuze pe toți cei care neagă fie un Dumnezeu Creator, fie o Providență pentru acest univers de opinia nelegiuită că ei cred că o lucrare atât de măreață a lumii există fără un Creator sau Furnizor? Căci ei înșiși, admițând că materia este necreată și coeternă cu Dumnezeul necreat, cad în aceeași impietate. Căci dacă, din punctul lor de vedere, admitem, de exemplu, că materia nu a existat - așa cum ei înșiși afirmă când spun că Dumnezeu nu putea crea nimic când încă nu exista nimic - atunci Dumnezeu trebuie să fi rămas inactiv. Căci El nu avea materie din care să poată produce - chiar acea materie care - după cum cred ei - a apărut nu prin Providența Sa, ci din întâmplare. În același timp, li se pare că ceea ce s-a întâmplat din întâmplare ar fi putut fi suficient pentru Dumnezeu pentru o lucrare atât de uriașă și că tot ceea ce, primind rațiunea întregii Sale înțelepciuni, a fost aranjat și aranjat în lume, (ar fi putut fi suficient) pentru puterea tăriei Sale. Dar o astfel de opinie mi se pare impie; mi se pare a fi inerentă oamenilor,care neagă complet puterea și chiar rațiunea în natura negenerată. Și pentru a putea vedea esența materiei mai clar, să presupunem, cel puțin pentru scurt timp, că nu exista materie și că Dumnezeu, în momentul în care încă nu exista nimic, a adus în existență ceea ce dorea. Ce să credem atunci? Ce fel de materie ar trebui Dumnezeu să creeze atunci, pe care a produs-o (conform presupunerii admise) prin puterea și înțelepciunea Sa, astfel încât ceea ce nu exista înainte să existe: mai bună și

superioară, sau de alt fel, sau inferioară și mai rea, sau similară și exact aceeași cu (materia) pe care o numesc negenerată (ingenitara)? Cred că toată lumea va înțelege foarte ușor că formele și speciile acestei lumi nu ar putea fi asumate nici de o materie mai bună, nici de una mai rea, ci numai de cea care le-a asumat. Așadar, nu ar fi o nelegiuire să numim ceva ce nu s-a întâmplat, ceea ce, fiind creat de Dumnezeu, este fără îndoială același lucru cu ceva ce nu s-a întâmplat (ingenitum)?

5. Dar pentru a crede aceasta și pe autoritatea Scripturii, ascultați cum este afirmată această dogmă în cărțile Macabeilor, unde mama celor șapte martiri îl convinge pe unul dintre fiii ei să îndure torturi, ea spune: „Te rog, copilul meu, să privești cerul și pământul și tot ce este în ele și să vezi și să înțelegi că Dumnezeu a creat aceste lucruri din lucruri care nu existau" (2 Macabei 7:28); iar în cartea Păstorului, în prima poruncă, se spune astfel: „Crede mai întâi că există un singur Dumnezeu, care a creat și a rânduit toate lucrurile și le-a scos din nimic". Poate că aici aparțin și cuvintele psalmului: „El a grăit și s-au făcut; El a poruncit și s-au făcut" (Ps. 148:5); căci cuvintele: „El a grăit și s-au făcut" par să indice substanța a tot ceea ce există; cuvintele: „El a poruncit și s-au făcut" indică aparent calitățile prin care acestei substanțe i s-au dat diferite forme.

Capitolul II. Despre existența continuă a naturii corporale

1. În această privință (a doctrinei), unii obișnuiesc să întrebe: dacă nu este posibil să presupunem între ființele raționale și materia trupească o anumită uniune și afinitate, similară modului în care Tatăl îl zămislește pe Fiul nenăscut și îl produce pe Duhul Sfânt - nu, desigur, în sensul că (Fiul și Duhul) nu au existat anterior, ci (în sensul) că Tatăl este începutul și sursa Fiului și a Duhului Sfânt și că în Ei nu se poate concepe nimic anterior sau ulterior. Pentru a investiga acest subiect mai pe deplin și mai temeinic, ei pun de obicei următoarea întrebare ca punct de plecare al raționamentului lor: va exista veșnic împreună cu ele aceeași natură trupească, care poartă viață și conține mișcările ființelor spirituale și raționale, sau va fi, după separare (de ele), distrusă și va pieri? Pentru a înțelege acest lucru mai distinct, pare necesar mai întâi să ne întrebăm dacă este posibil ca ființele raționale, după ce au atins cel mai înalt grad de sfințenie și fericire, să rămână complet incorporeale - și acest lucru mi se pare foarte puțin probabil și aproape imposibil - sau dacă trebuie neapărat să fie întotdeauna unite cu corpurile? Dacă cineva ar putea arăta un motiv pentru care este posibil ca ele să existe complet fără corpuri, atunci, desigur, ar fi necesar să se tragă concluzia că natura corporală, creată din nimic pentru o anumită perioadă de timp, de îndată ce folosirea serviciilor sale încetează, va înceta să existe, așa cum nu exista înainte de crearea sa.

2. Dar dacă acest lucru nu poate fi demonstrat în niciun fel, adică faptul că orice altă ființă în afară de Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt poate trăi în afara trupului, atunci consecvența și rațiunea ne obligă în mod necesar să admitem ideea că ființele raționale au fost create inițial (principialiter) și că substanța materială este separată de ele doar în concepție și gândire și pare să fi fost creată doar înainte sau după ele; dar, în realitate, ființele raționale nu au trăit niciodată și nu trăiesc fără ea (natura trupească), căci a trăi o viață netrupească este, desigur, propriu numai Treimii. După cum am spus mai sus, această substanță materială a acestei lumi are o natură capabilă de tot felul de transformări. Când

este atrasă de ființele inferioare, ea formează corpuri mai mult sau mai puțin grosiere și dense și astfel distinge (toate) aceste feluri vizibile și diverse (de ființe) ale lumii. Când slujește ființelor mai perfecte și mai binecuvântate, ea strălucește cu strălucirea corpurilor cerești și împodobește cu veșmintele corpului spiritual fie pe îngerii lui Dumnezeu, fie pe fiii învierii. Din toate acestea (trupuri) se va alcătui o stare diversă și variată a unei singure lumi. Dar dacă vreți să discutați acest lucru mai pe larg, atunci va fi necesar să examinați Dumnezeiești Scripturi și mai atent și mai atent, cu toată frica de Dumnezeu și evlavia, și să vedeți dacă sensul tainic și ascuns (al acestor Scripturi) nu poate comunica ceva despre aceste subiecte, dacă, după ce am adunat mai multe mărturii despre acest subiect, nu este posibil să găsim ceva despre această chestiune în spusele tainice și ascunse pe care Duhul Sfânt le explică doar oamenilor vrednici.

Capitolul trei. Despre începutul lumii și cauzele ei

1. După aceasta, rămâne să ne întrebăm dacă a existat o altă lume înainte de această lume care există acum; și dacă a existat, dacă a fost aceeași cu lumea actuală, sau a fost oarecum diferită de ea, sau a fost inferioară ei, sau dacă nu a existat nicio lume, ci ceva similar cu ceea ce ne imaginăm a fi sfârșitul universal viitor, când Împărăția va fi predată lui Dumnezeu Tatăl? Desigur, acea altă lume, după care această lume a început să existe, a avut același sfârșit; dar diferitele căderi ale ființelor raționale l-au determinat pe Dumnezeu să creeze această lume diversă și variată [522] . Cred că este necesar să investigăm și dacă după această lume va exista pentru cei care nu au dorit să asculte de cuvântul lui Dumnezeu un fel de vindecare și corecție, desigur foarte severă și plină de suferință - vindecare prin învățătură și instruire rațională, cu ajutorul căreia vor primi ocazia să se ridice la o înțelegere mai rodnică a adevărului, urmând exemplul celor care în această viață s-au dedicat ascetismului și, după ce au realizat purificarea minților (lor), au primit deja aici capacitatea de a înțelege înțelepciunea divină. Și după aceasta, nu va veni din nou sfârșitul general, și pentru îndreptarea și desăvârșirea celor care au nevoie de ele, nu va apărea din nou o lume nouă, fie similară cu cea de acum, fie chiar mai bună, fie, dimpotrivă, mult mai rea? Și oricare ar fi această lume ulterioară, cât va dura ea? Și va veni vreodată un moment în care nu va exista deloc pace. Sau, poate, a existat măcar un moment în care nu a existat deloc pace? Sau - au existat și vor exista mult mai multe lumi? Și se întâmplă ca o lume să se dovedească a fi atât de asemănătoare cu alta încât să fie indiferentă?

2. Dar pentru a fi mai clar dacă materia trupească există doar pentru anumite perioade de timp și dacă se va destrăma din nou în nimic, așa cum nu exista înainte, să analizăm mai întâi dacă cineva poate trăi fără trup. Căci, dacă cineva poate trăi fără trup, atunci toate pot exista fără trup, mai ales că discuția precedentă a arătat că totul tinde către un singur scop. Dar dacă toate ființele pot fi fără trupuri, atunci, fără îndoială, substanța trupească nu va exista atunci când nu va fi nevoie de ea. - Dar cum trebuie să înțelegem cuvintele apostolului în locul în care discută despre învierea morților, spunând: „Trebuie ca acest trup stricăcios să se îmbrace în nestricăciune și acest trup muritor să se îmbrace în nemurire. Dar când acest trup stricăcios se va fi îmbrăcat în nestricăciune și acest trup muritor se va fi îmbrăcat în nemurire, atunci se va scrie cuvântul: Moartea a fost înghițită de victorie. Unde este victoria ta, moarte? Înțepătura ta, moarte, a fost devorată.

„Înțepătura morții este păcatul; „Puterea păcatului este legea” (1 Cor. 15:53–56). Se pare că apostolul exprimă aici un astfel de gând. Cuvintele „acesta stricăcios și acesta muritor”, spuse ca și cum ar fi cu o accentuare și o expresie deosebite, nu sunt aplicate, desigur, nimic altceva decât materiei trupești. Astfel, această materie a trupului, acum stricăcioasă, va fi îmbrăcată în nestricăciune atunci când sufletul desăvârșit, instruit în dogmele nestricăciunii, va începe să o folosească. Și nu vă mirați dacă, de dragul Cuvântului lui Dumnezeu și al Înțelepciunii lui Dumnezeu, numim sufletul desăvârșit, acum numit nestricăciune, ca și cum ar fi îmbrăcămintea trupului, pentru că Domnul și Creatorul sufletului, Iisus Hristos, Însuși este numit îmbrăcămintea sfinților, așa cum spune apostolul: „Îmbrăcați-vă cu Domnul Iisus Hristos” (Rom. 13:14). Prin urmare, așa cum Hristos este îmbrăcămintea sufletului, tot așa sufletul, într-un anumit sens spiritual, este numit îmbrăcămintea trupului, căci este podoaba lui, acoperind și îmbrăcând firea moartă. Deci acesta este sensul cuvintelor: „Acest trup stricăcios trebuie să fie îmbrăcat în nestricăciune” „îmbrăcați-vă în nestricăciune.” Apostolul pare să spună că această natură stricăcioasă a trupului trebuie să primească în mod necesar haina nestricăciunii - sufletul, care are nestricăciune în sine, desigur, pentru că este îmbrăcat în Hristos, Care este Înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu. Dar când acest trup, pe care îl vom avea mai glorios într-o zi, va începe să participe la viață, atunci nestricăciunea se va adăuga la nemurirea sa. Într-adevăr, dacă ceva este muritor, atunci este și stricăciune în același timp, dar nu invers: ceva stricăciune nu poate fi numit muritor în același timp. De exemplu, numim o piatră sau un copac stricăciune, dar nu le vom numi muritoare. Trupul, însă, pentru că participă la viață, iar viața poate fi separată și (de fapt) este separată de el, noi, din cauza tuturor acestora, îl numim muritor și, conform unei alte înțelegeri, spunem tot că este stricăciune. De aceea, sfântul apostol, având în vedere materia trupească originală (ad generalem primam causam) în general, acea materie pe care sufletul o folosește întotdeauna, indiferent de calitatea cu care se unește, fie cu trupul, fie cu cel trupesc, fie cu cel trupesc. este acum, sau cu cele mai fine și pure,așa-numita calitate spirituală, așa cum va fi mai târziu, - (apostolul) cu o înțelegere uimitoare spune: „Trebuie ca acest trup stricăcios să se îmbrace în nestricăciune”, apoi, având în minte în special trupul (ad specialem causam), spune „trebuie ca acest trup muritor să se îmbrace în nemurire”. Nestricăciune și nemurire - ce altceva decât înțelepciunea, Cuvântul și adevărul lui Dumnezeu, care formează, îmbracă și împodobesc sufletul. Și astfel acesta este sensul zicerii: „Cel stricăcios se va îmbrăca în nestricăciune, iar cel muritor - în nemurire”. Dar acum, chiar dacă am făcut progrese considerabile, acest trup stricăcios nu se îmbracă în nestricăciune și acest trup muritor nu se îmbracă în nemurire, pentru că noi cunoaștem doar în parte și proorocim în parte, și chiar ceea ce știm aparent, vedem doar „cu oglindă, în ghicire” (1 Cor. 13:12). Și întrucât această învățătură a noastră în trup continuă, fără îndoială, pentru o perioadă foarte lungă de timp, și anume până când chiar trupurile noastre, cu care suntem îmbrăcați, vor trebui să merite nestricăciunea și nemurirea, datorită Cuvântului lui Dumnezeu, Înțelepciunii și adevărului desăvârșit, atunci se spune: „Trebuie ca acest lucru stricăcios să se îmbrace în nestricăciune și acest lucru muritor să se îmbrace în nemurire”.

3. Însă cei care admit posibilitatea unei vieți netrupești pentru creaturile raționale pot prezenta următoarele considerații. Dacă acest coruptibil trebuie îmbrăcat în incoruptibilitate, iar acest muritor trebuie îmbrăcat în nemurire, iar moartea este în cele

din urmă înghițită, nu înseamnă aceasta că natura materială trebuie distrusă, în care moartea putea îndeplini anumite acțiuni doar atâta timp cât agerimea minții la cei din trup era aparent tocită de natura materiei corporale? (Potrivit acestor oameni), de îndată ce (ființele) sunt în afara trupului, atunci vor scăpa deja de povara unei astfel de tulburări. Dar, din moment ce încă nu sunt capabile să scape brusc de orice îmbrăcăminte trupească, atunci, în opinia lor, vor rămâne mai întâi (immorari) în cele mai fine și mai pure corpuri, care nu mai pot fi învinse de moarte și rănite de înțepătura ei. Astfel, odată cu abolirea treptată a naturii corporale, moartea însăși va fi în cele din urmă înghițită și chiar complet distrusă, iar fiecare înțepătură a ei va fi complet tocită de harul divin, de care sufletul a devenit capabil, meritând astfel să primească incoruptibilitatea și nemurirea. Și atunci, în opinia lor, toată lumea va spune pe bună dreptate: „Unde este victoria ta, moarte? Unde este boldul tău, moarte? Boldul morții este păcatul.” Și din moment ce toate acestea par coerente, rămâne să credem și că starea noastră va fi într-o zi netrupească. Dar dacă este așa și dacă toți trebuie să se supună lui Hristos, atunci starea netrupească trebuie să se aplice în mod necesar tuturor celor la care se extinde supunerea lui Hristos; Căci toți cei care sunt supuși lui Hristos vor fi în cele din urmă supuși și lui Dumnezeu Tatăl, căruia, așa cum s-a spus, Hristos îi va preda împărăția, și aceasta, se pare, în așa fel încât folosirea trupurilor va înceta atunci. Și de îndată ce (folosirea trupului) încetează, atunci și trupul se întoarce la nimic, așa cum nu exista înainte. Dar să vedem ce se poate spune împotriva celor care afirmă acest lucru. Dacă natura trupească este distrusă, atunci se pare că va fi necesar să o restaurăm din nou și să o creăm a doua oară. Căci este posibil ca ființele raționale, cărora nu le este niciodată luată puterea liberului arbitru, să fie din nou supuse unor tulburări, iar Dumnezeu, din partea sa, va permite acest lucru pentru ca, deși își păstrează întotdeauna starea de imobilitate, să nu uite că au atins această fericire finală nu prin propria lor putere, ci prin harul lui Dumnezeu. Și după aceste tulburări, va urma, fără îndoială, din nou acea diferență și diversitate a corpurilor cu care lumea este întotdeauna împodobită, deoarece lumea nu poate consta altfel decât din diferență și diversitate; dar această (diversitate) nu poate fi realizată în niciun fel separat de materia corporală.

4. Cât despre cei care afirmă asemănarea și egalitatea completă a lumilor, nu știu prin ce dovezi pot confirma această (presupoziție). Căci dacă lumea (viitoare) va fi similară (cu cea prezentă) în toate, atunci în acea lume Adam sau Eva vor face același lucru pe care l-au făcut deja; prin urmare, va fi din nou același potop, și același Moise va scoate din nou poporul din Egipt în număr de aproape șase sute de mii, Iuda îl va trăda și pe Domnul a doua oară, Pavel va păstra a doua oară hainele celor care l-au ucis pe Ștefan cu pietre - și tot ce s-a întâmplat în această viață se va întâmpla din nou. Dar nu cred că este posibil să se confirme acest lucru prin vreun argument, deoarece este adevărat că sufletele sunt guvernate de liberul arbitru și produc atât îmbunătățirea, cât și căderea lor prin puterea voinței lor. Căci în acțiunile și dorințele lor, sufletele nu sunt guvernate de nicio mișcare (externă) (cursus), care se întoarce din nou în aceleași cercuri după multe veacuri, ci dimpotrivă, sufletele (însele) își dirijează mișcarea acțiunilor acolo unde înclină libertatea propriei lor rațiuni (ingenii). Ceea ce spun aceștiași oameni este similar cu afirmația cuiva că, dacă o măsură de grâu este împrăștiată pe pământ, se poate întâmpla ca a doua oară căderea boabelor să fie aceeași și exact aceeași (ca și căderea lor prima dată), astfel încât fiecare bob separat, după ce s-a vărsat a doua oară, să poată sta lângă același bob lângă

care a fost odinioară prima dată și că întreaga măsură poate fi împrăștiată a doua oară în aceeași ordine și poate forma aceleași figuri ca prima dată. Cu nenumărate boabe ale unei măsuri (de grâu), acest lucru, desigur, nu se poate întâmpla deloc, chiar dacă ar fi împrăștiate neîncetat și continuu timp de multe veacuri. În același fel, în opinia mea, este imposibil ca lumea să fie restaurată a doua oară în aceeași ordine, cu aceleași nașteri, morți și acțiuni. Lumile pot exista doar diferit, cu schimbări semnificative, astfel încât starea unei lumi, din anumite cauze cunoscute, să fie mai bună, starea unei alte lumi, din alte motive, să fie mai rea, iar starea unei a treia lumi, din alte motive, să fie medie. Dar care este exact numărul și starea (lumilor), mărturisesc că nu știu, și dacă cineva mi-ar putea arăta, aș afla cu plăcere.

5. Se spune însă că această lume, care ea însăși se numește un veac, este sfârșitul multor veacuri. Sfântul apostol învață că Hristos nu a suferit nici în veacul precedent, nici în cel dinaintea acestuia din urmă, și nici măcar nu știu dacă este posibil să număr câte veacuri anterioare au fost în care Hristos nu a suferit. În ce cuvinte anume ale lui Pavel am găsit un motiv pentru un astfel de gând, voi indica acum. El spune: „Dar acum, o dată la sfârșitul veacurilor, S-a arătat prin jertfa lui Sine, spre ștergerea păcatului” (Evrei 9:26). Odată, spune el, a făcut jertfa și la sfârșitul veacurilor S-a arătat pentru nimicirea păcatului. Și că după acest veac, care, spun ei, a fost creat la sfârșitul altor veacuri, vor mai exista și alte veacuri ulterioare, același Pavel învață clar în cuvintele: „Ca să arate în veacurile viitoare nemărginita bogăție a harului Său, în bunătatea Sa față de noi (în Hristos Isus)” (Efeseni 2:7). El nu a spus „în veacul viitor” sau „în cele două veacuri viitoare”; și de aceea cred că mărturia acestei cuvinte indică multe veacuri. Dar dacă există ceva mai mare decât veacurile, atunci veacurile trebuie gândite doar în raport cu făpturile și în raport cu ceea ce întrece și depășește făpturile vizibile (care cu siguranță va fi la restaurarea tuturor lucrurilor, când întregul univers își va ajunge la sfârșitul desăvârșit), poate că trebuie să ne gândim la ceva mai mare decât un veac, în care va fi desăvârșirea tuturor lucrurilor. Sunt obligat să cred așa de autoritatea Scripturii, care spune „într-un veac și totuși” (Exod 15:18). Cuvântul „și totuși” indică, fără îndoială, ceva mai mare decât un veac. Observați și cuvintele Mântuitorului: „Voiesc ca acolo unde sunt Eu, să fie și ele cu Mine, ca să fie (în Noi) una, așa cum suntem Noi una” (Ioan 17:22, 24). Nu indică aceste cuvinte și spre ceva mai mare decât un secol și secole, poate mai mare decât secole de secole, și anume spre acea (stare) când totul nu va mai exista într-un secol, ci Dumnezeu va fi în toate?

6. După aceste reflecții fezabile asupra lumii, nu pare superfluu să luăm în considerare și ce semnifică însuși numele lumii. Acest nume se găsește adesea în Sfânta Scriptură cu diverse înțelesuri, deoarece latinescul mundus corespunde grecescului κόσμος, κόσμος însemnând nu numai lumea, ci și o podoabă. Astfel, în cartea profetului Isaia, unde discursul acuzator este adresat nobilelor fiice ale Sionului, se spune: „în loc de podoaba de aur care este pe capul tău, vei avea o chelie din cauza faptelor tale” (Isaia 3:23), iar podoaba de aici este desemnată prin același cuvânt ca și lumea, adică κόσμος. Se mai spune că pe haina marelui preot este exprimată ideea de lume întreagă (mundi ratio contineri), așa cum găsim în Înțelepciunea lui Solomon: „pe haina lui era toată lumea” (Isaia 18:24). Chiar și acest univers al nostru, cu locuitorii lui, se numește lume, așa cum se spune în Scriptură: „Toată lumea zace în răutate” (1 Ioan 5:19). Clement, ucenicul

apostolului, îi pomenește și pe cei pe care grecii îi numeau αντί..ονας și alte părți ale universului, la care niciunul dintre noi nu poate avea acces și din care nimeni nu poate trece la noi, iar aceste țări le numește lumi, când spune: „Oceanul este de netrecut pentru oameni, dar lumile care sunt dincolo de ocean sunt guvernate de aceleași rânduieli ale Domnului Dumnezeu". Acest univers, alcătuit din cer și pământ, se numește și lume, așa cum spune Pavel: „Înfățișarea acestei lumi trece" (1 Corinteni 7:31). Domnul și Mântuitorul nostru, pe lângă această lume vizibilă, arată o altă lume care este greu de descris și de înfățișat. El spune: „Eu nu sunt din lumea aceasta" (Ioan 17:15). Fiind ca și cum ar fi dintr-o altă lume, El spune și că „Eu nu sunt din lumea aceasta". Am spus că descrierea acestei lumi ne este dificilă, pentru a nu da nimănui motive să creadă că recunoaștem existența unor imagini pe care grecii le numesc ιδέας. Suntem complet străini de ideea de a recunoaște o lume netrupească ce există doar în imaginația minții și în jocul ideilor și nu înțeleg cum se poate afirma că Mântuitorul este din această lume sau că sfinții vor merge acolo. Totuși, ceea ce Mântuitorul cheamă și îi convinge pe credincioși să tindă este, fără îndoială, conform descrierii Sale, mai glorios și mai strălucitor decât această lume reală. Dar dacă acea lume, pe care Mântuitorul o are în minte, va fi separată de această lume și îndepărtată de ea la o mare distanță atât în loc, cât și în calitate și glorie; sau dacă, deși va depăși (această lume) în glorie și calitate, va fi totuși cuprinsă în limitele acestei lumi, acest lucru este necunoscut și, în opinia mea, nu este încă accesibil gândirii și rațiunii umane, deși ultima presupunere mi se pare mai probabilă. Totuși, Clement, vorbind despre ocean și lumile situate dincolo de el, numește lumile la plural și afirmă că aceste lumi sunt guvernate de una și aceeași Providență - Dumnezeul Cel Preaînalt; se pare că în aceste cuvinte este conținut germenul ideii că întregul univers în general, alcătuit din lumea cerească, supracelestească, pământească și subterană, este numit o singură și perfectă lume.Celelalte lumi (dacă există) sunt conținute în această lume sau de această lume. Prin urmare, după cum se știe, sfera lunii sau a soarelui, sau restul așa-numitelor planete luate separat, sunt numite lumi; de asemenea, în special, cea mai înaltă sferă, numită απλανή, este numită lume. În cele din urmă, ca dovadă în favoarea acestei afirmații, ei se referă chiar la cartea profetului Baruh, unde se vorbește clar despre șapte lumi sau ceruri. Dar deasupra așa-numitei sfere απλανή, spun ei, există o altă sferă, care, cu dimensiunea sa enormă și vastitatea inexprimabilă, cu circumferința sa maiestuoasă îmbrățișează spațiile tuturor sferelor, așa cum cerul nostru conține tot ce este sub cer; astfel, conform acestei idei, totul se află în acea sferă, așa cum pământul nostru este sub cer. Ei cred că chiar această sferă este numită în Sfânta Scriptură țara bună și țara celor vii; are cerul său cel mai înalt, pe care, după cuvântul Mântuitorului, sunt scrise sau sunt scrise numele sfinților; Acest cer conține și cuprinde pământul pe care Mântuitorul îl promite în Evanghelie celor blânzi și smeriți. Din numele acelui pământ, spun ei, și-a primit numele acest pământ al nostru, numit odinioară uscat, așa cum această întindere a fost numită cer din numele acelui cer. Dar în ceea ce privește opiniile de acest fel am raționat mai pe larg în altă parte, când am examinat sensul cuvintelor că la început Dumnezeu a făcut cerul și pământul (Geneza 1:1), întrucât Scriptura indică faptul că există un alt cer și un alt pământ, pe lângă întindere, creat, cum se spune, după două zile, și pe lângă uscat, numit ulterior pământ. - Unii spun despre această lume că este stricăcioasă, deoarece a fost creată; și că nu este distrusă, deoarece voința lui Dumnezeu, care a creat lumea și o păzește de stăpânirea stricăciunii, este mai puternică și mai puternică. Dar ei pot gândi acest lucru cu mai multă

dreptate în aplicarea acelei lumi pe care am numit-o mai devreme sfera - απλανή, deoarece, prin voia lui Dumnezeu, nu este supusă stricăciunii, întrucât nici măcar nu poate accepta condițiile stricăciunii: aceasta este lumea sfinților și a celor care au atins cea mai înaltă puritate (ad liquidum purificatomm), și nu lumea celor răi, precum a noastră (lumea). Trebuie să ne gândim dacă nu cumva la asta s-a referit apostolul când a spus: „Noi nu privim la lucrurile care se văd, ci la cele care nu se văd; căci lucrurile care se văd sunt trecătoare, pe când cele care nu se văd sunt veșnice. Căci știm că, dacă templul nostru pământesc (trupul) este distrus, avem de la Dumnezeu o zidire, un templu nefăcut de mâini omenești, veșnic în ceruri" (2 Corinteni 4:18; 5:1). Căci în alt loc Scriptura spune: „Voi privi cerurile, lucrarea degetelor Tale" (Ps. 8:4), iar despre tot ce este nevăzut Dumnezeu a spus prin profet: „Mâna Mea a făcut toate acestea" (Isa. 66:2), în timp ce locașul veșnic pe care (apostolul) îl făgăduiește sfinților în cer, el îl numește nefăcut de mâini. Prin aceasta (apostolul), fără îndoială, arată că creația este împărțită în vizibilă și nevăzută. Ceea ce nu vedem nu este același lucru cu ceea ce este nevăzut. Nevăzutul nu numai că nu se vede, dar prin fire nu poate fi văzut; grecii îl numesc αδώματα, adică netrupesc; dar ceea ce Pavel a spus: „ceea ce nu se vede" (2 Cor. 4:18), este prin fire vizibil,și doar că nu este încă accesibilă viziunii celor cărora le este promisă această viziune.

7. După ce am schițat aceste trei opinii despre sfârșitul tuturor lucrurilor și despre cea mai înaltă fericire, supunem fiecărui cititor să analizeze cu atenție și în detaliu dacă vreuna dintre ele poate fi aleasă sau aprobată. Și aceste opinii, repetăm, sunt următoarele. Fie ființele raționale vor duce o viață netrupească, după ce toate vor fi supuse lui Hristos și prin Hristos lui Dumnezeu Tatăl, când Dumnezeu va fi totul și în toți. Sau, după supunerea tuturor lui Hristos și prin Hristos lui Dumnezeu, cu Care creaturile raționale, ca fiind spirituale prin fire, vor forma un singur duh, însăși substanța trupească, unită cu cele mai bune și mai pure duhuri, după calitatea și meritele lor, va trece (transmutata) într-o stare eterică și va străluci, după cuvântul Apostolului: „Și vom fi schimbați" (1 Cor. 15, 52). Sau altfel forma vizibilului va dispărea, toată corupția va fi distrusă și purificată, iar întreaga această stare a lumii, cu sferele ei planetare, se va sfârși și va înceta să existe, iar deasupra sferei numite απλανής, locuința celor pioși și binecuvântați va fi situată, ca să spunem așa, pe pământul bun și pe pământul celor vii, pe care cei blânzi și smeriți le vor primi ca moștenire; lângă acest pământ va fi un cer, cu cercul său maiestuos îmbrățișând și conținând pământul însuși - acel cer care este cu adevărat și pe bună dreptate numit cer. Acest cer și pământ vor servi drept locuință sigură și cât se poate de sigură pentru toate ființele raționale în starea lor finală și perfectă; căci numai ființele vor merita să locuiască pe acel pământ, după corecția și pedeapsa pe care le vor îndura pentru păcate, pentru curățirea de ele și după împlinirea și plata a tot; alte ființe, care au fost ascultătoare de cuvântul lui Dumnezeu și au învățat deja aici să perceapă înțelepciunea lui Dumnezeu și să o asculte, vor fi considerate vrednice, spun ei, de împărăția cerurilor sau a cerurilor. Și astfel, cuvintele „Fericiți cei blânzi, căci ei vor moșteni pământul" și „Fericiți cei săraci cu duhul, căci a lor este Împărăția cerurilor" (Matei 5:3, 5), și cuvintele psalmului „El te va înălța ca să moștenești pământul" (Psalmul 34), se vor împlini în cel mai vrednic mod - căci pe acest pământ, cum se spune, ei coboară, iar pe acela, mai sus, se suie. Astfel, prin înaintarea sfinților, ca să zicem așa, se deschide o anumită cale de la acel pământ la acele ceruri, astfel încât pe acel pământ ei

(sfinții), se pare, nu atât rămân (permanere), cât sunt temporar (habitare), pentru ca apoi, ajungând la gradul potrivit de perfecțiune, să moștenească Împărăția cerurilor.

Capitolul patru. Că există un singur Dumnezeu al Legii și al Profeților și Tatăl Domnului Isus Hristos

1. După ce am expus acestea în ordine și cât mai pe scurt posibil, trebuie acum, așa cum s-a propus de la început, să-i respingem pe cei care cred că Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos este un alt Dumnezeu decât Cel care a dat responsa legis lui Moise sau i-a trimis pe profeți și care este Dumnezeul părinților: Avraam, Isaac și Iacov; în acest adevăr al credinței trebuie mai întâi să fim întemeiați. — Prin urmare, trebuie să acordăm atenție zicalei care se găsește adesea în Evanghelii, care este adăugată unor Fapte particulare ale Domnului și Mântuitorului nostru, și anume zicala: „Ceea ce a fost spus prin profet să se împlinească", cutare și cutare. Desigur, este clar că profeții sunt din acel Dumnezeu care a creat lumea. Prin urmare, însăși consecvența impune concluzia că tocmai El a fost cel care i-a trimis pe profeți, care au prezis și despre Hristos ceea ce trebuia prezis. Și este sigur că aceste (profeții) despre Hristos nu au fost proclamate de cineva străin de Hristos, ci de Însuși Tatăl Său. Și faptul că Mântuitorul și apostolii Săi citează adesea dovezi din Vechiul Testament dovedește, de asemenea, că Mântuitorul și ucenicii Săi au acordat importanță (mărturiilor) vechi. Mântuitorul, chemându-i pe ucenici la iubire, spune: „Fiți desăvârșiți, precum și Tatăl vostru, care este în ceruri, desăvârșit este, căci soarele Lui luminează peste cei răi și peste cei buni și dă ploaie peste cei drepți și peste cei nedrepți" (Matei 5:48). Aceste cuvinte, chiar și pentru cea mai de neînțeles persoană, sugerează cel mai clar ideea că Mântuitorul oferă ucenicilor Săi spre imitare nu un alt Dumnezeu, ci tocmai Creatorul cerului și Dătătorul de ploaie. Mântuitorul ne învață, de asemenea, că atunci când ne rugăm trebuie să spunem: „Tatăl nostru, care ești în ceruri" (Matei 6:9), și prin aceasta nu arată, desigur, nimic altceva decât că Dumnezeu trebuie căutat în cele mai bune părți ale lumii, adică în creația Sa. Definind cele mai bune reguli privind jurămintele, El spune: „Să nu juri pe cer, căci este scaunul de domnie al lui Dumnezeu; nici pe pământ, căci este așternutul picioarelor Lui" (Matei 5:34-35); dar nu este oare evident că această zicere este în deplină concordanță cu cuvintele profetice: „cerul este scaunul Meu de domnie și pământul este așternutul picioarelor Mele" (Isaia 66:1). Alungând din templu pe cei ce vindeau oi, boi și porumbei și răsturnând mesele schimbătorilor de bani, Mântuitorul a zis: „Luați acestea de aici și nu faceți casa Tatălui Meu o casă cumpărată" (Ioan 2:16). Fără îndoială, (Mântuitorul) L-a numit pe Tatăl Său pe Cel în numele căruia Solomon a zidit mărețul templu. Mântuitorul a mai spus (despre învierea morților): „N-ați citit ce a zis Dumnezeu lui Moise: Eu sunt Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov? Dumnezeu nu este Dumnezeul morților, ci Dumnezeul celor vii" (Matei 22:31-32). Aceste cuvinte ne învață cel mai limpede că Dumnezeul patriarhilor, adică Cel Care a vorbit prin proroci (in prophetae): „Eu sunt Domnul Dumnezeu și nu este alt Dumnezeu" (Isaia 45:5), Mântuitorul L-a numit Dumnezeul celor vii, întrucât patriarhii erau sfinți și vii. Desigur, Mântuitorul știa că Dumnezeul lui Avraam este Acela despre care este scris în lege, Chiar Cel Care zice: „Eu sunt Domnul Dumnezeu și nu este alt Dumnezeu".Și dacă Mântuitorul mărturisește drept Tatăl Său pe Acela Dumnezeu Care nu știe că există un alt Dumnezeu mai presus de El, așa cum recunosc ereticii, atunci El greșește proclamând drept Tatăl Său pe Cel

Care nu-L cunoaște pe Dumnezeul Preaînalt. Dar dacă (acest Dumnezeu) știe, dar înșală, spunând că nu există alt Dumnezeu în afară de El, atunci Mântuitorul greșește și mai mult mărturisind drept Tatăl Său pe un mincinos. Din toate acestea rezultă gândul că Mântuitorul nu cunoaște un alt Tată în afară de Dumnezeu - Creatorul și Făcătorul a toate.

2. Ar dura mult timp să adunăm dovezile din toate locurile din Evanghelii unde este exprimată doctrina identității Dumnezeului legii și a Evangheliilor. Cu toate acestea, vom atinge pe scurt mărturia din Faptele Apostolilor (Faptele Apostolilor 7), unde Ștefan și apostolii își adresează rugăciunile către Dumnezeu, care a creat cerul și pământul și a vorbit prin gura sfinților Săi profeți și, în același timp, Îl numesc Dumnezeul lui Avraam, Isaac și Iacov, Dumnezeul care a condus poporul Său din țara Egiptului. Aceste cuvinte, fără îndoială, ne îndreaptă în mod evident gândurile către credința în Creator și inspiră dragoste pentru El în cei care au acceptat această doctrină despre El cu evlavie și credință. Și Însuși Mântuitorul, când a fost întrebat care poruncă este cea mai mare dintre toate cele din lege, a răspuns, zicând: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău. A doua poruncă, asemenea ei, este: «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuți»", și la aceasta a adăugat: „În aceste două porunci se cuprinde toată legea și prorocii" (Matei 22:37-40). Cum, se întreabă cineva, i-a arătat Mântuitorul omului pe care l-a învățat și a încercat să-l facă ucenicul Său, înainte de toate poruncile, acea poruncă care, fără îndoială, trezește dragostea pentru Dumnezeul legii? La urma urmei, legea a propovăduit aceeași învățătură și aceleași cuvinte. Desigur, în ciuda tuturor acestor dovezi evidente, se poate admite că cuvintele: „Să iubești pe Domnul Dumnezeul tău cu toată inima ta" etc., Mântuitorul ar fi putut vorbi despre un alt, doar că nu știu care, Dumnezeu (și nu Creatorul). Dar dacă legea și prorocii, cum se spune, aparțin Creatorului, adică unui alt Dumnezeu și nu celui pe care Mântuitorul îl numește bun, atunci Cum putem împăca cu această poziție afirmația pe care Mântuitorul a adăugat-o la cuvintele Sale, și anume că legea și prorocii se bazează pe aceste două porunci? Cum poate ceea ce este străin și exterior lui Dumnezeu să se bazeze pe Dumnezeu? Iar Pavel, când spune: „Mulțumesc Dumnezeului meu, căruia Îi slujesc din părinți cu cuget curat" (Faptele Apostolilor 23:1; 24:14, 16), arată clar că nu a trecut la un Dumnezeu nou, ci la Hristos. Căci ce alți strămoși ai lui Pavel ar trebui să înțelegem aici, dacă nu pe cei despre care el însuși spune: „Sunt ei iudei? Și eu sunt. Sunt ei israeliți?" „Și eu sunt" (2 Corinteni 11:22). Nu arată oare prefața la Epistola sa către Romani tuturor celor care știu să înțeleagă scrierile lui Pavel ce fel de Dumnezeu propovăduiește Pavel? El spune: „Pavel, rob al lui Isus Hristos, a fost numit apostol, ales să propovăduiască Evanghelia lui Dumnezeu, pe care o făgăduise mai dinainte prin prorocii Săi în Sfintele Scripturi, despre Fiul Său, care, după trup, era din sămânța lui David, numit Fiul lui Dumnezeu cu putere, după Duhul sfințeniei, prin învierea din morți, Isus Hristos, Domnul nostru" (Romani 1:1-4), etc. El mai spune: „Nu închide gura boului când treiera grâul? Dumnezeu vorbește oare pentru boi? Sau vorbește El oare pentru noi?" (1 Corinteni 9:9-10). „Din pricina noastră este scris că cine ară trebuie să are cu nădejde, iar cine treierează să aibă parte de nădejdea încredințată" (1 Corinteni 9:9-10). Și în aceste cuvinte, apostolul arată clar că tocmai Dumnezeu este cel care a dat legea,Pentru noi, adică pentru apostoli, spune: „Nu închide gura boului când treieră grâul", pentru că nu se preocupa de boi, ci de apostolii care propovăduiau Evanghelia lui Hristos. În alt loc, plin

de respect pentru făgăduința legii, același Pavel spune: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, care este cea dintâi poruncă din făgăduință, ca să-ți fie bine și să trăiești mult în pământ, în țara bună pe care ți-o dă Domnul Dumnezeul tău” (Efeseni 6:2-3; Exod 20:12). Aici, apostolul declară, fără îndoială, că legea, Dumnezeul legii și făgăduințele Sale îi sunt dragi.

3. Întrucât însă adepții acestei erezii seduc de obicei inimile credincioșilor simpli cu niște sofisme înșelătoare, cred că nu va fi de prisos, după ce le-am prezentat înșelăciunea și minciunile, să respingem ceea ce ei citează de obicei în dovezile lor. Ei spun: este scris - „Nimeni nu L-a văzut pe Dumnezeu nicăieri” (Ioan 1:18). Acum, Dumnezeul propovăduit de Moise a fost văzut de Moise însuși și de părinții dinaintea lui, dar Dumnezeul propovăduit de Mântuitorul, nimeni nu L-a văzut deloc. Dar să-i întrebăm pe ei și pe noi înșine: îl recunosc ei ca vizibil sau invizibil pe cel pe care Îl mărturisesc ca Dumnezeu, în contrast cu Dumnezeu Creatorul? - Dacă spun că Dumnezeu este vizibil, atunci vor merge împotriva învățăturii Scripturii, care mărturisește despre Mântuitor, că El este „chipul Dumnezeului nevăzut, întâiul născut din toată făptura” (1 Corinteni 1:15) și, în plus, vor ajunge la doctrina absurdă a corporalității lui Dumnezeu. Căci un obiect poate fi văzut doar prin forma, mărimea și culoarea sa, care sunt proprietățile distinctive ale corpurilor. Dar dacă Dumnezeu, conform doctrinei lor, este un corp, atunci El este alcătuit din materie, întrucât fiecare corp este alcătuit din materie. Dar dacă El este alcătuit din materie, iar materia este, fără îndoială, coruptibilă, atunci și Dumnezeu va fi supus corupției. Să-i întrebăm din nou: este materia creată sau necreată, adică nu este creată? Dacă spun că materia este necreată, adică necreată, atunci vor trebui să admită că Dumnezeu este o parte (a acestei) materii, iar lumea este o altă parte (a ei). Dar dacă răspund că materia este creată, atunci, fără îndoială, concluzia va fi că Îl mărturisesc ca fiind creat pe Cel pe care Îl numesc Dumnezeu, iar acest lucru, desigur, nu este admis nici de rațiunea lor, nici de a noastră. Dar vor spune: Dumnezeu este invizibil. Dar ce veți face atunci? Dacă spuneți că El este invizibil prin fire, atunci El trebuie să fie invizibil și pentru Mântuitor. Între timp, se spune că Dumnezeu, Tatăl lui Hristos, este vizibil, pentru că „cine M-a văzut”, spune El, „pe Mine L-a văzut pe Tatăl” (Ioan 14:9). Desigur, acest lucru vă tulbură foarte mult; Dar o înțelegem nu în sensul vederii, ci în sensul cunoașterii: căci cine a cunoscut pe Fiul, cunoaște și pe Tatăl. În același fel, trebuie să ne gândim că Moise L-a văzut pe Dumnezeu: El nu L-a privit cu ochii trupului, ci L-a cunoscut prin vederea inimii și prin simțul minții, și aceasta doar în parte, deoarece se spune clar: „Fața Mea” (adică a Celui Ce a dat răspunsul lui Moise) „nu ți se va arăta, ci vei vedea spatele Meu” (Exod 33:23). Desigur, această expresie trebuie înțeleasă cu taina cu care este potrivit să înțelegem cuvintele divine, respingând și disprețuind complet acele povești bătrâne pe care oamenii neexperimentați le născocesc despre „fața” și „spatele” lui Dumnezeu. Să nu creadă nimeni că gândim ceva nelegiuit atunci când spunem că Tatăl este nevăzut chiar și pentru Mântuitorul. Trebuie să luăm în considerare cât de departe ne aflăm de eretici, folosind această expresie în lupta împotriva lor. De fapt, am spus că una este să vezi și să fii văzut și alta este să știi și să fii cunoscut sau să știi și să fii cunoscut. A vedea și a fi văzut este propriu trupurilor, iar acest lucru, desigur, nu se poate aplica nici Tatălui, nici Fiului, nici Sfântului Duh în relațiile lor reciproce:Natura Treimii nu este supusă condițiilor vederii; ea acordă ființelor care au trup, adică tuturor celorlalte făpturi, proprietatea de a se vedea reciproc; dar este propriu

doar firii netrupești, adică în sensul propriu spiritual, să cunoască și să fie cunoscută, așa cum proclamă Însuși Mântuitorul când spune că „nimeni nu-L cunoaște pe Fiul, ci numai Tatăl, nici nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl, ci numai Fiul, și cui voiește Fiul i se descoperă” (Matei 11, 27). Deci este clar: El nu a spus: „Nimeni nu-L vede pe Tatăl, ci numai Fiul”, ci: „Nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl, ci numai Fiul”.

4. Ereticii cred că găsesc motive pentru a ne respinge în acele ziceri din Vechiul Testament unde pocăința sau mânia, sau o altă dispoziție umană pasională, sunt atribuite lui Dumnezeu; ei susțin că Dumnezeu trebuie considerat complet lipsit de patimă și străin de toate aceste emoții. Dar trebuie să li se arate că ceva similar (cu ceea ce este conținut în Vechiul Testament) se află și în parabolele Evangheliei. Aici, de exemplu, se spune că cineva a plantat o vie și a încredințat-o viticultorilor; dar când viticultorii i-au ucis pe slujitorii trimiși la ei și, în cele din urmă, chiar l-au ucis pe fiul trimis la ei, proprietarul, mânios, le-a luat via și i-a predat pe viticultorii răi unei morți crude și a dat via altor viticultori cu condiția ca aceștia să-i dea rodul la vremea potrivită (Luca 20). Într-o altă parabolă se relatează că atunci când un domn a plecat să primească împărăția, cetățenii au trimis o solie după el, spunând: „Nu vrem ca omul acesta să domnească peste noi”. Apoi, după ce a primit împărăția și s-a întors, domnul, mânios, a poruncit ca acești cetățeni să fie uciși în prezența lui și le-a distrus cetatea cu foc (Luca 19). Dar când citim despre mânia lui Dumnezeu - fie în Vechiul Testament, fie în Noul - nu acordăm atenție literei poveștii, ci căutăm în astfel de locuri sensul duhovnicesc, pentru a le înțelege într-un mod vrednic de a ne gândi la Dumnezeu. Astfel, când am explicat acel verset din psalmul al doilea, unde spune: „Atunci le va vorbi în mânia Lui și îi va înspăimânta în urgia Lui” (Ps. 2:5), noi, pe cât am putut, după micimea minților noastre, am arătat cum anume trebuie înțeles acest lucru (a spune despre mânia lui Dumnezeu).

Capitolul cinci. Despre cei drepți și buni

1. Unii sunt tulburați și de faptul că reprezentanții acestei erezii par să fi inventat pentru ei înșiși o anumită diviziune și, pe baza acesteia, spun că dreptatea este un lucru și bunătatea este altul; iar ereticii au aplicat această diviziune și Dumnezeirii și, prin urmare, afirmă că Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos este un Dumnezeu bun, dar nu drept; dar Dumnezeul legii și al profeților este un Dumnezeu drept, dar nu bun. Cred că este necesar să răspund la această întrebare cât mai pe scurt posibil. Prin urmare, ei consideră bunătatea ca fiind o anumită dispoziție, în virtutea căreia binele trebuie arătat tuturor, chiar dacă cel căruia i se arată beneficiul a fost nedemn și nu a meritat să-l primească. Dar mi se pare că folosesc incorect o astfel de definiție (a bunătății), pe baza căreia cred că un beneficiu nu se mai face cuiva căruia i se face ceva trist sau sever. Cât despre dreptate, ei o consideră a fi o dispoziție care răsplătește pe fiecare după meritele sale. Dar și în acest caz, ei interpretează din nou incorect sensul definiției lor. Ei cred că o ființă dreaptă face rău celor răi și bine celor buni, adică, după înțelegerea lor, cel drept, se pare, nu le dorește bine celor răi, ci se năpustește împotriva lor cu un fel de ură. În același timp, ei adună diverse povești din Vechiul Testament, de exemplu, despre pedepsele potopului și cei care s-au înecat în el, sau despre devastarea Sodomei și Gomorei de o ploaie de foc și pucioasă, sau despre distrugerea tuturor (evreilor) în deșert pentru păcatele lor, când niciunul dintre cei ieșiți din Egipt nu a intrat în țara făgăduită, în afară

de Isus și Caleb. Din Noul Testament ei adună cuvintele de milă și iubire (pietatis), cu care Mântuitorul i-a învățat pe ucenicii Săi și care, se pare, proclamă că nimeni nu este bun decât numai Dumnezeu Tatăl. Pe baza tuturor acestora, ei îndrăznesc să-L numească pe Tatăl lui Isus Hristos bun și să-L deosebească de El pe Dumnezeul lumii, pe care le place să-L numească drept, dar nu bun.

2. Dar mai întâi de toate, cred că trebuie să le întrebăm următoarele. Pot ei, conform definiției lor, să dovedească dreptatea Creatorului, care i-a pedepsit pe bună dreptate pe cei care au pierit în potop, sau pe sodomiți, sau pe evreii care au ieșit din Egipt, în timp ce vedem că uneori se comit fapte mult mai indecente și criminale decât cele pentru care au pierit oamenii menționați mai sus, și totuși nu vedem că fiecare dintre acești păcătoși și-a spălat crimele cu pedeapsa pe care a meritat-o? Vor spune ei cu adevărat că cel care a fost odată drept (mai târziu) a devenit bun? Sau vor crede mai degrabă că Creatorul este acum, desigur, drept, dar îndură cu răbdare păcatele oamenilor, dar atunci nici măcar nu a fost drept, pentru că împreună cu uriașii feroci și nelegiuiți a distrus băieți și prunci nevinovați? Dar ei cred asta pentru că nu știu să audă altceva decât litera. Să arate atunci cum este drept, conform literei, ca păcatele părinților să fie pedepsite asupra sânului copiilor lor până la a treia și a patra generație și asupra copiilor copiilor lor după ei? (Deuteronom 5:9) Dar noi nu înțelegem toate aceste expresii și altele asemenea în sens literal; dimpotrivă, conform învățăturii lui Ezechiel, care le-a numit o parabolă (Ezechiel 18:3), căutăm doar sensul intern al aceleiași parabole. Trebuie să arate și cum poate fi considerat drept și răsplătitor pentru fiecare după meritele sale, cel care pedepsește pe cei pământești și pe diavol, deși nu au făcut nimic vrednic de pedeapsă. Căci dacă, conform ideii ereticilor înșiși, erau ființe rele și piereau prin fire, atunci nu puteau face nimic bun. Prin urmare, din moment ce ereticii (chiar și în acest caz) Îl numesc pe Creator judecător, El se dovedește a fi un judecător nu atât al faptelor, cât al firii: căci o fire rea nu poate face binele, așa cum o fire bună nu poate face răul. Mai mult, dacă Dumnezeu, pe care ei Îl numesc bun, este bun față de toți, atunci, fără îndoială, este bun și față de cei care pier; dar de ce nu-i mântuiește? Dacă nu vrea (să-i mântuiască), atunci nu mai este bun; și dacă vrea, dar nu poate, atunci nu este atotputernic. Dar să asculte mai degrabă ce, conform Evangheliei, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos pregătește un foc diavolului și îngerilor lui (Matei 25, 41). Și cum, din punctul lor de vedere, se poate dovedi această faptă, care este atât pedepsitoare, cât și aspră, a fi caracteristică unui Dumnezeu bun? Și Însuși Mântuitorul, Fiul Dumnezeului bun, mărturisește în Evanghelii și spune că, dacă s-ar fi făcut minuni în Tir și Sidon, s-ar fi pocăit într-o zi în sac și cenușă (Matei 11, 21). Dar de ce, întreb, Hristos, apropiindu-se foarte mult de aceste cetăți și chiar intrând în hotarele lor, refuză totuși să intre în cetățile însele și să le arate o mulțime de semne și minuni, deși se știa că, după ce s-au făcut aceste minuni, se vor pocăi în sac și cenușă? Dacă nu face aceasta, atunci înseamnă că abandonează spre pieire acele cetăți care nu erau rele și au pierit prin fire, așa cum arată însăși narațiunea Evangheliei, notând,ca să se pocăiască. Tot așa, într-o pildă evanghelică, împăratul, ducându-se să vadă oaspeții care stăteau jos, a văzut pe unul (dintre oaspeți) neîmbrăcat în haine de nuntă și i-a zis: „Prietene, cum ai intrat aici fără haină de nuntă?” Dar el a tăcut. Atunci împăratul a zis slugilor: „Legați-i mâinile și picioarele, luați-l și aruncați-l în întunericul din afară: acolo va fi plânsul și scrâșnirea dinților” (Matei 22:12-13). Să ne spună ei cine este acest împărat care, intrând să vadă oaspeții care stăteau jos și găsind printre ei pe unul îmbrăcat în haine murdare,

poruncește slugilor să-l lege și să-l arunce în întunericul din afară? Este acesta cu adevărat cel pe care îl numesc drept? Dar în acest caz, de ce a poruncit ca cei buni și cei răi să fie poftiți (cu indiferență) și nu le-a poruncit slugilor să le întrebe despre meritele lor? Aceasta, desigur, nu arată starea de spirit (affectus) a unui Dumnezeu drept - cum spun ereticii - care răsplătește după merit, ci starea de spirit a bunătății indiferente (în raport cu toți). Dacă este necesar să înțelegem aceasta în raport cu Dumnezeul cel bun, adică cu Hristos sau cu Tatăl lui Hristos, atunci cum se deosebește aceasta de ceea ce ei învinovățesc judecata dreaptă a lui Dumnezeu și, în plus, ce învinovățesc ei în Dumnezeul legii? Căci același lucru se arată a fi în Dumnezeul cel bun, care și-a trimis slujitorii să-i cheme pe cei buni și pe cei răi și, între timp, a poruncit ca omul pe care l-au invitat să fie legat de mâini și de picioare și aruncat în întunericul de afară pentru hainele sale necurate.

3. Pentru a combate ceea ce prezintă de obicei ereticii, dovezile pe care le-am luat din Scriptură sunt suficiente. Totuși, în combaterea lor, nu pare superfluu să prezentăm câteva argumente din rațiune. Îi întrebăm, așadar, dacă știu ce consideră oamenii virtutea sau viciul și dacă este posibil să vorbim despre virtuți în Dumnezeu sau, în opinia lor, în doi zei. Să răspundă și la această întrebare: dacă admit binele ca fiind o virtute, lucru cu care vor fi, fără îndoială, de acord, ce vor spune despre dreptate? Mi se pare că nu vor ajunge niciodată, desigur, la o asemenea nebunie încât să nu admită dreptatea ca fiind o virtute. Dar dacă binele este o virtute și dreptatea este și ea o virtute, atunci, fără îndoială, dreptatea este bunătate. Dar dacă spun că dreptatea nu este bună, atunci este fie rea, fie ceva indiferent. Desigur, dacă spun că dreptatea este rea, atunci, în opinia mea, este o prostie să le răspundem. Mi se pare că aceasta ar însemna să răspundem discursurilor nebunești ale nebunilor. Și într-adevăr, cum se poate considera acel rău care, conform propriei lor conștiințe, poate răsplăti binele cu bine? Mai mult, dacă ei numesc dreptatea o chestiune de indiferență, atunci va fi necesar să recunoască drept indiferente și moderația (sobrietas), prudența (prudentia) și toate celelalte virtuți. Și ce vom răspunde atunci lui Pavel la cuvintele sale: „Dacă este vreo virtute și dacă este vreo laudă, gândiți-vă la aceste lucruri pe care le-ați învățat și le-ați primit și le-ați auzit și le-ați văzut în mine” (Matei 22:12-13). Să învețe, așadar, studiind Scripturile, care sunt virtuțile individuale și să nu se abată de la ceea ce spun ele, că Dumnezeu, care răsplătește pe fiecare după merite, răsplătește rău pentru rău din ură față de cei răi și nu pentru că cei care au păcătuit au nevoie să fie vindecați prin mijloace mai mult sau mai puțin severe și, din acest motiv, li se aplică măsuri, în prezent, sub pretextul corecției, care, aparent, provoacă un sentiment de suferință. Ei nu citesc ce este scris despre nădejdea celor care au pierit în potop, despre care nădejde Petru însuși, în prima sa epistolă, vorbește astfel: „Căci Hristos a fost omorât în trup, dar viu în duh; despre care S-a dus și a propovăduit celor ce erau în temnița duhului, care uneori se împotriveau, așteptând îndelunga răbdare a lui Dumnezeu, când, în zilele lui Noe, s-a făcut arca, în care puțini, adică opt suflete, au fost mântuiți prin apă, a cărei închipuire vă mântuiește acum botezul” (1 Petru 3:18-21). Referitor la Sodoma și Gomora, să ne spună dacă recunosc cuvintele profetice ca aparținând lui Dumnezeu Creatorul, adică Celui Care, conform relatării Scripturii, a trimis peste ele ploaie de foc și pucioasă? Ce spune profetul Ezechiel despre ele? „Sodoma va fi zidită din nou ca mai înainte” (Ezechiel 16:55). Este clar că, zdrobind pe cei vrednici de pedeapsă, El îi zdrobește definitiv. El chiar le spune haldeenilor: „Dacă ai

cărbuni aprinși, șez pe ei; ei îți vor fi ajutor" (Isaia 47:14-15). Să asculte și ei ce se spune în Psalmul 77, atribuit lui Asaf, despre cei care au căzut în pustiu: „Când i-a ucis, atunci L-au căutat" (Ps. 78:34). Nu spune că după uciderea unora,Alții L-au căutat, dar El spune că distrugerea celor uciși a fost de așa natură încât, după moartea lor, L-au căutat pe Dumnezeu. Din toate acestea este clar că Dumnezeul cel drept și bun al legii și al Evangheliilor este unul și același și că El face binele cu dreptate și pedepsește cu bunătate, pentru că nici bunătatea fără dreptate, nici dreptatea fără bunătate nu pot fi indicatori ai demnității naturii divine. Dar, îndemnați de viclenia lor, vom adăuga următoarele. Dacă dreptatea nu este bună, atunci, fără îndoială, nedreptatea nu este rea, pentru că răul este opusul binelui, iar nedreptatea dreptății; prin urmare, în opinia voastră, așa cum cel drept nu este bun, tot așa cel nedrept nu este rău și, invers, așa cum cel bun nu este drept, tot așa cel rău nu este nedrept. Dar cine nu va considera absurd ca un Dumnezeu rău să se opună unui Dumnezeu bun, în timp ce nimeni nu se opune unui Dumnezeu drept, pe care îl consideră inferior bunului? Căci nu există nimeni care să fie numit nedrept, așa cum există Satana, care este numit rău. Ce se întâmplă atunci? Să respingem ceea ce apărăm. Căci ei nu pot spune că răul nu este în același timp nedrept și că nedreptul nu este rău. Prin urmare, dacă în aceste contrarii dreptatea este inseparabil legată de rău, iar răul de nedreptate, atunci, fără îndoială, binele nu este separat de drept, nici dreptatea de bine; și, așa cum numim indecența răului și nedreptatea una și aceeași indecență, tot așa trebuie să considerăm virtutea binelui și a dreptății ca fiind una și aceeași virtute.

4. Dar ei apelează din nou la cuvintele Scripturii și propun întrebarea lor notorie. Ei spun: Este scris: „Pomul rău nu poate rodi roade bune, căci după rod se cunoaște pomul" (Matei 7:18; 12:33). Dar de ce spun ei aceasta? Ce fel de pom este legea, se descoperă prin roadele ei, adică prin cuvintele poruncilor. Dacă legea este bună, atunci, fără îndoială, Dumnezeu, care a dat această lege, trebuie recunoscut și el ca fiind bun. Dar dacă legea este mai dreaptă decât bună, atunci și Dumnezeu, dătătorul de legi, trebuie recunoscut și el ca fiind drept. Dar Apostolul Pavel spune fără nicio ambiguitate: „De aceea, legea este bună, și porunca este sfântă, dreaptă și bună" (Romani 7:12). Din aceasta este clar că Pavel nu a învățat literele celor care separă dreptul de bine, ci a fost instruit de acel Dumnezeu și inspirat de Duhul acelui Dumnezeu, care este în același timp sfânt, bun și drept; Vorbind prin Duhul (per Spiritum) acestui Dumnezeu, el a numit de aceea porunca legii sfântă, dreaptă și bună. Și pentru a arăta mai clar că bunătatea din poruncă prevalează asupra adevărului și sfințeniei, - când repetă zicala, în loc de aceste trei proprietăți, indică doar bunătatea (bunătatea); spune: „A fost moartea un lucru bun pentru mine? Doamne ferește" (Romani 7:13). Apostolul știa, desigur, că bunătatea este o virtute generică, iar dreptatea și sfințenia sunt specii ale unui gen; de aceea, după ce a numit mai întâi atât genul, cât și specia împreună, când repetă zicala, s-a limitat la un singur gen. Și în următoarele cuvinte: „Păcatul lucrând moartea în mine spre bine" (Romani 7:13), el desemnează printr-un concept generic ceea ce desemnase anterior prin specie. În același fel trebuie să înțelegem și cuvintele: „Omul bun din comoara bună va scoate lucruri bune, iar omul rău din comoara bună va scoate lucruri bune, iar omul rău din comoara rea va scoate lucruri rele" (Matei 12:35). Mântuitorul a luat aici conceptele generice de bine și rău, arătând fără îndoială că într-un om bun este dreptate, și cumpătare, și chibzuință, și evlavie și tot ce poate fi numit sau considerat bun. În mod similar, El a numit și rău, fără

îndoială, un astfel de om care este nedrept, și necurat, și ticălos - într-un cuvânt, are toate calitățile particulare care desfigurează un om rău. Și precum nimeni nu socotește o persoană rea și nimeni nu poate fi rău fără aceste neajunsuri, tot așa fără acele virtuți, desigur, nimeni nu poate fi recunoscut ca bun. Dar ei au totuși ceea ce consideră a fi un scut dat lor cu preferință, și anume, cuvintele Domnului din Evanghelie: „Nimeni nu este bun, decât unul Dumnezeu Tatăl" (Luca 18:19). Ei spun că acesta este numele propriu al Tatălui lui Hristos, Care este distinct de Dumnezeu Creatorul a toate, căruia Mântuitorul nu i-a dat numele de bunătate. Să vedem, așadar, dacă Dumnezeul profeților, creatorul lumii și dătătorul de legi, nu este numit cu adevărat bun în Vechiul Testament? Dar iată cuvintele Psalmilor: „Cât de bun este Dumnezeul lui Israel pentru cei cu inima dreaptă" (Ps. 72:1) — și: „Să zică casa lui Israel că El este bun, căci îndurarea Lui este veșnică" (Ps. 118:2). Și în „Plângerile lui Ieremia" este scris: „Domnul este bun pentru cei ce se încred în El, pentru sufletul care Îl caută" (Plângerile 3:25). Așadar,În Vechiul Testament, Dumnezeu este adesea numit bun. La fel, în Evanghelii, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos este numit drept. Astfel, în Evanghelia după Ioan, Însuși Domnul nostru, rugându-se către Tatăl, spune: „Tu ești drept, Tată, și lumea nu Te-a cunoscut" (Ioan 17:25). Să nu spună că în acest caz Mântuitorul L-a numit pe Creatorul lumii Tată, ca urmare a luării Lui de trup, și L-a numit pe Același (Creator) drept: o astfel de înțelegere este imediat exclusă de următoarele cuvinte: „Și lumea nu Te-a cunoscut". La urma urmei, conform învățăturii lor, lumea nu cunoaște un singur Dumnezeu bun; ea își cunoaște pe deplin Creatorul, conform cuvântului Domnului Însuși, că lumea își iubește ai săi. Astfel, este clar că Dumnezeul pe care ei îl consideră bun este numit drept în Evanghelii. La îndelete va fi posibil să se adune mai multe mărturii în care Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, în Noul Testament, este numit drept, iar Creatorul cerului și al pământului, în Vechiul Testament, este numit bun, pentru ca într-o zi, astfel, ereticii, convinși de aceste numeroase mărturii, să se rușineze.

Capitolul șase. Despre Întruparea lui Hristos

1. După aceste investigații, este timpul să ne îndreptăm atenția asupra problemei întrupării Domnului și Mântuitorului nostru, cum și de ce S-a făcut El om? Căci, în măsura micilor noastre puteri, am examinat deja natura divină - mai mult pe baza propriilor fapte decât pe baza contemplării minții noastre; am examinat și creațiile ei (ale naturii divine), atât cele vizibile, cât și cele invizibile, contemplate prin credință - deoarece slăbiciunea omenească nu poate vedea totul cu ochii și înțelege cu mintea, datorită, desigur, faptului că noi, oamenii, suntem cel mai slab și mai slab animal dintre toate animalele raționale; în timp ce acele ființe, cerești sau supracelești, stau mult mai sus (decât noi). Acum, așadar, rămâne să ne întrebăm despre mijlocul dintre toate aceste creaturi și Dumnezeu, adică despre Mijlocitorul, pe care Apostolul Pavel îl proclamă „întâiul născut al întregii creații". Vedem că în Sfintele Scripturi se spune mult despre măreția Lui, aflăm că El este „chipul Dumnezeului nevăzut, întâiul născut din toată făptura. Căci prin El au fost create toate lucrurile, cele văzute și cele nevăzute: fie tronuri, fie domnii, fie principate, fie puteri. Toate lucrurile au fost create prin El și în El. El este înaintea tuturor lucrurilor și în El se vor alcătui toate lucrurile" (Coloseni 1:15-17). El este capul tuturor lucrurilor și numai El Îl are ca cap pe Dumnezeu Tatăl, căci este scris: „Capul lui Hristos este Dumnezeu" (1 Corinteni 11:3). De asemenea, este scris că

„nimeni nu cunoaște pe Tatăl decât Fiul și nimeni nu cunoaște pe Fiul decât Tatăl” (Matei 11:27) – căci cine poate ști ce este înțelepciunea decât Cel ce a născut-o? Sau cine știe cu deplină claritate ce este adevărul decât Tatăl adevărului? Cine poate cerceta cu adevărat întreaga natură a Cuvântului lui Dumnezeu și natura lui Dumnezeu Însuși, care este de la Dumnezeu, afară numai Dumnezeu, care a avut Cuvântul. De aceea trebuie să fim siguri că acest Cuvânt, sau Rațiune, această Înțelepciune, acest Adevăr, nimeni nu-l cunoaște decât numai Tatăl și de aceea este scris despre El: „Nici, cred, nu poate cuprinde întreaga lume cărțile care sunt scrise” (Ioan 21:25), adică (cărțile) despre slava și măreția Fiului lui Dumnezeu. Și, într-adevăr, este imposibil să expunem în scris ceea ce privește slava Mântuitorului. De aceea, văzând atâtea mărturii măreațe despre natura Fiului lui Dumnezeu, suntem paralizați de cea mai mare uimire de faptul că această Ființă, întrecând pe toți, S-a golit de starea măreției Sale, S-a făcut om și a trăit printre oameni - așa cum mărturisește harul care a curs din gura Lui și așa cum a mărturisit despre El Tatăl ceresc și așa cum confirmă felurite semne, minuni și minuni săvârșite de El. Înainte de această arătare a Sa în trup, El a trimis proroci ca înaintemergători și vestitori ai venirii Sale. Dar după înălțarea Sa la cer, El a dat poruncă sfinților apostoli, plini de puterea Dumnezeirii Sale, să străbată tot universul - oameni fără experiență și neînvățați, (care veneau) dintre vameși sau pescari; le-a dat poruncă ca din toate limbile și din toate popoarele să formeze o adunare (de oameni) evlavioși, crezând în El.

2. Dar dintre toate minunile și lucrările măreațe care se referă la El, aceasta în mod special stârnește uimirea minții omenești, iar gândul slab al unei ființe muritoare nu poate în niciun fel să înțeleagă și să cuprindă, mai ales că o putere atât de mare a maiestății divine, că Însuși Cuvântul Tatălui și Înțelepciunea lui Dumnezeu Însuși, în Care toate lucrurile văzute și nevăzute au fost create, a fost, așa cum trebuie să credem, în limitele (intra circumscriptionem) unui om care s-a arătat în Iudeea; că Înțelepciunea lui Dumnezeu a intrat în pântecele mamei, s-a născut ca un copil și a plâns în asemănarea pruncilor care plângeau; că după aceea (acest Fiu al lui Dumnezeu) a fost tulburat de moarte, așa cum El Însuși mărturisește când spune: „Sufletul Meu este întristat de moarte” (Matei 26:38); și că, în cele din urmă, a fost adus la moarte, ceea ce este considerat de oameni cea mai rușinoasă, și în ciuda acestui fapt a înviat după trei zile. Astfel, vedem în El, pe de o parte, ceva omenesc, în care El nu pare să se deosebească deloc de fragilitatea comună a muritorilor, dar, pe de altă parte, ceva divin, care nu este propriu niciunei alte naturi decât acelei naturi primare și inefabile a Dumnezeirii. De aici apare o dificultate pentru gândirea umană: cuprinsă de uimire, nu știe unde să se aplece, de ce să se agațe, spre ce să se întoarcă. Dacă Îl gândește ca Dumnezeu, atunci Îl vede ca muritor; dacă Îl consideră ca om, atunci Îl vede călcând în picioare puterea morții și înviind din morți cu pradă. De aceea trebuie să veghem cu toată frica și respectul să descoperim în una și aceeași (persoană) adevărul ambelor naturi, astfel încât, pe de o parte, să nu credem nimic nedemn și indecent despre acea esență (substantia) divină și inefabilă și, pe de altă parte, să nu considerăm faptele (ale Lui ca om) ca fiind imagini false, iluzorii. A pune toate acestea în urechile oamenilor și a le explica în cuvinte, desigur, depășește cu mult puterile demnității, minții și cuvântului nostru. Cred că acest lucru depășește chiar măsura (abilităților inerente) sfinților apostoli; și, poate, explicația acestei taine nu este accesibilă nici măcar tuturor făpturilor puterilor cerești. Vom expune doctrina acestui subiect cât mai pe scurt posibil, deloc din îndrăzneală, ci doar pentru că planul lucrării o cere, și vom

expune mai mult ceea ce conține credința noastră decât dovezile obișnuite prezentate de rațiunea omenească, iar din partea noastră vom prezenta presupunerile noastre mai degrabă decât afirmații clare.

3. Conform învățăturii Scripturii, așadar, Unul-Născut Fiul al lui Dumnezeu, prin care, așa cum a arătat discuția precedentă, au fost create toate lucrurile văzute și nevăzute, a creat toate lucrurile și iubește cele create. Prin urmare, fiind El Însuși chipul nevăzut al Dumnezeului nevăzut, a acordat în mod nevăzut participarea la Sine tuturor creaturilor raționale, astfel încât fiecare să participe la El în măsura în care ar fi impregnată de un sentiment de iubire față de El. Dar, ca urmare a capacității liberului arbitru, a apărut o diferență și o diversitate între suflete, deoarece un suflet a nutrit o iubire mai arzătoare pentru Creatorul său, altul una mai superficială și mai slabă. Același suflet, despre care Iisus a spus: „Nimeni nu-Mi va lua sufletul” (Ioan 10:18), chiar de la începutul creației și în vremurile ulterioare, a locuit nedespărțit și nedespărțit în El, ca în înțelepciunea și Cuvântul lui Dumnezeu, ca în adevăr și lumină veșnică și, cu întreaga sa ființă percepând întregul (Fiul lui Dumnezeu) și intrând în lumina și strălucirea Lui, a devenit predominant un singur duh cu El, așa cum promite apostolul celor care trebuie să-l imite: „Cine se unește cu Domnul este un singur duh cu Domnul” (1 Corinteni 6:17). Prin intermediul acestei substanțe a sufletului dintre Dumnezeu și trup (căci nu era posibil ca natura divină să se unească (misceri) cu trupul fără un mijlocitor), Dumnezeu, așa cum am spus, se naște om, deoarece nu era nefiresc ca această substanță intermediară să primească un trup și, pe de altă parte, nu era nefiresc ca acest suflet, ca substanță rațională, să-L primească pe Dumnezeu, în Care, așa cum am spus mai sus, intrase deja în întregime, ca în Cuvânt, Înțelepciune și Adevăr. Prin urmare, fiind el însuși în întregime în Dumnezeu și primindu-L în sine pe Fiul lui Dumnezeu în întregime, acest suflet, împreună cu trupul pe care l-a primit, este numit pe bună dreptate Fiul lui Dumnezeu, puterea lui Dumnezeu, Hristos și Înțelepciunea lui Dumnezeu; și, invers, Fiul lui Dumnezeu, prin Care au fost create toate lucrurile, este numit Iisus Hristos și Fiul Omului. Astfel, se spune că Fiul lui Dumnezeu a murit, desigur, conform acelei naturi care putea cu siguranță să accepte moartea, dar Cel care va veni în slava Tatălui Său cu sfinții îngeri este numit Fiul Omului. Din acest motiv, în toată Scriptura, așa cum firea divină este numită cu nume omenești, tot așa firea umană este împodobită cu apelativele glorioase ale firii divine; căci despre aceasta, mai mult decât despre orice altceva, se poate spune în cuvintele Scripturii: „Cei doi vor fi un singur trup; de aceea nu mai sunt o sută doi, ci un singur trup” (Marcu 10:8). Trebuie să ne gândim că Cuvântul lui Dumnezeu este mai mult una cu sufletul în trup decât un bărbat cu o femeie. Tot așa, cui i se potrivește mai mult să fie un duh cu Dumnezeu decât acestui suflet, care prin dragoste s-a unit atât de mult cu Dumnezeu încât este pe bună dreptate numit un singur duh cu El.

4. Perfecțiunea iubirii și sinceritatea afecțiunii dobândite au făcut ca această unire cu Dumnezeu să fie inseparabilă, astfel încât primirea acestui suflet (de către Fiul lui Dumnezeu) nu a fost accidentală sau iluzorie (cum personae acceptione), ci i-a fost acordată după meritul virtuților sale. Că așa stau lucrurile, ascultați profetul, care spune despre acest suflet: „Tu ai iubit dreptatea și ai urât nelegiuirea; de aceea Dumnezeu, Dumnezeul tău, te-a uns cu untdelemnul bucuriei mai presus de cei ce se împărtășesc cu tine împreună” (Ps. 45:8). Astfel, El este uns cu untdelemnul bucuriei, adică sufletul lui

Hristos, împreună cu Cuvântul lui Dumnezeu, devine Hristos, ca recompensă pentru iubire. Ungerea cu untdelemnul bucuriei nu semnifică altceva decât umplerea cu Duhul Sfânt; cuvintele „mai degrabă părtaș” arată că harul Duhului nu i-a fost dat, ca profeților, ci că plinătatea substanțială a Cuvântului lui Dumnezeu Însuși era prezentă în ea, așa cum a spus apostolul: „În El locuiește toată plinătatea Dumnezeirii, trupește” (Col. 2:9). În cele din urmă, din același motiv, prorocul nu numai că a zis: „Tu ai iubit dreptatea”, ci a adăugat și: „Și ai urât fărădelegea”, întrucât a urî fărădelegea semnifică ceea ce Scriptura spune despre El: El „n-a făcut fărădelege și nu s-a găsit viclenie în gura Lui” (Isaia 53:9), și iarăși: „Ispitit în toate privințele, dar după asemănarea succesului” (Evrei 4:15). Și Domnul Însuși zice: „Cine dintre voi Mă va dovedi de păcat?” (Ioan 8:46). Și iarăși El Însuși zice despre Sine: „Căci vine stăpânitorul acestei lumi și nu are nimic în Mine” (Ioan 14:30). Toate acestea arată că nu era în El niciun sentiment păcătos. Voind să indice mai clar acest lucru, și anume că sentimentul păcătos nu a intrat niciodată în El, prorocul zice: „Mai înainte ca copilul să știe să-și cheme tatăl sau mama, va lepăda răul” (Exod 8:4).

5. Următoarea dificultate ar putea apărea pentru unii: am arătat mai sus că există un suflet rațional în Hristos, dar în toate argumentele noastre am demonstrat adesea că natura sufletelor este capabilă de bine și de rău. Această dificultate este explicată în felul următor. Nu poate exista nicio îndoială că natura acelui suflet a fost aceeași cu cea care este inerentă tuturor sufletelor; altfel, dacă nu ar fi cu adevărat un suflet, nici măcar nu ar putea fi numit suflet. Dar, întrucât capacitatea de a alege între bine și rău este inerentă tuturor (sufletelor), acest suflet, care aparține lui Hristos, a iubit atât de mult dreptatea încât, prin măreția iubirii, s-a agățat de ea neschimbat și inseparabil, astfel încât stabilitatea firii, puterea nemăsurată a sentimentului, ardoarea nestinsă a iubirii au tăiat (în el) orice gând de stricăciune și schimbare, iar ceea ce era odinioară liber, prin îndelungată practică, s-a transformat în natură. Astfel, trebuie să credem că în Hristos a existat un suflet uman și rațional și, în același timp, trebuie să credem că acest suflet nu a avut nicio înclinație sau posibilitate de a păcătui.

6. Dar pentru o explicație cât mai completă a problemei, nu pare superfluu să folosim o analogie, deși într-o chestiune atât de înaltă și atât de dificilă este imposibil să găsim multe exemple potrivite. Totuși, să prezentăm acest exemplu fără nicio prejudecată. Metalul fier poate primi atât frigul, cât și căldura. Să presupunem, așadar, că o anumită cantitate de fier se află întotdeauna în foc și, primind focul cu toți porii și toate venele sale, întregul devine foc. Dacă focul nu este niciodată separat de acest fier și nu este separat de foc, atunci vom spune că această bucată de fier - care este cu siguranță fier prin natura sa - fiind în foc și arzând constant, poate primi vreodată frigul? Dimpotrivă, spunem - și acest lucru este mai adevărat - că mai degrabă întregul (bucată de fier) a devenit foc, deoarece nimic altceva nu se vede în el decât focul, așa cum observăm adesea cu ochii noștri în cuptoare - și dacă cineva încearcă să-l atingă sau să-l simtă, va simți puterea focului și nu a fierului. În același fel, acel suflet, precum fierul în foc, este întotdeauna în Cuvânt, întotdeauna în Înțelepciune, întotdeauna în Dumnezeu și, prin urmare, tot ceea ce face, ceea ce simte, ceea ce gândește, este Dumnezeu. De aceea, acest suflet nu poate fi numit stricăcios și schimbător: a primit imuabilitate datorită unirii continue și arzătoare cu Cuvântul lui Dumnezeu. Desigur, trebuie să ne gândim că o

oarecare căldură a Cuvântului lui Dumnezeu coboară peste toți sfinții: dar în acest suflet se odihnește în mod substanțial focul divin însuși, din care o oarecare căldură emană și altora. Căci cuvintele: „Dumnezeul Tău Te-a uns mai mult decât pe tovarășii Tăi", arată că acel suflet este uns diferit cu untdelemnul bucuriei, adică cu Cuvântul lui Dumnezeu și Înțelepciunea, și că tovarășii săi, adică sfinții proroci și apostoli, sunt unși diferit. Aceștia, cum se spune, umblau doar în mireasma tămâiei lui Dumnezeu, dar sufletul lui Hristos era un vas al tămâiei însăși, din mireasma căreia, prin participarea la ea, oamenii vrednici deveneau proroci și apostoli. Substanța tămâiei este una și mirosul ei este altul; În același fel, Hristos este una, iar tovarășii Săi sunt alta. Și așa cum vasul în sine, care conține substanța parfumului, nu poate primi în niciun fel vreo duhoare, în timp ce cei care participă la mirosul lui, dacă se îndepărtează mai mult sau mai puțin de parfumul lui, pot primi o duhoare: tot așa Hristos, fiind chiar vasul în care se afla substanța parfumului, nu putea primi un miros urât; dar participanții Săi vor fi cu atât mai capabili să perceapă mirosul, cu cât sunt mai aproape de vas.

7. Cred că Ieremia profetul, referindu-se tocmai la ceea ce este în El natura Înțelepciunii lui Dumnezeu și la ceea ce a luat El pentru mântuirea lumii, a spus: „Duhul feței noastre este Domnul cel uns, despre Care am zis: «Sub umbra Lui vom locui printre neamuri»" (Plângerile 4:20). Umbra trupului nostru este inseparabilă de trup și reproduce neîncetat toate mișcările și acțiunile trupului. În acest sens, cred, profetul, dorind să arate lucrarea și mișcarea sufletului lui Hristos, care era inseparabil inerentă lui și săvârșea totul în conformitate cu mișcarea și voința lui Hristos, a numit acest suflet umbra lui Hristos Domnul, în care putem trăi printre neamuri, - pentru că în taina acestei primiri (a Cuvântului lui Dumnezeu de către suflet) trăiesc neamurile, care dobândesc mântuirea, imitând acest suflet prin credință. Mi se pare că David arată ceva similar când spune: „Adu-Ți aminte, Doamne, de ocara cu care m-au ocărât pentru fărădelegile Hristosului Tău" (Ps. 89:51-52). Nu vrea oare Pavel să spună același lucru când spune: „Viața voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu" (Coloseni 3:3). Și în alt loc spune: „Căutați ispite la Cel ce vorbește în Mine" (2 Corinteni 13:3). Așadar, potrivit lui, Hristos este acum ascuns în Dumnezeu. În această zicere putem indica același înțeles care, așa cum am spus mai sus, este conținut în cuvintele profetului despre umbra lui Hristos; sau poate că depășește înțelegerea minții omenești. În Sfânta Scriptură găsim multe alte ziceri despre semnificația unei umbre. Astfel sunt, de exemplu, cuvintele lui Gabriel către Maria în Evanghelia după Luca: „Duhul Sfânt Se va pogorî peste tine și puterea Celui Preaînalt te va umbri" (Luca 1:35). Apostolul spune, de asemenea, despre lege că cei care au circumcizie trupească slujesc „ca o imagine și o umbră a celei cerești" (Evrei 8:5). Și în alt loc se spune: „Locuința noastră pe pământ este o umbră" (Iov 8:9). Așadar, dacă legea care este pe pământ este o umbră, iar noi trăim printre neamuri în umbra lui Hristos, atunci trebuie să ne gândim dacă adevărul tuturor acestor umbre nu va fi cunoscut în acea revelație când toți sfinții vor fi socotiți vrednici să contemple slava lui Dumnezeu, precum și cauzele și adevărul lucrurilor, nu printr-o oglindă sau într-o ghicitoare, ci față în față. Primind deja arvuna acestui adevăr prin Duhul Sfânt, Apostolul a spus: „Chiar dacă L-am cunoscut pe Hristos după trup, totuși acum nu-L mai cunoaștem" (2 Corinteni 5:16). Așadar, iată ce am putea prezenta, raționând în prezent despre subiecte atât de dificile, adică despre întruparea și Dumnezeirea lui Hristos. Dacă cineva poate găsi ceva mai bun și confirma cuvintele Sale cu dovezi mai evidente din Sfânta Scriptură, atunci,

desigur, este necesar să le acceptăm pe acestea din urmă mai bine decât pe ale noastre (dovezile).

Capitolul șapte. Despre Duhul Sfânt

1. După acele prime discuții despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, propuse la cererea cazului, la începutul lucrării, ni s-a părut necesar să repetăm și să arătăm din nou că unul și același Dumnezeu este atât Creatorul lumii, cât și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, adică că unul și același Dumnezeu este atât al legii, cât și al proorocilor, și al Evangheliilor. Apoi, a mai fost necesar să arătăm cu privire la Hristos că tocmai El, cel reprezentat mai sus prin Cuvântul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, S-a făcut om. Rămâne, cât mai pe scurt posibil, să repetăm și despre Duhul Sfânt. Așadar, acum este momentul, pe cât putem, să spunem puțin despre Duhul Sfânt, pe care Domnul și Mântuitorul nostru în Evanghelia după Ioan L-a numit Mângâietorul (Ioan 14:26). După cum Dumnezeu Însuși este unul și același, iar Hristos este unul și același, tot așa este și Duhul Sfânt unul și același, care a fost în prooroc și în apostoli, adică atât în acei oameni care au crezut în Dumnezeu înainte de venirea lui Hristos, cât și în cei care au fugit la Dumnezeu prin Hristos. Am auzit că ereticii au îndrăznit să vorbească despre doi zei și doi Hristoși, dar nu știm dacă cineva a predicat vreodată despre doi Duhuri Sfinți. Și într-adevăr, cum ar putea ei confirma acest lucru cu Sfânta Scriptură sau ce diferență ar putea ei arăta între un Duh Sfânt și altul? - dacă este într-adevăr posibil să găsim vreo definiție sau descriere a Duhului Sfânt. Într-adevăr, să admitem împreună cu Marcion sau Valentinus că este posibil să se introducă diferențe în Dumnezeire și să se înfățișeze o natură a binelui, o altă natură a dreptului, dar ce (va inventa vreun eretic) și ce (motiv) va găsi pentru a dovedi diferența Duhului Sfânt? Nu cred că pot găsi ceva care să dovedească vreo diferență.

2. Cât despre noi, credem că în Duhul Sfânt, precum în Înțelepciunea lui Dumnezeu și în Cuvântul lui Dumnezeu, ia parte orice făptură rațională, fără nicio distincție. Totuși, văd că pogorârea preferențială a Duhului Sfânt la oameni se descoperă după înălțarea lui Hristos la cer mai mult decât înainte de venirea Lui. Înainte, darul Duhului Sfânt era dat doar profeților și câtorva dintre oameni, dacă cineva îl merita. Dar după venirea Mântuitorului, așa cum este scris, s-a împlinit ceea ce s-a spus în cartea profetului Ioel, că se va întâmpla în zilele de pe urmă: „voi turna Duhul Meu peste orice făptură și vor prooroci” (Ioel 2:28), iar aceasta, desigur, este echivalentă cu următoarele cuvinte: „Toate neamurile Îi vor sluji” (Psalmul 72:11). Astfel, împreună cu multe alte lucruri, prin harul Duhului Sfânt se descoperă acest (dar) măreț, că înainte de Hristos doar puțini, adică profeții înșiși și abia unul din întregul popor, se puteau ridica deasupra înțelegerii trupești a scrierilor profetice sau a legii lui Moise și puteau înțelege în lege sau în profeți ceva mai mare, și anume, un sens spiritual, dar acum există o mulțime nenumărată de credincioși, care, deși nu toți pot dezvălui în ordine și clar sensul spiritual, totuși toți sunt convinși că nu trebuie să se înțeleagă în sens trupesc nici circumcizia, nici odihna Sabatului, nici vărsarea sângelui vitelor, nici (povestea despre) Dumnezeu dând instrucțiuni lui Moise cu privire la toate acestea. Și o astfel de înțelegere este dată tuturor, fără îndoială, prin puterea Duhului Sfânt.

3. Există multe idei despre Hristos. El este cu siguranță Înțelepciune, dar El nu produce și nu menține înțelepciunea în toți, ci numai în cei care ei înșiși se preocupă de înțelepciune, așa cum un medic nu acționează ca medic față de toți, ci numai față de cei care, conștienți de boala lor, recurg la mila Lui pentru a dobândi sănătate! În același fel gândesc și despre Duhul Sfânt, în Care sunt conținute tot felul de daruri (omnis naturam donoram). Căci unora Duhul Sfânt dă cuvântul înțelepciunii, altora cuvântul cunoștinței, altora credință (1 Corinteni 12:8), și astfel, pentru oricine este capabil să primească Duhul Sfânt, El Însuși devine acel lucru sau este cunoscut în acel aspect, în ceea ce și în ce aspect are nevoie omul care a meritat participarea la El. Unii însă, auzind că Duhul Sfânt este numit Mângâietorul în Evanghelie, dar neacordând atenție acestor dezbinări sau diferențe și nesocotind pentru ce lucrare sau acțiune este numit Mângâietorul, L-au echivalat - nici nu știu ce duhuri deprimate - și au încercat să tulbure bisericile lui Hristos prin aceasta, încât au produs discordii nu neînsemnate între frați. Între timp, Evanghelia Îi atribuie o asemenea măreție și putere, încât spune că apostolii nu au putut primi ceea ce Mântuitorul a vrut să-i învețe altfel decât după venirea Duhului Sfânt, Care, revărsându-se în sufletele lor, i-a putut lumina cu privire la cunoașterea și credința în Treime. Din cauza lipsei de experiență a minților lor, ei nu numai că nu pot ei înșiși să prezinte în mod consecvent ce constituie adevărul, dar nici măcar nu își pot concentra atenția asupra a ceea ce spunem noi, de aceea, gândind lucruri nevrednice despre Dumnezeirea Lui, s-au dedat erorilor și amăgirilor, mai degrabă seduși de duhul înșelăciunii decât învățați de poruncile Duhului Sfânt, așa cum spune apostolul: „luând aminte" de învățăturile duhurilor demonilor, „oprind căsătoria", spre distrugerea și căderea multora și „ferindu-se de mâncare" fără rost, ca să ispitească sufletele celor nevinovați cu deșertăciunea celei mai stricte abțineri (1 Timotei 4:1-3).

4. Trebuie să știm, așadar, că Duhul Sfânt este Mângâietorul, care învață mai mult decât se poate exprima în cuvinte, ceea ce, ca să spunem așa, este inefabil și ceea ce „nu este îngăduit omului să vorbească" (2 Corinteni 12:4), adică ceea ce nu poate fi exprimat prin vorbire omenească. Acum se spune „nu este îngăduit" (nu este permis) și nu „cu neputință", cum credem noi, în același sens în care se spune în alt loc: „Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate sunt de folos; toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate zidesc" (1 Corinteni 10:23), adică, spune el, ceea ce ne este îngăduit este ceea ce avem dreptul (potestas), drept urmare îl putem avea. Duhul Sfânt este numit Mângâietor (Paraclet) din mângâiere, deoarece Paraclet înseamnă Mângâietor. Căci cel care a fost socotit vrednic de participarea la Duhul Sfânt, după ce a învățat tainele nespuse, primește fără îndoială mângâiere și bucurie a inimii. Când, prin îndrumarea Duhului Sfânt, el învață motivele pentru tot ceea ce se face - și anume, de ce și cum se face - atunci, desigur, sufletul său nu va mai fi tulburat de nimic și nu va mai accepta niciun sentiment de tristețe și atunci nu se va mai teme de nimic, deoarece, rămânând în Cuvântul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, îl numește pe Isus Domn, în Duhul Sfânt. - Am menționat Mângâietorul și, pe cât am putut, am explicat cum trebuie înțeles acest nume. Dar Mântuitorul nostru este numit și Mângâietorul (Păcătuitorul) în Epistola lui Ioan: „Dacă cineva dintre noi păcătuiește, avem un avocat (paracletum) la Tatăl, pe Isus Hristos Cel Drept, și El este curățirea pentru păcatele noastre" (1 Ioan 2:1-2). Să ne gândim dacă numele Păcătuitorului nu are un înțeles diferit atunci când este aplicat Mântuitorului și când este aplicat Duhului Sfânt. În raport cu Mântuitorul, Păcătuitorul pare să însemne un mijlocitor, deoarece în greacă

cuvântul păcătuitor înseamnă atât mijlocitor, cât și mângâietor. Într-adevăr, următoarea afirmație, „și El este curățirea pentru păcatele noastre” (1 Ioan 2:1-2), ar părea să ofere temeiuri pentru înțelegerea numelui Paracletului, în raport cu Mântuitorul, în sensul unui mijlocitor, căci El, se spune, se roagă pe Tatăl pentru păcatele noastre. În raport cu Duhul Sfânt, numele Paracletului trebuie înțeles în sensul că El dă mângâiere sufletelor cărora le deschide înțelegerea cunoașterii spirituale.

Capitolul opt. Despre suflet

1. După aceasta, conform cerințelor planului, trebuie să examinăm doctrina sufletului în general și, începând cu cele inferioare, să urcăm la ființele superioare. Căci nimeni, cred, nu se îndoiește că există un suflet în fiecare animal, chiar și în acele animale care trăiesc în ape. Și această convingere este, într-adevăr, susținută de opinia generală a tuturor oamenilor, este confirmată de autoritatea Sfintei Scripturi, întrucât se spune aici că „Dumnezeu a creat balenele mari și toate viețuitoarele care se târăsc, pe care apele le-au scos la iveală după soiurile lor” (Geneza 1:21). Și pe baza conștiinței generale a rațiunii, această convingere este afirmată de cei care dau o definiție exactă a sufletului. Conform definiției lor, sufletul este o substanță φανταστική și ορμητική, iar aceasta în latină, deși nu chiar exact, poate fi exprimată prin cuvintele: sensibilis și mobilis, adică sensibil și mobil. Dar aceasta (conceptul de suflet) poate fi aplicată, desigur, tuturor animalelor, chiar și celor care trăiesc în apă; Se dovedește a fi aplicabil și animalelor zburătoare. Scriptura confirmă autoritatea unei alte opinii atunci când spune: „Să nu mâncați sânge, căci viața oricărei trupuri este sângele ei” și să nu „mâncați sufletul împreună cu trupul” (Lev. 17:13-14); aici se arată destul de clar că sângele tuturor animalelor este sufletul lor. Dar cineva ar putea întreba: cum pot fi aplicate cuvintele că viața oricărei trupuri este sângele ei albinelor, viespilor, furnicilor și, de asemenea, stridiilor, melcilor și altor animale care trăiesc în apă, care sunt lipsite de sânge, dar cu toate acestea, conform celei mai clare indicații a Scripturii, sunt animate? La aceasta trebuie să se răspundă că la animalele de acest fel fluidul care se află în ele, deși este de o culoare diferită, are aceeași semnificație ca la alte animale sângele roșu; căci culoarea (sângelui) nu are nicio semnificație, deoarece substanța (acestora) este vitală. Cât despre animale (de povară) și vite, atunci în ceea ce privește animația lor nu există nicio îndoială nici măcar în opinia comună. Înțelesul Sfintei Scripturi (despre ele) este, de asemenea, clar, deoarece Dumnezeu spune: „Să scoată pământul viețuitoare după soiul lor, patrupede și târâtoare și fiare pământești după soiul lor” (Gen. 1:24). Mai mult, nu poate exista nicio îndoială cu privire la însuflețirea omului, desigur, nimeni nu poate măcar să întrebe despre aceasta. Dar, cu toate acestea, Sfânta Scriptură notează că „Dumnezeu a suflat în nările lui suflare de viață și omul s-a făcut un suflet viu” (Gen. 2:7). Rămâne să ne întrebăm despre rânduiala îngerească și alte puteri divine și cerești, precum și despre puterile opuse: au aceste ființe suflete sau sunt suflete? Până acum nu am găsit în Sfânta Scriptură nicio indicație autorizată că îngerii sau orice alte duhuri slujitoare ale lui Dumnezeu au suflete sau sunt numite suflete, dar foarte mulți le consideră a fi însuflețite. Despre Dumnezeu găsim următoarele cuvinte: „Și îmi voi îndrepta sufletul împotriva sufletului care mănâncă sânge și îl voi nimici dinaintea poporului meu” (Lev. 17:10), și în alt loc: „Lunile voastre noi, Sabatele voastre și zilele voastre înalte nu le voi suporta; postul vostru, lenea voastră și sărbătorile voastre le urăște sufletul meu” (Isa. 1:13-14). Și în

psalmul douăzeci și unu (se știe că acest psalm, după cum mărturisește Evanghelia,(scrisă în numele lui Hristos însuși) despre Hristos se spune: „Dar Tu, Doamne, nu-Ți îndepărta ajutorul de la mine; ia aminte la apărarea mea; izbăvește-mi sufletul de sabie, Dumnezeule, și pe singurul meu născut din mâna câinilor” (Psalmul 21:20-21). Există multe alte mărturii despre sufletul lui Hristos în trup.

2. Totuși, orice întrebare despre sufletul lui Hristos este înlăturată de doctrina întrupării; căci, așa cum Hristos a avut cu adevărat trup, tot așa a avut cu adevărat un suflet. Este dificil de înțeles și de clarificat doar cum trebuie înțeles sufletul lui Dumnezeu menționat în Scriptură; căci îl mărturisim pe Dumnezeu ca fiind o ființă simplă, fără niciun amestec de complexitate și totuși, se pare, sufletul lui Dumnezeu este menționat, în orice sens l-am înțelege. Dar despre Hristos nu există nicio îndoială. Și, prin urmare, nu mi se pare absurd să spun și să gândesc ceva similar și despre sfinții îngeri și alte puteri cerești, deoarece acea definiție a sufletului pare să li se potrivească complet. Căci cine va nega că sunt ființe cu simț rațional și mobile? Dacă această definiție a sufletului, ca substanță cu simț rațional și mobilă, este corectă, atunci pare să se aplice și îngerilor; căci ce altceva este în ei dacă nu simț rațional și mișcare? Și ceea ce este definit în același mod, are, fără îndoială, aceeași substanță. - Pavel arată că există un anumit om firesc, care, după el, nu poate primi lucrurile Duhului lui Dumnezeu (1 Cor. 2:14); unui astfel de om, spune el, învățătura Duhului Sfânt i se pare o nebunie, nu poate înțelege care este subiectul discernământului spiritual. Și în alt loc (apostolul) spune: „Se seamănă trup firesc, și înviază trup duhovnicesc” (1 Cor. 15:44), arătând că la învierea celor drepți nu va fi nimic firesc. De aceea ne întrebăm, nu există oare o substanță care este imperfectă tocmai pentru că este suflet? Când vom începe să discutăm fiecare subiect în parte, în ordine, ne vom întreba din nou dacă această substanță este imperfectă pentru că a căzut din perfecțiune sau a fost creată astfel de Dumnezeu? Căci dacă omul firesc nu înțelege lucrurile Duhului lui Dumnezeu și, în măsura în care este om firesc, nu poate nici măcar să înțeleagă o fire mai bună, adică a firii divine, atunci poate că din acest motiv Pavel unește și leagă cu Duhul Sfânt mintea (mentem) mai degrabă decât sufletul (animam), dorind să ne învețe în cel mai evident mod ce anume putem înțelege „lucrurile Duhului”, adică cele duhovnicești. Cred că tocmai acest lucru (organul înțelegerii duhovnicești) arată Apostolul când spune: „Mă voi ruga cu duhul și mă voi ruga și cu mintea; voi cânta cu duhul și voi cânta și cu mintea” (1 Corinteni 15:44). Nu spune: „Mă voi ruga cu sufletul”, ci „cu duhul și cu mintea” și nu spune: „Voi cânta cu sufletul”, ci „Voi cânta cu duhul și cu mintea”.

3. Dar poate se va întreba: dacă mintea este cea care se roagă și cântă cu duhul, nu primește oare aceeași minte desăvârșirea și mântuirea, așa cum spune Petru: „Primind ca sfârșit al credinței noastre, mântuirea sufletelor noastre” (1 Petru 1:9). Dacă sufletul nu se roagă și nu cântă cu duhul, cum va nădăjdui la mântuire? Sau poate, după ce a atins fericirea, nu se va mai numi suflet? Dar să vedem dacă nu se poate răspunde la această întrebare în acest fel. După cum Mântuitorul a venit să mântuiască ceea ce era pierdut, iar ceea ce se numea odinioară pierdut nu mai este pierdut, de îndată ce este mântuit: tot așa poate că ceea ce este mântuit se numește suflet, dar când (sufletul) este mântuit, va fi numit (deja) cu numele părții sale celei mai desăvârșite. Unii cred că este posibil să se adauge următoarea (explicație).

Ceea ce a pierit a existat, fără îndoială, înainte de a pieri, când era altceva decât ceea ce a pierit (nu știu ce), și tot așa va exista și când nu va pieri: în același fel sufletul, care se numește pierit, poate că nu pierise încă la un moment dat și, prin urmare, nu se numea suflet și, într-o zi, va fi din nou izbăvit de la pierzare și va deveni ceea ce era înainte de a pieri și de a se numi suflet. Mai mult, din însăși semnificația numelui de suflet, pe care (acest nume) o are în limba greacă, se poate trage o idee nu de mică importanță, așa cum li se pare cel puțin unor cercetători mai atenți. Cuvântul lui Dumnezeu îl numește pe Dumnezeu foc când spune: „Dumnezeul nostru este mistuit de foc” (Deuteronom 4:24). De asemenea, vorbește despre substanța îngerilor: „El face pe îngerii Săi duhuri și pe slujitorii Săi flăcări de foc” (Evrei 1:7), iar în alt loc: „Îngerul Domnului S-a arătat într-o flacără de foc din rug” (Exod 3:2). Mai mult, am primit porunca să fim fierbinți cu duhul (Romani 12:11), care, fără îndoială, indică spre Cuvântul arzător și fierbinte al lui Dumnezeu. Ieremia prorocul a auzit de la Cel ce i-a dat răspunsuri: „Cuvintele Mele au grăit ca un foc în gura ta” (Ieremia 1:9). De aceea, precum Dumnezeu este foc, iar îngerii sunt o flacără de foc și precum toți sfinții sunt aprinși cu duhul, așa, dimpotrivă, cei care s-au îndepărtat de dragostea lui Dumnezeu s-au răcit, fără îndoială, în dragostea lor față de Dumnezeu și s-au răcit. Domnul, într-adevăr, spune că „și, pentru sporirea fărădelegii, va pieri dragostea multora” (Matei 24:12). Și tot ceea ce în Sfânta Scriptură este comparat cu o putere potrivnică este întotdeauna numit rece, ca însuși diavolul, mai rece decât care, desigur, nu se poate găsi nimic. În mare, spune Scriptura, domnește balaurul; într-adevăr, prorocul notează că există un șarpe și un balaur în mare, iar aceasta se referă, desigur, la un duh rău (Ezechiel 32). Și în alt loc, prorocul spune: „(Domnul) va aduce sabia sfântă peste balaurul șarpelui care a fugit, peste balaurul șarpelui cel rău și-l va ucide” (Isaia 27:1). Și mai spune: „Dacă se vor scufunda dinaintea ochilor Mei și se vor pogorâ în adâncul mării, atunci voi porunci șarpelui acolo și va mușca” (Amos 9:3). În cartea lui Iov, balaurul este numit regele a tot ce este în apă (Iov 41:25). De la Borea, așa cum vestește prorocul, vin nenorociri peste toți cei care locuiesc pe pământ (Ieremia 1:14). În Sfânta Scriptură, Borea este numele dat vântului rece, așa cum este scris de Înțelepți: „Vântul de la miazănoapte este rece” (Sir 43:22). Același lucru, fără îndoială, trebuie gândit și despre diavol. Așadar, dacă sfântul se numește foc, lumină, flacără, iar opusul se numește rece, și se spune că dragostea se răcește în mulți, atunci se pune întrebarea, de ce este sufletul numit cu numele de suflet, care în greacă este desemnat prin cuvântul ψυχή? Nu este oare pentru că s-a răcit de la starea divină și mai bună? Nu este oare pentru că i-a fost transferat acest nume, pentru că, se pare, s-a răcit de la acea căldură naturală și divină și, ca urmare, s-a aflat în starea sa actuală și cu acest nume? În cele din urmă, cu greu veți găsi,că în Sfânta Scriptură numele sufletului ar trebui folosit într-un sens laudativ; într-un sens de mustrare se găsește adesea aici, de exemplu: „Sufletul celui rău îl va nimici pe cel ce-l stăpânește” (Sir. 6:4), „Sufletul care păcătuiește va muri” (Ezech. 18:4). După cuvintele: „Toate sufletele mele sunt ca sufletul unui tată, așa este sufletul meu ca un fiu” (Ezech. 18:4), ar părea necesar să spunem: „Sufletul care face dreptatea se va mântui el însuși, dar sufletul care păcătuiește va muri”. Dar vedem că El a legat de suflet ceea ce este vrednic de pedeapsă, iar ceea ce este vrednic de laudă a păstrat tăcerea. Trebuie, așadar, să ne gândim dacă sufletul nu este numit ψυχή, adică suflet, pentru că s-a răcit față de zelul celor drepți și față de participarea la focul divin, așa cum am spus că este clar din numele însuși, și totuși nu și-a pierdut capacitatea de a fi

readus la acea stare de ardoare în care se afla la început. De aceea, profetul pare să indice ceva similar atunci când spune: „Întoarce-te, suflete al meu, la odihna ta” (Ps. 114, 7). Toate acestea par să arate că mintea, deviindu-se de la starea și demnitatea sa, a devenit și este numită suflet; și că sufletul, în cazul restaurării și corectării, va deveni din nou minte.

4. Dacă așa stau lucrurile, mi se pare că devierea și declinul minții nu trebuie reprezentate ca fiind aceleași la toate ființele; căci mintea se transformă uneori în suflet într-o măsură mai mare, alteori într-o măsură mai mică, iar unele minți păstrează ceva din puterea originală, în timp ce altele nu păstrează nimic sau foarte puțin. Acesta este motivul pentru care unii oameni se găsesc având facultăți mentale strălucite de la o vârstă foarte fragedă, în timp ce alții sunt mai leneși, iar unii se nasc extrem de obosiți și complet incapabili să învețe. Totuși, cititorul însuși să ia în considerare și să examineze cu atenție ceea ce am spus despre convertirea minții în suflet și restul care pare să se refere la această chestiune (in hoc); căci noi, din partea noastră, nu am exprimat acest lucru ca dogme, ci ca raționament și cercetare. La acest raționament, cititorul să adauge ceea ce se poate observa despre sufletul Mântuitorului, din mărturia Evangheliei, că sub numele de suflet i se atribuie un lucru, iar sub numele de spirit altul. Când Mântuitorul dorește să indice o suferință sau o confuzie a Sa, El o indică sub numele de suflet; astfel, de exemplu, El spune: „Acum sufletul Meu este tulburat” (Ioan 12:27) și „Sufletul Meu este întristat până la moarte” (Matei 26:38) și „Nimeni nu-Mi va lua sufletul, ci Eu îl pun asupra Mea” (Ioan 10:18). Dar în mâinile Tatălui El nu va încredința sufletul, ci duhul, iar când numește trupul slab, numește duhul viguros, nu sufletul. Din aceasta este evident că sufletul este ceva între trupul slab și un duh bun.

5. Dar poate cineva ne va obiecta pe baza propriilor noastre principii și va spune: în ce sens se spune despre sufletul lui Dumnezeu? Îi vom răspunde astfel. Așa cum tot ce se spune despre Dumnezeu în sens trupesc, de exemplu, degetele, mâinile, mușchii, ochii, picioarele, gura, le înțelegem nu ca mădulare omenești, ci ca anumite puteri desemnate prin aceste nume de mădulare trupești: tot așa, trebuie să ne gândim, altceva este desemnat prin numele sufletului lui Dumnezeu (comparativ cu sufletul omului). Și dacă putem îndrăzni să spunem puțin mai multe despre acest subiect, atunci poate că prin sufletul lui Dumnezeu îl putem înțelege pe Unul-Născut Fiul lui Dumnezeu. Într-adevăr, așa cum sufletul, răspândit în tot trupul, mișcă și pune totul în mișcare, tot așa Unul-Născut Fiul lui Dumnezeu, Care este Cuvântul și Înțelepciunea Sa, atinge și ajunge la toată puterea lui Dumnezeu, rămânând în ea. Și poate, pentru a indica această taină, Dumnezeu este numit trup în Sfânta Scriptură sau descris ca fiind trupesc. Trebuie să se ia în considerare și dacă Unul-Născut Fiul nu poate fi numit sufletul lui Dumnezeu și pentru că a venit și S-a coborât în acest loc al întristării și în această vale a lacrimilor și în locul umilinței noastre, așa cum se spune în Psalm: „Ne-ai smerit pe noi în locul necazului” (Ps. 43, 20). În cele din urmă, știu că unii, explicând cuvintele Mântuitorului din Evanghelie: „Tristat este sufletul Meu până la moarte” (Matei 26, 38), au aplicat aceste cuvinte apostolilor, pe care El i-a numit suflet, ca fiind cei mai buni dintre restul trupului. Căci mulțimea credincioșilor este numită trupul Său, dar apostolii, spun ei, trebuie considerați suflet, pentru că sunt mai buni decât restul trupului. - Aceasta este ceea ce am expus, pe cât am putut, despre sufletul rațional. Am oferit mai degrabă

gânduri spre discuție cititorilor decât am dat o învățătură pozitivă și definitivă. Cât despre sufletele vitelor și ale altor animale mute, ceea ce am spus hotărât mai sus este suficient.

Capitolul IX. Despre lume și despre mișcările creaturilor raționale, atât bune, cât și rele, și despre căderile lor

1. Să ne întoarcem acum la planul de raționament pe care l-am propus și să luăm în considerare începutul creației, indiferent cum ar contempla mintea Creatorului, Dumnezeu, acest început. Trebuie să ne gândim că la acest început Dumnezeu a creat un număr atât de mare de creaturi raționale sau spirituale (intellectualium) (sau cum am numi acele creaturi pe care le-am numit minți mai sus) încât, conform prestiinței Sale, ar putea fi suficient. Este sigur că Dumnezeu le-a creat, stabilind dinainte pentru Sine un anumit număr al lor. Căci nu trebuie să credem că nu există sfârșit pentru creaturi, așa cum doresc unii, deoarece acolo unde nu există sfârșit, nu există cunoaștere și nicio descriere nu este posibilă. Dacă ar fi așa, atunci Dumnezeu cu siguranță nu ar putea conține sau guverna ceea ce a fost creat, deoarece ceea ce este infinit prin natură este de necunoscut (incomprehensibile). Și Scriptura spune: „Dumnezeu a creat toate lucrurile cu măsură și număr” (Înțelepciunea 11:21) și, în consecință, numărul este aplicat pe bună dreptate ființelor raționale sau minților, în sensul că există atât de multe câte poate distribui, gestiona și conține Providența Divină. Prin urmare, trebuie să se aplice măsură materiei, care, trebuie să credem, a fost creată de Dumnezeu în cantitate suficientă pentru a împodobi lumea. Aceasta, așadar, trebuie să credem, a fost creată de Dumnezeu la început, adică înainte de orice altceva. Credem că această (creație) este indicată de acel început pe care Moise îl introduce în mod misterios (în narațiunea sa) când spune: „La început Dumnezeu a făcut cerul și pământul” (Geneza 1:1). Căci aici, desigur, nu se vorbește despre întindere sau despre uscat, ci despre cer și pământ, de la care aceste ceruri și pământuri vizibile și-au împrumutat numele.

2. Însă, întrucât acele ființe raționale, create așa cum am spus la început, au fost create din nimic, tocmai pentru că nu existau înainte și apoi au început să existe, au primit în mod necesar o existență coruptibilă și schimbătoare; căci virtutea care a intrat în substanța lor nu le era inerentă prin natură, ci a fost produsă prin harul Creatorului. Și însăși existența lor nu este proprie și nu este permanentă, ci dată de Dumnezeu, pentru că nu au existat dintotdeauna; și tot ceea ce este dat poate fi luat și încetat. Iar motivul acestei încetări va fi că mișcările sufletelor nu sunt îndrumate conform legii și dreptății (non recte et probabiliter). Căci Creatorul a acordat minților El a creat mișcări voluntare și libere, desigur, pentru ca binele să poată fi propriul lor bine în cazul în care ar fi păstrat prin propria lor voință. Dar lenea și reticența de a lucra la păstrarea binelui, precum și aversiunea și disprețul față de ceea ce este mai bun, au pus temelia apostaziei de la bine. A apostazia de la bine nu este altceva decât a face rău (effici in malo): căci se știe că răul este lipsa binelui. De aici rezultă că, în măsura în care cineva s-a îndepărtat de bine, în aceeași proporție s-a abandonat răului. În consecință, fiecare minte, neglijând binele într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcție de mișcările sale, a fost atrasă în opusul binelui, care, fără îndoială, este răul. Prin urmare, se pare că Creatorul tuturor (ființelor) a primit unele dintre semințele și cauzele diferenței și varietății, astfel încât a creat lumea diversă și variată, conform diversității minților, adică a creaturilor raționale - diversitatea

pe care aceste creaturi au primit-o, trebuie să ne gândim, din motivul menționat mai sus. Și ce anume numim divers și variat, vom indica acum.

3. Numim acum lume tot ceea ce este deasupra cerurilor, sau în ceruri, sau pe pământ, sau în ceea ce se numește lumea de dincolo, și în general toate locurile și toți cei care locuiesc în ele: toate acestea se numesc lume. În această lume există unele ființe care sunt deasupra cerurilor, adică așezate în cele mai binecuvântate locuințe și îmbrăcate în trupuri cerești strălucitoare, și chiar și printre aceste ființe există multe diferențe, așa cum, de exemplu, chiar Apostolul vorbește despre aceasta când spune că „Una este slava soarelui și alta este slava lunii și alta este slava stelelor: căci o stea se deosebește de alta în slavă” (1 Corinteni 15:41). Unele ființe sunt numite pământești, iar între ele, adică între oameni, nu este nicio diferență mică: căci unii dintre ei sunt barbari, alții sunt greci, iar dintre barbari unii sunt feroce și cruzi, în timp ce alții sunt relativ blânzi. Și unii oameni, după cum se știe, se bucură de legi foarte lăudabile, alții mai josnice și mai severe, iar alții se bucură de obiceiuri mai degrabă inumane și crude decât de legi. Unii sunt încă de la naștere în umilință și supunere și sunt crescuți ca sclavi, fiind puși sub comanda domnilor, prinților sau tiranilor, în timp ce alții sunt crescuți mai liber și mai înțelept; unii au trupuri sănătoase, alții bolnavi din copilărie, unii au un defect la vedere, alții la auz, alții la voce, unii s-au născut astfel, alții au primit vătămări ale acestor simțuri imediat după naștere sau au suferit acestea abia la vârsta adultă. Totuși, de ce să dezvălui și să enumăr toate nenorocirile omenești de care unii sunt liberi și cărora alții le sunt supuși, când fiecare însuși le poate examina și cântări? Există, de asemenea, anumite puteri invizibile cărora le este încredințată grija pentru ființele pământești. Și, trebuie să credem, printre aceste ființe nu există o mică diversitate, așa cum există printre oameni. Apostolul Pavel arată, de asemenea, că există încă unele creaturi ale lumii de dincolo și, în ele, fără îndoială, diversitatea poate fi găsită într-un mod similar. Cât despre animalele mute și păsări, precum și despre animalele acvatice, pare inutil să le discutăm, întrucât se știe că nu trebuie considerate ca originale, ci deja ulterioare (non principales, sed consequential).

4. Tot ce a fost creat a fost creat, cum se spune, prin Hristos și în Hristos, așa cum arată foarte clar Apostolul Pavel în cuvintele: „Căci în El și prin El (in ipso per ipsum) au fost create toate lucrurile, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie principate, fie puteri: toate lucrurile au fost create prin El și pentru El” (Coloseni 1:16). Și Ioan arată același lucru în Evanghelie când spune: „La început era Cuvântul și Cuvântul era cu Dumnezeu și Cuvântul era Dumnezeu. El era din vechime cu Dumnezeu. Toate lucrurile au fost făcute prin El și fără El nimic nu a fost făcut” (Ioan 1:1-2). Și în Psalm este scris: „Cu înțelepciune ai făcut toate lucrurile” (Ps. 104:24). Dar Hristos nu este numai Cuvântul și Înțelepciunea, ci și Adevărul, de unde este sigur că ceea ce a fost creat prin Înțelepciune și Cuvânt a fost creat și prin Adevăr, care este Hristos; Cu alte cuvinte, în ceea ce a fost creat nu ar trebui să vedem nimic nedrept, nimic întâmplător, ci în el totul există așa cum cere regula adevărului imparțial. Dar cum o atât de mare diferență și o atât de mare varietate de lucruri pot fi considerate complet juste și imparțiale, sunt sigur că nu poate fi explicat prin rațiunea umană și vorbirea omenească, decât dacă noi, căzând cu fața la pământ, în genunchi, implorăm Însuși Cuvântul, Înțelepciunea și Adevărul, adică pe Unul-Născut Fiul al lui Dumnezeu, ca El, prin harul

Său care se revarsă (infundens) în inimile noastre, să binevoiască să lumineze întunericul, să deschidă închisul și să explice taina - desigur, cu condiția să se dovedească că suntem atât de vrednici să căutăm, sau să cerem, sau să batem, încât să merităm, cerând - să primim, sau căutând - să găsim, sau bătând - să așteptăm porunca de a deschide (ușile). Și astfel, nebazându-ne pe propriile noastre minți, ci cu ajutorul Înțelepciunii, care a creat totul, și al Adevărului, conform credinței noastre, inerent în toate, deși nu putem afirma nimic, totuși, bazându-ne pe mila (a Înțelepciunii și Adevărului), vom încerca să căutăm și să investigăm cum această diferență și diversitate atât de mare a lumii există, aparent, complet în conformitate cu dreptatea și are un sens. Mă refer aici doar la sensul general - căci a căuta sensul particular al lucrurilor individuale este caracteristic celui fără experiență, iar a-l indica (este caracteristic) nebunului.

5. Când spunem că există diversitate în lume și că lumea a fost creată de Dumnezeu și că Îl numim pe Dumnezeu atât bun, cât și drept și imparțial, atunci foarte mulți, mai ales cei care provin din școala lui Marcion, Valentinus și Basilide și au auzit că natura sufletelor este diferită, obișnuiesc să ne obiecteze: cum poate fi în concordanță cu adevărul lui Dumnezeu, care a creat lumea, că El le dă unora o locuință în cer și nu numai că le dă o locuință mai bună, ci în același timp le acordă unora un grad mai înalt și mai onorabil: unora le dă conducere, altora putere, altora le dă stăpânire, altora cele mai glorioase tronuri ale tribunalelor cerești, iar alții strălucesc puternic și strălucesc cu splendoarea stelelor; și unora dintre ei li se dă slava soarelui, altora slava lunii, altora slava stelelor, iar steaua diferă de stea în glorie. În general și pe scurt, această (obiecție) poate fi exprimată astfel: Dacă Dumnezeu Creatorul nu este lipsit nici de dorința pentru cea mai înaltă și bună lucrare, nici de capacitatea de a o îndeplini, atunci se întreabă din ce motiv, creând ființe raționale, adică astfel încât El Însuși devine cauza existenței lor, a creat unele (ființe) superioare, altele secunde sau trei și (altele) inferioare și mai rele cu multe grade? Apoi, ei obiectează și cu privire la (ființele) pământești; (ei subliniază) că soarta unora revine unei nașteri mai norocoase (decât soarta altora); astfel, de exemplu, unul este descendent din Avraam și se naște conform făgăduinței, altul și din Isaac și Rebeca și, în timp ce este încă în pântecele mamei sale, își împiedică fratele, iar Dumnezeu îl iubește chiar înainte de naștere. Sau, este exact același lucru (se vede în împrejurare), că unul se naște printre evrei, printre care găsește instrucțiune în legea divină, altul se naște printre greci, oameni înțelepți și cu o învățătură nu mică, și altul se naște printre etiopieni, care au obiceiul de a mânca carne omenească, sau printre sciți, printre care se comite parricidul ca și cum ar fi prin lege, sau printre taurieni, care sacrifică străini. Așa ni se spune: dacă aceasta este diferența lucrurilor, dacă condițiile nașterii sunt atât de diferite și variate, atunci liberul arbitru nu are loc în acest caz (căci nimeni, la urma urmei, nu își alege singur unde sau cui sau în ce condiții se va naște): atunci aceasta, spun ei, vine din diferența sufletelor, astfel încât sufletul cu o natură rea este atribuit unui popor rău, dar un suflet bun este trimis (oamenilor) buni - sau altfel - cred ei - acest lucru se întâmplă din întâmplare. Desigur, dacă acceptăm această ultimă presupunere, atunci nu mai putem crede că lumea a fost creată de Dumnezeu și este guvernată de Providența Sa și, în consecință, nu ar trebui să ne mai așteptăm la judecata lui Dumnezeu asupra faptelor fiecăruia. Totuși, care este exact adevărul în această chestiune este cunoscut numai de Cel care cercetează toate lucrurile, chiar și adâncimile lui Dumnezeu (1 Corinteni 2:10).

6. Cât despre noi, oamenii, vom răspunde obiecțiilor lor (pentru a nu da de gândit mândriei ereticilor prin tăcerea noastră) în felul următor. Am dovedit adesea prin argumente pe care le-am putut folosi din Scripturile divine că Dumnezeu, Creatorul universului, este bun, drept și omnipotent. Când la început a creat ceea ce a vrut să creeze, adică ființe raționale, nu a avut altă cauză pentru creație decât El Însuși, adică bunătatea Sa. Astfel, El a fost cauza existenței creaturilor. Dar în El nu exista diversitate, nici schimbăbilitate, nici neputință; prin urmare, pe toți cei pe care i-a creat i-a creat egali și similari (aequales ac similes), pentru că pentru El nu exista nicio cauză a diversității și a diferenței. Dar, din moment ce creaturile raționale, așa cum am arătat adesea și vom arăta în locul lor, sunt înzestrate cu facultatea libertății, libertatea voinței a condus fiecare fie la perfecțiune prin imitarea lui Dumnezeu, fie la o cădere prin neglijență. Și aceasta, așa cum am spus mai sus, este cauza diferenței dintre creaturile raționale: această diferență și-a primit originea nu din voința sau decizia Creatorului, ci din determinarea propriei lor libertăți. Dumnezeu, care consideră că este drept să-Și guverneze creația după meritele ei, a îndreptat această diferență de minți către armonia unei singure lumi, din vase, sau suflete, sau minți diferite. El a creat, ca să zic așa, o singură casă, în care să existe vase nu numai de aur și argint, ci și de lemn și lut, iar unele vase pentru uz onorabil, altele pentru uz josnic. Acestea sunt, cred, cauzele diversității în lume; iar Providența divină guvernează fiecare creatură după mișcările sau dispoziția sufletului său. Cu această înțelegere, Creatorul nu este nedrept, deoarece El se ocupă de fiecare după meritele sale, în conformitate cu cauzele precedente; fericirea sau nenorocirea nașterii fiecărei persoane și toate celelalte condiții nu sunt recunoscute ca fiind accidentale și, în final, nu se afirmă existența unor creatori diferiți sau diferența de suflete prin natură.

7. Dar mi se pare că nici Sfânta Scriptură nu a tăcut complet în privința înțelesului acestei taine. Astfel, Apostolul Pavel, raționând despre Iacov și Esau, spune: „Celor ce nu se născuseră încă, care nu făcuseră nimic, nici bine, nici rău, pentru ca hotărârea lui Dumnezeu să rămână după alegerea Lui, nu din fapte, ci din partea Celui ce cheamă, le-a zis: Căci cel mai mare va sluji celui mai mic. După cum este scris: „L-am iubit pe Iacov, iar pe Esau l-am urât” (Romani 9:11-13). Și după aceea, răspunzându-și singur, zice: „Ce a zis atunci? „Există nedreptate la Dumnezeu” (Romani 9:14). Și pentru a ne da ocazia să examinăm această (întrebare) și să raționăm despre cum aceasta nu este lipsită de motiv, El își răspunde și spune: „Dumnezeu să nu fie!”. Aceeași întrebare care este pusă despre Iacov și Esau, mi se pare, poate fi pusă și cu privire la toate făpturile din cer, de pe pământ și din lumea de dincolo. Și, așa cum spune apostolul în acel pasaj: „Nenăscuți încă, nefăcând nimic, nici bine, nici rău”, tot așa, mi se pare, se poate spune în mod similar despre toți ceilalți, „când nu erau încă creați și nu făcuseră nimic, nici bine, nici rău, - pentru ca scopul lui Dumnezeu să fie după alegere (cum cred unii), - unele făpturi au fost create cerești, altele pământești și altele în lumea de dincolo - nu prin separare (cum cred ei), ci de Cel ce cheamă. Așadar, Dar să zicem, dacă este așa? Există nedreptate la Dumnezeu? Cu siguranță că nu. Astfel, la o examinare atentă a cuvintelor Scripturii referitoare la Iacov și Esau, se pare că nu există nicio nedreptate la Dumnezeu, dacă înainte ca ei (Iacov și Esau) să se fi născut sau să fi făcut ceva în această viață, se spunea că „cel mai mare va sluji celui mai mic”, se pare că nu există nicio nedreptate în faptul că Iacov și-a lovit fratele chiar și în pântece: înțelegem că a fost vrednic iubit de

Dumnezeu, conform meritelor vieții sale anterioare și, prin urmare, merita să fie preferat fratelui său. În același mod trebuie să ne gândim și la creaturile cerești. Diversitatea nu este starea originală (principium) a creației. Dar Creatorul atribuie fiecărei creaturi o funcție diferită de slujire pe baza cauzelor anterioare, conform demnității meritelor, pe baza, desigur, a faptului că fiecare minte sau spirit rațional creat de Dumnezeu, în conformitate cu mișcările minții și sentimentele sufletului, a dobândit pentru sine un merit mai mare sau mai mic și a devenit fie iubit, fie urât Dumnezeu. Totuși, unele dintre ființele care posedă cele mai bune merite suferă împreună cu restul, pentru podoaba stării lumii și sunt rânduite să slujească celor inferioare (creaturilor), drept care ele însele devin părtașe la îndelunga răbdare a lui Dumnezeu, așa cum spune apostolul: „Sunt supus deșertăciunii făpturii, nu de bunăvoie, ci pentru ea” (Romani 8:20). Prin urmare, având în vedere cuvântul pe care l-a rostit apostolul, raționând despre nașterea lui Esau și a lui Iacov, și anume: „Este oare nedreptate la Dumnezeu? Ferească de Dumnezeu”, consider că este drept ca același cuvânt să fie aplicat tuturor făpturilor, deoarece Adevărul Creatorului, așa cum am spus mai sus, trebuie să se manifeste în toate. Și acest Adevăr, mi se pare, este descoperit cel mai clar în cazul în care recunoaștem că fiecare dintre ființele cerești,al lumii pământești și al lumii de dincolo are în sine cauzele diversității, premergătoare nașterii trupești. Totul a fost creat prin Cuvântul lui Dumnezeu și Înțelepciunea Sa și totul a fost distribuit (ordinata sunt) prin Dreptatea Sa. Prin harul milei Sale, El poartă de grijă tuturor și îi convinge pe toți să se vindece singuri prin mijloacele pe care le pot și îi cheamă la mântuire.

8. Este sigur că în ziua judecății cei buni vor fi despărțiți de cei răi și cei drepți de cei nedrepți, iar prin judecata lui Dumnezeu toți vor fi împărțiți, după meritele lor, la locurile cuvenite, așa cum vom arăta mai târziu, dacă va binevoi Dumnezeu. Cred că ceva similar s-a întâmplat deja înainte: căci Dumnezeu, trebuie să credem, face și distribuie întotdeauna toate după dreptate. Apostolul învață și el, zicând: „Într-o casă mare nu sunt numai vasele de aur și de argint, ci și de lemn și de lut; unele sunt spre cinste, iar altele nu sunt spre cinste” (2 Timotei 2:20), și adaugă: „Deci, dacă cineva se curățăde acestea, va fi un vas de cinste, sfințit și folositor Stăpânului pentru orice faptă bună” (2 Timotei 2:21). Aceste cuvinte arată, fără îndoială, că oricine se purifică în această viață va fi pregătit pentru orice faptă bună în viitor (veac), dar oricine nu se purifică, conform gradului de impuritate a sa, va fi un vas pentru o întrebuințare josnică (ad contumeliam), adică un vas nevrednic. În același fel, se poate crede că vasele raționale existau deja înainte - fie purificate, fie mai puțin purificate, adică fie s-au purificat ele însele, fie nu; și pe baza acestui fapt, fiecare vas, conform măsurii purității sau impurității sale, a primit în această lume un loc, sau o țară, sau o condiție de naștere, sau o activitate. Dumnezeu, prin puterea Înțelepciunii Sale, prevede și discerne toate acestea, chiar și cele mai mici, și prin conducerea judecății Sale, prin cea mai dreaptă răsplată, ordonează totul, în măsura în care fiecare trebuie ajutat sau îngrijit, în conformitate cu meritul său. În aceasta (guvernare), desigur, se dezvăluie măsura deplină a dreptății, deoarece inegalitatea lucrurilor păstrează dreptatea răsplătirii după merit. Meritele fiecărei ființe individuale sunt cu adevărat și pe deplin cunoscute numai de Dumnezeu împreună cu Fiul Său Unul-Născut, Cuvântul și Înțelepciunea Sa și cu Duhul Sfânt.

Capitolul zece. Despre înviere și judecată, despre focul iadului și pedepse

1. Discuția ne-a amintit de judecata viitoare, de răsplătirea și de pedepsele păcătoșilor, în conformitate cu ceea ce este amenințat de Sfânta Scriptură și cu ceea ce este conținut în învățătura Bisericii, și anume că la vremea judecății sunt pregătite pentru păcătoși focul veșnic și întunericul din afară, închisoarea și cuptorul și alte lucruri similare; așadar, să vedem ce trebuie să gândim despre acestea (pedepse). Dar pentru a aborda această întrebare în ordinea cuvenită, mi se pare că trebuie să vorbim mai întâi despre înviere, pentru a ști cu ce anume să primim pedeapsa, sau pacea, sau fericirea. Am discutat pe larg acest subiect în alte cărți scrise de noi despre înviere; acolo ne-am exprimat opiniile pe această temă. Dar chiar și acum, pentru consecvența discuției, nu pare superfluu să repetăm ceva din acea lucrare - mai ales având în vedere faptul că unii, în special ereticii, sunt seduși de credința Bisericii, (crezând) că credința noastră în înviere este stupidă și complet nerezonabilă. Cred că ar trebui să li se răspundă în acest fel. Dacă ei înșiși mărturisesc că există o înviere a morților, atunci să ne spună ce anume a murit? Nu este trupul? Atunci va fi o înviere pentru trup. Atunci să spună dacă trebuie să ne folosim trupurile sau nu? Cred că nu pot nega că trupul va învia sau că la înviere ne vom folosi trupurile, deoarece Apostolul Pavel spune: „Se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc” (1 Corinteni 15:44). Ce se întâmplă atunci? Dacă este adevărat că trebuie să ne folosim de trupuri și că trupurile moarte, așa cum propovăduiește (învățătura bisericii), vor învia (căci spun ei că numai ceea ce a murit învie în sens propriu), atunci, fără îndoială, aceste trupuri vor învia pentru ca noi să ne putem îmbrăca din nou în ele prin înviere. Una este legată de cealaltă: dacă trupurile înviază, ele înviază fără îndoială pentru ca ele să ne servească drept îmbrăcăminte; și dacă este necesar să fim în trupuri (și acest lucru este cu siguranță necesar), atunci nu trebuie să fim în alte trupuri, ci tocmai în ale noastre. Dacă este adevărat că trupurile înviază și că înviază spiritual, atunci, fără îndoială, ele înviază din morți, cum se spune, părăsind stricăciunea și lepădând mortalitatea; altfel, ar părea în zadar și de prisos ca cineva să învie din morți - pentru a muri din nou. Acest lucru poate fi înțeles mai ales clar dacă cineva analizează cu atenție care este proprietatea corpului psihic, care, fiind semănat în pământ, își pregătește proprietatea corpului spiritual - pentru că, la urma urmei, însăși puterea și harul învierii din corpul psihic produce un corp spiritual, schimbându-l dintr-o (stare de) necinste într-o (stare de) glorie.

2. Întrucât ereticii se consideră cei mai învățați și înțelepți oameni, îi vom întreba dacă fiecare corp are o schemă, adică dacă este format după o formă (definită)? Și dacă, desigur, spun că există un corp care este format fără nicio formă, atunci se vor dovedi a fi cei mai ignoranți și proști dintre toți oamenii. Într-adevăr, numai o persoană complet străină de orice educație va nega acest lucru (învățătură). Dar dacă spun - așa cum ar trebui (să se spună) - că fiecare corp este format după o formă definită, atunci îi vom întreba dacă ne pot indica și descrie forma corpului spiritual - iar acest lucru, desigur, nu vor putea face în niciun fel. Îi vom întreba, de asemenea, despre diferențele dintre cei (oamenii) care sunt înviați. Cum vor arăta ei adevărul cuvintelor Apostolului, că „una este carnea păsărilor și alta este carnea peștilor, iar trupurile cerești și trupurile pământești; dar una este slava celor cerești și una este slava celor pământești. Una este slava soarelui, a lunii și a stelelor; căci o stea se deosebește în slavă de alta. Tot așa este și învierea morților” (1 Corinteni 15:39-42). Așadar, în conformitate cu această

comparație (consequentiam) a trupurilor cerești (cu cele pământești), să ne arate diferențele în slava celor care înviază; și dacă încearcă cumva să inventeze un motiv pentru diferența dintre trupurile cerești, atunci le vom cere să definească diferențele în înviere și în comparație cu trupurile pământești. Cât despre noi, înțelegem astfel. Apostolul, dorind să descrie care este diferența dintre cei care vor învia în slavă, adică sfinții, a folosit o comparație cu trupurile cerești și a spus: „Una este slava soarelui, alta este slava lunii și alta este slava stelelor”; și dorind să învețe despre deosebirile celor care se vor arăta la înviere fără a fi curățiți în această viață, adică despre deosebirile păcătoșilor, ia ca exemplu trupurile pământești și spune: „un trup al păsărilor, altul al peștilor”; și într-adevăr, trupurile cerești sunt comparate pe bună dreptate cu sfinții, iar trupurile pământești cu păcătoșii. - Aceasta este ceea ce trebuie spus împotriva celor care neagă învierea morților, adică învierea trupurilor.

3. Acum ne îndreptăm discursul către unii dintre noi care, fie din sărăcie a minții, fie din deficiență în interpretarea (Scripturii), afirmă cea mai grosolană și mai josnică noțiune despre învierea trupului. Îi întrebăm cum înțeleg că trupul trebuie să fie schimbat prin harul învierii și va fi duhovnicesc; cum înțeleg că (trupul), semănat în slăbiciune, va învia în putere și cum poate cel semănat în smerenie să învie în slavă și (semănat) în stricăciune cum poate trece în (starea de) nestricăciune? Desigur, dacă ei îl cred pe apostol că trupul, după ce a înviat în slavă, putere și nestricăciune, devine duhovnicesc, atunci pare absurd și contrar gândului apostolului să spunem că acest trup va fi din nou supus patimilor cărnii și sângelui, deoarece apostolul spune clar că „carnea și sângele nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu, nici stricăciunea nu va moșteni nestricăciunea” (1 Corinteni 15:50). Cum înțeleg ei și cuvintele apostolului: „Toți vom fi schimbați?” (1 Corinteni 15:51). Trebuie să ne așteptăm ca această schimbare să se întâmple în orice caz conform ordinii pe care am indicat-o mai sus: fără îndoială, în această schimbare trebuie să nădăjduim la ceva vrednic de harul divin; se va întâmpla, credem, în aceeași ordine în care, conform descrierii apostolului: „boabului de grâu gol sau celuilalt bob de grâu semănat în pământ, Dumnezeu îi dă trup după voia Lui” (1 Corinteni 15:37-38), de îndată ce acest bob de grâu moare. În același fel, trebuie să ne gândim, trupurile noastre, asemenea bobului, cad în pământ. Dar puterea (ratio) este investită în ele - acea putere care conține substanța trupească; chiar această putere, care este întotdeauna păstrată în substanța trupească, conform cuvântului lui Dumnezeu, va ridica din pământ, va reînnoi și va restaura trupurile, deși au murit, au fost distruse și dezintegrate, - (va restaura) așa cum puterea (virtus), inerentă bobului de grâu, după descompunerea și moartea sa, reînnoiește și restaurează bobul în trupul tulpinii și spicului. Și astfel, celor care merită să primească moștenirea Împărăției cerurilor, această putere, care înnoiește trupul, despre care am vorbit mai sus, din trupul pământesc și sufletesc, prin porunca lui Dumnezeu, va restaura un trup spiritual, capabil să locuiască în rai; dar celor care merită iadul, sau respingerea, sau chiar abisul și întunericul, slava și demnitatea trupului li se vor da în conformitate cu demnitatea vieții și a sufletului fiecăruia; și chiar celor care trebuie să fie condamnați la focul veșnic, sau la chinuri, trupul înviat, prin însăși schimbarea prin înviere, va deveni nestricăcios, astfel încât să nu fie distrus și dezintegrat nici măcar prin chinuri. Dar dacă aceasta este proprietatea acelui trup care va învia din morți, atunci să vedem acum ce înseamnă amenințarea focului veșnic.

4. În profetul Isaia găsim o indicație că fiecare are propriul său foc prin care este pedepsit. Profetul spune: „Umblă la lumina focului tău și la flacăra pe care ai aprins-o” (Isaia 50:11). Aceste cuvinte par să indice că fiecare păcătos își aprinde flacăra propriului foc, dar nu se aruncă într-un foc deja aprins de altcineva sau care a existat înaintea lui. Materia și hrana acestui foc sunt păcatele noastre, pe care apostolul Pavel le numește lemn, iarbă și miriște (1 Corinteni 3:12). Se știe că excesul de hrană și cantitatea și calitatea ei nefavorabilă produc febre și, mai mult, febre de diferite feluri sau durate, în funcție de măsura în care necumpătarea permisă a pregătit materia și căldura pentru febră; această cantitate de materie, acumulată ca urmare a diferitelor necumpătări, servește drept cauză fie a unei boli mai grave, fie a uneia mai puțin grave. Astfel, cred, sufletul adună în sine o mulțime de fapte rele și o abundență de păcate; și la momentul potrivit, toată această colecție de rele se aprinde spre pedeapsă și se aprinde spre chin. Atunci însăși mintea, sau conștiința, prin putere divină va reproduce în memorie tot ce, unele semne sau forme pe care mintea le-a imprimat în sine atunci când a săvârșit păcate - (va reproduce) tot ce a făcut josnic și rușinos, sau ce a săvârșit impietate și, astfel, va vedea înaintea ochilor o anumită istorie a crimelor sale. Atunci însăși conștiința se va prigoni și se va lovi cu propriile ei țepușe și va deveni ea însăși acuzator și martor. După părerea mea, Apostolul Pavel a înțeles-o astfel; el spune: „Cu un singur gând, osândind sau răspunzând între ei, în ziua când Dumnezeu va judeca secretele oamenilor, după Evanghelia Mea, prin Iisus Hristos” (Romani 2:15-16). Din aceste cuvinte este clar că instrumentele chinului sunt formate în jurul însăși substanței sufletului, (și anume) din dispozițiile păcătoase distructive [523] .

5. Dar ca să nu vi se pară prea dificilă înțelegerea acestui subiect, ea poate fi dedusă din acele tulburări (boli) sub influența pasiunilor care se întâmplă de obicei sufletelor, și anume, atunci când sufletul este fie ars de flacăra iubirii sau a geloziei, fie când este uscat de focul invidiei, fie excitat de mânie, fie mistuit de cea mai mare nebunie sau tristețe. (Se știe că) unii (oameni), simțind intolerabilitatea acestor suferințe excesive, au găsit mai suportabil să treacă prin moarte decât să îndure chinuri de acest fel. Gândiți-vă, așadar: pentru acești oameni care sunt supuși acestor suferințe din cauza viciilor despre care am vorbit mai sus și (care), încă în această viață, nu au putut dobândi nicio corecție pentru ei înșiși, ci au plecat din această lume - este oare suficient pentru ei, ca pedeapsă, că sunt chinuiți chiar de aceste stări de spirit care rămân în ei, adică stări de spirit de mânie, sau furie, sau nebunie, sau tristețe - a căror otravă mortală nu a fost slăbită în această viață de niciun medicament de corecție? Sau, poate, aceste stări de spirit ale lor se vor schimba și vor fi chinuiți de spinii pedepsei generale? Dar se poate imagina, cred, un alt fel de pedeapsă. Așa cum mădularele trupului, separate și rupte din legăturile lor, produc, simțim noi, un chin teribil și dureros, tot așa sufletul, când se află în afara ordinii și a legăturii, sau în afara acelei armonii în care a fost creat de Dumnezeu pentru fapte bune și simțire roditoare, va simți discordie cu sine însuși în toate mișcările sale raționale - va suporta, trebuie să credem, pedeapsa și chinul (acestei) discordii cu sine însuși și va simți pedeapsa pentru inconstanța și dezordinea sa. Când această dezbinare și discordie a sufletului este experimentată (de el) în foc - așa cum îl înțelegem noi - atunci, fără îndoială, (aceasta) pune pentru el temelia unei legături și reînnoiri mai solide.

6. Există multe alte lucruri care ne sunt ascunse și sunt cunoscute numai de Cel ce este medicul sufletelor noastre. Dacă, pentru vindecarea trupului de acele boli pe care le-am dobândit prin mâncare și băutură, uneori considerăm necesar să-l tratăm cu un remediu mai mult sau mai puțin sever și crud, iar alteori, dacă natura bolii o cere, avem nevoie de aplicarea dureroasă a fierului (rigore ferri) și de amputarea dureroasă (a membrelor). Dar dacă gradul bolii depășește chiar și acestea (remediile), atunci chiar și focul arde boala care s-a dezvoltat până la extrem. Atunci, cu atât mai mult, trebuie să ne gândim că Dumnezeu, medicul nostru, dorind să eradicheze bolile sufletelor noastre, dobândite de ele ca urmare a diferitelor păcate și crime, folosește mijloace punitive similare și, mai mult, recurge chiar și la pedeapsa focului pentru cei care și-au pierdut sănătatea sufletului. Imagini ale unor astfel de pedepse se găsesc și în Sfânta Scriptură. Astfel, în Deuteronom (Deuteronom 28), cuvântul lui Dumnezeu îi amenință pe păcătoși că vor fi pedepsiți cu febră, frisoane, icter și vor fi chinuiți de convulsii oculare, nebunie, paralizie, orbire, slăbiciune a rinichilor. Prin urmare, dacă cineva adună în voie din toată Scriptura toate indiciile bolilor care sunt menționate în amenințările la adresa păcătoșilor cu numele de boli trupești, va descoperi că aceste boli sunt desemnate figurativ fie vicii, fie pedepse ale sufletelor. Dar că Dumnezeu se ocupă de (oamenii) căzuți și dedați păcatelor, așa cum medicii dau medicamente bolnavilor pentru a le reda sănătatea prin tratament. Dovadă în acest sens este și porunca dată profetului Ieremia de a oferi tuturor neamurilor paharul mâniei lui Dumnezeu, ca să bea, să înnebunească și să vomite (Ieremia 25:15-16). Aici există o amenințare că, dacă cineva nu vrea să bea, nu se va curăți. Din aceasta, desigur, putem înțelege că furia pedepsei lui Dumnezeu servește ca mijloc pentru curățirea sufletelor. Pedeapsa prin foc ar trebui înțeleasă și în sensul unui remediu medical; acest lucru este învățat de Isaia, care spune despre Israel: „Domnul va spăla necurăția fiicelor Sionului și va curăți sângele Ierusalimului din mijlocul lor, cu duhul judecății și cu duhul focului” (Isaia 4:4). Iar despre haldei spune: „Voi aveți cărbuni aprinși: șezați pe ei și ei vă vor fi ajutor” (Isaia 47:14-15). Și în alt loc spune: „Domnul va sfinți în foc flăcări”. Profetul Maleahi spune: „El va șezut, fierbând și curățind și va curăți pe fiii lui Iuda (Levi)” (Maleahi 3:3).

7. În Evanghelie se spune despre administratorii cei răi că trebuie tăiați în bucăți, iar partea lor (va fi) pusă la cei necredincioși (Luca 12:14), - (adică) acea parte care, cum s-ar spune, nu mai este a lor, trebuie trimisă în alt loc. Aceasta (zicerea), fără îndoială, indică un fel special de pedeapsă pentru cei care, după cum mi se pare, conform acestei învățături, duhul trebuie separat de suflet. Dacă acest duh trebuie considerat divin prin fire, adică Duhul Sfânt, atunci vom înțelege această zicere în legătură cu darul Duhului Sfânt, și anume: dacă cuiva, fie prin botez, fie prin harul Duhului, i se dă cuvântul înțelepciunii, sau cuvântul cunoașterii, sau (cuvântul) unui alt dar, și (acest dar) nu a fost folosit cum se cuvine, adică fie a fost îngropat în pământ, fie legat într-o batistă, atunci, desigur, darul Duhului va fi luat din suflet, dar partea rămasă, adică substanța sufletului, desprinsă și separată de Duhul Sfânt, prin unirea cu care ar fi trebuit să devină un singur duh cu Domnul, va fi pusă laolaltă cu necredincioșii. Dacă înțelegem aceasta (zicerea) nu despre Duhul lui Dumnezeu, ci despre natura sufletului însuși, atunci cea mai bună parte a lui trebuie numită cea care este creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, iar cealaltă parte cea care a fost dobândită ulterior prin căderea liberului arbitru, contrar naturii pure create mai întâi; Această parte, ca fiind prietenoasă și dragă materiei, este

pedepsită de soarta necredincioșilor. Dar putem indica și o a treia înțelegere a acestei (ziceri) despre dezbinare. Cu fiecare dintre credincioși, chiar dacă ar fi cel mai mic (membru) din Biserică, este prezent, spun ei, un înger, care, după asigurarea Mântuitorului, vede pururea fața lui Dumnezeu Tatăl (Matei 18, 10-11), și, desigur, acest înger era una cu cel căruia îi slujea; dar dacă un om, prin neascultare, devine nevrednic, atunci îngerul lui Dumnezeu, spun ei, este luat de la el, și atunci o parte din el, adică o parte din firea umană, despărțită de o parte din Dumnezeu, va fi cu necredincioșii, întrucât nu a ținut neclintit îndemnurile îngerului care i-au fost atribuite de Dumnezeu.

8. De asemenea, prin întunericul exterior, după cum cred, trebuie să înțelegem nu atât un fel de aer întunecat fără nicio lumină, cât întunericul ignoranței profunde, în care vor fi aruncați cei care s-au lipsit de toată lumina cunoașterii. Trebuie să luăm în considerare și dacă acest pasaj (despre întunericul exterior) nu poate fi explicat în felul următor. Așa cum sfinții își vor primi trupurile prin înviere, în care au trăit sfânți și curați în lăcașurile acestei vieți, luminoase și glorificate, tot așa poate că toți cei răi, care în această viață au iubit întunericul rătăcirii și noaptea ignoranței, vor fi după înviere îmbrăcați în trupuri întunecate și negre, astfel încât același întuneric al ignoranței, care în această lume le-a dominat gândurile interioare, va apărea în lumea viitoare și în veșmântul exterior al trupului. În mod similar trebuie să ne gândim și la închisoare. Dar în locul de față este suficient ca cele spuse acum, cât mai pe scurt posibil, pentru a păstra ordinea vorbirii.

Capitolul unsprezece. Despre promisiuni

1. Acum să analizăm pe scurt ce trebuie să gândim și despre promisiuni. Se știe că niciun animal nu poate rămâne complet inactiv și nemișcat, ci însetează după tot felul de mișcări, activitate constantă și un anumit fel de dorință. Cred că este clar că o astfel de natură este inerentă tuturor ființelor vii. Este și mai necesar ca un animal rațional, adică natura umană, să fie mereu în mișcare și să facă ceva. Astfel, dacă o persoană nu este conștientă de sine (immemor sui) și nu știe ce este potrivit pentru ea, atunci, desigur, toată atenția sa este îndreptată către nevoile trupești și, în toate mișcările sale, este ocupată cu poftele și dorințele sale trupești. Dar dacă o persoană este de așa natură încât încearcă să aibă grijă sau să vegheze asupra unei probleme publice, atunci își folosește puterile fie pentru grija statului, fie pentru ascultarea de superiorii săi, fie pentru ceva care, în orice caz, poate fi util societății. Dacă însă un om înțelege ceva mai bine decât ceea ce par a fi (ființele) trupești și se ocupă de înțelepciune și cunoaștere, atunci, fără îndoială, și-a îndreptat sârguința spre astfel de ocupații, pentru a cerceta adevărul și a cunoaște cauzele și temeiul lucrurilor. Astfel, în această viață, unul consideră cel mai înalt bine a fi plăcerea trupească, altul - grija pentru treburile publice, altul - ocuparea cu știința și cunoașterea. Să examinăm, așadar, dacă aceeași ordine sau stare de viață nu va fi și pentru noi (și) în acea viață care este (viața) adevărată, care, după cum se spune (în Scriptură), este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu (Coloseni 3:3) - adică în viața veșnică?

2. Unii, respingând orice osteneală a înțelegerii (Scripturii), urmând (doar) parcă suprafața literei legii, satisfăcându-se mai degrabă de propriile plăceri și pofte și fiind ucenici numai ai literei, cred că făgăduințele, așa cum este de așteptat, vor consta în plăceri trupești și lux; și de aceea, în principal, neurmând învățătura Apostolului Pavel

despre învierea trupului spiritual (1 Corinteni 15:44), după înviere își doresc astfel de trupuri care nu vor fi niciodată lipsite de capacitatea de a mânca, bea și face tot ce este propriu cărnii și sângelui. La aceasta, ei adaugă în mod constant că după înviere va fi atât întuneric, cât și nașterea de copii. Își imaginează că cetatea pământească Ierusalim va fi atunci reconstruită și că pietre prețioase vor fi puse în temeliile ei, că zidurile vor fi construite din piatră de iaspis, iar fortificațiile din piatră de cristal, că un gard va fi, de asemenea, construit din pietre alese și felurite, adică din iaspis și safir, calcedonie și smarald, sardiu și onix, crisolit și crisopast, zambilă și ametist. Ei chiar cred că, pentru slujba plăcerilor lor, li se vor da străini, care le vor fi plugarii, constructorii zidurilor și care le vor restaura cetatea ruinată și căzută. Ei cred că vor primi bunurile neamurilor pentru folosul lor și le vor stăpâni bogățiile, astfel încât chiar și cămilele din Madian și Chedar vor veni și le vor aduce aur, tămâie și pietre prețioase. Și încearcă să confirme acest lucru cu autoritate profetică, și anume, cu făgăduințele scrise despre Ierusalim, care, de exemplu, spun că cei ce slujesc Domnului vor mânca și vor bea, dar păcătoșii vor flămânzi și vor înseta - că drepții se vor bucura, dar păcătoșii vor fi chinuiți de întristare. Din Noul Testament citează și cuvintele Mântuitorului, care conțin o făgăduință adresată ucenicilor despre savurarea vinului: „Nu voi mai bea de acum înainte din acest rod al viței până în ziua în care voi bea cu voi băutură nouă în Împărăția Tatălui Meu” (Matei 26, 29). De asemenea, adaugă că Mântuitorul îi numește fericiți pe cei ce flămânzesc și însetează acum, promițându-le că se vor sătura (Matei 5, 6), și citează multe alte mărturii din Scriptură, neștiind că trebuie înțelese figurativ. Mai departe, ei cred că, după modelul acestei vieți, după rânduiala demnităților sau rangurilor, sau după avantajele puterii în această lume, vor fi atunci regi și prinți, asemenea celor pământești de acum (regi și prinți) - ei gândesc pe baza celor spuse în Evanghelie: „Vei fi peste cinci cetăți” (Luca 19:19). Pe scurt, ei vor ca totul în viața viitoare așteptată să fie complet asemănător cu viața prezentă, adică să fie din nou ceea ce este. Așa cred cei care, deși cred în Hristos, înțeleg dumnezeiești Scripturi în mod iudaic și nu găsesc nimic în acestea (făgăduințele) vrednic de făgăduințele dumnezeiești.

3. Cei însă care înțeleg specularea Scripturilor după mintea apostolilor, aceia, desigur, nădăjduiesc că sfinții vor mânca, dar pâinea vieții, care hrănește sufletul cu hrana adevărului și a înțelepciunii (pâinea vieții), care va lumina mintea și o va adăpa din paharul înțelepciunii dumnezeiești, precum spune dumnezeiasca Scriptură: „Înțelepciunea și-a pregătit masa, și-a adus jertfa și și-a amestecat vinul în pahar” și cu glas tare strigă: „Întoarceți-vă la Mine, mâncați pâinea pe care v-am pregătit-o și beți vinul pe care v-am făcut” (Prov. 9, 1-5). Hrănită cu această hrană a înțelepciunii, mintea va atinge puritatea și desăvârșirea cu care omul a fost creat la început și va restaura în sine chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Și deși cineva va pleca din această viață foarte puțin învățat, dar totuși va duce cu sine fapte vrednice de laudă, el poate fi instruit în acel Ierusalim ceresc, cetatea sfinților, adică poate fi învățat și educat și poate deveni o piatră vie, o piatră prețioasă și aleasă, pentru că a îndurat cu curaj și cu statornicie încercările vieții și isprăvile evlaviei. Și acolo va înțelege pe deplin, cu adevărat și clar sensul cuvintelor proclamate aici, că „omul nu trăiește numai cu pâine, ci cu orice cuvânt care iese din gura lui Dumnezeu” (Deuteronom 8, 3). Sub prinți și conducători trebuie să-i înțelegem pe cei care îi guvernează pe cei de jos, îi îndrumă și îi instruiesc în cele divine.

4. Însă celor care se încred în acestea (promisiuni sensibile), li se pare totuși că acestea (promisiuni spirituale) impun minților o dorință mai puțin demnă, având în vedere acest lucru - deși dorința pentru aceste binecuvântări spirituale este naturală și înnăscută sufletului - totuși vom repeta puțin și vom examina (în continuare) (această întrebare), pentru a descrie astfel, sub forma unei speculații consecvente, ca să spunem așa, chiar tipurile pâinii vieții și calitatea acelui vin, precum și proprietățile principatelor. În artele, de obicei realizate manual, gândul la ce, cum și în ce scop se face, este în minte, iar lucrarea se face cu ajutorul mâinilor. În același fel trebuie să ne gândim la lucrările lui Dumnezeu, care sunt realizate de Dumnezeu: sensul și înțelegerea a ceea ce, după cum vedem, este creat de El, rămân în ele secrete. În mod similar, când privirea noastră contemplă opera unui artist și observă ceva realizat cu deosebită măiestrie, atunci sufletul tânjește imediat să știe cum, în ce fel și pentru ce folos a fost făcută. Dar mult mai mult și incomparabil mai mult sufletul arde de o sete inexprimabilă de a cunoaște sensul a ceea ce vedem creat de Dumnezeu. Și credem că această dorință, această iubire, fără îndoială, a fost sădită în noi de Dumnezeu. Și așa cum ochiul caută prin fire lumina și vederea, așa cum trupul nostru simte prin fire nevoia de mâncare și băutură, tot așa mintea noastră are o dorință naturală și înnăscută de a înțelege adevărul despre Dumnezeu și de a cunoaște cauzele lucrurilor. Dar am primit această dorință de la Dumnezeu nu pentru ca ea să nu găsească niciodată și să nu poată găsi niciodată satisfacție pentru ea însăși, altfel, adică, dacă (mintea) nu atinge niciodată împlinirea dorinței (sale), ar fi necesar să credem că Dumnezeul-Creator a sădit în zadar în mintea noastră iubirea de adevăr. Prin urmare, oamenii care în această viață s-au dedicat cu cea mai mare sârguință unor căutări pioase și religioase, deși primesc doar puțin din numeroasele și incomensurabilele comori ale cunoașterii divine, își aduc totuși un mare folos prin însuși faptul că își ocupă sufletele și mintea cu acestea (subiecte) și dezvoltă această dorință în ei înșiși - ei primesc un mare folos din faptul că își dezvoltă în sufletele lor zel și dragoste pentru investigarea adevărului și își pregătesc mai mult sau mai puțin sufletele pentru asimilarea învățăturii viitoare. În același fel, cine vrea să deseneze o imagine, mai întâi conturează ușor cu un stilou fin liniile imaginii viitoare și face în prealabil semnele pentru chipurile care vor trebui aplicate (imaginii), iar această imagine preliminară, aplicată sub forma unui contur ușor, se dovedește, fără îndoială, a fi mai mult sau mai puțin pregătită pentru percepția culorilor reale. În același fel, pe tablele inimii noastre o imagine ușoară și un desen preliminar sunt înscrise cu stiloul Domnului nostru Iisus Hristos. Poate de aceea se spune că „oricui are, i se va da și i se va da” (Matei 25:29; Luca 19:26). Din aceasta este evident că celor care au în această viață o prefigurare a adevărului și a cunoașterii trebuie să li se dea frumusețea unei imagini desăvârșite în viața viitoare.

5. În opinia mea, tocmai această dorință a arătat-o Cel ce a spus: „Sunt ținut departe de amândouă, dorind să fiu eliberat și să fiu cu Hristos, ceea ce este mult mai bine” (Filipeni 1:23). Știa că, întorcându-se la Hristos, va cunoaște clar sensul a tot ceea ce se întâmplă pe pământ - va învăța despre om, despre sufletul omului și despre minte, va învăța ce este duhul care lucrează în fiecare dintre ele și, de asemenea, ce este duhul vital și ce este harul Duhului Sfânt dat credincioșilor. Apoi va învăța ce este Israel, care sunt diferențele dintre națiuni, ce înseamnă cele douăsprezece seminții ale lui Israel și ce înseamnă fiecare națiune separată în diferitele sale seminții. Apoi va înțelege, de asemenea, sensul jertfelor și al leviților și sensul diferitelor instituții sacre și va ști, de asemenea, al cui chip era în

Moise și care este adevăratul sens înaintea lui Dumnezeu al jubileelor și al anilor sabatici și va vedea, de asemenea, sensul zilelor solemne și festive și va discerne motivele tuturor jertfelor și purificărilor; Va ști, de asemenea, care este semnificația purificării de lepră și care sunt diferitele tipuri de lepră și care este semnificația purificării celor care suferă de emisia de semințe. Va ști, de asemenea, care sunt puterile bune, câte sunt și cum sunt, precum și care sunt puterile opuse și care este dragostea primelor pentru oameni și invidia încăpățânată a celorlalte. Va ști care este esența (raportul) sufletelor, care este diferența dintre animale, atât cele care trăiesc în ape, cât și păsări și fiare, și care este semnificația împărțirii fiecărui fel în atâtea specii, va ști care a fost intenția Creatorului în toate acestea și care este gândul înțelepciunii Sale ascuns în toate acestea. Va învăța, de asemenea, de ce anumite puteri sunt atrase de anumite rădăcini sau ierburi, în timp ce de alte rădăcini sau ierburi sunt alungate; va învăța, de asemenea, care este natura îngerilor căzuți și care este motivul pentru care aceștia pot seduce, induce în eroare și ispiti pe cei care nu au luptat împotriva lor cu credință deplină. El va studia, de asemenea, judecata providenței divine asupra fiecărei ființe individuale (și anume, va înțelege) că ceea ce se întâmplă oamenilor nu se întâmplă din întâmplare sau din întâmplare, ci dintr-un motiv atât de fundamental și sublim încât chiar și numărul firelor de păr, nu numai al sfinților, ci poate al tuturor oamenilor, depinde de el - și această providență se extinde chiar și la vrăbii, care se vând cu un denar perechea și care pot fi înțelese în orice fel - fie spiritual, fie literal. În general, acum încă doar căutăm, dar apoi vom vedea clar. Pe baza tuturor acestora trebuie să ne gândim că, printre altele, nu va trece puțin timp până când celor vrednici și merituoși li se va arăta, după plecarea lor din viață, chiar și sensul lucrurilor pământești, astfel încât să se poată bucura de o bucurie inexprimabilă, prin cunoașterea tuturor acestora și sub influența harului cunoașterii complete. Mai departe, el va afla dacă aerul care este între cer și pământ nu este într-adevăr lipsit de ființe vii și, mai mult, de ființe raționale, așa cum a spus Apostolul: „În care ați umblat odinioară, după veacul acestui veac, după domnul puterii văzduhului, a duhului care lucrează acum în fiii neascultării” (Efeseni 1:2), și iarăși spune: „Vom fi răpiți în nori„să-L întâmpinăm pe Domnul în văzduh, și astfel vom fi pururea cu Domnul” (1 Tesaloniceni 4:17).

6. Prin urmare, trebuie să ne gândim că sfinții vor rămâne acolo până când vor dobândi o dublă cunoaștere a modului în care lucrurile sunt guvernate în aer. Am spus: o dublă cunoaștere, aceasta înseamnă următoarele. În timp ce eram pe pământ, vedeam, de exemplu, animale sau copaci și observam diferențele dintre ele, precum și o diferență foarte mare între oameni; dar văzând aceasta (diferența), nu înțelegeam motivul pentru toate acestea, diversitatea pe care am văzut-o ne-a îndemnat doar să investigăm și să căutăm de ce toate acestea au fost create diferit sau au fost guvernate diferit. Dar, din moment ce zelul și dragostea pentru cunoașterea de acest fel s-au născut în noi pe pământ, după moarte ni se va da (chiar) cunoașterea și înțelegerea acestei (diversități), - dacă numai (deloc) lucrul (chiar) poate veni din dorință. Prin urmare, când vom înțelege pe deplin motivul acestei (diversități), atunci vom avea o dublă cunoaștere a ceea ce vedem pe pământ. Următoarele trebuie spuse și despre locul aerian. Cred că sfinții, după ce au părăsit această viață, vor locui într-un anumit loc pe pământ, acel loc pe care Dumnezeiasca Scriptură îl numește paradis, acest loc va fi ca un loc de învățătură, ca să zic așa, un auditoriu sau o școală a sufletelor, unde sufletele vor învăța despre tot ce au văzut pe pământ și vor primi, de asemenea, unele indicații despre cele ce vor urma și

viitor, așa cum în timpul acestei vieți au primit în parte unele revelații despre viitor, deși ca printr-o oglindă și sub formă de ghicitori - despre acel viitor care se dezvăluie cu deplină claritate la locul și la timpul său. Cel care este curat cu inima și imaculat cu mintea și are o minte mai mult sau mai puțin dezvoltată, acela, înaintând relativ repede, va ajunge curând la locul ceresc și, ca să zic așa, prin lăcașurile diferitelor locuri va ajunge în împărăția cerurilor. Cât despre lăcașuri, grecii, după cum se știe, le numeau sfere, adică globuri, iar Dumnezeiasca Scriptură le numește ceruri. În fiecare dintre acestea (ceruri) sfântul va vedea mai întâi ce se face acolo și, în al doilea rând, va afla și motivul pentru care se face așa. Și astfel va trece prin ceruri în ordine, urmându-L pe Isus, Fiul lui Dumnezeu, care a trecut prin ceruri, care spune: „Voiesc ca acolo unde sunt șapte Eu, să fie și aceia cu Mine" (Ioan 17:24). El subliniază, de asemenea, aceste diferențe de loc când spune: „În casa Tatălui Meu sunt multe locașuri" (Ioan 14:2). Dar El Însuși este peste tot și pătrunde (percurrit) totul; și nu trebuie să ni-L mai imaginăm în acea umilință pe care a acceptat-o împreună cu noi pentru noi, adică în acea limitare pe care a avut-o în trupul nostru pe pământ, fiind printre oameni - nu trebuie să ne gândim că El este limitat la un singur loc.

7. Când, așadar, sfinții vor ajunge, de exemplu, în locurile cerești, atunci vor înțelege esența (rațiunea) fiecărui luminator și vor ști dacă sunt însuflețiți și ce sunt. Acolo vor înțelege și alte motive pentru lucrările lui Dumnezeu, pe care Dumnezeu Însuși li le va revela. Ca unor copii, El le va arăta cauzele lucrurilor și puterea creației Sale și îi va învăța de ce o stea sau alta este plasată într-un loc sau altul pe cer și de ce este separată de o altă stea printr-o anumită distanță și ce s-ar întâmpla dacă, de exemplu, ar fi mai aproape (de această altă stea) și ce s-ar întâmpla dacă ar fi mai departe de ea; sau de ce universul nu ar rămâne același, ci totul ar primi o formă puțin diferită, dacă o stea ar fi mai mare decât alta? După ce au trecut astfel prin tot ceea ce privește cunoașterea luminatorilor și a revoluțiilor lor care au loc în cer, sfinții vor trece la ceea ce nu vedem sau la ceea ce ne este cunoscut acum doar prin nume și la cele nevăzute. Apostolul Pavel ne învață că există multe ființe de acest fel (Efeseni 1:20-21), dar cum sunt ele și ce deosebiri au, nu putem forma nicio presupunere rezonabilă despre aceasta. Astfel, o ființă rațională va crește treptat - nu așa cum a crescut în această viață, în carne, sau în trup și în suflet, ci (astfel încât) o minte desăvârșită, cu gândire și simțire îmbogățite, se va apropia de cunoașterea desăvârșită, în timp ce mintea nu va mai întâmpina obstacole din partea acestor simțuri trupești, ci, îmbogățită prin creșteri intelectuale, va contempla întotdeauna cauzele lucrurilor cu o claritate deplină și, ca să spunem așa, față în față. Atunci va poseda, mai întâi, acea perfecțiune datorită căreia a ajuns la această stare și, în al doilea rând, cea în care rămâne, iar hrana cu care se va hrăni va fi contemplarea și cunoașterea lucrurilor și înțelegerea cauzelor lor. Se știe că în această viață trupurile noastre cresc mai întâi trupește în ceea ce suntem (mai târziu), iar în prima vârstă o cantitate suficientă de hrană ne oferă o creștere, iar după ce apogeul creșterii și-a atins măsura, nu mai folosim hrana pentru a crește, ci pentru a trăi și a păstra viața prin nutriție. În același fel, după părerea mea, mintea, chiar dacă a ajuns la perfecțiune, este încă hrănită și folosește hrana care este potrivită (ei) și potrivită, fără nicio lipsă sau exces. Dar, în orice caz, această hrană, trebuie să ne gândim, nu este altceva decât contemplarea și cunoașterea lui Dumnezeu și are măsuri proprii ei și corespunzătoare naturii create și create, și oricine

începe să-L vadă pe Dumnezeu, adică să-L cunoască (pe El) cu o inimă curată, ar trebui să respecte aceste măsuri.

Cartea a treia

Prefață de Rufinus

Cititorule! Pomenește-mă în sfintele tale rugăciuni, ca și noi să fim învredniciți să devenim zeloți ai Duhului. Am tradus cele două cărți precedente în zilele Postului Mare, deoarece nu numai că ai insistat asupra acestui lucru, dar chiar m-ai obligat să fac asta. Dar în acele zile tu, cuvioasele frate Macarie, locuiai aproape de mine și aveai mai mult timp liber, iar eu lucram mai mult. Am tradus aceste ultime două cărți mai încet, deoarece tu, fiind la periferia îndepărtată a orașului, ne îndemnai mai rar. În prima prefață, dacă îți amintești, am avertizat că unii s-ar indigna dacă nu ar auzi de la noi reproșuri pentru Origen. Cred că te-ai convins curând că așa s-a întâmplat. Dacă demonii care stârnesc limbile oamenilor la calomnie au fost atât de puternic aprinși de acea lucrare în care (Origen) nu și-a dezvăluit încă pe deplin secretele, ce crezi că se va întâmpla din această lucrare în care el va dezvălui toate căile lor întunecate și ascunse, prin care se strecoară în inimile omenești și corupe sufletele nestatornice și slabe? Veți vedea curând că toată lumea este aruncată în confuzie, se iscă discordie, se aud strigăte în tot orașul, se cheamă condamnarea asupra celui care a încercat să risipească întunericul diavolesc al ignoranței cu lumina lămpii Evangheliei. Totuși, oricine dorește să practice știința divină și să urmeze regula sănătoasă a credinței catolice va acorda puțină atenție acestui lucru. În același timp, consider necesar să vă avertizez că, așa cum am făcut în cărțile anterioare, așa am observat și în acestea - să nu traducem ceea ce s-a dovedit a fi contrar celorlalte opinii ale sale și credinței noastre; astfel de pasaje precum cele introduse de alții și corupte, le-am omis. Dar dacă Origen a spus ceva aparent nou despre creaturile raționale de dragul cunoașterii și exercițiului, întrucât esența credinței nu constă în aceasta (învățătură), atunci nu am omis astfel de pasaje nici în acestea, nici în cărțile precedente, având în vedere faptul că împotriva unor erezii trebuie poate să răspundem exact în această ordine; numai dacă ar fi vrut să repete undeva în ultimele cărți ceea ce s-a spus în prima, și altceva, de dragul conciziei am considerat convenabil să omit din aceste cărți. Totuși, dacă cineva va citi această carte de dragul progresului, și nu pentru a o critica, atunci va face mai bine dacă se va adresa unor oameni mai experimentați pentru explicații. Căci este absurd ca până și versurile fictive ale poeților și fabulele ridicole ale comediilor să fie explicate de gramaticieni, în timp ce un alt om se crede capabil să înțeleagă singur, fără ajutorul unui învățător și al unui interpret, doctrina lui Dumnezeu, sau a puterilor cerești, sau a întregului univers, într-un cuvânt, tot ceea ce demască orice eroare vicleană atât a filozofilor păgâni, cât și a ereticilor. Așa se întâmplă că oamenii vor mai degrabă să condamne lucrurile dificile și obscure, din nebunie și ignoranță, decât să le studieze cu sârguință și atenție.

Despre liberul arbitru, rezoluția și explicația zicerilor din Scriptură care par să-l respingă

1. Predica bisericească conține doctrina judecății drepte a lui Dumnezeu; această doctrină îi cheamă pe ascultători, convinși de adevărul ei, la o viață bună și la orice posibilă

evitare a păcatului, desigur, presupunând din partea lor convingerea că ceea ce este vrednic de laudă și de blam este în puterea lor. Prin urmare, trebuie să expunem în mod special și o scurtă doctrină a liberului arbitru, deoarece aceasta este o chestiune de extremă necesitate. Dar pentru a ști ce este liberul arbitru, trebuie să dezvoltăm conceptul acestuia; apoi, după o clarificare precisă a acestui concept, va fi determinat și subiectul studiului.

2. Dintre lucrurile care se mișcă, unele au cauza mișcării lor în ele însele, în timp ce altele primesc mișcare doar din exterior. Obiectele neînsuflețite primesc mișcare doar din exterior, cum ar fi bușteni și pietrele și orice materie care are doar legătura părților sale. (Trebuie acum să lăsăm deoparte discuția opiniei că mersul corpurilor este mișcare, deoarece această discuție nu este relevantă pentru această chestiune.) Animalele și plantele, și în general tot ceea ce are o natură și un suflet, au cauza mișcării în ele însele; se spune că metalele sunt incluse aici. Focul se mișcă de asemenea singur și poate și izvorăște. Dintre obiectele care au cauza mișcării în ele însele, se spune că unele sunt mișcate de la ele însele, în timp ce altele sunt mișcate de la ele însele. Obiectele neînsuflețite sunt mișcate de la ele însele, în timp ce obiectele însuflețite sunt mișcate de la ele însele. Obiectele însuflețite sunt mișcate de la ele însele pentru că au o imaginație care provoacă un impuls. Și din nou, unele animale au idei care provoacă un impuls, iar facultatea imaginației dirijează impulsul într-un mod strict definit. Astfel, păianjenul are ideea de a țese (o pânză), iar această idee este însoțită (în ea) de dorința de a țese (o pânză), deoarece facultatea imaginației îl induce în mod necesar să facă acest lucru. Dar, în afară de facultatea imaginației, un animal probabil nu are nimic altceva, nici măcar o albină în construcția fagurilor de ceară.

3. Însă animalul rațional, pe lângă facultatea imaginației, are și rațiune, care ia în considerare ideile și le respinge pe unele (dintre aceste idei) și le acceptă pe altele, astfel încât animalul acționează în conformitate cu ele. Acum, în natura rațiunii există facultatea de a contempla binele și rușinosul, acea facultate prin care discernem binele și răul, alegem binele și evităm răul; prin urmare, atunci când ne dedicăm faptelor bune, suntem vrednici de laudă, dar altfel suntem vrednici de blamare. Și nu putem să nu observăm că o natură superioară, ordonată în toate aspectele, este poate prezentă chiar și la animale, uneori într-o măsură mai mare, alteori mai mică, astfel încât acțiunile câinilor de vânătoare și ale cailor de război se apropie, dacă ne putem exprima așa, de acțiunile raționale. Prin urmare, a primi din exterior vreo influență care să provoace în noi această sau acea idee este, prin consimțământul comun, dincolo de puterea noastră. Însă decizia de a profita într-un fel sau altul de ceea ce s-a întâmplat nu mai este treaba nimănui altcuiva decât a rațiunii noastre inerente, care, sub influențe exterioare, fie ne încurajează (să urmăm) aspirațiile ce ne cheamă la ceea ce este frumos și cuvenit, fie ne respinge la opusul.

4. Dar dacă cineva spune că influența din exterior este de așa natură încât, odată ce a avut loc, nu mai este posibil să i se reziste, atunci să fie atent la propriile sentimente și mișcări: nu există oare aprobare, consimțământ și decizie a dominantei (părții sufletului) față de o anumită acțiune din anumite motive convingătoare (interne)? De exemplu, dacă un bărbat a decis să fie abstinent și să se abțină de la copulație, atunci o femeie care i se apare și îi

sugerează să facă ceva contrar acestei decizii nu devine pentru el un motiv suficient pentru a încălca această decizie. Desigur, dacă un bărbat s-a abandonat complet gâdilării și farmecului plăcerii și nu vrea să i se opună, nu vrea să-și pună în aplicare decizia, atunci comite desfrâu. Dimpotrivă, aceeași gâdilare și excitare se întâmplă și cu o altă persoană; dar în aceleași circumstanțe a primit mai multă învățătură și (mai mult) a lucrat asupra sa, iar mintea, în cel mai înalt grad întăritã și educată prin învățătură și confirmată de dogme în virtute sau deja aproape de o astfel de stare de confirmare, înfrânează excitația și slăbește dorința.

5. Dar dacă așa stau lucrurile și cu noi, atunci este greșit și imprudent să atribuim totul unor cauze externe și să ne eliberăm de vină, considerându-ne precum lemnul și pietrele, care sunt mișcate din exterior de către oamenii care le poartă; o astfel de înțelegere este caracteristică celui care vrea să denatureze conceptul de libertate. Și, într-adevăr, dacă îl întrebăm ce este libertatea voinței, va spune: (Sunt liber în acest caz) dacă vreuna dintre deciziile mele nu este opusă din exterior de nimic care incită la contrariul. În același fel este absurd să învinovățim o constituție fizică slabă. Căci un cuvânt educativ îi răpește chiar și pe cei mai neînfrânați și pe cei mai nepoliticoși oameni, dacă numai aceștia urmează impulsul (acest cuvânt) și îi schimbă astfel încât (în ei) să se producă o mare revoluție și o schimbare în bine; și adesea cei mai neînfrânați devin mai buni decât oamenii care înainte, aparent, nici măcar nu erau așa (adică neînfrânați), iar cei mai nepoliticoși devin atât de blânzi încât oamenii care nu au fost niciodată atât de nepoliticoși, totuși, par nepoliticoși în comparație cu această persoană care s-a transformat într-una blândă. Alții, după cum vedem, foarte statornici și foarte pioși, ca urmare a îndreptării spre tovărășii rele, abandonează evlavia și statornicia, astfel încât se îndreaptă spre nestăpânire, începând adesea necumpătarea la vârsta mijlocie și căzând într-un comportament dezordonat după tinerețe, care este nestatornic prin (însăși) natura sa. Așadar, rațiunea arată că împrejurările externe nu sunt în puterea noastră, ci a ne folosi de ele într-un fel sau altul, luând rațiunea ca judecător și cercetător al modului în care să răspundem la diverse influențe externe, aceasta este treaba noastră.

6. A duce o viață bună este treaba noastră, iar Dumnezeu ne-o cere, nu ca și cum ar depinde de El, sau ar veni de la altcineva, sau, cum cred unii, din soartă, ci (ne-o cere) tocmai ca treaba noastră. Prorocul Mica mărturisește (ne) prin cuvintele: „Ți s-a arătat, omule, ce este binele? Și ce altceva cere Domnul de la tine decât să faci dreptate și să iubești mila” (Mica 6:8). Și Moise mărturisește: „Iată, ți-am pus astăzi înainte viața și binele, moartea și răul, ca să alegi binele și să umbli în el” (Deuteronom 30:15). Și Isaia spune: „Dacă vei vrea și vei asculta, vei mânca bunătățile țării. Dar dacă vei refuza și te vei răzvrăti, sabia te va mistui, căci gura Domnului a vorbit” (Isaia 1:19-20). Și Psalmii spun: „O, de M-ar asculta poporul Meu și de ar umbla Israel pe căile Mele! Aș supune repede pe vrăjmașii lor și aș întoarce mâna Mea împotriva celor ce-i asupresc” (Psalmul 80:14-15). Din aceste cuvinte este evident că era în puterea poporului să asculte și să umble pe căile lui Dumnezeu. Și Mântuitorul spune: „Dar Eu vă spun: Nu vă împotriviți celui rău” (Matei 5:39) și: „Oricine se mânie pe fratele său fără temei va fi în primejdia judecății” (Matei 5:22) și din nou: „Oricine se uită la o femeie ca s-o poftească, a și preacurvit cu ea în inima lui” (Matei 5:28). Dând aceste porunci și alte multe altele, Mântuitorul se exprimă ca și cum ar fi în puterea noastră să îndeplinim aceste prescripții

și vom fi pe bună dreptate supuși judecății dacă le încălcăm. De aceea El spune: „Pe oricine aude cuvintele Mele și le împlinește, îl voi asemăna cu un om înțelept care și-a zidit casa pe stâncă; „Dar cine aude aceste cuvinte și nu le face, va fi asemenea unui om neînțelept, care și-a zidit casa pe nisip” etc. (Matei 7:24-26). Și când le spune celor ce stau de-a dreapta: „Veniți, binecuvântații Tatălui Meu” etc., sau „Am fost flămând și Mi-ați dat să mănânc; Mi-a fost sete și Mi-ați dat să beau” (Matei 25:34-35), El le dă foarte clar promisiuni ca fiind vrednice de laudă. Dimpotrivă, altora, ca fiind vrednici de vină pentru propria lor greșeală, El spune: „Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic” (Matei 25:41). Să vedem și cum ne vorbește Pavel, ca unor (oameni) liberi și vinovați de propria lor distrugere sau mântuire. „Sau”, spune el, „disprețuiți bogățiile bunătății, îndelungii răbdări și îndelungii răbdări a lui Dumnezeu, neștiind că bunătatea lui Dumnezeu vă îndeamnă la pocăință?” „Dar, din cauza încăpățânării și a inimii tale nepocăite, îți aduni o comoară de mânie pentru ziua mâniei și a arătării dreptei judecăți a lui Dumnezeu. El va răsplăti fiecăruia după faptele lui: celor ce, prin răbdare în facerea binelui, caută slavă, cinste și nemurire, viața veșnică; iar celor ce, încăpățânate și neascultă de adevăr, ci ascultă de nedreptate, mânia și mânia, necaz și strângere peste orice suflet care săvârșește răul, întâi peste Iudeu și apoi peste Grec” (Romani 2:4-10). În general, există multe locuri în Sfintele Scripturi unde liberul arbitru este afirmat foarte clar.

7. Însă unele ziceri din Vechiul și Noul Testament tind spre contrariu, adică (spre ideea) că nu stă în puterea noastră să păzim poruncile și să fim mântuiți, sau să le încălcăm și să pierim. De aceea, vom cita parțial unele dintre aceste ziceri și vom analiza soluția lor, astfel încât cineva, după ce a adunat toate pasajele care par să nege liberul arbitru, să poată găsi o explicație a lor după exemplul acelor ziceri pe care le propunem. Astfel, mulți sunt confuzi de ceea ce s-a spus despre Faraon, despre care Dumnezeu spune de multe ori: „Voi împietri inima lui Faraon” (Exod 4:21 etc.). Căci dacă (Faraon) este împietrit de Dumnezeu și păcătuiește tocmai din cauza acestei împietriri, atunci el însuși nu mai este vinovat de păcatul său; dar dacă este așa, atunci Faraon nu este liber. Și cineva va spune că, într-un mod similar, cei care pier nu sunt liberi și nu pier de la sine. În cartea lui Ezechiel se spune: „Voi lua din trupul lor inima de piatră și le voi da o inimă de carne, ca să umble în poruncile Mele și să păzească legile Mele” (Ezechiel 11:19-20). Aceste cuvinte pot sugera cuiva ideea că Dumnezeu ne dă puterea de a umbla în porunci și de a păzi judecățile tocmai prin îndepărtarea inimii de piatră, care împiedică acest lucru, și prin introducerea unei inimi mai bune, de carne. Să privim și din Evanghelie la ce răspunde Mântuitorul celor care L-au întrebat de ce vorbește mulțimii în pilde. El spune: „Cu ochii văd și nu văd; cu urechile aud și nu înțeleg, ca nu cumva să se întoarcă și să li se ierte păcatele” (Marcu 4:12). De asemenea, în Pavel (citim): „mila nu depinde de cel ce voiește, nici de cel ce aleargă, ci de Dumnezeu, care are milă” (Romani 9:16). Și în alte locuri: „Căci Dumnezeu este Acela care lucrează în voi și voința și înfăptuirea, după buna Lui plăcere”. „De aceea, El are milă de cine vrea și împietrește pe cine vrea. Îmi veți zice: «De ce mai găsește El încă mustrare? Căci cine se împotrivește voinței Lui?»” (Filipeni 2:13; Romani 9:18-19). Din nou: „Credința vine de la Cel ce cheamă, nu de la noi. Și cine ești tu, omule, să-I răspunzi lui Dumnezeu? Oare chipul îi va zice celui ce l-a făcut: «De ce M-ai făcut așa?» Nu are olarul putere asupra lutului, ca din aceeași plămădeală să facă un vas spre cinste și un altul spre ocară?” (Romani 9:20-21). Aceste

cuvinte în sine sunt capabile să-i deruteze pe mulți, ca și cum omul nu ar fi liber, ci Dumnezeu mântuiește și distruge pe cine vrea.

8. Să începem, așadar, cu cuvintele referitoare la Faraon, pe care Dumnezeu l-a împietrit, ca să nu lase poporul să plece; și, în același timp, să luăm în considerare zicala apostolică: „El are milă de cine vrea și pe cine vrea, îl împietrește" (Romani 9:18). Aceste cuvinte sunt folosite de unii dintre heterodocși, care aproape neagă libertatea și recunosc că unele creaturi, prin fire, sunt pieritoare, incapabile de mântuire, în timp ce altele, prin fire, sunt mântuite și incapabile să piară. Faraon, spun ei, era de fire pieritoare și, prin urmare, a fost împietrit de Dumnezeu, care are milă de cele spirituale și împietrește cele pământești. Să luăm în considerare, așadar, ce spun ei. Să-i întrebăm, a fost Faraon de fire pământească? Și când vor răspunde (afirmativ), atunci vom spune că un om din fire nu este deloc supus lui Dumnezeu; dar dacă nu este supus, atunci ce nevoie este să-i împietrească inima, și aceasta nu o dată, ci de multe ori? Evident că era posibil să fie convins, iar el, lovit de minuni și semne, ar fi putut să se înmoaie complet, pentru că nu era de pe pământ; dar, din moment ce el (însuși) era prea încăpățânat, Dumnezeu îl folosește pentru a-Și arăta măreția pentru mântuirea multora și, în acest scop, îi împietrește inima. Aceasta este spusă împotriva lor, în primul rând, pentru a le combate opinia că Faraonul era de o fire pieritoare. Același lucru trebuie spus și despre cuvintele apostolului. Pe cine împietrește Dumnezeu? Fie pe cei care pier, caz în care ar putea să se înmoaie dacă nu ar fi împietriți, fie pe cei care sunt mântuiți, evident pentru că nu sunt de o fire pieritoare. De cine are El milă? Desigur, de cei care sunt mântuiți. Dar de ce au nevoie de o a doua iertare, dacă sunt odată pregătiți pentru mântuire și prin însăși natura lor sunt destinați fericirii? Este clar că fără iertare acceptă distrugerea și, prin urmare, sunt iertați, pentru a nu fi supuși distrugerii de care sunt capabili, ci pentru a fi în țara celor care sunt mântuiți. Aceasta este ceea ce spunem (de noi) împotriva acestor (eretici).

9. Trebuie să-i întrebăm și pe cei care cred că înțeleg expresia „împietrit", ce spun ei că înseamnă împietrirea inimii de către Dumnezeu și în ce scop face Dumnezeu aceasta? Să păstreze ideea de Dumnezeu ca fiind cu adevărat drept și bun sau, dacă nu vor, să fim de acord cu ei de data aceasta, (doar) drept. Și să arate cum cel bun și drept, sau numai cel drept, este drept atunci când împietrește inima unui om care piere tocmai din cauza acestei împietriri și cum cel drept devine cauza distrugerii și neascultării celor pe care El Însuși îi pedepsește pentru împietrirea și neascultarea față de Sine? Căci ce altceva îl mustră El pe Faraon, zicând: „Nu vei lăsa pe poporul Meu să plece; iată, voi lovi pe toți întâii născuți din Egipt și pe întâii voștri născuți" (Exod 9:17; 12:12; 11:5), și restul celor spuse Dumnezeu lui Faraon prin Moise, conform Scripturii? Căci oricine crede că Scripturile sunt adevărate și că Dumnezeu este drept, dacă crede rațional, trebuie neapărat să arate cum în astfel de spuse se poate găsi o idee clară despre dreptatea lui Dumnezeu. Dar dacă cineva îl consideră deschis și hotărât pe Creator rău, atunci trebuie să raționeze cu el diferit.

10. Dar, din moment ce ei spun că ei cred că Dumnezeu este drept, iar noi credem că El este atât bun, cât și drept, să vedem cum un om bun și drept a putut împietri inima lui Faraon. Vedeți, așadar, dacă nu putem arăta printr-un singur exemplu, pe care l-a folosit Apostolul Pavel în Epistola sa către Evrei, cum Dumnezeu, printr-o singură acțiune, are

milă de unul și îl împietrește pe altul, iar Dumnezeu nu își propune să-l împietrească, ci îi împietrește pe cei împietriți, cum spun ei, prin propria Sa intenție bună, care este urmată (totuși) de împietrire din cauza răului inerent (în oameni)? „Pământul", spune el, „care bea ploaia care cade adesea peste el și aduce ierburi folositoare celor pentru care este cultivat, primește o binecuvântare de la Dumnezeu. Dar cel ce aduce spini și mărăcini este nefolositor și aproape de blestem, al cărui sfârșit este să fie ars" (Evrei 6:7-8). Efectul ploii este, așadar, unul singur; Dar prin efectul ploii, pământul cultivat aduce roade, dar pământul neglijat și necultivat aduce spini. Ar părea aspru, poate, dacă Cel care dă ploaie ar spune: „Am produs atât roade, cât și spini pe pământ". Dar, deși acest lucru este aspru, este totuși adevărat: căci dacă nu ar fi fost ploaie, nici roade, nici spini nu s-ar fi produs; dar prin ploaia sezonieră și moderată, ambele au fost produse. Prin urmare, pământul care bea adesea ploaia care vine peste el și totuși produce spini și mărăcini, este un pământ rău și este aproape de a fi blestemat. Căci binecuvântarea ploii a coborât chiar și asupra celor mai rele părți ale pământului; dar solul necultivat și necultivat a produs spini și mărăcini. În mod similar, minunile pe care le face Dumnezeu sunt ca ploaia; dar diferitele dispoziții sunt ca pământ cultivat și necultivat, care, la fel ca pământul, este totuși de aceeași natură.

11. În mod similar, dacă soarele, ridicându-și glasul, ar fi spus: „Mă topesc și mă usuc", atunci, deși topirea și uscarea sunt contrarii, totuși soarele nu ar fi spus o minciună în acest caz, deoarece din aceeași căldură se topește ceara și se usucă murdăria. În același fel, aceeași acțiune care a fost săvârșită (de Dumnezeu) prin semănatul Meu, a fost revelată în împietrirea lui Faraon din cauza răutății sale și în egiptenii care s-au alăturat evreilor și au ieșit cu ei, (a revelat) supunerea. Dar puțin mai departe este scris că inima lui Faraon s-a înmuiat parcă și a spus: „Nu mergeți departe, mergeți trei zile și lăsați-vă soțiile", și restul le-a spus la scurt timp după aceea, cedând minunilor. Aceasta arată că semnele au avut un oarecare efect și asupra lui, dar nu l-au supus complet. Dar acest lucru, desigur, nu s-ar fi întâmplat dacă împietrirea inimii lui Faraon ar fi fost produsă de Dumnezeu Însuși, așa cum cred mulți. Nu este superfluu să confirmăm acest lucru cu (exemple) din viața de zi cu zi. Adesea, stăpânii buni le spun sclavilor care s-au corupt din cauza bunătății și răbdării lor: „V-am făcut răi, sunt vinovat de astfel de nelegiuiri ale voastre". În general, trebuie să fim atenți la caracterul și sensul cuvintelor și să nu calomniem fără a aprofunda sensul vorbirii. Pavel, care a examinat în profunzime această întrebare, spune (adresându-se) păcătosului: „Sau disprețuiești bogățiile bunătății, îndelungii răbdări și îndelungii răbdări a lui Dumnezeu, neștiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăință? Ci, după încăpățânarea și inima ta nepocăită, îți aduni o comoară de mânie pentru ziua mâniei și a descoperirii dreptei judecăți a lui Dumnezeu" (Romani 2:4-5). Dar ceea ce spune apostolul păcătosului, aceasta poate fi spus și lui Faraon, și atunci ceea ce i se spune devine pe deplin de înțeles, pentru că și-a adunat mânie pentru sine prin cruzimea și nepocăința inimii sale și, totuși, încăpățânarea lui nu ar fi fost atât de expusă și nu ar fi devenit atât de evidentă dacă semnele nu s-ar fi întâmplat, sau dacă s-ar fi întâmplat, dar nu atât de numeroase și mari.

12. Dar, întrucât aceste argumente sunt greu de crezut și par depășite de la realitate, să ne întoarcem la cuvântul profetic și să vedem ce spun oamenii care au experimentat marea bunătate a lui Dumnezeu și nu au trăit bine, ci au păcătuit după aceea? „De ce, Doamne,

ne-ai lăsat să ne abatem de la căile Tale și ne-ai împietrit inima, ca să nu ne temem de Tine? Întoarce-Te, Te rog, pentru robii Tăi, pentru semințiile moștenirii Tale! Poporul sfințeniei Tale i-a stăpânit pentru puțin timp" (Isaia 63:17-18). Și Ieremia spune: „M-ai atras, Doamne, și am fost atras; Tu ești mai tare decât mine și ai biruit" (Ieremia 20:7). Cuvintele „Ne-ai lăsat inimile să se împietrească, ca să nu ne temem de Tine", rostite de oamenii care cer iertare, înțelese în sens obișnuit, înseamnă următoarele: De ce ne-ai îngăduit atât de mult, nu ne-ai pedepsit în păcatele noastre, ci ne-ai părăsit până când păcatele noastre s-au înmulțit? Dumnezeu lasă pe foarte mulți fără pedeapsă, pentru ca caracterul fiecăruia să fie supus unei încercări libere, iar cei mai buni oameni, prin intermediul acestei încercări, să devină cunoscuți, iar restul, fără a se ascunde, nu de Dumnezeu, desigur, pentru că El știe totul înainte de a fi făcut, ci de ființele raționale și de ele însele, ar intra ulterior pe calea plăcerii lui Dumnezeu. Fără a se condamna pe ei înșiși, nu ar putea cunoaște virtutea; aceasta (autocondamnarea) este de folos tuturor, pentru a-și înțelege starea și harul lui Dumnezeu. Căci cel care nu-și simte propria neputință și harul divin, deși primește beneficii, dar, fără a se examina și a se condamna, va considera ceea ce i se dă ca har ceresc pentru propria lucrare, iar aceasta, dând naștere unei păreri înalte despre sine și mândrie față de persoană, va servi drept cauză de cădere, ceea ce s-a întâmplat exact, după părerea noastră, cu diavolul: și-a atribuit acele avantaje pe care le avea când era încă curat: „Oricine se înalță pe sine va fi smerit, și cine se smerește pe sine va fi înălțat" (Luca 18:14). De asemenea, observați că (tainele) divine sunt ascunse de cei înțelepți și pricepuți, astfel încât, așa cum spune apostolul, „niciun om să nu se laude înaintea lui Dumnezeu" (1 Corinteni 1:29), dar ele sunt descoperite pruncilor care, după pruncie, au ajuns la ceva mai bun și își amintesc că au ajuns la cel mai înalt grad de fericire nu atât prin ei înșiși, cât datorită harului inefabil (al lui Dumnezeu).

13. Astfel, cel părăsit este părăsit de judecata lui Dumnezeu, iar Dumnezeu este îndelung răbdător cu unii dintre păcătoși nu fără motiv: căci sufletul este destinat nemuririi și veacului fără sfârșit și le este de folos (păcătoșilor) să nu primească ajutor în privința mântuirii repede, ci să fie aduși la el încet, după ispitele prin multe nenorociri. Se știe că medicii pot vindeca pe cineva foarte repede; dar, suspectând prezența otrăvii în trup, acționează în sens opus pentru vindecare, făcând aceasta din dorința celei mai sigure vindecări. Ei cred că este mai bine pentru pacient să rămână puțin mai mult în febră și slăbiciune, dar să primească cea mai sigură însănătoșire, decât să se vindece, aparent, foarte repede și apoi să se îmbolnăvească din nou, astfel încât vindecarea rapidă să fie doar trecătoare (pentru o vreme). Poate că Dumnezeu acționează în același fel: cunoscând tainele inimii și prevedeând viitorul, El permite în îndelunga Sa răbdare și, prin evenimente exterioare, scoate la iveală răul ascuns (în exterior), pentru a curăța omul care, din neglijență, a adunat (în sine) semințele păcatului; și chiar dacă o persoană se află în cele mai mari păcate, dar, după ce a lepădat aceste păcate care au ieșit la suprafață, poate ulterior să învețe din nou, primind purificarea după păcat. Dumnezeu, însă, guvernează sufletele, având în vedere că acestea sunt destinate nu pentru vreo cincizeci de ani din această viață, ci pentru o veac fără sfârșit, căci El a creat sufletul rațional nestricăcios prin fire și asemănător cu Sine, iar (după moarte) sufletul rațional nu este lipsit de vindecare, ca în această viață.

14. Să luăm o altă comparație din Evanghelie. Iată o piatră cu un strat superficial subțire de pământ. Dacă semințele cad pe ea, încolțesc repede; dar după ce au încolțit, pier de căldură și se usucă la răsăritul soarelui, deoarece nu au rădăcină (Matei 13:15). Această piatră este sufletul omenesc, împietrit din cauza neglijenței și pietrificat sub influența viciului, pentru că Dumnezeu nu a creat o inimă de piatră pentru nimeni, ci inima devine astfel dintr-o direcție vicioasă. Așadar, dacă cineva, văzând că semințele semănate undeva pe un pământ stâncos au deja încolțit, i-ar reproșa fermierului că nu a semănat semințele în pământul stâncos mai devreme, fermierul ar răspunde: „Voi semăna acest pământ mai târziu, aruncând peste el un strat de pământ care să poată ține semințele, pentru că o recoltă mai târzie pe un astfel de pământ va fi mai bună și mai sigură decât (recolta) pe un sol cu o semănare mai timpurie și superficială." Și trebuie să fim de acord cu fermierul, deoarece acesta vorbește rațional și acționează pe baza experienței. Așadar, marele Cultivator al întregii firi amână un beneficiu care ar putea fi adus mai devreme, pentru ca acesta să nu fie superficial. Dar poate cineva ne va obiecta la aceasta: de ce cad unele semințe într-un suflet care are pământ doar la suprafață și este ca o piatră? La aceasta trebuie să spunem următoarele. Dacă vreun suflet a dorit ce e mai bun cât mai repede posibil, dar nu a urmat calea care duce la el, atunci este mai bine pentru un astfel de suflet să primească ceea ce și-a dorit: atunci, condamnându-se pe sine, va cultiva cu răbdare, conform firii, pământul, pentru ca mai târziu, după mult timp, să primească (recolta). Se poate spune că avem o mulțime nenumărată de suflete, iar aceste suflete au un număr infinit de caractere, o mulțime de mișcări, dispoziții, intenții, aspirații, iar singurul cel mai bun administrator al lor este Dumnezeu și Tatăl tuturor, care cunoaște timpurile și mijloacele auxiliare potrivite, direcțiile și căile; El știe, de asemenea, cum să-l educe pe Faraon prin intermediul unor minuni atât de mari și prin înec, ceea ce (totuși) nu pune capăt grijii pentru Faraon: la urma urmei, înecându-se, Faraon nu a fost distrus, „căci în mâna lui Dumnezeu suntem noi și cuvintele noastre și toată priceperea și lucrarea faptelor noastre" (Înțelepciunea 7:16). Despre împietrirea inimii lui Faraon și despre cuvintele: „pe cine va avea milă și pe cine va împietri" (Romani 9:18) - acestea sunt suficiente (ceea ce s-a spus).

15. Să luăm în considerare și cuvintele lui Ezechiel, care spune: „Și voi lua din trupul lor inima de piatră și le voi da o inimă de carne, ca să umble după legile Mele și să păzească judecățile Mele" (Ezechiel 11:19). Dacă Dumnezeu, când vrea, ia inimile de piatră și pune altele de carne, ca să fie păzite poruncile Lui și poruncile Lui respectate, atunci a lăsa în urmă viciul nu este în puterea noastră, căci a lua inimile de piatră nu înseamnă altceva decât că Dumnezeu ia de la cine vrea viciul prin care cineva este împietrit; tot așa, a pune o inimă de carne, ca o persoană să umble după poruncile lui Dumnezeu și să păzească poruncile lui Dumnezeu, nu înseamnă altceva decât că o persoană devine supusă, nu se împotrivește adevărului și practică virtutea. Dacă Dumnezeu (Însuși) promite să facă aceasta și, înainte de a lua inimile de piatră, nu suntem eliberați de ele, atunci este clar că nu este în puterea noastră să oprim viciul. Și dacă nu facem nimic din partea noastră pentru a avea o inimă de carne în noi, ci aceasta este lucrarea lui Dumnezeu, atunci viața virtuoasă nu va fi lucrarea noastră, ci în întregime un dar divin. Aceasta va spune cel care neagă liberul arbitru care ne aparține pe baza simplelor cuvinte ale Scripturii. Dar vom răspunde că aceste cuvinte trebuie înțelese în felul următor. Dacă un om ignorant și neînvățat este conștient de neajunsurile sale, fie ca urmare a unui

stimulent din partea unui învățător, fie din alt motiv, atunci se dăruiește de bunăvoie cuiva pe care îl consideră capabil să-l călăuzească în învățătură și virtute. Când o astfel de persoană se dăruiește (învățătorului), învățătorul promite să distrugă (în el) ignoranța și să-i insufle (în el) cunoaștere, dar nu în așa fel încât cel care s-a încredințat grijii (învățătorului) să nu facă nimic din partea sa pentru educația sa și pentru eliberarea de ignoranță: învățătorul promite să-l îndrepte pe cel care (el însuși) dorește (să fie îndreptat). Așadar, cuvântul divin promite să distrugă în cei care vin (la el) viciul pe care (profetul) îl numea inimă de piatră, dar nu împotriva dorinței lor, ci cu condiția să se predea doctorului celor suferinzi. Evangheliile povestesc despre bolnavii care au venit la Mântuitorul, au cerut vindecare și au fost vindecați. Și, de exemplu, redarea vederii orbilor, în măsura în care orbii au cerut (pentru ei înșiși) vindecare, este lucrarea celor care au crezut în posibilitatea (acestei) vindecări; și în măsura în care este redarea vederii, este lucrarea Mântuitorului nostru. Așadar, acesta este sensul în care cuvântul lui Dumnezeu promite să insufle cunoștință celor care vin la el, luând (de la ei) inima pietroasă și împietrită, adică răutatea, pentru ca omul să umble în poruncile divine și să păzească poruncile lui Dumnezeu.

16. A urmat zicala din Evanghelie, unde Mântuitorul a spus că El vorbește celor de afară în pilde pentru cei care „văd cu ochii lor și nu văd; aud cu urechile lor și nu înțeleg, ca să nu se întoarcă și să li se ierte păcatele” (Marcu 4:12). Adversarul va spune: „Dacă unii oameni se întorc și devin vrednici de iertarea păcatelor tocmai pentru că au auzit cele mai clare (cuvinte), atunci a auzi cele mai clare cuvinte nu este în puterea lor, ci în puterea învățătorului, iar dacă acesta nu predică mai clar altor oameni cu scopul de a-i împiedica să vadă și să înțeleagă, atunci mântuirea nu depinde de oamenii înșiși. Dacă este așa, atunci nu avem nicio putere în mântuirea și pierzarea noastră.” Dacă nu ar fi fost adăugate cuvintele „ca să nu se întoarcă și să li se ierte păcatele”, atunci următoarea apărare ar fi fost convingătoare împotriva acestei obiecții: Mântuitorul nu a vrut ca oamenii care nu ar fi frumoși și buni să cunoască tainele și de aceea le-a vorbit în pilde. Însă acum, odată cu prezența următoarelor cuvinte: „ca nu cumva să se întoarcă și să li se ierte păcatele”, apărarea este mai dificilă. Prin urmare, în primul rând, trebuie să observăm acest pasaj (ca util în lupta) împotriva heterodocșilor. Ei adună din Vechiul Testament pasaje în care, după cum îndrăznesc să spună, este exprimată cruzimea Creatorului, firea Sa răzbunătoare și strict dreaptă față de păcătoși, sau cum altfel vor să o numească, fie și numai pentru a spune că nu există bunătate în Creator. Dar cu Noul (Testament) nu acționează în același mod și nu sunt imparțiali; omit în el pasaje similare cu cele pe care le consideră demne de mustrare din Vechiul Testament. Între timp, cuvintele Evangheliei citate mai sus, așa cum spun ei înșiși, arată clar că Mântuitorul nu a predicat clar pentru ca oamenii să nu se convertească și, fiind convertiți, să nu devină vrednici de iertarea păcatelor, iar acest lucru, în felul său, nu este deloc mai rău decât spuse similare din Vechiul Testament, care sunt blamate (de ei). Dacă încearcă să apere Evangheliile, atunci trebuie să le spunem următoarele: nu acționează ei într-un mod vrednic de reproș, netratând aceleași probleme în același mod, și anume atunci când nu sunt ofensați de Noul Testament, ci încearcă să-l apere, în timp ce în Vechiul Testament blamează pasaje similare, când acestea ar trebui apărate în mod egal cu spusele Noului Testament? Prin intermediul unor astfel de comparații îi vom conduce la ideea că toate

Scripturile aparțin unui singur Dumnezeu. Acum, pe cât posibil, să ne întoarcem la apărarea propusă.

17. Vorbind despre Faraon, am spus că o vindecare mai rapidă uneori nu este spre binele celor tratați, și anume atunci când, fiind supuși unei nenorociri, sunt imediat eliberați de ceea ce au fost supuși; căci, crezând că răul este ușor de vindecat, nu se feresc să nu cadă în el și, prin urmare, ar putea fi supuși din nou lui. De aceea, Dumnezeul cel veșnic, Stăpânul lor, care cunoaște secretele, care știe totul înainte de a se întâmpla, în bunătatea Sa amână ajutorul cel mai rapid pentru astfel de oameni și, ca să spunem așa, în timp ce îi ajută, nu îi ajută, deoarece acest lucru le este de folos. Așadar, poate că Mântuitorul a văzut că cei din afară, despre care vorbim acum, nu ar fi fermi în convertirea lor dacă ar auzi o predică mai clară și, prin urmare, a aranjat-o astfel încât să nu audă o învățătură mai clară despre cele mai adânci mistere; Altfel, convertindu-se repede și fiind vindecați primind iertarea, ar fi recunoscut rănile păcatului ca fiind ușoare și ușor de vindecat și în curând ar fi fost supuși din nou lor. Sau poate că ei (atunci) nu ispășiseră încă vremea pedepsei pentru păcatele anterioare pe care le-au săvârșit împotriva virtuții, abandonând-o (virtutea), și grija divină i-a părăsit, astfel încât, sătui de propriul lor rău, semănat de ei, să fie chemați mai târziu la o pocăință mai durabilă și să nu cadă curând (în acele păcate la care erau supuși mai înainte), necinstindu-și nobila demnitate și delectându-se cu vicii). Cei numiți exteriori, desigur, în comparație cu cei interiori, nu sunt foarte departe de aceștia din urmă: este adevărat că cei interiori aud învățătură clară, dar cei exteriori audă învățătură obscură, pentru că li se explică în pilde, dar tot aud. Dar unii dintre cei din afară, ... tirienii, fiind probabil mult mai jos în demnitate decât cei din afară, nici măcar nu aud ceea ce aud cei din afară, deși Mântuitorul știa că în vremurile de demult s-ar fi pocăit, stând în sac și cenușă, dacă El ar fi fost aproape de hotarele lor: vor auzi mai la timp și se vor pocăi mai rodnic altădată, când cuvântul va fi mai ușor primit de ei decât de către cei care nu au primit cuvântul, printre care Mântuitorul i-a menționat pe tirieni. Și iată: când încercăm în orice mod să dovedim că și în astfel de (ziceri, așa cum tocmai am considerat) este conținut gândul despre providența diversă a lui Dumnezeu, care are grijă de sufletul nemuritor, atunci nu ne pasă în orice mod de a păstra respectul față de Dumnezeu și față de Hristosul Său și, în plus, nu arătăm o mai mare capacitate de a investiga? Dar poate cineva va întreba despre cei care sunt învinovățiți: iată, ei, văzând minuni și auzind cuvinte divine, nu primesc niciun beneficiu, în timp ce tirienii s-ar fi pocăit dacă s-ar fi întâmplat ceva similar și li s-ar fi spus; de ce atunci, va întreba el, le-a predicat Mântuitorul spre distrugerea lor, astfel încât păcatul lor să fie considerat cu atât mai grav? Trebuie să i se spună următoarele. Dumnezeu cunoaște sentimentele tuturor celor care învinovățesc providența Sa, ca și cum nu ar crede din vina providenței, pentru că (providența lui Dumnezeu) nu le-a permis să vadă ceea ce le-a dat altora să contemple și nu le-a dat ocazia să audă ceea cepe care alții l-au auzit și au profitat de el; și dorind să demaste nerezonabilitatea acestei scuze, Dumnezeu le dă celor care Îi reproșează guvernarea ceea ce au cerut; apoi, după ce au primit aceasta și, cu toate acestea, fiind condamnați de o impietate extremă, întrucât nu au avut timp să tragă niciun beneficiu pentru ei înșiși din ea, abandonează o astfel de insolență și, astfel eliberați, învață că uneori Dumnezeu întârzie și întârzie să facă bine unor oameni, dar în același timp nu le permite să vadă și să audă tocmai că, după ce au auzit și au văzut, oamenii își agravează și își sporesc păcatul, dacă nici după aceea nu cred.

18. Să luăm în considerare cuvintele: „Căci mila nu este de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu, care are milă” (Romani 9:16). Detractorii spun: dacă (mila) nu este de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu, care are milă, atunci mântuirea nu depinde de libertatea noastră, ci de firea (constituția) dată (de Dumnezeu), care ne-a făcut astfel, sau de decizia Celui ce arată milă când vrea. Pe acești oameni trebuie să-i întrebăm următoarele. Este bine sau rău să dorești binele? Și este vrednic de laudă sau de blam să te străduiești de dragul dorinței de a atinge scopul în străduința spre bine? Dacă spun că este vrednic de blam, atunci vor răspunde contrar adevărului clar, deoarece sfinții își doresc și se străduiesc, dar, desigur, nu fac nimic vrednic de blam. Dar dacă spun că dorința spre bine și străduința spre bine sunt bune, atunci ne întrebăm, în ce fel dorește firea pieritoare cel mai bine? Căci este același lucru ca și cum un pom rău ar da roade bune, dacă doar dorința după ce este mai bun este bine. Dar vor da un al treilea răspuns, și anume că dorința după bine și dorința după bine sunt lucruri josnice, că această dorință și dorință nu sunt nici bune, nici rele. La aceasta trebuie spus că, dacă dorința după bine și dorința după bine sunt lucruri josnice, atunci opusul acesteia, adică dorința după rău și dorința după rău, sunt, de asemenea, indiferente. Dar a dori răul și a dori răul nu sunt lucruri indiferente; prin urmare, nici dorința după bine și nici dorința după bine nu sunt indiferente. Astfel, cred, putem apăra cuvintele: „Nu este de la cel ce vrea, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care are milă”. Solomon spune în Cartea Psalmilor, căci lui îi este Cântarea Suirii, din care citățim cuvintele: „Dacă nu zidește Domnul casa, în zadar muncesc cei ce o zidesc: «Dacă nu păzește Domnul cetatea, în zadar se trezește străjerul»” (Psalmul 127:1). Prin aceste cuvinte Solomon nu ne îndepărtează de la construirea de case și nu ne învață să nu veghem la păstrarea casei noastre spirituale, ci arată doar că ceea ce este zidit fără Dumnezeu și nu primește protecție de la El este zidit în zadar și păzit în zadar, întrucât Dumnezeu trebuie considerat pe bună dreptate stăpânul zidirii casei și conducătorul cetății - Domnul a toate. Dacă spunem, de exemplu, că o zidire cutare sau cutare nu este lucrarea constructorului, ci a lui Dumnezeu și că protejarea unei cetăți cutare sau cutare de orice rău din partea dușmanilor este lucrarea nu a păzitorului, ci a lui Dumnezeu, care guvernează totul, atunci nu ne vom înșela: suntem de acord că și omul a făcut ceva, dar atribuim cu recunoștință lucrarea principală făcătorului - lui Dumnezeu. În același fel, dorința umană nu este suficientă pentru a... atinge scopul, așa cum isprava luptei nu este suficientă pentru a primi răsplata chemării înalte a lui Dumnezeu în Hristos Isus, căci aceasta se realizează cu ajutorul lui Dumnezeu; și de aceea este bine spus: „Nu este de cine vrea, nici de cine aleargă, ci de Dumnezeu, care are milă”. În același fel, referitor la agricultură, putem spune după cuvintele Scripturii: „Eu am plantat, Apolo a udat, dar Dumnezeu a dat creșterea. Așadar, nici cine sată, nici cine udă nu este ceva, ci Dumnezeu, care dă creșterea” (1 Corinteni 3:6-7). Căci ar fi nelegiuit să spunem:că abundența roadelor este opera fermierului sau opera celui care le-a udat: este opera lui Dumnezeu. Așadar, perfecțiunea noastră nu se produce fără activitatea noastră și nu este aranjată de noi (doar), ci cea mai mare parte a ei este produsă de Dumnezeu. Pentru a clarifica cele spuse, să luăm ca exemplu arta de a conduce o corabie. Pe lângă suflarea vântului, dispoziția favorabilă a aerului și lumina stelelor, ce mare însemnătate, spun ei, pentru a ajunge în port, este și arta de a conduce o corabie! Între timp, cârmacii înșiși adesea nu îndrăznesc să recunoască faptul că nava a fost salvată datorită prevederii lor, ci

atribuie totul lui Dumnezeu, nu pentru că ei înșiși nu au făcut nimic, ci pentru că ceea ce depinde de providență este incomparabil mai mare decât ceea ce depinde de artă. Și în mântuirea noastră, ceea ce depinde de Dumnezeu este incomparabil mai mare decât ceea ce este în puterea noastră. De aceea, cred că se spune: „nu a celui ce voiește, nici a celui ce aleargă, ci a lui Dumnezeu care se îndură". Dacă cuvintele „nu ale celui ce voiește, nici ale celui ce aleargă, ci ale lui Dumnezeu, care are milă" sunt înțelese așa cum le înțeleg ereticii, atunci poruncile sunt de prisos, atunci în zadar îi acuză Pavel însuși pe unii de căderea lor, dar îi laudă pe alții pentru îndreptarea lor și dă legi bisericilor, în zadar ne dedicăm... binelui, în zadar (ne dedicăm) isprăvilor. Dar Pavel nu în zadar dă aceste sfaturi și îi mustră pe unii și îi laudă pe alții, iar noi nu în zadar dorim binele și ținem după cea mai înaltă virtute. Prin urmare, ei au înțeles greșit sensul acestui loc.

19. După acestea au venit cuvintele: „și voința și înfăptuirea" sunt de la Dumnezeu (Filipeni 2:13). Unii spun: dacă voința este de la Dumnezeu și înfăptuirea este de la Dumnezeu, atunci chiar dacă vrem răul și facem răul, aceasta ne este făcută de Dumnezeu; dar dacă este așa, atunci nu suntem liberi. Și din nou, când vrem ce e mai bine și facem binele, atunci nu facem fapte bune, pentru că voința și acțiunea sunt de la Dumnezeu; noi doar aparent (facem asta), dar în realitate Dumnezeu ni le dă; prin urmare, nici în această privință nu suntem liberi. Dar la aceasta trebuie să spunem următoarele. Cuvântul Apostolului nu spune că voința răului este de la Dumnezeu sau că voința binelui este de la Dumnezeu, așa cum înfăptuirea binelui și a răului este de la Dumnezeu, ci (el spune că de la Dumnezeu) este voința în general și acțiunea în general. După cum de la Dumnezeu avem că suntem ființe vii și că suntem oameni, tot așa se poate spune că de la Dumnezeu avem atât voința în general, cât și mișcarea în general. Însă, deși am primit toate acestea de la Dumnezeu pentru a fi ființe vii, pentru a ne mișca, de exemplu, pentru a acționa cu diferitele noastre membre, adică cu mâinile sau picioarele, ar fi greșit să spunem că am primit de la Dumnezeu vreo mișcare particulară, cum ar fi cea îndreptată spre bătăi, sau spre crimă, sau spre furtul bunurilor altuia. Am primit capacitatea generală (generică) de a ne mișca de la Dumnezeu, dar noi înșine folosim deja această capacitate de a ne mișca fie spre rău, fie spre bine. Astfel, capacitatea de a acționa, prin care suntem ființe vii, am primit-o de la Dumnezeu, iar capacitatea de a dori am primit-o de la Creator; dar noi înșine folosim deja această capacitate de a dori, precum și capacitatea de a acționa, fie spre bine, fie în direcția opusă.

20. Un alt lucru care pare să vorbească împotriva libertății voinței noastre este acea zicere apostolică în care apostolul, obiectând la sine însuși, se exprimă astfel: „De aceea, pe cine va avea milă și pe cine vrea îl va împietri. Îmi veți zice: «De ce mai găsește El încă vină?» Sau cine se împotrivește voinței Lui? Și cine ești tu, omule, să-I răspunzi lui Dumnezeu? Oare lucrul făurit va zice celui ce l-a făcut: «De ce m-ai făcut așa?» Nu are olarul putere asupra lutului, ca să facă din aceeași plămădeală un vas spre cinste și un altul spre ocară?" (Romani 9:18-21). Cineva va spune: „Dacă Dumnezeu (creează) unii spre mântuire și alții spre pieire, așa cum olarul face din aceeași plămădeală unele vase spre cinste și altele spre ocară, atunci mântuirea sau pieirea nu este în puterea noastră și nu suntem liberi. Dar următoarele trebuie spuse împotriva celui care folosește aceste cuvinte în acest fel. Poate el chiar să se gândească la apostol ca fiind contrazis de sine însuși? Nu cred că cineva ar îndrăzni să spună aceasta. Dar dacă apostolul nu spune ceea

ce este contrar lui însuși, atunci cum, conform unei astfel de înțelegeri (a zicerii citate), poate el să învinovățească și să acuze pe drept pe desfrânatul din Corint sau pe oamenii care au căzut, dar nu s-au pocăit de neînfrânare și impuritate, ... ei? Cum îi binecuvântează el pe cei pe care îi laudă pentru faptele bune, cum ar fi, de exemplu, (binecuvântează) casa lui Onisifor, zicând: „Domnul să dea milă casei lui Onisifor, căci de multe ori mi-a dat odihnă și nu s-a rușinat de lanțurile mele, ci, fiind în Roma, m-a căutat cu mare sârguință și m-a găsit. Domnul să-mi dea milă de la Domnul în ziua aceea" (2 Timotei 1:16-18). Nu este potrivit ca același apostol să mustre pe cel care a păcătuit ca fiind vrednic de învinovățire și să laude pe cel care a făcut o faptă bună ca fiind vrednic de laudă și, în același timp, să spună că rânduirea unui vas pentru o întrebuințare cinstită și a altuia pentru o întrebuințare josnică depinde de Creator, ca și cum nimic nu ar fi în puterea noastră. Și ce sens rațional există în cuvintele: „Căci toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, pentru ca fiecare să primească după ce a făcut în trup, fie bine, fie rău" (2 Corinteni 5:10)? Ce sens au aceste cuvinte, dacă cei care au făcut răul au ajuns la această stare pentru că au fost creați vase de necinste, iar cei care au trăit virtuos au făcut binele pentru că au fost pregătiți pentru aceasta de la început și au fost creați vase de cinste? Din nou: nu contrazice oare această opinie, formată de ei pe baza cuvintelor pe care le-am citat, că un vas este onorabil sau necinstit din vina Creatorului, această opinie, care se spune în alt loc: „Într-o casă mare nu sunt numai vase de aur și de argint, ci și vase de lemn și de lut; și unele sunt folosite pentru cinste, iar altele pentru necinste. Așadar, dacă cineva se curăță de acestea, va fi un vas de cinste, sfințit și folositor Stăpânului, pregătit pentru orice faptă bună" (2 Timotei 2:20-21). Căci dacă cel ce s-a curățit devine un vas onorabil, iar cel ce nu s-a curățit din neglijență devine un vas necinstit, pe cât se poate înțelege din aceste cuvinte, atunci Creatorul nu este deloc de vină (pentru aceasta).Creatorul face (unele) vase de cinste, (altele) vase de necinste, nu de la început, prin prestiință, pentru că prin prestiință El nici nu condamnă, nici nu îndreptățește (pe nimeni) dinainte, ci îi face pe cei ce s-au purificat vase de cinste, iar pe cei ce nu s-au purificat prin neglijență vase de necinste, astfel încât un vas este făcut onorabil, iar altul pe baza unor motive care preced pregătirea vaselor pentru o întrebuințare onorabilă sau pentru o întrebuințare josnică. Dacă admitem odată că numirea unui vas pentru onoare sau necinste se bazează pe cauze precedente, atunci, desigur, nu va fi deloc absurd, revenind la discuția despre suflet, să spunem că Iacov a fost iubit înainte de a primi trupul, iar Esau a fost urât înainte de a fi format în pântecele Rebecăi - pe baza unor (unor) cauze precedente.

21. În același timp, devine clar și următorul lucru. După cum olarul se ocupă de lutul de aceeași natură, din amestecul căruia se fac vase pentru o întrebuințare onorabilă și pentru o întrebuințare josnică, tot așa Dumnezeu se ocupă de sufletele de aceeași natură și, ca să spunem așa, de un singur amestec de esențe raționale și numai anumite cauze antecedente fac unele vase onorabile și altele josnice. Este adevărat, zicala: „Cine ești tu, omule, de-i răspunzi lui Dumnezeu?" pare prea dură; dar Apostolul ne învață că un om care are o relație sinceră cu Dumnezeu, este credincios și duce o viață bună, nu poate auzi cuvintele: „Cine ești tu, omule, de-i răspunzi lui Dumnezeu?" Așa a fost Moise: căci „Moise a vorbit și Dumnezeu i-a răspuns cu glas" (Exod 19:9). Dar, așa cum Dumnezeu îi răspunde lui Moise, așa îi răspunde sfântul lui Dumnezeu. Dar dacă cineva nu are o astfel de apropiere de Dumnezeu, fie pentru că a pierdut-o, fie pentru că o întreabă nu din

curiozitate, ci din ceartă, și de aceea spune: „Și de ce mai găsește el greșeli? Sau cine se va împotrivi voinței Lui?” atunci o astfel de persoană va fi vrednică de oprobriul: „Și cine ești tu, omule, de cerți cu Dumnezeu?” Dar celor care, pe baza acestei ziceri, introduc naturi diferite, trebuie spuse următoarele. Dacă își amintesc că cei care pier și cei care sunt mântuiți provin dintr-un singur amestec, iar Creatorul celor care sunt mântuiți este și Creatorul celor care pier, și dacă Cel care creează nu numai binecuvântări spirituale, ci și pământești (căci aceasta rezultă din pozițiile menționate), atunci, desigur, este posibil ca cel care a devenit acum un vas onorabil pentru niște fapte bune anterioare să devină într-o altă epocă un vas josnic, dacă nu face fapte similare potrivite unui vas onorabil; Pe de altă parte, oricine aici, din motive premergătoare acestei vieți, a devenit un vas josnic, acela, fiind corectat, în noua creație poate fi un vas onorabil, sfințit și folositor Stăpânului, gata pentru orice faptă bună. Și poate că israeliții de astăzi, pentru o viață nedemnă de originea lor nobilă, vor fi excluși din această familie, ca și cum ar fi schimbați din vase onorabile în vase josnice; Însă mulți dintre egiptenii și edomiții de astăzi, apropiindu-se de Israel, vor aduce roade din belșug, vor intra în biserica Domnului și nu vor mai fi considerați egipteni și edomiți, ci vor fi israeliți. Astfel, conform acestei învățături, unii, în conformitate cu îndrumarea voinței (lor), din rău devin buni, în timp ce alții din bine devin răi, unii rămân în bunătate sau din bunătate se ridică la mai bine, în timp ce alții rămân în rău sau: odată cu creșterea viciului, din răutate devin și mai răi.

22. Însă Apostolul într-un loc nu atribuie lui Dumnezeu faptul că un vas este făcut cinstit sau josnic, ci ne trimite totul la noi, zicând: „Cine se va curăți pe sine va fi un vas de cinste, sfințit și folositor Stăpânului, pregătit pentru orice faptă bună” (2 Timotei 2:21), dar în alt loc nu ne atribuie aceasta nouă, ci, se pare, trimite totul la Dumnezeu, zicând: „N-are olarul putere asupra lutului, ca din aceeași plămădeală să facă un vas spre o folosință cinstită și un altul spre o folosință ocară?” (Romani 9:21). Și întrucât nu există nicio contradicție în cuvintele sale, este necesar să combinăm ambele ziceri și să deducem din ambele un gând desăvârșit. Nici libertatea noastră fără cunoașterea lui Dumnezeu, nici (simpla) cunoaștere a lui Dumnezeu, fără vreo cooperare din partea noastră la bine, nu ne obligă la perfecțiune, pentru că nici libertatea fără cunoașterea lui Dumnezeu și fără folosirea demnă a acestei libertăți nu face pe nimeni un vas onorabil sau josnic, nici voința lui Dumnezeu nu rânduiește pe nimeni la onoare sau necinste, dacă pentru (o astfel de) distincție nu există niciun temei în voința noastră, înclinat spre rău sau spre bine. Aceste dovezi privind libertatea voinței ne sunt suficiente.

Capitolul doi. Despre forțele opuse

Acum trebuie să luăm în considerare din Scriptură cum forțele potrivnice sau însuși diavolul poartă război împotriva rasei umane, chemând și încurajând (pe oameni) să păcătuiască. Și, în primul rând, în Geneza, după cum se știe, este descris că șarpele a ispitit-o pe Eva. În „Înălțarea lui Moise” - această carte este menționată de Apostolul Iuda în epistola sa - arhanghelul Mihail, certându-se cu diavolul despre trupul lui Moise, spune că șarpele, fiind inspirat de diavol, a devenit cauza căderii lui Adam și a Evei. Unii pun și întrebarea cine este îngerul care a vorbit din ceruri lui Avraam: „Căci acum știu că te temi de Dumnezeu și că nu ți-ai cruțat pe fiul tău, pe singurul tău fiu, pentru Mine” (Gen. 22:12). Conform descrierii clare (din locul citat), cel care a spus despre sine că știa că

Avraam se temea de Dumnezeu și nu l-a cruțat pe fiul său iubit, așa cum spune Scriptura, a fost un înger; dar acest înger nu a spus că Avraam nu l-a cruțat pe fiul său pentru Dumnezeu, ci „pentru Mine", adică pentru Cel care a vorbit aceasta. De asemenea, este necesar să-l examinăm pe cel despre care se spune în Exod (capitolul 2) că a vrut să-l omoare pe Moise pentru că acesta din urmă a intrat în Egipt. Și apoi, cine este așa-numitul înger nimicitor și, de asemenea, cel care în cartea Leviticului este numit Apopompeius, adică expeditorul? Despre el Scriptura spune: „o sorți pentru Domnul și o sorți pentru Apopompeius, adică expeditorul" (Lev. 16.8. ediția veche). În prima carte a Regilor se spune că un duh rău l-a asuprit pe Saul (1 Samuel 18.10). În a treia carte (a Regilor), profetul Mica spune: „L-am văzut pe Domnul șezând pe scaunul Său de domnie și toată oștirea cerurilor stând cu El, la dreapta și la stânga Lui. Domnul a zis: «Cine va amăgi pe Ahab să se suie și să cadă la Ramot din Galaad?» Unul a zis așa, altul altfel. Un duh a ieșit și a stat înaintea lui și a zis: «Eu îl voi amăgi.» Domnul i-a zis: «Cu ce?» El a zis: «Voi ieși și voi fi un duh de minciună în gura tuturor proorocilor lui.» Domnul a zis: «Îl vei amăgi și vei face; du-te și fă așa.» Și iată, Domnul a pus un duh de minciună în gura tuturor acestor proorocilor tăi și Domnul a vorbit rău împotriva ta.»" (1 Regi 22:19-23). Aceste cuvinte arată lămurit că un anumit duh, din proprie voință și înclinație, a ales să ispitească și să lucreze la înșelăciune, iar Domnul a folosit acest duh pentru a-l ucide pe Ahab, care era vrednic să o sufere. Prima carte a Cronicilor spune, de asemenea: «Atunci Satana, diavolul, s-a ridicat împotriva lui… „Israel și l-a îndemnat pe David să numere copiii lui Israel" (1 Cronici 21:1). Psalmii spun, de asemenea, că un înger rău distruge unii oameni. În Eclesiastul, Solomon spune: „Dacă se aprinde mânia unui conducător împotriva ta, nu te îndepărta de locul tău, căci blândețea acoperă chiar și greșelile mari" (Eclesiastul 10:4). În cartea lui Zaharia, citim că diavolul a stat la dreapta lui Isus și i s-a împotrivit (Zaharia 3:1). Isaia spune că sabia Domnului se ridică împotriva balaurului, șarpele cel rău (Isaia 27:1). Ce putem spune despre Ezechiel, care în a doua viziune a prințului Tirului profețește foarte clar despre puterea adversă și spune, de asemenea, că balaurul locuiește în apele Egiptului? Și întreaga carte,scris despre Iov, despre ce altceva spune, dacă nu despre diavol, care a cerut să-i dea putere asupra a tot ce avea Iov, și asupra fiilor săi, și apoi asupra trupului său? Dar diavolul este biruit de răbdarea lui Iov. În această carte, Domnul ne-a spus multe în răspunsurile Sale despre puterea vrăjmașă a acestui dragon. Iată pasajele din Scripturile Vechiului Testament, câte s-ar putea aminti în prezent, acele pasaje în care sunt menționate puterile vrăjmașe sau se spune că sunt în dușmănie cu neamul omenesc, deși trebuie pedepsite mai târziu. Să luăm în considerare aceleași pasaje din Noul Testament. Aici se spune că Satana s-a apropiat de Mântuitorul, ispitindu-L (Matei 4); duhurile rele și demonii care posedau unii oameni au fost scoși de Mântuitorul din trupurile celor care sufereau, care, după cum spune Evanghelia, au fost eliberați de El. La început, diavolul a pus în inima lui Iuda gândul de a-L trăda pe Hristos, iar apoi l-a primit chiar și pe Satana întreg: căci este scris că după bucățica a intrat Satana în el (Ioan 13:2, 27). Apostolul Pavel ne învață că nu trebuie să dăm loc diavolului, ci „îmbrăcați-vă cu toată armura lui Dumnezeu", spune el, „ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului" (Efeseni 6, 11); în același timp, arată că „lupta" sfinților „nu este împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății din locurile cerești" (Efeseni 6, 12). De asemenea, spune că Mântuitorul a fost răstignit de puterile acestui veac, care trec, a căror înțelepciune, spune el, Pavel, nu o

propovăduiește (1 Corinteni 2, 6, 8). Prin toate aceste cuvinte, Dumnezeiasca Scriptură ne învață că există niște vrăjmași nevăzuți care luptă împotriva noastră și ne poruncesc să ne înarmăm împotriva lor. De aceea, unii simpli dintre credincioșii în Domnul Hristos cred că toate păcatele pe care le săvârșesc oamenii vin din aceste forțe potrivnice care încing mințile celor ce păcătuiesc, pentru că în această luptă nevăzută forțele potrivnice se dovedesc a fi superioare; și dacă, de exemplu, nu ar exista diavol, atunci nici măcar o persoană nu ar păcătui.„El spune: «Cu toată armura lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului» (Efeseni 6:11); și arată că «lupta» sfinților «nu este împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății din locurile cerești» (Efeseni 6:12). De asemenea, spune că Mântuitorul a fost răstignit de puterile acestui veac, care trec, a căror înțelepciune el, Pavel, spune că nu o propovăduiește (1 Corinteni 2:6:8). Prin toate aceste cuvinte, dumnezeiasca Scriptură ne învață că există anumiți vrăjmași nevăzuți care luptă împotriva noastră și ne poruncesc să ne înarmăm împotriva lor. De aceea, unii simpli dintre cei care cred în Domnul Hristos cred că toate păcatele pe care le săvârșesc oamenii vin din aceste forțe potrivnice, care încing mințile celor care păcătuiesc, pentru că în această luptă nevăzută forțele potrivnice se dovedesc superioare; și dacă, de exemplu, nu ar exista diavolul, atunci nici măcar o persoană nu ar păcătui.”„El spune: «Cu toată armura lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului» (Efeseni 6:11); și arată că «lupta» sfinților «nu este împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății din locurile cerești» (Efeseni 6:12). De asemenea, spune că Mântuitorul a fost răstignit de puterile acestui veac, care trec, a căror înțelepciune el, Pavel, spune că nu o propovăduiește (1 Corinteni 2:6:8). Prin toate aceste cuvinte, dumnezeiasca Scriptură ne învață că există anumiți vrăjmași nevăzuți care luptă împotriva noastră și ne poruncesc să ne înarmăm împotriva lor. De aceea, unii simpli dintre cei care cred în Domnul Hristos cred că toate păcatele pe care le săvârșesc oamenii vin din aceste forțe potrivnice, care încing mințile celor care păcătuiesc, pentru că în această luptă nevăzută forțele potrivnice se dovedesc superioare; și dacă, de exemplu, nu ar exista diavolul, atunci nici măcar o persoană nu ar păcătui.”

Însă noi vedem problema mai clar și nu credem acest lucru, având în vedere ceea ce evident rezultă din necesitatea trupească. Căci putem crede că diavolul este cauza foamei sau a setei noastre? Nimeni, presupun, nu va îndrăzni să afirme acest lucru. Dar dacă diavolul nu este cauza foamei și a setei noastre, nu este oare același lucru atunci când un om a ajuns la vârsta bărbăției și apar în el excitațiile căldurii naturale? Prin urmare, fără îndoială, rezultă că diavolul nu este cauza acelei pofte care apare în mod natural la vârsta maturității, adică a dorinței de coit, la fel cum el nu este cauza foamei și a setei. Cu siguranță, cauza acestei pofte, cel puțin, nu depinde întotdeauna de diavol; altfel ar fi necesar să credem că, dacă nu ar exista diavol, trupurile nu ar avea dorința pentru această unire. Acum să analizăm dacă, așa cum am arătat mai sus, oamenii își doresc hrana nu prin acțiunea diavolului, ci printr-un impuls natural? Și dacă nu ar exista diavolul, oare oamenii ar dobândi prin experiență o asemenea înfrânare în mâncare încât să nu depășească niciodată limita, adică ar mânca doar după nevoie și nu în cantitate mai mare decât permite rațiunea, oare oamenii nu ar păcătui atunci niciodată împotriva respectării măsurii și cumpătării în mâncare? Nu cred că oamenii ar putea respecta astfel această

cumpătare, chiar dacă nu ar exista nicio îndemnare din partea diavolului, nu cred că nimeni nu ar încălca cumpătarea și disciplina în mâncare, fără să învețe mai întâi acest lucru printr-o lungă practică și experiență. Și ce dacă? Mâncând și bând putem păcătui chiar și fără îndemn din partea diavolului. Și dacă se dovedește că nu suntem complet abstinenți și zgârciți, oare nu experimentăm ceva similar în dorința de copulație sau în gestionarea nevoilor naturale? Din partea mea, cred că același raționament poate fi aplicat și altor mișcări naturale, cum ar fi cele ale poftei, mâniei sau tristeții și, în general, la tot ceea ce încalcă măsura naturală prin lipsa de cumpătare. Astfel, următoarea considerație este acum clară. Așa cum în faptele bune voința omenească singură este insuficientă pentru săvârșirea binelui, deoarece este ridicată la orice perfecțiune prin ajutorul divin, tot așa în faptele opuse primim unele dintre semințele păcatelor din acele lucruri pe care le avem în folosința naturală. Dar de îndată ce ne permitem mai mult decât este necesar și nu ne împotrivim primelor mișcări de nemărturie, puterea vrăjmașului, profitând de această primă eroare, ne încurajează și ne încântă prin toate mijloacele, încercând să răspândească păcatele mai mult. Aceasta înseamnă că noi, oamenii, oferim motivele și începuturile păcatelor, în timp ce forțele vrăjmașe răspândesc păcatul mai larg și mai departe, dacă este posibil, până la infinit. Așa se produce, de exemplu, căderea în lăcomie. La început oamenii vor puțini bani, apoi, pe măsură ce viciul crește, se dezvoltă patima. După aceea,Când, din cauza pasiunii, a apărut deja orbirea mintală, odată cu incitarea și încurajarea forțelor ostile, o persoană nu mai dorește doar bani, ci îi fură și îi obține prin violență sau chiar prin vărsare de sânge omenesc. Că aceste extreme ale viciului provin de la demoni, acest lucru, pentru o certitudine mai solidă, se poate vedea cu ușurință și din faptul că cei chinuiți de o iubire nemăsurată, sau de o mânie nestăpânită, sau de o tristețe excesivă, nu suferă mai puțin decât cei pe care demonii îi chinuie fizic. În unele povești se spune că unii oameni au căzut în nebunie din cauza iubirii, alții din cauza mâniei, unii din cauza tristeții sau din cauza bucuriei excesive. Cred că acest lucru se întâmplă deoarece forțele potrivnice, adică demonii, primind pentru ei înșiși un loc în mintea acestor oameni, care li se dezvăluie prin nestăpânire, iau complet în stăpânire mințile lor, mai ales când nicio glorie pentru virtute nu-i determină pe acești oameni să reziste.

Faptul că există unele păcate care nu vin din forțe potrivnice, ci își au originea în înclinațiile firești ale trupului, este exprimat foarte clar de Apostolul Pavel când spune: „Firea poftește împotriva Duhului, și Duhul împotriva firii; și acestea sunt potrivnice unele altora, așa că nu faceți cele ce voiți” (Galateni 5:17). Întrucât firea poftește împotriva Duhului, iar Duhul împotriva firii, uneori avem o luptă împotriva firii și a sângelui, tocmai pentru că suntem oameni și umblăm după îndemnurile firii, și, de asemenea, pentru că uneori putem fi ispitiți doar de ispite omenești, așa cum se spune despre noi: „Nicio ispită nu v-a ajuns decât una obișnuită omenească; și credincios este Dumnezeu, care nu va îngădui să fiți ispitiți peste măsură” (1 Corinteni 10:13). Se știe că liderii luptelor nu permit celor care intră în luptă să intre în luptă unii cu alții într-un mod întâmplător și accidental, ci se unesc unii cu alții în funcție de constituția lor fizică sau de vârstă, pe baza unei examinări atente și a celei mai juste comparații, de exemplu, (unesc) băieți cu băieți, bărbați cu bărbați - într-un cuvânt, pe cei care sunt strâns înrudiți unii cu alții ca vârstă sau putere. În același mod trebuie să ne gândim la Providența Divină. Providența îi guvernează pe toți cei care intră în această arenă a vieții umane în cel mai

drept mod, în conformitate cu puterea fiecăruia, pe care numai El o știe care vede inimile oamenilor. Providența hotărăște ca unul să lupte împotriva unei astfel de ființe, altul împotriva alteia, unul pentru un astfel de timp, altul pentru o altă perioadă și ca firea să-l îndemne pe unul la una sau alta și altul la alta; Apoi Providența hotărăște ca unul să lupte împotriva uneia sau acelei forțe ostile, altul împotriva a două sau trei (forțe) împreună sau (pe rând) când împotriva uneia, când împotriva alteia (forța acestor două sau trei), și la un moment dat împotriva unei astfel de forțe și la un moment dat împotriva alteia; Providența hotărăște și după ce acțiuni fiecare trebuie să lupte împotriva unor forțe, după ce împotriva altor forțe. Vedeți dacă nu cumva acest lucru este indicat de cuvintele Apostolului: „Credincios este Dumnezeu și nu vă va lăsa să fiți ispitiți peste măsură”, adică pentru că (nu va părăsi) pe fiecare om ispitit după mărimea puterii sau abilității sale. Dar, deși am spus că, prin judecata dreaptă a lui Dumnezeu, fiecare este ispitit după mărimea puterii sale, totuși, nu se poate gândi pe această bază că cel ispitit trebuie în fiecare caz să câștige: căci nici măcar cel care luptă în arenă nu poate câștiga întotdeauna, deși, printr-o rânduială dreaptă, i se alege un adversar egal. Dar dacă puterea luptătorilor nu este egală, atunci răsplata pentru învingător va fi nedreaptă, iar vina va cădea pe nedrept asupra celui învins; de aceea, Dumnezeu ne îngăduie să fim ispitiți, dar nu peste puterile noastre, căci suntem ispitiți după puterea noastră. De asemenea, nu este scris că în ispită Dumnezeu „o va face și mai ușoară”, ci „mai ușoară, ca să o puteți îndura” (1 Corinteni 10:13).Însă, dacă folosim această ocazie dată nouă de Dumnezeu într-un mod leneș sau bun, stă în puterea noastră, căci este sigur că în fiecare ispită avem puterea să o îndurăm, dacă numai folosim puterea dată nouă într-un mod corect. Căci nu este același lucru să ai puterea de a birui și să birui, așa cum însuși Apostolul a lămurit prin cea mai precaută expresie, spunând că Dumnezeu va da „ușurare, ca să o puteți îndura” și nu pur și simplu „să o îndurați”, căci mulți nu o îndură, ci sunt învinși în ispită. Dumnezeu nu dă ca să o putem îndura, altfel evident că nu ar exista luptă, ci ca noi să o „putem” îndura. Și noi, din partea noastră, datorită facultății liberului arbitru, folosim această putere dată nouă pentru a putea învinge; o folosim fie cu sârguință, și atunci învingem, fie cu lene, și atunci suferim înfrângerea. Dar dacă ni s-ar da oportunitatea deplină a unei victorii neclintite, astfel încât să nu putem fi învinși în niciun fel, atunci care ar fi sensul luptei pentru cel care nu poate fi învins? Sau ce merit are victoria, când inamicul este lipsit de capacitatea de a se apăra și de a câștiga? Dacă, însă, oportunitatea victoriei ni se dă tuturor în mod egal și stă în puterea noastră să folosim această oportunitate, adică fie cu sârguință, fie cu lene, atunci atât vina celui învins, cât și răsplata învingătorului vor fi juste. Astfel, din propriul nostru raționament, cred, a devenit clar că există unele păcate pe care le săvârșim fără nicio îndemnare din partea celor răi și există alte păcate care ne atrag la un anumit exces și nemăsurare, atunci când sunt provocate de forțele malefice. Prin urmare, trebuie să luăm acum în considerare întrebarea cum produc însele forțele opuse aceste excitații în noi?Astfel, din cel mai bun raționament al nostru, cred, a devenit clar că există unele păcate pe care le săvârșim fără nicio îndemnare din partea celor răi și există alte păcate care ne atrag la un anumit exces și nemăsurare, atunci când sunt provocate de forțele malefice. Prin urmare, acum trebuie să ne ocupăm de întrebarea cum produc forțele opuse în sine aceste excitații în noi?Astfel, din cel mai bun raționament al nostru, cred, a devenit clar că există unele păcate pe care le săvârșim fără nicio îndemnare din partea celor răi și există alte păcate care ne atrag la un anumit exces și nemăsurare,

atunci când sunt provocate de forțele malefice. Prin urmare, acum trebuie să ne ocupăm de întrebarea cum produc forțele opuse în sine aceste excitații în noi?

Constatăm că gândurile care vin din inimile noastre, sau amintirile despre evenimente, sau ideile despre lucruri și fapte, uneori provin din noi înșine, alteori sunt stârnite de forțe potrivnice și alteori sunt sugerate de Dumnezeu sau de sfinții îngeri. Dar poate că acest lucru pare fabulos dacă nu este confirmat de mărturiile Scripturii divine. Astfel, David mărturisește despre originea gândurilor din noi înșine în Psalmi, spunând: „Mânia omului se va întoarce spre slava Ta: Tu vei opri ce-i mai rămâne din mânia lui" (Ps. 75:11). Același fapt că gândurile provin de obicei din forțe potrivnice este mărturisit de Solomon în Eclesiastul în felul următor: „Dacă se aprinde mânia unui stăpânitor împotriva ta, nu te îndepărta de locul tău; căci blândețea acoperă chiar și greșelile mari" (Eclesiastul 10:4). Și Apostolul Pavel mărturisește același lucru, spunând: „răsturnând gândurile și orice lucru înalt care se ridică împotriva cunoașterii" lui Hristos (2 Cor. 10:4-5). David mărturisește despre originea gândurilor de la Dumnezeu în Psalmi, spunând: „Ferice de omul a cărui putere este în Tine și în inima căruia cărările sunt îndreptate către Tine" (Ps. 84:6). Și Apostolul spune că Dumnezeu a pus „în inima lui Tit" (2 Cor. 8:16). Ceva este insuflat și în inimile oamenilor de către îngeri, buni și răi. Acest lucru este indicat de îngerul care l-a însoțit pe Tobie, precum și de cuvântul profetului, care spune: „Și îngerul care vorbea cu mine mi-a zis" (Zah. 1:14). Același lucru este indicat și de cartea Păstorului; Aici se spune că fiecare dintre oameni este însoțit de doi îngeri, iar dacă în inimile noastre apar gânduri bune, atunci aceste gânduri, după Păstor, sunt sugerate de un înger bun, dar dacă sunt opuse, atunci aceasta este sugestia unui înger rău. Și Barnaba proclamă același lucru în epistola sa, când spune că există două căi, una este calea luminii, cealaltă a întunericului, care, spune el, sunt guvernate de anumiți îngeri: calea luminii sunt îngerii lui Dumnezeu, iar calea întunericului sunt îngerii lui Satan. Totuși, de la sugestia binelui sau a răului către inimile noastre, trebuie să credem că nu ni se întâmplă nimic altceva decât doar entuziasm și agitație, chemându-ne fie la bine, fie la rău. Dar când o forță malefică începe să ne incite la rău, putem respinge sugestiile malefice, ne putem împotrivi celui mai rău sfat și nu putem comite nimic criminal. Și, pe de altă parte, când puterea divină ne cheamă la bine, nici noi nu putem urma (această chemare). În ambele cazuri, ne păstrăm liberul arbitru. Am spus mai sus că fie prin Providența Divină, fie prin forțe adverse, ni se sugerează anumite amintiri, fie de lucruri bune, fie de lucruri rele. Astfel, în cartea Esterei se relatează că Artaxerxe nu și-a amintit de slujbele dreptului Mardoheu, dar într-o noapte, obosit de insomnie, a primit de la Dumnezeu gândul de a-și aminti evenimentele remarcabile consemnate în anale; după ce a întrebat din aceste anale despre meritele lui Mardoheu, a ordonat ca dușmanul său Haman să fie spânzurat și ca el însuși (Mardoheu) să-i aducă onoruri mărețe, iar întregului popor al sfinților i-a acordat mântuirea de pericolul care deja îi amenința.Trebuie să ne gândim că puterea împotrivitoare a diavolului a inspirat memoria preoților și cărturarilor cu ceea ce au spus când au venit la Pilat: „Doamne, ne aducem aminte că amăgitorul acela, pe când era încă viu, a zis: «După trei zile voi învia»" (Matei 27:63). Gândul lui Iuda de a-L trăda pe Domnul Mântuitor nu venea nici el numai din răutatea minții sale, căci Scriptura mărturisea că „diavolul pusese deja în inima lui (a lui Iuda) să-L vândă" (Ioan 13:2). De aceea, pe bună dreptate învață și Solomon, zicând: „Păzește-ți inima cu toată sârguința" (Prov. 4:23). Și Apostolul Pavel spune: „De aceea,

trebuie să luăm mai mult aminte la cele ce am auzit, ca să nu cădem” (Evrei 2:1). El mai spune: „Nu dați loc diavolului” (Efeseni 4, 27), arătând prin aceasta că printr-o anumită acțiune sau printr-o oarecare nepăsare se dă loc în suflet diavolului, astfel încât, odată intrat în suflet, fie ne ia în stăpânire, fie, neputând să ia în stăpânire complet, cel puțin spurcă sufletul, aruncând asupra noastră săgețile sale de foc, care uneori ne rănesc adânc, iar alteori doar ne înfierbântă. Desigur, rareori și doar puțini oameni sting aceste săgeți de foc ale lui, ca să nu primească răni de la ele; anume, cel ce este acoperit cu cel mai sigur și mai puternic scut al credinței le stinge. Cât despre cuvintele din Epistola către Efeseni: „Căci nu avem de luptat împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva domniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății în locurile cerești” (Efeseni 6, 12), acestea trebuie înțelese în acest fel. Apostolul a spus: „lupta noastră”, adică lupta (o duc) eu, Pavel, și voi, efesenii, precum și toți cei care nu au luptă cu carne și sânge: acești oameni luptă împotriva domniilor și puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestei lumi, nu ca corintenii, care încă luptau cu carne și sânge, care abia fuseseră biruiti de ispita omenească.Cât despre cuvintele din Epistola către Efeseni: „Căci noi nu avem de luptat împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva căpeteniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății din locurile cerești” (Efeseni 6, 12), acestea trebuie înțelese astfel. Apostolul a spus: „lupta noastră”, adică lupta (este) între mine, Pavel, și voi, efesenii, precum și toți cei care nu aveți luptă cu carnea și sângele: acești oameni se luptă împotriva căpeteniilor și a puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, nu cum a fost cu corintenii, care încă se luptau cu carnea și sângele, care abia fuseseră ispitiți de om.Cât despre cuvintele din Epistola către Efeseni: „Căci noi nu avem de luptat împotriva cărnii și a sângelui, ci împotriva căpeteniilor, împotriva puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății din locurile cerești” (Efeseni 6, 12), acestea trebuie înțelese astfel. Apostolul a spus: „lupta noastră”, adică lupta (este) între mine, Pavel, și voi, efesenii, precum și toți cei care nu aveți luptă cu carnea și sângele: acești oameni se luptă împotriva căpeteniilor și a puterilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, nu cum a fost cu corintenii, care încă se luptau cu carnea și sângele, care abia fuseseră ispitiți de om.

Dar nu trebuie să credem că fiecare om în parte luptă împotriva tuturor acestor forțe potrivnice; căci a îndura o luptă împotriva lor deodată, cred, este imposibil pentru orice om, chiar dacă ar fi sfânt; și dacă acest lucru s-ar întâmpla într-un fel, ceea ce cu siguranță nu se poate întâmpla, este imposibil ca natura umană să-l suporte fără cel mai mare rău pentru ea însăși. Căci dacă, de exemplu, vreo cincizeci de soldați spun că sunt amenințați cu o luptă împotriva altor cincizeci de soldați, acest lucru nu trebuie înțeles ca însemnând că fiecare dintre ei va lupta împotriva (tuturor) celor cincizeci (dușmani); totuși, fiecare dintre ei spune pe bună dreptate că se confruntă cu o luptă împotriva a cincizeci (dușmani), și anume, toți împotriva tuturor. În același fel, trebuie să înțelegem cuvintele apostolului (despre) că toți luptătorii și soldații lui Hristos trebuie să lupte împotriva tuturor (acestora) enumerați de el: fiecare (trebuie să lupte), dar - fie fiecare în parte va trebui să lupte doar împotriva forțelor potrivnice individuale, fie, așa cum s-a dovedit mai sus, Dumnezeu cel drept (Însuși) va fi un asistent în această luptă. Cred că natura umană are o anumită măsură. Și deși s-a spus despre Pavel: „el este vasul Meu ales” (Faptele Apostolilor 9:15), deși porțile iadului nu vor birui împotriva lui Petru, deși

Moise este prieten al lui Dumnezeu, totuși niciunul dintre ei nu ar fi putut rezista deodată întregii mulțimi de forțe potrivnice fără propria lor nimicire, dacă puterea Celui singur care a zis: „îndrăzniți, Eu am biruit lumea” (Ioan 16:33) n-ar fi lucrat în el. În nădejdea în El, apostolul Pavel a spus cu încredere: „Pot toate în Hristos, care mă întărește” (Filipeni 4:13). Și iarăși: „Am muncit mai mult decât toți ceilalți; totuși nu eu, ci harul lui Dumnezeu, care este cu mine” (1 Corinteni 15:10). Conștient fiind de această putere supraomenească, desigur, care lucra și vorbea în el, Pavel a spus: „Căci sunt bine încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici puterile, nici lucrurile de acum, nici cele viitoare, nici înălțimea, nici adâncimea, nici o altă făptură nu vor fi în stare să ne despartă de dragostea lui Dumnezeu, care este în Hristos Isus, Domnul nostru” (Romani 8:38-39). Căci numai firea omenească, cred, nu poate purta război împotriva îngerilor, împotriva înălțimii, adâncimii și a restului creației. Dar când simte că Dumnezeu este prezent și locuiește în ea, atunci, în nădejdea ajutorului divin, va spune: „Domnul este lumina și mântuirea mea: de cine să mă tem? Domnul este tăria vieții mele: de cine să mă înspăimânt? Chiar dacă vor veni împotriva mea cei răi, potrivnicii și vrăjmașii mei, ca să-mi mănânce trupul, se vor împiedica și vor cădea. Chiar dacă o oștire s-ar strânge împotriva mea, inima mea nu se va teme; chiar dacă se va ridica război împotriva mea, tot mă voi încrede” (Psalmul 24:1-3). De aceea cred că omul, probabil, nu poate niciodată învinge forța adversă de unul singur, fără ajutor divin. De aceea se spune că îngerul s-a luptat cu Iacov (Gen. 32:24). Înțelegem aceasta ca însemnând că lupta îngerului cu Iacov nu este același lucru cu lupta împotriva lui Iacov. Dar cel care a slujit drept cauză a mântuirii lui Iacov, care, aflând de prosperitatea lui, i-a dat chiar numele Israel, se luptă cu el, adicăîmpreună cu el este în luptă și îl ajută în luptă; iar cel împotriva căruia a luptat, împotriva căruia a avut lupta, a fost, fără îndoială, (altcineva). De asemenea, Pavel nu a spus că avem o luptă cu principatele și cu puterile, ci împotriva principatelor și a puterilor (împotriva stăpânirilor, împotriva puterilor). Prin urmare, dacă Iacov a luptat, atunci, fără îndoială, a luptat împotriva uneia dintre acele forțe care, conform învățăturii lui Pavel, sunt în vrăjmășie și ridică bătălii împotriva neamului omenesc, în special împotriva sfinților. De aceea, Scriptura spune despre el că „s-a luptat cu îngerul și s-a întărit în Dumnezeu” (Gen. 32:24,28. Ediție veche). Aceasta înseamnă că lupta a fost îndurată cu ajutorul unui înger, iar răsplata pentru desăvârșire îl înalță pe învingător la Dumnezeu.

Nu trebuie să credem că isprăvi de acest fel se realizează prin puterea trupească și prin exerciții în arta competiției: nu, (în această luptă) duhul luptă împotriva duhului, așa cum indică Pavel, spunând că avem o luptă împotriva domniilor și puterilor și a stăpânitorilor întunericului acestei lumi. Dar însăși metoda luptei trebuie înțeleasă în acest fel. Când ni se aduc pierderi, pericole, reproșuri și calomnii, forțele opuse fac acest lucru nu pentru a ne supune doar acestor nenorociri, ci pentru a ne aduce prin intermediul lor fie la o mare mânie, fie la o tristețe excesivă, fie la o disperare extremă, sau, ceea ce este cu siguranță mai important, pentru a ne forța, obosiți și copleșiți de melancolie, să ne plângem de Dumnezeu, ca și cum El ar guverna viața umană în mod imparțial și nedrept; puterile opuse se străduiesc să ne facă, sub influența tuturor acestor ispite, fie să slăbim în credință, fie să cădem din speranță, fie să fim forțați să ne retragem de la adevărul dogmelor și să acceptăm să gândim ceva nelegiuit despre Dumnezeu. Ceva similar este scris despre Iov, (și anume) când (se spune că) diavolul I-a cerut lui Dumnezeu să i se dea

putere asupra averii lui Iov. Această poveste ne învață că, dacă suntem uneori loviți de astfel de pierderi de proprietăți, nu suntem supuși unor atacuri accidentale; la fel, nu este întâmplător că unul dintre noi este dus în robie, nici nu este întâmplător că sunt distruse casele în care sunt îngropați cei dragi ai noștri. În toate aceste evenimente, fiecare credincios ar trebui să spună: „N-ați avea nicio putere împotriva Mea, dacă nu v-ar fi fost dată de sus" (Ioan 19:11). Iată, casa lui Iov nu ar fi căzut peste fiii lui, dacă diavolul nu ar fi dobândit mai întâi putere asupra lor; și călăreții nu ar fi atacat în trei cete pentru a-i lua cămilele sau boii și alte animale, dacă nu ar fi fost mișcați de acel duh căruia i-au supus voința lor, devenind astfel slujitorii lui. Și astfel, ceea ce părea a fi foc sau ceea ce era luat drept fulger, cu siguranță nu ar fi căzut peste oile lui Iov, dacă diavolul nu i-ar fi zis mai întâi lui Dumnezeu: „Nu l-ai împrejmuit tu pe el, casa lui și tot ce are de jur împrejur? Ci întinde-ți mâna și atinge-te de tot ce are, și te va binecuvânta?" (Iov 1:10-11).

Toate acestea arată că tot ce se întâmplă în lumea aceasta și este considerat indiferent, fie că este trist sau nu, se întâmplă, deși nu de la Dumnezeu, dar, totuși, nu fără Dumnezeu, întrucât Dumnezeu nu numai că nu interzice forțelor rele și vrăjmașe să vrea să facă aceasta, ci le permite să facă acest lucru doar în anumite momente și cu anumite persoane. Astfel, în aceeași carte a lui Iov se spune că tocmai la un moment dat s-a hotărât să-l smerească pe Iov înaintea altor oameni și să-i dea casa spre jefuire păcătoșilor. De aceea, Dumnezeiasca Scriptură ne învață să primim tot ce ni se întâmplă ca lucrare a lui Dumnezeu, știind că fără Dumnezeu nimic nu se întâmplă. Și că aceasta este așa, adică fără Dumnezeu nimic nu se întâmplă, cum ne putem îndoi de aceasta, când Domnul și Mântuitorul proclamă și spune: nu se vând oare două vrăbii pentru un asarin? Și niciuna din ele nu va cădea la pământ fără voia Tatălui vostru, Care este în ceruri (Matei 10, 29). Necesitatea ne-a obligat să ne îndepărtăm mai mult decât am putea de lupta pe care forțele potrivnice o duc împotriva oamenilor: și anume, am discutat despre nenorocirile care se abat asupra neamului omenesc, adică despre ispitele acestei vieți, așa cum spune Iov: „Nu este oare toată viața omului pe pământ o ispită?" (Iov 7:1, ediția veche), și am discutat despre aceasta pentru a arăta mai clar cum apar aceste ispite și cum trebuie cineva să se gândească cu pioșenie la ele. Acum să vedem cum se abat oamenii în continuare spre păcatul cunoașterii false sau în ce scop forțele potrivnice luptă de obicei împotriva noastră și prin intermediul acestei cunoașteri false?

Capitolul trei. Despre tripla înțelepciune

Sfântul apostol, dorind să ne învețe ceva măreț și tainic despre cunoaștere și înțelepciune, spune în prima epistolă către Corinteni: „Noi rostim înțelepciune printre cei desăvârșiți, dar nu înțelepciunea veacului acestuia, nici a conducătorilor veacului acestuia, care vor trece. Ci rostim Înțelepciunea lui Dumnezeu, tainică, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veacuri, spre slava noastră, și pe care niciunul dintre conducătorii veacului acestuia n-a cunoscut-o. Căci, dacă ar fi cunoscut-o, n-ar fi răstignit pe Domnul slavei" (1 Corinteni 2:6-8). În acest loc, dorind să arate diferențele dintre înțelepciuni, apostolul scrie că există o oarecare înțelepciune a lumii acesteia și o oarecare înțelepciune a conducătorilor veacului acesteia și că Înțelepciunea lui Dumnezeu este distinctă de amândouă. Dar când apostolul spune „înțelepciunea conducătorilor

veacului acesteia", cred că nu vorbește despre o înțelepciune comună a tuturor conducătorilor veacului acesteia, ci mi se pare că indică o înțelepciune specială a fiecărui conducător al acestei lumi. Și iarăși, când spune: „propovăduim Înțelepciunea lui Dumnezeu întru taină, Înțelepciunea ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veacuri spre slava noastră", trebuie să luăm în considerare următoarele: este oare această Înțelepciune a lui Dumnezeu, care era ascunsă de alte veacuri și generații și nu era cunoscută fiilor oamenilor, așa cum este acum descoperită sfinților ei apostoli și proroci, este aceeași înțelepciune, după cuvintele apostolului, care era mai înainte de venirea Mântuitorului, din care a fost înțelept Solomon? Însuși cuvântul Mântuitorului proclamă că învățătura Mântuitorului este mai mare decât înțelepciunea lui Solomon; anume, (Mântuitorul) spune: „Aici este mai mare decât Solomon" (Matei 12, 42). Aceste cuvinte arată că cei pe care Mântuitorul i-a învățat au învățat ceva mai mult decât știa Solomon. Dar dacă cineva spune că Mântuitorul, deși știa mai multe, nu a împărtășit mai mult altora decât Solomon, atunci cum putem împăca (cu această opinie) și recunoaște ca fiind consistente următoarele cuvinte ale Sale: „Împărăteasa din Sud se va ridica la judecată cu această generație și o va condamna, căci ea a venit de la marginile pământului să audă înțelepciunea lui Solomon; și iată, unul mai mare decât Solomon este aici." Astfel, există înțelepciune în această lume și poate că există înțelepciune în fiecare prinț individual al acestei lumi. În ceea ce privește Înțelepciunea singurului Dumnezeu, credem că se poate spune că aceasta a acționat mai puțin în oamenii din vechime și din Vechiul Testament, ci a fost revelată din ce în ce mai clar prin Hristos. Cu toate acestea, vom trata problema Înțelepciunii lui Dumnezeu la locul ei potrivit.

Acum să luăm în considerare puterile opuse, și anume, cum ele ridică acele bătălii prin care se insuflă în minților omenești cunoștințe false, iar sufletele, crezând că găsesc (în ea) înțelepciune, sunt duse la înșelăciune. De aceea, consider necesar să spun și să definesc ce este înțelepciunea acestei lumi și ce este înțelepciunea prinților acestei lumi, astfel încât prin această definiție să putem ști cine sunt părinții acestei înțelepciuni sau a acestor înțelepciuni. Așadar, cred, așa cum s-a spus mai sus, că înțelepciunea acestei lumi este diferită de înțelepciunile care aparțin prinților acestei lumi: prin intermediul acestei înțelepciuni, se pare, că ceea ce aparține acestei lumi este înțeles și cuprins; dar nu se preocupă deloc de cunoașterea Divinității, sau a esenței lumii, sau a oricăror obiecte superioare, sau a rânduirii unei vieți bune și binecuvântate. Așa este, de exemplu, întreaga artă poetică, cum sunt gramatica, retorica, geometria, muzica, împreună cu care (la acest fel de înțelepciune) poate trebuie inclusă și medicina. În toate aceste arte, trebuie să ne gândim, se află înțelepciunea acestei lumi. Prin înțelepciunea prinților acestei lumi înțelegem, de exemplu, filosofia egipteană, așa-numita secretă și ascunsă, astrologia caldeenilor și indienilor, care promit cea mai înaltă cunoaștere, precum și numeroasele și variatele opinii ale grecilor despre Divinitate. În Sfânta Scriptură găsim că fiecare națiune are prințul său; astfel, în Daniel (capitolul 10) citim că există un anumit prinț al regatului persan și un alt prinț al regatului grecesc, iar însăși succesiunea poveștii arată clar că aceștia nu sunt oameni, ci niște forțe. De asemenea, profetul Ezechiel indică foarte clar că prințul Tirului este o putere spirituală (Ezechiel 26). Aceste puteri și alte puteri de același fel au fiecare propria lor înțelepciune și își stabilesc propriile dogme și diverse opinii. Când L-au văzut pe Domnul și Mântuitorul făgăduind și predicând că a venit în lumea aceasta ca să distrugă toate dogmele care purtau în mod fals numele cunoașterii, atunci,

neștiind cine se ascunde în El, au început îndată să uneltească împotriva Lui: „Împărații pământului se așează și conducătorii fac sfat împreună împotriva Domnului și împotriva Unsului Său” (Psalmul 2:2). Cunoscând aceste uneltiri ale lor și înțelegând planurile lor împotriva Fiului lui Dumnezeu, pentru că L-au răstignit pe Domnul slavei, apostolul spune: „Noi grăim înțelepciune printre cei desăvârșiți, dar nu o înțelepciune a veacului acestuia, nici a conducătorilor veacului acestuia, care trec. Ci grăim înțelepciunea lui Dumnezeu, tainică, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai dinainte de veacuri, spre slava noastră, și pe care n-a cunoscut-o niciunul dintre conducătorii veacului acestuia. Căci, dacă ar fi știut, n-ar fi răstignit pe Domnul slavei” (1 Corinteni 2:6-8).

Este necesar să investigăm dacă înțelepciunea prinților acestei lumi, cu care încearcă să-i facă pe oameni să bea, este sugerată oamenilor de forțe opuse cu dorința de a prinde și de a face rău, sau dacă este predată (lor) doar din greșeală, adică fără nicio intenție de a face rău cutare sau cutarei persoane: poate că prinții acestei lumi înșiși își consideră înțelepciunea adevărată și, prin urmare, doresc să-i învețe și pe alții ceea ce ei înșiși recunosc ca adevăr? Consider că este mai probabilă cea de-a doua variantă. La urma urmei, de exemplu, scriitorii greci sau conducătorii diferitelor erezii acceptă mai întâi ei înșiși eroarea unei învățături false ca adevăr și decid singuri că această învățătură conține adevărul, apoi încearcă să-i convingă pe alții de ceea ce ei înșiși recunosc ca adevăr. În același mod, trebuie să ne gândim, procedează și prinții acestei lumi, în care lume anumite puteri spirituale au primit conducerea asupra anumitor popoare și, prin urmare, sunt numiți prinți ai acestei lumi. Pe lângă acești prinți speciali, există și anumite energii ale acestei lumi, adică anumite forțe spirituale, care au o anumită activitate, a cărei îndeplinire au ales-o singuri, conform libertății voinței lor. Aceste forțe îi aparțin prinții care produc înțelepciunea acestei lumi; astfel încât, de exemplu, există o anumită energie și forță specială care inspiră poezia, o altă forță care inspiră geometria, și astfel fiecare artă și fiecare știință de acest fel este comunicată printr-o forță specială. Foarte mulți dintre greci credeau că arta poetică (chiar) nu poate exista fără o frenezie a minții, de aceea în istoriile lor se relatează că uneori așa-numiții profeți dintre ei erau brusc cuprinși de spiritul unei nebunii. Apoi, există și printre greci ceea ce se numește divin (divini), care, sub influența demonilor care îi guvernează, dau răspunsuri în versuri măsurate cu măiestrie. În mod similar, așa-numiții magicieni sau vrăjitori, după ce i-au chemat pe demoni să vorbească băieților încă de o vârstă fragedă, uneori îi obligau să vorbească în versuri dintr-o poezie, minunată și uimitoare pentru toți. Acest lucru se face, trebuie presupus, în felul următor. Așa cum sufletele sfinte și imaculate, dedicându-se lui Dumnezeu cu deplină dispoziție și cu toată puritatea, păzindu-se neatins de orice infecție demonică, purificându-se printr-o abstinența puternică și fiind îmbogățite cu cunoștințe pioase și religioase, prin toate acestea primesc o parte din divinitate și sunt considerați vrednici de harul profeției și al altor daruri divine: tot așa, trebuie presupus, și oamenii care se fac potriviți puterilor opuse, și anume printr-o viață activă sau prin învățături dragi și plăcute lor, primesc inspirație de la aceste puteri și devin părtași la înțelepciunea și învățătura lor. Drept urmare, se întâmplă să fie umpluți de sugestiile celor cărora li s-au înrobit mai întâi.

Nu este de prisos să acordăm atenție și celor care propovăduiesc despre Hristos diferit de regula Scripturii: oare puterile potrivnice au lucrat împotriva credinței lui Hristos cu o

intenție vicleană, atunci când au născocit niște opinii fabuloase și în același timp nelegiuite, sau, auzind cuvântul lui Hristos, nu au avut puterea fie să-l alunge din adâncurile conștiinței lor, fie să-l păstreze în puritate și sfințenie, și tocmai din acest motiv au introdus diverse erori, contrare regulii adevărului creștin, prin mijlocirea vaselor lor corespunzătoare și, ca să spunem așa, prin profeții lor? Este mai bine să credem că puterile care s-au îndepărtat de Dumnezeu, acești apostați și fugari, compun aceste erori ale învățăturii false și (aceste) înșelăciuni ca urmare a însăși corupției minților și voințelor lor, sau din invidia celor care sunt meniți să se ridice, prin cunoașterea adevărului, la acel grad din care ei înșiși au scris, compun pentru a împiedica un astfel de progres. Astfel, din multe indicii se dezvăluie clar că sufletul omenesc, cât timp se află în acest trup, poate percepe diverse influențe, adică influențele diferitelor duhuri, rele și bune. Mai mult, sufletul percepe acțiunile duhurilor rele în două moduri. Uneori, duhurile iau complet în stăpânire mințile oamenilor, astfel încât nu le permit celor posedați să înțeleagă sau să gândească absolut nimic; așa sunt, de exemplu, cei numiți de obicei posedați, pe care îi vedem nebuni și frenetici; așa au fost cei care, conform relatării Evangheliei, au fost vindecați de Mântuitorul. Uneori, duhurile rele, prin sugestii dușmănoase, corup sufletul simțitor și gânditor cu felurite gânduri și sfaturi viclene: un exemplu este Iuda, condus de sugestia diavolului la crima trădării, așa cum proclamă Scriptura, zicând: „diavolul a pus deja în inima lui Iuda Iscarioteanul să-L vândă” (Ioan 13:2). Dimpotrivă, când un om este îndemnat și chemat la bine și inspirat la lucruri cerești și dumnezeiești, atunci primește energia, adică influența duhului bun. Așa au acționat sfinții îngeri și Dumnezeu Însuși în profeți, chemându-i și îndemnându-i la bine prin sugestii sfinte, prin care însă dorința sau refuzul de a-L urma pe Cel care chema la lucrurile cerești și dumnezeiești a rămas, desigur, în voința și dispoziția omului. Din această distincție clară aflăm în ce fel sufletul este îndemnat de prezența unui duh bun: sub influența inspirației nu este supus tulburării sau corupției minții și nu este lipsit de libera decizie a voinței sale. Un exemplu pot servi toți profeții sau apostolii, care au servit răspunsuri divine fără nicio tulburare a minții. Faptul că duhurile bune, prin sugestiile lor, cheamă memoria umană la amintirea lucrurilor mai bune, am arătat deja mai sus, când i-am pomenit pe Mardoheu și Artaxerxe.

Cred că este necesar să cercetăm în continuare cauzele prin care sufletul omenesc este mișcat când de puterile bune, când de cele rele. Presupun că cauzele acestei împrejurări preced chiar și această naștere trupească, așa cum arată Ioan, care se juca și sărea în pântecele mamei sale, când glasul salutului Mariei a ajuns la urechile Elisabetei, mama sa; așa cum dovedește și profetul Ieremia, care, chiar înainte de formarea sa în pântecele mamei sale, era cunoscut de Dumnezeu și, înainte de a ieși din pântece, a fost sfințit de El și, pe când era încă un băiat, a primit harul profeției. Și, dimpotrivă, se știe că unii au fost sub puterea duhurilor vrăjmașe de la o vârstă fragedă, și anume, unii s-au născut cu un demon, alții, conform relatării unor povești demne de încredere, au profețit din copilărie, iar alții din copilărie au suferit de un demon numit Python, adică un ventriloc. Cel care afirmă că tot ce se întâmplă în lume este guvernat de providența lui Dumnezeu, așa cum ne învață și credința noastră, poate răspunde cu privire la toate aceste fenomene în așa fel încât să înlăture orice acuzație de nedreptate împotriva providenței, dar numai, mi se pare, poate răspunde în niciun alt mod decât prin recunoașterea anumitor cauze precedente pentru aceste fenomene, și anume, unele crime pe care sufletele le-au comis

prin gândurile sau faptele lor chiar înainte de naşterea în trup, pentru care au fost condamnate pe bună dreptate de providenţa divină la această suferinţă. Sufletul posedă întotdeauna liber arbitru, indiferent dacă se află în acest trup sau în afara trupului, iar liberul arbitru este întotdeauna îndreptat fie spre bine, fie spre rău; fără nicio mişcare, bună sau rea, gândirea raţională, adică mintea sau sufletul, nu poate exista niciodată. Aceste mişcări servesc probabil drept cauze pentru merite chiar înainte ca sufletele să fi făcut ceva în această lume şi, în conformitate cu aceste merite sau defecte, Providenţa divină determină sufletele, de la naştere însăşi şi chiar, s-ar putea spune, înainte de naştere, să îndure fie binele, fie răul. Acest lucru a fost spus despre ceea ce se întâmplă oamenilor, aparent, de la naştere însăşi sau chiar înainte de apariţia lor în această lume. Cât despre ceea ce este sugerat sufletului, adică gândirii omeneşti, de către diverse duhuri şi ceea ce îl îndrumă fie spre bine, fie spre rău, trebuie să credem că pentru aceste sugestii există uneori anumite cauze care preced naşterea trupească. Dar uneori mintea trează atrage la sine ajutorul duhurilor bune şi, prin respingerea de la sine a oricărui rău, şi, dimpotrivă, mintea nepăsătoare şi leneşă, fiind mai puţin atentă, dă loc acelor duhuri care, ca nişte tâlhari, pândesc în ascuns şi încearcă să atace sufletele omeneşti imediat ce văd locul dat de nepăsare, aşa cum spune Apostolul Petru: „Protivnicul nostru, diavolul, umblă ca un leu care răcneşte, căutând pe cine să înghită” (1 Petru 5:8). De aceea, zi şi noapte trebuie să ne păzim inima cu toată prudenţa şi să nu dăm loc diavolului, ci trebuie să facem totul pentru ca slujitorii lui Dumnezeu, adică duhurile chemate la moştenirea mântuirii, să-şi găsească un loc în noi, astfel încât să intre cu bucurie în lăcaşul sufletului nostru şi, locuind cu noi,ne-ar călăuzi cu sfaturile lor, dacă ar găsi locuinţa inimii noastre împodobită cu veşmântul virtuţii şi al sfinţeniei. Dar destul cu aceste reflecţii fezabile asupra forţelor care sunt în război cu rasa umană.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Dar este necesar să investigăm şi de ce sufletul omenesc este îndemnat la diverse lucruri de o forţă sau alta? El crede că meritele unor oameni au precedat unirea lor cu trupurile lor, aşa cum arată exemplul lui Ioan, care a sărit în pântecele mamei sale când Elisabeta, ca răspuns la salutul Mariei, s-a recunoscut nedemnă să converseze cu ea. Apoi el (Origen) adaugă: „Dimpotrivă, chiar şi copiii şi aproape pruncii sunt plini de duhuri rele şi (de la ei) primesc inspiraţia ghicitorilor şi a prezicătorilor, astfel încât chiar şi demonul pitonic îi ia în stăpânire pe unii din copilărie. Dar nu se poate afirma că sunt abandonaţi de providenţa lui Dumnezeu, deşi nu au făcut nimic pentru care să îndure o astfel de nebunie; este imposibil să afirmăm acest lucru pentru cineva care recunoaşte că nimic nu se realizează fără Dumnezeu, ci totul este guvernat de adevărul Său.”)

Capitolul patru. Despre ispitele umane

Acum, cred că nu trebuie să rămânem tăcuţi cu privire la ispitele omeneşti, care uneori se nasc din carne şi sânge, sau din înţelepciunea cărnii şi a sângelui, despre care se spune că este vrăjmaşă lui Dumnezeu. După ce vom expune doctrina acelor ispite care sunt numite mai mult decât omeneşti, adică pe care le experimentăm de la principate şi puteri, şi de la stăpânitorii întunericului acestei lumi, şi de la duhurile cereşti ale desfrânării, precum şi de la duhurile rele şi demonii necuraţi, vom spune şi dacă este adevărată părerea unora, că fiecare om are două suflete. În această întrebare, cred că este potrivit să examinăm

dacă există altceva în noi, oamenii care sunt alcătuiți din suflet și trup și un duh vital, care are propria sa agitație și agitație, atrăgându-ne spre rău. Unii pun de obicei tocmai această întrebare: nu ar trebui să recunoaștem în noi, ca să spunem așa, două suflete: unul divin și ceresc, iar celălalt inferior? Sau suntem înclinați și atrași spre rele care sunt plăcute trupului, pentru că suntem uniți cu trupurile? Și trupurile, după cum se știe, sunt prin natura lor muritoare și complet neînsuflețite, deoarece corpul material este animat de noi, adică de suflete, și este cu siguranță opus și ostil spiritului. Sau, în al treilea rând, este sufletul nostru, așa cum credeau unii greci, unul în esență, dar alcătuit din mai multe părți, iar o parte a lui se numește rațională, o alta irațională, iar acea parte pe care o numesc irațională, la rândul ei, este împărțită în două patimi - poftă și mânie? Așadar, în ceea ce privește sufletul, așa cum am găsit, unii au aceste trei opinii expuse mai sus. Totuși, aceea dintre aceste opinii pe care, așa cum am spus, au susținut-o unii filozofi greci, și anume că sufletul este tripartit, această opinie, după cum văd, nu este suficient confirmată de autoritatea Scripturii divine. Cât despre celelalte două opinii, există unele pasaje din Scripturile divine care par să li se aplice.

Dintre aceste opinii, să luăm în considerare mai întâi ceea ce unii obișnuiesc să susțină, și anume că există două suflete în noi: unul bun și ceresc, celălalt inferior și pământesc, și că sufletul mai bun vine din cer; tocmai acest suflet i-a dat lui Iacov victoria asupra lui Esau în pântecele mamei sale prin poticnirea fratelui său (Gen. 25), în Ieremia a fost sfințit de la naștere (Ier. 1), iar în Ioan a fost umplut cu Duhul Sfânt chiar din pântecele (mamei sale). Sufletul inferior, în opinia lor, este conceput împreună cu trupul din sămânța trupească și, prin urmare, nu poate trăi sau exista separat de trup și de aceea, spun ei, acest suflet este adesea numit carne. Cuvintele: „carnea poftește împotriva Duhului” (Galateni 5:17) nu se referă la carne, ci tocmai la acest suflet, care este propriu-zis sufletul cărnii. De asemenea, încearcă să-și confirme opinia cu cuvintele din cartea Leviticului: „viața oricărui trup este sângele lui” (Lev. 17:14). Întrucât sângele, fiind vărsat în tot trupul, dă viață trupului, atunci, spun ei, acel suflet, care se numește sufletul oricărui trup, este prezent în sânge. De aceea, cuvintele (apostolului) despre trupul care se luptă cu duhul și duhul cu trupul și zicala: „viața oricărui trup este sângele lui”, în opinia lor, numesc cu nume diferite una și aceeași înțelepciune trupească, deoarece există un anumit duh material care nu este supus legii lui Dumnezeu și nu poate fi supus ei, deoarece are înclinații pământești și pofte trupești. În opinia lor, apostolul a spus și următoarele cuvinte despre acest duh material: „Văd o altă lege în mădularele mele, care se luptă împotriva legii minții mele și mă face rob legii păcatului, care este în mădularele mele” (Romani 7:23). Cineva le va obiecta că aceasta se spune despre natura trupească, deoarece prin natura sa trupul este într-adevăr muritor, dar are, cum spun ei, un simț sau o înțelepciune care este vrăjmașă lui Dumnezeu sau se luptă împotriva spiritului și, din această cauză, se poate spune că însăși carnea are, ca să zicem, un glas care strigă împotriva foamei, a setei, a frigului, împotriva oricărei suferințe fie din exces, fie din lipsă. Dar ei vor încerca să rezolve și să respingă această obiecție; vor arăta că există foarte multe alte pasiuni ale sufletului, care prin originea lor sunt complet independente de trup și totuși spiritul este vrăjmaș lor; astfel sunt: ambiția, lăcomia, gelozia, invidia, mândria și altele asemenea. Văzând că mintea sau spiritul uman se luptă cu toate aceste pasiuni, ei presupun că cauza tuturor acestor rele nu este în nimic altceva, ci tocmai în acest suflet, ca să zicem, trupesc, născut din sămânță, despre care am vorbit mai sus.

Pentru a confirma această opinie, ei citează de obicei mărturia apostolului: „Lucrările firii pământești sunt vădite, și anume: adulterul, curvia, necurăția, desfrânarea, idolatria, vrăjitoria, ura, certurile, geloziile, izbucnirile de mânie, dezbinările, ispitele, ereziile, invidia, uciderile, bețiile, chefurile și cele asemenea lor” (Galateni 5:19-21). Dar toate acestea, spun ei, își au originea în nevoia trupească sau în plăcerea trupească și, prin urmare, nu se poate crede că toate aceste mișcări aparțin substanței,neavând suflet, adică trup. La fel, cuvintele apostolului: „Luați seama la chemarea voastră, fraților: cât de puțini dintre voi sunteți înțelepți după trup” (1 Cor. 1:26), pot fi aparent interpretate în așa fel încât să existe o anumită înțelepciune trupească și materială specială, iar înțelepciunea după duh este diferită de ea, dar înțelepciunea trupească, desigur, nu ar putea fi numită înțelepciune dacă nu ar exista un suflet al trupului, căruia îi aparține ceea ce se numește înțelepciunea trupului. Pe lângă aceasta, ei spun următoarele. Dacă „trupul poftește împotriva Duhului, iar Duhul împotriva trupului, așa că nu faceți cele ce voiți” (Galateni 5:16), atunci ce vrea să spună apostolul când spune: „nu faceți cele ce voiți”? Desigur, spun ei, aceste cuvinte nu se aplică duhului, deoarece dorința duhovnicească nu este interzisă. Dar nu se pot aplica aceste cuvinte nici trupului, pentru că dacă trupul nu are propriul său suflet, atunci, fără îndoială, nu are poftă. Rămâne, așadar, să admitem că aceasta se spune despre dorința unui astfel de suflet, care poate avea propria sa dorință, vrăjmașă dorinței duhului. Dacă este așa, atunci, evident, voința acestui suflet este ceva intermediar între trup și duh și, fără îndoială, slujește și ascultă de unul dintre cele două, pe care alege să le slujească. Dacă se dăruiește plăcerilor trupești, atunci îi face pe oameni carnali; dar dacă se unește cu duhul, atunci îi ajută pe oameni să fie în duh și, prin urmare, să fie numiți spirituali. La aceasta, se pare, indică apostolul când spune: „Voi însă nu sunteți în trup, ci în duh” (Romani 8:9). Așadar, trebuie să ne întrebăm ce este anume această voință, intermediară între trup și duh, distinctă de voința trupului și de voința duhului? Fără îndoială, tot ceea ce aparține, cum se spune, duhului constituie voința duhului și tot ceea ce se numește faptele trupului constituie voința trupului. Ce este atunci voința sufletului, care este distinctă de voința duhului și de voința trupului și este numită externă (în raport cu ambele)? Îndemnându-ne să nu o împlinim, apostolul spune: „Nu faceți ce vreți”. Aceste cuvinte par să indice că nu trebuie să ne agățăm de niciunul dintre aceste două obiecte, nici de trup, nici de spirit. Dar cineva va spune că este cu siguranță mai bine pentru suflet să-și împlinească propria voință decât să împlinească voința trupului; în același fel este mai bine pentru el să împlinească voința duhului decât propria voință; de ce spune atunci apostolul: „Nu faceți ce vreți”? La urma urmei, în lupta care se dă între trup și spirit, victoria nu rămâne întotdeauna de partea spiritului, căci se știe că în foarte multe cazuri trupul câștigă mâna.„ceea ce voiți” (Galateni 5:16), atunci ce vrea să spună apostolul când spune: „nu faceți ce voiți”? Desigur, spun ei, aceste cuvinte nu se aplică duhului, deoarece voința duhovnicească nu este interzisă. Dar nu se pot aplica aceste cuvinte și trupului, deoarece dacă trupul nu are suflet propriu, atunci, fără îndoială, nu are voință. Prin urmare, rămâne să admitem că aceasta se spune despre voința unui astfel de suflet, care poate avea propria sa poftă, vrăjmașă voinței duhului. Dacă este așa, atunci, evident, voința acestui suflet este ceva mediu între trup și duh și, fără îndoială, slujește și ascultă de unul dintre cei doi, pe care alege să-l slujească. Dacă se deda plăcerilor trupești, atunci îi face pe oameni carnali; dar dacă se unește cu duhul, atunci îi ajută pe oameni să fie în duh și, prin urmare, să fie numiți duhovnicești. Apostolul arată, aparent, la aceasta când spune: „Voi însă nu sunteți în trup, ci în Duh”

(Romani 8:9). Trebuie, așadar, să ne întrebăm care este această voință este, care este intermediară între carne și duh și este distinctă de voința cărnii și de voința duhului. Este sigur că tot ceea ce se spune că aparține duhului este voința duhului și tot ceea ce se numește lucrări ale cărnii este voința cărnii. Ce este atunci voința sufletului, distinctă de voința duhului și de voința cărnii și numită externă (în raport cu ambele)? Îndemnându-ne să nu o împlinim, apostolul spune: „Nu faceți ce voiți”. Se pare că aceste cuvinte indică faptul că nu trebuie să ne agățăm de niciunul dintre aceste două obiecte - nici de carne, nici de duh. Dar cineva va spune că a-ți împlini propria voință este cu siguranță mai bine pentru suflet decât a împlini voința cărnii; în același fel, este mai bine pentru el să împlinească voința duhului decât propria voință; de ce spune atunci apostolul: „Nu faceți ce voiți”? Căci în lupta care se dă între carne și duh, victoria nu rămâne întotdeauna de partea duhului, căci se știe că În foarte multe cazuri, carnea câștigă mâna.„ceea ce voiți” (Galateni 5:16), atunci ce vrea să spună apostolul când spune: „nu faceți ce voiți”? Desigur, spun ei, aceste cuvinte nu se aplică duhului, deoarece voința duhovnicească nu este interzisă. Dar nu se pot aplica aceste cuvinte și trupului, deoarece dacă trupul nu are suflet propriu, atunci, fără îndoială, nu are voință. Prin urmare, rămâne să admitem că aceasta se spune despre voința unui astfel de suflet, care poate avea propria sa poftă, vrăjmașă voinței duhului. Dacă este așa, atunci, evident, voința acestui suflet este ceva mediu între trup și duh și, fără îndoială, slujește și ascultă de unul dintre cei doi, pe care alege să-l slujească. Dacă se deda plăcerilor trupești, atunci îi face pe oameni carnali; dar dacă se unește cu duhul, atunci îi ajută pe oameni să fie în duh și, prin urmare, să fie numiți duhovnicești. Apostolul arată, aparent, la aceasta când spune: „Dar voi nu sunteți în trup, ci în Duh” (Romani 8:9). Trebuie, așadar, să ne întrebăm care este această voință este, care este intermediară între carne și duh și este distinctă de voința cărnii și de voința duhului. Este sigur că tot ceea ce se spune că aparține duhului este voința duhului și tot ceea ce se numește lucrări ale cărnii este voința cărnii. Ce este atunci voința sufletului, distinctă de voința duhului și de voința cărnii și numită externă (în raport cu ambele)? Îndemnându-ne să nu o împlinim, apostolul spune: „Nu faceți ce voiți”. Se pare că aceste cuvinte indică faptul că nu trebuie să ne agățăm de niciunul dintre aceste două obiecte - nici de carne, nici de duh. Dar cineva va spune că a-ți împlini propria voință este cu siguranță mai bine pentru suflet decât a împlini voința cărnii; în același fel, este mai bine pentru el să împlinească voința duhului decât propria voință; de ce spune atunci apostolul: „Nu faceți ce voiți”? Căci în lupta care se dă între carne și duh, victoria nu rămâne întotdeauna de partea duhului, căci se știe că În foarte multe cazuri, carnea câștigă mâna.adică voința firii pământești. Ce este atunci voința sufletului, care este distinctă de voința duhului și de voința firii pământești și este numită exterioară (în raport cu ambele)? Îndemnându-ne să nu o împlinim, apostolul spune: „Nu faceți ce vreți”. Se pare că aceste cuvinte indică faptul că nu trebuie să ne agățăm de niciunul dintre aceste două obiecte - nici de fire, nici de duh. Dar cineva va spune că este cu siguranță mai bine pentru suflet să-și facă voia proprie decât să facă voia firii pământești; în același fel, este mai bine pentru el să facă voia duhului decât voia sa proprie; de ce spune atunci apostolul: „Nu faceți ce vreți”? La urma urmei, în lupta care se dă între fire și duh, victoria nu rămâne întotdeauna de partea duhului, căci se știe că în foarte multe cazuri firea pământească câștigă mâna.adică voința firii pământești. Ce este atunci voința sufletului, care este distinctă de voința duhului și de voința firii pământești și este numită exterioară (în raport cu ambele)? Îndemnându-ne să nu o împlinim, apostolul spune: „Nu

faceți ce vreți”. Se pare că aceste cuvinte indică faptul că nu trebuie să ne agățăm de niciunul dintre aceste două obiecte - nici de fire, nici de duh. Dar cineva va spune că este cu siguranță mai bine pentru suflet să-și facă voia proprie decât să facă voia firii pământești; în același fel, este mai bine pentru el să facă voia duhului decât voia sa proprie; de ce spune atunci apostolul: „Nu faceți ce vreți”? La urma urmei, în lupta care se dă între fire și duh, victoria nu rămâne întotdeauna de partea duhului, căci se știe că în foarte multe cazuri firea pământească câștigă mâna.

Însă, din moment ce am intrat într-un discurs profund, în care este necesar să examinăm din toate părțile tot ce poate fi luat în considerare (pe acest subiect), să vedem dacă acest loc nu poate fi explicat în acest fel. Este mai bine pentru suflet să urmeze duhul în acest caz, când duhul (deja) a învins trupul; pare mai rău pentru el să urmeze trupul, când trupul (încă) se luptă împotriva spiritului și încearcă să atragă sufletul la sine. Dar poate că este mai util pentru suflet să fie în puterea trupului decât să rămână în propriile sale dispoziții; căci nefiind, cum se spune, nici fierbinte, nici rece, ci rămânând într-o stare de mijloc de oarecare căldicel, își poate găsi convertirea încet și cu greu. Dar dacă sufletul se lipește de trup, atunci, saturat și plin de acele nenorociri pe care le suferă uneori din cauza viciilor carnale, ca și cum ar fi obosit de cea mai grea povară a necumpătării și a poftei, se poate întoarce mai ușor și mai repede de la impuritățile materiale la dorința cerească și frumusețea spirituală. Trebuie să ne gândim că acesta este sensul cuvintelor apostolului, că duhul se luptă împotriva firii și firea împotriva duhului, astfel încât nu facem ceea ce vrem: fără îndoială, în ultimele cuvinte este indicat ceea ce este în afara voinței duhului și în afara voinței firii. Cu alte cuvinte, se poate spune că este mai bine pentru un om să fie fie în virtute, fie în viciu, decât în niciuna. Între timp, nefiind încă îndreptat către duh și nefiind una cu el și, în același timp, agățându-se de trup și gândindu-se la lucruri carnale, sufletul, se pare, nu se află nici într-o stare bună, nici într-una evident rea, ci, s-ar putea spune, este ca un animal. Dar este mai bine pentru el, dacă acest lucru este posibil, să se agațe de duh și să devină spiritual. Dar dacă acest lucru este imposibil, atunci este mai util pentru el chiar să urmeze viciul carnal decât să rămână în firea sa și să fie în starea unui animal lipsit de rațiune. Am raționat despre aceasta, dorind să luăm în considerare diverse opinii; În aceasta ne-am dat mai mult la o parte decât am fi vrut, ca să nu pară că suntem ignoranți cu privire la acele îndoieli pe care oamenii le trezesc de obicei atunci când întreabă dacă există în noi, pe lângă acest suflet ceresc și rațional, un alt suflet care este prin natura sa vrăjmaș față de acesta și se numește fie carne, fie înțelepciunea cărnii, fie sufletul cărnii.

Acum să vedem ce răspund de obicei apărătorii ideii că în noi există o singură mișcare și o singură viață a unuia și aceluiași suflet, a cărui mântuire sau distrugere, în funcție de acțiunile sale, i se atribuie. Și, mai întâi, să vedem ce fel de suferință mentală experimentăm atunci când simțim în noi înșine că suntem sfâșiați în părți separate, când are loc un fel de luptă a gândurilor în inimile noastre și ce probabilități ni se par,

care ne înclină când spre una, când spre alta, și când ne mustră, când ne aprobă. Nu este o exagerare să numim rea acea minte care are o judecată variată, contradictorie și inconsistentă cu ea însăși; totuși, exact asta se întâmplă cu toți oamenii atunci când trebuie să raționeze despre un subiect necunoscut și să prevadă sau să sfătuiască ce este

mai corect sau mai util de ales. Așadar, nu este nimic surprinzător dacă două probabilități, reciproc contradictorii și sugerând opuse, trag spiritul în direcții diferite. De exemplu, dacă reflecția îndeamnă pe cineva la credință și la frica de Dumnezeu, atunci nu se poate spune că (în acest caz) carnea este în dușmănie cu spiritul: nu, ci spiritul este atras de diverse lucruri, atâta timp cât nu știe ce este adevărat și util. În același fel, când, să presupunem, trupul înclină spre poftă, dar cea mai bună intenție se opune acestor impulsuri, atunci nu trebuie să credem că o viață specială se luptă cu o altă viață, ci natura trupească, plină de lichid seminal, tânjește să golească membrul prin emisie. Căci nu trebuie să credem că o forță opusă sau o viață a unui alt suflet ne stârnește setea și ne face să bem, sau că ne produce foamea și ne îndeamnă să mâncăm. Dar, așa cum mâncarea și băutura sunt necesare și eliminate de mișcările naturale ale corpului, în același fel, umezeala sămânței naturale, după ce s-a adunat pentru un anumit timp în locul ei, se străduiește să elimine și să iasă. Și această (ejectare) este atât de independentă de acțiunea oricărei alte excitații, încât uneori se întâmplă chiar de la sine. Și acești oameni înțeleg cuvintele despre lupta trupului cu spiritul în așa fel încât obiceiul, sau nevoia, sau plăcerea trupului, atrăgând o persoană, o distrage și o îndepărtează de la lucrurile divine și spirituale. Într-adevăr, distrași de nevoia trupească, nu avem nicio ocazie să ne ocupăm de lucrurile divine și veșnice. Pe de altă parte, se spune că sufletul, ocupat cu lucrurile divine și spirituale și unit cu spiritul, se rezistă trupului, deoarece nu-i permite să se delecteze cu plăceri și să înoate în desfătări care sunt în mod natural plăcute trupului. În același fel înțeleg ei zicala: „umbră trupească este vrăjmășie împotriva lui Dumnezeu” (Romani 8:7). Conform interpretării lor, aceste cuvinte nu înseamnă că trupul are cu adevărat un suflet sau o înțelepciune proprie; ci, așa cum suntem obișnuiți să spunem că pământului îi este sete și vrea să bea apă, folosind cuvântul „a duce lipsă” nu în sens propriu, ci în sens figurat, sau spunem că o casă vrea să fie restaurată și multe alte lucruri similare: exact în același fel trebuie să înțelegem înțelepciunea trupească sau zicala că „trupul poftește cele potrivnice Duhului”. De obicei, ei adaugă zicala: „Glasul sângelui fratelui tău strigă către Mine din pământ” (Geneza 4:10). Ceea ce strigă către Dumnezeu nu este sângele vărsat în sens propriu, ci în sens figurat se spune că sângele strigă atâta timp cât pedeapsa este încă necesară pentru cel care varsă sângele. Și cuvintele Apostolului: „Văd o altă lege în mădularele mele, care se luptă împotriva legii minții mele” (Romani 7, 23) le înțeleg ca și cum Apostolul ar fi spus:Cine vrea să studieze cuvântul lui Dumnezeu este distras, distras și împiedicat de nevoile și cerințele trupești, inerente trupului ca un fel de lege, astfel încât, în timp ce studiază înțelepciunea, nu poate contempla tainele divine cu toată atenția.

Printre faptele firii însă sunt indicate ereziile, invidia, disputele și altele asemenea. Ei înțeleg această indicație ca însemnând că sufletul, prin supunerea față de patimile trupești, devenind grosolan în sentimentele sale, fiind asuprit de greutatea viciilor și negândindu-se la nimic subtil și spiritual, devine, spun ei, carne și, astfel, împrumută numele de la ceea ce arată mai mult zel și înclinație. Își completează investigația cu o altă întrebare: cine poate fi indicat sau cine poate fi numit creatorul acestui sentiment rău, numit sentimentul firii, căci, conform învățăturii lor, nu trebuie să credem în niciun alt creator al sufletului și al firii, în afară de Dumnezeu? Și dacă spunem că bunul Dumnezeu, în însăși creația Sa, a creat ceva potrivnic Sie Însuși, atunci acest lucru, desigur, se va dovedi a fi absurd. Căci dacă este scris că „mintea trupească (filosofia) este

vrăjmășie împotriva lui Dumnezeu", și numim această filosofare creată din însăși creația, atunci va fi evident necesar să spunem că Dumnezeu Însuși a creat o anumită natură vrăjmașă ei înșiși, care nu se poate supune Lui și legii Sale, dacă numai recunoaștem filosofarea despre care se spune aceasta ca fiind spirituală. Dar dacă acceptăm această opinie, atunci cum ne vom deosebi de cei care recunosc că sufletele sunt create diferit în natură și prin natură trebuie fie să piară, fie să fie mântuite? O astfel de învățătură, desigur, îi place doar ereticilor, care compun aceste născociri, neștiind cum să dovedească cu înțelepciune și evlavie adevărul lui Dumnezeu. Pe cât posibil, am prezentat în numele diferiților oameni ceea ce se poate spune despre fiecare opinie în parte sub formă de reflecție. Cititorul să aleagă dintre acestea ce gând este mai bine să accepte.

Capitolul cinci. Că lumea a început în timp

Printre definițiile bisericești există o alta care, conform siguranței istoriei noastre, este că această lume a fost creată și a început să existe la un anumit timp și, din cauza corupției sale, trebuie mântuită, așa cum este anunțat tuturor în doctrina împlinirii lumii. Prin urmare, nu pare superfluu să repetăm puțin despre începutul lumii. Cât despre mărturia Scripturilor, pare foarte ușor de dovedit această doctrină. Chiar și ereticii, deși nu sunt de acord în multe alte puncte, par să fie de acord unii cu alții în această privință, cedând autorității Scripturii. Ce altceva ne poate învăța Scriptura despre crearea lumii, așadar, în afară de faptul că Moise a scris despre originea ei? Este adevărat că narațiunea lui Moise conține mai mult decât pare să arate narațiunea istorică; conține cel mai mare sens spiritual și sub un anumit văl al literei se ascund lucruri misterioase și profunde: dar, cu toate acestea, discursul naratorului arată că tot ce este vizibil a fost creat la un anumit timp. Iacov proclamă mai întâi sfârșitul lumii când le mărturisește fiilor săi: „Adunați-vă", fii ai lui Iacov, „și vă voi arăta ce se va întâmpla în zilele de pe urmă" (Gen. 49:1) sau după zilele de pe urmă. Aceasta înseamnă că, dacă există zile de pe urmă sau un timp după zilele de pe urmă, atunci zilele care au început trebuie neapărat să înceteze. David vorbește și el astfel: „Cerurile vor pieri, dar Tu vei rămâne; toate se vor învechi ca o haină și, ca o veșmânt, le vei schimba și te vei schimba". „Dar Tu ești același și anii Tăi nu vor avea sfârșit" (Psalmul 102:27-28). Însuși Domnul și Mântuitorul nostru mărturisește că lumea a fost creată atunci când spune: „Cel ce a făcut de la început bărbat și femeie i-a zidit" (Matei 19:4). Și din nou, spunând că „cerul și pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu vor trece" (Matei 24:35), El indică faptul că lumea este stricăcioasă și trebuie să se sfârșească. Apostolul indică, de asemenea, clar spre sfârșitul lumii atunci când spune: „căci făptura a fost supusă deșertăciunii, nu de voie, ci din pricina celui ce a supus-o, în nădejdea că și făptura aceasta va fi izbăvită din robia stricăciunii, întru slobozenia slavei fiilor lui Dumnezeu" (Romani 8:20-21), și, de asemenea, când spune din nou: „chipul acestei lumi trece" (1 Corinteni 7:31). Dar prin expresia că făptura este supusă deșertăciunii, Apostolul indică și începutul ei. Într-adevăr, dacă făptura este supusă deșertăciunii într-o oarecare nădejde, atunci este supus, desigur, dintr-un motiv; și ceea ce are o cauză are în mod necesar un început. Căci creatura nu s-ar putea supune deșertăciunii fără niciun început, iar creatura care nu începuse să slujească nu putea spera la eliberarea din robia stricăciunii. În dumnezeiasca Scriptură se pot găsi, dacă cineva va

„scârțâi în voie”, foarte multe alte ziceri de același fel, care spun că lumea are un început și va avea un sfârșit.

Dacă cineva nu este de acord cu autoritatea Scripturii sau a credinței noastre în această privință, îl întrebăm dacă crede că Dumnezeu poate înțelege toate lucrurile sau nu. A spune că nu poate este evident o nelegiuire. Dar dacă trebuie să spună că Dumnezeu înțelege toate lucrurile, atunci este clar că aceste „toate lucrurile” au un început și un sfârșit, deoarece pot fi înțelese. Căci ceea ce nu are niciun început nu poate fi înțeles deloc; căci acolo unde nu există un început, posibilitatea cunoașterii este la fel de infinit de îndepărtată și de amânată pe cât se va extinde mintea înainte.

Însă de obicei ni se fac obiecții și ni se spun următoarele: Dacă lumea a început să existe de la un anumit timp, atunci ce a făcut Dumnezeu înainte de începutul lumii? Căci este impiu și în același timp absurd să numim natura lui Dumnezeu inactivă sau nemișcată sau să credem că bunătatea nu a făcut odată binele și că atotputernicia nu a avut odată nicio putere (asupra a nimic). Așa că de obicei ni se fac obiecții atunci când spunem că această lume a primit un început în timp și chiar, pe baza mărturiei Scripturii, calculăm anii existenței sale. Și nu cred că vreunul dintre eretici ar putea răspunde cu ușurință la aceste obiecții din punctul de vedere al doctrinei lor.

Vom răspunde consecvent, păstrând regulile evlaviei: vom spune că Dumnezeu nu a început să acționeze pentru prima dată când a creat această lume vizibilă; ci credem că, așa cum va exista o altă lume după distrugerea acestei lumi, tot așa au existat alte lumi înainte de existența acestei lumi. Vom confirma ambele prin autoritatea Scripturii divine. Că va exista o altă lume după această lume, ne învață Isaia, zicând: „Cerul cel nou și pământul cel nou, pe care le voi face, vor fi neîncetat înaintea Mea, zice Domnul” (Isaia 66:22). Și că au existat alte lumi înainte de această lume, arată Eclesiastul, zicând: „Ce a fost, aceea va fi; și ce s-a făcut, aceea se va face; și nu este nimic nou sub soare. Există ceva despre care se zice: Iată, aceasta este nouă; dar aceasta a fost deja în veacurile care au fost înainte de noi” (Eclesiastul 1:9-10). Aceste mărturii dovedesc ambele împreună, adică că veacurile au fost înainte (această lume) și vor fi după (ea). Totuși, nu trebuie să ne gândim că există mai multe lumi împreună, ci alte lumi vor primi un început după această lume, despre care nu mai este nevoie să vorbim în detaliu, deoarece am făcut deja acest lucru mai sus.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „După părerea noastră, a existat o altă lume înaintea acestei lumi și va exista o altă lume după ea. Vrei să afli că după distrugerea acestei lumi va exista o altă lume? Ascultă ce spune Isaia: «Cerul cel nou și pământul cel nou, pe care le voi face, vor fi întotdeauna înaintea feței Mele». Vrei să știi că înainte de crearea acestei lumi au existat alte lumi în trecut? Ascultă Eclesiastul: «Ce a fost va fi și ce s-a făcut se va face și nu este nimic nou sub soare. Există ceva despre care se spune: iată, aceasta este nouă; dar aceasta a fost deja în veacurile care au fost înaintea noastră». Această mărturie afirmă că lumile nu numai că au fost, ci vor și exista și că nu există toate împreună și nu simultan, ci una după alta”).

În opinia mea, nu putem ignora faptul că Sfânta Scriptură numește crearea lumii cu un anumit nume nou și special: ea numește această creare (katabole) a lumii. În latină, această expresie a fost tradusă în mod inexact prin cuvântul constitutio (constituție) a lumii. În greacă, (katabole) înseamnă mai degrabă răsturnare, adică dărâmare, ceea ce în latină, așa cum am spus, a fost tradus în mod inexact prin cuvântul constitutio ca fiind constituția lumii. Astfel, în Evanghelia după Ioan, în cuvintele Mântuitorului: „și va fi în zilele acelea necaz, cum n-a mai fost de la întemeierea lumii" (Matei 24:21; Marcu 13:19), cuvântul „constituție" constitutio traduce grecescul (katabole), ceea ce trebuie înțeles așa cum am arătat mai sus. Același cuvânt este folosit de apostol în Epistola sa către Efeseni, când spune (despre Dumnezeu): „precum ne-a ales mai înainte de întemeierea lumii" (Efeseni 1:4), creația lumii o numește aici catabolen, iar acest nume trebuie înțeles în sensul în care l-am explicat mai sus. Așadar, se pare că trebuie să ne întrebăm ce anume indică acest nou nume? Cred că sfârșitul și desăvârșirea sfinților va consta în starea lor nevăzută și veșnică, cred pe baza unei examinări a acestui sfârșit în sine, așa cum am demonstrat adesea în cărțile precedente. Într-o stare similară, trebuie să credem, și creaturile erau mai înainte. Dar dacă au avut același început ca și sfârșitul lor, atunci, fără îndoială, de la început se aflau într-o stare nevăzută și veșnică. Dacă este așa, atunci este evident că ființele raționale au coborât dintr-o stare superioară într-una inferioară, și nu numai sufletele care au câștigat această (coborâre) prin diversitatea mișcărilor lor, ci și acele ființe care au fost coborâte dintr-o stare superioară și invizibilă într-una inferioară și vizibilă pentru slujba întregii lumi, deși nu de bunăvoie: „căci creația a fost supusă deșertăciunii, nu de bunăvoie, ci din pricina celui ce a supus-o – în nădejde" (Romani 8:20). Astfel, tocmai soarele, luna, stelele, îngerii au primit însărcinarea de a sluji lumii și acele suflete care, ca urmare a unor abateri extreme ale minții, au primit nevoia acestor corpuri grosiere și dense: tocmai de dragul acestor ființe, pentru care acest lucru era necesar, a fost rânduită și această lume vizibilă. Astfel, cuvântul (katabole) indică aparent coborârea tuturor ființelor în general dintr-o stare superioară într-una inferioară. Însă toată creația are nădejdea eliberării din robia stricăciunii, când fiii lui Dumnezeu, căzuți și risipiți, vor fi adunați laolaltă și când celelalte rânduri vor împlini în această lume ceea ce numai artistul tuturor, Dumnezeu, știe. Cât despre lume, trebuie să ne gândim că a fost creată în așa fel și atât de măreț încât să poată primi atât toate sufletele așezate în această lume spre învățătură, cât și toate puterile destinate să fie cu ele, să le conducă și să le ajute. Căci toate creaturile raționale sunt de o singură natură, așa cum confirmă multe dovezi. Numai prin această învățătură poate fi apărat adevărul lui Dumnezeu în toate dispozițiile lui Dumnezeu referitoare la aceste creaturi, deoarece, conform acestei învățături, fiecare creatură are în sine rațiunile pentru care se află în această sau alta ordine a vieții.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Cred că locuința divină și adevărata odihnă cerească ar trebui considerate acea odihnă în care creaturile raționale locuiau și se bucurau de vechea fericire înainte de a coborî în locurile inferioare - înainte de a se muta din invizibil în vizibil și, după ce au căzut pe pământ, au început să aibă nevoie de trupuri grosolane. Ca urmare a acestei căderi, Dumnezeu Creatorul a creat pentru ele trupuri corespunzătoare locurilor inferioare și a aranjat această lume vizibilă; pentru mântuirea și îndreptarea celor căzuți, El a trimis slujitori în această lume - astfel încât unii dintre ei (în mod constant) au ocupat anumite locuri și au servit nevoilor lumii, iar alții au îndeplinit

cu grijă îndatoririle care le-au fost atribuite în anumite momente speciale, despre care Dumnezeu Creatorul știe. Printre primele, cele mai înalte locuri din lume au fost primite de soarele, luna și stelele, pe care apostolul le numește creatură. Această creatură este supusă deșertăciunii prin faptul că este îmbrăcată în trupuri grosolane și este supusă vederii. Cu toate acestea, „Ea a fost supusă deșertăciunii, nu de bunăvoie, ci prin voia Celui care a supus-o în nădejde."

„Alții (miniștri) slujesc guvernarea lumii în locuri diferite și în momente diferite, cunoscute doar artistului, noi credem că aceștia sunt îngeri."

„Providența guvernează această ordine a lucrurilor în întreaga lume. În acest caz, unele puteri sunt doborâte din regiunile superioare, altele cad treptat la pământ; unele cad de bunăvoie, în timp ce altele sunt doborâte cu forța; unele acceptă de bunăvoie servicii pentru a da o mână de ajutor celor care cad, în timp ce altele sunt forțate împotriva voinței lor să rămână atât de mult timp în serviciul acceptat."

„Din aceasta rezultă că, prin cauza diferitelor mișcări, se creează lumi diferite, iar după această lume locuită de noi va exista o altă lume, în multe privințe diferită (de aceasta). În feluritele căderi și succese, în recompense pentru virtuți și în pedepse pentru vicii, atât în vremurile prezente, cât și în cele viitoare, precum și în toate timpurile, trecute și străvechi, nimeni altcineva nu poate distribui pedeapsa, precum și îndruma totul către un singur scop, în afară de Dumnezeu, Creatorul a toate. El cunoaște motivele pentru care permite unora să fie călăuziți de voința lor și să cadă de la cele mai înalte grade la cele mai joase și începe să-i viziteze pe alții și, ca și cum le-ar da o mână de ajutor, îi ridică treptat la starea lor anterioară și îi așază pe cele mai înalte grade").

Așadar, Dumnezeu a stabilit această rânduială a lumii ulterior; dar deja de la începutul lumii El a prevăzut intențiile și faptele - atât ale celor care, datorită căderii minții, au meritat să intre în trupuri, cât și ale celor care au fost duși de patima pentru cele văzute, și ale celor care au fost siliți de bunăvoie sau de nevoie să slujească celor care au căzut în această stare, au fost siliți de Cel Care i-a supus în nădejde. Unii, neînțelegând și neînțelegând că diversitatea acestei rânduieli a fost stabilită de Dumnezeu pe baza unor acțiuni anterioare ale liberului arbitru, cred că tot ce se întâmplă în această lume se împlinește fie din întâmplare, fie din necesitate fatală și că nimic nu depinde de voința noastră. De aceea, ei nu pot recunoaște providența ca fiind nevinovată.

Am spus că toate sufletele care sunt în această lume au nevoie de mulți slujitori, conducători sau ajutoare. Dar în vremurile din urmă, lumea era amenințată de un sfârșit iminent și întreaga rasă umană era înclinată spre distrugerea finală, deoarece nu numai cei care erau guvernați, ci și cei cărora le fusese încredințată grija guvernării deveniseră slabi. Atunci lumea nu a mai avut nevoie de un astfel de ajutor sau de astfel de protectori, ci avea nevoie de ajutorul Autorului și Creatorului ei Însuși, pentru ca El să poată restaura unora arta ascultării, care fusese pierdută și neglijată, și altora arta guvernării. De aceea, singurul Fiu al lui Dumnezeu, care era Cuvântul și Înțelepciunea Tatălui, deși era cu Tatăl în slava pe care o avea înainte de a fi lumea, S-a smerit și, luând chip de rob, S-a făcut ascultător până la moarte, pentru a-i învăța ascultarea pe cei care puteau moșteni

mântuirea numai prin ascultare; El a restaurat și legile încălcate ale domniei și guvernării, când a supus toți vrăjmașii sub picioarele Sale, pentru ca să-i poată învăța pe conducătorii înșiși regulile guvernării tocmai prin faptul că El trebuie neapărat să domnească până când Îi va pune pe vrăjmași sub picioarele Sale și va nimici pe cel din urmă vrăjmaș - moartea. Dar El a venit, așa cum am spus, să restaureze arta nu numai a guvernării, sau a domniei, ci și a ascultării, El Însuși împlinind mai întâi ceea ce dorea de la alții; prin urmare, nu numai că a devenit ascultător de Tatăl până la moartea pe cruce, ci la sfârșitul veacului, cuprinzând în Sine pe toți cei care au fost supuși de El Tatălui și prin El venind la mântuire, El Însuși împreună cu ei și în ei, spun ei, s-a supus Tatălui: deoarece toate există în El și El este capul a toate și în El este mântuirea și plinătatea celor care moștenesc mântuirea. Exact asta spune apostolul despre El: „Când Îi vor fi supuse toate lucrurile, atunci și Fiul Însuși Se va supune Celui ce I-a supus toate lucrurile, pentru ca Dumnezeu să fie în toți” (1 Corinteni 15:28).

Dar nu știu cum ereticii, neînțelegând gândul Apostolului conținut în aceste cuvinte, necinstesc numele de supunere în Fiul. Căci examinând proprietatea acestui nume, va fi ușor să găsim această proprietate în comparație cu opusul său. Dacă a fi supus nu este bine, atunci cu siguranță opusul, adică a nu fi supus, este bine. Și într-adevăr, zicerea Apostolului: „Când toate lucrurile Îi vor fi supuse, atunci și Fiul Însuși se va supune Celui Ce I-a supus toate lucrurile”, pare să însemne, după înțelegerea lor, că acum Fiul nu este supus Tatălui, ci Îi va fi supus după ce Tatăl I-a supus toate lucrurile. Dar mă întreb cum se poate înțelege că Cel Ce, chiar înainte ca toate lucrurile să-I fie supuse, nu era El Însuși supus, trebuie să fie supus după ce toate lucrurile Îi sunt supuse, când devine regele tuturor și primește putere asupra tuturor? Ei nu înțeleg că supunerea lui Hristos față de Tatăl semnifică binecuvântarea perfecțiunii noastre și exprimă finalizarea victorioasă a lucrării pe care El a asumat-o, atunci când El va prezenta Tatălui nu numai puterea corectată de guvernare și domnie peste întreaga creație, ci și rânduielile corectate și restaurate de ascultare și supunere a rasei umane. Prin urmare, dacă acea supunere prin care, spun ei, Fiul s-a supus Tatălui este recunoscută ca fiind bună și salutară, atunci va fi pe deplin consecvent și în conformitate (cu acest gând) să recunoaștem supunerea vrăjmașilor față de Fiul lui Dumnezeu, menționată (în Scriptură), ca fiind salutară și utilă. Când Fiul este numit supus Tatălui, atunci prin aceasta este indicată restaurarea perfectă a întregii creații; în același fel, când vrăjmașii lui Dumnezeu sunt numiți supusi Fiului, atunci în această supunere se înțelege mântuirea celor care s-au supus și restaurarea celor pierduți.

Însă această supunere se va realiza în anumite moduri definite, prin învățături definite și la momente definite. Și nicio necesitate nu va obliga la supunere, astfel încât întreaga lume va fi supusă lui Dumnezeu, nu prin forță, ci prin cuvânt, rațiune, învățătură, chemare la bine, cele mai bune instituții și, de asemenea, prin amenințări potrivite și potrivite, speriindu-i pe bună dreptate pe cei care le neglijează sănătatea și grija pentru mântuirea și beneficiul lor. Căci noi, oamenii, când îi învățăm pe sclavi sau pe fii, îi reținem cu amenințări și frică, în timp ce ei, prin vârsta lor, nu sunt încă susceptibili la convingere; dar când încep să înțeleagă binele, beneficiul și onoarea, atunci frica de lovituri încetează și se mulțumesc cu convingerea verbală și rațională pentru tot ce este bun. Dar cum ar trebui fiecare să fie guvernat, păstrând în același timp liberul arbitru în

toate creaturile raționale? Adică, pe cine ar trebui cuvântul lui Dumnezeu să considere și să instruiască ca fiind deja pregătit și capabil, pe cine ar trebui să îndepărteze pentru o vreme, de cine ar trebui să se ascundă cu totul și să le întoarcă auzul departe de sine însuși? Și iarăși: ce oameni, care au disprețuit cuvântul lui Dumnezeu vestit și predicat lor, ar trebui să fie necesar să fie îndemnați la mântuire prin niște corecții și purificări și, cum s-ar spune, să fie ceruți și constrânși la convertirea lor? Cui ar trebui să i se dea niște ocazii convenabile pentru mântuire, așa cum se întâmplă uneori, ca o persoană să primească mântuire neîndoielnică, dovedindu-și credința printr-un singur răspuns? Din ce motive și în ce cazuri se întâmplă acest lucru? Ce prevede Înțelepciunea Divină la acești oameni și ce mișcări ale voinței lor vede, orânduind aceasta? Toate acestea sunt cunoscute numai de Dumnezeu și de Unul-Născutul Său, prin Care toate lucrurile au fost create și restaurate, și de Sfântul Duh, prin Care toate lucrurile sunt sfințite, Care purcede de la Tatăl Însuși. Lui fie slava în vecii vecilor. Amin.

Capitolul șase. Despre înființarea păcii

În ceea ce privește sfârșitul lumii, sau desăvârșirea tuturor lucrurilor, am discutat deja, pe cât am putut, în cărțile precedente, în măsura în care autoritatea Scripturii divine a permis, și, în opinia noastră, acele discuții sunt suficiente pentru edificarea (cititorilor). Acum vom reaminti puțin mai mult (despre acest subiect), deoarece ordinea investigației noastre ne-a condus la această întrebare. Acum, binele suprem, spre care tinde orice natură rațională și care este altfel numit scopul tuturor lucrurilor, mulți filozofi îl definesc astfel: binele suprem constă în a deveni asemenea lui Dumnezeu, pe cât posibil. Dar, în opinia mea, nu au găsit-o atât de mult ei înșiși, cât au împrumutat-o din cărțile sfinte. Căci, înainte de toate, Moise dă o astfel de definiție, când povestește despre prima creație a omului, zicând: „Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul Nostru, după asemănarea Noastră”. Apoi adaugă: „Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său, l-a făcut după chipul lui Dumnezeu, bărbat și femeie i-a făcut și i-a binecuvântat” (Geneza 26:29). El a spus: după chipul lui Dumnezeu l-a creat, dar a tăcut despre asemănare. Prin aceasta nu arată nimic altceva decât că omul a primit demnitatea chipului la prima creație, dar desăvârșirea asemănării se obține la sfârșit, adică omul însuși trebuie să și-o dobândească prin propriile sale osteneli sârguincioase în imitarea lui Dumnezeu, întrucât posibilitatea desăvârșirii i-a fost dată la început prin demnitatea chipului, dar asemănarea desăvârșită trebuie să o primească la sfârșit el însuși, prin împlinirea faptelor. Însă Apostolul Ioan definește binele suprem mai deschis și mai clar, proclamând în felul următor: „Copiilor, încă nu știm ce vom fi; dar dacă ni se va descoperi despre Mântuitorul, atunci, fără îndoială, veți zice: Vom fi asemenea lui” (1 Ioan 3:2). Cu aceste cuvinte Apostolul indică foarte clar atât sfârșitul tuturor lucrurilor, pe care îl numește încă necunoscut lui, cât și asemănarea cu Dumnezeu, la care trebuie să nădăjduim și care va fi dată în conformitate cu desăvârșirea meritelor. Însuși Domnul arată și el în Evanghelie că această asemănare nu numai că se va realiza, ci se va realiza tocmai prin mijlocirea Sa; El Însuși binevoiește să ceară aceasta ucenicilor Săi de la Tatăl, zicând: „Tată, voiesc ca acolo unde sunt Eu să fie cu Mine și aceia pe care Mi i-ai dat Tu”, așa cum suntem una și Eu, „ca și ei să fie una în Noi” (Ioan 17:24,21).

Aceste cuvinte arată că însăși asemănarea, dacă se poate exprima așa, este desăvârșită și din asemănare se transformă în unitate, fără îndoială pentru că în perfecțiune sau în cele din urmă Dumnezeu este totul și în toate. În legătură cu aceste cuvinte, unii se întreabă dacă esența naturii trupești, chiar dacă este complet purificată și complet spiritualizată, nu este contrară demnității asemănării sau proprietății unității? Căci natura trupească, se pare, nu poate fi numită similară naturii divine, care este, desigur, incorporeală, și nu poate fi recunoscută ca fiind cu adevărat „una" cu natura divină, mai ales că, conform adevăratei învățături a credinței, unitatea Fiului cu Tatăl trebuie atribuită tocmai proprietății naturii.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Întrucât de la sfârșit, așa cum am spus adesea, începutul se naște din nou, atunci se pune întrebarea: vor exista atunci trupuri sau trebuie să vină cândva o viață netrupească, vor fi trupurile transformate în nimic, iar viața ființelor netrupești, trebuie să credem, va fi (aceeași) netrupească, așa cum cunoaștem viața lui Dumnezeu? Și nu există nicio îndoială că, dacă toate trupurile, pe care apostolul le numește vizibile, aparțin acestei lumi senzoriale, atunci (cândva) va veni o viață netrupească a ființelor netrupești."

„Expresia aceluiași apostol: «Credința însăși va fi izbăvită din robia stricăciunii, întru slăvirea libertății fiilor lui Dumnezeu» (Romani 8:21) – o înțelegem ca însemnând că prima creație, după cuvintele noastre, este creația ființelor raționale și netrupești, care nu slujește stricăciunii, pentru că nu este îmbrăcată în trupuri; ci acolo unde se arată trupuri, urmează îndată stricăciunea. Dar mai târziu, când ființele raționale vor primi slava fiilor lui Dumnezeu, iar Dumnezeu va fi totul în toți, creația va fi izbăvită din robia stricăciunii."

„Și ca să putem crede în sfârșitul netrupesc al tuturor lucrurilor, suntem convinși de acel discurs al Mântuitorului, unde El spune: «Precum Eu și Tu sunteți una, așa și ei să fie una în Noi»." Trebuie să știm ce este Dumnezeu și ce va fi Mântuitorul în cele din urmă și în ce sens li se promite sfinților asemănarea Tatălui și a Fiului, în ce fel sfinții vor fi una în Ei, așa cum Ei sunt una în Sine Însuși. Prin urmare, trebuie să admitem că Dumnezeu Se va îmbrăca în trupul universului și va fi îmbrăcat cu un fel de materie, așa cum noi suntem îmbrăcați în trupuri, pentru ca asemănarea vieții lui Dumnezeu să se realizeze în sfinți la sfârșit. Dar dacă această opinie este indecentă, mai ales pentru cei care doresc să simtă măcar puțin măreția lui Dumnezeu și să cunoască slava firii nenăscute și atotînăscătoare, atunci trebuie să admitem una din două presupuneri: fie trebuie să disperăm să fim ca Dumnezeu, și anume dacă locuim mereu în aceleași trupuri; fie, dacă ni se promite fericirea de a fi egali cu Dumnezeu, viața, atunci vom trăi în aceeași stare în care trăiește Dumnezeu".

Deși în cele din urmă, conform promisiunii, Dumnezeu va fi totul și în toate, totuși nu trebuie să credem din această cauză că acest scop va fi atins de animale, vite sau fiare; altfel ar trebui să admitem că Dumnezeu va fi prezent și în animale, vite și fiare. La fel, copacii și pietrele nu vor atinge acest scop; altfel ar trebui să spunem că Dumnezeu va fi prezent și în ele. Nici nu trebuie să credem că vreun viciu va atinge acest scop; altfel ar trebui să spunem că atunci când Dumnezeu este în toate, El va fi și într-un vas al răului.

Adevărat, spunem că acum Dumnezeu este prezent și peste tot și în toate, deoarece nimic nu poate fi liber de Dumnezeu; dar, spunem noi, El nu este prezent în așa fel încât să constituie totul în ceea ce este prezent. Prin urmare, trebuie să analizăm mai atent în ce anume va consta fericirea perfectă și scopul tuturor lucrurilor, când Dumnezeu, așa cum se spune, nu va fi doar în toate, ci va constitui totul în toate. Să ne întrebăm, așadar, ce este acest „tot", prin care Dumnezeu va fi în toate?

(Din scrisoarea lui Justinian către Mina: „Deși se spune că Dumnezeu va fi totul în toți, dar așa cum noi nu putem abandona (complet) păcatul, tot așa Dumnezeu nu va fi totul în toți. El nu va fi animale irațională: Dumnezeu nu poate fi în viciu și în animale irațională. Dumnezeu nu va fi nici obiecte neînsuflețite. El nu poate fi nici în ele, când va constitui totul. Dumnezeu nu va fi nici trupuri, care sunt neînsuflețite prin natură.")

Cred că această expresie: „Dumnezeu va fi totul și în toate" înseamnă că în fiecare ființă separată El va constitui totul. În fiecare ființă separată, Dumnezeu va constitui totul în felul următor: tot ceea ce spiritul rațional, purificat de aluatul tuturor viciilor și complet purificat de norul răului, poate simți sau înțelege, toate acestea vor fi Dumnezeu și, în afară de Dumnezeu, acest spirit nu va mai vedea nimic altceva decât pe Dumnezeu, nu-și va aminti nimic altceva, Dumnezeu va fi limita și măsura tuturor mișcărilor sale; și, astfel, Dumnezeu va constitui (în el) totul. Atunci nu va mai exista o distincție între bine și rău, pentru că răul nu va exista deloc: Dumnezeu va constitui totul și, cu El, răul nu mai poate exista; și cel care rămâne mereu în bine, pentru care Dumnezeu constituie totul, nu va mai dori să mănânce din pomul cunoașterii binelui și răului. Astfel, sfârșitul, readus la starea sa inițială și rezultatul lucrurilor egalate cu începuturile lor, va restabili acea stare pe care o avea natura rațională când încă nu voia să mănânce din pomul cunoașterii binelui și răului. Apoi, după distrugerea oricărui sentiment păcătos și după purificarea completă și totală a acestei naturi, numai Dumnezeu, singurul bine, va constitui totul pentru ea și El va constitui totul nu în puțini sau în foarte mulți, ci în toate ființele. Când nu va mai fi moarte nicăieri, nicăieri nu va mai fi înțepătura morții, atunci, cu adevărat, Dumnezeu va fi totul în toți. Dar, după părerea unora, această perfecțiune și fericire a creaturilor sau naturilor raționale poate fi păstrată în starea despre care am vorbit mai sus (adică în starea în care creaturile au totul în Dumnezeu, iar Dumnezeu constituie totul pentru ele), numai cu condiția ca ele să nu fie deloc îndepărtate (de această stare) prin unirea cu natura trupească. Altfel, cred ei, amestecul substanței materiale va împiedica gloria fericirii supreme. Despre acest subiect am discutat mai pe larg în cărțile anterioare și acolo am expus ceea ce am putut găsi.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Nu există nicio îndoială că, după anumite intervale de timp, materia primește din nou ființă, corpurile se formează și diversitatea lumii este aranjată datorită diferitelor dispoziții ale voinței creaturilor raționale, care, după fericirea perfectă (inițială), până la (începutul) sfârșitului tuturor lucrurilor, au căzut puțin câte puțin la gradele inferioare și, nevrând să păstreze starea originală și să posede fericirea inviolabilă, au ajuns la o asemenea răutate încât s-au transformat (chiar) în forțe ostile. Dar trebuie știut că multe creaturi raționale păstrează starea originală și nu lasă loc de schimbare în ele însele nici măcar până la a doua, a treia și a patra lume. Alte creaturi vor pierde atât de puțin din starea lor anterioară încât, se pare, nu vor pierde aproape

nimic. Dar unele, ca urmare a marii căderi, vor fi aruncate în abisul de apoi. Domnul tuturor, Dumnezeu, în crearea lumilor, știe cum să se ocupe de fiecare creatură după valoarea ei și cunoaște mijloacele și principiile prin care se menține și se ghidează guvernarea lumii. Astfel, cel care i-a întrecut pe toți în răutate și a devenit complet nivelat cu pământul, în cealaltă lume, care se va instaura ulterior, va fi diavolul, începutul opoziției față de Domnul, astfel încât îngerii, care și-au pierdut virtutea originară, vor râde de el").

În apostol găsim mențiunea unui trup spiritual; de aceea acum, pe cât posibil, ne întrebăm cum ar trebui să ne gândim la acest trup. Pe cât poate înțelege mintea noastră, credem că trupul spiritual este de așa natură încât este potrivit ca toate sufletele sfinte și perfecte să locuiască în el, precum și pentru toată creația care va fi eliberată de robia stricăciunii.

Într-adevăr, apostolul spune următoarele despre trup: „Avem un templu nefăcut de mâini omenești, veșnic în ceruri" (2 Cor. 5.1), adică în locuințele sfinților. Pe baza acestei ziceri, putem ghici ce puritate, ce subtilitate, ce slavă va distinge calitatea acelui trup, în comparație cu trupurile actuale, deși cerești și strălucitoare, dar, totuși, făcute de mâini și văzute. Și acel trup este numit templu nefăcut de mâini, ci veșnic în ceruri. Dar, întrucât „cele văzute sunt trecătoare, iar cele nevăzute sunt veșnice" (2 Cor. 4.18), atunci cele nevăzute, nefăcute de mâini și veșnice (trupul) întrec necomparabil toate acele trupuri pe care le vedem atât pe pământ, cât și în cer, trupuri văzute, făcute de mâini și neveșnice. Pe baza acestei comparații, putem presupune ce frumusețe, ce măreție, ce strălucire va poseda trupul duhovnicesc. Se spune cu adevărat că „ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului n-au scăpat lucrurile pe care le-a pregătit Dumnezeu pentru cei ce-L iubesc" (1 Corinteni 2:9). Și nu trebuie să existe nicio îndoială că natura acestui trup al nostru, prin voința lui Dumnezeu, care l-a creat astfel, poate fi ridicată de Creator la acea calitate a celui mai fin și mai pur corp, care va fi chemată de starea lucrurilor și pe care demnitatea naturii raționale o va cere. În cele din urmă, când lumea a început să aibă nevoie de distincție și diversitate, atunci materia, cu supunere completă, s-a predat lui Dumnezeu, ca Domn și Creator al ei, pentru felurite feluri și specii de lucruri, astfel încât El să poată produce din ea felurite forme de corpuri cerești și pământești. Când lucrurile încep să se străduiască să le facă pe toate una, așa cum Tatăl și Fiul sunt una, atunci este clar că nu va mai exista diversitate acolo unde toate sunt una.

De aceea se spune și că atunci cel din urmă dușman, numit moarte, va fi nimicit, astfel încât să nu mai fie nicio întristare unde nu este moarte și să nu mai fie nimic dușman unde nu este dușman. Acum, nimicirea celui din urmă dușman trebuie înțeleasă, desigur, nu în sensul că substanța sa, creată de Dumnezeu, va pieri, ci în sensul că firea și voința sa dușmană, care nu a venit de la Dumnezeu, ci de la El însuși, vor pieri. Prin urmare, el va fi nimicit nu în sensul că nu va mai exista, ci în sensul că nu va mai fi dușman și moarte: căci nimic nu este imposibil pentru Cel Atotputernic și nimic incurabil pentru Creator. El a creat totul pentru a fi; dar ceea ce a fost creat pentru a fi nu poate să nu fie. Prin urmare, creaturile sunt cu siguranță supuse schimbării și varietății, astfel încât, după meritele lor, se află fie într-o stare mai bună, fie într-o stare mai rea: dar ceea ce a fost creat de Dumnezeu pentru a fi și a persiste nu poate fi supus unei distrugeri substanțiale.

Ceea ce piere conform credinței populare nu piere conform învățăturii credinței sau adevărului. Astfel, conform opiniei celor neexperimentați și necredincioși, trupul nostru piere după moarte, iar din substanța sa, conform credinței lor, nu rămâne absolut nimic. Noi însă, cei care credem în învierea trupului, înțelegem că moartea produce doar o schimbare în trup, în timp ce substanța sa, desigur, continuă să existe și, prin voința Creatorului, la timpul potrivit va fi din nou redată la viață și va suferi din nou o schimbare, astfel încât trupul, care inițial era din pământ, pământesc, apoi, din cauza morții, s-a descompus și s-a transformat din nou în țărână și pământ - „căci țărână ești", spune El, „și în țărână te vei întoarce" (Gen. 3, 19), se va ridica din nou din pământ și numai după aceasta va atinge slava trupului duhovnicesc, în conformitate cu demnitatea sufletului care va locui în el.

La această stare va fi adusă întreaga noastră substanță trupească, trebuie să presupunem, atunci când totul va fi restaurat la unitatea sa originală, iar Dumnezeu va fi totul în toți. Dar acest lucru se va întâmpla, trebuie să presupunem, nu brusc, ci puțin câte puțin și fragmentar, de-a lungul unor veacuri nesfârșite și nenumărate. Purificarea și corectarea se vor realiza treptat și separat pentru fiecare ființă; în timp ce unii vor merge înainte și vor tinde spre cele mai înalte grade mai repede, alții îi vor urma (pe primii) la mică distanță, iar alții mult în urmă, și astfel, prin multe și nenumărate rânduri de cei care reușesc și se reunesc cu Dumnezeu din starea de vrăjmășie (față de El), se va ajunge (la) ultimul dușman, numit moarte, și și acesta va fi distrus, astfel încât să nu mai fie un dușman. Când toate sufletele raționale vor fi restaurate la o astfel de stare, atunci natura acestui trup al nostru va fi ridicată la slava corpului spiritual. Vedem că creaturile raționale, care din cauza păcatelor lor au trăit în necinste, nu sunt alte ființe decât creaturi care, datorită meritelor lor, sunt chemate la fericire; Dar aceleași ființe, care odinioară erau păcătoase, după aceea, fiind convertite și reunite cu Dumnezeu, le vedem chemate la fericire. În mod similar, trebuie să ne gândim la natura trupului. Trupul pe care îl vom folosi în nestricăciune, în putere și în slavă, nu va fi altul decât cel pe care îl folosim acum în umilință, în stricăciune și în neputință; dar același trup, fiind eliberat de neputințele în care există acum, se va schimba într-o stare de slavă și va deveni spiritual, și astfel ceea ce a fost un vas de necinste, atunci când va fi purificat, va deveni un vas de onoare și un locaș al fericirii. Într-o astfel de stare, trebuie să credem, trupul va rămâne întotdeauna neschimbat, conform voinței Creatorului; Autenticitatea acestui lucru este confirmată de spusele apostolului: „Avem un templu nefăcut de mâini omenești, veșnic în ceruri" (2 Corinteni 5:1). Credința Bisericii nu recunoaște, urmând unii filozofi greci, pe lângă acest trup, alcătuit din patru elemente, un alt, al cincilea trup, în tot ceea ce este diferit și distinct de acest trup al nostru. Căci pe baza Sfintei Scripturi nimeni nu poate forma vreo conjectură despre acesta (al cincilea trup); tot așa, însăși investigarea lucrurilor nu ne permite să-l recunoaștem, mai ales că apostolul definește clar că celor ce înviază din morți nu li se dau trupuri noi, ci primesc aceleași trupuri pe care le-au avut în timpul vieții, (doar) transformate din mai rău în mai bun. El spune: „Se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc: se seamănă în stricăciune, înviază în nestricăciune: se seamănă în slăbiciune, înviază în putere: «Se seamănă în necinste, înviază în slavă»" (1 Cor. 15:44; 42-43). Se știe că omul are o anumită îmbunătățire: la început este un om firesc și nu înțelege lucrurile Duhului lui Dumnezeu, dar apoi, prin învățătură, ajunge la punctul în care devine duhovnicesc și judecă totul, dar nimeni nu-l judecă. Trebuie să gândim exact

la fel și despre starea trupului. Acum trupul slujește sufletului și de aceea se numește firesc. Dar când sufletul,unită cu Dumnezeu, va deveni un singur duh cu El, atunci același trup va sluji spiritului și, datorită unor îmbunătățiri, va dobândi o stare și o calitate spirituală, mai ales că natura trupească, așa cum am dovedit adesea, este creată de Creator în așa fel încât acceptă cu ușurință calitatea pe care Dumnezeu o dorește sau o cer împrejurările.

Întreaga doctrină conține, așadar, că Dumnezeu a creat două naturi comune: natura vizibilă, adică cea trupească, și natura invizibilă, care este netrupească. Aceste două naturi suferă diverse schimbări. Natura rațională invizibilă este schimbată de suflet și de dispoziție, întrucât este înzestrată cu libertatea propriei voințe și, ca urmare, este uneori în bine, alteori în contrariu. Natura trupească suferă o schimbare esențială. De aceea, artistul a toate, Dumnezeu, folosește această materie în tot ceea ce dorește să întreprindă, să aranjeze sau să reînnoiască și schimbă și transformă natura trupească în orice forme sau forme dorește, după meritele lucrurilor. Acest lucru este indicat clar de profet, care spune: „Dumnezeu, care creează toate lucrurile și le schimbă".

Trebuie să luăm în considerare și următoarele. Când, în perfecțiunea tuturor lucrurilor, Dumnezeu va fi totul în toți, nu va exista atunci întreaga natură trupească într-o singură formă și nu vor fi toate calitățile trupului limitate la una și aceeași calitate, care va străluci în slava inefabilă ce va aparține trupului spiritual? Dacă înțelegem corect, atunci exact asta scrie Moise la începutul cărții sale, spunând: „La început Dumnezeu a făcut cerul și pământul" (Geneza 1:1). Acesta este începutul întregii creații și, desigur, chiar la acest început îl cheamă sfârșitul și perfecțiunea tuturor lucrurilor (întreaga creație), adică (în perfecțiunea tuturor lucrurilor) cerul și pământul (din nou) vor fi locuința și odihna celor pioși, iar sfinții și cei blânzi vor moșteni pământul acela înaintea (alților), căci așa învață legea, profeții și Evanghelia. În acest pământ, după părerea mea, se găsesc formele adevărate și vii ale cultului lui Dumnezeu pe care Moise l-a transmis sub umbra legii. Despre aceste forme se spune că „slujesc exemplului și umbrei lucrurilor cerești" (Evrei 8:5), adică cei care slujeau sub lege slujesc. Și lui Moise însuși i s-a spus: „Vezi să le faci după modelul care ți s-a arătat pe munte" (Exod 25:40). De aceea, mi se pare că, așa cum pe acest pământ legea era un fel de învățător al celor pe care trebuia să-i conducă la Hristos, învățându-i și instruindu-i, pentru ca după instruirea legii să poată primi mai ușor toate rânduielile cele mai desăvârșite ale lui Hristos, tot așa și celălalt pământ, primind pe toți sfinții, îi ape mai întâi și îi învață cu instrucțiuni în legea adevărată și veșnică, pentru ca (ulterior) să poată stăpâni mai ușor acele rânduieli cerești desăvârșite, la care nu se poate adăuga nimic. Tocmai aceasta se va numi Evanghelia și legământul veșnic, mereu nou și niciodată învechit.

În realizarea și restaurarea tuturor lucrurilor, așadar, trebuie să ne gândim că lucrurile vor continua în felul următor. Puțin câte puțin, făcând progrese și urcând treptat, (sfinții) vor ajunge mai întâi în acel ținut (mai sus menționat) și în acea învățătură care (este dată) pe el, pentru a se pregăti aici pentru cele mai bune instituții, la care nimic nu se poate adăuga. Apoi, după ajutoare și conducători, Însuși Hristos Domnul, Regele tuturor, va primi împărăția, adică după învățătura (sfinților) de către puterile sfinte, Hristos Însuși îi va instrui pe cei care sunt capabili să-L primească ca Înțelepciune. El va domni peste ei

până când îi va supune Tatălui, care I-a supus totul, adică până în momentul în care vor deveni capabili să-L primească pe Dumnezeu, iar Dumnezeu va fi pentru ei totul în toți. Atunci, așadar, și natura trupească va primi acea stare superioară, la care nimic nu se poate adăuga. Până acum am discutat despre esența naturii trupești sau a corpului spiritual. Îl lăsăm pe cititor să aleagă dintre ambele ceea ce consideră cel mai bine. Vom încheia aici a treia carte.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „După o lungă discuție, în care se spune că toată creația trupească se va transforma în Trupuri Spirituale și luminoase, și tot ce există se va transforma într-un corp pur, mai clar decât orice lumină și așa cum mintea omenească nu poate decât să-și imagineze, el (Origen) spune: «Și Dumnezeu va fi totul în toți, astfel încât toată natura trupească se va transforma în acea substanță care este cea mai bună dintre toate, adică în divin, mai bună decât care nu există nicio substanță.»)

Cartea a patra

Despre inspirația divină a Sfintelor Scripturi

Și cum ar trebui citit și înțeles, Care este motivul obscurității, Și, de asemenea, imposibilul sau lipsitul de sens din literă În unele locuri ale Scripturii.

În cercetarea unor lucruri atât de mărețe, nu ne mulțumim cu concepte generale și o reprezentare clară a ceea ce este vizibil, ci, pentru o dovadă clară a cuvintelor noastre, luăm dovezi din Scripturi, pe care le recunoaștem ca fiind divine, (și anume) din așa-numitul Vechi și așa-numitul Nou Testament, și (apoi) încercăm să ne confirmăm credința cu rațiunea. Dar despre (Scripturi) în sine, ca fiind divine, nu am raționat încă. Prin urmare, să raționăm puțin și pe scurt și despre aceasta, prezentând motivele care ne determină să recunoaștem Scripturile ca fiind divine. Dar înainte de a ne folosi de ziceri din Scripturi în sine și din învățătura care este revelată în ele, (trebuie) să vorbim despre Moise și Iisus Hristos - despre legiuitorul evreilor și conducătorul dogmelor creștine mântuitoare. Deși au existat mulți legiuitori printre greci și barbari, precum și învățători care au proclamat doctrine ce promiteau adevărul, totuși nu cunoaștem niciun legiuitor care să poată inspira alte națiuni cu zel să primească cuvintele sale. Și deși cei care au promis să filozofeze despre adevăr au adus multe dovezi aparent conforme cu rațiunea, totuși niciuna (dintre ele) nu a putut inspira diferitelor națiuni sau unei mari părți a unei națiuni adevărul pe care îl recunoștea. Deși legislatorii ar fi vrut, dacă ar fi fost posibil, să supună întreaga rasă umană unor legi care li se păreau frumoase, iar învățătorii ar fi vrut să răspândească adevărul lor imaginar în întregul univers, dar neputând să-i înduplece pe oameni de alte limbi și pe multe națiuni să respecte aceste legi și să accepte doctrinele lor, nici măcar nu au început să-și îndeplinească acest lucru (dorința lor), pentru că au văzut cu prudență că succesul în această chestiune le era imposibil. Între timp, toată Grecia și toate țările barbare ale universului au nenumărați zeloți care au abandonat legile părinților lor și zeii recunoscuți de toți și respectă legile lui Moise și învățăturile cuvintelor lui Iisus Hristos, deși urmașii legilor lui Moise sunt urâți de închinătorii la idoli (idolatri), iar cei care au acceptat învățăturile lui Iisus Hristos, pe lângă ură, sunt și supuși pericolului morții.

(R)[5] În raționamentul asupra unor subiecte atât de mari, nu este suficient să lăsăm întreaga chestiune gândirii omenești și înțelegerii comune și să judecăm invizibilul, ca să spunem așa, vizibil (din punctul de vedere al vizibilului): pentru a dovedi ceea ce spunem, trebuie să aducem în față și mărturia Scripturilor divine. Dar pentru ca aceste mărturii să aibă o credibilitate fermă și indubitabilă atât în ceea ce urmează să spunem, cât și în ceea ce a fost deja spus, pare necesar să dovedim în prealabil că Scripturile însele sunt divine, adică inspirate de Duhul lui Dumnezeu. Prin urmare, cât mai pe scurt posibil, vom demonstra și acest lucru, prezentând motive potrivite din Scripturile divine însele, adică de la Moise, primul legiuitor al poporului evreu, și din cuvintele lui Iisus Hristos, întemeietorul și capul religiei și doctrinei creștine. Deși grecii și barbarii au avut foarte mulți legiuitori și, de asemenea, o mulțime nenumărată de învățători și filozofi care asigurau că afirmă adevărul; dar, după cum ne amintim, niciun legislator nu putea inspira vreo simpatie și zel în sufletele națiunilor străine, astfel încât acestea fie să accepte de bunăvoie legile sale, fie chiar să le respecte cu tot zelul lor spiritual. Astfel, nu numai printre multe alte națiuni străine, ci chiar și într-o singură națiune, nimeni nu putea introduce și răspândi adevărul recunoscut de el (însuși), astfel încât cunoașterea acestui adevăr sau încrederea în el să devină universală. În același fel, nu se poate îndoi că legislatorii doreau ca legile lor să fie respectate, dacă este posibil, de către toți oamenii, iar învățătorii doreau să răspândească adevărul recunoscut de ei printre toți oamenii. Dar știind că nu posedau deloc o putere atât de mare cu ajutorul căreia să poată atrage chiar și națiuni străine la adoptarea legilor sau regulamentelor lor, nu au îndrăznit deloc să încerce sau să înceapă acest lucru, ca nu cumva o întreprindere nereușită și impracticabilă în această chestiune să le creeze gloria unor oameni nerezonabili. Între timp, în tot universul, în Grecia și în toate națiunile străine, există nenumărați oameni care, părăsindu-și legile native și foștii lor zei, s-au dedat respectării legii mozaice și au devenit ucenici și închinători ai lui Hristos - și aceasta nu fără o mare ură împotriva lor din partea idolatrilor, astfel încât mulți dintre ei sunt supuși torturii și uneori chiar duși la moarte: dar ei iubesc cu toată însuflețirea, păzesc cuvântul învățăturii lui Hristos.

(F) Și dacă acordăm atenție și modului în care, în ciuda intrigilor împotriva mărturisitorilor creștinismului, în ciuda faptului că unii au fost uciși pentru că mărturiseau creștinismul, în timp ce alții și-au pierdut proprietățile, în decurs de foarte puțini ani cuvântul a putut fi totuși propovăduit în tot universul, chiar și cu un număr mic de învățători, iar grecii și barbarii, înțelepți și nebuni, s-au alăturat închinării la Dumnezeu stabilite de Isus: atunci nu vom ezita să numim această chestiune dincolo de puterile omenești, mai ales că Hristos, cu toată autoritatea și puterea de convingere, a învățat despre invincibilitatea învățăturii Sale. Prin urmare, este corect să recunoaștem ca profeție cuvintele Sale, de exemplu, că „Și veți fi duși înaintea dregătorilor și a împăraților pentru Mine, ca să mărturisiți înaintea lor și a neamurilor” (Matei 10:18) și „Mulți Îmi vor zice în ziua aceea: «Doamne, Doamne!», n-am prorocit noi în Numele Tău și n-am scos noi draci în Numele Tău și n-am făcut noi multe, multe minuni în Numele Tău?” Și le voi zice: „Niciodată nu v-am cunoscut; depărtați-vă de la Mine, voi, cei ce lucrați fărădelegile!” (Matei 7:22-23). Poate că (mai înainte) părea că a spus acestea în zadar și că aceste cuvinte nu erau adevărate. Dar când s-au împlinit cuvintele

rostite cu atâta autoritate, (a devenit) evident că Dumnezeu, cu adevărat întrupat, a dat oamenilor dogme mântuitoare.

(R) De asemenea, este necesar să se acorde atenție modului în care, într-un timp scurt, această religie a crescut (s-a răspândit), cum a prosperat, în ciuda pedepselor și uciderii adepților săi, în ciuda jefuirii averilor și a suferinței (de către creștini) a tot felul de torturi. Și ceea ce este și mai surprinzător este că învățătorii înșiși, după cum se știe, nu erau nici suficient de capabili, nici suficient de numeroși, între timp acest cuvânt este propovăduit în tot universul, astfel încât religia creștină este acceptată de greci și barbari, înțelepți și nebuni. Prin urmare, este sigur că nu prin putere sau mijloace omenești cuvântul lui Iisus Hristos inspiră încredere deplină și acționează cu autoritate asupra minților și sufletelor tuturor (oamenilor). Mai mult, El a prezis și a confirmat acest lucru prin revelațiile Sale divine, așa cum reiese din următoarele Sale cuvinte: „Și vă vor duce înaintea dregătorilor și a împăraților din pricina Mea, ca o mărturie celor ce sunt înaintea lor și a neamurilor." Și din nou: „Și această Evanghelie a Împărăției va fi propovăduită în toată lumea, ca o mărturie tuturor neamurilor." Și iarăși: „Mulți Îmi vor zice în ziua aceea: «Doamne, Doamne!», n-am prorocit noi în Numele Tău și n-am scos noi draci în Numele Tău și n-am făcut noi multe, multe minuni în Numele Tău?» Și Eu le voi spune: «Nicio dată nu v-am cunoscut; depărtați-vă de la Mine, voi, care lucrați fărădelegile.» Dacă ar fi spus aceasta, atunci prezicerea Lui nu s-ar fi împlinit și poate că cuvintele Lui ar fi părut false și lipsite de orice autoritate. Dar acum, când prezicerea Lui, rostită cu atâta putere și autoritate, se împlinește de fapt, se descoperă cu deplină claritate că Cel ce s-a făcut om le-a dat oamenilor într-adevăr porunci mântuitoare.

(F) Ce trebuie spus și despre profeția despre Hristos, că sceptrul nu se va depărta de Iuda, nici legiuitorul dintre picioarele Lui, până va veni Șilo și la El se va aduna poporul? (Geneza 49:10). Căci din istorie și din ceea ce se întâmplă acum, este evident că din vremea lui Isus evreii nu au avut regi și toate distincțiile evreiești de care (evreii) erau mândri au fost abolite - mă refer la templul, altarul, cultul stabilit, veșmintele marelui preot. Astfel s-au împlinit cuvintele profeției: „Căci copiii lui Israel vor rămâne mult timp fără rege, fără prinț, fără jertfă și fără altar, fără efod și fără terafimi" (Osea 3:4). Folosim aceste cuvinte împotriva celor care, găsind dificultăți în cuvintele lui Iacov către Iuda în Geneza, spun că un prinț din semințiа lui Iuda uneori încă domnește peste popor și că conducătorii seminției lui Iuda nu vor da greș până la venirea lui Hristos, pe care și-o imaginează. Căci dacă „copiii lui Israel vor rămâne mult timp fără rege, fără prinț, fără jertfă, fără altar, fără efod și terafimi", este clar că, din moment ce templul a fost distrus și nu a mai fost jertfă, altar, preoție, prințul lui Iuda și conducătorul dintre picioarele lui au dat greș. Dar, din moment ce profeția spune că „sceptrul nu se va depărta de Iuda, nici legiuitorul dintre picioarele lui, până când va veni Șilo și la El va fi adunarea poporului", este evident că a venit deja Cel căruia i-a fost rânduit, Cel ce constituie nădejdea poporului. Și acest lucru este evident din mulțimea neamurilor care au crezut în Dumnezeu prin Hristos.

(R) Ce trebuie spus atunci despre prezicerea profetică despre Hristos, că prinții nu vor înceta din Iuda, nici conducătorii din coapsele lui, până va veni Acela pentru care este rânduit, adică Împărăția rânduită, și până va veni așteptarea neamurilor? Căci chiar din

istorie, din ceea ce vedem acum, este foarte clar dezvăluit că din vremea lui Hristos evreii nu mai au regi. Dar, în același timp, toate obiectele mândriei evreiești, cu care evreii se lăudau cel mai mult și erau deșarte, au fost distruse, cum ar fi frumusețea templului, distincțiile altarului, toate podoabele preoțești și veșmintele preoțești. Astfel s-au împlinit cuvintele profeției: „Căci copiii lui Israel vor rămâne mult timp fără rege, fără prinț, fără jertfă și fără altar, fără efod și terafimi." Aceste mărturii le folosim împotriva celor care par să fie de acord cu privire la cuvintele lui Iacov din Geneza, că sunt vorbite despre Iuda, dar spun că încă mai există un prinț al lui Iuda, și anume cel care slujește ca și conducător al poporului lor și pe care îl numesc patriarh și că nu poate duce lipsă de urmași ai lui până la venirea acelui Hristos pe care ei înșiși îl închipuie în imaginația lor. Dar dacă cuvântul profetului este adevărat, că „Căci copiii lui Israel vor rămâne multe zile fără rege, fără prinț, fără jertfă și fără altar, fără efod și terafimi", atunci este cu siguranță absolut sigur că, de când templul a fost distrus, din moment ce jertfele nu se aduc, din moment ce nu există altar și nici preoție, prințul lui Iuda, așa cum este scris, a dat faliment și un legiuitor a dat faliment din coapsele lui, până când va veni Șilo; și la el va fi adunarea poporului." Este clar, așadar, că Cel la care este rânduit și în care nădejdea neamurilor a venit deja. Împlinirea acestui lucru se vede clar în mulțimea de oameni care din diferite neamuri au crezut în Dumnezeu prin Hristos.

(F) În cântarea Deuteronomului, este arătată profetic alegerea viitoare a neamurilor nebune pentru păcatele fostului popor, care s-a împlinit nu prin altcineva, ci tocmai prin Hristos. „Ei", spune El, „M-au provocat la mânie, nu prin Dumnezeu; M-au mâniat cu deșertăciunile lor; de aceea îi voi provoca la mânie cu un neam care nu este Dumnezeu, ci îi voi mânia cu un neam fără minte" (Deuteronom 32:21). Se poate înțelege foarte clar cum evreii, după cuvântul Scripturii, care L-au iritat pe Dumnezeu nu prin Dumnezeu, ci L-au mâniat cu idolii lor, au fost stârniți la invidie nu de un neam, ci de un neam nebun: acest popor pe care Dumnezeu l-a ales prin venirea lui Hristos și prin ucenicii Săi. Într-adevăr, vedem „fraților, care sunteți cei chemați: nu mulți dintre voi erau înțelepți după trup, nu mulți puternici, nu mulți nobili; ci Dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii, ca să dea de rușine pe cei înțelepți, și Dumnezeu a ales lucrurile slabe ale lumii, ca să dea de rușine pe cei tari. Dumnezeu a ales lucrurile josnice ale lumii și lucrurile disprețuite, lucrurile care nu sunt, ca să nimicească pe cele care sunt" (1 Corinteni 1:26-28). Și să nu se laude înaintea lui Dumnezeu Israel după trup, pe care Apostolul îl numește trup.

(P) În cântarea Deuteronomului este indicat profetic că, pentru păcatele poporului de odinioară, va fi ales un neam nechibzuit și, desigur, aceasta nu este o altă alegere decât cea care s-a săvârșit prin Hristos. Profeția spune astfel: „M-au provocat la mânie, nu prin Dumnezeu, M-au mâniat cu deșertăciunile lor: și îi voi provoca la mânie, nu printr-un neam, ci printr-un neam fără minte îi voi mânia." Se poate înțelege destul de clar cum evreii, după cuvântul profetului, care L-au provocat pe Dumnezeu nu prin zeii lor, ci L-au mâniat cu idolii lor, au fost ei înșiși stârniți de invidie de poporul nechibzuit pe care Dumnezeu l-a ales prin venirea lui Isus Hristos și prin ucenicii Săi. Căci apostolul spune așa: „Uitați-vă, fraților, la chemarea voastră: nu mulți dintre voi au fost înțelepți după trup, nu mulți puternici, nu mulți nobili. Ci Dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii, ca să dea de rușine pe cei înțelepți; și Dumnezeu a ales lucrurile slabe ale lumii, ca să dea de rușine pe cei tari. Dumnezeu a ales lucrurile josnice ale lumii, lucrurile disprețuite și

lucrurile care nu sunt, ca să nimicească pe cele ce sunt.” Așadar, să nu se laude Israelul trupesc, căci apostolul strigă: „Să nu se laude orice făptură înaintea lui Dumnezeu”.

(F) Și ce ar trebui spus despre profeția lui Hristos din Psalmi, printre care este înscrisă o cântare: „Despre Cel Preaiubit”? „Limba Lui (a Preaiubitului)”, se spune în această cântare, „este pana unui scriitor ager: harul este turnat din gura Lui mai frumos decât fiii oamenilor” (Ps. 44.2-3). Dovada harului care a fost turnat în gura Lui (a lui Iisus Hristos) este că învățătura Lui și închinarea la Dumnezeu stabilită de El au umplut întregul univers, deși timpul învățăturii Sale a fost scurt, deoarece a învățat timp de un an și câteva luni. „În zilele Lui” (Iisus Hristos) s-au arătat drepții și o belșug de pace, care va rămâne până la împlinirea numită (în psalmi) luarea lunii, și El „va stăpâni de la o mare la alta și de la râuri până la capătul lumii” (Ps. 72.7-8). Un semn a fost dat și casei lui David: căci Fecioara a zămislit și a născut un Fiu, și numele Lui era Emanuel, care se tâlcuiește: „Dumnezeu este cu noi” (Isaia 7:14). Cuvintele aceluiași proroc s-au împlinit: „Dumnezeu este cu noi; înțelegeți, popoare, și supuneți-vă, voi, cei puternici, supuneți-vă” (Isaia 8:9), căci noi, luați robi din (diverse) neamuri prin harul cuvântului Său, suntem supuși și cuceriți. Locul nașterii Sale este prezis și în cartea proorocului Mica: „Și tu, zice El, Betleeme, țara lui Iuda, nu ești cel mai mic între căpeteniile lui Iuda, căci din tine va ieși un Căpetenie care va paște pe poporul Meu Israel” (Mica 5:2-4). Cele șaptezeci de săptămâni dinaintea lui Hristos Căpetenia, după Daniel, s-au împlinit și ele (Daniel 9). A venit Cel ce, după Iov, a cucerit marea balenă și le-a dat putere adevăraților Săi ucenici să calce peste șerpi și scorpioni și peste orice putere vrăjmașă, fără să sufere vreun rău din partea lor. Să acorde cineva atenție și călătoriilor apostolilor trimiși de Iisus să propovăduiască Evanghelia și va vedea (în această predică) atât un curaj superior omului, cât și voinței lui Dumnezeu. Dacă luăm în considerare cum oamenii, ascultând învățături noi și vorbiri străine, s-au alăturat acestor oameni (apostolilor), înfrânți în dorința lor de a le face rău, de o putere divină care îi ocrotea, atunci nu ne vom îndoi dacă au făcut cu adevărat minuni, întrucât Dumnezeu le-a confirmat cuvintele cu semne și minuni și felurite puteri.

(R) Și ce trebuie spus despre profețiile despre Hristos din Psalmi, în special în cea intitulată „Cântecul Celui Preaiubit”? Aici se spune că „Limba Lui” este „pana unui scriitor ager: harul este turnat pe buzele Lui, mai frumos decât fiii oamenilor”. Iar dovada harului care a fost turnat pe buzele Lui este că întregul univers a fost plin de învățătura și credința Lui pioasă, deși El a petrecut (în învățătură) puțin timp, căci A învățat un an și câteva luni. „În zilele Lui” (Isus Hristos) au apărut oameni drepți și o abundență de pace, care va rămâne până la împlinire, numită (în Psalmi) luarea lunii, și El „va stăpâni de la o mare la alta și de la râuri până la capătul lumii”. Și un semn a fost dat casei lui David, căci Fecioara a zămislit în pântecele ei și l-a născut pe Emanuel, care înseamnă „Dumnezeu este cu noi”. „Înțelegeți, popoare, și supuneți-vă”: și, într-adevăr, noi, cei care aparținem unor popoare (diferite), suntem supuși și învinși, care constituim, ca să spunem așa, o pradă a victoriei Sale și care ne-am plecat gâturile harului Său. Locul nașterii Sale este prezis și în cuvintele profetului Mica: „Și tu, Betleem, țara lui Iuda, nu ești mic între căpeteniile lui Iuda, căci din tine va ieși un Călăuzător care va domni peste poporul Meu Israel.” Săptămânile de ani dinaintea lui Hristos, Călăuzeaua, prezise de profetul Daniel, s-au împlinit și ele. În același fel, a venit Cel care, după cuvintele cărții

lui Iov, trebuia să distrugă marea fiară: El le-a dat celor mai apropiați ucenici ai Săi puterea să calce peste șerpi și scorpioni și peste orice putere a vrăjmașului, fără să sufere vreun rău din partea lor. Dacă cineva acordă atenție călătoriilor apostolilor lui Hristos în diferite locuri, unde ei, trimiși de Hristos, au predicat Evanghelia, atunci va descoperi că lucrarea pe care au îndrăznit să o întreprindă era mai presus de puterea omenească și că ceea ce au putut să realizeze era dat de Dumnezeu. Dacă ne gândim cum oamenii, auzind de la ei predicarea unei noi învățături, au putut să le primească și adesea chiar, vrând să le distrugă, au fost îmblânziți de o putere divină care i-a ajutat, atunci vom constata că în această privință nimic nu s-a realizat prin putere omenească, ci totul prin putere și providență divină, întrucât semne și puteri evidente și indubitabile au mărturisit în favoarea cuvântului și învățăturii lor.

(F) Dovedind pe scurt divinitatea lui Isus și citând cuvintele profetice despre El, dovedim și că Scripturile care au profețit despre El au fost inspirate divin, că cărțile care au proclamat venirea și învățătura Lui au fost divine - cărți care au fost expuse cu forță și autoritate deplină și care, prin urmare, au cucerit cei mai buni oameni din (diverse) națiuni. Trebuie spus însă că inspirația divină a cuvintelor profetice și sensul spiritual al legii mozaice au devenit clare (doar) odată cu venirea lui Hristos. Înainte de venirea lui Hristos nu a existat o oportunitate deplină de a prezenta dovezi clare ale inspirației divine a Scripturilor Vechiului Testament. Dar venirea lui Hristos a prezentat celor care puteau presupune că legea și profeții nu erau divini, o dovadă evidentă că au fost scrise prin puterea harului ceresc. Cu toate acestea, oricine citește cu sârguință și atenție cuvintele profetice, va simți, în lectura sa însăși, o urmă de inspirație divină și prin această experiență se va convinge că Scripturile, recunoscute ca fiind cuvintele lui Dumnezeu, nu sunt (de fapt) omenești. Astfel, lumina aparținând legii lui Moise, (dar) ascunsă (în ea) de un văl, a strălucit odată cu venirea lui Hristos, când vălul a fost îndepărtat și treptat acele binecuvântări au fost dezvăluite, a căror umbră o conținea scrisoarea.

(R) După ce am demonstrat pe scurt aceasta, adică divinitatea lui Isus Hristos și împlinirea tuturor profețiilor despre El, noi, după cum cred, am dovedit și că însăși Scripturile care au profețit despre El și au prezis venirea Lui, puterea învățăturii Sale și primirea (în biserică) a tuturor neamurilor, că aceste Scripturi sunt inspirate divin. La aceasta trebuie adăugat că divinitatea și inspirația divină a profeției profetice și a legii mozaice au devenit deosebit de clare și indubitabile din momentul venirii lui Hristos în această lume. Desigur, profețiile erau adevărate și inspirate divin chiar înainte de împlinirea a ceea ce fusese prezis de ele, dar era imposibil să se dovedească adevărul lor, deoarece nu fuseseră încă confirmate prin împlinire. Dar venirea lui Hristos a arătat că cuvintele profețiilor erau adevărate și inspirate divin, în timp ce anterior se considera îndoielnic dacă ceea ce fusese prezis se va împlini. Dar dacă cineva va examina cuvintele profetice cu toată sârguința și binecuvântarea cuvenită, atunci, în însăși citirea și examinarea atentă, probabil va experimenta în mintea și sentimentul său acțiunea unei suflări divine și astfel va ști că cuvintele pe care le-a citit nu au venit de la oameni, ci sunt cuvintele lui Dumnezeu și va simți în sine că cărțile (sfinte) au fost scrise nu cu artă omenească și nu în limbaj muritor, ci, ca să spunem așa, în stil divin. Astfel, lumina venirii lui Hristos, luminând legea lui Moise cu strălucirea adevărului, a îndepărtat vălul

literei care așternea peste lege și a revelat tuturor credincioșilor în Hristos toate binecuvântările care erau ascunse mai înainte de vălul cuvântului.

(F) Ar fi mult timp să adunăm acum cele mai vechi profeții despre fiecare eveniment viitor, astfel încât cel care se îndoiește, fiind lovit de inspirația lor divină, să abandoneze orice îndoială și nehotărâre și să se predea cu tot sufletul cuvintelor lui Dumnezeu. Dacă celor neexperimentați li se pare că în diferite locuri ale Scripturii există gânduri care nu depășesc rațiunea omenească, acest lucru nu este deloc surprinzător. Printre lucrările providenței, care cuprind întreaga lume, unele (lucrări) sunt prezentate foarte clar ca tocmai lucrările providenței, în timp ce altele sunt atât de ascunse încât, aparent, dau loc neîncrederii, dacă Dumnezeu chiar guvernează totul cu o artă și o putere inefabilă. Astfel, gândul creator al Furnizorului nu este atât de clar în lucrurile pământești ca în soare, lună și stele, nu este atât de clar în evenimentele umane ca în sufletele și trupurile animalelor, - mai ales pentru cei care încearcă să afle de ce și în ce scop animalele au tocmai astfel de aspirații, dorințe, natură, de ce (tocmai o astfel de) structură a corpurilor. Însă, așa cum providența pentru cei care au recunoscut-o odată cum se cuvine nu este diminuată de necunoscut, tot așa divinitatea Scripturii, care se extinde la toată Scriptura, nu pierde nimic din faptul că slăbiciunea noastră nu poate găsi în fiecare rostire lumina ascunsă a dogmelor, conținută într-un cuvânt neînsemnat și disprețuit. „Avem comoară în vase de lut” (2 Corinteni 4:7), pentru ca măreția puterii lui Dumnezeu să strălucească și să nu pară că (această comoară) ne aparține nouă, oamenilor. Căci dacă Biblia i-ar cuceri pe oameni prin căile obișnuite de dovezi printre oameni, atunci ar fi drept să ne punem credința în înțelepciunea omenească, și nu în puterea lui Dumnezeu. Dar acum, pentru oricine nu-și închide ochii, este clar că cuvântul și predica nu acționează asupra mulțimii de oameni prin cuvinte convingătoare de înțelepciune, ci prin arătarea duhului și a puterii. Așadar, întrucât puterea cerească sau chiar cea supracerească ne îndeamnă să-L cinstim pe Cel ce ne-a creat, să ne străduim să lăsăm cuvântul începutului lui Hristos, adică învățătura despre primele principii, și să trecem la desăvârșire, pentru ca Înțelepciunea propovăduită celor desăvârșiți să ni se propovăduiască și nouă. Căci cel ce a dobândit înțelepciunea (apostolul) făgăduiește să o propovăduiască celor desăvârșiți - o Înțelepciune deosebită de înțelepciunea acestui veac și de înțelepciunea trecătoare a prinților acestui veac. Chiar această Înțelepciune ne va fi prezentată clar și va descoperi taina care era ascunsă în vremurile veșnice, dar care acum a fost descoperită prin Scripturile profetice și prin arătarea Domnului și Mântuitorului nostru, Iisus Hristos, Căruia I se cuvine slava în toate veacurile. Amin.

(R) Dar a enumera toate profețiile prezise vreodată de profeți (și a arăta) cum și când s-au împlinit, pentru a-i convinge prin intermediul lor pe cei care se îndoiesc, este o chestiune destul de dificilă. Oricine dorește să afle mai multe despre aceasta poate aduna din cărțile (sfinte) cele mai abundente dovezi ale adevărului. Dar dacă oamenii puțin versați în științele divine nu înțeleg imediat sensul literei, aparent depășind puterea omenească, atunci nu este surprinzător că divinul este înțeles de oameni cu oarecare încetineală și le este ascuns, cu atât mai mult cu cât cineva este mai necredincios sau mai nevrednic. Căci se știe că tot ceea ce este sau se întâmplă în această lume este guvernat de providența lui Dumnezeu. Dar unele fenomene sunt destul de clar aranjate prin îndrumarea providenței; alte fenomene au loc atât de secret și atât de incomprehensibil încât metoda providenței

divine rămâne complet ascunsă în ele, iar unii oameni uneori nu cred că unele fenomene au o legătură cu providența, pentru că nu cunosc modul în care treburile providenței divine sunt gestionate cu o artă inefabilă. Însă această metodă nu este la fel de ascunsă tuturor (ființelor): chiar și printre oameni, unul o observă mai puțin, altul mai mult, și fiecare om care trăiește pe pământ ca locuitor al cerului o cunoaște mai mult decât alții. În același timp, se descoperă că (Dumnezeu) are un alt mod de a conduce trupurile, un alt mod de a conduce copacii, un altul animalele, de asemenea, un alt mod de a conduce sufletele, ascuns (omului); cât privește modul în care providența divină guvernează diferitele mișcări ale minților, acesta este cu siguranță mai ascuns oamenilor, dar nicidecum, cred, ascuns îngerilor. Dar cei care sunt convinși de existența Providenței nu resping Providența Divină pe motiv că nu pot înțelege cu mintea omenească lucrările și dispozițiile Providenței. În același fel, nu se poate nega inspirația divină a Sfintei Scripturi, care îi pătrunde trupul, pe motiv că slăbiciunea înțelegerii noastre nu este capabilă să găsească gândurile secrete și ascunse în fiecare cuvânt în parte. Între timp, în vasele disprețuite și urâte ale cuvintelor se ascunde comoara Înțelepciunii Dumnezeiești, așa cum arată și Apostolul, zicând: „Avem comoară în vase de lut”, pentru ca puterea tăriei lui Dumnezeu să strălucească și mai mult, atunci când nicio înfrumusețare a elocvenței omenești nu se amestecă cu adevărul dogmelor. Dacă cărțile noastre ar fi scrise cu artă retorică sau cu umor filozofic și tocmai prin aceasta i-ar atrage pe oameni la credință, atunci, fără îndoială, ar crede că credința noastră constă în arta vorbirii și înțelepciunea omenească, și nu în puterea lui Dumnezeu. Acum este cunoscut tuturor că cuvântul acestei predici a fost primit de foarte mulți oameni aproape în tot universul, astfel încât a devenit clar tuturor că învățătura acestei credințe nu constă în cuvintele convingătoare ale înțelepciunii omenești, ci în arătarea duhului și a puterii. De aceea, noi, care am fost călăuziți de putere cerească, sau chiar mai mult decât cerească, la credință și supunere, și anume la aceasta,Pentru a-L onora ca Dumnezeul nostru, unicul creator al tuturor, să ne străduim cu deosebită râvnă să părăsim învățătura despre principiile lui Hristos, adică despre primele principii ale cunoașterii, și să trecem la perfecțiune, pentru ca Înțelepciunea care este transmisă prin perfecțiune să ni se comunice și nouă. Tocmai aceasta promite cel căruia i s-a încredințat predicarea acestei Înțelepciuni; el spune: „Vorbim despre înțelepciune printre cei desăvârșiți, dar nu despre înțelepciunea acestui veac, nici a conducătorilor acestui veac care trec.” Din aceasta este evident că, în raport cu frumusețea cuvântului, această Înțelepciune a noastră nu are nimic în comun cu înțelepciunea acestei lumi. Chiar această Înțelepciune va fi scrisă în inimile noastre cu deplină claritate și perfecțiune, dacă ne este descoperită, în conformitate cu descoperirea tainei care a fost ascunsă în vremurile veșnice, dar care acum a fost descoperită prin Scripturile profetice și datorită venirii Domnului nostru Iisus Hristos, Căruia I se cuvine slava în vecii vecilor. Amin.

Că mulți au deviat în erezie, neînțelegând scripturile din punct de vedere spiritual și având o înțelegere slabă (despre El)

După o discuție rapidă despre inspirația Dumnezeiești Scripturi, este necesar să trecem la metoda citirii și înțelegerii Scripturii, întrucât au apărut foarte multe erori pentru că mulți nu au găsit calea de urmat în citirea Sfintei Scripturi. Astfel, cei împietriți și neexperimentați dintre cei aparținând circumciziei nu au crezut în Mântuitorul nostru,

pentru că au considerat că este necesar să urmeze litera profeției despre El, dar nu au văzut prin simț că El a predicat eliberarea celor prinși de robie, că El va instaura într-adevăr acea împărăție a lui Dumnezeu pe care și-o imaginau, că El va nimici carele din Efraim și caii din Ierusalim (Zaharia 9:10), că El va mânca unt și miere și va alege binele înainte de a ști și a alege răul (Isaia 7:15). Ei credeau că, potrivit profeției, lupul, un animal cu patru picioare, va paște cu mielul, iar leopardul se va odihni cu iedul; vițelul, boul și leul vor paște împreună, sub paza unui băiețel; boul și ursul vor paște împreună și puii lor vor fi hrăniți împreună; dar leul va mânca paie ca boul (Isaia 11). Nevăzând nimic asemănător cu simțurile lor în venirea lui Hristos, în care credem, nu L-au primit pe Domnul nostru Isus, ci L-au răstignit, ca proclamandu-se în mod nelegiuit a fi Hristos. Cât despre eretici, ei citesc în Scriptură cuvintele: „Un foc s-a aprins în mânia Mea" (Ieremia 15:14) și: „Un zelot, care pedepsește nelegiuirea părinților asupra copiilor până la a treia și a patra generație" (Exod 20:5) și: „Îmi pare rău că am pus pe Saul împărat" (1 Samuel 15:11) și: „Fac pace și aduc răutate" (Isaia 45:7) și în alt loc: „Va fi oare răutate într-o cetate pe care Domnul n-a îngăduit-o?" (Amos 3:6) și, de asemenea: „Răul s-a pogorât de la Domnul până la porțile Ierusalimului" (Mica 1:12) și: „Un duh rău de la Dumnezeu a venit peste Saul" (1 Samuel 18:10). Citind aceste pasaje și multe altele similare, ereticii nu au îndrăznit să nege divinitatea Scripturilor, ci crezând că aceste Scripturi aparțin Creatorului căruia îi slujesc evreii, au ajuns la ideea că acest Creator nu este perfect și bun, ci Mântuitorul a venit să vestească un Dumnezeu mai perfect, care, spun ei, nu este Creatorul; exprimând opinii diferite cu privire la această chestiune și, odată ce s-au îndepărtat de Creator, care este Dumnezeu, singurul nenăscut, s-au dedat ficțiunilor și au inventat motive pentru care, după cum cred ei, a luat ființă vizibilul și, de asemenea, altceva, invizibil, pe care sufletele lor l-au imaginat. În cele din urmă, oamenii simpli care se laudă că aparțin Bisericii nu recunosc pe nimeni mai presus de Creator și, în acest caz, acționează cu înțelepciune, dar (pe de altă parte) inventează lucruri despre El care nu se pot gândi nici măcar despre cea mai crudă și nedreaptă persoană.

(P) După o scurtă discuție despre faptul că Sfintele Scripturi sunt inspirate de Duhul Sfânt, pare necesar să explicăm și cum unii oameni, citind (Scripturile) greșit, s-au lăsat pradă multor erori - tocmai pentru că mulți nu știu încotro să meargă pentru a înțelege dumnezeiești Scripturi. Astfel, evreii, prin împietrirea inimilor lor, prin care vor să se pară înțelepți în fața lor, nu au crezut în Domnul și Mântuitorul nostru. Ei credeau că ceea ce se spunea despre El trebuia înțeles literal, adică că trebuia să predice în mod sensibil și vizibil iertarea captivilor și că mai înainte - „trebuia să creeze o împărăție, care, în opinia lor, este cu adevărat împărăția lui Dumnezeu, că în același timp trebuia să distrugă carul din Efraim și calul din Ierusalim, că trebuia să mănânce și unt și miere și să aleagă binele înainte de a învăța să respingă răul. Ei credeau că lupul, un animal cu patru picioare, la venirea lui Hristos, conform profeției, va paște cu mieii, iar leopardul se va odihni cu caprele, iar vițelul și taurul vor paște cu leii, iar un băiețel îi va duce la pășune; taurul și ursul se vor culca împreună în pășuni, iar copiii lor vor paște împreună, iar leii vor sta lângă iesle cu taurii și se vor hrăni cu paie. Și astfel, văzând că dintre toate aceste profeții despre Hristos, conform cărora, așa cum credeau ei, era deosebit de necesar să se observe semnele venirii lui Hristos, nimic nu s-a împlinit istoric, nu au vrut să recunoască venirea… al Domnului nostru Iisus Hristos și chiar L-a pironit pe cruce, ca și cum Și-ar fi însușit numele lui Hristos nu de drept, adică contrar mărturiei profeției. Ereticii, însă, au

găsit în Scripturi cuvintele legii: „Un foc se aprinde în mânia mea” și „un zelot, pedepsește nelegiuirea părinților asupra copiilor până la a treia și a patra generație” și „Îmi pare rău că l-am pus pe Saul pe tron” și „Fac pace și creez răul” și în alt loc: „Va fi oare răul într-o cetate pe care Domnul nu l-a îngăduit?” și din nou: „Răul s-a pogorât de la Domnul până la porțile Ierusalimului” și „Un duh rău de la Dumnezeu a căzut peste Saul”. Citind aceste pasaje și multe alte pasaje similare din Scripturi, ereticii nu au îndrăznit să spună că aceste Scripturi nu aparțin lui Dumnezeu, ci au decis că aparțin Creatorului, Dumnezeului căruia i se închinau evreii; acest Dumnezeu, în opinia lor, ar trebui considerat doar drept, dar nu bun, ci Mântuitorul a venit să ne proclame un Dumnezeu mai desăvârșit, Care, conform învățăturii lor, nu mai este creatorul lumii - și exprimă opinii contradictorii despre El. Odată ce s-au îndepărtat de credința în Dumnezeu Creatorul, Care este Dumnezeul tuturor, s-au dedat feluritelor născociri și fabule: inventează felurite învățături și spun că unele (creaturi) sunt vizibile și create de un creator, în timp ce altele sunt invizibile și create de un alt creator, așa cum le-au sugerat imaginația și vanitatea sufletelor lor. În cele din urmă, unii dintre credincioșii simpli - adică dintre cei care, aparent, aderă la credința bisericească - nu recunosc pe nimeni mai presus decât Dumnezeu Creatorul și în acest caz păstrează doctrina corectă și sănătoasă, dar (pe de altă parte) gândesc astfel de lucruri despre El,la care nu se poate gândi nici cea mai nedreaptă și crudă persoană.

(F) Toți oamenii menționați mai sus par să nu aibă alt motiv pentru opiniile lor false, impie și nerezonabile despre Dumnezeu decât să înțeleagă Scripturile nu conform spiritului, ci conform literei simple. Prin urmare, oamenilor care sunt convinși că cărțile sacre nu sunt scrieri omenești, ci au fost scrise și au ajuns la noi prin inspirația Duhului Sfânt, prin voința Tatălui tuturor prin Iisus Hristos și care aderă la regula bisericii cerești a lui Iisus Hristos, succesorul apostolilor, trebuie să li se arate calea cea dreaptă (de interpretare a Scripturilor). Toți, chiar și cei mai simpli dintre adepții Cuvântului, cred că Scriptura divină indică niște porunci misterioase; dar care sunt aceste porunci, oamenii prudenti și modești mărturisesc că nu știu. Astfel, dacă cineva îi întreabă despre incestul lui Lot cu fiicele sale, sau despre cele două soții ale lui Avraam, sau despre cele două surori care s-au căsătorit cu Iacov și despre cele două sclave care au născut copii cu el, vor spune doar că acestea sunt mistere care sunt de neînțeles pentru ei. De asemenea, când citesc despre construcția tabernacolului și sunt convinși că ceea ce este descris este o imagine, ei caută ce poate corespunde fiecărui mesaj separat referitor la tabernacole. Având convingerea că tabernacolul este o imagine a ceva, ei nu se înșală; dar în aplicarea scripturală a gândului pentru care tabernacolul servește drept imagine, ei greșesc uneori în fiecare aspect (în construcția tabernacolului). Și fiecare narațiune care relatează aparent despre căsătorii, sau despre nașterea copiilor, sau despre războaie, sau despre alte evenimente despre care circulă povești printre oameni, o recunosc ca imagine; dar nu rămâne pe deplin clar ce fel de lucruri anume servește drept imagine povestea despre fiecare dintre aceste obiecte, parțial din cauza dezvoltării insuficiente (în ei) a capacității (de interpretare), parțial din cauza lipsei de prudență și uneori din cauza dificultății extreme de a explica aceste lucruri pentru oameni, chiar și experimentați și perspicace.

(R) Motivul înțelegerii eronate a tuturor acestora de către persoanele menționate mai sus a fost, desigur, că ei înțeleg Sfintele Scripturi nu într-un sens spiritual, ci conform literei.

Prin urmare, oamenilor care cred că Sfintele Scripturi nu sunt un fel de cuvinte omenești, ci au fost scrise prin inspirația Duhului Sfânt, date și încredințate nouă, prin voia lui Dumnezeu Tatăl, prin Fiul Său Unul Născut, Iisus Hristos, noi, după măsura minții noastre mediocre, vom încerca să arătăm acea cale de înțelegere care, după observația noastră, ni se pare corectă și acea regulă și învățătură pe care apostolii au primit-o de la Iisus Hristos și apoi au transmis-o succesiv succesorilor lor, învățătorii ulteriori ai bisericii. Toți credincioșii, chiar și, după cum cred, cei mai simpli dintre ei, mărturisesc că Sfintele Scripturi proclamă niște rânduieli misterioase. Dar ce sunt aceste rânduieli sau de ce fel sunt, un om cu mintea sănătoasă și care nu suferă de viciul lăudării va mărturisi în toată conștiința că nu știe. Dacă cineva ne întreabă, de exemplu, despre fiicele lui Lot, care au avut relații ilegale cu tatăl (lor), sau despre cele două soții ale lui Avraam, sau despre cele două surori care s-au căsătorit cu Iacov, sau despre cei doi sclavi care i-au născut mulți fii, atunci ce se poate răspunde la aceasta, în afară de faptul că acestea sunt niște mistere și imagini ale lucrurilor spirituale, deși nu știm exact ce lucruri. De asemenea, când citim despre aranjamentul tabernacolului, cu siguranță știm că ceea ce este descris este o imagine a unor obiecte misterioase; dar a aplica toate acestea într-un mod adecvat și a explica și a spune totul despre fiecare parte separată a tabernacolului, în opinia mea, este foarte dificil și chiar, poate, imposibil. Totuși, însăși împrejurarea că această descriere este plină de mistere, așa cum am spus, nu scapă nici măcar înțelegerii comune. În același fel, fiecare poveste despre căsătorii, sau despre nașterea copiilor, sau despre diverse bătălii, sau despre orice alte evenimente, nu este, trebuie să credem, nimic altceva decât forme și imagini ale lucrurilor ascunse și sacre. Însă, întrucât oamenii depun puțin efort exersării minții sau se cred cunoscători înainte de a învăța, atunci se întâmplă că nu încep niciodată să cunoască. Dar dacă nu lipsește nici sârguința, nici un învățător, dacă o persoană examinează Scripturile ca fiind divine, adică cu pioșenie și respect, și în același timp, mai ales, nădăjduiește în ajutorul revelației lui Dumnezeu - întrucât toate acestea, desigur, sunt foarte dificile și misterioase pentru mintea omenească - dacă cineva caută în acest fel, poate că va găsi în cele din urmă ceea ce se poate găsi.

(F) Și ce trebuie spus despre profeții, care, după cum știm cu toții, sunt pline de expresii enigmatice și întunecate? Dacă ne întoarcem la Evanghelii, atunci înțelegerea exactă a acestora (cărți), ca înțelegere a lui Hristos, este posibilă numai cu ajutorul harului, care i-a fost dat celui care a spus: „Avem mintea lui Hristos, ca să cunoaștem lucrurile pe care ni le-a dat fără plată de la Dumnezeu, lucruri pe care le și grăim, nu în cuvinte învățate de înțelepciunea omenească, ci în cuvinte învățate de Duhul Sfânt” (1 Corinteni 2:16:12-13). Citind Apocalipsa lui Ioan, cine nu va fi impresionat de secretul tainelor negrăite, care apar cuiva care nu înțelege ce este scris? În același fel, cărui om care știe să examineze gândurile i se vor părea epistolele apostolilor clare și ușor de înțeles, când și aici există nenumărate pasaje, prezentând, ca printr-o fereastră, un material considerabil pentru cele mai mari și mai numeroase reflecții? Așadar, dacă așa stau lucrurile și dacă mulți oameni se înșală, nu este sigur ca cineva să declare că, citind (Scripturile), înțelege cu ușurință ce este necesar pentru cheia înțelegerii, care, după cuvântul Mântuitorului, se află în învățători. De altfel, unii spun că înainte de venirea lui Hristos oamenii nu posedau adevărul; să explice ei cum spune Domnul nostru Iisus Hristos că cheia înțelegerii se află în cei care, după ei, nu au cărțile care conțin tainele inefabile și desăvârșite ale

cunoașterii? Căci zicerea este așa: „Vai vouă, învățătorilor! Căci ați luat cheia înțelegerii și voi n-ați intrat și pe cei ce intrau i-ați împiedicat” (Luca 11:52).

(R) Dar nu trebuie să credem că această dificultate este specifică doar discursurilor profetice, deoarece este bine cunoscut faptul că discursul profetic este presărat cu imagini și ghicitori: nu găsim oare același lucru în Evanghelii? Nu este oare ascuns în ele un sens interior, ca un sens divin, care este revelat doar prin harul pe care Cel ce a spus că l-a primit: „Avem mintea lui Hristos, ca să cunoaștem lucrurile pe care ni le-a dat Dumnezeu, lucruri pe care le rostim nu în cuvinte pe care ni le învață înțelepciunea omenească, ci pe care ni le învață Duhul Sfânt.” Și citind Apocalipsa lui Ioan, cine nu va fi impresionat de marea taină a tainelor de negrăit conținute în această carte? Chiar și oamenii care nu pot înțelege ce este ascuns exact în aceste revelații, înțeleg totuși clar că ceva este ascuns aici. Și nu sunt oare Epistolele Apostolilor, care unora, însă, li se par mai clare, atât de pline de gânduri profunde încât pentru cei care pot înțelege gândul Înțelepciunii divine, prin aceste Epistole, ca printr-o mică deschizătură, așa cum li se pare, se revarsă strălucirea luminii celei mai puternice? Prin urmare, dacă toate acestea stau așa și dacă mulți în această viață se înșală, atunci, cred, nu este sigur să spunem în mod frivol că cineva știe sau înțelege ce este necesar pentru deschiderea cheii înțelegerii - acea cheie care, după cuvântul Mântuitorului, se află în mâinile învățătorilor. Apropo, unii spun că înainte de venirea Mântuitorului, oamenii care trăiau sub lege nu aveau adevărul, acum, deși nu este chiar potrivit, cred că este necesar să-i întrebăm cum spune Domnul nostru Iisus Hristos că cheile înțelegerii sunt în mâinile oamenilor care au în mâini cărțile profeților și legea? Căci El a zis așa: „Vai de voi, învățătorilor, pentru că ați luat cheia înțelegerii și voi înșivă nu ați intrat și i-ați împiedicat pe cei ce voiau să intre”.

(F) Așadar, metoda de citire a Scripturilor și de găsire a sensului lor, pe care o propunem, se bazează pe însuși spusele (Scripturilor) și este următoarea. În Proverbele lui Solomon găsim următoarea prescripție referitoare la dogmele divine scrise (în cărțile sacre): „Nu ți-am scris oare de trei ori sfaturi și învățături, ca să te învăț cuvintele exacte ale adevărului, ca să poți transmite cuvintele adevărului celor ce te trimit?” (Prov. 22:21). Prin urmare, gândurile cărților sacre ar trebui scrise în sufletul tău în trei feluri: un credincios simplu ar trebui să fie ca prin trupul Scripturilor (acesta este ceea ce numim noi sensul cel mai accesibil); cineva care este oarecum perfect (ar trebui să fie zidit) ca prin sufletul lor; și cineva care este și mai desăvârșit și asemănător cu cei despre care vorbește apostolul: „Noi rostim înțelepciune printre cei desăvârșiți, dar nu înțelepciunea veacului acestuia, nici a conducătorilor veacului acestuia, care trec. Ci rostim înțelepciunea lui Dumnezeu, tainică, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veacuri, spre slava noastră, și pe care niciunul dintre conducătorii veacului acestuia n-a cunoscut-o” (1 Corinteni 2:6-7) - o astfel de persoană trebuie zidită prin legea spirituală, care conține o umbră a binecuvântărilor viitoare. Căci, așa cum omul este alcătuit din trup, suflet și duh, tot așa Scriptura, dată de Dumnezeu pentru mântuirea oamenilor, este alcătuită din trup, suflet și duh. În conformitate cu aceasta, interpretăm și narațiunea cărții „Păstorul”, neglijată de unii. Iată o poveste despre cum Erm a primit porunca de a scrie două cărți și apoi de a vesti bătrânilor bisericii ceea ce învățase de la Duh. Iată însăși zicala: „Scrie două cărți și dă una lui Clement și una lui Grapta; Scrisoarea va învăța văduvele și orfanii, Clement va trimite (cartea) în cetățile periferice

și o vei vesti bătrânilor bisericii. Scrisoarea, care îi învață pe văduve și orfani, este scrisoarea simplă, învățându-i pe oamenii care sunt încă copii în suflet și nu-L pot recunoaște încă pe Dumnezeu ca Tată al lor și, de aceea, sunt numiți orfani; scrisoarea îi învață și pe acele femei (adică acele suflete) care nu mai trăiesc cu un soț nelegiuit, ci sunt văduve, nedevenind încă vrednice de un mire. Clement, care a abandonat deja scrisoarea, conform cuvintelor Păstorului, trimite cartea în cetățile periferice: prin aceste cetăți înțelegem sufletele care sunt în afara gândurilor trupești și pământești. Însuși ucenicul Duhului primește porunca de a o vesti bătrânilor întregii biserici a lui Dumnezeu, care au încărunțit în înțelepciune - să o vestească nu prin scrisori, ci cu cuvinte vii.

(R) Dar, așa cum am început să spunem, calea corectă de a înțelege Scripturile și de a le găsi sensul ni se pare a fi acea cale pe care Scriptura însăși ne-o arată, învățându-ne cum anume ar trebui să gândim despre ea. În Proverbele lui Solomon găsim acest precept despre o atitudine respectuoasă față de Sfintele Scripturi: „Nu ți-am scris eu oare de trei ori cu sfat și învățătură, ca să te învăț cuvintele exacte ale adevărului, ca să poți transmite cuvintele adevărului celor ce te trimit?” Așadar, fiecare ar trebui să-și noteze gândul dumnezeiești Scripturi în sufletul său în trei moduri: oamenii simpli ar trebui să fie zidiți ei înșiși, ca să spunem așa, prin corpul Scripturii (acesta este ceea ce numim simț obișnuit și istoric); oricine a început să facă oarecare progres și poate contempla ceva mai mult, acela ar trebui să fie zidit prin sufletul Scripturii; și cei desăvârșiți și cei asemenea celor despre care apostolul spune: „Acum, noi vorbim despre înțelepciune printre cei desăvârșiți, dar nu despre înțelepciunea veacului acestuia, nici a conducătorilor veacului acestuia, care trec. Ci propovăduim înțelepciunea lui Dumnezeu, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veacuri, spre slava noastră, pe care niciunul dintre conducătorii veacului acestuia n-a cunoscut-o” - aceștia trebuie zidiți ca prin duh, printr-o lege spirituală, care conține în sine o umbră a binecuvântărilor viitoare. Astfel, după cum omul, spun ei, este alcătuit din trup, suflet și duh, tot așa și Sfânta Scriptură, dată prin generozitate divină pentru mântuirea oamenilor, este alcătuită din trup, suflet și duh. Acest lucru, după cum vedem, este indicat și în cartea „Păstorul”, aparent neglijată de unii. Aici, Erm primește porunca de a scrie două cărți și apoi de a vesti bătrânilor bisericii ceea ce a învățat de la Duh. Această poruncă este exprimată în cuvintele: „Și scrieți”, spune el, „două cărți și dați una lui Clement și una lui Grapta; Grapta să îndemne pe văduve și pe orfani, iar Clement să trimită în toate cetățile din periferie; și să vestiți bătrânilor bisericii”. Epistola care primește porunca de a-i mustra pe orfani și pe văduve este sensul simplu al epistolei în sine, prin care sunt zidite sufletele copiilor, care nu au fost încă socotiți vrednici să-L aibă pe Dumnezeu ca Tată al lor și, de aceea, sunt numiți orfani. Văduvele sunt acele suflete care l-au părăsit pe soțul nelegiuit cu care au fost unite în mod nelegiuit, dar rămân văduve, pentru că nu au fost încă desăvârșite până la punctul unirii cu Mirele ceresc. Mai departe, Clement primește porunca de a trimite cele spuse (lui) cetăților din periferie, adică celor care s-au îndepărtat deja de scrisoare sau, cu alte cuvinte, acelor suflete care, fiind învățați de aceste cuvinte, au abandonat deja grija trupească și poftele carnale. Însuși Erm, fiind învățat de Duhul Sfânt, primește porunca de a vesti prezbiterilor bisericii, adică oamenilor care au un simț matur al prudenței, capabili de învățătură spirituală - să vestiască nu prin scrisori, nu printr-o carte, ci cu o voce vie.

(F) Însă, întrucât există unele Scripturi care nu au niciun sens trupesc, așa cum vom arăta mai târziu, în unele locuri din Scriptură trebuie să căutăm doar sufletul și duhul. Și poate că tocmai din acest motiv, vase de apă puse pentru curățirea evreilor, așa cum citim în Evanghelia după Ioan, conțin două sau trei măsuri (Ioan 2:6). Această poveste indică în secret către cei pe care apostolul îi numește „evrei în secret" (Romani 2:20); și anume, arată că acești evrei sunt purificați prin cuvântul Scripturilor, care pe alocuri conțin două măsuri, adică, ca să spunem așa, un sens spiritual și unul spiritual, și pe alocuri trei măsuri, deoarece unele locuri, pe lângă cele de mai sus, au și un sens trupesc, care poate și zidi. Și cele șase vase de apă probabil îi semnifică pe cei care sunt purificați în lumea care a venit în existență în șase zile (acest număr este perfect). Faptul că primul sens (trupesc) poate fi util în sine este mărturisit de mulți care au crezut cu adevărat, dar simplu. Un exemplu de interpretare, ridicat parcă la sufletul Scripturii, este următorul loc din prima epistolă a Apostolului Pavel către Corinteni: „Scris este", spune el, „să nu pui botniță gurii boului când treieră grâul" (1 Cor. 9, 9). Apoi, explicând această lege, adaugă: „Oare Dumnezeu are grijă de boi? Sau pentru noi se spune? Da, pentru noi s-a scris. Căci cine ară trebuie să are cu nădejde, iar cine treieră trebuie să treiere cu nădejde că va primi ceea ce nădăjduiește" (1 Cor. 9, 10). Multe (alte) ziceri cunoscute, adaptate mulțimii și ziditoare pentru oameni care nu pot asculta cele mai înalte (învățături), au același caracter.

(R) Nu trebuie uitat că există locuri în Scriptură, așa cum vom arăta mai târziu, în care ceea ce am numit trup nu este întotdeauna exprimat, adică nu există o consecvență a sensului istoric; există locuri în care trebuie înțelese doar sufletul și duhul menționate mai sus. Acest lucru, cred, este indicat și în Evanghelii, când vorbesc despre cele șase vase cu apă puse pentru curățirea evreilor și care conțin câte două sau trei măsuri fiecare; așa cum am spus, povestea Evangheliei, aparent, indică spre cei pe care apostolul îi numește „evrei în secret"; și anume, arată că acești evrei sunt purificați prin cuvântul Scripturii, uneori luând două măsuri, adică, conform celor spuse mai sus, percepând sensul sufletesc și spiritual, și alteori trei, când (o anumită) secțiune a Scripturii poate fi și edificatoare conform sensului trupesc sau istoric. Și cele șase vase cu apă îi semnifică pe cei care sunt purificați cât timp sunt în această lume, căci, așa cum citim, această lume și tot ce este în ea sunt desăvârșite în șase zile (acest număr este perfect). Ce mare folos are acest prim sens, pe care l-am numit istoric, este atestat de întreaga mulțime a credincioșilor care cred cu suficientă fermitate și simplitate; și, întrucât este clar revelat tuturor, nu are nevoie de numeroase dovezi. Cât despre acel sens pe care l-am numit mai sus ca și cum ar fi sufletul Scripturii, Apostolul Pavel a prezentat numeroase exemple ale acestuia, de exemplu, în prima epistolă către Corinteni. Acolo este scris: „Nu pune botniță gurii boului când bate treieratul". Apoi, explicând cum trebuie înțeleasă această poruncă, Apostolul adaugă, zicând: „Oare Dumnezeu se îngrijește de boi? Sau este spusă pentru noi? Da, pentru noi a fost scrisă. Căci cine ară trebuie să are cu nădejde, iar cine treieră trebuie să treiere cu nădejde că va primi ceea ce nădăjduiește". Și foarte multe alte cuvinte de același fel, luate din Lege și interpretate în acest fel, oferă o mare zidire slujitorilor.

(F) Interpretarea spirituală este accesibilă celui care poate arăta: ce fel și umbră a lucrurilor cerești au slujit evreii după trup și ce binecuvântări viitoare are o umbră legea.

Și, în general, conform poruncii apostolice, trebuie să căutăm înțelepciunea în toate, ascunsă în taina „pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veacuri, spre slava noastră, pe care niciunul dintre conducătorii acestui veac n-a cunoscut-o” (1 Corinteni 2:7-8). În alt loc, același apostol, citând câteva cuvinte din Exod și Numeri, spune că „toate aceste lucruri li s-au întâmplat ca exemple și au fost scrise” pentru noi, „care am ajuns la sfârșitul veacurilor” (1 Corinteni 10:11), - și (apoi) dă indicii despre ce anume au servit aceste evenimente ca imagini; spune: „Au băut din stânca duhovnicească care îi urma, iar stânca era Hristos” (1 Corinteni 10:4). Într-o altă epistolă, prezentând poruncile referitoare la cort, apostolul citează cuvintele: „Faceți toate după modelul care vi s-a arătat pe munte” (Evrei 8:5; Exod 25:40). În epistola către Galateni, apostolul pare să-i mustre pe cei care consideră necesar să citească legea, dar nu o înțeleg, și declară că cei care nu înțeleg legea sunt tocmai cei care cred că nu există alegorii în ceea ce este scris. „Spuneți-mi”, spune el, „voi care voiți să fiți sub Lege, n-ascultați de Lege? Căci este scris: „Avraam a avut doi fii: unul din roabă și altul din femeia slobodă. Dar cel ce a fost din roabă s-a născut după trup, iar cel ce a fost din femeia slobodă s-a născut prin făgăduință. Aceasta este o alegorie. Acestea sunt cele două legăminte” (Galateni 4:21-24) și așa mai departe. În această zicere, trebuie să fim atenți la fiecare expresie individuală a apostolului. El spune: „cei ce voiesc să fie sub lege” și „cei ce nu sunt sub lege” și: „Nu ascultați voi de Lege?” Aceste expresii arată că auzirea (a legii) constă în înțelegere și cunoaștere. În Epistola către Coloseni, exprimând pe scurt sensul întregii legi, el spune: „Nimeni să nu vă judece cu mâncare sau cu băutură, sau cu privire la sărbătoare, lună nouă sau Sabat: acestea sunt umbră a lucrurilor viitoare” (Coloseni 2:16-17). Chiar și în Epistola către Evrei, vorbind despre cei circumcișii, el scrie: „care slujesc ca o pildă și o umbră a lucrurilor cerești” (Evrei 8:5). Dar poate că cei care l-au recunoscut odată pe apostol ca om divin nu se vor mai îndoi, pe baza acestor mărturii ale sale, cu privire la cele cinci cărți care poartă numele lui Moise. Vreți să vă convingeți că și alte evenimente istorice au servit drept prototipuri? Trebuie să acordăm atenție următorului pasaj din Epistola către Romani: „Și-a păstrat șapte mii de bărbați care nu și-au plecat genunchiul înaintea lui Baal” (Romani 11:4). Aceste cuvinte, găsite în a treia carte a Regilor, Pavel le-a aplicat israeliților aleși prin alegere, în sensul că nu numai neamurile, ci și unii dintre poporul lui Dumnezeu au beneficiat de venirea lui Hristos.

(R) Interpretarea spirituală se obține atunci când cineva poate arăta tipurile și umbrele lucrurilor cerești cărora slujesc evreii după trup și umbra binecuvântărilor viitoare conține legea și poate, de asemenea, explica sensul altor lucruri menționate în Scriptură. Interpretarea spirituală se ocupă, de asemenea, de întrebarea ce este acea Înțelepciune, ascunsă în mister, „pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veacuri spre slava noastră, pe care niciunul dintre conducătorii acestui veac n-a cunoscut-o”. Apostolul însuși folosește interpretarea spirituală atunci când folosește anumite exemple din Exod și Numeri și spune că „toate aceste lucruri li s-au întâmplat ca exemple și sunt scrise” pentru noi, „care am ajuns la sfârșitul veacurilor”; și pentru ca să putem înțelege pentru ce au fost aceste evenimente exemple, apostolul ne oferă o indicație călăuzitoare pentru (o astfel de) înțelegere; el spune: „Au băut din stânca spirituală care îi urma, iar stânca era Hristos.” Într-o altă epistolă, el amintește cuvântul referitor la cort, care i s-a poruncit lui Moise: „Fă”, spune el, „toate după modelul care ți-a fost arătat pe munte”. În epistola către Galateni, apostolul le reproșează unor oameni cuvinte care, aparent, citesc legea, dar

nu o înțeleg, deoarece nu știu că există alegorii în ceea ce este scris; apostolul le spune unor astfel de persoane cu o oarecare reproș: „Spuneți-mi, voi care voiți să fiți sub lege, nu ascultați legea? Căci este scris: Avraam a avut doi fii: unul din roabă și altul din cea slobodă. Dar cel din roabă s-a născut după trup, iar cel din cea slobodă s-a născut prin făgăduință. În aceasta este o alegorie. Acestea sunt două legăminte." Aici este necesar să observăm cât de atent s-a exprimat apostolul: „voi care voiți să fiți sub lege, nu ascultați legea?" Auziți, adică înțelegeți și știți. În Epistola către Coloseni, îmbrățișând și unind pe scurt sensul întregii legi, apostolul spune: „Nimeni să nu vă judece cu privire la mâncare sau băutură, sau cu privire la sărbătoare, lună nouă sau Sabat; acestea sunt umbra lucrurilor viitoare." Iar în Epistola către Evrei, raționând despre cei circumcișii, el spune: „Care slujesc exemplului și umbrei lucrurilor cerești". Dar poate că cei care acceptă Scripturile apostolului ca fiind cuvinte divine, având în minte dovezile citate, nu vor mai considera posibil să se îndoiască de cele cinci cărți ale lui Moise. Dar dacă întreabă despre restul istoriei, atunci trebuie spus că evenimentele relatate acolo au avut loc și ca un tip cu cei despre care este scris (în istorie). Am observat că acest lucru se spune și în Epistola către Romani, și anume, în locul în care apostolul citează un exemplu din a treia carte a Regilor, spunând: „Și-a rezervat șapte mii de bărbați care nu și-au plecat genunchiul". Pavel a acceptat această zicere ca fiind rostită figurativ despre cei care au fost numiți israeliți prin alegere; Tocmai cu aceste cuvinte dovedește el că venirea lui Hristos a adus beneficii nu numai păgânilor de astăzi, ci și că foarte mulți din poporul lui Israel sunt chemați la mântuire.

(F) Dacă este așa, atunci (acum) este necesar să descriem trăsăturile înțelegerii Scripturii care ni se apar. În primul rând, este necesar să arătăm că Duhul, conform providenței lui Dumnezeu, prin Cuvântul care era la început cu Dumnezeu - Duhul care i-a luminat pe slujitorii adevărului, profeții și apostolii, a avut în minte în primul rând tainele de nedescris despre lucrurile care îi privesc pe oameni. Acum numesc oameni suflete, care folosesc trupurile în scopul ca cel care poate învăța, să devină părtaș la toate dogmele sfatului Său (al Duhului), cercetând și dedicându-se adâncurilor rațiunii ascunse sub cuvinte. Cât despre adevărurile despre suflete, întrucât sufletele pot atinge perfecțiunea numai printr-o cunoaștere completă și rațională a lui Dumnezeu, printre aceste adevăruri a fost necesar să se pună în prim-plan adevărurile despre Dumnezeu și despre Unul-Născutul Său, și anume, care este natura Unul-Născutului Său, cum devine El Fiul lui Dumnezeu, din ce motive S-a coborât chiar și până la trupul omenesc și a asumat complet omul, care este efectul acestei (întrupări), la cine și când se extinde. Mai mult, a fost necesar să se introducă în cuvintele învățăturii divine o discuție despre alte ființe raționale asemănătoare cu Dumnezeu, și anume, atât despre ființele divine, cât și despre ființele care au căzut din fericire, precum și despre cauzele căderii acestora din urmă - de asemenea, despre diferențele dintre suflete și de unde provin aceste diferențe, precum și despre ce este lumea și în ce scop a fost creată. Trebuie să aflăm, de asemenea, de unde vine un rău atât de mare pe pământ și dacă există nu numai pe pământ, ci și în alte părți? După ce a propus aceste lucruri și altele asemenea, Duhul, care a luminat sufletele sfinților slujitori ai adevărului, și-a stabilit un al doilea scop, pentru cei care nu pot suporta truda necesară pentru a afla astfel de adevăruri, acela de a ascunde doctrina subiectelor menționate mai sus în cuvinte care prezintă o narațiune care conține o narațiune a creaturilor sensibile, a creării omului și a numeroșilor urmași care au coborât

succesiv din primii oameni, precum și în alte povești care povestesc faptele celor drepți și păcatele pe care aceștiași oameni drepți le-au săvârșit ca oameni, și răutatea, nestăpânirea și lăcomia oamenilor fără de lege și nelegiuiți. Dar ceea ce este deosebit de minunat este că chiar și în narațiunea războaielor, a învingătorilor și a învinșilor, unele secrete de nedescris sunt dezvăluite celor care le pot investiga. Și mai uimitor este că prin legea scrisă sunt proclamate legile adevărului și toate sunt expuse (aici) coerent, cu puterea cu adevărat potrivită Înțelepciunii lui Dumnezeu: căci era necesar ca veșmântul adevărurilor spirituale, adică corpul Scripturii, să nu fie inutil pentru mulți, ci să poată îndrepta oamenii simpli, în măsura în care sunt capabili de această îndreptare.

(R) Dacă așa stau lucrurile, atunci (acum), ca exemplu și model, vom prezenta în termeni generali cum ar trebui să înțelegem Scriptura divină în diverse cazuri care ne-ar putea ieși în cale. În primul rând, repetăm și arătăm că Duhul Sfânt, prin providența și voia lui Dumnezeu, prin puterea Cuvântului Său Unul-Născut, care era la început cu Dumnezeu și prin Dumnezeu, i-a luminat pe slujitorii adevărului, prorocii și apostolii, la cunoașterea tainelor acelor lucruri sau fapte care se săvârșesc printre oameni sau îi privesc pe oameni. Acum, prin oameni înțeleg suflete în trupuri. Prorocii și apostolii au descris figurativ aceste taine, cunoscute și revelate lor de Hristos, ca și cum ar povesti despre anumite treburi omenești sau ar transmite niște decrete și rânduieli legale. Astfel, oricine vrea să calce în picioare aceste taine, ca să spunem așa, nu le are înaintea picioarelor sale; Și cel care se dedică acestui fel de învățătură cu completă puritate, sobrietate și sârguință poate înțelege gândul Duhului lui Dumnezeu ascuns în adâncuri și, într-o narațiune obișnuită, poate descoperi legătura vorbirii îndreptate către altceva și astfel poate deveni părtaș la cunoașterea spirituală și participant la sfatul divin - deoarece sufletul poate atinge perfecțiunea în cunoaștere numai sub condiția inspirării de către adevărul înțelepciunii divine. Acești oameni, așadar, umpluți de Duhul Sfânt, vorbesc mai întâi despre Dumnezeu, adică despre Tatăl, și Fiul, și Duhul Sfânt; apoi, umpluți, așa cum am spus, de Duhul divin, au expus doctrina misterelor referitoare la Fiul lui Dumnezeu, și anume, cum Cuvântul s-a făcut trup și din ce motiv Fiul s-a coborât chiar până la punctul de a lua chip de slujitor. Mai mult, era necesar ca ei să învețe neamul muritor prin cuvinte divine și despre creaturile raționale, atât pe cele din cer, cât și pe cele de pe cel mai binecuvântat pământ, și, de asemenea, despre diferența dintre suflete și de unde provin aceste diferențe. Apoi a fost necesar să învățăm din cuvintele dumnezeiești ce este această lume și de ce a fost creată, de unde vine un rău atât de mare pe pământ și dacă există doar pe pământ sau și în alte locuri. Astfel, Duhul Sfânt a intenționat să lumineze sufletele sfinte dedicate slujirii adevărului (în primul rând) cu privire la aceste subiecte și la altele asemenea. Însă unii oameni fie nu pot, fie nu vor să se dedice muncii și artei pentru a fi vrednici de învățătură sau cunoaștere a unor subiecte atât de mari. De dragul acestor oameni, Duhul Sfânt și-a stabilit ca al doilea scop, așa cum am spus mai sus, să învelească și să ascundă mistere ascunse în cuvinte obișnuite, sub pretextul unui fel de narațiune și relatare a lucrurilor vizibile. Ca urmare a acesteia (în Scriptură) este introdusă o narațiune despre creația vizibilă, despre crearea și formarea primului om, apoi despre urmașii care au descins succesiv din el, sunt relatate și unele fapte săvârșite de unii oameni drepți și uneori sunt menționate și unele dintre păcatele lor ca oameni. Apoi, (aici) sunt descrise câteva fapte nerușinate și obscene ale celor răi (oameni). Ceea ce este, de asemenea, surprinzător este că (în Scriptură) există chiar și o narațiune despre bătălii,și

sunt descriși diverși învingători și învinși, iar celor care știu să examineze cuvinte de acest fel, aceste narațiuni le arată anumite mistere de nedescris. Este, de asemenea, uimitor că legea adevărului și profeții sunt conținute în legea scrisă prin artă înțeleaptă. Toate acestea sunt alcătuite cu o anumită artă divină înțeleaptă, ca un anumit veșmânt și văl al gândurilor spirituale. Tocmai aceasta am numit corpul Sfintei Scripturi; prin chiar acest veșmânt al literei, țesut cu artă înțeleaptă, pe care l-am indicat, mulți oameni ar trebui să fie zidiți și să prospere, care nu sunt capabili de nicio altă zidire.

(F) Dar dacă utilitatea legii și consecvența și eleganța narațiunii istorice s-ar găsi în tot (din Scriptură) în sine, cu greu am crede că ar putea exista un alt sens în Scriptură decât cel imediat. De aceea, Cuvântul lui Dumnezeu a avut grijă să introducă în lege și istorie unele, cum ar fi, ispite, piedici și inconsecvențe; fără acestea, purtați de un cuvânt prea atrăgător și neavând învățat nimic vrednic de Dumnezeu, în cele din urmă ne-am îndepărta de Dumnezeu sau, nedepărtându-ne de la literă, am rămâne neinstruiți în nimic divin. În această legătură trebuie să știm următoarele. Cuvântul are ca scop principal proclamarea legăturii în chestiuni spirituale, atât cele care s-au întâmplat, cât și cele care urmează să se întâmple. Și astfel, acolo unde Cuvântul a găsit că evenimentele istorice ar putea corespunde acestor subiecte misterioase, acolo le-a folosit (evenimentele istorice) pentru a ascunde sensul cel mai profund de mulțime; Acolo unde narațiunea istorică, scrisă în scopul misterelor superioare, nu corespundea doctrinei lucrurilor spirituale, Scriptura a țesut în istorie ceea ce nu s-a întâmplat cu adevărat - parțial imposibil deloc, parțial posibil, dar care nu s-a întâmplat cu adevărat; și, în plus, în unele locuri au fost inserate câteva cuvinte care nu erau adevărate în sens trupesc, iar în altele foarte multe. Același lucru trebuie spus și despre lege: aici se pot găsi adesea precepte care sunt utile în sine și corespund vremurilor legii, dar în alte precepte nu este vizibil niciun sens util. Și uneori legea prescrie chiar imposibilul - și aceasta pentru ca oamenii mai înțelepți și mai perspicace, dedicându-se studiului celor scrise, să poată dobândi convingerea lăudabilă a necesității de a căuta în astfel de precepte un sens demn de Dumnezeu.

(R) Dar dacă în acest veșmânt, adică în istoria legii, s-ar fi păstrat consecvența în toate și s-ar fi respectat ordinea, atunci noi, negăsind obstacole în calea înțelegerii, cu siguranță nu am crede că în Sfânta Scriptură este conținut altceva decât ceea ce apare la prima vedere. Din acest motiv, Înțelepciunea Divină a avut grijă ca în sensul istoric (al Scripturii) să existe unele piedici și lacune și, în acest scop, a introdus în Scriptură ceva imposibil și incongruent. Astfel, însăși inconsecvența narațiunii, ca și cum ar fi prin niște obstacole, trebuie să oprească cititorul și să-i blocheze calea către această înțelegere obișnuită; și, după ce ne-a întors și ne-a îndepărtat (de pe această cale), trebuie să ne determine să intrăm pe o altă cale, astfel încât, prin intrarea pe calea trupească, să ne deschidă nemărginita cunoaștere a divinității și o cale mai înaltă și mai excelentă. Mai mult, trebuie să știm și că scopul principal al Duhului Sfânt este de a păstra consecvența sensului spiritual, atât în ceea ce urmează să se întâmple, cât și în evenimentele care s-au întâmplat deja. Și astfel, acolo unde Duhul Sfânt a găsit posibil să aplice evenimentelor istorice un sens spiritual, acolo El a expus textul uneia și aceleiași narațiuni (istorice și spirituale) în aceleași cuvinte, ascunzând întotdeauna profund sensul misterios; dar acolo unde istoria evenimentelor nu putea fi aplicată la o consecvență spirituală, acolo Duhul Sfânt a adus uneori ceva ce nu era în întregime adevărat din punct de vedere istoric sau

complet imposibil, iar alteori ceva posibil, dar în realitate nu s-a întâmplat; și, mai mult, în unele cazuri El a introdus câteva cuvinte care, conform înțelegerii trupești, aparent nu pot fi adevărate, în timp ce în alte cazuri A făcut inserții ample, ceea ce se găsește mai ales adesea în legislație. Aici, în prescripțiile trupești în sine, există multe lucruri care sunt în mod clar utile, dar există și prescripții în care nu este vizibil niciun sens util și uneori se observă chiar decrete imposibile. Toate acestea, așa cum am spus, Duhul Sfânt a aranjat pentru a ne încuraja - atunci când este imposibil să găsim adevăr sau folos în ceea ce apare la prima vedere - să căutăm cel mai înalt adevăr și să găsim un sens vrednic de Dumnezeu în Scripturi, pe care le recunoaștem ca fiind inspirate divin.

(F) Dar Duhul Sfânt nu a făcut aceasta doar în Scripturile care au fost revelate înainte de venirea lui Hristos: întrucât Duhul este unul și același și de la un singur Dumnezeu, El a făcut același lucru în Evanghelii și în Scripturile Apostolice. Aceste cărți nu conțin istorie absolut pură în sens trupesc - multe lucruri sunt descrise aici care nu s-au întâmplat cu adevărat; nici nu conțin legislație și porunci care sunt în întregime conforme cu rațiunea. Cine, având rațiune, va crede că prima, a doua și a treia zi, precum și seara și dimineața, au fost fără soare, lună și stele, iar prima zi chiar fără cer? Cine este atât de nechibzuit încât să creadă că Dumnezeu, după asemănarea omului-țăran, a plantat raiul în Eden, la răsărit, și în el a creat pomul vieții, vizibil și sensibil, astfel încât cel care mănâncă din rodul lui cu dinții trupești să-și reînnoiască astfel viața, iar cel care mănâncă din rodul pomului (cunoașterii) binelui și răului să participe la bine și rău? Și dacă se spune că Dumnezeu a umblat seara în grădină și Adam s-a ascuns sub un copac, atunci cred că nimeni nu se îndoiește că această poveste indică figurativ niște mistere printr-o poveste care este doar imaginară, ci nu s-a întâmplat în mod trupesc. De asemenea, Cain, părăsind fața lui Dumnezeu, îi încurajează în mod evident pe cei prevăzători (pe cititori) să întrebe care este fața lui Dumnezeu și ce înseamnă să-L părăsești? Dar de ce să spunem atât de multe, când oameni care nu sunt complet proști pot aduna nenumărate astfel de povești, care sunt descrise ca fiind reale, dar nu s-au împlinit după litera lor? Evangheliile sunt, de asemenea, pline de povești de același fel. De exemplu, diavolul îl conduce pe Iisus pe un munte înalt, pentru a-I arăta de acolo împărățiile întregii lumi și slava lor. Cine dintre oamenii care citesc aceasta nu în mod frivol nu-i va condamna pe cei care cred că Mântuitorul a văzut împărățiile perșilor, sciților, indienilor, parților și slava de care se bucură regii printre oameni - a văzut cu ochiul senzorial, care are nevoie de înălțime pentru a vedea obiectele care sunt dedesubt? Un cititor atent poate găsi în Evanghelii multe alte relatări similare cu aceasta, pentru a se convinge că evenimentelor care s-au întâmplat literalmente (aici) li s-au adăugat altele care nu s-au întâmplat în realitate.

(R) Dar Duhul Sfânt nu a făcut aceasta doar în cărțile scrise înainte de venirea lui Hristos: întrucât Duhul este unul și același și purcede de la unul și același Dumnezeu, El a făcut același lucru și în Scripturile Evangheliștilor și Apostolilor - și narațiunile inspirate de ele nu le-a compus fără această artă a Înțelepciunii Sale, pe care am indicat-o mai sus. De aceea și aici a folosit multe lucruri care tulbură și întrerup ordinea narațiunii istorice - astfel încât această narațiune, prin însăși imposibilitatea ei, să devieze și să îndrepte atenția cititorului către investigarea sensului intern. Dar pentru ca să fie posibil să știm de fapt ce spunem, vom cita pasajele din Scriptură însele. Cărui om înțelegător, întreb, i se va părea rezonabil să relatăm că prima, a doua și a treia zi, în care se menționează atât

seara, cât și dimineața, au fost fără soare, fără lună și fără stele, iar prima zi chiar fără cer? Cine va fi atât de simplu încât să creadă că Dumnezeu, asemenea unui om, un fermier, a plantat copaci în paradis, în Eden, la răsărit, că a plantat în el pomul vieții, adică un copac vizibil și tangibil, pentru ca cel care mănâncă din acest copac cu dinții săi trupești să primească viață, iar cel care mănâncă din alt copac să primească cunoașterea binelui și a răului? Nimeni, cred, nu se îndoiește nici de faptul că povestea umblării lui Dumnezeu în paradis după-amiaza și a ascunderii lui Adam sub copac este oferită de Scriptură într-un sens alegoric, pentru a desemna prin aceasta niște mistere. Cain, care se îndepărtează de fața lui Dumnezeu, îndeamnă evident cititorul prudent să întrebe care este fața lui Dumnezeu și cum se poate îndepărta cineva de ea. Dar nu este nevoie să extindem mai mult decât este necesar asupra a ceea ce avem în mână: oricine dorește poate culege foarte ușor din Sfintele Scripturi astfel de narațiuni care par să descrie evenimente reale, dar care nu pot fi recunoscute în mod corespunzător și rezonabil ca fiind reale în sens istoric. Această metodă a Scripturii este observată și din abundență în cărțile Evangheliilor. Aici, de exemplu, se spune că diavolul l-a așezat pe Isus pe un munte înalt pentru a-I arăta de acolo toate împărățiile lumii și slava lor. Cum s-a putut întâmpla în sens literal ca Isus să fie condus de diavol pe un munte înalt sau ca diavolul să-I arate ochilor trupești toate împărățiile lumii, adică împărățiile perșilor, sciților, indienilor, ca și cum ar fi situate mai jos lângă un munte, precum și slava de care se bucură regii acestor națiuni de la oameni? Oricine citește mai atent va găsi în Evanghelii multe alte povești similare cu aceasta și va observa că la poveștile aparent expuse în sens literal, sunt adăugate și țesute împreună cu ele povești care nu pot fi acceptate în sens istoric, ci pot fi înțelese (doar) în sens spiritual.

(F) Dacă ajungem la legislația lui Moise, multe legi, considerate în sine, par nerezonabile, în timp ce altele sunt imposibile. De exemplu, interdicția de a mânca vulturi este nerezonabilă, deoarece chiar și în cea mai mare foamete, nevoia nu a obligat încă pe nimeni să recurgă la acest animal. Legea poruncește ca băieții necircumcișii de opt zile să fie exterminați din mijlocul poporului, în timp ce dacă ar fi fost necesar să se dea vreo lege în litera pentru acest caz, atunci ar fi fost necesar să se determine moartea pentru tații sau educatorii acestor copii. Acum Scriptura spune: „Bărbatul necircumcis care nu își va circumcide carnea prepuțului, acel suflet va fi nimicit din poporul său” (Geneza 17:14). Dacă vreți să cunoașteți legi care prescriu imposibilul, atunci să fim atenți la faptul că tragelaful aparține unor animale care nu există cu adevărat, în timp ce Moise ne poruncește să-l sacrificăm ca un animal curat. De asemenea, este nemaiauzit ca un om să întâlnească vreodată un vultur, pe care legiuitorul interzice să-l mănânce. Celebrul Sabat, cu înțelesul exact al cuvintelor: „Fiecare să stea în casa lui și nimeni să nu se iasă din locul lui în ziua a șaptea” (Exod 16:29), nu poate fi respectat literal, deoarece niciun animal nu poate sta toată ziua fără să se miște din locul său. De aceea, cei circumcișii și cei care nu vor să dezvăluie (în Scriptură) nimic altceva decât litera, nici măcar nu examinează rațiunea unor reglementări - cum ar fi legile despre tragelaf, vultur și zmeu - și pentru unele legi inventează explicații goale, invocând tradiții mizerabile: astfel, despre Sabat spun că fiecărei persoane i se atribuie un loc de două mii de coți. Alții, cărora le aparține Dositei Samariteanul, condamnă o astfel de interpretare și cred că fiecare trebuie să rămână până seara în poziția în care l-a găsit Sabatul. Porunca de a nu ridica o povară în ziua Sabatului este, de asemenea, imposibil de îndeplinit. De aceea, învățătorii evrei au

început să vorbească, spunând că încălțămintea cutare și cutare este o povară, iar cutare nu, că o sandală cu cuie este o povară, iar una fără cuie nu, și, de asemenea, că ce se poartă pe un umăr este o povară, iar ce se poartă pe ambii umeri nu este (o povară).

(P) Ceva similar se găsește și în locuri care conțin prescripții. În legea lui Moise, de exemplu, este prescris să fie nimicit orice băiat necircumcis în ziua a opta. Dar acest lucru este foarte inconsistent: dacă legea ar fi fost dată pentru executare literală, atunci ar fi fost necesar să se stabilească o pedeapsă pentru părinții care nu își circumcideau fiii, precum și pentru educatorii băieților. Acum Scriptura spune: „Bărbatul necircumcis care nu își circumcide carnea prepuțului, acel suflet va fi nimicit din poporul său". Dacă trebuie să găsim legi imposibile, atunci aici găsim o mențiune a tragelafului, care nu poate exista deloc, în timp ce Moise poruncește să se mănânce, printre animalele curate. Iar legiuitorul interzice mâncarea vulturului, în timp ce nimeni nu a auzit sau nu își amintește că acesta ar putea cădea în mâinile oamenilor. Despre păzirea notorie a Sabatului, legiuitorul spune așa: „Fiecare să stea în casa lui, dar nimeni dintre voi să nu iasă din locul lui în ziua a șaptea". Desigur, este imposibil să se îndeplinească acest lucru literal, deoarece niciun om nu poate sta toată ziua fără să se miște din locul unde stă. Cei circumciși și cei care nu vor să înțeleagă nimic mai mult din Sfânta Scriptură decât ceea ce indică litera, cred, în legătură cu toate aceste rânduieli, că nici măcar nu ar trebui să se pună aceste întrebări despre tragelaf, grifon și zmeu, iar în legătură cu Sabatul inventează fabule goale și frivole, nu știu din ce tradiții sunt luate - spun că locul fiecărui om este considerat a fi de două mii de coți. Alții, cărora le aparține Dositei Samariteanul, cenzurează astfel de interpretări, dar ei înșiși afirmă ceva și mai ridicol, și anume că fiecare trebuie să rămână până seara în forma, în locul și în poziția în care îl găsește Sabatul, adică, dacă Sabatul găsește pe cineva stând jos, atunci trebuie să stea toată ziua, dacă este culcat, atunci trebuie să stea culcat toată ziua. Mi se pare că este imposibil să se împlinească următoarea poruncă: „Nu ridicați lucruri grele în Sabat". În legătură cu aceste cuvinte, învățătorii evrei se dedau, așa cum spune apostolul, la nesfârșite fabule: spun că dacă cineva poartă încălțăminte fără cuie, atunci aceasta nu este considerată o povară, dar dacă cineva poartă cizme cu cuie, atunci aceasta constituie o povară; la fel, dacă cineva poartă ceva pe un umăr, îl consideră o povară, dar dacă este pe ambii umeri, atunci nu îl recunosc ca o povară.

(F) Dacă ne întoarcem la Evanghelie și căutăm acolo prescripții similare, ce poate fi mai lipsit de sens decât porunca: „Să nu sărutați pe nimeni pe drum" (Luca 10:4, ediția veche), pe care, după simpli, Mântuitorul a dat-o apostolilor? De asemenea, când se vorbește despre o lovitură pe obrazul drept, pare un lucru extrem de incredibil, deoarece oricine lovește, dacă nu suferă de vreun defect natural, lovește cu mâna dreaptă pe obrazul stâng. De asemenea, este imposibil să înțelegem din Evanghelie cum ochiul drept servește drept cauză a ispitei. Căci dacă admitem că cineva poate fi ispitit prin vedere, atunci de ce ar trebui atribuită cauza (ispitei) în mod specific ochiului drept, deși ambii ochi privesc? Ar acționa cineva drept dacă, condamnându-se pentru că privește o femeie cu poftă, ar atribui cauza (acesteia) doar ochiului drept? Apostolul poruncește și el, zicând: „Dacă cineva se numește tăiat împrejur, să nu se ascundă" (1 Corinteni 7:18). În primul rând, oricine dorește să vadă că Apostolul nu vorbește astfel în conformitate cu discursul pe care el însuși l-a oferit mai sus: căci, dând legi privind căsătoria și puritatea,

nu a introdus el aceste cuvinte în zadar? În al doilea rând, cine va spune că omul ar păcătui dacă ar încerca, dacă este posibil, „să se facă necircumcis” - de dragul rușinii pe care oamenii o atribuie circumciziei? Toate acestea am spus pentru a dovedi că puterea divină, care ne-a dat Sfânta Scriptură, a avut ca scop ca noi să nu acceptăm cuvintele Scripturii doar literal, deoarece, conform literei, cuvintele Scripturii sunt uneori incompatibile cu adevărul, chiar lipsite de sens și imposibile: am vrut să dovedim că istoriei reale și legilor care sunt utile conform sensului literal (în Scriptură) i s-a adăugat altceva.

(R) Dacă căutăm porunci similare în Evanghelii, nu oare vi se va părea absurdă următoarea zicală, dacă este înțeleasă literal: „Să nu sărutați pe nimeni în drum?” Între timp, proștii cred că Mântuitorul nostru le-a dat apostolilor tocmai această poruncă. Și cum poate cineva să împlinească (porunca) referitoare la faptul că nu trebuie să aibă două haine sau încălțăminte (Matei 10:10), mai ales în acele țări în care este o iarnă foarte aspră și grea, cu gheață? De asemenea, se poruncește ca cel care primește o lovitură peste obrazul drept să întoarcă și pe cel stâng; între timp, oricine lovește cu mâna dreaptă să lovească peste obrazul stâng. Următoarea poruncă evanghelică trebuie, de asemenea, considerată imposibilă: dacă ochiul tău drept este o piatră de poticnire pentru tine, atunci trebuie să fie scos. Dacă admitem că aceasta se spune despre ochii trupești, atunci cum putem explica faptul că vina poticnirii se referă la un singur ochi și anume la cel drept, deși ambii ochi privesc? Și nu comite omul cea mai mare crimă dacă își pune mâinile pe sine? Totuși, poate că nu există nimic de genul acesta în scrierile Apostolului Pavel? Dar ce înseamnă cuvintele sale: „A fost numit cineva circumcis? Să nu se ascundă”? Dacă cineva examinează mai atent această zicere, atunci, în primul rând, nu i se va părea că nu este exprimată în conformitate cu ceea ce a spus Apostolul mai devreme: la urma urmei, el vorbea despre preceptele căsătoriei și purității - și, în acest caz, aceste cuvinte cu siguranță nu sunt relevante. În al doilea rând, ce rău ar fi dacă cineva s-ar putea „face necircumcis” pentru a evita rușinea pe care o provoacă circumcizia? În al treilea rând, este chiar complet imposibil să se facă acest lucru. Toate acestea le-am spus pentru a dovedi că Duhul Sfânt, care a binevoit să ne dea dumnezeiești Scripturi, nu a avut deloc în minte acest lucru, ca să fim zidiți doar prin literă și tocmai în toate locurile Scripturii, căci, după cum observăm, litera conține adesea un sens imposibil și insuficient: prin ea uneori este indicat nu numai nerezonabilul, ci și imposibilul. Nu, Duhul Sfânt a avut scopul de a ne face să înțelegem că (în Sfânta Scriptură) cu această istorie vizibilă este legat ceva care, la cea mai profundă considerare și înțelegere, comunică o lege utilă oamenilor și vrednică de Dumnezeu.

(F) Dar cineva ar putea crede că spunem aceasta despre orice (din Sfânta Scriptură), că nicio narațiune (din Scriptură) nu este adevărată din punct de vedere istoric, întrucât vreuna nu este adevărată și nicio lege nu trebuie respectată literal, deoarece unele legi sunt nerezonabile în litera lor, sau că ceea ce este scris despre Mântuitorul nu este adevărat în sens sensibil, sau că nicio lege sau poruncă a Lui nu trebuie împlinită. Ca să nu creadă cineva acest lucru, trebuie să spunem clar că în unele narațiuni recunoaștem adevărul istoric. Astfel sunt, de exemplu, narațiunile conform cărora Avraam a fost îngropat în Hebron într-o peșteră dublă, la fel ca Isaac și Iacov, și câte o soție pentru fiecare dintre ei; că Sihemul a fost dat ca moștenire lui Iosif, iar Ierusalimul este capitala

Iudeii, unde Solomon a construit templul lui Dumnezeu și multe alte lucruri. Narațiunile care sunt adevărate în sens istoric sunt chiar mult mai numeroase decât cele pur spirituale adăugate la prima. Și iarăși, cine va nega că porunca care spune: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să ți se lungească zilele pe pământ” (Exod 20:12) este utilă și trebuie respectată fără nicio interpretare superioară, mai ales că chiar Apostolul Pavel o citează literal? Ce se mai poate spune despre poruncile: „Să nu ucizi, să nu comiți adulter, să nu furi, să nu mărturisești strâmb”? (Exod 20:13-14). Evanghelia consemnează și astfel de porunci despre care nu poate exista nicio îndoială dacă trebuie respectate cu strictețe sau nu. Astfel sunt: „Dar Eu vă spun că oricine se mânie pe fratele său” etc. și: „Dar Eu vă spun: Să nu jurați nicidecum” (Matei 5:22,34). De asemenea, este necesar să se respecte cuvintele apostolului: „Mutățiți pe cei neascultători, mângâiați pe cei slabi de inimă, rugați-vă pentru cei slabi, fiți răbdători cu toți” (1 Tes. 5:14), deși chiar și cei mai harnici oameni pot găsi adâncimi de înțelepciune divină în fiecare dintre aceste porunci, fără a lepăda în același timp porunca după literă. Desigur, un cititor atent va ezita în unele cazuri și, fără o cercetare atentă, nu va putea decide dacă un eveniment anume în cauză a avut loc de fapt după literă sau nu și dacă este necesar să se respecte litera unei anumite legi sau nu. Prin urmare, un cititor atent, respectând porunca Mântuitorului, care spune: „Cercetați Scripturile” (Ioan 5:39), trebuie să cerceteze cu sârguință unde este adevărat ceea ce spune litera și unde este imposibil și, de asemenea, pe baza unor cuvinte similare, pe cât poate, să caute sensul explicat peste tot în Scriptură a ceea ce este imposibil după literă.

(R) Dar dacă cineva ar crede că spunem aceasta crezând că nicio narațiune a Scripturii nu este valabilă din punct de vedere istoric, deoarece unele dintre ele, în opinia noastră, sunt invalide, sau că nicio preceptă a legii nu are vreo validitate în literă, deoarece unele dintre ele, fiind contrare rațiunii sau imposibile în practică, după noi, nu sunt împlinite în literă, sau că ceea ce este scris despre Mântuitor, în opinia noastră, nu a fost îndeplinit în mod sensibil, sau că poruncile Lui nu ar trebui împlinite literal, la aceasta trebuie să se răspundă astfel: Noi stabilim clar că în foarte multe (narațiuni și porunci) atât adevărul istoric poate și trebuie păstrat. Cine poate nega că Avraam a fost îngropat într-o peșteră dublă în Hebron, la fel ca Isaac și Iacov, și câte o soție pentru fiecare dintre ei? Sau cine se îndoiește că Sihemul a fost dat ca moștenire lui Iosaf? Sau că Ierusalimul este capitala Iudeii, în care templul a fost construit de Solomon, și în nenumărate alte povești? Există mult mai multe povești care sunt adevărate într-un sens istoric decât povești care au doar un sens spiritual. Mai mult, cine nu va fi de acord că porunca care poruncește: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să ți se lungească zilele pe pământ”, are un sens chiar și fără nicio interpretare spirituală și trebuie cu siguranță respectată, mai ales că Pavel a confirmat această poruncă, repetând-o în aceleași cuvinte? De ce să mai vorbim despre poruncile: să nu preacurvești, să nu ucizi, să nu furi, să nu mărturisești strâmb - și altele asemenea (acestea)? În același fel, nimeni nu se poate îndoi de poruncile Evangheliei, că multe dintre ele trebuie respectate cu strictețe; cum ar fi, de exemplu: „Dar eu vă spun să nu jurați deloc” - sau: „Oricine se uită la o femeie cu poftă a preacurvit deja cu ea în inima lui” (Matei 5:28). În același fel, trebuie acceptată învățătura Apostolului Pavel: „Mută pe cei neascultători, mângâie pe cei slabi de inimă, pledează pentru cei slabi, fii răbdător cu toți” - și multe altele. Totuși, oricine citește cu atenție se va îndoi, fără îndoială, în multe cazuri, dacă să considere o anumită narațiune ca fiind adevărată sau nu

pe deplin credibilă în litera scrisă și dacă să urmeze sau nu o anumită instrucțiune din litera scrisă? Din acest motiv, trebuie să se încerce cu mare sârguință și efort să se asigure că fiecare cititor înțelege cu toată reverența că examinează nu cuvinte omenești, ci divine conținute în cărțile sacre.

(F) Așadar, cititorilor le este clar că acolo unde o legătură prin literă este imposibilă, acolo o legătură superioară nu este imposibilă, ci, dimpotrivă, adevărată. Prin urmare, trebuie să căutăm cu sârguință sensul deplin (al Scripturii), în care povestea imposibilului prin literă este combinată cu înțelepciune cu ceea ce este nu numai posibil, ci și adevărat în sens istoric și care, în același timp, are și un sens alegoric, la fel cum (are) irealul prin literă. Am stabilit cu precizie, în ceea ce privește întreaga Scriptură divină, că toată are un sens spiritual, dar nu toată unul trupesc, deoarece în multe locuri este imposibil să găsești un sens trupesc. Prin urmare, cel care citește cărțile sfinte cu frică de Dumnezeu, ca Scriptură divină, trebuie să aibă o mare atenție. Natura înțelegerii lor ni se pare a fi următoarea. Cuvântul (lui Dumnezeu) proclamă că Dumnezeu și-a ales pe pământ un anumit popor, care este numit și în Scriptură cu foarte multe nume. Astfel, acest întreg popor se numește Israel și se numește și Iacov. După divizarea din vremea lui Ieroboam, fiul lui Novat, cele zece seminții supuse lui Ieroboam au fost numite Israel, dar celelalte două și seminția lui Levi, conduse de regi din seminția lui David, (au început să fie numite) Iuda. Și tot locul pe care l-au ocupat acest popor și care le-a fost dat de Dumnezeu se numește Iudeea; capitala sa este Ierusalimul - desigur, capitala acelor multe orașe ale căror nume sunt împrăștiate în Scripturi, dar unul este ales în cartea lui Isus Navin.

(R) Așadar, înțelegerea pe care o vedem stagnantă și consecventă în raport cu Sfânta Scriptură este, în opinia noastră, aceasta: Scriptura divină propovăduiește că Dumnezeu și-a ales un anumit popor pe pământ și numește acest popor cu foarte multe nume. Uneori, întregul popor este numit Israel, alteori Iacov. Acest popor a fost împărțit în două părți de Ieroboam, fiul lui Nebat, iar cele zece seminții care i s-au supus au fost numite Israel, dar celelalte două, cu care se afla și seminția lui Levi și linia care provenea din linia lui David, au fost numite Iuda. Și toate locurile pe care acest popor le-a posedat și pe care le-a primit de la Dumnezeu au fost numite Iudeea. Capitala sa era Ierusalimul, iar capitala (metropola) este numită, ca să spunem așa, o mamă a multor orașe. Numele acestor orașe le veți găsi împrăștiate peste tot în diferite cărți sacre; dar în cartea lui Isus Navin sunt conținute, adunate într-un singur loc.

(F) Având toate acestea în minte și înălțându-ne gândul, apostolul spune într-un loc: „Luați aminte la Israel după trup” (1 Cor. 10:18), – prin aceste cuvinte pare să arate că există un Israel după duh. Și în alt loc spune: „Nu aceștia sunt copii ai trupului, nu aceștia sunt copii ai lui Dumnezeu: nu toți cei ce sunt din Israel sunt Israel” (Rom. 9:8,6), „Căci nu este iudeu cel ce este unul pe dinafară, nici tăierea împrejur nu este cea pe dinafară, în trup; ci este iudeu cel ce este unul pe dinăuntru; și tăierea împrejur este cea a inimii, în Duh, nu în literă” (Rom. 2:28-29). Dar judecata despre Iudeea se bazează pe un semn ascuns (intern), trebuie să ne gândim că, în conformitate cu poporul evreu trupesc, există și un anumit popor de „iudei secreți”, al căror suflet a dobândit această noblețe din niște motive inefabile. În plus, multe profeții vorbesc despre Israel și Iudeea, anunțându-le

viitorul. Este posibil ca atâtea făgăduințe scrise în aceste profeții, josnice în literă, nereprezentând nimic elevat și demn de făgăduința divină - nu necesită ele o interpretare misterioasă? Dacă făgăduințele sunt spirituale, deși sunt anunțate prin intermediul senzorial (lucrurilor), atunci cei cărora li se dau aceste făgăduințe nu sunt trupești. Dar pentru a nu ne opri mult asupra zicalei despre „evreul în ascuns” și despre Israel după omul dinăuntru - întrucât pentru oamenii care nu sunt leneși acest lucru este suficient - ne întoarcem la discuția precedentă și spunem că Iacov este tatăl celor doisprezece patriarhi, iar aceștia sunt părinții căpeteniilor poporului, iar aceștia din urmă, la rândul lor, sunt părinții tuturor israeliților ulteriori. Și ce dacă? Israeliții trupești se înalță în origine la căpeteniile poporului, căpeteniile la patriarhi, patriarhii la Iacov și strămoșii săi. Dar nu provin oare israeliții spirituali, a căror imagine erau israeliții carnali, din anumite generații, iar generațiile din semințiі, iar semințiile din cineva care nu mai are această origine trupească, ci o origine mai bună - care a venit tot din Isaac, fiul lui Avraam, în timp ce toți sunt urmăriți înapoi la Avraam, care, potrivit apostolului, este Hristos? Căci fiecare origine a semințiilor, în adâncul ei, a început de la Hristos la fel de mult ca de la Dumnezeul tuturor, pentru că Hristos, după Dumnezeu și Tatăl tuturor, slujește și ca tată al fiecărui suflet, așa cum Adam este tatăl tuturor oamenilor. Și dacă Eva i-a slujit apostolului ca imagine a bisericii, atunci nu este surprinzător că Cain, care a venit din Eva, și toți oamenii care au urmat, care prin origine se întorc la Eva, slujesc ca imagini ale bisericii, deoarece, în sensul cel mai înalt, toți au venit din biserică.

(R) Având toate acestea în minte și dorind, cum ar spune, să ne ridice înțelegerea de la pământ și să o înălțească, apostolul spune într-un loc: „Priviți la Israel după trup”. Prin aceste cuvinte el indică, desigur, că există un alt Israel – Israel nu după trup, ci după duh. Și în alt loc spune: „Și nu toți cei ce sunt din Israel sunt Israel”.

(F) Dacă ceea ce am spus despre Israel, despre semințiile lui și despre generațiile lui este convingător, atunci cuvântul Mântuitorului: „N-am fost trimis decât la oile pierdute ale casei lui Israel” (Matei 15:24) nu-l înțelegem în același fel ca pe ebioniții săraci la minte, care sunt numiți așa pentru sărăcia minții lor, deoarece în ebraică evion înseamnă sărac; nu credem că Hristos a venit în primul rând la israeliții trupești, „căci copiii trupului nu sunt copiii lui Dumnezeu” (Romani 9:8). Apostolul exprimă și o învățătură similară despre Ierusalim; el spune că „Ierusalimul cel de sus este liber: el este mama noastră a tuturor” (Galateni 4:26). Și într-o altă epistolă: „Ci v-ați apropiat de Muntele Sionului și de cetatea Dumnezeului celui viu, Ierusalimul ceresc și de nenumăratele îngeri, de adunarea generală și biserica întâilor născuți, care sunt scriși în ceruri” (Evrei 12:22). Așadar, dacă există Israel în generarea sufletelor și dacă există un oraș Ierusalim în ceruri, atunci rezultă că Ierusalimul ceresc servește drept capitală pentru orașele lui Israel și, prin urmare, pentru întreaga Iudee (cerească). Prin urmare, dacă îl ascultăm pe Pavel ca Dumnezeu și, de asemenea, vestitor al Înțelepciunii, atunci trebuie să credem că toate prezicerile despre Ierusalim și poveștile despre el, Scriptura le proclamă despre orașul ceresc și despre întreaga țară, care conține orașele pământului ceresc. Poate că Mântuitorul ne conduce tocmai la aceste orașe, atunci când dă conducere peste cinci sau zece orașe (sclavi), care s-au distins prin buna utilizare a minelor. Dar dacă profețiile despre Iudeea și Ierusalim, despre Israel, Iuda și Iacov, atunci când le înțelegem nu într-un sens carnal, reprezintă taine diferite, atunci, în consecință, profețiile despre Egipt și

egipteni, despre Babilon și babilonieni, despre Tir și tirieni, despre Sidon și sidonieni și despre celelalte națiuni, profețesc nu numai despre acești egipteni, babilonieni, tirieni și sidonieni carnali, ci și despre cele spirituale (națiuni). Căci, dacă există israeliți spirituali, atunci, în consecință, există și egipteni și babilonieni spirituali. Și, într-adevăr, ceea ce spune Ezechiel despre Faraon, regele Egiptului (Ezechiel 29 - Ezechiel 32), nu se aplică pe deplin niciunei persoane care a guvernat sau va guverna Egiptul - așa cum va fi clar cercetătorilor atenți. În mod similar, profeția referitoare la prințul Tirului (Ezechiel 26) nu poate fi înțeleasă despre niciun om care a guvernat Tirul. Ceea ce se spune în multe locuri, și în special în Isaia (Isaia 14) despre Nebucadnețar, nici nu poate fi înțeles în legătură cu acest om; căci omul Nebucadnețar nu a căzut din cer, nu a fost luceafărul dimineții și nu a răsărit dimineața pe pământ. Profetul Ezechiel spune, de asemenea, despre Egipt că într-o zi va fi pustiu timp de patruzeci de ani, astfel încât nu se va găsi nicio urmă de om acolo și va fi supus unui astfel de război încât în toată țara va fi sânge până la genunchi. Ce om înțelept va aplica toate acestea Egiptului, care se află în vecinătatea etiopienilor, ale căror corpuri sunt înnegrite de soare?

(R) Așadar, suntem învățați de apostol că există un singur Israel după trup și un altul după duh. Prin urmare, auzind cuvintele Mântuitorului: „Am fost trimis numai la oile pierdute ale casei lui Israel”, înțelegem aceste cuvinte nu ca cei care filozofează despre lucrurile pământești, adică ebioniții, care sunt numiți săraci după chiar numele lor - căci Ebion în ebraică înseamnă sărac - ci înțelegem că există un anumit fel de suflete numite Israel, în conformitate cu sensul acestui nume - căci Israel înseamnă: „mintea care vede pe Dumnezeu” sau: „omul care vede pe Dumnezeu”. Apostolul dezvăluie și ceva similar despre Ierusalim, spunând că „Ierusalimul de sus este liber: el este mama noastră a tuturor”. Iar în cealaltă epistolă a sa spune: „dar ați venit la Muntele Sionului și la cetatea Dumnezeului celui viu, Ierusalimul ceresc” și la mulțimea îngerilor care slăvesc, la „biserica întâilor născuți, care sunt scrișI în ceruri”. Dacă, așadar, există suflete în această lume numite Israel și există un oraș în cer numit Ierusalim, rezultă că Ierusalimul ceresc este capitala acelor orașe despre care se spune (în Scriptură) că aparțin poporului lui Israel. Prin urmare, ne gândim la toată Iudeea: după părerea noastră, profeții au vorbit despre ea sub forma unor narațiuni misterioase, atunci când au profețit ceva fie despre Iudeea, fie despre Ierusalim, sau au prezis diverse atacuri asupra Iudeii sau Ierusalimului, cunoscute în istoria sacră. Prin urmare, dacă acceptăm cuvintele lui Pavel ca fiind cuvintele lui Hristos rostite în el, atunci toate narațiunile și prezicerile despre Ierusalim, conform învățăturii lui Pavel, trebuie cu siguranță să le înțelegem în raport cu acel oraș pe care el îl numește Ierusalimul ceresc și cu toate acele țări sau orașe care sunt numite orașe ale Țării Sfinte și a căror capitală este Ierusalimul. Trebuie să ne gândim că Mântuitorul avea în minte tocmai aceste orașe atunci când, dorind să ne inducă la o înțelegere mai înaltă, a promis putere peste zece sau cinci orașe celor (sclavi) care au administrat bine banii pe care li i-a încredințat. Dar dacă profețiile despre Iudeea și Ierusalim, despre Iuda, Israel și Iacov, atunci când le înțelegem nu într-un sens carnal, indică niște mistere divine, atunci, desigur, acele profeții care au fost rostite despre Egipt și egipteni, despre Babilon și babilonieni, despre Sidon și sidonieni, nu ar trebui înțelese ca profeții despre acest Egipt, care este pe pământ, sau despre Babilon, Tir și Sidon. Și, într-adevăr, ceea ce a rostit profetul Ezechiel despre Faraon, regele Egiptului, nu este aplicabil niciunui om care a domnit în Egipt, așa cum arată clar chiar textul acestui loc. În mod similar, ceea ce

se spune despre prințul Tirului nu poate fi înțeles ca aplicându-se vreunui om, ca prințul Tirului. În același fel, cum se poate aplica unui om ceea ce se spune în multe locuri din Scriptură, în special în Isaia despre Nebucadnețar? Cel care, conform Scripturii, a căzut din cer, care a fost luceafărul dimineții, care a răsărit dimineața, nu este un om. Ezechiel spune despre Egipt că va fi pustiu timp de patruzeci de ani,încât nici măcar o urmă de om nu se va găsi acolo și va fi supus unui astfel de război încât pe tot pământul sângele său omenesc se va ridica până la genunchi. Nu știu ce om înțelept poate aplica această profeție acestui Egipt pământesc, vecin cu Etiopia? Dar trebuie să ne gândim dacă nu este mai bine să gândim așa: așa cum există un Ierusalim și o Iudee cerești și, fără îndoială, un popor care trăiește în ele, numit Israel, tot așa poate că există și unele țări (cerești), vecine Iudeii și Ierusalimului, care se numesc Egipt, Babilon, Tir, Sidon, există și prinți ai acestor țări, iar sufletele care trăiesc în aceste țări se numesc egipteni, babilonieni, tirieni și sidonieni. Aceste suflete, se pare, în conformitate cu relațiile în care se aflau acolo, au fost duse în captivitate și, astfel, din Iudeea, din cele mai bune și mai înalte locuri, au coborât în Babilon sau Egipt sau au fost împrăștiate printre diverse alte popoare.

(F) Și mai jos: Cei care mor aici prin moarte obișnuită sunt distribuiți după faptele săvârșite aici, astfel încât cei care sunt considerați vrednici de așa-numitul ținut iadului primesc locuri diferite după păcatele lor. Așadar, poate că cei care, ca să spunem așa, mor acolo (în rai), coboară în acest iad, considerați vrednici să locuiască în diverse locuințe, mai bune sau mai rele, în tot spațiul pământesc și să se nască din astfel de părinți sau alții - astfel încât un israelit poate cădea uneori în numărul sciților, iar un egiptean - trec în Iudeea. Cu toate acestea, Mântuitorul a venit să adune oile pierdute ale casei lui Israel. Dar, deoarece mulți israeliți nu au urmat învățătura Lui, atunci (în locul israeliților) sunt numiți neamurile. Acest lucru, după cum credem, este ascuns în narațiunile istorice. „Iarăși, Împărăția cerurilor este ca o comoară ascunsă într-un ogor, pe care o găsește un om și o ascunde; și de bucurie pentru ea se duce și vinde tot ce are și cumpără ogorul acela” (Matei 13:44). Să ne gândim dacă latura vizibilă a Scripturii, suprafața ei și ceea ce este cel mai accesibil în ea, nu este un câmp întreg plin de felurite plante, iar ceea ce este ascuns (în acest câmp), ceea ce nu este vizibil tuturor, ca și cum ar fi îngropat sub plantele vizibile, nu înseamnă comorile înțelepciunii și tainele cunoașterii? Duhul, prin Isaia, numește aceste comori întunecate, nevăzute și ascunse (Isaia 45:3). Numai Dumnezeu singur poate zdrobi porțile de aramă care le ascund și rupe zăvoarele de fier care sunt puse pe uși - și atunci tot ce se spune în Geneza despre diferitele feluri adevărate de suflete și, cum s-ar spune, despre semințiile care sunt uneori aproape, alteori departe de Israel va deveni de înțeles, atunci va deveni și mutarea a șaptezeci de suflete în Egipt, pentru a deveni acolo numeroase ca stelele cerului, dar, din moment ce nu toate slujesc ca lumină a lumii - „căci nu toți sunt israeliți, cei ce sunt din Israel” (Romani 9:6) - atunci unii dintre cei șaptezeci devin ca nisipul nenumărat de pe țărmul mării.

(R) Cei care pleacă din această lume prin moarte obișnuită sunt distribuiți după faptele și meritele lor și sunt repartizați după vrednicia lor - unii într-un loc numit lumea de dincolo, alții în sânul lui Avraam și (în general) toți - în diferite locuri sau locuințe. Așadar, poate că cei care, dacă se poate spune așa, ca și cum ar muri acolo, coboară din acele locuri superioare în această lume de dincolo.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Și precum cei ce mor în lumea aceasta, ca urmare a despărțirii trupului și sufletului, primesc locuri diferite în lumea de dincolo, după deosebirea faptelor lor: tot așa, poate, cei ce, ca să spunem așa, mor în regiunea Ierusalimului ceresc, coboară de acolo în lumea de dincolo a lumii noastre, pentru a primi locuri diferite pe pământ, după calitatea meritelor lor.”)

Din cauza acestei distincții, cred, iadul, unde sunt conduse sufletele oamenilor care mor aici, este numit în Scriptură iadul cel mai de jos, așa cum se spune în Psalmi: „Mi-ai izbăvit sufletul din iadul cel mai de jos” (Ps. 86:13). Așadar, fiecare dintre cei care coboară pe pământ, după meritele sale sau după locul pe care l-a ocupat acolo, este rânduit în această lume să se nască în țări diferite, printre popoare diferite, în relații diferite, cu astfel de slăbiciuni și să se trage fie din părinți temători de Dumnezeu, fie din părinți mai puțin pioși; și se întâmplă uneori ca un israelit să cadă printre sciți, iar un egiptean sărac să fie condus (din Egipt) în Iudeea. Dar Mântuitorul nostru a venit să adune oile pierdute ale casei lui Israel; dar, întrucât majoritatea israeliților nu au primit învățătura Lui, au fost chemați neamurile. Din aceasta rezultă, evident, că profețiile adresate diferitelor națiuni trebuie să se refere mai mult la suflete și la diversii lor locuitori cerești. De asemenea, este necesar să examinăm și să luăm în considerare narațiunea evenimentelor care s-au întâmplat cu poporul Israel sau cu Ierusalimul sau cu Iudeea, atunci când aceste sau alte națiuni i-au atacat: întrucât foarte multe dintre aceste evenimente nu s-au întâmplat fizic, narațiunile indicate sunt mult mai aplicabile acelor națiuni spirituale care au locuit în acest rai, cum se spune, trecător și poate chiar și acum încă trăiesc acolo.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Și întrucât am comparat sufletele care trec din lumea aceasta în lumea de dincolo cu acele suflete care par să moară, trecând din cerul cel mai înalt în locuințele noastre, atunci trebuie să examinăm cu atenție dacă nu putem spune același lucru despre nașterea fiecărui suflet în parte, și anume: cum sufletele care se nasc pe acest pământ al nostru, fie, datorită corecției, ies din lumea de dincolo în cele mai înalte (locuri) și iau un trup omenesc, fie coboară la noi din locuri mai bune; în același fel, poate, locurile cele mai înalte de pe pământ sunt ocupate de diferite suflete, iar unele suflete s-au ridicat în aceste locuri mai bune din locuințele noastre, iar altele au căzut pe firmament din locuințele cerești, deși nu au păcătuit atât de mult încât să fie aruncate în acele locuri în care trăim noi”).

Dar dacă cineva ne-ar cere dovezi clare și suficiente în acest sens din Sfânta Scriptură, trebuie să răspundem că Duhul Sfânt a avut intenția de a ascunde aceasta (doctrina națiunilor cerești) în narațiuni ca și cum ar fi despre diverse evenimente (pământești) și, mai mult, de a o ascunde profund; în aceste narațiuni se spune că unii oameni coboară în Egipt sau sunt duși în captivitate în Babilon, iar în aceste țări sunt supuși unei umilințe extreme și devin robi ai stăpânilor lor, în timp ce alții, în chiar locurile de captivitate, trăiau în glorie și splendoare, astfel încât aveau putere și autoritate și guvernau națiuni care aveau nevoie să fie guvernate. Toate acestea, așa cum am spus, sunt conținute ascunse și disimulate în narațiunile Sfintei Scripturi, pentru că „Împărăția cerurilor este asemenea comorii ascunse într-un ogor, pe care un om, găsind-o ascunsă, și de bucurie o duce și vinde tot ce are și cumpără ogorul acela”. Analizați cu mai multă sârguință dacă

aceste cuvinte nu indică faptul că însăși suprafața, ca să spunem așa, a Scripturii, adică ceea ce se citește literă cu literă, este un câmp plin și înfloritor de plante de tot felul, iar sensul spiritual cel mai înalt și mai profund îl reprezintă acele comori ascunse ale înțelepciunii și cunoștinței, pe care Duhul Sfânt, prin Isaia, le numește comori secrete, nevăzute și ascunse. Pentru a găsi aceste comori, este necesar ajutorul lui Dumnezeu, deoarece numai Dumnezeu poate sparge porțile de aramă cu care sunt încuiate și ascunse și poate sparge încuietorile și zăvoarele de fier care blochează accesul la tot ceea ce este scris în taină în Geneza despre diferitele feluri de suflete și despre acele generații și semințiile care aparțin rudeniei lui Israel sau sunt departe de semința sa. Numai cu ajutorul lui Dumnezeu se poate descoperi ce se înțelege prin coborârea a șaptezeci de suflete în Egipt. Aceste șaptezeci de suflete din Egipt se înmulțesc ca stelele cerului. Dar, deoarece nu toți cei care le aparțin slujesc ca lumină a lumii, „căci nu toți cei care sunt din Israel sunt Israel” (Romani 9:6), unele dintre aceste șaptezeci de suflete devin ca nisipul nenumărat de pe țărmul mării.

Această coborâre a sfinților părinți în Egipt, adică în această lume, s-ar putea crede, a fost îngăduită de providența lui Dumnezeu pentru iluminarea altora (suflete) și pentru instruirea neamului omenesc, pentru ca alte suflete să primească ajutor de la ei prin iluminare: căci israeliții au fost primii cărora li s-au încredințat cuvintele lui Dumnezeu și numai acest popor, după cuvântul Scripturii, Îl vede pe Dumnezeu - întrucât aceasta înseamnă numele Israel în traducere (din limba ebraică). În conformitate cu aceasta (interpretarea migrației israeliților în Egipt), trebuie aplicată și explicată și împrejurarea că Egiptul este lovit de zece plăgi, astfel încât să permită poporului lui Dumnezeu să iasă. În același spirit, trebuie explicate și acele evenimente care li se întâmplă oamenilor în deșert și că din ofranda întregului popor se construiește un tabernacol sau se pregătește îmbrăcăminte preoțească, precum și tot ce se spune despre vasele liturgice. Toate acestea, așa cum este scris, conțin cu adevărat o umbră și o imagine a lucrurilor cerești, - căci Pavel spune clar despre evrei că ei sunt „care slujesc exemplului și umbrei lucrurilor cerești” (Evrei 8:5). În aceeași lege sunt cuprinse și ce legi și după ce rânduieli trebuie să trăiască cineva în Țara Sfântă. Aici sunt prezentate și amenințări pentru cei care vor încălca legea, iar pentru oamenii care aveau nevoie de curățire - ca și cum ar fi foarte des întinați - aici sunt stabilite diferite feluri de curățire, astfel încât prin aceste curățiri să ajungă la acea singură curățire, după care nu mai este posibil să se întineze. În lege sunt numărați oamenii, dar nu toți, întrucât sufletele copiilor, conform poruncii divine, nu sunt încă de vârsta potrivită pentru numărare; și nu sunt numărate acele suflete care nu pot deveni capul altuia (suflet), ci sunt ele însele supuse altora, ca un cap. Astfel sunt cele pe care Scriptura le-a numit femei, care prin urmare nu sunt incluse în numărul poruncit de Dumnezeu. Sunt numărați doar cei care sunt numiți bărbați, iar acest lucru arată evident că femeile nu pot fi numărate separat, ci sunt incluse în cei care sunt numiți bărbați. Dar mai ales din numărul sfânt fac parte cei care sunt gata să iasă la războaiele lui Israel, care sunt capabili să lupte împotriva acelor dușmani și vrăjmași pe care Tatăl i-a supus Fiului care stă la dreapta Lui, ca să nimicească orice domnie și putere. Prin aceste detașamente de războinici ai Săi, care, luptând pentru Dumnezeu, nu se preocupă de treburile lumești, Dumnezeu răstoarnă împărățiile vrăjmașului.

(Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „La sfârșitul tuturor lucrurilor, când ne vom întoarce la Ierusalimul ceresc, forțele potrivnice se vor ridica în război împotriva poporului lui Dumnezeu, pentru ca puterea poporului lui Dumnezeu să nu rămână inactivă, ci să fie antrenați în luptă și să aibă ocazia să-și arate curajul; iar această ocazie, desigur, nu o pot obține, dacă mai întâi nu se ridică cu curaj împotriva adversarilor, care, așa cum citim în cartea Numeri, au fost învinși printr-o rezistență rațională, armonioasă și iscusită").

Acești războinici poartă scuturile credinței și trag săgețile înțelepciunii; casca speranței și a mântuirii strălucește asupra lor, iar platoșa luminii le protejează pieptul, plin de Dumnezeu. Aceștia sunt genul de războinici care sunt rânduiți să fie și acestea sunt genul de războaie pentru care sunt pregătiți, după părerea mea, cei pe care Dumnezeu poruncește să fie numărați în cărțile sfinte. Dar cei cărora, după cuvântul Scripturii, chiar și perii capului lor sunt numărați, sunt înfățișați ca fiind mult mai glorioși și mai desăvârșiți decât aceștia (războinicii Vechiului Testament). Cei care au fost pedepsiți pentru păcate - cei ale căror trupuri au căzut în deșert - par a fi ca cei care, deși au făcut mari progrese, nu au fost deloc capabili să ajungă la sfârșitul perfecțiunii, din diverse motive, fie pentru că, spun ei, au murmurat, fie au început să se închine la idoli, fie au căzut în adulter, fie au făcut ceva ce nici măcar nu poate fi ghicit de minte. În opinia mea, nu este lipsit de mister faptul că unii (israeliții), având multe vite și multe animale, merg mai departe și ocupă înaintea altora un loc bogat în pășuni și furaje pentru vite - acel loc pe care puterea militară a lui Israel și-l asigurase înaintea tuturor (celelalte locuri). Cei care au cerut acest loc de la Moise sunt separați (de ceilalți, așezându-se) de cealaltă parte a Iordanului și sunt îndepărtați de posesia pământului sfânt. Acest Iordan, ca o imagine a (lucrurilor) cerești, s-ar putea crede, irigă și umple sufletele și mințile însetate adiacente lui. Mai mult, se pare că nu este lipsită de un sens misterios faptul că Moise aude de la Dumnezeu (Însuși) ceea ce este scris în legea levitică, iar poporul devine ascultător al lui Moise în Deuteronom și învață de la el ceea ce nu puteau auzi de la Dumnezeu (Însuși). Din acest motiv, Deuteronom este numit, cum ar fi, a doua lege; După unii, acest nume semnifică faptul că prima lege de trecere, care a fost dată de Moise, pare să prefigureze a doua legislație, pe care Moise o dă în mod expres lui Isus, succesorul său. Moise, conform credinței noastre, slujește ca o imagine a Mântuitorului nostru, care prin a doua Sa lege, adică poruncile Evangheliei, aduce totul la desăvârșire.

(Din scrisoarea lui Justinian către Mina: „Dar se pare că numele Deuteronomul este mai bine explicat în acest fel. După cum în Deuteronomul legislația este expusă mai clar și mai distinct decât în cărțile scrise anterior, tot așa prin venirea Mântuitorului, pe care a împlinit-o în umilință, luând chip de rob, este indicată a doua Sa venire mai glorioasă și maiestuoasă în slava Tatălui; în această (a doua) venire se va realiza chipul Deuteronomului, deoarece în Împărăția Cerurilor toți sfinții vor trăi după legile evangheliei veșnice. Și după cum prin prima Sa venire a împlinit legea, care avea o umbră a binecuvântărilor viitoare, tot așa prin acea venire glorioasă umbra acestei (prime) veniri se va împlini și se va desăvârși. Profetul vorbește despre aceasta astfel: „Suflarea vieții noastre, unsul Domnului, despre care zicem: sub umbra Lui vom locui printre neamuri" (Plângerile lui Ioan 4.20), - adică „să trăim" când Hristos îi va transfera pe toți sfinții de la evanghelia temporară la evanghelia veșnică. Ioan a indicat această

evanghelie veșnică în Apocalipsa (Apoc. 14:6). „Dar dacă cineva va mai întreba despre suferințe, atunci i se va părea o nesuferință să întrebe despre suferințele lui Hristos în țările cerești. Totuși, printre ființele cerești există, la urma urmei, duhuri de răutate; de aceea, așa cum nu ne este rușine să-L mărturisim aici pe Cel Răstignit pentru nimicirea a ceea ce El a distrus (prin) suferințele Sale, tot așa să nu ne fie teamă să recunoaștem că și acolo, până la sfârșitul întregului veac, se întâmplă neîncetat ceva similar."

Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Cu umbra Evangheliei El (Hristos) a împlinit umbra legii, dar întreaga lege este o imagine și o umbră a sacramentelor cerești. De aceea, trebuie să examinăm cu deosebită atenție dacă socotim corect că atât legea cerească, cât și sacramentele celei mai înalte slujbe nu au plenitudine, ci au nevoie de adevărul acelei Evanghelii, care în Apocalipsa lui Ioan este numită veșnică - desigur, în comparație cu această Evanghelie a noastră, care este vremelnică și propovăduită într-o lume și o veac trecătoare."

„Și dacă dorim să ne întrebăm mai departe despre suferințele Domnului Mântuitor, atunci, desigur, ar fi îndrăzneț și nechibzuit să întrebăm despre suferințele Sale din cer. Totuși, dacă există duhuri rele printre ființele cerești și dacă nu ne este rușine să mărturisim crucea Domnului pentru distrugerea a ceea ce El a distrus prin suferințele Sale, atunci de ce să ne temem să presupunem ceva similar în cele mai înalte locuri, la sfârșitul veacurilor, pentru ca popoarele din toate locurile să fie mântuite prin suferințele Sale?").

Totuși, în toate acestea ar trebui să ne fie de ajuns să ne armonizăm gândirea cu regula evlaviei și să cugetăm la cuvintele Duhului Sfânt în așa fel încât cea mai bună vorbire să nu strălucească prin slaba elocvență omenească, ci, după cum este scris, „Toată slava fiicei împăratului este înăuntru" (Ps. 44, 14), iar comoara gândurilor dumnezeiești se află în vasul pieritor al scrisorii disprețuite. Iar dacă cineva, din curiozitate, caută o explicație a unor amănunte, atunci să vină și să asculte împreună cu noi pe Apostolul Pavel. Căutând adâncul Înțelepciunii și cunoștinței dumnezeiești cu ajutorul Duhului Sfânt, care pătrunde până și adâncurile lui Dumnezeu (1 Cor. 2, 10), și neputând ajunge la țintă și, ca să spunem așa, la cunoștința cea mai lăuntrică, disperat de această privință și uimit, exclamă și zice: „O, adâncul bogăției înțelepciunii și cunoștinței lui Dumnezeu!" (Rom. 11, 33). Și că a exclamat aceasta din disperare, în deplină cunoaștere, ascultați ce spune el însuși: „Cât de nepătrunse sunt judecățile Lui și cât de neînțelese sunt căile Lui!" (Romani 11:33). Nu a spus că nu este ușor să pricepi judecățile lui Dumnezeu, ci – absolut imposibil, și nu a spus că este greu să cercetezi căile Lui, ci – este imposibil să cercetezi. Într-adevăr, oricât de mult ar înainta cineva în cercetare, oricât ar reuși cu cea mai sinceră râvnă, totuși, chiar ajutat de harul lui Dumnezeu și luminat de minte, nu va putea înțelege pe deplin și până la sfârșit ceea ce se cercetează – și nicio minte creată nu poate ști în niciun fel (asta): de îndată ce găsește ceva din ceea ce caută, vede din nou altceva care mai trebuie cercetat; și dacă reușește aceasta, atunci din nou va vedea mult mai mult care mai trebuie cercetat. De aceea, cel mai înțelept Solomon, contemplând natura lucrurilor cu înțelepciune, spune: „Am zis: Voi fi înțelept, dar înțelepciunea este departe de mine. Departe este ce a fost, adânc, adânc: cine o poate afla? (Eclesiastul 7:24-25). De asemenea, Isaia știa că firea muritoare nu poate afla începutul lucrurilor, că nici

ființele nu pot face aceasta, deși mai divine decât firea umană, dar și create, sau create; de aceea, știind că niciuna dintre aceste ființe nu poate afla nici începutul, nici sfârșitul, spune: „Să ne spună ce se va întâmpla, să ne spună ce se va întâmpla, să declare ceva înainte de a se întâmpla”. Sau: „Spuneți ce se va întâmpla în viitor și vom ști că sunteți dumnezei” (Isaia 41:22-23). Așa învăța învățătorul evreu. Întrucât nimeni nu poate înțelege începutul și sfârșitul a tot, afară de Domnul Iisus Hristos și de Duhul Sfânt, atunci, conform cuvintelor (ale acestui învățător), Isaia, sub forma unei vedenii, a spus că sunt doar doi serafimi, care acoperă fața lui Dumnezeu cu două aripi, picioarele lor cu două și zboară cu două, strigându-se unul la altul și zicând: „Sfânt, sfânt, sfânt, Domnul Dumnezeul oștirilor, tot pământul este plin de slava Ta” (ibid. 6.3). Prin urmare, numai serafimii au două aripi pe fața lui Dumnezeu și pe picioarele Lui; de aceea, cu îndrăzneală trebuie să proclamăm că nici oștirile sfinților îngeri, nici sfintele tronuri, nici stăpânirile, nici principatele,Nici puterile nu pot cunoaște cu exactitate începutul tuturor lucrurilor, nici sfârșitul universului. Trebuie însă să ne gândim că acei sfinți pe care Duhul i-a enumerat sunt în același timp puteri cele mai apropiate de începuturi și le înțeleg într-o măsură în care alții nu pot înțelege. Totuși, orice ar fi ceea ce învață aceste puteri, conform descoperirii Fiului lui Dumnezeu și a Sfântului Duh, și deși vor ajunge foarte mult, și mai mult în așa fel încât cei superiori vor ajunge mult mai mult decât cei inferiori, totuși este imposibil pentru ei să cunoască totul, după cum este scris: „Cele mai mari lucrări ale lui Dumnezeu sunt ascunse” (Sir. 16:28). De aceea este de dorit ca fiecare, uitând ce este în urmă, după puterea sa, să se străduiască înainte - atât spre fapte mai bune, cât și spre o simțire și o cunoaștere mai curată prin Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, Căruia I se cuvine slava în veci.

Așadar, cine prețuiește adevărul, să se preocupe mai puțin de nume și cuvinte, întrucât fiecare neam are o altă întrebuințare a cuvintelor, și să acorde mai multă atenție la ceea ce este semnificat decât la cuvintele prin care este semnificat, mai ales în chestiuni atât de mari și dificile, cum ar fi, de exemplu, întrebarea dacă există o astfel de substanță în care nici culoarea, nici forma, nici tangibilitatea, nici mărimea nu trebuie gândite, o substanță contemplată numai de minte? Această substanță o numește fiecare cum vrea; grecii o numeau netrupească, dar dumnezeiești le Scripturi o declară nevăzută, căci, după Pavel, Hristos este chipul Dumnezeului nevăzut (Coloseni 1:15). Și iarăși spune că prin Hristos au fost create toate lucrurile, cele văzute și cele nevăzute (Coloseni 1:17). Aceasta înseamnă că și printre creaturi există unele substanțe nevăzute în natura lor. Dar aceste substanțe, deși ele însele sunt netrupești, totuși se folosesc de trupuri, fiind ele însele mai presus de substanța trupească. Însă substanța Treimii, care este începutul și cauza tuturor lucrurilor, din care sunt toate lucrurile, prin care sunt toate lucrurile și în care sunt toate lucrurile, nu este un corp și nici nu se află într-un corp, așa cum trebuie să credem, ci este cu totul netrupească. Totuși, am vorbit despre aceasta, deși pe scurt, dar nu chiar la obiect, deoarece am fost chemați la aceasta de consecvența raționamentului în sine - și cele spuse ar trebui să fie suficiente pentru a demonstra că există astfel de lucruri, al căror înțeles nu poate fi deloc exprimat corect prin niciun cuvânt al limbajului omenesc - astfel de lucruri care sunt înțelese mai mult prin rațiune pură decât prin orice proprietăți ale cuvintelor. Această regulă ar trebui respectată și în înțelegerea Scripturilor divine, adică ceea ce se spune (în Scriptură) nu ar trebui judecat după slăbiciunea cuvântului, ci după divinitatea Duhului Sfânt, prin a cărui inspirație au fost scrise.

O scurtă repetare a ceea ce s-a spus mai sus despre Tatăl, Fiul, Duhul Sfânt și alte lucruri

După ce am raționat cât de bine am putut asupra acestor subiecte, așa cum am indicat deja, este timpul să repetăm fiecare subiect separat și, mai întâi, să repetăm despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Întrucât Dumnezeu Tatăl este invizibil și inseparabil de Fiul, Fiul nu a fost zămislit prin separare de El, așa cum cred unii. Căci, dacă Fiul este o separare de Tatăl (și separarea înseamnă o astfel de generare care are loc de obicei la animale sau la oameni), atunci atât cel care a produs, cât și cel produs trebuie să fie în mod necesar un trup. Nu vorbim așa cum cred ereticii și nu spunem că o parte din substanța Tatălui a fost convertită în Fiu sau că Fiul a fost creat de Tatăl din lucruri care nu existau, adică, separat de esența Tatălui, astfel încât a existat odată un timp când Fiul nu exista; ci, după ce am îndepărtat din invizibilul și incorporeal orice gând al trupului, spunem că Cuvântul și Înțelepciunea s-au născut fără nicio suferință trupească, așa cum voința vine din gând. Și întrucât Fiul este numit Fiul iubirii, nu ar fi indecent să-L considerăm într-un mod similar Fiul voinței. Mai departe, Ioan arată că Dumnezeu este lumină (Ioan 1:5), iar Pavel spune că Fiul este strălucirea luminii veșnice (Evrei 1:3). Prin urmare, așa cum lumina nu poate fi niciodată fără strălucire, tot așa Fiul nu poate fi gândit fără Tatăl. El este numit și chipul imprimat al ipostasului Său, și Cuvântul, și Înțelepciunea. Cum se poate spune că a fost odată (un timp) când Fiul nu era? Căci a spune aceasta înseamnă, de fapt, a afirma că a fost odată (un timp) când nu exista adevăr, când nu exista Înțelepciune, când nu exista viață, în timp ce în toate acestea, în cea mai deplină măsură, este gândită esența lui Dumnezeu Tatăl; Toate acestea nu pot fi luate de la El și nu pot fi niciodată separate de esența Sa. Pentru minte aceste proprietăți apar, desigur, ca multiple, dar în fapt și esență ele constituie una, și în ele se află plinătatea Dumnezeirii. Cât despre expresia noastră că nu a existat niciodată (un timp) când Fiul să nu fi fost, această expresie trebuie, de asemenea, luată nu în sensul său propriu. Aceste nume, adică „când” sau „niciodată”, servesc la desemnarea timpului: dar ceea ce se spune despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt trebuie gândit mai presus de toate veacurile și mai presus de toată veșnicia; căci Treimea, și numai Ea, depășește orice concept nu numai de timp, ci și de veșnicie, și tot ce există în afara Treimii trebuie măsurat prin veacuri și timp. Atunci, nimeni nu va crede că acest Fiu al lui Dumnezeu este conținut în vreun loc. El este Dumnezeu Cuvântul, care era la început cu Dumnezeu, El este Înțelepciunea, Adevărul, Viața, Dreptatea, sfințirea, răscumpărarea și toate acestea nu au nevoie de un loc pentru a face ceva sau a acționa; ci fiecare dintre acestea (nume) trebuie înțeles în aplicarea celor care participă la puterea și influența Lui.

(Eusebiu „Împotriva lui Marcellus”: „Este timpul să repetăm despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt și să expunem o parte din ceea ce a fost omis atunci cu privire la Tatăl. Fiind indivizibil și inseparabil, El devine Tatăl Fiului, fără a-L izola, așa cum cred unii: căci dacă Fiul este o izolare a Tatălui și este născut din El, precum copiii animalelor, atunci atât producătorul, cât și produsul trebuie să fie în mod necesar un corp.”

Din scrisoarea lui Justinian către Mina: „Acest Fiu, născut prin voia Tatălui, este chipul Dumnezeului nevăzut, strălucirea slavei Sale și chipul ipostasului Său, întâiul născut din

toată făptura, creația, înțelepciunea - căci Înțelepciunea însăși spune: Dumnezeu «m-a avut la începutul căii Sale, înainte de lucrările Sale»" (Prov. 8.22).

Dacă însă cineva spune că prin cei care participă la Cuvântul lui Dumnezeu, sau la Înțelepciunea lui Dumnezeu, sau la Adevăr, sau la Viață, Cuvântul și Înțelepciunea în sine par să se afle într-un anumit loc, atunci trebuie să se răspundă la următoarele. Este sigur că Hristos, ca și Cuvântul și Înțelepciunea și toate celelalte, a fost în Pavel, de aceea Pavel a spus: „Căutați o dovadă dacă Hristos este Cel ce vorbește în mine" (2 Corinteni 13:3), și iarăși: „Și totuși nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine" (Galateni 2:20). Dar cine se va îndoi că, fiind în Pavel, El a fost (în același timp) și în Petru, și în Ioan, și în fiecare dintre sfinți, și nu numai în sfinții care sunt pe pământ, ci și în cei care sunt în cer? Căci este absurd să spunem că Hristos a fost cu siguranță în Petru și Pavel, dar nu a fost în arhanghelul Mihail sau Gavriil. Din aceasta se poate înțelege clar că Divinitatea Fiului lui Dumnezeu nu este conținută într-un singur loc; Altfel, El ar fi doar în acel loc și nu ar fi în niciun alt loc; dar, în conformitate cu măreția naturii sale netrupești, El nu este conținut în niciun loc și nu este conceput ca absent din niciun loc. Totuși, este necesar să observăm doar următoarea diferență. Deși, așa cum am spus, Fiul lui Dumnezeu este în diverse ființe, de exemplu, în Petru sau Pavel, în Mihail sau Gavriil, totuși El nu este în toți în mod egal: în arhangheli El este mai pe deplin și mai clar și, ca să spunem așa, mai deschis, decât în alți oameni sfinți. Acest lucru este evident din faptul că, conform expresiei zicătorii Evangheliei (Matei 22:30), sfinții, ajungând la perfecțiune, vor deveni asemenea sau egali cu îngerii. Din aceasta este evident că Hristos este înfățișat în fiecare persoană în măsura în care permite măsura meritelor Sale.

După ce am repetat pe scurt această învățătură despre Treime, ar trebui să ne amintim pe scurt și că prin Fiul, așa cum se spune (în Scriptură), „toate lucrurile au fost create, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute: fie tronuri, fie domnii, fie principate, fie puteri. Toate lucrurile au fost create prin El și pentru El. El este înaintea tuturor lucrurilor și toate lucrurile se află în El, și El este Capul" (Coloseni 1:16-18). În conformitate cu aceasta, Ioan spune și în Evanghelie că „toate lucrurile au fost făcute prin El și nimic nu s-a făcut fără El" (Ioan 1:3).

David, arătând taina întregii Treimi în crearea universului, spune: „Prin cuvântul Domnului au fost făcute cerurile și toată oștirea lor prin suflarea gurii Lui" (Ps. 32:6). După aceasta, să ne amintim în treacăt venirea trupească și întruparea Fiului unic-născut al lui Dumnezeu. Nu trebuie să ne gândim la aceasta ca și cum toată măreția Dumnezeirii Sale ar fi închisă în limitele celui mai mic trup, astfel încât întregul Cuvânt al lui Dumnezeu și Înțelepciunea Sa, și Adevărul substanțial, și Viața Sa - ca și cum ar fi separate de Tatăl sau ar fi îmbrățișate și limitate în limitele acestui mic trup, și în afara acestor limite să nu mai acționeze. O mărturisire prudentă și pioasă trebuie să fie la mijloc între două extreme: pe de o parte, nu trebuie să recunoască în Hristos nicio lipsă în Dumnezeire; pe de altă parte, nu trebuie să gândească în El nicio separare de substanța omniprezentă a Tatălui. Tocmai ceva similar a indicat Ioan Botezătorul când, în timpul absenței fizice a lui Isus, le-a spus oamenilor: „Între voi stă unul pe care nu-l cunoașteți: El vine după mine și a ales înaintea mea, și eu nu sunt vrednic să-I dezleg cureaua sandalei" (Ioan 1:26-27). Cât despre prezența fizică, aceasta nu se putea spune, desigur,

despre absenți, ci Fiul lui Dumnezeu era cel care stătea în mijlocul celor printre care nu era prezent fizic.

Dar nimeni să nu creadă că afirmăm prin aceasta că în Hristos a existat o parte din Dumnezeirea Fiului lui Dumnezeu, iar restul era în altă parte sau peste tot. Aceasta poate fi părerea celor care nu cunosc natura esenței netrupești și invizibile. Între timp, în raport cu o ființă netrupească este imposibil să vorbim despre o parte sau despre vreo diviziune, ci ea este în toate, și prin toate, și mai presus de toate, tocmai în felul în care am spus mai sus, adică ca Înțelepciune, sau Cuvânt, sau Viață, sau Adevăr. O astfel de înțelegere exclude, fără îndoială, orice limitare spațială. Prin urmare, Fiul lui Dumnezeu, dorind, pentru mântuirea neamului omenesc, să se arate oamenilor și să se amestece printre oameni, și-a asumat nu numai un trup omenesc, cum cred unii, ci și un suflet, prin fire, desigur, asemănător cu sufletele noastre, dar prin dispoziție și virtute asemănător cu El Însuși - un astfel de suflet care putea împlini neabătut toate dorințele și poruncile Cuvântului și Înțelepciunii. Și că El avea un suflet, Însuși Mântuitorul indică foarte clar în Evanghelii, zicând: „Nimeni nu-l ia de la Mine, ci Eu îl dau de la Mine Însumi. Putere am să-l dau și putere am să-l iau iarăși” (Ioan 10:18). Și iarăși: „Sufletul Meu este întristat până la moarte” (Matei 26:38) și iarăși: „Acum sufletul Meu este tulburat” (Ioan 12:27). Cuvântul lui Dumnezeu nu poate fi înțeles aici ca sufletul trist și tulburat: acest Cuvânt, prin puterea autorității Sale divine, spune: „Putere am să-l dau”. Totuși, spunem că în acest suflet Fiul lui Dumnezeu nu era așa cum era în sufletul lui Pavel, sau al lui Petru și al celorlalți sfinți, în care, după credința noastră, Hristos vorbește la fel ca în Pavel. Despre toți acești oameni trebuie să ne gândim la ceea ce spune Scriptura, și anume că nimeni nu se va naște curat din necurat și că zilele lui sunt hotărâte. (Iov 14:4-5) Însă sufletul care era în Isus a ales binele înainte de a cunoaște răul (Isaia 7:16). Și pentru că a iubit dreptatea și a urât nelegiuirea, din acest motiv Dumnezeu l-a uns cu untdelemnul bucuriei mai presus de tovarășii lui (Psalmul 45:8). A fost uns cu untdelemnul bucuriei atunci când a fost unit printr-o unire imaculată cu Cuvântul lui Dumnezeu și, ca urmare a acestui fapt, singur dintre toate sufletele, a devenit incapabil de păcat, deoarece L-a primit complet și pe deplin pe Fiul lui Dumnezeu. De aceea este una cu Fiul lui Dumnezeu și este numit cu numele Lui, așa cum Cel prin care, după cuvântul Scripturii, au fost create toate lucrurile este numit Isus Hristos. Întrucât acest suflet a primit în sine toată Înțelepciunea lui Dumnezeu, Adevărul și Viața, despre aceasta, după părerea mea, a spus apostolul următoarele: „Viața voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu. Iar când Se va arăta Hristos, care este viața voastră, atunci vă veți arăta și voi împreună cu El în slavă” (Coloseni 3:3-4). Într-adevăr, cine altcineva ar trebui înțeles prin acest Hristos, Care, se spune, este ascuns în Dumnezeu și se va arăta atunci, dacă nu Cel Care, după cuvântul (psalmului), a fost uns cu untdelemnul bucuriei, adică va fi plin în substanță de Dumnezeu, în Care este acum ascuns, cum spune apostolul? De aceea, Hristos trebuie să fie un exemplu pentru toți credincioșii. Întrucât El a ales întotdeauna binele și l-a ales, în timp ce era încă complet ignorant în ceea ce privește răul,și a iubit dreptatea și a urât fărădelegea, pentru care Dumnezeu L-a uns cu untdelemnul bucuriei, așa că fiecare, după o cădere sau după o greșeală, urmând exemplul pus înaintea lui, trebuie să se curețe de vicii și, ținându-se tare de Călăuzitor, trebuie să umble pe calea cea strâmtă a virtuții. Astfel, prin imitarea Lui, vom deveni, pe cât posibil, părtași firii divine, după cum este scris: „Cine zice că crede în Hristos, trebuie să umble și el precum a

umblat El” (1 Ioan 2:6). Acest Cuvânt și această Înțelepciune, prin imitarea Căruia suntem numiți atât înțelepți, cât și pricepuți, se face totul pentru toți oamenii, ca să câștige pe toți oamenii; chiar și pentru cei slabi Cuvântul devine slab, ca să câștige pe cei slabi; și pentru că El devine slab, din acest motiv se spune despre El: „Căci, măcar că a fost răstignit în slăbiciune, totuși trăiește prin puterea lui Dumnezeu” (2 Corinteni 13:4). De asemenea, Pavel le declară corintenilor, care erau slabi, că nu știe nimic altceva decât pe Isus Hristos și pe El răstignit (1 Corinteni 2:2).

Unii susțin că cuvintele Apostolului se aplică și acestui suflet (al lui Hristos), care singur a primit trupul de la Maria: „Care, fiind în chipul lui Dumnezeu, n-a crezut că este o pradă a fi deopotrivă cu Dumnezeu, ci S-a dezbrăcat pe Sine însuși și a luat chip de rob” (Filipeni 2:6-7), pe motiv că Fiul lui Dumnezeu, prin cele mai bune exemple și precepte, a restaurat, fără îndoială, chipul lui Dumnezeu în acest suflet și l-a chemat la acea plinătate din care Se smerise. După cum prin participarea la Fiul lui Dumnezeu cineva este adoptat, iar prin participarea la Înțelepciune cineva devine înțelept în Dumnezeu, tot așa prin participarea la Duhul Sfânt cineva devine sfânt și duhovnicesc. Mai mult, a te împărtăși la Duhul Sfânt este același lucru cu (a te împărtăși) la Tatăl și la Fiul, deoarece natura Treimii este una și netrupească. Ceea ce am spus despre participarea sufletului, același lucru într-un sens similar, ca și despre suflete, trebuie gândit și despre îngeri și despre puterile cerești, deoarece fiecare creatură rațională are nevoie de participarea la Treime. În lucrarea noastră, pe cât posibil, am vorbit și despre în ce constă esența acestei lumi vizibile, deoarece acest lucru este de obicei chiar și deosebit de disputat - am vorbit de dragul celor care de obicei caută în credința noastră încă o bază pentru credință și de dragul celor care stârnesc dispute eretice împotriva noastră și vorbesc constant despre materie, deși ei înșiși nu au fost încă capabili să înțeleagă nici măcar ce este materia. Consider necesar să reamintim acum pe scurt acest lucru.

Și, mai întâi de toate, trebuie știut că denumirea de materie, în sensul de substanță care stă la baza corpurilor, nu am găsit-o încă în Scripturile canonice. În cuvintele lui Isaia: „precum focul mistuie miriștea și flacăra mistuie pleava” - adică materia (Isaia 5:24), - se vorbește despre oameni supuși pedepselor, iar cuvântul „materie” este folosit în loc de „păcate”. Iar în alte locuri, unde poate apare cuvântul „materie”, nu cred că identifică niciodată ceea ce discutăm acum, cu excepția, poate, a Înțelepciunii numite a lui Solomon, care, este adevărat, nu este respectată de toată lumea. Acolo găsim următoarele cuvinte: „Căci mâna Ta atotputernică, care a făcut lumea din materie fără formă, n-a putut”, spune el, „să trimită împotriva lor o mulțime de urși sau lei feroce” (Înțelepciunea). Mulți oameni cred că tocmai această materie a lucrurilor este indicată în ceea ce a scris Moise la începutul Genezei: „La început, Dumnezeu a făcut cerurile și pământul, dar pământul era invizibil și fără formă” (Geneza 1:1). În opinia lor, Moise numește pământul invizibil și fără formă nimic altceva decât materie fără formă. Dacă materia este într-adevăr așa, atunci este clar din aceasta că principiile corpurilor nu sunt imuabile. Cei care recunosc atomii ca principii ale lucrurilor corporale, adică fie ceea ce nu poate fi împărțit în părți, fie ceea ce este divizibil în părți egale, sau orice element, nu pot include printre principii denumirea de materie, adică ceea ce, în sens propriu, semnifică materia. Dar când ei (cu toate acestea) postulează materia, o substanță transformabilă, schimbătoare și divizibilă, ca bază a oricărui corp, cu siguranță nu o vor

considera lipsită de calitate, conform proprietății sale. Și în această privință suntem de acord cu ei. Respingem complet natura nenăscută sau necreată a materiei, așa cum am demonstrat mai sus, pe cât am putut; Acolo am arătat că din apă, pământ, aer și căldură se produc diferite fructe, în funcție de diferitele tipuri de copaci și am spus că focul, aerul, apa și pământul se transformă unul în celălalt, iar un element se descompune în altul conform unei afinități reciproce și am demonstrat, de asemenea, că substanța corpului atât la oameni, cât și la animale constă din hrană și că umezeala semințelor naturale se transformă în corp solid și oase. Toate acestea mărturisesc că substanța corpului este schimbătoare și trece dintr-o stare în alta.

Trebuie însă știut că substanța nu există niciodată fără calitate: numai rațiunea discerne că materia este ceea ce stă la baza corpurilor și poate primi (o anumită sau alta) calitate. Însă unii, dorind să examineze această chestiune mai profund, au îndrăznit să spună că natura corporală nu este altceva decât calități. Căci dacă (spun ei) duritatea și moliciunea, căldura și frigul, umezeala și uscăciunea sunt calități, și după îndepărtarea uneia sau altei calități de acest fel, desigur, nu mai rămâne nicio altă bază, atunci este evident că calitățile constituie totul. Din aceasta, cei care afirmă acest lucru au încercat să demonstreze următoarele: întrucât toți cei care numesc materia necreată recunosc calitățile (ei) ca fiind create de Dumnezeu, prin urmare, în opinia lor, materia nu poate fi considerată necreată, deoarece calitățile constituie totul, iar toate calitățile sunt recunoscute fără îndoială ca fiind create de Dumnezeu. Cei care doresc să demonstreze că calitățile sunt date materiei din exterior, ca o anumită bază, folosesc următoarele exemple. Pavel, fără îndoială, fie este tăcut, fie vorbește, fie este treaz, fie doarme și se află într-o anumită poziție corporală, adică fie stând jos, fie stând în picioare, fie culcat. Acestea sunt proprietăți accidentale la oameni, fără de care aproape niciodată nu se găsesc. Totuși, rațiunea noastră, evident, nu-l determină pe Pavel prin niciunul dintre aceste semne, ci gândim și judecăm despre el în așa fel încât nu luăm deloc în considerare (diversele) stări ale lui, adică dacă este treaz sau doarme, vorbește sau tace și alte stări accidentale trăite de obicei de oameni. Prin urmare, dacă cineva se gândește la Pavel fără toate aceste semne accidentale, atunci se poate gândi și la subiect (substanță) fără calități. Așadar, atunci când mintea noastră, lăsând deoparte gândul la orice calitate, contemplă chiar punctul, ca să spunem așa, al unei singure substanțe și se odihnește pe ea, fără a acorda atenție moliciunii sau durității, căldurii sau frigului, umidității sau uscăciunii substanței, atunci, prin intermediul unei astfel de metode artificiale de gândire, pare să contemple materia lipsită de toate aceste calități.

Dar poate cineva se va întreba dacă putem găsi vreun fundament pentru această idee în Scriptură? Mi se pare că ceva similar este indicat în Psalmi, când profetul spune: „Ochii mei au văzut lucrurile Tale nefăcute” (Ps. 139:16). Se pare că duhul profetului, în contemplare sagace, a luat în considerare principiile lucrurilor și, cu minte și gând curate, separând materia de calități, a discernut nefăcutul lui Dumnezeu, care, desigur, a fost „făcut” prin adăugarea de calități. De asemenea, Enoh spune în cartea sa: „Am ajuns până la imperfect”. Cred că acest lucru poate fi înțeles într-un mod similar, adică mintea profetului, examinând și discutând diverse lucruri vizibile, a ajuns la acel principiu în care a văzut materia imperfectă fără calități. Mai mult, în aceeași carte sunt consemnate și aceste cuvinte ale lui Enoh: „Am cunoscut toate lucrurile”. Aceasta (expresie) are,

desigur, sensul că el a luat în considerare diviziunile materiei, toate felurile diferite în care este împărțită materia unică, adică felurile de oameni, animale, cer, soare - într-un cuvânt, tot ce este în această lume. După aceasta, am demonstrat, pe cât posibil, în lucrarea noastră că tot ce există a fost creat de Dumnezeu și că nu există nimic necreat în afară de natura Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh; am demonstrat, de asemenea, că Dumnezeu, fiind bun prin fire, a dorit să aibă pe cei cărora să le poată face fapte bune și care să se bucure primind beneficiile Sale și că tocmai în urma acestei dorințe a creat creaturi vrednice, adică astfel încât să-L poată cuprinde în mod vrednic; Dumnezeu spune chiar că i-a zămislit ca fii. El a creat totul după număr și măsură, căci la Dumnezeu nimic nu este fără limite sau fără măsură. Prin propria Sa putere El conține toate lucrurile, dar El Însuși nu poate fi înțeles de mintea vreunei creaturi, deoarece natura Lui este cunoscută numai de ea însăși. Numai Tatăl îl cunoaște pe Fiul și numai Fiul îl cunoaște pe Tatăl, iar numai Duhul Sfânt cercetează adâncimile lui Dumnezeu.

(Din scrisoarea lui Justinian către Mina: „Nimeni să nu se simtă ofensat de cuvântul acesta, dacă stabilim o măsură puterii lui Dumnezeu. Căci este imposibil să îmbrățișezi infinitul prin (însăși) natura sa. Dar dacă ceea ce Dumnezeu Însuși conține are limite, atunci trebuie să existe în mod necesar o limită a cantității lucrurilor limitate pentru care El are suficientă putere. Dacă Tatăl îmbrățișează totul, iar Fiul este printre toate lucrurile, atunci este clar că El îl îmbrățișează și pe Fiul. Dar va întreba cineva dacă este adevărat că Dumnezeu se cunoaște pe Sine în același fel în care este cunoscut de Unul-Născut? Și atunci se va descoperi că zicala: Tatăl care M-a trimis este mai mare decât Mine este adevărată în toate privințele, astfel încât în cunoaștere Tatăl se cunoaște pe Sine mai mult, mai clar și mai perfect decât Îl cunoaște Fiul.”

Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Dacă Fiul Îl cunoaște pe Tatăl, se pare că este pentru că Îl cunoaște. El Îl poate, de asemenea, înțelege – în sensul în care spunem că spiritul unui artist cunoaște măsura artei. Și nu există nicio îndoială că, dacă Tatăl este în Fiu, atunci El este cuprins de Cel în Care El este. Dar dacă numim această înțelegere că Cel ce cunoaște nu numai că îmbrățișează în gândire și înțelepciune, ci și conține în tărie și putere tot ce (știe): atunci nu putem spune că Fiul Îl cuprinde pe Tatăl. Dar Tatăl îi cuprinde pe toți; dar în numărul tuturor este Fiul, de aceea El Îl cuprinde pe Fiul. Cititorul curios să se întrebe dacă Tatăl se cunoaște pe Sine însuși așa cum este cunoscut de Fiul; și, știind că ceea ce este scris: «Tatăl care M-a trimis pe Mine este mai mare decât Mine» (Ioan 14:28), este adevărat în toate privințele, va fi de acord și va spune că în cunoaștere Tatăl este mai mare decât Fiul, deoarece Se cunoaște pe Sine însuși mai perfect și mai pur decât Îl cunoaște Fiul”).

Fiecare creatură este, așadar, distribuită de El în limitele unui anumit număr și măsură, fie că este vorba de numărul ființelor raționale sau de măsura materiei corporale. A fost necesar ca natura rațională să folosească corpuri. Căci această natură, după cum se știe, este schimbătoare și perversă prin însăși natura sa de creatură (căci ceea ce nu a existat și (atunci) a început să existe, se distinge printr-o natură schimbătoare prin acest fapt); prin urmare, are atât virtute, cât și răutate, nu substanțiale, ci accidentale. Prin urmare, natura rațională, așa cum am spus, era schimbătoare și perversă; prin urmare, a fost necesar ca ea să folosească diverse îmbrăcăminte trupească de o calitate sau alta, în conformitate cu

meritele sale. Dar, întrucât Dumnezeu cunoștea dinainte diferențele viitoare atât ale sufletelor, cât și ale puterilor spirituale, a fost necesar ca El să creeze natura corporală în așa fel încât, prin voința Creatorului, să se poată schimba printr-o schimbare a calităților în orice stări pe care le-ar cere împrejurările. Această natură corporală trebuie să existe în mod necesar atâta timp cât există acele creaturi care au nevoie de îmbrăcăminte trupească. Dar ființele raționale vor exista întotdeauna. Prin urmare, natura corporală va exista întotdeauna, a cărei îmbrăcăminte trebuie neapărat să fie folosită de creaturile raționale. Totuși, cineva ar putea crede că este posibil să se demonstreze prin unele propoziții că natura rațională poate duce o viață fără niciun corp. Dar mai sus, raționând despre fiecare subiect în parte, am arătat cât de dificil și chiar aproape imposibil este pentru rațiunea noastră (să demonstreze acest lucru).

(Din scrisoarea lui Justinian către Mina: „Este necesar să recunoaștem că natura corporală nu a existat la început, dar există uneori (la anumite intervale de timp), datorită căderilor care se întâmplă ființelor raționale care au nevoie de trupuri. După ce purificarea este completă, natura corporală trebuie să se rezolve din nou în nimic. Și așa trebuie să fie întotdeauna."

Din scrisoarea lui Ieronim către Avitus: „Dacă cineva ar putea demonstra că natura netrupească și rațională, după ce se dezbrăcă de trup, trăiește de la sine și că, atunci când este îmbrăcată în trupuri, se află într-o stare mai rea, dar când le leapădă, se află într-o stare mai bună: atunci nu ar exista nicio îndoială că trupurile nu există de la început, ci sunt formate prin anumite intervale de timp și prin cauza diferitelor mișcări ale creaturilor raționale, astfel încât cei care au nevoie de ele să poată fi îmbrăcați cu ele și din nou să se descompună în nimic, atunci când (aceste ființe) din stricăciune și căderi sunt îndreptate spre mai bine - și, astfel, se schimbă în continuă transformare").

Cred că nu va fi incompatibil cu această lucrare a noastră dacă vom repeta, cât mai pe scurt posibil, nemurirea ființelor raționale. Oricine participă la ceva are, fără îndoială, aceeași substanță și aceeași natură cu cel care participă la același lucru. De exemplu, toți ochii participă la lumină; și, prin urmare, toți ochii care participă la lumină sunt de aceeași natură. Dar, deși fiecare ochi participă la lumină, totuși nu fiecare ochi participă în același mod, deoarece unul vede mai acut, altul mai slab. Și, din nou, fiecare ureche percepe o voce sau un sunet și, prin urmare, fiecare ureche este de aceeași natură. Dar, în funcție de calitatea auzului pur și sănătos, fiecare aude uneori mai repede, alteori mai încet. Acum să trecem de la aceste exemple sensibile la contemplarea intelectuală. Fiecare minte care participă la lumina intelectuală trebuie să fie, fără îndoială, de aceeași natură cu orice altă minte care participă în mod similar la lumina intelectuală. Aceasta înseamnă că, dacă puterile cerești, prin participarea la înțelepciune și sfințire, iau parte la lumina intelectuală, adică la natura divină, iar sufletele omenești au primit și ele participarea la aceeași lumină și înțelepciune, atunci aceste suflete și puterile cerești sunt de o singură natură și de o singură esență.

(„Firea intelectuală (spirituală) și rațională este simțită (în Sine) de Dumnezeu și de Unul-Născut Fiul Său și de Sfântul Duh și este simțită (în ei înșiși) de îngeri, de stăpâniri și de alte puteri și este simțită de omul dinăuntru, creat după chipul și asemănarea lui

Dumnezeu. De aici rezultă că Dumnezeu și aceste ființe sunt într-un fel de o singură esență").

Însă puterile cerești sunt incoruptibile și nemuritoare; prin urmare, substanța sufletului omenesc este, de asemenea, fără îndoială, nemuritoare și incoruptibilă. Dar acest lucru nu este suficient. Întrucât însăși natura Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh, numai de la care fiecare creatură primește participare la lumina intelectuală, este incoruptibilă și eternă, rezultă în mod necesar că orice (altă) substanță care participă la această natură eternă rămâne întotdeauna incoruptibilă și eternă, astfel încât eternitatea bunătății divine să poată fi recunoscută în ea, și anume, în faptul că (ființele) care primesc beneficiile ei sunt și ele eterne. Dar, așa cum în exemplele (de mai sus) se păstrează diferența în percepția luminii - întrucât vederea privitorului, se spune acolo, este uneori mai ternă, alteori mai ascuțită - în același mod este necesar să recunoaștem participarea diferită la Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, în funcție de intensitatea simțului sau de receptivitatea minții. Dar dacă nu este așa, atunci să vedem dacă nu este nelegiuit (să credem) că mintea capabilă să-L perceapă pe Dumnezeu poate fi supusă unei distrugeri substanțiale, ca și cum nu ar fi de ajuns pentru veșnicie să-L poată cunoaște și simți pe Dumnezeu. Mai mult, deși mintea, prin neglijență căzând, nu-L mai primește pe Dumnezeu în sine pur și complet, totuși ea are întotdeauna în sine, ca să spunem așa, niște semințe pentru restaurarea și reînnoirea unui concept mai bun (despre Dumnezeu), întrucât omul dinăuntru, numit și omul rațional, este reînnoit după chipul și asemănarea lui Dumnezeu care l-a creat. De aceea, profetul spune: „Toate marginile pământului își vor aduce aminte și se vor întoarce la Domnul și toate semințiile neamurilor se vor închina înaintea Ta" (Ps. 21:27).

Dacă cineva îndrăznește să atribuie o stricăciune substanțială celui creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, atunci, după cum cred, își extinde impietatea chiar și asupra Fiului lui Dumnezeu Însuși, deoarece și El este numit în Scripturi chipul lui Dumnezeu. Altfel, oricine afirmă aceasta, evident trebuie să respingă autoritatea Scripturii, care spune că omul este creat după chipul lui Dumnezeu. Dar în om semnele chipului lui Dumnezeu sunt limpede recunoscute - nu în trăsăturile trupului stricăcios, ci în prudența duhului, în dreptate, moderație, în curaj, în înțelepciune, în învățare și în întreaga sumă a virtuților care sunt inerente lui Dumnezeu în mod substanțial și pot exista în om prin muncă și imitarea lui Dumnezeu, așa cum arată și Domnul în Evanghelie, zicând: „Fiți milostivi, precum Tatăl vostru milostiv este" (Luca 6:36) și: „Fiți desăvârșiți, precum Tatăl vostru care este în ceruri desăvârșit este" (Matei 5:48). Din aceasta este clar că în Dumnezeu toate aceste virtuți sunt întotdeauna prezente și nu pot niciodată crește sau scădea, ci că sunt dobândite de oameni puțin câte puțin și fiecare în parte. Mai mult, oamenii par să aibă o oarecare afinitate cu Dumnezeu în felul următor. Dumnezeu știe totul și nimic din lucrurile inteligibile nu este ascuns de El, căci numai Dumnezeu Tatăl și Fiul Său unul-născut și Duhul Sfânt nu îi cunosc doar pe cei pe care i-a creat, ci și pe Sine Însuși. Iar duhul rațional poate ajunge la cea mai desăvârșită cunoaștere, urcând de la mic la mare și de la vizibil la invizibil, căci este în trup și, prin urmare, urcă de la sensibil sau trupesc la inteligibil. Dar ca nimeni să nu considere că este indecent să spunem că inteligibilul este suprasensibil, vom cita ca exemplu zicala lui Solomon, care spune: „Vei găsi simțul divin" (Prov. 2:5). În aceste cuvinte, el arată că inteligibilul trebuie cercetat nu prin simțul trupesc, ci printr-un alt simț, pe care îl numește divin. Prin acest simț

trebuie să contemplăm toate acele ființe raționale despre care am vorbit mai sus, prin acest simț trebuie să ascultăm ceea ce spunem și să luăm în considerare ceea ce scriem. Căci natura divină știe chiar și ceea ce gândim în tăcere pentru noi înșine. Însă în ceea ce privește cele spuse sau în ceea ce privește restul, ceea ce rezultă din acestea, trebuie să gândim conform modelului pe care l-am expus mai sus.

Împotriva lui Celsus

Prefaţă

Traducerea din greacă a fost realizată de L. Pisarev în 1912.

Traducerea din greacă a fost realizată de L. Pisarev în 1912.

I. Mântuitorul și Domnul nostru Iisus Hristos, când au depus mărturie mincinoasă împotriva Lui, a tăcut , iar când L-au acuzat, El nu a răspuns . Era convins că întreaga Sa viață și faptele printre evrei erau mai puternice decât discursul rostit pentru a respinge martorii mincinoși, mai puternice decât cuvintele rostite pentru a respinge acuzațiile. Și eu, cuviosul Ambrozie, nu înțeleg cu adevărat cum vă puteți dori să veniți cu o respingere a acelor martori mincinoși și a acelor acuzații pe care Celsus le-a scris și le-a publicat în cartea sa de respingere a creștinilor și a credinței bisericești: ca și cum faptele (creștinilor) nu ar constitui în sine o incriminare evidentă, iar învățătura (creștină) nu poate mai bine decât orice scrieri să respingă martorii mincinoși și să distrugă puterea de convingere a acuzațiilor până când forța lor este complet răsturnată. Și ca dovadă că Iisus a tăcut când au depus mărturie mincinoasă împotriva Lui, este suficient să ne referim aici la cuvintele lui Matei, cu care scrierile lui Marcu sunt aproape de acord. Iată zicerea lui Matei: Preoții cei mai de seamă, bătrânii și tot soborul căutau mărturie mincinoasă împotriva lui Isus, ca să-L omoare, și n-au găsit niciuna; și, măcar că au venit mulți martori mincinoși, n-au găsit niciunul. În cele din urmă, au venit doi martori mincinoși și au zis: „Omul acesta a zis: «Pot să dărâm Templul lui Dumnezeu și să-l zidesc în trei zile». Marele preot s-a sculat și I-a zis: «De ce nu răspunzi nimic? Ce mărturisesc aceștia împotriva Ta?» Isus a tăcut . Dar și despre faptul că nu a răspuns când a fost acuzat, este scris astfel: „Isus a stat înaintea dregătorului. Și dregătorul L-a întrebat: «Ești Tu Împăratul Iudeilor?» Isus i-a zis.» Preoții cei mai de seamă și bătrânii L-au acuzat, dar El n-a răspuns nimic. Pilat i-a zis: «Nu auzi câte mărturisesc ei împotriva Ta?» Și nu I-a răspuns niciun cuvânt, așa că dregătorul s-a mirat foarte mult .

II. Și într-adevăr, pentru oricine cu o oarecare capacitate de reflecție, exista ceva de care să se minuneze: un om acuzat și despre care s-a dat o mărturie falsă - un om care a avut ocazia să se apere, să se prezinte ca fiind complet nevinovat, să indice viața sa fără prihană și puterile sale miraculoase cu adevărat divine (τών δυνάμεων, ώς άπό θεού γεγένηνται) și, prin urmare, să-i dea judecătorului ocazia să pronunțe o sentință milostivă asupra Lui - El, însă, nu face acest lucru, nici măcar nu-și observă acuzatorii și, cu mărinimie, nu le acordă nicio atenție. Și faptul că Isus ar fi fost eliberat imediat de judecător, dacă ar fi vorbit în propria Sa apărare, este clar din acele cuvinte ale Scripturii unde (Pilat) spune: Pe cine voiți să vă eliberez: pe Baraba sau pe Isus, care se numește

Hristos? și, de asemenea, din acele cuvinte pe care Scriptura le adaugă în continuare: căci știa că L-au dat în mâna lui din invidie. Isus este constant mărturisit fals și, având în vedere răutatea care există printre oameni, nu există un moment în care să nu fie acuzat. Și totuși, până în ziua de azi, răspunde la toate acestea cu tăcere, nu-Și ridică vocea ca răspuns. Pentru El, singura apărare este viața propriilor Săi ucenici: aceasta vorbește pentru El mai puternic și mai tare decât toate aceste mărturii false, expune și răstoarnă mărturiile și acuzațiile nedrepte.

III. Prin urmare, pot afirma cu îndrăzneală că scuzele pe care mi le cereți nu fac decât să slăbească acele scuze care constă în faptele (creștinilor), ci doar să ascundă măreția lui Isus, care este evidentă pentru toți cei care au sentimente neîngrijite. Totuși, ca să nu credeți că refuz să vă îndeplinesc misiunea, voi încerca să prezint, pe cât posibil, un răspuns la fiecare dintre afirmațiile lui Celsus care, în opinia mea, este potrivit, deși cuvintele (lui Celsus) în sine nu pot cauza confuzie printre credincioși. Și este imposibil ca cineva să poată fi găsit care, după ce a fost deja considerat vrednic să primească o dragoste atât de mare în Hristos Isus, să se îndoiască în recunoașterea Lui din cuvintele lui Celsus și ale oamenilor ca el. Iar Pavel, enumerând foarte multe lucruri care de obicei ne despart de dragostea lui Hristos și de dragostea lui Dumnezeu în Hristos Isus - lucruri pe care dragostea care locuia în el le-a biruit - în același timp, printre lucrurile care despart, nu include cuvântul. Notă: mai întâi de toate, el spune: Cine ne va despărți de dragostea lui Hristos: necazul sau strâmtorarea sau prigonirea sau foametea sau îmbrăcămintea goală sau primejdia sau sabia? După cum este scris: „Din pricina Ta suntem uciși toată ziua; suntem socotiți ca oi date spre junghiere”. Dar în toate aceste lucruri suntem mai mult decât biruitori (ὑπερνικώμεν) prin puterea Celui ce ne-a iubit . Apoi prezintă o altă categorie (de lucruri) care îi despart pe oamenii nestatornici în închinarea la Dumnezeu. El spune: Sunt bine încredințat că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici puterile, nici lucrurile de acum, nici cele viitoare, nici înălțimea, nici adâncimea, nici o altă făptură nu va fi în stare să ne despartă de dragostea lui Dumnezeu, care este în Hristos Isus, Domnul nostru .

IV. Și a ne lăuda că necazul și tot ce urmează nu pot duce la excomunicare este potrivit mai degrabă pentru noi, dar nicidecum pentru Pavel și Apostoli, nici pentru cel care a devenit asemenea lor: căci mult mai presus de acestea stă Cel care a spus: în toate aceste lucruri biruim (ὑπερνικώμεν) prin puterea Celui ce ne-a iubit . Și aceasta (biruința) este mult mai presus decât o simplă victorie (τού νικάν). Și dacă Apostolii trebuie să se laude că nu sunt despărțiți de dragostea lui Dumnezeu în Hristos Isus, Domnul nostru, atunci cu siguranță s-ar putea lăuda că nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpâniile, nici vreunul dintre cele de mai sus nu- i pot despărți de dragostea lui Dumnezeu în Hristos Isus, Domnul nostru. Din acest motiv, sunt nemulțumit să văd un astfel de om care, după ce a dobândit credința în Hristos, poate totuși să se clatine în credința sa din cauza lui Celsus, care nu a trăit viața comună printre oameni și, în plus, a murit de mult, - (poate să se clatine) din cauza unei anumite (iluzorii) convingeri a cuvintelor. Nu știu cum ar trebui să gândești despre cineva care, spre deosebire de acuzațiile lui Celsus la adresa creștinilor, are nevoie de cuvinte consemnate în cărți - (cuvinte) care l-ar putea împiedica să șovăie în credință și l-ar putea conduce la statornicie în ea. Și numai pentru că printre mulții oameni care sunt considerați credincioși pot exista unii care ar putea fi nedumeriți

și tulburați de scrierile lui Celsus și care ar putea găsi un leac în apologia îndreptată împotriva acestor scrieri - ceea ce, desigur, este posibil doar cu condiția ca discursurile (de răspuns) să aibă într-o oarecare măsură caracterul unei respingeri a pozițiilor lui Celsus și să afirme adevărul - am decis să mă înclin în fața cererii tale și să prezint un răspuns la eseul pe care mi l-ai trimis. În același timp, nu cred că cineva care a studiat filosofia măcar puțin ar putea considera acest (eseu) drept „Cuvântul Adevărat” (Λόγον άληθή), așa cum l-a numit Celsus.

V. Pavel știa bine că în filosofia greacă există astfel de învățături care nu pot fi neglijate și care au o forță convingătoare pentru oamenii obișnuiți, deși, de fapt, oferă o minciună drept adevăr. El se exprimă astfel despre astfel de învățături: Luați seama, fraților, ca nimeni să nu vă strice prin filozofie și prin amăgire deșartă, după datina oamenilor, după învățăturile lumii, și nu după Hristos . (Apostolul) a văzut că în spusele înțelepciunii lumești există o anumită măreție ostentativă. De aceea a spus că slava filosofilor este după învățăturile lumii. Dar despre opera lui Celsus, nicio persoană rațională nu va spune măcar că este după învățăturile lumii. Și chiar și acele învățături ale filosofilor care conțin ceva fascinant, Apostolul le-a numit totuși înșelăciune deșartă, poate din dorința de a le deosebi de o altă înșelăciune - nu deșartă, pe care o avea în minte Ieremia când s-a adresat cu îndrăzneală lui Dumnezeu cu următoarele cuvinte:

M-ai atras, Doamne ,

și mă las dus de val;

Ești mai puternic decât mine ,

și a biruit .

Opera lui Celsus, mi se pare, nu conține nicio iluzie, nici măcar acea iluzie goală , inerentă unora dintre fondatorii școlilor filozofice (αίρεσεις), care totuși au cheltuit departe de o duzină de minți asupra acestei (chestiuni). Și așa cum nu toată lumea va rezolva o problemă geometrică obișnuită, inventată în mod deliberat, furnizată cu schițe urâte, și chiar o va oferi spre exersare cuiva care este angajat în astfel de (soluții), tot așa și invențiile (lui Celsus) care se apropie de opiniile fondatorilor școlilor filozofice, precum acele (probleme), trebuie considerate o iluzie goală și o tradiție umană după elementele lumii .

VI. Și abia când ajunsesem deja în punctul apărării mele în care Celsus îl arată clar pe un evreu certându-se cu Isus, mi-a venit ideea să prefațez lucrarea mea cu această prefață, astfel încât cititorul, care ar trebui să se îndrepte către mustrarea mea la adresa lui Celsus, să poată vedea chiar de la început că această carte (a mea) nu a fost scrisă deloc pentru credincioși, ci pentru cei care fie nu au ajuns deloc la credința în Hristos, fie sunt încă slabi în credință, așa cum exprimă Apostolul despre ei în următoarea sa zicere: Primiți pe cel slab în credință . În plus, această prefață ar trebui să-mi servească drept răspuns la întrebarea de ce, de fapt, conduc mai întâi respingerea lui Celsus în acest fel și apoi într-un mod complet diferit. La început am vrut să schițez doar punctele principale (ale lui

Celsus) și să prezint pe scurt obiecțiile la adresa lor și abia apoi să-mi dezvolt discursul în aspecte mai tangibile (σωματοποιήσαι τον λόγον). Dar mai târziu, însăși împrejurările m-au confirmat în ideea că ar fi suficient dacă, pentru a economisi timp, m-aș limita la răspunsul general pe care îl dădusem deja la început și abia mai târziu, în legătură cu acest răspuns, pe cât posibil, aș veni să combat acuzațiile lui Celsus îndreptate împotriva noastră. Prin urmare, cer indulgență pentru prima parte (a lucrării mele), care urmează prefeței. Dar dacă partea respingerilor mele care urmează nu este în măsură să vă satisfacă, atunci (permiteți-mi) să vă cer o scuză similară și pentru aceasta și apoi să vă trimit la (oameni) mai înțelepți și mai capabili. Dacă simțiți dorința de a obține o soluție la obiecțiile ridicate de Celsus, atunci permiteți-le acestora (oamenii înțelepți) să încerce să respingă acuzațiile lui Celsus împotriva noastră atât verbal, cât și în scris. Dar totuși (repet) va fi mult mai bine pentru cineva care, citind din întâmplare cartea lui Celsus, nu va simți deloc nevoia să respingă această carte, ci, dimpotrivă, va trata cu dispreț deplin tot ce este scris în ea, așa cum va face - și pe bună dreptate - orice (om) simplu care crede în Hristos prin puterea Duhului care locuiește în el (διά ὁ ἐν αὐτώ πνεύμα).

Cartea întâi

I. Celsus, dorind în primul rând să calomnieze creștinismul prin faptul că creștinii formează în secret societăți între ei, interzise de lege, propune principala teză că doar societățile formate în mod deschis sunt legale, în timp ce cele formate în mod secret sunt ilegale. În acest caz, el vrea să arunce o umbră de suspiciune asupra așa-numitei Cine a Iubirii creștine (άγάπην), despre care se presupune că ar fi instituită în detrimentul siguranței publice și având semnificația unor sacramente (δυναμένην υπερόρκια). Vorbind despre adunările dintre creștini, el promovează astfel cu tărie ideea că legea publică este împotriva acestora (adunărilor). Dar la aceasta este necesar să spunem următoarele. Să presupunem că cineva a ajuns printre sciți, care au legi nelegiuite, și neavând posibilitatea de a ieși de acolo, a fost forțat să rămână să trăiască cu ei. Acesta (om), în numele legii adevărului, care constituie fărădelegi pentru sciți, ar putea desigur, pe baze raționale, să formeze societăți cu acei oameni care aderă la același mod de gândire ca și el, ceea ce, însă, constituie o încălcare a ordinii juridice din punctul de vedere al sciților. În același fel, în fața Judecătorului-Adevăr, legile păgâne care protejează cultul idolilor și politeismul impiu sunt aceleași legi ale sciților sau chiar mai impie decât aceștia din urmă. Așadar, nu este contrar rațiunii să se formeze societăți, chiar dacă sunt ilegale, dacă numai aceste societăți sunt în numele adevărului. Să admitem, de asemenea, că unii au format societăți în secret pentru a distruge un tiran care încalcă drepturile orașului; au acționat, desigur, bine. În același fel, creștinii formează societăți pentru că așa-numitul diavol și mincinos tiranizează. Aceste societăți sunt ilegale din punctul de vedere al diavolului, dar sunt îndreptate împotriva diavolului și spre mântuirea altora, pe care (creștinii), desigur, au dreptul să-i convingă să abandoneze această lege aparent scitică și tiranică.

II. Apoi spune că doctrina (creștină) (δόγμα) este de origine barbară - evident, în acest caz, referindu-se la iudaism, de care creștinismul este strâns legat. Dar, de fapt, o tratează cu indulgență și nu ne reproșează doctrina (τώ λόγω) pentru originea sa barbară, ba chiar îi laudă pe barbari pentru că sunt capabili să creeze doctrine (δόγματα) și adaugă la

aceasta doar că, de fapt, grecii sunt capabili să discute, să justifice și să adapteze la atingerea virtuții (άσκήσαι πρός άρετην) toate invențiile barbarilor. Într-un cuvânt, putem chiar transforma această poziție (a lui Celsus) într-o apărare a acelor adevăruri care sunt conținute (în) creștinism și sunt inerente (acestora). El spune că o persoană care a primit o educație în școli grecești și (a parcurs) științe, în cazul în care se îndreaptă spre învățătura (creștină) (έπί τόν λογον) nu numai că poate recunoaște aceste adevăruri (ale creștinismului), ci chiar le poate oferi o tratare iscusită, poate compensa aparentele lor neajunsuri - din punctul de vedere al înțelegerii grecești - și astfel poate pregăti (o înțelegere) a adevărului creștinismului. La aceasta trebuie să adăugăm că în favoarea doctrinei noastre (τού λόγον) există încă o anumită dovadă specială (άπόδειξις ·), specifică numai ei și posedând cea mai înaltă autoritate divină în comparație cu dovada greacă, care se obține prin intermediul dialecticii (θειοτέρα παρά την άνό διαλεκτικής 'Ελληνικήν). Această dovadă divină este numită de Apostolul dovada duhului și a puterii - duhul, deoarece profețiile sunt capabile să conducă la credință pe toți cei care se îndreaptă spre ele, și mai ales pe cei care au o relație cu Hristos; — forțe, având în vedere acele semne miraculoase, a căror existență poate fi concluzionată pe baza multor fapte și, printre altele, pe baza faptului că urme ale lor se păstrează și astăzi printre cei care trăiesc conform instrucțiunilor învățăturii (creștine) (κατά ό βούλημα τού λόγου).

III. După aceasta, vorbește despre creștini care fac și propovăduiesc în secret orice le place și adaugă că fac acest lucru nu fără motiv, și anume, pentru a evita pedeapsa penală care îi amenință; și compară această situație periculoasă cu calamitățile pe care Socrate le-a suferit pentru filosofia sa. Ar fi putut să-i menționeze și pe Pitagora și pe ceilalți filozofi. La toate acestea trebuie să se răspundă că atenienii s-au pocăit curând de condamnarea lui Socrate și nu au nutrit nicio răutate în inimile lor împotriva lui sau împotriva lui Pitagora. Cel puțin adepții lui Pitagora au avut școli pentru o perioadă foarte lungă de timp în acea parte a Italiei care se numește Magna Graecia . Cât despre creștini, aceștia au fost persecutați de Senatul Roman și de împărații acelor vremuri, de trupe, de popor și chiar de rudele credincioșilor; Fiind ostili învățăturii (creștine) (τώ λόγώ), i-au creat obstacole, iar această învățătură ar fi fost în cele din urmă înfrântă de mașinațiunile atâtor (oameni), dacă numai, datorită puterii divine (θεία δυνάμει), nu ar fi câștigat și nu ar fi triumfat atât de mult încât să învingă întreaga lume, care complota împotriva ei.

IV. Să luăm în considerare și cum se gândește el să calomnieze partea morală (a credinței noastre). El spune că aceasta conține trăsături comune învățăturii altor filozofi și nu prezintă nicio învățătură specială și nouă. La aceasta trebuie să răspundem: dacă concepția corectă a legii morale (περί τού ήθικού τόπου) nu ar fi inerentă conștiinței universale, atunci, de fapt, chiar și printre cei care admit judecata dreaptă a lui Dumnezeu, pedeapsa păcătoșilor ar fi respinsă. Prin urmare, nu este nimic surprinzător dacă unul și același Dumnezeu și-a întipărit învățătura, dată prin profeți și Mântuitor, în sufletele tuturor oamenilor, cu scopul ca nimeni să nu poată fi îndreptățit la judecata lui Dumnezeu, deoarece fiecare persoană are voia legii scrisă în inima sa. Chiar această idee este ascunsă și în Cuvânt (al Scripturii), care, însă, este considerat de greci un mit. Acolo se spune că Dumnezeu a scris cu propriul Său deget și i-a dat lui Moise poruncile pe care poporul le călcase în răutatea sa, (de la) - vărsarea vițelului, pe care potopul nelegiuirii îl șterse - ca și cum (Scriptura) ar fi spus așa. Și a doua oară Dumnezeu a scris (aceleași

porunci) pe tablele de piatră pe care le cioplise Moise și i le-a dat din nou: aceasta pare să însemne că cuvântul profetic (τού προφητικού λόγου) al primei nelegiuiri convertește din nou sufletul prin a Doua Scriptură a lui Dumnezeu.

V. Însă Celsus împărtășește punctul de vedere creștin despre idolatrie și el însuși o confirmă atunci când spune că (creștinii) nu cred în zeități făcute de mâini omenești, deoarece este greu de imaginat că lucrările unor artiști răi și imorali, lucrări realizate uneori de oameni nedrepți, ar putea fi zei. Cu toate acestea, el dorește să prezinte acest punct de vedere (al creștinilor) ca o opinie cu semnificație generală și nu proprietatea exclusivă a doctrinei (creștine) (λόγου). În acest caz, el se referă la zicala lui Heraclit, care spune: „Oamenii care se apropie de obiecte neînsuflețite ca de zei, se comportă ca cineva care vorbește cu pereții". Și la aceasta trebuie să răspundem: ca și în alte părți ale învățăturii morale, tot așa și în acest caz oamenii au noțiuni (έγκατεσπάρησαν έννοιαι), care, de fapt, l-au condus pe Heraclit și pe orice alt grec, și chiar pe barbar, la astfel de gânduri. Căci Celsus spune, de asemenea, că până și perșii gândesc (despre idolatrie) exact în același mod și, ca dovadă, se referă la Herodot, care relatează de fapt despre același (fapt). Eu, din partea mea, voi adăuga că Zenon din Kittey confirmă același lucru în lucrarea sa: „Despre Stat" când spune: „nu este nevoie să se construiască temple: ceea ce este făcut de meșteri și este lucrare manuală nu poate fi considerat sacru, demn de onoare și sfânt". Deci este clar că, în ceea ce privește acest punct de doctrină, scripturile lui Dumnezeu (γράμμασι) sunt scrise în inimile oamenilor despre cum anume ar trebui să acționeze.

VI. Apoi, din ce motiv, nu știu, Celsus afirmă că creștinii, prin intermediul numelor (όνόμασι) și al incantațiilor (κατακηλήσεσι), au putere asupra anumitor demoni. Cred că se referă la cei care dintre noi exorcizează și alungă spiritele rele. Dar este clar că în acest caz există o calomnie împotriva doctrinei noastre. Căci creștinii atribuie această putere nu incantațiilor, ci (invocării) numelui lui Isus și citirii poveștilor din Evanghelie despre El. Aceste cuvinte (sacre) îi fac adesea pe demoni să părăsească oamenii, mai ales dacă cei care se adresează demonilor cu cuvinte (sacre) le rostesc cu o inimă curată și o credință sinceră. Numele lui Isus are o asemenea putere asupra demonilor încât produce efectul menționat chiar și atunci când este invocat de oameni răi. Isus ne învață și el acest lucru când spune: Mulți îmi vor zice în ziua aceea: „N-am scos noi demoni în numele Tău? Și n-am făcut noi multe minuni în numele Tău?" Dacă Celsus a trecut cu vederea acest lucru (spus despre Isus) intenționat și cu intenție rea, sau poate că nu știa deloc, cu siguranță nu știu. Dar apoi îl acuză și pe Însuși Mântuitorul că ar fi putut săvârși faptele Sale miraculoase doar cu ajutorul vrăjitoriei și ar fi prevăzut dinainte că alții care învățaseră aceeași vrăjitorie vor săvârși aceleași minuni și se vor lăuda că le-au săvârșit prin putere divină; prin urmare, Isus se presupune că îi alungă pe astfel de oameni din compania Sa. În același timp, (Celsus) Îl acuză și de faptul că, deși alungă demonii pe bună dreptate, El Însuși se dovedește a fi nelegiuit, deoarece este vinovat de aceeași (vrăjitorie). Dacă, așadar, conchide Celsus, El nu este vinovat de impietate în săvârșirea acestor vrăjitorii, atunci nici cei care acționează ca El nu sunt vinovați de aceasta. Este adevărat, nu putem arăta cu ce putere a săvârșit Isus minuni, dar este clar că creștinii nu recurg deloc la studiul vrăjitoriilor, ci doar pronunță numele lui Isus și alte cuvinte în care au crezut în conformitate cu Scriptura divină.

VII. El numește adesea doctrina noastră (τό δόγμα) secretă. Dar chiar și aici obiecția sa este complet respinsă: aproape întreaga lume cunoaște predica creștinilor și mult mai bine decât aceste opinii favorite ale filozofilor. Cine nu știe că Isus s-a născut din Fecioară, că a fost răstignit, a înviat și că mulți au crezut în această înviere, că este anunțată Judecata, în care păcătoșii vor primi pedeapsa pe care o merită, iar cei drepți răsplata pe care o merită? Și nu este oare taina învierii (τό περί τής άναστάσεως μυστήριον) chiar și pentru necredincioși un subiect de conversație și ridicol, deși nu o înțeleg? Având în vedere toate aceste fapte, este complet nepotrivit să spunem că învățătura noastră (τό δόγμα) este un secret. Și dacă, pe lângă învățătura general accesibilă (μετά τά εξωτερικά), există ceva în ea care nu este comunicat multora, atunci aceasta constituie o particularitate nu numai a învățăturii (τού λόγου) creștinilor, ci și a învățăturii filozofilor; aceștia din urmă aveau și unele învățături accesibile tuturor (έξωτερικοί λόγοι) și unele învățături ascunse (ésωτερικοί). Unii dintre discipolii lui Pitagora, de exemplu, se mulțumeau (cu simpla referire) că „el însuși a spus așa", în timp ce alții, dimpotrivă, învățau în secret ceea ce nu era sigur să fie încredințat urechilor neinițiaților și încă necurățaților. Și toate aceste mistere (μυστήρια), răspândite peste tot: atât în țările grecești, cât și în cele non-grecești, nu erau învinovățite pentru faptul că erau păstrate în secret (κρύφια). Celsus, prin urmare, calomniază învățătura noastră în zadar: evident că nu înțelege misterul creștinismului.

VIII. Însă Celsus pare să aibă o simpatie specială pentru cei care rămân fermi până la moarte în mărturisirea creștinismului. El se exprimă astfel: „Nu sunt deloc de părere că un om care este dedicat unei doctrine bune (δόγματος), în cazul în care este pe cale să fie expus pericolului din partea oamenilor de dragul ei, ar trebui să se îndepărteze de această doctrină sau să se prefacă că o renunță, sau chiar să devină negatorul ei." Celsus chiar îi dezaprobă pe cei care împărtășesc mental convingerile creștine și, în același timp, se prefac că nu le împărtășesc sau chiar le resping complet. El este cel care spune că un om care aderă la o doctrină nu ar trebui să se prefacă că se disociază de ea sau să devină negatorul ei. Ca mustrare la adresa lui Celsus, trebuie spus că, vorbind astfel, el cade în contradicție cu sine însuși. Din celelalte lucrări ale sale este clar că este, de fapt, un epicurean. Și numai pentru că obiecțiile pe care le face împotriva doctrinei noastre nu pot fi convingătoare dacă își etalează epicureismul, acționează în așa fel încât să admită existența în om a unui principiu asemănător cu Dumnezeu, un principiu superior principiului pământesc. El spune: „cei în care acest (principiu), adică sufletul, este într-o stare bună, își îndreaptă toate aspirațiile și dorințele către ceea ce este asemănător cu ei" - adică în acest caz Dumnezeu - „și ard de o dorință puternică de a auzi și de a-și aminti mereu ceva despre El". Observați cât de nesincer este. Mai devreme a spus că oricine aderă la o doctrină bună, chiar dacă va fi expus pericolului din partea oamenilor din cauza acesteia, nu ar trebui să se abată de la doctrină sau să se disocieze prefăcut de ea sau să devină negatorul ei. Dar el însuși acționează contrar tuturor acestor (poziții). Simte că nu va câștiga încrederea celor care admit ceva de genul Providenței (πρόνοιαν) și guvernării divine a lumii cu opiniile sale despre creștinism, dacă se declară deschis epicurean. Dar istoria ne-a vorbit deja despre doi Celsi - epicurieni: unul care a trăit mai devreme sub Nero și acest Celsus care a trăit sub Hadrian și mai târziu.

IX. Apoi, Celsus ne sfătuiește ca, atunci când acceptăm doctrina creștină, să învățăm principiile ei sub îndrumarea rațiunii; altfel, dacă ne înclinăm spre ceva fără o astfel de precauție, am putea cădea în eroare. Și compară astfel de oameni, care fără o investigație prealabilă acceptă tot ce li se spune ca fiind adevărat, cu cei care cred în bufoni și jongleri, acești slujitori ai lui Mithra și Bacchus și alți zei de același fel, și care cred în aparițiile Hecatei și ale unui alt demon sau demoni. Așa cum printre aceștia, oamenii răi profită adesea de ignoranța oamenilor creduli și îi conduc oriunde doresc, tot așa, spune el, se întâmplă și printre creștini. „Unii dintre ei", afirmă el, „nu doresc să exprime sau să asculte vreun motiv pentru ceea ce cred și sunt ghidați doar de poziția: «nu cercetați, ci credeți - credința voastră vă va mântui». De asemenea, pune în gura creștinilor cuvintele: «înțelepciunea acestei lumi nu este bună și nebunia este vrednică de laudă». La aceasta trebuie spus: dacă toți oamenii ar părăsi grijile lumești și și-ar dedica tot timpul liber studiului filosofiei, atunci nimic nu ar putea fi mai bun decât această cale (spre creștinism). Atunci s-ar dovedi că și în creștinism, într-o măsură nu mai mică, dacă nu chiar mai mare, este posibil: atât să investigăm doctrina, cât și să explicăm locuri obscure din profeți și din pildele Evangheliei și nenumărate alte locuri, prezentate sub formă de imagini sau statute. Dar chiar dacă un astfel de lucru (studiul științific al creștinismului) este imposibil, fie din cauza dificultăților vieții, fie pentru că oamenilor le lipsește puterea necesară - deoarece doar foarte puțini sunt capabili să se dedice cunoașterii (έπί τόν λόγον) - atunci poate fi orice altă cale auxiliară mai bună (spre îmbunătățirea morală) indicată pentru majoritate alta decât calea pe care Iisus a prezentat-o fiecărui om? Să ne îndreptăm către întreaga mulțime de credincioși care au fost eliberați din abisul viciului în care se înecau anterior și să-i întrebăm care consideră ei a fi cea mai bună stare pentru ei: cea în care cred în simplitatea inimii (άλόγως) și, în același timp, ating stabilitatea morală, datorită însuși încrederii lor că păcatele sunt pedepsite și faptele cinstite răsplătite; sau cea în care vor trata credința simplă (ψιλής πίστεως) cu dispreț și vor fi convinși că nu vor obține o îmbunătățire morală până când nu se vor îndrepta către un studiu direct al învățăturilor? Evident, cu excepția câtorva oameni, majoritatea nu vor realiza nici măcar ceea ce au primit din credința simplă și, fără aceasta din urmă, vor lâncezi în cea mai rea viață. Și dacă ar fi necesar să găsim niște fapte care să dovedească ideea că învățătura (creștină) umană a luat viață nu fără participarea lui Dumnezeu, atunci tocmai faptul menționat mai sus ar putea fi folosit în acest caz. Și o persoană pioasă nu va ezita să se gândească la un doctor trupesc care a adus mulți bolnavi (oameni) la o stare de sănătate,că acest medic a venit în cetăți la oameni nu fără participarea lui Dumnezeu: căci nimic salutar nu se realizează printre oameni fără ajutor divin. Dacă, așadar, un om care a vindecat trupurile multor oameni sau doar i-a adus la o stare mai bună, nu își îndeplinește tratamentul fără participarea divină, atunci cu cât mai mult (oare nu a acționat fără participarea divină) Cel care a vindecat sufletele multor oameni, i-a convertit și i-a adus la o stare mai bună, i-a unit în toate relațiile cu Dumnezeu și i-a învățat să-și îndrepte toate acțiunile după buna Lui plăcere și să respingă (de la ei înșiși) tot ceea ce este potrivnic lui Dumnezeu - totul, chiar și cuvinte, fapte și gânduri neînsemnate?

X. Și deși își bat joc de credința noastră (cea simplă), eu vorbesc totuși în apărarea ei și, convins de utilitatea ei pentru majoritatea oamenilor, insist cu tărie asupra doctrinei necesității de a crede în simplitatea inimii pentru cei care nu au ocazia să lase totul (griji) și să se angajeze în studiul doctrinei. Iar cei care au opinia opusă, de fapt, acționează

exact în același mod. Dacă cineva, de exemplu, este dus de filosofie și se oprește din întâmplare la o anumită școală filosofică (αίρεσιν), atunci este această persoană ghidată în alegerea unui anumit profesor de altceva decât de simpla credință că acea școală anume este cea mai bună? El nu așteaptă până când a auzit învățăturile tuturor filosofilor și, având în vedere diferențele în direcția lor, (învață) obiecțiile împotriva unora și dovezile în favoarea altora, pentru a face apoi alegerea și a decide dacă să devină stoic, platonician, peripatetic, epicurean, într-un cuvânt, adept al oricărei școli filosofice pe care o doriți. Dimpotrivă, cedând unei dorințe inconștiente, chiar cu toată reticența de a o recunoaște, el se îndreaptă, de exemplu, către studii în spiritul învățăturii stoice și le ignoră pe toate celelalte: respinge, de exemplu, școala platonică pentru că se presupune că este inferioară celorlalte prin noblețea concepțiilor sale, școala peripatetică - pentru că se presupune că se complace în slăbiciunile umane și este mai indulgentă decât alte școli față de ideea umană obișnuită despre binecuvântările vieții. Iar unii, privind soarta oamenilor răi și zeloși de pe pământ, la prima vedere se îndoiesc în credința lor în Providență (είς τόν περί προνοίας λόγον) și ajung foarte repede la concluzia că, de fapt, nu există Providență și sunt înclinați spre învățăturile lui Epicur și Celsus.

XI. Dacă deci rațiunea ne arată necesitatea de a avea încredere în fiecare fondator de școli filozofice, atât la greci, cât și la barbari, atunci nu ar trebui să avem o credință și mai mare în Dumnezeu, care este mai presus de toate, care învață că numai El trebuie venerat (σέβειν) și că toate celelalte (lucruri) nu trebuie luate în considerare, deoarece fie nu sunt nimic, fie chiar - chiar și cu existența lor reală - merită totuși doar venerație, dar în niciun caz cultul și venerația divină (ού μήν προσκυνήσεως καί σεβασμού)? Și oricine nu se mulțumește cu o credință simplă în aceste chestiuni, ci dorește să se îndrepte către o examinare rațională a lor, să caute dovezile și motivele pe care le dorește și pe care le poate găsi printr-o investigație atentă. Dar chiar și atunci, nu este oare rezonabil să credem în Dumnezeu mai mult decât în aceste (invenții ale filosofilor) omenești, deoarece toate își au temeiul în credință? Fie că cineva pornește într-o călătorie, se căsătorește, devine tată de copil sau seamănă sămânța în pământ, nu are oare în acest caz credința că va primi ceva mai bun, deși, în același timp, se poate întâmpla exact opusul, ceea ce se întâmplă adesea? Totuși, având încrederea că va ieși un rezultat bun, în conformitate cu dorințele, toți oamenii întreprind cu îndrăzneală lucruri atât îndoielnice, cât și necunoscute, chiar dacă acestea se pot termina într-un fel sau altul. Și dacă în viață, în fiecare întreprindere al cărei rezultat este îndoielnic, oamenii sunt încântați și susținuți de speranța succesului și de credința într-un viitor mai bun, atunci de ce, cu un drept și mai mare decât cei care călătoresc pe mare, seamănă pământul, se căsătoresc și sunt preocupați de alte preocupări omenești, nu ar trebui să i se acorde aceeași credință celui care crede în Dumnezeu, autorul tuturor acestor lucruri, crede în Dumnezeu, care cu o generozitate infinită și o condescendență divină a îndrăznit să descopere această învățătură tuturor celor care trăiesc pe fața pământului, după cele mai mari persecuții și moarte - această necinste, după unii, suferită de El pentru oameni - crede în Dumnezeu, care de la început (ἀν τή άρχή) le-a dat slujitorilor și ucenicilor Săi însărcinarea și poruncile ca, fără teama marilor persecuții și a morții care îi amenință neîncetat, să umble cu îndrăzneală pe fața întregului pământ pentru mântuirea oamenilor?

XII. Apoi Celsus spune literal: „Dacă (creștinii) vor să răspundă la întrebările mele, pe care le pun nu cu scopul de a testa - căci, de fapt, știu totul - ci doar pentru că sunt în egală măsură interesat de toate, atunci acest lucru, desigur, este bine. Dar dacă nu vor (să răspundă) și spun, după obiceiul lor: «nu cerceta» și așa mai departe, atunci", notează el, „(creștinii) trebuie să mă învețe ce spun ei, din ce sursă izvorăsc cuvintele lor" și așa mai departe. La aceasta trebuie să răspund. Propoziția: «Știu totul» este, de fapt, o afirmație extrem de îndrăzneață și lăudăroasă din partea sa. Chiar dacă ar fi citit perfect cărțile profeților, care conțin multe zicători și cuvinte ascunse obscure pentru majoritatea oamenilor, și dacă ar fi studiat predicile Apostolilor împreună cu pildele Evangheliei și restul Scripturilor dedicate legii și istoriei iudaice și ar fi citit toate acestea cu atenție, ar fi vrut să pătrundă sensul zicătorilor, nu ar avea curajul să spună: «Știu totul»." Chiar și noi, în ciuda faptului că ne-am dedicat întreaga viață acestor studii, nu putem spune: „Știu totul". Adevărul este prietenul nostru. Și totuși, niciunul dintre noi nu va spune: Cunosc toate principiile doctrinei epicureene; nimeni nu va îndrăzni să afirme că cunoaște întreaga învățătură a lui Platon, mai ales având în vedere împrejurarea că (despre învățătura lui Platon) există foarte multe dezacorduri chiar și printre cei care se ocupă de explicarea ei. Și cine va îndrăzni să spună: Cunosc întreaga învățătură a peripateticilor? Poate că Celsus și-a auzit afirmația „Știu totul" de la niște oameni simpli, atât de simpli la inimă încât nici măcar nu-și observă propria ignoranță; și, folosind serviciile unor astfel de profesori, poate chiar a visat că știe totul. Mi se pare că i s-a întâmplat același lucru care i se poate întâmpla unui om care pornește să călătorească în Egipt. Acolo, înțelepții Egiptului studiază scrierile părinților și filozofează mult despre ceea ce este considerat sacru printre ei; dar simplii ascultă niște fabule, al căror sens nu-l înțeleg, deși sunt foarte mândri de aceasta (cunoștință). Și dacă (acelui călător) i se întâmplă să învețe acele fabule de la simpli, el crede deja că a învățat toată înțelepciunea egipteană, deși, de fapt, nu a comunicat cu niciunul dintre preoți și nu a învățat secretele egiptene de la niciunul dintre ei. Ceea ce am spus despre înțelepții și simplii egipteni, același lucru se poate observa și la perși. Și ei au mistere (τελεταί), dar însăși semnificația (λογικώς) a acestora din urmă este înțeleasă doar de cei învățați, în timp ce oamenii de rând, mulțumindu-se cu cunoștințe superficiale, înțeleg în ele doar forma exterioară (συμβολικώς). Același lucru trebuie spus și despre sirieni și indieni, într-un cuvânt, despre toate popoarele care au mituri și literatură.

XIII. Celsus afirmă că mulți creștini exprimă următoarea propoziție: „înțelepciunea lumească este păcătoasă (κακόν), iar nebunia este vrednică de laudă (άγαθόν)". La aceasta trebuie să se răspundă: adversarul nostru distorsionează sensul spuselor lui Pavel și nu citează propriile sale cuvinte, care sună astfel: Dacă cineva dintre voi se crede înțelept în lumea aceasta, să se facă nebun, ca să fie înțelept. Căci înțelepciunea lumii acesteia este nebunie înaintea lui Dumnezeu . Așadar, Apostolul nu spune pur și simplu: înțelepciunea este nebunie înaintea lui Dumnezeu, ci: înțelepciunea lumii acesteia. Și mai departe, zicând: dacă cineva dintre voi se crede înțelept, nu spune pur și simplu: să se facă nebun, ci adaugă: fiți nebuni în lumea aceasta, ca să fie înțelept. De aceea, numim orice filozofie înțelepciunea lumii acesteia, care conține învățături false și, prin urmare, este considerată, conform Scripturii, deșartă. Și numim nebunia vrednică de laudă nu în mod absolut, ci numai atunci când cineva este nebun în veacul acesta. În exact același sens am putea spune că un platonician care crede în nemurirea sufletului și în poveștile

despre migrarea sa dintr-un corp în altul recunoaște prostia, așa cum se dovedește din punctul de vedere al stoicilor, peripateticilor și epicurienilor: stoicii - pentru că ridiculizează o astfel de poziție; peripateticii - pentru că ridiculizează toate aceste discursuri (τερετίσματα) ale lui Platon; epicurienii - pentru că îi acuză de superstiție pe cei care introduc (credința în) Providență și îl recunosc pe Dumnezeu Conducătorul Lumii. Da, de fapt, învățătura creștină (τώ λόγω) acordă, de asemenea, preferință celui care acceptă adevărurile credinței (τοίς δόγμασιν) după o investigație rațională și înțeleaptă (μετά λόγου καί σοφίας), și nu celui care le asimilează doar prin credință simplă (μετά ψιλής τής πίστεως). Iar Revelația Divină (λόγος) a vrut să permită această ultimă metodă doar pentru a nu-i lăsa pe oameni complet fără niciun ajutor. Tocmai aceasta ne învață Pavel, adevăratul ucenicul al lui Isus, când spune: „ Căci, fiindcă lumea, prin înțelepciunea lui Dumnezeu, n-a cunoscut pe Dumnezeu, prin înțelepciune, a binevoit Dumnezeu să mântuiască pe cei ce cred ”. În aceste cuvinte (Apostolul) transmite clar ideea că Dumnezeu trebuie cunoscut în înțelepciunea lui Dumnezeu. Dar, fiindcă o astfel de cunoaștere a devenit imposibilă (pentru oameni), a binevoit Dumnezeu atunci (δεύτερον) să mântuiască pe cei credincioși, dar nu doar (pe credincioși) în nebunie (διά μωρίας), ci în nebunie, așa cum este dată în predică. A predica despre Isus Hristos cel răstignit este, de fapt, nebunia predicării. Așa o înțelege Pavel când spune: „Dar noi propovăduim pe Isus Hristos cel răstignit, o piatră de poticnire pentru iudei, iar pentru greci, o nebunie, iar pentru cei chemați, atât iudei, cât și greci, pe Hristos puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu” .

XIV. Întrucât Celsus consideră că majoritatea popoarelor au o afinitate din același motiv (λόγου), el enumeră toate acele națiuni care, în opinia sa, au dat naștere unei doctrine religioase (δόγματος). Nu știu de ce îi tratează doar pe evrei pe nedrept și nu include națiunea lor printre celelalte (națiuni) cu care ar putea împărtăși munci, avea aceleași gânduri și prezenta doctrine religioase (δογματίσαν) similare în multe privințe. Firește, vrem să-i punem această întrebare: de ce, ne întrebăm, a pus atâta încredere în poveștile istorice ale barbarilor și grecilor cu privire la vechimea acelor (popoare) pe care le numește și consideră fabuloase poveștile istorice ale acestei singure națiuni? Întrucât toți scriitorii au relatat totul despre acele națiuni destul de corect, de ce nu ar trebui să avem încredere doar în profeții evrei? Dacă admitem că Moise și profeții erau mai înclinați față de propriul lor popor în descrierea faptelor evreilor, de ce nu putem spune că scriitorii acelor națiuni au făcut exact același lucru? Sau poate doar egiptenii sunt de încredere în poveștile lor despre evrei, deși în narațiunile lor istorice spun doar lucruri rele despre evrei, iar evreii, dimpotrivă, trebuie considerați mincinoși dacă se exprimă într-un mod similar despre egipteni și spun că aceștia din urmă le-au făcut pe nedrept mult rău și pentru aceasta au trebuit să sufere pedeapsa lui Dumnezeu? Și acest lucru nu trebuie spus doar cu privire la egipteni. În cronicile antice ale asirienilor găsim, de asemenea, povești despre relațiile și războaiele acestei națiuni cu evreii. Și istoricii evrei - nu-i numesc profeți, ca să nu par părtinitor - și ei în cărțile lor i-au reprezentat pe asirieni ca dușmani ai lor. Și din nou, vedeți cât de iubitor de sine este acesta (Celsus), care are încredere în unele popoare ca în oameni înțelepți și le disprețuiește pe altele ca pe oameni complet lipsiți de (bun) simț. Ascultați cum se exprimă Celsus. „Există”, spune el, „o învățătură străveche (λόγος), existentă din timpuri imemoriale (άνωθεν), care a fost întotdeauna păstrată de cele mai înțelepte popoare, orașe și oameni inteligenți”. Și nici măcar nu a

îndrăznit să-i menționeze pe evrei ca pe un popor înțelept, chiar alături de egipteni, asirieni, indieni, perși, odrișii din Samotracia și eleusineni.

XV. Și cu cât mai drept decât Celsus a fost pitagoreul Numenius, a cărui mare învățătură este atestată de numeroasele sale lucrări. El a examinat multe doctrine (δόγματα) și a selectat dintre ele foarte multe care i s-au părut adevărate. În prima sa carte, Despre Binele Suprem, vorbește despre popoarele care aveau ideea de Dumnezeu ca ființă incorporeală și îi include și pe evrei printre ele. Nu a disprețuit să folosească chiar și spusele profeților în opera sa și să le așeze sub formă de imagini. Se spune că Hermipptus, în prima sa carte, Despre Legislatori, a spus și el despre Pitagora că și-a adus filosofia la greci de la evrei. Există, de asemenea, o carte a istoricului Hecateu despre evrei, în care a lăudat atât de mult înțelepciunea acestui popor încât chiar și Herennius Philo, în lucrarea sa despre evrei, își exprimă la început îndoiala că această lucrare aparține cu adevărat istoricului menționat; dar apoi explică că, dacă îi aparține cu adevărat, atunci evident că istoricul a fost captivat de puterea convingătoare a învățăturii evreiești și s-a dedicat acestei învățături.

XVI. Sunt, de asemenea, uimit de modul în care Celsus a putut să-i numere pe odrișii, samotraci, eleusineni și hiperboreeni printre cele mai vechi și înțelepte triburi, dar nu a binevoit să-i includă pe evrei nici măcar printre națiunile înțelepte și antice, în timp ce egiptenii, fenicienii și grecii au multe lucrări în care se atribuie (evreilor) o mare vechime. Eu, din partea mea, consider superfluu să citez toate aceste mărturii. Oricine este interesat de ele poate consulta lucrările lui Flavius Josephus, Despre vechimea evreilor, în două cărți, unde autorul citează o mulțime de scriitori care mărturisesc despre marea vechime a evreilor. Și Tațian, un scriitor mai târziu, are, de asemenea, o lucrare intitulată: Împotriva grecilor, în care îi expune cât mai științific pe istoricii care mărturisesc despre vechimea evreilor și a lui Moise. Este clar, așadar, că Celsus nu a fost călăuzit de adevăr în discursul său (despre evrei), ci de sentimente ostile. Evident, el a intenționat să dezonoreze originea creștinismului, care are o strânsă legătură cu iudaismul. Într-adevăr, el îi numește chiar și pe galactofagii lui Homer, pe druizii galici și pe geți popoare foarte înțelepte și străvechi, deși aceste popoare propovăduiesc multe lucruri care au o strânsă afinitate cu credința iudaică și nu știu dacă lucrările lor s-au păstrat măcar. Și cu toate acestea, doar evreilor le neagă, cu o oarecare încăpățânare specială, vechimea (de origine) și înțelepciunea. Și apoi, din nou: când face o listă de oameni antici și înțelepți care le-au adus folos contemporanilor și urmașilor lor cu scrierile lor, totuși nu-l include pe Moise în lista înțelepților. Acum, de la Linus, pe care Celsus l-a plasat pe primul loc printre cei numiți de el, nu s-au păstrat nici legi, nici discursuri care vizează îndreptarea națiunilor și aducerea de beneficii morale acestora; ci legile lui Moise se găsesc la fiecare popor care trăiește pe fața întregului pământ. Vedeți dacă nu cumva l-a exclus pe Moise din lista înțelepților cu intenție rea, întrucât spune despre Linus, Musaeus, Orfeu, Fericides, Zoroastru Persanul și Pitagora că au raționat asupra unei sau alte probleme și au expus în cărți principiile doctrinei lor (δόγματα), și că aceste principii s-au păstrat chiar și în zilele noastre. El a uitat în mod deliberat doar fabula despre așa-numiții zei care sunt posedați de pasiuni omenești și, în special, fabula înfrumusețată de Orfeu.

XVII. Apoi ia la rost narațiunile istorice ale lui Moise și îi mustră pe cei care le interpretează prin tropologie și alegorie. Dar acest om curajos, care și-a scris cartea, Cuvântul Adevărat, ar putea fi întrebat: Prietene! De ce te-ai lăudat atât de mult cu zeii care au fost implicați în povești atât de murdare pe cât le descriu poeții și filozofii tăi înțelepți, cu acești zei care intră în relații criminale, poartă război împotriva părinților lor și le taie membrele intime? De ce ai descris cu atâta aroganță că au îndrăznit să facă astfel de lucruri, le-au făcut și le-au suferit? Și, dimpotrivă, ori de câte ori Moise nu spune nimic de genul acesta despre Dumnezeu, sau chiar despre sfinții Îngeri și despre oameni (povestește el) mult mai bine (căci nimeni dintre el nu a îndrăznit să acționeze așa cum a făcut Cronos cu privire la Uranus, sau Zeus cu privire la tatăl (său), nimeni nu a mers până acolo încât să-i necinstească fiica, așa cum a făcut „tatăl oamenilor și al zeilor" - dintr-un anumit motiv credeți că Moise îi înșeală și îi induce în eroare pe toți cei pentru care și-a stabilit legile? Mi se pare că Celsus în acest caz acționează exact ca Trasimah la Platon. Nevrând ca Socrate să răspundă la întrebarea care i se pune despre esența dreptății după propria sa discreție, (Trasimah) i s-a adresat cu acest discurs: „Vezi să nu te gândești să spui că ceea ce este util este drept sau necesar, sau ceva de același fel". În același fel și Celsus: el a respins, după cum i se pare, narațiunile istorice ale lui Moise și i-a blasfemiat pe cei care le explică alegoric, dar în același timp exprimă și unele laude pentru aceștia (alegoriști), recunoscându-i ca oameni demni de încredere. Se pare că ar fi vrut în acest fel să-i împiedice pe cei care ar putea face acest lucru prin forța împrejurărilor să se apere împotriva acuzațiilor sale.

XVIII. Dar noi îl vom răspunde și îl vom invita să facă o comparație între cărți. Îi vom pune această întrebare: Haide, prietene, prezintă lucrările lui Linus, Museum și Orpheus, precum și scrierile lui Pherecydes și compară-le cu legile lui Moise, compară narațiunile acestora cu narațiunile acestuia, discursurile morale ale primului cu legile și decretele celui de-al doilea: vezi atunci care dintre ele poate exercita un efect moral mai mare și astfel poate atrage atenția ascultătorilor și ce fel de ascultători vor fi, dacă se vor găsi; fii atent la faptul că toți acești scriitori ai tăi au ținut prea puțin cont de interesele ascultătorilor imediați și și-au scris propria lor (ἰδίαν), cum spui tu, filozofie, potrivită doar celor care sunt capabili să-i înțeleagă sensul profund (τροπολογήσαι) și să-i interpreteze imaginile. Moise, dimpotrivă, a acționat ca un orator iscusit, neneglijând forma exterioară a expunerii, dar în același timp, cu prudență, a oferit peste tot un dublu sens spuselor sale și astfel a reușit ca, pe de o parte, să nu ofere nici măcar majorității evreilor, care se aflau sub îndrumarea legii, o scuză pentru a încălca legea morală și, pe de altă parte, să nu priveze minoritatea educată, care era capabilă să înțeleagă cu mintea însăși dorința legiuitorului, de scripturile pline de adevăruri ascunse (θεωρίας). Da, din câte știu eu, nici măcar cărțile acestor poeți înțelepți ai tăi nu s-au păstrat, în timp ce ar fi trebuit să fie păstrate, dacă cititorul atent ar fi simțit beneficiul de pe urma lor. Între timp, scrierile lui Moise i-au condus pe mulți oameni, chiar și pe cei străini de obiceiurile evreilor, la convingerea că Dumnezeu, Creatorul lumii, a fost legiuitorul care a stabilit inițial (ὁ πρώτος) aceste legi și le-a predat lui Moise, așa cum mărturisesc scrierile (lui Moise). Acordați atenție și împrejurării că Creatorul întregii lumi, care a dat legi întregii lumi, a dat cuvintelor sale o asemenea putere încât acestea puteau triumfa asupra (oamenilor) întregului univers. Și spun toate acestea, nu având-L în vedere exclusiv pe

Isus, ci cu scopul de a arăta că Moise, deși mult mai prejos decât Domnul, este totuși mult mai presus decât poeții și filozofii voștri înțelepți. Dar despre asta voi reveni mai târziu.

XIX. Celsus își exprimă apoi dorința, deși ascunsă, de a arunca o umbră de suspiciune asupra poveștii lui Moise despre crearea lumii, din care reiese că lumea nu a existat nici măcar zece mii de ani și că mai este încă mult timp până la împlinirea acestui număr. Este adevărat că Celsus își ascunde propria gândire, dar este evident înclinat spre opinia celor care susțin că lumea nu a fost creată (ἀγένητον). Căci, din moment ce spune că din timpurile străvechi au existat multe revoluții de foc și apă și că cel mai recent potop a avut loc în vremuri nu foarte îndepărtate, sub Deucalion, atunci este clar, cel puțin pentru cei care sunt capabili să asculte cuvintele sale, că are convingerea că lumea nu este creată. Celsus consideră credința creștină (în crearea lumii) nerezonabilă: să fim de acord cu el; Dar atunci să ne răspundă ce temeiuri raționale l-au determinat să admită poziția că au existat multe revoluții (lumii) înflăcărate și apoase, că ultimul potop a fost sub Deucalion, iar ultima inflamație sub Phaethon? Dacă în acest caz se referă la dialogurile lui Platon, atunci și noi îi vom obiecta: avem, de fapt, tot dreptul să credem că în sufletul curat și pios al lui Moise, înălțându-se deasupra tuturor lucrurilor create și alipindu-se în întregime de Creatorul Universului, locuia Duhul Divin (ἐμπεπολιτεϋσθαι πνεύμα θείον), care, de asemenea, îi anunța faptele lui Dumnezeu mult mai clar decât lui Platon sau oricărui alt înțelept grec sau barbar. Și dacă așteaptă de la noi dovezi ale unei astfel de credințe (în autoritatea lui Moise), atunci să fie primul care ne ofere dovezi similare în favoarea a ceea ce a afirmat, de fapt, fără nicio bază. Atunci și noi vom încerca să ne confirmăm pozițiile.

XX. Celsus, însă, fără să observe el însuși, mărturisește în favoarea afirmației că lumea este de origine relativ recentă, că nu are nici măcar zece mii de ani. Astfel, spune el că grecii consideră aceste lucruri vechi pe motiv că, din cauza revoluțiilor apei și focului, nu văd și nu își amintesc fapte din antichitate. Și ca învățători ai acestei legende, care tratează despre incendii și inundații, egiptenii apar în fața ochilor lui Celsus - acești oameni cei mai înțelepți, după propria sa opinie. Urme ale înțelepciunii lor se găsesc în cultul animalelor iraționale și în acele motive pe care le-au prezentat ca dovadă că un astfel de mod de a-L venera pe Dumnezeu este rațional, într-o oarecare măsură profund și plin de mister. Dar dacă egiptenii sunt înțelepți în felul acesta, care încearcă să dea o justificare pentru venerarea animalelor și să explice sensul teologiei lor, atunci ar trebui ca evreul, devotat legii și legislatorului, care pune toate lucrurile în dependență de Creatorul universului și numai de Dumnezeu, să fie considerat de Celsus și de semenii săi ca fiind inferior celui care reduce divinitatea la nivelul, ca să nu mai vorbim de ființe raționale și muritoare, ci chiar și de animale mute, care astfel depășește chiar și această doctrină fabuloasă a transmigrației sufletelor, care admite că sufletul, căzând din bolțile cerului, intră (în trupurile) animalelor iraționale, nu numai domestice, ci chiar și sălbatice. Și dacă egiptenii, care spun astfel de fabule, merită să fie considerați filozofi ai (tot felul de) ghicitori și mistere, atunci ar trebui ca narațiunile istorice ale lui Moise, scrise pentru toate națiunile, și legile Sale date lor, să fie considerate niște fabule goale? Nu pot cuvintele lui Moise să conțină măcar un sens alegoric?

XXI. Cel puțin așa cred Celsus și epicurienii.

Celsus spune că Moise a învățat această doctrină (despre crearea lumii) de la națiunile înțelepte și de la oamenii învățați și că a adoptat-o și astfel și-a câștigat numele de mesager divin. Aceasta necesită un răspuns. Să presupunem, împreună cu Celsus, că Moise a auzit (această) doctrină cea mai veche (de la alții) și a comunicat-o evreilor. Și dacă a auzit astfel o doctrină falsă, și prin urmare neînțeleaptă și nedemnă de laudă, și, în ciuda acestui fapt, a adoptat-o totuși și a transmis-o subordonaților săi, atunci, desigur, merită vina. Dar dacă, dimpotrivă, așa cum afirmi tu, a adoptat doctrine (δόγμασι) și adevăruri înțelepte și i-a educat pe membrii tribului său în ele, atunci ce rău a făcut? Cât de bine ar fi dacă Epicur, și de asemenea Aristotel, care este chiar mai impiu decât primul în soluția sa la problema Providenței, dacă stoicii, care admit corporalitatea lui Dumnezeu, ar fi adoptat această învățătură: atunci lumea nu ar fi plină de o astfel de învățătură, care respinge complet Providența sau o admite cu restricții, sau (ca primă substanță) introduce un principiu corporal și coruptibil. Căci stoicii îl consideră pe Dumnezeu un corp (σώμα) și nu se rușinează să propovăduiască că El este (o ființă) schimbătoare, supusă tot felul de schimbări, tot felul de vicisitudini, că ar putea fi chiar complet distrus, dacă ar exista ceva care să-L poată distruge, că El nu este distrus decât printr-o întâmplare norocoasă, pentru că nu există nimic care să-L poată distruge. Și totuși, doctrina (λόγος) evreilor și creștinilor, doctrina care mărturisește un Dumnezeu neschimbător (άατρεπτον) și neschimbător (άναλλόιωτον), este considerată nelegiuită doar pe motiv că nu îi laudă pe cei care au idei nelegiuite despre Dumnezeu și, în rugăciunile către Dumnezeu, se exprimă astfel: Tu ești același și nutrește în sine o credință fermă că Dumnezeu a fost cel care a spus despre Sine: ei nu se vor schimba .

XXII. Apoi, Celsus, vorbind despre existența circumciziei la evrei, nu face niciun reproș împotriva acesteia, ci afirmă doar că evreii au împrumutat acest (rit) de la egipteni. Prin urmare, el are mai multă încredere în egipteni decât în Moise, care spune că Avraam a fost primul om care a primit circumcizia. Dar numele lui Avraam, pentru a desemna apropierea specială a acestui om de Dumnezeu, nu este folosit doar de Moise; mulți exorciști în conjurațiile lor îl folosesc și ei atunci când spun: „Dumnezeul lui Avraam”, și prin această expresie denotă apropierea specială a lui Dumnezeu de (acest) om drept. Mai mult, folosind expresia: „Dumnezeul lui Avraam”, evident că nu știu deloc cine este acest Avraam. Același lucru trebuie spus și despre numele: Isaac, Iacov și Israel. Acestea sunt, după cum se știe, nume ebraice, dar în același timp sunt larg răspândite în înțelepciunea misterioasă (μαθήμασιν) a egiptenilor, care le atribuie o anumită putere specială (ένέργείαν τίνα). Cât privește interpretarea sensului legii circumciziei, care își avea originea (din vremea lui) Avraam și a fost abolită de Iisus, care nu voia ca ucenicii săi să respecte această lege; soluționarea acestei probleme nu ține de sarcina noastră. Acum nu este momentul să expunem doctrina acestui (rit); împrejurările ne obligă să ne îndreptăm atenția către lupta cu Celsus, către respingerea acelor acuzații pe care le îndreaptă împotriva învățăturii evreilor, convins că va putea calomnia creștinismul însuși cu atât mai repede, de îndată ce va dovedi falsitatea și neadevărul religiei iudaice, pe care se bazează începutul creștinismului.

XXIII. Celsus continuă: „Evreii, acești străjeri și păstori de oi, urmându-l pe conducătorul lor Moise, au fost înșelați grosolan și au crezut că există un singur Dumnezeu.” Deși este

adevărat că străjerii și păstorii de oi s-au îndepărtat de la venerarea zeilor fără nicio bază rațională, așa cum crede el; dar oare Celsus însuși va putea aduce dovezi în favoarea multitudinii de zei pe care îi venerează grecii și alți barbari? Va putea el să dovedească existența și esența personală (ὑπόστασιν καί οὐσίαν) a Mnemosinei, care a născut Muzele împreună cu Zeus, existența personală a lui Themis, care l-a născut pe Horus (din el), sau va putea el să aducă dovezi că Grațiile mereu goale există cu adevărat (κατ οὐσίαν). În orice caz, el nu este capabil să demonstreze că aceste invenții grecești, pe care ei cred că le întruchipează, sunt de fapt zei. Și de ce, de fapt, există mai multe adevăruri în aceste mituri grecești despre zei decât în miturile - ei bine, cel puțin - ale egiptenilor, care nu o cunosc deloc în literatura lor pe Mnemosyne, mama celor nouă Muze, pe Themis, mama Munților, pe Eurynome - aceasta singura (mamă) a Grațiilor, și nu cunosc toate celelalte nume grecești? Și cât de puternic vorbește de la sine, cât de frumos în comparație cu toate aceste invenții grecești este acel cult al lui Dumnezeu (τό σέβειν), care se bazează pe credința în ordinea armonioasă a lumii, observată în lucrurile vizibile - cultul divin al Creatorului acestei lumi, (Creatorul) este unul, deoarece lumea este una și armonioasă în toate părțile sale și în virtutea acestui fapt nu poate fi opera mai multor creatori, așa cum întregul cer, care mișcă lumea, nu este conținut în multe suflete. Căci este suficient un singur suflet, care de la est la vest poartă întreaga sferă nemișcată (απλανή), astfel încât să cuprindă tot ce este conținut în el și care, deși nu are o perfecțiune autosuficientă (μή αύτοτελή), totuși servește nevoilor lumii. Toate lucrurile conținute în lume sunt părți ale lumii; dar Dumnezeu nu este o parte a Universului. Dumnezeu nu poate fi acea imperfecțiune pe care o reprezintă o parte. Și dacă vrem să pătrundem și mai adânc în esența materiei, atunci se va descoperi că Dumnezeu nu este în egală măsură nici parte, nici întreg, deoarece întregul este totuși compus din părți. Și rațiunea nu va admite afirmația că Dumnezeu, existând mai presus de toate, este alcătuit din părți, fiecare dintre ele fiind neputincioasă (să facă) ceea ce (fac celelalte părți).

XXIV. Apoi Celsus spune: „Străjerii și păstorii oilor credeau într-un singur Dumnezeu, dar numindu-L Cel Preaînalt, Adonai, Ceresc, Sabaot sau cu alt nume, ei, de fapt, își exprimă sentimentele (χαίρουσι) în fața aceleiași lumi: și nu au dobândit nicio altă cunoaștere." Apoi adaugă: „Este absolut indiferent: dacă să-L numim pe Dumnezeu, care este mai presus de toate, Zeus, așa cum fac grecii, sau cu alt nume, așa cum întâlnim - ei bine, cel puțin - la indieni sau la egipteni." La aceasta vom răspunde. Un răspuns profund și secret trebuie dat la întrebarea ridicată despre natura și originea numelor: dacă numele, așa cum crede Aristotel, sunt rezultatul numirii (θέσει) sau, așa cum cred stoicii, depind de natura (φύσει) (a lucrurilor), astfel încât sunetele au apărut inițial în imitația obiectelor și numele s-au format din ele - de ce (stoicii), atunci când explică sensul cuvintelor, introduc așa-numitele rădăcini (στοιχέιά τινα) - sau dacă, așa cum ne învață Epicur, numele corespund naturii lucrurilor, dar într-un sens puțin diferit față de cum gândesc stoicii despre asta, și anume, că primii oameni ar fi surprins niște sunete din partea obiectelor. Dacă putem astfel stabili naturaleța numelor în cauză, fie că au fost folosite de înțelepții egipteni, fie de învățații magi persi, fie de brahmanii dintre filozofii indieni, fie de samanei, într-un cuvânt, de orice popor; Dacă putem dovedi că așa-numita magie nu este în toate privințele o ocupație goală, așa cum o consideră adepții lui Epicur și Aristotel, ci că, dimpotrivă, conform mărturiei experților în această materie, este o (artă) exactă și pozitivă, bazată pe anumite principii și reguli, accesibile doar unui număr foarte

mic de oameni inițiați: atunci putem spune cu îndrăzneală că Sabaoth, Adonai și celelalte nume, pe care tradiția evreiască le păstrează cu mare respect, nu au ca bază lucruri accidentale și create, ci o anumită teologie misterioasă, care conduce (spiritul omului) la Creatorul Universului. De aceea, aceste nume, dacă sunt pronunțate în ordinea și secvența corectă și adecvată, au o putere specială. Dar alte nume, dacă sunt pronunțate în egipteană, își au efectul asupra anumitor demoni, a căror putere se extinde doar la aceste obiecte specifice; și încă alte nume, dacă sunt pronunțate în persană, au putere asupra unor spirite complet diferite, și astfel, în fiecare națiune, numele sunt adaptate anumitor nevoi. Și într-un astfel de caz se întâmplă că demonii (care locuiesc) pe pământ și care au primit diverse locuri ca soartă, primesc nume în conformitate cu dialectele locale și tribale. Și oricine, prin urmare, este măcar câtva priceput în astfel de chestiuni, oricine le aprofundează, chiar și puțin, cu gândul său, se va feri în orice caz să dea lucrurilor nume străine lor, ca nu cumva să i se întâmple ceva similar.care atribuie în mod greșit numele de Dumnezeu materiei fără suflet sau iau numele de bine cauzei prime, virtuții, onestității și îl atribuie bogăției orbitoare sau combinației armonioase de carne, sânge și oase într-un organism sănătos și normal sau așa-numitei nobilimi de origine.

XXV. Și cel care aplică numele de Dumnezeu sau numele de bine lucrurilor cărora nu le aparțin, poate că nu cade într-o extremă mai mică decât omul care, în cunoașterea mistică, schimbă nume (obișnuite) și dă nume josnice ființelor superioare și, dimpotrivă, nume superioare celor inferioare. Nici măcar nu menționez că la numele lui Zeus apare imediat ideea fiului lui Cronos și al Reei, soțul Herei, fratele lui Poseidon, tatăl Atenei și al Artemisei, pângăritorul fiicei Persefonei, iar la numele lui Apollo ideea fiului lui Leta și al Zeus, fratele Artemisei și fratele lui Hermes, născut din același tată, într-un cuvânt, ideea tuturor celorlalte nume pe care le poartă părinții înțelepți ai doctrinelor (δογμάτων) lui Celsus și ai teologilor greci antici. Și cum ar putea fi posibil să porți pe bună dreptate numele lui Zeus și totuși să nu-l ai pe Cronos ca tată și pe Reea ca mamă? Același lucru este valabil și pentru toți ceilalți așa-numiți zei. Însă această acuzație nu se extinde deloc la cei care, dintr-un motiv misterios, aplică lui Dumnezeu numele Sabaot sau Adonai, sau orice alt nume.

Și cel care știe să determine sensul misterios al numelor poate găsi o expresie a unui gând în numele Îngerilor lui Dumnezeu. Dintre Îngeri, unul se numește Mihail, altul Gabriel, al treilea Rafael și poartă aceste nume în funcție de slujbele pe care le îndeplinesc în întregul Univers prin voința lui Dumnezeu. Un fel similar de cunoaștere a numelor aparține și numele lui Isus al nostru, numele care a fost un instrument evident pentru alungarea multor demoni din suflete și trupuri și care și-a arătat puterea asupra celor (oameni) din care (demonii) au fost alungați.

Referitor la nume, trebuie spus și că, conform mărturiei persoanelor care posedă arta incantațiilor, aceeași formulă de incantație (ἐπώδήν) în limba maternă produce exact ceea ce promite, în timp ce tradusă în orice altă limbă nu mai produce niciun efect și se dovedește a fi complet neputincioasă. Prin urmare, nu în obiectele în sine desemnate prin nume, ci în proprietățile și caracteristicile sunetelor, se află acea putere interioară care produce cutare sau cutare efect. Așadar, îi vom apăra întotdeauna pe creștinii care decid să moară mai degrabă decât să-l numească pe Jupiter zeul lor sau să-i dea unul dintre

acele nume care există pentru el în alte limbi. Ei mărturisesc (pe Dumnezeul lor) fie printr-un nume simplu, general, nedefinit - Dumnezeu, fie adaugă la acest nume adaosul: „autorul tuturor lucrurilor, Creatorul cerului și al pământului, care a trimis cutare și cutare înțelepți rasei umane": numele acestor oameni au o anumită putere printre oameni dacă sunt legate de numele lui Dumnezeu.

În ceea ce privește numele, s-ar putea avansa multe alte (considerații) pentru a-i combate pe cei care susțin că nu trebuie să fim pretențioși în folosirea numelor. Și dacă Platon merită să fie uimit, din moment ce a răspuns în Fileb la cuvintele lui Fileb, care, în timpul conversației sale cu Socrate, numea plăcerea un zeu: „reverența mea pentru numele zeilor, Protarh, nu este mică", cu cât mai mult ar trebui să prețuim atunci evlavia creștinilor, care nu dau Creatorului lumii niciun nume folosit în invenții mitologice? Dar s-a spus deja destul despre acest punct.

XXVI. Să vedem cum Celsus, după declarația sa că „știe totul", îi calomniază pe evrei și spune că „se închină îngerilor și arată o înclinație spre magie, pe care i-a învățat Moise". Întrucât el însuși „și-a declarat cunoștința cu creștini și evrei", să ne spună unde în scrierile lui Moise a găsit o indicație că legiuitorul a instituit cultul îngerilor? Și cum poate exista magie printre urmașii legii mozaice, din moment ce citesc (în această lege) astfel de cuvinte: Nu vă duceți la vrăjitori și nu vă lăsați pângăriți de ei. Celsus promite să arate în continuare cum anume evreii, prin ignoranță, au devenit victime ale înșelăciunii și au căzut în eroare. Într-adevăr, el ar fi putut discerne printre evrei ignoranța lui Isus Hristos, exprimată prin faptul că nu au înțeles profețiile despre El; ar fi putut de fapt să propovăduiască cum evreii se rătăciseră. Dar nici măcar nu a vrut să acorde atenție acestor (circumstanțe) și prezintă ca erori ale evreilor ceea ce, de fapt, nu constituie deloc erori.

După ce a promis în continuare că va învăța ceea ce îi privește pe evrei, el tratează mai întâi doctrina Mântuitorului nostru ca întemeietor al chemării noastre, prin care suntem creștini. El spune: „(Hristos) a proclamat această doctrină acum doar câțiva ani și a fost recunoscut de creștini ca Fiu al lui Dumnezeu". Referitor la poziția lui Celsus conform căreia „Hristos a apărut acum doar câțiva ani", vom spune următoarele: Să presupunem că Iisus a avut acum doar câțiva ani dorința de a răspândi cuvântul și învățătura sa și dacă, în ciuda acestui fapt, a reușit totuși să realizeze faptul că peste tot, în întregul univers, un număr departe de a fi mic de greci și barbari, înțelepți și simpli, au simțit o dispoziție față de învățătura sa, fiind gata, în plus, să sufere moartea pentru creștinism decât să renunțe la el - și aceasta, conform mărturiei istoriei, nimeni nu a făcut-o în numele vreunei alte învățături - atunci nu este aceasta o dovadă directă că în acest caz voința divină (άθεεί) este la lucru. Și pot afirma, deloc din lingușire în fața învățăturii (mele), ci călăuzit de dorința de a examina lucrurile în esența lor, că nici măcar cei care doresc să aducă vindecare de numeroase afecțiuni trupești nu își pot atinge scopul fără voia lui Dumnezeu. Dacă cineva ar primi ocazia să elibereze chiar și sufletele de murdăria viciului, de desfrâu, de fapte nedrepte, de indiferență față de (tot ce este) Divin, și ca dovadă a unei astfel de activități ar arăta spre îmbunătățirea - să zicem de exemplu - a cel puțin a o sută (de oameni), atunci cine ar putea spune pe o bază rezonabilă că o astfel de persoană, fără ajutorul și voia lui Dumnezeu, a transmis acestor sute (de oameni)

o învățătură capabilă să distrugă un rău atât de mare? Și dacă, printr-o analiză dreaptă și imparțială a lucrurilor, se stabilește astfel că nimic dintre oameni nu se îmbunătățește fără voia lui Dumnezeu, atunci cu o justificare și mai mare nu putem trage o (concluzie) similară în legătură cu Isus, mai ales dacă examinăm modul de viață anterior al majorității oamenilor care au acceptat învățătura Lui, îl comparăm cu modul lor de viață ulterior și, în același timp, acordăm atenție cât de mare a fost desfrânarea, nedreptatea și lăcomia fiecăruia dintre ei înainte ca ei - așa cum spun Celsus și asociații săi - să devină victime ale înșelăciunii și să accepte o învățătură care are un efect dăunător - cum spun ei - asupra vieții umane! Dar de când acești oameni au acceptat învățătura (creștină), cât de vizibil au devenit mai drepți, mai onorabili, mai statornici - atât de mult încât unii dintre ei, din dragoste pentru cea mai înaltă puritate, din dorința de a sluji Divinului în cel mai imaculat mod, se abțin chiar și de la plăcerile senzuale permise de lege.

XXVII. Cel care cântărește cu atenție circumstanțele va înțelege că Isus a reușit în lucruri superioare naturii umane și s-a dovedit a fi executorul succeselor sale. Încă de la început, răspândirea învățăturii sale în întregul univers a fost împotrivită de toți - atât de regii acelor vremuri, cât și de conducătorii lor supremi și conducătorii și, în general, de toți cei aflați la putere, chiar și de conducătorii orașelor, armatelor și popoarelor: și (învățătura sa), însă, a obținut victoria, întrucât, fiind cuvântul lui Dumnezeu, prin natura sa nu putea fi supusă obstacolelor; s-a dovedit a fi mai puternică decât toți acești numeroși dușmani, a câștigat stăpânirea nu numai în toată Grecia natală, ci și în majoritatea regiunilor sale barbare, a convertit mii întregi de suflete la închinarea la Dumnezeu, pe care o proclama. Și cu mulțimea celor (oameni) asupra cărora această învățătură a obținut victoria, este firesc să existe o mulțime de simpli needucați, mai mult needucați decât educați, pe motiv că, în general, există mai mulți oameni simpli și needucați decât oameni educați științific. Dar Celsus nu a vrut să ia în considerare această împrejurare; El consideră învățătura umană, accesibilă oricărui suflet de la răsăritul soarelui , ignorantă, pe motiv că a pus stăpânire pe partea ignorantă (a omenirii) și, având drept adepți doar niște simpli, este complet lipsită de caracter științific. Cu toate acestea, (Celsus) însuși afirmă că nu numai niște simpli sunt conduși de această învățătură la închinarea la Isus; căci el însuși mărturisește că printre ei există și oameni moderați, modești, prevăzători, chiar și aceia care sunt capabili să pătrundă sensul alegoriilor.

XXVIII. El însuși recurge la personificări și, imitând oarecum un băiat care este învățat arta retoricii, introduce un evreu care spune ceva împotriva lui Isus, ceva prea copilăresc și cu totul nedemn de firele albe de păr ale unui filosof. Poate că vom examina aceste (discursuri) pe cât posibil și îl vom demasca (pe Celsus) pentru faptul că îi atribuie evreului în gura căruia i se pun aceste cuvinte o mască complet nepotrivită. El prezintă problema ca și cum evreul ar vorbi cu Isus și ar aduce împotriva Lui, după cum i se pare, numeroase acuzații. În primul rând, îl acuză că se prezintă în mod fals ca fiul unei Fecioare; îl defăimează pentru că are ca loc de naștere un sat evreiesc și s-a născut dintr-o femeie săracă din zonă, muncitoare cu ziua. Spune că mama Sa a fost alungată de soțul ei, tâmplar de meserie, după ce fusese condamnată pentru adulter. Apoi adaugă că, după ce fusese deja alungată de soțul ei și începuse să rătăcească în mod nelegiuit, l-a născut pe Isus în mod nelegitim și că acesta (Isus), din cauza sărăciei, a început să lucreze ziua în Egipt și a învățat o parte din magia pentru care egiptenii sunt faimoși; că apoi S-a

întors din nou în țara Sa și, foarte arogant (în) arta sa de vrăjitorie, prin intermediul acestei arte, s-a declarat Dumnezeu. Nici măcar nu pot lăsa toate acestea (discursurile) fără a le examina, mai ales când vin de pe buzele necredincioșilor; pătrunzând în esența lucrurilor, eu, din partea mea, sunt chiar înclinat să cred că toate acestea s-au întâmplat pentru a servi drept dovadă a adevărului profeției care îl numește pe Isus Fiul lui Dumnezeu.

XXIX. Într-adevăr, mult depinde de noblețea de origine, de eminența și poziția înaltă a părinților care au mijloacele să-și crească fiul, de o țară strălucită și faimoasă, pentru a atinge o poziție distinsă, o eminență și un nume faimos printre oameni. Dar dacă cineva nu posedă niciunul dintre avantajele menționate mai sus, dimpotrivă, este complet lipsit de ele și totuși, în ciuda tuturor dificultăților și obstacolelor, își poate crea faimă și poate atrage atenția celor care aud de el; dacă poate câștiga faimă în întreaga lume și deveni atât de faimos încât să devină subiectul unor povești despre el, de un fel cu totul special: atunci cum să nu fie surprins de o astfel de persoană care, cu darurile sale extraordinare originale, realizează fapte atât de mărețe și are o asemenea independență de vorbire încât aceasta nu ar trebui să provoace o atitudine atât de frivolă față de sine însuși? Dar dacă cineva reflectează și mai profund asupra acestor împrejurări, nu se poate întreba atunci: cum atunci (Isus), care a crescut într-un mediu simplu și sărac, nu s-a bucurat de nicio facilitate de educație, nu a primit nicio educație nici în arta oratoriei, nici în științe care să-i dea capacitatea de a conversa convingător cu oamenii, de a fi conducătorul lor și de a atrage mulțimi mari de ascultători - cum a putut acesta (Isus) să se prezinte ca un vestitor al noilor învățături, cum a putut să proclame rasei umane o credință care a răsturnat riturile (τά ἔθη) evreilor - deși îi tratează pe profeții evrei cu respect - care condamna legile grecești, în special pe cele care privesc cultul lui Dumnezeu? Cum a putut acesta (Isus), care a crescut în astfel de condiții și - așa cum chiar și dușmanii săi afirmă în unanimitate - să nu fi învățat nimic sublim de la alții, cum a putut El să proclame învățătura judecății lui Dumnezeu, a pedepsei pentru rău, a răsplătirii pentru bine - o astfel de învățătură, care prin sublimitatea ei atinge nu numai pe cei simpli și ignoranți, ci chiar și un număr destul de semnificativ de oameni inteligenți, care pot pătrunde cu privirea în adâncurile lucrurilor, aparent cele mai simple, dar care în același timp conțin, ca să spunem așa, ceva ascuns?

În lucrarea lui Platon, un serifian i-a reproșat lui Temistocle, faimos pentru priceperea sa militară, că nu își datora gloria meritului personal, ci exclusiv faptului că locul unde s-a născut era ținut în cinste în toată Grecia. Temistocle, judecând cu înțelepciune că faima sa era într-adevăr contribuită de patria sa, l-a obligat să asculte următorul răspuns: „Adevărat, dacă aș fi fost serifian, nu aș fi atins o asemenea glorie; iar tu, chiar dacă ai fi fost atenian, tot nu ai fi fost Temistocle.” Isus al nostru, căruia i se reproșează că s-a născut într-un sat, și nu într-unul grec, ci într-unul aparținând unui popor care nu este ținut la mare stimă de majoritatea oamenilor, Isus, care este hulit pentru că este fiul unei mame sărace și trudnice, pentru că și-a părăsit patria din nevoie și a muncit pentru a-și câștiga pâinea în Egipt, pentru că este – ca să folosim exemplul dat aici – nu doar un serifian, originar dintr-o insulă neînsemnată și lipsită de importanță, ci chiar – dacă ne putem exprima așa – cel mai neînsemnat dintre serifieni – și acest Isus al nostru a fost capabil să răstoarne întreaga lume cu susul în jos și să devină mai presus nu numai de

atenianul Temistocle, ci și de Pitagora, Platon sau de oricare alți înțelepți, regi și generali ai Universului.

XXX. Și oricine privește lucrurile cu mai mult decât un ochi superficial, nu trebuie să fie uimit de faptul că prin gloria sa a biruit toate formele imaginabile de infamie și a putut să se ridice deasupra celor mai faimoși oameni din toate timpurile? Și chiar și printre acei oameni care sunt faimoși printre oameni, poți găsi foarte puțini care au avut ocazia să-și câștige faima alături de numele lor mari. Unul a fost admirat și faimos pentru înțelepciunea sa, altul pentru priceperea sa militară, iar unii dintre barbari pentru miracolele uimitoare pe care le-au săvârșit cu incantațiile lor, dar fiecare cu siguranță pentru unul (avantaj), și nu pentru toți la un loc. Isus, dimpotrivă, împreună cu toți ceilalți, stârnește admirație atât pentru înțelepciunea sa, cât și pentru miracolele sale și pentru măreția sa supusă (τώ άρχικώ). Și El nu și-a câștigat adepți ca un tiran, care îi înclină pe alții să calce în picioare legile, nici ca un tâlhar, care își îndreaptă adepții împotriva vecinilor lor, nici ca un om bogat, care câștigă adepți prin generozitatea sa, nici ca un om în general, al cărui mod de acțiune dă naștere la cenzură. Dimpotrivă. El a acționat ca un învățător, (predicând) doctrina Dumnezeului tuturor (τών όλων) despre slujirea Sa, despre legea morală universală (παντός–ηθικού τρόπου), care poate duce la unire și comuniune cu Domnul Dumnezeu pe oricine va trăi doar în conformitate cu poruncile acesteia. Mai mult, Temistocle și alți oameni remarcabili nu au întâmpinat niciun obstacol în atingerea gloriei; pentru Isus, dimpotrivă, la tot ce s-a spus despre El, la tot ce poate acoperi îndeajuns sufletul unui om, chiar și unul foarte nobil, cu necinste, este necesar să se adauge moartea Sa pe cruce, care este considerată atât de necinstioasă încât pare capabilă să zdruncine complet gloria deja dobândită și să-i facă pe cei care căzuseră anterior în înșelăciune - așa cum cred cei care nu s-au familiarizat încă cu învățătura Sa - capabili să abandoneze din nou înșelăciunea și să-L recunoască ca înșelător.

XXXI. Dar nu i se va părea nimănui uimitor că ucenicii, care, așa cum spun blasfemiatorii lui Isus, nici măcar nu-L văzuseră după învierea Sa din morți și nu erau convinși că El era cineva divin, că acești ucenici nici măcar nu s-au gândit să se teamă de aceste suferințe ale învățătorului lor, ci au mers cu îndrăzneală în întâmpinarea pericolului și și-au părăsit patria pentru a vesti, conform voinței lui Isus, învățătura dată de El? Cred că oricine analizează aceste împrejurări fără prejudecăți nu va spune că (ucenicii) s-au dedicat unei vieți de mare dificultate de dragul învățăturii lui Isus, fără o mare convingere anterioară, care nu numai că i-a obligat pe ei înșiși să trăiască conform instrucțiunilor (lui Isus), dar i-a și dispus pe alții (spre ele). Și să scăpăm - în prezența acestei evidențe, că oricine îndrăznește să predice o nouă doctrină peste tot și tuturor, în opoziție cu viața umană, riscă să fie expus pericolului și că nu poate găsi prietenie în niciunul dintre oamenii devotați vechilor convingeri și morale. Dar oare ucenicii lui Isus chiar nu au văzut (aceste pericole), din moment ce, pe baza spuselor profetice, au îndrăznit să-și imagineze că El era tocmai Cel despre Care (profeții) au profețit și nu numai evreilor, ci și altor popoare (au arătat), că (Isus), atât de recent răstignit pe cruce, a acceptat de bunăvoie acest fel de moarte pentru neamul omenesc, asemenea celor care au murit de același fel de moarte pentru patrie, cu scopul de a o elibera de infecția care amenința integritatea statului, sau de foamete și furtună? Se pare că, în firea lucrurilor,

conform unor legi secrete, nu de înțeles pentru fiecare om, este astfel rânduit încât moartea voluntară a unui om drept pentru toți să aducă jertfe ispășitoare demonilor răi, care aduc fie boli devastatoare, fie sterilitate, fie furtuni, fie alte dezastre similare.

Iar cei care nu vor să creadă că Isus a murit pentru oameni prin moartea pe cruce, să spună: vor respinge ei numeroasele povești grecești și barbare despre moartea (unor) oameni pentru o cauză comună, pentru a-și elibera orașele și națiunile de calamități care au avut un efect dăunător asupra lor? Sau poate că acest lucru s-a întâmplat cu adevărat și nu este doar moartea Celui care a fost considerat om (ὁ νομιζόμενος ἄνθρωπος) și care l-a lovit pe marele demon și prințul demonilor, care supusese complet (ὅλας) sufletele oamenilor care veniseră pe pământ? Dar martori oculari ai tuturor acestora și ai multor altora, aflați, probabil, din conversații secrete cu Isus, au fost ucenicii Săi; plini de o anumită forță (specială) - întrucât forța și curajul nu le-au fost date de o fecioară a poeților, ci de adevăratul gând (φρόνησις) și înțelepciunea (σοφία) a lui Dumnezeu - au început să prospere și să fie „vedeți printre toți" nu numai printre argivi, ci și printre toți grecii și, în același timp, printre barbari „și să răspândească glorie nobilă departe, departe".

XXXII. Dar să revenim din nou la ceea ce Celsus pune în gura evreului, și anume la afirmația că mama lui Isus a fost alungată de soțul ei, un tâmplar, după ce fusese condamnată pentru adulter și născuse un anumit soldat pe nume Panther. Să vedem dacă nu cumva, în orbirea lor, au născocit toată această fabulă despre fecioara care căzuse în adulter cu Panther și tâmplarul care o alungase; dacă nu cumva au inventat toate acestea doar pentru a respinge natura extraordinară a concepției de către Duhul Sfânt? Dar ar fi putut prezenta această poveste prea extraordinară într-o altă lumină falsă și să nu fi afirmat, ca și cum ar fi fost împotriva voinței lor, propoziția că Isus nu s-a născut din legăturile matrimoniale obișnuite dintre oameni. Totuși, era firesc ca acești oameni, care nu doreau să admită faptul nașterii extraordinare a lui Isus, să inventeze o minciună. Dar ei, din partea lor, nu au acționat deloc convingător: după ce au stabilit faptul că Fecioara nu l-a conceput pe Isus prin Iosif, minciuna lor este foarte clară pentru cei care pot asculta și le pot expune toate gândurile. Într-adevăr, este oare cu adevărat probabil ca Cel care a făcut atât de mult pentru binele rasei umane și a folosit toate eforturile Sale pentru a-i determina pe toți, atât pe greci, cât și pe barbari, să abandoneze viciul și să se hotărască să-și îndrepte toate acțiunile spre împlinirea voinței Creatorului Universului, ca acesta să primească viață (γέεσιν) nu în mod miraculos, ci în cel mai necinstit și rușinos mod? Mă voi adresa grecilor și mai ales lui Celsus, care gândește în stil platonician sau nu (nu știu), dar totuși citează ziceri platonice, și-i voi pune această întrebare: Cel care trimite suflete în trupurile oamenilor supuși celei mai rușinoase nașteri ar fi Cel care a săvârșit atâtea (fapte) mărețe, a învățat atâția oameni și i-a îndepărtat de curentul viciilor (spre bună moralitate)? Nu L-ar fi putut introduce în viața oamenilor cel puțin prin legăturile legitime ale căsătoriei? Și nu este oare foarte probabil (să presupunem) că fiecare suflet atribuit unui corp este atribuit (lui) conform meritului, conform stării morale anterioare, din niște motive misterioase - și spun aceasta în acest caz urmându-i pe Pitagora, Platon și Empedocle, pe care Celsus îi menționează atât de des pe nume? Dacă este așa, atunci este o cerință directă a dreptății ca acest suflet (al lui Iisus), care a venit pe lume și este mai folositor pentru viața umană decât (sufletele) majorității

oamenilor - nu vreau să spun „toți” (oamenii), ca să nu par părtinitor - ca acest suflet să fie unit cu un corp care nu numai că era diferit de corpurile umane (obișnuite), dar era și mai bun decât toate (corpurile).

XXXIII. Căci dacă suntem de acord că un suflet sau altul, din anumite motive ascunse care nu merită nici să fie închis în corpul unei ființe complet mute, nici să primească corpul unei ființe complet raționale, este asociat cu un corp diform, în care, din cauza disproporției capului și a inconsecvenței sale cu celelalte organe, mintea nu își poate atinge deplina dezvoltare; dacă suntem de acord că un alt suflet poate fi, de asemenea, înzestrat cu un corp în care poate deveni ceva mai rațional în comparație cu primul (suflet); dacă suntem de acord că un alt suflet, în funcție de organizarea trupească, capabil într-o măsură mai mare sau mai mică să reziste percepțiilor minții, poate fi cu un corp și mai (perfect): atunci ce ne împiedică să admitem existența unui suflet - posesorul unui corp complet special (παράδοξον) - un astfel de corp, care, având calități comune cu alte corpuri umane, ar putea trăi cu oamenii și, în același timp, fiind posesorul unor calități de un fel complet special, i-ar da sufletului posibilitatea de a rămâne liber de păcat. Mai mult, dacă acordăm importanță operelor unor fiziognomiști, precum Zopyrus, Lox, Polemon sau alții care au scris în același spirit și au predicat că știe ceva minunat - dacă credem împreună cu ei că toate corpurile sunt adaptate stării morale a sufletelor, atunci cum i s-ar putea atribui unui suflet care urma să vină pe lume într-un mod special și să săvârșească fapte măreț un corp care, potrivit lui Celsus, provenea din Pantera desfrânată și din fecioara desfrânată? Căci din astfel de legături impure era mai probabil să se nască vreun nebun, un distrugător de oameni, un învățător al desfrânării, impietății și altor vicii și nicidecum un învățător al abstinenței, dreptății și altor virtuți.

XXXIV. Dar, așa cum preziseseră profeții, ca împlinire a semnului anunțat, El urma să se nască dintr-o Fecioară, al cărei nume corespundea faptei Sale, iar fapta însăși arăta că din momentul nașterii Sale Dumnezeu va locui printre oameni. Și mi se pare potrivit, spre deosebire de cuvintele lui Celsus, care sunt puse în gura unui evreu, să citățm profeția lui Isaia, în care este relatată povestea că Emanuel se va naște dintr-o Fecioară. Celsus nu a citat această (poveste), fie pentru că nu o știa deloc, deși pretindea că știe totul, fie pentru că, citind-o, a tăcut în mod deliberat, ca nu cumva să se descopere că afirma fără tragere de inimă o doctrină care nu era în concordanță cu modul său de gândire. Aceasta este spusa (lui Isaia). Și Domnul a vorbit din nou către Ahaz și a zis: „Cere un semn de la Domnul Dumnezeul tău; cere fie în adânc, fie în înălțime.” Și Ahaz a zis: „Nu voi cere și nici nu-L voi ispiti pe Domnul.” Atunci Isaia a zis: „ Ascultați acum, casa lui David: este puțin lucru să tulburați oamenii, de-ai tulbura și pe Dumnezeul Meu? De aceea, Domnul Însuși vă va da un semn: Iată, o fecioară va rămâne însărcinată, va naște un fiu și-i va pune numele Emanuel .” Acum, faptul că această profeție a fost omisă de Celsus cu intenție rea, îmi este clar din faptul că (Celsus) citează multe (ziceri) din Evanghelia după Matei, cum ar fi steaua care a apărut la nașterea lui Isus și alte minuni, și a uitat doar să menționeze începutul acestei (Evanghelii). Și dacă un evreu, în interpretarea sa a sensului zicalei: „Iată o fecioară” (παρθένος), va afirma că în loc de această expresie în Scriptură se spune: „Iată o tânără femeie” (ή νεάις), atunci îi vom obiecta că zicala: „alma”, - pe care cei șaptezeci au tradus-o cu cuvântul: fecioară (παρθένον), în timp ce alții cu cuvântul: tânără femeie (ή νεάνις) - este, cum se spune, și în Deuteronom și denotă o

fecioară (παρθένον). Iată locul: Dacă o tânără fecioară (παίς παρθένος) se logodește cu un bărbat și un bărbat o găsește în cetate și se culcă cu ea, atunci să-i aduceți pe amândoi la poarta acelei cetăți și să-i ucideți cu pietre ca să moară: tânăra fecioară (τήν νεάνιν) pentru că nu a strigat în cetate și bărbatul pentru că a necinstit-o pe soția aproapelui său. Și apoi: Dacă un bărbat găsește pe câmp o tânără fecioară (τήν παίδα) logodită și o ia și se culcă cu ea, atunci numai bărbatul care s-a culcat cu ea va fi pedepsit cu moartea; dar să nu faceți nimic (τή νεάνιδι)tinerei fecioare .

XXXV. Într-adevăr, s-ar putea părea că dorim să influențăm oamenii care nu înțeleg cum să trateze această zicală pe baza zicalei ebraice și să-i aducem la convingerea că profetul a anunțat nașterea din Fecioară a Aceluia, de a cărui naștere este legată zicala: „Dumnezeu cu noi”. Dar în acest caz, pe baza zicalei în sine (a sensului) vom încerca să confirmăm adevărul celor spuse. Domnul, se spune în Scriptură, i-a zis lui Ahaz: „Cere un semn de la Domnul Dumnezeul tău; cere fie în adânc, fie în înălțime”. Apoi urmează semnul dat: iată, o fecioară va concepe și va naște un fiu. Dar ce fel de semn ar fi acesta, din moment ce a fost o tânără (νεάνιδα) cea care a născut, și nu o fecioară (παρθένον)? Și cui este mai potrivit să-l nești pe Emanuel, care înseamnă: „Dumnezeu este cu noi”: unei femei care a avut relații sexuale (cu un soț) și a zămislit din poftă feminină, sau uneia care a fost pură, nevinovată și fecioară? Desigur, este (mai) potrivit ca acesta din urmă să nască un Fiu (γέννημα), de a cărui naștere este legată zicala: „Dumnezeu este cu noi”. Dar dacă cineva după aceasta recurge la eschive și spune că, de fapt, cuvintele se referă la Ahaz: „Cere un semn de la Domnul Dumnezeul tău”, atunci îi vom pune această întrebare: Da, pe vremea lui Ahaz, cine s-a născut așa la a cărui naștere s-a spus: acesta este Emanuel, care înseamnă: „Dumnezeu este cu noi”? Dacă nu se găsește o astfel de persoană, atunci este clar că cuvintele adresate lui Ahaz au fost rostite casei lui David, întrucât, conform Scripturii, Mântuitorul urma să se nască după trupul seminței lui David . Și despre acest semn se spune că ar trebui să fie în adâncime sau în înălțime, aceasta, desigur, pentru că Cel care S-a coborât este același care S-a suit deasupra tuturor cerurilor, pentru a umple toate lucrurile . Spun toate acestea ca și cum aș fi în prezența unui evreu care crede în adevărul profeției. Dar Celsus, din partea sa, și toți asociații săi, să spună, cu ce minte (νώ) prezice profetul viitorul în legătură cu un eveniment sau altul, care este scris în profeții: îl vestește el cu duhul prestiinței (προγνωστικώ) a viitorului (destinelor), sau fără nicio prestiință a lor? Dacă profeții au prezis viitorul, posedând duhul previziunii (προγνωστικώ), atunci (înseamnă) că aveau un duh divin (θείον πνεύμα); dar dacă, dimpotrivă, au prezis viitorul fără o cunoaștere prealabilă a acestuia, atunci (Celsus) să ne explice ce fel de minte este aceasta în cel care vorbește cu atâta îndrăzneală despre viitor și provoacă atâta uimire printre evrei cu profeția sa.

XXXVI. Întrucât am vorbit deja despre profeți, dorim să facem câteva observații care s-ar putea să nu fie inutile nu numai pentru evrei, care cred că profeții au vorbit inspirați de Duhul Divin (θείω πνεύματι), ci și pentru unii greci bine intenționați. Le declarăm că este necesar să recunoască faptul că și evreii au avut profeți, dacă numai aceștia intenționau să mențină nivelul cerințelor legii care le-a fost acordată, să își mențină credința în Creator în forma în care au primit-o și, în conformitate cu prescripția legii, să nu manifeste impulsuri de a se retrage în partea politeismului păgân. Și această necesitate (de a avea profeți) o vom confirma în felul următor. Însăși legea iudaică este scris: Aceste neamuri,

pe care le izgoniți, ascultă de ghicitori și de ghicitori; aceluiași popor (evreu) li se spune: Domnul Dumnezeul vostru nu v-a dat aceasta. Și la aceasta se adaugă: Domnul Dumnezeul vostru vă va ridica un Profet din mijlocul vostru, din frații voștri, ca mine . Prin urmare, în timp ce păgânii recurgeau fie la ajutorul vrăjitoriei (κληδόνων), fie al auguriului (οίωνών), fie al auspiciilor (όρνίθων), fie al ventrilocismului (έγγαστριμύθων), fie al haruspiciilor (διά τών τήν θυτικήν έπαγγελλομένων), fie al genefologiilor (γενεθλιαλογούντων) caldeenilor pentru a prezice viitorul, pentru evrei toate acestea erau interzise. Și dacă evreii nu ar fi avut absolut niciun mijloc de a cunoaște viitorul la dispoziție, atunci, mânați de aceeași dorință umană irezistibilă de a cunoaște destine viitoare, ar fi trebuit să-și trateze propria (legislație) cu dispreț, ca neconținând nimic divin în sine, nu ar fi acceptat niciun profet după Moise, nu i-ar fi scris spusele; dimpotrivă, s-ar fi îndreptat cu trădare către metodele păgâne de prezicere și proorocire sau ar fi încercat să stabilească ceva similar între ei. De aceea nu pare deloc ciudat că profeții lor au prezis chiar și lucruri prea comune pentru consolarea celor care le acordau o atenție deosebită. O astfel de prezicere, de exemplu, a fost profeția lui Samuel despre măgarii pierduți, precum și profeția despre boala fiului regelui, consemnată în Cartea a Treia a Regilor. Altfel, cum ar fi putut slujitorii legii iudaice să demaste pe cineva care dorea să primească o prezicere de la idoli (oracole), ceva similar cu ceea ce s-a întâmplat, de exemplu, cu Ilie, care l-a demascat pe Ahazia cu următoarele cuvinte: Nu este oare Dumnezeu în Israel, ca să te duci să întrebi pe Beelzebul, dumnezeul Ecronului?

XXXVII. Mi se pare că au fost aduse suficiente dovezi nu numai pentru a stabili adevărul că Mântuitorul nostru trebuie să se fi născut dintr-o Fecioară, ci și pentru a justifica afirmația că evreii au avut profeți care au prezis nu numai evenimente viitoare de importanță universală, cum ar fi evenimentele din viața lui Hristos, istoria împărățiilor pământului, destinul viitor al lui Israel, credința neamurilor în Mântuitor și multe alte evenimente care L-au influențat, ci și fapte care au vizat persoane individuale, cum ar fi măgarii pierduți din Chiș și cum au fost găsiți, boala fiului regelui lui Israel și alte evenimente similare consemnate (în Cărțile Sfinte).

Cât despre grecii care nu voiau să creadă în nașterea lui Isus din Fecioară, și lor trebuie să li se spună că Creatorul, prin varietatea modurilor în care a produs ființe vii, a arătat că putea, după bunul plac, să facă cu alte ființe vii și cu oamenii înșiși același lucru pe care l-a făcut cu o singură ființă vie. Printre animale există unele femele care nu au relații sexuale cu masculii: ele își păstrează specia fără relații sexuale, așa cum se spune despre vulturi (oamenii de știință) care au scris despre animale. Ce este de incredibil, așadar, dacă Dumnezeu, dorind să trimită un învățător divin rasei umane, a aranjat astfel încât, în loc de principiul seminal (άντί σπερματικού λογου), care provine din unirea bărbaților cu femeile, mintea celui care urma să se nască (τόν λόγον τού τεχθησομένου) [Hristos] să fie formată într-un mod complet diferit? Și chiar și în opinia grecilor înșiși, nu toți oamenii s-au născut dintr-un soț și o soție. Căci dacă lumea a fost creată, așa cum sunt de acord mulți dintre greci, atunci este necesar (să recunoaștem) că primii (oameni) nu s-au născut din uniune (carnală), ci din pământ, din forțele productive (σπερματικών λόγων) conținute în pământ: și aceasta, în opinia mea, este mult mai minunată decât nașterea lui Isus, care a fost totuși pe jumătate aceeași (naștere) cu a altor oameni. Nu va fi deloc ciudat dacă, în fața grecilor, ne vom folosi chiar și de povești grecești, astfel încât să nu

se mai gândească la noi ca la singurii care au recurs la această poveste minunată (a nașterii lui Isus). Astfel, unii scriitori, care nu se ocupau de niște povești antice, ci de evenimente din trecutul relativ recent, au crezut că este posibil să consemneze faptul că Platon s-a născut din Amphictione pe vremea când lui Ariston i s-a interzis să se întâlnească cu ea până când aceasta nu a născut (un fiu) conceput de Apollo. Dar acestea sunt, desigur, fabule reale, inventate doar din respect pentru un om considerat superior celorlalți în înțelepciune și virtute și despre care se presupunea că a împrumutat principiul organizării trupești de la cele mai înalte puteri generative divine (σπερμάτων), așa cum este potrivit pentru ființele superioare omului (simplu). Și Celsus încă îl face pe evreul său să se certe cu Iisus și să ridiculizeze nașterea Sa din Fecioară ca fiind o ficțiune, ceea ce, în opinia sa, se află la același nivel cu legendele grecești despre Danaus, Melanippe, Auge și Antiope. La aceasta trebuie să spunem că toate aceste discursuri (ale lui Celsus) sunt mai degrabă caracteristice unui bufon și nicidecum unui om care încearcă să fie serios în studiile sale.

XXXVIII. Celsus preia apoi din Evanghelia după Matei relatarea aici consemnată despre fuga lui Isus în Egipt; dar nu se încrede în evenimentele miraculoase care sunt legate de aceasta: nu crede că un înger a provocat-o, nici că plecarea lui Isus din Iudeea și sosirea Sa în Egipt au avut o semnificație profundă. El explică evenimentul oarecum diferit: admite într-o oarecare măsură faptele miraculoase pe care le-a săvârșit Isus și prin care i-a convins pe mulți să-L urmeze ca Hristos, dar în același timp încearcă să le reducă la statutul de acte săvârșite prin magie și nu prin putere divină. „Isus”, spune el, „a fost crescut în secret, apoi a venit în Egipt și aici, în timp ce făcea muncă zilnică, a învățat unele dintre artele de a face minuni (δινάμεων), de acolo s-a întors din nou (în țara sa) și prin intermediul acelor arte s-a declarat zeu.” Din partea mea, nici nu pot înțelege cum un vrăjitor și-ar putea folosi toate eforturile pentru a proclama o doctrină care îi dispune pe oameni să facă totul în convingerea că Dumnezeu îi va judeca pe fiecare pentru fiecare dintre faptele sale și să insufle această convingere și ucenicilor săi, pe care intenționa să-i facă vestitori ai doctrinei sale. Și au dobândit aceștia (ucenicii) adepți doar pentru că au învățat de la El să facă minuni sau poate au realizat acest lucru fără minuni? Dacă afirmăm că nu au săvârșit de fapt nicio minune, ci doar au crezut și, fără nicio cunoștință de elocvență și dialectică, care se poate obține în școlile grecești, și-au stabilit scopul de a predica noua doctrină oriunde s-ar duce, atunci ar fi prea nerezonabil să afirmăm acest lucru. Într-adevăr, de unde ar fi putut obține atâta curaj pentru a predica doctrina și a introduce noua credință? Dar dacă aceștia (ucenicii lui Hristos) au săvârșit și ei minuni, se poate considera atunci plauzibil că vrăjitorii s-au expus unor pericole atât de mari răspândind o învățătură care interzicea vrăjitoria?

XXXIX. Și mi se pare o încercare zadarnică să contesti astfel de propoziții (ale lui Celsus), pe care evident le-a exprimat frivol, dar numai cu scopul de a provoca râs. Astfel, el a întrebat: „Nu era oare mama lui Isus frumoasă și nu pentru frumusețea ei s-a unit Dumnezeu, care prin fire era incapabil să fie impregnat de dragoste pentru un trup stricăcios, cu ea? Și nu a fost necuviincios ca Dumnezeu să aleagă ca obiect al iubirii sale pe cineva care nici măcar nu poseda bogății și nu era de origine regală, din moment ce nimeni nu o cunoștea, nici măcar vecinii ei? Și când a atras mânia tâmplarului și a fost alungată de el”, astfel își continuă Celsus glumele, „nici puterea divină, nici cuvintele de

convingere nu au contribuit câtuși de puțin la mântuirea ei. Într-un cuvânt", continuă el, „în acest caz nu există nimic care să aibă vreo legătură cu Împărăția lui Dumnezeu". Așadar, voi întreba, cum se deosebesc, de fapt, astfel de discursuri (ale lui Celsus) de (conversațiile) acelor vagabonzi care se ceartă între ei la intersecții și spun unii despre alții lucruri care nici măcar nu sunt demne de atenție.

XL. După aceasta (Celsus) ia din Evanghelia după Matei, și poate din alte Evanghelii, povestea porumbelului care a coborât peste Mântuitor la botezul Său de către Ioan, și dorește să prezinte tot ce se spune aici ca o (simplă) ficțiune. Și după ce a supus ridicolului povestea nașterii Mântuitorului nostru din Fecioară, după cum i se pare, în relatarea evenimentelor ulterioare, nu mai respectă o ordine definită, deoarece pasiunea și ura nu recunosc de fapt nicio secvență. În iritare și mânie, oamenii față de cei pe care îi urăsc fac astfel de obiecții și aduc împotriva lor astfel de acuzații care le vin doar în minte și, în același timp, în iritarea lor, nici măcar nu se gândesc cum ar putea să-și aranjeze acuzațiile cu prudență și într-o ordine consecventă. Dacă Celsus ar fi vrut să respecte ordinea, și el ar fi trebuit să ia Evanghelia și, expunând acuzațiile îndreptate împotriva sa, să treacă treptat de la respingerea unei narațiuni evanghelice la alta și așa mai departe până la sfârșit. Însă Celsus, după ce s-a lăudat că cunoaște toate (învățăturile) noastre, după ce a criticat nașterea din Fecioară, exprimă o critică și în legătură cu manifestarea Duhului Sfânt la botez sub formă de porumbel; apoi, după aceasta, îndreaptă calomnia împotriva profeției venirii Mântuitorului nostru pe pământ și apoi revine din nou la acele evenimente care au o legătură directă cu nașterea lui Isus: la povestea stelei și a magilor care au venit dinspre est să se închine copilului. Cititorul, cu oarecare atenție, va constata el însuși că Celsus păcătuiește în mod repetat împotriva ordinii cuvintelor sale de-a lungul cărții sale. Iar cei care sunt atenți și respectă ei înșiși ordinea, pot trage din acest fapt concluzia că Celsus a dat operei sale, în mod prea obraznic și frivol, titlul: „Cuvântul Adevărat". Mai mult, nici măcar cei mai eminenți filozofi nu au acționat în acest fel. Platon spune că „un om inteligent nu poate pronunța o judecată pozitivă asupra lucrurilor îndoielnice". Iar Chrysipp, exprimându-și opiniile și motivele în favoarea lor, ne trimite foarte adesea la acei oameni care ne-ar putea da un răspuns mai bun în comparație cu el. Însă Celsus se dovedește astfel a fi mai înțelept decât acești oameni și decât toți ceilalți greci: în conformitate cu afirmația sa că „știe totul", el și-a intitulat cartea și: „Cuvântul adevărat".

XLI. Și ca să nu creadă cineva că lăsăm intenționat punctele principale ale obiecțiilor sale fără răspuns pur și simplu pentru că ne este greu să le răspundem, am decis să examinăm fiecare dintre obiecțiile sale pe cât posibil, luând în considerare nu atât legătura naturală și succesiunea subiectelor (în discuție), cât însăși ordinea în care acestea sunt plasate în opera sa. Să vedem, așadar, ce spune exact (Celsus), de exemplu, ca mustrare a Duhului Sfânt, în trup (σωματικώς) văzut de Mântuitorul sub forma unui porumbel? Să observăm aici că în acest caz are din nou un evreu care vorbește, care vorbește în acest fel cu Isus, pe care Îl mărturisim ca Domn al nostru. „Tu", declară el, „spui că în timp ce te scăldai lângă Ioan, ceva ca o pasăre a coborât din aer peste tine. Dar cine", îi spune evreul, continuându-și întrebările, „cine a văzut aceasta și poate fi un martor vrednic al acestei viziuni, cine a auzit glasul din cer care Te declară Fiul lui Dumnezeu? - cine, în afară de

Tine, cum spui Tu, și de acel străin pe care L-ai adus afară, care, ca Tine, a devenit victimă a justiției punitive?”

XLII. Înainte însă de a începe apărarea noastră, trebuie să mai facem o rezervă: în aproape fiecare poveste, oricât de adevărată ar fi, este de obicei foarte dificil, și în unele cazuri imposibil, să-i stabilim autenticitatea și să aducem ideea despre ea la punctul de evidentă. Să presupunem, așadar, că cineva ar nega faptul războiului troian, și numai pe motiv că se spun lucruri incredibile despre el, cum ar fi nașterea unui anume Ahile din zeița mării Thetis și a unui om Peleu, sau descendența lui Sarpedon din Zeus, a lui Ascalaphus și Ialmenus din Marte, a lui Aeneas din Afrodita. Cum putem atunci dovedi autenticitatea tuturor acestor evenimente? Cum, având în vedere opinia predominantă printre toți că a existat într-adevăr un război la Ilion între greci și troieni, ne putem elibera în același timp de poveștile fabuloase care, nu știu cum, s-au amestecat cu acest fapt? Sau imaginați-vă un om care nu crede în poveștile lui Oedip și Iocasta și ale fiilor lor, Eteocle și Polinice, doar pentru că povestea este amestecată cu fabuloasa poveste a Sfinxului, o fată pe jumătate fecioară. Cum putem verifica adevărul unor astfel de povești? Exact aceeași dificultate este întâlnită și în povestea Epigonilor, deși nu sunt amestecate astfel de ficțiuni cu ea, sau în povestea întoarcerii lui Heraclide și în multe alte povești de același fel. Dar cine citește toate aceste povești fără prejudecăți și, în același timp, vrea să respingă minciunile din ele, acela va judeca cu siguranță ce trebuie crezut în ele, ce trebuie înțeles alegoric, ghicind în același timp gândul ascuns al scriitorului din ele și ce anume este complet nedemn de încredere, deoarece a fost scris doar pentru a mulțumi unor oameni. Am făcut această observație aplicându-ne întregii istorii (vieți) a lui Isus din Evanghelii și nu deloc cu scopul de a îndruma oamenii inteligenți către domeniul credinței simple și inexplicabile (ἄλογον), ci din dorința de a arăta că cei care se apropie (de citirea poveștilor sacre) trebuie să aibă gânduri bune, să aibă grijă de temeiniciea studiului și, dacă se poate spune așa, să pătrundă în intenția scriitorilor (sacri), astfel încât în acest fel să fie posibil să se descopere chiar gândul cu care a fost consemnat fiecare (eveniment).

XLIII. Să observăm mai întâi: dacă un necredincios în manifestările Duhului Sfânt sub formă de porumbel s-ar fi declarat discipol al lui Epicur, Democrit sau Aristotel, atunci cuvintele puse în gura personajului astfel înfățișat ar fi totuși potrivite. Dar adevărul este că înțeleptul Celsus nu a observat că a atribuit un astfel de discurs unui evreu care crede în evenimente și mai minunate conținute în scrierile profetice decât poveștile despre porumbel. Acestui evreu, care nu crede în (această) „ficțiune” și încearcă să o declare o imagine fantastică, oricine îi poate spune: Dar tu, dragul meu prieten, de unde poți obține tu însuți dovezi care să susțină faptul că Domnul Dumnezeu le-a vorbit lui Adam și Evei, și lui Cain, și lui Noe, și lui Avraam, și lui Isaac sau Iacov în felul în care conversațiile Sale cu acești oameni sunt consemnate în Scriptură? Pentru a avea dreptul să opun acestei istorii cu istoria, mă voi adresa evreului cu următoarea remarcă: „Și Ezechiel al tău a scris următoarele expresii: cerurile s-au deschis și am văzut vedenii ale lui Dumnezeu ”. Povestind exact despre aceasta (viziunea), el face următoarea adăugire la ea: Aceasta a fost vedenia asemănării slavei Domnului... și El (Domnul) mi-a zis ... Să presupunem că tot ce este scris despre Isus este o minciună, pentru că, după cum crezi tu, nu putem dovedi cu dovezi suficiente adevărul acelui eveniment, al cărui martor ocular și ascultător

a fost numai El singur, și pe lângă El doar celălalt care „a fost pedepsit”. Dar în acest caz, nu putem afirma cu mai mare drept că Ezechiel povestește și fenomene fantastice când spune: cerurile s-au deschis și așa mai departe? Și Isaia afirmă, de asemenea: Am văzut pe Domnul șezând pe un tron, înalt și înălțat... În jurul Lui stăteau Serafimi; fiecare dintre ei avea șase aripi”.etc. Cum poți dovedi că el a văzut-o cu adevărat? Cu toate acestea, toate acestea sunt un adevăr incontestabil pentru credința ta, evreule: crezi că toate acestea, prin acțiunea Duhului Divin (ἱπό θειοτέρου πνεύματος), nu au fost doar văzute (έωραμένοις) de către profet, ci și spuse și scrise (είρημένοις καί άναγεγραμμένοις). Și cine este mai vrednic de crezut: cel care afirmă că cerurile i s-au deschis și a auzit un glas, sau chiar cel care L-a văzut pe Domnul oștirilor stând pe un tron înalt și înălțat, adică Isaia și Ezechiel, sau Isus? Căci nicio faptă deosebit de importantă nu li se poate atribui, în timp ce faptele sublime ale lui Isus nu s-au manifestat doar în zilele în care era în trup, ci chiar și în ziua de azi puterea miraculoasă (δύναμις) a lui Isus continuă să influențeze convertirea și îmbunătățirea (morală) care are loc în viața celor care cred în Dumnezeu prin el. Și faptul că această schimbare a moravurilor depinde, de fapt, de puterea Sa miraculoasă (δυνάμει) este dovedit clar de următorul fapt. În timp ce - conform propriilor Sale cuvinte și mărturiei experienței - există o lipsă de lucrători și adunători ai recoltei de suflete, numărul acestor suflete este însă atât de mare încât sunt aduse de pretutindeni și adunate în aria lui Dumnezeu, adică în biserică.

XLIV. Și spun aceasta ca o respingere a evreului, nu deloc din dorința de a zdruncina credința în Ezechiel și Isaia - căci sunt creștin - ci doar cu scopul de a-l convinge, pe baza credințelor pe care el (evreul) le are în comun cu noi, că acesta (Isus) este mult mai vrednic de încredere decât aceia (profeții), când le-a povestit ucenicilor săi despre această viziune a sa și apoi - așa cum este firesc să presupunem - le-a spus ce fel de viziune a avut și ce fel de voce a auzit. Adevărat, s-ar putea obiecta că cei care au scris despre porumbel și vocea cerească nu au fost toți ascultătorii direcți ai lui Isus când a povestit despre aceste evenimente. Dar această minune, care s-a întâmplat în timpul botezului lui Isus, ar fi putut fi revelată scriitorilor Evangheliei de același Duh (πνεύμα) care i-a revelat lui Moise o poveste și mai veche, începând cu faptul creării lumii și terminând cu fapte din vremea lui Avraam, strămoșul său. De ce, așadar, s-au deschis cerurile, de ce i s-a arătat Duhul Sfânt (τό άγιον πνεύμα) lui Isus sub formă de porumbel și nu sub forma unui alt animal, să răspundă la toate aceste întrebări cel împodobit cu darul cunoscut sub numele de cuvântul înțelepciunii . Și nu este nevoie să discutăm acest lucru în acest caz: trebuie doar să-i arătăm lui Celsus că a eșuat complet în a-și instrui evreul să demonstreze cu astfel de discursuri improbabilitatea unui fapt care este chiar mai probabil decât obiectele propriilor sale convingeri (ale evreului).

XLV. Îmi amintesc odată, într-o dispută cu niște evrei considerați oameni înțelepți, în prezența multor martori a căror datorie era să judece disputa noastră, m-am exprimat astfel: „Dragi prieteni, explicați-mi: iată, în neamul omenesc sunt doi străini despre care s-au scris lucruri minunate, care întrec (legile) firii umane; mă refer la Moise, legiuitorul vostru, care a scris despre sine, și la Isus, învățătorul nostru, care nu a lăsat nicio scriere despre sine și despre care doar ucenicii săi au mărturisit în Evanghelii.” Pe ce bază, s-ar putea întreba cineva, sunt spuse cuvintele lui Moise ca adevăr și merită crezute, în ciuda faptului că egiptenii l-au calomniat ca pe un impostor care visa să facă minuni cu ajutorul

vrăjitoriei, în timp ce cuvintele lui Isus, dimpotrivă, sunt lipsite de încredere doar pentru că îl acuzați? Amândoi, de fapt, au martori pentru ei înșiși de la popoare: evreii mărturisesc despre Moise, iar creștinii acceptă ca adevărate minunile lui Isus, pe care ucenicii Săi le-au relatat în numele Său, fără a nega însă semnificația profetică a lui Moise și pe baza profeției sale, dovedind credința în lucrările lui Isus. Desigur, ne veți cere dovezi (ale credinței noastre) în Isus, dar apoi le veți oferi mai întâi ca justificare (a credinței voastre) în Moise, care a fost înaintea Lui: numai în acest caz vom spune atunci de ce credem în Isus. Dacă refuzați să îndepliniți această cerere și evitați să oferiți dovezi în favoarea credinței în Moise, atunci în acest caz vom acționa ca voi și nu ne vom dezvălui motivele. Da, recunoașteți că, de fapt, nu aveți nicio dovadă în favoarea lui Moise și ascultați dovezile noastre despre Isus pe baza legii și a profeților. Și ceea ce este uimitor este că mărturiile despre Isus, extrase din lege și profeți, dovedesc că Moise și profeții au fost într-adevăr profeți ai lui Dumnezeu.

XLVI. Legea și Profeții sunt pline de astfel de povești extraordinare, care seamănă foarte mult cu povestea consemnată (în Evanghelie) despre botezul lui Isus, în special povestea porumbelului și a vocii din cer. Și faptul că Duhul Sfânt a fost cel care a apărut atunci sub formă de porumbel, acest lucru, în opinia mea, este dovedit de acele minuni pe care le-a săvârșit Isus și pe care Celsus însuși le recunoaște atunci când le declară „săvârșite cu ajutorul cunoștințelor dobândite în Egipt”. Dar nu mă limitez doar la aceste minuni (ale lui Isus): în dreptate trebuie să mă îndrept și către acele minuni pe care le-au săvârșit Apostolii lui Isus. Căci nici măcar ei, fără ajutorul semnelor și minunilor, nu au putut să-i convingă pe oamenii cărora le-au predicat noi doctrine și noi instrucțiuni să abandoneze credința părinților și, cu pericole învecinate cu moartea, să le accepte instrucțiunile. Creștinii păstrează încă urme (ίχνη) ale Duhului Sfânt, care a apărut atunci sub formă de porumbel. Ei scot demoni, săvârșesc numeroase vindecări de boli și, uneori, prin voia Cuvântului (τού λόγου), chiar prevăd viitorul. Celsus, sau chiar evreul pe care îl scoate la discuție, să-mi ridiculizeze cuvintele, dar totuși trebuie să asculte: mulți chiar împotriva propriei voințe s-au convertit la creștinism, după ce un anumit spirit (πνεύματος τινος) și-a schimbat brusc părerea (τό ήγεμονικόν) atât de mult încât au abandonat complet ura față de Cuvânt (τόν λόγον) și au ajuns la punctul de a fi gata să moară pentru El, și aceasta pentru că (spiritul) atât în realitate, cât și în somn, nu a încetat să acționeze conform imaginației lor. Cunoaștem multe astfel de cazuri și, dacă le-am enumera, le-am oferi necredincioșilor un material din belșug pentru ridicol: este adevărat că noi înșine am fost martori și oculari ai unor astfel de cazuri, dar necredincioșii pot totuși crede că în acest caz am recurs la ajutorul fanteziei, urmând exemplul acelor oameni ale căror născociri ne sunt cunoscute. Dar Domnul, Care cunoaște locurile secrete ale inimilor noastre, poate mărturisi că vrem să confirmăm învățătura divină a lui Isus nu cu mărturii fictive, ci cu fapte numeroase și evidente. Întrucât persoana care își exprimă nedumerirea cu privire la povestea Scripturii despre pogorârea Duhului Sfânt peste Isus în formă de porumbel este evreu, trebuie să-i punem această întrebare: Dragă, cine este acesta care zice în Isaia: „ Și acum, Domnul Dumnezeu și Duhul Lui M-au trimis?” În această zicere, deși este greu de înțeles: Tatăl L-a trimis pe Isus împreună cu Duhul Sfânt sau Tatăl L-a trimis pe Hristos și pe Duhul Sfânt; dar cea de-a doua (înțelegere) este cu siguranță corectă. Și acum, având în vedere faptul că Mântuitorul a fost trimis mai întâi și apoi Duhul Sfânt pentru ca profeția profetului să se împlinească; având în vedere și faptul că

împlinirea profeției trebuia să devină cunoscută generațiilor următoare: ucenicii lui Isus au consemnat acest eveniment.

XLVII. Celsus, în persoana unui evreu pe care l-a prezentat, este într-o oarecare măsură de acord cu recunoașterea faptului botezului lui Isus de către Botezător. Având în vedere acest lucru, doresc să-i atrag atenția și asupra împrejurării că un scriitor care a trăit puțin mai târziu decât Ioan și Isus, vorbește despre Ioan Botezătorul și botezul său pentru iertarea păcatelor. Mă refer la Josephus, care în cartea a XVIII-a din „Antichitățile evreilor" (Ιουδαϊκής άρχαιολογίας) mărturisește că Ioan a botezat și a proclamat iertarea păcatelor celor care au primit botezul de la el. Adevărat, el, la rândul său, nu-l recunoaște pe Isus ca fiind Hristosul și, atunci când este angajat în rezolvarea problemei cauzei căderii Ierusalimului și a distrugerii templului, nu vede această cauză - așa cum ar fi trebuit să o facă - în intrigile împotriva lui Isus din partea poporului (evreu), întrucât (evreii) au fost cei care l-au ucis pe Hristosul prezis de profeți, dar, în același timp, ca și cum fără să observe, se apropie semnificativ de adevăr, deoarece spune că toate aceste evenimente li s-au întâmplat evreilor ca pedeapsă pentru uciderea lui Iacov cel Drept, care era fratele lui Isus, numit Hristos. Pavel, adevăratul ucenicul al lui Isus, vorbește despre acest Iacov, spunând că l-a văzut (și s-a obișnuit să-l cunoască) ca fratele Domnului, care merita acest nume nu numai pentru că era înrudit prin sânge cu Isus și nu pentru că a primit aceeași educație cu el, ci, mai presus de toate, pentru că avea o legătură morală și spirituală cu el (συγγενές διά τό ήθοσ καί τόν λόγον). Dacă așadar scriitorul menționat spune că Ierusalimul a fost adus în pustiire din cauza lui Iacov, atunci de ce să nu se spună pe motive mai rezonabile că aceasta (nenorocirea cu Ierusalimul) s-a întâmplat din cauza lui Iisus Hristos? Mai mult, Divinitatea Sa este mărturisită de atâtea comunități creștine (έκλησίαι), care s-au întors de la abisul viciilor, s-au agățat de Creator și oferă totul pentru a-I fi pe plac.

XLVIII. Chiar dacă evreul nu se prezintă în apărarea lui Ezechiel și Isaia, după ce i-am reprezentat (pe acești profeți) ca executori ai aceleiași lucrări (împreună cu creștinii) și pentru poveștile (evanghelice) despre cerurile care se deschid deasupra lui Isus și vocea auzită de El, am găsit o asemănare cu poveștile consemnate în cărțile lui Ezechiel, Isaia sau ale unui alt profet: vom încerca totuși, pe cât putem, să stabilim sensul (aceste evenimente). Spunem: toți cei care recunosc Providența (πρόνοιαν) au o convingere fermă că mulți în somn, uneori cu o claritate completă, alteori într-o formă voalată, primesc viziuni care au legătură cu lucruri divine sau cu unele fenomene viitoare ale vieții. Dacă este așa, atunci poate exista vreo îndoială că puterea călăuzitoare a sufletului (τό ήγεμονικόν), care are puterea de a crea imagini în timpul somnului, poate crea și astfel de viziuni în starea de veghe, care sunt utile fie pentru cel care le creează, fie pentru cei care aud despre ele de la el? Și așa cum într-un vis ni se pare că auzim și primim stimularea organului auditiv și vedem prin ochi - deși în realitate impresiile sunt experimentate doar de minte (τού ήγεμονικοϋ), ochii și urechile trupești nu sunt deloc stimulate; în același fel nu se poate nega că ceva similar s-a întâmplat și cu profeții, când se spune despre ei în Scripturi că au văzut anumite fenomene extraordinare, au auzit cuvintele Domnului, au văzut cerurile deschise. Cât despre mine, cu siguranță nu cred că cerul sensibil s-a deschis și substanța sa revelată (σώμα) a fost împărțită așa cum a scris Ezechiel. Nu ar trebui acceptată aceeași (explicație) de către oricine ascultă cu prudență

poveștile evanghelice din viața Mântuitorului, deși o astfel de (explicație) poate servi drept ispită pentru oamenii simpli, care în marea lor simplitate mișcă lumea și sfâșie în bucăți o substanță atât de mare unită (σώμα) a întregului cer.

Cine privește mai adânc în astfel de (fenomene) va spune: există un anumit fel special de simț divin (αίσθήσεως), așa cum o exprimă Scriptura - un astfel de simț, la care numai cei fericiți sunt participanți, așa cum spune și Solomon: veți găsi simțul (αΐσθησιν) lui Dumnezeu . Acest simț are diferite tipuri: văzul (όρασις), care are capacitatea de a contempla (βλέπειν) lucrurile care ocupă o poziție superioară în comparație cu entitățile trupești: acestora le revin toate cele în care se revelează heruvimii sau serafimii; auzul (άκοή), capabil să perceapă sunete care au o origine extra-aerică; gustul (γεύσις), adaptat la primirea pâinii vii care coboară din cer și dă viață lumii; mirosul (όφρησις), capabil să perceapă toate aceste lucruri, drept urmare - așa cum spune Pavel - devenim mireasma lui Hristos pentru Dumnezeu ; atingere (άφή), cum o poseda Ioan, care spunea că a mânuit Cuvântul vieții cu mâinile sale . Fericiții profeți au primit acest simț divin (αΐσθησιν) - și pentru ei însemna: să vadă într-un mod divin (θείως), să audă într-un mod divin și să guste în același mod (într-un mod divin), au mirosit cu un simț nesensibil, dacă se poate spune așa, au intrat în contact cu Cuvântul (τού λόγου) prin credință atât de mult încât Cuvântul s-a revărsat asupra lor și le-a adus vindecare. În acest fel au contemplat și lucrurile despre care au scris că ei înșiși le-au văzut; în acest fel au auzit cuvintele despre care au relatat în narațiunile lor că le-au auzit; În acest fel au experimentat și toate celelalte lucruri similare, cum ar fi ceea ce au scris, spunând că au mâncat sulul cărții care le-a fost dat . În același fel, Isaac a simțit mirosul care venea din veșmintele divine ale fiului său și i-a dat o binecuvântare spirituală, însoțită de cuvintele: „ Iată, mirosul fiului meu este ca mirosul unui câmp (plin) pe care Domnul l-a binecuvântat” . În același fel, mai degrabă într-un mod spiritual (νοητώς) decât într-un mod sensibil (αίσθητώς), Isus l - a atins pe lepros, pentru a-l curăța în două feluri, după cum cred: și anume, pentru a-l elibera, așa cum interpretează majoritatea, nu numai de lepra trupească printr-o atingere trupească, ci și de o altă lepră prin atingerea sa cu adevărat divină. În același sens trebuie să înțelegem afirmația Scripturii: Ioan a mărturisit, zicând: «Am văzut Duhul coborându-se din cer ca un porumbel și a rămas peste El. Eu nu-L cunoșteam; dar Cel ce m-a trimis să botez cu apă mi-a zis: «Peste cine vezi Duhul coborându-se și rămânând peste El, Acesta este Cel ce botează cu Duhul Sfânt». Și eu am văzut și am mărturisit că Acesta este Fiul lui Dumnezeu.Cerurile s-au deschis peste Isus și atunci nimeni în afară de Ioan, conform mărturiei Scripturii, nu a văzut cerurile deschise. Dar chiar aceste ceruri le-a prezis Mântuitorul ucenicilor Săi, care în viitor aveau să fie martori oculari ai aceluiași eveniment; El le-a zis: Adevărat, adevărat vă spun că de acum încolo veți vedea cerul deschis și pe îngerii lui Dumnezeu suindu-se și coborându-se peste Fiul omului . Și exact în același fel a fost răpit Pavel până în al treilea cer, după ce îl văzuse mai înainte deschis, pentru că și el era ucenicul lui Isus. Totuși, răspunsul la întrebarea: de ce spune Pavel: dacă în trup (s-a întâmplat asta) nu știu, dacă în afara trupului nu știu: Dumnezeu știe, - în acest caz nu intră în sarcina noastră.

La raționamentul (meu) doresc să adaug următorul lucru: conform lui Celsus, „Însuși Isus a povestit cum s-a deschis cerul și cum Duhul Sfânt în chip de porumbel a coborât peste El la Iordan, deși Scriptura nu menționează nimic despre acest fapt, nu menționează că El

Însuși a spus despre această viziune a Sa". Dar nobilul om nu a observat că de la Cel care a spus despre viziunea de pe Munte (Măslini): să nu spuneți nimănui despre această viziune până când Fiul Omului nu va învia din morți , și nu ne putem aștepta să le spunem ucenicilor ceea ce Ioan a văzut și a auzit la Iordan. Întreaga viață a lui Isus indică faptul că El a evitat să vorbească despre Sine Însuși. De aceea El declară: Dacă Eu mărturisesc despre Mine Însumi, atunci mărturia Mea nu este adevărată . Întrucât El a evitat să vorbească despre Sine Însuși, întrucât a vrut să arate prin faptele Sale mai degrabă decât prin cuvintele Sale că El era Hristosul, evreii I-au pus această întrebare: Dacă Tu ești Hristosul, spune-ne clar . Iar evreul, vorbind în persoana lui Celsus, referitor la evenimentul pogorârii Duhului Sfânt în formă de porumbel, îl mustră pe Iisus cu aceste cuvinte: „Tu singur vorbești despre acest (eveniment), și în sprijinul mărturiei tale ai un singur martor în persoana unui om condamnat ca tine." La aceste cuvinte (ale adversarului nostru) trebuie remarcat că și în acest caz el i-a atribuit evreului discursuri complet străine personalității sale. La urma urmei, evreii nu indică nicio legătură între Ioan și Iisus și, în special, nu văd nicio asemănare între condamnarea lui Ioan și a lui Iisus. Astfel, și aici, cel care se laudă cu omniscienta sa trebuie să fie convins de necunoaștere a cuvintelor pe care ar fi trebuit să le pună în gura evreului în disputa sa cu Iisus.

XLIX. După aceasta, nu știu de ce, cred eu, el omite în mod deliberat un aspect foarte important al chestiunii despre Isus, și anume, că profeții evrei, în special Moise și acei (profeți) care au trăit după Moise și chiar înaintea lui, au prezis despre el. Cred că (Celsus) face acest lucru pentru că este imposibil să spunem ceva care să dovedească poziția (sa) conform căreia nici evreii, nici toate aceste numeroase secte nu ar dori profeții despre Isus. Se poate presupune, totuși, că Celsus nici măcar nu știa despre profețiile despre Isus. Într-adevăr, dacă ar fi știut din cuvintele creștinilor că mulți profeți au prezis venirea Mântuitorului, atunci nu ar fi pus în gura evreului pe care l-a scos astfel de discursuri care ar fi fost mai potrivite în gura unui samaritean sau a unui saducheu; atunci evreul său, scos la iveală ca personaj, nu ar fi afirmat: „Dar profetul meu a spus odată în Ierusalim că va veni Fiul lui Dumnezeu, Judecătorul celor drepți și răzbunătorul celor nedrepți." A profețit vreun profet despre Hristos? La urma urmei, doar samaritenii și saducheii, care acceptă doar cărțile lui Moise, pot afirma că profețiile despre Hristos se limitează la acele cărți (ale lui Moise). Și profeția nu a fost rostită în Ierusalim, pentru că pe atunci, în vremea lui Moise, nu era încă cunoscută nici măcar pe nume. Ar fi bine, așadar, dacă toți denunțătorii doctrinei (creștine) (precum Celsus) ar fi ignoranți nu numai înțelesul (πραγμάτων), ci și în simpla literă a Scripturii și ar denunța creștinismul în așa fel încât discursul lor să nu aibă nici măcar o putere de convingere trecătoare, care ar putea îndepărta credincioșii nestatornici și trecători nu numai de la credință, ci și de la puțina credință. Cât despre evreu, el nici măcar nu ar putea spune că „vreun profet a vorbit despre venirea Fiului lui Dumnezeu"; căci aceasta în limba (evreilor) înseamnă că „Hristosul (Mesia) lui Dumnezeu va veni". Cel puțin, evreii ne întreabă adesea despre Fiul lui Dumnezeu în sensul că se presupune că nu există așa ceva și niciun profet nu a prezis despre El. Dar noi, în orice caz, nu afirmăm că se presupune că nu există profeții despre Fiul lui Dumnezeu; vrem doar să spunem că cuvintele: „profetul meu a spus odată la Ierusalim că Fiul lui Dumnezeu va veni" (Celsus) au fost atribuite complet nepotrivit unui evreu care nu recunoaște astfel de (profeții).

L. Apoi (Celsus subliniază) că profeții ar fi vorbit despre Isus doar atât, că el este Judecătorul celor drepți și răzbunătorul celor răi și nu au menționat locul nașterii sale, nici suferințele pe care le-a suferit din partea evreilor, nici învierea sa, nici minunile pe care le-a săvârșit. Apoi îl întreabă (pe Isus): „Dar de ce, într-adevăr, această profeție se aplică la tine, mai degrabă decât la mii de alții care au trăit după (această) profeție?" Dorind să fie convingător în argumentul că această profeție se poate aplica și altora, el aduce în față - nu știu de ce - o astfel de mărturie că „fanaticii și oamenii care au ajuns la frenezie pretind că sunt Fiul (Fiii) lui Dumnezeu, care au coborât din ceruri". Noi, din partea noastră, nu găsim nicăieri o poveste că ceva similar s-ar fi întâmplat printre evrei. Având în vedere aceasta (obiecția lui Celsus), trebuie spus mai întâi că numeroși profeți au rostit profețiile despre Hristos în multe feluri diferite: unii sub forma unor ziceri ascunse (δί αίνιγμάτων), alții sub forma unor similitudini (δί άλληγορίας) sau în alt mod, iar unii chiar sub forma unor cuvinte clare și distincte (αύτολεξεί). Și întrucât (Celsus) în discursul următor, cu îndrăzneală și cu intenție rea, sub forma unui evreu pe care l-a adus, se adresează credincioșilor din popor (al evreilor) cu cuvintele că „profețiile care se referă la Hristos pot fi adaptate la alte circumstanțe", trebuie să citățm aici cel puțin câteva (profeții) dintre multe. Și dacă cineva dorește, să spună ceva convingător pentru a respinge aceste profeții - ceva care ar putea îndepărta de la credință chiar și pe cei care cred după propria lor înclinație a inimii (έντρεχώς).

LI. Astfel, se prezice despre locul nașterii lui Isus că liderul va veni din Betleem. Profeția spune astfel: Și tu, Betleem Efrata, măcar că ești mic între miile lui Iuda, din tine Îmi va ieși Cel ce va fi conducător în Israel, a cărui ieșire este din vremuri străvechi, din zilele veșniciei. Această profeție nu poate fi atribuită vreunui dintre fanatici, așa cum o exprimă evreul la Celsus, sau vreunui dintre cei care au ajuns la punctul nebuniei, sau vreunui dintre cei care spun că au venit de sus, decât dacă se dovedește clar că unul sau altul dintre ei este cu adevărat din Betleem sau a venit de acolo pentru a conduce poporul, așa cum poate spune oricine altcineva. Să presupunem că cineva dorește să obțină confirmarea nașterii lui Isus în Betleem într-un alt mod, independent de profeția lui Mica și de povestea scrisă de ucenicii lui Isus în Evanghelii: o astfel de persoană poate observa că, în conformitate cu povestea evanghelică a nașterii Sale, însăși peștera din Betleem indică locul unde S-a născut, iar ieslea peșterii mărturisește locul unde a fost înfășurat. În acele locuri, tradiția acestui eveniment este încă vie, este cunoscut chiar și de dușmanii credinței că Isus, pe care creștinii Îl cinstesc și de care se minunează, s-a născut în acea peșteră. Cred chiar că, chiar înainte de venirea lui Hristos, marii preoți și cărturarii poporului (ai evreilor), având în vedere claritatea și evidenta profeției, au învățat că Hristos se va naște în Betleem. Și această învățătură a ajuns la urechile multor evrei. De aceea, Irod, așa cum relatează Evanghelia, a primit de la ei răspunsul la întrebarea sa adresată marilor preoți și cărturarilor evrei, că Hristos trebuie să se nască în Betleem, țara Iudeii , de unde provenea David. De asemenea, în Evanghelia după Ioan citim că evreii spuneau că Hristos trebuie să se nască în Betleem, cetatea lui David. Dar după venirea lui Hristos (evreii) au început să-și folosească toate eforturile pentru a spulbera zvonul despre El, despre nașterea Lui de sus, așa cum fusese prezisă de profeți, și prin aceasta au realizat faptul că au alungat această învățătură din (mințile) oamenilor. Și chiar prin acest lucru s-au arătat într-o oarecare măsură frați vrednici ai celor (evrei) care i-au convins pe

soldații care erau de pază la mormânt și care au văzut învierea Lui din morți și au vestit-o, să spună celor ce erau acolo: Spuneți că ucenicii Lui au venit noaptea și L-au furat pe când dormeam noi. Și dacă vestea aceasta va ajunge la dregător, îl vom convinge și vă vom scăpa de necaz .

LII. Este dificil să depășești dragostea pentru controverse și prejudecăți. Acestea produc faptul că oamenii care sunt impregnați de ele nu vor să observe nici măcar lucrurile evidente, ca nu cumva să aibă ocazia să piardă convingeri care au devenit obișnuite pentru ei și care le-au dat sufletelor anumite calități definite. Este mai ușor pentru o persoană să piardă orice obicei - deși acest lucru, desigur, este dificil - decât să abandoneze tot ceea ce privește convingerile (δόγματα). Nu este ușor să te rupi de lucrurile cu care te-ai obișnuit; astfel, este reticent să te desparți de o casă, un oraș, un sat, de oamenii cu care te-ai obișnuit: simți o predispoziție specială față de acestea. Această împrejurare a fost motivul pentru care mulți dintre evreii din acea vreme nu au vrut să vadă profețiile și minunile evidente săvârșite de Isus, nu au vrut să cunoască suferințele pe care, conform Scripturii, le-a îndurat. Și faptul că natura umană este astfel constituită încât are toate aceste puncte slabe, poate fi evident mai ales pentru cei care înțeleg cu câtă dificultate abandonează oamenii convingerile pe care le-au primit de la strămoșii și concetățenii lor și în care s-au întemeiat, în ciuda rușinii și insignifianței lor. Nu este ușor, așadar, să convingi un egiptean să trateze moștenirea tatălui său cu dispreț, să înceteze să mai considere un animal lipsit de rațiune ca fiind Dumnezeu, astfel încât să nu îndrăznească să moară mai degrabă decât să mănânce o bucată de carne de la un astfel de animal. Dacă am zăbovit puțin mai mult asupra investigării acestei chestiuni și, în discutarea ei, am fost relativ mult timp în examinarea profeției care vorbește despre Betleem, atunci în acest caz, credem că am făcut-o din necesitate, din dorința de a ne apăra împotriva unor oameni care ar putea spune și următoarele: „Dacă printre profețiile cunoscute evreilor existau unele clare (profeții) despre Isus, atunci de ce nu au acceptat evreii învățătura Lui după venirea Lui, de ce nu au intrat pe acea cale bună pe care Isus le-a arătat-o?” Desigur, niciunul dintre noi nu ar trebui să exprime astfel de calomnii în fața credincioșilor, deoarece este evident că astfel de argumente (λόγοι) sunt aduse despre credința în Isus, care nu pot fi disprețuite în mod frivol de către cei care au învățat să le respecte.

LIII. Dacă pare necesar, vom adăuga cu bucurie o a doua profeție, care se referă în mod clar la Isus. Aceasta este profeția care a fost scrisă de Moise cu mulți ani înainte de venirea lui Isus. El spune că Iacov, înainte de moartea sa, a profețit fiecăruia dintre fiii săi, iar lui Iuda, printre altele, a spus următoarele: Sceptrul nu se va depărta de Iuda, nici legiuitorul din mijlocul coapselor lui, până va veni Șilo . Citind această profeție, care în realitate este mult mai veche chiar și decât Moise - deși un necredincios, desigur, ar putea crede că a fost rostită de Moise însuși - ne putem întreba doar cum a putut Moise să prezică că regii lui Iuda, când existau douăsprezece triburi în rândul poporului evreu, vor proveni din tribul lui Iuda și vor domni peste popor. Acesta este motivul pentru care întregul popor (evreu) a primit numele de evrei, fiind astfel omonimi ai tribului regal. În al doilea rând, cititorul care nu are prejudecăți se poate mira de cum, în timp ce prezice originea prinților și conducătorilor poporului din semința lui Iuda, profetul a stabilit în același timp limita puterii sale în cuvintele: Sceptrul nu se va depărta de Iuda, nici

legiuitorul din mijlocul coapselor lui, până va veni Șilo și la El va fi ascultarea poporului. Într-adevăr, Unsul (ó Χριστός) lui Dumnezeu a venit, Căruia îi aparține ceea ce a fost pus deoparte, sceptrul despre Care vorbesc făgăduințele lui Dumnezeu. Și, evident, numai Lui îi este ascultarea poporului , a tuturor celor care au trăit înainte de El și, voi spune cu îndrăzneală, au fost după El. Căci din toate neamurile au venit cei care au crezut în Dumnezeu prin El și neamurile și-au întemeiat nădejdea în Numele Lui, după cuvântul lui Isaia, care a zis: În Numele Lui se vor încrede neamurile . Căci El a fost Cel care le -a spus prizonierilor - căci fiecare este legat de lanțurile păcatelor sale - ieșiți , iar celor care sunt în ignoranță (le-a poruncit) să iasă la lumină. Toate acestea au fost prezise și de profet în următoarele cuvinte: Și voi face cu tine un legământ al poporului, ca să dai înapoi țara, să dai înapoi moștenitorilor moștenirile pustiite, să le spui prizonierilor: „Ieșiți” și celor din întuneric: „Arătați-vă ”. Și ar trebui să ne îndreptăm atenția asupra faptului că la venirea Lui în persoana credincioșilor cu inimă simplă peste fața întregului pământ s-a împlinit următoarea profeție: Vor paște pe lângă drumuri și pe toate dealurile vor fi turmele lor .

LIV. Celsus, care pretinde că cunoaște toată doctrina noastră, Îl calomniază pe Mântuitor pentru suferințele Sale, ca și cum „Tatăl nu ar fi vrut să-I vină în ajutor în aceste suferințe și El Însuși nu ar fi fost în stare să-Și ofere acest ajutor”. În această privință, trebuie ținut cont de faptul că suferințele, precum și cauza lor, au fost prezise de profeți: moartea Sa pentru oameni și chinurile pe care le-a îndurat, la care a fost condamnat, au fost de folos oamenilor. De asemenea, a fost prezis că națiunile păgâne, care nu aveau nici măcar profeți, vor ști ceea ce nu auziseră . S-a spus că El se va arăta într-o formă de umilință , conform ideii oamenilor. Așa scrie pasajul: Iată, robul Meu va prospera, va fi înălțat și va fi mare. Pe măsură ce mulți s-au uimit de Tine, așa a fost sfios chipul Lui mai mult decât al oricărui om și înfățișarea Lui mai mult decât a fiilor oamenilor. Așa va uimi El multe neamuri; împărații își vor închide gura înaintea Lui, căci vor vedea ce nu li s-a spus și vor înțelege ce n-au auzit. (Doamne!) Cine a crezut în vestea noastră și cui i s-a descoperit brațul Domnului? Căci El a crescut înaintea Lui ca o odraslă fragedă, ca o rădăcină dintr-un pământ uscat; n-are nici formă, nici frumusețe; L-am văzut și n-avea nicio frumusețe ca să-L dorim. El era disprețuit și părăsit de oameni, un om al durerilor și obișnuit cu suferința; și Ne-am ascuns fețele de El; era disprețuit și nu L-am ținut în seamă. Cu siguranță, El a purtat necazurile noastre și a luat asupra Lui necazurile noastre; totuși L-am socotit aspru, lovit de Dumnezeu și smerit. Dar El a fost rănit pentru fărădelegile noastre, a fost zdrobit pentru nelegiuirile noastre; pedeapsa care ne-a adus pacea a fost peste El și prin rănile Lui am fost vindecați. Noi toți am rătăcit ca niște oi, fiecare ne-am întors pe calea lui; și Domnul a făcut să cadă asupra Lui nelegiuirea noastră a tuturor. A fost asuprit, dar a fost smerit și nu și-a deschis gura; a fost dus ca o oaie la junghiere și ca un miel mut înaintea celor ce-l tund. A fost luat din închisoare și de la judecată: și cine va vesti neamul lui? Căci a fost izgonit din țara celor vii, pentru fărădelegile poporului Meu a fost lovit .

LV. Îmi amintesc cum odată, într-o conversație cu evrei considerați mari învățați, am subliniat chiar aceste profeții. Adversarul meu evreu mi-a obiectat cu privire la aceste profeții, spunând că trebuie înțelese în aplicarea la întregul popor, care era împrăștiat și afectat, pentru ca, prin dispersarea evreilor printre restul națiunilor, să se poată câștiga

mulți noi mărturisitori ai credinței. În acest sens, el a explicat cuvintele: Fața Lui era atât de denaturată mai mult decât a oricărui om și înfățișarea Lui mai mult decât a fiilor oamenilor!, precum și cuvintele: Ei vor vedea ce nu li s-a spus și, în final, cuvintele: Un om al durerilor, obișnuit cu durerea . În acest caz, în timpul disputei, au fost avansate multe motive pentru a dovedi că aceste profeții se referă la un individ și că sunt explicate incorect de ele în aplicarea la întregul popor. I-am întrebat cine este El care a spus: El a luat slăbiciunile noastre și a dus durerile noastre și, mai departe: El a fost rănit pentru fărădelegile noastre, El a fost zdrobit pentru nelegiuirile noastre. Cine a fost, de asemenea, El care a spus: Și prin rănile Lui suntem vindecați ? Este clar că profetul, care a prevăzut viitorul și, sub inspirația Duhului Sfânt, îl pune din nou în gura celor care vorbesc, vorbește despre cei care erau în păcate și au fost vindecați prin suferințele Mântuitorului - nu contează dacă aceștia sunt oameni care provin din poporul evreu sau aparțin numărului neamurilor. Mai mult, în opinia noastră, următoarele cuvinte ale zicalei citate au prezentat în mod special o mare dificultate pentru ei: Din cauza nelegiuirii poporului meu, El a fost dus la moarte. Căci dacă această profeție trebuie să fie adresată oamenilor, așa cum doresc ei, atunci cum se poate spune că a fost dus la moarte pentru păcatele poporului lui Dumnezeu, dacă nu cumva este o persoană separată de poporul lui Dumnezeu, ci este una cu ei? Cine altul, așadar, în afară de Iisus Hristos, poate fi Acela prin a cărui rană am fost vindecați, noi, cei care credem în El, care a răsturnat stăpâniile și puterile care ne-au înrobit și le-a făcut de spectacol prin îndrăzneala Sa pe lemn? Nu este sarcina noastră aici să explicăm această profeție în toate părțile ei separate și să nu lăsăm nimic neexplicat în ea. Cred că m-am oprit deja asupra ei oarecum, desigur, din necesitate, având în vedere discursul (acuzator) pe care îl rostește evreul adus în discuție de Celsus.

LVI. Atât Celsus, cât și evreul care a fost adus înaintea lui, precum și toți cei care nu cred în Isus, au trecut cu vederea faptul că profețiile vorbesc despre o dublă venire a lui Hristos - o primă, unită cu slăbiciunile omenești și lipsită de glorie, pentru ca prin felul său de viață printre oameni, lui Hristos să i se arate calea care duce la Dumnezeu, astfel încât niciun om să nu se poată justifica pentru felul său de viață prin ignorarea judecății viitoare; - și o a doua venire, glorioasă și exclusiv divină, când nicio slăbiciune umană nu va fi unită cu Dumnezeirea. A cita toate aceste profeții ar necesita mult timp. În acest caz, va fi suficient dacă vom folosi doar profeția Psalmului 44, a cărui scriere, apropo, are această denumire: „Cântecul Preaiubitului”. În acest psalm (Hristos) este numit în mod clar Dumnezeu în următoarele cuvinte: Har este turnat din gura ta, de aceea Dumnezeu te-a binecuvântat pe vecie. Încinge-ți sabia pe coapsă, o, Puternicule, cu slava și frumusețea ta. Și cu această podoabă a ta, grăbește-te să te sui în car, pentru adevăr, blândețe și dreptate; și dreapta ta îți va arăta lucruri minunate. Săgețile Tale sunt ascuțite ; neamurile vor cădea înaintea ta; ele sunt în inima vrăjmașilor Împăratului . Fii atent la cuvintele care urmează, unde El este numit Dumnezeu. Acolo se spune: Tronul Tău, Dumnezeule, este în veci de veci; sceptrul împărăției Tale este un sceptrul dreptății. Ai iubit dreptatea și ai urât nelegiuirea: de aceea Dumnezeu, Dumnezeul tău, te-a uns cu untdelemnul bucuriei, mai presus de tovarășii tăi . Observă cum profetul își îndreaptă cuvintele către Dumnezeu, despre care spune că tronul Lui dăinuie în veci și că sceptrul dreptății este sceptrul împărăției Sale și cum profetul spune în același timp că acest Dumnezeu este uns de Dumnezeu, care este Dumnezeul Său, că El este uns pentru că a

iubit dreptatea și a urât nelegiuirea mai mult decât toți tovarășii Săi. Și îmi amintesc cum un evreu, considerat un om învățat, a fost profund nedumerit de acest discurs. Stând în fața lui, nedumerit, el, conform simțului său evreiesc, a dat acest răspuns. În opinia sa, cuvintele: Tronul Tău, Dumnezeule, dăinuie veșnic; sceptrul dreptății este sceptrul Împărăției Tale, sunt rostite de profet cu referire la Dumnezeul Atotputernic; iar cuvintele: Tu ai iubit dreptatea și ai urât nelegiuirea: de aceea Te-am uns, Dumnezeule, Dumnezeul Tău, și așa mai departe, sunt rostite cu referire la Hristos.

LVII. Evreul Celsus obiectează în continuare, adresându-se Mântuitorului: „Dacă spui că orice om născut după gândul lui Dumnezeu este Fiul lui Dumnezeu, atunci cum te deosebești de altul?" La aceasta spunem că fiecare este cu adevărat fiu al lui Dumnezeu, dacă numai el, așa cum s-a exprimat Pavel, nu se mai lasă călăuzit de frică, ci alege virtutea de dragul ei înșiși. Dar între un astfel de om, care este numit fiul lui Dumnezeu pentru virtuțile sale, și Isus, există o mare și enormă diferență. Căci Isus este, ca să spunem așa, izvorul și rădăcina (filierii) unor astfel de oameni. Iată cum se citește acest pasaj la Pavel: „N-ați primit iarăși duhul robiei, ca să trăiți în frică, ci ați primit Duhul înfierii, prin care strigăm: «Ava, Tată !». Atunci împotriva lui Isus se vor ridica mulți cu o acuzație - așa cum o exprimă evreul la Celsus - unii dintre aceia (oamenii) care susțin că, de fapt, tot ce a fost considerat o profeție despre Isus a fost spus cu privire la ei." Nu știm de fapt dacă Celsus a cunoscut astfel de oameni care, după venirea lor în lume, au exprimat dorința de a face fapte similare cu cele ale lui Isus și, în același timp, s-au numit fii ai lui Dumnezeu sau puterea lui Dumnezeu. Dar din dragoste pentru adevăr, supunând examinării tot ce privește toate detaliile (obiecțiile), noi, la rândul nostru, vom spune că înainte de nașterea lui Hristos printre evrei a trăit cu adevărat Teudas, care s-a prezentat ca fiind ceva mare. Dar după moartea lui, toți pe care i-a amăgit au fost risipiți. Și după aceasta, în zilele în care se făcea recensământul poporului, dacă nu mă înșel, când Isus era pe cale să se nască, un anume Iuda Galileeanul a atras mulți oameni poporului evreu după el prin înțelepciunea sa, pe care o presupuneau că este în el, și prin noutatea faptelor pe care se gândea să le facă. Dar imediat ce a fost executat, învățătura sa a dispărut și ea, și doar foarte puțini oameni, și, în plus, complet needucați, i-au rămas credincioși. Și după vremea lui Hristos, Dositei Samariteanul a vrut să-i convingă pe samariteni că el era acel Hristos despre care profețise Moise și, se pare, a reușit să-i încline pe unii la învățătura sa. În acest caz, este foarte potrivit să ne amintim de cuvântul înțelept al lui Gamaliel, despre care citim în Faptele Apostolilor, că aceia (persoanele menționate mai sus) nu aveau nimic în comun cu făgăduința (lui Hristos), deoarece nu erau nici fii, nici puteri ale lui Dumnezeu, și numai Hristos Isus era cu adevărat Fiul lui Dumnezeu. Și Gamaliel a spus astfel: Căci dacă această întreprindere și această lucrare este de la oameni, nu se va ajunge la nimic; - într-adevăr, nu s-a ajuns la nimic după ce au murit - dar dacă este de la Dumnezeu, atunci nu o puteți aduce la nimic; luați seama să nu fiți găsiți dușmani ai lui Dumnezeu . Simon Magul Samariteanul a vrut, de asemenea, să atragă pe unii cu vrăjitoria sa.... Și într-adevăr, el a înșelat atunci, dar acum numărul ucenicilor săi pe întreg pământul, după părerea mea, nu ajunge nici măcar la treizeci (de persoane) - poate am spus chiar mai mulți decât sunt în realitate. Sunt foarte, foarte puțini - și numai în Palestina - dar în restul lumii, unde dorea să-și găsească glorie, numele său este complet necunoscut. Dacă este păstrat de unii, este exclusiv datorită Faptelor

Apostolilor . El le datorează creștinilor faptul că aceștia încă vorbesc despre el; dar faptul în sine a mărturisit deja că nu era nimic divin în Simon.

LVIII. După aceasta, evreul din Celsus, înlocuind magicienii Evangheliei cu caldeenii, afirmă că, chipurile, „la cuvântul lui Isus, caldeenii, îndemnați de nașterea Lui, au ajuns să I se închine ca Dumnezeu pe când era încă un prunc și au raportat acest (eveniment) lui Irod tetrarhul, care a trimis să omoare copiii născuți atunci, gândindu-se astfel să-l omoare pe acest (prunc) Isus împreună cu ei, de teamă că El, ajungând la maturitate, va ocupa împărăția". Acordați atenție în acest caz ignoranței acestui om: nu poate distinge magicienii de caldeeni, nu vede diferența în natura prezicerilor și, prin urmare, distorsionează povestea Evangheliei. Nici măcar nu știu de ce a tăcut de fapt despre îndemnul magilor (de a veni la Isus) și nu a spus că motivul motivant pentru ei a fost steaua pe care - așa cum se spune în Scriptură - au văzut-o la răsărit. Să vedem acum ce trebuie răspuns la aceasta. Credem că steaua pe care au văzut-o în est era nouă și complet diferită de stelele obișnuite - cele care sunt situate fie pe sfera fixă (ἐν τή ἁπλανεί), fie în straturile inferioare ale sferei (celeste). Dimpotrivă, era de genul stelelor care apar temporar și sunt numite comete (κομήται) sau dokide (δοκίδες), sau pogonia (πωγωνίαι), sau măduve (πίθοι), sau au alte nume pe care grecii le dau în funcție de aspectul lor diferit. Pentru a explica acest fenomen (al stelei), prezentăm următoarea considerație.

LIX. Se observă în mod obișnuit că la venirea unor evenimente mari și a unor schimbări extraordinare pe pământ, apar stele de acest fel, care semnifică fie schimbări de împărății, fie venirea războaielor, fie alte accidente care se pot întâmpla în rasa umană, care de obicei zguduie relațiile pământești. În lucrarea stoicului Hairemon despre comete citim cum cometele sunt uneori chiar vestitoare ale venirii unor evenimente vesele; și pentru a dovedi acest lucru, el oferă mai multe exemple. Dacă, așadar, la apariția unor noi împărății și la alte evenimente importante din lume, apar comete sau alte stele de un fel similar, atunci ce este de mirare dacă apariția unei stele a însoțit nașterea Celui care urma să aducă o reînnoire (καινοτομείν) în rasa umană și să-Și proclame învățătura nu numai evreilor, ci și grecilor și numeroaselor triburi barbare? Nu pot spune, de fapt, că există vreo profeție cu privire la comete, că o cometă sau alta ar trebui să apară pentru un regat sau altul, la un moment dat sau altul, dar cu privire la steaua care a apărut la nașterea lui Isus, Balaam a profețit în cuvintele pe care le citim în Moise: o stea va răsări din Iacov și un toiag va răsări din Israel . Și dacă povestea din Evanghelie despre magi și apariția unei stele la nașterea lui Isus ar fi supusă discuției, atunci putem spune una despre aceasta cu grecii și alta cu evreii.

LX. Grecilor le voi spune că magicienii sunt în comunicare directă cu spiritele; îi cheamă în ajutor în problemele asupra cărora se concentrează studiul lor și pe care doresc (să le studieze). Și fac acest lucru doar în măsura în care (în acțiunile lor) nu se revelează sau nu se spune nimic divin - nimic care ar depăși în intensitate puterea demonilor și incantația prin care aceștia din urmă sunt invocați. Dar de îndată ce o altă putere divină superioară (θειοτέρά έπιφάνεια) își dezvăluie prezența, atunci spiritele își pierd puterea, deoarece nu pot suporta lumina Divinității. Prin urmare, este foarte probabil ca la nașterea lui Isus, când numeroasa oaste cerească - Luca povestește în Evanghelie, sunt convins - să fi lăudat pe Dumnezeu și să fi spus: Slavă lui Dumnezeu în locurile de sus și

pe pământ pace bunăvoinței față de oameni , forțele demonice au slăbit și și-au pierdut puterea, farmecele lor au început să dea predicții false, puterea lor a fost zdruncinată. Și, bineînțeles, demonii au fost înfrânți nu numai de Îngerii care au coborât pe pământ în scopul nașterii lui Isus, ci și de puterea lui Isus și a Divinității care era în El. Întrucât în acest caz, magicienii nu au văzut succes în activitățile lor obișnuite, pe care le desfășuraseră anterior cu ajutorul unor formule de incantație (ἐπωδών) și vrăjitoriei (μαγγανειών) binecunoscute, atunci, în mod firesc, au început să caute o cauză, care, în opinia lor, trebuie să fie extraordinară. Și astfel, când au văzut semnul divin pe cer, au dorit să vadă ce semnifica acesta. Cred că știau profeția lui Balaam, scrisă de Moise, care era la fel de experimentat ca și ei în aceleași arte. De fapt, au găsit acolo următoarea profeție despre stea: Îl văd, dar nu încă; îl privesc, dar nu aproape . Din aceasta au concluzionat că omul care fusese prezis împreună cu steaua intrase în viață. Și, întrucât îl considerau o ființă superioară în comparație cu toți acei demoni și spirite care de obicei apăreau și le slujeau, au vrut să-I aducă cult divin (προσκυνήσαι). Așa că au venit în Iudeea, convinși că se născuse un rege, dar necunoscând locul unde urma să se nască și necunoscând împărăția peste care urma să domnească. Au adus cu ei daruri și au vrut să le prezinte Celui care, dacă se poate spune așa, era ca și cum ar fi fost compus din Dumnezeu și om muritor. Și printre aceste daruri simbolice I-au prezentat: aur ca unui rege; smirnă ca unuia care era pe cale să moară; tămâie ca lui Dumnezeu. Și au făcut această ofrandă imediat ce au aflat despre locul nașterii Sale. Dar, întrucât Mântuitorul rasei umane era Dumnezeu, domnind (ένυπάρχων) peste îngerii care slujesc oamenilor, atunci, având în vedere acest lucru, magii, pentru evlavia lor, în a-L adora pe Iisus, au fost răsplătiți de un înger care i-a sfătuit să nu meargă la Irod, ci să se întoarcă acasă pe alt drum.

LXI. Și faptul că Irod a încercat să ucidă copilul nou-născut (Isus) nu este surprinzător, deși evreul din Celsus se îndoiește de adevărul acestui eveniment. Căci răutatea este combinată cu orbirea; se simte mai puternică chiar decât Providența Divină și încearcă să o învingă. Tocmai aceasta este starea pe care a trăit-o Irod: el credea că regele evreilor s-a născut și, în același timp, a luat o decizie care era în contradicție evidentă cu această credință. Nu a reușit să vadă că, din moment ce era rege, va și domni, dar dacă nu va domni, atunci ar fi în zadar să ia o decizie de a-l ucide. Și astfel a vrut să-L omoare, fiind plin de răutatea sa de gânduri care se contraziceau - și în acest caz a fost călăuzit de sugestiile diavolului orbit și viclean, care de la bun început a început să comploteze împotriva Mântuitorului, înțelegând în același timp clar că acesta era ceva măreț și că așa va fi. Prin urmare, Îngerul, păzind succesiunea evenimentelor - lucru pe care Celsus, însă, nu-l crede - l-a sfătuit pe Iosif să plece cu Pruncul și cu mama sa în Egipt, iar Irod a ordonat măcelărirea tuturor pruncilor din Betleem și împrejurimi, fiind convins că astfel îl va priva de viața regelui nou-născut al evreilor. El nu a văzut că există o putere care are grijă neobosit de cei vrednici de grijă și ocrotire pentru mântuirea oamenilor și că printre aceștia (oameni) primul loc în onoare și demnitate inegalabilă îi aparține lui Isus, care era destinat să fie rege - un rege, desigur, nu în sensul în care îl înțelegea Irod, ci în modul care se potrivește Aceluia căruia Dumnezeu i-a dat împărăția pentru a fi un distribuitor de bunătate supușilor Săi, dar bunătate, dacă se poate spune așa, nu mediocră, nu indiferentă: dimpotrivă, El urma să-și educe și să-și guverneze supușii prin intermediul unor legi cu adevărat divine. Isus știa acest lucru; El și-a respins demnitatea regală în

sensul în care o înțeleg majoritatea și a învățat despre caracterul exclusiv al împărăției sale când a spus: Dacă împărăția Mea ar fi din lumea aceasta, slujitorii Mei s-ar lupta pentru mine, ca să nu fiu dat în mâinile iudeilor; dar acum împărăția Mea nu este de aici.Dacă Celsus ar fi fost atent la acestea (cuvinte), cu siguranță nu ar fi spus următoarele cuvinte: „Să presupunem că nu ai putea domni în locul lui până nu te-ai maturiza; dar de ce nu domnești acum, după ce ai ajuns deja la o anumită vârstă și, fiind Fiul lui Dumnezeu, nu ceri cu atâta umilință pomană, asuprit de frică și experimentând nenorociri din toate părțile?" Dar a evita cu prudență pericolul și a-l preveni nu este deloc rușinos, dacă o astfel de precauție nu este condiționată de frica de moarte, ci de intenția și dorința de a-i folosi oamenilor printr-o viață mai lungă, înainte de a veni ceasul hotărât în care El, luând fire umană, urma să moară ca om pentru binele oamenilor. Acest lucru este clar pentru oricine, dacă ar ști că Isus a murit pentru oameni, iar despre asta am spus deja cât am putut mai sus.

LXII. După aceasta, aparent necunoscând nici măcar numărul Apostolilor, (Celsus) aduce următoarea obiecție. El spune că „Isus s-a apropiat de Sine vreo zece sau unsprezece oameni împietriți (έπιρρήτους) - vameși și corăbii, cu moravuri foarte rele (πονηροτά τους), și împreună cu ei rătăceau încoace și încolo, câștigându-și existența prin cerșetorie rușinoasă și persistentă". Și în ceea ce privește această obiecție, pe cât putem, trebuie să intrăm într-o discuție. Pentru toți cei care cunosc scrierile Evangheliilor - pe care Celsus, aparent, nici măcar nu le-a citit - este cu siguranță clar că Isus a ales doisprezece Apostoli pentru Sine, iar printre ei a fost doar un vameș, și anume Matei. Prin cei pe care îi numea în general corăbii, cel mai probabil se referă la Iacov și Ioan, deoarece au părăsit corabia și pe tatăl lor Zebedeu pentru a-L urma pe Isus. Cei doi frați, Petru și Andrei, care își căutau hrana necesară cu plase, nu mai pot fi considerați corăbii: dimpotrivă, conform cuvintelor Scripturii, trebuie considerați pescari. Desigur, printre urmașii lui Hristos se poate include și vameșul Levi, dar el nu a fost printre apostoli și este considerat unul dintre ei doar în niște liste separate din Evanghelia după Marcu. Cât despre ceilalți (apostoli), nu cunoaștem de fapt circumstanțele prin care am putea judeca de unde și-au câștigat hrana înainte de a deveni ucenici ai lui Isus.

Ca respingere a acestor obiecții (ale lui Celsus), aș putea remarca următoarele. Oricine va considera faptele Apostolilor imparțial și fără prejudecăți, va ajunge cu siguranță la concluzia că aceștia au predicat doctrina creștină și i-au adus pe oameni la Cuvântul lui Dumnezeu prin putere divină. Căci nu aveau nici capacitatea de a vorbi, nici facultatea de a predica conform regulilor dialecticii sau retoricii elenice, prin care să poată atrage ascultătorii. Și sunt de părere că, dacă Isus ar fi ales oameni pentru propagarea doctrinei Sale, pe care oamenii i-ar considera oameni învățați și care, prin dezvoltarea fascinantă și expunerea gândurilor lor, ar putea mulțumi pe fiecare om în general, atunci s-ar putea bănui că Isus a ales pentru Sine aceleași mijloace și aceeași cale pentru propagarea doctrinei Sale, care sunt folosite de fondatorii fiecărei școli de filosofie; atunci, în consecință, împlinirea promisiunii Divinității învățăturii Sale nu ar mai putea fi atât de evidentă, atunci cuvântul și predicarea Sa ar avea la bază doar puterea de convingere a cuvintelor frumoase și arta expunerii; atunci credința (urmașilor Săi) ar fi condiționată nu de puterea lui Dumnezeu, ci de înțelepciunea omenească, așa cum se întâmplă atunci când credința apare la filosofii lumești grație învățăturii lor. Dar dacă acum luăm în

considerare faptul că pescarii și vameșii, care nu învățaseră nici măcar primele principii ale cunoașterii (τά πρώτα γράμματα) - și exact așa îi înfățișează Evanghelia, chiar și Celsus este de acord cu aceasta, care credea că spune adevărul atunci când îi reprezenta ca oameni neînvățați - dacă (acești pescari) nu numai înaintea evreilor, vorbesc fără teamă despre necesitatea credinței în Isus, ci chiar și printre alte națiuni predică cu succes despre El: atunci nu este potrivit să punem această întrebare, de unde a venit o forță atât de convingător de eficientă (a cuvintelor lor)? Mai ales că era destul de neobișnuită pentru mulți. Și cine va nega că Isus, cu cuvintele: veniți după Mine și vă voi face pescari de oameni - i- a umplut pe Apostolii Săi cu o oarecare putere divină? Această putere este indicată și de următoarele cuvinte ale lui Pavel, pe care le-am citat deja mai sus: „ Și cuvântul și propovăduirea mea”, spune el, „ nu au fost în cuvinte ademenitoare ale înțelepciunii omenești, ci într-o demonstrație a Duhului și a puterii, pentru ca credința voastră să nu se bazeze pe înțelepciunea oamenilor, ci pe puterea lui Dumnezeu ”. Toate acestea corespund exact cu cuvintele profeților, care au prezis propovăduirea Evangheliei: „ Domnul va da cuvântul: o mare mulțime de cei care îl vestesc”. Împărații oștirilor fug, pentru ca să se împlinească proorocia care zice: „ Cuvântul Lui aleargă repede” . Într-adevăr, vedem că vestea (φθόγγος) apostolilor lui Isus s-a răspândit în tot pământul și cuvintele lor până la marginile lumii.De aceea, cei care aud cuvântul proclamat cu putere sunt ei înșiși plini de putere și o manifestă în viața și starea lor de spirit, în lupta lor pentru adevăr, care îi duce chiar la moarte. Există, însă, oameni care nu posedă o astfel de stare de spirit, în ciuda faptului că proclamă credința în Dumnezeu prin Isus: nu posedă puterea lui Dumnezeu și sunt doar aparent devotați cuvântului lui Dumnezeu.

Am citat deja spusele Mântuitorului din Evanghelia de mai sus, dar totuși le voi folosi în acest caz datorită oportunității lor. Aceste cuvinte arată că Mântuitorul nostru a prevăzut dinainte succesul extraordinar al propovăduirii Evangheliei și mărturisește eficacitatea (τήν ίσχίν) cuvântului Său, care, fără a recurge la ajutorul învățătorilor, produce convingere în credincioși exclusiv prin mijlocirea puterii divine. Isus spune aceasta: secerișul este mult, dar lucrătorii sunt puțini; rugați-vă deci pe Domnul secerișului să trimită lucrători la secerișul Său .

LXIII. Celsus i-a numit pe Apostolii lui Isus „oameni fără renume, vameși, corăbii cu o moralitate extrem de îndoielnică”. Și la aceasta putem da următorul răspuns. Evident, din dorința de a degrada semnificația învățăturii (apostolice) a ales să aibă încredere în acele pasaje din Scripturile (apostolice) care erau de acord cu propriile sale dorințe și, dimpotrivă, să nu aibă încredere în Evanghelii, pentru a putea astfel respinge o Divinitate atât de evidentă (a învățăturii apostolice), proclamată chiar în aceste cărți. Dar el ar fi putut vedea dragostea de adevăr din partea scriitorilor (Evangheliilor) deja din faptul că aceștia vorbesc în ele despre propriile lor calități rele; numai pe această bază ar fi putut fi convins de natura extraordinară (a învățăturii lor). Într-adevăr, citim în Epistola ecumenică a lui Barnaba - și din aceasta Celsus și-ar fi putut deduce afirmația că Apostolii erau muți și cu o morală proastă - că Isus „și-a ales propriii Apostoli, oameni cu o mare păcătoșenie”. Și în Evanghelia după Luca, Petru îi spune lui Isus: „ Depărtează-te de mine, Doamne, căci sunt un om păcătos” . Iar Pavel, care mai târziu a devenit apostol al lui Isus, scrie în același fel în Epistola sa către Timotei: „ Vred de crezut și vrednic de

toată primirea este cuvântul acesta: Hristos Isus a venit în lume ca să mântuiască pe păcătoși, dintre care cel dintâi sunt eu” . Nu știu cum a uitat Celsus, sau mai degrabă a neglijat să spună ceva despre Pavel, care după Isus a pus temelia bisericilor în Hristos. Evident, și-a dat seama că, dacă ar fi să vorbim despre Pavel, atunci ar trebui neapărat să dea o explicație la întrebarea cum anume acest Pavel fusese anterior un persecutor al Bisericii lui Dumnezeu și purtase război aprig împotriva credincioșilor, cum chiar voise să-i omoare pe ucenicii lui Isus, dar mai târziu el însuși se schimbase atât de mult încât răspândise evanghelia lui Hristos de la Ierusalim până în Iliric - și predicase evanghelia cu atâta zel încât nu voia să construiască pe temelia altcuiva și se îndrepta (cu predica sa) acolo unde Evanghelia divină în numele lui Hristos (έν Χριστώ) nu fusese încă predicată. Ce este atât de ciudat în faptul că Isus, dorind să arate rasei umane marea putere a vindecării sufletelor Sale, a ales pentru Sine (ucenici) „lipsiți de glorie” și cu o moralitate rea și i-a adus la punctul în care au devenit un exemplu de cea mai înaltă puritate morală pentru toți cei care au fost aduși prin ei la evanghelia lui Hristos?

LXIV. Dacă trebuie să condamnăm viciile vieții anterioare a celor care și-au abandonat căile vicioase, atunci trebuie să-l învinovățim chiar și pe Fedon pentru că s-a îndreptat spre filosofie. Într-adevăr, istoria relatează că Socrate l-a salvat dintr-un bordel și l-a îndrumat spre studiul filosofiei. Trebuie să învinovățim și viața desfrânată a lui Polemon, adept al lui Xenocrate, tocmai pentru filosofia sa, în timp ce ar trebui să o lăudăm cu revărsare pentru că a dobândit, prin învățăturile transmise de adepții săi, puterea de a converti oamenii de la murdăria viciului la o viață bună. Dar printre greci îl găsim doar pe Fedon - cel puțin eu nu cunosc pe altul - și numai pe Polemon, care a abandonat o viață imorală și vicioasă și s-a îndreptat spre studiul filosofiei. Printre urmașii lui Isus se numără nu doar acei faimoși doisprezece (Apostoli) care erau atunci, ci și după aceea, numărul ucenicilor continuă să crească din ce în ce mai mult, care formau un cor armonios de oameni virtuoși și pot spune despre viața lor anterioară: Căci și noi eram odinioară nebuni, neascultători, pierduți, robi ai feluritelor pofte și plăceri, trăind în răutate și invidie, ticăloși, urându-ne unii pe alții. Dar când s-a arătat harul (ή χρηστότης) și dragostea de oameni a Mântuitorului nostru Dumnezeu, am devenit tocmai așa, prin spălarea regenerării și înnoirii Duhului Sfânt, pe care L-a turnat din belșug peste noi . Dumnezeu Și-a trimis Cuvântul - așa cum ne învață profetul în Psalmi - și i-a vindecat și i-a izbăvit de pieirea lor . La cele spuse, aș putea adăuga că Hrisipp, în cartea sa Despre vindecarea patimilor, din dorința de a îndepărta patimile sufletului din oameni, încearcă să-i vindece pe cei posedați de patimi, în conformitate cu pozițiile uneia sau alteia școli filozofice, fără a se obosi să discute care dintre pozițiile (ale acestor școli) corespunde adevărului. El spune că, chiar dacă admitem că dorința conține (în sine) un scop final, atunci și patimile trebuie vindecate în același mod. Deși este adevărat, spune el, că există chiar trei feluri de bunuri, trebuie totuși să ținem cont de această învățătură și, pe baza ei, să eliberăm oamenii de patimile cu care sunt posedați. Adversarii creștinismului nu observă câți oameni și-au îmblânzit patimile, câți au avut un întreg abis de viciu distrus, câți au avut grosolănia morală înmuiată - și toate acestea conform instrucțiunilor învățăturii creștine. Cei cărora le pasă de binele public trebuie să mulțumească în unanimitate credinței noastre pentru faptul că, într-un mod nou, ea i-a eliberat pe oameni de multe nenorociri; trebuie cel puțin să depună mărturie că, în ciuda tuturor presupuselor sale neadevăruri, este încă utilă rasei umane.

LXV. Pentru a-și avertiza ucenicii împotriva geloziei nejustificate, Isus le-a spus: Când vă vor prigoni într-o cetate, fugiți în alta ; iar dacă vă vor prigoni în alta, fugiți din nou în alta. Fiind învățător, el a fost în același timp pentru ei un model al unei vieți strict echilibrate, care era combinată cu prudența - să nu se expună pericolelor în zadar, la momentul nepotrivit, cu nechibzuință. Și Celsus profită din nou de această împrejurare pentru a-și construi obiecția răuvoitoare. Evreul pe care l-a adus afară îi spune lui Isus: „Tu și ucenicii alergați pe furiș încoace și încolo". Trebuie să spunem că un astfel de comportament, care în acest caz îi reproșează pe Isus și pe ucenicii săi, era, judecând după povești, caracteristic și lui Aristotel. Când a văzut că încercau să-l acuze de blasfemiator al zeilor, din cauza unora dintre învățăturile sale, pe care atenienii le considerau nelegiuite, a părăsit Atena și și-a mutat școala la Chalcis. El a justificat această plecare în fața confidenților săi, spunând: „Să părăsim Atena, ca să nu le dăm atenienilor un pretext să repete crima similară cu cea pe care au comis-o împotriva lui Socrate, ca să nu mai comită o a doua ultraj împotriva filosofiei." Celsus continuă spunând că „Isus, împreună cu discipolii săi, a rătăcit peste tot și și-a câștigat existența prin umilință, într-un mod rușinos". Dar trebuie să spună unde a găsit că Isus „și-a câștigat (existența) prin umilință, într-un mod rușinos"? La urma urmei, conform Evangheliilor, unele dintre femeile pe care El le-a vindecat de duhuri rele și boli - acele femei, printre care și Susana, le-au oferit Apostolilor hrană din propriile lor mijloace. Și care dintre filozofi nu au primit mijloacele necesare pentru satisfacerea nevoilor lor de la discipolii lor, cărora le-au împărtășit cunoștințe utile? Sau poate că în acest caz au acționat bine și corect, și numai discipolii lui Isus, cu acțiuni similare, merită acuzația din partea lui Celsus că „și-au dobândit existența într-un mod josnic?"

LXVI. Evreul din Celsus îi pune apoi lui Isus această întrebare: „Și de ce a fost nevoie să te ducă în Egipt când erai încă un copil? Ca să nu fii ucis? Dar nu este în firea lui Dumnezeu să te temi de moarte! Un înger a coborât din cer și ți-a poruncit ție și casei tale să fugi, ca să nu fii prinși și uciși. Dar nu putea Marele Dumnezeu să te păstreze pe tine, propriul tău Fiu, chiar acolo în locul nașterii tale, Dumnezeul care a trimis deja doi îngeri pentru tine?" Din aceste cuvinte s-ar putea crede că Celsus a negat prezența oricărei Divinități în trupul și sufletul uman al lui Isus, chiar și prezența în trupul său a unor proprietăți (divine) așa cum sunt atribuite în miturile lui Homer. De aceea, el râde și de sângele pe care Isus l-a vărsat pe cruce, pentru că acel sânge nu era „ca cel care curge din trupul sacru al zeilor".

Noi, din partea noastră, credem în mărturia lui Isus atunci când El indică Divinitatea inerentă Lui în cuvintele: Eu sunt calea, adevărul și viața , sau când El spune ceva similar cu această expresie (în alte locuri). Cât despre poziția că El avea un trup omenesc (ἀν άνθρωπίνω σώματι ήν), El vorbește despre aceasta în următoarele cuvinte: Și acum căutați să Mă omorîți, un Om care v-am spus adevărul . Într-un cuvânt, conform învățăturii noastre, El este un fel de ființă compozită. Întrucât El a venit în lume pentru a locui printre oameni ca om, a fost necesar ca El să Se păstreze pentru moment de pericolul morții. Astfel, El a trebuit să Se predea îndrumării tutorilor Săi, care au acționat sub îndrumarea Îngerului Divin, care le-a dat și sfaturi, spunând prima dată următoarele: „ Iosife, fiul lui David, nu te teme să iei pe Maria, nevasta ta, căci ce s-a zămislit în ea

este de la Duhul Sfânt . A doua oară, scoală-te, ia Pruncul și pe mama Lui și fugi în Egipt și rămâi acolo până îți voi spune, căci Irod va căuta Pruncul ca să-l omoare” . Nu găsesc nimic incredibil în aceste cuvinte ale Scripturii. În ambele locuri, este adevărat, se relatează că un înger i-a vorbit lui Iosif în vis; dar multor altora li s-a întâmplat să primească instrucțiuni în vis cu privire la cum ar trebui să acționeze - nu contează dacă aceste idei au fost formate în suflet prin mijlocirea unui înger sau fără nicio mijlocire. Ce este ciudat, așadar, în faptul că cel care a asumat odată (άπαξ) natura umană este preocupat să alunge pericolele într-un mod omenesc? Aceasta s-a întâmplat, desigur, nu pentru că ar fi fost imposibil să se evite pericolele în alt mod, ci mai degrabă pentru că se cuvenea ca Isus să aibă grijă de mântuirea (oamenilor) într-un mod și o ordine potrivite. Era mai bine ca pruncul Isus să scape de uneltirile lui Irod și să se ascundă cu păzitorii săi în Egipt până când cel care complotase împotriva lor ar muri, decât dacă Providența, veghind asupra lui Isus, l-ar fi împiedicat pe Irod să-și îndeplinească dorința de a ucide copilul care se născuse pentru noi - decât dacă aceeași Providență ar fi creat pentru Isus „coiful Hadesului” atât de celebrat de poeți sau o protecție similară - decât dacă, asemenea locuitorilor Sodomei, cei care au venit să-l omoare ar fi fost loviți de orbire. Un astfel de ajutor extraordinar și miraculos care I s-a oferit nu I-ar fi putut fi potrivit, deoarece El, ca om atestat de Dumnezeu, a vrut să arate că în El, omul pe care toți îl vedeau, locuia ceva divin, că El era tocmai adevăratul Fiu al lui Dumnezeu, Dumnezeu Cuvântul, Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu, Cel care se numește Hristos. Desigur, acesta nu este locul potrivit pentru a intra într-o discuție despre chestiunea compoziției (firilor) din ce este compus exact Isus cel întrupat, întrucât toate acestea constituie deja, ca să spunem așa, o chestiune domestică și pot fi discutate doar între credincioși.

LXVII. După aceasta, evreul lui Celsus, asemenea unui savant grec educat în principiile științei grecești, continuă să spună (lui Iisus): „Miturile antice, este adevărat, atribuie o origine divină lui Perseu, Amfion, Eacul și Minos; - noi, însă, nici noi nu avem încredere în ele - aceste mituri reprezintă faptele lor ca fiind mărețe și minunate și, de fapt, chiar mai presus de cele omenești, astfel încât nu pot părea nedemne de încredere. Dar ce frumos sau minunat ai făcut, fie în cuvinte, fie în fapte? Nu ne-ai arătat nimic de genul acesta, deși în templu ai fost chemat să confirmi prin semne clare și incontestabile că ești într-adevăr Fiul lui Dumnezeu.” La aceasta trebuie să spunem următoarele: Să ne arate grecii ce a făcut oricare dintre oamenii menționați care a fost util, remarcabil, de semnificație pentru generațiile viitoare, ce au făcut ei care ar putea da miturilor despre ei un anumit grad de convingere în originea lor divină? Dar nu pot arăta nimic care să aproximeze măcar puțin faptele oamenilor pe care îi descriu de faptele lui Iisus. Este adevărat, grecii ne pot trimite la miturile și poveștile care există printre ei și, în același timp, își pot exprima dorința ca noi să credem aceste povești fără îndoială (άλόγως) și să nu credem poveștile lor (despre faptele lui Isus), în ciuda dovezilor lor considerabile. Dar noi, din partea noastră, susținem că faptele săvârșite de Isus sunt proprietatea întregii lumi locuite, în care sunt împrăștiate bisericile lui Dumnezeu prin Isus - acele biserici pe care El le-a format din oameni care s-au întors de la atâtea păcate. Și acum numele lui Isus dă pace minții umane tulburate, scoate demonii, vindecă bolile, produce o blândețe și o moderație uimitoare a moravurilor, dragoste de oameni, bunătate, blândețe în toți cei care nu își arată deloc credința doar prin ipocrizie pentru niște beneficii lumești sau

pentru niște considerații omenești, ci, dimpotrivă, cu profundă convingere (γνησίως) acceptă învățătura despre Dumnezeu, despre Hristos și despre judecata viitoare.

LXVIII. Se pare că, presupunând că în acest caz am putea indica marile (miraculoase) fapte săvârșite de Iisus, dintre care am citat doar foarte puține mai sus, Celsus, urmându-și propriile cuvinte citate mai sus, citează el însuși și, se pare, prezintă ca adevăr ceea ce se spune în Scriptură despre vindecări, despre înviere, despre o cantitate mică de pâini care a hrănit o mulțime de oameni și a lăsat o cantitate considerabilă de rămășițe - el prezintă, de asemenea, ca adevăr tot ce altceva, în opinia sa, apare ca miraculos în poveștile ucenicilor (lui Iisus). În același timp, li se adresează cu următoarea acuzație: „Ei bine, să presupunem că ați făcut într-adevăr toate aceste fapte". Și mai departe, el plasează aceleași fapte (ale lui Iisus) pe același nivel cu acele acțiuni care sunt de obicei săvârșite de jongleri, care declară în același timp că au proprietăți miraculoase speciale - le plasează pe același nivel cu trucurile oamenilor care și-au primit știința de la egipteni și își arată această înțelepciune miraculoasă a lor în mijlocul forumului pentru câteva oboli - alungă demonii din oameni, suflu boli, cheamă sufletele eroilor, pun mese cu mâncăruri și gustări scumpe, deși acestea din urmă nu există cu adevărat, pun lucrurile în mișcare ca și cum ar fi ființe vii, deși, de fapt, nu au nimic în comun cu realitatea și doar par a fi așa. Celsus chiar pune astfel de întrebări: „Dacă acei oameni pot face astfel de lucruri, atunci ar trebui să-i considerăm cu adevărat fii ai lui Dumnezeu din acest motiv? Nu ar trebui mai degrabă să spunem că astfel de activități sunt caracteristice doar oamenilor răi care au relații sexuale cu demonii?"

Din aceste cuvinte este evident că Celsus nu este departe de a admite magia. Și nu știu dacă este deja același care a scris numeroase lucrări împotriva magiei. Evident, având în vedere scopul declarat, este în avantajul său să echivaleze cu faptele de magie tot ceea ce se spune în scripturi despre Isus. Dar o astfel de comparație ar fi posibilă numai dacă Isus, asemenea vrăjitorilor, ar încerca să înfăptuiască toate minunile sale din singura dorință de a se arăta. Niciun vrăjitor, prin acțiunile sale, nu trezește de fapt în spectatori dorința de îmbunătățire morală, nu îi conduce la frica de Dumnezeu - deși sunt uimiți de ceea ce văd - nu încearcă câtuși de puțin să influențeze spectatorii astfel încât în viața lor să nu uite judecata viitoare a lui Dumnezeu asupra lor. Vrăjitorii nu fac nimic de genul acesta pentru că fie nu pot, fie nu vor, fie nici măcar nu sunt înclinați să-i îmbunătățească pe oameni, deoarece ei înșiși sunt plini de vicii josnice și dezgustătoare. Dacă Isus Și-a săvârșit minunile doar pentru a-i îmbunătăți pe cei care au fost martori oculari ai faptelor Sale glorioase, nu s-ar putea El să Se arate ca un model de viață desăvârșită nu numai pentru propriii Săi ucenici, ci și pentru restul credincioșilor? Pentru ucenici, pentru ca aceștia să fie întotdeauna gata să-i învețe pe oameni după voia lui Dumnezeu, iar pentru restul credincioșilor, pentru ca aceștia să încerce să-i învețe pe oameni mai mult prin învățătura și modul lor de viață decât prin minunile lor, cum ar trebui să trăiască, astfel încât în toate activitățile lor să se preocupe doar de a-I fi plăcut lui Dumnezeu Atotputernic. Dacă așa a fost viața lui Isus, atunci cu ce drept Îl pot compara cu vrăjitorii și să nu creadă că, potrivit Evangheliei, El este Dumnezeu și S-a arătat într-un trup omenesc pentru a deveni un binefăcător al neamului nostru?

LXIX. După aceasta, Celsus introduce confuzie în discursul său și prezintă propozițiile care aparțin unei anumite secte ca o greșeală comună tuturor creștinilor care cred în Cuvântul Divin. El spune: „Trupul lui Dumnezeu cu greu ar fi putut fi făcut așa cum este al vostru”. La aceasta răspundem: Isus, când a venit în lume, a luat un trup într-o formă pe care ar fi putut-o primi de la o femeie, un trup omenesc și supus morții omenești. De aceea spunem, printre altele, că a fost un mare luptător, tocmai de dragul trupului omenesc, care a fost ispitit ca toți oamenii în toate lucrurile, dar nu așa cum sunt ispitiți oamenii: cu păcat, dar cu totul fără păcat . Căci ni se pare prea evident că El nu a comis niciun păcat și că nicio înșelăciune nu s-a găsit în gura Lui . Și, întrucât El nu a cunoscut niciun păcat , Dumnezeu L-a dat ca fiind curat pentru toți cei care au păcătuit. Mai departe, Celsus spune: „Trupul lui Dumnezeu nu ar fi putut fi conceput în felul în care ai fost conceput tu, Isuse”. Cu toate acestea, Celsus trebuie să fi presupus însă că, dacă Iisus s-a născut așa cum spun Scripturile, atunci trupul Său trebuie să fie și mai divin decât trupurile altor oameni și că, într-un anumit sens, poate fi numit trupul lui Dumnezeu. Acesta este motivul pentru care, de fapt, neagă tot ceea ce spun Scripturile despre conceperea Sa de la Duhul Sfânt și, dimpotrivă, acceptă ca fiind demnă de încredere opinia că Iisus ar fi fost, se presupune, rodul unei uniuni păcătoase între o Panteră și o Fecioară. De aceea a spus că „trupul lui Dumnezeu nu putea fi conceput în felul în care ai fost conceput tu”. Totuși, am vorbit deja despre asta înainte - și mai în detaliu.

LXX. Celsus continuă: „Și nu cu o astfel de mâncare se satură trupul lui Dumnezeu.” Se pare că poate arăta din Evanghelii ce fel de mâncare a mâncat Isus. Dar să fie așa: să spună că Isus a mâncat Paștele cu ucenicii, că expresia: „ Am dorit cu ardoare să mănânc aceste Paște cu voi” - nu era doar o formă verbală, ci indica o mâncare reală; să spună că lui Isus i-a fost sete și a băut din fântâna lui Iacov: dar ce legătură au toate acestea cu ceea ce spunem noi despre trupul Său? Este evident; că după învierea Sa a mâncat pește, iar noi suntem de părere că El a luat un trup, din moment ce S-a născut dintr-o femeie . „Dar”, continuă Celsus, „trupul lui Dumnezeu nu are o voce ca a voastră și nu recurge la mijloace precum cele pe care le folosiți voi pentru a stârni credința în sine.” Toate acestea (obiecții) sunt prea nesemnificative și merită un dispreț complet. Căci oricine îi poate spune lui Celsus că atât Apollo, cel pythian, cât și cel didimian, acest zeu conform credinței grecilor, foloseau aceeași voce, rostind oracole prin intermediul preotesei sale pythiene (la Delfi) sau prin profetesa sa la Milet. Și totuși, din acest motiv, grecii înșiși nu negau demnitatea divină a lui Apollo, cel pythian sau didimian; sau a oricărui alt zeu care alegea un anumit loc. Era cu atât mai oportun să se folosească vocea lui Dumnezeu, cu cât această voce, proclamată cu putere și autoritate, încânta în mod inexprimabil credința ascultătorilor.

LXXI. Acest om continuă să-l insulte pe Isus și, pentru impietatea sa și pentru principiile josnice ale doctrinei sale, este, dacă pot spune așa, urât de Dumnezeu, pentru că spune astfel de cuvinte: „Toate acestea sunt lucrările unui om respins de Dumnezeu, ale unui vrăjitor josnic”. Dar dacă privim mai adânc în numele și esența lucrurilor, vom descoperi că niciun om nu poate fi urât de Dumnezeu: Dumnezeu iubește tot ce există, El nu disprețuiește nimic din ceea ce a creat. Și cu siguranță nu ar fi creat nimic dacă ar fi urât ceva. Este adevărat, în unele locuri profeții conțin expresii similare, vorbind despre ura lui Dumnezeu. Dar în acest caz trebuie să ne ghidăm după regula generală (καθοικοώ

λόγω) a explicației și să ținem cont de faptul că Scriptura apelează doar la ajutorul unor expresii care vorbesc despre Dumnezeu ca fiind înzestrat cu sentimente umane. Și ce putem spune în apărarea credinței noastre unui om care a promis că va prezenta dovezi convingătoare în discursul său, iar între timp el însuși crede că va scăpa nepedepsit doar cu calomnii și reproșuri, pe care le îngrămădește asupra lui Isus ca pe un fel de ticălos și înșelător? Și asta înseamnă să nu mai acționăm așa cum se cuvine unui filosof, folosind dovezi rezonabile, ci așa cum este propriu unui om care nu a primit nici educație, nici creștere, un om care se lasă dus de sugestiile pasiunii. Între timp, ar fi trebuit să expună esența problemei în sine, să o examineze imparțial și, pe cât posibil, să-și prezinte propriile observații.

Însă, întrucât aici se încheie argumentul pe care Celsus îl face pe evreul său să-l continue cu Isus, dorim să terminăm și prima noastră carte, pe care am scris-o pentru a-l respinge. Dacă Dumnezeu îmi va da adevărul Său ca să mă ajute, care distruge orice minciună, conform rugăciunii (Psalmistului) care spune: în adevărul Tău, nimicește-i : atunci vom începe respingerea și al doilea discurs care urmează, în care evreul adus în discuție de Celsus face obiecții împotriva celor care au crezut în Isus.

Cartea a doua

I. Am încheiat prima carte a obiecțiilor noastre la adresa operei lui Celsus, intitulată „Cuvântul Adevărat”, cu o recenzie a discursului pe care acesta l-a rostit împotriva lui Isus sub pretextul unui evreu. Întrucât acea carte a devenit deja prea amplă, am decis să prezentăm această a doua carte după ea, în care dorim să examinăm acuzațiile pe care le îndreaptă împotriva celor care s-au convertit de la iudaism la credința în Isus. Și dacă îi plăcea atât de mult să-și pună gândurile în gura persoanelor pe care le-a adus în față, nouă, din partea noastră, ni se pare ciudat, în primul rând, că îl face pe evreul său să se adreseze nu celor care fuseseră convertiți de la păgânism, ci celor care veniseră la credință din iudaism. Între timp, discursul său ar fi căpătat mai multă putere de convingere și ar fi părut mai probabil dacă ar fi fost rostit împotriva noastră. El, care se laudă cu omniscienta sa, se dovedește de fapt a fi nefamiliarizat cu metodele pe care persoanele pe care le-a adus în față trebuie să le folosească în discursurile lor.

Să ascultăm așadar ce are de spus credincioșilor care s-au convertit de la iudaism. „Ei”, spune el, „fiind înșelați de Isus și înșelați de El într-un mod complet bufonesc, au părăsit legea părinților lor și au luat un alt nume și au început să trăiască o viață diferită.” Dar el nu a observat că evreii, după ce s-au convertit la credința în Isus, nu au părăsit legea părinților lor. Ei continuă să trăiască conform prescripțiilor acesteia și chiar și-au primit numele de la sărăcia legii în raport cu așteptările (Noului Testament). Ebion înseamnă tocmai sărac printre evrei, iar acei evrei care îl recunosc pe Isus ca Hristos au început să fie numiți ebioniți. Petru însuși, se pare, a respectat mult timp obiceiurile evreiești prescrise de legea lui Moise, până când a fost învățat de Isus să se ridice de la înțelegerea literală la cea spirituală a legii. Vedem acest lucru din „Faptele Apostolilor”. A doua zi după ce îngerul i s-a arătat lui Corneliu și l-a convins să trimită o scrisoare la Iope lui Simon, care se numea Petru, Petru s-a suit pe acoperișul casei pe la ceasul al șaselea să se roage. Și i s-a făcut foame și a vrut să mănânce. Și pe când pregăteau, a căzut într-o

transă și a văzut cerul deschis și un vas coborându-se la El, ca o pânză mare legată de cele patru colțuri și lăsată pe pământ. În vas erau tot felul de fiare pământești cu patru picioare, fiare sălbatice, târâtoare și păsări ale cerului. Și un glas a venit la El: „Scoală-te, Petru, taie și mănâncă!” Dar Petru a zis: „Nu, Doamne; niciodată n-am mâncat nimic spurcat sau necurat!” Apoi glasul a venit la El a doua oară: „Ce a curățit Dumnezeu, să nu numești spurcat” . Observați cum Petru este prezentat aici ca un om care încă respectă cu zel obiceiurile iudaice cu privire la animalele curate și necurate. Din cuvintele următoare este evident că era nevoie de o viziune specială pentru ca Petru să-l poată face pe Corneliu, un neisraelit după trup, părtaș la învățătura credinței, precum și pe cei care erau cu Corneliu. Petru era încă iudeu și trăia conform tradițiilor iudaice și, prin urmare, îi disprețuia pe cei care stăteau în afara iudaismului. Și Pavel, în „Epistola către Galateni”, mărturisește că Petru, de frica iudeilor, când Iacov a venit la el, a încetat să mai mănânce cu neamurile și s-a despărțit de ele, de teamă de cei circumcișI . La fel au făcut și ceilalți iudei și Barnaba.

Era, desigur, firesc ca cei trimiși la cei circumcișI să nu se abată de la obiceiurile evreilor nici măcar în momentul în care ei, veneraţi ca stâlpi, mi-au dat mie (Pavel) și lui Barnaba mâna de tovărășie, pentru a merge ei înșiși la cei circumcișI, în timp ce ei trebuiau să predice evanghelia neamurilor. Și se poate spune că și aceștia, predicând evanghelia celor circumcișI, s-au ținut departe de neamuri și s-au ținut departe de ele, din moment ce Pavel însuși era evreu pentru evrei, pentru a-i câștiga pe evrei ? De aceea, așa cum se spune în „Faptele Apostolilor”, a adus chiar o ofrandă la altar, pentru a-i convinge pe evrei că nu era un apostat al legii. Dacă Celsus ar fi știut toate acestea, nu i-ar fi permis evreului său să spună astfel de cuvinte celor care se convertiseră de la iudaism: „Ce v-a determinat, cetățeni, să părăsiți legile patriei voastre și să vă lăsați duși de Cel împotriva căruia tocmai am vorbit? De ce I-ați permis să vă înșele în cel mai ridicol mod și să ne lase, luând un alt nume, începând o altă viață?”

II. Dar, din moment ce am început să vorbim despre Petru și despre acei apostoli care au proclamat creștinismul printre cei circumcișI, cred că nu va fi superfluu să citățm și să explicăm și spusele lui Isus din Evanghelia după Ioan. Următoarele cuvinte ale lui Isus sunt consemnate acolo: „ Mai am multe să vă spun, dar acum nu le puteți purta. Dar când va veni El, Duhul adevărului, vă va călăuzi în tot adevărul, căci nu va vorbi de la El însuși, ci va vorbi tot ce va auzi . Se pune întrebarea: care sunt aceste multe lucruri pe care Isus a vrut să le spună ucenicilor Săi, dar pe care ei încă nu le-au putut purta? Răspund: Întrucât apostolii erau evrei și fuseseră crescuți în înțelegerea literală a legii, Isus a trebuit probabil să le spună care este adevărata lege, care sunt umbrele cerului - lucruri spre care cultul evreiesc indica sub forma unei imagini și a unei umbre - și care sunt binecuvântările viitoare prefigurate de legea cu privire la mâncare și băutură, la sărbători, luni noi și Sabate. Și, în general, au fost multe astfel de lucruri despre care a trebuit să le spună. El știa că este foarte greu să îndepărtezi din suflet părerile (δόγματα) care au pătruns în el aproape din ziua nașterii, întărite odată cu începutul bărbăției, și a pus o convingere fermă în inimile celor care le-au primit - convingerea că aceste opinii sunt de origine divină și că ar fi o impietate să le abandonezi. El a văzut că este deosebit de dificil să câștige credința de la astfel de oameni dacă li se spune că aceste lucruri, în comparație cu cunoașterea perfectă a lui Hristos, adică adevărul, ar trebui condamnate ca

gunoi și deșertăciune . De aceea, a dorit să aștepte un moment mai potrivit pentru aceasta, care era timpul de după suferința și învierea Lui. Și, de fapt, acest ajutor dat oamenilor prematur - ajutor pe care încă nu-l puteau accepta, putea avea un efect dăunător asupra credinței lor în Isus, numai prin care puteau recunoaște în El pe Hristos și Fiul Dumnezeului celui viu. Și notă: nu constituie toate acestea (raționamente) o explicație complet corectă a următoarelor cuvinte (ale lui Isus): Mai am multe lucruri să vă spun, dar acum nu le puteți purta ? Într-adevăr, Legea conține multe lucruri care ar trebui înțelese și interpretate într-un sens spiritual; dar ucenicii, care s-au născut și au crescut printre evrei, nu erau încă capabili să accepte acele (adevăruri spirituale). Întrucât riturile iudaice aveau doar un sens transformator, iar adevărul în sine consta în ceea ce Duhul Sfânt trebuia să-i învețe pe ucenici, atunci, având în vedere acest lucru, după cum mi se pare, au fost adăugate următoarele cuvinte: Când va veni El, Duhul adevărului, vă va călăuzi în tot adevărul.— la tot adevărul, adică la adevărata înțelegere — ca și cum ar vorbi — despre acele lucruri prin care credeți că arătați o adevărată slujire adusă lui Dumnezeu, în timp ce în ele aveți doar prototipuri. Această promisiune a lui Isus s-a împlinit cu adevărat când Duhul adevărului a coborât peste Petru și, arătând spre animalele cu patru picioare și târâtoare ale pământului și spre păsările cerului, i s-a adresat cu următorul discurs: Scoală-te, Petre, taie și mănâncă. Și El a coborât peste Petru când acesta era încă atât de superstițios încât, ca răspuns la această rostire divină, i-a spus: Nu, Doamne, niciodată n-am mâncat nimic necurat sau necurat . Apoi (Duhul Sfânt) l-a învățat adevărata și spirituală înțelegere a Legii despre alimente cu cuvintele: Ceea ce Dumnezeu a curățit, să nu numești necurat . După această viziune, Duhul adevărului l-a călăuzit pe Petru în tot adevărul și l-a învățat multe lucruri pe care nu le putea înțelege când Isus era cu el în trup. Totuși, vom avea o altă ocazie să discutăm toate acestea când vom vorbi despre cei care țin de înțelegerea literală a legii mozaice.

III. Acum vrem doar să arătăm ignoranța lui Celsus, care îl pune pe evreul său să le pună propriilor compatrioți, israeliții, care se convertiseră la credința lui Isus, această întrebare: „De ce vreți să părăsiți legea părinților voștri?” etc. Dar cum s-au îndepărtat de legea părinților lor, care îi mustră pe oameni că nu ascultă de lege și care spun astfel: Spuneți-mi, voi, care vreți să fiți sub lege, nu ascultați de lege? Căci este scris: Avraam a avut doi fii și așa mai departe, până la cuvinte care trebuie înțelese ca alegorii . Cum s-au îndepărtat de legea părinților lor, care păstrează neîncetat amintirea ei în gura lor și întreabă: Nu spune și legea același lucru? Căci în legea lui Moise este scris: „Să nu pui botniță boului când treieră grâul”. Îi pasă lui Dumnezeu de boi? Sau este spus pentru noi? Da, este scris pentru noi și așa mai departe. Evreul din Celsus încurcă toate acestea, când cum ar fi putut fi mai credibil dacă ar fi vorbit astfel: Unii dintre voi v-ați abandonat vechile obiceiuri pentru că le-ați atribuit un sens moral și reformator, în timp ce alții, dimpotrivă, deși dau o explicație spirituală obiceiurilor părinților - așa cum proclamați voi înșivă - în același timp aderă ferm la ele; în timp ce alții nici măcar nu vor să se gândească la o explicație spirituală și se mulțumesc doar cu un sens literal, deși în același timp îl recunosc pe Isus ca fiind Cel pe care l-au anunțat profeții și respectă legea lui Moise, conform tradițiilor părinților. Și de unde ar putea veni o asemenea profunzime a cercetării în această privință de la Celsus, care în discursul său ulterior tratează despre sectele nelegiuite care nu au absolut nimic în comun cu Isus, care chiar resping existența Creatorului și, în același timp, nu-i cunoaște pe israeliții care cred în Isus și, în același

timp, rămân închinători ai Legii părinților? Evident, nu avea nicio dorință de a examina imparțial și temeinic tot ce privea problema și de a admite orice sâmbure de adevăr pe care l-ar putea găsi; dimpotrivă, asemenea unui dușman, pătruns exclusiv de dorința de a distruge tot ce auzise, și-a prezentat toate scrierile.

IV. Evreul Celsus se adresează în continuare celor din poporul evreu care credeau în Isus cu următoarea obiecție: „Totuși, atât de recent, chiar în momentul în care îl pedepseam pe acesta (pe Isus) care vă înșelase, v-ați îndepărtat de Legea părinților." În aceste cuvinte, așa cum am arătat deja, nu există nicio precizie; dar expresia care urmează mi se pare mai puternică. El continuă: „Cum se face că voi, având începutul credinței voastre în lucrurile noastre sfinte, după ce le-ați desăvârșit, în același timp le tratați cu dispreț, când, de fapt, nu puteți indica niciun alt început pentru învățătura voastră decât Legea noastră?" Da, într-adevăr, lucrurile sfinte mozaice și scrierile profetice constituie o introducere și o pregătire pentru creștinism; și după ce a intrat în el, în ceea ce privește investigarea și clarificarea acestora (lucrurilor sfinte mozaice și scrierilor profetice), oricine este introdus (în creștinism) face progrese, dacă numai încearcă să pătrundă în revelația tainei, care din vremuri veșnice a fost ascunsă și abia acum a fost revelată în scrierile profetice și în venirea Domnului nostru Isus Hristos. Prin urmare, nu este adevărat, cum spui tu, că au disprețuit preceptele legii, întrucât au făcut chiar și un pas înainte (în cunoașterea ei); dimpotrivă, i-au dat o și mai mare onoare, întrucât, în acest caz, au descoperit ce sens profund este conținut în cuvintele înțelepte și ascunse ale acelei scripturi, pe care evreii nu au înțeles-o, pentru că au atins mai mult decât aparența ei, doar litera spuselor ei.

Și ce este ciudat în recunoașterea poziției conform căreia legea (a lui Moise) este începutul învățăturii noastre, adică Evanghelia? Însuși Domnul nostru s-a adresat celor care nu credeau în El cu aceste cuvinte: dacă l-ați crede pe Moise, M-ați crede pe Mine, căci el a scris despre Mine. Dar dacă nu credeți scrierile Lui, cum veți crede cuvintele Mele? Și unul dintre evangheliști, și anume Marcu, spune și el: începutul Evangheliei lui Isus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, așa cum este scris în profeți: „Iată, trimit pe îngerul Meu înaintea feței Tale, care Îți va pregăti calea înaintea Ta ". Prin aceste cuvinte, el arată că începutul Evangheliei se limitează la scrierile evreilor. Cum poate, așadar, ceea ce evreul a citat din Celsus să mărturisească în continuare împotriva noastră: „Dacă cineva v-a prezis cu adevărat că Fiul lui Dumnezeu va veni la oameni, acela este un profet al nostru și trimis de Dumnezeul nostru". Cum pot fi toate acestea legate de acuzația creștinismului, dacă Ioan, care l-a botezat pe Isus, a fost evreu? Și din faptul că era evreu, nu rezultă deloc că fiecare credincios care a ajuns la învățătura (creștină) dintre păgâni sau dintre evrei trebuie neapărat să respecte legea mozaică în sensul ei literal.

V. După aceasta, Celsus spune din nou, pentru a doua oară, despre Isus că „A fost pedepsit de evrei pentru crimele Sale". Dar noi am răspuns deja la această obiecție și, prin urmare, nu vom repeta apărarea noastră, mulțumindu-ne cu cele spuse anterior. Apoi, evreul său privează întreaga noastră „învățătură despre învierea morților, despre judecata lui Dumnezeu, despre glorificarea drepților și despre focul pregătit pentru cei răi, de valoare ca o rămășiță fără valoare a antichității (ἑωλα)." Mai mult, el crede să răstoarne creștinismul prin afirmația că „creștinii, ca și cum în toate aceste puncte (ale învățăturii lor), nu ar fi putut spune nimic nou". La aceasta trebuie să spunem că Isus al nostru, când

a văzut că viața evreilor nu era de acord cu cerințele învățăturilor profetice, în cea mai precisă formă a exprimat învățătura că Împărăția lui Dumnezeu va fi luată de la voi și dată celor care provin din păgânism. Putem într-adevăr vedea că evreii simt acum o înclinație exclusiv spre fabule și ficțiuni, deoarece nu posedă lumina care duce la înțelegerea Scripturilor; întrucât creștinii posedă adevărul care ar putea înălța și înălța sufletul și mintea omului, posedă conștiința că sunt membri ai unei împărății - nu a unei împărății pământești, cum o aveau evreii, ci a uneia cerești. Aceasta (conștiința) este revelată în mod special la cei care contemplă măreția gândurilor conținute în lege și profeți și pot, de asemenea, să dezvăluie această măreție și altora.

VI. Să presupunem că Isus a respectat toate obiceiurile evreilor, fără a le exclude pe cele cu care aduc jertfe, există vreun obstacol în a crede în El ca Fiu al lui Dumnezeu? Isus este Fiul aceluiași Dumnezeu care a dat legea și i-a trimis pe profeți. Și noi, care suntem membri ai bisericii, nu am încălcat legea, ci am respins doar fabulele evreiești, fiind înțelepți și educați în contemplarea misterioasă (μυστική θεωρία) a legii și a profeților. Și profeții înșiși ne-au învățat că simpla relatare exterioară simplă a evenimentelor, simpla exprimare textuală și literală a legii nu-i epuizează întregul sens, nu exprimă o înțelegere deplină a adevărului. Dacă încearcă să relateze evenimente, ei însoțesc povestea cu aceste cuvinte: Îmi voi deschide gura într-o pildă și voi rosti oracole străvechi . Legea, în opinia lor, este obscură și de neînțeles fără ajutorul lui Dumnezeu; de aceea, cerând ajutor, ei spun în timpul rugăciunii: Deschide-mi ochii, ca să văd lucruri minunate din legea ta .

VII. Să ne arate dacă a existat undeva în discursul lui Isus măcar o umbră de „laudă". Există vreo „aroganță" în următoarele Sale cuvinte: Învățați de la Mine, căci Eu sunt blând și smerit cu inima; și veți găsi odihnă pentru sufletele voastre ? Este „arogant" El care, după masă, Și-a dat deoparte hainele înaintea ucenicilor Săi, a luat un prosop și S-a încins. Apoi a turnat apă într-un lighean și a început să spele picioarele fiecăruia dintre ei și, ca o mustrare pentru cel care nu-și voia să-și dea picioarele în vileag, a spus aceste cuvinte: Dacă nu vă spăl pe voi, nu aveți parte cu Mine ? Există „aroganță" în Cel care a spus: Și Eu sunt între voi ca unul care slujește ? Să arate dacă a înșelat pe cineva; să traseze chiar și linia dintre o minciună mare și una mică și apoi să aducă dovezi că Isus a devenit un mare înșelător. Desigur, se poate îndrepta acuzația împotriva lui Isus și într-un alt mod. O minciună nu este nici mai mult, nici mai puțin o minciună, ca orice minciună; așa cum adevărul nu este nici mai mult, nici mai puțin adevăr, ca orice adevăr. Și care sunt aceste fapte nelegiuite pe care le-a săvârșit Isus? Evreule Celsus, arată-ni-le! A fost oare cu adevărat nelegiuit că a abandonat circumcizia trupească, Sabatul trupesc, sărbătorile trupești, lunile noi trupești, nu a făcut distincție între cei curați și cei necurați și, în loc de toate acestea, Și-a îndreptat mintea către legea lui Dumnezeu - o lege vrednică, adevărată și spirituală, astfel încât Cel care a fost trimis în locul lui Hristos să poată ști cum să devină evreu pentru evrei, pentru a câștiga evrei, iar pentru cei de sub lege să fie ca unul sub lege, pentru a câștiga pe cei de sub lege ?

VIII. Evreul din Celsus continuă spunând că „ar fi putut exista mulți alții exact ca Isus, mai ales pentru cei care vor să fie înșelați". Dar să ne arate nu „mulți", nici măcar o „minoritate" semnificativă, ci cel puțin o singură astfel de persoană care, cu aceeași putere ca Isus, ar putea proclama rasei umane învățături și dogme la fel de mântuitoare, ar

putea întoarce oamenii din abisul păcatelor (la virtute). Evreul Celsus spune că „această acuzație este adusă împotriva evreilor de către cei care cred în Hristos, deoarece evreii nu credeau în Isus ca Dumnezeu". Dar am discutat deja această obiecție mai sus și, în același timp, am arătat în ce privință Îl considerăm Dumnezeu și de ce, pe de altă parte, Îl numim om. „Dar cum", continuă el, „am putea noi, care anunțasem tuturor oamenilor că El va veni de la Dumnezeu care îi va pedepsi pe cei răi, să-L expunem necinstei când Se va arăta?" Mi se pare chiar nerezonabil să răspund la această întrebare complet stupidă. La urma urmei, este același lucru cu a spune: „Cum am putea noi, după ce am învățat abstinența, să păcătuim împotriva acestei virtuți? Cum am putea noi, numiți gardieni ai dreptății, să comitem nedreptate?" Dacă o astfel de contradicție poate fi observată la oameni, atunci înseamnă că a fost complet natural din punct de vedere uman ca aceștia să accepte prezicerile profeților despre venirea lui Mesia în forma în care ei înșiși le înțelegeau și, în același timp, să nu creadă în El, când însuși faptul venirii Sale a împlinit respectivele profeții.

Dacă la aceasta s-ar adăuga un alt motiv (de necredință), putem spune, din partea noastră, că și acest motiv a fost indicat de profeți. Isaia spune destul de clar: Veți auzi cu urechile voastre, dar nu veți înțelege; veți vedea cu ochii voștri, dar nu veți vedea. Căci inima acestui popor s-a împietrit și așa mai departe. Să ne spună ei ce se presupunea că evreii, conform cuvintelor profetului, ar fi trebuit să audă și să vadă și, în același timp, să nu înțeleagă ceea ce auzeau și să nu vadă corect ceea ce vedeau. Este clar că l-au văzut pe Isus, dar nu au observat cine era exact - L-au ascultat, dar nu au recunoscut din cuvintele Sale Divinitatea inerentă Lui - acea Divinitate care a transferat grija (ἐπισκοπήν) lui Dumnezeu, destinată evreilor, către cei care credeau în Isus dintre neamuri. Într-adevăr, se poate vedea că evreii, de la venirea lui Isus, au fost complet abandonați; nu mai posedă nimic din ceea ce era considerat sacru de ei anterior și nu au niciun semn care să arate prezența vreunei divinități printre ei. Nu mai au profeți, nu mai fac minuni, în timp ce printre creștini urmele acestora nu au dispărut nici măcar în ziua de azi; minuni chiar mai mari decât cele de atunci continuă să se înfăptuiască; și dacă vor să ne dea credit, am putea spune, din partea noastră, că noi înșine am văzut (aceste minuni). „De ce atunci", continuă evreul Celsus, „ne comportăm necinstit față de Cel pe care L-am vestit? Oare doar pentru a primi pedepse mai mari decât restul (națiunilor)?" La aceasta trebuie să se spună: nu numai la judecată, de care suntem convinși, evreii vor trebui să primească pedeapsa pentru că nu au crezut în Isus și nu L-au făcut suferință; ei și-au suferit deja pedeapsa. Într-adevăr, unde, în afară de evrei, există un popor care ar fi forțat să fugă din propria capitală, din propriul loc unde s-a săvârșit slujba divină conform preceptelor părinților? Ei sunt oamenii nefericiți; și au suferit nenorociri nu atât pentru acele păcate, dintre care cu siguranță au multe, cât mai degrabă pentru acele îndrăzneli pe care le-au comis împotriva lui Isus.

IX. Atunci evreul spune: „Cum am putea să-L considerăm pe Acesta (Isus) drept Dumnezeu, care, așa cum s-a relatat, nu făcuse nimic din ceea ce promisese că va arăta, care, de îndată ce L-am condamnat și L-am judecat vrednic de pedeapsă, S-a ascuns în secret, a fugit și apoi a fost prins în mod rușinos, trădat de cei pe care i-a numit ucenici? Dacă ar fi fost cu adevărat Dumnezeu, atunci cu greu ar fi fost potrivit să fugă: nu ar fi fost prins și legat. Și în orice caz, cei care au avut o comunicare constantă cu El, de care

nu a ascuns nimic, pentru care a fost învățător, care L-au considerat Mântuitor, Fiu și Mesager al Marelui Dumnezeu, nu L-ar fi trădat și nu L-ar fi trădat." La aceasta dăm acest răspuns: Și nu admitem, de asemenea, că trupul (σώμα) al lui Isus, care era atunci vizibil și supus simțurilor, era Dumnezeu. Și ce spun eu: trup? La fel și sufletul (ψυχή) (nu era Dumnezeu), - acel suflet despre care se spune: Sufletul Meu este întristat de moarte . Cel ce zice în Cărțile Profeților: Eu sunt Domnul, Dumnezeul oricărui făptură și înaintea Mea n-a fost Dumnezeu și după Mine nu va fi - acesta, după înțelegerea evreilor, este Însuși Dumnezeu, care a ales sufletul și trupul profetului ca instrument pentru Sine. Pe de altă parte, și grecii credeau în divinitatea Celui ce zice:

Numărul spațiului de nisip și mare îmi este cunoscut,

Îi înțeleg pe muți și îi aud pe cei fără glas;

și, conform ideii lor, gura și urechile Pitiei serveau drept instrument pentru aceasta. Asemenea evreilor și grecilor, și noi învățăm, afirmând că Dumnezeu este Cuvântul și Fiul lui Dumnezeu al tuturor, rostit în Isus: Eu sunt calea, adevărul și viața, Eu sunt ușa oilor, Eu sunt pâinea vie care s-a coborât din cer și așa mai departe în același sens.

Prin urmare, îi acuzăm pe evrei că nu L-au recunoscut pe Isus ca Dumnezeu, deși profeții au mărturisit pretutindeni despre El ca o mare Putere și Dumnezeu (θεόν) în raport cu Dumnezeu (τόν θεόν) și Tatăl tuturor lucrurilor. Căci Lui, în opinia noastră, I-a adresat Tatăl cuvintele pe care le citim în istoria creației consemnată de Moise: Să fie lumină și să fie o întindere și tot ce a fost chemat Dumnezeu la ființă. Și Lui i-au fost spuse și următoarele cuvinte: Să facem om după chipul și asemănarea Noastră. Cuvântul, conform poruncii, a creat tot ce I-a poruncit Tatăl. Și spunem aceasta nu numai pe baza propriilor noastre conjecturi, ci pe baza credinței în profețiile care sunt acceptate printre evrei. În aceste profeții despre Dumnezeu și creaturile Sale se spune literal în următoarele expresii: El a vorbit și s-a făcut; El a poruncit și a stat neclintit . Dacă Dumnezeu (ó θεός) a poruncit și creaturile au fost create, atunci cine, conform gândirii spiritului profetic, ar putea îndeplini o astfel de poruncă a Tatălui, dacă nu Cel care este, aș spune, Cuvântul însuflețit (έμψυχος λόγος) și Adevărul? Iar Cel care spune în Isus: Eu sunt calea, adevărul și viața , nu este, conform înțelesului Evangheliilor, o ființă limitată în sensul că El nu a existat nicăieri decât în sufletul și trupul lui Isus. Acest lucru este clar din multe locuri; dar dintre acestea ne vom permite să citățm doar câteva. Când Ioan Botezătorul a anunțat venirea iminentă a Fiului lui Dumnezeu, cu siguranță nu s-a gândit la o Ființă care era limitată la acel trup și acel suflet, ci la Cel care pătrunde totul (φθάνοντα πανταχού); el spune: Stă în mijlocul vostru Unul pe care voi nu-L cunoașteți: El este Cel ce vine după mine . Dacă (Ioan) credea că Fiul lui Dumnezeu este doar acolo, unde ar trebui să fie trupul vizibil al lui Isus, atunci cum putea spune: Stă în mijlocul vostru Unul pe care nu-l cunoașteți? Și Isus însuși îndreaptă mintea ucenicilor Săi către o idee mai înaltă despre Fiul lui Dumnezeu, când spune: Unde sunt doi sau trei adunați în Numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor . De aceeași natură a fost și promisiunea pe care El le-a făcut ucenicilor, adresându-se lor cu următoarele cuvinte: Și iată, Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacului .

Dar nu spunem aceasta pentru a-l separa pe Fiul lui Dumnezeu de Isus. Mai ales după încheierea dispensației, trupul și sufletul lui Isus au fost unite cu Cuvântul lui Dumnezeu în cel mai strâns mod. Dacă, conform învățăturii lui Pavel, pe care o exprimă prin cuvintele: Cel ce este unit cu Domnul este un duh cu Domnul, fiecare om care a învățat ce înseamnă să fii unit cu Domnul și a fost unit cu El este un duh cu Domnul, atunci nu este oare a fi una cu El într-un mod și mai divin și într-o măsură mult mai mare ceea ce a fost odată unit cu Cuvântul lui Dumnezeu? Și că El este cu adevărat Puterea lui Dumnezeu, Isus a dovedit prin minunile Sale, pe care Celsus, însă, dorește să le prezinte ca vrăjitorie și pe care evreii - nu știu pe ce motive - le-au atribuit apoi lui Beelzebul, afirmând că Isus scoate demonii numai prin puterea lui Beelzebul, prințul demonilor . Dar Mântuitorul nostru a arătat toată acea mare nebunie a lor, care este conținută în aceste cuvinte, referindu-se la faptul că împărăția răului nu a ajuns încă la sfârșit. O astfel de concluzie poate fi evidentă pentru toți cei care încep cu prudență să citească Scriptura Evangheliei, pe care, însă, nu este oportun să o înțeleagă acum.

X. Care sunt, așadar, aceste „promisiuni" pe care Isus nu le-a împlinit? Să-i dăm Celsus osteneala să le numească și să le indice; dar nu este în stare să o facă în niciun fel. Căci acuzațiile pe care le face împotriva noastră sau împotriva lui Isus sunt luate în principal din povești pe care le interpretează greșit, sau din pasaje din Evanghelie pe care le denaturează, sau din fabule evreiești. Și din moment ce evreul spune în continuare: „L-am condamnat, l-am găsit vinovat și l-am condamnat", să ni se arate cum l-au condamnat pe cel care a încercat să aducă mărturie falsă împotriva lui. Nu a fost aceasta o mare acuzație împotriva lui Isus pe care au adus-o acuzatorii săi, arătând cum a spus: „Pot să distrug templul lui Dumnezeu și să-l zidesc în trei zile" ? Cât despre Isus, El a vorbit despre templul trupului Său, dar ei nu au înțeles ce a vrut să spună prin această expresie și au crezut că vorbește despre templul de piatră, căruia i-au dat evreii mai multă onoare decât adevăratului templu al lui Dumnezeu, care este Cuvântul, Înțelepciunea și Adevărul, căruia i se cuvine onoarea. Și cine poate spune că „Isus s-a ascuns în mod rușinos și a încercat să scape"? Să ne arate măcar o acțiune care ar putea fi adusă împotriva Lui ca o reproșă. Ei spun că „A fost prins". Dar eu pot răspunde: dacă faptul confiscării ar fi fost împotriva voinței Sale, Isus nu ar fi fost prins. Dar venise momentul potrivit pentru a Se da în mâinile oamenilor și El nu S-a împotrivit, ca Mielul lui Dumnezeu, pentru a ridica păcatul lumii. Dar Isus, știind tot ce avea să I se întâmple, a ieșit și le-a zis: „Pe cine căutați?" Ei I-au răspuns: „Pe Isus din Nazaret". Isus le-a zis: „Eu sunt Acela". Și Iuda, care L-a vândut, stătea cu ei. După ce le-a zis: „Eu sunt Acela", s-au dat înapoi și au căzut la pământ. El le-a zis din nou: „Pe cine căutați?" Ei au zis: „Pe Isus din Nazaret". Isus a răspuns: „V-am spus că Eu sunt Acela; dacă Mă căutați, lăsați aceștia să plece . " Ba chiar a zis chiar celui ce voia să-L ajute, celui ce a lovit pe slujitorul marelui preot și i-a tăiat urechea, zicând: „ Pune-ți sabia la loc, căci toți cei ce scot sabia de sabie vor pieri!" Sau crezi că n-aș putea ruga acum pe Tatăl Meu, și El îmi va da mai mult de douăsprezece legiuni de îngeri? Cum se vor împlini atunci Scripturile care spun că așa trebuie să se întâmple?"Dacă cineva crede că vede în toate aceste relatări invențiile scriitorilor Evangheliilor, atunci de ce nu ar trebui să se vadă astfel de invenții într-o măsură și mai mare în acuzațiile pe care ura și dușmănia le aruncă asupra lui Isus și a creștinilor? De ce nu invers: nu ar trebui să recunoaștem ca adevăr ceea ce a fost scris de cei care au dovedit sinceritatea afecțiunii lor pentru Isus chiar și prin disponibilitatea

lor de a suferi totul pentru învățătura Lui? O astfel de fermitate și constanță - chiar până la moarte - servesc drept dovadă că ucenicii lui Isus nu ar fi putut avea nicio intenție care să-i facă să răspândească fabule despre învățătorul lor. Pentru oameni mai mult sau mai puțin imparțiali este destul de clar că ucenicii erau convinși de adevărul celor descrise, deoarece ei înșiși au suferit atât de multe și atât de mari persecuții din cauza credinței lor în Isus ca Fiu al lui Dumnezeu.

XI. Obiecția suplimentară, că Isus a fost trădat de cei pe care îi numea ucenici, a fost împrumutată de evreul Celsus din Evanghelii; dar în aceasta l-a considerat doar pe Iuda drept mulți ucenici, pentru a da o forță mai mare acuzației sale. În general, nu a pătruns suficient sensul narațiunii Scripturilor despre Iuda. În sufletul lui Iuda, se pare, existau sentimente contradictorii: nu era din tot sufletul său ostil lui Isus, dar nu a păstrat din tot sufletul său acel sentiment de respect față de El cu care un ucenic este impregnat de învățătorul său. Hotărând să-L trădeze, (Iuda) a făcut un semn mulțimii care se apropia, intenționând să-L prindă pe Isus, și a spus: Pe cine sărut eu, acela este; luați-l . Astfel, a păstrat un anumit sentiment de respect față de El: căci dacă nu ar fi avut acest sentiment, atunci direct, fără o sărutare ipocrită, L-ar fi trădat. Nu este oare clar pentru toți din aceasta că în sufletul lui Iuda, împreună cu iubirea de argint și intenția rea de a-l trăda pe învățător, era strâns legat sentimentul produs în el de cuvintele lui Isus - un sentiment care, dacă ne putem exprima așa, conținea în el încă o rămășiță a unei bune dispoziții. În Scriptură citim: Atunci Iuda, care L-a vândut, văzând că a fost condamnat, s-a pocăit și a adus înapoi cei treizeci de arginți preoților celor mai de seamă și bătrânilor, zicând: „Am păcătuit, vânzând sânge nevinovat.” Dar ei au zis: „Ce ne pasă nouă? Vezi tu singur.” Și a aruncat arginții în templu, a ieșit și s-a spânzurat. Dacă lacomul Iuda, furând pomenile care erau puse în cutia pentru săraci, a înapoiat cei treizeci de arginți preoților celor mai de seamă și bătrânilor dintr-un sentiment de pocăință, atunci acesta este, fără îndoială, efectul învățăturii lui Isus, pe care vânzătorul nu a putut să o disprețuiască și să o respingă complet. Iar expresia: „ Am păcătuit, vânzând sânge nevinovat ” - era, de fapt, o conștiință a vinovăției sale. Vedeți ce durere arzătoare i-a produs pocăința pentru crima pe care o comisese: nu a mai putut suporta nici măcar viața, a aruncat bani în templu, a plecat în grabă (de aici), s-a dus și s-a spânzurat. Și prin acest act, și-a pronunțat sentința și, în același timp, a arătat ce putere avea învățătura lui Isus asupra lui Iuda - acest păcătos, tâlhar și trădător, care totuși nu a putut smulge complet din inima sa învățătura lui Isus, învățată de el. Și oare oamenii cu aceeași gândire ca Celsus consideră toate aceste circumstanțe drept ficțiune, care dovedesc că apostazia lui Iuda, chiar și după crima pe care a comis-o împotriva învățătorului, nu a fost nicidecum completă? Vor considera ei cu adevărat drept adevăr doar faptul că unul dintre ucenici L-a trădat și, în același timp, vor adăuga Scripturii că L-a trădat pe Isus cu tot sufletul său? Căci este complet nerezonabil să ne bazăm încrederea sau neîncrederea în dovezile acelorași scripturi pe un simplu sentiment de ură.

Cât despre Iuda, putem, dacă este nevoie, să le arătăm adversarilor noștri o împrejurare care i-ar putea face de rușine; putem face referire din Cartea Psalmilor la întregul Psalm 18, care se referă la trădarea lui Iuda și are acest început: Dumnezeul laudei mele, nu tăcea. Căci gura celor răi și gura celor înșelători s-au deschis împotriva mea . Acolo se prezice că Iuda, prin crima sa, s-a exclus din numărul Apostolilor și că altul ar trebui ales

în locul lui. Această idee este scoasă în evidență în următoarea expresie: și demnitatea lui (ἐπισκοπήν) să o ia altul . Să admitem chiar că Isus ar fi putut fi trădat de un alt ucenic al său, care era chiar mai rău decât Iuda, care a smuls complet din sine toată învățătura pe care o auzise de la Isus; dar se pune întrebarea: cum se potrivesc toate acestea cu acuzația împotriva lui Isus și împotriva creștinismului? Cum pot toate acestea dovedi falsitatea doctrinei sale? Cât despre obiecțiile ulterioare ale lui Celsus, ne-am ocupat deja de respingerea lor. Am arătat că Iisus nu a încercat să scape atunci când au vrut să-L prindă, ci că El, dimpotrivă, S-a predat de bunăvoie în mâinile vrăjmașului pentru noi toți. Rezultă de aici că, deși a fost legat, acest lucru nu s-a întâmplat împotriva voinței Sale, cu scopul de a ne învăța să îndurăm astfel de suferințe de bunăvoie, de dragul evlaviei.

XII. Următoarele obiecții ale lui Celsus mi se par destul de copilărești. El spune: „Un conducător bun, comandând multe mii, nu a fost niciodată trădat; nici măcar o căpetenie de tâlhari nu a fost trădat, chiar dacă a fost un om rău și a stat în fruntea unor oameni complet răi, dacă numai confidenții săi au văzut beneficii de la el. Isus, dimpotrivă, a fost trădat de subordonații săi: Nu și-a arătat autoritatea de bun conducător, nu a fost capabil să inspire în Sine nici măcar o asemenea bunăvoință din partea ucenicilor înșelați pe care o arată tâlharii față de conducătorul lor.” Nu este adevărat: se pot găsi multe povești despre cum conducătorii au fost trădați de confidenții lor, cum căpeteniile de tâlhari au fost capturate pentru că poporul lor s-a dovedit a fi infidel față de ei. Chiar dacă admitem că niciunul dintre conducători și căpeteniile de tâlhari nu a fost trădat, cum poate vorbi împotriva lui Isus faptul că unul dintre ucenicii Săi s-a dovedit a fi un trădător al Lui? Celsus manifestă o înclinație spre filosofie și îi vom pune această întrebare: Poate fi Platon cu adevărat acuzat doar pentru că Aristotel, după douăzeci de ani de când a fost elev al lui Platon, l-a renunțat în cele din urmă, a condamnat doctrina sa despre nemurirea sufletului și i-a numit ideile vise deșarte (τερετίσματα)? Putem continua raționamentul și să-i punem lui Celsus această întrebare: A devenit Platon neputincios în dialectică și incapabil să-și apere gândurile după ce Aristotel l-a abandonat? A devenit învățătura lui Platon falsă din această cauză? Sau poate Platon a continuat să fie un profesor al adevărului, așa cum susțineau elevii săi, fideli filosofiei sale, în timp ce Aristotel s-a dovedit a fi înșelător și nerecunoscător față de învățătorul său? Se pare că și Chrysipp l-a mustrat pe Cleanthes în multe locuri din operele sale și că a avut opinii diferite de el, deși fusese sub îndrumarea sa în tinerețe și studiase principiile filosofiei sale. Și totuși, după cum se spune, Aristotel a fost elev al lui Platon douăzeci de ani, iar Chrysipp a fost sub Cleanthes nu mai puțin de mult timp. Dar Iuda nu a petrecut nici măcar trei ani cu Iisus. În descrierile vieților filozofilor, este adevărat, se pot găsi multe astfel de cazuri care îl scuză pe Celsus să-l acuze pe Iisus din cauza lui Iuda. Și pitagoreienii, de exemplu, au ridicat pietre funerare (κενοτάφια) pentru cei care, după ce s-au dedicat filosofiei, s-au întors mai târziu la viața obișnuită. Dar din aceasta nu rezultă că Pitagora și discipolii săi erau incompetenți în predare și demonstrații.

XIII. „Aș putea”, continuă evreul din Celsus, „spun multe lucruri despre Isus care sunt adevărate și care nu corespund cu ceea ce este scris de ucenicii lui Isus; dar nu fără scop tac despre ele.” Se pune întrebarea: care sunt aceste lucruri care sunt adevărate și, în același timp, nu corespund cu ceea ce este scris în Evanghelii și despre care evreul din Celsus intenționează să tacă? Sau poate că, în acest caz, recurge doar la un procedeu

retoric special pentru a convinge că știe altceva, lucru care îi poate influența pe cititori și îl poate prezenta pe Isus și învățătura sa într-o lumină nefavorabilă, în timp ce, de fapt, în afară de Evanghelie, nu știe nimic altceva?

Mai mult, mărturia ucenicilor că Isus a prevăzut și a prezis tot ce I se va întâmpla, Celsus o prezintă ca fiind o invenție proprie. Dar noi, deși contrar dorințelor lui Celsus, vom încerca totuși să dovedim adevărul acestor mărturii din multe alte profeții ale Mântuitorului, în care El prezice creștinilor astfel de evenimente care s-au împlinit pentru El pentru prima dată abia în vremurile ulterioare. Cine, într-adevăr, nu va exprima uimirea la următoarea prezicere: Și vă vor duce înaintea dregătorilor și a împăraților din cauza Mea, ca să mărturisiți înaintea lor și a neamurilor și așa mai departe, tot ce a prezis El cu privire la persecuția ucenicilor Săi? Și a apărut vreodată o astfel de învățătură printre oameni, ai căror adepți au fost pedepsiți pentru faptul că - așa cum poate spune orice adversar al lui Isus - acesta din urmă a prevăzut atacurile la adresa învățăturii Sale nelegiuite și false și a fost convins că aceasta va servi la glorificarea Lui, dacă numai ar prezice despre această învățătură? Adevărat, unii puteau fi aduși în fața conducătorilor și regilor pentru învățăturile lor, și mai ales, desigur, epicureenii, care respingeau complet Providența, și peripateticii, care nu prețuiau deloc rugăciunile și jertfele aduse zeității.

Dar poate cineva va spune că până și samaritenii sunt persecutați pentru evlavia lor. La aceasta răspundem: Sunt condamnați la moarte ca ucigași, deoarece prin mutilare încalcă legile existente, care permit circumcizia doar evreilor. Și nu am auzit de un judecător care, atunci când examinează un astfel de acuzat, adus în judecată pentru această convingere religioasă, să-l întrebe dacă dorește să renunțe la credința sa și astfel să fie îndreptățit, sau dacă intenționează să rămână fidel convingerilor sale și, prin urmare, să fie condamnat la moarte. Căci pentru a aplica pedeapsa, este suficientă simpla dovadă că a suferit circumcizia. Între timp, doar creștinii, conform prezicerii Mântuitorului, în care El a spus: vă vor aduce înaintea dregătorilor și a regilor din cauza Mea, sunt torturați (ἐπιτρέπονται) de judecători până la ultima lor suflare, pentru a-i forța să renunțe la creștinism, să săvârșească o jertfă conform obiceiurilor stabilite și apoi, după ce au depus un jurământ, să se întoarcă acasă și să ducă acolo o viață pașnică.

Gândește-te la marea autoritate care este revelată în următoarele cuvinte (ale lui Isus): Oricine Mă va mărturisi înaintea oamenilor, îl voi mărturisi și Eu înaintea Tatălui Meu care este în ceruri; dar oricine se tăgăduiește de Mine înaintea oamenilor și așa mai departe. Transportă-te împreună cu mine în gând la momentul în care Isus a rostit aceste cuvinte și presupune că aceste preziceri nu s-au împlinit încă! În acest caz, desigur, s-ar putea să nu ai încredere în El și să fii de părere că bolborosește toate acestea în zadar și vorbește în zadar (să nu se spună așa, desigur). Dar dacă nu poți face această presupunere și, dimpotrivă, te simți indecis dacă ar trebui să dai credință cuvintelor Sale, atunci va trebui să admiți că prezicerile s-au împlinit, cuvintele lui Isus sunt justificate, conducătorii și regii caută să-i omoare pe cei care Îl mărturisesc pe Isus; În acest caz, și noi trebuie să credem că El a primit o mare putere de la Dumnezeu pentru a semăna doctrina în rândul neamului uman și că a spus aceasta în convingerea că va depăși toate aceste obstacole. Cine nu va fi cuprins de uimire dacă se gândește la acele vremuri când Isus învăța și rostea astfel de cuvinte: „ Această evanghelie a împărăției va fi

propovăduită în toată lumea ca o mărturie tuturor neamurilor” - dacă vede cum, după cuvintele lui Isus Hristos, evanghelia Lui este vestită în toată lumea, atât grecilor, cât și barbarilor, oamenilor înțelepți, cât și nebunilor ? Nicio fire umană nu a putut rezista puterii cu care a fost proclamată doctrina și nu există niciun popor printre oameni care să refuze să accepte învățătura lui Isus.

Și dacă evreul Celsus nu vrea să creadă că Isus „a prevăzut toate aventurile sale”, atunci să reflecteze asupra modului în care Isus a prezis soarta viitoare a Ierusalimului, pe care romanii o pregăteau pentru el - a prezis-o chiar și în vremea când acesta stătea ferm și tot cultul evreiesc se încă desfășura în el. Nimeni, desigur, nu va afirma că prietenii lui Isus și ascultătorii Săi au anunțat doar oral (χωρίς γραφής) ceea ce citim în Evanghelii și că nu au lăsat niciun pasaj din Scriptură pentru ucenicii lor despre discursurile și faptele lui Isus. Căci în aceste Scripturi găsim acum următoarele cuvinte: Când veți vedea Ierusalimul înconjurat de oștiri, atunci să știți că pustiirea lui este aproape . În acel moment, nicio armată nu a stat înaintea Ierusalimului cu scopul de a-l încercui, asedia și asedia. Acest asediu a început pentru prima dată sub împăratul Nero și a durat până la domnia lui Vespasian. Fiul acestuia din urmă, Titus, a distrus Ierusalimul din temelii. Acest lucru s-a întâmplat, așa cum scrie Iosefus, ca pedeapsă pentru uciderea lui Iacob cel Drept, fratele lui Isus, numit Hristos, după glasul adevărului - din cauza lui Isus, Hristosul lui Dumnezeu.

XIV. Celsus ar putea, desigur, să admită sau chiar să fie de acord că Iisus a prevăzut „aventurile sale viitoare” și să acorde acestei circumstanțe, conform opiniei sale, aceeași importanță, deși minoră, ca și în cazul miracolelor pe care le consideră simple vrăjitorii (γοητεία); ar putea cel puțin spune că au existat multe persoane care și-au aflat soarta recurgând la divinație prin intermediul auspiciilor (οίωνοίς), augurilor (όρνισιν), haruspiciilor (θυτιχή) și geneflialogiilor (γενεθλιαλογία). Dar el nu a dorit să facă nici măcar această cea mai mare concesie (pentru el), iar săvârșirea miracolelor, în ciuda faptului că aparent accepta însăși existența lor, a echivalat-o cu ceva asemănător vrăjitoriei (γοητείας). Între timp, Flegon, în cartea a treisprezecea sau a paisprezecea - dacă nu mă înșel - a „Cronicii” sale, i-a atribuit lui Hristos prestiința (πρόγνωσιν) a viitorului necunoscut (τινων μελλόντων). Este adevărat, a greșit și, în loc să vorbească despre Iisus, vorbește despre Petru, dar totuși a mărturisit că tot ce a prezis El și cum a prezis El s-a împlinit. Pe lângă această mărturie a prestiinței (de către Hristos) a viitorului, el a arătat și - chiar împotriva propriei voințe - că propovăduirea primilor vestitori ai credinței noastre (τόν έν τοίς πατράσι τών δογμάτων λόγον) nu era străină de puterea divină.

XV. „Ucenicii lui Isus”, continuă Celsus, „nu aveau cum să se ascundă în spatele a ceva într-o chestiune atât de evidentă și de aceea s-au gândit să spună că El a prevăzut toate acestea”. Dar nu a acordat atenție, sau nu a vrut să acorde atenție, sincerității acestor scriitori, cu care nici măcar nu ascund faptul că Isus le-a prezis ucenicilor săi: Toți vă veți poticni din cauza Mea în noaptea aceasta și că această prezicere s-a împlinit de fapt când ei erau confuzi; că El i-a profețit și lui Petru: Înainte să cânte cocoșul, Mă vei lepăda de trei ori și că Petru s-a lepădat de fapt de trei ori. Dacă nu erau iubitori de adevăr, ci - așa cum crede Celsus - au scris o minciună, atunci nu ar fi putut scrie cum s-a lepădat Petru

sau cum au fost confuzi ucenicii lui Isus. Dacă acest lucru s-a întâmplat cu adevărat, atunci cine putea dovedi că s-a întâmplat cu adevărat? Nu era oare firesc ca oamenii care intenționau să-i învețe pe cei care vin la Evanghelie să disprețuiască moartea din cauza devotamentului lor față de creștinism să tacă despre acest lucru? Dar știau că puterea învățăturii trebuie să triumfe asupra oamenilor și de aceea au povestit despre aceste evenimente, poate în convingerea că nu vor face rău cititorilor (Evangheliilor) și nu vor da naștere la tăgăduire.

XVI. Celsus afirmă deja destul de naiv că „ucenicii, cum s-ar spune, au consemnat astfel de (evenimente) doar pentru a-l justifica pe Isus în ceea ce nu vorbește în favoarea Lui. În acest caz, în opinia sa, au acționat ca un om care consideră un om rău drept după propria sa imagine, îl consideră un sfânt pe care el însuși îl reprezintă ca pe un ucigaș, îl consideră nemuritor pe care l-a înfățișat ca fiind deja mort - și, cu toate acestea, nu uită să adauge că el însuși a prezis toate acestea". Nepotrivirea comparației sale în acest caz este evidentă în sine. Nu este nimic ciudat în faptul că (Isus), dorind să dea în persoana sa un exemplu oamenilor despre cum să trăiască, le-a arătat în același timp cum să moară pentru credință. Mai mult, propria Sa moarte pentru oameni a fost salutară pentru fiecare dintre ei, așa cum am tratat deja în cartea precedentă. Apoi, Celsus crede că însăși mărturisirea suferinței, de fapt, confirmă convingerea (sa) și nu o distruge. Dar, desigur, (Celsus) nu știe câte gânduri profunde despre această (suferință) sunt la Pavel, cât de mult s-a vorbit despre ea de către profeți. De asemenea, nu știe că doar unul dintre cei care aderă la modul eretic de gândire a spus că suferințele lui Isus au fost iluzorii și că nu era nimic real în ele. Căci dacă Celsus ar fi știut toate acestea, nu ar fi spus următoarele cuvinte: „Nu ar trebui, desigur, să spuneți că El doar părea oamenilor necredincioși că îndură toate aceste suferințe, de fapt, nu a suferit; nu, trebuie să recunoașteți direct că El a suferit." Dar suntem tocmai departe de a admite că suferințele (lui Isus) au fost iluzorii; altfel ar trebui să recunoaștem că Învierea Lui a fost o înșelăciune, în timp ce era adevărată. Căci Cel care a murit cu adevărat și a înviat, a înviat cu adevărat, iar Cel care doar părea să moară, nu a înviat cu adevărat.

Necredincioșii râd de învățătura noastră despre Învierea lui Iisus Hristos. Dar le putem cita și povestea lui Platon despre Er, fiul lui Armenius, care după douăsprezece zile a prins viață pe foc și a povestit despre tot ce văzuse în lumea de dincolo. De asemenea, nu va fi inutil pentru necredincioși să sublinieze, de altfel, povestea lui Heraclide despre femeia fără viață. Există, de asemenea, povești despre mulți morți care au ieșit din mormintele lor - și nu numai în ziua înmormântării, ci și mai târziu. Ce mirare, așadar, dacă Iisus, în ciuda faptelor sale miraculoase, atât de numeroase, atât de mult deasupra înțelegerii omenești și atât de evidente, încât (Celsus) a fost nevoit să le compare cu vrăjitoria doar pentru că nu putea accepta direct faptul existenței lor, pentru a-i putea umili măcar în acest fel - ce mirare, zic eu, dacă și acest Iisus a primit în moartea sa ceva și mai mare, întrucât sufletul său s-a separat de bunăvoie de trup și, în același timp, s-a putut întoarce din nou la el de bunăvoie după îndeplinirea lucrării destinate lui în afara lui? Referitor la această împrejurare, Isus a rostit următoarele cuvinte, consemnate de Ioan: „ Nimeni nu Mi-o ia, ci Eu o dau de bunăvoie. Am putere să o dau și am putere să o iau iarăși" . Și poate că sufletul Lui s-a despărțit atunci atât de repede de trup pentru a-l păstra, astfel încât picioarele să nu I se zdrobească, așa cum s-a întâmplat cu tâlharii

răstigniți împreună cu El: și picioarele primului (hoțului) au fost zdrobite, și ale celuilalt răstignit împreună cu El. Dar când au venit la Isus, când L-au văzut deja mort, nu I-au zdrobit picioarele .

Prin urmare, am răspuns și la următoarea întrebare: „Cum putem fi siguri că Isus a prezis (acest eveniment)?" Dacă cineva dorește acum să știe „de ce și cum a fost Cel care a murit nemuritor?", atunci îi putem da următorul sfat la această întrebare. Căci nemuritor nu este Cel care a murit, ci Cel care a înviat din morți. Și din moment ce mortul nu este nemuritor, atunci cu siguranță Isus, care a unit două naturi în Sine (Ιησούς ό σύνθετος), nu a fost nemuritor înainte de moartea Sa, pentru că și El intenționa să moară. În general, nimeni nu este nemuritor, deoarece trebuie să moară; dar este nemuritor cel care nu va rămâne mort. Hristos, înviind din morți, nu mai moare: moartea nu mai are putere asupra Lui , deși cei care nu pot înțelege în ce sens sunt rostite aceste cuvinte nu vor să admită acest lucru.

XVII. Următoarea obiecție este, de asemenea, foarte prostească. „Și ce zeu", spune Celsus, „sau demon, sau om rațional ar putea exista care, prevăzând astfel de contingențe, să nu le evite, pe cât posibil, ci, dimpotrivă, să le întâmpine direct, deși le știa dinainte?" Căci Socrate știa că trebuie să bea cucută și să moară; și totuși, dacă ar fi urmat convingerea lui Criton, ar fi putut scăpa de închisoare și să nu sufere toate acestea. Dar a hotărât ceea ce i se părea rezonabil, și anume, să moară așa cum se cuvine unui filosof, decât să ducă o viață nedemnă de un filosof. Leonidas, generalul lacedemonienilor, știa și el bine că el și oamenii săi de la Termopile trebuiau să cadă în foarte scurt timp; „În același timp, o viață de rușine nu-l interesa deloc, motiv pentru care li s-a adresat (soldaților) săi cu acest discurs: «Să luăm micul dejun și vom cina în iad». S-ar putea aduna multe povești similare, dacă ar exista dorința de a le studia. Așadar, dacă Iisus, știind despre suferințele Sale, totuși nu le-a îndepărtat și, prevăzându-le, a ieșit în întâmpinarea lor, atunci ce este de mirare în aceasta? Pavel, ucenicul Său, a făcut exact același lucru: știa despre suferințele care îl așteptau la intrarea sa în Ierusalim și, cu toate acestea, a ieșit în întâmpinarea pericolelor, întorcându-se cu cuvinte de mustrare către cei care îl jeleau și îl împiedicau să meargă la Ierusalim. Și mulți dintre ai noștri, cu toată știrea lor că vor fi omorâți dacă vor rămâne fermi în mărturisirea creștinismului și că, dimpotrivă, vor primi libertatea și își vor recăpăta proprietatea dacă vor renunța doar (la creștinism), au disprețuit totuși viața și au acceptat de bunăvoie moartea pentru credința lor."

XVIII. La aceasta, evreul din Celsus adaugă această absurditate. „Dacă Iisus", spune el, „a prezis trădarea unuia (ucenic) și tăgăduirea altuia, cum nu putea frica de Divinitatea Sa să împiedice trădarea unuia și tăgăduirea celuilalt (ucenic)?" Înțeleptul Celsus nici măcar nu a observat cum cădea într-o contradicție în acest caz. Căci dacă (Iisus), ca Dumnezeu, a prevăzut (aceste circumstanțe), atunci, de fapt, era imposibil ca prevederea Lui să fie falsă - era imposibil ca El să nu fie trădat de cel a cărui trădare a prevăzut-o și să nu fie tăgăduit de cel pe care l-a mustrat pentru iminenta sa tăgăduire. Dacă unul ar fi putut să nu trădeze, iar celălalt să nu tăgăduiască; Într-un cuvânt, dacă s-ar fi întâmplat ca unul dintre ei să nu fi trădat și celălalt să nu tăgăduiască, după ce au aflat despre asta: atunci nu ar mai fi fost adevărat Cel care a spus că unul va trăda și celălalt Îl va tăgădui. Și dacă

El l-a prevăzut pe trădător, atunci El știa, de fapt, acea impietate de care depindea trădarea și care, în orice caz, nu putea fi distrusă prin prestiință. Dacă, de asemenea, El a prevăzut și a prezis tăgăduirea (lui Petru), atunci aceasta, de fapt, se datorează faptului că El știa slăbiciunea care trebuia să ducă la tăgăduire. Și aceasta nu înseamnă deloc că slăbiciunea trebuia să fie întărită tocmai prin prestiință. Cum a ajuns atunci Celsus la această afirmație: „Dar ei au trădat și s-au tăgăduit, neavând respect pentru El”? Cât de puțin se poate spune despre Iuda, că și-a trădat Învățătorul, neavând respect pentru El - toate acestea au fost deja arătate de noi mai sus. Nu este mai dificil să dovedim (această poziție) în legătură cu tăgăduirea lui Petru: la urma urmei, el a plecat după ce s-a tăgăduit și a plâns amarnic .

XIX. O mică perspectivă este dezvăluită și în observația ulterioară a lui Celsus. „Când”, spune el, „chiar și un om observă intrigile puse împotriva sa și anunță descoperirea sa celor care le-au pus la cale, aceștia din urmă se retrag de la planurile lor și sunt atenți să nu le ducă la îndeplinire”. Dar mulți, în ciuda faptului că intrigile lor au fost descoperite, le-au dus totuși la îndeplinire! Ca și cum ar fi o concluzie generală la cuvintele sale, Celsus continuă spunând: „Deci nu s-a întâmplat deloc pentru că li s-a prezis că toate aceste evenimente s-au întâmplat: căci acest lucru este imposibil. Dar, din moment ce s-au întâmplat, atunci, având în vedere acest lucru, însăși afirmația că aceste evenimente au fost prezise se dovedește a fi falsă. În orice caz, este destul de improbabil ca oamenii să fie înclinați spre trădare și renunțare după ce au trebuit să audă despre ele dinainte”. Întrucât am respins cuvintele de mai sus ale lui Celsus, concluzia care se desprinde din ele se sugerează în mod natural, și anume propoziția că „aceste evenimente nu s-au întâmplat pentru că au fost prezise dinainte”. Vom spune aceasta: aceste evenimente s-au întâmplat, au fost, prin urmare, posibile; și, din moment ce s-au întâmplat, atunci însăși predicția despre ele se dovedește a fi adevărată. La urma urmei, adevărul profețiilor rezultă din împlinirea lor. Astfel, poziția sa acuzatoare, care afirmă că predicția este presupusă o minciună, se dovedește a fi falsă. Și deja, complet fără temei, Celsus spune că oamenii sunt complet incapabili să admită trădarea și renunțarea după ce le devin cunoscute dinainte.

XX. Să vedem ce aduce în continuare Celsus în discuție. El spune: „(Isus) a rostit această profeție a sa ca Dumnezeu și, prin urmare, era pe deplin potrivit ca prezicerea sa să se împlinească. Prin urmare, prin Divinitatea sa, i-a adus pe discipolii și profeții săi, cu care mânca și bea, într-o astfel de poziție încât au devenit necredincioși și nelegiuiți, în timp ce el ar fi trebuit să fie un distribuitor de lucruri bune tuturor oamenilor în general și rudelor sale în special. Și dacă nu a existat niciun caz în care cineva să comploteze împotriva unui om cu care se întâmpla să ia parte la masă, cu cât mai mult ar putea cel care a luat parte la ospăț cu el să fie răuvoitor față de Dumnezeu? Și este deosebit de ciudat că Dumnezeu însuși complotează împotriva tovarășilor săi de masă și îi face trădători și nelegiuiți!” Întrucât îmi porunciți să resping chiar și acele obiecții ale lui Celsus care mi se par nesemnificative, voi da următorul răspuns la cuvintele lui Celsus tocmai citate. Celsus crede că o profeție bazată pe previziunea cuiva se împlinește pentru că a fost prezisă. Nu suntem de acord cu această concluzie și susținem că profeția nu este deloc cauza evenimentelor viitoare: și Isus a prezis doar apariția lor; Evenimentele viitoare, care în general s-ar putea produce independent de prezicerea lor, dimpotrivă, i-

au dat Profetului doar un motiv pentru a le prezice. Și, în general, întreaga lume existentă a fenomenelor este accesibilă conștiinței profetului care prevede aceste fenomene: este posibil ca ele să fi putut fi și să nu fi fost, dar trebuie realizată doar una dintre aceste două posibilități. De asemenea, nu susținem că împlinirea sau neîmplinirea unui anumit eveniment depinde de profet, că în acest caz el spune ca și cum: acest lucru se va întâmpla cu siguranță și nu poate fi altfel. Această poziție este aplicabilă oricărei profeții care are legătură cu evenimente care depind de noi - nu contează dacă luăm aceste evenimente din Scripturile Divine sau din povești grecești. O concluzie falsă (σόφισμα) sau, cum spun dialecticienii, un silogism leneș (άργός λόγος) nu ar mai fi, prin urmare, o concluzie falsă, dacă ar trebui să fim de acord cu Celsus, deși în ochii oricărei persoane sănătoase la minte constituie tocmai o concluzie falsă.

Pentru a clarifica acest raționament, voi cita din Scriptură (ca exemplu) profețiile care se referă la Iuda sau cuvintele Mântuitorului nostru, în care se reflecta prestiința Sa despre trădător. Și din cărțile istorice grecești voi cita răspunsul oracolului care i-a fost dat lui Laius; și în acest caz recunoaștem această relatare ca fiind demnă de încredere, deoarece această împrejurare ne este indiferentă. Așadar, în Psalmul 108, următoarele cuvinte sunt puse în gura Mântuitorului cu privire la Iuda: Dumnezeul laudei mele, nu tăcea, căci gura celor răi și gura celor vicleni s-au deschis împotriva mea . Dacă te uiți la conținutul acestui psalm, vei descoperi că în el trădarea trădătoare a Mântuitorului a fost deja anunțată dinainte, precum și că cauza acestei trădări se află în Iuda însuși și că el însuși a meritat acele blesteme care în profeție sunt atribuite propriei sale răutăți. Într-adevăr, ar fi putut suferi o astfel de pedeapsă pentru că, așa cum se spune aici, nu s-a gândit să arate milă, ci a persecutat un om sărac și nevoiaș . Astfel, îi era în putere să-și amintească de milă și să nu-l întoarcă pe cel pe care îl respinsese. Putea, și totuși nu a făcut aceasta; dimpotrivă, chiar s-a lăsat trădat și pentru aceasta a devenit vrednic de acele blesteme pe care i le atribuise profeția. Cât despre păcate, vom folosi oracolul care i-a fost dat lui Laius, așa cum îl relatează tragicul, nu știu literal sau doar în termeni aproximativ precișii. Aceste cuvinte i-au fost adresate de vestitorul lucrurilor viitoare:

Nu-ți irosi sămânța pentru nașterea de copii când zeii nu și-au dat consimțământul:

Chiar dacă vei naște un fiu, urmașii tăi te vor ucide,

Și toată casa ta va fi pătată de sânge vărsat.

Din aceste cuvinte reiese clar că Laius a avut ocazia să se abțină „de la a concepe copii”: la urma urmei, oracolul nu putea cere nimic imposibil de la el. Dar și conceperea de copii îi era posibilă: ambele erau în întregime în puterea sa. Întrucât nu se abținea de la a concepe copii, de aceea acele dezastre pe care ni le înfățișează tragediile s-au abătut asupra lui Oedip și Iocasta și a copiilor lor.

Cât privește așa-numitul silogism leneș (άργός λόγος), care este în același timp o concluzie falsă, acesta constă în faptul că prin intermediul său se poate, de exemplu, distrage o persoană bolnavă de la decizia sa de a apela la un medic pentru a-și restabili sănătatea și i se poate adresa următorul discurs. Dacă soarta te-a destinat să fii eliberat de

boală, atunci te vei însănătoși oricum, indiferent dacă chemi sau nu un medic. Dar dacă soarta te-a predeterminat să nu te însănătoșești, atunci fie că chemi sau nu un medic, nu contează - nu te vei însănătoși. Într-un cuvânt, fie că soarta te-a destinat să fii eliberat de boală, fie că ești destinat să rămâi bolnav: în ambele cazuri vei chema un medic în zadar. Următoarele cuvinte umoristice pot fi, de asemenea, echivalate cu acest silogism. Dacă soarta a decretat să ai copii, îi vei avea oricum, fie că te căsătorești, fie că nu. Prin urmare, fie că soarta a decis să-ți dea copii sau nu, în ambele cazuri vei avea relații sexuale cu soția ta în zadar. Însă, așa cum actul sexual cu soția ta nu poate fi considerat inutil aici, deoarece fără acest act sexual cu soția ta originea urmașilor este complet de neconceput și imposibilă; tot așa, în același fel, chemarea unui medic este necesară, deoarece vindecarea după boală vine din arta medicală. De aceea, chiar sfatul: „În zadar chemi un medic” - se dovedește a fi fals. Am adus toate acestea în discuție având în vedere obiecția prezentată de înțeleptul Celsus în următoarele cuvinte: „(Isus) a rostit această profeție a sa ca Dumnezeu și, prin urmare, era cu totul necesar ca prezicerea Sa să se împlinească”. Dacă expresia „complet” (πάντως) este folosită de el în sensul de „necesar” (κατηναγκασμένως), atunci nu sunt de acord cu el: la urma urmei, acest lucru s-ar putea să nu se fi întâmplat. Dar dacă expresia „complet” înseamnă „va fi”, atunci - dat fiind că acest sens nu contrazice adevărul, mai ales dacă admitem posibilitatea ca acest eveniment să nu se întâmple - atunci, prin urmare, nu există nicio ispită în vorbirea noastră. Într-adevăr, din prezicerea lui Isus că unul Îl va trăda și celălalt Îl va lepăda, rezultă că aceasta (prezecia) a devenit pentru ei cauza impietății și a faptei lor rele. Căci Cel care știa, căci El Însuși știa ce este în om , așa cum ne învață credința noastră, El, desigur, cunoștea inima rea a lui Iuda și vedea ce putea decide aceasta, având în vedere existența în ea a iubirii de argint și absența credinței ferme necesare în învățător. De aceea, Isus a spus, printre altele: Cel ce și-a întins mâna cu Mine în farfurie, acela Mă va trăda .

XXI. Luați în considerare cât de superficiale și pline de minciuni sunt următoarele cuvinte ale lui Celsus, în care ajunge la concluzia că „nimeni nu a complotat vreodată împotriva unui om cu care trebuia să împartă masa. Și dacă nu putea exista un complot împotriva unui om, atunci cu atât mai puțin putea fi răuvoitor împotriva lui Dumnezeu care împărțea ospățul cu el”. Dar cine nu știe că au fost mulți care au complotat chiar împotriva celor cu care petreceau timp în aceeași casă și împărțeau sarea și mâncarea? Istoria grecilor și a barbarilor este plină de astfel de exemple. Astfel, poetul iambic parian îl învinovățește pe Lycambus pentru că a încălcat legământul pecetluit „cu sare și pâine”. El spune, adresându-se lui Lycambus:

Ai încălcat un mare jurământ - dreptul la sare și masă.

Pasionații de istorie care se dedică în întregime acesteia și, în același timp, neglijează cunoștințele mai necesare, care constituie un ghid pentru un mod de viață corect, pot produce numeroase mărturii și astfel pot dovedi că împărțirea mesei nu protejează împotriva intrigilor.

XXII. Apoi, ca și cum ar fi fost o concluzie incontestabilă, constituind o deducție consecventă, a adăugat următoarea observație: „Și mai ales”, spune el, „este ciudat că

Dumnezeu Însuși complotează împotriva complicilor Săi de la masă și îi face trădători și nelegiuiți". Că Isus a complotat împotriva ucenicilor și i-a făcut trădători și nelegiuiți, nu poate dovedi deloc, iar în sprijinul poziției sale se poate referi doar la faptul că aceasta constituie o deducție consecventă din raționamentul precedent. Dar această secvență poate fi foarte ușor răsturnată de orice persoană obișnuită.

XXIII. După aceasta, Celsus spune: „Dacă toate acestea i-au plăcut (lui Isus) și El a suferit pedepse din ascultare față de Tatăl, atunci este clar că pedepsele cunoscute de El nu puteau fi dureroase și chinuitoare pentru El, întrucât El, ca Dumnezeu, le-a permis din proprie voință." Celsus nu a observat cum se contrazicea aici. Dacă a recunoscut că Isus a suferit pedepse pentru că aceasta a fost voia Lui și S-a dat pe Sine însuși în scopul ascultării de Tatăl, atunci este evident că El a suferit de fapt pedepse și că tot ceea ce I-a fost aplicat de către chinuitori a fost cu siguranță însoțit de senzații dureroase. Căci suferința nu a fost contrară intenției Sale. Dacă toate pedepsele aplicate (lui Isus), conform propriei Sale dorințe, nu au fost combinate cu durere și suferință, atunci cum a recunoscut Celsus însăși faptul pedepsei? El nu a considerat că Isus, din moment ce a luat un trup prin naștere, a luat un trup capabil să fie supus bolilor și tuturor poverilor care sunt inerente trupurilor (noastre), mai ales dacă înțelegem prin aceste poveri ceea ce nimeni nu își dorește pentru sine. Și așa cum Isus a dorit să ia un trup care nu era în esență diferit în natură de carnea omenească (σώμα σύ πάντη άλλης φύσεως παρά τήν άνθρωπίνην σάρκα), tot așa El a luat, odată cu trupul, suferințele și poverile lui, pe care Domnul nici măcar nu a putut să nu le simtă. De aceea, dușmanii Săi au putut să-I aducă aceste poveri și suferințe. Am demonstrat deja mai sus că Isus, de fapt, nu s-ar fi putut da în mâinile oamenilor, dacă ar fi vrut. Dar El a venit (pentru asta) și de aceea a vrut, și a vrut pentru că moartea Lui pentru oameni urma să aducă mântuirea lumii (τώ παντί χρήσιμον).

XXIV. Celsus dorește apoi să prezinte faptul că suferințele lui Isus au fost dureroase și grele, că nu ar fi putut fi altfel, chiar dacă El ar fi vrut așa. Iată propriile sale cuvinte: „De ce atunci Iisus strigă după ajutor și plânge, de ce se roagă ca frica Lui fatală să treacă de la El, de ce a trebuit să spună aceste cuvinte: «Tată, dacă este cu putință, să treacă de la Mine paharul acesta?» Observați aici răutatea (το κακούργον) a lui Celsus! În loc să ia în considerare dragostea pentru adevăr a scriitorilor Evangheliilor, care, desigur, ar fi putut păstra tăcerea despre tot ceea ce, în opinia lui Celsus, ar fi putut servi drept acuzație (a lui Iisus), și totuși nu au păstrat tăcerea - din multe motive de înțeles pentru oricine se adâncește în sensul Evangheliei: în schimb, repet, Celsus condamnă relatarea Evangheliei, permițând în ea exagerări și expunând ceea ce evangheliștii nu au spus deloc. Cel puțin că Iisus «plânge» - nimic nu este scris în Evanghelii. Cuvintele: Tată, dacă este cu putință, să treacă de la Mine paharul acesta, Celsus le denaturează și nu le leagă de următoarea expresie a Scripturii: totuși, nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu - o expresie care dezvăluie evlavia lui Iisus în relația cu Tatăl și măreția sufletului Său. S-ar putea obiecta că Celsus nu a citit acest pasaj, din care este evident cu ce ascultare S-a supus Isus acelor suferințe care constituie decizia voinței Tatălui, și anume pasajul care spune astfel: Dacă acest pahar nu se poate depărta de la Mine, decât dacă îl beau, facă-se voia Ta. Dar atunci Celsus a acționat ca acei oameni nelegiuiți care, cu gânduri preconcepute rele, ascultă Scripturile Divine și răspândesc cu răutate calomnii (despre

ele). Aceștia (nelegiuiții) își imaginează că au auzit expresia (din Scripturi): „Voi ucide” și adesea ni se reproșează chiar această expresie; dar în ceea ce privește expresia: „Voi da viață”, ei păstrează o tăcere profundă. Între timp, întregul pasaj, luat în ansamblu, înseamnă că Dumnezeu îi ucide pe cei care trăiesc în detrimentul omenirii și le fac nedreptate, dar cu scopul de a-i conduce la o viață mai bună - chiar acea viață pe care Dumnezeu o dăruiește celor care mor față de păcat. În același mod, acei oameni răi observă cuvintele: „Voi lovi” și, în același timp, nu văd expresia: „și Eu” „va vindeca.” Dumnezeu Se exprimă în aceste locuri ca un medic care, tăind trupul, face răni adânci și dureroase pentru a îndepărta din ele tot ce este dăunător și împiedică vindecarea - și aceasta nu are deloc intenția de a provoca trupului doar suferință și deformare, ci apoi, prin tratament, să-l restabilească la sănătatea sa anterioară. Cei răi nu ascultă nici în întregime următorul pasaj: El lovește și mâinile Lui vindecă, dar (citesc ei) doar o parte a acestui loc provoacă răniEvreul Celsus vorbește și el într-un mod similar. El citează cuvintele: „Tată, dacă este cu putință, treacă paharul acesta” și, în același timp, omite expresia care urmează, care indică disponibilitatea lui Isus și hotărârea Sa fermă cu care S-a expus suferinței. Toate aceste explicații, care ar putea fi trase din (sursa) înțelepciunii lui Dumnezeu, sunt, desigur, de mare importanță pentru cei pe care Pavel îi numește perfecți în următoarele sale cuvinte: „Dar noi grăim înțelepciune printre cei perfecți” . Dar le vom lăsa pentru altă dată, limitându-ne în acest caz doar la acele câteva argumente care sunt importante pentru scopul prezent.

XXV. Am mai spus că în unele expresii aparținând lui Isus este vorbit despre El ca fiind întâiul născut al întregii creații, așa cum vedem în cuvintele: Eu sunt calea, adevărul și viața și în altele similare; dar în alte expresii este transmisă ideea despre Isus ca om. Acesta este, de exemplu, locul în care Isus spune: Acum căutați să Mă omorâți, un om care v-am spus adevărul pe care l-am auzit de la Dumnezeu . Dar aici, unde descrie natura Sa umană, El înfățișează, pe de o parte, slăbiciunea trupului omenesc și, pe de altă parte, măreția duhului: slăbiciunea în cuvintele: Tată, dacă este cu putință, depărtează paharul acesta de la Mine; și măreția duhului în cuvintele: Totuși, nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu. Trebuie să fim atenți și la ordinea expresiilor. Observați că mai întâi este înfățișată, cum s-ar putea spune, slăbiciunea trupului, clar și simplu; și apoi, în expresii mai extinse, este înfățișată măreția duhului. Cuvintele: Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta - formează doar o parte (a expresiei); dimpotrivă, cuvintele: nu cum voiesc Eu, ci cum voiești Tu și, mai departe: Tatăl Meu, dacă nu se poate depărta de la Mine acest (pahar) și îmi este cu neputință să nu beau din el, atunci să se facă voia Ta - formează deja o parte mai amplă. Nici nu trebuie să pierdem din vedere împrejurarea că aici nu se spune pur și simplu: „depărtează de la Mine paharul acesta”, ci, dimpotrivă, toate aceste cuvinte: Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta - conțin amprenta evlaviei și a supunerii. Știu că există încă o explicație pentru acest loc: ei cred că Mântuitorul prevede aici acele calamități la care urmau să fie supuși poporul și Ierusalimul ca pedeapsă și răzbunare pentru faptul că evreii au complotat împotriva Lui. Nu pentru alt motiv decât din dragoste pentru evrei, dorind să îndepărteze de la popor calamitățile care îi amenințau, El spune: Tată, dacă este cu putință, depărtează de la Mine paharul acesta ! În acest caz, El părea să se exprime astfel: întrucât mânia Ta va fi grea peste tot poporul dacă beau acest pahar al suferinței, mă rog, dacă este cu putință, ca acest pahar să treacă de la Mine, ca nu cumva moștenirea Ta să fie complet

părăsită de Tine pentru că a uneltit împotriva Mea. Și dacă, așa cum spune Celsus, Isus nu a îndurat cu adevărat nici suferință, nici chin, atunci, se întreabă cineva, cum ar putea cei care au venit la Isus după aceasta să-L folosească ca model, cum ar putea fi duse la îndeplinire persecuțiile pentru credință, dacă numai suferințele Sale ar fi fost iluzorii, nu așa cum au experimentat oamenii?

XXVI. Evreul din Celsus îi acuză și pe ucenicii lui Isus că și-au inventat poveștile. Le spune: „Ceea ce ați prezentat este o minciună și nici măcar nu sunteți în stare să acoperiți această minciună cu plauzibilitatea adevărului.” La aceasta răspund: cea mai ușoară cale pe care o aveau la dispoziție era să tacă despre acestea (evenimente) și, de la bun început, să nu scrie nimic despre ele. Și dacă Evangheliile nu ar fi relatat nimic despre asta, atunci cine ar fi putut arăta cu bucurie răutăcioasă spre aceste cuvinte ale lui Isus, pe care le-a rostit în timpul dispensației Sale? Celsus nu credea că nu se pot aduce două reproșuri acelorași persoane: pe de o parte, că au fost înșelați în Isus, în care credeau ca Dumnezeu și, în plus, prezis de profeți și, pe de altă parte, că au divulgat astfel de ficțiuni despre El, în a căror neadevăr nu și-au ascuns deloc îndoiala. Un lucru este sigur: fie poveștile lor nu sunt fictive și sunt în acord cu propria lor convingere și, prin urmare, relatările lor nu sunt false; sau, dimpotrivă, toate scrierile lor sunt voit fictive, sunt în contradicție cu convingerea lor, ei înșiși nu au fost deloc victime ale înșelăciunii și nu au crezut în Divinitatea lui Iisus.

XXVII. Celsus continuă spunând: „Există unii printre credincioși care seamănă cu cei care, din cauza beției, sunt împinși să încerce să se sinucidă; ei schimbă textul original al Evangheliei de trei sau patru ori, de multe ori, și îl modifică până când reușesc să evite toate obiecțiile.” Cât despre mine, îi cunosc doar pe adepții lui Marcion și Valentinus, și poate chiar pe Lucian, care au denaturat Evanghelia. Această obiecție nu privește în niciun fel doctrina noastră și poate fi îndreptată doar împotriva celor care nu ezită să trateze Evangheliile cu ușurință. Și așa cum învățăturile sofiștilor, epicurienilor și peripateticilor și opiniile false ale oricărei alte școli nu pot servi drept motive pentru acuzarea filosofiei, tot așa adevăratul creștinism nu poate fi tras la răspundere dacă unii introduc denaturări în Evanghelii și admit în ele erori (αίρέσεις) care sunt contrare spiritului învățăturii lui Isus.

XXVIII. Apoi, evreul Celsus aduce și el reproșul că „creștinii apelează la profeții care au prezis suferințele lui Isus”. Am discutat deja această obiecție mai sus și acum vom face doar următoarea adăugire la acest punct. Întrucât, în propriile sale cuvinte, el „își asumă grija oamenilor”, ar fi trebuit să citeze chiar aceste profeții, precum și să se exprime asupra gradului lor de convingere și apoi să arate că referirea creștinilor la profeții poate fi recunoscută ca fiind doar la prima vedere. Numai în acest caz nu ar fi de remarcat faptul că îmbrățișează un subiect de o importanță atât de mare în două sau trei cuvinte. (O examinare detaliată a profețiilor a fost necesară) mai ales pentru că „profețiile, după propriile sale cuvinte, pot fi aplicate la mii de alte persoane chiar cu un drept mai mare decât lui Isus”. Această împrejurare formează, de asemenea, punctul principal al investigației printre creștini; de aceea, el a trebuit să acorde o atenție deosebită și, de fapt, să prezinte o explicație atentă pentru fiecare profeție, că aceasta „se aplică la o mie de alte persoane mult mai mult decât lui Isus”. Celsus nu observă că toate aceste obiecții ar

putea fi nefavorabile creștinilor doar dacă ar fi fost formulate de o persoană care respinge scrierile profetice; între timp, Celsus își pune cuvintele în gura evreului său, care nu poate contesta autenticitatea acestor scrieri. Tocmai evreul nu va admite ideea că „profețiile pot fi aplicate la o mie de alte persoane în plus decât lui Isus"; el va prezenta fiecare profeție în modul care i se pare cel mai potrivit și, în orice caz, va încerca să respingă explicația venită de la creștini. Chiar dacă nu spune nimic demn de încredere, va încerca măcar să-și facă cuvintele demne de încredere.

XXIX. Am avut deja ocazia să spunem că profeții au prezis dubla venire a lui Isus la rasa umană. Prin urmare, va fi inutil să dăm vreun răspuns la următoarele cuvinte (ale lui Celsus), pe care le pune în gura unui evreu: „Conform prezicerii profeților, Cel ce are să vină este un Domn mare și puternic, care va domni peste tot pământul, peste toate neamurile și peste armate". Cât despre adăugarea la aceste cuvinte: „o astfel de urgie mortală nu a fost prezisă de ei", în opinia mea, aceasta arată doar răutatea evreilor, cu care, fără niciun motiv, nici măcar cel mai puțin convingător, au încercat să-L batjocorească pe Isus. În orice caz, nici evreii, nici Celsus, nici altcineva nu vor putea vreodată să dovedească că El este „ciuma" – Cel care a scos atâția oameni din curentul răutății și i-a îndrumat către o viață conformă cu firea și împodobită cu castitate (σωφροσύνης) și alte virtuți.

XXX. Celsus a fost atât de obraznic încât a continuat să facă următoarea remarcă: „Nimeni", spune el, „nu va crede că prin astfel de indicii (συμβόλων), astfel de interpretări pervertite și argumente goale, se poate demonstra Divinitatea și Filiația lui Isus". Dar ar fi trebuit să citeze interpretările în sine și să le expună: ar fi trebuit să arate goalitatea argumentelor și astfel să-i ofere creștinului ocazia de a răspunde și de a respinge acele obiecții care s-ar putea dovedi într-o oarecare măsură întemeiate. Cât despre evenimentele care, potrivit lui Celsus, ar fi trebuit să se întâmple pentru a confirma măreția lui Isus, aceste evenimente s-au întâmplat de fapt: Celsus doar că nu vrea să le observe, în ciuda evidenței cu care sunt legate (de persoana) lui Isus. Celsus spune: „Căci și Fiul lui Dumnezeu a trebuit să acționeze exact în același mod ca soarele, care, luminând toate celelalte lucruri, se face mai întâi vizibil". Dar noi susținem cu precizie că Isus a acționat în acest fel. În zilele Sale, cei drepți vor înflori și abundența păcii se va arăta , începând cu momentul nașterii Sale. Dumnezeu a pregătit națiunile pentru învățătura Sa și a rânduit astfel ca regele roman să domnească peste întreaga lume. Căci, dacă ar fi existat multe regate, atunci națiunile ar fi rămas străine unele de altele; atunci executarea poruncii lui Isus: duceți-vă și învățați toate neamurile, poruncă dată apostolilor, ar fi fost legată de dificultăți considerabile. Se știe că nașterea lui Isus a urmat domniei lui August, care a unit, ca să spunem așa, numeroasele națiuni ale pământului într-un singur regat. Și acest lucru a fost important deoarece existența numeroaselor regate ar fi fost cu siguranță un obstacol în calea răspândirii învățăturii lui Isus pe întregul pământ, nu numai din motivul menționat mai sus, ci și pentru că națiunile ar fi fost atunci obligate să poarte război și să-și apere patria, așa cum era într-adevăr cazul înainte de vremea lui August și mai ales în vremuri și mai îndepărtate, când o națiune trebuia să poarte război cu o altă națiune, cum ar fi, de exemplu, peloponezienii cu atenienii. Cum ar fi putut, așadar, această învățătură a păcii, care nu permite nici măcar răzbunarea

pentru rănile dușmanilor, să obțină victoria, dacă venirea lui Isus nu ar fi schimbat relațiile pământești și nu le-ar fi adus într-o stare de echilibru (έπί τό ήμερότερον)?

XXXI. Celsus îi acuză în continuare pe creștini că nici măcar nu disprețuiesc concluziile false în demonstrarea poziției lor conform căreia Fiul lui Dumnezeu este în același timp Însuși Cuvântul (lui Dumnezeu). El chiar se gândește să dea o forță specială acestei obiecții, deoarece spune că „în loc de cuvântul curat și sfânt, pe care în predica noastră despre cuvânt îl prezentăm ca Fiul lui Dumnezeu, am arătat de fapt un om care a fost închis în mod rușinos și apoi martirizat până la moarte". Această obiecție, deși pe scurt, am analizat deja mai devreme, unde, în opoziție cu acuzațiile lui Celsus, am arătat că cel născut înainte de toată creația a luat un trup și un suflet omenesc, că la crearea acestei lumi Dumnezeu a poruncit și totul a fost creat și că cel care a primit această poruncă a fost Dumnezeu Cuvântul. Întrucât Celsus are un evreu care face obiecția de mai sus, credem că nu este superfluu să folosim în acest caz următoarea zicală deja menționată de noi: El a trimis Cuvântul Său și i-a vindecat și i-a eliberat de la pieirea lor . Celsus îl face pe evreul său să spună: „Dacă într-adevăr, conform învățăturii tale, Cuvântul este Fiul lui Dumnezeu, atunci și noi suntem de acord (cu tine)". Dar eu, din partea mea, nu am auzit încă de la niciun evreu mărturisirea că „Cuvântul este Fiul lui Dumnezeu", deși am avut conversații cu mulți evrei, chiar și cu cei care se numărau printre înțelepți.

XXXII. Am arătat deja că Isus nu poate fi nici un „lăudăros", nici un „magician"; prin urmare, nu este nevoie să repetăm ceea ce s-a spus și, astfel, în opoziție cu repetițiile lui Celsus, să ne repetăm pe noi înșine. De asemenea, el atrage atenția asupra genealogiei (lui Isus), dar în același timp nu menționează deloc că există dispute între creștini înșiși pe această temă și că unii dintre ei, sub formă de obiecții (la adresa evangheliștilor), subliniază discrepanța dintre genealogii. Celsus, ca un adevărat lăudăros, în ciuda declarației sale că „cunoaște întreaga doctrină a creștinilor", nu reușește totuși să arunce cu prudență o umbră de îndoială asupra Scripturii. Între timp, el consideră că este „o aroganță extremă faptul că compilatorii genealogiei urmăresc originea lui Isus până la primul om și până la regii evreilor". El crede că introduce ceva cu totul special atunci când spune că „chiar și soția tâmplarului ar fi trebuit să știe despre această genealogie, dacă ar fi provenit dintr-o familie atât de nobilă". Dar ce putem spune despre asta? Să admitem că ea știa. Ce respinge acest lucru? Chiar pornind de la presupunerea că ea nu și-a cunoscut cu adevărat trecutul, putem trage concluzia că nu se trăgea din primul om, că nu era o vlăstă a rasei vechilor regi ai Iudeii? Sau poate Celsus este ferm de părere că săracii nu pot descinde decât din săraci și că regii nu pot descinde decât din regi? Pe scurt, mi se pare complet inutil să ne oprim mai mult asupra acestui punct de obiecție, deoarece se știe că și în vremea noastră unii se nasc săraci din părinți bogați și nobili, chiar mai săraci decât a fost Maria și, invers, conducătorii și regii națiunilor se nasc din părinți lipsiți de glorie.

XXXIII. Celsus întreabă: „Dacă Isus este Dumnezeu, ce lucru măreț a făcut? A arătat dispreț față de dușmanii săi? A ridiculizat și a râs de toate nenorocirile care i s-au abătut?" Având în vedere această întrebare a lui Celsus, am putea, desigur, să arătăm atât „măreția", cât și minunatia suferințelor și morții lui Isus. Dar de unde ar trebui să dăm un răspuns, dacă nu din Evanghelii, care spun că pământul s-a cutremurat; și stâncile s-au

rupt; și mormintele s-au deschis; că soarele s-a întunecat; și vălul templului s-a rupt în două de sus până jos; și a fost întuneric toată ziua? Căci Celsus acordă credit Evangheliilor doar atunci când presupune că găsește în ele obiecții împotriva creștinilor. Dar nu are deloc încredere în ele atunci când vorbesc despre divinitatea lui Isus. Având în vedere acest lucru, nu putem decât să exclamăm: Ah, Celsus, Celsus! Ori ar trebui să încetezi complet să crezi orice și nici măcar să încerci să te referi (la Evanghelii), ori să crezi totul și să te umpli de evlavie pentru Cuvântul lui Dumnezeu, care S-a făcut om pentru a face bine (ώFΕλήσαι) întregii omeniri după voia Sa. Măreția lucrării lui Isus este confirmată de faptul că și astăzi numele Său continuă să aducă vindecare celor cărora Dumnezeu dorește să i-o aducă. Cât despre eclipsa de soare, care a avut loc în zilele lui Cezar Tiberius, în timpul domniei căruia, după cum se știe, Isus a fost răstignit, și, pe de altă parte, cât despre marele cutremur care a avut loc atunci, Flegon relatează și el aceste împrejurări, dacă nu mă înșel, în cartea a treisprezecea sau a paisprezecea a Cronicii sale.

XXXIV. Evreul de la Celsus începe chiar să facă glume în spiritul lui Celsus și să-l bată joc de Iisus cu cuvintele lui Euripide, puse în gura lui Bachus:

De îndată ce voi dori, Dumnezeu Însuși mă va mântui.

Însă este foarte rar ca evreii să arate o dragoste pentru literatura greacă! Chiar dacă admitem că a existat o astfel de persoană printre evrei, un iubitor pasionat (de literatura greacă), totuși - cum putem trage din acest fapt concluzia că Isus nu S-a eliberat Sine Însuși din închisoare pentru că nu era în măsură să-și aranjeze Sine Însuși această eliberare? Celsus ar fi făcut mult mai bine dacă s-ar fi încrezut în Scripturile noastre, unde se relatează că Petru, închis în lanțuri, a ieșit din închisoare când un înger i-a scos lanțurile, că Pavel cu Sila în Filipi, un oraș macedonean, a fost închis în butuci de lemn, dar prin putere divină a fost eliberat când ușile închisorii au fost deschise. Dar Celsus probabil consideră aceste evenimente ridicole sau poate că nici măcar nu a citit despre ele. Altfel, cu siguranță nu ar fi întârziat să-și facă obiecția față de ele în sensul că unii vrăjitori, spun ei, reușesc să distrugă lanțurile și să deschidă uși cu ajutorul vrăjilor și că acele evenimente despre care citim în cărțile noastre (sacre) trebuie echivalate cu acțiunile vrăjitorilor.

„Chiar și cel care l-a condamnat pe Isus la condamnare", notează Celsus, „nu a suferit nicio pedeapsă, în timp ce aceasta l-a afectat, de exemplu, pe Penteu, care a intrat în furie și a fost sfâșiat." Dar Celsus nu știe că Isus a fost condamnat nu de Pilat, care știa bine că a fost trădat din invidie , ci de poporul evreu. Asupra acestui popor apasă greu pedeapsa lui Dumnezeu, deoarece a fost împrăștiat pe fața întregului pământ și sfâșiat chiar mai mult decât Penteu. Și de ce a tăcut Celsus în mod deliberat despre visul pe care soția lui Pilat l-a văzut și care a speriat-o atât de mult încât a trimis la soțul ei să-i spună: să nu faci nimic acelui om drept, căci am suferit mult astăzi în vis din cauza Lui ?

Și din nou Celsus omite să menționeze în Evanghelii toate acele evenimente care indică divinitatea lui Isus și, cu scopul de a calomnia, citează doar acele pasaje care povestesc cum Isus a fost batjocorit, cum I-au pus o haină de purpură, cum I-au pus o coroană de spini pe cap și cum I-au pus o trestie în mâini. Dar spune-mi, Celsus: de unde, dacă nu

din Evanghelii, știi despre toate aceste evenimente? Tu, într-adevăr, le găsești vrednice de ridiculizare; dar oamenii care le-au relatat nu bănuiau că, în momentul în care tu și oameni ca tine le veți supune ridiculizării, alții, dimpotrivă, vor lua din aceasta un exemplu pentru o atitudine disprețuitoare față de oamenii care batjocoresc și batjocoresc evlavia și pe Cel care, de dragul acestei evlavii, a acceptat de bunăvoie moartea. Minunează-te mai degrabă de dragostea de adevăr pe care o au scriitorii Evangheliilor; minunează-te de Cel care a suferit toate acestea cu toată libertatea pentru oameni și le-a îndurat cu toată fermitatea și măreția spiritului. Căci Scriptura nu spune deloc că „El a plâns” sau că sentința la moarte a cauzat vreun act josnic sau vreun cuvânt josnic din partea Lui.

XXXV. „Dacă nu înainte”, continuă Celsus, „de ce nu-și descoperă Isus măcar acum Divinitatea, de ce nu Se eliberează de această rușine, de ce nu pedepsește insolența jignitoare care a fost arătată atât față de El, cât și față de Tatăl?” Noi dăm acest răspuns la aceasta. Și în ceea ce-i privește pe păgâni, care admit Providența și cred în miracole, putem pune exact aceeași întrebare: de ce nu-i pedepsește Dumnezeu pe cei care insultă Divinitatea și neagă Providența? Și ce oferă păgânii în apărarea lor în acest caz, vom spune același lucru, chiar mai mult decât ei. Căci a existat chiar și un semn special de sus, în cer: soarele s-a întunecat și au existat și alte miracole care au arătat că Cel Răstignit avea ceva Divin și ceva care Îl înălța deasupra oamenilor.

XXXVI. Celsus întreabă în continuare: „Ce era atunci”, spune el, „sângele care curgea din trupul Răstignitului, asemenea celui care

"Iesind din corpul sacru al zeilor?"

Celsus, desigur, este un bufon; dar putem demonstra din narațiunea serioasă a Evangheliei, chiar și împotriva dorinței lui Celsus, că din trupul lui Isus nu a curs un sânge atât de fabulos precum cel descris de Homer; dimpotrivă, când Isus era deja mort, unul dintre soldați i-a străpuns coasta cu o suliță și îndată au curs sânge și apă. Și cel care a văzut aceasta a mărturisit, iar mărturia lui este adevărată . În alte cadavre, sângele se încheagă de obicei și apa pură nu curge; dar trupul neînsuflețit al lui Isus a prezentat o particularitate surprinzătoare: chiar și din coastele trupului neînsuflețit, s-a dovedit, au curs sânge și apă. Dacă chiar și Celsus, cu scopul de a-l umili pe Isus și pe creștini, în același timp citând mărturii din Evanghelie interpretate greșit și omițând fapte care dovedesc divinitatea lui Isus, dorește să audă despre semne de sus, atunci să citească Evanghelia și să vadă că sutașul și cei care erau cu el păzindu-l pe Isus, văzând cutremurul și tot ce s-a întâmplat, s-au înspăimântat foarte tare și au spus: cu adevărat acesta era Fiul lui Dumnezeu .

XXXVII. După aceasta, alegând din Evanghelie doar acele expresii care, în opinia sa, oferă motive pentru obiecție, Celsus îl acuză chiar pe Isus de vina că „S-a grăbit cu lăcomie să bea fiere și oțet și astfel nu și-a învins setea, deși orice om este adesea capabil să o învingă”. Acest pasaj poate fi, de fapt, înțeles în sens figurat, dar în acest caz intenționăm să dăm răspunsul obișnuit (κοινοτέρας) la obiecția făcută, că profeții au prezis și acest eveniment. Astfel, în Psalmul 68, următoarele cuvinte sunt puse în gura lui

Hristos: și mi-au dat fiere de mâncare și în setea mea mi-au dat oțet să beau . Și să spună evreii, cine este acesta care vorbește astfel în profeție; să ni-l arate din istorie pe cel care a luat fiere în gură și i s-a dat oțet să beau? Cu siguranță vor încerca să obiecteze că aceste cuvinte se referă la Mesia, a cărui venire o așteaptă; dar îi întrebăm: ce ne împiedică să considerăm această prezicere ca fiind deja împlinită? Însă această profeție, care a fost dată cu atât de mult timp în urmă, la fel ca toate celelalte preziceri pe care le găsim la profeți, este suficientă pentru a-i conduce pe toți cercetătorii imparțiali la convingerea că Isus este Hristosul și Fiul lui Dumnezeu, pe care l-au anunțat profeții.

XXXVIII. Apoi evreul se întoarce către noi cu următoarea remarcă: „Voi, care aveți o credință fermă, ne acuzați că nu-L recunoaștem pe Acesta (pe Isus) ca Dumnezeu și că nu suntem de acord cu voi în a recunoaște că El a îndurat toate aceste (suferințe) pentru mântuirea oamenilor, ca și noi să disprețuim pedepsele.” La aceasta vom da următorul răspuns. Evreii au fost crescuți cu legea și cu profeții care Îl vestesc pe Hristos. Având în vedere această împrejurare, îi acuzăm, în primul rând, de faptul că nici măcar nu încearcă să aprofundeze argumentele pe care le oferim pentru a dovedi demnitatea mesianică a lui Isus și se limitează, din partea lor, ca scuză pentru necredința lor, la a arăta că se presupune că au respins deja argumentele noastre. În al doilea rând, îi acuzăm și de vina de a nu crede în Cel pe care l-au prezis profeții, fără a examina dovezile, deși El a arătat clar prin ucenicii Săi și chiar după întruparea Sa, că „El a îndurat toate aceste (suferințe) pentru mântuirea oamenilor”. Căci scopul primei Sale veniri nu a fost deloc să judece acțiunile omenești, ci să-i învețe pe oameni dinainte, atât prin cuvânt, cât și prin faptă, ce ar trebui să facă - nu să pedepsească pe cei răi și să acorde mântuire (σώζιν) celor buni, ci să proclame învățătura Sa întregii omeniri într-un mod miraculos și cu o anumită putere divină - și toate acestea exact așa cum au prezis profeții. Îi acuzăm, de asemenea, că nu L-au crezut, în ciuda puterii extraordinare pe care a arătat-o Isus, și că spun că a scos demoni din sufletul omului prin puterea lui Beelzebul, prințul demonilor . Îi acuzăm, de asemenea, că aruncă o umbră de suspiciune chiar și asupra iubirii Sale pentru omenire, care L-a determinat să nu treacă pe lângă un oraș, nici măcar pe lângă un mic sat evreiesc, pentru a vesti Împărăția lui Dumnezeu pretutindeni; repetăm, ei chiar au calomniat iubirea Sa pentru omenire și L-au acuzat că duce o viață de rătăcire, plină de greutăți și departe de a fi decentă (ἀν άγενεί σώματι). Totuși, nu este nimic necinstit în a îndura astfel de nenorociri, care au însoțit predicarea mântuirii către acei oameni care au putut să asculte această predică.

XXXIX. Și nu este oare o minciună evidentă următoarea afirmație a lui Celsus, pe care o pune în gura unui evreu, că „Isus, se spune, în timpul întregii sale vieți nu a inspirat credință nimănui, nici măcar ucenicilor săi, și că în cele din urmă a fost pedepsit și a suferit toate aceste lucruri?” Dar ce a stârnit cu adevărat ura arhiereilor, a preoților și a scribilor evreilor împotriva lui, dacă nu faptul că mulțimile au crezut în el și l-au urmat chiar și în deșert, încântate nu atât de atractivitatea discursurilor sale, care erau întotdeauna potrivite capacității și nevoilor ascultătorilor, cât mai ales de efectul pe care l-au avut minunile sale, stârnind uimirea celor care nu au putut deveni credincioși prin simpla influență a cuvântului său? Nu este oare o minciună evidentă afirmația lui Celsus, că „Isus nu și-a convins nici măcar propriii ucenici”? Este adevărat, ei au experimentat atunci unele sentimente umane din cauza fricii - la urma urmei, nu erau încă pregătiți

pentru fermitate - dar, în orice caz, nu și-au renunțat la credința în El ca Mesia. De îndată ce Petru s-a lepădat de Isus, a simțit deja abisul păcatului în care căzuse; și, ieșind afară, a plâns amarnic . Și ceilalți ucenici, într-adevăr, au fost tulburați de împrejurările triste pe care a trebuit să le îndure, deși continuau să aibă un sentiment de admirație pentru El; dar când li S-a arătat (după înviere), s-au întărit și au crezut și mai mult și mai ferm decât înainte că Isus era Fiul lui Dumnezeu.

XL. Celsus păcătuiește deja împotriva filosofiei atunci când își imaginează că învățătura mântuitoare și puritatea moralității în Isus nu sunt atât de satisfăcătoare încât să-I ofere o preponderența specială asupra oamenilor. El, în opinia sa, ar fi trebuit să devină în activitatea Sa mai înalt decât poziția pe care a asumat-o în persoana Sa: nu ar fi trebuit să moară deloc, deși a luat un (trup) muritor, sau - să moară, dar în orice caz nu o astfel de moarte care să se dovedească a fi un model pentru oamenii care pot găsi în ea un motiv pentru a decide să moară pentru credință și pentru o mărturisire deschisă a acestei credințe în fața celor care aderă la convingeri false cu privire la credință și necredință și consideră oamenii pioși ca fiind cei mai nelegiuiți și, dimpotrivă, îi consideră pe cei care se înșeală în ceea ce privește pe Dumnezeu ca fiind cei mai pioși și găsesc ideea de neștersă de Dumnezeu inerentă lor realizată în orice ființă, dar numai nu în Dumnezeu. Și acest lucru se întâmplă, se pare, mai ales în cazul în care oamenii manifestă dorința de a-i ucide pe cei care își dedică întregul suflet chiar și până la moarte slujirii Dumnezeului Unic și Suprem (έπί πάσι).

XLI. Celsus, în numele evreului, îl acuză și pe Isus că nu se arată liber de orice rău. Dar să spună Celsus un cuvânt, de ce rău s-a arătat Isus că nu este liber? Dacă vrea să spună că Isus nu a fost liber de rău în sensul propriu al cuvântului, atunci să prezinte ca dovadă o faptă rea săvârșită de El. Dar dacă prin rău înțelege sărăcia, crucea și intrigile oamenilor pierduți, atunci trebuie evident să recunoască faptul că și lui Socrate i s-au întâmplat nenorociri (τά κακά) și că, prin urmare, el nu a fost capabil să se arate liber de rău (άπό τών κακών). Și câți alți filozofi au fost printre greci care erau săraci și au ales de bunăvoie sărăcia pentru ei înșiși - mulți greci știu acest lucru din istorie. Este bine cunoscut faptul că Democrit a făcut din moșia sa o pășune pentru oi, iar Crates le-a dat tebanilor toți banii pe care îi câștigase din vânzarea tuturor moșiilor sale, tocmai pentru a-și păstra libertatea, în timp ce Diogene, datorită modestiei sale deosebite, a trăit chiar și într-un butoi și, având în vedere această împrejurare, desigur, nicio persoană inteligentă nu ar spune că Diogene a fost în întregime rău.

XLII. Celsus dorește în continuare să demonstreze că „Isus nu a fost fără prihană în morală”. Dar să ne arate care dintre adepții doctrinei Sale a raportat ceva care ar putea oferi motive pentru a-L mustra pe Isus. Și dacă nu a găsit motive pentru a-L acuza printre ei, atunci să ne arate sursa pe care își bazează această afirmație că viața lui Isus nu a fost fără prihană. Isus a demonstrat deja adevărul promisiunilor Sale în beneficiile pe care le-a arătat oamenilor care s-au lipit de El. Și vedem în fiecare zi împlinirea a ceea ce El a prezis înainte ca toate acestea să se întâmple - vedem că Evanghelia (Salu) este predicată în întregul univers, că ucenicii Săi merg și aduc doctrina Sa la toate națiunile , mai mult, că acești ucenici trebuie aduși înaintea conducătorilor și regilor , și nu pentru alt motiv decât datorită doctrinei Sale. Suntem plini de admirație înaintea Lui, credința noastră în

El crește din ce în ce mai puternică pe zi ce trece. Și nu știu, de fapt, ce dovezi mai puternice și mai clare ale credibilității prezicerilor lui Isus trebuie aduse pentru a satisface cerințele lui Celsus. Celsus, după cum reiese din toate, nu încerca decât să realizeze acest lucru, ca Isus, în Care nu recunoaște Cuvântul întrupat, să rămână liber de orice suferință omenească, ca El să nu fie un exemplu nobil pentru oameni în îndurarea nenorocirilor vieții. Căci suferința, în ochii lui Celsus, este un lucru jalnic și rușinos. Greutățile vieții sunt pentru el cel mai mare rău, iar plăcerea cel mai înalt bine. Între timp, aceasta din urmă este considerată lipsită de valoare de acei filozofi care admit Providența și recunosc curajul, fermitatea și generozitatea ca virtuți. Într-adevăr, Isus abia dacă a zdrobit credința în Sine prin suferințele Sale; dimpotrivă, prin ele a întărit-o și mai mult în inimile acelor oameni care doreau să arate curaj - în inimile tocmai acelor oameni care au învățat de la El că adevărata și adevărata fericire nu este aici, ci în veacul viitor, despre care vorbea în discursurile Sale, că viața în această lume prezentă este plină de vicisitudini și pentru suflet constituie principala și cea mai mare luptă.

XLIII. „Desigur, nu veți spune", continuă Celsus, adresându-se nouă, „că Isus a coborât în iad cel puțin pentru a obține credința printre oameni aici, după ce nu a reușit să o obțină printre locuitorii pământului." Fie că Celsus va fi mulțumit sau nu, îi vom da acest răspuns. În timp ce Isus a trăit în trup, El nu și-a dobândit un număr nesemnificativ de adepți; nu, El a dobândit o atâta mulțime dintre ei încât, de fapt, din cauza acestei mulțimi de credincioși, au început să comploteze împotriva Lui. Apoi, când sufletul Său a fost separat de trup, Și-a îndreptat predica și către acele suflete care nu erau legate de trupuri, pentru a aduce și dintre ele la credința în El acele suflete care își doreau ele însele (această convertire), precum și pe cele către care El Însuși Și-a îndreptat privirea din motive cunoscute numai de El.

XLIV. Și ceea ce spune Celsus în continuare este de o prostie inexprimabilă. El întreabă: „Din moment ce credeți că toate aceste argumente absurde cu care v-ați încurcat atât de ridicol constituie o apărare adecvată pentru voi, atunci ce vă împiedică să-i considerați chiar și pe toți acești alții, care au fost condamnați la moarte și și-au sfârșit viața și mai trist (decât Isus), ca mesageri și mai mari și mai divini?" Dar este clar și evident pentru toată lumea că Isus, care a îndurat toate suferințele relatate în Scriptură, nu are nimic în comun cu cei care „au primit un sfârșit trist" pentru vrăjitorie sau pentru o altă crimă similară. De fapt, nimeni nu poate dovedi că un vrăjitor este capabil să săvârșească vreun act care ar putea îndepărta sufletele de la marile păcate ale oamenilor, de la tot acest abis al viciului.

Însă evreul Celsus, comparându-l pe Isus cu hoții, spune că „cu aceeași obrăznicie, oricine poate spune despre un hoț și criminal care a fost pedepsit că este Dumnezeu și nu un hoț - și aceasta numai pe motiv că ar fi prezis tovarășilor săi tâlhari că va suferi și va îndura tot ceea ce a îndurat de fapt". La aceasta îi vom da mai întâi lui Celsus acest răspuns: Da, nu pentru că Isus a prezis suferințele Sale am crezut și mărturisim despre El că a venit de la Dumnezeu. În al doilea rând, observăm că această comparație (a lui Celsus), de fapt, era deja indicată în Evanghelii. Aici citim că Dumnezeu a fost numărat printre cei răi de către acei răi care au cerut eliberarea tâlharului aruncat în închisoare pentru jaf și crimă și, dimpotrivă, să-L răstignească pe Isus, pe care L-au răstignit de fapt

pe cruce între doi hoți. Și în persoanele celor care sunt adevărații Săi ucenici și mărturisesc adevărul, Isus continuă acum să fie răstignit între doi hoți și este condamnat de oameni împreună cu ei la aceeași pedeapsă. Afirmăm chiar: dacă cei care nu se tem de nicio rușine, de niciun fel de moarte, astfel încât numai ei pot, prin evlavie luminoasă și pură înaintea feței Creatorului, să rămână credincioși învățăturii lui Isus - dacă astfel de oameni, repet, au ceva în comun cu hoții, atunci, desigur, pe Isus, care este tatăl și autorul unei astfel de învățături, Celsus l-a echivalat pe bună dreptate cu conducătorii hoților. Dar totuși, atât Cel care moare pentru binele comun, cât și aceștia care, după evlavia lor, îndură suferințe, fiind singurii dintre toți oamenii și, fiind supuși intrigilor pentru calea de închinare la Dumnezeu care le-a fost revelată, suferă complet pe nedrept, iar Isus a fost supus în mod nelegiuit intrigilor.

XLV. Observați și cât de superficial vorbește despre ucenicii lui Isus din acea vreme. „Și apoi", spune el, „chiar și cei care erau cu El în vremea aceea, cât timp El era încă în viață, care au ascultat glasul Lui, care erau ucenicii Lui - chiar și aceștia, de îndată ce L-au văzut suferind și murind, nu numai că nu au murit cu El și pentru El, nu numai că nu au disprețuit suferințele Lui, ci chiar au refuzat să fie ucenicii Lui. Dar voi vă exprimați totuși disponibilitatea de a merge la moarte pentru El." Și în aceste cuvinte ale lui Celsus, desigur, există o dorință de a acuza credința noastră. Și aici din nou are o încredere specială în acele narațiuni evanghelice în care este relatată povestea păcatelor ucenicilor, comise de ei prin slăbiciunea lor în momentul în care erau abia chemați. Mai mult, despre îndreptarea ucenicilor după păcatul lor, despre mărturisirea lor deschisă în fața evreilor, despre nenumăratele persecuții pe care le-au suferit din partea lor și, în final, despre cum au murit pentru învățătura lui Isus - despre toate acestea Celsus nu spune un cuvânt. Nu vrea să audă mai departe ce îi spune Isus lui Petru: când vei îmbătrâni, îți vei întinde mâinile și așa mai departe, precum și adaosul pe care Scriptura îl adaugă la aceste cuvinte: „ A zis acestea , arătând prin ce moarte va slăvi Petru pe Dumnezeu". Celsus a tăcut și despre faptul că Iacov, fratele lui Ioan, Apostolul și fratele Apostolului, a fost ucis de Irod cu sabia pentru învățătura lui Hristos. Celsus nu menționează nici cum Petru și ceilalți Apostoli și-au mărturisit deschis credința, cât au muncit pentru ea și cu ce bucurie au ieșit din Sinedriu după ce au fost bătuți - bucurându-se că au fost considerați vrednici să sufere ocară pentru numele (lui Isus) și astfel au câștigat mâna înaintea acelor filozofi greci care au fost slăviți în istorie pentru fermitatea și curajul lor. Încă de la început, următoarea poruncă a lui Isus a avut o forță deosebită printre ucenicii Săi, care prescria să disprețuiască viața pe care o duc majoritatea oamenilor și, dimpotrivă, să reușească în acea viață care este asemenea vieții lui Dumnezeu.

XLVI. Nu minte și evreul Celsus când spune că „Isus, în timpul vieții sale pământești, ar fi câștigat doar zece corăbii și vameși cu o moralitate foarte îndoielnică și nici măcar pe toți?" Evident, chiar și evreii trebuie să recunoască faptul că Isus, nu zece, nu o sută, nu o mie, ci odată chiar cinci mii și altă dată patru mii, cu un singur cuvânt a câștigat atâția oameni de partea sa încât l-au urmat chiar și în deșert, singurul care a putut găzdui toată acea mulțime de adepți pe care Isus i-a condus la credința în Dumnezeu nu numai prin predica sa, ci și prin minunile sale săvârșite în fața lor. Repetițiile lui Celsus, din păcate, ne obligă să recurgem la aceleași repetiții, deoarece ne temem să nu dăm naștere acuzației că omitem în mod deliberat unele dintre obiecțiile sale. Astfel, urmând ordinea

materialului din opera sa, trebuie să citãm din nou următoarea obiecție, deja sugerată anterior. „Dacă”, spune Celsus, „Isus n-a convins pe nimeni în timpul vieții sale, atunci n-ar fi prea nechibzuit ca, după moartea lui Isus, fiecare amator, după propria sa discreție, să propună câți credincioși dorește?”

Dacă e să tragem o concluzie corectă, atunci adversarul nostru ar trebui să spună următoarele: din moment ce, chiar și după moartea lui Isus, atât de mulți sunt convinși să creadă în El nu numai de cei care doresc, ci și de cei care doresc și au puterea (să creadă această convingere), atunci nu pare oare și mai rezonabil să afirmăm că Isus, în timpul vieții Sale pământești, și-a dobândit un număr și mai mare de adepți prin marea putere a cuvântului și faptelor Sale?

XLVII. După aceasta, Celsus pune o întrebare și ne obligă să răspundem la ea. El întreabă: „Ce v-a făcut, așadar, să-l considerați pe acesta (pe Isus) Fiul lui Dumnezeu?” Și ne obligă să răspundem: „Am ajuns la această mărturisire după ce am aflat despre condamnarea Lui, care avea ca scop răsturnarea tatălui viciului.” Dar am fost de fapt conduși la această mărturisire de mii de alte motive, dintre care până acum am prezentat doar cea mai nesemnificativă parte. Dacă Dumnezeu ne ajută, vom folosi și aceste motive, nu numai pentru a respinge așa-numitul „Cuvânt Adevărat” al lui Celsus, ci și în multe alte cazuri. Iar la răspunsul nostru că îl „considerăm pe Isus Fiul lui Dumnezeu pentru că a fost condamnat”, Celsus pune o întrebare (nouă): „Dar, spune el, mulți alți oameni au fost condamnați, iar suferința lor nu a fost mai puțin rușinoasă?” Celsus, în acest caz, acționează în același mod ca acei dușmani deosebit de josnici ai învățăturii noastre care, pe baza faptului că Isus a fost răstignit, se consideră îndreptățiți să tragă concluzia că noi, chipurile, îi onorăm (τό σέβειν) pe toți cei care au fost răstigniți.

XLVIII. Celsus, incapabil să respingă miracolele lui Isus, pe care le relatează Scriptura, le-a declarat adesea ca fiind rezultatul vrăjitoriei. Și noi, din partea noastră, pe cât posibil, ne-am exprimat adesea opinia cu privire la această chestiune. Dar în acest loc (al operei sale) Celsus ne atribuie acest răspuns: „Noi, ca să zicem, îl considerăm (pe Isus) Fiul lui Dumnezeu, pentru că El a vindecat șchiopii și orbii”. Și adaugă: „Și voi spuneți, de asemenea, că a înviat morții”. Într-adevăr, El a vindecat șchiopii și orbii, de aceea Îl considerăm a fi Mesia (Χριστόν) și Fiul lui Dumnezeu, iar de aceasta suntem convinși din Scripturile profetice. „Atunci ” , spune aici, „ ochii orbilor se vor deschide și urechile surzilor se vor destupa. Atunci șchiopul va sări ca un cerb ”. El a înviat și morții, iar aceste povești nu sunt nicidecum opera imaginației compilatorilor Evangheliilor. Acest lucru este evident din considerația că, dacă Scriptura ar fi oferit povești fictive, ar fi vorbit mai degrabă în acest caz despre un număr considerabil de cei înviați din morți și i-ar fi lăsat să se odihnească în morminte pentru o perioadă mai lungă de timp. Însă Scriptura, dimpotrivă, nu admite suspiciunea de ficțiune, deoarece vorbește doar despre un număr nesemnificativ (de cei înviați din morți), și anume, fiica mai-maeștrului sinagogii, căreia Iisus i s-a adresat cu cuvinte speciale și remarcabile: ea nu este moartă, ci doarme - cu astfel de cuvinte care nu pot fi adresate tuturor morților; despre singurul fiu al văduvei, la vederea căruia I s-a făcut milă și pe care apoi l-a înviat, oprindu-i pe cei care duceau mortul; și despre un al treilea - Lazăr, care era deja în mormânt de patru zile.

În această privință, înaintea oamenilor cu bun simț, și mai ales înaintea evreului, nu pot să nu fac următoarea observație. Așa cum în zilele profetului Elisei erau mulți leproși și niciunul dintre ei nu a fost vindecat, afară de Naaman Sirianul; așa cum în zilele profetului Ilie erau multe văduve și el nu a fost trimis la niciuna dintre ele, afară de văduva din Sarepta Sidonului, întrucât numai ea a fost considerată vrednică de minunea făcută de profet asupra pâinilor prin judecata lui Dumnezeu; tot așa și în zilele lui Isus au fost mulți morți, dar doar câțiva dintre ei au fost înviați, și anume cei pe care Cuvântul îi știa capabili de înviere. Și aceste minuni ale Domnului nu au fost doar menite să transforme adevărurile cunoscute, ci, în același timp, să atragă multe inimi către doctrina minunată a Evangheliei. Aș putea spune, de asemenea, că ucenicii lui Isus au săvârșit semne chiar mai mari decât acele semne pe care le-a făcut El, iar acest lucru este în conformitate cu însăși promisiunea lui Isus. Astfel, acum ochii orbilor în duh sunt deschiși continuu; Și urechile care odinioară erau închise la învățătura virtuții s-au pregătit să asculte învățătura lui Dumnezeu și viața binecuvântată în Dumnezeu; mulți care odinioară șchiopătau, așa cum o exprimă Scriptura, în umblarea omului dinăuntru, dar acum, că i-a vindecat credința, umblă repede, și nici măcar cu viteza lor obișnuită, ci ca cerbul, acel dușman al șerpilor, căruia otrava viperelor nu-i aduce nici cel mai mic rău. Chiar și acești șchiopi, după vindecarea lor, primesc de la Isus puterea de a călca cu picioarele lor odinioară șchiopăte peste șerpii și scorpionii răutății și, în general, peste orice putere a vrăjmașului și totuși, în timp ce calcă, nu suferă niciun rău. Ei au devenit deja atât de puternici încât nicio răutate sau otravă demonică nu le poate face rău.

XLIX. Isus își avertizează ucenicii nu împotriva vrăjitorilor în general, nici împotriva celor care promit că pot face cutare sau cutare miracol (căci nu era nevoie de un astfel de avertisment pentru ucenici), ci împotriva celor care încearcă să se dea drept unșii lui Dumnezeu și care încearcă să atragă ucenicii lui Isus de partea lor prin tot felul de acțiuni mincinoase. Găsim tocmai astfel de avertismente în următoarele Sale cuvinte: Atunci, dacă vă zice cineva: „Iată, Hristosul este aici” sau „Acolo”, să nu credeți. Căci se vor scula Hristoși falși și proroci falși și vor face semne mari și minuni, încât, dacă este posibil, să înșele chiar și pe cei aleși. Iată, v-am spus mai înainte. Așadar, dacă vă zic: „Iată, El este în pustie”, să nu ieșiți afară; „Iată, El este în cămări ascunse”, să nu credeți. Căci, cum iese fulgerul din răsărit și se vede până la apus, așa va fi și venirea Fiului omului . Și tot în alt loc a spus: Mulți Îmi vor zice în ziua aceea: «Doamne, Doamne, n-am prorocit noi în Numele Tău și n-am scos noi demoni în Numele Tău și n-am făcut noi multe minuni în Numele Tău? Și atunci le voi mărturisi: «Niciodată nu v-am cunoscut; depărtați-vă de la Mine, voi, care lucrați fărădelegea!» ” Celsus, încercând să compare minunile lui Isus cu vrăjitoria comună oamenilor, vorbește astfel: „O, lumină și adevăr! El Însuși proclamă clar cu propriile Sale cuvinte, așa cum relatează și scripturile voastre, că în zilele din urmă vor apărea printre voi alții care vor face aceleași minuni, iar aceștia vor fi oameni răi și vrăjitori. De asemenea, vorbește despre un anumit Satan, care îi va întrece în săvârșirea unor (minuni) similare; și El Însuși nu neagă că toate aceste minuni nu servesc deloc ca dovadă a puterii divine, ci sunt lucrări ale (oamenilor) răi. Împins de puterea adevărului, El a expus astfel atât înșelăciunile altora, cât și, în același timp, a prezentat o mustrare împotriva Sa. Și, de fapt, nu este o încălcare a dreptății să recunoști, pe baza aceleași fapte, unii ca Dumnezeu și alții ca înșelători? Și de ce ar trebui alți oameni, mai degrabă decât acest Isus, să fie considerați ticăloși pentru aceleași fapte, mai

ales dacă luăm în considerare propria Lui mărturie? Căci, după spusele Sale, toate minunile nu servesc deloc ca dovadă a naturii divine, ci mai degrabă îi demască pe înșelători și pe ticăloși. „Observați cu ce răutate evidentă distorsionează Celsus sensul cuvintelor aici! Cuvintele lui Isus, rostite de El despre viitorii săvârșitori de semne și minuni,conțin un sens complet diferit de cel pe care evreul le-l spune în pălăvrăgeala lui Celsus. Căci dacă Isus i-ar fi îndemnat pur și simplu pe ucenici să se ferească de oamenii care pretind că fac minuni și nu ar fi introdus în același timp o remarcă despre ce anume ar spune aceștia (presupușii făcători de minuni) despre ei înșiși, atunci, într-adevăr, suspiciunea lui Celsus ar fi totuși potrivită. Dar Isus vrea să ne avertizeze împotriva unor astfel de oameni care pretind că sunt Hristos, la care, de fapt, vrăjitorii nici măcar nu recurg. Întrucât aceștia (falșii Hristoși), cu viața lor rea, așa cum spune El, vor face totuși unele minuni în numele lui Isus și vor scoate demoni din oameni, atunci, având în vedere chiar această împrejurare, îndrăznesc să spun că așa este, vrăjitoria este exclusă în mod decisiv la cei despre care se vorbește aici, orice suspiciunea este înlăturată în legătură cu ei și, dimpotrivă, este afirmată Divinitatea lui Hristos, precum și Divinitatea ucenicilor Săi. La urma urmei, este posibil ca cineva, folosind numele lui Isus și poate sub influența unei forțe, să pretindă în mod fals că este Hristos, să înfăptuiască în mod iluzoriu aceleași minuni ca și Hristos și, la fel, alții în numele lui Isus să înfăptuiască în mod iluzoriu același lucru și în același mod ca adevărații Săi ucenici.

L. Și Pavel, în a doua sa epistolă către Tesaloniceni, descrie cum omul păcatului va fi descoperit într-o zi, fiul pierzării, care se împotrivește și se înalță mai presus de tot ce se numește Dumnezeu sau de ce este venerat, până când stă în templul lui Dumnezeu și se arată a fi Dumnezeu. Și acum, le spune din nou tesalonicenilor, știți ce nu lasă să se arate la vremea cuvenită. Căci taina fărădelegii lucrează deja; numai cel ce oprește acum nu va fi împlinit până nu va fi luat din cale. Și atunci se va descoperi cel fărădelegit, pe care Domnul Isus îl va ucide cu duhul gurii Sale și-l va prăpădi cu arătarea venirii Sale, pe acela a cărui venire este după lucrarea Satanei, cu tot felul de puteri, semne și minuni mincinoase și cu toată amăgirea nedreptății în cei ce pier. De asemenea, el dă un motiv pentru care omului rău i se va da ocazia să apară pe pământ. El spune: Pentru că n-au primit dragostea adevărului spre mântuirea lor. Și din acest motiv Dumnezeu le va trimite o amăgire puternică, ca să creadă o minciună, astfel încât toți cei ce n-au crezut adevărul, ci au iubit nedreptatea, vor fi osândiți. Să ne spună acum ce, în cuvintele Evangheliei sau ale Apostolului, poate da motiv să bănuim că vrăjitoria a fost prezisă în acest loc? Dacă cineva dorește, poate citi o profeție din Daniel, care vorbește exact același lucru despre Anticrist. Dar Celsus distorsionează cuvintele lui Isus și îi atribuie ceea ce El nu a spus niciodată, și anume că „vor veni alții care vor face minuni asemănătoare cu El - oameni răi și înșelători”. Întrucât puterea vrăjitorilor egipteni se deosebea de puterea miraculoasă dătătoare de har (παραδόξω χάριτι) care lucra în Moise, așa cum faptele egiptenilor s-au dovedit în cele din urmă a fi rezultatul vrăjitoriei, spre deosebire de faptele divine ale lui Moise: în același fel, faptele Antihriștilor și ale celor care au vrut să facă minuni similare, care au aparținut ucenicilor lui Isus, se dovedesc - după cum spune el - a fi semne și minuni mincinoase, puternice pentru orice amăgire nedreaptă pentru cei ce merg la pierzare, în timp ce faptele lui Hristos și ale ucenicilor Săi au avut ca rod nu înșelăciunea, ci mântuirea sufletelor. Și unde poate cineva să găsească o astfel de persoană care să

considere în mod conștient îmbunătățirea vieții și descreșterea treptată a răutății ca fiind rezultatul înșelăciunii.

LI. Celsus s-a referit și el la Scriptură în acest caz și a pus în gura lui Isus cuvintele că „un Satan va face aceleași fapte". Dar Celsus exagerează de fapt atunci când afirmă că Isus afirmă prin aceasta că nu este nimic divin în aceste fapte, ci că, dimpotrivă, ele conțin faptele unor oameni răi. Astfel, el aduce laolaltă lucruri care nu au nimic în comun. Așa cum un lup și un câine, o turturele și un porumbel, în ciuda asemănării lor în voce și înfățișare, nu aparțin aceluiași fel, tot așa puterea lui Dumnezeu în manifestarea sa nu are nimic în comun cu ceea ce constituie lucrarea vrăjitoriei.

Împotriva interpretării răuvoitoare a lui Celsus putem spune și următoarele. Se pune întrebarea: Pot spiritele rele cel puțin să facă minuni prin vrăjitorie, în timp ce o natură divină și binecuvântată nu poate săvârși nicio minune? Poate viața umană să conțină cu adevărat doar răul și să nu combine nimic bun în sine? În opinia mea, ca propoziție generală, trebuie recunoscut faptul că oriunde se ascunde ceva rău sub masca binelui, există întotdeauna bine în opoziție cu răul. În același fel, alături de acele fenomene care se produc prin vrăjitorie, trebuie să existe absolut necesar și astfel de fenomene în viață care sunt realizate prin puterea divină. Unul este consecința celuilalt: fie ambele trebuie respinse și niciuna nu trebuie acceptată, fie, în cazul admiterii unuia dintre ele, în special a răului, trebuie admisă și prezența binelui. Cel care admite existența fenomenelor produse de vrăjitorie și, în același timp, respinge acele fenomene în care se manifestă puterea divină, este, în opinia mea, ca un om care, admițând concluzii false (σοφίσμαια) și rațiuni probabile (λόγοι πιθανοί) - care, este adevărat, nu conțin adevărul, dar totuși nu sunt lipsite de semnificația adevărului aparent - afirmă în același timp că oamenii nu au deloc adevăr, nicio dialectică străină de concluziile false. Și, din moment ce admitem că activitatea puterii divine trebuie să se găsească și în oameni, întrucât există vrăjitorie și vrăjitorie săvârșite de demoni malefici, care prin vrăji speciale încep să acționeze într-un mod fermecător și sunt asistenți ai vrăjitorilor: atunci de ce nu acordăm o atenție serioasă vieții și moralei acelor oameni care se prefac a fi făcători de miracole, de ce, privind acțiunile și consecințele acestor miracole, nu investigăm dacă acestea aduc rău oamenilor sau servesc la îmbunătățirea vieții lor? Fără îndoială, în acest fel putem ajunge la conștiința cine anume săvârșește astfel de fapte cu ajutorul duhurilor rele prin tot felul de vrăji și vrăjitorii și cine, dimpotrivă, stă pe o cale curată și sfântă și este unit nu numai cu sufletul și spiritul, ci, după cum cred, și cu trupul cu Dumnezeu și, plin de spiritul divin, săvârșește astfel de fapte spre folosul oamenilor, aranjând astfel convertirea lor la credința în adevăratul Dumnezeu. Într-un cuvânt, lăsând deoparte orice prejudecată cu privire la minuni, trebuie să luăm în considerare cine le săvârșește cu o intenție bună și cine cu una rea, astfel încât să putem venera toate fenomenele și să nu le acceptăm pe toate în mod egal ca lucrări divine, dar în același timp să nu le tratăm pe toate cu dispreț fără distincție. Dacă aceasta este ceea ce trebuie să facem cu privire la minuni, atunci nu este oare clar până la punctul de evident că Moise și Iisus au săvârșit prin putere divină toate acele evenimente care le sunt atribuite în Scriptură, din moment ce toate neamurile au fost unite după semnele lor? De fapt,Înșelăciunea și vrăjitoria nu ar fi putut forma un popor atât de comun care să abandoneze venerarea nu numai a statuilor și a lucrărilor

mâinilor omenești, ci a oricărei ființe create în general și să se întoarcă către Dumnezeu - temelia fără început a tuturor lucrurilor.

LII. Întrucât evreul, în acest caz, este cel căruia Celsus îi atribuie afirmațiile menționate mai sus, ne vom adresa lui cu aceste cuvinte: De ce, atunci, dragul meu prieten, vezi lucrarea puterii divine în acele minuni pe care, conform scrierilor tale, Dumnezeu le-a săvârșit prin Moise? De ce încerci să le iei sub protecția ta împotriva celor care încearcă să le denigreze și să le pună pe același nivel cu ceea ce au făcut înțelepții egipteni prin magie, în timp ce, în același timp, nu vezi nimic divin în minunile pe care, după propria ta mărturisire, le-a săvârșit Iisus? Cum se face că îi imiți astfel pe egipteni, propriii tăi dușmani? Dacă rezultatul minunilor săvârșite de Moise, și anume formarea acestui întreg popor, servește drept dovadă a faptului că în acest caz a participat Dumnezeu, care a făcut posibil ca această formare (a poporului) să aibă loc sub Moise, atunci în raport cu Iisus, nu apare o concluzie similară și mai evidentă, din moment ce Iisus a săvârșit o faptă mai mare decât Moise? Acesta din urmă, de fapt, i-a acceptat pe urmașii lui Avraam, care au păzit cu zel circumcizia și alte obiceiuri de influența păgână, transmise din vremea lui Avraam din generație în generație - aceștia sunt evreii pe care i-a scos din Egipt când erau cel mai pregătiți (să se unească într-un singur popor), și lor le-a dat legile divine în care și voi credeți. Același (Isus) a făcut ceva și mai măreț: El, pe baza ordinii sociale deja formate și a obiceiurilor paterne, pe baza condițiilor de viață care se dezvoltaseră conform normelor de drept cunoscute, a îndrăznit să introducă o nouă ordine a vieții sociale conform legilor Evangheliei (τήν κατά τό εύαγγέλιον πολιτείαν). Și dacă Moise considera necesare minunile, pe care, conform mărturiei Scripturii, le-a săvârșit pentru a dobândi credință nu numai printre bătrâni, ci și printre oameni, atunci de ce nu ar avea nevoie Isus, pentru a dobândi credință printre oameni, care erau deja obișnuiți să ceară semne și minuni, de astfel de minuni care să le întreacă pe cele ale lui Moise în măreția și divinitatea lor și, prin urmare, pe de o parte, să-i îndepărteze pe oameni de ficțiunile și tradițiile omenești care predominau printre evrei și, pe de altă parte, să-i oblige să admită că Cel care a exprimat o astfel de doctrină și a săvârșit astfel de fapte a fost mai mare decât toți profeții? Și, într-adevăr, nu ar trebui El să stea deasupra profeților, despre care profeții i-au proclamat ca fiind Mesia (Χριστός) și Mântuitorul neamului omenesc?

LIII. Tot ceea ce spune evreul din Celsus împotriva celor care cred în Isus poate fi adus cu același drept ca o acuzație împotriva lui Moise. Dacă Isus, conform lui Celsus, este un înșelător, atunci și Moise este un înșelător: acuzațiile îndreptate împotriva unuia îl privesc și pe celălalt. De exemplu, evreul din Celsus spune despre Hristos: „Vedeți cât de puternică este lumina adevărului! Isus spune clar acest lucru cu propriile sale cuvinte, așa cum și scrierile voastre mărturisesc același lucru: într-adevăr, alții pot veni la voi și pot face minuni similare, în timp ce în realitate sunt oameni răi și înșelători." Însă orice persoană care nu crede în poveștile despre Moise, orice egiptean, într-un cuvânt, oricine poate spune despre Moise: „Ah, vedeți cât de puternică este lumina adevărului! Moise însuși declară clar și expres, așa cum arată și scrierile voastre, că alții pot veni la voi și pot face minuni similare - oameni răi și înșelători. Căci este scris în legea voastră: Dacă se ridică printre voi un profet sau un visător de vise și vă arată un semn sau o minune, și semnul sau minunea despre care v-a vorbit se adeverește și spune: «Să mergem după alți dumnezei pe care nu-i cunoașteți și să le slujim», atunci nu ascultați cuvintele acelui

profet sau ale acelui visător și așa mai departe. Dacă doriți să calomniați învățătura lui Isus, atunci, desigur, veți spune aceasta: «El (Isus) se referă la un Satan care face minuni similare». Dar dacă doriți să aplicați acest pasaj la Moise, veți spune aceasta: «El (Moise) se referă la un profet care se vede în vis făcând minuni similare». Și, așa cum spune evreul din Celsus despre Isus: «El însuși nu a negat că nu era nimic divin în...»" aceste fapte, ci că au fost, dimpotrivă, lucrările unor oameni răi": tot așa, oricine nu crede în lucrările lui Moise poate spune același lucru despre Moise: „Moise nu neagă că nu este nimic divin în aceste fapte, ci că sunt, dimpotrivă, lucrările unor oameni răi". El va face același lucru cu privire la el și va spune că Moise, sub influența adevărului, a dezvăluit în același timp faptele altora și a expus faptele în raport cu el însuși. Desigur, evreul poate pune și această întrebare: „Nu este oare obrăznicie să consideri pe cineva Dumnezeu și pe alții înșelători pe baza acelorași fapte?" Dar la o astfel de întrebare a unui evreu se poate da un răspuns aplicând zicerile citate mai sus la Moise: „Nu este oare obrăznicie - pe baza acelorași fapte - să consideri pe cineva profet și slujitor al lui Dumnezeu, iar pe ceilalți - înșelători"?

Însă Celsus nu este mulțumit de toate obiecțiile pe care le-am făcut și pe care le-am constatat că se aplică în egală măsură atât lui Isus, cât și lui Moise, și adaugă la ele aceste cuvinte: „De ce atunci", întreabă el, „ar trebui să-i considerăm mai degrabă pe alții oameni răi din cauza acestor fapte decât pe acesta (Isus), pe care îl folosesc ca martor?" La aceasta vom da următorul răspuns: „Dar de ce atunci, din cauza acestor fapte, ar trebui să-l consider pe Moise oameni răi, mai degrabă decât pe cei în care, după interdicția lui Moise, nu mai îndrăznesc să am încredere, având în vedere semnele și minunile pe care le-au arătat, nu este oare pentru că a transferat vina asupra altora pentru semnele și minunile lor?" Celsus face o altă adăugire la aceeași obiecție, cu scopul, desigur, de a-i da și mai multă forță și expresivitate. El spune: „Acestea (miracole), așa cum El însuși recunoaște, nu sunt deloc indicatori ai naturii divine, ci mai degrabă ai unor înșelători și ticăloși." Cine este acest „El"? În opinia ta, evreule, acesta este, desigur, Isus; dar un altul care poate aduce aceleași obiecții și acuzații împotriva ta va găsi în acest „el" deja pe Moise.

LIV. Următoarea întrebare pe care evreul Celsus o adresează celor din poporul său care au acceptat Evanghelia (τώ λόγω), o îndreaptă împotriva noastră; totuși, trebuie să ne amintim că de la bun început ne-a avut în minte. El întreabă: „Dar ce v-a făcut să vă întoarceți la El, nu a fost prezicerea Lui că va învia după moartea Sa?" Și această obiecție, ca și prima, poate fi îndreptată împotriva lui Moise. Și în legătură cu el putem pune această întrebare: „Dar ce v-a adus la credință, nu a fost împrejurarea că a scris despre moartea sa astfel: Și Moise, slujitorul Domnului, a murit acolo, în țara Moabului, după cuvântul Domnului. Și a fost îngropat în vale, în țara Moabului, în fața lui Bet-Peor, și nimeni nu știe locul înmormântării lui până în ziua de azi"? Căci, așa cum un evreu îl calomniază pe Isus pentru că El a prezis Învierea Sa viitoare, care va avea loc după moarte, tot așa, în legătură cu Moise, cineva poate face aceeași obiecție și îi poate spune: iată-l pe Moise în Deuteronom - și această carte îi aparține tocmai lui - doar că din acest motiv a scris: nimeni nu cunoaște locul de înmormântare nici măcar în ziua de azi, pentru a-și câștiga onoare și glorie datorită observației că rasa umană nu știe nimic despre acest loc al înmormântării sale.

LV. După aceasta, evreul se adresează compatrioților săi care credeau în Iisus cu următorul discurs: „Ei bine, poate vă vom crede că această prezicere s-a întâmplat cu adevărat. Dar nu există oare mulți alți oameni care săvârșesc minuni similare pentru a-și aduce ascultătorii simpli la credință și pentru a obține un profit din înșelăciune? Lucruri similare se spun despre Zamolxis, sclavul lui Pitagora (cum a săvârșit minuni) printre sciți. Pitagora însuși a acționat în acest fel în Italia, iar Rhampsinit în Egipt. Despre acesta din urmă, se spune, a jucat zaruri cu Ceres în iad și a scos un prosop de aur dat de ea. Așa a acționat Orfeu printre Odrise, Protesilau în Tesalia, Hercule în Tenarus și Tezeu. Dar iată întrebarea la care trebuie să se răspundă: a murit cineva cu adevărat și apoi la un moment dat a înviat cu același trup sau sunteți de părere că toate acestea sunt fabule și ficțiune și că poveștile despre alții ar trebui considerate fabule, ci că, dimpotrivă, ați găsit un deznodământ complet decent și convingător al piesei atunci când...” „Spune-mi despre glasul de pe cruce la ultima suflare, despre cutremur și despre întuneric? Afirmi că în timpul vieții Sale nu s-a putut abține, dar după moartea Sa a înviat și a arătat semnele execuției și semnele cuielor pe mâinile Sale; dar cine a văzut asta? O femeie care era - așa cum afirmi chiar tu - înnebunită și încă una dintre expertele în aceeași artă a vrăjitoriei! Aceasta din urmă, printr-o anumită predispoziție, a văzut poate toate acestea într-un vis și, datorită infatuării unui vis gol, ceea ce își dorea i-a apărut în imaginația sa. Cel puțin, un astfel de fenomen se întâmplă foarte des multora. Dar poate - și asta cred eu cel mai mult - El, prin această minune, a vrut pur și simplu să uimească restul oamenilor și, printr-o astfel de minciună, să le dea și altora un motiv pentru o înșelăciune similară!”

Întrucât un evreu este cel care face această obiecție, intenționăm să ne construim apărarea lui Isus al nostru în așa fel încât un evreu să apară ca adversar al nostru; și aplicăm tot ce spune el lui Moise, adresându-ne astfel lui cu aceste cuvinte: „Câți, întreb, au fost care au săvârșit astfel de minuni precum Moise, pentru a înșela poporul de rând și a profita de pe urma înșelăciunii?” Arătați spre Zamolxis și Pitagora, dar a cita exemple de astfel de făcători de minuni este mai potrivit pentru cineva care nu crede deloc în Moise și cu siguranță nu pentru un evreu care nu simte o înclinație specială spre studierea legendelor grecești. Iar egipteanul care nu are încredere în miracolele lui Moise se poate referi cu siguranță mai convingător la Rampsinit și poate spune că povestea este mult mai credibilă conform căreia acesta (Rhampsinit) a coborât în iad și acolo a jucat zaruri cu Ceres și apoi a primit de la ea un prosop de aur, pe care l-a folosit ca dovadă a realității ședерii sale în iad și a întoarcerii sale de acolo - în orice caz, el va crede toate acestea mai mult decât povestea lui Moise însuși, care a scris că a intrat în întunericul unde este Dumnezeu, că numai el, preferențial față de alții, s-a apropiat de Dumnezeu. Căci Moise chiar a scris așa: Numai Moise se va apropia de Domnul, iar ei nu se vor apropia . Ca discipoli ai lui Isus, îi răspundem acum evreului care știe să propună astfel de lucruri: Tu însuți, criticând credința noastră în Isus, ai grijă să nu te aperi în fața egiptenilor și a grecilor și să le ții un discurs. Ce vei spune dacă ei îi vor transfera lui Moise toate acele acuzații pe care le-ai adus împotriva lui Isus? Și chiar dacă te ocupi să-l aperi pe Moise, atunci, împotriva propriei tale dorințe, cu toate pozițiile tale exprimate în apărarea lui Moise, vei dovedi doar că Isus, în comparație cu Moise, posedă o divinitate mai mare.

LVI. Trebuie menționat că coborârea în iad și întoarcerea de acolo, într-un cuvânt, tot ce este relatat în legendele despre eroi, evreul din Celsus îl reprezintă ca o înșelăciune și o eroare. El crede că eroii au devenit într-adevăr invizibili pentru o vreme și s-au ascuns de vederea tuturor oamenilor, dar apoi s-au arătat din nou și astfel s-au întors, cum s-ar spune, din lumea de dincolo. Cel puțin, în ceea ce privește acțiunea lui Orfeu printre Odrise, și acțiunea lui Protesilau în Tesalia, și acțiunea lui Hercule în Tenarus, și în final acțiunea lui Tezeu, trebuie să susținem tocmai această opinie, așa cum rezultă clar din propriile sale cuvinte. Dacă toate acestea stau așa, atunci putem trage concluzia de aici că cu aceste fabule nu se poate compara în niciun fel tot ceea ce ne spune istoria despre învierea lui Isus din morți. Toți acești eroi, despre care există legende locale, ar putea, desigur, după bunul plac, să se ascundă de vedere și să se întoarcă din nou la cei pe care i-au părăsit, dacă numai ar fi hotărât să facă acest lucru. Însă Isus a fost răstignit în fața tuturor evreilor, iar trupul Său a fost dat jos de pe cruce în văzul întregului popor. Cum, se întreabă cineva, a fost posibil ca El să se comporte în acest caz precum acei eroi care, conform legendei, au coborât în lumea de dincolo și de acolo s-au întors din nou? În opinia mea, ca bază pentru a decide întrebarea de ce anume a suferit Isus moartea pe cruce, putem folosi în primul rând aceleași legende despre eroii care, conform credinței populare, au coborât în lumea de dincolo. Să presupunem că sfârșitul vieții lui Isus a fost atât de obișnuit și de neobservat încât moartea Sa a fost necunoscută chiar și întregului popor evreu; să presupunem, de asemenea, că El a înviat cu adevărat din morți, dar va fi oare potrivit în acest caz să spunem același lucru despre El care se spune despre eroi? În favoarea afirmației că Isus a fost răstignit, pe lângă toate celelalte motive, putem adăuga considerația că El a murit pe cruce în văzul tuturor, astfel încât, de fapt, nimeni nu poate spune că El s-a ascuns în mod deliberat de ochii oamenilor, că doar părea că moare, când în realitate nici măcar nu a murit, că prin noua Sa arătare în momentul dorit El a dat motive să creadă în natura miraculoasă a Învierii Sale din morți. Mai mult, devotamentul complet al ucenicilor față de învățătura Sa și propovăduirea acestei învățături, care în condițiile vieții de atunci era asociată cu cel mai mare pericol, este, în opinia mea, o dovadă clară și izbitoare a învierii Sale. Dacă ucenicii ar fi inventat învierea lui Isus din morți, atunci nu ar fi predicat despre El cu atâta insistență: între timp, nu numai că i-au învățat pe alții să trateze moartea cu dispreț, dar și ei înșiși, în primul rând, au arătat un exemplu al unei astfel de atitudini disprețuitoare față de ea.

LVII. Observați orbirea evreului la Celsus, în care acesta consideră că este imposibil ca cineva să învie din morți în trupul său adevărat. Evreul se exprimă astfel: „Rămâne de examinat dacă cineva a murit vreodată cu adevărat și a înviat cu trupul său adevărat”. Dar evreul nu poate spune aceasta, deoarece are încredere în ceea ce este scris în a treia și a patra Carte a Regilor despre acei doi băieți, dintre care unul a fost înviat din morți de Ilie, iar celălalt de Elisei. Și cred că Isus a venit la evrei, și nu la alte persoane, tocmai pentru că evreii erau obișnuiți cu minunile, iar ei, comparând ceea ce considerau demn de încredere cu ceea ce a fost făcut de El (Isus) și li s-a spus despre El, au putut ajunge la recunoașterea faptului că El, pentru Care și prin Care s-au săvârșit fapte mari și miraculoase, era mai presus (μείζων) decât toți acei (profeți).

LVIII. După ce evreul a adus în discuție aceste presupuse minuni și cazuri imaginare de înviere din morți, care sunt relatate în poveștile păgâne, el le-a pus această întrebare

evreilor care fuseseră convertiți la credința lui Isus: „Sau sunteți de părere că tot ce este relatat despre acest subiect de către alții este fabulă și ficțiune, în timp ce la voi, dimpotrivă, vocea lui de pe cruce în momentul oftului său de moarte - într-un cuvânt, întregului eveniment trist i se dă un deznodământ plauzibil și probabil?" La aceasta îi răspundem evreului: Poveștile pe care le aduceți în discuție le considerăm, într-adevăr, fabule și ficțiuni; dar ceea ce relatează Cărțile Sfinte, care sunt aceleași și la voi și la noi și pe care le primiți și le onorați în același mod ca și noi - toate acestea, conform afirmației noastre, nu sunt povești fabuloase. Considerăm faptele învierii morților, despre care citim acolo, ca fiind adevărate și nu o minciună; și credem, de asemenea, că și Isus a înviat cu adevărat, așa cum El Însuși a prezis și așa cum au anunțat profeții. Și învierea Lui din morți este chiar mai minunată decât învierea celorlalți, pentru că aceștia din urmă au fost înviați doar de profeți, Ilie și Elisei; dar acesta (Isus) a fost înviat de Tatăl Său ceresc, și nu de profeți. De aceea, și învierea Lui a fost mai roditoare decât învierea acelor oameni. Căci ce bine a adus cu ea învierea tinerilor aduși la viață de Ilie și Elisei? Poate fi ea comparată cu roadele care au fost date lumii prin învierea lui Isus, după ce a fost vestită și toți au crezut în ea cu ajutorul puterii divine (δυνάμει θεία)?

LIX. El consideră, de asemenea, cutremurul și întunericul ca fiind ficțiune. Dar în această privință, pe cât ne-a stat în putere, am dat deja răspunsul nostru mai devreme, când am citat mărturia lui Phlegon, conform căruia toate aceste evenimente au avut loc cu adevărat în zilele în care Mântuitorul a suferit. Dar la cuvintele ulterioare ale lui Celsus, că „Isus în timpul vieții Sale nu s-a putut ajuta Sine Însuși și numai când a murit a înviat și a arătat semnele suferinței și urmele cuielor pe mâinile Sale", vom răspunde cu întrebarea: ce înseamnă aceasta: „nu s-a putut ajuta Sine Însuși?" Dacă aici se înțelege ajutor în virtute, atunci afirmăm cu certitudine că Isus Însuși a conținut un astfel de ajutor în Sine într-o măsură suficientă (πάνυ ἐπήρκεσεν). Căci El nu a spus nimic și nu a făcut nimic vrednic de mustrare; dimpotrivă, (El) a fost de fapt, ca o oaie, dusă la tăiere și, ca un miel înaintea celui care îl tunde, a rămas mut , iar Evanghelia mărturisește că El nu Și-a deschis gura. Dacă Celsus interpretează această expresie ca însemnând că Isus nu s-a putut abține singur în lucruri indiferente (μέσωύ) și trupești, atunci ne vom referi la opinia noastră deja citată și bazată pe Evanghelii, conform căreia Isus s-a supus de bunăvoie tuturor acestor (calamități). Celsus, pe baza Evangheliei, așa cum am văzut deja, continuă spunând că Isus, după învierea Sa din morți, a arătat semne ale suferinței Sale și semnele cuielor pe mâinile Sale și, în același timp, pune întrebarea: „Cine a văzut aceasta?" Referindu-se la Scriptură, care spune că Maria Magdalena a fost martoră oculară a acestor evenimente, Celsus o calomniază și spune: „Da, într-adevăr, această femeie, după cum afirmi chiar tu, era pe jumătate nebună (πάροιστρος)." Întrucât, conform mărturiei Scripturii, nu numai ea, ci și alții l-au văzut pe Isus înviat, atunci, având în vedere acest lucru, evreul Celsus, revărsându-și răutatea și asupra lor, face următoarea remarcă: „Da, poate că altcineva (a văzut) dintre reprezentanții magiei!"

LX. Apoi, pornind aparent de la presupunerea că imaginea unei persoane decedate poate fi reprezentată atât de viu în suflet încât acesta este capabil să considere această persoană decedată ca fiind vie, Celsus, din punctul său de vedere epicurean, face această adăugire la discursul său: „Poate că cineva a dobândit o înclinație spre visare și, fiind dus de un vis gol, și-a imaginat în sufletul său ceea ce și-a dorit și apoi le-a povestit și altora despre asta

- și acest lucru", spune el, „li se întâmplă foarte multora". Celsus crede că în acest caz propune ceva foarte profund, dar, de fapt, el dovedește necesitatea doctrinei (δόγματος) că sufletul continuă să trăiască în morți. Și la cel care aderă la această doctrină, credința în nemurire sau cel puțin în existența postumă (διαμονής) a sufletului nu este lipsită de temelie; iar Platon, în tratatul său despre suflet, spune că unii chiar și după moartea lor pot vedea „fantome asemănătoare umbrelor" plutind în jurul mormintelor lor. Și aceste fantome, având-și originea în sufletul morților (oamenilor), își au oricum baza într-o esență reală. Această esență este sufletul, care apoi, conform credinței grecilor, locuiește în așa-numitul corp strălucitor, asemănător luminii. Cât despre Celsus, el nu este de acord să admită această opinie și nu-i acordă nicio importanță. El admite doar că, chiar și în realitate, unii oameni văd vise și, cu spiritul lor tulburat, își imaginează lucrurile așa cum își doresc și și le pot imagina. Faptul că un astfel de fenomen se observă în somn, acest lucru poate fi crezut pe motive raționale; dar că acest lucru se întâmplă în starea de veghe este deja destul de incredibil și poate fi admis doar la oamenii care sunt în afara lor și experimentează o stare de melancolie. Această ultimă circumstanță, desigur, era cunoscută și de Celsus, deoarece menționează o femeie care era înnebunită, dar în Scriptură, de fapt, nu există niciun cuvânt care să-i ofere lui Celsus o bază pentru a face o astfel de acuzație.

LXI. Conform lui Celsus, așadar, apariția lui Isus după moartea Sa cu semnele rănilor pe care le primise pe cruce a fost doar o iluzie și nu o prezență reală a corpului rănit. Întrucât, conform învățăturii Evangheliei, din care chiar și Celsus acceptă unele părți, deși doar pentru a-și îndrepta obiecțiile împotriva lor, și doar unele părți de care nu are încredere, conform învățăturii acestei Evanghelii, Isus a chemat la El unul dintre ucenicii Săi tocmai pentru că nu voia să creadă și considera minunea un vis imposibil. El a crezut povestea femeii care a spus că L-a văzut; nu s-a îndoit de posibilitatea faptului că sufletul morților ar putea apărea, în timp ce considera imposibil ca (Isus) să poată învia cu un trup care să fie asemenea trupului Său anterior. De aceea nu a spus pur și simplu: „Dacă nu văd, nu voi crede"; și adaugă la aceste cuvinte o altă remarcă: „Dacă nu pun degetul meu în semnul cuielor și nu pun mâna mea în coasta Lui, nu voi crede". Și Toma a spus aceasta pentru că considera imposibil ca trupul sufletului să apară ochiului senzorial, păstrându-și în toate forma sa anterioară:

...Și în volum, și în privire și voce frumoasă,

Și adesea având

Și exact aceleași haine pe corp.

Și Iisus l-a chemat la Sine pe Toma și i-a zis: Adu degetul tău și privește mâinile Mele; adu mâna ta și pune-o în coasta Mea; și nu fi necredincios, ci credincios!

LXII. Și era cât se poate de firesc ca evenimentele pe care El le-a prezis și care, printre altele, includeau învierea, lucrările pe care le-a săvârșit, suferințele pe care le-a îndurat, să aducă această mare minune. Chiar și în profeția despre Isus a fost prezis: Trupul Meu se va odihni în nădejde, căci nu-Mi vei lăsa sufletul în iad și nu vei îngădui ca Sfântul

Tău să vadă stricăciunea. Trupul lui Isus, după învierea Sa, ocupă, ca să zic așa, locul de mijloc între corpul dens pe care îl avea înainte de suferința Sa și starea în care se află sufletul după separarea de acest trup. De aceea s-a întâmplat că, după opt zile, ucenicii Săi erau din nou în casă și Toma cu ei. Isus a venit, ușile fiind închise, a stat în mijlocul lor și a zis: Pace vouă! Apoi i-a zis lui Toma: Adu degetul tău încoace și așa mai departe. Și în Evanghelia după Luca (se spune) că, pe când Simon și Cleopa vorbeau între ei despre tot ce li se întâmplase, Isus S-a apropiat de ei și a mers cu ei. Dar ochii lor erau întunecați și nu L-au recunoscut. Apoi le-a zis: „Ce fel de conversație aveți între voi pe drum?" Și când li s-au deschis ochii și L-au recunoscut, El a dispărut din fața lor, așa cum este spus în Scriptură exact în acești termeni. Așadar, deși Celsus compară arătările lui Isus cu viziuni obișnuite, iar pe cei care L-au văzut după înviere cu cei care visează, totuși, cercetătorii prudenți și înțelepți vor discerne în aceste evenimente o minune, ba mai mult, o minune specială (τό παραδοξότερον).

LXIII. După aceasta, Celsus, continuându-și calomnia la adresa Scripturii, aduce obiecții care nu pot fi ignorate în niciun caz. El spune: „Dacă Isus a vrut cu adevărat să-și dezvăluie puterea divină, trebuie să li se fi arătat dușmanilor Săi și judecătorului care L-a condamnat și tuturor oamenilor în general". Într-adevăr, știm și din Evanghelie că Isus, după învierea Sa, nu S-a arătat deschis și tuturor, așa cum făcuse înainte. În Faptele Apostolilor citim că S-a arătat ucenicilor Săi timp de patruzeci de zile și le-a vorbit despre Împărăția lui Dumnezeu. În Evanghelii, dimpotrivă, se spune că nu s-a mișcat constant cu ei, ci că S-a arătat printre ei abia după opt zile, cu ușile închise, și apoi a doua oară în același mod. În ceea ce privește împrejurarea că El nu S-a arătat deschis, așa cum făcuse anterior în zilele dinaintea Patimilor Sale, aflăm și de la Pavel, care scrie următoarele la sfârșitul Primei sale Epistole către Corinteni: „ Căci v-am învățat mai întâi ce am primit și eu , că Hristos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi; și că S-a arătat lui Chifa, apoi celor doisprezece. După aceea S-a arătat la peste cinci sute de frați deodată, dintre care cei mai mulți sunt în viață până acum, iar unii au adormit. După aceea S-a arătat lui Iacov, apoi tuturor apostolilor: Și la urmă, S-a arătat și mie, ca unuia născut înainte de vreme." Există așadar ceva foarte mare, minunat și important, nu numai pentru credincioșii simpli, ci chiar și pentru cei înaintați în cunoaștere, în indicarea în acest punct a motivului pentru care Isus în special, după învierea Sa din morți, nu S-a mai arătat așa cum făcuse înainte. Însă în lucrarea de față, care are ca scop respingerea obiecțiilor aduse creștinilor și credinței lor, putem, așa cum este de înțeles, să folosim doar câteva din întreaga serie de dovezi și, după ce le-am prezentat temeinic, să analizăm dacă respingerea noastră poate satisface (cerințele) cititorilor.

LXIV. Deși Isus era o singură ființă, totuși exista în El acea multiplicitate care era rezultatul diversității punctelor de vedere din care putea fi considerat; căci El nu apărea tuturor celor care Îl vedeau în aceeași lumină, nici din aceeași parte. Și că, într-adevăr, o multiplicitate putea fi descoperită prin observare atentă, este evident din expresii precum: Eu sunt calea, adevărul și viața ; Eu sunt pâinea ; Eu sunt ușa ; și din multe alte expresii. Și că actul contemplării în sine nu era același pentru toți cei care Îl vedeau pe Isus, ci că, dimpotrivă, varia în funcție de starea puterilor cognitive ale fiecărui individ, va fi clar dacă ne amintim că El i-a luat cu Sine pe vârful muntelui pe care urma să fie transfigurat, nu pe toți Apostolii, ci doar pe Petru, Iacov și Ioan, deoarece numai aceștia au putut

atunci să contemple măreția Lui și să poată înțelege arătarea lui Moise și a lui Ilie în măreția lor, precum și să asculte cuvintele lor și glasul ceresc venind din nori. Și mai întâi S-a suit pe munte, unde numai ucenicii L-au urmat și unde a vorbit cu ei despre fericiri și abia când s-a înserat la poalele muntelui a început să vindece bolnavii care erau aduși la El și a început să-i elibereze de felurite suferințe și afecțiuni: nu cred că li s-a părut exact la fel acestor suferinzi care căutau vindecare de la El ca și celor puternici în puterea Lui (morală) care au putut urca pe munte împreună cu El. Și dacă le-a explicat în mod deliberat ucenicilor Săi acele pilde pe care le-a rostit înaintea oamenilor de rând, abținându-se să le dezvăluie sensul lor misterios, aceasta se datorează faptului că cei care au ascultat explicația pildelor erau mai capabili să le asculte în comparație cu cei care auzeau pildele fără o explicație corespunzătoare și, de asemenea, aveau ochi mai adaptați și nu numai spirituali, ci, după cum cred, și trupești. Și că nu apărea întotdeauna la fel (în înfățișările Sale exterioare) este dovedit de cuvintele: pe cine voi săruta, acela este El , cuvinte cu care, intenționând să-L trădeze pe Isus, Iuda s-a adresat mulțimii de oameni care Îl însoțeau, care păreau să nu-L recunoască. Tocmai la această împrejurare, după cum mi se pare, Însuși Mântuitorul indică atunci când spune: În fiecare zi ședeam cu voi în Templu și învățam, și nu M-ați prins. Întrucât avem tocmai această credință în Isus, și nu numai în Dumnezeirea Lui, care era în El și pe care a descoperit-o doar câtorva, ci și în trupul Său, a cărui înfățișare Și-a schimbat-o când și înaintea cui a vrut; atunci, având în vedere aceasta, spunem și noi astfel: Cu toții puteam să-L vedem pe Isus, cât timp El nu bizuise încă stăpânirile și puterile , cât timp El nu murise față de păcat ; dar după ce a bizuit stăpânirile și puterile.și nu a început să combine în Sine nimic din ceea ce ochii vreunui om ar putea contempla, El a încetat să fie vizibil tuturor celor care Îl puteau vedea anterior. Dacă în acest fel, după învierea Sa din morți, El nu li s-a arătat tuturor, atunci a făcut acest lucru tocmai pentru că a ținut cont de neputința lor.

LXV. Și de ce spun: „Nu li s-a arătat tuturor”? Căci nu a fost întotdeauna cu Apostolii și ucenicii Săi; nici măcar nu li s-a arătat întotdeauna, întrucât ei nu erau încă capabili să contemple prezența Lui fără încetare. Căci Dumnezeirea Sa, de la împlinirea dispensației Sale, a început să strălucească cu o splendoare și mai orbitoare, astfel încât în această stare El nu putea fi contemplat decât de Petru, acea stâncă (κηφάς), ca să zic așa, pârga Apostolilor, și după el cei doisprezece, când Matei a luat locul lui Iuda; și după toți aceștia S-a arătat încă o dată la cinci sute de frați, apoi lui Iacov, apoi, pe lângă cei doisprezece, tuturor celorlalți Apostoli, printre care poate trebuie să-i înțelegem pe cei șaptezeci de ucenici; În cele din urmă, S-a arătat lui Pavel, care, prezentându-se ca unul născut prematur (ἐκτρώματι), știa cu siguranță de ce Se exprima astfel: mie, cel mai mic dintre toți sfinții, mi s-a dat acest har. Expresiile: cel mai mic și născut prematur, după toate probabilitățile, au același înțeles. Prin urmare, dacă nu există niciun motiv să I se reproșeze lui Isus că nu i-a luat cu El pe toți Apostolii pe vârful muntelui, ci doar pe cei trei menționați mai sus în momentul în care urma să aibă loc Schimbarea la Față a Lui și când a vrut să arate strălucirea veșmintelor Sale și slava lui Moise și Ilie, care purtau o conversație cu El: atunci nu poate exista niciun motiv să se reproșeze Scripturilor Apostolice faptul că Isus, după Învierea Sa, nu S-a arătat tuturor, ci numai celor ai căror ochi, din câte știa El, erau capabili să contemple Învierea Sa.

Cred că pozițiile mele sunt confirmate de următorul pasaj (din Scriptură), unde se spune despre Isus: „ Pentru aceasta, Hristos a murit și a înviat și a înviat, ca să fie Domn și al morților și al viilor”. Din aceste cuvinte este evident că Isus a murit pentru a fi Domn al morților și a înviat pentru a fi Domn nu numai al morților, ci și al viilor. Și prin acești morți, peste care Hristos este Domn, Apostolul se referă, fără îndoială, tocmai la cei despre care spune în Prima Epistolă către Corinteni: „ Căci trâmbița va suna și morții vor învia nestricăcioși; iar prin cei vii (se referă) la cei care trebuie să se schimbe, se deosebesc de morții care trebuie să se trezească”. Referitor la aceștia (cei vii), el citează următoarea zicală: „ și noi vom fi schimbați” - zicala care urmează expresiei: „morții vor învia întâi”. El face aceeași distincție în termeni oarecum diferiți în Prima Epistolă către Tesaloniceni, unde vorbește, pe de o parte, despre morți și, pe de altă parte, despre cei vii. El spune: „Nu voiesc însă, fraților, să fiți în necunoaștere în privința celor ce au adormit, ca să nu vă întristați ca ceilalți, care n-au nădejde. Căci, dacă credem că Isus a murit și a înviat, tot așa, Dumnezeu va aduce împreună cu El pe cei ce au adormit în Isus. Căci aceasta vă spunem, prin cuvântul Domnului, că noi, cei vii, care vom rămâne până la venirea Domnului, nu vom lua înaintea celor ce au adormit.” Cum trebuie înțeles acest pasaj am arătat deja în comentariul nostru la Prima Epistolă către Tesaloniceni.

LXVI. Nu este de mirare că nu toți cei care au crezut în Isus L-au văzut după Înviere; căci Pavel scrie și el în Epistola sa către Corinteni: „ Am hotărât să nu știu nimic între voi, decât pe Isus Hristos și pe El răstignit” : evident, corintenii nu au fost capabili să înțeleagă lucruri mai înalte. Un gând similar este transmis de următoarele cuvinte: „ Căci încă nu erați în stare, și nici acum nu sunteți încă în stare, pentru că sunteți încă firești.” Astfel, Scriptura, care este complet pătrunsă de înțelepciune divină, relatează că înainte de Patimile Sale, Isus S-a arătat în general multora, deși nu întotdeauna; dar după Patimile Sale nu S-a mai arătat după exemplul aparițiilor anterioare, ci cu o anumită alegere, dând astfel fiecăruia ceea ce i se cuvenea. Și așa cum, conform mărturiei Scripturii, Dumnezeu i s-a arătat lui Avraam sau unui alt sfânt, așa cum această arătare nu a fost continuă, ci s-a produs doar uneori și așa cum nu li s-a arătat tuturor în acel moment: întocmai cum Fiul lui Dumnezeu (τόν υίόν τού θεού), trebuie să ne gândim, cu aceeași înțeleaptă prevedere i-a ales pe aceia cărora li s-a arătat, acționând în acest caz după asemănarea acelor arătări ale lui Dumnezeu (τόν θεόν).

LXVII. Astfel, pe cât ne-a stat în putere și pe cât ne-a permis planul acestei lucrări, am răspuns la următoarea obiecție a lui Celsus, care spune: „Dacă Isus a vrut cu adevărat să-și arate măreția divină, ar fi trebuit să se arate dușmanilor săi și judecătorului care l-a condamnat și tuturor, fără excepție”. Dar nu era nevoie ca Isus să se arate nici judecătorului, nici dușmanilor săi. Căci El a vrut să-l cruțe atât pe acest judecător, cât și pe acești dușmani, ca nu cumva să-i lovească cu aceeași orbire cu care au fost loviți locuitorii Sodomei când au vrut să abuzeze de frumusețea Îngerilor care au fost primiți cu ospitalitate în casa lui Lot. Cu această ocazie citim în Scriptură următoarele: Atunci bărbații au întins mâinile și l-au adus pe Lot în casa lor și au închis ușa; iar bărbații care erau la intrarea casei au fost loviți de orbire, atât cei mici, cât și cei mari, așa că erau epuizați căutând intrarea. Și Isus a vrut astfel să-și descopere puterea divină tuturor celor care o puteau vedea și în măsura în care putea să o facă. Dacă nu a vrut să Se descopere, acest lucru s-a întâmplat cu siguranță doar pentru că a ținut cont de slăbiciunea acelor

oameni care încă nu-L puteau vedea. De aceea, Celsus spune în zadar: „Isus nu avea de ce să se teamă de niciun om, întrucât a suferit chiar și moartea, după ce, cum spui tu, devenise Dumnezeu. Și cu siguranță nu a fost trimis de la început să Se ascundă.” De fapt, a fost trimis nu numai pentru a fi cunoscut, ci și pentru a constitui (un fel de) mister (λάθη). Chiar și cei care Îl cunoșteau nu știau tot ce era: și pentru ei a rămas ceva ascuns în El, în timp ce pentru unii El era complet (όλως) de necunoscut, El a deschis ușile luminii pentru cei care s-au născut fii ai întunericului și ai nopții și s-au adus până la punctul de a deveni fii ai zilei și ai luminii. Domnul nostru a venit ca un bun doctor, mai mult pentru cei împovărați de păcate decât pentru cei drepți.

LXVIII. Să vedem acum ce propune în continuare evreul din Celsus. El spune: „Dacă toate acestea ar servi drept dovadă a Divinității Sale, atunci El ar fi trebuit să dispară imediat de pe cruce.” Dar toate acestea mi se par a fi vorba de pălăvrăgeala oamenilor care, respingând doctrina Providenței, își construiesc o lume care nu seamănă deloc cu ordinea reală a lucrurilor și, în același timp, spun: dacă lumea ar fi într-adevăr așa cum o înfățișăm noi, atunci ar fi și mai bună. Dar acolo unde descrierea lor se învârte în jurul regiunii de a fi accesibilă observației, ei pot fi convinși direct că produc prin descrierea lor o lume mai rea, în conformitate cu starea (morală) în care se află; dar acolo unde propriile lor descrieri nu diferă mult de starea reală a lucrurilor, aici ei înșiși dovedesc că își doresc ceea ce este imposibil prin însăși natura lucrurilor. Într-un cuvânt, în ambele cazuri se pun într-o poziție ridicolă. Acum este evident că era imposibil ca Isus, chiar și cu natura Sa divină, să devină invizibil dacă ar fi vrut să facă acest lucru; Acest lucru este evident și din tot ceea ce se spune despre El în Scriptură, cel puțin pentru cei care nu încearcă să accepte doar o anumită parte a Scripturii pentru a face o obiecție împotriva credinței creștine (τού λόγου) și, în același timp, nu admit restul Scripturii ca fiind simplă ficțiune. Citim în Evanghelia după Luca că Isus, după Învierea Sa, a luat pâine, că a binecuvântat-o, a frânt-o și le-a dat-o lui Simon și Cleopa; că ochii lor s-au deschis după ce au primit pâinea , că L-au recunoscut, dar că El a devenit nevăzut pentru ei .

LXIX. Dorim să subliniem, în plus, că pentru a atinge scopul dispensației Sale (τήν οίκονομίαν) nu a fost deloc necesar ca trupul Său să dispară brusc de pe cruce. Adevărata și completă înțelegere a evenimentelor care i s-au întâmplat lui Isus nu este epuizată doar de sensul literal al narațiunii istorice. Pentru cei care acordă o oarecare atenție Scripturii, este clar dezvăluit că în fiecare dintre narațiunile istorice adevărul este ascuns sub forma exterioară a unui simbol. Astfel, răstignirea lui Isus conține adevărul exprimat în cuvintele: Sunt răstignit împreună cu Hristos; același sens poate fi dedus din expresia (Apostolului): Căci departe de mine a mă lăuda decât în crucea Domnului nostru Isus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume. Și moartea Lui a fost necesară pentru ca Scriptura să aibă dreptul să spună: Căci prin faptul că a murit, a murit pentru păcat o dată pentru totdeauna ; și, de asemenea, în alt loc: Sunt făcut asemenea morții Lui și, în al treilea rând: Dacă am murit împreună cu El, vom și trăi împreună cu El. În același fel, îngroparea Lui se poate referi la acei oameni care devin asemenea Lui în moarte, care, fiind răstigniți împreună cu El, au murit împreună cu El. Pavel ne învață și el când spune: Am fost îngropați împreună cu El prin botez și am înviat împreună cu El.

Cât despre Scripturi, referitoare la îngropare, mormânt și persoana care a săvârșit îngroparea, sperăm să oferim o explicație mai detaliată a tuturor acestora în alte ocazii mai potrivite, când va fi nevoie urgentă să vorbim despre acest subiect. Deocamdată va fi suficient să vorbim doar despre pânza curată de in în care urma să fie înfășurat trupul curat al lui Isus și despre mormântul nou pe care Iosif l-a săpat în stâncă și în care nimeni nu zăcuse încă (ουδείς κείμενος), sau, așa cum se exprimă Ioan, în care nimeni nu fusese încă pus (ετέθη). Se pune întrebarea: acordul celor trei evangheliști și grija lor cu care notează că mormântul a fost săpat sau scobit în stâncă - toate acestea nu pot obliga pe nimeni să examineze sensul împrejurărilor descrise și să vadă în ele ceva remarcabil, cel puțin în indicarea noutății mormântului, despre care ne vorbesc Matei și Ioan, precum și în împrejurarea că în acest mormânt nu era încă niciun mort, așa cum citim despre aceasta la Luca și Ioan. Era potrivit ca El, care nu avea nimic în comun cu ceilalți morți, care, dimpotrivă, chiar și în moartea Sa a arătat semne de viață prin curgerea apei și a sângelui, care era, ca să spunem așa, un nou mort, fie și numai pentru că a fost pus într-un sicriu nou - era potrivit, repet, să ceară ca El să primească înmormântarea într-un mediu deosebit de pur, în conformitate cu modul în care nașterea Sa a fost mai pură decât orice altă naștere, deoarece El a fost conceput nu din amestecul sexelor, ci din Fecioară. Această puritate în timpul înmormântării a fost indicată simbolic prin faptul că trupul Său a fost pus într-un sicriu care era complet nou, nu era construit din pietre alese, nu era alcătuit din părți care nu aveau nicio unitate naturală între ele, ci era cioplit sau decupat dintr-o piatră care consta dintr-o singură bucată întreagă și nu era nicăieri ruptă.

Totuși, explicația acestor împrejurări și relația evenimentelor consemnate cu adevărurile pe care le indică pot fi date mai clar și mai bine într-o lucrare specială, cu o ocazie mai potrivită. Dar chiar dacă ne limităm la sensul literal al poveștii, putem găsi în ea următorul sens definit. După ce Isus a fost condamnat și a suferit spânzurând pe cruce, El a trebuit să sufere în același timp tot ceea ce era consecința naturală; a trebuit să fie îngropat ca om, după ce a fost ucis ca om și a murit ca om. Chiar dacă admitem că poveștile Evangheliilor transmit într-adevăr sensul că „Isus a dispărut brusc de pe cruce”, chiar și atunci Celsus și toți necredincioșii în general ar întoarce totuși poveștile Scripturii în partea rea; ar începe totuși să calomnieze și să spună: Dar de ce a dispărut El abia după răstignire? De ce nu a făcut acest lucru înainte de suferință? Dacă dușmanii creștinismului au aflat astfel din Evanghelii că Isus nu a dispărut imediat de pe cruce și, în același timp, se gândesc să aducă o acuzație împotriva aceluiași cuvânt (al Evangheliei) - care nu greșește, ci spune doar adevărul - că admite, chipurile, că Isus a dispărut imediat de pe cruce, și tocmai aceasta este interpretarea pe care Celsus o consideră demnă de mare încredere: atunci ce motiv pot avea ei pentru a nu recunoaște Învierea Lui, pentru a nu crede că El, de bunăvoie, a stat atunci în mijlocul ucenicilor Săi cu ușile încuiate și, cu altă ocazie - printre prietenii Săi, a împărțit pâine și apoi a dispărut brusc din vederea lor după ce a conversat cu ei o vreme?

LXX. Și ce anume l-a determinat pe evreul din Celsus să spună că „Isus s-a ascuns”? Iată cum vorbește el despre Isus: „Și care mesager, luându-și asupra sa misiunea, în loc să declare poruncile care i-au fost date, s-a ascuns vreodată”? Dar Isus, de fapt, nu s-a ascuns; dimpotrivă, S-a adresat celor care căutau să-L prindă cu aceste cuvinte: În fiecare zi eram cu voi în templu și învățam, și nu m-ați prins. Cât despre obiecțiile suplimentare

pe care Celsus le adaugă aici, acestea sunt, de fapt, o repetare a ceea ce spusese înainte, iar noi, din partea noastră, le-am considerat în același mod, astfel încât, în acest caz, să fim mulțumiți de raționamentul anterior. De asemenea, am dat un răspuns la următoarea obiecție a lui Celsus, în care spune: „Când Isus era încă în trup și nimeni nu-L credea, El s-a adresat cu insistență tuturor; dar după învierea Sa din morți, când ar fi putut câștiga o credință deosebit de fermă, S-a arătat unei singure femei și admiratorilor săi apropiați, și chiar și atunci în secret.” Însă nu este întru totul adevărat că El i s-a arătat unei singure femei: în Evanghelia după Matei este scris că după Sabat, când se făcea ziuă spre prima zi a săptămânii, Maria Magdalena și cealaltă Marie au venit să vadă mormântul. Și iată s-a făcut un mare cutremur de pământ, căci un înger al Domnului, coborându-se din cer, a venit și a rostogolit piatra. Și puțin mai departe, Matei adaugă: Isus le-a întâmpinat - evident pe Mariile menționate mai sus - și le-a zis: „Bucurați-vă!” Ele s-au apropiat, I-au apucat picioarele și I s-au închinat.Cât despre obiecția ulterioară a lui Celsus: „Suferințele Sale (ale lui Isus) au fost văzute de toți, dar un singur om a fost martor al arătării Sale după învierea Sa”, am dat același răspuns atunci când am respins acuzația sa că „Isus nu li s-a arătat tuturor”. În acest caz, intenționăm doar să adăugăm că umanul din (persoana Sa) era vizibil tuturor, dar Divinul - presupun, nu prin legătură, ci prin opoziție cu celălalt - nu era accesibil tuturor. Observați aici cât de clar se contrazice Celsus. Înainte a spus că „Isus s-a arătat doar unei singure femei și admiratorilor săi apropiați, și apoi în secret”; și apoi el însuși adaugă că suferințele Sale au fost văzute de toți, dar un singur om a fost martor al învierii Sale, în timp ce - conchide el - ar fi trebuit să se întâmple exact opusul. Noi, din partea noastră, am dori să auzim ce anume, în opinia sa, ar fi trebuit să se întâmple? În opinia sa, ar fi trebuit să se întâmple exact opusul a ceea ce s-a întâmplat: toți ar fi trebuit să fie martori ai învierii lui Isus, în timp ce o singură persoană ar fi trebuit să fie martoră a suferințelor Sale. Din câte se poate deduce din cuvintele sale, el a vrut ca o singură persoană să-L vadă pe Isus în timpul suferințelor Sale și toată lumea după învierea Sa: dar în acest fel admite ceva imposibil și chiar irațional. Și cum altfel am putea înțelege cuvintele sale: „în timp ce ar fi trebuit să se întâmple exact opusul”?

LXXI. Isus ne-a revelat și cine L-a trimis, prin aceste cuvinte: Nimeni nu-L cunoaște pe Tatăl decât Fiul; și prin aceste cuvinte: Nimeni nu L-a văzut vreodată pe Dumnezeu; singurul Fiu născut, care este în sânul Tatălui, El L-a făcut cunoscut (εξηγήσατο). El a vorbit despre Dumnezeu și i-a învățat pe adevărații Săi ucenici ce are legătură cu credința în Dumnezeu. O parte din aceste discursuri le găsim în Scriptură; ele ne dau ocazia și motivul de a vorbi despre Dumnezeu, când citim: Și lumina luminează în întuneric, dar întunericul n-a cuprins-o ; și, de asemenea, în alt loc: Dumnezeu este Duh, și cei ce se închină Lui trebuie să I se închine în duh și în adevăr. Acum, motivele pentru care Tatăl L-a trimis (pe Isus) sunt foarte multe; și oricine dorește să le cunoască se poate îndrepta către Evangheliști sau către Profeți, care L-au vestit; va găsi multe și la Apostoli, în special la Pavel. Isus luminează atât pe cei pioși, cât și pedepsește păcătoșii; Însă Celsus nu a observat acest lucru și a prezentat problema în așa fel încât „Isus ar trebui să-i lumineze atât pe cei pioși, cât și pe cei păcătoși și să aibă milă de cei care se pocăiesc de păcatele lor”.

LXXII. Apoi Celsus spune: „Dacă Isus a vrut să se ascundă, de ce a ascultat glasul din ceruri, care îl declara Fiul lui Dumnezeu? Dacă nu a vrut să se ascundă, de ce a îndurat

suferința, de ce a murit?" Prin această obiecție, Celsus crede că arată că Scriptura cade într-o contradicție în relatările sale despre Isus; dar, în același timp, nu observă că Isus nu a vrut să dezvăluie toate faptele sale tuturor spectatorilor ocazionali, dar, în același timp, nu a vrut să le ascundă complet. De aceea, nu găsim în Scriptură o indicație că glasul care a venit din ceruri și l-a declarat Fiul lui Dumnezeu în cuvintele: Acesta este Fiul Meu iubit, în care Îmi găsesc plăcerea , a fost auzit de tot poporul, așa cum crede evreul la Celsus. Și un alt glas, care venea din norii de pe vârful muntelui, a fost auzit doar de cei care s-au urcat (pe munte) cu el. Căci un astfel de glas divin are această proprietate, că poate fi auzit doar de cei cărora vorbitorul dorește să le permită să fie auzit. Totuși, nu vreau să spun că vocea lui Dumnezeu, despre care vorbește Scriptura, nu a produs nicio mișcare în aer sau că nu a fost o vibrație aeriană sau că a fost altceva decât o voce în sensul obișnuit al cuvântului, că prin urmare ar putea fi percepută doar de cineva care are un auz mai perfect și mai subtil, în comparație cu auzul obișnuit, senzorial. Numai pentru că vorbitorul dorește să-și facă vocea auzită de toată lumea, această voce a lui Dumnezeu poate fi auzită doar de cineva care are un auz mai perfect; în timp ce oricine suferă de surditate spirituală nu mai poate percepe vorbirea lui Dumnezeu. Raționamentul de mai sus constituie astfel un răspuns la întrebarea: „De ce a permis El să se audă glasul din cer, care Îl declara Fiul lui Dumnezeu?" Cât despre următoarea întrebare: „Dacă Isus nu a vrut să Se ascundă, atunci de ce a suferit, de ce a murit?" - atunci această întrebare este suficient rezolvată de acele prevederi despre suferință pe care le-am exprimat foarte amănunțit în raționamentul nostru anterior.

LXXIII. Evreul din Celsus, în obiecțiile sale ulterioare, aduce ca o concluzie o propoziție care în realitate nu are un temei suficient. Din faptul că „Isus, ca să zicem așa, prin suferințele Sale a vrut să ne inspire dispreț față de moarte, nu rezultă deloc că, după învierea Sa din morți, a trebuit să cheme deschis pe toată lumea la lumină și să le inspire motivul pentru care a venit". Căci el chemase deja pe toată lumea la lumină când a spus: Veniți la Mine, toți cei trudiți și împovărați, și Eu vă voi da odihnă. Și pentru ce motiv a venit, aflăm din Scriptură, din acele locuri în care sunt relatate: discursul lung despre fericiri, predica care este conținută în ele și pildele și conversațiile pe care le-a adresat cărturarilor și fariseilor. Evanghelia după Ioan ne arată sublimitatea învățăturii lui Isus și măreția Sa, care este revelată nu numai în cuvinte, ci și în fapte; iar restul Evangheliilor arată că cuvântul Său a fost cu autoritate și că toată lumea a fost uimită de această împrejurare.

LXXIV. În concluzie, evreul Celsus adaugă aceste cuvinte: „Toate aceste obiecții pe care vi le-am făcut, le-am extras din propriile voastre cărți și nu am adus în ele nicio mărturie nouă; vă contraziceți singuri." Am arătat deja că evreul, în discursurile sale îndreptate împotriva lui Isus și împotriva noastră, introduce multe prostii grosolane, pentru care nu există nicio bază în scrierile noastre. Și nu sunt deloc de părere că ne-a arătat contradicțiile din învățătura noastră: aceste contradicții sunt doar rodul imaginației sale. „O, cel mai înalt cer", continuă evreul Celsus, „unde se vede că Dumnezeu a locuit printre oameni și, apărând printre ei, nu a găsit credință în Sine?" La aceasta putem spune că și cărțile lui Moise relatează că Dumnezeu Și-a făcut cunoscută prezența printre evrei cu cea mai mare claritate, nu numai prin semnele și minunile săvârșite în Egipt în timpul traversării Mării Roșii, în timpul marșului în stâlpul de foc și în norul de lumină, ci și în

momentul în care Cele Zece Porunci au fost proclamate întregului popor și, în ciuda tuturor acestor împrejurări, El nu a găsit credință în Sine în rândul celor care au fost martori oculari ai acestor evenimente. Dacă ar fi crezut în Cel pe care L-au văzut și L-au auzit, nu s-ar fi făcut vițel, nu și-ar fi schimbat slava cu chipul unui bou care mănâncă iarbă, nu s-ar fi spus unii altora, arătând spre vițel: iată dumnezeul tău, Israele, care te-a scos din țara Egiptului! Și iată, nu sunt evreii tot aceiași! În ciuda unor asemenea minuni mari și a unor manifestări atât de evidente ale lui Dumnezeu, ei au rămas necredincioși chiar și înainte, în timpul întregii lor rătăciri prin deșert, așa cum aflăm din legea lor. Și după venirea miraculoasă a lui Isus în lume, nici ei nu se închină înaintea cuvântărilor Sale mărețe, înaintea faptelor Sale uimitoare, pe care le-a săvârșit în fața tuturor oamenilor.

LXXV. Și cred că aceste fapte sunt suficiente pentru oricine dorește să demonstreze că necredința evreilor cu privire la Isus este în deplină concordanță cu ceea ce s-a scris despre acest popor în vremurile străvechi. Evreul Celsus va obiecta cu siguranță: „Dar când S-a arătat Dumnezeu printre oameni și nu a găsit credință în ei, mai ales când a venit la acei oameni care așteptau venirea Lui? Și de ce nu-L recunosc nici după ce L-au așteptat atât de mult timp?” Dar eu, la rândul meu, aș răspunde la toate aceste obiecții astfel: Dar ce doriți voi, dragi prieteni, să auziți de la noi ca răspuns la întrebările voastre? Care minuni, în opinia voastră, sunt mai importante: cele care au fost săvârșite în Egipt și în deșert sau cele pe care, cum spunem noi, le-a săvârșit Isus printre voi? Dacă primele au o forță mai mare în ochii voștri decât cele din urmă, nu este evident că cei care nu au fost impresionați de minunile mai mari au fost forțați de obișnuință să respingă minunile mai mici, și anume acele minuni ale lui Isus pe care I le atribuim? Să presupunem chiar că considerați minunile lui Isus la fel de mari ca cele care, conform mărturiei Scripturii, au fost săvârșite de Moise; Dar chiar și atunci, ce este ciudat în faptul că aceiași oameni de aici, precum și de acolo în vremurile de demult, s-au dovedit a fi necredincioși? Căci vi s-a dat o lege chiar de la început prin Moise, în care au fost desemnate crimele voastre împotriva credinței și împotriva poruncilor; dar de la Isus ni s-a revelat o a doua lege, un al doilea legământ, așa cum este recunoscut (în creștinism). Astfel, necrezând în Isus, mărturisiți prin aceasta că sunteți fiii celor care în pustiu au fost găsiți că nu cred în manifestările divine, iar necredinței voastre li se aplică pe deplin cuvintele Mântuitorului nostru, care a spus: Prin aceasta mărturisiți despre faptele părinților voștri și sunteți de acord cu ele. Și în voi se împlinește și profeția: Viața voastră va atârna înaintea voastră și nu veți fi siguri de viața voastră. Într-adevăr, nu ați crezut în acea viață care s-a pogorât asupra neamului omenesc.

LXXVI. Celsus nu a putut găsi nimic de adăugat la obiecția evreului său, conform căreia el însuși nu putea fi tras la răspundere pe baza legii și a profeților. De exemplu, el aduce această acuzație împotriva lui Isus: „Isus rostește în mod frivol amenințări și reproșuri în următoarele expresii: Vai de voi, iar eu vă prorocesc. Prin aceste cuvinte, El mărturisește clar doar că este incapabil de convingere, în timp ce o astfel de incapacitate nu poate fi așteptată de la niciun om rațional, cu atât mai puțin de la Dumnezeu.” Dar vedeți dacă această obiecție nu este aplicabilă evreului însuși. Căci atât în lege, cât și în profeți găsim amenințări și reproșuri din partea lui Dumnezeu care pot fi plasate pe același nivel cu Evanghelia: „Vai de voi”. Astfel sunt expresiile din cartea profetului Isaia: Vai de voi,

care lipiți casă de casă și puneți ogor lângă ogor și : Vai de cei ce se ridică și caută băuturi tari și: Vai de cei ce atrag nelegiuirea asupra lor cu frânghiile deșertăciunii și: Vai de cei ce numesc răul bine și: Vai de cei ce îndrăznesc să bea vin. Multe alte (amenințări) ar putea fi găsite. Într-adevăr, nu sunt toate aceste amenințări similare cu cele despre care vorbește El: Vai, neam păcătos, popor încărcat de nelegiuiri, sămânță de răufăcători, copii care pier! etc.? La acestea s-ar putea adăuga multe alte astfel de amenințări, care nu sunt mai puțin aspre în comparație cu cele pe care afirmă că le-a rostit Isus. Și nu este aceasta o amenințare și mai mare, care este conținută în cuvintele: Țara voastră este pustiită, cetățile voastre sunt arse de foc, câmpurile voastre sunt devorate în ochii voștri de străini; toate pustiite, ca după pustiirea străinilor ? Nu sunt acestea reproșurile împotriva oamenilor din Cartea profetului Ezechiel, unde Domnul se adresează profetului cu aceste cuvinte: Veți locui printre scorpioni? Și tu, Celsus, îl obligi în mod deliberat pe evreul tău să aducă împotriva lui Isus obiecția că „El pare să vorbească cu ușurință despre amenințări și reproșuri în cuvintele sale: vai de voi și: vă prorocesc?” Nu vezi că acuzațiile pe care evreul le aduce împotriva lui Isus pot fi aduse și împotriva lui Dumnezeu? La urma urmei, din punctul de vedere al evreului și al lui Dumnezeu, care vorbește prin profet, această obiecție se referă în mod evident la faptul că El nu a fost capabil să convingă.

Și acestui evreu al lui Celsus, care este convins că aduce pe bună dreptate toate aceste obiecții împotriva lui Isus, aș putea face și această observație: Nu există oare suficiente reproșuri și amenințări în cărțile Leviticului și Deuteronomul? Și dacă evreul dorește să le apere și, în același timp, să justifice Scripturile, atunci și noi vom apăra la fel de bine, sau chiar mai bine, acele reproșuri și amenințări care sunt atribuite lui Isus. Și cât privește legea mozaică însăși, o putem apăra mai bine, deoarece Isus ne-a învățat să înțelegem Cărțile Legii mai bine decât poate un evreu. Mai mult, chiar și un evreu, dacă va acorda atenție doar sensului cuvintelor profetice, poate arăta că Dumnezeu nu face deloc în mod frivol amenințări și nu exprimă interdicții în expresiile Sale: vai vouă și vă prezic - și că Dumnezeu spune toate acestea doar pentru a-i întoarce pe oameni la ceea ce, conform opiniei lui Celsus, „niciun om înțelept nu ar face”. Iar creștinii care recunosc că, de fapt, este unul și același Dumnezeu care vorbește atât în persoana profeților, cât și în persoana Domnului (Isus), pot dovedi rațiunea a ceea ce Celsus prezintă drept „amenințări și interdicții”. Și, din moment ce Celsus se laudă că este filosof și că cunoaște toată învățătura noastră, îi vom face aici o scurtă remarcă. Dragă! Când Hermes în Homer îi spune lui Ulise:

Săracule, de ce umbli singur prin deșert?

atunci vei fi pe deplin mulțumit dacă în acest caz îți vor aduce drept scuză faptul că Hermes la Homer îi vorbește astfel lui Ulise doar pentru a-l mustra. Între timp, a rosti cuvinte lingușitoare și tandre este caracteristic doar sirenelor,

Care sunt înconjurați de grămezi de oase și care spun:

Vino încoace, dragă Ulise, mare glorie a aheilor!

Dar dacă profeții noștri și Însuși Isus, pentru a atrage ascultătorii, folosesc cuvântul „vai” sau alte expresii pe care le considerați „blestem”, atunci nu există niciun beneficiu pentru ascultători în astfel de discursuri (ale lui Hermes), atunci nu este nevoie să citați o astfel de metodă de îndemnare ca leac vindecător. Sau poate credeți că Dumnezeu, sau oricine are doar o parte din natura divină, ia în considerare doar propria sa natură și privește doar propria sa demnitate și onoare atunci când vorbește oamenilor și că nu ia deloc în considerare ceea ce ar trebui să le spună oamenilor cărora vrea să le facă o anumită cerere și să le dea o anumită direcție în cuvintele sale și, în special, cum ar trebui să vorbească fiecăruia (persoană) în conformitate cu propria sa dezvoltare morală? Și, în general, nu este oare ridicol să ridici ca obiecție la adresa lui Isus ceea ce El nu a putut convinge? Căci este ridicol să auzi o astfel de obiecție nu numai de la un evreu, care poate găsi multe exemple similare la profeții săi, ci și de la păgâni. Păgânii știu chiar că nimeni care se bucură de gloria unei mari înțelepciuni nu a fost capabil să-și convingă dușmanii secreți sau pe judecătorii și acuzatorii să abandoneze nedreptatea și să înceapă calea înțelepciunii care duce la virtute.

LXXVII. După aceasta, evreul, urmând evident opiniile evreiești favorite, i se adresează lui Isus cu următorul discurs: „Avem o speranță fermă că vom învia din nou în trup și vom primi viața veșnică și că, în acest sens, Cel care ne va fi trimis va fi exemplul și fondatorul nostru și care, prin aceasta, va arăta că pentru Dumnezeu nimic nu este imposibil - să învie din nou împreună cu trupul.” Noi, de fapt, nu știm dacă evreul dorește să spună prin aceasta că Hristosul cel așteptat va arăta în Sine exemplul Învierii; dar noi, din partea noastră, dorim să recunoaștem că gândirea și vorbirea evreului se reduc tocmai la această propoziție. Și din moment ce dorește să-și extragă obiecția, pe care o aduce împotriva noastră, din Scripturile noastre, atunci, având în vedere acest lucru, să-i servească drept răspuns următoarea întrebare: Dragă omule! ai citit în ele (Scripturi) doar ceea ce îți dă temei pentru acuzația noastră; dar că Isus a înviat și este primul născut din morți - nu ai găsit acest lucru în ele? Nu este oare pentru că nu dorești să citești despre asta în ele? Întrucât evreul din Celsus continuă să vorbească și chiar să admită învierea trupului, eu, din partea mea, nu consider oportun să intru în continuare în conversație cu el pe această temă acum, având în vedere faptul că el crede și vorbește despre învierea trupului ca despre un fapt real - și în acest caz nu contează pentru mine dacă împărtășește sincer o astfel de învățătură și dacă va putea dovedi adevărul ei sau, dimpotrivă, nu împărtășește adevărul acestei învățături și este doar aparent de acord cu ea.

Acesta este răspunsul pe care îl dăm evreului Celsus. Dacă mai spune: „Unde este El, ca să vedem și să credem?”, atunci îi răspundem astfel: Unde este acum Cel ce a vorbit prin profeți și a făcut minuni, ca să vedem și să credem că El este partea lui Dumnezeu? Sau numai vouă vă putem arăta în acest caz motivele pentru care Dumnezeu nu se arată întotdeauna poporului evreu, în timp ce nouă, dimpotrivă, ni se interzice să facem aceeași apărare cu privire la Hristos, care odată pentru totdeauna după Învierea Sa le-a inspirat ucenicilor convingerea adevărului Învierii Sale - le-a inspirat această convingere atât de puternic încât ucenicii au arătat clar prin suferințele lor că ei, privind spre viața veșnică și spre Înviere, care le-a fost dovedită atât prin cuvânt, cât și prin faptă, nu socotesc de nimic toate nenorocirile acestei vieți?

LXXVIII. „Sau poate că a venit pe pământ”, întreabă mai departe evreul, „ca să ne arătăm necredința?” La aceasta vom răspunde. Nu a venit El nicidecum pentru a fi cauza necredinței evreilor; doar pentru că a prevăzut această necredință, a prezis-o; și a folosit această necredință a evreilor ca o ocazie pentru a chema neamurile; căderea celor dintâi a devenit cauza mântuirii neamurilor. Despre ele Hristos vorbește prin gura profeților: Un popor pe care nu-l cunoșteam îmi slujește. Mă ascultă doar prin simpla veste despre mine . Și în alt loc: Am fost găsit de cei care nu mă căutau: „Iată-mă! Iată-mă!” Am vorbit unui popor care nu era chemat după numele meu. Mai mult, este clar că pedeapsa pe care au suferit-o evreii chiar și în această viață a venit asupra lor pentru că L-au făcut pe Isus să sufere. Să vorbească evreii, să ne acuze, dar în ei s-a revelat într-un mod minunat providența lui Dumnezeu și dragostea Lui pentru omenire; Au fost pedepsiți și chiar lipsiți de Ierusalim, sanctuarul lor, cum spun ei, cel mai sfânt loc de slujire adus lui Dumnezeu. Și dacă evreii totuși vorbesc în apărarea Providenței, noi, la rândul nostru, o vom apăra și mai mult și mai bine. Vom spune că Providența lui Dumnezeu este minunată: a profitat de crima acestui popor pentru a chema neamurile în împărăția lui Dumnezeu prin Isus, deși acestea din urmă erau străine de legăminte și se depărtau de făgăduințe. Chiar și profeții au prezis acest lucru; Ei au spus că, din cauza păcatelor poporului evreu, Dumnezeu nu va alege un singur popor, ci îi va primi pe cei aleși de pretutindeni și că, alegând nebunia lumii, îi va învăța pe oamenii nebuni să rămână în cuvintele divine, luând Împărăția lui Dumnezeu de la unii și dând-o altora. Va fi suficient dacă citățm măcar una dintre numeroasele profeții (anunțate despre acest fapt), luate din cântarea din Deuteronom - și anume, profeția în care se spune următoarele în numele Domnului despre chemarea neamurilor: M-au provocat la mânie prin cei ce nu sunt dumnezei, M-au mâniat prin deșertăciunile lor: și îi voi provoca la mânie prin cei ce nu sunt popor, ci îi voi mânia printr-un popor fără minte .

LXXIX. Apoi evreul încheie toate aceste (raționamente) cu următoarele cuvinte, adresate lui Isus: „Deci era un om și tocmai un astfel de om, așa cum adevărul dezvăluie și rațiunea dovedește”. Nu știu dacă un om care a îndrăznit să-și răstignească religia (θεοσέβειαν) și învățătura sa în tot universul și-ar fi putut îndeplini dorința fără ajutor divin (άθεεί) și să iasă victorios asupra tuturor celor care se opuneau răspândirii învățăturii sale - asupra regilor, conducătorilor, senatului roman, asupra tuturor conducătorilor poporului, asupra poporului însuși. Și cum ar fi putut o (simplu) ființă umană, care nu poseda în sine nicio putere superioară (μηδέν έχουσα κρείτον), să convertească o astfel de mulțime și nu numai pe înțelepți - ceea ce nu ar fi atât de surprinzător - ci chiar și oameni extrem de nebuni și dedați patimilor - astfel de oameni, care, din cauza nebuniei lor, nu se îndepărtau atât de ușor de (nebunie) și se convertiseră la o sănătate mintală mai mult sau mai puțin perfectă? Numai pentru că Hristos era puterea lui Dumnezeu (δίναμις τού θεού) și Înțelepciunea Tatălui, El a putut să facă toate acestea și le face chiar și astăzi, în ciuda faptului că evreii și păgânii, care nu cred învățătura Lui, încearcă să I se împotrivească.

Așadar, urmând preceptele lui Iisus Hristos, noi, din partea noastră, nu vom înceta să credem în Dumnezeu și să lucrăm în domeniul convertirii celor care nu cunosc adevărata închinare la Dumnezeu, care, dimpotrivă, în orbirea lor reală, încearcă să ne calomnieze și să spună că noi înșine suntem posedați de orbire - care, cu toții - fie evrei, fie păgâni,

ne acuză că îi înșelăm pe oameni, în timp ce ei înșiși, de fapt, îi înșală pe aceștia din urmă, având în vedere credulitatea lor. Câtă înșelăciune avem, când încercăm să-i facem pe cei inconștienți să devină casti, sau cel puțin să avanseze în castitate; să-i facem pe cei răi să se întoarcă la dreptate, sau cel puțin să umble pe calea dreptății; să-i facem pe nebuni să devină pioși, sau cel puțin să umble pe calea evlaviei; să-i facem pe cei slabi de inimă, pe cei slabi, pe cei curajoși să devină tari și puternici în spirit, într-un cuvânt, posesori ai acelor virtuți pe care le manifestă în mod special în timpul persecuției și suferinței pentru credința lor în Dumnezeu, Creatorul Universului! Astfel, venirea lui Iisus Hristos a fost prezisă nu de un singur profet, ci de toți (profeții). Și, prin urmare, Celsus era extrem de ignorant, întrucât l-a făcut pe evreul său să spună că doar „un profet" l-a prezis pe Hristos.

Toate aceste obiecții, pe care evreul le ridică lui Celsus, sunt, în opinia sa, bazate pe legea sa. Cu aceste obiecții, la care adaugă altele, care, însă, nu merită să fie menționate, se încheie discursul său. Având în vedere acest lucru, intenționez să termin a doua carte a răspunsului meu la lucrarea sa. Dacă Dumnezeu ajută și trimite în sufletele noastre harul (δυνάμεως) lui Hristos, atunci în a treia carte vom încerca să respingem și celelalte obiecții ale lui Celsus.

Cartea a treia

I. La porunca ta, preaslăvite Ambrozie, în prima carte a respingerii mele a operei lui Celsus, căreia îi dă marele titlu de „Cuvântul Adevărat", am examinat, pe cât am putut, prefața acesteia și am oferit o estimare corectă a fiecărei propoziții exprimate după ea, ajungând astfel la locul în care este rostit un discurs fictiv împotriva lui Isus în persoana unui evreu. În a doua (carte), pe cât mi-au permis puterile, am dat un răspuns la toate acele obiecții care în discursul evreului adus de el ne privesc pe noi, cei care credem în Dumnezeu prin Hristos. Dedic această a treia carte discutării și respingerii acelor propoziții pe care Celsus le prezintă în propria persoană. El spune că „creștinii și evreii se ceartă între ei prea prostește (εὐηθέστατα)"; El constată că „disputele noastre reciproce despre Hristos nu sunt în niciun fel diferite de binecunoscuta, proverbiala dispută despre umbra unui măgar", consideră că „nu există nimic demn de atenție în disputa dintre evrei și creștini, deoarece ambii cred că Duhul Divin a prezis venirea unui Mântuitor al rasei umane, dar în același timp nu pot ajunge la un acord cu privire la faptul dacă acest prezis (Mântuitor) a venit sau nu". Da, într-adevăr, noi, creștinii, credem că Isus a venit conform Scripturilor profetice. Majoritatea evreilor sunt prea departe de o astfel de credință: cei care au trăit în vremea lui Isus au complotat împotriva lui, iar evreii moderni, împărtășind toate acțiunile îndrăznețe ale predecesorilor lor, încearcă în plus să-l acuze pe Isus de faptul că El, se presupune că, cu ajutorul unei arte magice, a inspirat ideea falsă că în persoana Lui a apărut cel care a fost anunțat de profeți și pe care evreii în limba lor maternă îl numeau Hristos.

II. Dar să ne răspundă Celsus, și tuturor celor care cu răutate împărtășesc obiecțiile sale împotriva noastră, dacă toate spusele profeților evrei pot fi într-adevăr comparate cu umbra unui măgar: despre locul de naștere al conducătorului (Domnului) dintre toți cei care trăiesc în dreptate și sunt numiți moștenirea lui Dumnezeu; și despre Fecioara care l-

a zămislit pe Emanuel; și despre semnele și toate acele minuni pe care cel prezis (Mântuitorul) urma să le înfăptuiască - despre cum cuvântul Său curge repede și cuvântul apostolilor Săi va străbate tot pământul, proclamând condamnarea Sa de către evrei, suferința și învierea Sa. Dar au vorbit profeții cu adevărat despre toate acestea într-un mod întâmplător (ώς έτυχε), fără nicio convingere? Nu a fost oare convingerea cea care i-a determinat nu numai să vorbească, ci și să recunoască faptul că cuvintele lor merită să fie consemnate în Scriptură? Este posibil ca un popor atât de mare precum evreii, care își găsise de mult propriul loc de reședință, fără niciun motiv suficient, să fi recunoscut unii profeți ca fiind adevărați și să fi respins pe alții ca profeți falși? Era posibil ca evreii să nu fi avut niciun motiv atunci când au inclus printre cărțile sacre ale lui Moise, care erau recunoscute ca sacre, și discursurile celor pe care i-au recunoscut ulterior ca profeți? Pot cei care îi acuză pe evrei și creștini de prostie să ne convingă că poporul evreu ar putea exista fără nicio cunoaștere a viitorului și că, deși în jurul lor existau păgâni, fiecare dintre aceștia, conform tradițiilor părinților lor, credea că primește ghiciri și profeții de la așa-numiții zei dintre ei, acești evrei, care erau învățați, în plus, să-i trateze pe zeii păgâni cu dispreț și să-i considere nu zei, ci demoni (căci profeții le spuneau: toți zeii popoarelor sunt idoli) , dimpotrivă, ca și cum singuri nu ar avea niciun om care să fie recunoscut în mod deschis ca profet printre ei și care să fie capabil, dacă ar vrea să cunoască viitorul, să-i distragă de la dorința de a se îndrepta către demonii care existau printre alte popoare? Judecă singur, nu era oare necesar ca întregul popor, care fusese învățat să disprețuiască zeii altor națiuni, să aibă o mulțime de profeți care să le poată da revelații în propria lor țară, revelații chiar mai sublime și superioare ca calitate oracolelor din toate celelalte locuri?

III. Mai mult, minunile erau peste tot, cel puțin în multe locuri. Celsus însuși îl menționează în continuare pe Esculap, care vindeca bolile și prezicea viitorul în toate acele orașe care îi erau dedicate, ca de exemplu în Tricca, Epidaur, Coe, Pergam; Aristeas din Proconis și un anume Clazomenes și Cleomedes din Astypalaea. Este foarte îndoielnic că numai evreii, care s-au dedicat, cum se spune, Dumnezeului Atotputernic, nu au avut niciun semn, nicio minune, care să le poată întări și confirma credința în Creatorul Universului și să le insufle speranța unei alte vieți mai bune. Se poate pune la îndoială toate acestea? Nu s-ar fi îndreptat altfel imediat către închinarea la demoni, de la care ar fi căutat preziceri și leacuri? Nu l-ar fi abandonat pe acel Dumnezeu despre care fuseseră convinși că îi ajută doar în cuvinte și nu-Și arată niciodată propria prezență în fapte? Și din moment ce nu au făcut aceasta, ci, dimpotrivă, au îndurat chiar și toate aceste nenumărate calamități atât în Asiria, cât și în Persia și de la Antioh, și totuși nu s-au desprins de iudaism și de legile sale: atunci nu pot toți cei care nu se încred în poveștile și profețiile miraculoase să obțină din astfel de fapte, cel puțin o dovadă evidentă în favoarea afirmației că prezicerile profetice nu sunt simple ficțiuni, ci că, dimpotrivă, în sufletele curate ale profeților, care și-au dedicat toate puterile virtuții, a locuit un Duh Divin, care a trezit în ei o inspirație profetică - pentru a proclama nu numai evenimentele propriei lor vieți, ci și evenimentele evenimentelor viitoare, în special cele care au legătură cu venirea pe lume a unui anumit Mântuitor pentru neamul omenesc?

IV. Dacă este așa, cum se întâmplă ca evreii și creștinii să se certe între ei „pe umbra unui măgar”, când amândoi, pe baza unor profeții în care au aceeași încredere, se întreabă dacă

cel anunțat de profeți (Mântuitorul) a venit sau dacă nu a apărut și doar este încă așteptat? Vom fi chiar de acord cu presupunerea lui Celsus că Isus nu este deloc cel anunțat de profeți; dar chiar și în acest caz, disputa pe baza scrierilor profetice nu este nicidecum „pe umbra unui măgar". Această dispută se reduce la o clarificare mai precisă a naturii și esenței celui anunțat de profeți (Mântuitorul), la o indicare a faptelor Sale și, dacă este posibil, la o determinare a timpului venirii Sale. Mai sus am citat câteva dintre numeroasele profeții despre Isus și pe baza lor am arătat deja că El este tocmai Hristosul anunțat de profeți. Astfel, nici evreii, nici creștinii nu se înșală atunci când atribuie profeților venire de sus (θεόθεν); Dimpotrivă, cei care greșesc sunt cei care distorsionează adevăratul sens al cuvintelor profetice și au opinii false cu privire la persoana (όστις) și originea (ποταπός) celui făgăduit (Mesia), precum și despre însăși așteptarea Sa.

V. Apoi, Celsus exprimă opinia că „evreii, presupus de origine egipteană, și-au părăsit patria, Egiptul, după ce s-au răzvrătit împotriva ordinii sociale (τὸ κοινον) a egiptenilor și au început să trateze cu dispreț cultul lor religios obișnuit". Potrivit acestuia, „acțiunile lor față de egipteni pot fi comparate cu dezastrele pe care ei înșiși le-au suferit mai târziu din partea adepților lui Isus - din partea celor care credeau în El ca în Hristos. În ambele cazuri, cauza revoluției (τής καινοτομίας) a fost presupusă o rebeliune împotriva ordinii sociale". Să fim atenți la modul în care acționează Celsus în acest loc. Egiptenii antici au provocat multe dezastre poporului evreu, care, ca urmare a foametei care a devastat Iudeea, s-a mutat în Egipt. Ei făcuseră multe nedreptăți acestor străini care cerșeau ajutor, pentru care suferiseră pedeapsa pe care Providența Divină o aplicase pe bună dreptate acestui întreg popor, care conspirase împotriva unui întreg trib de străini care nu le făcuseră niciun rău egiptenilor. De aceea, egiptenii, numai după ce au fost loviți de flagelul lui Dumnezeu, au consimțit în cele din urmă, și nu fără oarecare ezitare, să-i elibereze pe evreii pe care îi înrobiseră pe nedrept. Cu mândria lor, cu preferința evidentă pe care o arătau pentru propriii compatrioți față de străinii mai drepți, egiptenii nu au ezitat să aducă tot felul de acuzații atât împotriva lui Moise, cât și a evreilor. Întrucât nu puteau nega complet minunile săvârșite de Moise, le-au atribuit nu puterii divine, ci magiei. Dar Moise nu a fost nicidecum un magician. El, ca om pios, devotat Dumnezeului Universului și părtaș la Duhul Divin, a dat legea evreilor, cu ajutorul acordat de zeitate (τὸ θείον); a scris (în lucrările sale) toate evenimentele care s-au întâmplat atunci, în conformitate cu realitatea.

VI. Celsus nu a fost, așadar, un judecător imparțial al ceea ce era transmis în moduri diferite de către egipteni și evrei. Înclinându-și simpatiile către egiptenii mai amabili, el a trecut în mod clar de partea lor și, în ciuda nedreptății lor față de străini, i-a recunoscut ca exponenți ai adevărului. Dimpotrivă, i-a recunoscut pe evrei, asupriți de nedreptate, ca rebeli, care, în urma unei rebeliuni, se presupune că au părăsit Egiptul. Celsus nu a observat că era imposibil ca o mulțime atât de mare de egipteni rebeli, în vreun fel, doar prin rebeliune, să se formeze într-un popor și, în același timp cu manifestarea unui spirit rebel, să-și schimbe însăși limba. Era imposibil ca oamenii care foloseau până atunci dialectul egiptean să stăpânească brusc, pe neașteptate, complet limba ebraică. Să admitem chiar că evreii au părăsit Egiptul și și-au urât limba maternă. Dar de ce nu au folosit limba siriană sau feniciană, ci, dimpotrivă, au inventat o limbă ebraică pentru ei

înșiși, care este complet diferită de ambele? Într-un cuvânt, mi se pare în acest caz că există toate motivele să concluzionăm că afirmația conform căreia „unii egipteni s-au răzvrătit împotriva propriilor rude și au părăsit Egiptul și s-au dus în Palestina pentru a se stabili în ceea ce se numește acum Iudeea” este falsă. Evreii aveau propria lor limbă națională (πάτριος) chiar înainte de migrarea lor în Egipt. Scrierea ebraică era complet diferită de cea a egiptenilor; Moise a folosit această scriere când a scris cele cinci cărți ale sale, care sunt considerate sacre de către evrei.

VII. Este la fel de fals că „evreii sunt de origine egipteană și că și-au avut originea prin rebeliune”. De asemenea, este fals că „acei evrei se presupune că sunt similari cu evreii din vremea lui Isus, care s-au răzvrătit împotriva ordinii sociale a evreilor și l-au urmat pe Isus”. Celsus și asociații săi nu pot indica niciun act de rebeliune în rândul creștinilor. Și dacă organizarea creștinilor a fost într-adevăr condiționată de rebeliune și și-au avut originea de la evrei, cărora li s-a permis chiar să ia armele în apărarea vecinilor lor și să ucidă dușmani, atunci legiuitorul creștin nu ar fi interzis în niciun caz uciderea unei persoane și nu i-ar fi învățat pe discipolii săi să evite chiar și violența cauzată de cerințele dreptății și îndreptată chiar și împotriva celei mai rele persoane. (La urma urmei, el considera în general nedemn de legile sale divine să permită orice fel de ucidere a unei persoane.) Atunci creștinii, dacă și-ar fi datorat originea unei conspirații, nu ar fi acceptat niciodată legi atât de moderate, datorită cărora au început să fie uciși ca oile și le-a fost luată orice oportunitate de a se răzbuna pe persecutorii lor. Și dacă examinăm problema în toată profunzimea ei, putem spune chiar că s-a întâmplat într-un mod miraculos că întregul popor evreu, după ce a părăsit Egiptul, ca prin inspirație de sus (θεοδώρητον) a stăpânit imediat (άθρόως) așa-numita limbă ebraică. Tocmai asta a spus unul dintre profeții lor: când a ieșit din țara Egiptului, unde a auzit sunetele unei limbi pe care nu o cunoștea ...

VIII. Și că cei care au ieșit din Egipt cu Moise nu erau de origine egipteană, putem confirma prin următoarele considerații. Dacă evreii ar fi fost egipteni, ar fi avut nume egiptene: căci fiecare limbă are propriile nume. Dar din faptul că evreii aveau nume ebraice, este evident că nu erau egipteni. Întreaga Scriptură este plină de nume ebraice; și le-au dat copiilor lor chiar și în timpul ședерii lor în Egipt. Într-un cuvânt, este evidentă falsitatea afirmațiilor egiptenilor că (evreii) „erau egipteni și au ieșit din Egipt cu Moise”. Cărțile lui Moise oferă dovezi istorice clare că evreii își urmăresc originea din strămoșii evrei și vorbeau propria lor limbă, din care au împrumutat numele copiilor lor. Cât despre creștini, ei au primit porunca de a nu se răzbuna pe dușmanii lor și, ghidați de această lege moderată și umană, ei nu se răzbună de fapt, nici măcar atunci când au ocazia să lupte și mijloacele necesare. Ei au primit această (lege) de la Dumnezeu, Care Însuși luptă întotdeauna pentru ei și la momentul potrivit îi liniștește pe cei care se ridică împotriva creștinilor și vor să-i distrugă. Totuși, câțiva încă suferă persecuții pentru evlavie. Dar aceasta este o aducere aminte, pentru ca cei care privesc la astfel de lucruri să dobândească o experiență mai mare și un dispreț mai mare față de moarte. Într-un cuvânt, doar câțiva acceptă moartea în anumite momente pentru evlavia creștină și sunt ușor de numărat. Dar Dumnezeu nu îngăduie ca întreaga rasă a creștinilor să fie complet distrusă: El vrea ca această rasă să existe și ca întregul pământ să fie umplut cu o astfel de învățătură mântuitoare și pioasă. Pe de altă parte, pentru ca oamenii mai slabi să se poată

ridica din frica morții, Dumnezeu i-a vizitat pe credincioși cu providența Sa; numai prin propria Sa voință El a risipit toate comploturile îndreptate împotriva lor, astfel încât nici regii, nici conducătorii diferitelor locuri, nici națiunile nu au putut să-și exercite cruzimea împotriva lor dincolo de anumite limite. Toate acestea servesc ca o respingere suficientă a cuvintelor lui Celsus, prin care afirmă că „așa cum în vremurile vechi evreii, așa și în vremurile de mai târziu se spune că creștinii își datorează originea unei conspirații rebele".

IX. Ceea ce spune Celsus în continuare este, de asemenea, o minciună evidentă. Totuși, vom cita propriile sale cuvinte. El spune: „Dacă toți ar vrea să devină creștini, aceștia din urmă cu greu s-ar mulțumi cu asta". Faptul că o astfel de afirmație este o minciună este evident și clar din faptul că, dimpotrivă, creștinii își folosesc toată puterea pentru a răspândi învățătura în tot universul. De aceea, unii dintre ei și-au asumat chiar datoria specială de a merge nu numai în orașe, ci și în sate, chiar și în orașe mici, pentru a aduce noi credincioși la Dumnezeu. Și nimeni nu poate spune deloc că fac acest lucru din interes personal. Adesea nici măcar nu iau ceea ce este necesar pentru existența lor. Și dacă uneori nevoia îi obligă să ia ceva, se mulțumesc doar cu cele mai necesare, în ciuda faptului că unii arată dorința de a le da mai mult și de a le furniza dincolo de nevoile lor. Este adevărat că, în prezent, cu numărul considerabil al celor care intră în creștinism, se pot indica oameni bogați, chiar și unii bărbați și femei de rang înalt, cunoscuți pentru rafinamentul și noblețea lor, care arată ospitalitate adepților doctrinei creștine; Dar chiar și cu toate acestea, cine ar îndrăzni să spună că unii predică credința creștină dintr-o simplă dorință de glorie? Cât despre primele secole, când predicatorii credinței erau amenințați în mod special de un mare pericol, atunci în raport cu ei o astfel de suspiciune este și mai imposibilă. Și chiar și acum, rușinea pe care trebuie să o înduri printre heterodocși depășește cu mult gloria care le revine din partea coreligionarilor lor, și chiar și atunci nu întotdeauna. Într-un cuvânt, minciuna care se dezvăluie în poziția (lui Celsus) este evidentă, aceea că „dacă toți oamenii ar vrea să devină creștini, aceștia din urmă cu greu s-ar mulțumi cu asta".

X. Să vedem ce aduce Celsus ca dovadă a acestei poziții. „La început", spune el, „când erau încă foarte puțini, au arătat unanimitate; dar când numărul lor a crescut considerabil, printre ei au apărut secte și partide, și fiecare dintre ei a vrut să aibă propriii adepți; într-adevăr, chiar de la început au avut o dorință similară." Faptul că numărul creștinilor a fost mic la început, mai ales în comparație cu mulțimea care s-a format ulterior, acest lucru, desigur, nu poate fi negat. Dar vorbind în general, numărul lor chiar și atunci, în orice caz, nu era mic. Invidia față de Isus și complotul de intrigi împotriva Lui din partea evreilor au apărut din aceasta, deoarece mulțimi întregi L-au urmat prin deșerturi, cinci mii, patru mii de bărbați, pe lângă femei și copii, L-au urmat. Exista o putere atât de fascinantă în cuvintele lui Isus încât nu numai bărbații, ci și femeile au arătat dorința de a-L urma în deșert, uitând slăbiciunile sexului lor și fără să le pese de ce ar putea crede oamenii despre ei când L-ar urma pe Învățător în deșert. Chiar și copiii, cu toată slăbiciunea lor, L-au urmat alături de părinții lor - poate imitând părinții lor, dar cel mai probabil pentru că Divinitatea lui Isus i-a atras atât de puternic încât (ca și cum) li s-a transmis. Chiar dacă admitem că la început au fost puțini creștini, cum rezultă că

„creștinii se presupunea că nu aveau nicio dorință de a-i convinge pe toți oamenii să le accepte credința?”

XI. Celsus remarcă: „Toți credeau același lucru”. Dar el nu observă că de la bun început au existat opinii diferite printre credincioși cu privire la sensul cărților pe care le considerau divine. Chiar și în acele zile când apostolii predicau și cei care îl văzuseră pe Isus proclamau învățătura Lui, printre creștinii evrei s-a născut o dispută nu mică cu privire la faptul dacă obiceiurile evreiești ar trebui respectate de cei care se convertiseră la credință dintre neamuri sau dacă obligația poverii alimentelor curate și necurate ar trebui abolită pentru oamenii care părăsiseră deja rânduielile părinților și credeau în Isus. În epistolele lui Pavel, care a trăit în zilele oamenilor care l-au văzut pe Isus, există și pasaje din care este evident că unii au pus la îndoială (adevărul) Învierii și au ridicat întrebarea dacă această Înviere avusese deja loc, așa cum au întrebat despre ziua Domnului dacă a venit sau nu. Același Apostol dă instrucțiunea: să se evite vorbirea profană și goală și contradicțiile așa-numitei științe, cărora unii, dedicându-se, s-au abătut de la credință . Din aceasta este clar că încă de la început, când, după Celsus, numărul credincioșilor era foarte mic, existau unii care nu înțelegeau corect învățătura credinței.

XII. Apoi, Celsus încearcă să aducă această acuzație împotriva credinței. El ne reproșează diviziunile care au apărut în creștinism și își formulează obiecțiile astfel: „După ce (creștinii) s-au răspândit în număr mare”, spune el, „au apărut din nou printre ei partide și secte separate, fiecare dorind să-și găsească propriii adepți; se separă din nou de majoritate”, continuă el, „și apoi se condamnă reciproc, astfel încât, s-ar putea spune, nu mai au nimic în comun între ei, cu excepția unui singur nume. Și numai acesta, însă, le este deja rușine să-l păstreze. Cât despre orice altceva, fiecare încearcă să ia decizii în felul său.” La aceasta răspundem noi. În general, oriunde apare în viață ceva general util și activ, se formează întotdeauna diverse partide. Întrucât arta medicinei, de exemplu, este utilă și necesară pentru oameni și întrucât în ea apar multe întrebări cu privire la metoda de vindecare a corpului, din acest motiv, după cum știe toată lumea, au existat multe secte separate în domeniul artei medicinei printre greci; la fel cum, dacă nu mă înșel, printre toți non-grecii care admit arta medicinei. De asemenea, filosofia se străduiește să proclame adevărul și cunoașterea existenței și să ofere reguli de viață ca ghid; încearcă să familiarizeze cu acele lucruri care sunt utile rasei noastre. Studiile sale cuprind o arie largă (de cunoaștere), motiv pentru care este împărțită într-o serie întreagă de școli separate (αίρέσεις), dintre care unele au dobândit o largă faimă, în timp ce altele nu. În iudaism, așadar, diversele interpretări ale scrierilor lui Moise și ale cărților profetice au servit drept pretext și cauză pentru formarea sectelor. Întrucât creștinismul nu era doar ceva demn de atenție din partea celor de jos din societate, așa cum crede Celsus, ci și din partea multor oameni din populația greacă, era destul de firesc să apară și aici secte - și aceasta nu numai din cauza iubirii de dispute și certuri, ci mai ales pentru că mulți oameni învățați au încercat să aprofundeze adevărurile creștinismului. Acesta este motivul pentru care s-a întâmplat ca Scripturile, care erau unanim (άμα) recunoscute de toți ca fiind divine, să înceapă să fie interpretate diferit; Într-un cuvânt, au apărut secte, luându-și numele de la acei oameni care, deși și-au exprimat admirația pentru creștinism în chestiuni fundamentale ale învățăturii sale, dar în același timp, totuși, din diverse motive, au fost nevoiți să exprime poziții care erau în dezacord între ele. Și, desigur, ar fi

o nebunie completă dacă cineva ar evita arta medicală doar din cauza existenței unor opinii separate în ea sau dacă cineva, în dorința sa de a avea o viață ordonată, ar trata filosofia cu dispreț doar pe motiv că filosofii creează în multe cazuri opinii diferite. Așadar, în același fel, nimeni nu ar trebui să nege cărțile sacre scrise de Moise și profeți doar pentru că existau secte printre evrei.

XIII. Dacă toate acestea stau așa, de ce nu am vorbi și noi în apărarea sectelor care există printre creștini? Despre aceste secte, Pavel, după părerea mea, se exprimă inimitabil de bine în următoarele cuvinte. Trebuie să existe, spune el, și între voi diferențe de opinie, pentru ca cei pricepuți să fie descoperiți între voi . Căci, așa cum în domeniul medicinei este priceput cel care a studiat diversele teorii școlare și, după o examinare atentă, selectează dintr-o serie de teorii pe cea mai bună și, mai departe, în domeniul filosofiei este un om învățat care a examinat anterior multe opinii și tendințe (filosofice) și abia apoi se înclină spre cea mai bună dintre ele, în același fel, pot afirma, numai cel care are o cunoaștere temeinică a creștinismului s-a adâncit cu atenție în studiul sectelor iudaice și creștine. Și oricine dorește să facă reproșuri împotriva doctrinei creștine trebuie să facă același lucru împotriva lui Socrate, din a cărui școală au apărut multe alte școli cu opinii școlare diferite unele de altele. Învățătura lui Platon nu poate fi atunci cruțată, deoarece Aristotel a respins opiniile sale școlare și a ajuns la noi poziții, așa cum am spus mai sus. Totuși, mi se pare că Celsus a luat în considerare unele dintre acele secte care nici măcar nu păstrează numele lui Isus, ceea ce ne este comun tuturor. Poate că a auzit de așa-numiții ofiți și cainiți sau de alte secte care s-au distanțat complet de Isus. Dar din aceasta nu rezultă nimic ce ar putea fi obiectat de învățătura creștină.

XIV. Celsus continuă: „Organizația lor (σύνθημα) stârnește și mai multă uimire în această privință, că nu are o temelie mai mult sau mai puțin solidă. În loc de o temelie solidă și rațională, ei au răzvrătirea și beneficiul obținut prin ea, precum și frica de cele din exterior (dușmani): acestea sunt temeliile credinței lor.” La aceasta vom răspunde. Organizația noastră se bazează într-adevăr pe o temelie rațională, sau chiar nu doar pe o temelie rațională, ci pe puterea divină; își datorează începutul Domnului Dumnezeu, care le-a indicat oamenilor prin profeți să aștepte venirea lui Hristos, care urma să mântuiască oamenii. Și în măsura în care toate acestea sunt detestate ca o eroare - dacă într-adevăr aceasta poate părea o acuzație din partea oamenilor necredincioși - Cuvântul este afirmat ca fiind tocmai Cuvântul lui Dumnezeu, iar Isus este arătat a fi Fiul lui Dumnezeu nu numai înainte de întrupare, ci și după întrupare. Susțin tocmai această părere, că pentru ochii oamenilor care au ochi limpezi ai sufletului, Cuvântul, chiar și după întrupare, apare întotdeauna a fi divin (θεοπρεπέστατος), că El a venit cu adevărat la noi de la Dumnezeu (θεόθεν), că El a primit atât originea, cât și creșterea ulterioară nu deloc din înțelepciunea omenească, ci, dimpotrivă, din Revelația (έπανείας) lui Dumnezeu, Care prin felurite înțelepciuni și felurite minuni a chemat la viață mai întâi iudaismul și apoi creștinismul. Cât despre opinia lui Celsus, că presupusa „conspirație și speranța de interes personal asociată cu ea” au creat doctrina care a atras atâția oameni la sine și i-a făcut mai buni, am respins deja această opinie mai devreme.

XV. Și că nu frica de dușmani străini este cea care menține organizația noastră, este evident din faptul că, prin voia lui Dumnezeu, această frică a încetat de mult. Totuși, este

foarte probabil ca starea pașnică actuală a vieții civile printre credincioși să nu poată dura mult; căci cei care încearcă în orice fel să arunce suspiciuni asupra credinței noastre, vor să vadă cauza unei astfel de mari confuzii din zilele noastre în numărul foarte mare de credincioși și în faptul că credincioșii nu mai sunt persecutați de autorități, așa cum se întâmpla odinioară. Dar cuvântul (lui Dumnezeu) ne-a învățat chiar și în vremuri de pace să nu fim nepăsători și să nu ne lăsăm pradă luxului, de asemenea să nu cădem în disperare atunci când lumea ne persecută, ci să păstrăm dragostea lui Dumnezeu în Hristos Isus. Dorim să mărturisim deschis principiile sublime ale credinței noastre; nu le ascundem deloc, așa cum crede Celsus. Dimpotrivă, în cei care doresc să vină la noi, ne străduim de la bun început să trezim disprețul față de idoli și tot felul de imagini; Îi inspirăm să nu mai arate creaturilor acea venerație care I se cuvine lui Dumnezeu, le îndreptăm gândurile spre un scop mai înalt și îi conducem către Creatorul Universului; apoi le arătăm că cel promis (Mesia) a apărut - și toate acestea pe baza profețiilor care Îl vestesc și vorbesc despre El (sunt foarte multe), precum și pe baza Evangheliilor și a spuselor Apostolilor, transmise cu grijă de acei oameni care sunt capabili de o înțelegere mai profundă a acestora.

XVI. Celsus ni se opun, fără nicio dovadă, că „colectăm și inventăm tot felul de fabule și povești îngrozitoare pentru a stârni tremurul”. Dar să se obosească măcar să le arate! Poate că printre aceste invenții și povești îngrozitoare include doctrina că Dumnezeu, ca Judecător, va cere la momentul potrivit oamenilor socoteală pentru tot ceea ce au făcut, o doctrină pe care o putem confirma cu tot felul de dovezi, atât din Sfânta Scriptură, cât și din considerații ale rațiunii. Și pentru a încununa toate acestea - și, bineînțeles, de dragul adevărului trebuie să menționez acest lucru - Celsus adaugă această remarcă: „Dumnezeu să ferească eu sau acest om, sau oricine altcineva, să respingem doctrina pedepsei viitoare a celor răi și a răsplătirii celor drepți!” Dacă admiteți astfel doctrina pedepsei, atunci ce legătură au aceste povești îngrozitoare cu ea, pe care ar trebui să le inventăm pentru a atrage oamenii la noi? Celsus afirmă: „Noi, după el, prin neînțelegerea și denaturarea învățăturii antice, prin inserările noastre în ea, am întors capetele oamenilor, asemenea preoților Cibelei, care cu prostiile lor i-au încețoșat pe cei care voiau să se inițieze în misterele lor.” Să-l întrebăm pe Celsus ce fel de învățătură antică este aceasta, pe care se presupune că am înțeles-o greșit? Poate că este învățătura greacă, conform căreia existența tribunalelor judiciare este recunoscută în lumea de dincolo? Sau poate că această învățătură este evreiască, care proclamă că pe lângă această viață există și o altă viață - viitoarea? În orice caz, Celsus nu va reuși niciodată să demonstreze că, în strădania noastră pentru o credință rațională, se presupune că am înțeles greșit adevărul, din moment ce încercăm să ne conformăm viețile acestui tip de învățătură.

XVII. El dorește în continuare să compare credința noastră cu opiniile egiptenilor. El spune: „Când te apropii pentru prima dată de ei, ești impresionat de dumbrăvi și grădini frumoase, de haine scumpe și somptuoase, de temple minunate, de capele rotunde elaborate, de ceremonii religioase solemne pline de mister. Dar când mergi mai departe, ți se pare că adoră fie o pisică, fie o maimuță, fie un crocodil, fie o capră, fie un câine.” Dar ce avem noi în comun cu această închinare a egiptenilor, care pare atât de strălucită, atunci când o cunoști pentru prima dată? Unde putem găsi ceva similar cu acele animale mute care sunt adorate acolo sub acoperirea unor porticuri rafinate? Profeții, închinarea la

Dumnezeul Atotputernic, disprețul față de idoli - toate acestea sunt vrednice de respect chiar și în ochii lui Celsus, dar de ce ar trebui echivalat Iisus Hristos răstignit cu un animal nerezonabil, care (în Egipt) servește drept obiect de închinare? Dacă Celsus este într-adevăr de această părere, și după părerea mea nici măcar nu poate exprima alta, atunci vom încerca să-i reamintim că am adus deja anterior multe astfel de dovezi care servesc drept dovezi în favoarea lui Isus și am arătat cât de util și salutar a fost pentru întreaga lume ceea ce i s-a întâmplat lui Isus conform umanității (κατ' άνθρωπον).

XVIII. Pornind de la poziția că egiptenii dezvăluie ceva uimitor despre animalele lor mute și le recunosc ca simboluri ale lui Dumnezeu, sau ceva de genul acesta, așa cum au decis profeții să le numească, Celsus spune în continuare: „aceștia (profeții), care au înțeles astfel de lucruri, ajung la o convingere atât de fantastică încât nu s-au dedicat în zadar misterelor". Există însă unele adevăruri în doctrina noastră care sunt revelate oamenilor înțelepți din creștinism prin har (άπό χαρισμάτος), așa cum spune Pavel, prin Duhul (διά τού πνεύματος), în cuvântul înțelepciunii și în conformitate cu Duhul (κατά το πνεύμα) în cuvântul cunoașterii. Despre toate acestea, cred, Celsus nici măcar nu și-a format o idee. Acest lucru este clar nu numai din aceste cuvinte (tocmai citate), ci și din următoarele obiecții pe care le face împotriva comunității creștinilor. Celsus spune că „creștinii, ca să zic așa, au exclus orice om educat din doctrina lor de credință și au admis (în societatea lor) doar proști și oameni de cea mai joasă poziție". Vom da un răspuns la această obiecție la momentul potrivit, când vom ajunge în acest punct.

XIX. „Râdeți", spune Celsus în continuare, „de egipteni, dar ei au multe astfel de învățături misterioase care nu merită dispreț. În opinia voastră, ideile eterne ar trebui venerate, și nu animalele pieritoare, așa cum par mulțimii; între timp, în poveștile voastre despre Iisus, nu prezentați nimic sublim - nimic care să fie mai onorabil decât toate aceste capre și câini egipteni." La aceasta vă spunem: Dumneavoastră, nobile om, să recunoaștem că aveți motiv și dreptul să-i lăudați pe egipteni pentru faptul că dețin multe adevăruri misterioase care nu ar trebui disprețuite - pentru faptul că sunt capabili să dea cu abilitate explicații nobile (άσαπείς) cu privire la venerarea animalelor în rândul lor, dar greșiți complet în convingerea și acuzația voastră împotriva noastră că noi, chipurile, nu spunem nimic (demn de atenție), că toată (învățătura) noastră este lipsită de orice sens și demnă de batjocură, mai ales când noi, perfecți în (cunoașterea) creștinismului, încercăm să explicăm totul despre Iisus, în conformitate cu înțelepciunea învățăturii noastre. Despre acești (creștini) perfecți, capabili să asculte înțelepciunea conținută în creștinism, Pavel dă următoarea instrucțiune. El spune: „Noi propovăduim înțelepciune printre cei desăvârșiți, dar o înțelepciune nu a veacului acestuia, nici a conducătorilor veacului acestuia, care vor trece; ci propovăduim înțelepciunea lui Dumnezeu, tainică, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai dinainte de veacuri, spre slava noastră, și pe care niciunul dintre conducătorii veacului acestuia n-a cunoscut-o ."

XX. Celor care gândesc în același fel ca Celsus le-am putea pune aici această întrebare: Ar fi proclamat Pavel în acest caz înțelepciunea printre cei perfecți, dacă nu ar fi avut nicio idee sau cunoaștere a celei mai înalte înțelepciuni? Și dacă Celsus, cu îndrăzneala sa obișnuită, insistă în continuare asupra afirmației că Pavel a făcut o astfel de promisiune, nefiind el însuși înțelept, atunci îi vom face această obiecție: Dar tu, prietene, examinează

mai întâi mai atent Epistolele acestui om care rostește astfel de cuvinte; încearcă să înțelegi sensul tuturor expresiilor citate în Epistolele sale: de exemplu, în Epistolele către Efeseni, Coloseni, Tesaloniceni, Filipeni și Romani - și abia apoi arată în ele una și alta, și anume, că ai găsit unele dintre ele fie stupide, fie prea nesemnificative. Căci sunt destul de convins că oricine le citește cu atenție va fi uimit de mintea acestui om, care în termeni simpli a putut exprima mari adevăruri. Dar dacă cineva nu este uimit, atunci o astfel de persoană se va afla ea însăși într-o poziție ridicolă, fie pentru că se lansează într-o explicație și pare că a înțeles gândul omului, fie pentru că încearcă să obiecteze și să infirme astfel de adevăruri, care, după propria sa recunoaștere, sunt ficțiune.

XXI. Nu voi vorbi despre toate acele locuri din Evanghelie care merită atenția noastră, despre acele locuri care admite fiecare o explicație multilaterală și conține un sens greu de înțeles nu numai pentru oamenii obișnuiți, ci și pentru cei educați. Aici aparține, de exemplu, explicația profundă a parabolelor cu care Isus s-a adresat oamenilor de afară și pe care apoi le-a explicat oamenilor înzestrați cu o ureche mai sensibilă decât oamenii de afară, în momentul în care veneau la El acasă, în privat. O persoană rațională va fi cu siguranță surprinsă pe ce motive unii sunt numiți „de afară” și alții „domestici”. Și din nou, cine dintre oamenii capabili nu poate fi uimit la vederea călătoriilor lui Isus, cum El acum urcă pe un munte și rostește aici toate aceste discursuri și săvârșește acțiuni și este transformat, apoi coboară și vindecă bolnavii de aici, care nu pot urca acolo unde Îl urmează ucenicii Săi? Totuși, acesta nu este locul pentru a discuta toate aceste fapte cu adevărat glorioase și divine despre care citim în Evanghelii, nici tot ce găsim la Pavel despre Hristos, adică despre Înțelepciune și Cuvânt. Discuția de mai sus este suficientă pentru a înăbuși batjocura nedemnă a lui Celsus, care îndrăznește să compare tainele ascunse ale Bisericii lui Dumnezeu cu pisicile, maimuțele, crocodilii, caprele și câinii egipteni.

XXII. Ca să nu omită niciun fel de insultă sau batjocură în ceea ce ne privește, acel bufon (βωμολὸχος) Celsus, în lucrarea sa îndreptată împotriva noastră, îi menționează și pe Dioscuri, Hercule, Esculap și Dionysos, într-un cuvânt, pe toți cei care, conform credinței grecilor, au devenit zei din oameni. El spune: „Nu permiteți ca toți aceștia să fie numiți zei, pe motiv că au fost mai întâi oameni, deși în același timp au săvârșit multe fapte vitejești în folosul oamenilor; dar spuneți despre acest Iisus că după moartea sa a fost vizibil urmașilor săi.” Pentru a ne acuza complet, el adaugă în continuare: „Voi, spune el, afirmați doar umbra lui, din moment ce declarați că a apărut.” La aceasta răspundem noi. Celsus, spre uimirea noastră, deși obscur, a precizat clar că nu-i onorează pe aceștia (eroi) ca zei. Evident, se temea că unii cititori ocazionali ai operelor sale ar putea răspândi zvonul impietății sale dacă și-ar exprima clar și definitiv opinia; Pe de altă parte, nu a vrut să dezvăluie recunoașterea sa ca zei. Totuși, în răspunsul nostru vom avea ambele părți ale poziției lui Celsus.

Așadar, cu cei care nu-i consideră pe aceștia (eroi) zei, ne vom desfășura discursul în acest fel. Da, ei nu sunt într-adevăr zei, pentru singurul motiv că sufletul lor a fost distrus, așa cum, în opinia unora, sufletul fiecărui om dispare instantaneu. Pe de altă parte, dacă admitem opinia celor care susțin că sufletul continuă să trăiască și rămâne nemuritor după moarte, totuși, în acest ultim caz, trebuie să fim de acord că ei, continuând să trăiască și

rămânând nemuritori, sunt, la propriu vorbind, nu zei, ci eroi, și nici măcar eroi, ci pur și simplu suflete. Așadar, dacă respingeți existența zeilor, noi, din partea noastră, vom fi nevoiți să insistăm în mod deosebit asupra dovezii adevărului nemuririi sufletului; dar dacă afirmați existența zeilor, atunci chiar și atunci va trebui să ne dovedim credința în nemurire nu numai pe baza acelor frumoase ziceri pe care le găsim la greci, ci și pe baza acelor expresii pe care Revelația a binevoit să ni le ofere. Putem apela la legendele grecești despre zei și să arătăm din ele că era imposibil ca închinătorii multor zei, după plecarea lor din această viață, să primească un pământ mai bun ca soartă, să obțină o poziție mai bună pentru ei înșiși. În aceste legende ni se spune că Hercule a dat dovadă de o necumpătare neobișnuită și i-a îndeplinit o slujbă feminină lui Omphale, că Esculap a fost lovit de fulger pentru faptele sale din ordinul lui Zeus. De asemenea, se spune despre Dioscuri că ei...

Într-o zi înviază, iar în următoarea mor din nou.

Dar fiecare dintre ei a moștenit o onoare egală cu cea a zeilor,

în ciuda faptului că aceștia mor adesea. Întrebarea este, pe ce bază rațională ajung la ideea de a-l considera pe oricare dintre acești (eroi) zeu sau erou?

XXIII. Cât despre credința noastră în Isus al nostru, o putem baza pe scrierile profeților. Mai mult, comparând istoria vieții lui Isus cu poveștile acelor eroi, putem ajunge la concluzia clară că în această istorie nu există absolut nicio indicație a vreunei necumpătări. Chiar și cei care au complotat împotriva lui Isus și au încercat să găsească dovezi false împotriva Lui, nu au găsit nimic în El care să ofere cel mai mic motiv pentru a-L acuza de necumpătare. Moartea Lui însăși a fost rezultatul unor viclenii omenești și nu a conținut nimic asemănător fulgerului cu care a fost lovit Esculap. Și Bachus, posedat de o frenezie și îmbrăcat în haine femeiești, avea el ceva special pentru care putea fi venerat ca un zeu? Adevărat, pentru a apăra toate aceste lucruri, ei recurg la ajutorul alegoriilor; dar rămâne de văzut dacă există vreo temeinicie în aceste alegorii, pe de o parte, și, pe de altă parte, dacă toți acești eroi, sfâșiați de Titani și aruncați de ei de pe tronul cerului, există cu adevărat și merită să fie venerați și adorați? Însă Iisus al nostru, pe care propriii săi adepți l-au văzut, ca să folosim expresia lui Celsus în acest caz, li s-a arătat cu adevărat și cu adevărat, așa că Celsus calomniază categoric atunci când afirmă că în acest caz s-a văzut doar umbra lui. Totuși, nu suntem deloc împotriva găsirii unei legături între legendele despre acei eroi și povestea despre Iisus. Dar Celsus însuși încearcă să ne facă să considerăm acele povești (despre eroi) drept adevăr și să recunoaștem ceea ce s-a întâmplat cu Iisus ca ficțiune, în ciuda faptului că toate acestea au fost scrise de oameni care au fost ei înșiși martori oculari, care au arătat clar prin acțiunile și comportamentul lor că erau ferm convinși de adevărul viziunilor lor - care, în plus, și-au dovedit dispoziția spirituală prin faptul suferinței lor altruiste pentru învățătura Lui. Și ce persoană, dorind să-și conformeze toate activitățile cerințelor rațiunii, va fi inconștient de acord cu acele povești despre eroi și va respinge această poveste despre viața lui Iisus fără nicio investigație prealabilă?

XXIV. Și din nou, dacă spunem doar că un mare număr de greci și barbari afirmă cu încredere că l-au văzut și încă îl văd pe Esculap, cum vindecă boli, dăruiește beneficii și prezice viitorul, nu într-un mod fantomatic, ci în realitate, - nu trebuie decât să spunem toate acestea, iar Celsus cere deja să credem și noi în ele; el nici măcar nu-i învinovățește pe cei care cred în Isus, dacă numai ar începe să aibă încredere în toate acestea (povești). Dimpotrivă, nu trebuie decât să fim de acord cu ucenicii lui Isus, care au văzut minunile Sale și care au dat dovezi atât de clare despre directitudinea și sinceritatea convingerilor lor, care pot mărturisi convingerea lor imediată din Scripturi, și primim deja de la Celsus numele de oameni prostuți, deși Celsus însuși nu înțelege unde să găsească acea mulțime de greci și barbari care, după el, cred în Esculap. Dacă Celsus își pune toată puterea doar în această credință, atunci și noi îi putem arăta irefutabil că există nenumărați greci și barbari care cred în Isus. Și ca o dovadă că au primit o putere miraculoasă extraordinară prin această credință, unii săvârșesc vindecări pur și simplu invocând numele Dumnezeului Atotputernic asupra bolnavilor, pronunțând numele lui Isus și citind în același timp povestea vieții sale. Am văzut chiar mulți care au fost eliberați în acest fel de suferințe grele, de confuzie mintală, nebunie și multe alte boli pe care nici oamenii, nici demonii nu le-au putut vindeca.

XXV. Chiar dacă aș admite că demonul numit Esculap are puterea de a vindeca bolile trupești, tot le-aș arăta celor care sunt uimiți de această putere vindecătoare și de profeția lui Apollo că această putere de a vindeca bolile nu este în sine nici bună, nici rea, că este un act care poate fi exercitat în egală măsură asupra oamenilor onești și răi și că, de asemenea, prevederea viitorului este o chestiune indiferentă. Căci faptul prezicerii nu implică încă onestitatea prezicătorului. Într-un cuvânt, trebuie totuși dovedit dacă acei oameni care vindecă boli și prezic viitorul nu sunt niciodată cu adevărat răi, ci că, dimpotrivă, sunt atât de perfecți în toate privințele încât pot fi considerați aproape zei. Dar ideea este că ei nu vor dovedi niciodată virtutea acelor oameni care vindecă boli și vestesc viitorul. Se pot da multe exemple de persoane care sunt vindecate și totuși sunt nevrednice de viață, persoane care au fost atât de corupte și au dus o viață atât de rea încât unui medic înțelept i-ar fi greu să se gândească să le vindece. De asemenea, se poate observa că în oracolele Pitiei sunt uneori sugerate lucruri nerezonabile. Voi da doar două exemple. Celsus a încercat să-i acorde lui Cleomede, cred că un luptător, dacă nu mă înșel, o onoare care să-l facă comparabil cu zeii; dar ce lucru minunat a găsit în boxul său nici măcar nu știu, în timp ce nu-i consideră nici pe Pitagora, nici pe Socrate demni de aceeași onoare pe care i-a atribuit-o acestui boxer. Mai mult, el îl numește pe Arhiloh un favorit și admirator al Muzelor, deși acesta din urmă a folosit arta sa poetică în mod rău și impur și a dus o viață foarte desfrânată și vicioasă; îl declară chiar un om temător de Dumnezeu și pios, iar ca dovadă a acestui fapt, face referire la faptul că era un favorit al Muzelor, care erau venerate ca zeițe. Dar nu știu dacă există cineva în mulțime care ar putea numi pios un om care nu este împodobit cu modestie sau cu vreo altă virtute. Ar spune un om moral povești precum cele cu care abundă versurile iambice indecente ale lui Arhiloh? Este clar, prin urmare, că nici puterea de a vindeca, nici capacitatea de a prezice viitorul nu conțin nimic divin. Cu ce drept, așadar, ne putem întreba, îi putem onora pe Esculap și Apollo ca zei sfinți și puri, chiar dacă aș admite că ei posedă cu adevărat arta vorbirii, mai ales când acest spirit profetic al lui Apollo, un spirit pur și liber de orice amestec trupesc, intră în această așa-zisă profetesă, care stă deasupra deschiderii

peșterii Pitice, prin aceste părți feminine? În învățătura noastră despre Isus și puterea Sa nu găsim absolut nimic de genul acesta. Căci trupul pe care L-a primit de la Fecioară,era compusă din materie umană și era supusă suferinței și morții umane.

XXVI. Să luăm în considerare acum ce spune Celsus în continuare, cum scoate la iveală din poveștile istorice lucruri absolut incredibile, pe care, judecând după cuvintele sale, le consideră demne de crezut, deși ele însele par incredibile. El începe cu povestea lui Aristeas din Proconis și ne spune următoarele despre el: „Aristeas din Proconis, spun ei, s-a ascuns de ochii oamenilor într-un mod atât de demonic și apoi a reapărut în diferite momente și în diferite locuri de pe pământ și a anunțat lucruri minunate; deși Apollo le-a poruncit metapontenilor să-i arate onoare divină lui Aristeas, totuși nimeni nu l-a considerat un zeu.” Această poveste, se pare, a împrumutat-o Celsus de la Pindar și Herodot. Din a patra carte a istoriei lui Herodot este suficient să citățm următoarea poveste despre Aristeas. „De unde”, spune Herodot, „a venit Aristeas, care a povestit toate acestea, am spus-o deja; acum vreau să relatez însăși întâmplarea, pe care am auzit-o despre el în Proconis și Cyzicus. Aristeas, despre care se spunea că nu era mai presus de niciunul dintre cetățenii săi în ceea ce privește nobilimea, a intrat odată într-un atelier de lână din Proconissus, unde a murit. Apoi, stăpânul și-a încuiat fabrica de lână și s-a dus să-i informeze pe cunoscuții defunctului despre acest eveniment. Când zvonul că Aristeas murise se răspândise deja în tot orașul, când circulau diverse zvonuri despre acest eveniment, a venit un om din orașul Artaca din Cyzicus, care a început să susțină că, apropiindu-se de Cyzicus, l-a întâlnit pe Aristeas și a intrat în conversație cu el. Și când acest om a afirmat insistent acest lucru, cunoscuții defunctului s-au apropiat de atelier, înarmați cu tot ce era necesar pentru a-l scoate de acolo. Dar, deschizând casa, nu l-au găsit pe Aristeas acolo, nici viu, nici mort. După șapte ani, s-a prezentat în Proconissus și a compus versuri, pe care grecii le numesc acum Arimaspean.” După ce a compus aceste versuri, a dispărut a doua oară. Așa relatează aceste orașe. Ceva similar s-a întâmplat, după cum știu, cu metapontienii din Italia, la două sute patruzeci de ani după a doua dispariție a lui Aristeas, așa cum am aflat comparând tot ce s-a întâmplat în Proconissus și Metapontum. Metapontienii spun că Aristeas, venind la ei, a ordonat să fie ridicat un altar pentru Apollo și o statuie lângă el, care să poarte numele lui Aristeas din Proconissus, pe motiv că ei sunt singurii locuitori ai Italiei la care Apollo a coborât pe pământ. Mai mult, se spune că el însuși, actualul Aristeas, l-a urmat, dar apoi, când l-a urmat pe zeu, se presupune că a fost un corb. Și de îndată ce a spus aceasta, a dispărut. Și ei, spun metapontienii, au trimis la Delfi să-l întrebe pe zeu ce fel de înfățișare a avut acest om. Pitia le-ar fi poruncit să asculte de apariție, avertizându-i că, dacă se supun, vor descoperi evlavia în ei înșiși. Și au îndeplinit această (poruncă) și au dus-o la îndeplinire. Și acum încă stă acolo o statuie care poartă numele lui Aristeas, lângă acea imagine sacră a lui Apollo și înconjurată de lauri. Statuia este ridicată în piață. Și toate acestea se spun despre Aristeas până în ziua de azi.”

XXVII. La această istorie a lui Aristea trebuie să adăugăm următoarea observație. Dacă Celsus ar fi povestit pe scurt povestea, așa cum este prezentată, fără explicația că o acceptă ca adevărată și îi acordă credibilitate, am fi putut da un alt răspuns. Dar, din moment ce spune că „Aristea, după el, a dispărut cu adevărat demonic și că apoi a reapărut și a vizitat în momente diferite locuri diferite, unde a dezvăluit lucruri

minunate", din moment ce, în plus, citează zicala lui Apollo, care le-a ordonat metapontienilor să-l onoreze pe Aristea ca pe un zeu; Din moment ce prezintă toate acestea în așa fel încât să nu admită nici cel mai mic motiv de a se îndoi de ele și el însuși își exprimă acordul complet cu această poveste, atunci trebuie să i mă adresez cu o întrebare: Cum se face că acceptați toate aceste minuni pe care ucenicii lui Isus le spun despre învățătorul lor ca fiind pură ficțiune și dacă îi blasfemiați pe acei oameni care cred în ele, atunci cum este povestea lui Aristea un miracol și deloc o ficțiune în ochii voștri? Faceți o obiecție altora, credința lor în miracolele lui Isus, după voi, este nerezonabilă; dar cum este posibil atunci să crezi în faptele pe care le-ai citat - fără dovezi, fără a aduce dovezi în favoarea faptului că s-au întâmplat cu adevărat? Sau este credibilitatea lui Herodot și Pindar un fapt incontestabil pentru tine și refuzi să-i crezi doar pe acei oameni care și-au exprimat dorința de a muri pentru învățătura lui Isus și care au relatat în scris pentru generațiile următoare doar ceea ce ei înșiși credeau? De ce numești aceasta o ficțiune, o fabulă și o vrăjitorie, din cauza căreia duc o luptă atât de violentă încât preferă să-și petreacă viața în persecuție, să sufere calamități și să moară de o moarte violentă? Asumă-ți rolul de mediator și exprimă-ți opinia despre ceea ce este scris despre Aristea și despre ceea ce se spune despre Isus; vedeți, pe baza a ceea ce a făcut fiecare dintre ei pentru îndreptarea moralei și pentru confirmarea evlaviei în raport cu Dumnezeu, dacă nu este posibil pe baza tuturor acestora să se ajungă la o convingere atât de fermă că fără ajutor și mijlocire divină ceea ce se spune despre Iisus nu s-ar fi putut întâmpla și că, dimpotrivă, în istoria lui Aristea din Proconis nu există nimic divin.

XXVIII. Și ce scop ar fi putut avea Providența în acele miracole pe care se pare că le-a săvârșit prin Aristea? Ce beneficiu ar fi putut conferi rasei umane prin miracole pe care le presupuneți că le-a săvârșit? Nu puteți răspunde la această întrebare. Dimpotrivă, când proclamăm miracolele lui Isus, nu oferim nicio explicație măruntă pentru ele, ci spunem că Dumnezeu a dorit prin Isus să stabilească pentru oameni doctrina mântuitoare, întemeiată pe Apostoli ca pe temelii, acea doctrină pe care este construit întregul edificiu al creștinismului și care urma să fie răspândită și mai mult în vremurile ulterioare, când multe vindecări și alte miracole nu mai puțin importante au început să fie săvârșite în numele lui Isus. Și cine este Apollo, să le poruncească metapontienilor să-l aibă pe Aristea printre zeii lor? Ce dorește el să obțină prin aceasta? Ce ar câștiga metapontienii ascultându-l și aducând omagiu divin lui Aristea, ba chiar considerându-l un zeu, pe care atât de recent îl considerau un simplu om? În ochii noștri, Apollo este un spirit rău, căruia i se oferă „tămâie și libații"; și credeți că mărturia pe care o dă despre Aristea este demnă de încredere, în timp ce chiar și ceea ce Dumnezeu Atotputernic și sfinții Săi îngeri au anunțat prin gura profeților, nu numai pentru prima dată după nașterea lui Isus, ci cu mult înainte de întruparea Sa, nici măcar toate acestea nu vă pot obliga să fiți cuprinși de admirație pentru profeți, care au fost umpluți de Duhul Divin, și pentru Cel care a fost obiectul profețiilor lor. Venirea Sa în lume, după cum se știe, a fost prezisă cu mulți ani înainte de mulți profeți și atât de clar și de sigur încât întregul popor evreu aștepta cu nerăbdare venirea celui prezis și, după nașterea Sa, s-a împărțit în două părți. Foarte mulți L-au recunoscut pe Isus ca fiind Hristosul pe care profeții îl anunțaseră și au crezut în El. Dimpotrivă, necredincioșii, disprețuind blândețea oamenilor care, din cauza învățăturii lui Isus, nu voiau să provoace nicio indignare, au îndrăznit să comită crime împotriva lui Isus, descris cu mare dragoste pentru adevăr și cu puritate spirituală de ucenicii Săi, care

nu au ascuns de povestea uimitoare despre El nici măcar ceea ce, aparent, putea fi atribuit de unii rușinii învățăturii creștine. La urma urmei, nici Iisus însuși, nici ucenicii Săi nu au vrut deloc ca cei care se apropiau (de învățătură) să creadă exclusiv doar în Divinitatea și minunile Sale, ca și cum El nu ar fi fost deloc părtaș firii omenești și nu ar fi acceptat trupul omenesc, care la oameni dorește ceea ce este contrar spiritului.Credința lor i-a învățat că imersiunea puterii lui Dumnezeu în natura umană și în slăbiciunea umană și preluarea trupului și sufletului uman erau la fel de importante pentru mântuirea lor ca și acele acțiuni în care Divinitatea era revelată atât de clar și evident. Ei au recunoscut că în El se combina unirea Divinului cu natura umană, astfel încât natura umană, printr-o strânsă comuniune cu Divinitatea, să poată deveni și ea Divină, și nu numai în Isus singur, ci în același timp în toți cei care, împreună cu credința, îmbrățișează viața pe care a propovăduit-o Isus, o viață care duce la părtășie cu Dumnezeu și la comuniune cu El pentru fiecare om care trăiește după poruncile lui Isus.

XXIX. Conform lui Celsus, așadar, Apollo le poruncește metapontienilor să-l treacă pe Aristea printre zei; dar în ochii lor, Aristea era încă doar un om, și poate nici măcar unul foarte virtuos, și prețuiau această convingere mai presus de opinia oracolului, care îl declara zeu și îi atribuia onoare divină. Prin urmare, nu au vrut să asculte de Apollo și s-a întâmplat ca nimeni să nu creadă în divinitatea lui Aristea. Cât despre Iisus, putem spune următoarele despre El: rasa umană a beneficiat chiar de recunoașterea Lui ca Fiu al lui Dumnezeu - un Dumnezeu care a venit pe pământ cu suflet și trup omenesc; și numai pentru iubirea de sine a demonilor, care au o minte carnală, și, de asemenea, pentru cei care îi considerau pe acești demoni zei, această recunoaștere părea lipsită de sens (λυσετελές); Acesta este motivul pentru care demonii care plutesc deasupra pământului și sunt considerați zei de către cei care nu au fost învățați despre natura demonilor, au dorit să împiedice răspândirea învățăturii lui Iisus prin închinătorii lor. Căci au văzut clar că în acest caz, atât tămâia, cât și grăsimile sacrificiale cu care erau obișnuiți să se desfăteze trebuiau distruse dacă învățătura lui Isus urma să triumfe. Dar Dumnezeu, care L-a trimis pe Isus, a risipit toate vicleșugurile demonilor și a făcut ca Evanghelia lui Isus să triumfe pe fața întregului pământ pentru convertirea și corectarea oamenilor, și pretutindeni s-au format comunități (ἐκλησίαι), care au început să guverneze după legi cu totul diferite de cele care stăteau la baza comunităților de oameni superstițioși, nestăpâniți și nedrepți. Tocmai din oameni de acest fel constau organizațiile publice din orașele de aproape peste tot. În comparație cu ele, comunitățile lui Dumnezeu, pentru care Hristos a apărut ca învățător și educator, au devenit lumini în lume pentru toate masele de oameni în mijlocul cărora trăiesc. Și cine va nega că chiar și acei membri ai bisericii noastre care nu au obținut încă mult succes în virtute și lasă mult de dorit pentru ei înșiși, în majoritatea cazurilor sunt chiar mult mai sus decât cei care sunt cei mai buni membri ai societăților care există în mijlocul oamenilor.

XXX. Să luăm ca exemplu, cel puțin, Biserica lui Dumnezeu din Atena. Este un model de pace și ordine și se străduiește să atragă favoarea Dumnezeului Atotputernic. Dimpotrivă, societatea pur populară a atenienilor se comportă răzvrătit; nu poate fi în niciun fel comparată cu Biserica lui Dumnezeu de acolo. Același lucru se poate spune despre Biserica lui Dumnezeu din Corint, în comparație cu societatea populară a corintenilor și - cel puțin - despre Biserica lui Dumnezeu din Alexandria, în comparație cu societatea

populară din Alexandria. Dacă cineva ascultă acestea fără prejudecăți și abordează investigarea problemei puse cu dragoste pentru adevăr, cu siguranță își va exprima uimirea în fața Celui care și-a dus la îndeplinire decizia și a putut face astfel încât bisericile lui Dumnezeu să se formeze peste tot, așezându-se în mijlocul societăților populare din fiecare oraș în parte. Și dacă comparați conducătorii bisericii lui Dumnezeu cu conducătorii fiecărei cetăți, veți găsi printre conducătorii bisericii unii care sunt pe deplin potriviți să conducă cetatea lui Dumnezeu, oriunde s-ar afla o astfel de cetate în univers, în timp ce conducătorii lumești de pretutindeni, prin comportamentul lor, nu prezintă nimic care să le dea dreptul la un avantaj prin care să se deosebească doar în exterior de ceilalți cetățeni. Dacă, în același fel, comparați conducătorul bisericii (άρχοντα έκκλησίας), din fiecare cetate, cu conducătorul acelei cetăți, veți descoperi că chiar și acei conducători și conducători ai bisericii lui Dumnezeu care, comparativ, nu se disting prin perfecțiune și sunt inferiori tovarășilor lor zeloși în îndeplinirea îndatoririlor lor - chiar și aceștia în succesul virtuților îi depășesc, în general, pe cei care se disting în cetăți prin meritele lor ca conducători și lideri.

XXXI. Dacă toate acestea sunt adevărate, nu este oare rezonabil să credem că în persoana lui Isus, care putea săvârși fapte atât de mărețe, a locuit o divinitate atât de extraordinară și nicidecum în persoana lui Aristeas din Proconis, deși Apollo a vrut să-l includă printre zei și nicidecum pe cei pe care Celsus îi enumeră atunci când spune: „Nimeni nu-l consideră pe Avaris Hiperboreeanul drept zeu, despre care se presupune că are o asemenea putere încât poate alerga cu viteza unei săgeți”? Deși divinitatea l-a înzestrat pe Avaris Hiperboreeanul cu o asemenea putere încât putea zbura cu viteza unei săgeți. Dar ce folos ar putea omenirea să obțină din aceasta? La ce i-a folosit o viteză egală cu zborul unei săgeți? - și toate acestea presupunând că întreaga poveste nu este în niciun fel fictivă, că toate acestea s-au întâmplat cu adevărat, deși sub influența unei puteri demonice. Dar dacă se spune despre Isus al meu că S-a înălțat în glorie, atunci aici văd deja o dispensație (specială) (οἰκονομίαν). Aici Dumnezeu, prin voia căruia s-au întâmplat toate acestea, le-a arătat tuturor martorilor oculari pe învățătorul lor, pentru ca ei, luptând pe cât puteau nu pentru învățături omenești, ci pentru învățătura divină, să se dedice în întregime lui Dumnezeu Atotputernicul și în toate să se adapteze voinței Sale, astfel încât fie să primească răsplată, fie să sufere pedeapsa înaintea scaunului de judecată al lui Dumnezeu, după meritele lor, în funcție de faptul dacă au făcut bine sau rău în această viață.

XXXII. După aceasta, Celsus vorbește despre Clazomenes și, după ce a relatat povestea despre el, adaugă aceste cuvinte: „Nu se spune oare și că sufletul său i-a părăsit adesea trupul și a călătorit fără trup în diverse locuri? Și totuși, niciun om nu l-a considerat un zeu.” La aceasta vom răspunde după cum urmează. Poate că unele duhuri rele au influențat scrierea unor astfel de fabule (eu doar nu recunosc influența lor asupra realizării acestor fabule), toate acestea probabil pentru ca atât profețiile despre Isus, cât și propriile Sale spuse să fie prezentate ca fabule precum acestea (invențiile demonice), astfel încât toate acestea să nu stârnească deloc uimire, neavând nimic semnificativ în comparație cu alte lucruri. Mai mult, Isus al meu a vorbit despre sufletul său, care a fost separat de trup nu prin forță, așa cum se întâmplă la oameni, ci prin puterea divină dată Lui în acest caz. El a spus: Nimeni nu-l ia de la Mine; ci Eu îl dau de la Mine. Am putere

să-l dau și am putere să-l iau iarăși. Întrucât avea putere să o dea, a dat-o când a zis: „ Dumnezeul meu, de ce M-ai părăsit?” Și, strigând cu glas tare, Și-a dat duhul , după ce i-a avertizat pe torționiștii care zdrobeau picioarele celui răstignit pentru a scurta chinul și pedeapsa lor. Și-a primit sufletul când li s-a arătat ucenicilor Săi, așa cum prezisese mai înainte evreilor care nu credeau în El, zicând: „ Dărâmați acest templu și în trei zile îl voi ridica!” Și a spus aceasta despre templul trupului Său. Găsim aceeași prezicere la profeți în multe locuri și mai ales în următoarea: „Trupul Meu se va odihni în nădejde, pentru că nu Mi-a lăsat sufletul în iad și nu vei îngădui ca Sfântul Tău să vadă stricăciunea .”

XXXIII. Celsus a arătat, de asemenea, că studiase multe alte povești grecești, adăugând povestea lui Cleomede din Astipalea. „Acesta din urmă”, a spus el, „a intrat într-o casă și s-a încuiat înăuntru. Când unii au spart ușa ca să-l ia, s-a dovedit că nu era acolo, ci dispăruse de acolo printr-un decret demonic.” Chiar dacă aceasta nu este o invenție, așa cum s-ar putea presupune, atunci în acest caz nu există nicio asemănare cu miracolele lui Isus. Nu există nici măcar o umbră de Divinitate în viețile acestor oameni, așa cum dorește el să găsească în poveștile despre ei. Dimpotrivă, Divinitatea lui Isus este dovedită de comunitățile de oameni (ἐκκλησίαι) care Îi datorează mântuirea și de profețiile care L-au vestit, și de vindecările care au avut loc în numele Său, și de profunzimea tainei și de înțelepciunea care este conținută în învățătura Sa, dacă, desigur, nu rămânem în acest caz doar la nivelul credinței simple, ci cercetăm însăși semnificația (νούν) Dumnezeiești Scripturi, după poruncile lui Hristos, Care a spus: cercetați Scripturile, și, de asemenea, după dorința lui Pavel, care a învățat că trebuie să știm să răspundem fiecăruia după vrednicia sa (κατά τὸ δέον), și după dorința unui alt Apostol, care a spus: să fim întotdeauna gata să dăm răspuns oricui vă cere socoteală de nădejdea care este în voi. Dacă trebuie să ne supunem lui Celsus și să considerăm această poveste ca fiind un mit, atunci să răspundă și el ce anume a vrut puterea supranaturală să pună la cale cu această dispariție din casă, chiar dacă printr-o anumită definiție demonică. Și dacă va propune o intenție importantă și demnă de Dumnezeu acordându-i lui Cleomede o astfel de capacitate, atunci și noi ne vom permite să judecăm ce anume ar trebui să-i spunem. Dacă nu va putea oferi nicio explicație satisfăcătoare în acest sens - și acest lucru este evident, deoarece nu poate găsi nicio bază în acest caz - atunci vom declara, desigur, întreaga poveste ca fiind falsă și vom încerca să-i învinovățim pe cei care au încredere în ea, sau vom avea ocazia să spunem că o putere demonică, cu aceeași artă și mijloace cu care vrăjitorii apelează la ea, a înșelat pur și simplu ochii locuitorilor din Astypalaea, deși Celsus în acest caz este convins că el, ca de pe un trepied, a proclamat că Cleomede a dispărut din cameră printr-un decret demonic.

XXXIV. Sunt convins, așadar, că acestea au fost singurele exemple cunoscute de Celsus. Doar pentru a părea că omite în mod voluntar toate celelalte exemple similare, a spus: „multe alte astfel de cazuri ar putea fi aduse la cunoștință noastră”. Dar să fie așa; să admitem că au existat într-adevăr mulți astfel de oameni care nu au adus niciun beneficiu rasei umane; dar ce era în toți acești oameni care să poată fi legat de lucrarea lui Isus și de miracolele sale, despre care am vorbit atât de mult?

Celsus consideră, de asemenea, că atunci când aducem venerație divină „cuiva care a fost capturat și a murit” - acestea sunt propriile sale expresii - atunci acționăm în același mod

ca geții, care îl venerează pe Zamolxis, ca și cilicianii, care îl venerează pe Mopsus, acarnanii, Amfiloh, tebanii, Amfiarus și levadienii, Trophonius. Celsus nu are dreptul să ne pună pe același nivel cu (triburile) menționate anterior. Prin aceasta îl vom demasca cu siguranță. Acele popoare ridică temple și statui (persoanelor) menționate anterior. Dar noi am exclus deja toate aceste lucruri din sfera venerației (noastre) divine. Credem că toate acestea sunt mai potrivite pentru demonii care - nu știu cu adevărat de ce - erau atașați de un anumit loc, poate pentru că l-au ales de bunăvoie sau pentru că au fost forțați să adere la el, atrași acolo de anumite rituri superstițioase și de arta incantației. Suntem cuprinși de o profundă evlavie față de Isus, deoarece El ne-a retras gândurile de la toate lucrurile simțurilor, care nu sunt doar stricăcioase în sine, ci sunt de fapt supuse stricăciunii, și le-a înălțat la o asemenea evlavie față de Dumnezeu Cel Atotputernic, care este de neconceput fără rugăciune și viața dreaptă, adusă de noi prin El, Care, aflându-se ca la mijloc între firea Necreatului și firea tuturor lucrurilor create (ώς διά μεταξύ òντος τής τού άγενήτου καί τής τών γενητών πάντων φύσεως), ne transferă milele Tatălui și înalță rugăciunile noastre, după rangul de episcop, către Dumnezeu Cel Atotputernic.

XXXV. Nu știu de ce vorbește Celsus despre astfel de lucruri, dar am dorința de a argumenta cu el pe această temă și de a-i pune o întrebare care sper că este potrivită aici. L-aș putea întreba: Recunoașteți vreo semnificație în numele pe care le-ați enumerat acolo și miracolele săvârșite de Trofoniu la Lebadea, Amfiarius în templul său din Teba, Amfiloh la Arcanania, Mopsus în Cilicia nu sunt simple fabule? Și există în locurile menționate un demon sau un semizeu (ήρος), sau chiar un zeu, ci unul care ar putea săvârși anumite fapte superioare puterii omenești? Căci dacă nu dorește să vadă în ei nicio ființă supranaturală, nici demon, nici zeitate, atunci să nu-și mai ascundă convingerea, ci să recunoască liber și deschis că este un epicurean, care nu gândește ca ceilalți greci, că nu recunoaște demonii și nu onorează, precum grecii, zeii - atunci se va dezvălui, cel puțin, că în zadar ne-a prezentat tot ce s-a spus mai înainte - pe care l-a luat drept adevăr - și în zadar va oferi ceea ce urmează. Dar dacă spune că ființele menționate de el sunt demoni, semizei sau chiar zei, să ia și seama să nu i se dovedească, împotriva voinței sale, pe baza propriilor sale cuvinte, că și Isus a fost într-un fel o astfel de ființă (τοιούτòν τι ήν) și, prin urmare, El a putut convinge mulți oameni că a fost trimis de Dumnezeu la oameni. Dar dacă este de acord cu aceasta, atunci să vedeți dacă nu va fi forțat să fie de acord și cu afirmația că Isus a fost mai puternic decât toți (eroii) printre care Îl numără. Dintre aceștia, niciunul nu interzice venerația față de ceilalți, dar acesta (Isus), fiind încrezător în Sine, mai puternic în comparație cu toți aceștia, nu permite absolut venerația față de primii; căci ei, spune el, sunt duhuri rele care și-au ales un loc de locuit exclusiv pe pământ, deoarece nu pot atinge cele mai pure și divine lăcașuri (χώρας), unde nu ajung particulele materiale grosiere ale pământului și toate nenumăratele rele inerente lui.

XXXVI. Apoi, Celsus trece la favoritul lui Hadrian, tânărul Antinous, și vorbește despre venerația pe care egiptenii i-o arată în orașul Antinoopolis; și (Celsus) presupune că această venerație nu este diferită de cea pe care noi o arătăm față de Isus. Trebuie să spunem că o astfel de afirmație (a lui Celsus) este exclusiv rezultatul unui fel de ură față de noi. Ce poate fi comun între viața favoritului lui Hadrian, satisfăcându-i poftele nefirești, și Isus pe care îl venerăm - acel Isus împotriva căruia nenumărații Săi acuzatori,

toți atât de mulțiii Săi martori falși - nu au putut aduce nici măcar umbră de reproș pentru necumpătare. Dar dacă cineva examinează poveștile despre Antinous imparțial și incoruptibil, va ajunge în orice caz la concluzia că vrăjitoria și magia egiptenilor au fost cauza împrejurării că (Antinous) a fost considerat de oameni chiar și după moartea sa ca fiind un făcător de minuni în orașul care îi poartă numele. Mai mult, povești similare despre miracole (δεινών) pot fi găsite la egipteni în legătură cu alte temple și în legătură cu diverși meșteri, care de obicei atribuie unui loc sau altuia de reședință demoni care prezic viitorul sau vindecă bolnavii și, de asemenea, adesea îi pedepsesc pe cei care, împotriva poruncii lor, mănâncă alimente necurate sau ating cadavrul unei persoane decedate - și toate acestea pentru a insufla frică în oamenii de rând. Acesta este zeul care este venerat în Antinoopolisul egiptean! Miracolele sale (άρετάς) nu sunt altceva decât simpla invenție a oamenilor care caută să câștige prin aceste mijloace, în timp ce alții sunt înșelați de spiritul rău care își are locuința acolo, iar unii sunt atât de copleșiți de remușcările conștiinței lor încât cred chiar că toate acestea sunt rezultatul răzbunării divine din partea lui Antinous. Nu este diferit la ei în ceea ce privește misterele pe care le celebrează; iar prezicerile pe care le dau sunt, de asemenea, iluzorii. Între acestea din urmă și ceea ce constituie proprietatea lui Isus există o diferență enormă. Căci nu era o ceată de ticăloși, care căutau doar favoarea regelui sau a igemonului care îi comanda, care L-a inclus printre zei: ci Creatorul întregii lumi, prin puterea miraculoasei puteri prin care este creată credința în Cuvânt, Îl declară vrednic de glorificare (τιμής) nu numai de către oamenii de bunăvoință, ci și de demoni și alte puteri invizibile. Se știe că acestea (puterile demonice) încă tremură înaintea numelui lui Isus, care este mai puternic decât ele, îndeplinesc poruncile Lui cu o ascultare smerită și Îl recunosc ca Domn al lor legitim (άρχοντος). Dacă nu ar fi de la Dumnezeu (θεόθεν) că I s-a acordat Lui (lui Isus) o astfel de stăpânire (σύστασις), atunci duhurile rele nu ar părăsi de bunăvoie trupurile pe care le posedă la simpla invocare a numelui lui Isus.

XXXVII. Egiptenii, după ce au învățat să-l venereze pe Antinous, nu au nimic împotriva echivalării lui cu Apollo și Jupiter; îl preamăresc pe Antinous pentru că îl plasează, ca și aceștia, printre zei. Și acum Celsus păcătuiește în mod evident împotriva adevărului când spune: „Nici ei (egiptenii) nu ar fi de acord cu nimic dacă cineva ar vrea să-l pună pe Antinous pe același nivel cu Apollo și Jupiter”. Dar acest lucru nu se poate spune decât în legătură cu creștinii. Pentru ei, viața veșnică constă în a-L recunoaște doar pe Dumnezeul adevărat și atotputernic și pe Cel pe care L-a trimis El - Iisus Hristos; numai ei (creștinii) sunt învățați că toți zeii păgânilor sunt demoni voluptuoși care caută jertfe și sânge și toate celelalte ofrande sacrificiale și că tocmai acești demoni se străduiesc să-i seducă și să-i înșele pe cei care nu au refugiu în Dumnezeu, Domnul a toate, și nu-și pun nădejdea în El. Creștinii știu, în același timp, că sfinții și cerești Îngeri ai lui Dumnezeu sunt de o natură complet diferită și sunt dispuși cu totul diferit față de toți acești demoni care plutesc pe pământ și sunt cunoscuți doar unei minorități excepționale - și anume, celor care sunt înzestrați cu o vigilență și o perspicacitate deosebită pentru a cunoaște esența acestor (demoni). Întrucât ei (creștinii) știu toate acestea, se opun în mod special insistent oricui vrea să-l echivaleze pe Iisus cu Apollo sau Jupiter, sau cu oricare alți zei care pot fi ispășiți cu grăsime, sânge și jertfe. Este adevărat, există și aceia (creștini) care, datorită simplității lor extreme, nu sunt capabili să dea o temelie solidă credinței lor - prin urmare, trebuie să se agațe ferm de ceea ce au dobândit; dar alte convingeri pentru ei le pot aduce

temeiuri importante, profunde și, cum ar spune grecul, interioare, corespunzătoare esenței însăși a lucrurilor (ésωτερικών καί έποπτερικών) în care se află un izvor inepuizabil (πολύς λόγος) de învățătură despre Dumnezeu și despre cei cărora Domnul le-a arătat o asemenea cinste încât i-a făcut, prin Dumnezeu Cel Unul-Născut Cuvântul (διά τού μονογενούς θεού λόγου), părtași (μετοχή) Dumnezeirii, precum și numelui. Vor putea spune multe despre îngerii cerești și despre cei care disprețuiesc adevărul și luptă împotriva lui, care în general cad în eroare și merg atât de departe în ea încât vor să se considere zei, îngeri ai lui Dumnezeu, demoni buni sau eroi, ceea ce se presupune că devin prin transformarea dintr-un suflet omenesc plin de o viață virtuoasă. Mai mult, acești creștini vor dovedi că, așa cum printre filosofi sunt mulți care cred că ar fi găsit adevărul, dar de fapt rămân în orbire, posedând doar rațiuni iluzorii, trase fie din propriile convingeri, fie din surse străine, tot așa printre aceste suflete netrupești, printre îngeri și demoni, există unii care sunt atrași la auto-îndumnezeire doar prin argumente iluzorii. Și întrucât acestor argumente la oameni le lipsește caracterul unei cunoașteri precise și profunde,atunci de aici cel mai sigur este ca fiecare persoană să nu considere pe nimeni drept zeu, bazându-se pe propria înțelegere, afară numai de Iisus Hristos, care îndrumă totul, călăuzește totul și de aceea cunoaște însăși profunzimea lucrurilor, pe care o descoperă doar câtorva.

XXXVIII. Prin urmare, credința în Antinous și în acei alții care sunt venerați, fie de egipteni, fie de greci, este, dacă pot să mă exprim așa, o credință fără speranță. Dar credința în Isus, dimpotrivă, trebuie considerată de încredere și, în orice caz, mai bine întemeiată: trebuie considerată de încredere (εύτυχής) în raport cu fiecare om, mai bine întemeiată - pentru un număr mic (de oameni învățați). Vorbesc, desigur, în sensul în care se vorbește de obicei despre fiabilitatea credinței (τινα πίστιν… εύτυχή), și asta nu mă împiedică să găsesc temeiul acestei credințe în Dumnezeu, Care, de fapt, știe de ce oamenii care vin pe lume au primit darurile (ale cutare sau cutare cunoaștere) care le-au fost atribuite. Și grecii nici măcar nu neagă că cei considerați cei mai înțelepți, în cea mai mare parte, atribuie unei coincidențe fericite speciale de circumstanțe faptul că au primit o educație bună, fiind trimiși la școală de cei mai buni profesori, în timp ce existau alți profesori care le ofereau elevilor opinii contrare. Căci mulți au primit o astfel de educație, în care nu și-au putut forma nicio idee despre ce este mai înalt și mai bun (ordinea lumii) și, încă din frageda tinerețe, au fost siliți fie să satisfacă pasiunile josnice ale unor oameni nestăpâniți și tirani, fie să se dezvolte în mijlocul unor condiții rele de alt fel, în care sufletului îi este imposibil să-și însușească aspirații înalte. Desigur, Providența are motivele ei pentru care rânduiește lucrurile exact așa cum le face și nu altfel, dar nu este ușor să afli aceste motive în raport cu oamenii.

Toate cele de mai sus (raționamente), în opinia mea, ar fi trebuit exprimate ca o introducere pentru a respinge obiecțiile lui Celsus, care spunea: „Așa este de mare puterea credinței: ea ia în stăpânire inima de îndată ce aceasta capătă acces la ea”. Mai mult, în legătură cu diferitele condiții ale educației, ar fi trebuit să vorbesc despre diferitele tipuri de manifestare a credinței la oameni, dintre care unii se află într-o situație mai norocoasă în această privință, în timp ce alții, dimpotrivă, sunt nefericiți. Din aceasta rezultă și că așa-numita prosperitate (εύτυχία) și așa-numita nenorocire (άτυχία), chiar și la oamenii care par bogat înzestrați, contribuie la faptul că lumea îi consideră înțelepți și

împrumută credința de la ei, după cum se înclină spre o sau alta doctrină (τά πολλά δόγμασιν) cu un anumit grad de prudență și bun simț. Dar, totuși, destul cu această chestiune.

XXXIX. Acum să ne îndreptăm atenția asupra a ceea ce urmează la Celsus, asupra acelor obiecții în care ne pune în față următoarele: „Credința care a pus stăpânire pe sufletele noastre", spune el, „este motivul pentru care arătăm un atașament atât de puternic față de Isus". Da, pe bună dreptate, credința produce un astfel de atașament în noi. Dar gândiți-vă, nu este această credință vrednică de laudă specială pentru că credem în Dumnezeu Creatorul tuturor lucrurilor, nu este oare pentru că îi mulțumim (lui Isus) care ne-a condus la această credință și mărturisim că fără ajutorul lui Dumnezeu El nu ar fi putut începe și realiza (în noi) aceasta (credința)? De asemenea, credem în puritatea intențiilor (προαιρέσεσεσι) scriitorilor Evangheliilor și nu ne îndoim de evlavia și onestitatea lor, care sunt revelate în Scripturile lor, care nu lasă nici măcar o umbră de suspiciune de înșelăciune, falsitate, ficțiune și răutate. Suntem convinși că astfel de oameni, complet neantrenați în metodele viclenei sofisme grecești, cu toată ostentativa ei putere de convingere, cu toate subtilitățile ei - oameni care nici măcar nu cunoșteau retorica, atât de rafinată în construirea judecăților - în astfel de împrejurări cu greu ar fi putut inventa astfel de propoziții care să conțină în ele însele forță și să dea o rațiune pentru percepția credinței și pentru hotărârea de a duce o viață corespunzătoare credinței. Și nu am nicio îndoială că Iisus a dorit să se folosească de astfel de oameni ca predicatori ai doctrinei sale tocmai din acest motiv, pentru a nu da nici măcar un motiv de suspiciune că (învățătura sa) se bazează doar pe o convingere sofistică exterioară și pentru ca oamenilor pricepuți să le fie evident că simplitatea gândirii scriitorilor sacri, care combina în sine - dacă se poate spune așa - întregul abis al simplității (πολύ τό άFΕλές), Dumnezeu a îmbrăcat-o în mod deliberat cu o putere supranaturală specială (θειοτέρας δυνάμεως), care realizează mult mai mult decât - după cum este evident - toată această pompozitate a cuvintelor, combinarea artificială a zicătorilor, tot felul de ornamente cu diviziunile și figurile lor verbale inerente retoricii grecilor puteau realiza.

XL. Nu este oare adevărat și că adevărurile credinței noastre sunt în acord cu ideile generale (κοιναίς έννοίαις) înnăscute în sufletul nostru și, prin urmare, capabile să producă o regenerare morală în toți cei care ascultă învățătura care le este predicată? Căci, dacă corupția morală, susținută de învățătura corespunzătoare acesteia, a fost capabilă să conducă masele de oameni la divinizarea imaginilor și obiectelor făcute din aur, argint, fildeș și piatră și să convingă aceste mase că trebuie să se închine și să venereze aceste imagini: totuși, ideea generală continuă să sugereze în mod persistent ideea că Dumnezeu nu este nicidecum materie supusă corupției, că El nu este venerat în formele fără suflet ale materiei, care sunt reproduse de oameni ca și cum ar fi într-o imagine (a lui Dumnezeu) sau sunt făcute ca un fel de simboluri ale Lui. Din aceasta rezultă în continuare că imaginile nu sunt încă zei, că astfel de lucrări ale mâinilor omenești nu pot avea în niciun fel vreo afinitate cu Creatorul, că ele nu sunt nimic înaintea lui Dumnezeu, Domnul, care a creat totul, menține totul și domnește peste toate. Prin urmare, sufletul rațional este conștient de afinitatea care există între el și Dumnezeu și îi respinge cu hotărâre pe cei pe care i-a considerat până acum zei; are o iubire naturală pentru Creatorul său și, ca urmare a acestei iubiri pentru El, se alătură în întregime

Aceluia care pentru prima dată a binevoit să proclame acest adevăr tuturor națiunilor prin ucenicii pe care i-a ales, pe care i-a înarmat cu tărie și putere divină și pe care apoi i-a trimis să predice doctrina despre Dumnezeu și Împărăția Sa.

XLI. Apoi, Celsus, nici nu știu de câte ori, ne acuză din nou că „îl considerăm pe Isus Dumnezeu, deși El este alcătuit dintr-un trup muritor și că totuși ne considerăm exponenți ai evlaviei". După ce am dat un răspuns detaliat la o obiecție similară de mai sus, este complet inutil să reluăm o discuție pe această temă. Obiectorilor noștri de aici le vom remarca doar aceasta, că El (Isus) este Cel în care credem și despre care avem o convingere fermă că El este Dumnezeu din veșnicie (άρχήθεν) și Fiul lui Dumnezeu, Cuvântul însuși și Înțelepciunea însuși și Adevărul însuși (ό αύτόλογος, ή αύτοσοφία, ή αύτοαλήθεια). Cât despre trupul Său muritor și sufletul omenesc care era în El, afirmăm că acestea au fost ridicate la cea mai mare demnitate nu numai prin comuniunea (κοινωνία) lor, ci și prin unirea (ένώσει) și legătura (άνακράσει) lor cu El, au devenit părtași la Divinitatea Sa și au fost îndumnezeiți (είς θεόν μεταβεβληκέναι). Dacă cineva este ofensat de învățătura noastră despre trupul Său (al lui Isus), să-i întrebe pe greci despre materie: ei învață că materia în sine nu are nicio calitate și că este îmbrăcată doar cu acele calități pe care Creatorul binevoiește să i le dea și că adesea, după ce le-a lăsat deoparte pe primele, apoi le ia pe diferitele. Și dacă această învățătură (a grecilor) este corectă, atunci ce este surprinzător în faptul că calitatea în care era îmbrăcat trupul muritor al lui Isus a fost schimbată în eterică și divină prin gândirea voinței divine?

XLII. Celsus nu dă dovadă de prea multă pricepere în dialectică atunci când, comparând „trupul omenesc (τάς άνθρωπίνας σάρκας) al lui Isus cu aurul, argintul și piatra, spune că trupul Său este mai supus corupției decât aceste lucruri". Dacă vorbim într-un limbaj precis, atunci, strict vorbind, nu există nimic incoruptibil care să fie mai incoruptibil decât incoruptibilul și, în egală măsură, nu există nimic coruptibil care să fie mai coruptibil decât coruptibilul. Și chiar dacă admitem propoziția că printre lucrurile schimbătoare există ceva mai supus corupției, avem totuși dreptul să răspundem obiecției lui Celsus în acest fel: dacă materia, care este baza tuturor calităților, își poate schimba calitățile, atunci de ce nu a fost posibil ca trupul lui Isus să își schimbe calitățile și să devină ceea ce trebuia să fie, să se miște în eter și în locuri sub-etere și să nu aibă nimic din ceea ce Celsus numește „impuritate (μιαρώτερα)"? Celsus păcătuiește în mod clar împotriva legilor filosofiei. Căci impuritatea, în sens propriu, este cea care vine din păcat (άπό κακίας). Dar natura trupului nu este impuritatea (ού μιαρά); corporalitatea în sine, prin natura sa, nu este legată de păcat, izvorul și rădăcina impurității.

Bănuind că vom da exact un astfel de răspuns, Celsus, la întrebarea schimbării trupului lui Isus, spune: „Poate că El (Isus) devine Dumnezeu după schimbarea acestor calități? Dar atunci nu ar fi trebuit Esculap, Bachus și Hercule să facă același lucru cu mai mare drept"? Vom răspunde și cu o întrebare: ce lucru măreț au făcut Esculap, Bachus și Hercule? Unde sunt acele persoane la care s-ar putea referi ca dovadă că i-au convertit prin cuvântul și exemplul lor, i-au servit la îmbunătățirea lor și astfel și-au câștigat dreptul de a fi numărați printre zei? Am citit multe povești istorice despre acești (zei) ai tăi, dar uite, erau ei liberi de desfrâu, neadevăr, prostie, lașitate! Dacă nu ar exista niciunul dintre aceste vicii în ei, atunci Celsus ar avea totuși dreptul să-i pună la același

nivel cu Isus. Însă, din moment ce, de fapt, alături de unele fapte lăudabile, istoria ne vorbește despre mii de fapte de cu totul alt fel - fapte care nu le pot justifica în niciun fel - atunci poate exista vreun temei pentru observația (a lui Celsus) că este mult mai potrivit ca ei, după ce își leapădă învelișul trupesc, să fie zei decât pentru Iisus?

XLIII. Mai departe, în discursul nostru, Celsus spune că „râdem de închinătorii lui Jupiter, când mormântul său este indicat în Creta, și că noi, neștiind cum și de ce cretanii fac acest lucru, în același timp ne închinăm celui care este pus în mormânt". Așadar, vedeți că Celsus, în acest caz, îi ia sub protecția sa atât pe cretani, cât și pe Jupiter și mormântul său, deși, în același timp, sugerează o anumită expresie figurativă, în care sunt transmise gândurile poveștii mitice fictive despre Jupiter și, dimpotrivă, ne impută vina de a-l mărturisi pe Isus al nostru îngropat, deși noi afirmăm că a înviat din mormânt, ceea ce cretanii nu spun despre Jupiter al lor. Întrucât Celsus pare să fie simpatizant cu povestea mormântului lui Jupiter din Creta, când ne reproșează că nu știm cum și de ce cretanii acționează în acest fel, noi, la rândul nostru, vom observa că o astfel de poveste alegorică despre Jupiter și mormântul său era necunoscută chiar și lui Callimah din Cirene, care citise multe opere ale poeților și studiase aproape toată literatura istorică greacă. În imnul său scris în onoarea lui Jupiter, Callimah chiar îi mustră pe cretani, exprimându-se despre ei astfel:

Cretanii sunt întotdeauna înșelători; și chiar și un mormânt pentru tine, o, rege

Cretanii au construit-o, deși tu n-ai murit și ești mereu viu.

Totuși, spunând „nu ești mort, ești mereu viu" și contestând existența mormântului lui Jupiter din Creta, Callimah narează în același timp momentul inițial al morții lui Jupiter. La urma urmei, intrarea în existența pământească este deja începutul morții. Callimah spune literalmente așa:

Ai primit viață de la Rhea pe Paros.

Și așa cum Callimah a respins nașterea lui Jupiter în Creta prin mormântul său, el trebuie să fi știut că Jupiter, prin însuși faptul nașterii sale în Arcadia, demonstrase deja că moartea urmează nașterii. Callimah exprimă acest lucru astfel:

Jupiter! Unii spun că te-ai născut în Munții Ideeni,

Alții te-au atribuit arcadienilor - cine n-a mințit?

Cretanii sunt întotdeauna înșelători,

și așa mai departe. Celsus însuși ne-a forțat la explicația de mai sus prin atitudinea sa nedreaptă față de Isus. Celsus crede și este de acord cu Scriptura atunci când spune că Isus a murit și a fost îngropat. Dar când Scriptura spune că Isus a înviat din morți, Celsus vrea să vadă doar ficțiune, deși nenumărați profeți au profețit despre înviere și au existat multe semne ale apariției lui Isus după moarte.

XLIV. Apoi, Celsus aduce împotriva noastră câteva obiecții ridicate de câțiva indivizi care, deși poartă numele creștin, sunt departe de învățătura lui Isus. Acești indivizi, în opinia sa, nu sunt din clasa înțelepților, ci aparțin clasei simplilor needucați. Celsus spune: „Este o regulă generală printre voi: nimeni să nu vină (la noi) decât dacă este educat, sau înțelept, sau pur și simplu o persoană rațională. Toate aceste calități, în ochii noștri, sunt numai rele. Dar dacă cineva este needucat, prost, simplu, puțin dezvoltat - toate aceste persoane merg cu îndrăzneală. Considerând astfel de oameni demni de Dumnezeul vostru, arătați prin aceasta clar că numai oamenii de acest fel - oameni neînsemnați, de origine umilă, nerezonabili, toți acești sclavi, femei, copii - pot și doresc să vă accepte credința." La aceasta voi da răspunsul meu. Așa ne învață, de exemplu, Isus despre abstinența: oricine privește o femeie cu poftă a comis deja adulter cu ea în inima lui . Dacă cineva ar observa chiar și o mică minoritate de astfel de oameni care, deși se declară creștini, trăiesc desfrânat, ar putea, desigur, pe deplin îndreptățit, să le obiecteze că viața lor este contrară învățăturii lui Isus; dar ar acționa în cel mai înalt grad nerezonabil dacă ar transfera obiecția pe care o merită astfel de oameni asupra învățăturii lui Isus însuși. Astfel, este clar că învățătura creștinilor cere înțelepciune - și că, la fel ca oriunde altundeva - între timp există blasfemii care, în ignoranța lor, persistă și încearcă să-și justifice comportamentul și să prezinte motive, nu așa cum le atribuie Celsus (căci oricât de simpli și ignoranți ar fi astfel de oameni, nu ar fi ajuns niciodată la o asemenea nerușinare încât să spună astfel de lucruri), ci unele mult mai puțin importante, care sunt tocmai capabile să-i îndepărteze de dorința de înțelepciune și de practicarea ei.

XLV. Și că doctrina noastră ne pregătește spre înțelepciune, putem dovedi nu numai din cărțile Vechiului Testament, care sunt în uz atât printre noi, cât și printre evrei, ci și din acele Scripturi care au fost compilate după Isus și sunt recunoscute de Biserică ca Scripturi Divine. Astfel, în Psalmul cincizeci, în rugăciunea sa adresată Domnului, David spune: „ În adâncul ființei mele mi-ai arătat înțelepciunea ta" . Și oricine a deschis Psalmii va găsi cu siguranță că această carte este plină de învățături înțelepte. Cât despre Solomon, el a cerut înțelepciune pentru sine și a găsit-o. Urme ale înțelepciunii sale pot fi deslușite în scrierile sale, unde dă forma unor scurte ziceri gândurilor nobile. În multe locuri laudă înțelepciunea și îndeamnă la necesitatea de a o obține. Și Solomon însuși era atât de înțelept încât chiar și regina din Șeba cunoștea numele lui Solomon și numele Domnului și a venit să-l încerce în ghicire: l-a întrebat despre tot ce era în inima ei. Și Solomon i-a explicat toate cuvintele pe care i le-a pus; și nu era nimic ce regele să nu știe și pe care să nu-l înțeleagă de la ea. Și a văzut regina din Șeba toată înțelepciunea lui Solomon și toată bogăția pe care o avea, încât nu s-a putut abține să nu-i spună regelui: „Zvonul care a ajuns la urechile mele în împărăția mea despre tine și despre priceperea ta este adevărat; dar nu i-am crezut pe cei ce mi l-au răspândit despre tine, până când am venit eu însumi și am văzut cu ochii mei și m-am încredințat de ceea ce nu mi s-a spus nici pe jumătate; înțelepciunea ta și virtuțile tale întrec cu mult zvonul pe care l-am auzit." De asemenea, se spune în Scriptură despre același rege (Solomon) că Domnul i-a dat lui Solomon pricepere și înțelepciune foarte mare și o inimă lată ca nisipul de pe țărmul mării. Și înțelepciunea lui Solomon a crescut nespus de mult mai mult decât toți înțelepții Egiptului. Și a devenit mai înțelept decât toți oamenii, mai înțelept decât Gatan Ezaritul, și Emad, și Calkad, și Arad, fiii lui Mad; și numele lui a ajuns faimos în toate

neamurile de jur împrejur. Și Solomon a rostit trei mii de proverbe și cântecele lui erau cinci mii. Și a vorbit despre copaci - de la cedrul Libanului până la isopul care iese din zid. Și a vorbit despre pești și vite. Și toate neamurile s-au adunat să audă înțelepciunea lui Solomon și toți împărații pământului care auziseră de înțelepciunea lui.

Învățătura noastră (λόγος) are o dorință clară de a avea printre adepții săi și oameni înțelepți și, în acest fel, proclamă o parte din adevărurile sale sub formă de imagini și comparații și oferă o altă parte sub formă de expresii voalate și enigmatice, și toate acestea pentru a exersa facultățile intelectuale ale ascultătorilor. Așa spune Osea, unul dintre profeți, la sfârșitul cărții sale: Cine este înțelept să înțeleagă aceasta? Cine este inteligent să știe aceasta? Daniel și captivii care erau cu el au făcut asemenea progrese în științele predate de înțelepții din Babilon, la curtea regelui, încât au avut de zece ori mai mult succes decât alții. De aceea, în Ezechiel, conducătorului Tirului, care era mândru de înțelepciunea sa, i se pune această întrebare: Iată, tu ești mai înțelept decât Daniel, nu este oare vreo taină ascunsă de tine?

XLVI. Dacă ne întoarcem la scrierile sacre scrise după Isus, și aici găsim, pe de o parte, simpla masă de credincioși, stând parcă afară și, atunci când ascultă pildele, capabili doar să perceapă sensul exterior al cuvintelor (ἐξωτερικών λόγων), și, pe de altă parte, ucenici care studiază explicația pildelor în privat. Căci Isus le-a explicat totul ucenicilor în privat și astfel i-a înălțat în fața mulțimilor de oameni ca pe niște oameni pregătiți pentru înțelepciunea Sa. Celor care au crezut în El, El le-a făgăduit că le va trimite înțelepți și cărturari, spunând astfel: Iată, vă trimit profeți, înțelepți și cărturari, iar pe unii dintre ei îi veți omorî și îi veți răstigni. Iar când Pavel enumeră darurile harului trimise de Dumnezeu, el plasează cuvântul înțelepciunii pe primul loc, cuvântul cunoașterii pe al doilea , indicând astfel ideea că acesta din urmă îl urmează pe primul și, după amândouă, plasează credința pe locul al treilea. Și întrucât El a prețuit cuvântul mai mult decât darurile minunilor, de aceea enumeră la final efectele puterilor și darul vindecării și le consideră inferioare darurilor spirituale (τά λογικά χαρίσματα). Ștefan a mărturisit despre cunoștințele cuprinzătoare ale lui Moise în Faptele Apostolilor, când a spus: Moise a fost învățat în toată înțelepciunea egiptenilor . Evident, el (Ștefan) a extras această (mărturie) din cărți vechi care nu erau folosite de mulțimea oamenilor. De aceea, ei bănuiau că minunile lui Moise nu au fost săvârșite printr-o promisiune de la Dumnezeu, așa cum spunea el, ci prin intermediul unei arte misterioase pe care o învățase de la egipteni, în timp ce se ocupa de ei ca un înțelept. Având în vedere această suspiciune, regele a poruncit și să fie chemați vrăjitorii, înțelepții și magicienii egipteni, și atunci s-a aflat că cunoștințele lor erau nesemnificative în comparație cu cunoștințele lui Moise, care întrecea toată înțelepciunea egiptenilor.

XLVII. Este foarte probabil ca cuvintele citate de Pavel în Prima Epistolă către Corinteni despre greci, care erau extrem de aroganți cu înțelepciunea lor elenă, să fi dat motive să creadă că credința noastră este presupus nemiloasă față de oamenii educați (σοφούς). Dar oricine susține această opinie, să fie atent la faptul că Apostolul, în același loc, îi mustră pe oamenii simpli care resping contemplarea adevărurilor spirituale, invizibile și veșnice și se ocupă doar de lucrurile senzoriale și își concentrează toate gândurile și dorințele asupra lor. De aceea, Apostolul îi numește pe acești oameni înțelepți ai lumii. Există o

mare diferență între diversele contemplații care există în această privință. Unii percep doar materialul și senzorialul; în opinia lor, toate lucrurile, chiar și cele care aparțin ființei supreme, sunt doar entități corporale. În afară de acestea, ei nu acordă nicio valoare nimicului. Ei resping existența duhurilor invizibile sau incorporeale. Pavel consideră o astfel de contemplare ca fiind înțelepciunea lumii, care este lipsită de orice sens și se transformă în nebunie; o numește doar înțelepciunea acestui veac. Există și alte învățături care distrag sufletul de la dorința de fericire în Dumnezeu și în așa-numita Lui împărăție; ele vor ca omul să disprețuiască cele senzoriale și vizibile ca fiind stricăcioase și să-și îndrepte dorințele spre nevăzut, spre ceea ce nu este accesibil privirii senzoriale. Apostolul Pavel consideră o astfel de viziune asupra lumii drept înțelepciunea lui Dumnezeu. Mai mult, ca un admirator imparțial al adevărului, el se exprimă astfel despre unii dintre înțelepții greci - în legătură cu acele puncte ale învățăturii lor în care sunt conducători ai adevărului: ei, ajungând să-L cunoască pe Dumnezeu, nu L-au glorificat ca Dumnezeu și nu au mulțumit. Astfel, le atribuie dovezi în favoarea faptului că au ajuns să-L cunoască pe Dumnezeu, dar în același timp explică faptul că fără ajutorul lui Dumnezeu acest lucru (dovezile) ar fi fost imposibil pentru ei; el spune: căci Dumnezeu le-a descoperit. Dacă nu mă înșel, Pavel vorbește aici despre cei care s-au ridicat de la lucrurile sensibile la lucrurile nevăzute. Iată cum scrie El însuși: „ Lucrurile Lui nevăzute, puterea Lui veșnică și dumnezeirea Lui, se văd lămurit de la facerea lumii, fiind înțelese prin lucrurile făcute de El, așa că ei (păgânii) sunt fără dezvinovățire. Dar cum, cunoscându-L pe Dumnezeu, nu L-au proslăvit ei ca Dumnezeu și nu I-au mulțumit ?

XLVIII. Pavel scrie din nou în alt loc: „ Luați seama la chemarea voastră, fraților, că nu sunt mulți înțelepți după trup, nu mulți puternici, nu mulți nobili. Dar Dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii, ca să-i facă de rușine pe cei înțelepți; și Dumnezeu a ales lucrurile slabe ale lumii, ca să-i facă de rușine pe cei tari; și Dumnezeu a ales lucrurile josnice ale lumii și lucrurile disprețuite, chiar lucrurile care nu sunt, ca să nimicească pe cele ce sunt, pentru ca niciun trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu .” Este foarte posibil ca aceste cuvinte să-i fi condus și pe unii la opinia că „niciun om învățat, nici un om înțelept și priceput nu este accesibil credinței noastre (τώ λόγφ)”. Respingem cu hotărâre o astfel de opinie ca fiind nerezonabilă. Căci Apostolul nu scrie: „nu este niciun om înțelept după trup”, ci spune doar: „puțini oameni înțelepți după trup”. Și când Pavel enumeră într-un loc calitățile pe care trebuie să le posede așa-numiții episcopi, el menționează printre celelalte calități ale unui episcop și una care se referă la funcția sa de învățător. El spune: Un episcop trebuie să aibă capacitatea de a-i mustra pe cei care contrazic , pentru ca prin înțelepciunea sa să poată opri gurile vorbăreților și corupătorilor. Și așa cum consideră mai vrednic de funcția de episcop un soț care are o singură soție decât unul care s-a căsătorit a doua oară, un om fără prihană decât unul vrednic de mustrare, un om treaz decât unul care nu este bețiv, un om cast decât unul desfrânat, un om modest mai degrabă decât unul care nu este chiar modest: tot așa dorește ca cel care se pregătește să primească episcopatul să poată învăța și să-i poată mustra pe cei care contrazic. Ce motiv are Celsus, așadar, să ne acuze că spunem: „Nimeni să nu fie învățat, înțelept, priceput, să nu se apropie de noi”? Nu, să vină la noi - cei educați, înțelepți, inteligenți, dacă vor; noi nu-i respingem deloc pe cei neînvățați, pe cei nebuni,

pe cei needucați și pe copii. Învățătura noastră promite vindecare tuturor celor care vin - chiar și pe aceștia - îi face pe toți vrednici de Dumnezeu.

XLIX. De asemenea, este fals că Celsus concluzionează că predicatorii cuvântului divin „au căutat să atragă la credință doar pe cei needucați, pe cei josnici și pe cei proști, doar pe sclavi, femei și copii". Este adevărat că învățătura noastră se adresează și unor astfel de persoane, dorind să le facă mai bune; dar nu refuză să-i atragă pe cei care, în comparație cu aceștia din urmă, ocupă o poziție cu totul diferită. Căci Hristos este Mântuitorul tuturor oamenilor și în special al celor care cred, indiferent dacă acești credincioși sunt oameni învățați sau simpli; Hristos este jertfa de ispășire pentru păcatele noastre și nu numai pentru ale noastre, ci și pentru întreaga lume . După aceasta, este deja complet superfluu să răspundem la o astfel de obiecție a lui Celsus cu următoarele cuvinte. El ne întreabă: „Ce rău există în general dacă ne străduim să învățăm, ne ascuțim mintea cu idei nobile, devenim și părem oameni înțelepți? Ce obstacol poate exista în aceasta în calea cunoașterii lui Dumnezeu? Dimpotrivă, nu este oare facilitată prin aceasta căutarea care duce la posedarea adevărului? Posedarea adevăratei învățături nu este cu siguranță un rău; căci educația duce la virtute. Dar rămâne o întrebare dacă cei care susțin doctrine false (ἐσφαλμένα δόγματα) trebuie numărați printre învățați, lucru pe care nici măcar filozofii greci nu îl vor contesta. Și, dimpotrivă, cine nu va fi de acord că este bine să ne hrănim spiritul cu idei nobile (λόγων τών άρίστων)? Dar ce idei vom considera nobile și frumoase, dacă nu cele care constituie expresia adevărului și ne îndeamnă la virtute? Da, este bine să fim inteligenți, dar nu să părem singuri, deși Celsus afirmă această ultimă opinie. Cunoașterea în sine nu este un obstacol în calea cunoașterii lui Dumnezeu: învățătura, ideile nobile și raționalitatea chiar conduc la ea. Și avem mult mai multe" mai corect să spunem asta decât Celsus, mai ales dacă ținem cont că în persoana sa demascăm un epicurian.

L. Să trecem acum la următoarea obiecție a lui Celsus! El spune: „Vedem că toți acești oameni care se arată și se adună cu nebuniile lor (τά έπιρρητότατατα) în piețe evită de obicei prezența oamenilor înțelepți și nu îndrăznesc să-și arate vicleniile (τά έαυτών) în prezența lor, ci de îndată ce văd băieți, o mulțime de sclavi și o adunare de privitori simpli, se grăbesc aici și găsesc aici o expresie de încântare." Acordați atenție însăși metodei de calomnie calomnioasă a lui Celsus, care ne echivalează (pe creștini) cu oamenii care adună o mulțime în jurul lor în piețe și fac acolo diverse nebunii! Întrebarea este: ce fel de nebunii arătăm noi? Suntem oare chiar atât de asemănători cu acei șarlatani atunci când citim Sfintele Scripturi oamenilor și le explicăm cu scopul de a-i înclina să se închine Dumnezeului Atotputernic și de a-i conduce către virtuțile strâns legate de închinarea la Dumnezeu și, de asemenea, de a-i îndepărta de lipsa de respect față de Dumnezeu și de la acele lucruri care sunt contrare bunului simț? Căci filozofii încercau și ei să adune în jurul lor numeroși ascultători care să le asculte învățăturile despre frumos. Acesta era cazul mai ales cu unii dintre cinici, care purtau conversații publice cu o mulțime de ascultători ocazionali. Pot fi aceștia, care nu adunau niciun om învățat, ci chemau ascultători de pe străzile intersecționale, comparați cu șarlatanii care bolborosesc tot felul de prostii în forumuri? Oare Celsus și oricare dintre asociații săi nu-i vor acuza pe acești filozofi de o crimă pentru că, din dragostea lor naturală pentru umanitate, își adresează discursul chiar și oamenilor ignoranți?

LI. Dacă acei filozofi nu sunt de vină pentru astfel de acțiuni, atunci, ne întrebăm, cum pot fi creștinii (învinovățiți), din moment ce ei cheamă lumea (πλήθη) cu și mai mult zel la virtute? Filosofii, care își poartă conversațiile în public, nici măcar nu își aleg ascultătorii; potrivit lor, oricine vrea, stă în picioare și ascultă. Creștinii, dimpotrivă, încearcă mai întâi, pe cât posibil, să pătrundă în însăși sufletele celor care doresc să se alăture rândurilor discipolilor lor: îi supun mai întâi unei probe preliminare în privat și numai după ce ascultătorii - chiar înainte de intrarea lor în comunitate (είς τό κοινόν) - și-au arătat sincera disponibilitate pentru o viață cinstită (καλώς βιούν), sunt în cele din urmă primiți aici (τό τηνικάδε είσάγουσιν), supunându-i unei alte probe speciale: un grup cu totul special este alcătuit din începători și cei proaspăt admiși (τών άρτι άρχομένων καί είσαγομένων), care nu au avut încă timp să accepte simbolul purificării (τό σύμβολον τού άποκεκαθάρθαι), în timp ce cei care și-au dovedit deja intenția fermă de a dori doar ceea ce este în conformitate cu cerințele vieții creștine sunt plasați pe al doilea (cel mai înalt) nivel. De asemenea, li se atribuie persoane speciale, a căror datorie este să supravegheze viața și morala celor care intră (προσιόντων) în comunitate. Aceste persoane împiedică să intre în comunitate (έπί τόν κοινόν σύλλογον) pe cei care s-au pătat cu fapte rele și continuă să ducă o viață vicioasă, dar îi primesc cu bucurie (όλη ψυκή) pe cei de altă orientare, pe care îi pregătesc treptat (όσημέραι) să-i conducă la o perfecțiune și mai mare. În ceea ce privește păcătoșii încăpățânați și, în special, în ceea ce privește cei care se dedau desfrâului în general, există printre creștini un astfel de obicei (άγωγή) de a-i priva pe acești oameni de accesul în comunitate. Așa acționează creștinii, pe care Celsus îi compară cu oameni care - după cum spune el - „răspândesc tot felul de prostii în piețe”! Faimoasa școală a pitagoreicilor îi considera pe acei membri care se îndepărtaseră de învățătura lor ca pe niște morți și le ridica pietre funerare. În același fel, creștinii îi plâng ca pe pierduți și morți pentru Dumnezeu pe toți cei care cad sub puterea desfrânării sau a altei indecențe și, dimpotrivă, îi consideră ca fiind înviați din morți pe toți cei care au descoperit în ei înșiși un grad de îndreptare morală vrednic de credință; astfel de oameni sunt primiți în comunitate, deși ceva mai târziu și după o perioadă mai lungă, care este determinată pentru cei care vin pentru prima dată. Aceste persoane, fiindcă au căzut după mărturisirea credinței, sunt deja lipsite de dreptul la orice funcție și orice putere în Biserica lui Dumnezeu.

LII. După toate cele spuse, nu este oare clar că Celsus compară propoziții care nu au nici cea mai mică asemănare între ele? Nu spune el o minciună evidentă când spune (despre creștini): „Îi vedem pe cei care adună oamenii în jurul lor în piețe și își etalează (în fața lor) arta criminală și stupidă”? Acești oameni „care adună o mulțime în jurul lor în piețe și își etalează trucurile” - acești oameni, cu care Celsus ne compară, ca și cum, după cum spune el, „nu intră niciodată într-o adunare de oameni raționali și nu îndrăznesc să-și etaleze toate trucurile în prezența lor”, ci de îndată ce văd băieți, o mulțime de sclavi și o adunare de privitori goi, se năpustesc acolo, iar aici se găsesc primiți cu entuziasm.” Exprimându-se în acest fel, Celsus începe deja să se certe, exact ca femeile străzii care sunt înclinate să bârfească unele despre altele. Cât despre noi, noi, la rândul nostru, depunem toate eforturile pentru a ne asigura că societatea noastră este formată tocmai din oameni inteligenți; adevărurile sublime și frumoase ale învățăturii noastre pot fi transmise în discursurile noastre publice doar dacă avem ascultători educați în fața noastră;

dimpotrivă, trebuie să ne închidem buzele și să rămânem tăcuți în privința adevărurilor profunde (τά βαθύτερα), dacă vedem în fața noastră doar oameni simpli, care încă au nevoie de învățătură, ceea ce poate fi numit figurativ lapte .

LIII. În acest caz, îl urmăm pe Pavel al nostru. El scrie astfel în Epistola sa către Corinteni, care, deși erau greci prin naștere, nu duseseră încă o viață curată și fără păcat. V-am hrănit cu lapte, nu cu mâncare (tare); căci încă nu aveați putere, și nici acum nu aveți putere, pentru că sunteți încă trupești. Căci dacă sunt între voi pizme, certuri și dezbinări, nu sunteți voi trupești și nu umblați ca oamenii? El știa bine că există o hrănire mai desăvârșită a sufletului, precum și că hrănirea celor nou primiți (în biserică) poate fi asemănată cu laptele pruncilor. Tocmai asta spune în alt loc: Și aveați nevoie de lapte, nu de mâncare tare. Oricine se hrănește cu lapte este nepriceput în cuvântul dreptății, pentru că este prunc. Dar hrana tare este proprie celor desăvârșiți, ale căror simțuri sunt antrenate prin obișnuință să deosebească binele de rău. Dacă admitem că aceste cuvinte (ale Apostolului) sunt adevărate și frumoase, atunci nu trebuie să ajungem la concluzia că adevărurile sublime ale credinței noastre nu pot fi cu adevărat subiect de discuție „într-o adunare de oameni învățați și inteligenți” și că, dimpotrivă, învățătorii pot divulga tainele divine și venerabile doar acolo „unde văd înaintea lor băieți, o mulțime de sclavi și o adunare de oameni simpli” și numai în fața unor astfel de ascultători pot străluci cu astfel de taine? Dar pentru oricine încearcă să pătrundă în întreaga profunzime a gândirii Sfintelor noastre Scripturi, este cu siguranță clar că Celsus, îndreptând toate aceste acuzații false împotriva noastră fără nicio iluminare (din punctul de vedere al Sfintelor Scripturi), este aprins împotriva creștinilor doar cu aceeași ură cu care este de obicei călăuzită întreaga mulțime de oameni simpli.

LIV. Într-adevăr, nu contestăm și nu negăm că dorința noastră este de a-i educa pe toți în cuvântul lui Dumnezeu, deși acest lucru poate să nu coincidă cu dorința lui Celsus; le împărtășim copiilor învățături și instrucțiuni potrivite vârstei lor; îi învățăm pe sclavi cum, prin credință, primind un suflet liber (ἐλεύθερον φρόνημα), acesta poate fi înnobilat. Învățătorii credinței noastre afirmă tare și clar că sunt datori atât față de greci, cât și față de barbari, față de înțelepți și față de ignoranți. Ei nu neagă că trebuie să vindece și sufletele „ignoratorilor”, că trebuie să-i ajute și pe ei în eforturile lor de a lăsa deoparte ignoranța și de a avansa la cel mai înalt nivel de cunoaștere, rămânând ascultători de Solomon, care spune: Învățați înțelepciunea, voi, cei nebuni, și „oricine este nebun, să se întoarcă aici!”. Iar celor nebuni ea (Înțelepciunea) le-a spus: „Veniți, mâncați pâinea mea și beți vinul pe care l-am amestecat; lăsați-vă nebunia și trăiți și umblați pe calea priceperii”. Având în vedere cele spuse mai sus, aș dori să contrapun cuvintelor lui Celsus cu această întrebare: Nu le cer și filosofilor să fie atenți la învățăturile lor? Nu-i conving și nu-i cheamă ei pe tinerii care duc o viață vicioasă la convertire și la întoarcerea pe o cale mai bună? Nu vor ei, cel puțin într-o oarecare măsură, ca și sclavii să se dedice filosofiei? Trebuie să-i învinovățim pe filosofi pentru că își îndeamnă sclavii să se îndrepte spre virtute, și pe Pitagora pentru că a făcut acest lucru cu Zamolxis, și pe Zenon pentru atitudinea sa față de Perseu și, în timpuri mai moderne, pe toți cei care l-au convertit pe Epictet la studiile filozofice? Sau poate că grecii voștri au un drept special de a chema la studiul filosofiei atât tineri, cât și sclavi și oameni needucați, și numai pentru noi este o crimă împotriva umanității dacă facem același lucru, dacă dorim să vindecăm

fiecare ființă rațională cu medicamentul doctrinei noastre și dorim să o aducem în comuniune cu Dumnezeu, Domnul și Creatorul tuturor lucrurilor? Tot ce s-a spus, cred, este suficient pentru a respinge obiecțiile, sau mai degrabă întregul abuz al lui Celsus.

LV. Întrucât Celsus pare să găsească o plăcere deosebită în a ne înjura, el adaugă următoarele obiecții la cele spuse mai sus. Intenționăm să le introducem, astfel încât să se poată vedea cum Celsus, prin obiecțiile sale, se dezonorează pe sine însuși, mai degrabă decât pe creștini. „După cum vedem", spune el, „chiar și în casele particulare, producătorii de lână, croitorii, țesătorii, toți acești oameni needucați și nepoliticoși, în prezența bătrânilor și a stăpânilor lor relativ mai inteligenți, nici măcar nu îndrăznesc să deschidă gura, dar de îndată ce sunt lăsați în compania unor copii și a unor femei de același nivel de dezvoltare mintală, încep să vorbească despre diverse lucruri uimitoare și să demonstreze că nu trebuie să-ți asculți tatăl și profesorii, ci să-i crezi doar pe ei, că ei vorbesc doar prostii și și-au pierdut mințile și că, datorită încăpățânării lor în delir gol, nici măcar nu sunt capabili să înțeleagă sau să realizeze ceva cu adevărat bun, ci că numai ei știu să trăiască și că, dacă copiii îi urmează, ei înșiși vor prospera și întreaga casă va fi fericită. Și dacă în timpul acestor discursuri observă că vreunul dintre liderii educației, sau vreunul dintre oamenii inteligenți în general, sau chiar tatăl însuși, se apropie de ei, atunci cei mai lași dintre ei încep să fie timizi, în timp ce cei mai îndrăzneți nu ratează ocazia de a-i inspira pe copii să lepede de..." „...să se scape de sub ascultare și să le șoptească la urechi că în prezența tatălui sau a învățătorilor lor nici măcar nu vor vrea și nu pot să-i învețe pe copii nimic bun, întrucât nu vor deloc, având în vedere prostia și cruzimea acestor oameni complet corupți, adânc afundați și cufundați în mocirla păcatelor, să experimenteze persecuția și furia lor; ci că, dacă vor doar să învețe ceva bun de la ei, atunci trebuie să-și părăsească atât tatăl, cât și învățătorii și, însoțiți de femei și de tovarășele lor, să meargă în jumătatea femeilor din casă sau la atelierul croitorului sau la abatorul de lână și acolo să dobândească cunoștințe desăvârșite. Acestea sunt cuvintele cu care încearcă să influențeze convingerile!"

LVI. În aceste expresii ale lui Celsus, observați cum împrăștie glume împotriva învățătorilor noștri de credință - tocmai acei învățători care se străduiesc în orice fel să înalțe sufletul către Creatorul tuturor lucrurilor, repetând insistent că trebuie să disprețuim cele sensibile, cele trecătoare și cele vizibile și să acționăm în așa fel încât să ajungem la comuniunea cu Dumnezeu și la contemplarea lucrurilor invizibile și suprasensibile, pentru a găsi o viață binecuvântată cu Dumnezeu, împreună cu prietenii și favoriții lui Dumnezeu. Aceștia sunt genul de oameni pe care Celsus îi compară „cu lânarii, croitorii și țesătorii care lucrează în case particulare" - cu toți acești „oameni foarte întunecați ai lumii". Ei, în opinia sa, sunt cei care îi îndrumă pe copii spre tot ce este rău, în special tinerii și tinerele, determinându-i să-și părăsească tatăl și învățătorii și să-i urmeze. Dar cel puțin Celsus ne-ar fi arătat acel tată sau învățători înțelepți care ne învață în tot ce este cinstit, de la care i-am îndepărtat pe copii și pe femei! Să compare Celsus ceea ce au învățat de la noi copiii și femeile care au acceptat învățătura noastră cu ceea ce li s-a spus înainte și apoi să ne dovedească că ceea ce li s-a spus înainte era mai bun decât învățătura noastră! Celsus trebuie să răspundă și cum am fi putut smulge de la copii și femei acele adevăruri bune și foarte prețuite sădite în inimile lor și să le îndreptăm atenția către păreri rele? Dar cu siguranță nu va putea niciodată să ne aducă ceva de acest fel (rău). Căci le

cerem chiar și acestor femei să evite nerușinarea, relațiile criminale cu concubinii lor; încercăm să le smulgem de la pasiunea nerezonabilă pentru spectacole teatrale, dans, magie; De asemenea, îi îndreptăm pe băieții care abia au ajuns la vârsta adultă și care au manifestat deja o înclinație spre plăcerile senzuale pe calea abstinenței și a modestiei, încercând să le insuflăm nu numai cât de rușinoasă este curvia în sine, ci și ce pericol amenință sufletul celui rău, ce pedeapsă îl așteaptă, ce suferințe trebuie să îndure.

LVII. Și cine sunt acești învățători pe care Celsus îi ia sub protecția sa și care, după cum spune el, îi învață pe cei mai buni, în timp ce noi îi numim „guralivi și nebuni”? Poate că el îi consideră pe învățătorii buni și liniștiți tocmai aceia care invită femeile la superstiții și spectacole murdare; poate că, în ochii lui, aceștia sunt oamenii sensibili, sensibili, care îi conduc și îi trag pe tineri la toate aceste acte indecente, pe care le comit peste tot, după cum știm cu siguranță? Noi, din partea noastră, depunem toate eforturile pentru a-i determina pe oamenii educați filosofic să accepte religia noastră și pentru a-i convinge de sublimitatea și puritatea credinței noastre. Celsus, însă, trece sub tăcere că facem acest lucru; el subliniază doar faptul că ne adresăm apelul doar oamenilor simpli. Însă în acest caz vom obiecta împotriva lui Celsus: dacă ai obiecta împotriva noastră în sensul că ademenim oameni care s-au dedicat deja studiului filosofiei și și-au hrănit spiritul cu acesta, atunci și în acest caz, desigur, nu ai spune adevărul, dar totuși discursul tău ar avea o anumită nuanță de persuasiune. Dar, din moment ce spui că îi abatem pe băieții care vin la noi de la bunii lor profesori, atunci trebuie să ne arăți alți profesori (buni) care ar fi astfel, în afară de profesorii de filosofie sau în afară de cei care transmit alte cunoștințe utile. Dar Celsus, desigur, nu va putea îndeplini această cerință. Atunci: promitem - și acest lucru este deschis, fără nicio ascundere - fericirea celor care trăiesc după legea lui Dumnezeu (κατά τόν τού θεού λόγον), care îndreaptă totul către El, care fac totul, orice ar face în orice moment, fac totul cu un astfel de gând că Dumnezeu le este martor. Sunt toate acestea într-adevăr instrucțiunile „culegătorilor de lână, croitorilor, țesătorilor, oamenilor ignoranți și nepoliticoși”? Dar, bineînțeles, nici asta nu este în stare să demonstreze.

LVIII. Cei care la Celsus seamănă cu „fărătorii de lână de acasă” sunt ca „croitorii, țesătorii, oamenii needucați și nepoliticoși, care, cum s-ar spune, nici măcar nu-și deschid gura în prezența tatălui și a profesorilor lor și nu sunt capabili să explice binele copiilor”. Referitor la acest punct al obiecției lui Celsus, îi vom pune această întrebare: Pe cine numești, dragul meu prieten, tată și pe cine profesor? Dacă cel care iubește virtutea se îndepărtează de rău și se străduiește spre ce e mai bine, atunci ascultă: nu ne temem deloc să comunicăm învățătura noastră copiilor în prezența unor astfel de oameni, având încrederea că un astfel de judecător nu va face decât să ne aprobe. Dar tăcem în fața unui tată ostil virtuții și onestității, în fața profesorilor care predică o cunoaștere contrară bunului simț. Și acest lucru cu greu ni se poate reproșa, iar dacă o faci, este nedrept. Tu însuți nu vei dezvălui secretele filosofiei tinerilor și copiilor în prezența unor părinți răi care consideră filosofia o ocupație zadarnică și inutilă și vei dori ca copiii pe care îi aduci să studieze filosofia să se separe de părinții lor nepotriviți; Vei căuta un moment oportun când instrucțiunile tale filozofice pot pătrunde în inimile tinerilor. Același lucru îl voi spune și despre profesori. Dacă încercăm să-i ținem pe tineri departe de astfel de profesori care îi învață comedii nerușinate, iamburi imorale sau alte lucruri de același fel,

care nu servesc drept sursă de aspirații nobile pentru profesorii înșiși și nu fac decât să le facă rău elevilor (căci nici elevii, ascultând astfel de versuri, nu pot păstra o dispoziție filozofică, nici profesorii nu pot explica într-un astfel de caz versurile în așa fel încât tinerii să poată beneficia), atunci cu siguranță nu ne este rușine să recunoaștem astfel de acțiuni. Dacă îmi arăți învățători care îi conduc pe ascultătorii lor spre înțelepciune și îi instruiesc în ea, atunci nu voi distrage în niciun caz tinerii de la ei, ci voi încerca chiar să mă asigur că tinerii, după pregătirea preliminară pe care au primit-o studiind științele generale și filosofia, pot ajunge la starea glorioasă și sublimă a elocvenței creștine (μεγαλοφωνίας), inaccesibilă majorității maselor, sub forma acelor întrebări cele mai înalte și mai importante care, în fiecare caz în parte, mărturisesc și dezvăluie existența unei discuții filosofice despre ele între profeții lui Dumnezeu și Apostolii lui Isus (Hristos).

LIX. Atunci însuși Celsus pare să recunoască faptul că a fost prea dur în acuzațiile sale împotriva noastră și, prin urmare, ca și cum s-ar justifica, își construiește raționamentul ulterior în acest fel. „Dacă am vorbit oarecum aspru”, spune el, „a fost doar în măsura în care adevărul m-a obligat să fac asta. De aceasta oricine se poate convinge din următoarele: (învățătorii voștri), care invită la diferite feluri de sacramente (τελετάς), strigă tare aceasta: numai cel care are mâinile curate și este înțelept în cuvinte; în timp ce alții (le repetă): numai cel care este curat de orice faptă rea, care nu este conștient de niciun păcat în sufletul său, care a dus o viață bună și dreaptă (să vină)! Și toate acestea sunt proclamate de cei care, în același timp, disprețuiesc curățirea de păcate. Dar să auzim ce fel de oameni invită creștinii la glorificarea sacramentelor lor! Împărăția lui Dumnezeu, spun ei, este pregătită pentru păcătoși, proști, copii, într-un cuvânt, pentru toți cei nefericiți. Și cine sunt acești oameni pe care îi numiți păcătoși? Sunt diverși oameni necredincioși, hoți, distrugători de ziduri, otrăvitori, oameni sacrilegi, profanatori de morminte! Într-un cuvânt, oameni pe care doar o căpetenie de bandiți i-ar putea chema în banda sa! La aceasta noi răspuns. Cu totul altceva este să-i chemi pe cei bolnavi cu sufletul la vindecare și cu totul altceva să-i chemi pe cei sănătoși la cunoașterea și contemplarea lucrurilor divine. Înțelegem foarte bine această diferență și, de aceea, încercăm să-i convingem pe oameni să se perfecționeze dinainte; îi convingem pe păcătoși să asculte de învățătorii care încearcă să-i îndepărteze de păcate și pe oamenii nebuni să-i asculte de cei care vor să-i înțeleaptă, precum și pe copii, pentru ca aceștia să poată atinge perfecțiunea spirituală și, în general, îi convingem pe toți cei nefericiți să-și creeze fericirea sau, mai precis, să tindă spre fericire. Și dacă vedem că astfel de oameni ascultă de îndemnurile noastre, se convertesc și, pe cât pot, devin mai buni, atunci numai îi inițiem în tainele noastre (τελετάς). Căci predicăm înțelepciunea printre cei desăvârșiți .

LX. Întrucât învățăm că înțelepciunea nu va intra într-un suflet rău și nu va locui într-un trup înrobit păcatului, spunem: cine are mâini curate și, prin urmare, ridică mâini curate către Dumnezeu, care astfel are deja contact cu tot ceea ce este sublim și ceresc și poate striga: Jertfa mâinilor mele este ca jertfa de seară - numai un astfel de om ar trebui să vină la noi! Și cine este înțelept în vorbire, deoarece meditează la legea Lui zi și noapte , iar simțurile sale sunt obișnuite prin obișnuință să deosebească binele de rău - nu va mai fi în dificultate să se apropie de hrana solidă, spirituală, corespunzătoare nevoilor celor care sunt, ca să spunem așa, luptători pentru evlavie și orice virtute. Și întrucât harul lui

Dumnezeu este cu toți cei care cu o dragoste curată și neclintită Îl slujesc pe Cel ce ne-a spus doctrina nemuririi și ne-a arătat calea către ea, spunem: cine este curat nu numai de orice acuzație gravă, ci și de păcatele considerate neînsemnate, să îndrăznească să se apropie de inițierea în tainele unei vieți pioase, în conformitate cu preceptele lui Isus (μυστήρια τής κατά 'Ιησούν θεοσεβείας), tainele pregătite numai pentru sfinți și cei pioși. Inițiat în taine, spre care indică Celsus, spune: cine în sufletul său nu este conștient de niciun păcat, să vină la noi; misteriologul lui Dumnezeu, după duhul învățăturii lui Isus, dimpotrivă, le spune oamenilor cu sufletul purificat: cine nu a fost conștient de prezența păcatului în sufletul său de mult timp, mai ales din momentul în care a simțit puterea vindecătoare și mântuitoare a credinței noastre, să ia aminte la învățătura pe care Isus a revelat-o în privat ucenicilor săi apropiați. Evident, Celsus îi plasează pe vestitorii misterelor dintre greci deasupra predicatorilor învățăturii lui Iisus, fără să observe că una e să-i chemi pe păcătoși la mântuire și cu totul alta să-i introduci în cele mai secrete mistere pe oameni aflați la cel mai înalt nivel de puritate.

LXI. Așadar, la sacramente (έπί μυστήρια) și la participarea la înțelepciunea tainică a celor ascunse, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veci spre slava drepților Săi, nu numim nici ticăloși, nici hoți, nici distrugători de ziduri, nici otrăvitori, nici sacrilegi, nici profanatori de morminte, nici vreunul dintre acei oameni pe care Celsus, cu arta sa, i-a putut enumera și mulți alții. Îi numim pe toți acești oameni doar pentru vindecare. Căci credința noastră divină conține, pe de o parte, un mijloc care poate da vindecare chiar și bolnavilor, așa cum se spune în Scriptură: Nu cei sănătoși au nevoie de doctor, ci bolnavii; pe de altă parte, are și un astfel de mijloc încât harul, dat nouă în Hristos Iisus mai înainte de veci și descoperit acum prin arătarea Mântuitorului nostru Iisus Hristos, dă oamenilor curați cu sufletul și trupul, care este descoperit fiecăruia dintre cei desăvârșiți și le luminează mintea, astfel încât să poată ajunge la o cunoaștere adevărată și nefalsă a lucrurilor. Din dorința de a spori puterea și semnificația acuzațiilor aduse împotriva noastră, Celsus, enumerând diversele gunoaie (dintre) oameni, inserează observația: „Și ce alți oameni ar aduna un tâlhar în jurul său dacă ar plănui să formeze o bandă de tâlhari?” Iar la aceasta vom răspunde astfel. Liderul unei bande de tâlhari se va îndrepta cu siguranță către astfel de oameni pentru a profita de corupția lor împotriva oamenilor pe care dorește să-i omoare și să-i jefuiască. Dar dacă un creștin cheamă la sine aceiași oameni ca și tâlharul, o face cu o cu totul altă intenție; o face pentru a le lega rănile cu învățătura sa, pentru a turna în sufletul, înfierbântat de ardoarea patimilor, leacurile oferite de credință, precum vinul, untdelemnul și alte mijloace folosite în arta medicală.

LXII. Dar când căutăm să-i îndreptăm spre convertire pe cei care duc o viață rea, atât prin cuvânt, cât și prin scrisoare, când îi chemăm la pocăință și la îndreptarea sufletelor lor, Celsus ridiculizează chiar și aceste acțiuni ale noastre; conform înțelegerii sale, se pare că învățăm că „Dumnezeu a fost trimis numai pentru păcătoși”. În acest caz, Celsus acționează exact ca și cum i-ar acuza pe cei care spun că un rege filantrop a trimis un medic în oraș de dragul bolnavilor care se aflau acolo. Dumnezeu Cuvântul, desigur, ca medic, este trimis pentru păcătoși, dar este un învățător al tainei divine pentru cei care sunt deja curați și nu mai păcătuiesc. Însă Celsus nu este capabil să înțeleagă această diferență, deoarece nu a vrut să reflecteze nici măcar puțin temeinic și, prin urmare, continuă spunând: „De ce atunci nu a fost El (Isusul tău) trimis la cei care nu au păcat în

ei înșiși? Nu rezultă atunci că starea fără păcat este într-un fel rea?" Răspundem: dacă Celsus îi include printre cei fără păcat pe cei care nu mai păcătuiesc, atunci rezultă că Isus, Mântuitorul nostru, a fost trimis și el pentru aceștia, dar nu ca medic. Dar dacă leagă de cuvântul „fără păcat" conceptul de oameni care nici măcar nu au păcătuit niciodată (cuvintele sale, de fapt, nu se disting prin claritate și distinctie), atunci trebuie să spunem că este imposibil să ne imaginăm o astfel de persoană care în acest sens nu ar avea niciun păcat în spate. Putem spune acest lucru doar excluzându-l pe omul conceput (νοουμενού) în Isus, care nu a comis niciun păcat. Celsus comite și el o calomnie atunci când ne atribuie următoarele cuvinte: „Omul nedrept va fi acceptat de Dumnezeu, dacă se smerește, dar omul drept nu va fi acceptat, chiar dacă cu toate virtuțile sale..." „și-a ridicat privirea către Dumnezeu chiar de la început." Dar, conform învățăturii noastre, este imposibil ca un om să posede virtute de la început și, rămânând ferm în ea, să-și ridice privirea către Dumnezeu. Căci era necesar ca păcatul să-și aibă puterea în oameni de la început, așa cum mărturisește și Pavel: când a venit porunca, păcatul a înviat, și eu am murit . În general, nu învățăm că un păcătos se poate smeri până la a fi acceptat de Dumnezeu; nu, spunem: dacă un om își condamnă viața anterioară dinainte și se smerește în propria conștiință, se smerește și în viitor se va gândi să-și împodobească sufletul cu virtuți, atunci numai Dumnezeu îl va accepta.

LXIII. Celsus nu înțelege sensul cuvintelor: „ Cel ce se înalță pe sine va fi smerit" ; întrucât nu cunoaște învățătura lui Platon, care spunea: „Un om bun și cinstit își umblă calea cu modestie și cuviință", este firesc să nu înțeleagă sensul următoarelor noastre ziceri: „ Smeriți-vă, așadar, sub mâna cea tare a lui Dumnezeu, ca El să vă înalțe la vremea potrivită". De aceea spune Celsus: „Chiar și judecătorii care își îndeplinesc cu credință îndatoririle judecătorești nu pot suporta să-l vadă pe acuzat plângând și văitându-se; aceasta pentru că în sentința lor nu vor fi forțați să fie călăuziți mai mult de milă decât de adevăr. Dar Dumnezeul vostru, în executarea judecății Sale, acordă atenție nu adevărului, ci lingușirii. Dar ce lingușire, ce expresie de gemere poate fi văzută în Sfânta Scriptură, din moment ce păcătosul, în rugăciunea sa către Dumnezeu, se exprimă: „Dar eu mi-am mărturisit păcatul înaintea Ta și nu mi-am ascuns nelegiuirea; am zis: «Îmi mărturisesc fărădelegile Domnului »" și așa mai departe? Și poate Celsus dovedi că o astfel de mărturisire a păcătoșilor, combinată cu rugăciunea și smerenia de sine înaintea lui Dumnezeu, nu duce la îndreptare? Orbit de zelul său pasional de a ne calomnia, Celsus cade în contradicție cu propriile sale cuvinte: pe de o parte, vrea să cunoască un om fără păcat și drept care, încrezător în virtutea sa, își poate fixa privirea asupra lui Dumnezeu de la început; pe de altă parte, nu mai acordă importanță acestei poziții a sa în cazul în care, conform Scripturii, ne întrebăm: Ce este omul, ca să fie curat și ca cel născut din femeie să fie drept ? Celsus însuși pare să fie de acord cu această (ultimă) poziție atunci când spune: „În orice caz, este incontestabil adevărat că neamul uman are prin natura sa o înclinație spre păcat". După ce a adus apoi în discuție expresia că chemarea Evangheliei nu se extinde la toți, el remarcă în același timp: „Nu era oare necesar, ca să spunem simplu, să-i chemăm pe toți, din moment ce toți sunt păcătoși?" Am adus deja în discuție cuvintele lui Isus de mai sus: Veniți la Mine, toți cei trudiți și împovărați, și Eu vă voi da odihnă. Astfel, toți oamenii care suferă și sunt posedați de această înclinație spre păcat sunt chemați la odihna lui Dumnezeu pe care le-o promite învățătura noastră. Căci El Și-a trimis cuvântul, i-a vindecat și i-a izbăvit de pieirea lor .

LXIV. Apoi Celsus întreabă: „De ce se acordă atunci păcătoșilor o oarecare preferință?” El pune și alte întrebări similare. La astfel de obiecții îi răspundem: în orice caz, un om păcătos nu este preferat unuia fără păcat, dar uneori se întâmplă ca un păcătos, mișcat de conștiința păcătoșeniei sale și, prin urmare, aflat într-o stare de pocăință, smerit în fața păcatelor sale, să fie preferat unui om care, în comparație cu el, pare mai puțin păcătos și el însuși nu numai că nu-și recunoaște păcătoșenia, ci, dimpotrivă, se înalță și este mândru de meritele sale, cu care, în opinia sa, este împodobit. Dreptatea acestei poziții poate fi verificată de oricine, fără prejudecăți, se întoarce la Evanghelii și citește aici parabola vameșului și a fariseului. Primul a spus: Fii milostiv mie, păcătosului; iar al doilea, cu o mândră aroganță, s-a lăudat pe sine și a strigat: Îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni, tâlhari, nedrepți, adulterini sau chiar ca acest vameș. Și Iisus și-a exprimat această opinie despre rugăciunea amândurora. Omul acesta s-a coborât acasă neprihănit, mai degrabă decât celălalt: căci oricine se înalță pe sine va fi smerit, dar cine se smerește pe sine va fi înălțat . Așadar, nu suntem deloc vinovați de blasfemie împotriva lui Dumnezeu și nu mințim când învățăm că nu există om care să nu-și recunoască propria neînsemnătate în comparație cu măreția lui Dumnezeu și că trebuie să-I cerem neîncetat lui Dumnezeu ceea ce ne lipsește firii, deoarece numai El ne poate da tot ceea ce nu avem.

LXV. Celsus își imaginează că „ne-am adresat păcătoșilor cu astfel de îndemnuri cu intenția de a-i converti, deoarece nu am putut dobândi niciun om cu adevărat util și drept și, prin urmare, am deschis ușile (bisericii) celor mai răi și dezgustați oameni”. Dar dacă comunitatea noastră (άθροισμα) este considerată fără prejudecăți și fără un scop preconceput, atunci se va găsi în ea o parte dintre aceștia (membri) care înainte de convertirea lor nu trăiau atât de păcătos, și chiar mai mulți decât oamenii care anterior duceau o viață rea. Căci este destul de natural ca oamenii cu o conștiință sensibilă să dorească să ducă la bun sfârșit predicarea răsplătirilor pregătite de Dumnezeu pentru oamenii buni. Prin urmare, ei sunt mai înclinați să-și arate credința decât cei care au dus o viață complet rea. Aceștia din urmă sunt împiedicați de conștiința lor coruptă să admită un singur gând, acela că vor fi supuși pedepsei de către Judecătorul tuturor și vor suferi chinuri, în funcție de gradul de vinovăție al lor în astfel de crime, conform justei hotărâri a Judecătorului tuturor. Uneori însă, chiar și oamenii complet vicioși sunt înclinați să creadă în doctrina justiției punitive în speranța de a primi iertare prin pocăință; dar chiar și pentru ei este dificil să facă acest lucru, deoarece s-au obișnuit cu păcatul, ca și cum ar fi cufundați într-o viață vicioasă, și numai cu mare efort este posibil să se elibereze de el și să înceapă o viață corectă și rațională. Celsus știa și el acest lucru, cel puțin pe neașteptate, găsim la el astfel de expresii: „Este bine cunoscut de toată lumea că astfel de oameni care au transformat deja înclinația naturală spre păcat într-un obicei devin complet incapabili de îmbunătățire, chiar și în cazul în care experimentează frica de pedeapsă și speranța de convertire; căci o schimbare completă a naturii cuiva este o chestiune extrem de dificilă. Numai cei complet fără păcat devin participanți la o viață mai bună.”

LXVI. Și aici, în opinia mea, Celsus greșește atunci când afirmă că „oamenii care sunt înclinați în mod natural spre păcat și care se obișnuiesc cu el sunt absolut incapabili de

îmbunătățire, nici măcar prin pedeapsă". Deși este adevărat că toți oamenii sunt înclinați în mod natural spre păcat și că unii nu sunt doar înclinați să păcătuiască, ci păcătuiesc și din obișnuință, totuși nu toți oamenii sunt absolut incapabili de schimbare. Căci nu numai fiecare școală de filosofie, ci și Revelația Divină poate indica exemple de persoane care au suferit o schimbare atât de mare și vizibilă încât pot fi considerate modele ale celei mai bune vieți. Astfel de cazuri s-au întâmplat în vremurile eroice cu Hercule și Ulise, iar în vremuri mai recente cu Socrate și în perioada cea mai modernă cu Musonius. Prin urmare, nu suntem singurii care spunem că Celsus greșește atunci când spune: „Este clar pentru toată lumea că cei care au transformat înclinația naturală spre păcat într-un obicei nu pot fi convertiți la mai bine de către nimeni, nici măcar prin pedeapsă". Nici măcar toți filosofii adevărați nu sunt de acord cu Celsus, deoarece nu neagă posibilitatea de a converti oamenii la virtute. Chiar dacă admitem că Celsus nu a exprimat suficient de clar ceea ce dorea, trebuie totuși să recunoaștem că poziția sa este incorectă, cu toată atitudinea indulgentă față de sensul cuvintelor sale. Iar aceste cuvinte sunt următoarele: „Pe oamenii care transformă înclinația spre păcat într-un obicei, nimeni nu-i poate converti sau corecta complet, nici măcar prin pedeapsă." Am prezentat anterior, pe cât ne-a fost posibil, o înțelegere a sensului în sine conținut în aceste cuvinte.

LXVII. Poate că a vrut doar să transmită prin aceste cuvinte ideea că, chiar și prin pedepse, este absolut imposibil să-i corrigi pe acei oameni care sunt atrași de anumite crime nu numai prin natură, ci și prin obicei, și mai ales de crimele comise de cei mai notorii ticăloși? Dar această idee este, de asemenea, falsă, așa cum pot arăta exemplele din viața unor filozofi. Așadar, nu este posibil să-l luăm în considerare pe cel mai depravat om care se supune unui stăpân care îi poruncește să meargă într-o casă cu reputație proastă și să îndeplinească acolo capriciile oricui dorește? Și totuși, acest lucru se spune despre Phaedrus. Cine nu ar numi, de asemenea, un ticălos complet pe un om care, însoțit de un flautist (αὐλητρίδος) și de tovarăși sălbatici într-o petrecere, a dat buzna în școala venerabilului Xenocrate și acolo l-a batjocorit pe acest om într-un moment în care ceilalți tovarăși ai săi îl ascultau cu cea mai mare uimire? Și totuși, rațiunea acestor oameni a putut produce o astfel de schimbare încât amândoi au putut face progrese enorme în filosofie. Unul dintre ei a fost chiar onorat de Platon să relateze discursul lui Socrate despre nemurirea sufletului și să povestească despre tăria spiritului său în închisoare, cu care nu se temea nici măcar de cucută și, fără nicio teamă, într-o stare de spirit complet calmă, exprima atât de multe gânduri sublime despre probleme atât de importante și profunde, încât chiar și acei oameni care i-au dedicat întreaga atenție și nu au fost distrași de nicio grijă cu greu l-au putut urma. Iar Polemon, care și-a schimbat fosta viață destrăbălată pentru cel mai abstinent mod de viață, a devenit chiar succesorul lui Xenocrate în școală - acel Xenocrate care este faimos pentru seriozitatea sa sublimă. Așadar, Celsus greșește când afirmă că „oamenii care și-au transformat înclinația naturală spre păcat într-un obicei nu s-ar putea îmbunătăți niciodată, nici măcar prin pedepse".

LXVIII. Și nu este deloc surprinzător că învățăturile filozofice, exprimate armonios, consonant și elocvent, au avut o influență atât de irezistibilă în convertirea oamenilor menționați mai sus, care duceau în principal o viață rea. Dar când vedem că predicarea (λόγους) acestor oameni simpli și needucați, așa cum îi exprimă Celsus, a avut un efect atât de irezistibil (asupra ascultătorilor) încât a indicat prezența în ei, cum s-ar spune, a

unei puteri magice speciale și misterioase (ἐπωδάς δυνάμεως πεπληρωμένους), când vedem că prin acești predicatori oamenii în mulțimi întregi s-au repezit de la desfrâu la o viață castă, de la impietate la dreptate, când vedem că oamenii lași și slabi de inimă au fost transformați prin ei în oameni cu un caracter curajos și statornic, atât de mult încât, din cauza iubirii credinței pe care o primiseră, au început să considere chiar și moartea ca pe un nimic: atunci nu avem o temelie solidă și toate datele pentru aceasta, ca să ne minunăm de puterea care era în cuvintele lor? Căci cuvântul oamenilor care au început primii să predice Evanghelia și să întemeieze bisericile lui Dumnezeu prin sudoarea frunților lor a început să influențeze oamenii, dar nicidecum prin mijloacele folosite de adepții lui Platon sau de alți filozofi, care, ca oameni, nu puteau face nimic mai presus de puterile lor omenești. Însă dovezile la care au recurs Apostolii le-au fost date de Dumnezeu, pline de Duh și putere și, prin urmare, au putut avea un efect asupra inimilor (oamenilor). Iată și motivul pentru care cuvintele lor, sau mai degrabă cuvântul lui Dumnezeu, a primit o răspândire atât de rapidă și rapidă; căci prin ei, de fapt, Dumnezeu i-a convertit pe mulți care, fiind înclinați din fire spre păcat, a transformat această înclinație într-un obicei, iar acest cuvânt i-a format, i-a transformat și i-a convertit la voința lui Dumnezeu chiar și pe cei pe care nimeni nu i-a putut îmbunătăți, nici măcar prin pedepse.

LXIX. Ceea ce spune Celsus în continuare este în conformitate cu întreaga concepție despre lume a lui Celsus. „Schimbarea naturii, afirmă el, este o chestiune extrem de dificilă". Însă pentru noi, știm că toate sufletele raționale sunt de o singură natură (μίαν φύσιν) și învățăm că niciunul dintre ele nu a fost rău când a ieșit din mâinile Creatorului tuturor lucrurilor, ci că multe (suflete) prin educație, prin exemplu, prin vorbire rea, au devenit atât de rele încât păcatul a devenit în ele, ca să spunem așa, o altă natură. Prin urmare, credem că nu numai că nu este imposibil, dar nicidecum dificil pentru Cuvântul Divin să schimbe această corupție, care, ca să spunem așa, a devenit în ele, ca să spunem așa, o a doua natură, dacă cineva își va asimila acest adevăr că este necesar să credem în Dumnezeul tuturor și să facem totul cu intenția de a-I fi pe plac Aceluia, în Care, după cum spune poetul:

Cei răi și cei nobili sunt la fel de onorați,

Şi

Leneșul și cel care face multe au o soartă inegală.

Dacă o astfel de schimbare este dificilă pentru unii, motivul rezidă în propria lor voință, care refuză să recunoască adevărul că Dumnezeu Atotputernicul va judeca cu toată severitatea dreptății Sale pe fiecare în tot ceea ce a făcut în timpul vieții sale. La urma urmei, în îndeplinirea unor fapte foarte dificile sau - ca să spunem hiperbolic - aproape imposibile, voința bună, împreună cu practica, nu este de mică importanță.

Căci dacă un om ar fi cuprins de o dorință puternică, ar putea, prin practică și sârguință, să dobândească, de exemplu, arta de a merge de-a lungul unei frânghii înalte dintr-o parte în alta a teatrului și de a căra greutăți și mai mari și mai grele. Este oare într-adevăr

imposibil, chiar și cu bunăvoință, să te eliberezi de impietatea anterioară, oricare ar fi fost ea, și să începi o viață virtuoasă? Mă întreb chiar: nu este oare onoarea Celui care a adus în existență o ființă rațională mai insultată decât onoarea creației în sine, dacă afirmăm că Dumnezeu i-a dat omului capacitatea de a face lucruri atât de dificile și, în plus, complet inutile, ci, dimpotrivă, l-a lipsit de puterea de a-și controla propria voință și de a atinge fericirea? Dar aceste argumente, îndreptate împotriva propoziției lui Celsus, că „o schimbare completă a naturii este un lucru extrem de dificil", sunt suficiente.

Mai departe, Celsus spune că „cei fără păcat sunt participanți la o viață mai bună". Dar nu indică clar pe cine numește fără păcat - pe cei care erau așa la început sau pe cei care au devenit așa după convertirea lor. Totuși, nu poate exista cineva care să fie fără păcat la început; iar cei care devin fără păcat după convertirea lor și după acceptarea învățăturii mântuitoare, chiar și aceștia sunt puțini. Și ei primesc credința în momentul în care nu sunt încă fără păcat. În general, în afară de credința noastră - credința perfectă, niciun om nu poate fi liber de păcat.

LXX. Apoi, Celsus, prin obiecție, se referă la ceea ce pare a fi expresia noastră obișnuită: „Dumnezeu poate face totul". Dar el nu știe ce se înțelege prin aceste cuvinte, ce trebuie înțeles prin cuvântul „totul" și cum trebuie înțeles cuvântul „poate". Totuși, nu este nevoie să discutăm aceste întrebări acum. Și Celsus însuși nu se oprește la pasajul citat, deși, aparent, ar putea opune unele obiecții la acesta; dar nu face acest lucru fie pentru că nu ar putea da un răspuns, fie, dacă ar putea, ar prevedea dinainte posibilitatea de a respinge aceste obiecții. În orice caz, noi învățăm că „Dumnezeu poate face totul", ceea ce nu este în contradicție cu conceptul de existență, bunătate și înțelepciune (a lui Dumnezeu) a lui Dumnezeu. Celsus arată că nu înțelege în ce sens se spune despre Dumnezeu că „El poate face totul", deoarece adaugă această expresie: „Dumnezeu nu va voi niciodată nimic nedrept". Prin această expresie suplimentară, Celsus transmite ideea că Dumnezeu poate face ceva nedrept, dar nu îl dorește. Doctrina noastră, dimpotrivă, spune: așa cum lucrurile care sunt dulci prin însăși natura lor, prin această proprietate naturală a lor, pot face alte lucruri dulci, dar nu le pot face amare, deoarece o astfel de acțiune ar fi contrară esenței lor, și așa cum tocmai acele lucruri care prin luminozitatea lor sunt destinate să dea lumină nu pot fi sursa întunericului: tot așa Dumnezeu nu poate face nimic nedrept. Capacitatea de a face lucruri nedrepte nu este compatibilă nici cu Divinitatea Sa, nici cu omnipotența Sa, care Îi este inerentă prin Divinitatea Sa. Dacă unele dintre creaturi pot păcătui printr-o înclinație naturală spre păcat, aceasta se datorează faptului că nu există nimic în natura lor care ar exclude în ele însăși posibilitatea de a face lucruri nedrepte.

LXXI. Ceea ce este cel mult credința celor simpli și nu este luată în considerare de toți creștinii iluminați este, conform lui Celsus, doctrina noastră comună, și anume că „Dumnezeu, asemenea oamenilor care nu pot rezista strigătelor lor, își dăruiește harul asupra acelor păcătoși care reușesc să-L miște la compasiune prin lacrimile lor, în timp ce îi îndepărtează pe cei pioși de El, pentru că aceștia nu vor suferi nimic de genul acesta. Și aceasta", adaugă el, „este un act de cea mai mare nedreptate". Conform doctrinei noastre, Dumnezeu nu acceptă niciun păcătos care nu se întoarce mai întâi la virtute și nici nu respinge pe cineva care este pe calea dreptății; nici nu învățăm că Dumnezeu acceptă și

are milă (acordăm acestui cuvânt sensul cel mai general și obișnuit) de cei care caută să-I stârnească compasiunea față de ei înșiși doar prin gemete și suspine. Însă, dimpotrivă, conform învățăturii noastre, oamenii care se condamnă aspru pentru păcatele lor, se consideră pierduți din cauza păcatelor lor și, prin urmare, plâng și gem și dau dovezi suficiente ale unei convertiri reale și autentice - astfel de oameni sunt acceptați de Dumnezeu, având în vedere căința lor penitențială pentru viața ticăloasă pe care au dus-o înainte de convertire. Căci virtutea, intrând în sufletele lor și alungând păcatul care domnea odinioară acolo, transformă viața anterioară în uitare. Dacă sufletul nu a devenit încă cu adevărat virtuos, ci a avansat deja pe calea îmbunătățirii, atunci chiar și acest proces, dacă începe, este suficient pentru a alunga puterea răutății și a o slăbi într-o asemenea măsură încât însăși prezența sa nu se mai găsește lângă suflet.

LXXII. Apoi, ca și cum ar fi în numele învățătorului credinței noastre, Celsus spune: „Înțelepții nu ne vor asculta; înțelepciunea lor îi ține pe loc și îi duce în rătăcire". Răspundem: Dacă înțelepciunea este cunoașterea lucrurilor divine și omenești și a cauzelor lor primordiale sau, așa cum o definesc Sfintele Scripturi, înălțarea puterii lui Dumnezeu și revărsarea pură a gloriei Creatorului Atotputernic, reflexia luminii veșnice, oglinda neatinsă a măreției lui Dumnezeu și chipul bunătății Sale, atunci niciun om cu adevărat înțelept nu se va da înapoi să asculte învățăturile unui creștin care îi învață despre tainele credinței sale; iar filosofia nu-i va servi în acest caz drept obstacol și nu-l va duce în rătăcire. Căci nu adevărata înțelepciune, ci ignoranța duce la eroare; nimic în lume nu este atât de stabil ca cunoașterea și adevărul, aceste două fiice ale înțelepciunii. Totuși, dacă tu, în opoziție și în contradicție cu conceptul de înțelepciune, înțelegi prin înțelept un om care poate face ca fiecare opinie favorită să fie complet acceptabilă, împreună cu temeinicia ei ostentativă, atunci trebuie să recunoaștem că un înțelept de mărimea ta se va îndepărta cu adevărat de învățătura divină, confuz de toate aceste probabilități și sofisme și încurcat peste tot în ele. Conform învățăturii noastre, înțelepciunea nu constă în cunoașterea unui singur truc, ci cunoașterea vicleniei (dacă îmi permiteți să spun așa) este caracteristică celor care propovăduiesc minciuni și se înșeală singuri cu toate aceste rațiuni iluzorii; de aceea eu, din partea mea, aș numi o astfel de cunoaștere mai degrabă ignoranță decât înțelepciune.

LXXIII. După aceasta, adversarul nostru intră din nou într-o ceartă cu predicatorul creștinismului și îi reproșează că „practică lucruri ridicole", deși nu numește aceste lucruri ridicole și nu le supune discuțiilor ca atare. „Niciun om înțelept", își continuă el cearta, „nu le-a acceptat învățătura; însăși mulțimea adepților lor îi îngrozește". Dar a spune aceasta înseamnă a afirma că niciun om înțelept nu a respectat vreodată, de exemplu, legile lui Solon, Lycurg, Zaleuc sau ale oricărui alt legislator, pur și simplu pentru că exista un număr enorm de oameni simpli și needucați care urmau aceste legi; afirmația sa va fi și mai ciudată dacă prin om înțelept înțelegem pe cel care a devenit așa printr-o viață petrecută în virtute (τόν κατ' άρετήν ποιόν). Și acei legislatori și-au dat legile pentru a se potrivi nevoilor claselor inferioare ale poporului, deoarece în acest caz au găsit legile utile pentru a ține poporul în anumite limite; Exact în același fel, Dumnezeu, după ce a dat legi prin Isus tuturor oamenilor de pe întreg pământul, obține ascultare de la oamenii care sunt cel mai puțin capabili de aceasta, deoarece numai așa pot fi conduși la o (viață) mai bună. De aceea, Dumnezeu, care știa bine acest lucru, i s-a

adresat lui Moise cu cuvintele pe care le-am citat deja: M-au provocat la mânie cu cei ce nu sunt Dumnezeu, M-au provocat la mânie cu deșertăciunile lor; și îi voi provoca la mânie cu cei ce nu sunt un neam, ci îi voi provoca cu un neam fără minte . Și Pavel știa acest lucru și de aceea a spus: Dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii ca să-i facă de rușine pe cei înțelepți. El vorbește despre înțelepți în sensul obișnuit al cuvântului și prin ei se referă la cei care, deși aparent au făcut mari progrese în cunoaștere, s-au îndepărtat de Dumnezeu și au devenit slujitori ai politeismului și, numindu-se înțelepți, au înnebunit și au schimbat slava Dumnezeului nestricăcios într-o imagine similară omului stricăcios, păsărilor, animalelor cu patru picioare și reptilelor .

LXXIV. Celsus îl acuză și pe învățătorul nostru că „îi caută pe nebuni". Dar eu aș spune la aceasta: Pe cine numiți nebun? Dacă trebuie să vorbim strict, fiecare om rău este deja nebun. Dacă atunci prin nebun înțelegeți răi (oameni), atunci cum încercați voi înșivă, când chemați oamenii la filosofie, să-i câștigați pe cei răi sau pe cei educați? Desigur, pe cei needucați, pentru că cei educați au devenit anterior filozofi; prin urmare, pe cei răi. Dar dacă îi câștigați pe cei răi, înseamnă asta oameni iraționali? Dacă da, atunci încercați să atrageți întreaga mulțime (de oameni iraționali) la filosofie; într-un cuvânt, îi căutați pe nebuni (adepți). Și eu, poate, caut același fel de nebuni, dar în acest caz sunt deja ca un doctor care, din dragostea sa pentru umanitate, caută bolnavii pentru a-i vindeca, pentru a le reda puterile. Dar dacă prin nebuni îi înțelegeți pe cei în sensul propriu, adică pe cei cu facultăți mintale slabe, atunci și în acest caz vă voi răspunde că încerc să aduc astfel de oameni, pe cât posibil, la o stare mai bună, deși nu aș dori ca o societate creștină (άθροισμα) să fie compusă din ei. Îi caut pe cei mai inteligenți, pe cei mai capabili - pe cei care ar fi capabili să pătrundă sensul imaginilor și locurilor ascunse din lege, din profeți și din Evanghelii. Dumneavoastră, desigur, tratați aceste Scripturi însele cu dispreț, crezând că conținutul lor nu conține nimic important și este lipsit de o semnificație (specială); dar faceți aceasta numai pentru că nu le-ați examinat sensul și nu ați încercat să pătrundeți nici măcar în gândirea compilatorilor lor.

LXXV. „Un predicator al creștinismului", continuă Celsus, „este ca un om care promite să-i însănătoșească unui bolnav, dar în același timp nu dorește să fie chemat un medic, expunându-și astfel ignoranța." Și aici îmi voi permite să întreb: la ce medici te referi, de la care îi respingem pe cei simpli? Căci tu însuți cu siguranță nu vei admite presupunerea că îi pregătim pe filosofi să creadă în Evanghelie, de ce nu pot fi aceștia din urmă acei (presupuși) medici de la care, în opinia ta, îi respingem pe oamenii care sunt dornici să accepte Evanghelia. Adversarul nostru, desigur, nu va putea răspunde unde își poate găsi medicii, sau trebuie neapărat să-i caute printre acele clase de oameni simpli cărora nu le este rușine să se mulțumească cu politeismul și să creadă în tot felul de prostii nebunești, care sunt în general răspândite printre oamenii needucați. Celsus, așadar, comite o dublă eroare folosind, în zadar, exemplul unui om care distrage atenția (pe oameni) de la medicii experimentați. Și dacă îi distragem (pe adepții noștri) de la filosofia epicureană și, ca să spunem așa, de la medicii epicureeni care, conform filosofiei lui Epicur, tratează pe toți cei pe care îi induc în eroare, nu acționăm oare în acest fel în cel mai înalt grad? Căci îi eliberăm pe oameni de boala teribilă în care sunt cufundați de medicii lui Celsus, care resping Providența și inventează doctrina lor că plăcerea este bună. Chiar dacă îi distragem pe oamenii care vor să se convertească la credința noastră de la dorința lor de a

căuta ajutor medical de la diverși alți filozofi, de exemplu, de la peripatetici, care resping Providența lui Dumnezeu în relație cu noi și, în general, orice relație a Divinității cu oamenii, atunci nu suntem noi în acest caz executorii evlaviei, deoarece îi ajutăm pe oameni să accepte credința noastră, îi convingem să-L slujească pe deplin pe Dumnezeul tuturor, îi vindecăm pe cei care ne ascultă de acele răni grave care le sunt provocate de învățăturile acestor filozofi menționate anterior? Să-i împiedicăm și pe ei să se îndrepte către medicii stoici, care îl recunosc pe Dumnezeu ca fiind supus corupției și consideră esența Lui ca fiind trupească și schimbătoare, capabilă să ia diverse forme - care admit că într-o zi totul va pieri și va ajunge la distrugere și că numai Dumnezeu va rămâne: având în vedere o astfel de învățătură, nu este oare adevărat și că îi eliberăm pe oamenii care ne urmează de toate relele (indicate) și îi introducem în doctrina evlaviei, învățându-i să se alipi de Creator, să se minuneze de Tatăl doctrinei creștine, care a avut o grijă atât de iubitoare (φιλανθρωπό τατα) pentru convertirea sufletelor, pentru răspândirea doctrinei în întreaga omenire? Dacă, cu toate acestea, oferim ajutor medical oamenilor implicați în învățătura irațională despre transmigrarea sufletelor (μετενσωματώσεως) de către acei medici care permit trecerea unei naturi raționale fie la o esență complet irațională, fie la o esență lipsită de capacitatea de a imagina, atunci nu creăm noi o îmbunătățire morală în sufletele lor, din moment ce îi învățăm,că pedeapsa celor răi nu constă în privarea de sentiment și rațiune, ci că, dimpotrivă, suferințele și pedepsele hotărâte de Dumnezeu pentru păcătoși sunt pentru ei mijloace de vindecare, facilitând întoarcerea lor (la Dumnezeu)? Așa gândesc creștinii care își organizează viața cu înțelepciune, iar apoi comunică această viziune asupra lumii oamenilor cu puțină educație, acționând cu ei la fel de atent ca tații cu copiii lor.

Așadar, „nici față de oamenii imaturi, nici față de simplii needucați” nu acționăm în așa fel încât să le spunem: „Evitați doctorii!”. De asemenea, nu le spunem: „Luați seama ca vreunul dintre voi să nu primească o educație științifică (έπιστήμης)!”. De asemenea, nu este în natura noastră să învățăm că cunoașterea este rea; nu suntem atât de nebuni încât să avem opinia că „cunoașterea (γνώσις) pe care o posedă o persoană este dăunătoare sănătății sale mintale” sau să afirmăm afirmația că „înțelepciunea duce la pieire”. Și când învățăm, nu spunem: „Agățați-vă de mine”, ci îndemnăm: Țineți-vă tare de Dumnezeul tuturor și de Isus, care ne-a împărtășit cunoașterea lui Dumnezeu (προσέγετε καί διDASκάλω τών περί αύτού μαθημάτων τώ Άησού). Niciunul dintre noi nu este molipsit de o asemenea aroganță încât să-i spună discipolului său ceea ce Celsus pune în gura învățătorului nostru: „Numai în mine îți găsești mântuirea”. Așadar, uitați-vă câte minciuni și neadevăruri a spus Celsus despre noi. Nu ne-a trecut deloc prin minte să afirmăm că „adevărații doctori îi distrug pe cei cărora le promit vindecare”.

LXXVI. Celsus face o altă comparație împotriva noastră. El afirmă că „învățătorii noștri se comportă ca un bețiv care, aflându-se printre tovarășii săi bețivi, îl acuză pe cel sobru că este beat”. Dar să se obosească Celsus să demonstreze, cel puțin din scrierile lui Pavel, că acest Apostol al lui Isus era beat și că cuvintele sale nu erau cuvintele unui om sobru, sau să demonstreze și din scrierile lui Ioan că gândurile și spusele sale nu aparțin unui om cu o viață sobră, neimplicat în viciul beției! În general, nu există un singur predicator sănătos la minte al doctrinei creștine care să fie dedat beției, iar calomniile cu care Celsus ne îngrămădește în această privință nu se potrivesc cu poziția sa de filosof. Să ni-i

numească și pe acei oameni sobri pe care noi, predicatorii (πρεσβεύοντες) ai doctrinei creștine, par să vrem să-i blasfemiem (clasificându-i printre beți)? Adevărat, îi numim beți, dar pe cei care se roagă înaintea unor obiecte neînsuflețite și cred că se roagă lui Dumnezeu. Și de ce spun „beți”? Nu numai atât, dar în acest caz cei care se grăbesc la temple și se închină statuilor și animalelor ca zeități sunt de-a dreptul nebuni. Nu mai puțin nebuni sunt cei care cred că adevăraților zei pot fi venerați prin imagini fabricate de simpli artizani, adesea chiar de oameni fără valoare.

LXXVII. Apoi Celsus îl compară pe învățătorul (nostru) cu un orb, iar pe ascultătorii săi cu oameni care nu văd mai bine decât el. „Un orb”, spune el, „printre orbi îi acuză de orbire pe cei care văd perfect bine”. Dar cine sunt acești oameni pe care ni-i imaginăm a fi orbi? Grecilor, vă adresăm această întrebare! Nu sunt ei acei orbi care, din cauza unei asemenea grandori și frumuseți copleșitoare a lucrurilor din lume, nu își pot ridica ochii spre Creatorul acestor lucruri și sunt complet incapabili să înțeleagă că numai Lui trebuie să i se roage și numai Lui să fie glorificat și onorat? Nu sunt ei acei orbi care nu recunosc adevărul că niciun obiect făcut de mâini omenești și destinat printre ei pentru închinarea zeilor nu ar trebui în vreun fel onorat conform legii dreptății, fie că această închinare este săvârșită independent de slujirea lui Dumnezeu Creatorul, fie alături și împreună cu această slujire? Numai oamenii care sunt orbi spiritual îl pot compara pe Dumnezeu, care este infinit superior oricărei ființe create, cu astfel de obiecte care nu pot fi în niciun fel comparate cu El. Prin urmare, nu afirmăm deloc că oamenii care au o vedere bună au o vedere slabă sau aproape deloc, ci că cei care nu-L recunosc pe Dumnezeu și, prin urmare, se agață de statui în templu și sunt devotați așa-numitelor festivaluri lunare și își concentrează toată atenția asupra lor - aceștia sunt orbi spiritual, mai ales în cazul în care își combină ateismul cu o viață imorală, când nu acordă atenție rușinii și comit tot felul de urâciuni.

LXXVIII. După ce Celsus a adus atâtea acuzații grave împotriva noastră, el sugerează că ar fi putut face și alte obiecții, dar că dorește să le treacă cu vederea. „Asta”, spune el, „este ceea ce aveam să le spun ca răspuns și aș fi putut face și alte obiecții de același fel, dar pentru a nu le enumera pe deplin, intenționez să fac doar observația că ei (creștinii) greșesc și se răzvrătesc împotriva lui Dumnezeu, păcătuind prin faptul că ademenesc (diverși) oameni nelegiuiți cu speranțe deșarte și goale pentru a-i câștiga de partea lor și a-i convinge că trebuie să-și disprețuiască proprietatea și să o abandoneze, deoarece pot atinge cele mai înalte binecuvântări dacă tratează aceste binecuvântări (pământești) cu dispreț.” Ca răspuns la această obiecție, se poate spune că activitatea celor care vin la creștini este cea care are ca rezultat faptul că nu atât ateii propriu-ziși sunt aduși la doctrina (creștină), cât oamenii relativ simpli și țăranii, așa cum sunt numiți în mod obișnuit. Căci mai ales la aceștia din urmă, frica de pedepsele cu care amenință credința noastră duce la o hotărâre de a abandona tot ceea ce le poate aduce pedeapsă și la intenția de a se îndrepta către acea evlavie care este definită de creștinism, iar credința capătă pentru ei o importanță atât de mare încât, prin frica pedepselor care - conform învățăturii credinței - sunt numite veșnice, nu acordă atenție tuturor chinurilor inventate de oameni, tuturor nenumăratelor suferințe și persecuții, chiar și morții însăși. Și nicio persoană rațională nu va numi o astfel de hotărâre o expresie a unei predispoziții rele (πονηρών προαιρέσεων). Dar poate exercitarea abstinenței și a castității, precum și iubirea plină de

compasiune și sociabilă, să crească pe solul unei predispoziții rele? Aceasta din urmă nu ar fi capabilă de acea frică de Dumnezeire pe care învățătura credinței o recunoaște ca fiind utilă pentru toți cei care nu sunt încă capabili să recunoască ce este vrednic de iubire în sine, să o aleagă ca fiind cel mai înalt bine, valoros și drag, precum toate promisiunile care ne pot fi date. Căci asupra sufletului omenesc care a predeterminat să ducă o viață ordonată, nici măcar frica nu mai poate produce niciun efect.

LXXIX. Poate cineva va crede că majoritatea credincioșilor este formată nu doar în principal din oameni răi, ci și parțial din oameni superstițioși și că, prin urmare, doctrina noastră este acuzată că îi conduce pe oameni la superstiție. La aceasta răspundem: Unul dintre legislatori, care a fost întrebat dacă a dat legi bune concetățenilor săi, a răspuns la această întrebare că nu le-a dat legi perfect bune (ού τούς καθάπαξ καλλίστους), ci cele mai bune dintre cele de care aveau nevoie. În mod similar, Întemeietorul creștinismului putea vorbi despre Sine astfel: cele mai bune legi și cea mai bună doctrină de care poporul creștin avea nevoie pentru îmbunătățirea vieții sale, le-am dat; și i-am amenințat pe păcătoși cu suferințe și pedepse, nu numai imaginare, ci reale, care sunt necesare pentru a-i îmbunătăți pe cei încăpățânați, deși aceștia din urmă cel mai adesea nu înțeleg nici scopul pentru care sunt trimise pedepsele, nici roadele care corespund pedepsei. Și această învățătură despre pedepsele (viitoare) este la fel de utilă pe cât este în conformitate cu adevărul; și este, de asemenea, pe deplin potrivit în acest caz ca predica să fie rostită într-o formă voalată (μετ' έπικρύψεως). Și, așa cum, în plus, este o neadevăr completă faptul că învățătorii noștri (în cea mai mare parte) convertesc doar oameni răi la credința creștină, tot așa este fals și faptul că refuzăm să-I acordăm lui Dumnezeu venerația cuvenită. Căci noi învățăm despre El doar ceea ce constituie adevărul (imuabil) - ceea ce chiar și un om simplu poate înțelege, deși nu atât de clar și inteligibil pe cât o pot face doar câțiva, încercând să înțeleagă mai profund (φιλοσοπείν) misterele credinței.

LXXX. Întrucât Celsus spune că le dăm oamenilor speranțe deșarte cu scopul de a-i converti la creștinism, întrucât însăși doctrina vieții binecuvântate și a reuniunii cu Dumnezeu îi provoacă un reproș, îi vom pune (adversarului nostru) această întrebare: Dragă prietene, atunci, cei care au adoptat doctrina lui Platon și Pitagora despre suflet sunt ghidați și ei de speranțe deșarte și, în consecință, susțin opinia că sufletul are prin natura sa capacitatea de a se înălța la înălțimile cerului și de a contempla aici, într-un loc subceresc (έν τώ ύπερουρανίω τόπω), spectacolele cu care se bucură cei fericiți? Așadar, cei care cred în existența sufletului după moarte și, prin urmare, duc o viață care, în timp, îi poate transforma în semizei și le poate asigura o parte în lăcașurile zeilor, crezi tu, Celsus, că și aceștia se dedau la speranțe deșarte și deșarte? Dar poate că, în ochii lui Celsus, această obsesie pentru speranțe deșarte se aplică doar celor care susțin că sufletul intră în trup din afară (θύραθεν) și că nu are parte de moarte? Dar să ne facă măcar favoarea de a intra în controversă, fără a ascunde faptul cărei școli îi aparține; să mărturisească deschis și direct că este epicurean și să respingă acele argumente absolut demne de dispreț cu care grecii și barbarii oferă o apărare a nemuririi sufletului și a existenței sale după moarte! Să arate că toate acestea sunt discursuri care îi încurcă în speranțe deșarte pe cei care le dau credință; să dovedească, dimpotrivă, că opiniile propriei sale filosofii nu stârnesc nicio speranță deșartă, ci doar dau speranțe sigure, bine întemeiate, sau nu dau nicio speranță, ceea ce ar fi cel mai potrivit cu concepția sa despre

lume, conform căreia sufletul piere imediat și complet, la separarea de trup. La rândul lor, Celsus și epicurienii nu pot considera zadarnice decât acele speranțe pe care le leagă de poftă - această fericire supremă, singurul și adevăratul bine în ochii lor - și de plăcerile senzuale: în acest punct autoritatea incontestabilă a lui Epicur este absolut păstrată.

LXXXI. Să nu credeți că opiniile mele sunt contrare credinței creștine, atunci când, spre deosebire de Celsus, mă refer la mărturia filozofilor, care recunosc nemurirea sufletului și existența lui după moartea trupului. Dar dacă suntem de acord cu ei în multe privințe, atunci fără prea multă dificultate putem dovedi și că acei oameni au îndrăzneala să aștepte o viață fericită în viitor, care au adoptat evlavia ce rezultă din învățătura lui Isus - care slujesc Creatorului tuturor lucrurilor cu o inimă dreaptă și curată, fără niciun amestec din ceea ce ține de venerația creaturii. Și care sunt aceste lucruri bune ale voastre, de a căror nevrednicie ne străduim să convingem oamenii, să ne spună oricine este dispus să o facă. Să compare acea soartă fericită (τέλος) de care, în opinia noastră, se va bucura, prin bunătatea lui Dumnezeu, cu Dumnezeu (παρά τεώ) în Hristos, adică în Cuvântul, Înțelepciunea și toată Puterea Sa (πάση άρετή), toți cei care au dus o viață ireproșabilă și curată și L-au slujit Dumnezeului tuturor cu o dragoste statornică și credincioasă (άδιαίρετον καί άσχιστον); să compare, zic eu, această soartă cu acel sfârșit pe care anumite școli filozofice grecești și negrecești și învățăturile lor secrete îl arată oamenilor. Apoi, el trebuie să demonstreze că această comparație nu poate vorbi în favoarea noastră, că destinul final (τέλος) pe care alții îl afișează depășește fericirea promisă de noi, că acest destin final este în conformitate cu rațiunea și, prin urmare, este o expresie a adevărului, în timp ce al nostru (binecuvântarea) nu corespunde bunătății lui Dumnezeu și meritelor oamenilor care au dus o viață bună, că, în plus, tot ce am spus nu este o expresie a învățăturii Duhului Divin care a umplut sufletele curate ale profeților. Apoi, el trebuie să demonstreze, de asemenea, că gândurile și spusele, în originea pur umană a căror garanție este întreaga lume, sunt mult superioare celor (zicerile) care s-au dovedit a fi Divine și proclamate prin inspirație Divină (έκ θεοφορίας), așa cum putem dovedi din Scripturile noastre. În cele din urmă, care sunt aceste binecuvântări în schimbul cărora, după pierderea lor, conform învățăturii noastre, promitem alte binecuvântări mai bune? Totuși, nu este nevoie să dezvoltăm: este deja clar în sine că nimic mai sublim și mai bun nu poate fi inventat decât să ne predăm în întregime Dumnezeului atotputernic și atotbun și să ținem cu tărie învățătura Sa, care ne eliberează de tot ce a fost creat, ne ridică deasupra ei și ne conduce la Domnul Dumnezeu prin Cuvântul Său însuflețit și viu (δί έμψύχου καί ζώντος λόγου), care este în același timp Înțelepciune vie (σοφία ζώσα) și Fiul lui Dumnezeu (υίός θεού).

Și această a treia carte a respingerii operei lui Celsus a ajuns la dimensiuni considerabile. Prin urmare, intenționez să o termin, astfel încât data viitoare să pot continua apărarea mea împotriva atacurilor și obiecțiilor ulterioare ale lui Celsus.

Cartea a patra

I. În cele trei cărți precedente, sacru Ambrozie, am expus o serie întreagă de considerații privind opera lui Celsus; acum, cu ajutorul lui Dumnezeu în Hristos (Isus), începem să-ți dictăm o a patra carte pentru a respinge obiecțiile ulterioare (ale lui Celsus). Și cât de

mult aș vrea să pot rosti aceleași cuvinte cu care Domnul i s-a adresat profetului, așa cum citim în Ieremia: Iată, am pus cuvintele Mele în gura ta. Iată, te-am pus astăzi peste neamuri și regate, ca să smulgi și să dărâmi, să distrugi și să dărâmi, să zidești și să sădești. Căci avem nevoie acum de cuvinte care să poată smulge din fiecare suflet influența rea produsă în el de argumentele false ale lui Celsus sau de alte învățături similare. De asemenea, avem nevoie de gânduri suficient de puternice pentru a dărâma structura opiniilor false, și mai ales pe cele pe care Celsus le aduce în față în lucrarea sa, unde pare să se gândească să imite structura celor care au spus: Să ne zidim o cetate și un turn al cărui vârf să ajungă până la cer. Dar avem nevoie și de înțelepciune, care poate răsturna orice măreție care se înalță deasupra cunoașterii lui Dumnezeu și mai ales acea aroganță obraznică cu care Celsus se apropie de noi. Dar nu este suficient să dezrădăcinăm și să distrugem pur și simplu; trebuie, dimpotrivă, în locul a ceea ce a fost dezrădăcinat și distrus, să plantăm plante vrednice de ocrotirea lui Dumnezeu și, în locul a ceea ce a fost distrus, să creăm o clădire pentru Dumnezeu și un templu al slavei lui Dumnezeu. Întrucât Dumnezeu creează acele binecuvântări despre care ne vorbește Ieremia, trebuie, prin urmare, să-I cerem și să ne pregătească cuvinte prin care să putem zidi lucrarea lui Hristos și să sădim în inimile noastre legea spirituală (τόν πνευματικόν νόμον) și acele cuvinte profetice care se referă la ea (άνάλογον αύτώ). Sarcina noastră principală acum este să respingem obiecțiile ulterioare ale lui Celsus - să dovedim corectitudinea și adevărul cuvintelor profetice care se referă la Hristos. La rândul său, Celsus luptă pe două fronturi în această privință: el argumentează atât cu evreii, care susțin că Hristos nu a venit încă și care, prin urmare, încă doar așteaptă venirea Lui, cât și cu creștinii, conform învățăturii cărora Isus este tocmai Hristosul pe care L-au anunțat profeții. Celsus spune:

II. „Există o dispută între evrei și unii creștini; unii cred că Dumnezeu sau Fiul lui Dumnezeu urmează să vină pe pământ pentru a-i face pe oameni drepți, în timp ce alții susțin că El a venit deja. Disputa este purtată într-un mod atât de rușinos încât nu este necesar să zăbovim mult pentru a-i convinge (pe cei care dispută).” Celsus pare să vorbească cu o oarecare precizie atunci când afirmă referitor la evrei că nu numai unii, ci toți cred că cineva urmează să vină pe pământ, în timp ce printre creștini se presupune că sunt doar câțiva care cred că (Hristosul cel promis) a venit deja. În acest context, Celsus face referire la cei care, pe baza scripturilor evreiești, afirmă că (Mesia) Hristos a apărut deja și apoi pare să știe și că anumite secte (αίρέσεις) se presupune că nu-L recunosc pe Hristos Isus ca fiind prezis de profeți. Am demonstrat deja mai sus, pe cât am putut, că venirea lui Hristos a fost într-adevăr prezisă de profeți. Pentru a evita repetițiile, omitem aici tot ce s-ar putea spune pe această temă, deși am putea spune multe. Vă rog să acordați atenție unei singure circumstanțe. Dacă Celsus ar fi vrut cu adevărat să mențină măcar aparența de temeinicie în respingerea sa, atât în ceea ce-i privește pe evreii care credeau în realitatea prezicerilor profetice, cât și în ceea ce-i privește pe creștinii care mărturiseau că Hristos venise deja, atunci ar fi trebuit să citeze chiar profețiile, la care noi, atât creștinii, cât și evreii, ne referim în disputele noastre. Numai în acest caz s-ar putea presupune că el i-a convertit cu adevărat pe oameni care, în opinia sa, au fost înșelați de simple probabilități (ύπό τής πιθανότητος), din obsesia lor față de prezicerile profetice și, de asemenea, din credința rezultată că Isus este cu adevărat Hristosul (pre-profetizat). Însă Celsus nu citează de fapt nicio vorbă a profeților, deși aceștia din urmă

au vorbit despre Hristos de nenumărate ori, fie pentru că îl pun pe Celsus într-o poziție fără speranță și nu le poate priva de semnificația lor, fie pentru că el însuși nu a recunoscut clar care profeții priveau persoana lui Hristos: el crede că se poate respinge direct orice semnificație pentru aceste profeții, fără a aduce măcar dovezi în favoarea afirmației sale - în favoarea faptului că aceste profeții au doar forța probabilității (πιθανότητα). Nici măcar nu știe că nu toți evreii împărtășesc opinia că Hristosul așteptat de ei este Dumnezeu sau Fiul lui Dumnezeu, așa cum am avut deja ocazia să vorbesc mai sus. În opinia sa, este suficient să ne referim doar la învățătura noastră că Hristos a venit deja și la învățătura evreilor că El va veni să împlinească dreptatea (δικαιωτήν) (printre oameni), pentru a, pe baza acestei referințe singure, să acuzăm învățătura (noastră) ca fiind „rușinoasă", „nemeritând nici măcar o respingere temeinică".

III. Aceasta este întrebarea pe care o pune Celsus: „Ce sens", spune el, „ar trebui să aibă o astfel de condescendență a lui Dumnezeu?" Celsus nu știe că, în opinia noastră, scopul venirii (lui Hristos) este dublu: în primul rând, este de a converti oile pierdute ale casei lui Israel , așa cum sunt numite în Evanghelie, și, în al doilea rând, din cauza necredinței lor, de a le lua ceea ce se numește Împărăția lui Dumnezeu și, excluzându-i din ea pe evreii din vechime, de a o da (oamenilor care aduc roade) altor lucrători, și anume creștinilor, care îi vor da lui Dumnezeu roadele Împărăției lui Dumnezeu la momentul fiecărei fapte - ca rod al Împărăției (lui Dumnezeu).

Am putea detalia acest subiect mai mult, dar ceea ce s-a spus este suficient ca răspuns la întrebarea lui Celsus: „Ce scop a avut Dumnezeu într-o astfel de coborâre (pe pământ)?" Celsus însuși oferă un alt răspuns la propria sa întrebare, care, însă, este în contradicție cu credința evreilor și cu a noastră. El spune: „Nu a fost oare în acest scop (că Dumnezeu a coborât) să poată cunoaște faptele și aspirațiile oamenilor?" Dar niciunul dintre noi nu a spus încă că Hristos a venit în lume „în scopul de a studia viața umană (τά ἐν ἀνθρώποις)". Între timp, Celsus, acceptând ca fiind credibil faptul că unii au spus de fapt că (Hristos) a coborât „în scopul de a studia viața umană", face apoi următoarea obiecție la adresa sa: „Dar nu știa El totul?" Apoi, ca și cum ar fi primit răspunsul afirmativ: „Da, știa", continuă să întrebe: „Deci știa, dar totuși nu i-a corectat și nu avea puterea divină de a-i corecta?" Tot acest raționament al lui Celsus este lipsit de orice sens. Căci Dumnezeu întotdeauna și în toate perioadele, prin Cuvântul Său, coborând în sufletele sfinte și pregătind prieteni și profeți ai lui Dumnezeu, îi corectează pe toți cei care ascultă învățătura; și de la venirea lui Hristos pe pământ, El a folosit învățătura creștină în scopul de a corecta, desigur, nu pe cei care nu vor (această corecție), ci pe cei care aleg cel mai bun mod de viață plăcut lui Dumnezeu. De fapt, nici măcar nu știu ce fel de corecție încearcă să stabilească Celsus când spune: „Nu era lucrarea de corecție accesibilă puterii Sale divine altfel decât cu condiția ca cineva să fie trimis în mod expres în acest scop?" Sau poate presupune că Dumnezeu a dorit să le acorde oamenilor noi noțiuni și contemplații, pentru a îndepărta astfel răul din ei și a sădi virtutea și, prin urmare, a-i corecta complet. Dacă o astfel de activitate (a Providenței Divine) este în conformitate cu natura lucrurilor, dacă a fost posibilă, să judece altcineva; dar noi, din partea noastră, putem spune doar: să fie așa, să admitem posibilitatea ei, dar unde va fi atunci voința noastră (τό ἐφ 'ήμίν)? Cum se poate da credit înclinației (voinței) spre adevăr? Cum se poate lăuda atunci aversiunea față de falsitate? Dar dacă odată ce (voința) este satisfăcută

și starea indicată îi este posibilă, și totul în ea se întâmplă în ordinea lucrurilor (πρεπόντως), atunci nu va avea altcineva mai mult drept decât Celsus să pună, asemenea lui, astfel de întrebări: nu a fost Dumnezeu cu adevărat capabil de la început, prin puterea Sa divină, să creeze oameni atât de buni (σπουδείους) și perfecți încât să nu aibă nevoie de corecție, datorită absenței în ei de la început a înclinațiilor spre rău (οὐδέ τήν ἀρχήν υπόστάσης τής κακίας)? Dar astfel de întrebări pot fi puse fără niciun sens doar de oameni simpli și needucați, și nu de un om care pătrunde adânc în esența însăși a lucrurilor. Mai mult, un astfel de om știe că, în raport cu virtutea, aceasta înseamnă a-i pierde însăși esența dacă o privăm de libertate (τό ἑκουσιον). Totuși, soluționarea acestei întrebări poate necesita un studiu întreg. Și grecii au tratat această chestiune pe larg în lucrările lor despre previziune; și chiar grecii erau departe de a spune împreună cu Celsus: „Dumnezeu știa (lucrurile), dar nu le-a corectat; și corectarea lor nu-I era accesibilă sub puterea Sa divină”? Și noi am atins aceste întrebări pe cât posibil în multe locuri din lucrările noastre, iar Sfânta Scriptură oferă, de asemenea, o soluție satisfăcătoare pentru acei oameni care sunt capabili să o înțeleagă (Sfintele Scripturi).

IV. Aceeași întrebare cu care Celsus ne abordează pe noi și pe evrei, i-o putem pune și lui. Îi putem spune: Învață-ne, așadar, dragul meu prieten, dacă Domnul Dumnezeu știe ce se întâmplă în om sau nu știe? Dacă admiți existența lui Dumnezeu și a Providenței, așa cum se poate deduce din propria ta lucrare, atunci rezultă în mod necesar că Dumnezeu știe toate acestea. Dar dacă El știe, atunci de ce nu le corectează? Sau poate doar noi suntem obligați să dăm motivele pentru care El nu corectează treburile umane, deși le cunoaște, în timp ce tu, care în lucrarea ta nu pari întru totul un epicurean și chiar pretinzi că crezi în Providență, totuși nu încerci să răspunzi de ce Dumnezeu nu schimbă acțiunile umane cunoscute de El și nu eliberează rasa umană de impietate prin puterea autorității Sale divine? Însă noi, din partea noastră, nu ne este rușine să afirmăm că Dumnezeu trimite în orice vreme oameni (speciali) cu misiunea de a îndeplini corectarea oamenilor și că acești oameni, datorită faptului că Dumnezeu i-a dat, sunt printre oameni un exemplu viu (λόγοι), atrăgându-i spre o viață mai bună. Mai mult, persoanele pe care Domnul le trimite într-o astfel de slujbă diferă unele de altele în multe privințe și dintre ele sunt doar puține care propovăduiesc exclusiv și în întregime adevărul pur și lucrează în domeniul corectării reale a sufletelor omenești, așa cum se poate spune despre Moise și profeți. Dar mai presus de toți aceștia (activiști) se ridică marea înnoire (μεγάλη έπανόρθωσις), săvârșită de Isus (διά τού Ιησού). El nu s-a mai mulțumit să vindece doar locuitorii unui anumit colț al pământului, ci - în măsura în care depindea de El (τό όσον έπ' αύτώ) - a acordat vindecare celor care trăiau pretutindeni (τούς πανταχού). La urma urmei, El a venit să devină Mântuitorul tuturor oamenilor.

V. De unde a venit nobilul nostru Celsus obiecția suplimentară pe care o aduce împotriva noastră, nici măcar nu știu. Potrivit lui, rezultă că noi învățăm astfel: „Dumnezeu Însuși trebuie să coboare la oameni”. Prin urmare, conform opiniei sale, trebuie să rezulte că „Dumnezeu trebuie să-Și părăsească tronul în ceruri”. Dar Celsus nu înțelege puterea lui Dumnezeu; el nici măcar nu știe că Duhul Domnului umple universul și că, întrucât El îmbrățișează toate lucrurile, El cunoaște fiecare cuvânt. De asemenea, el nu poate înțelege aceasta: Nu umplu Eu cerul și pământul, spune Domnul ? El nu ia în considerare faptul că, potrivit doctrinei creștine, noi toți trăim, ne mișcăm și ne avem ființa în El , așa

cum spune Pavel în discursul său adresat atenienilor; Prin urmare, dacă se poate spune că Dumnezeul tuturor este cufundat în puterea Sa (τή ἑαυτού δυνάμει) împreună cu Isus în viața oamenilor, dacă și Cuvântul, care era la început cu Dumnezeu și Cuvântul era Dumnezeu, a venit la noi, El, însă, nu-Și pierde sau nu-Și părăsește încă tronul, astfel încât prin acesta un loc este făcut gol și un altul, unde nu era înainte, este umplut. Puterea și Ființa Divină (θειότης) a lui Dumnezeu rămâne unde dorește; se odihnește unde își găsește un loc; și face acest lucru fără a-și schimba poziția (τόπον) în sine, fără a-și goli locul (χώραν) și fără a umple un alt loc cu Sine Însuși. Și când spunem că El părăsește un loc și umple altul, nu vorbim în acest caz despre un loc: nu înțelegem această expresie într-un sens grosolan literal; Dorim să exprimăm doar gândul că sufletul acestei persoane rele cufundate în păcat și viciu este lăsat, iar sufletul unei astfel de persoane care a intrat pe calea virtuții sau tinde spre perfecțiune, sau a făcut deja progrese în ea, este umplut de spiritul divin sau devine participant la ea. Prin urmare, dacă Hristos a coborât pe pământ sau Dumnezeu a venit la oameni, atunci toate acestea nu s-au întâmplat deloc pentru că (condescendența) a fost cauzată de vreo necesitate - de a părăsi cel mai înalt tron al său (έδραν μείζονα) și în acest fel de a produce o schimbare generală (μεταβάλλεσθαι τά τήδε), așa cum își imaginează Celsus, spunând astfel: „Dacă vei schimba chiar și cea mai mică parte aici, atunci întreaga lume va fi distrusă și va pieri pentru tine.” Dacă trebuie să vorbim despre schimbarea cuiva ca urmare a prezenței puterii lui Dumnezeu și a condescendenței Cuvântului față de oameni, atunci nu ne vom teme să afirmăm poziția că trecerea de la o stare vicioasă la integritate (άστείον), de la necumpătare la castitate, de la superstiție la evlavie se realizează la acei oameni care și-au făcut sufletele locașul Cuvântului lui Dumnezeu.

VI. Dacă ești atât de nerăbdător să auzi cea mai ridicolă obiecție pe care Celsus ne-o face, ia în considerare următoarele cuvinte ale sale. El spune: „Presupunând că Dumnezeu era necunoscut printre oameni, poate că a vrut să vadă ceva ce încă lipsea pentru fericirea Sa și, din acest motiv, a vrut să-i facă să cunoască pe Sine și, în același timp, să afle cine dintre ei erau credincioși și cine erau necredincioși: toate acestea sunt exact ca ceea ce fac oamenii care tocmai au dobândit bogății și vor să se laude cu ele. O părere atât de josnică trebuie să aibă despre Dumnezeu, din moment ce Îi atribuie o plăcere atât de mare în ambiția fragilă.” Recunosc că Dumnezeu nu era cunoscut oamenilor răi și dorea ca aceștia să-L cunoască, nu pentru că Îi lipsea încă ceva, ci pentru ca oamenii, după ce au aflat despre El, să fie eliberați din starea lor mizerabilă (κακοδαιμονίας). Și dacă El, cu puterea Sa inefabilă și divină, se poartă cu dispreț față de indivizi sau le trimite pe Hristosul Său, nu face acest lucru cu intenția de a testa cine se va dovedi a fi credincios și cine necredincios, ci pentru a elibera credincioșii care au recunoscut Divinitatea Sa de orice rău și pentru a-i priva pe necredincioși de scuza pentru rezerva că nu au crezut pentru că nu au ascultat învățătura Sa. Pe ce bază, așadar, dorește Celsus să tragă concluzia din învățătura noastră în acest fel, că Dumnezeu, în opinia noastră, este ca oamenii care tocmai s-au îmbogățit și vor să se etaleze? Căci nu cu intenția de a se lăuda înaintea noastră Dumnezeu dorește să ne descopere și să ne întipărească măreția Sa nemăsurată; ci din dorința de a insufla în sufletele noastre fericirea care constă în cunoașterea Lui, El orânduiește astfel încât prin Hristos și Cuvânt, care rămâne veșnic cu noi, să intrăm într-o comuniune interioară cu El. Astfel, doctrina creștină nu-i atribuie lui Dumnezeu nicio dorință de ambiție muritoare.

VII. După această obiecție umoristică (nu știu la ce servește), pe care am expus-o și am respins-o, Celsus ajunge apoi la următoarea concluzie: „Dumnezeu nu are nevoie să fie cunoscut pentru Sine însuși, ci pentru mântuirea noastră El dorește să ne dea cunoaștere despre Sine, cu intenția ca cei care primesc această cunoaștere să devină virtuoși (χρηστοί.) și să atingă mântuirea, în timp ce cei care o resping și își dezvăluie astfel firea rea (πονηροί) vor fi pedepsiți pentru aceasta." După ce Celsus și-a expus atât de hotărât poziția, el face următoarea obiecție: „Cum se face că abia după o perioadă atât de lungă de timp Dumnezeu și-a venit în sfârșit în fire pentru a face viața umană dreaptă și înainte de asta nu s-a ocupat de acest lucru?" La aceasta răspundem: nu există niciun moment în care Dumnezeu să nu aibă dorința de a face viața umană dreaptă; acesta este subiectul grijii Sale constante. De aceea, El face întotdeauna mai ușor pentru ființele raționale să intre pe calea virtuții și a vieții bune. În fiecare perioadă particulară a istoriei rasei umane (κατά έκάστην γεάν), înțelepciunea lui Dumnezeu coboară în acele suflete pe care le găsește sfinte și le face prieteni și profeți ai lui Dumnezeu. Sfânta Scriptură ne vorbește din fiecare perioadă despre astfel de sfinți care au primit Duhul lui Dumnezeu în ei înșiși și și-au dedicat toate puterile, după abilitățile lor, convertirii și îmbunătățirii vieții semenilor lor.

VIII. Nu este nimic surprinzător în faptul că, într-un moment sau altul, au existat profeți care, datorită îndelungatei și mereu fermității și statorniciei lor aderențe la poruncile lui Dumnezeu, au primit duhul lui Dumnezeu (έν τή παραδοχή τής θειότητος) într-o măsură mai mare decât alți profeți care au trăit în zilele lor sau înainte sau după ei. Nici nu este surprinzător că, la venirea unui anumit timp (τινα καιρόν), ceva cu totul excepțional (έξαίρετόν τι χρήμα) și special (διάπεραν) în comparație cu viața generațiilor anterioare sau ulterioare s-a pogorât asupra rasei umane. Totuși, acest punct al învățăturii se distinge printr-un asemenea mister și profunzime încât devine complet inaccesibil înțelegerii umile a oamenilor de rând. La urma urmei, pentru a respinge și a rezolva obiecțiile pe care ni le-a făcut Celsus cu privire la venirea lui Hristos: „Cum se face că abia după o perioadă atât de lungă de timp și-a venit Dumnezeu în sfârșit în fire să facă viața umană dreaptă și înainte de asta nu s-a ocupat de acest lucru?" — Ar trebui să atingem istoria împărției (neamurilor) și să arătăm motivele pentru care, atunci când Cel Preaînalt a dat moștenire neamurilor și i-a risipit pe fiii oamenilor, a stabilit apoi hotarele neamurilor după numărul fiilor lui Israel. Căci partea Domnului este poporul Său; Iacov este moștenirea moștenirii Sale. Trebuie să explicăm, de asemenea, de ce unii sau alții se nasc în anumite hotare definite și sub autoritatea celui căruia i-au revenit aceste hotare; de ce și pe ce bază suficientă (εύλόγως) poporul Său a devenit o parte a Domnului; Iacov este moștenirea Sa, de ce anterior poporul Său făcea parte a Domnului; Iacov este moștenirea Sa și, dimpotrivă, mai târziu, în decursul timpului, Mântuitorul a auzit un astfel de discurs de la Tatăl Său: cere-Mi și-ți voi da neamurile de moștenire și marginile pământului de stăpânire. La urma urmei, căile pe care Dumnezeu călăuzește sufletele omenești sunt diferite, planurile pe care El le îndeplinește cu privire la om sunt legate și succesive între ele, pe care nimeni nu le poate investiga și explica.

IX. Celsus nu va fi, desigur, de acord că, după numeroșii profeți care s-au străduit să îndrepte poporul lui Israel, Hristos a venit în cele din urmă să elibereze întreaga lume de

căderea ei, acel Hristos care nu a avut nevoie, ca în timpul primei dispensații, să recurgă la ajutorul biciului, lanțurilor și torturilor pentru a pedepsi oamenii. Căci atunci când semănătorul a ieșit să semene , numai predicarea predicii era suficientă pentru a răspândi cuvântul (învățăturii) pretutindeni. Întrucât va veni vremea când lumea va fi delimitată de o graniță inevitabilă, datorită faptului că lumea a avut un început, întrucât lumea va avea într-o zi un sfârșit, iar după sfârșit va fi o judecată dreaptă asupra tuturor, atunci în mod firesc devine necesar ca oamenii care vor să înțeleagă tainele învățăturii noastre să susțină această învățătură cu toate dovezile posibile, nu numai cele extrase direct și nemijlocit din Dumnezeiești Scripturi, ci și cele care sunt rezultatul cercetării științifice (τών άπό τής έν τοίς λόγοις άκολουθίας), în timp ce majoritatea oamenilor simpli din rândul oamenilor credincioși nu pot pătrunde și înțelege aceste speculații ale înțelepciunii divine în toată diversitatea conținutului lor (ποικιλωτάτοις θεωρέμασιν) și, prin urmare, trebuie să rămânem cu o singură credință în Dumnezeu și Mântuitorul neamului nostru, mulțumindu-ne cu o singură bază: „El Însuși a spus” și neavând încredere în nimeni altcineva.

X. Din nou, fără motiv și fără dovezi, conform obiceiului său, Celsus ne acuză în continuare că vorbim despre Dumnezeu fără nicio reverență sau respect. „Este clar”, spune el, „că toate aceste vorbe ale voastre despre Dumnezeu nu au nicio bază în sentimentul de sfințenie și reverență (înaintea lui Dumnezeu)”. Și dacă noi învățăm „despre necesitatea pedepselor pentru păcătoși”, atunci, în opinia sa, „acesta este doar un mijloc din partea noastră de a intimida oamenii simpli - astfel de metode în care noi înșine nu credem”. De aceea ne compară cu acele persoane care, în timpul misterelor în cinstea lui Bachus, scot la iveală diverse monștri și fantome. Cât despre misterele lui Bachus, grecii să judece despre ele, dacă aceste mistere merită sau nu vreo credință; și Celsus și tovarășii săi să asculte și ei (pe greci). Noi, din partea noastră, ne vom apăra doar pe noi înșine. Referitor la această referință, vom da următorul răspuns: ne-am stabilit sarcina de a promova îndreptarea rasei umane și încercăm să realizăm acest lucru parțial prin amenințări cu pedepsele, care, în opinia noastră, sunt necesare pentru toți și, poate, nu nefolositoare pentru cei care le vor îndura; și parțial încercăm să realizăm acest lucru prin promisiunea fericirii în Împărăția lui Dumnezeu, pentru cei care duc o viață virtuoasă și prin aceasta devin vrednici să-L aibă pe Dumnezeu ca rege al lor.

XI. Celsus dorește în continuare să arate că doctrina noastră despre un potop universal sau distrugerea lumii prin foc nu conține nimic nou sau extraordinar, ci că în acest caz am acceptat prin credință ceea ce am găsit în Scripturile noastre, distorsionând complet relatările despre aceste evenimente pe care le au grecii și barbarii. El spune: „Deși ei (creștinii) nu au înțeles aceste relatări, au auzit totuși că după lungi perioade de timp, când constelațiile se întorc din nou la locul din care au coborât, lumea este distrusă de foc și acoperită de apă și că ultima dată, pe vremea lui Deucalion, a existat un potop și că, prin urmare, succesiunea generală a lucrurilor necesită distrugerea lumii prin foc. Iată sursa opiniei lor false! De aceea spun ei că Dumnezeu va veni în lume ca un chinuitor înarmat cu foc.” Și la această obiecție vom da un răspuns. Mi se pare uimitor că Celsus, un om de mare învățătură, care se dovedește expert în multe lucrări istorice, a trecut cu vederea vechimea lui Moise, pe care unii istorici greci îl atribuie lui Inachus, tatăl lui Foroneus, pe care egiptenii și experții în istorie feniciană îl recunosc și ei în unanimitate

ca fiind foarte vechi. Să se obosească Celsus să citească și cele două cărți ale lui Flavius Josephus despre vechimea poporului evreu: și aici va constata că Moise este mult mai în vârstă decât acei scriitori care au relatat că „după mult timp sunt inundații și incendii în lume” și pe care, în opinia lui Celsus, evreii și creștinii i-au înțeles greșit, exprimând, ca urmare a neînțelegerii acestor povești despre arderea lumii, o astfel de propoziție că „Dumnezeu va coborî în lume ca un chinuitor înarmat cu foc”.

XII. Dacă există perioade de timp și dacă există sau nu inundații și incendii odată cu ele, care au loc periodic, și dacă Sfânta Scriptură învață despre toate acestea, și mai ales în acele locuri în care Solomon spune: ce a fost, aceea va fi: și ce s-a făcut, aceea se va face? și așa mai departe: nu intenționăm să vorbim despre toate acestea în acest caz. Va fi suficient să observăm doar că nici Moise, nici unii profeți - oameni din mare vechime - nu au împrumutat toate zicerile și poveștile lor despre conflagrația lumii de la alții. Dacă luăm în considerare succesiunea cronologică, atunci cel mai probabil (trebuie recunoscut că) alții le-au înțeles greșit și, neînsușindu-și cu exactitate expresiile lor despre aceste evenimente mondiale, au permis, din partea lor, ficțiunea că se presupune că aceleași evenimente vor avea loc întotdeauna la o anumită perioadă, care, atât în trăsăturile lor esențiale, cât și în cele individuale, nu vor diferi deloc de evenimentele timpurilor anterioare. Din partea noastră, nu plasăm nici potopul, nici focul în strânsă legătură cu ciclul timpului și cu schimbările periodice ale stelelor; Spunem că cauza tuturor acestor evenimente lumești este ascunsă în păcat, care, deoarece se intensifică neobișnuit, este purificat prin intermediul potopului și al focului. Dar dacă profeții, reprezentându-L pe Dumnezeu coborând, pun în gura Lui aceste cuvinte: Nu umplu Eu cerul și pământul, zice Domnul ?, atunci astfel de expresii trebuie înțelese figurativ (τροπολογούμεν). Dumnezeu este Cel care coboară din propria Sa măreție și înălțime atunci când orânduiește (οίκοδομεί) treburile oamenilor și în special faptele păcătoșilor. Și, așa cum se spune în mod obișnuit că profesorii coboară la nivelul de înțelegere al copiilor, iar înțelepții și, în general, oamenii care au pătruns în însăși esența cunoașterii (τούς προκόπτοντας ου τώ σωματικώς), se adaptează tinerilor care abia au început să studieze filosofia și, întrucât prin aceasta ei înțeleg, desigur, nu o condescendență trupească: în mod similar, spusele Sfintei Scripturi despre condescendența sau urcușul lui Dumnezeu nu trebuie înțelese în sensul obișnuit, grosolan, senzorial al acestui cuvânt.

XIII. Însă, întrucât Celsus încearcă să ne ridiculizeze cu răutate afirmând că vorbim despre „Dumnezeu coborând în lume ca un chinuitor înarmat cu foc”, întrucât prin aceasta ne obligă să aprofundăm puțin problema pusă, chiar dacă acest lucru ar putea fi nepotrivit în acest caz, intenționăm totuși să facem aici câteva scurte observații pentru a le demonstra cititorilor noștri că suntem capabili să respingem ridiculizarea lui Celsus. Abia atunci vom trece la punctele ulterioare ale obiecțiilor sale. În Sfintele Scripturi citim că Dumnezeul nostru este un foc mistuitor , că râuri de foc ies din fața Lui (έμπροσθεν αύτού), că El intră chiar ca foc de rafinare și ca lixivie de purificare pentru a-Și purifica poporul. Întrucât Dumnezeu este un foc mistuitor, ne întrebăm: ce trebuie distrus de El? În opinia noastră, răutatea oamenilor și faptele lor sunt numite figurativ lemn, fân și miriște - într-un cuvânt, lucruri pe care Dumnezeu le distruge ca focul. Despre cel rău (omul) se spune că ridică lemne, fân și miriște pe o temelie rațională pusă anterior . Și dacă cineva ne dovedește că scriitorul (sacru) în acest caz a gândit diferit față de noi;

Dacă cineva ar afirma că omul rău ridică literalmente lemne, fân și miriște pe această bază , atunci acest foc trebuie înțeles și ca un foc material, grosolan senzorial. Dar dacă este evident că lucrările omului rău sunt înțelese figurativ sub numele de lemn, fân și miriște , atunci nu rezultă oare din aceasta și un răspuns direct la întrebarea ce fel de foc trebuie înțeles aici care distruge un astfel de lemn? Apostolul spune: Se descoperă prin foc, iar focul cercetează lucrarea fiecăruia ; dacă lucrarea pe care a zidit-o cineva rămâne, va primi răsplată. Dar dacă lucrarea cuiva este arsă, va suferi pierdere. Ce altceva se poate înțelege printr-o lucrare care este arsă, dacă nu acea faptă zilnică care vine din păcătoșenie? Dumnezeul nostru este, așadar, un foc mistuitor în chiar sensul pe care l-am indicat. El intră astfel, precum focul unui cuptor, în scopul purificării firii raționale, umplute cu plumbul impietății și al altor impurități ale materiei, care pângăriază, permiteți-mi să spun așa, firea aurie și argintie a sufletului. În același sens se spune și că izvoare de foc ies din fața lui Dumnezeu - adică pentru distrugerea impietății, cu care întregul suflet (al nostru) este umplut. Un astfel de răspuns este suficient la cuvintele lui Celsus: „Iată cauza erorii; de aceea spun ei: Dumnezeu va coborî ca un chinuitor, înarmat cu foc”.

XIV. Să vedem ce spune Celsus în continuare, cu multă lăudăroșie în acest sens: „Încă o dată”, spune el, „să ne întoarcem la raționamentul nostru și să adăugăm și mai multe dovezi. Cu siguranță nu voi spune nimic nou, ci doar ceea ce a fost considerat de mult timp adevărul general recunoscut (πάλαι δεδογμένα). Dumnezeu este bun, frumos și binecuvântat, El se află în cele mai bune și mai excelente condiții. Dar dacă El coboară la oameni, atunci în acest caz se presupune în mod necesar o schimbare pentru El: bunătatea Lui trebuie să se transforme în păcătoșenie, puritatea Lui morală (καλόν) în ceva rușinos (είς αίσχρόν), fericirea Lui în nenorocire, perfecțiunea Lui în cea mai mare răutate. Cine ar dori să experimenteze o astfel de schimbare? Mai mult, este proprietatea naturii muritoare să se schimbe și să ia o altă formă; dar natura nemuritoare este de așa natură încât rămâne întotdeauna aceeași. În orice caz, Dumnezeu nu ar fi putut lua asupra Sa o astfel de schimbare. Mi se pare inutil să răspund la această obiecție (a lui Celsus), după ce am explicat pe larg cum trebuie înțelese cuvintele Scripturii care vorbesc despre coborârea lui Dumnezeu în condiția existenței umane (πρός τά άνθρώπινα). Această coborâre este posibilă pentru El fără schimbare; contrar opiniei lui Celsus, nu învățăm că (coborârea lui Dumnezeu) trebuie să fie însoțită de o schimbare a „bunătății Sale în păcătoșenie, a purității Sale morale în ceva rușinos, a fericirii Sale în mizerie, a perfecțiunii Sale în cea mai mare răutate”. Dumnezeu rămâne neschimbător în esența Sa (τή ούσία) și se supune treburilor umane doar prin Providența și dispensația Sa (τή προνοία καί τή οίκονομία). Și că Dumnezeu este neschimbător, îl afirmăm din Scripturile Divine, unde Dumnezeu Însuși spune despre Sine într-un loc: Tu ești același , iar în altul: Eu nu mă schimb. Cu zeii lui Epicur, însă, cazul este cu totul diferit. Ei sunt compuși din atomi; prin urmare, prin însăși natura și compoziția lor, sunt supuși distrugerii, cu excepția cazului în care s-au străduit măcar să îndepărteze de la ei înșiși acei alți atomi din care sunt amenințați cu distrugerea și anihilarea. Și Dumnezeul stoicilor - întrucât este un trup - abia atunci capătă pentru ei o semnificație călăuzitoare pentru întreaga existență, atunci când vine momentul distrugerii lumii prin foc, ci, dimpotrivă, Dumnezeu este dezmembrat în lume atunci când are loc formarea unei noi lumi. La urma urmei, toți

aceștia (filosofi) cu mintea lor naturală nu s-ar putea ridica la ideea de Dumnezeu ca ființă complet neschimbătoare, simplă, necomplicată și indivizibilă.

XV. Însă ființa care s-a coborât la oameni era în formă de Dumnezeu și, din dragoste pentru omenire , s-a smerit pe Sine , pentru a putea fi astfel înțeles de oameni (χωρηθήναι ύπ' άνθρώπων). Dar din aceasta nu rezultă că a avut loc în El o schimbare de la bine la rău, deoarece nu a comis niciun păcat și nici puritatea Sa morală nu s-a transformat în ceva rușinos, deoarece nu a cunoscut niciun păcat și nici nu a trecut dintr-o stare de fericire într-o stare de mizerie; căci, deși s -a smerit, nu a pierdut prin aceasta nimic din fericirea Sa, deoarece s-a smerit pentru binele rasei noastre. Nici cea mai înaltă perfecțiune (morală) a Sa nu s-a transformat deloc în cea mai mare răutate; Căci cum poate fi binefacerea Sa (τό χρηστόν) și dragostea Sa pentru omenire o expresie a celei mai mari răutăți? Dacă un medic vede toate ororile (ale unei stări de boală) și atinge rănile purulente pentru a vindeca bolnavul, veți spune cu adevărat că, în urma acestui fapt, el este deja schimbat din bine în rău, din frumos în rușinos sau că trece de la o stare de bine la o stare de dezastru? Este adevărat, un medic care privește toate ororile (ale bolilor) și atinge rănile purulente nu este deloc asigurat împotriva pericolului (πάσης κακίας άπαράδεκτος ήν) care poate apărea din contactul cu astfel de lucruri. Dar Cel care este vindecătorul rănilor sufletelor noastre prin puterea Cuvântului lui Dumnezeu care rămâne în El, El Însuși a fost dincolo de orice pericol. Și dacă Celsus crede că Dumnezeul nemuritor, Cuvântul, nu a putut lua un trup muritor și un suflet omenesc fără o schimbare și o aplicare, atunci noi înșine îl învățăm că Cuvântul în esența sa (τή ούσία) rămâne întotdeauna Cuvântul și nu experimentează nicio suferință care să afecteze trupul sau sufletul. Și numai pentru a se adapta celor care nu pot suporta razele și strălucirea Divinității Sale, El devine ca și trup (οίονεί σάρξ γίνεται) și își conduce conversațiile într-o manieră trupească (σωματικώς λαλουμενος), până când toți, (la început) acceptând această formă și apoi ridicând treptat (la început) Cuvântul (la început) mai înalt pe El (la început) βραχύ ύπό τού λόγου μετεωριζόμενος), se va găsi în cele din urmă într-o stare - dacă se poate spune așa - de a contempla inițialul (și cel mai înalt) chip al Lui (τήν προηγουμένην μοροηγουμένην μορσφήν μορσφήν μορσφήν).

XVI. Astfel, într-un anumit sens, formele Cuvântului (τού λόγου μορφαί) sub care El se arată celor care doresc să devină ucenicii Săi sunt diferite. Cuvântul acționează în acest fel în funcție de gradul de receptivitate al fiecăreia dintre ele: într-un fel cu cei care abia recent (έπ ολίγον) au început să facă progrese mai mari sau mai mici (έπί πλείον) (în cunoașterea învățăturii Sale), în alt fel cu cei care s-au apropiat deja de virtute și în alt fel cu cei care sunt deja pe calea dreptății. Dar, desigur, Dumnezeul nostru nu a fost transformat așa cum își doresc Celsus și adepții săi. Dacă El, după ce s-a urcat pe muntele înalt, a binevoit să apară acolo într-o altă formă și mult mai maiestuoasă în comparație cu cea în care a fost văzut de cei care au rămas jos și nu au putut să-L urmeze pe munte, toate acestea s-au întâmplat pentru că ochii acestora din urmă erau încă prea slabi pentru a percepe splendoarea acestei Transfigurări maiestuoase și divine a Cuvântului. Căci abia Îl puteau cuprinde nici măcar în acea formă (în care Se mișcase printre ei înainte). Prin urmare, neputând contempla măreția pe care o poseda acum, nu puteau spune despre El decât: L-am văzut și nu era nicio formă în El care să ne atragă la El. El era disprețuit și minimalizat printre oameni . - Acestea sunt observațiile pe care am considerat necesar să

le aduc ca mustrare lui Celsus, care nu înțelege ce se spune în relatările (evanghelice) despre transfigurările sau schimbările formei lui Isus, care nu este capabil să distingă în El muritorul de nemuritor.

XVII. Și nu este această poveste din Evanghelie, mai ales dacă este înțeleasă așa cum ar trebui înțeleasă, mult mai sublimă decât povestea lui Dionysos, care numai după ce a fost înșelat de Titani, detronat de aceștia de pe tronul lui Jupiter și sfâșiat de ei, numai după toate acestea și-a primit din nou trupul restaurat și, cum ar spune, a prins viață și apoi s-a întors din nou în cer? Sau doar grecilor li se permite să explice toate aceste invenții alegorice și să le clasifice drept povești despre suflet (și viața lui), în timp ce pentru noi orice cale către o interpretare corespunzătoare rămâne închisă, chiar și în cazul în care găsește un acord armonios în Scripturi, care sunt de la Duhul Divin, care locuiește în sufletele pure? Despre sensul (τό βούλημα) Scripturilor noastre, Celsus însuși nu are nicio idee. De aceea, el contestă în ele doar sensul pe care el însuși li-l atribuie, și nu sensul pe care îl au. Dacă Celsus ar fi înțeles doar ce se va întâmpla cu sufletul în viața veșnică ce îl așteaptă și și-ar fi format și o idee despre esența sufletului și originea sa, nu ar fi găsit nimic ridicol în faptul că Nemuritorul a intrat într-un trup muritor și, cu siguranță, nu prin acea migrare de la un trup la altul despre care vorbește Platon, ci într-un alt mod, mai sublim. Celsus ar fi văzut o expresie specială a marii iubiri pentru oameni în faptul că (Fiul lui Dumnezeu) a coborât să convertească oile pierdute ale casei lui Israel , așa cum o exprimă în mod misterios Scriptura, să convertească, zic eu, acele oi care se rătăciseră din munți și la care a venit păstorul, așa cum se spune în unele pilde, care a lăsat pe munți restul oilor care nu se rătăciseră.

XVIII. Celsus se oprește îndelung asupra a ceea ce nici măcar nu înțelege. Prin urmare, el este de fapt vinovat de repetițiile noastre ale acelorași gânduri. Noi, din partea noastră, nu am vrut să permitem nimănui să creadă că am lăsat o parte din obiecțiile sale fără o investigație adecvată. Iată ce spune Celsus în continuare: „Fie Dumnezeu se schimbă cu adevărat, așa cum cred aceștia (creștinii), într-un trup muritor, ceea ce nu poate fi admis cu adevărat, așa cum s-a demonstrat anterior; fie El nu se schimbă, ci doar face ca cei care Îl privesc să creadă că se schimbă. Dacă este așa, atunci înseamnă că El permite minciuna și înșelăciunea. Dar minciuna și înșelăciunea sunt întotdeauna rele, cu excepția cazului în care minciuna și înșelăciunea sunt folosite ca mijloace de vindecare a bolnavilor, sau pentru a vindeca prieteni nebuni, sau pentru a evita pericolul amenințat de dușmani. Dar bolnavii și nebunii nu sunt prietenii lui Dumnezeu; «Dar Dumnezeu abia se teme de nimeni și, prin urmare, abia are nevoie să recurgă la minciuni pentru a evita pericolul». Această obiecție poate fi răspunsă în două moduri: unul dintre ele ne este dat de natura (φύσεως) Cuvântului Divin, Care este Dumnezeu, iar celălalt îl găsim în sufletul lui Isus. Despre natura Cuvântului spun: așa cum în trupul unei doici hrana se transformă în lapte în conformitate cu natura copilului, așa cum la porunca unui medic un bolnav ia hrană care poate și ar trebui să contribuie la însănătoșirea și restaurarea sa și, dimpotrivă, cu totul altă hrană este oferită oamenilor puternici și sănătoși - în același mod, Dumnezeu schimbă puterea (δύναμιν) Cuvântului Său, care ar trebui să hrănească sufletele omenești, în funcție de gradul de receptivitate al fiecăruia dintre ei. De aceea, conform cuvântului Scripturii, unora li se dă lapte verbal curat , altora, celor mai slabi, doar legume de grădină, iar altora, hrana perfectă, deja solidă . Și în orice caz, Cuvântul

nu-și înșală natura atunci când devine hrană pentru fiecare persoană în funcție de gradul de receptivitate al său; nu este capabil de nicio înșelăciune sau minciună.

Dacă, însă, cineva dorește să atribuie schimbarea sufletului lui Isus, care era unit cu trupul, îl vom întreba cum își imaginează această schimbare. Dacă înțelege în acest caz o schimbare a esenței, atunci vom răspunde că o schimbare nu poate fi admisă nu numai în raport cu sufletul (al lui Isus), ci și în raport cu orice alt suflet rațional. Dacă, însă, ei insistă în continuare asupra schimbării pe motiv că sufletul, fiind unit cu trupul, s-a aflat, cum s-ar spune, într-o poziție pasivă (πάσχει τι) datorită influenței exercitate asupra lui de către trup și de locul în care a ajuns: atunci vom întreba ce este ciudat în faptul că Cuvântul, din marea dragoste pentru om, a binevoit să dea un Mântuitor (λόγω καταβιβάζοντι σωτήρα) neamului uman? Mai mult, nimeni care făgăduise mai înainte să ofere vindecare nu putea face atât cât a făcut acel suflet, care de bunăvoie (έκουσίως), din dragoste pentru neamul nostru, a coborât în această vale a necazurilor omenești (είς τάς άνθρωπίνας κήρας). Cuvântul divin știe acest lucru și vorbește despre el peste tot în multe locuri ale Scripturii. Va fi suficient dacă citățm în acest caz cel puțin o zicere a lui Pavel, care spune astfel: Să aveți în voi gândul acesta, care era și în Hristos Isus. El, fiind în chipul lui Dumnezeu, nu a crezut o pradă a fi deopotrivă cu Dumnezeu, ci S-a golit pe Sine Însuși, luând chip de rob și fiind găsit la chip ca om, S-a smerit pe Sine Însuși și s-a făcut ascultător până la moarte, și încă moartea crucii. De aceea, Dumnezeu L-a înălțat nespus și I-a dat numele care este mai presus de orice nume .

XIX. Să fie și alții, dacă doresc, de acord cu opinia lui Celsus, că „Dumnezeu nu se schimbă cu adevărat, ci că El le dă doar celor care Îl văd un motiv să creadă că Se schimbă". Dar această obiecție nu ne privește, deoarece credem că Isus nu a venit la oameni pe pământ doar într-o fantomă, ci cu adevărat și în realitate. Cu toate acestea, intenționăm să prezentăm o respingere a acestor cuvinte ale lui Celsus. Celsus! Nu spui tu însuți că minciunile și înșelăciunea sunt uneori permise ca mijloace de vindecare? Ce este ciudat, așadar, că ceva similar s-a întâmplat în cazul în care El a intenționat să îndeplinească lucrarea mântuirii prin aceleași mijloace? Se întâmplă ca și cuvintele asezonate cu minciuni - așa cum se întâmplă cu medicii în vindecarea bolnavilor - uneori să corecteze moravurile mai repede decât cuvintele corespunzătoare adevărului. Totuși, noi credem să folosim această metodă doar pentru protejarea altora. Nu este ciudat, așadar, dacă cel care își vindecă prietenii bolnavi ar vindeca și iubita rasă umană prin aceleași mijloace, care nu sunt folosite cu un scop sau o intenție (rea), ci numai în conformitate cu împrejurările. Întrucât omenirea și-a pierdut rațiunea, Cuvântul a fost obligat să folosească acele mijloace de mântuire pe care le-a găsit utile pentru nebuni, în a-i converti pe calea vieții raționale. Celsus spune: „Numai cel care crede că scapă de pericolul dușmanilor săi face aceasta". Dar Dumnezeu, în orice caz, nu se teme de nimeni; prin urmare, nu a avut nevoie să-și înșele dușmanii pentru a scăpa de pericolul care Îl amenința din partea lor. Nimeni nu a spus așa ceva despre Mântuitorul nostru; prin urmare, este complet superfluu și zadarnic să respingem însăși obiecția lui Celsus. La cuvintele: „Nici un bolnav, nici un nebun nu pot fi în niciun caz prieten cu Dumnezeu" - am răspuns deja pentru alții înainte. Acolo am spus în mustrare (lui Celsus) că dispensația nu a fost îndeplinită de dragul prietenilor bolnavi și nebuni, ci pentru a-i primi în părtășie cu Dumnezeu și pe cei care, având în vedere boala sufletului și întunecarea nefirească a

minții, erau încă dușmani. În Scriptură se spune destul de clar că tot ce a suferit Isus, a suferit de dragul păcătoșilor, pentru a-i abate de la păcate și a-i face drepți.

XX. Apoi, Celsus îi aduce în discuție, pe de o parte, pe evrei, care discută de ce, în opinia lor, venirea lui Hristos este încă de așteptat în viitor, iar, pe de altă parte, îi aduce în discuție pe creștini, care discută între ei despre venirea Fiului lui Dumnezeu la oameni ca despre un eveniment care a avut deja loc. Poate vom discuta și noi aceste cuvinte ale lui Celsus, dar numai pe scurt, dacă este posibil. Evreii din el spun următoarele: „întrucât viața s-a umplut de tot felul de vicii, este necesar ca Dumnezeu să trimită pe cineva care să-i pedepsească pe cei răi și să aducă din nou totul în curățenie, așa cum a fost în timpul primului potop". Și, întrucât îi face pe creștini să facă unele completări la cele spuse, este clar că le atribuie și lor cuvintele de mai sus. Dar ce este ciudat în faptul că, având în vedere răspândirea răului, ar trebui să vină cineva care să curețe lumea și să răsplătească pe fiecare după merite? Căci ar fi nedemn de Dumnezeu dacă El nu ar pune o limită răspândirii răului și nu ar reînnoi lumea (τά πράγματα). Și grecii înșiși știu că pământul este purificat în anumite perioade prin potop sau foc. Astfel, Platon spune într-un loc: „Când zeii, care purifică pământul cu ape, aduc un potop asupra pământului, atunci cei ce locuiesc pe munți" etc. Sau poate că atunci când astfel de discursuri ies de pe buzele grecilor, ele merită atenție și respect, dar când afirmăm același lucru pe care îl laudă grecii, aceasta i se pare o opinie nesemnificativă, nemaiavând nicio valoare? În orice caz, oamenii care au intenția fermă de a citi toate (Sfintele) Scripturi în legătura lor secvențială și cu o anumită grijă pot dovedi nu numai vechimea profundă a oamenilor care au atins aceste probleme în scrierile lor, ci și caracterul sublim al poveștilor lor, precum și legătura internă și consecvența părților individuale ale acestor povești (τό άκόλουθον αύτοίς).

XXI. Nu înțeleg de ce Celsus încearcă să compare potopul, prin care, conform învățăturii atât a evreilor, cât și a creștinilor, pământul a fost purificat, cu distrugerea turnului (din Babel). Chiar dacă admitem că povestea turnului, așa cum este citită în prima carte a lui Moise, nu conține nicio semnificație elevată, ci, după cum crede Celsus, trebuie înțeleasă literal, tot nu este clar că construirea turnului a coincis cu purificarea pământului. Este adevărat, Celsus poate totuși să apere opinia că așa-numita confuzie a limbilor a servit la purificarea pământului. Dar chiar și în ceea ce privește această împrejurare, fiecare savant (ό δυνάμενος) poate oferi o explicație mai mult sau mai puțin amănunțită, mai ales dacă își propune să arate ce înseamnă această narațiune, înțeleasă în sens obișnuit, și ce ar trebui atribuit în ea domeniului alegoriei. Întrucât Celsus crede că Moise, care a povestit despre turn și confuzia limbilor, a preluat tot ce ține de turn din povestea fiilor lui Aloeus, pe care o denaturase, trebuie spus că înainte de Homer, în opinia mea, nimeni nu a vorbit nici măcar despre fiii lui Aloeus și că povestea turnului, spusă de Moise, este, după cum sunt convins, mult mai veche nu numai decât Homer, ci chiar și decât inventarea literelor grecești. Cine, atunci, s-ar putea întreba, a denaturat povestea celuilalt? A fost autorul mitului fiilor lui Aloeus cel care a denaturat primul povestea turnului sau, dimpotrivă, cel care a scris despre turn și confuzia limbilor a scris povestea fiilor lui Aloeus? Căci este clar pentru orice cititor lipsit de prejudecăți că Moise este mai vechi decât Homer.

În același fel, în povestea distrugerii prin incendiu a orașelor Sodoma și Gomora din cauza impietății lor, o poveste plasată de Moise în cartea Genezei, Celsus vede o asemănare cu povestea lui Faeton. Și în acest caz, Celsus a făcut aceeași greșeală: nu a ținut cont de vechimea lui Moise. Între timp, scriitorii care povestesc despre Faeton au trăit aparent chiar mai târziu decât Homer, care, la rândul său, a trăit mai târziu decât Moise. Dar noi nu respingem de fapt afirmația că focul, posedând puterea de purificare, va distruge într-o zi lumea, că păcatul și viciul vor fi expulzate și că lumea va fi din nou reînnoită; admitem chiar că am învățat toate acestea din Cărțile Sfinte - de la profeți. Întrucât profeții - așa cum am mai spus - prezicând multe evenimente viitoare, prin împlinirea multora dintre prezicerile lor au dovedit clar că au spus adevărul și că Duhul lui Dumnezeu locuia în ei, atunci de aici este de la sine înțeles că, în legătură cu acele preziceri care nu s-au împlinit încă, trebuie să-i credem pe profeți, sau mai degrabă - pe acel Duh al lui Dumnezeu Care (locuia) în ei.

XXII. „Creștinii", continuă Celsus, „au adăugat câteva detalii suplimentare la poveștile evreilor. Au început să afirme că Fiul lui Dumnezeu fusese deja trimis (pe pământ) din cauza păcatelor evreilor și că evreii experimentaseră mânia lui Dumnezeu pentru că l-au pedepsit pe Isus și l-au făcut să bea fiere." Desigur, fiecare este liber să denunțe poveștile (creștinilor) ca fiind minciuni, după cum dorește, dar adevărul este că nu trecuse nici măcar o generație întreagă de când evreii îl supuseseră pe Isus la astfel de suferințe - întregul popor evreu fusese expulzat din locul său de reședință. La urma urmei, Ierusalimul, dacă nu mă înșel, a fost distrus la 42 de ani după răstignirea lui Isus. Și nicăieri nu găsim o poveste din care să rezulte că evreii, încă de la începutul existenței lor, când au fost subjugați de (națiunile) mai puternice, pentru o perioadă atât de lungă de timp au fost lipsiți de oportunitatea de a-și onora Dumnezeul și de a îndeplini ritualuri sacre (τής σεμνής άγιστείας καί λατρείας). Și dacă uneori s-ar putea părea că Dumnezeu îi abandonează pe evrei din cauza păcatelor lor, atunci El i-a vizitat din nou (cu mila Sa) și i-a întors în țara lor, unde au putut apoi să-și îndeplinească liber slujba divină, stabilită prin lege. Ca o dovadă că exista ceva divin și sacru în Isus (θείον τι καί ίερόν χρήμα), putem arăta faptul că evreii, tocmai din cauza Lui, au suferit atâtea și atâtea nenorociri atât de mult timp. Și afirmăm cu deplină hotărâre că împărăția lor nu va fi niciodată restaurată. Căci au comis o crimă care a depășit orice hotărâre a infamiei, urzind intrigile lor împotriva Mântuitorului neamului uman chiar în orașul în care au săvârșit ritualurile stabilite de lege pentru Dumnezeu, aceste simboluri ale marilor mistere. Prin urmare, tocmai orașul în care Isus a îndurat toate aceste suferințe a trebuit să fie distrus din temelii, iar întregul popor evreu lipsit de locul său de reședință și împrăștiat în întreaga lume, în timp ce altele (națiuni) au fost chemate să participe la binecuvântarea promisă de Dumnezeu. Aceste alte (popoare) sunt tocmai creștinii, cărora le-a fost transmisă învățătura despre adevăratul (είλικρινούς) și purul (καθαράς) cult al lui Dumnezeu și care au acceptat astfel noi legi adaptate ordinii civile (πολιτεία) care s-a răspândit pretutindeni și a devenit mai puternică . Căci legile anterioare au fost date doar unui singur popor, guvernat de regi sub influența unor astfel de condiții interne și uniforme, care acum, în întregime și în tot conținutul lor, s-au dovedit a nu mai fi conforme (cu noua ordine a vieții creștine).

XXIII. După aceasta, ridiculizându-i, așa cum îi este obiceiul, atât pe evrei, cât și pe creștini, Celsus îi compară pe amândoi „cu un roi de lilieci și cu furnicile care se târăsc din vizuinile lor și cu broaștele care stau lângă mlaștina lor și cu râmele adunate într-un colț al unei bălegaruri și care se ceartă între ele despre care dintre ele a fost cel mai mare păcătos și afirmând această poziție: numai nouă ne lămurește și ne anunță Dumnezeu dinainte toate faptele Sale, numai nouă ne poartă de grijă și numai nouă Își risipește toate grijile, abandonând întreaga lume, întreaga mișcare a cerurilor, dând întregul pământ vast voinței sale, numai nouă ne trimite mesagerii Săi și îi trimite neobosit, având grijă ca noi să rămânem mereu în unire cu El”. Astfel, în imaginația sa, „suntem ca niște viermi, care spun: Dumnezeu există, dar noi ocupăm locul cel mai apropiat în raport cu El, pentru că El ne-a creat în toate asemenea lui Dumnezeu, iar toate lucrurile ne sunt supuse numai nouă: pământul, și apa, și aerul, și stelele - totul este pentru noi, totul este menit să ne slujească.” Viermii - aceștia suntem noi, evident - spune așa: „Și acum: când unii dintre noi vor deveni păcătoși, fie va veni Dumnezeu Însuși, fie Își va trimite Fiul să arunce pe cei călcători de lege în foc, iar noi ceilalți, împreună cu El, ne vom bucura de viața veșnică.” La toate aceste discursuri Celsus adaugă: „Aceste dispute”, spune el, „sunt încă potrivite în raport cu viermii și broaștele, dar nu și în raport cu evreii și creștinii, care se ceartă între ei în felul acesta.”

XXIV. Pentru a răspunde la aceste acuzații împotriva noastră, ne vom adresa celor care împărtășesc toate aceste acuzații cu această întrebare: Intenționați să-i echivalați pe toți oamenii fără distincție, în comparație cu superioritatea lui Dumnezeu, cu un roi de lilieci, cu furnici, cu broaște și cu viermi, sau poate nu aplicați comparația propusă unor oameni și să-i considerați cu adevărat oameni pe motiv că posedă atât rațiune, cât și legi stabilite? Și poate doriți să echivalați doar creștinii și evreii cu toate aceste animale pentru că nu vă plac legile lor? Desigur, ne puteți da orice răspuns doriți la întrebarea noastră, dar în orice caz vom găsi ceva să vă răspundem și vom încerca să dovedim că o astfel de comparație este nepotrivită, totuși - fie că o aplicați tuturor oamenilor, fie doar creștinilor și evreilor. Să luăm, pentru prima dată, cel puțin afirmația ta, conform căreia toți oamenii, în comparație cu Dumnezeu, așa cum spui, trebuie puși pe același nivel cu animalele mizerabile menționate anterior, pe motiv că sunt atât de mici și neînsemnate încât nu pot fi în niciun fel comparate cu măreția incomensurabilă a lui Dumnezeu. Dar ce înțelegi prin insignifianță (μικρότης)? Răspunde-mi, oameni buni! Dacă faci ca aceasta (insignificanța) să depindă de corp, atunci să știți că - raționând cu înțelepciune (πρός ἀλήθειαν) - corpul nu poate fi încă o măsură în determinarea a ceea ce ar trebui recunoscut ca mare și ce este mic. Altfel, grifonii și elefanții se vor dovedi a fi mai perfecți decât noi, oamenii, și aceasta pentru că sunt atât mai mari, cât și mai puternici și trăiesc mult mai mult decât noi. Dar nicio persoană rațională nu ar insista că aceste animale iraționale ne sunt superioare doar datorită dimensiunii corpurilor lor. De fapt, rațiunea ridică ființele raționale deasupra tuturor (animalelor) iraționale. Desigur, acele ființe pure și binecuvântate pe care voi le numiți genii bune și pe care noi le numim de obicei Îngeri ai lui Dumnezeu, se vor răzvrăti împotriva unei astfel de comparații, la fel ca toate celelalte ființe care au o organizare superioară oamenilor: la urma urmei, natura lor rațională are perfecțiune (de organizare) și este înzestrată cu virtuți de tot felul.

XXV. Dar dacă îl considerați pe om lipsit de valoare nu pentru trupul său, ci pentru sufletul său, pe motiv că sufletul este inferior în demnitate tuturor celorlalte ființe raționale, în special ființelor pure și sfinte, și se află sub ele pentru că păcatul locuiește în el: atunci de ce ar trebui considerați doar creștinii răi și cei care trăiesc în răutate printre evrei ca liliecii, furnicile, viermii și broaștele, iar nu cei nelegiuiți printre alte popoare? Dacă susținem această părere, atunci toți păcătoșii, și în special cei care și-au dezlănțuit complet valurile pasiunilor, ar trebui considerați preferabili altor oameni ca liliecii, viermii, broaștele și furnicile. Să presupunem că ar exista un orator ca Demostene și, în același timp, la fel de vicios ca el, iar manierele sale la fel de desfrânate; Sau să presupunem că ar exista un alt om precum acel faimos retor pe nume Antifon, care în cartea sa cunoscută sub titlul Despre Adevăr și în cuvinte pe care le găsim în opera lui Celsus, neagă doctrina Providenței: oare toți acești oameni nu ar fi mai buni decât niște viermi care se târăsc într-un colț de bălegar, bălegarul, zic eu, al ignoranței și ignoranței? În orice caz, nicio ființă înzestrată cu rațiune, oricare ar fi aspirațiile sale, nu poate fi comparată cu un vierme fără a încălca dreptatea, pentru simplul motiv că are totuși o aspirație spre virtute. Căci această strădanie spre virtute, ca și cum ar fi imprimată în suflet (ὑποτυπώσεις), nici măcar nu permite gândul de a echivala cu viermii tocmai acele creaturi care sunt înzestrate cu capacitatea virtuții (τούς δυνάμει έχοντας τήν άρετήν) și nici măcar nu pot distruge complet în ele însele semințele virtuții înnăscute lor (τά σπέρματα αύτής). Deci, este clar din aceasta că nu toți oamenii în general sunt viermi în comparație chiar și cu Dumnezeu. Căci, din moment ce rațiunea își datorează originea acelui Cuvânt care este cu Dumnezeu (παρά θεού), rezultă că pentru o ființă rațională (τό λογικόν ζώον) este absolut imposibil să nege înrudirea sa cu Dumnezeu. De aici rezultă, de asemenea, că creștinii și evreii răi, care de fapt nici măcar nu pot fi considerați creștini și evrei, chiar dacă pot fi comparați cu viermii care se rostogolesc într-un morman de bălegar, nu sunt în niciun caz preferabili celor nelegiuiți dintre alte popoare. Dacă însăși natura rațiunii nu admite o astfel de comparație, atunci evident că nu ar trebui să insultăm natura umană, care este adaptată la virtute, comparând-o cu astfel de animale, chiar și în cazul în care păcătuiește din ignoranță.

XXVI. Dar dacă, din cauza unei doctrine pe care Celsus o detestă și de care pare să fie complet ignorant, creștinii și evreii, și nu alți oameni, sunt găsiți a fi viermi și furnici, atunci îl vom invita pe adversarul nostru să facă chiar comparația acelei doctrine pe care creștinii și evreii sunt în general recunoscuți că o mărturisesc cu doctrina altor oameni. Atunci va fi clar pentru cei care consideră unii oameni viermi și furnici că comparația cu viermii, furnicile și broaștele ar trebui aplicată în mod corespunzător celor care au pierdut adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu și, purtați de o noțiune falsă de evlavie, au început să plaseze această evlavie în venerarea animalelor mute sau a idolilor sau a altor creaturi, a căror frumusețe, dimpotrivă, ar trebui să-i conducă la admirația și venerarea Creatorului acestor creaturi. Atunci va fi clar că oamenii - ființe, ca să spunem așa, mai nobili decât oamenii - sunt cei care au urmat rațiunea (Revelației), care, renunțând la piatră și lemn, și chiar la argint și aur - aceste obiecte prețioase în ochii oamenilor - într-un cuvânt, din toată frumusețea lumească, s-au înălțat la Creatorul tuturor lucrurilor, care au fost umpluți de speranță în El în încrederea că numai El singur poate da satisfacție (διαρκείν) oricărei ființe, că El pătrunde cu precizie gândurile tuturor și aude rugăciunile tuturor - care, prin urmare, își îndreaptă rugăciunile către El, iar în faptele lor par să-L simtă ca pe un

spectator al tuturor faptelor, iar în discursurile lor par să se teamă de prezența Lui ca pe un ascultător al tuturor cuvintelor de teamă să nu rostească ceva neplăcut lui Dumnezeu. Și oare o astfel de evlavie, care nu poate fi ruptă prin osteneli, sau prin frica de moarte, sau prin convingerile rațiunii, nu are nicio importanță, fie și numai pentru ca oamenii care își asumă o astfel de ispravă să nu fie comparați cu viermii, comparație care nu s-ar putea face decât în raport cu momentul precedent unei asemenea mari evlavii?

Este oare posibil, așadar, ca toți acești oameni care învinge pofta patimii rușinoase, pofta care slăbește și tulbură atâtea suflete, este posibil ca chiar și acești oameni, doar pentru că nutresc în ei înșiși convingerea că este imposibil să moștenești părtășia lui Dumnezeu fără a te strădui să te apropii de El prin abstinența, să vi se pară frați de viermi, rude cu furnici, dubluri (παραπλήσιοι) cu broaște? Este oare posibil ca dreptatea, acea virtute strălucitoare care este temelia dreptului public (όμογενές κοινωνικόν), care determină relația cu aproapele, temelia dreptății, filantropiei și bunăvoinței, să nu aibă nicio valoare, astfel încât posesorul unei astfel de virtuți să nu fie comparat cu un liliac? Dimpotrivă, nu sunt oare cei care se dedau pasiunilor nestăvilite, ceea ce sunt mulți oameni, care reduc prostituatele vizitatoare la o indiferență completă și, în același timp, învață că astfel de acțiuni nu încalcă deloc decența - nu sunt acești oameni, zic eu, viermi care se tăvălesc în noroi? Și această concluzie este cu atât mai justă dacă îi comparăm pe astfel de oameni cu acei oameni care au acceptat învățătura de a nu lua mădularele lui Hristos , de a nu lua trupul în care locuiește Cuvântul, pentru a-i face mădularele unei desfrânate - acei oameni care au învățat că trupul, locuința sufletului rațional și dedicat lui Dumnezeu, Creatorul tuturor lucrurilor, este templul lui Dumnezeu, locuit de ei și că (trupul) devine un astfel de (templu) în cazul în care gândul Creatorului rămâne pur și nepătat (καθαράς), - acei oameni care se tem chiar să pângărească templul lui Dumnezeu prin concubinaj interzis (συνουσίας) și astfel consideră exercitarea abstinenței ca o parte esențială a închinării la Dumnezeu.

XXVII. Nu vorbesc despre celelalte vicii care predomină printre oameni, vicii de care poate nici acei oameni care par puri în convingerile lor filozofice nu sunt liberi. Căci există mulți filozofi care nu sunt considerați exponenți ai adevărului nici măcar în filosofie (οί ἐν φιλοσοφία νόθοι). Nu pot să nu spun că multe astfel de defecte pot fi găsite printre cei care nu sunt nici creștini, nici evrei. Susțin că printre creștini, astfel de defecte nu pot fi găsite, mai ales dacă examinezi cu adevărat (κυρίως) ce este un creștin. Și dacă totuși se pot găsi defecte (la ei), atunci nu deloc printre cei care au acces la adunările publice și vin acolo pentru rugăciuni comune; singurii care pot fi găsiți cu deficiențe sunt cei care nu au fost încă excluși din comunitatea rugăciunii, cei care pot ajunge acolo complet neobservați și pot rămâne nedescoperiți în mulțime. Prin urmare, nu suntem deloc un fel de „grămadă de viermi”, întrucât putem mărturisi și dovedi evreilor pe baza propriilor lor Cărți Sfinte, care sunt un obiect de credință pentru ei, că (Mântuitorul) prezis de profeți a venit deja, că Dumnezeu i-a abandonat pe evrei pentru cele mai mari crime ale lor, că, dimpotrivă, noi, cei care am acceptat Cuvântul, ne punem cele mai bune speranțe în Dumnezeu, la temelia căruia stă credința în Dumnezeu și în viața noastră, liberă de orice impietate și viciu și capabilă să ne conducă la părtășie cu Dumnezeu (οίκειώσαι αύτώ). Prin urmare, nu oricine se recunoaște ca evreu sau creștin poate spune despre sine pur și simplu: „întreaga lume și mișcarea cerească” au fost create

exclusiv pentru noi de către Dumnezeu. Dar numai cel care, după învățătura lui Isus, este curat cu inima, blând și împăciuitor, care poate îndura cu răbdare primejdiile care vin odată cu evlavia, numai o astfel de persoană se poate încrede pe bună dreptate în Dumnezeu cu încredere în sine și, dacă este familiarizat cu profeții și îi înțelege, poate spune în același timp: toate acestea Dumnezeu ni le-a revelat și ne-a anunțat nouă, credincioșilor, dinainte.

XXVIII. El pune aceste cuvinte în gura creștinilor, care sunt viermi în ochii lui Celsus: „Dumnezeu a abandonat grija mișcărilor cerurilor, a abandonat întregul acest pământ vast în voia lui și El are grijă numai de noi, El trimite mesagerii Săi numai la noi și îi trimite fără greș, având grijă ca noi să putem stabili o legătură veșnică cu El.” Trebuie remarcat faptul că Celsus ne face astfel să spunem lucruri la care nu ne-am gândit niciodată. Am citit deja și suntem convinși că Dumnezeu iubește toate lucrurile și că printre lucrurile pe care le-a creat nu există nimic care să fie obiectul urii Sale, căci El nu poate fi un urător al ceea ce a pregătit. Am citit și această zicere: Tu cruți toate lucrurile, pentru că toate sunt ale Tale, Doamne, care iubești sufletele. Duhul Tău nestricăcios rămâne în toate lucrurile. De aceea, puțin câte puțin, Tu îi mustri pe cei care greșesc și, amintindu -le în ce păcătuiesc, îi instruiești. Cum putem spune că „Dumnezeu a abandonat grija față de mișcările cerurilor și ale întregii lumi, a disprețuit întregul acest pământ vast și își limitează toate grijile numai la noi” - nouă, cei care știm că în rugăciunile noastre trebuie să ne amintim întotdeauna că pământul este plin de mila Domnului , că mila Domnului este peste orice făptură, că Domnul este bun și poruncește soarelui Său să răsară peste cei răi și cei buni și trimite ploaie peste cei drepți și cei nedrepți și că El ne convinge, dacă vrem doar să fim copiii Lui, să urmăm exemplul Lui și că El ne învață, de asemenea, să facem bine tuturor oamenilor cât mai mult posibil. Scriptura însăși Îl numește Mântuitorul tuturor oamenilor, și mai ales al credincioșilor; și citim (în Scriptură) despre Unsul Său că El este jertfa de ispășire (ἱλασμός) pentru păcatele noastre, și nu numai pentru ale noastre, ci și pentru păcatele întregii lumi . Pasajele (din Scriptură) citate afirmă în mod clar ceva cu totul diferit de ceea ce Celsus (ne atribuie). Este adevărat, unii dintre evrei pot avea idei oarecum diferite, de natură restrictivă, dar în orice caz nu creștinii, care știu cu tărie că Dumnezeu își dovedește dragostea față de noi prin faptul că Hristos a murit pentru noi când eram încă păcătoși. Totuși, aproape nimeni nu va muri pentru un om drept; poate cineva va îndrăzni chiar să moară pentru un binefăcător. Dar acum Isus, pe care îl numim Unsul lui Dumnezeu - această expresie este comună în Scripturile noastre - este predicat ca venind pentru toți păcătoșii, oriunde s-ar afla - și, mai mult, cu scopul ca păcătoșii să abandoneze păcatul și să se încredințeze lui Dumnezeu.

XXIX. Cât despre expresia „Dumnezeu există, dar noi numai ocupăm locul cel mai apropiat de El”, poate că Celsus a împrumutat cu adevărat această expresie de pe buzele unor oameni pe care el însuși îi numea „viermi”. Dar atunci Celsus acționează exact ca un om care dorește să facă întreaga școală de filosofie responsabilă pentru ideea absurdă exprimată de un tânăr care urmase școala unui filosof doar trei zile și era deja arogant în fața altor oameni, ca stând sub el (în educația filosofică) și neavând nicio idee despre filosofie. Cât despre noi, știm că există multe mijloace care, în comparație cu omul, ocupă o poziție mai onorabilă. Astfel citim în Scriptură: Dumnezeu a stat în adunarea

zeilor; dar aici se referă, desigur, nu la zeii pe care îi venerează păgânii; căci toți zeii popoarelor sunt idoli. Dar Scriptura ne spune că Dumnezeu, care a stat în adunarea zeilor, a pronunțat judecata printre zei. De asemenea, știm că, deși există așa-numiții zei, fie în cer, fie pe pământ, din moment ce există mulți zei și mulți domni; Totuși, pentru noi este un singur Dumnezeu Tatăl, de la care sunt toate lucrurile și noi pentru El, și un singur Domn, Iisus Hristos, prin care sunt toate lucrurile și noi prin El. Știm, de asemenea, că îngerii ocupă o poziție superioară față de oameni, motiv pentru care oamenii sunt egali cu îngerii în cazul în care ating nivelul celei mai înalte perfecțiuni. Astfel, se spune că cei drepți, după învierea morților, nici nu se însoară, nici nu se mărită (ci devin asemenea îngerilor din ceruri), sunt făcuți egali cu îngerii. Știm că există , de asemenea, o distribuire a tuturor ființelor în rânduri, iar dintre ele unele sunt așa-numitele tronuri, iar altele sunt stăpâniri, altele sunt puteri și altele sunt principate. Din Scriptură știm că noi, oamenii, suntem mult mai jos decât aceștia (puterile îngerești) și putem numi doar speranța de a deveni ca toți ei, dacă ducem o viață pioasă și în toate acționăm conform preceptelor credinței noastre. În cele din urmă, citim (în Scriptură): Nu s-a arătat încă ce vom fi. Știm doar că atunci când se va arăta El, vom fi ca El, căci Îl vom vedea așa cum este. Dar dacă cineva s-ar dovedi a fi o astfel de persoană încât să spună: „Dumnezeu există, dar noi ocupăm locul cel mai apropiat de El” și dacă ar rosti astfel de cuvinte pe motiv că le-a auzit de la oameni care ei înșiși nu știu ce spun sau, dacă știu, interpretează greșit adevărata învățătură, atunci eu, din partea mea, aș putea explica astfel de cuvinte în sensul că suntem genul de oameni care au avansat în cunoaștere sau, mai bine, au avansat atât în cunoaștere, cât și în același timp în virtute. Căci, conform ideii noastre, virtutea este una și aceeași în toate firile binecuvântate. De aceea ni se prescrie: fiți desăvârșiți, precum Tatăl vostru care este în ceruri.Astfel, un om bun și cinstit nu se poate asemăna în niciun fel cu un „vierme” care se târăște „în noroi”, niciun om pios nu poate fi comparat „cu o furnică”, niciun om drept „cu o broască”; în mod egal, niciun om care are un suflet luminat de lumina liniștită a adevărului nu poate fi comparat cu un liliac, fără o încălcare evidentă a dreptății.

XXX. Mi se pare că Celsus nu a înțeles următorul pasaj (din Scriptură): Să facem om după chipul (și) asemănarea noastră, și numai de aceea, atunci când se referă la aceste cuvinte, el scoate la iveală și „viermii” săi, cărora le pune cuvintele: „am fost creați de Dumnezeu și suntem asemenea Lui în toate (πάντη).” Dar dacă Celsus ar fi descoperit că există o diferență între expresia: „omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu” și expresia: „creat după asemănarea”, dacă ar fi acordat atenție faptului că, conform Scripturii, Dumnezeu a spus de fapt aceasta: Să facem om după chipul (și) asemănarea noastră - că Dumnezeu, prin urmare, l-a creat pe om numai după chipul lui Dumnezeu, și nici după asemănarea lui - atunci Celsus în niciun caz nu ne-ar fi atribuit cuvintele că „suntem complet asemenea lui Dumnezeu”. De asemenea, nu afirmăm că „stelele ne sunt supuse”. Căci învierea drepților, care este menționată (în Scriptură) - și ce trebuie înțeles prin ea, înțelepții, desigur, știu - este comparată (de Apostol) cu soarele, cu luna și cu stelele. Apostolul se exprimă astfel: o este slava soarelui, o este slava lunii și o este slava stelelor: și o stea diferă de o altă stea în slavă. Așa este și cu învierea morților . Și în vechea profeție [ ] a lui Daniel, se înțelege aceeași stare a celor drepți. Celsus ne atribuie și cuvintele că „toate lucrurile sunt destinate să ne slujească”. Dar el, poate, nu a auzit niciodată pe vreunul dintre înțelepții noștri exprimându-se în acest fel. El, poate, nici

măcar nu știa că, conform poruncii (lui Hristos), cel mai mare dintre noi trebuie să fie slujitorul tuturor. Dacă grecii spun: „Soarele și noaptea slujesc muritorilor”, atunci în acest caz exprimarea lor este găsită frumoasă și se dă o anumită explicație pentru aceasta. Dar dacă spunem același lucru sau ceva de același fel, atunci Celsus ne ceartă deja și găsește aici un motiv de obiecții.

Noi, care suntem, după Celsus, „viermi”, se spune că am spus și: „Întrucât printre noi există unii oameni care au căzut în păcat, Dumnezeu va veni la noi sau Îl va trimite pe Fiul Său să-i dea pe cei răi în foc, și numai noi, restul - broaște, ne vom bucura de viața veșnică alături de El.” Așadar, vedeți cum Celsus, acest venerabil filosof, excelează în rolul de bufon și face din învățătura despre dreptatea divină, despre răzbunarea celor răi și răsplata celor drepți subiect de ridicol, batjocură și umor!

Pe lângă toate acestea, el face următoarea remarcă: „Această dispută”, spune el, „ar putea fi tolerată dacă ar fi doar între viermi și broaște, dar nu între creștini și evrei”. Noi, din partea noastră, cu siguranță nu-l vom imita pe Celsus; nici nu vom vorbi în același fel despre filosofii săi, care se laudă că cunosc natura tuturor lucrurilor, dar totuși nu sunt de acord între ei în privința întrebărilor despre cum anume a luat naștere întreaga lume, cum s-au format cerul și pământul și tot ce este în ele; cum sunt guvernate sufletele de Dumnezeu, deși sunt fără început (ἀγέννητοι) și nu sunt create de Dumnezeu; și dacă trec dintr-un corp în altul sau dacă au apărut simultan și odată cu trupul; și dacă apoi rămân (nemuritori) sau nu. În loc să salutăm și să lăudăm eforturile unor astfel de oameni care s-au dedicat în întregime cercetării adevărului, am putea pur și simplu să-i supunem ridiculizării și criticii și să spunem că sunt, de fapt, „viermi care se târăsc prin bălegar” al acestei vieți umane (pământene) și își măsoară atât de puțin puterile încât vorbesc despre lucruri sublime cu atâta îndrăzneală ca și cum le-ar înțelege cu adevărat și, în același timp, să încerce să afirme că au înțelegerea și înțelegerea acelor lucruri pe care nimeni nu le poate contempla cu adevărat fără o inspirație specială de sus (χωρίς ἐπνοίας κρείττονος) și fără ajutor divin (θειοτέρας δυνάμεως). Căci, așa cum nimeni nu cunoaște lucrurile omului, decât duhul omului care locuiește în el, tot așa nimeni nu cunoaște lucrurile lui Dumnezeu, decât Duhul lui Dumnezeu. Însă nu am ajuns încă la o asemenea nebunie încât să comparăm cunoașterea umană, înțeleasă în sensul obișnuit al cuvântului, care nu are ca obiect întrebări josnice și banale, ci este îndreptată spre investigarea adevărului, cu faptele și aspirațiile viermilor sau ale altor asemenea (creaturi). Ca prieteni ai adevărului, noi, dimpotrivă, mărturisim deschis despre anumiți filozofi greci că ei L-au cunoscut pe Dumnezeu, așa cum Dumnezeu li L-a descoperit; dar ei, cunoscându-L pe Dumnezeu, nu L-au glorificat ca Dumnezeu, nici nu au mulțumit, ci au devenit deșarți în speculațiile lor și inima lor nesăbuită s-a întunecat; mărturisind că sunt înțelepți, au devenit nebuni și au schimbat slava Dumnezeului nestricăcios într-un chip făcut asemenea omului stricăcios, păsărilor, animalelor cu patru picioare și târâtoarelor .

XXXI. Pentru a arăta așadar că evreii și creștinii nu sunt în niciun fel diferiți de animalele menționate mai sus, Celsus continuă spunând: „Evreii sunt sclavi fugari care au fost alungați din Egipt, care nu au făcut niciodată nimic de valoare, despre care nici măcar nu s-a vorbit și care au fost considerați nimic”. Faptul că evreii nu erau nicidecum sclavi alungați și nu erau egipteni (prin origine), ci evrei care abia se stabiliseră în Egipt, am

vorbit deja mai sus. Dacă Celsus intenționează să-și bazeze teza că evreii erau disprețuiți și nu erau ținuți cu stimă, pe faptul că scriitorii greci nu spun aproape nimic despre istoria lor, atunci îi vom răspunde astfel: dacă examinăm în profunzime sistemul civil antic al evreilor, dacă acordăm atenție ordinii legilor lor, atunci putem ajunge la concluzia că erau un popor pentru care viața pământească era o reflectare a vieții cerești, care nu recunoștea alt Dumnezeu decât Dumnezeul Atotputernic, care nu tolera în societatea lor niciun popor care se ocupa cu fabricarea de idoli. Într-adevăr, în țara lor nu existau nici pictori, nici sculptori; Ei au fost eliberați de astfel de oameni chiar prin lege - și aceasta cu scopul ca ei să nu aibă niciun motiv să permită fabricarea de idoli, care ar putea duce oamenii nebuni în rătăcire și ar putea distrage privirea spirituală de la Dumnezeu (și să-i înlănțuie) de pământ. Printre altele, ei aveau și aceste porunci: Să săvârșiți stricăciune și să vă faceți chip cioplit, asemănarea vreunui idol, asemănarea unui bărbat sau a unei femei, asemănarea vreunei fiare care este pe pământ, asemănarea vreunei păsări înaripate care zboară în aer, asemănarea vreunui lucru care se târăște pe pământ, asemănarea vreunui pește care este în apele de sub pământ. Legea dorea acest lucru, și anume, ca ei să țină cu tărie adevărul cu privire la orice lucru și să nu inventeze nimic care ar putea încălca adevărul și să-i inducă în rătăcire, fiind în realitate fie doar un bărbat, fie în realitate o femeie, sau o fiară, sau o pasăre, sau o fiară care se târăște, sau un pește. Ei aveau, de asemenea, o poruncă mare și sublimă: „Când vei privi spre cer și vei vedea soarele, luna și stelele și toată oștirea cerului, să nu te lași amăgit, ci să te închini lor și să le slujești.”Cât de strictă era disciplina publică (πολιτεία) a întregului popor, întrucât manifestarea oricărei efeminații era interzisă printre ei! De asemenea, este demn de mirare că respectau cu strictețe ordinea, în virtutea căreia nu tolerau femeile publice, care erau de obicei cauza stârnirii pasiunilor senzuale ale tinerilor, în societatea lor. Puterea judecătorească printre ei era în mâinile unor bărbați drepți; numai unor astfel de bărbați li se încredința funcția judecătorească, despre care se știa că au dus o viață ireproșabilă și virtuoasă timp de mulți ani; iar acești oameni, datorită purității lor morale, care îi ridica deasupra oamenilor (obișnuiți), erau numiți zei, conform obiceiului stabilit printre evrei din cele mai vechi timpuri. Și era necesar să vedem cum întregul popor se deda iubirii de înțelepciune: pentru practica ascultării legilor divine, au stabilit așa-numitele zile de Sabat și alte sărbători. Și ce altceva putem spune despre stabilirea serviciului și a jertfelor lor preoțești, care conțineau un număr nenumărat de simboluri, care făceau obiectul explicației pentru oamenii care se dedicau studiului lor.

XXXII. Însă, întrucât nu există nimic stabil în natura umană, și această ordine civilă era sortită să se prăbușească și să fie distrusă în scurt timp. Prin urmare, Providența, care direcționează în consecință tot ceea ce trebuie reînnoit (μεταποιήσεως), a schimbat această ordine lăudabilă și, în locul evreilor, a chemat credincioși din toate neamurile și le-a încredințat sfânta credință a lui Isus (τήν σεμνήν κατά τόν 'Ιησούν θεοσέβειαν). Acest Isus, care nu era doar înzestrat cu cea mai înaltă înțelepciune, ci în același timp era părtaș la natura divină (θεία μοίρα κοσμηθείς), a distrus complet credința în demonii pământești, care găseau plăcere în arderea tămâiei, în libațiile sângeroase și în grăsimea animalelor de sacrificiu și, asemenea titanilor sau giganților mitici, îi distrageau pe oameni de la cunoașterea lui Dumnezeu. Fiind dincolo de orice pericol din partea acestora (demonilor), care amenință cu vicleniile lor toate (creaturile) bune în general, El a dat legi care dăruiesc fericire tuturor celor care trăiesc în conformitate cu ele. Și acum

nu mai trebuie să-i îmbunătățim pe demoni cu jertfe; dimpotrivă, îi disprețuim din adâncul sufletelor noastre, bazându-ne pe Cuvântul lui Dumnezeu, care își oferă ajutorul tuturor celor care își ridică ochii spre Dumnezeu. Și întrucât a fost voia lui Dumnezeu ca învățătura lui Isus să prospere printre oameni, toate vicleniile duhurilor rele au rămas fără rod, deși ele, la rândul lor, au depus toate eforturile pentru a-i distruge pe creștini. I-au instigat împotriva credinței creștine și a mărturisitorilor ei pe regi, senatul, toți conducătorii în general și chiar pe poporul însuși, care nu simțea vicleniile rele și nedrepte ale demonilor. Dar Cuvântul lui Dumnezeu, în ciuda tuturor acestor obstacole, s-a dovedit mai puternic decât toți (opozanții); din obstacole, ca să zicem, au ieșit noi forțe, Cuvântul a prosperat din ce în ce mai mult și a continuat să adune o recoltă de suflete. La urma urmei, asta a vrut Dumnezeu.

Aceste observații, la propriu vorbind, nu au legătură directă cu subiectul discuției, dar totuși le consider necesare. Am vrut să răspund prin aceste reflecții la obiecțiile lui Celsus, care, referitor la evrei, afirmă că „evreii erau sclavi fugari, alungați din Egipt și că acest popor, atât de iubit de Dumnezeu, nu a realizat niciodată nimic măreț și glorios". Iar la obiecțiile ulterioare ale lui Celsus, potrivit căruia „evreii erau disprețuiți și lipsiți de respect", dau un răspuns. Evreii erau, ca să spunem așa, o rasă aleasă și o preoție regală și, prin urmare, evitau și se distanțau de relațiile cu alte națiuni de teama de a nu le corupe morala; trăiau în deplină siguranță sub protecția autorității divine și nu căutau, ca alte națiuni, să dobândească alte regate sub stăpânirea lor; dar, în același timp, nu erau atât de neajutorați încât, cu numărul lor mic, să rămână expuși uneltirilor (dușmanului) și să fie în pericol de a fi complet exterminați. Și această stare a continuat pentru ei doar atâta timp cât însăși modul lor de viață i-a făcut vrednici de ajutorul lui Dumnezeu. Însă, de îndată ce viața întregului popor (evreu) a devenit păcătoasă și, ca urmare, a devenit necesară întoarcerea lor la Dumnezeu prin intermediul nenorocirilor, evreii au fost abandonați de Dumnezeu pentru scurt timp și pentru o perioadă mai lungă - și toate acestea până când, în cele din urmă, au fost complet abandonați de Dumnezeu, când, în perioada stăpânirii romane, au devenit autorii celei mai mari crime prin faptul uciderii lui Isus.

XXXIII. Imediat după aceasta, Celsus atacă conținutul primei cărți a lui Moise, care se numește Geneza. El spune: „Evreii au intenționat să-și lege originea de primii urmași ai impostorilor și șarlatanilor și, ca dovadă a acestui fapt, se referă la expresii vagi și ambigue pe care le-au scos dintr-un colț întunecat și le-au interpretat unor oameni needucați și nebuni - deși timp de multe secole astfel de lucruri nici măcar nu au fost contestate." În opinia mea, aici Celsus a exprimat ceea ce voia cu adevărat să spună foarte vag. Cred chiar că a permis în mod intenționat vagitatea în acest caz, deoarece cunoștea acele temeiuri solide care indică direct din ce strămoși descinde poporul evreu. Pe de altă parte, nu a vrut să pară ignorant în ceea ce privește ceea ce se spunea despre evrei și originea tribului lor - în această chestiune foarte importantă. Căci nu există nicio îndoială că cei trei strămoși, Avraam, Isaac și Iacov, au fost strămoșii evreilor. Și numele acestor persoane, dacă ar fi fost legate de numele lui Dumnezeu, ar fi avut o putere atât de mare încât nu numai printre reprezentanții acestui popor, atât în rugăciunile adresate lui Dumnezeu, cât și în vrăjile împotriva demonilor, ele intră în formula: Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov, ci și printre aproape toți

exorciștii și toți vrăjitorii. În cărțile de vrăjitorie, tocmai un astfel de apel la Dumnezeu și invocarea numelui lui Dumnezeu se găsește adesea - și aceasta servește ca dovadă clară în favoarea opiniei că, fiind legată de oamenii menționați, această invocație avea o putere specială în lupta împotriva demonilor. Cred că această dovadă, prin care atât evreii, cât și creștinii stabilesc poziția că Avraam, Isaac și Iacov, strămoșii poporului evreu, erau oameni sacri, nu putea fi complet necunoscută lui Celsus și, dacă acesta din urmă a trecut-o sub tăcere, s-ar fi putut întâmpla doar pentru că nu a putut contesta puterea și importanța ei.

XXXIV. Tuturor celor care Îl cheamă pe Dumnezeu în acest fel, le adresăm această întrebare: Spuneți-ne, oameni buni, cine a fost Avraam, ce calități a avut Isaac, ce putere a avut Iacov, pentru ca invocarea numelui lui Dumnezeu în legătură cu numele lor să producă astfel de minuni? De la cine ați aflat sau ați putea afla ce se povestește despre acești oameni? Și cine s-a străduit să descrie întreaga lor istorie și să le atribuie în această istorie, fie direct, fie indirect, puterea de a face minuni și să-i glorifice ca făcători de minuni sau, cel puțin, să ofere cititorilor rezonabili un motiv pentru a presupune calitățile și puterile mari și minunate ale acestor oameni? Dacă nu ne puteți numi un singur istoric, fie grec, fie barbar, dacă nu ne puteți indica măcar o singură poveste misterioasă (μυστικής άναγραφής) în care este descrisă viața acelor oameni, atunci vă vom oferi o carte numită Geneza, care povestește despre faptele săvârșite de acești oameni, despre cuvintele profetice (τούς τού θεού χρησμούς) cu care Dumnezeu li s-a adresat - și în acest caz vă vom pune această întrebare: dacă folosiți numele acestor trei fondatori (ai poporului evreu) (în invocațiile voastre) pe baza faptului că ați învățat din experiență marea putere a unor astfel de invocații, atunci nu servește oare aceasta ca dovadă evidentă a faptului că respectivii patriarhi au fost oameni divini (παρίστησι τό θείον τών άνδρών)? Și totuși, avem o singură sursă pentru acești oameni - și anume, Cărțile Sfinte, care se află în posesia evreilor. De asemenea, ei recurg adesea la următoarea formulă împotriva demonilor și a altor forțe necurate: Dumnezeul lui Israel și Dumnezeul evreilor și Dumnezeul care i-a înecat pe regele Egiptului și pe egipteni în Marea Roșie. Și aceste nume și semnificațiile lor ne-au fost din nou transmise exclusiv de către evrei, care în literatura lor maternă și în limba lor maternă au povestit și explicat toate aceste povești. Cum au putut evreii să ajungă la punctul de a-și lega propria familie de acești oameni, care în ochii lui Celsus sunt doar șarlatani și înșelători; Cum au putut, fără nicio rușine, să-și urmărească originea până la astfel de oameni? Este cu siguranță adevărat că numele lor sunt evreiești și este, de asemenea, adevărat că Cărțile Sfinte ale evreilor, în limba ebraică și cu litere ebraice, povestesc istoria acestor trei oameni. Și toate acestea servesc ca o dovadă suficientă în favoarea afirmației că poporul evreu are o legătură de rudenie cu acești oameni. Și până în ziua de azi, numele evreiești strâns legate de vorbirea ebraică sunt împrumutate fie din Cărțile Sfinte, fie din acele cuvinte și lucruri care își găsesc explicația în vorbirea ebraică.

XXXV. Îi invităm pe toți cei care au citit operele lui Celsus să judece dacă nu cumva dorește el însuși să creeze o ceață în următoarele cuvinte ale sale: „și au încercat să-și urmărească originea până la prima generație de șarlatani și impostori, referindu-se ca dovezi la expresii întunecate și ambigue, al căror sens este îngropat în întuneric adânc”. Este adevărat, desigur, că aceste nume sunt secrete și nu sunt clare și inteligibile pentru

toată lumea, dar pentru noi sensul lor nu este supus îndoielii, deși sunt folosite de oameni străini de credința noastră. Pe ce motive Celsus le poate respinge, nici nu știu, deoarece nicăieri nu explică ce anume este ambiguu și obscur în aceste cuvinte. Dacă Celsus ar fi vrut să lupte în acest caz într-un mod cinstit și obișnuit, atunci ar fi trebuit să expună pe deplin genealogia evreilor, care, în opinia sa, se laudă fără rușine cu descendența lor din Avraam și urmașii săi, și să-i citeze în locurile relevante, iar apoi, mai întâi, să arate ce opinie considera el însuși corectă și abia după aceea să răstoarne decisiv toate opiniile false pe această temă prin forța adevărului pe care și-l atribuie și prin acele argumente care vorbesc în favoarea acestui adevăr și îl susțin. Dar nici Celsus, nici altcineva, la cea mai atentă examinare, nu poate explica natura acestor nume, la care recurg pentru săvârșirea unor efecte miraculoase (είς δυνάμεις), și nici nu pot dovedi că poporul însuși, ale cărui nume singure posedă o astfel de putere (miraculoasă), este vrednic de dispreț, și nu numai atunci când sunt rostite de reprezentanții acestui popor, ci și de oameni ai altor națiuni. El, în plus, ar trebui să demonstreze că, din moment ce interpretăm în mod fals aceste nume și, procedând astfel - așa cum crede el - îi înșelăm pe oamenii simpli și ignoranți care ne ascultă, atât de mult, dimpotrivă, el, care nu vrea să se numere printre oamenii simpli și needucați, este capabil să dea o explicație corectă a acestor cuvinte. Însă Celsus, atingând problema acestor „nume cu care evreii își leagă genealogia”, se mulțumește doar cu observații (nefondate) că „niciodată în atâtea secole această chestiune a numelor nu a dat naștere unei dispute și că abia acum evreii poartă dispute cu alții pe această temă”. Cine sunt acești ceilalți, Celsus nu indică nici el. Prin urmare, îi rugăm pe cei care doresc să ne arate cine sunt exact cei care poartă dispute cu evreii și, de asemenea, să prezinte cel puțin câteva motive plauzibile îndreptate împotriva înțelegerii pe care o au evreii și creștinii despre aceste nume și apoi - cine sunt acei ceilalți care au prezentat o decizie extrem de înțeleaptă și corectă cu privire la aceste chestiuni. Noi, din partea noastră, suntem convinși că nimeni nu va putea face asta (indicație), căci este clar că aceste nume sunt luate din graiul ebraic, care este folosit doar de evrei.

XXXVI. Celsus continuă apoi să citeze din lucrări istorice nebiblice acele pasaje care au legătură cu indicarea marii vechimi prin care se disting unele națiuni, cum ar fi atenienii, egiptenii, arcadienii și frigienii, care afirmă că printre ei anumiți oameni au fost generați direct din pământ și care aduc dovezi în sprijinul acestei afirmații; după care Celsus continuă: „Undeva într-un colț al Palestinei, un grup de evrei s-a adunat, fără nicio educație adecvată, fără cea mai mică cunoștință că Hesiod și nenumărați alți oameni inspirați divin povestesc lucruri similare în poeziile lor; «Acești oameni au inventat povești atât de incredibile și nepotrivite, cum ar fi aceea că Dumnezeu l-a format pe om cu propriile sale mâini, i-a suflat un suflet și din coasta lui a format o femeie, încât apoi le-a dat ambele porunci, dar că șarpele a început să li se împotrivească și a reușit să încalce poruncile lui Dumnezeu. În acest fel, ei spun un fel de fabulă, ca niște bătrâne, și în același timp acționează în cel mai înalt grad criminal în raport cu Dumnezeu; „căci ei Îl fac pe Dumnezeu să fie atât de slab de la bun început încât nu a putut obține ascultare nici măcar de la singurul om pe care l-a format vreodată.” Acest celsus, foarte învățat și citit, care subliniază ignoranța și lipsa de cunoștințe a evreilor și creștinilor, prezintă în același timp dovezi clare și evidente despre cât de precis cunoaște timpul în care a trăit un scriitor grec sau barbar sau altul. Astfel, „Hesiod și nenumărați alți poeți”, pe care îi numește „oameni inspirați divin”, îi consideră mai vechi decât Moise și scrierile sale -

reținești: Moise, care, după cum se știe, a trăit cu mult înainte de războaiele troiene. Așadar, nu evreii sunt inventatorii unor fabule incredibile și ignorante despre nașterea omului din pământ, ci tocmai acei „oameni inspirați divin”, așa cum îi numește Celsus - Hesiod și nenumărați alți poeți - acești oameni cu cele mai vechi și remarcabile povești găsite în Palestina, nu le-au cunoscut sau nici măcar nu le-au auzit și, la rândul lor, au scris despre începutul lucrurilor toate aceste povești absurde, cum ar fi, de exemplu, teogoniile lor, în care atribuiau zeităților lor nașterea și multe altele.” (absurdități). Platon are perfectă dreptate când îl exclude din statul său (ideal) pe Homer și pe toți autorii unor astfel de povești, ca scriitori care nu fac decât rău tinerilor. Din aceasta este clar că Platon nu i-a considerat deloc pe acei oameni care au lăsat în urmă astfel de povești ca fiind inspirați divin. Dar epicureanul Celsus - dacă a scris într-adevăr alte două cărți împotriva creștinilor - pare să poată judeca acest lucru chiar mai bine decât Platon; totuși, poate că și el îi numește oameni inspirați divin doar din dorința de a ne contrazice, când, de fapt, nu le-a atribuit deloc o astfel de calitate.

XXXVII. Celsus ne reproșează în continuare că admitem ideea „formării omului de către Dumnezeu cu ajutorul mâinilor”; întrucât nicăieri în cartea Genezei nu există vreo referire la mâinile lui Dumnezeu, nici acolo unde se vorbește despre crearea omului, nici acolo unde se vorbește despre formarea sa. Este adevărat că există o expresie în Scriptură: Mâinile Tale m-au făcut și m-au zidit, dar este citată în Iov și David, și dacă am întreba ce sens (scriitorii) leagă aceste cuvinte, cine citează aceste expresii; care este, în plus, diferența dintre creație (ποιήσεως) și aranjament (πλάσεως) și cum trebuie să înțelegem în general expresia - mâinile lui Dumnezeu - atunci ar fi nevoie de un argument foarte lung pentru aceasta. Doar cei care nu înțeleg aceste expresii și toate expresiile similare din Sfânta Scriptură își imaginează problema în așa fel încât părem să-i atribuim lui Dumnezeu Atotputernicul aceeași înfățișare exterioară ca și omului; Conform ideii lor, trebuie, așadar, să ne gândim și la aripi în trupul lui Dumnezeu, întrucât în Scriptură, dacă înțelegem spusele ei doar literal (κατά τό ρητόν), aceasta este într-adevăr spusă în legătură cu Dumnezeu despre astfel de părți ale corpului. Totuși, nu este sarcina noastră acum să explicăm toate aceste expresii. Chiar mai devreme, în comentariul nostru la cartea Genezei, am examinat deja această chestiune, pe cât ne-a fost posibil.

Metodele obișnuite și proaste (de critică) ale lui Celsus pot fi deslușite și din următoarele expresii ale sale. În locul din Scriptură unde se vorbește despre formarea omului, se spune: și i-a suflat în nări suflare de viață, și omul s-a făcut un suflet viu (είς ψυχήν ζώσαν) . Însă Celsus, pentru a ridiculiza expresia i-a suflat în nări suflare de viață, neînțelegând în ce sens se spune așa în Scriptură, a dat cu răutate acestor cuvinte următoarea frază: „și astfel au născocit că Dumnezeu l-a format pe om cu propriile sale mâini și a suflat în el”. În acest caz, Celsus avea evident în minte scopul ca oricine credea că Dumnezeu a suflat în om ca un foale să poată râde de însăși expresia: i-a suflat în nări suflare de viață. Dar aceste cuvinte au un sens alegoric (τροπικώς είρημένον) și necesită explicații; Ele transmit ideea că Dumnezeu l-a făcut pe om părtaș Duhului Său nestricăcios, motiv pentru care Scriptura spune: Duhul Tău nestricăcios rămâne în toate lucrurile .

XXXVIII. Propunându-și să arate într-o lumină proastă tot ceea ce se spune în scripturile (noastre), Celsus își bate joc și de următoarea expresie: Și Domnul Dumnezeu a adus un somn adânc peste om; și când acesta a adormit, a luat una din coastele lui și a închis locul cu carne. Și din coasta pe care Domnul Dumnezeu o luase de la om a făcut-o femeie și așa mai departe. Dar Celsus nu citează nicio zicere care ar putea duce ascultătorul la concluzia că cuvintele citate sunt rostite în sens figurat (μετά τροπολογίας είρηται). În general, nu a vrut în acest caz să dea nici măcar un motiv că știa despre sensul alegoric al acestor cuvinte, deși mai departe el însuși spune: „cei educați dintre evrei și creștini, fiindu-le rușine de aceste (cuvinte), încearcă să le explice cumva în sens figurat". Pe această temă l-am putea întreba: Chiar crezi că fabuloasa poveste a lui Hesiod, inspirat de divinitatea ta, despre crearea soției - povestea conform căreia aceasta din urmă a fost dăruită oamenilor de către Zeus ca un rău în răzbunare pentru focul (furat) - poate fi înțeleasă în sens figurat, iar dacă Scriptura relatează că soția a fost luată din coasta soțului ei când acesta se afla într-un somn adânc și a fost formată de Dumnezeu: atunci această poveste, în opinia ta, nu are niciun sens ascuns? Dar nu ar fi corect dacă vom considera prima poveste nu ca pe o fabulă ridicolă, ci chiar ne vom minuna de ea ca filozofie exprimată sub forma unei fabule, în timp ce ne batjocorim această ultimă poveste (cea biblică) doar pe motiv că nu conține niciun sens profund în afară de cel literal. Dacă, din cauza literei simple a unei ziceri, trebuie să disprețuim gândul profund conținut în acea zicere, atunci, Celsus, vezi că nici măcar în Hesiod al tău, pe care îl numești un om inspirat de divinitate, nu există mai mult material care să merite ridicolul, cel puțin în versurile următoare, unde (Hesiod) scrie:

Așa și-a început discursul, plin de mânie, stăpânitorul norilor, Zeus:

Tu, fiul lui Yanet, ești cel mai înțelept dintre toți,

Te bucuri că, furând focul, mi-ai înșelat sufletul;

Dar aceasta va servi drept o mare pedeapsă pentru tine și pentru generațiile viitoare!

Le voi da răul ca dar pentru foc: toți vor fi la fel de răi

Să vă înveseliți sufletele, îmbrățișându-vă nenorocitul.

El a spus-o, iar tatăl oamenilor și al zeilor a râs.

Și i-a dat gloriosului Hefaistos o poruncă - cât mai curând posibil

Amestecă pământul cu apa și dă-i glasul omului,

Și, de asemenea, putere și înfățișare, asemănătoare zeițelor nemuritoare,

Și farmecul plăcut al chipului fecioarei; și apoi către Atena

El a dat ordin să o învețe tot felul de lucrări și arta țesutului;

Și să torni bucurie aurie pe capul Afroditei,

Și o pasiune puternică și grija pentru podoaba trupească;

Și să-i dai o nerușinare de câine și o fire capricioasă

El îl comandă pe Hermes, ambasadorul său și ucigașul lui Argos.

Așa a spus el, și toată lumea s-a grăbit să îndeplinească porunca lui Zeus, fiul lui Cronos.

Și într-o clipă, gloriosul Hefaistos creează o fecioară din pământ,

Ca o fecioară timidă, ascultând de porunca lui Zeus.

Zeița cu ochi albaștri, Athena Pallas, a luat-o, după ce a încins-o.

În jurul ei se află zeițele Charites și frumoasa Pytho:

I-au pus coliere de aur la gât.

Munții cu păr lung o împodobesc și ei cu florile primăverii,

Athena Pallas s-a ocupat de toată decorarea capului.

Și în pieptul ei, Hermes, ucigașul lui Argos,

A băgat tot felul de minciuni, discursuri lingușitoare și o fire nestatornică.

Așa i-a poruncit Zeus Tunetul. Și i-a dat un nume

Mesagera zeilor, a numit-o Pandora,

Întrucât toți cei care au locuințe pe Olimp—

Fiecare i-a dat darul său, pentru suferința bărbaților energici,

De asemenea, e amuzant ce spune în continuare despre butoi.

A fost odată ca niciodată, rasa umană trăia pe pământ

Fără niciun rău, fără nicio muncă excesivă,

Fără boli care să aducă moartea oamenilor.

Dar soția, ridicând butoiul cu mâinile, a suferit mult

Ea s-a împrăștiat peste tot și a adus mari îngrijorări asupra oamenilor.

Doar Nadejda nu a cunoscut tristețea și a rămas

În interiorul camerelor casei, sub deschiderea butoiului și în spatele ușii

Ea nu a zburat; chiar mai devreme aruncase suferință în butoi

Acum să ne îndreptăm către cel care vede în această poveste o simplă alegorie, indiferent dacă înțelege sau nu gândul scriitorului în alegorie, și să-i punem această întrebare. Este posibil ca numai grecii să-și ducă la bun sfârșit opiniile filozofice într-o formă voalată, sau poate și egiptenii și alte popoare barbare care se laudă că în misterele lor (este ascuns) adevărul? Între timp, cum se face că, în opinia voastră, numai evreii, chiar și legislatorii și scriitorii lor, sunt cel mai nerezonabil popor? Și acest popor, care este atât de înalt în firea sa încât se poate ridica la ființa necreată a lui Dumnezeu, să-L aibă numai pe El înaintea ochilor și să-și pună toată nădejdea numai în El - acest popor pare a fi singura excepție în această privință, că numai ei nu au primit nicio reflectare a puterii divine!

XXXIX. Celsus, în plus, face din povestea șarpelui subiectul ridiculizării sale. El spune că „șarpele s-a răzvrătit împotriva poruncilor date de Dumnezeu omului”, iar întreaga această zicere, în opinia sa, este „un fel de fabulă, precum cele spuse de bătrâne”. În acest context, Celsus omite în mod deliberat să menționeze paradisul lui Dumnezeu, despre care se spune că a fost plantat de Domnul Dumnezeu în Eden, în est, și, în același timp, omite să menționeze că Dumnezeu a făcut să crească din pământ orice pom plăcut la vedere și bun de mâncat, și pomul vieții în mijlocul paradisului, și pomul cunoașterii binelui și răului, și toate celelalte lucruri relatate în acest loc care ar putea conduce un cititor prudent la convingerea că toate acestea pot fi înțelese fără încălcarea decenței în sens figurat (ουκ άσέμνως τροπολογέιται). De aceea, intenționăm să comparăm relatarea Scripturii cu ceea ce spune Socrate despre Eros în Simpozionul lui Platon și cu ceea ce este atribuit lui Socrate ca fiind cel mai bun dintre toate cele spuse despre el în Simpozion. Iată ce spune Platon: Când Afrodita era După ce s-a născut, zeii au dat o sărbătoare, la care, printre altele, a luat parte și Porus, fiul lui Metis. Când sărbătoarea se terminase deja, Penia a intrat să ceară ceva pentru ea, având în vedere sărbătoarea care se desfășura, și a stat la ușă. Între timp, Porus, după ce a băut nectar până la amețeală - nu exista vin atunci - a intrat în grădina lui Zeus, unde a adormit liniștit. Atunci Penia s-a gândit că, dacă ar naște un fiu cu Porus, acesta i-ar servi drept sprijin în sărăcie. Așa că se culcă cu el și îl zămislește pe Eros. Întrucât Eros s-a născut în ziua nașterii Afroditei, din acest motiv el este tovarășul Afroditei și o slujește, în același timp este prin natura sa un iubitor de frumusețe, deoarece Afrodita este și frumoasă. Și întrucât Eros este fiul lui Porus și al Peniei, a primit această moștenire de la ei. În primul rând, este constant sărac și, în același timp, departe de a fi bine făcut și frumos - contrar opiniei majorității oamenilor despre el - dar Slăbit, acoperit de licheni, desculț și fără adăpost, doarme fără rogojină chiar pe pământul gol - atât sub porți, cât și pe stradă sub cerul liber; moștenind firea mamei sale, este mereu în nevoie. Seamănă cu tatăl său prin faptul că complotează împotriva binelui și onestității (oamenilor); este curajos, chiar îndrăzneț, se distinge

printr-o importanță deosebită, un vânător pasionat, un inventator constant al tot felul de planuri insidioase, are o mare înclinație spre înțelepciune și încearcă să o atingă, este filosof toată viața, un ghicitor iscusit, un compozitor de băuturi magice, un sofist; nu este prin natura sa nici nemuritor, nici muritor, într-o singură zi înflorește și trăiește la fel de repede, dacă își atinge împlinirea dorințelor, și la fel de repede moare și revine mereu la viață, având în sine făuritura firii tatălui său. În același timp, tot ceea ce reușește să dobândească, risipește constant, astfel încât Eros nu experimentează privațiuni, dar nici nu dobândește bogății. El ocupă, cum ar fi, calea de mijloc dintre înțelepciune și ignoranță.

Dacă cititorii unei astfel de povestiri imită răutatea lui Celsus - ceea ce, însă, creștinii nu vor face - atunci nu vor face decât să râdă de fabulă și să-l batjocorească pe Platon, acest mare om (τηλικούτον). Dar dacă examinează toate aceste povestiri, prezentate sub masca unei fabule, așa cum este obișnuit pentru filosofi, și astfel înțeleg gândirea lui Platon: atunci vor fi deja cuprinși de admirație față de arta cu care acesta, sub învelișul exterioar al unei povești fabuloase, a reușit nu numai să ascundă de mulțimea de rând marile adevăruri (δόγματα), evidente pentru el, ci în același timp să comunice aceste adevăruri - întrucât și aceasta făcea parte din sarcina sa - acelor oameni care sunt capabili să descopere în povestirile mitice acel adevăr care constituie adevăratul gând al autorului, doar pus de el sub forma unei fabule. Și am adus această fabulă de la Platon tocmai pentru că vorbește despre grădina lui Zeus, iar aceasta din urmă, mi se pare, are o oarecare asemănare cu paradisul lui Dumnezeu, așa cum Penia poate fi comparată cu șarpele menționat în cartea Genezei, iar Porus, împotriva căruia Penia complotează, seamănă cu omul împotriva căruia complotează șarpele (din Biblie). Nu se știe doar cu certitudine dacă Platon a ajuns la o astfel de poveste sau dacă - așa cum cred unii - el, în timpul călătoriei sale în Egipt, întâlnindu-se acolo cu oameni versați în misterele religiei iudaice, a primit de la acești oameni oarecare cunoștințe, din care - o parte a păstrat-o (în întregime), iar celeilalte părți i-a dat o formă ușor diferită de teama de a-i ofensa pe greci dacă ar păstra întreaga filozofie a evreilor, care nu erau în relații bune cu alte popoare - parțial din cauza înstrăinării legilor lor și parțial din cauza particularității sistemului lor civil. Totuși, acesta nu este locul potrivit pentru a oferi o explicație a mitului lui Platon și pentru a intra într-o discuție despre istoria șarpelui, a paradisului lui Dumnezeu și a tuturor celorlalte subiecte descrise acolo. Am discutat deja toate aceste puncte cu cel mai mare detaliu posibil în comentariul nostru (έν τοίς έξηγητικόις) la (cartea) Genezei.

XL. Cât despre afirmația lui Celsus că Moise, în opera sa, a acționat în cel mai înalt grad de impietate față de Dumnezeu, pe care l-a prezentat ca fiind atât de slab și neputincios chiar de la început, încât nu a fost capabil să-l țină în ascultare nici măcar pe singurul om pe care El Însuși îl crease, vom da următorul răspuns la această întrebare. A spune acest lucru este, de fapt, echivalent cu a-L învinovăți pe Dumnezeu pentru existența răului, pentru faptul că Dumnezeu nu a putut ține departe nici măcar „un singur om” de acest rău, din cauza căruia, de la bun început, nu s-a găsit nici măcar „un om unic de felul său” care să vină pe lume liber de rău. Așa cum cei care își fac o misiune din a apăra doctrina Preștiinței aduc multe argumente de cel mai înalt grad în favoarea acestui adevăr, tot așa și cei care știu că cuvântul ebraic Adam înseamnă om și că Moise vorbește despre om în general, acolo unde aparent vorbește despre Adam ca individ, interpretează și înțeleg

povestea lui Adam și a căderii sale din punct de vedere filosofic. Căci în Adam, așa cum mărturisește Scriptura, toți mor și toți sunt condamnați precum crima lui Adam, așa că Scriptura divină în acest caz nu vorbește atât de mult despre un singur om, cât despre întreaga rasă (umană) în general. Căci, deși blestemul se referă doar la persoana lui Adam, totuși, așa cum reiese din întreaga legătură, este soarta tuturor, iar ceea ce se spune despre femeie se referă la fiecare femeie fără excepție. În același fel, alungarea soțului și a soției din rai și îmbrăcarea lor în haine de piele, pe care Dumnezeu le-a făcut pentru cei care păcătuiseră din cauza fărădelegii oamenilor, conține o învățătură profundă și misterioasă, care este mult mai sublimă decât învățătura lui Platon despre suflet, care și-a pierdut aripile și a căzut aici (pe pământ) până când a crescut în el ceva solid pe care să se poată sprijini.

XLI. După aceasta, Celsus spune: „Apoi (încearcă să ne spună) despre un potop și despre o arcă ciudată în care se aflau toate lucrurile, și despre un porumbel și un corb, care au acționat ca mesageri, iar în toate aceste povești au denaturat de fapt istoria lui Deucalion și au prezentat-o într-o modificare frivolă. Cred că nu se așteptau ca o astfel de lucrare a lor să iasă la iveală (a lui Dumnezeu), dar au spus atât de ușor copiilor toate aceste ficțiuni monstruoase." Și aici observați cu ce ură, nedemnă de un filosof, se ridică acest om împotriva celei mai vechi scripturi a evreilor. Nu are nimic rău de spus împotriva poveștii potopului; nu se oprește deloc la ceea ce ar putea spune împotriva arcii și împotriva măsurătorilor ei; nici măcar nu afirmă, ca alții, că arca, cu lungimea ei de trei sute, lățimea ei de cincizeci și înălțimea ei de treizeci de coți, nu putea, ca să zic așa, să cuprindă toate animalele pământului - șapte perechi de cele curate și patru perechi de cele necurate. În acest caz, el se mulțumește să numească pur și simplu „ceea ce era minunat și ciudat, în care se aflau toate acestea". Dar ce poate fi „ridicol" în arca, care, conform mărturiei Scripturii, a fost construită în decursul a o sută de ani și cu o lungime de trei sute de coți și o lățime de cincizeci, care este măsura bazei, la capătul înălțimii sale, care este de treizeci de coți, avea doar un cot atât în lungime, cât și în lățime? Dimpotrivă, nu ar trebui mai degrabă să stârnească uimire întreaga structură, care seamănă cu un oraș vast, mai ales dacă ne gândim la dimensiunea sa, deoarece temelia sa avea nouăzeci de mii de coți lungime și două mii cinci sute de coți lățime? Cum să nu ne minunăm că arca se distingea prin rezistența specială a părților sale și era capabilă să reziste forței valurilor violente care au însoțit potopul. Căci nu era pur și simplu ținută laolaltă cu smoală sau orice altă substanță similară, ci era foarte ferm unsă cu asfalt. În cele din urmă, nu ar trebui să ne minunăm că prin Providența Divină a fost introdusă în ea o întreagă pepinieră din fiecare fel de animale, astfel încât mai târziu pământul să poată avea din nou semințele tuturor animalelor; (nu este oare uimitor) că Dumnezeu a folosit pentru aceasta un om drept, care urma să devină strămoșul tuturor celor care se vor naște după potop.

XLII. Pentru a se dovedi un cititor al cărții Genezei, Celsus a atacat și povestea porumbelului, deși nu a putut oferi niciun motiv pentru afirmația că această poveste ar fi o simplă invenție. Pentru a face povestea biblică ridicolă, așa cum este obiceiul său, el transformă apoi corbul într-o cioară și crede că Moise, care a scris acest eveniment, a falsificat de fapt povestea greacă a lui Deucalion, cu excepția cazului în care susține că cartea (Genezei), așa cum crede el, nu a fost scrisă deloc de Moise, ci a fost compusă de mulți alții. Această concluzie pare să rezulte din cuvintele sale: „au denaturat și alterat

povestea lui Deucalion” și, de asemenea, din următoarea sa expresie: „nu și-au imaginat că toate aceste invenții vor ieși la iveală”. Dar cum ar fi putut ei să comunice lucrările lor întregului popor și, în același timp, să nu creadă că toate trucurile lor ar putea fi descoperite, din moment ce ei înșiși au profețit că o astfel de evlavie va fi proclamată tuturor națiunilor? Expresia lui Isus: Împărăția lui Dumnezeu va fi luată de la voi și dată unui neam care va aduce roadele ei - o expresie pe care a adresat-o evreilor - ce altceva ar putea însemna decât că El Însuși, prin puterea Sa divină, va face din întreaga literatură evreiască (γραφήν), conținând misterele Împărăției lui Dumnezeu, un obiect al cunoașterii universale? Da, când citesc genealogia zeilor inventată de greci și narațiunea celor doisprezece zeități, încearcă să mențină respectul față de ei prin intermediul alegoriilor; Dacă vor să batjocorească poveștile noastre, spun că „toate acestea sunt fabule, care, datorită simplității lor (άτεχνώς), sunt potrivite doar copiilor mici”.

XLIII. Când Celsus vorbește despre „nașterea prematură și nepotrivită a copiilor”, deși nu menționează povestea în sine, este clar că se gândește la Avraam și Sara. De asemenea, nu-i place „cearta fraților”, căci aici face aluzie, desigur, fie la Cain, care a complotat împotriva lui Abel, fie la Cain și Esau, care au complotat împotriva lui Iacov. Celsus exprimă, de asemenea, o critică cu privire la „durerea tatălui”, probabil însemnând tristețea pe care Isaac a arătat-o cu ocazia plecării lui Iacov sau poate și cea pe care a experimentat-o Iacov din cauza lui Iosif, când acesta din urmă a fost vândut în Egipt. Când Celsus descrie „trădarea mamelor”, evident că se gândește la Rebeca, care s-a străduit să se asigure că binecuvântarea lui Isaac nu trebuie să cadă asupra lui Esau, ci asupra lui Iacov. Totuși, din moment ce spunem că Dumnezeu Însuși ia parte imediată la toate aceste (fenomene ale vieții), atunci ce absurditate, ne întrebăm, admitem dacă suntem convinși că Divinitatea Sa nu se îndepărtează niciodată de oamenii care se agață de El cu viața lor cinstită și stabilă? Celsus ridiculizează și „bogățiile dobândite de Iacov de la Laban”, neînțelegând în acest caz la ce tind următoarele cuvinte (din Scriptură): și vitele slabe s-au dus la Laban, iar cele puternice la Iacov . Celsus batjocorește și următoarea expresie din Scriptură: „Dumnezeu le-a dat copiilor săi măgari, oi și cămile”. Dar el nu a înțeles că toate acestea li s-au întâmplat ca exemple (τοπικώς): ci au fost scrise pentru învățătura noastră, care am ajuns în veacurile de apoi - pentru noi, zic eu, în care diferitele moravuri, devenind puternice, sunt rânduite prin Cuvântul lui Dumnezeu și date ca moștenire celui care este numit figurativ Iacov. Căci întreaga poveste a lui Laban și a lui Iacov indică în mod clar către păgânii care s-au convertit la credința în Hristos.

XLIV. Celsus s-a abătut mult de la sensul Scripturii când afirmă că „Dumnezeu a dat fântâni celor drepți”. El nu a înțeles că drepții nu își fac gropi, ci sapă fântâni și caută adânc în pământ izvoare și fântâni de apă bună, bună de băut (τών ποτίμων άγαθών); ei înțeleg în sens figurat porunca care poruncește: Bea apă din fântâna ta și apă curgătoare din fântâna ta. Să nu-ți curgă izvoarele în stradă, nici pâraiele în piețe; să fie ale tale numai ale tale și nu ale străinilor cu tine. Scriptura folosește adesea imaginea evenimentelor reale doar pentru a indica prin intermediul lor adevăruri mai importante și mai profunde. În acest sens este dată relatarea fântânilor, a legăturilor de căsătorie și a diferitelor uniuni (μίξεις) ale celor drepți, despre care se vorbește în Scriptură. Va fi mult mai convenabil să încercăm să explicăm aceste subiecte într-un comentariu special asupra acelor locuri. Și faptul că drepții și-au săpat într-adevăr fântâni în țara filistenilor, așa

cum este scris în Geneza, este confirmat de acele fântâni minunate care sunt arătate la Ascalon și care merită atenție datorită formei lor neobișnuite, diferite de alte fântâni. Cât despre soțiile și sclavii legitimi, aceștia trebuie înțeleși în sens figurat, iar această înțelegere nu este invenția noastră, ci am primit-o de la înțelepții care au trăit înaintea noastră (άνωθεν). Unul dintre ei, îndreptând mintea ascultătorului către imagini, spune astfel: Spuneți-mi mie, voi care vreți să fiți sub lege, nu ascultați legea? Căci este scris: Avraam a avut doi fii, unul din roabă și altul din femeia liberă. Dar cel născut din roabă s-a născut după trup; iar cel născut din femeia liberă s-a născut după făgăduință. În aceasta există o alegorie; aceste două legăminte: cel de la Muntele Sinai, care a dus în robie, adică Agar. Și puțin mai târziu spune: Dar Ierusalimul cel de sus este liber; ea este mama noastră a tuturor. Oricine dorește să se îndrepte către Epistola către Galateni va înțelege ce sens figurat este dat povestirii biblice despre relația cu soția legitimă și cu slujitoarea. Scriptura vrea să imităm în faptele acestor persoane nu acele acțiuni care sunt considerate carnale, ci acele fapte spirituale, așa cum sunt de obicei numite de Apostolii lui Isus.

XLV. După ce Celsus a recunoscut dragostea de adevăr la compilatorii cărților sacre, în acele locuri unde nu au ascuns nici măcar pe cei lipsiți de glorie, ar fi trebuit pe bună dreptate să fie înclinat spre opinia că restul poveștilor lor de natură miraculoasă nu erau rodul propriilor lor invenții. Dar el face exact opusul: povestea lui Lot și a fiicelor sale, în loc să o examineze cu atenție în sensul ei literal și să o examineze în sensul ei figurat, o prezintă ca o poveste care depășește în urâciunea sa crimele lui Tieste. În acest caz, nu este nevoie să ne întrebăm ce semnificație profundă are pasajul din istoria biblică citat - ce înseamnă Sodoma și cum trebuie să înțelegem cuvintele cu care îngerii i s-au adresat lui Lot, care fugea de acolo, spunându-i astfel: nu te uita înapoi și nu rămâne nicăieri în această regiune; fugi la munte, ca să nu pieri ; sau ce înseamnă Lot, sau ce înseamnă soția lui, care s-a transformat într-un stâlp de sare când s-a uitat înapoi, sau ce înseamnă fiicele lui, care l-au îmbătat pe tatăl lor pentru a deveni mame cu el. Din partea noastră, vom lua în considerare în această poveste doar acele câteva (detalii) care par cele mai incompatibile cu bunul simț. Și grecii au examinat natura atât a binelui, cât și a răului și a lucrurilor indiferente și, urmărind această întrebare, au ajuns la concluzia că acțiunile, atât bune, cât și rele, depind exclusiv de decizia voinței și că toate acele acțiuni care sunt săvârșite fără participarea voinței sunt - conform propriei lor învățături - indiferente, astfel încât, în funcție de modul în care voința folosește aceste acțiuni: dacă sunt bine, atunci merită laudă, iar dacă sunt rău, atunci merită blamare. Și în acea parte a operelor lor în care vorbesc despre acțiuni indiferente, includ printre ele actul sexual (al lui Lot) cu fiicele sale, deși un astfel de lucru nu ar trebui să se întâmple în stări bine ordonate. Și pentru a dovedi indiferența unui astfel de act, citează ca exemplu un caz în care întreaga rasă umană piere și doar un om înțelept supraviețuiește cu fiica sa; și întreabă dacă este potrivit într-un astfel de caz ca tatăl să intre în relație conjugală cu fiica sa, pentru a proteja întreaga rasă umană de distrugerea care s-ar putea produce într-un rezultat diferit.

Toate aceste propoziții sunt acceptate de greci ca fiind necontroversate, iar școala stoică, care este cea mai favorizată de ei, împărtășește astfel de opinii; iar dacă fetele tinere, cărora le este inculcată doctrina distrugerii lumii, dar fără explicații suficiente, când își văd orașul și întreaga țară mistuite de foc și, în același timp, ajung la concluzia că tatăl lor și ele însele sunt singurii capabili să reaprindă flacăra vieții umane și, pornind de la

această opinie, doresc să mențină lumea în existența ei prezentă, nu va fi acțiunea lor într-un astfel de caz mai rușinoasă decât cea a unui om înțelept care, potrivit stoicilor, poate cu îndrăzneală, fără păcat, să intre în concubinaj cu fiicele sale în vederea distrugerii tuturor oamenilor? Nu sunt ignorant că unii au fost ispitiți de o astfel de intenție a fiicelor lui Lot și au considerat un astfel de act al lor necinstit și chiar au spus că tocmai dintr-o astfel de legătură criminală au provenit cele două națiuni blestemate - moabiții și amoviții. Însă, de fapt, în Sfânta Scriptură nu există nicio indicație clară dacă un astfel de act (al fiicelor lui Lot) ar trebui acceptat ca o faptă bună sau dacă ar trebui condamnat ca o crimă. Mai mult, ca peste tot, admițând realitatea acestui act, îl putem înțelege în sens figurat și, prin urmare, putem avea motive în apărarea sa.

XLVI. Celsus ridiculizează în continuare „ura" - dacă nu mă înșel - a lui Esau împotriva lui Iacov, acel Esau care este reprezentat în Scriptură ca un om rău. El îi atacă atât pe Simeon, cât și pe Levi pentru că au răzbunat violența comisă surorii lor de către fiul regelui din Sihem, deși Celsus nu oferă o relatare exactă a incidentului. El vorbește, de asemenea, despre „frații care i-au vândut pe fiii lui Iacov" și despre „fratele vândut, Iosif" și despre „părintele Iacov, cum l-au înșelat fiii lui", când i-au arătat haina multicoloră a lui Iosif și l-au convins că Iosif fusese ucis și cum a jelit Iacov ulterior.deși Iosif a fost sclav în Egipt. Observați cum Celsus, pur și simplu din ură și nu din dragoste pentru adevăr, selectează aici toate acele fapte pe care intenționează să-și construiască acuzația împotriva istoriei (biblice). Dar din această istorie el exclude în mod deliberat tot ceea ce poate servi drept dovadă de abstinență și nu atinge deloc, de exemplu, istoria aceluiași Iosif, pe care femeia, considerată de Celsus drept o amantă, nu a putut să-i îndemne, nici prin rugăminți, nici prin amenințări, să-i întoarcă dragostea. Vedem, așadar, că Iosif a acționat mult mai bine decât Velerofon, despre care vorbește istoria, și a preferat închisoarea pierderii castității sale. Iosif, desigur, a putut să se apere și să-și intenteze un proces împotriva acuzatorului său, dar a tăcut cu mărinimie și s-a încredințat pe sine și toate treburile sale grijii lui Dumnezeu. XLVII. După aceasta, Celsus menționează, într-un mod confuz și obscur, „visele șefului paharnicilor și șefului brutarului, precum și visele faraonului și interpretarea lor, care au dus la eliberarea lui Iosif din închisoare de către faraon și la ridicarea pe locul al doilea printre egipteni după faraon". Dar ce este ciudat în această poveste, chiar dacă o luăm literal? Între timp, Celsus a făcut din această poveste baza acuzației sale, de altfel, într-o lucrare căreia i-a dat titlul „Cuvântul Adevărat", dar în care nici măcar nu s-a obosit să expună învățătura în sine, ci a prezentat doar acuzații împotriva creștinilor și evreilor. Celsus spune, de asemenea, că „fratele vândut a început să le facă bine fraților săi care l-au vândut, de îndată ce au început să sufere de foame și au fost nevoiți să călătorească cu măgari (în Egipt) pentru pâine; dar în ce fel anume le-a făcut fratele bine, Celsus nu a indicat. El povestește și despre «reluarea cunoștinței» (dintre Iosif și frații săi), dar în ce scop nici nu pot înțelege și nici nu este clar în ce, potrivit lui, se dezvăluie «nepotrivirea acestei reînnoiri a cunoștinței». Momus însuși, mi se pare, nu ar fi putut descoperi nimic în această narațiune care să fi putut da naștere unei obiecții la această poveste, care, în afară de sensul său figurat, conține multe lucruri sublime. El povestește în continuare cum «Iosif a fost eliberat din sclavia în care fusese vândut și mai târziu a ieșit cu mare fast să întâmpine mormântul tatălui său». Celsus crede că și acest fapt poate servi drept acuzație împotriva noastră. Cel puțin, el introduce aici astfel de remarci: «când de la el» - în mod clar de la Iosif - «acest faimos și

divin popor evreu a prins rădăcini în Egipt și a crescut la un număr enorm, li s-a ordonat» „să trăiască undeva separat și să pască vitele în locuri incomode”. Cât despre cuvintele lui Celsus conform cărora „li s-a ordonat să-și pască turmele în locuri disprețuite”, aceste cuvinte au fost evident inspirate de propria sa ură. Nu poate dovedi acest lucru în niciun fel,că provincia egipteană Gosen era cu adevărat „fără valoare”. Apoi numește exodul poporului (evreiesc) din Egipt „fugă”, dar în același timp trece cu tăcere completă povestea exodului evreilor din Egipt, care este consemnată în cartea Exodului. Am citat toate aceste exemple tocmai pentru a demonstra cum Celsus, pentru a ne acuza și ridiculiza, selectează în mod deliberat astfel de pasaje care chiar și în sensul lor literal nu prezintă nimic vrednic de reproș. Și el însuși nu a arătat în ce constă, de fapt, acea insignifiantă (μοχθηρόν) pe care o vede în Scripturile noastre.

XLVIII. Îndreptându-și toată activitatea spre exprimarea doar a urii și ostilității față de învățăturile iudaice și creștine, Celsus continuă spunând: „Cei mai buni dintre evrei și creștini dau tuturor acestor lucruri o interpretare alegorică; le este rușine de aceasta - și, prin urmare, recurg la (ajutorul) alegoriei.” Dar dacă fabulele și ficțiunile, care servesc la ascunderea adevărului sau în alt scop, trebuie considerate povești indecente sau înțelese doar în sens literal, atunci oricine îi poate pune lui Celsus această întrebare: despre ce povești (fabuloase) se poate vorbi cu cel mai mare drept, dacă nu despre poveștile (mitologiei) grecești? În acestea din urmă, zeii-fii îi castrează pe zeii-tați; zeii-tați îi devorează pe zeii-fii, iar zeița-mamă îi dă tatălui „oamenilor și zeilor” o piatră în loc de fiu, tatăl își necinstește fiica, soția își pune lanțuri soțului și este ajutată în acest sens de propriul frate (al soțului) legat și de propria sa fiică. Și este oare necesar să vorbim despre acele basme josnice (άτόπους) pe care grecii le au despre zeii lor? Grecii înșiși sunt evident rușinați de aceste basme, deoarece încearcă să le explice alegoric. În ceea ce mă privește, intenționez să citez doar cazul lui Chrysipp din Solenos, care, pentru numeroasele sale lucrări erudite, este considerat un ornament al școlii filosofice stoice. Acest filosof explică o pictură care se afla în Samos și care o înfățișează pe Juno satisfăcând pasiunea rușinoasă a lui Zeus. Acest venerabil și respectat filosof spune în lucrarea sa că materia primește în sine inteligența seminală (τούς σπερματικούς λόγους) a lui Dumnezeu și că o conține în sine pentru împodobirea universului. În această pictură samiană, materia este reprezentată de Juno, iar Dumnezeu de Zeus. Din cauza acesteia și a altor mii de fabule de același fel, nu dorim să-l numim pe Dumnezeu Atotputernicul Zeus, nici măcar pe soarele Apollo, nici pe lună Artemis. Îi aducem Creatorului o închinare pură și, glorificând lucrările Sale frumoase, ne temem să pângărim lucrurile Divine (ma oeia) chiar și cu nume. În acest caz, îmi place zicala lui Platon, citată în Philebus, unde refuză să includă plăcerea (ήδονήν) printre zeițe. „Atât de mare, Protarh”, spune el, „este venerația mea (δέος) pentru numele zeilor”. Și, de fapt, avem o venerație atât de mare pentru numele lui Dumnezeu și titlurile creațiilor Sale glorioase, încât chiar și sub pretextul interpretării tropologice evităm orice poveste mitologică de teamă să nu facem rău tinerilor.

XLIX. Dacă Celsus ar fi citit Sfintele Scripturi fără un scop preconceput, cu siguranță nu ar fi spus că cărțile noastre „nici măcar nu admit alegorie”. Citind cărțile profetice, în care subiectul descrierii este istoria, dar nu sub forma unei narațiuni istorice conexe, se poate ajunge la convingerea că toate aceste pasaje istorice au fost scrise special pentru a

putea fi interpretate alegoric și că tot ce există acolo a fost prevăzut cu înțelepciune cu intenția de a le adapta la un moment dat și la nivelul de înțelegere al majorității credincioșilor simpli, precum și al acelor puțini care, dacă ar dori, ar putea pătrunde în sensul cel mai (secret) al lucrurilor. Toate argumentele lui Celsus ar avea încă o oarecare forță de convingere dacă scriitorii evrei și creștini din generația noastră (σήμερον), pe care Celsus îi numește „simpluți", ar fi început abia pentru prima dată să recurgă la metoda alegorică de interpretare a Scripturilor. Însă chiar și părinții doctrinelor (τών δογμάτων) și compilatorii Scripturilor începuseră deja să aplice modul tropologic de exprimare a gândirii în Scripturi. Prin urmare, rămâne de făcut o singură presupunere, aceea că o astfel de formă figurativă a fost comunicată Scripturilor astfel încât acestea să poată fi înțelese alegoric (τροπολογείσθαι) conform sensului interior conținut în ele.

Dintr-o serie de exemple, mă voi opri doar asupra câtorva, pentru a arăta cât de nefondat ridiculizează Celsus Scripturile noastre, când afirmă că „sunt, ca să zic așa, complet incapabile să conțină alegorie". Pavel, Apostolul lui Isus, spune aceasta: Este scris în Scriptură: „Nu pune botniță boului când treieră grâul". Oare Dumnezeu îi pasă de boi? Sau se spune acest lucru pentru noi? Da, este scris pentru noi: Căci cine ară trebuie să are cu nădejde, iar cine treieră trebuie să treiere cu nădejde că va primi ceea ce a nădăjduit . Și în alt loc, același (Apostol) spune: De aceea va lăsa omul tatăl său și mama sa și se va lipi de nevasta sa și cei doi vor fi un singur trup. Mare este taina aceasta: vorbesc despre Hristos și despre biserică. Și din nou, în alt loc, scrie: Știm că toți părinții noștri au fost sub nor și au trecut toți prin mare și au fost botezați cu toții în Moise, în nor și în mare. Apoi, când explică povestea manei și a apei care, așa cum este scris, a curs în mod miraculos din stâncă, spune: Și toți au mâncat aceeași hrană duhovnicească; și toți au băut aceeași băutură duhovnicească: căci au băut din stânca duhovnicească care îi urma; și stânca era Hristos . Și Asau, intenționând să amintească în Cartea Psalmilor evenimentele descrise în cărțile Exod și Numeri, prefațează aceasta, explicând că și aceste cărți conțin aceleași „întrebări" și „pilde" ca în Psalmi. „ Luați aminte", spune el, „la legea Mea, poporul Meu, plecați-vă urechea la cuvintele gurii Mele. Voi deschide gura Mea în pilde și voi rosti oracole din vechime: pe care le-am auzit și le-am știut și pe care ni le-au spus părinții noștri . "

L. Mai mult, dacă legea lui Moise nu ar fi conținut nimic ascuns, profetul nu ar fi spus în rugăciunea sa către Dumnezeu: Deschide-mi ochii, ca să privesc minunile legii tale. Căci știa că un anumit văl al ignoranței atârnă peste inimile celor care, atunci când citesc, nu înțeleg ce este ascuns sub alegorii. Dar acest văl este îndepărtat prin darul harului lui Dumnezeu, când Dumnezeu îl aude pe cel care, adunându-și întreaga minte, a făcut tot ce depinde de puterea sa, care, printr-o îndelungată practică, s-a obișnuit să-și îndrepte simțurile către distincția dintre bine și rău și care repetă constant în rugăciunile sale: Deschide-mi ochii, ca să privesc minunile legii tale. Și cine, citind despre dragonul care trăiește în râul Egiptului și despre peștii care se ascund sub solzii acestui dragon sau despre munții Egiptului plini de puroiul faraonului, nu va simți în sine dorința de a întreba cine este cel care umple munții Egiptului cu o asemenea murdărie dezgustătoare pentru simțul mirosului? Ce sunt acești munți și râuri egiptene despre care faraonul spune cu atâta laudă de sine: „Iată râurile mele, eu le-am creat" și cine este acest dragon, care trebuie înțeles conform interpretării date râurilor; ce sunt, în cele din urmă, acești pești

care se ascund sub solzii dragonului? Totuși, ce nevoie am eu să dovedesc atât de multe despre ceea ce nu are nevoie de dovezi și despre care se spune: cine este înțelept să înțeleagă aceasta? cine este inteligent să știe aceasta ?

M-am oprit ceva mai mult asupra acestui subiect tocmai pentru că am vrut să demonstrez, așa cum afirmă pe nedrept Celsus, că „cei mai sensibili dintre evrei și creștini încearcă să dea tuturor acestor (povești) o interpretare alegorică, în timp ce există unele povești care nu sunt capabile să susțină alegoria și nu par nici mai mult, nici mai puțin decât cele mai stupide fabule". Dar dacă așa stau lucrurile, atunci grecii înșiși au fabule, și nu numai cele mai stupide, ci și cele mai impie. Cât despre poveștile noastre, ele sunt adaptate marii mase de simpli (credincioși) și înțelegerii lor, în timp ce această adaptare nu se găsește la cei care au inventat fabulele grecești. De aceea, Platon a alungat pe bună dreptate toate astfel de fabule și poezii în Republica sa.

LI. Mi se pare că (Celsus) a auzit doar că există lucrări care conțin o interpretare alegorică a legii. Într-adevăr, dacă le-ar fi citit, nu ar fi făcut (obiecția): „toate explicațiile alegorice imaginare pe care încearcă să le dea sunt chiar mai rușinoase și mai stupide decât miturile în sine, întrucât, cu o prostie absolut uimitoare și incredibilă, combină lucruri care nu pot fi combinate în niciun fel". În acest caz, se pare că are în minte lucrările lui Filon sau chiar lucrările mai vechi ale lui Aristobul. Dar, din câte se poate judeca prin conjectură, Celsus nu a citit (aceste) cărți; între timp, aceste cărți, în opinia mea, sunt pretutindeni adaptate cu atâta succes (pentru a transmite gândurile scriitorilor sacri): încât chiar și filozofii greci ar putea fi prinși de citirea lor. În aceste cărți găsim nu numai un stil rafinat și șlefuit, ci și gânduri, doctrină și utilizarea corectă a acelor pasaje din Scriptură pe care Celsus le consideră fabule. Știu că pitagoreul Numenius, cel mai bun interpret al scrierilor lui Platon și un profund cunoscător al doctrinelor pitagoreice, în lucrările sale citează peste tot din Moise și profeți, și putem fi pe deplin mulțumiți de explicațiile alegorice ale lui Numenius, pe care le dă pasajelor literale. Astfel, de exemplu, în lucrarea intitulată „Epops" („Ἔποψ") sau în lucrările „Despre numere" (Περί ἀριθμών) și „Despre măsură" (Περί τόπου). În a treia carte a lucrării sale despre binele suprem, el relatează chiar o întâmplare din viața lui Isus, fără a-l numi însă, și oferă o interpretare alegorică a acestei întâmplări. Dacă această interpretare este adevărată sau falsă poate fi discutată într-un alt moment mai convenabil; nu este nevoie să vorbim despre ea aici. El relatează, de asemenea, istoria lui Moise, Iannes și Iambres. Desigur, nu aducem în discuție aceste fapte pentru a ne lăuda; Din ele putem trage concluzia doar că Numenius era mult mai dispus față de noi decât Celsus și ceilalți greci. Curiozitatea l-a determinat să examineze (Scripturile) noastre mai atent; și a fost interesat de ele nu ca de niște scrieri stupide, ci pentru că îi dezvăluiau un sens special în alegorii.

LII. Dintre toate lucrările care conțin expuneri și explicații alegorice și care nu sunt scrise într-un stil foarte rafinat, Celsus a ales lucrul cel mai slab, care este mai degrabă adaptat marii mase de credincioși simpli pentru întărirea credinței lor și care nu este capabil să aibă vreo influență asupra oamenilor mai mult sau mai puțin educați. El spune: „Acesta este tocmai genul de controversă a unui anume Papiscus și Iason, pe care am citit-o și care nu merită nici măcar râsul, ci mai degrabă milă și dispreț. În opinia mea, toate acestea (prostiile) nici măcar nu sunt supuse respingerii: sunt atât de clare pentru toată

lumea, mai ales dacă cineva are răbdarea și curajul să se familiarizeze cu toate aceste scrieri. Cred că este mai de dorit să studiem ceea ce natura însăși ne învață, și anume că Dumnezeu nu a creat nimic muritor, că doar ființele nemuritoare sunt creațiile Sale și din acestea (vin) ființe coruptibile. Iar sufletul este creația lui Dumnezeu; natura corpului, dimpotrivă, este diferită. În această privință, prin urmare, nu există nicio diferență între corpul unui liliac, al unui vierme sau al unei broaște și corpul unui om. Toate sunt formate din aceeași materie și sunt în egală măsură supuse corupției." Eu, din partea mea, nu mi-aș dori nimic mai mult decât ca toți cei care ascultă astfel de afirmații arogante ale lui Celsus, care spune că lucrarea intitulată „Controversa lui Iason și Papis" despre Hristos „nu este nici măcar vrednică de ridicol, ci de dispreț", să ia această lucrare în mâini și să aibă răbdarea și tăria de a se familiariza cu conținutul ei. Nu ar găsi nimic în această carte care să fie „vrednic de dispreț" și, cu cartea în mâini, l-ar condamna pe Celsus. Cititorul imparțial nu va găsi nimic în această carte care să stârnească râsul. Această carte descrie un creștin care se dispută cu un evreu pe baza scripturilor evreiești, cu scopul de a arăta că profețiile despre Hristos se referă la Isus. Totuși, aici adversarul creștinului răspunde și el la obiecțiile sale cu o oarecare fermitate și își menține cu succes rolul de evreu.

LIII. Nu înțeleg cum poate Celsus să unească lucruri incompatibile care nu se găsesc în același timp în natura umană. Dar el admite tocmai această confuzie atunci când spune că această carte este „demnă atât de milă, cât și de dispreț". Căci toată lumea va fi de acord că, dacă cineva este vrednic de milă, nu poate fi obiect de dispreț atunci când este compătimit și, invers, dacă cineva este urât, nu poate fi obiect de milă atunci când este urât. De aceea, Celsus, așa cum spune el însuși, „nu este dispus să respingă o astfel de absurditate", ci este de părere că „această absurditate este evidentă pentru toată lumea în sine și, ca atare, chiar înainte de a-i fi prezentate dovezi rezonabile, ea arată deja că este «demnă atât de milă, cât și de dispreț». Totuși, invităm pe oricine ajunge întâmplător în mâinile acestei apărări a noastre, îndreptată împotriva acuzației lui Celsus, să aibă răbdare și să citească lucrările noastre sacre și, pe baza conținutului lor, să-și formeze o opinie, pe cât posibil, despre scopul autorilor lor, care a fost conștiința lor, care a fost starea lor de spirit. Atunci toată lumea va înțelege că au existat oameni care și-au apărat convingerile cu un entuziasm aprins și că unii dintre ei au dat indicii clare că au văzut cu ochii lor evenimentele pe care le-au narat, le-au trăit și le-au consemnat pentru că le-au considerat minunate și demne de consemnat, spre folosul și edificarea cititorilor următori. Și nimeni, desigur, nu va îndrăzni să nege că sursa și începutul oricărui beneficiu constă în a crede în Dumnezeu Atotputernicul, în a avea grijă în toate acțiunile tale să-I fii plăcut și în a nu dori nimic ce..." ar putea fi neplăcut Celui Care va fi Judecătorul nu numai al cuvintelor și faptelor, ci chiar al gândurilor. Și ce altă învățătură i-ar putea face pe oameni mai activi într-o viață pioasă și virtuoasă decât credința sau convingerea (διάληψι.ς) că Dumnezeul Cel Preaînalt știe tot ce spunem și facem, chiar și ceea ce gândim? Să arate cineva o altă cale, care poate conduce nu la unul sau doi, ci la o întreagă mulțime de oameni la convertire și îmbunătățire. Numai atunci, comparând cele două căi, putem decide clar și definitiv care cale duce la o viață virtuoasă și înțeleaptă (πρός τό καλον λόγον)?

LIV. Întrucât în cuvintele lui Celsus pe care le-am citat, care sunt o simplă redare a unui pasaj din Timeu, există astfel de expresii care transmit ideea că „Dumnezeu nu a creat

nimic muritor și doar ființele nemuritoare constituie creația Sa, în timp ce toate ființele coruptibile sunt deja lucrările altora (zei): sufletul este opera lui Dumnezeu, dar natura corpului este diferită și, în acest caz, nu există nicio diferență între corpul unui liliac, al unui vierme sau al unei broaște; căci toate sunt formate din aceeași substanță și corupția lor este aceeași" - dorim să supunem acest punct cel puțin unei scurte discuții. Intenționăm să arătăm că Celsus nu își etalează aici direct și definitiv opiniile epicureene sau, cum s-ar putea spune, pare să aibă opinii și mai solide sau, mai corect spus, este un epicurean (Celsus) doar cu numele. Întrucât și-a pus în minte să enunțe astfel de propoziții și astfel să ne contrazică și să se opună nu doar nouă, ci și opiniilor școlii lui Zenon din Cytteia, care este ținut la mare preț de filosofi, ar fi trebuit să demonstreze în același timp că trupurile animalelor nu au fost create de Dumnezeu și că o astfel de artă măreață, care se revelează în crearea lor, nu a venit dintr-o minte superioară (άπό τού πρώτου νού). Iar în ceea ce privește nenumăratele și variatele plante, care sunt formate de o forță invizibilă care acționează în ele însele atât de legitim și sunt chemate la existență pentru un beneficiu nu mic pentru toate nevoile umane, și în ceea ce privește animalele, care există pentru a servi oamenilor - deși, întâmplător, se poate indica o altă cauză primară pentru care ele, de fapt, au fost chemate la existență - atunci în toate aceste întrebări ar fi trebuit să prezinte nu doar propoziții simple, ci și să indice motivele pentru care o inteligență superioară (τέλειος) nu poate fi admisă aici, care a înzestrat substanța plantelor cu toate aceste calități numeroase și variate. Și din moment ce a recunoscut odată zeitățile (inferioare) ca fiind creatorii tuturor ființelor corporale și a recunoscut doar sufletul ca fiind opera Dumnezeului existent, din moment ce a împărțit astfel aceste mari acte creative și le-a atribuit unei multitudini de creatori, cum ar putea să nu arate cu această ocazie, prin argumente convingătoare și solide, aceleași diferențe dintre zei și să nu ne răspundă la întrebarea de ce unii dintre zei creează și modelează corpurile oamenilor, iar alții, de exemplu, corpurile animalelor domestice, iar alții corpurile animalelor sălbatice? Și din moment ce a descoperit că unii dintre zei sunt ocupați cu crearea dragonilor, aspidelor, baziliscurilor și alții cu crearea tot felul de plante și ierburi, ar fi trebuit să poată explica și să ne arate motivul acestei diviziuni a muncii. Dacă ar fi supus această întrebare unei examinări atente, ar fi putut admite poate existența unui singur Dumnezeu, care a creat toate lucrurile și a creat fiecare dintre ele pentru un anumit scop și serviciu; sau dacă nici măcar nu ar fi ajuns la această cunoaștere, atunci ar fi găsit totuși o cale de ieșire.Cum se poate apăra și cum poate da un răspuns celor care afirmă că este indiferent pentru natura ființelor corporale dacă este sau nu supusă corupției și că nu poate exista nicio absurditate în a admite doctrina că întreaga lume, alcătuită din părți diferite, este opera unui singur constructor, care a aranjat toate felurile de lucruri astfel încât acestea să servească în beneficiul universului? El, cel puțin, nu ar fi trebuit să se ferească complet de o chestiune atât de importantă, chiar dacă nu ar fi fost în puterea lui să dovedească ceea ce a promis că ne va spune; ar fi trebuit să păstreze complet tăcerea cu privire la o astfel de dogmă, deoarece, imputându-ne o crimă de credință simplă, el însuși nu a vrut să-l credem doar pe cuvânt, deși a promis că va prezenta din partea sa nu doar propoziții simple, ci va oferi și dovezi (ale acestora).

LV. Zic eu: dacă Celsus s-ar fi obosit și s-ar fi străduit să citească, așa cum spune el, cărțile lui Moise și ale profeților, s-ar fi întrebat firește de ce cuvintele: Dumnezeu a creat sunt folosite atât în legătură cu cerul și pământul, cât și cu ceea ce se numește

firmamentul, și, de asemenea, în legătură cu cei doi mari luminatori și stele, și apoi în legătură cu marile balene și cu orice viețuitoare care se mișcă, pe care apele le-au produs după soiul lor , și în legătură cu fiecare creatură zburătoare din aer după soiul ei, și după aceasta în legătură cu vitele pământului după soiul lor, și cu toate animalele domestice după soiul lor, și cu toate animalele care se târăsc pe pământ după soiul lor, și, în final, în legătură cu omul. Expresia: (Dumnezeu) a creat nu este folosită în același timp și în legătură cu alte lucruri; de exemplu, referitor la lumină se spune pur și simplu doar: a fost lumină , iar în narațiunea că toate apele de pe întregul cer s-au adunat într-un singur loc se spune doar: și așa a fost . De asemenea, în legătură cu plantele pământului, Scriptura spune: Și pământul a dat iarbă, iarbă care făcea sămânță după soiul ei și după asemănarea ei, și pomi roditori care făceau rod, în mijlocul cărora era sămânța ei, după soiul ei (pe pământ) . Și el (Celsus) ar fi putut, de asemenea, să știe la cine se referă toate aceste adrese ale lui Dumnezeu, care, conform mărturiei Scripturii, se remarcă până la sfârșit pentru a desemna toate părțile separate ale lumii, fie că se referă la una sau la mai multe ființe. Și Celsus, desigur, nu ar fi acuzat atât de ușor ca fiind nerezonabile și lipsite de vreun sens profund acele narațiuni conținute în aceste cărți scrise de Moise sau - cum am spune mai degrabă - scrise de Duhul Sfânt care a locuit în Moise și l-a înzestrat cu darul profeției. La urma urmei, el este mai bun

Știa ce este, ce va fi și ce a fost,

mai buni decât acei ghicitori cărora poeții le atribuiau deținerea unor astfel de cunoștințe.

LVI. „Sufletul este opera lui Dumnezeu, dar natura corpului este diferită; și în această privință nu există nicio diferență între corpul unui liliac, al unui vierme sau al unei broaște și corpul unui om; căci materia din care sunt formate este una și aceeași, iar corupția lor este aceeași.” Așa spune o altă zicală a lui Celsus. La aceasta trebuie să dăm următorul răspuns. Întrucât nu există nicio diferență între corpul unui liliac, al unui vierme sau al unei broaște și corpul unui om, pe motiv că sunt formate din aceeași materie, atunci este clar și rezultă de la sine că aceste corpuri nu sunt în niciun fel diferite de soare, lună, stele și ceruri și, în general, de orice altceva care poate fi perceput doar prin simțuri și este considerat de greci a fi divin. Căci aceeași materie stă la baza tuturor ființelor corporale. Însă aceasta din urmă, prin natura sa (τώ ίδίώ λόγφ), este lipsită de calitate și fără o formă și o figură definite (άποιος–καί άσχημάτιστος). Unde, potrivit lui Celsus, ar trebui să-și primească determinarea calitativă îmi rămâne necunoscut, deoarece Celsus este complet reticent în a considera tot ceea ce este supus corupției ca fiind opera lui Dumnezeu. Cu toate acestea, Celsus, fiind cu spatele la zid, își exprimă poate aici intenția de a-l sări peste Platon, care scoate sufletul ca dintr-un vas, și de a găsi refugiu la Aristotel și la peripatetici, care admit că eterul este o esență imaterială și constituie o a cincea natură, creată diferit de celelalte patru elemente (στοιχεία). Însă atât platonicienii, cât și stoicii se opun cu tărie acestei opinii. Iar noi, din partea noastră, în ciuda atitudinii disprețuitoare față de noi din partea lui Celsus, ne vom pronunța împotriva acestei opinii, dacă ni se va cere să explicăm următoarele cuvinte ale profetului, care spune: Ele (cerurile) vor pieri, dar tu vei rămâne; și toate acestea, ca o haină, se vor învechi și ca o haină le vei schimba și se vor schimba; dar Tu ești același și anii Tăi nu se vor termina . Aceste remarci, însă, infirmă deja suficient afirmația lui Celsus, care spune că „sufletul

este opera lui Dumnezeu și că natura corpului este diferită". Din aceasta rezultă clar că între corpul unui liliac, al unui vierme sau al unei broaște, pe de o parte, și corpul unei ființe eterice, pe de altă parte, nu există încă nicio diferență.

LVII. Putem fi atunci de acord cu un om care el însuși are o astfel de opinie (absurdă) și, în plus, îi acuză pe creștini? Putem abandona acea doctrină care explică diferența trupului prin diferența dintre calitățile exterioare și interne inerente lor? Din partea noastră, știm și că există trupuri cerești și trupuri pământești , că slava trupurilor cerești este una și alta este slava trupurilor pământești și că slava trupurilor cerești nu este aceeași, căci slava soarelui este una și cea a stelelor alta și chiar în interiorul stelelor o stea diferă de alta în slavă. De aceea afirmăm că la învierea morților, pe care o așteptăm, trupurile sunt schimbate în calitățile lor. Căci ce este semănat în stricăciune va fi restaurat în nestricăciune; ce este semănat în necinste va fi restaurat în slavă; ce este semănat în slăbiciune va fi restaurat în putere; ce este semănat este un trup firesc și ce va învia este un trup spiritual. Într-un cuvânt, afirmăm că materia care stă la baza lucrurilor poate primi toate acele proprietăți pe care Creatorul dorește să i le dea - și nu ne îndoim deloc de acest lucru, atâta timp cât admitem Providența. Prin urmare, în opinia noastră, dacă Dumnezeu dorește, este foarte posibil ca materia să aibă astfel de proprietăți și calități acum, și apoi să primească altele - chiar, poate, mai bune și mai perfecte. Și dacă schimbarea corpurilor are loc conform unor legi odată stabilite (ὁδοί τεταγμένοι) - și acesta a fost cazul de când lumea a început să existe și atâta timp cât va exista - și dacă la distrugerea lumii, sau - așa cum o exprimă scripturile noastre - la sfârșitul ei va lua naștere o nouă ordine a lucrurilor și vor funcționa alte legi, atunci nu știu dacă nu este cel puțin uimitor că chiar și acum dintr-un corp uman mort se produce un șarpe, care, conform credinței populare, este format din creierul coloanei vertebrale, iar dintr-un bou - albine, dintr-un cal - viespi, dintr-un măgar - gândaci și, în final, dintr-o multitudine de animale - viermi. Însă Celsus, desigur, va vedea aici dovezi în sprijinul afirmației sale că niciunul dintre lucrurile indicate nu este o creație a lui Dumnezeu: el crede că din anumite calități - nu știu de unde provin - se formează, așa-zis, alte calități, dar fără nicio participare din partea minții divine, care influențează schimbarea calităților în materie.

LVIII. Mai rămâne un lucru de spus despre Celsus, care afirmă că „sufletul este creat de Dumnezeu" și că „natura trupului este diferită". El rostește aceste cuvinte, ca să zic așa, nu numai fără dovezi, ci și fără nicio claritate. Nici măcar nu a explicat dacă fiecare suflet în general este opera lui Dumnezeu sau dacă acest lucru trebuie spus doar cu privire la sufletul înzestrat cu rațiune. Îi vom răspunde: dacă fiecare suflet este opera lui Dumnezeu, atunci evident că sufletele animalelor mute și inferioare sunt și ele opera lui Dumnezeu. Atunci, prin urmare, natura fiecărui corp trebuie să fie în egală măsură diferită de natura sufletului. Și dacă mai spune că „animalele iraționale sunt mai plăcute lui Dumnezeu decât noi și că au o cunoaștere mai pură a lui Dumnezeu în comparație cu noi", atunci prin aceasta, se pare, el afirmă tocmai ideea că nu numai sufletele oamenilor, ci și sufletele animalelor sunt opera lui Dumnezeu, iar acestea din urmă chiar într-o măsură mai mare. Această ultimă concluzie rezultă tocmai din afirmația că „animalele iraționale sunt mai plăcute lui Dumnezeu decât noi".

Să admitem că doar „sufletul rațional este opera lui Dumnezeu”, dar el, în primul rând, nu explică deloc această poziție. În al doilea rând, din vagitatea afirmației sale că sufletul este creat de Dumnezeu și din explicația că în acest caz nu vorbește despre fiecare suflet, ci doar despre sufletul rațional, rezultă în mod firesc concluzia că nu fiecare corp are o natură diferită de natura (sufletului). Dacă nu fiecare corp are o natură diferită, dar în același timp fiecare animal are un corp care este în conformitate (ἀνάλογον) cu sufletul său, atunci este clar din aceasta că trupul unei creaturi al cărei suflet este creat de Dumnezeu are un avantaj și se situează deasupra trupului în care sufletul creat de Dumnezeu nu locuiește. Într-un cuvânt, poziția lui Celsus conform căreia „corpul unui liliac, al unui vierme sau al unei broaște nu este diferit de trupul unui om” se va dovedi în cele din urmă a fi o minciună.

LIX. Și este cu totul nerezonabil, pe de o parte, să considerăm anumite pietre și clădiri mai pure sau mai puțin pure decât alte pietre și clădiri, deoarece primele sunt destinate să servească drept loc de cult pentru o zeitate, iar cele din urmă ca locuință pentru trupuri necinstite și reprobate și, în același timp, să nu presupunem nicio distincție între unele trupuri și altele, deși în unele trupuri locuiesc suflete împărtășitoare de rațiune, iar în altele suflete lipsite de această rațiune, în unele suflete dedicate virtuții, iar în altele suflete cufundate în cel mai înalt grad în viciu. Această împrejurare a oferit, fără îndoială, unele motive pentru a onora trupurile oamenilor care s-au distins în domeniul vieții virtuoase prin îndumnezeire, pe motiv că trupurile lor au servit drept locuință pentru un suflet virtuos și, dimpotrivă, pentru a abandona sau a necinsti trupurile oamenilor pătați de viciu. Nu vreau să spun că un astfel de obicei are motive întemeiate în favoarea sa; dar, la urma urmei, el provine din principiile gândirii sănătoase. Căci ar avea un om înțelept, după moartea lui Anytos și a lui Socrate, aceeași grijă cu privire la înmormântarea trupurilor amândurora? Nu ar dori el să facă același monument și același mormânt pentru amândouă? Am citat toate aceste exemple cu referire la următoarele cuvinte ale lui Celsus: „Și niciuna dintre ele nu este opera lui Dumnezeu”, unde prin cuvântul „dintre ele” Celsus se referă la corpul omului și șerpii care se nasc din el, și la corpul unui bou și albinele care ies din el, și la corpul unui cal și viespile care se nasc din el, și la corpul unui măgar și gândacii care ies din el. Acesta este motivul pentru care am fost nevoit să apelez la analiza următoarei expresii (a lui Celsus): „Sufletul este opera lui Dumnezeu, dar natura corpului este diferită”.

LX. Apoi, Celsus spune că „natura comună a tuturor corpurilor menționate mai sus este, de asemenea, singura care alternativ pleacă și se întoarce”. Dar din cele spuse anterior este deja clar că nu numai corpurile enumerate (de Celsus), ci și corpurile cerești au o natură comună. Dacă este așa, atunci de aici rezultă, cu suficientă claritate, concluzia - în acord cu gândirea lui Celsus, dar cu greu în acord cu adevărul - că „singura natură în toate corpurile este cea care alternativ și în ordine succesivă pleacă și se întoarce”. Fără îndoială, aceasta este tocmai opinia tuturor celor care consideră lumea coruptibilă. Dar chiar și cei care susțin opinia opusă, adică cei care nu consideră lumea coruptibilă, chiar și în absența doctrinei „celui de-al cincilea corp”, vor încerca totuși să demonstreze poziția că, în opinia lor, „singura natură în toate corpurile este cea care alternativ și în ordine succesivă pleacă și se întoarce”. Astfel, în acest caz, chiar și ceea ce (aparent, în forma sa exterioară, aparentă) piere în schimbările care au loc în ea, capătă stabilitate.

Căci materia care stă la baza tuturor lucrurilor, deși proprietățile sale se schimbă, rămâne ca ceva stabil, conform opiniei celor care admit necreabilitatea ei (ἀγένητον). Desigur, chiar dacă ar fi posibil să se demonstreze doctrina non-eternității (οὐκ ἀγένητον) materiei și originea ei (temporală) în anumite scopuri, atunci ar fi, de asemenea, clar că materia nu poate avea o natură capabilă de o existență neschimbată, pe care ar putea-o primi doar dacă ar fi necreată. Totuși, având în vedere necesitatea de a prezenta respingeri la obiecțiile lui Celsus, nu este momentul să decidem asupra unor chestiuni de filozofie naturală (φυσιολογείν).

LXI. Celsus afirmă în continuare că „nicio ființă născută din materie nu este nemuritoare". La această obiecție putem da următorul răspuns. Întrucât nimic născut din materie nu este nemuritor, trebuie să fie adevărat unul din două lucruri: fie întreaga lume este nemuritoare și, prin urmare, nu a luat ființă din materie, fie nu este nemuritoare. Dar dacă lumea este nemuritoare, așa cum admit chiar și cei care susțin că numai sufletul este creat de Dumnezeu și că a luat ființă dintr-un vas oarecare, nu poate Celsus să ne dea măcar o dovadă că lumea nu este formată din materie fără formă și nedefinită (calitativ), susținând în același timp că tot ceea ce vine din materie nu este în niciun caz nemuritor? Pe de altă parte, dacă lumea așa cum este formată din materie nu este nemuritoare, atunci se pune întrebarea: va fi lumea ca atare supusă corupției sau nu? Dacă presupunem prima, adică corupția lumii, nu este ea așa pentru că nu este opera lui Dumnezeu? Dar ce ar trebui atunci, având în vedere corupția lumii, să ocupe sufletul, care este opera lui Dumnezeu? Să răspundem Celsus la această întrebare. Dar poate că el leagă un alt concept de cuvântul nemurire și crede că lumea este nemuritoare în sensul că, în ciuda corupției sale, își păstrează nemurirea pe motiv că, în realitate, nu piere, deși poate suferi distrugere. Dar atunci este clar că lumea, conform înțelegerii lui Celsus, este ceva care în același timp se dovedește a fi atât muritoare, cât și nemuritoare, deoarece conține ambele proprietăți, care se exclud reciproc. Dacă, însă, ceea ce este muritor trebuie să fie nemuritor, atunci ceea ce nu este nemuritor prin natură va fi numit pe bună dreptate și nemuritor, deoarece nu va fi supus morții. Așadar, după o astfel de distribuție a conceptelor, în ce sens înțelege Celsus poziția sa conform căreia „cele lucruri care au provenit din materie nu sunt nicidecum nemuritoare"? Evident, gândurile pe care le exprimă în operele sale se dovedesc a fi departe de a fi incontestabile și irefutabile, dacă sunt supuse unor cercetări și testări mai precise. După ce Celsus a exprimat pozițiile indicate, el adaugă următoarea observație: „au fost deja prezentate suficiente explicații cu privire la această problemă. Dacă cineva are ocazia să-și aprofundeze auzul și cercetarea, atunci cu siguranță va dobândi cunoașterea (adevărului)". Noi, la rândul nostru, ne vom permite să-l întrebăm pe Celsus ce beneficiu poate rezulta din faptul că noi, oameni proști, conform înțelegerii lui Celsus, vom fi măcar oarecum atenți la convingerile sale și vom urmări cercetările sale?

LXII. Apoi, în urma acestora, face mai multe cercetări asupra naturii răului; și crede că ceea ce a spus este suficient pentru a ne face evidentă această întrebare, asupra căreia s-au făcut multe investigații atente în multe lucrări elaborate și din diverse puncte de vedere. El spune: „Nu există nici mai mult, nici mai puțin rău în existența (lucrurilor), atât în trecut, cât și în prezent, și în viitor. Căci natura universului este și rămâne una și aceeași, iar originea răului este întotdeauna una și aceeași." Celsus a împrumutat aparent aceste

propoziții, cu unele parafraze, din Theeteus, unde Platon pune următorul discurs în gura lui Socrate: „Nu se poate ca răul să dispară dintre (printre) oameni, nici ca acesta să găsească acces la zei” și așa mai departe. Dar mi se pare că Celsus însuși nu l-a înțeles suficient de bine pe Platon, deși se laudă că a îmbrățișat adevărul în această lucrare a sa și l-a expus în lucrarea sa îndreptată împotriva noastră, sub titlul „Cuvântul Adevărat”. Căci cuvintele din Timeu: „când zeii vor curăța pământul cu ape”, arată clar că în pământul, deja curățat de ape, este mai puțin rău decât era înainte de curățare. Iar noi, spunând că odată a fost mai puțin rău, suntem de acord cu Platon - și anume cu acel pasaj din Timeu unde spune că „răul nu poate fi complet distrus printre oameni”.

LXIII. În general, nu înțeleg de ce Celsus, deși admite Providența, în măsura în care se poate deduce din expresiile din cartea sa, spune în același timp că „nu există întotdeauna nici mai mult, nici mai puțin rău” și că acesta este întotdeauna în aceeași cantitate, ca să spunem așa, definită. Prin această (poziție) distruge frumoasa doctrină conform căreia impietatea și răul nu sunt aduse în limite definite, iar răul este considerat infinit (άπειρα) în natura sa (τώ ίδίω λόγω). Mai mult, din opinia că „răul nu a fost, nu este și nu va fi mai mare sau mai mic”, se pare că rezultă chiar și o astfel de concluzie că, așa cum în opinia oamenilor care admit și apără indestructibilitatea și indestructibilitatea lumii, Providența menține elementele (lumii) în echilibru și nu permite unuia dintre aceste elemente să crească în detrimentul altuia, astfel încât distrugerea lumii să nu se producă în acest fel, tot așa, în același mod, aceeași Providență pare să fie atât în controlul răului, cât și în împiedicarea acestuia să devină mai mare sau mai mic. Viziunea lui Celsus asupra răului poate fi respinsă printr-o altă metodă de demonstrație, care ne este oferită de filozofii care au examinat chestiunea binelui și răului și au arătat din fapte istorice că prostituatele la început se vindeau în afara orașelor și se acopereau cu haine celor care le doreau, apoi deveneau insolente și își aruncau păturile, dar cu toate acestea continuau să rămână în afara orașelor, deoarece legile le interziceau accesul acolo, iar în cele din urmă pătrundeau în orașe după ce corupția atinsese proporții și mai mari. Chrysipp vorbește despre toate acestea în tratatul său „Despre bine și rău”. Aici putem citi și că au existat odată indivizi speciali, așa-numiții bisexuali, care jucau atât un rol pasiv, cât și unul activ în satisfacerea pasiunilor tuturor celor care apelau la serviciile lor; ulterior, gardienii moralității publice i-au distrus. Acest fapt servește și ca dovadă a afirmației că răul uneori crește, alteori scade. Iar despre multitudinea altor vicii care, ca urmare a coruptiei excesive a moralei, au găsit acces în viața oamenilor, se poate afirma că aceste vicii nu existau înainte. Cele mai vechi povești istorice, care povesteau despre multitudinea de crime umane, nu știu însă nimic despre astfel de vicii care sfidează orice descriere.

LXIV. Având în vedere toate acestea și altele similare, nu este oare Celsus ridicol să afirme că „răul nu poate exista niciodată într-o măsură mai mare sau mai mică”? Chiar dacă admitem că natura universului este întotdeauna aceeași, nu rezultă că produsul răului rămâne întotdeauna în aceeași stare. Deși natura unui om sau a altuia este în sine aceeași, totuși cunoștințele, gândurile și acțiunile sale nu sunt aceleași: într-un caz vedem că nu a primit încă capacitatea de a folosi puterile rațiunii; în alt caz, răul intră în posesia rațiunii, iar acest lucru se întâmplă uneori într-o măsură mai mare, alteori mai mică; și în alt caz, rațiunea este îndreptată în slujba virtuții și, în această privință, atinge uneori un succes mai mare, alteori mai mic și uneori ajunge chiar la cel mai înalt grad de

perfecțiune, iar din nou după o contemplare relativ lungă sau nesemnificativă. Același lucru, și cu o justificare și mai mare, se poate spune despre natura universului; și este unul și același în sine, dar există, totuși, lucruri inerente lumii care nu sunt întotdeauna aceleași și nici nu sunt întotdeauna de același fel; căci nu există întotdeauna fertilitate, nici întotdeauna foamete, ci uneori este secetă, alteori ploaie. În același fel, nu există întotdeauna aceeași fertilitate sau foamete pentru sufletele bune: curentul răului (în lumea spirituală) uneori revarsă, alteori mai mult, alteori mai puțin. De fapt, oamenii care doresc să examineze toate lucrurile cu cea mai mare amănunțire trebuie să țină întotdeauna cont de împrejurarea că masa răului nu rămâne în aceeași stare, ci depinde de dacă Providența păstrează lucrurile pământești în starea lor corectă sau dacă le purifică prin inundații și incendii. Și este foarte posibil ca o astfel de purificare să aibă loc nu numai în raport cu pământul, ci și în raport cu întregul univers, când, odată cu creșterea răutății în el, și acesta se va găsi nevoia unei astfel de purificari.

LXV. După aceasta, Celsus spune: „Care este originea răului? Nu este ușor pentru un om care nu cunoaște filosofia să o cunoască. Pentru oameni este suficient să spună doar că răul nu este de la Dumnezeu, că este în contact cu materia și are ca habitat ființele muritoare. Mai mult, ciclul ființelor muritoare de la început până la sfârșit rămâne același; în conformitate cu o ordine de rotație ferm definită, lucrurile rămân întotdeauna la fel - atât în trecut, cât și în prezent, și în viitor. Dar spunând că «nu este ușor pentru un om care nu cunoaște filosofia să cunoască originea răului», Celsus pare să înlăture ideea că este ușor pentru filosofi să dobândească această cunoaștere, dar dificil pentru nefilosofi - prin urmare, deși cu mare dificultate, este totuși posibil să cunoască originea răului. Noi afirmăm exact contrariul: chiar și pentru filosofi este departe de a fi ușor să înțeleagă originea răului. Poate că nu ar fi obținut niciodată o cunoaștere clară a acestei chestiuni, dacă nu li s-ar fi revelat prin revelație divină ce este răul, cum apare și cum trebuie distrus. Cu siguranță este un rău să fii ignorant.” Dumnezeu, și un rău și mai mare să fii ignorant cu privire la însăși modalitatea de a-L venera pe Dumnezeu și la evlavia față de Dumnezeu. Și cu siguranță Celsus însuși trebuie să mărturisească că unii filozofi au fost ignoranți în această chestiune: acest lucru este evident din varietatea de secte pe care le găsim în filosofie. În opinia noastră, este imposibil ca cineva să cunoască originea răului dacă nu vede răul în presupunerea că evlavia și viața religioasă nu sunt deloc afectate sau deteriorate de legile stabilite în diferite state, în funcție de forma de guvernare din ele. Nici cineva care a auzit ceva despre faptele așa-zisului diavol și ale îngerilor săi nu poate cunoaște originea răului, cum era diavolul înainte de a deveni unul și cum a devenit diavol și care este motivul pentru care așa-zișii săi îngeri au căzut odată cu el (de la Dumnezeu). Oricine vrea să cunoască originea răului trebuie să aibă o cunoaștere mai precisă a demonilor înșiși și că demonii sunt creația lui Dumnezeu, dar nu ca demoni, ci în măsura în care sunt ființe raționale; în plus, trebuie să știe cum s-a întâmplat că au devenit demoni și totuși și-au păstrat puterile spirituale. În general, dacă orice întrebare pe care o au oamenii necesită o investigație atentă și este plină de mari dificultăți pentru spiritul nostru, este tocmai întrebarea originii răului.

LXVI. Apoi, Celsus se comportă ca și cum ar fi ajuns la o cunoaștere misterioasă a originii răului, dar nu dorește să o împărtășească, ca nu cumva să spună ceva dincolo de puterile de cunoaștere ale oamenilor de rând; și se exprimă astfel: „Pentru oamenii de

rând”, spune el, „este suficient dacă le spunem că răul nu este de la Dumnezeu, ci că se agață doar de materie și (ca să zicem) domnește în ființele muritoare”. Faptul că răul nu este de la Dumnezeu este cu siguranță adevărat. Chiar și Ieremia, unul dintre profeți, exprimă clar: „ Nu vin oare dezastrul și prosperitatea din gura Celui Preaînalt?” Dar faptul că „materia domnește în ființele muritoare” și că este cauza răului, acest lucru, în opinia noastră, nu mai este adevărat. Căci în fiecare (om) voința (ήγεμονικόν) este cauza răutății care locuiește în el. Această răutate este rea; prin urmare, acele acțiuni care provin din impietate sunt rele și dăunătoare și, strict vorbind, în nimic altceva - în opinia noastră - nu se poate presupune răul. Totuși, sunt convins că această întrebare (despre rău) este de așa natură în esența ei încât necesită o investigație serioasă și o pregătire de care, poate, este capabil doar cel care are un duh luminat de harul lui Dumnezeu - doar cel pe care Dumnezeu îl face vrednic să pătrundă în adâncurile acestei întrebări.

LXVII. Nu înțeleg ce beneficiu a intenționat Celsus să obțină atunci când a început să scrie împotriva noastră, invocând o astfel de opinie, care are încă nevoie de numeroase dovezi, cel puțin oarecum plauzibile, pentru a confirma, pe cât posibil, ideea că „schimbarea progresivă a (naturilor) muritoare de la început până la sfârșit rămâne aceeași și că dintr-o întreagă serie de cicluri definite rezultă în mod necesar că trecutul, prezentul și viitorul (în aceste cicluri) sunt întotdeauna unul și același lucru”. Dacă este așa, atunci înseamnă că aici libertatea voinței noastre este deja încălcată. Căci dacă dintr-o ordine definită de cicluri rezultă în mod necesar concluzia despre triumful constant al trecutului, prezentului și viitorului în schimbarea progresivă a naturilor muritoare, atunci din aceasta rezultă evident și concluzia că Socrate va fi mereu ocupat cu filosofia în viitor, că acuzația de introducere (a cultului) zeilor străini și de corupere a tineretului va apăsa mereu asupra lui, că Anytus și Meletus vor rămâne pentru totdeauna acuzatorii săi și că judecătorii Areopagului îl vor condamna mereu la moarte cu ajutorul cucutei. Recunoașterea unei ordini strict definite în ciclurile (naturilor) muritoare trebuie să conducă în egală măsură la concluzia că Phalaris va fi întotdeauna un tiran, că Alexandru din Fera va repeta întotdeauna aceleași cruzimi imitând-o pe Phalaris, ale cărui victime condamnate au scos strigăte în măruntaiele unui taur. Dacă admitem astfel de concluzii, atunci nu știu cum poate fi păstrată libertatea de alegere, cum putem merita, pe motive întemeiate, laude și blame pentru acțiunile noastre. Dacă Celsus crede că „ciclul (naturilor) muritoare de la început până la sfârșit rămâne întotdeauna același” și că, prin urmare, „lucrurile rămân întotdeauna în mod necesar aceleași în timpul trecutului, prezentului și viitorului (momente ale existenței), atunci îi putem opune lui Celsus această concluzie: din ordinea din ciclul (lucrurilor) atât de ferm stabilită de el, rezultă că Moise împreună cu poporul evreu va părăsi întotdeauna Egiptul și că Iisus va veni întotdeauna din nou în lume pentru a face tot ceea ce a făcut nu o dată, ci de un număr infinit de ori în schimbarea succesivă a timpurilor. Și chiar și creștinii, cu cicluri strict succesive, vor fi din nou aceiași, iar Celsus va scrie din nou împotriva lor aceeași carte pe care a scris-o deja de nenumărate ori înainte.

LXVIII. Celsus spune: „Numai mișcarea progresivă a ființelor muritoare într-o serie de cicluri strict ordonate rămâne întotdeauna în mod necesar aceeași, atât în trecut, cât și în prezent și în viitor.” Dar stoicii sunt în general înclinați spre opinia că nu numai în mișcarea progresivă a muritorilor, ci și în mișcarea ființelor nemuritoare și chiar a zeilor

înșiși, se întâmplă același lucru. După distrugerea acestei lumi prin foc - și acest lucru s-a întâmplat de nenumărate ori și se va întâmpla de nenumărate ori - ordinea tuturor lucrurilor, în opinia lor, a fost și va rămâne una și aceeași de la început până la sfârșit. Este adevărat că stoicii încearcă să atenueze absurditatea acestei doctrine a lor. Ei spun că odată cu fiecare ciclu vor apărea din nou - dar nu știu exact cum - oameni, și exact ca oamenii din timpurile anterioare. Astfel, de exemplu, deși Socrate nu va mai apărea, va veni cineva care va fi exact ca Socrate; își va lua din nou o soție care nu va diferi deloc de Xantippa; El va fi acuzat de oameni care vor fi ca Anytus și Meletus în toate. Nu pot înțelege cum este așa: pe de o parte, lumea rămâne mereu aceeași, o persoană nu este diferită de alta: și, în același timp, lucrurile în sine nu sunt la fel, ci doar seamănă unele cu altele. Totuși, am face bine să ne îndreptăm spre o discuție a zicerilor citate în acest caz de Celsus și spre o investigație a opiniilor stoicilor, într-un alt moment mai potrivit; acum este complet inoportun și inutil să ne oprim asupra acestor întrebări mai mult decât este necesar.

LXIX. După aceasta, Celsus continuă: „de asemenea, tot ce este vizibil (τά όρώμενα) nu este dat omului (de către Dumnezeu), ci totul se întâmplă și este distrus în beneficiul universului și un lucru se transformă în altul în modul menționat mai sus”. Ar fi complet inutil să ne oprim asupra respingerii acestei propoziții, deoarece am respins-o deja mai devreme, în măsura în care a fost în puterea noastră. Am răspuns și la acea propoziție (a lui Celsus), care conține gândurile că „nu există nici mai mult, nici mai puțin bine și rău în ființele muritoare”. Cât despre expresia că „Dumnezeu nu are nevoie să-și corecteze din nou faptele”, am dat deja răspunsul nostru la aceste cuvinte ale lui Celsus. Dacă Dumnezeu întreprinde îmbunătățiri în raport cu lumea, dacă o purifică, de exemplu, prin intermediul unui potop sau al unui incendiu, El nu face acest lucru deloc ca un artist a cărui operă conține neajunsuri și imperfecțiuni, ci exclusiv cu scopul de a restrânge răul și de a nu-i permite să se răspândească mai departe. Sunt convins că răul este complet distrus de Dumnezeu în anumite perioade de timp în beneficiul universului. Însă dacă acest rău renaște după distrugerea sa este o altă întrebare, care merită o investigație specială cu o altă ocazie (mai convenabilă). Cu toate noile îmbunătățiri pe care Dumnezeu le întreprinde, El vrea doar să corecteze erorile care s-au întâmplat creațiilor Sale și să le aducă înapoi ceea ce le lipsește. Deși la aranjarea lumii toate lucrurile au fost organizate în cel mai bun și mai perfect mod, Dumnezeu a trebuit totuși să aplice remedii acelor specii care erau supuse bolii răutății și, odată cu aceasta, întregii lumi, care într-o oarecare măsură era poluată de această boală. Și Dumnezeu, desigur, nu poate greși în Sine Însuși și acest lucru nu I se va întâmpla niciodată: El produce în fiecare moment specific ceea ce trebuia să producă într-o lume schimbătoare și coruptibilă. Așa cum un fermier, în diferite perioade ale anului, întreprinde diferite lucrări agricole în cultivarea solului și a plantelor pe care le produce solul, tot așa acționează și Dumnezeu în același mod, Care direcționează întreaga ordine mondială astfel încât aici, ca să zicem, ies în evidență ani separați; dar în fiecare dintre acești ani El face ceea ce promovează bunăstarea întregii lumi. Numai Dumnezeu este capabil să cunoască acest bine în cel mai desăvârșit mod și să-l ducă la îndeplinire.

LXX. Celsus citează mai multe astfel de expresii pe tema răului. „Dacă ceva ți se pare rău”, spune el, „nu rezultă că este rău; căci nu știi ce este folositor pentru tine sau pentru

alții sau pentru toți în general". Acest discurs conține, poate, un gând sănătos, dar în esență pornește de la ideea că natura răului nu poate fi recunoscută ca fiind absolut dăunătoare, deoarece ceea ce pare a fi rău în fiecare caz individual poate fi bun pentru întregul univers. Cineva, auzind astfel de cuvinte, le poate chiar înțelege într-un sens rău și poate găsi în ele un motiv pentru acțiuni rele, crezând că răutatea sa este utilă sau poate fi utilă. Dar unei astfel de persoane îi spun: Dumnezeu, este adevărat, nu îngrădește libertatea voinței noastre, El chiar folosește răutatea oamenilor răi în orânduirea universului, întorcând acțiunile oamenilor răi în avantajul său; Cu toate acestea, fiecare om rău trebuie să fie un obiect de dispreț, deoarece este autorul impietății și merită mustrare; deși acțiunile sale pot fi utile Universului, dar departe de un astfel de beneficiu rușinos. Altfel, chiar și despre un om acuzat de crime și condamnat la lucrări publice utile tuturor, ar trebui spus că face ceva util întregii cetăți; dar el însuși este împovărat cu o muncă atât de rușinoasă, pe care aproape nimeni, chiar și cât de cât decent, nu ar fi de acord să o îndeplinească (κάν μέτριον νούν έχόντων).

De aceea, Apostolul lui Isus, Pavel, ne învață că și cei mai răi oameni pot fi utili pentru binele universului, deși în sine vor fi numărați printre cei proscriși; dar că oamenii care se preocupă de virtute vor aduce un folos incomparabil mai mare universului și, prin urmare, ca recompensă pentru meritele lor, vor fi puși într-un loc preaslăvit. El spune: într-o casă mare sunt vase nu numai de aur și de argint, ci și de lemn și de lut; și unele sunt de folos onorabil, iar altele de folos josnic. Prin urmare, cine este curat de acestea, acela va fi un vas de cinste, sfințit și folositor Stăpânului, potrivit pentru orice faptă bună. Aceste observații mi s-au părut necesare pentru a le contrasta cu poziția lui Celsus, care spune: „Dacă ceva ți se pare rău, aceasta nu înseamnă că este de fapt rău; căci nu știi ce îți este de folos ție sau altcuiva".

LXXI. După aceasta, Celsus își bate joc de anumite pasaje din Scriptură, aparent neînțelegând sensul expresiilor lor, în care gândurile și sentimentele umane sunt atribuite lui Dumnezeu într-o anumită măsură, precum și expresiile de mânie împotriva celor necredincioși și amenințările îndreptate împotriva păcătoșilor. Referitor la aceste batjocuri trebuie să spunem următoarele. Așa cum noi, atunci când vorbim cu copiii mici, nu ne manifestăm întreaga forță a elocvenței, ci ne adaptăm vorbirea la slabele lor puteri cognitive, îndreptându-ne cuvintele și acțiunile astfel încât să fie utile în lucrarea de educare și instruire a copiilor, în conformitate cu copilăria lor: tot așa, cuvântul lui Dumnezeu pare să fi adaptat cu prudență Scripturile la gradul de înțelegere al ascultătorilor și să fi proporționat caracterul elevat al narațiunilor în beneficiul lor. Tocmai în ceea ce privește acest mod de a exprima adevărurile referitoare la chestiunea lui Dumnezeu, citim în cartea Deuteronom următoarele: Domnul Dumnezeul tău te-a purtat, cum își poartă un om fiul. Așadar, când Scriptura se exprimă (despre Dumnezeu) într-o formă umană, are în vedere beneficiul pe care un astfel de mod de exprimare îl poate aduce oamenilor. Nu ar fi de niciun folos oamenilor de rând dacă Dumnezeu și-ar îndrepta cuvintele către ei într-un mod potrivit măreției Sale. Însă oricine intenționează să pătrundă în adâncurile (σαφηνείας) Scripturilor Divine va găsi în ele și așa-numitul sens spiritual (τά λεγόμενα πνευματικά), accesibil celor numiți spirituali (τοίς όνομαζομένοις πνευματικοίς); iar dacă o astfel de persoană (spirituală) compară sensul spuselor adresate celor mai slabi oameni (πρός τούς άσθενεστέρους) cu sensul adevărurilor destinate

oamenilor mai luminați și mai perspicace (τοίς έντρεχεστέροις), atunci va vedea că ambele sensuri sunt adesea conținute în același loc chiar pentru acei oameni care sunt capabili să înțeleagă (ambele sensuri).

LXXII. Vorbim, așadar, despre „mânia" lui Dumnezeu, dar nu o considerăm deloc un sentiment pasional (πάθος). Este mai degrabă un mod de acțiune mai sever, aplicat de Dumnezeu în scopul corectării oamenilor care au comis crime mai mult sau mai puțin grave. Și că, de fapt, așa-numita mânie (όργή) a lui Dumnezeu și așa-numita furie (θυμός) a Lui sunt mijloace de corecție (παιδεύει) - despre care vorbește Scriptura - toate acestea reies din cuvintele Psalmului al șaselea, unde spune: Doamne, nu mă mustra în mânia Ta și nu mă pedepsi în urgia Ta . Și, de asemenea, din cuvintele citate de Ieremia: Pedepsește-mă, Doamne, dar în dreptate, nu în mânia Ta, ca să nu mă micșorezi. Și dacă cineva citește a doua Carte a Regilor, va găsi acolo că mânia lui Dumnezeu l-a îndemnat pe David să numere poporul; iar în prima Carte a Cronicilor aceeași acțiune este atribuită diavolului. Comparând doar aceste două pasaje între ele, va fi clar pentru toată lumea în ce sens ar trebui înțeles cuvântul mânie. Apostolul Pavel spune că toți oamenii erau fii ai mâniei (lui Dumnezeu), exprimându-se literal astfel: și erau prin fire copii ai mâniei, ca și ceilalți .

Mânia în Dumnezeu nu este deloc un sentiment pasional: fiecare persoană și-o aduce asupra sa prin propriile păcate. Această înțelegere rezultă din cuvintele aceluiași Pavel, care spune: Sau disprețuiești bogățiile bunătății, îndelungii răbdări și îndelungii răbdări a lui Dumnezeu, neștiind că bunătatea lui Dumnezeu te îndeamnă la pocăință? Ci, după încăpățânarea și inima ta nepocăită, îți aduni o comoară de mânie pentru ziua mâniei și a descoperirii dreptei judecăți a lui Dumnezeu . Cum poate cineva să-și aducă mânia asupra sa în ziua mâniei, dacă mânia trebuie înțeleasă ca pasiune? Cum poate pasiunea mâniei să servească drept instrument educativ? Și Scriptura, care ne dă învățătura de a nu ne mânia niciodată și care în Psalmul treizeci și șase dă această poruncă: Încetați să vă mâniați și părăsiți mânia și care vorbește prin gura lui Pavel: lepădați-le pe toate: mânia, urgia, răutatea, calomnia, limbajul murdar - desigur, nu i-a atribuit lui Dumnezeu Însuși acea pasiune de care dorește să ne elibereze. Cuvintele Scripturii despre mânia lui Dumnezeu trebuie, fără îndoială, înțelese în sens figurat. Acest lucru reiese clar din acele cuvinte ale Scripturii unde lui Dumnezeu i se atribuie un vis, din care, dorind ca și cum l-ar trezi pe Dumnezeu, profetul spune: Trezește-te, de ce dormi, Doamne? și mai departe: ca din somn, Domnul S-a sculat, ca un uriaș copleșit de vin. Dacă cuvântul somn semnifică astfel ceva complet diferit de ceea ce ar trebui înțeles prin el în sensul obișnuit al acestui cuvânt, atunci de ce nu poate fi reinterpretată expresia mânie într-un mod similar?

Amenințările, în plus, sunt denumirea potrivită a acelor pedepse care sunt pregătite pentru oamenii răi. În mod similar, în raport cu un medic, de exemplu, vorbim în acele cazuri în care acesta se adresează pacientului său cu astfel de cuvinte: Te voi toca, te voi arde, dacă nu-mi urmezi instrucțiunile, dacă nu faci cutare lucru și cutare lucru și nu te comporți în felul acesta. În general, nu-I atribuim lui Dumnezeu impulsuri pasionale (πάθη) umane, nu avem opinii rele despre El; suntem departe de a greși, deoarece supunem toate aceste pasaje din Scriptură unei examinări atente și, comparându-le între ele, le interpretăm în modul indicat mai sus. Iar acele persoane care dintre noi îndeplinesc cu înțelepciune

(συνετώς) îndatoririle de învățători ai cuvântului (πρεσβεύουσι τού λόγου), au în minte doar cum să elimine, pe cât posibil, simplitatea ignoranței (εύηθείας) în ascultătorii lor și să-i facă inteligenți.

LXXIII. Neînțelegând cuvintele Scripturii despre „mânia lui Dumnezeu", Celsus continuă spunând: „Nu este oare ridicol că un om, mânios pe evrei, i-a distrus pe toți, de la cel mai mic până la cel mai mare, și le-a ars chiar și cetatea, astfel încât după aceasta nu au mai putut să i se împotrivească (lui), iar Dumnezeul Cel Preaînalt, cum se spune, cu mânie și furie, cu amenințări, Îl trimite pe Fiul Său ca să sufere toate acestea (în această lume)". Așadar, dacă evreii, îndrăznind să acționeze atât de crud față de Isus, au pierit cu toții, de la cel mai mic până la cel mai mare, și și-au pierdut chiar și cetatea, atunci toate aceste suferințe față de ei au fost o expresie a mâniei pe care ei înșiși o aduseseră asupra lor. Această judecată a lui Dumnezeu, care s-a pogorât asupra lor prin hotărârea lui Dumnezeu, este numită în limba maternă a evreilor „mânie". Cât despre faptul că „Fiul Dumnezeului Celui Prea Înalt a suferit", El a suferit de bunăvoie de dragul mântuirii oamenilor (βουλεθείς ύπέρ τής τών άνθρώπων σωτερίας), după cum am arătat deja mai sus – atât cât am putut.

Celsus continuă apoi: „Dar pentru ca discursul meu să nu se limiteze doar la evrei (ceea ce nu este de fapt planul meu), ci să cuprindă întreaga natură, așa cum am promis să fac, intenționez să explic oarecum ceea ce am spus mai înainte." Poate vreun om, chiar și unul limitat, care este conștient de slăbiciunile umane, să citească aceste cuvinte ale lui Celsus fără să se indigneze de lăudăroșenia pe care o dezvăluie în dorința sa de a oferi o explicație „întregii naturi în întregime" – și în egală măsură să nu se indigneze de autolauda care este dezvăluită chiar în titlul cărții sale? Noi, din partea noastră, vom încerca să analizăm ce anume intenționează Celsus să ne spună cu privire la chestiunea „naturii sale în întregime" – care sunt „explicațiile" sale în acest caz.

LXXIV. Celsus dedică apoi mult spațiu acuzației că, conform doctrinei noastre, „Dumnezeu a creat toate lucrurile pentru om"; și, pornind de la istoria naturală a animalelor și de la dovezile manifestării raționalității lor, el încearcă să demonstreze că „toate lucrurile au fost create atât pentru animalele mute, cât și pentru oameni, și nicidecum mai mult pentru aceștia din urmă decât pentru primii". Celsus mi se pare a fi ca cei care, sub influența mâniei, critică la dușmanii lor ceea ce laudă la prietenii lor. Așa cum acești oameni sunt orbiți de ură și, sub influența urii, nici măcar nu percep că acuzațiile pe care le aduc împotriva dușmanilor lor sunt în același timp îndreptate împotriva prietenilor lor: tot așa Celsus devine și el confuz în argumentele sale. Nu observă deloc că acuzațiile sale îi privesc și pe filosofii școlii stoice, care plasează hotărât și nu fără motiv omul și întreaga natură rațională în general deasupra „animalelor mute" și, la rândul lor, susțin afirmația că totul a fost creat de Providență în primul rând pentru natura rațională. Astfel se dovedește că ființele raționale, cu toate calitățile superioare prevăzute de natura lor, sunt ca niște copii, iar ființele lipsite de rațiune și suflet formează un fel de cochilie care învăluie copilul în pântecele mamei. Eu, din partea mea, cred că, așa cum în orașe cei care se ocupă de comerț și de piață consideră că este de datoria lor să lucreze doar pentru oameni, deși, din cauza abundenței de provizii, ceva cade în soarta câinilor și a altor animale mute - exact în același fel Providența are în grija sa în primul

rând ființele raționale, dar în așa fel încât, în același timp, ceva cade în soarta ființelor mute din ceea ce a fost creat în folosul oamenilor. Și așa cum s-ar înșela oricine ar crede că prefecții pieței nu erau mai preocupați de oameni decât de câini, pe motiv că și câinii primesc o parte din surplusul de produse nutritive, tot așa, și poate chiar mai mult, Celsus și toți cei care îi împărtășesc opiniile sunt nelegiuiți în ceea ce privește chestiunea Providenței lui Dumnezeu în raport cu ființele raționale, întrucât afirmă că „toate aceste lucruri, în chiar actul creației, au fost un mijloc de hrană nu numai pentru oameni, ci în egală măsură pentru plante, copaci, ierburi și spice de porumb”.

LXXV. Și este remarcabil faptul că Celsus aduce în prim-plan opinia că „tunetele, fulgerul, ploaia nu sunt nicidecum lucrările lui Dumnezeu” - și în acest caz se alătură și mai clar concepțiilor epicureene. Și abia apoi continuă: „chiar dacă admitem că Dumnezeu este autorul tuturor acestor lucruri, totuși aceste lucruri nu servesc drept hrană pentru oameni mai mult decât servesc plantelor, copacilor, ierbii și spicelor de porumb”. Mai mult, ca un adevărat epicurean, adaugă că aceste lucruri sunt opera întâmplării și nu depind de Providență. Dacă, însă, ele servesc în beneficiul plantelor, copacilor, ierbii și spicelor de porumb la fel de mult ca și nouă, atunci este clar că nu sunt opera Providenței în general, nici a acelei Providențe care nu are grijă de noi mai mult decât de copaci, ierburi și spice de porumb. Ambele presupuneri sunt în mod clar impie; și ar fi o prostie dacă am începe să ne opunem unui adversar care ne acuză de impietate și, în același timp, aduce propuneri similare. Din cele spuse, este evident cine este mai exact ateu.

Apoi adaugă această remarcă: „Deși afirmăm că toate aceste lucruri, adică plantele, copacii, ierburile și spicele de porumb, au crescut pentru oameni, de ce nu spuneți că nu au crescut pentru oameni mai mult decât pentru animalele mute?” Așadar, să spunem Celsus direct că, în opinia sa, toată această mare varietate de creșteri pământești nu este nicidecum opera Providenței, ci că toate diferitele specii și calități (ale acestor creșteri) se datorează în originea lor unei anumite coeziuni a atomilor, care explică doar întâmplător asemănarea dintre toate aceste specii de plante, copaci și ierburi. Să declare Celsus deschis că aceste plante nu au fost chemate la existență de vreun Cuvânt creator și formator (λόγος τεχνικός), că nu își datorează existența unei Rațiuni (άπό νού) care întrece orice uimire. Dar noi, creștinii, care ne închinăm unicului Dumnezeu ca Creator al acestor lucruri, Îi aducem mulțumiri pentru că a creat aceste lucruri - pentru că ne-a pregătit o locuință atât de frumoasă (έστί.αν) și, prin noi, și pentru animalele care ne slujesc. Tu faci să crească iarbă pentru vite și ierburi pentru folosul omului, ca să scoată hrană din pământ și vin care înveselește inima omului și untdelemn care îi face fața să strălucească și pâine care întărește inima omului . Și nu este nimic minunat în faptul că Dumnezeu a dat hrană chiar și celor mai sălbatice animale. Aceste ființe iraționale, așa cum au exprimat unii filozofi, au fost create pentru ca animalele raționale să-și poată exercita puterile de raționament asupra lor. Și unul dintre înțelepții noștri a exprimat-o odată astfel: Este imposibil să spui: „Ce este aceasta sau pentru ce este aceasta?”, căci totul a fost creat pentru propriul său folos; și este imposibil să spui: „Ce este aceasta și pentru ce este aceasta?”, căci totul se va descoperi la timpul său .

LXXVI. Celsus, în plus, dorește să slăbească forța și semnificația propoziției conform căreia plantele pământului au fost create mai întâi pentru noi și apoi pentru animalele

sălbatice. În acest caz, la cuvintele sale anterioare, el adaugă următoarea remarcă: „Noi”, spune el, „ne obținem hrana cu mare dificultate, cu multă muncă și efort, udați cu sudoare, dar lor (animalelor) fără nicio semănare, pământul necultivat le oferă totul”. Dar Celsus nu vrea să înțeleagă că Dumnezeu l-a creat pe om ca o ființă care are nevoie (de muncă), pentru a-i oferi posibilitatea de a-și exercita puterile cognitive peste tot și, prin aceasta, pentru a nu-l lăsa inactiv, străin de cunoașterea care duce la arte; numai în acest fel, pentru a-și satisface nevoile, omul s-a confruntat cu necesitatea de a face cercetări tehnice care să-i poată servi drept mijloc de menținere a existenței sale și de echipare a îmbrăcămintei sale. Căci pentru oamenii nenorociți, care nu au nicio înclinație să pătrundă în misterele lui Dumnezeu sau să se dedice studiului filosofiei, era în orice caz mult mai bine să fie într-o stare de neputință și, astfel, să fie forțați să-și îndrepte mintea către inventarea artelor și meșteșugurilor, decât să se bucure de toate din abundență și, prin urmare, să neglijeze facultățile spiritului lor rațional. Lipsa mijloacelor de trai necesare a chemat, de fapt, arta agriculturii și arta de a face vin și arta de a planta grădini, precum și întreaga industrie îndreptată spre prelucrarea cuprului, spre inventarea uneltelor cu ajutorul cărora este posibil să se obțină hrana necesară vieții. Lipsa îmbrăcămintei explică, de asemenea, originea artei țesutului, a prelucrării lânii și a torsului, precum și a artei construirii caselor - o artă în care mintea umană a ajuns treptat la cunoașterea arhitecturii. Aceleiași lipse de conforturi ale vieții îi datorăm originea construcției de nave și a artei navigării navelor, datorită cărora a devenit posibil să se transporte produsele unei țări în altele unde aceste produse nu se găsesc. În general, având în vedere toate aceste binecuvântări, cine nu va fi surprins de prevederea specială a Providenței prin faptul că a creat ființe raționale, în comparație cu animalele irațională, care au nevoie de toate? Animalele irațională își găsesc hrană pregătită peste tot, tocmai pentru că sunt lipsite de capacitatea artelor. De aceea natura însăși le îmbracă: animalele au fie lână, fie pene, fie piele groasă, fie solzi. Iată ce am avut de spus ca răspuns la Celsus, în respingerea cuvintelor sale: „Ne obținem hrană cu mare greutate, cu mare muncă și efort, îmbibați în sudoare, dar pământul le oferă animalelor tot ce (le este necesar) fără nicio semănare, fără cultivare”.

LXXVII. Ca și cum ar fi uitat de intenția de a-și îndrepta acuzațiile împotriva evreilor și creștinilor, Celsus citează apoi un vers din Euripide care vorbește despre ceva cu totul diferit și care contrazice propria sa opinie; contestându-l cu toată puterea, dedică multă muncă și osteneală dovedind în același timp nedreptatea sa. El spune: „Dacă îmi opui spusei lui Euripide că

Soarele și noaptea slujesc muritorilor,

„atunci vă întreb: de ce noi, și nu furnicile și mușteleș? Și pentru ele noaptea servește ca timp de odihnă, iar ziua - pentru a vedea și a acționa.” Din aceasta este clar că ideea soarelui și a altor corpuri cerești care ne slujesc a fost exprimată nu numai de unii evrei și creștini, ci a fost înaintată și de filosoful de pe scenă, așa cum îl numesc unii - acel filosof care a participat la lecțiile lui Anaxagora de filozofie naturală. Când acest filosof spune că toate lucrurile din această lume ar trebui să slujească omului, atunci el numește de fapt o parte în loc de un întreg și sub o singură ființă rațională presupune toate ființele. Acest lucru rezultă clar din cuvintele sale:

Atât soarele, cât și noaptea slujesc muritorilor.

Se poate foarte bine ca Euripide să înțeleagă ziua prin soare, întrucât ziua depinde de soare, motiv pentru care continuă să explice că lucrurile de sub Lună au cea mai mare nevoie de zi și noapte și că alte ființe le au pentru aceeași nevoie ca și ființele de pe pământ. Prin urmare, ziua și noaptea au un sens util pentru muritori: au fost create de dragul ființelor raționale. Dar dacă furnicile și mușteleucrează doar ziua și se odihnesc noaptea, dacă în acest fel ceea ce a fost creat pentru oameni servește în beneficiul lor, atunci nu se mai poate spune că ziua și noaptea există doar pentru furnici și muște; nu se poate atunci crede că Providența, creând ziua și noaptea, a avut altceva în minte și nu pe oameni.

LXXVIII. Celsus se contrazice și mai mult când vorbește despre oameni într-un mod favorabil lor, și anume că animalele iraționale au fost create în beneficiul lor. „Dacă cineva", spune el, „spune că suntem regii animalelor pentru că vânăm alte creaturi vii și le mâncăm, atunci îi punem (unei astfel de persoane) această întrebare: De ce nu ne-am născut mai degrabă pentru ele, din moment ce și ele ne vânează și ne devorează? Este adevărat, recurgem la plase și arme împotriva lor, iar unii iau câini ca să-i ajute când merg la vânătoare; dar natura însăși le-a dat arme în acest caz, cu care ne supun ușor." Dar și aici puteți vedea ce ajutor puternic ni se oferă (oamenilor) în însăși rațiunea (σύνεσις) și ce avantaj enorm are aceasta din urmă în comparație cu armele pe care par să le mânuiască animalele. Deși în ceea ce privește organizarea corporală și forța suntem mult inferiori animalelor, iar în ceea ce privește dimensiunea corpului unele dintre ele stau incomensurabil deasupra noastră, totuși, prin puterea minții noastre supunem animalele sălbatice. La vânătoare îi învingem chiar și pe elefanți, care au o forță atât de enormă; Animalele capabile să devină îmblânzite le îmblânzim pentru noi înșine prin blândețe (tratament); iar împotriva celor care nu sunt capabile să devină îmblânzite sau din a căror îmblânzire nu putem obține niciun beneficiu pentru noi înșine, ne protejăm și le scoatem din posibilitatea de a ne face rău - prinzându-le și închizându-le în cuști atunci când dorim; și dacă carnea unor astfel de animale este potrivită pentru hrana noastră, atunci le ucidem la fel de ușor ca pe animalele domestice. Prin urmare, Creatorul a pregătit totul pentru slujba ființelor raționale și a puterilor lor cognitive naturale. De exemplu, folosim cel puțin câini, pentru ca ei să ne păzească turmele, și turmele de tauri, capre și alte animale domestice, pentru ca taurii să cultive pământul, iar animalele de povară să transporte poveri. Se poate spune că lei, urșii, leoparzii, mistreții și alte animale sălbatice ne sunt dați pentru a putea exersa rudimentele (σπερμάτων) curajului (ἀνδρείας) sădite în noi.

LXXIX. După aceasta, Celsus își îndreaptă discursul către cei care sunt conștienți de superioritatea lor față de animalele iraționale. El spune: „Spuneți că Dumnezeu v-a dat capacitatea de a prinde animale sălbatice și de a le folosi. Dar trebuie să vă arătăm că, în cursul natural al lucrurilor, înainte de construirea orașelor și de apariția artelor, și odată cu ele toate aceste comunități, tot felul de arme și scuturi, oamenii erau capturați de animale sălbatice și devorați de ele, dar în orice caz nu animalele erau capturate de oameni." Și aici trebuie să observăm că există o mare diferență între oamenii care

capturează animale și animalele care atacă oamenii în mod prădător. Oamenii obțin avantajul datorită rațiunii lor, dar animalele, dimpotrivă, pot învinge oamenii doar prin brutalitatea și furia lor, care nu își folosesc rațiunea pentru a se apăra de atacurile animalelor. Cât despre propoziția (a lui Celsus) că „înainte ca orașele să înceapă să fie construite și să apară artele și societățile legate de ele", mi se pare că în acest caz Celsus însuși a uitat ceea ce a spus puțin mai devreme. Potrivit lui, „lumea nu poate fi creată și coruptibilă și numai lucrurile care sunt pe pământ sunt supuse tuturor calamităților inundațiilor și incendiilor, deși nu toate experimentează deodată influența lor distructivă". Însă apărătorii lumii necreate, neputând indica începutul ei, nu pot determina în mod firesc momentul în care, de fapt, nu existau orașe și artele nu au fost inventate. Chiar dacă Celsus dorește să fie de acord cu conceptele noastre și condamnă uitării propriile sale cuvinte rostite mai devreme - și atunci este el capabil să dovedească că la început „oamenii au fost capturați și devorați de fiare sălbatice, și nu fiare sălbatice prinse de oameni"? Întrucât lumea este opera Providenței, întrucât Dumnezeu guvernează universul, a fost necesar să se pună strămoșii rasei umane de la început sub protecția ființelor superioare; prin urmare, chiar de la început, s-a stabilit o legătură strânsă (ἐπιμιξία) între natura divină și oameni. Chiar și poetul ascrean era evident conștient de această legătură, motiv pentru care a spus;

Apoi era o masă comună și un loc comun de odihnă

Era cu zeii nemuritori și cu oamenii muritori[ ]

LXXX. Și Scripturile divine ale lui Moise ne spun că primii oameni au auzit glasul divin și cuvintele divine și au văzut adesea arătările Îngerilor lui Dumnezeu care veneau la ei. Și era cât se poate de firesc ca natura umană, chiar la începutul lumii, să fi primit un ajutor întăritor până când, odată cu dezvoltarea puterilor cognitive și creșterea tuturor celorlalte virtuți, odată cu inventarea artelor, a fost în sfârșit capabilă să ducă o viață independentă și autosuficientă și să se elibereze de ajutorul constant al acelor ființe care, prin voința lui Dumnezeu, într-un mod minunat își ofereau slujba oamenilor prin arătările lor. Din aceasta este evident că afirmația că „oamenii chiar la început au fost capturați de fiare sălbatice și devorați de ele și că nu fiarele au fost capturate de oameni" este falsă.

De aici rezultă falsitatea evidentă a ideii lui Celsus, pe care o exprimă în următoarele cuvinte: „de fapt, în acest caz Dumnezeu, cel mai probabil, i-a supus pe oameni fiarelor (și nu fiarele oamenilor)". Dumnezeu, desigur, nu i-a supus pe oameni fiarelor; dimpotrivă, El a aranjat astfel încât oamenii, prin puterea minții lor și cu ajutorul unor remedii artificiale inventate de ei împotriva fiarelor, să le poată ține sub puterea lor. Și fără ajutor divin, oamenii, desigur, nu ar fi putut găsi mântuirea de fiare, să le învingă și să devină stăpânii lor.

LXXXI. Acest nobil om nici măcar nu observă că foarte mulți filozofi au admis existența Providenței și crearea tuturor lucrurilor prin această Providență pentru ființele raționale; a mers chiar până acolo încât a distrus acele doctrine utile în care creștinismul este în deplin acord cu filozofii; nu va vedea ce mare rău face evlaviei opinia sa că omul nu are niciun avantaj în ochii lui Dumnezeu față de furnici sau albine. El spune: „Dacă admitem

că oamenii au un avantaj față de animalele iraționale pentru că locuiesc în orașe și se bucură de toate beneficiile societății civile și au căpetenii și lideri, toate acestea tot nu înseamnă nimic: căci furnicile și albinele au același lucru. Albinele au un lider pe care îl urmează și pe care îl ascultă; au războaie, victorii și prada celor învinși; au orașe, suburbii și o diviziune a muncii; „De asemenea, îi pedepsesc pe leneși și pe cei răi; „Ei alungă trântorii și sunt nemiloși cu ei." Astfel, distincția care există între fenomenele a căror origine depinde de puterea rațională și de capacitatea de gândire și fenomenele care nu depind deloc de rațiune și sunt determinate exclusiv de nevoile instinctului extern, a scăpat complet privirii lui Celsus. În orice caz, aceste din urmă fenomene nu au la bază o rațiune, după care acțiunile (animalelor iraționale) ar fi ghidate; ele nu au o astfel de rațiune. Regele Suprem (ό πρεοβύτατος) peste toate ființele supuse Lui, Fiul lui Dumnezeu, a creat natura irațională tocmai în așa fel încât, fiind irațională, să poată sluji doar acelor ființe care au fost considerate demne de a primi rațiune (λόγον).

Astfel, orașele s-au format printre oameni cu numeroase arte și instituții juridice: constituție civilă, guvernare și administrație printre oameni - și anume, toate aceste așa-numite calități și acțiuni bune în sens propriu, precum și cele care sunt numite astfel într-un sens impropriu și servesc doar - pe cât posibil - ca o imitație a celor dintâi. Aceste calități, de fapt, erau ceea ce aveau în minte cei mai buni legislatori atunci când au introdus cea mai bună constituție civilă, autoritate și administrație. Dintre toate instituțiile menționate, nimic similar nu se poate găsi la animalele iraționale, deși Celsus încearcă să atribuie toate numele și instituțiile - cum ar fi: oraș, constituție civilă, guvernare și administrație - toate aceste instituții indicând raționalitate și activitate strâns legată de raționalitate, furnicilor și albinelor. Dar tocmai în această privință, nici furnicile, nici albinele nu ar trebui lăudate deloc, deoarece nu există nicio manifestare a raționalității în acțiunile lor. Însă înaintea Ființei Divine (τήν θείαν φύσιν) ar trebui să ne uimim pentru faptul că a dat chiar și animalelor iraționale, cum s-ar spune, o oarecare aparență de puteri raționale - și aceasta, poate, pentru a-i rușina pe oameni, astfel încât, privind furnicile, să devină mai harnice, mai vigilente în raport cu obiectele utile lor și, privind albinele, să învețe să asculte de autorități și să ia parte la preocupările atât de necesare pentru bunăstarea orașelor.

LXXXII. Și poate că o oarecare asemănare cu acele războaie pe care albinele le poartă între ele este stabilită ca o lecție despre cum ar trebui purtate războaiele de dreptate și ordine, dacă într-adevăr trebuie purtate de oameni. Cât despre orașe și suburbii, albinele nici măcar nu le au; există doar goluri și celule hexagonale, pe care albinele le ocupă pe rând - și toate acestea din nou în beneficiul oamenilor, care obțin multe beneficii din miere, folosind-o ca medicament pentru bolile trupești și ca mijloc nutritiv sănătos. Iar acele acțiuni care se găsesc la albine față de trântori nu sunt în niciun caz comparabile cu acele sentințe care sunt aplicate în orașe oamenilor răi și inutili, nici cu acele pedepse la care sunt supuși astfel de oameni. Dimpotrivă, așa cum am spus deja, trebuie admirată Divinitatea în astfel de acțiuni (ale albinelor). O parte din laudă trebuie acordată și omului care, ca și cum ar fi ajutat Providența, a fost capabil să înțeleagă totul cu propria minte și să orânduiască totul bine (κοσμήσαι), să îndeplinească nu numai lucrările Providenței Divine, ci și acțiunile propriei sale providențe.

LXXXIII. După ce și-a terminat discursul despre albine, în care Celsus încearcă din toate puterile să ne discrediteze nu doar pe noi, creștinii, ci pe toți oamenii în general - toate orașele noastre, constituția civilă, guvernul, administrația, toate războaiele noastre în apărarea patriei - el continuă să laude furnicile. Și toate acestea doar pentru a compara grija oamenilor pentru hrană cu calea furnicilor, pentru a discredita previziunea (oamenilor) în caz de iarnă ca o acțiune care, cum ar spune, nu are niciun avantaj față de grija pe care, în opinia sa, o au chiar și furnicile, cărora le lipsește rațiunea. Dar nu se va da oare vreun om simplu, care este incapabil să pătrundă în esența tuturor lucrurilor, în mare parte datorită lui Celsus, să dea o mână de ajutor oamenilor care lâncezesc sub povara vieții și să le împărtășească nenorocirile, din moment ce Celsus spune că „furnicile se ajută reciproc în a purta poveri atunci când observă că unul dintre camarazii lor este obosit?" Oricine nu simte în sine nevoia de educație științifică (τής διά λόγου παιδεύσεως) și nu a cerut niciodată ajutorul ei, va spune, desigur, sincer: din moment ce nu suntem mai buni decât furnicile atunci când îi ajutăm pe oamenii care lâncezesc sub povara poverilor pe care le poartă, atunci de ce să facem toate acestea? În ceea ce privește furnicile, aceste animale iraționale, nu există cel puțin teama că vor deveni mândre și arogante dacă acțiunile și faptele lor sunt comparate cu cele ale oamenilor. Dar oamenii, care, datorită intelectului lor, pot înțelege cât de puțin sunt prețuite simpatia și dragostea lor pentru aproapele lor (τό κοινωνικόν), nu pot fi decât prejudiciați de astfel de discursuri - și în acest caz vina va cădea în întregime asupra lui Celsus. Căci el însuși nu înțelege cum își îndepărtează în mod deliberat cititorii de creștinism - cum smulge chiar și din inimile necreștinilor simpatia pentru cei care poartă poverile dificile ale vieții. Deși este un filosof, care ar trebui să înțeleagă îndatoririle fiecărei persoane față de aproapele său (τού κοινωνικού), el, împreună cu creștinismul, răstoarnă și toate acele calități și proprietăți bune și frumoase (τά χρήσιμα) care se găsesc în fiecare persoană; în timp ce, dimpotrivă, ar trebui - pe cât posibil - să întărească înclinațiile bune care sunt în egală măsură inerente atât creștinilor, cât și necreștinilor.

Cât despre chestiunea „furnicilor care smulg lăstarii din fructele pe care le conservă și nu le lasă să crească pentru a se putea hrăni cu fructele un an întreg", atunci trebuie să ne gândim că motivul unor astfel de acțiuni din partea furnicilor nu constă deloc în inteligența lor (λογισμόν), ci în acea natură-mamă (παμμήτορα φύσιν), comună tuturor, care are grijă atât de mult chiar și de creaturile iraționale, încât nici cea mai neînsemnată (creatură) nu este lăsată fără atenție și poartă în sine urme ale inteligenței inerente naturii (φέρον ίχνος τού άπό τής φύσεως λόγου). Dacă Celsus, care adesea dă dovadă de o tendință de a gândi într-un mod platonician, încearcă în același timp să arate că toate sufletele sunt la fel și că, prin urmare, sufletele oamenilor nu sunt diferite de sufletele furnicilor și albinelor, atunci în acest caz el vorbește deja ca un om conform căruia sufletul de pe firmament (άπό τών άψίδων τού ούρανού) coboară nu numai în corpul uman, ci și în toate celelalte (corpuri). Creștinii nu acordă nicio credibilitate unei astfel de opinii; căci ei știu că sufletul uman este creat după chipul lui Dumnezeu și, prin urmare, înțeleg că o ființă creată după chipul lui Dumnezeu nu este capabilă să-și piardă complet (πάντη) proprietățile caracteristice (τούς χαρακτήρας αύτής) și să accepte altele care sunt inerente animalelor iraționale și create - nici măcar nu știu - după ce chip exact.

LXXXIV. Celsus continuă spunând că „furnicile vii atribuie un loc special furnicilor moarte, care servește drept substitut pentru monumentele familiale (πάτρια μνήματα)". La aceasta trebuie să spunem următoarele: cu cât Celsus preamărește mai mult animalele irațională cu laudele sale, cu atât mai mult - fără să-și dea seama - glorifică activitatea Cuvântului, care a orânduit Universul și, prin urmare, subliniază și mai mult prezența în oameni a unei energii speciale (έντρεχείαν), care sporește prin puterea rațională (τώ λόγφ) acele daruri superioare cu care animalele irațională sunt înzestrate de natură. Și de ce spun „animale irațională", din moment ce, potrivit lui Celsus, animalele nu sunt nicidecum ființe irațională, așa cum le numește de obicei toată lumea? El este de părere că furnicile nu sunt lipsite de rațiune, el care a întreprins să vorbească despre întreaga natură în general și a promis cu lăudăroșie că va spune adevărul chiar în titlul cărții sale. Așa descrie Celsus furnicile vorbind între ele. El spune: „Când furnicile se întâlnesc, conversează între ele; de aceea nu se rătăcesc. Prin urmare, posedă o rațiune cuprinzătoare (λόγου συμπλήρωσις), au o noțiune generală despre toate adevărurile cunoscute și posedă limbaj și anumite semne pentru ocaziile potrivite." Dar când vorbesc între ele, recurg de obicei la voce pentru a exprima cuvinte; chiar și nume complet accidentale sunt adesea transmise prin voce. Și nu se va dovedi, în cele din urmă, o astfel de conversație între furnici a fi cea mai mare glumă din lume?

LXXXV. La aceste argumente, Celsus nu s-a rușinat să adauge o altă propoziție care va dezvălui tuturor posterităților absurditatea completă a învățăturilor sale. El spune: „Ei bine, dacă cineva ar privi din cer spre pământ, ar putea găsi vreo bază pentru a distinge ceea ce facem noi de ceea ce fac furnicile și albinele?" Da, oricine privește, cum spune el, „din înălțimile cerului spre pământ și privește faptele și aspirațiile oamenilor și ale furnicilor" și, în același timp, acordă atenție, chiar dacă numai corpurilor oamenilor și furnicilor, nu va observa el în primul caz prezența unui principiu rațional (τό λογικόν ήγεμονικόν), ghidat în activitatea sa de rațiune (λογισμώ κινούμενον), iar în al doilea caz, prezența unui singur principiu irațional (τό άλογον ήγεμονικόν), care, având ca bază sentimentul extern și imaginația, este pus în mișcare de un anumit aparat și mecanism natural? Însă ar fi o absurditate completă dacă cel care privește din cer spre pământ ar dori să privească de la o distanță atât de mare doar trupurile oamenilor și furnicilor și nu ar fi dispus să ia în considerare însăși natura principiului conducător și sursa impulsurilor, și anume, dacă această sursă este rațională sau irațională. Întrucât a discernut deja sursa tuturor impulsurilor, este de la sine înțeles că va percepe și diferența în măsura în care omul are un avantaj nu numai față de furnici, ci și față de elefanți. Căci, privind din cer, nu va discerne nimic în animalele irațională, indiferent cât de mari ar fi corpurile lor; nu poate descoperi niciun alt principiu în ele, cu excepția poate a iraționalității (άλογίαν), dacă ne putem exprima astfel; în ființele raționale va găsi rațiunea pe care oamenii o au în comun (κοινόν) cu ființele divine și cerești și poate chiar cu Însuși Dumnezeu Atotputernic. Acesta este motivul pentru care se vorbește despre oameni în sensul că sunt creați după chipul lui Dumnezeu ; căci chipul lui Dumnezeu Atotputernic este Cuvântul Său (ό λόγος).

LXXXVI. După aceasta, ca și cum ar încerca să degradeze tot mai mult rasa umană și să o reducă la starea de animale mute, ca și cum nu ar vrea să omită nimic din ceea ce se știe a fi remarcabil la animale, spune că până și animalele irațională au cunoaștere a secretelor

magiei; el propune astfel să-i priveze pe oameni de dreptul lor la poziția lor excepțional de onorabilă, dreptul la un avantaj față de animalele iraționale. Se exprimă astfel: „Dacă oamenii sunt atât de mândri de arta lor magică, atunci în această privință nu sunt în niciun fel superiori în înțelepciune șerpilor și vulturilor. Și aceștia din urmă cunosc multe remedii împotriva otrăvurilor și bolilor și chiar cunosc proprietățile vindecătoare ale anumitor pietre, pe care le folosesc pentru a-și vindeca puii. Dacă astfel de pietre cad în mâinile oamenilor, aceștia din urmă își imaginează că au făcut o achiziție minunată." Și, în primul rând, nu înțeleg cum Celsus a numit prin cuvântul magie o simplă cunoaștere (έμπειρίαν) cu anumite antidoturi sau, mai degrabă, acea achiziție naturală care pare a fi inerentă animalelor; căci cuvântul magie este de obicei asociat cu un sens complet diferit. Dar poate că Celsus, ca epicurean, dorește să deprecieze folosirea artei (magiei) în general și să o recunoască ca fiind proprietatea acelor șarlatani (γοήτον) care o folosesc în incantațiile lor (έν έπαγελλία). Deși oamenii sunt prea mândri de cunoștințele lor despre astfel de arte - nu contează dacă sunt șarlatani sau nu -, nu rezultă din aceasta că în această artă șerpii sunt incomparabil mai înțelepți și mai experimentați decât oamenii. Dacă folosesc fânul pentru a-și întări vederea și a-și face corpul mai mobil, atunci toate acestea se datorează nevoilor naturale și nu deloc creativității minții (ούκ έξ έπογισμού) - acesta este un simplu rezultat al structurii organismului lor corporal (έκ κατασκευής). Dar când oamenii dobândesc astfel de cunoștințe, atunci în acest caz ei nu sunt - precum șerpii - dependenți doar de înclinația naturală, ci sunt călăuziți parțial de experiență, parțial de învățătură, iar în alte cazuri și de puterea creativității lor (έξ έπιλογισμού) și a cunoașterii (κατ ' έπιστήμην). Și dacă vulturii, după ce au găsit așa-numita piatră a vulturului, o duc apoi la cuiburile lor pentru a o folosi la vindecarea puilor lor, atunci cum rezultă din aceasta că ei - așa cum crezi - sunt înțelepți și chiar mai înțelepți decât oamenii care, prin experiență, cu ajutorul rațiunii lor și după o serie întreagă de concluzii, au inventat remediul care este dat vulturilor ca antidot de către natura însăși?

LXXXVII. Presupunând că animalele cunosc și alte remedii, rezultă oare că nu natura, ci rațiunea le-ar fi indicat aceste remedii? Dacă rațiunea ar fi inventat remedii pentru ele, ar fi inventat nu doar acest remediu pentru șerpi, ci poate un al doilea și un al treilea, apoi un altul pentru vultur și așa mai departe pentru alte animale; într-un cuvânt, ar fi inventat tot atâtea câte există pentru oameni. Dar, din moment ce acum fiecare animal, conform proprietăților naturii sale, are doar un anumit remediu, este clar că animalele nu au nici înțelepciune, nici rațiune, ci doar o dispoziție naturală, acordată de Cuvântul (Divin), pentru lucrurile care sunt menite să le servească drept mijloace pentru bunăstarea (σωτηρίας ένεκεν). Și dacă aș dori să intru într-o dispută mai lungă cu Celsus pe această temă, aș putea cita pasajul din Proverbele lui Solomon, unde se spune: Sunt patru ființe mici pe pământ, dar sunt mai înțelepte decât cei înțelepți: Furnicile nu sunt un popor puternic, totuși își pregătesc hrana vara; Șoarecii de stâncă sunt un popor slab, totuși își pun casele pe stâncă; lăcustele n-au rege, totuși toate mărșăluiesc în ordine; păianjenul se agață cu picioarele, totuși se află în palatele regelui . Dar dacă am citat aceste cuvinte, nu este deloc pentru că le înțeleg în sens literal; dimpotrivă, în conformitate cu chiar titlul cărții desemnate prin numele Proverbelor, încerc să aflu ce fel de sens figurat (αίνίγματα) este conținut în ele. Căci este obiceiul oamenilor care interpretează Scripturile să clasifice acele pasaje (din Scripturi) care, pe lângă sensul literal conținut în ele, ascund un alt sens misterios, în mai multe feluri: la una dintre acestea aparțin și Pildele. De aceea,

Mântuitorul nostru a spus, așa cum este scris în Evanghelii: Până acum v-am vorbit în pilde, dar vine vremea când nu vă voi mai vorbi în pilde. Prin urmare, nu aceste furnici vizibile sunt mai înțelepte decât înțelepții, ci cele care sunt implicate sub forma (voalată) a parabolelor; același lucru trebuie spus și despre celelalte animale. Între timp, Celsus consideră că „cărțile evreilor și creștinilor se disting prin simplitatea și lipsa lor de artă absolută (άπλούστατα καί ίδιωτικά βίβλία)" și că, prin urmare, „toți cei care încearcă să le interpreteze alegoric (τούς άλληγορούντας) comit violență împotriva gândirii scriitorilor lor". Din cele spuse, așadar, cred că este clar că obiecțiile și acuzațiile aduse împotriva noastră de Celsus nu au nicio bază; opinia și afirmația sa conform căreia „șerpii și vulturii sunt presupuși a fi mai înțelepți decât oamenii" sunt cuvinte goale și nesemnificative.

LXXXVIII. Celsus dorește, de asemenea, să demonstreze prin multe dovezi că ideile pe care oamenii le au despre Divinitate nu sunt mai perfecte decât cele pe care le au alte ființe muritoare în această privință, astfel încât chiar și „unele animale mute au cunoștințe despre Dumnezeu". Dar în această privință, cei mai profunzi oameni din toate țările, atât printre greci, cât și printre alte popoare, ajung la opiniile cele mai opuse. Dar iată cuvintele lui Celsus: „Dacă susținem opinia că omul se consideră superior tuturor celorlalte creaturi vii doar pe motiv că are capacitatea de a-și forma o idee despre Divinitate, atunci ne vom permite să atragem atenția celor care au această opinie asupra faptului că multe dintre animalele mute au (același) drept să-și însușească acest avantaj. Și acest lucru va fi destul de natural. Căci ce poate fi mai divin decât previziunea și previziunea viitorului? Și toate acestea sunt tocmai ceea ce oamenii învață de la animale, și mai ales de la păsări. Și tocmai acei oameni care se adâncesc în mărturia (păsărilor și a animalelor) sunt de fapt profeți. Și dacă păsările și toate celelalte animale adaptate profeției, pe care Dumnezeu le-a înzestrat cu acest dar, ne dau instrucțiuni prin semne, atunci toate acestea, aparent, indică o legătură mai strânsă cu Dumnezeu și o relație mai strânsă cu El, astfel încât ele însele sunt, prin urmare, cele mai înțelepte și mai pioase ale lui Dumnezeu. Oamenii învățați spun că animalele poartă chiar conversații între ele și că aceste conversații, conform tuturor dovezilor, se disting printr-o sfințenie mai mare între ele decât a noastră; oamenii învățați, așa cum „dacă înțelegeți aceste conversații (cu păsări) și demonstrați acest lucru în practică, și anume: atunci când prevăd că păsările le-au dezvăluit intenția lor de a zbura încoace și încolo, de a face asta și aia, ele îndeplinesc de fapt acest lucru (intenția lor), zburând exact acolo și făcând exact ceea ce au prezis (lor) dinainte. Și se pare că nu există nicio creatură care să respecte un jurământ atât de sacru și credincios și să aibă o atât de mare reverență pentru lucrurile divine, așa cum se poate spune despre elefanți - și toate acestea, desigur, pentru că elefanții au cunoștințe de Dumnezeu." Este necesar să fim atenți la cât de atent Celsus colectează aici opiniile și le prezintă ca și cum ar fi unanime în astfel de chestiuni, în soluționarea cărora, însă, filosofii nu numai dintre greci, ci și dintre alte popoare sunt departe de a fi de acord între ei; toți acești filosofi, de fapt, fie s-au inventat singuri, fie au învățat de la anumiți demoni, ceea ce privește păsările și alte animale, de la care - cum se spune - unii oameni ar fi învățat profeția. Și în primul rând, există încă dispute cu privire la existența sau nu a artei divinației prin păsări sau a artei profeției prin animale în general." În al doilea rând, există aceia (oamenii de știință) care admit că este adevărat că se poate ști despre viitor observând păsările, dar observarea păsărilor în sine nu este singurul motiv care stă la baza

profeției. Unii susțin,că anumiți demoni sau zei, care cunosc viitorul, însoțesc animalele în mișcările lor, că acești demoni dirijează - la păsări, diversele lor zboruri și diversele sunete pe care le emit, iar la alte animale, mișcările lor înainte și înapoi. Alții cred, de asemenea, că sufletele animalelor însele sunt înzestrate cu cel mai înalt grad de divinitate (θειοτέρας ψυχάς) și cu abilitatea corespunzătoare acesteia, ceea ce, desigur, este complet incredibil.

LXXXIX. Însă, întrucât Celsus a intenționat să demonstreze în propozițiile de mai sus ideea că „animalele mute sunt atât mai înțelepte, cât și mai divine decât oamenii", ar fi trebuit, remarc, să se ocupe mai întâi și pe deplin de stabilirea propoziției că această artă a profeției există în realitate, apoi să prezinte dovezi ferme și irefutabile în sprijinul acestei propoziții, apoi să respingă decisiv argumentele celor care nu admit acest tip de profeție și, de asemenea, cu aceeași hotărâre care nu admite obiecții, să respingă opiniile celor care afirmă că mișcările animalelor, care au caracterul profețiilor, sunt ghidate de demoni sau zei și, în final, să susțină ideea că „sufletul animalelor iraționale este presupus a fi mai divin (decât sufletul oamenilor)". Dacă ar fi făcut-o și, în acest caz, s-ar fi dovedit a fi un filosof (adevărat), atunci și noi am fi avut cu siguranță motive să ne îndreptăm spre o respingere a tuturor presupunerilor sale, care este în puterea noastră. Și, în primul rând, ne-am fi îndreptat spre o respingere a ideii că „animalele mute sunt presupus a fi mai înțelepte decât oamenii"; Am fi demonstrat atunci falsitatea completă a concepției sale, conform căreia animalele par să aibă un concept religios mai profund despre Dumnezeu (ἐννοίας τού θείου ἱερωτέρας) decât noi și conform căreia anumite conversații de natură religioasă (ὁμιλίας πρός ἄλληλα ἱεράς) sunt atribuite animalelor. Și acum trebuie (pe cuvântul lui) să credem același lucru (Celsus), care ne acuză că credem în Dumnezeul Atotputernic (τώ ἐπί πάσι θεώ), că sufletele păsărilor ar avea idei și concepte despre Dumnezeu mai pure și mai clare decât noi, oamenii. Dacă este așa, atunci înseamnă că păsările au idei mai clare despre Dumnezeu decât Celsus însuși. Și o astfel de concluzie în raport cu Celsus, desigur, nu ne surprinde: atât de persistent îl umilește el însuși pe om! Dar iată ce este surprinzător în raport cu Celsus: păsările sale au idei religioase mai elevate - nu voi spune - în comparație cu noi - creștinii și chiar evreii, care avem aceleași Sfinte Scripturi ca noi, dar, în orice caz, sunt mai elevate în comparație chiar și cu cele ale teologilor greci învățați. La urma urmei, aceștia (teologii) erau și ei oameni! Conform lui Celsus, așadar, rezultă că păsările, care cunosc și preamăresc viitorul, au o cunoaștere mai temeinică și mai profundă a Divinității decât Ferecide, Pitagora, Socrate, Platon. Și noi, prin urmare, trebuie să ne îndreptăm către păsări și să le alegem ca învățători ai noștri. Întrucât tocmai păsările, conform lui Celsus, ne învață despre viitor prin intermediul divinației, rezultă că ele însele ne transmit de fapt un concept mai clar despre Divinitate și ne eliberează de ignoranța noastră în acest domeniu. Este evident că Celsus, cu o astfel de opinie, ar fi trebuit să pună păsările deasupra oamenilor și ar fi trebuit să meargă la păsări pentru instruire, și nu la vreunul dintre filozofii greci.

XS. Avem puține lucruri de opus afirmațiilor menționate mai sus (ale lui Celsus); ne putem mulțumi cu cele mai superficiale observații, pentru a arăta cu câtă ingratitudine mărturisește blasfemia (ψευδοδοξίαν) împotriva Creatorului său. Căci Celsus însuși este om, dar deși este în cinstea (de a fi om), nu a pătruns încă (în ea) cu rațiunea sa ; și prin urmare nu numai că s-a degradat la nivelul păsărilor și al altor animale mute, care, în

opinia sa, posedă facultatea profeției, dar chiar le-a arătat preferință, deoarece egiptenii venerează animalele mute ca zei; și astfel și-a folosit toate eforturile pentru a se supune în cele din urmă pe sine și întreaga rasă umană animalelor mute, ca având o cunoaștere comparativ inferioară și mai proastă a Zeității. Așadar, în primul rând, este necesar să investigăm și să rezolvăm întrebarea dacă există sau nu o artă a prezicerii cu ajutorul păsărilor și al altor animale, în puterea profetică a căreia crede el. La urma urmei, motivele pro și contra acestei credințe, desigur, nu pot rămâne fără atenție și discuții adecvate.

Și aceste motive se reduc la faptul că, pe de o parte, dacă o astfel de artă ar fi recunoscută, ar exista teama că ființele raționale ar abandona cu totul oracolele demonilor și s-ar îndrepta exclusiv către păsări pentru sfaturi; iar pe de altă parte, această teamă este contrabalansată de faptul strict atestat că mulți, convinși de puterea profetică a păsărilor, au fost scăpați de cele mai mari pericole. Deocamdată, vom fi de acord că există într-adevăr o artă de a afla viitorul din zborul păsărilor, dar, totuși, pentru a le arăta mai târziu tuturor celor încurcați în astfel de opinii cât de mare este superioritatea omului față de animalele nerezonabile, chiar și față de cele care posedă puterea profetică a profeției - cât de incomensurabil de sus se află omul față de animale. Spunem așadar că, dacă puterea divină de precunoaștere a viitorului este posedată de animale și este posedată într-o asemenea măsură încât pot comunica această putere din supraabundența lor oamenilor care doresc să cunoască viitorul, atunci evident că ar fi trebuit să prevadă mult mai devreme ceea ce le privește pe ele și ar fi trebuit să știe de ce trebuie să se ferească ulterior și ar fi trebuit să zboare din locul unde oamenii le-au întins curse și plase cu scopul de a le prinde sau ar fi trebuit să zboare din locul unde arcașii își îndreaptă săgețile spre ele și le îndreaptă în zbor. Și dacă vulturii ar fi prevăzut dinainte comploturile urzite împotriva puilor lor de către șerpii care se târăsc spre ei și îi ucid; dacă, pe de altă parte, vulturii ar fi prevăzut dinainte comploturile oamenilor care le capturează puii parțial pentru joacă, parțial cu scopul de a extrage din ei un remediu util și vindecător; atunci cu siguranță nu și-ar ține puii unde ar putea întâmpina un pericol atât de mare. În general, niciun animal nu ar fi vreodată prins de oameni, dacă animalele ar fi cu adevărat „mai divine și mai înțelepte decât oamenii”.

XCI. Dar aceasta (trebuie spus): dacă păsările profeției și alte animale irație nale ar avea putere divină (θεία ν φύσιν έχοντες), cunoștințe divine și o cunoaștere a viitorului, dacă ar conversa între ele, așa cum afirmă Celsus, atunci ar începe oricum să-și comunice astfel de lucruri, și atunci pasărea despre care vorbește Homer nu și-ar fi pus puii acolo unde ar fi putut deveni prada dragonului, iar în lupta despre care vorbește același poet, nu ar fi fost prinsă de vultur. Despre prima (adică pasărea) citim următoarele la gloriosul Homer în opera sa:

O mare minune a apărut acolo - un dragon cu pete roșii ca sângele pe spate:

Însuși olimpianul l-a trimis pe pământ.

Târându-se spre altar, a înaintat de jos în jos.

Încet, s-a urcat pe ramurile unui platan înalt,

A atins chiar vârful ei, unde chiar în vârf

Era un cuib, și în el erau opt păsări mici cu pui.

Stăteau pe crengi înalte și fără aripi fără pene

tremurând

Au strigat-o pe mama lor. Dar în zadar au strigat-o pe mama lor țipând.

Balaurul i-a apucat cu dinții lui mortali și i-a devorat,

Și mama însăși, tremurând cu un strigăt jalnic

Și-a apucat aripile și le-a trimis în pântecele flămând.

Și dintr-o dată, Cronos, apărând pe neașteptate, l-a transformat în piatră.

Am stat acolo cu uimirea pe fețe,

Și timiditatea ne-a învins - am fost mai surprinși de asta,

De ce este această creatură - un monstru despre care este imposibil să vorbești,

s-a târât până la altarul zeilor.

Despre celălalt (adică dragonul) se spune că:

Iată că vine pasărea - exact când au început să încerce să se cațere,

Un vultur în zbor; el, cu gheare ascuțite care îi străpung spatele însângerat

dragon

Cel Mare, l-a purtat prin aer - în stânga acelei părți,

Unde dușmanii Troiei au încercat să distrugă zidurile inamice.

Dar iată-l, fioros, întorcându-și gura înapoi;

Dinții s-au înfipt în pieptul înalt al păsării.

Suferind de durere, și-a îndreptat ghearele, șarpele

L-a lansat spre Troyan și a zburat prin aer,

Scoțând un țipăt pătrunzător. Troieni

Toată lumea tremura, văzând aceste fenomene ciudate.

Și au început să creadă că Zeus le prevestea această nenorocire.

Așadar, numai vulturul știa viitorul, dar nu și dragonul, deși și ghicitorii își testează observațiile asupra acestei bestii? Cum este așa? Dacă inconsecvența unei astfel de distincții este ușor de descoperit, atunci de ce să nu respingem și cealaltă propoziție, care atribuie ambelor (animale) puterea profeției? Căci dacă dragonul ar fi avut puterea previziunii profetice, nu ar fi fost salvat de ceea ce îl amenința vulturul? Și s-ar putea găsi multe alte cazuri de acest fel - cazuri care dovedesc că animalele nu au deloc un suflet în sine cu puterea profeției, ci că sunt - așa cum cred poetul și mulți alții - trimise de olimpianul (Zeus) însuși să vadă lumina. În anumite cazuri, Apollo folosește și șoimul ca mesager, motiv pentru care șoimul este numit „mesagerul rapid al lui Apollo".

XCII. În opinia noastră, în această privință există unele duhuri rele, aparținând categoriei titanilor sau giganților, dacă se poate spune așa - duhuri care au comis o crimă înaintea adevăratului Dumnezeu și a îngerilor cerești, motiv pentru care au fost aruncate din cer și acum își duc existența într-o cochilie trupească mai grosolană și în murdăria pământească. Dar, întrucât sunt încă lipsite de calitățile corpului pământesc, pot avea o oarecare perspectivă asupra viitorului și, întrucât toate aspirațiile și activitățile lor sunt îndreptate spre incitarea rasei umane la decăderea de adevăratul Dumnezeu, ele aleg ca loc de reședință trupurile animalelor, cele mai prădătoare, cele mai sălbatice, cele mai dăunătoare, și le îndrumă oriunde vor și oricând vor: sau acționează asupra imaginației anumitor animale și le obligă să zboare și să se miște încoace și încolo - și toate acestea pentru ca oamenii, orbiți de această putere profetică, pe care o văd la animalele nerezonabile, să nu-L caute pe Dumnezeu, Domnul și Atotputernicul, să nu le pese de adevărata închinare, ci să-și înlănțuie toate gândurile de pământ - de păsări, dragoni, vulpi și lupi. Oamenii experimentați în astfel de chestiuni au observat, de asemenea, că cele mai sigure (έναργέστεραι) preziceri se fac cu ajutorul acestor animale, iar aceasta pentru că demonii nu au la fel de multă putere asupra animalelor domesticite ca asupra celor (animale sălbatice), întrucât acestea din urmă seamănă cel mai mult cu demonii în ceea ce privește răutatea. Totuși, această răutate care se găsește la astfel de animale nu este rea în sensul propriu, ci ceva doar aparent - doar o aparență de rău (οίονεί δέ κακίαν ούσαν).

XCIII. Dacă sunt deosebit de admirat de persoana lui Moise, tocmai în această privință merită o atenție specială acea (parte a operei sale) în care tratează diferitele tipuri de animale. Lăsând complet deoparte întrebarea dacă Moise a învățat de la Dumnezeu acest lucru referitor la afinitatea demonilor cu fiecare animal (din clasa menționată mai sus) și asemănarea lor între ei în această privință, sau dacă a ajuns la această recunoaștere prin propria sa înțelepciune, voi nota doar acest lucru, și anume că Moise, clasificând animalele, a stabilit un semn special prin care toate acele animale pe care egiptenii și alte popoare le considerau profetice nu ar trebui considerate necurate și, invers, toate celelalte

animale în general ar trebui considerate curate. Moise clasifică lupul, vulpea, dragonul, vulturul, șoimul și altele asemenea printre cele necurate. Și veți găsi că aproape peste tot, nu numai în Lege, ci și în Profeți, aceste animale sunt întotdeauna prezentate ca imaginea a tot ceea ce este mai rău și că, în legătură cu lupul sau vulpea, nu există niciodată vreo indicație că acțiunile lor sunt în bine. De aceea mi se pare că o anumită clasă de demoni are într-o oarecare măsură o legătură definită cu fiecare fel de animal. Și așa cum printre oameni există unii care sunt mai puternici decât alții - desigur, nu mă refer aici la calități morale - tot așa unii demoni, în limitele unor relații în esență indiferente (ἐν μέσοις), pot fi mai puternici decât alți demoni. Unii dintre demoni folosesc anumite animale pentru a-i induce în eroare pe oameni după voia celui (demonului) care în Scripturile noastre este numit prințul acestui veac ; alții (demonii) prin intermediul unui alt fel de animal prezic viitorul. Și gândiți-vă în ce măsură se extinde necurăția demonilor: unii dintre ei folosesc chiar serviciile unei rândunele, pentru a descoperi viitorul în acest fel! Gândește-te acum ce este mai bine să accepți - fie părerea că Dumnezeu Cel Atotputernic și Fiul Său incită păsările și alte animale la mișcări profetice, fie părerea că toate aceste acțiuni sunt atribuite demonilor - acești duhuri rele și, așa cum le numește Sfânta Scriptură (τά ίερά ημών γράμματα), necurate , care, în ciuda prezenței oamenilor, totuși nu incită oamenii, ci unele sau alte animale.

XCIV. Dacă, în general, „sufletul păsărilor trebuie să fie divin, deoarece prin el se anunță viitorul”, atunci nu trebuie să admitem că, în cazul în care predicțiile vin de la oameni, sufletul este divin la cei prin care primim predicții? Prin urmare, și soția morarului la Homer va fi divină, care a spus despre pretendenți (ai Penelopei):

În cele din urmă, vor lua cina pentru ultima dată.

Ea trebuie să fie divină, și nu Ulise, acest prieten al Atenei lui Homer, deși Ulise însuși a perceput și a înțeles profeția dată de soția morarului divin și s-a bucurat foarte mult, așa cum spune poetul:

Minunatul Ulise a fost încântat de prezicere.

Rețineți, de asemenea, că dacă „păsările au un suflet divin”, dacă pot percepe Divinitatea cu simțurile lor sau, așa cum spune Celsus, percep „zei”, atunci rezultă în mod necesar că și noi, când strănutăm, strănutăm pentru că o zeitate acționează în noi, care ne-a înzestrat sufletul cu putere profetică. Și această convingere este confirmată chiar și de mulți martori. De aceea, poetul spune:

El a strănutat o predicție celui care se ruga

De aceea spune Penelope:

Sau nu vezi că fiul meu, ca răspuns la cuvintele mele,

a răspuns cu un strănut?

XCV. Dar adevăratul Dumnezeu (τό άληθώς θείον) nu folosește animale mute, nici măcar oameni care se întâmplă să fie în apropierea lui, pentru a prezice viitorul; El alege în acest scop cele mai sfinte și pure suflete dintre oameni, pe care le inspiră cu Divinitatea Sa (άστινας θεοφορεί) și le face profetice. Și dacă, prin urmare, în Legea lui Moise există vreo vorbă care stârnește uimire, atunci tocmai următoarele cuvinte, citate în Lege, trebuie atribuite (clasei de ziceri remarcabile): Nu va fi printre voi nici ghicire, nici prezicere , și în alt loc: căci aceste neamuri, pe care Domnul Dumnezeul tău le va nimici dinaintea feței Sale, vor asculta de ghicire și de ghicitori, dar Domnul Dumnezeul tău nu ți-a dat acestea. Apoi adaugă: Domnul Dumnezeul tău îți va ridica un profet dintre frații tăi . Și întrucât Dumnezeu dorește să-Și îndepărteze poporul de la divinație tocmai prin ghicitor, El a făcut ca spiritul din persoana augurului să spună: Nu este nicio vrăjitorie în Iacov și nicio ghicire în Israel; la vremea potrivită vor zice despre Iacov și despre Israel - aceasta este ceea ce Dumnezeu dorește să facă! Cunoscând aceste locuri și altele similare (din Scriptură), dorim să ascultăm de următoarea poruncă, care conține un sens misterios (μυστικώς) și spune: Păzește-ți inima cu toată sârguința , ca nu cumva vreun demon să ne intre în minte (τώ ήγεμονικώ) sau vreun duh vrăjmaș să ne îndrepte imaginația unde vrea. Noi, dimpotrivă, ne rugăm ca lumina cunoașterii slavei lui Dumnezeu să strălucească în inimile noastre, ca Duhul lui Dumnezeu să locuiască în imaginația noastră și să formeze în ea imagini ale lucrurilor divine. Căci toți cei ce sunt călăuziți de Duhul lui Dumnezeu, aceștia sunt fiii lui Dumnezeu .

XCVI. Mai mult, trebuie știut că prestiința viitorului nu este neapărat în fiecare caz particular ceva divin: nu este în sine un bine sau un rău și se poate abate atât asupra celor răi, cât și asupra celor drepți. Și medicii, de exemplu, prin arta lor medicală prevăd și ei unele lucruri, deși prin constituția lor morală (τό ήθος) pot fi chiar răi. În același fel, cârmacii de pe nave, deși pot fi oameni vicioși, pe baza unor îndelungate observații și experiențe cunosc acele semne care prevestesc o furtună și diverse schimbări ale stării vremii. Și nimănui nu i-ar trece prin minte să-i numească ființe divine, mai ales dacă este vorba despre faptul că viața lor, din punct de vedere moral, este, de asemenea, pătată de vicii. Prin urmare, următoarea zicală a lui Celsus trebuie considerată o minciună, în care întreabă: „Cine poate spune că există ceva mai divin decât prestiința și prezicerea viitorului”? Următoarea sa opinie, că „multe dintre animale își arogă dreptul de a avea gânduri divine”, este, de asemenea, o minciună. Căci niciunul dintre animalele mute nu are cunoaștere de Dumnezeu. Apoi trebuie să recunoaștem și că poziția (a lui Celsus) este incorectă, conform căreia rezultă că „relațiile în care animalele mute se află față de Dumnezeu sunt, se presupune, mult mai apropiate (decât relațiile similare ale oamenilor)”; căci chiar și cei mai perspicace și învățați oameni „stău departe de această legătură și relație cu divinitatea”, mai ales dacă se află și ei într-o stare de depravare (φαύλοι). Numai cei cu adevărat înțelepți și se închină lui Dumnezeu cu o inimă curată (άψευδώς εύσεβείς) „sunt în cea mai strânsă comuniune cu Dumnezeu”. Dar unor astfel de persoane, conform învățăturii noastre, le aparțin profeții noștri și Moise, căruia, pentru puritatea sa extraordinară, conform mărturiei Scripturii, i s-a adresat un astfel de cuvânt (divin): Numai Moise să se apropie de Dumnezeu, iar toți ceilalți să nu se apropie .

XCVII. Cât de impie este, așadar, afirmația acestui om, care ridică obiecția de impietate împotriva noastră, dar el însuși spune că „animalele nerezonabile nu sunt doar mai

înțelepte și mai inteligente, ci și mai plăcute lui Dumnezeu decât oamenii". Și cine nu va simți dezgust, auzind de la el astfel de cuvinte, că „dragonii, vulpile, lupii, vulturii, șoimii posedă dragostea lui Dumnezeu într-o măsură mai mare decât se poate spune despre rasa umană?" Dacă toate aceste animale menționate sunt în mai mare respect înaintea lui Dumnezeu decât oamenii, atunci concluzia rezultă destul de consecvent, că sunt mai iubite de Dumnezeu decât Socrate, Platon, Pitagora, Ferecide și alți teologi, pe care Celsus însuși, puțin mai devreme, i-a preamărit până la ceruri. Aici i s-ar putea contracara lui Celsus cu una dintre aceste dorințe: dacă aceste animale sunt mai plăcute și mai plăcute lui Dumnezeu decât oamenii, atunci nu poți tu însuți - îți adresez această dorință - să împărtășești cu ele plăcerea lor față de Dumnezeu și să devii ca cei care, în ochii tăi, sunt mai plăcuți lui Dumnezeu decât oamenii. Dar să nu ia Celsus această dorință în mod rău. Într-adevăr, cine nu ar dori să devină complet asemenea acelor animale despre care spune cu convingere că sunt mai plăcute lui Dumnezeu decât alte creaturi, astfel încât el însuși, prin urmare, să poată deveni la fel de plăcut lui Dumnezeu ca și ele?

Cât despre dorința lui Celsus ca „conversațiile animalelor mute să fie considerate mai sacre" decât ale noastre (conversațiile), în acest caz el bazează o astfel de poveste nu pe autoritatea unor simpli (τοίς τυχούσιν), ci pe autoritatea unor oameni raționali. Oamenii raționali sunt de fapt buni; căci nicio persoană rațională nu este rea. Pe această bază, Celsus se exprimă astfel: „și oamenii raționali afirmă că animalele poartă conversații între ele și că aceste conversații, conform tuturor dovezilor, se disting printre ele printr-o sfințenie mai mare decât a noastră; «Oamenii învățați, se pare, înțeleg aceste conversații (ale păsărilor) și o dovedesc prin acțiunile lor, și anume: atunci când prevăd că păsările le-au dezvăluit intenția lor de a zbura încoace și încolo, de a face cutare lucru și cutare lucru, ei îndeplinesc de fapt acest lucru (intenția lor), zburând exact acolo și făcând ceea ce preziseseră (lor) dinainte». Dar, în adevăr, nicio persoană «rațională» nu a făcut vreodată o astfel de afirmație, niciun om înțelept nu a spus vreodată că, se presupune, «există conversații între animale mute - mai sacre decât între oameni». Dacă aprofundăm cercetările lui Celsus și acordăm atenție consecințelor care decurg din acestea, va fi clar că, conform gândurilor sale, «conversațiile animalelor mute se vor dovedi mai sfinte» decât dialogurile sublime ale lui Ferecide, Pitagora, Socrate, Platon și ale altor filozofi. Dar această opinie nu ar fi doar improbabilă în sine, ci și extrem de absurdă. Chiar dacă admitem posibilitatea că există unii oameni care înțeleg sunetele nearticulate ale păsărilor și pot determina după ele unde vor zbura păsările și ce anume vor face, atunci vom spune că în acest caz demonii îi informează pe oameni despre toate acestea prin intermediul anumitor semne (συμβολικώς) cu scopul de a-i induce în eroare pe oameni, de a le abate mintea de la cer și de la Dumnezeu și de a-i înlănțui și mai adânc de pământ.

XCVIII. Nu înțeleg cu adevărat cum a aflat Celsus că „elefanții își țin jurămintele" și că „au o atitudine mai respectuoasă (πιστότεροι) față de zeitate" decât noi și că „posedă cunoștințe despre Dumnezeu". Noi, este adevărat, știm multe despre natura și blândețea acestui animal și, în plus, povești minunate, dar despre fidelitatea elefanților față de jurămintele lor, mărturisesc, nu am citit nimic nicăieri. Chiar dacă prin blândețea și, cum ar fi, atitudinea încrezătoare a elefanților față de oameni - datorită cărora au căzut odată pentru totdeauna sub puterea omului - noi, împreună cu Celsus, înțelegem fidelitatea elefanților față de jurămintele lor, atunci chiar și atunci această concluzie (a lui Celsus)

va fi falsă. Într-adevăr, judecând după povești, există, deși rareori, astfel de cazuri în care elefanții, care până atunci păreau îmblânziți, au început să-și arate din nou sălbăticia inițială, astfel încât s-au năpustit asupra oamenilor și i-au ucis și, prin urmare, fiind inutili, ei înșiși au fost condamnați să fie uciși.

Și dacă Celsus, în continuare, în sprijinul poziției sale conform căreia „berzele", așa cum crede el, „sunt mult mai pioase decât oamenii", aduce în discuție toate poveștile care există în istorie despre aceste păsări, cum își iubesc părinții și le aduc hrană, amintindu-și de beneficiile primite de la ei: atunci trebuie să adăugăm în acest sens că berzele fac acest lucru nu deloc dintr-un simț al datoriei sau datorită presupusei lor raționalități inerente, ci din cauza cerinței naturii, care le-a dispus astfel în scopul special de a oferi, prin intermediul animalelor irațională, un exemplu prin care oamenii să poată învăța recunoștința în raport cu părinții lor. Dacă Celsus ar fi acordat atenție diferenței enorme care există între acțiunile efectuate la cererea rațiunii, în acest ultim caz, și acțiunile care sunt rezultatul unei atracții oarbe a naturii (άλόγως καί φυσικώς) - în primul caz, atunci nu ar fi spus, desigur, că „berzele sunt mai pioase decât oamenii".

Făcându-și, ca să zic așa, datoria de a proteja drepturile animalelor iraționale în domeniul sentimentelor pioase și de a prezenta dovezi în acest sens, Celsus menționează în continuare pasărea arabă, phoenixul, spunând că „după mulți ani, migrează în Egipt și aduce aici cenușa tatălui său, înfășurată într-o cunună de mirt, și o așază pe locul unde se află templul Soarelui". Există, într-adevăr, o poveste despre aceasta. Dar chiar dacă admitem că această poveste este plauzibilă, faptul în sine poate fi ușor explicat într-un mod natural. Poate că Providența Divină, după ce a creat o atât de mare mulțime și o atât de mare varietate de animale, a dorit să arate varietatea extraordinară care predomină în lume și în părțile sale componente și care se extinde și la păsări. Poate că a creat acest animal unic (μονογενές) în felul său tocmai pentru a le oferi oamenilor un motiv să se minuneze nu de animale, ci de Cel care le-a creat.

XCIX. La toate aceste puncte, Celsus adaugă următoarele cuvinte în concluzie: „de aceea", spune el, „toate acestea nu au fost create pentru oameni, nici pentru leu, nici pentru vultur, nici pentru delfin, ci pentru ca această lume, ca lucrare a lui Dumnezeu, să fie un întreg (όλόκληρον) și perfect (creație) în toate părțile sale. Pe această bază, toate lucrurile sunt astfel distribuite încât nu se raportează unele la altele separat" - ca și cum acesta ar fi un scop secundar! - „ci la toată ființa în întregimea sa (τού όλου). Dumnezeu, desigur, are grijă de întreaga lume (τού όλου), iar Providența Sa nu abandonează niciodată (fără grijă) această lume; de asemenea, nu este niciodată mai rea și, după un anumit timp, Dumnezeu nu o întoarce la Sine. El nu este deloc mânios din cauza oamenilor și nici (este mânios) din cauza maimuțelor și șoarecilor. Nu amenință niciodată să interzică aceste ființe, fiecare dintre ele continuând să-și păstreze locul, așa cum i-a fost atribuit (de Dumnezeu)." Vom da răspunsul nostru la aceste poziții (ale lui Celsus) pe scurt. Cred că din raționamentul precedent (al meu) rezultă cu evidență că toate lucrurile au fost create pentru om și, în general, pentru fiecare ființă rațională. La urma urmei, crearea lumii a fost făcută în primul rând pentru animalul rațional și toate lucrurile au fost create. Desigur, Celsus va insista că acestea au fost create pentru om în aceeași măsură mică ca și pentru leu și celelalte animale pe care le menționează: dar noi, din

partea noastră, trebuie să spunem că Dumnezeu, în orice caz, nu a creat aceste lucruri pentru leu sau vultur, nici pentru delfin, ci de dragul animalului rațional și pentru ca „această lume, care este opera lui Dumnezeu, să fie întreagă și perfectă în toate privințele”. Cu siguranță suntem de acord cu această ultimă expresie (a lui Celsus), deoarece este frumoasă. Și Dumnezeu are grijă nu numai de lume, luată în ansamblu, - așa cum crede Celsus, - ci și de fiecare ființă rațională fără excepție (τό όλον παντός λογικού), și în orice caz mai preferabilă întregii lumi (έξαιρέτως). Și Providența nu va lăsa niciodată lumea (τό όλον) fără grija ei; chiar dacă, din cauza păcătoșeniei creației raționale, o parte a acestei lumi a trebuit să se înrăutățească, El tot are grijă (οίκονομεί) să-i îndeplinească purificarea și, „după un anumit timp, să întoarcă lumea către Sine”. Și Dumnezeu, desigur, nu-Și revarsă mânia asupra maimuțelor și șoarecilor, ci asupra oamenilor care au încălcat legea firii (τάς φυσικάς άφορμάς); El trimite judecata și răzbunarea Sa asupra oamenilor și îi amenință prin profeți și prin Mântuitorul, pe care L-a trimis pentru întregul neam omenesc, pentru ca prin amenințări cei care iau aminte (de aceste amenințări) să se poată întoarce (la Dumnezeu), iar cei care neglijează cuvântul pocăinței să sufere o condamnare vrednică, pe care Dumnezeu, după sfatul și voia Sa înțeleaptă, din dorința de bine a fiecărui om, a trebuit să o impună celor care au nevoie de un tratament și o îndreptare atât de dificile.

Dar destul: această a patra carte a căpătat deja o dimensiune extrem de considerabilă; e timpul să încheiem discursul nostru. Fie ca Dumnezeu, prin Fiul Său, Care este Dumnezeu - Cuvântul și Înțelepciunea, și Adevărul și Dreptatea, și tot ceea ce Sfânta Scriptură proclamă neîncetat despre El în teologia sa, cu ajutorul cuvântului Său, care se coboară în sufletul nostru și îl luminează, - să ne ajute și pe noi să începem a cincea carte și să o terminăm cu bucurie și folos ascultătorilor.

Note

1. Evrei 11:10, în traducerea sinodală, constructorul este Dumnezeu… — Nota traducătorului.

2. 1 Corinteni 3:1, în traducerea sinodală <cu voi, fraților> ca și cu cele duhovnicești… — Nota traducătorului.

3. Proverbe 4:6, în traducerea sinodală (Proverbe 4:6,8) N-o părăsi, și ea te va păzi; iubește-o, și ea te va păzi <…> Pune-o preaslăvită, și ea te va înălța; te va slăvi, dacă te vei lipi de ea. — Nota traducătorului.

4. Coloseni 3:19.

5. În traducerea sinodală (Efeseni 5:25) Soților, iubiți-vă soțiile așa cum a iubit Hristos Biserica… — Nota traducătorului.

6. Cântarea Cântărilor 1:12, în traducerea sinodală (Cântarea Cântărilor 1:11) era la masa lui. — Nota traducătorului.

7. Num 24:9, în traducerea sinodală ca leu și ca leoaică. — Nota traducătorului.

8. Cântarea Cântării 1:11–12, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:10) Îți vom face pandantive de aur cu sclipici de argint. — Nota traducătorului.

9. Cântarea Cântării 1:12–13, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:12) Preaiubitul meu este pentru mine un mănunchi de mir; el locuiește între sânii mei. — Nota traducătorului:

10. Matei 26:6, în traducerea sinodală (Matei 26:7) o femeie a venit la El cu o cutie de alabastru cu mir de mare preț și l-a turnat pe capul Lui. — Nota traducătorului.

11. Luca 7:37.

12. Matei 26:7; Marcu 14:5 (în traducerea sinodală Marcu 14:3. — Nota traducătorului); Ioan 12:3.

13. În traducerea sinodală Matei 26:8; Marcu 14:4. — Nota traducătorului.

14. Ioan 12:4.

15. Ioan 12:5, în traducerea sinodală De ce nu s-a vândut acest mir cu trei sute de denari și s-a dat săracilor? — Nota traducătorului.

16. Vezi Matei 26:11–13.

17. 2 Cor 2:15, în traducerea sinodală Căci noi suntem, înaintea lui Dumnezeu, o bună mireasmă a lui Hristos între cei ce se mântuiesc și printre cei ce pier. — Nota traducătorului.

18. Ps. 37:6, în traducerea sinodală din nebunia mea. — Nota traducătorului.

19. Cântarea Cântărilor 1:13, în traducerea sinodală (Cântarea Cântărilor 1:12) Un mănunchi de smirnă - iubitul meu este cu mine; el stă între sânii mei - Un pasaj dificil de tradus. Numele ebraic pentru tămâie stacte, pe care Origen îl folosește ca sinonim pentru smirnă atât în prima, cât și în a doua omilie, este consonant cu grecescul otactgi „care picură”, așa că Origen îl asociază cu picăturile. Lit.: „Un mănunchi de stacte - adică guttae sau stillae” - ambele cuvinte înseamnă „picături”. - Notă de traducere.

20. Exodul 30:34–35, în traducerea sinodală (Exodul 30:34) stacte, onycha, galbanum parfumat și Libanul curat. — Nota traducătorului.

21. Mica 2:11–12, în traducerea sinodală (Mica 2:12) Vă voi aduna pe toți, Iacov. — Nota traducătorului.

22. Dan 2:34, în traducerea sinodală, până când piatra a fost dezlipită din munte. — Nota traducătorului.

23. 1 Petru 2:7, în traducerea sinodală, o piatră de poticnire. — Notă: traducător; Isaia 8:14

24. Piatră de poticnire (greacă). — Notă a traducătorului.

25. Isaia 40:15, în traducerea sinodală Iată, neamurile sunt ca o picătură dintr-o găleată și sunt socotite ca un fir de praf pe cântar. — Nota traducătorului.

26. Filipeni 2:7.

27. 1 Corinteni 1:21.

28. În traducerea sinodală (1 Cor. 1:25) din cauza nebuniei lui Dumnezeu. — Nota traducătorului.

29. 1 Corinteni 1:25.

30. Vezi nota 5.

31. Psalmul 44:9–10, în traducerea sinodală Toate hainele tale sunt ca smirna, aloea și casia; din palatele de fildeș te înveselesc. Fiicele împăraților sunt printre slava ta. — Notă. trad.

32. Cântarea Cântării 1:12–13, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:12) Preaiubitul meu este pentru mine un mănunchi de smirnă; el locuiește între sânii mei. — Nota traducătorului.

33. Lit.: „văr”. — Notă de traducere.

34. Ezechiel 23:3, în traducerea sinodală au comis curvie în Egipt <…> acolo li s-au zdrobit sânii. — Nota traducătorului.

35. Ierusalim în ebraică, ca și în greacă și latină, este un cuvânt feminin și, prin urmare, este comparat cu o femeie. — Nota traducătorului.

36. Cântarea Cântării 1:14, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:13) Preaiubitul meu este pentru mine ca un buchet de flori de henna. — Nota traducătorului.

37. Se pare că este posibilă o aluzie la „La început era Cuvântul” (Ioan 1:1), susținută de faptul că denumirea grecească pentru papirus, folosit ca material de scris. — Nota traducătorului.

38. Cântarea Cântării 1:14, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:13) a cărții Enghedi. — Notă a traducătorului.

39. Iov 7:1, în traducerea sinodală Nu este oare timpul omului rânduit pe pământ și zilele lui ca zilele unui mercenar? — Nota traducătorului.

40. Vezi Ioan 15:1.

41. Ps. 79:9–10, în traducerea sinodală (Ps. 79:9,11) el a izgonit neamurile <…> Munții erau acoperiți de umbra ei și ramurile ei ca cedrii lui Dumnezeu. — Notă. Trad.

42. Cântarea Cântării 1:15, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:14)0, frumoasă ești, iubito, frumoasă ești! ochii tăi sunt ca niște porumbei. — Nota traducătorului.

43. Cântarea Cântării 1:16, în traducerea sinodală (1:15) iubitul meu. — Nota traducătorului.

44. Vezi Matei 5:28. — Notă a traducătorului.

45. Proverbe 27:10, în traducerea sinodală nu te duce în ziua necazului tău. — Nota traducătorului.

46. Ps. 18:9, în traducerea sinodală porunca Domnului este clară și luminează ochii. — Nota traducătorului.

47. Mt 3:16. Lit.: „sub formă de porumbel”; în ebraică „Duhul” este feminin, prin urmare El este un „porumbel”, în traducerea sinodală coborând ca un porumbel. — Nota traducătorului.

48. Matei 4:23.

49. Matei 28:20, în traducerea sinodală, în toate zilele. — Nota traducătorului.

50. Cântarea Cântării 1:16, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:15)0, frumoasă ești, iubitul meu, și plăcută[1], și patul nostru este verde. — Nota traducătorului.

51. Vezi Matei 9:2.

52. Matei 9:6, cf. în traducerea sinodală (Matei 9:7). — Nota traducătorului.

53. Psalmul 120:6.

54. Cântarea Cântării 1:17, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:16) acoperișurile caselor noastre sunt din cedru. — Nota traducătorului.

55. Cântarea Cântării 1:17, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:16) acoperișurile caselor noastre sunt din cedru, tavanele noastre sunt din chiparos. — Nota traducătorului.

56. Isaia 55:13, în traducerea sinodală În loc de spini va crește chiparosul; în loc de urzică va crește mirtul. — Nota traducătorului.

57. Cântarea Cântării 2:1, în traducerea sinodală Eu sunt trandafirul din Saron, crinul văilor! — Nota traducătorului.

58. Apocalipsa 2:7, în traducerea sinodală în mijlocul raiului lui Dumnezeu. — Nota traducătorului.

59. Cântarea Cântării 1:3, în traducerea sinodală (Cântarea Cântării 1:2) numele tău. — Nota traducătorului.

60. Cântarea Cântărilor 2:2

61. Cântarea Cântării 2:3, în traducerea sinodală, iubitul meu. — Nota traducătorului.

62. Cântarea Cântării 2:3, în traducerea sinodală La umbra ei îmi place să stau. — Nota traducătorului.

63. Plângerile 4:20, în traducerea sinodală unsul Domnului <…> cel despre care am zis: „sub umbra lui vom locui printre neamuri”. — Nota traducătorului.

64. Isa 9,1, cf. în traducerea sinodală Isa 9,2. — Nota traducătorului.

65. Luca 1:35.

66. Luca 16:10, în traducerea sinodală Cine este credincios în cele mai puține lucruri este credincios și în cele mari. — Nota traducătorului.

67. Cântarea Cântării 2:3, în traducerea sinodală și roadele lui sunt dulci gustului meu. — Nota traducătorului.

68. Cântarea Cântării 2:4, în traducerea sinodală M-a adus în casa de ospăț. — Nota traducătorului.

69. Marcu 4:11, în traducerea sinodală, pentru cei de afară, totul se întâmplă în parabole. — Nota traducătorului.

70. Apocalipsa 3:20, în traducerea sinodală, dacă aude cineva glasul Meu și deschide ușa, voi intra la el. — Nota traducătorului.

71. Eclesiastul 10:19, în traducerea sinodală, vinul înveselește viața. — Nota traducătorului.

72. Ioan 1:1.

73. 1 Cor 1:30, cf. în traducerea sinodală s-a făcut pentru noi înțelepciune. — Nota traducătorului.

74. Ioan 14:6.

75. Cântarea Cântării 2:4, în traducerea sinodală și steagul Lui peste mine este dragostea. — Nota traducătorului.

76. Vezi Matei 10:37.

77. Efeseni 5:29.

78. Efeseni 5:31.

79. 1 Cor 6:17, în traducerea sinodală, cine se unește cu Domnul este un singur duh cu Domnul. — Nota traducătorului.

80. Cf. Matei 22,37.

81. Cf. Matei 22,39.

82. Matei 5:44.

83. Cântarea Cântării 2:5, în traducerea sinodală Întăreşte-mă cu vin. — Nota traducătorului.

84. „Vin” (greacă). — Notă a traducătorului.

85. Cântarea Cântării 2:5, în traducerea sinodală, înviorați-mă cu mere. — Nota traducătorului.

86. Cântarea Cântării 2:5, în traducerea sinodală înviorați-mă cu mere, căci sunt slăbit de dragoste. — Nota traducătorului.

87. Isa 49:2,6, în traducerea sinodală și M-a făcut o săgeată lustruită <…> Și a zis: „Este puțin lucru să fii slujitorul Meu.” — Nota traducătorului.

88. Luca 24:32, în traducerea sinodală, nu ardeau oare inimile noastre în noi când ne vorbea pe drum și când ne deschidea Scripturile? — Nota traducătorului.

89. Cântarea 2.6, în traducerea sinodală mă îmbrățișează. — Nota traducătorului.

90. Cf. Înțelepciunea 7:27.

91. Proverbe 3:16, în traducerea sinodală, lungimea zilelor. — Nota traducătorului.

92. Lit.: „parte a brațului de la cot la încheietura mâinii.” — Notă de traducere.

93. Ezechiel 13:18, în traducerea sinodală vai de cei care cos pungi magice sub axile și fac acoperăminte pentru cap pentru toate mărimile. — Nota traducătorului.

94. Ex 20:12, în traducerea sinodală, ca zilele tale să fie lungi în țara pe care ți-o dă Domnul Dumnezeul tău. — Nota traducătorului.

95. Cântarea Cântării 2:7, în traducerea sinodală Vă conjur, fiice ale Ierusalimului, pe gazele sau pe căprioarele câmpului. — Nota traducătorului.

96. Cântarea Cântării 2:7, în traducerea sinodală nu trezi și nu tulbura pe cel iubit. — Nota traducătorului.

97. Isa 1:21, în traducerea sinodală Adevărul a locuit în ea. — Nota traducătorului.

98. Num 24:9, în traducerea sinodală zace ca un leu și ca o leoaică. — Nota traducătorului.

99. Matei 8:23 și următoarele.

100. Gen 27:27.

101. Cântarea Cântării 2:7–8, în traducerea sinodală nu trezi și nu tulbura pe iubita mea, până nu va voi. Glasul iubitei mele! — Nota traducătorului.

102. Cântarea Cântării 2:8, în traducerea sinodală sare pe munți, sare pe dealuri. — Nota traducătorului.

103. Cântarea Cântării 2:9, în traducerea sinodală Prietene. — Nota traducătorului.

104. Cf. Deuteronom 14:4.

105. „Chamois” (greacă). — Notă a traducătorului.

106. Vezi Luca 24:32.

107. Origen derivă cuvântul dorkas din δέρκωμα „a vedea”. — Notă trad.

108. Ps. 73:13, în traducerea sinodală Ai zdrobit capetele balaurilor în ape. — Nota traducătorului.

109. 2 Corinteni 10:5.

110. Greacă, „străini”; astfel îi numește Septuaginta pe filisteni. — Nota traducătorului.

111. Cântarea Cântării 2:9, în traducerea sinodală Iată, el stă în spatele zidului nostru. — Nota traducătorului.

112. Cântarea Cântării 2:9, în traducerea sinodală se uită pe fereastră. — Nota traducătorului.

113. Ier 9:20, în traducerea sinodală (Ier 9:21) intră în ferestrele noastre. — Nota traducătorului.

114. Vezi Matei 5:28.

115. Cântarea Cântării 2:9, în traducerea sinodală, trece printre gratii. — Nota traducătorului.

116. Sirah 9:20, în traducerea sinodală (Sirah 9:18) să știi că umbli prin mijlocul curselor și treci pe lângă meterezele zidurilor cetății. — Nota traducătorului.

117. Ps. 123:7–8, în traducerea sinodală Sufletul nostru este izbăvit ca o pasăre din lațul vânătorului: lațul s-a rupt și noi suntem izbăviți. Ajutorul nostru este în Numele Domnului, care a făcut cerurile și pământul. — Nota traducătorului.

118. Cântarea Cântării 2:10, în traducerea sinodală Preaiubitul meu a început să-mi zică: „Scoală-te, iubita mea, frumoasa mea, ieși!” — Nota traducătorului.

119. Matei 8:23 și următoarele.

120. Mt 26:38, în traducerea sinodală Sufletul Meu este întristat de moarte. — Nota traducătorului.

121. Miercuri. Cântarea Cântărilor 2:11–12.

122. Matei 8:23 și următoarele.

123. Vezi Luca 2:52.

124. Cântarea Cântării 2:12, în traducerea sinodală a venit vremea cântării. — Nota traducătorului.

125. Vezi Ioan 15:2.

126. Cântarea Cântării 2:12, în traducerea sinodală a venit vremea cântării. — Nota traducătorului.

127. Lev 5:7, în traducerea sinodală două turturele sau doi pui de porumbel. — Notă a traducătorului.

128. Luciu ulterioar. — Bandă aprox.

129. Cântarea Cântării 2:12–13, în traducerea sinodală smochinii și-au scos mugurii. — Nota traducătorului.

130. Cf. Matei 24,32.

131. Cântarea Cântării 2:13, în traducerea sinodală smochinii își scot mugurii și vița-de-vie, înflorind, răspândește o mireasmă plăcută. — Nota traducătorului.

132. Cântarea Cântării 2:13, în traducerea sinodală Frumoasa mea, ieși afară! — Nota traducătorului.

133. Cântarea Cântării 2:14, în traducerea sinodală Porumbelul meu este în crăpătura stâncii. — Nota traducătorului.

134. Ex 33:32, în traducerea sinodală Ex 33:23. — Notă trad.

135. Cântarea Cântării 2:14, în traducerea sinodală sub adăpostul stâncii. — Nota traducătorului.

136. Cântarea Cântărilor 2:14.

137. 2 Corinteni 3:14, în traducerea sinodală până în prezent. — Nota traducătorului.

138. Cf. 2 Corinteni 3:18.

139. Cântarea Cântărilor 2:14.

140. Deut 27:9, în traducerea sinodală, ia aminte și ascultă, Israele. — Nota traducătorului.

141. Cântarea Cântării 2:14, în traducerea sinodală fața Ta este plăcută. — Nota traducătorului.

142. 1 Petru 4:11.

143. Ἐγκύκλια μαθήματα - cercul științelor și artelor pe care fiecare grec liber trebuia să le studieze în tinerețe, înainte de a intra în viața civilă sau de a se dedica oricărei ocupații speciale. Pentru o definiție corectă a sensului în care Origen folosește această expresie aici, următoarele cuvinte ale lui Clement din Alexandria sunt deosebit de instructive (Strom. 1, 5): „așa cum științele generale (τὰ ἐγκύκλια μαθήματα) ajută filosofia, stăpâna

ei, tot așa filosofia însăși contribuie la dobândirea înțelepciunii. Căci filosofia este o artă, iar înțelepciunea este cunoașterea lucrurilor divine și umane și a cauzelor lor."

144. Origen atribuie aici și în continuare lui Ader ceea ce a făcut Ieroboam.

145. Adică, invențiile eretice dezvăluie o strânsă legătură cu păgânismul.

146. În Cartea XX (capitolul I-VI) Origen va examina pe larg diferența dintre „a fi coborât (fiind sămânța) din Avraam" (οιδα οτι σπερμα Αβρααμ) și „a fi fii ai lui Avraam" (ει τεκνα του Αβραμ Αβραμ).

147. Aceeași idee o găsim în Scholia despre Apocalipsă (XXI): întrucât este imposibil în timpul Apostolului Ioan să găsim atâtea fecioare în poporul evreu, acest text ar trebui interpretat spiritual și aplicat tuturor acelor greci și evrei care, alipindu-se de Hristos, formează acest popor spiritual.

148. Conform Omiliilor la Cartea Numerilor (IX 3), fecioarele și martirii pot fi plasați în egală măsură pe primul nivel, în timp ce în Omiliile la Iosua (II 1), precum și în Comentariul la Epistola către Romani (IX 1, PG 14, 1205 A), primul loc - sau mai degrabă prima jertfă - aparține martirilor. După cum vom vedea acum, pentru leviți este vorba de o slujbă onorabilă în Biserică. De aceea, apostolii au primit cele dintâi roade ale Duhului (In Rom VII 5, PG 14, 1115B. 1116B). Conform lui Irineu (Împotriva ereziilor I 1 6), valentinienii includeau aici esențele spirituale: cele dintâi roade erau pneumatica, aluatul din aluatul Bisericii.

149. Ambrozie - un adept al gnosticului Valentin, convertit de Origen și care de atunci a devenit admiratorul său înfocat. El a fost cel care l-a încurajat pe Origen să întreprindă numeroase lucrări, inclusiv Comentariul la Ioan. Fiind un om bogat, i-a oferit lui Origen secretari și copiști.

150. Persoanele spirituale nu mai sunt oameni; Origen va explica acest lucru mai jos II, xxi, 138.

151. După cum tocmai am văzut (& 4), această expresie îi desemnează pe toți credincioșii în Hristos, adică întregul corp al creștinilor.

152. Conform lui Huet, această sintagmă se referă la călătoria lui Origen la Antiohia. Pentru R. Höhler (Das Evangelium…, p. 96, n. 5), Ambrozie părăsise de fapt Alexandria, iar R. Cadiou (La Jeuness d'Origene, Histoire de l'Ecole d'Alexandrie, Paris 1935, p. 334) afirmă că „Nu există nimic în aceste cuvinte care să indice absența lui Ambrozie, așa cum se face uneori". De fapt, pur și simplu separarea a avut loc. Nu ar trebui să încercăm să fim mai preciși în această privință decât Origen însuși.

153. De unde a luat Origen această afirmație? Termenul απαρχη este folosit în Vechiul Testament pentru a desemna tot felul de ofrande, și în special jertfa întâiului născut (Exod

23:19; Sirah 45:20). În epistole, acesta denotă începutul, asemănându-l cu r(i/za) din Romani 11:16 și contrastându-l cu τελος din 1 Corinteni 15:23–24.

154. În Cartea a II-a, xxiv, 156 găsim o confirmare magnifică a acestui principiu în ceea ce privește viața animală și spirituală.

155. În manuscrisele Noului Testament care au ajuns până la noi, găsim atât expresia μη κληθητε „Nimeni să nu te numească (învățător)", cât și μηδενα καλεσητε „Nu numi pe nimeni (învățător)".

156. Acesta este unul dintre exemplele de simbolism al numerelor la Origen. Deși comparația făcută de Origen diferă de cea dată de Irineu: „Întrucât există patru regiuni ale lumii în care ne aflăm și patru vânturi ale celor patru direcții cardinale... Logosul, sculptorul universului, Cel care ține totul laolaltă, ne-a dat Evanghelia sub patru specii, o Evanghelie care este totuși ținută laolaltă de un singur Duh" (Împotriva ereziilor III 11, 8), ideea lui Origen este în esență aceeași cu cea evidențiată de F. Sanyard în textul lui Irineu: „afirmarea armoniei, exprimată în simbol, dintre mesajul evanghelic și universalitatea lumii" (SC 34, p. 195). În alte două pasaje din Ioan, Origen vede o legătură cu cele patru elemente: dacă din punct de vedere istoric este dificil să acceptăm cei patruzeci și șase de ani propuși pentru construirea templului, nu este oare numărul patruzeci explicat prin faptul că templul se bazează pe patru elemente (X viii 38, xxxviii 262)? Lazăr, pe de altă parte, a înviat în a patra zi, întrucât patru este un număr trupesc (fragment 79). Prezența celor patru elemente în discuția despre templu sau învierea lui Lazăr subliniază valoarea universală atât a revelației, cât și a învierii.

157. În Cartea XXXII (xxi–xxii), Origen va explica faptul că Ioan s-a odihnit în Logos și în misterele Sale în același mod în care Fiul a locuit în sânul Tatălui, mai mult, că este mai bine să te apleci spre sânul lui Isus decât să te odihnești pe el.

158. Conceptul de virginitate este atestat doar de Noul Testament. Textele apologeților care au ajuns până la noi – Iustin, Irineu, Clement din Alexandria – nu spun nimic clar despre virginitatea perpetuă, iar Tertulian o respinge complet. Origen, însă, revine insistent asupra acestei teme: este de neînțeles că Maria s-a putut uni cu un bărbat, primind harul maternității divine (În Matei X, 17). Frații lui Iisus sunt copiii lui Iosif din prima sa căsătorie. Origen a văzut această învățătură ca parte integrantă a credinței creștine.

159. Dacă Dumnezeu este invizibil ochilor trupului (VI, iii, 16), dar νους' om (X, xliii, 302), atunci - indiferent cine poate înțelege acest lucru - auzul, care este capabil să surprindă sunetele auzite în aer (Împotriva lui Celsus I, 48), nu este suficient pentru a surprinde Cuvântul lui Dumnezeu, Logosul Său; aici sunt necesare urechi divine (ibid. VII, 47). Origen a fost primul care a dezvoltat teoria celor cinci simțuri spirituale și revine adesea la ea.

160. În Cartea a XII-a (xxxii, 199) găsim o explicație a dorinței Logosului de a intra în suflet și de a se hrăni în el.

161. Acesta este un termen păgân. În vremurile străvechi, cuvântul „evanghelie” însemna o veste bună, un mesaj de victorie, un mesaj al vizitei unui împărat, o plată pentru o veste bună, un sacrificiu în semn de recunoștință pentru o veste bună.

162. Când Luca menționează doar numele lui Cleopa, Origen indică de obicei și numele tovarășului său, Simon (Împotriva lui Celsus II 62, 68 etc.).

163. Observați expresiile folosite de Origen aici și în & 38 pentru a desemna vremurile care vor urma venirii Fiului lui Dumnezeu în Hristos Isus. Într-un alt pasaj (fragmentul 80), πληρωμα του χρονου va desemna sfârșitul lumii.

164. Moise este menționat în acest fel de trei ori în Comentariul la Ioan. Totuși, în XX xix 335 și Frag. 70, numele său nici măcar nu este menționat. Este important pentru Origen să sublinieze diferența dintre cunoașterea slujitorului și a Fiului.

165. Origen face distincție între un evreu în carne și oase și un evreu în taină. Primul trăiește după litera legii, cel de-al doilea după Duh.

166. Acesta este cel mai frecvent sens al cuvântului επινοια la Origen: un aspect, un atribut al unui obiect gândit (I xxxv 259; II x 76; xii 89–90; VI xix 107; X v 21–vi, 27; XIX xxiii 155–158). Un alt sens, apropiat de sensul lui εννοια, este întâlnit și el, dar nu atât de frecvent: un concept, un punct de vedere al subiectului gânditor (I ix 53; II x 66).

167. Aceeași expresie se găsește, dar mai clar, în fragmentul despre Plângerile lui Ieremia (fr. 23, GCS 6, p. 246): „mergem pe drum, Mântuitorul, care a zis…”, în timp ce Comentariul la Matei (XV 12, GCS 40, p. 380) vorbește despre „un om care este departe de Cel care a zis…”.

168. Dumnezeu i-a onorat pe sfinți numindu-se „Dumnezeul lor” (II xvii 117).

169. Idem XIII iii 18: În Cântarea Cântărilor există încă două interpretări: dealurile simbolizează Vechiul Testament, munții Noul; munții, la plural, denotă misterul Sfintei Treimi, la singular, misterul Unicului Dumnezeu (III, GCS 33).

170. Această distincţie este unul dintre punctele cele mai esenţiale ale teologiei morale a lui Origen. El revine la ea în multe pasaje din Comentariul la Ioan (II, xxvi, 219; VI, xviii, 103). În I, xxx, 208 opoziţia dintre ηθικα μαθημα şi μυστικα θεωρηματα.

171. Revenirea tuturor lucrurilor la starea lor inițială (dinainte de cădere).

172. O idee similară se găsește în Comentariul la Matei (XVI, 11, GCS 40, p. 509): cei ai căror ochi îi atinge Hristos Îl vor urma doar pe calea cunoașterii Tatălui. În Cartea a X-a (ix, 42) Origen va reveni la plenitudinea contemplării promisă ucenicilor.

173. Ar fi nevoie de o propoziție întreagă pentru a transmite sensul deplin, specific al cuvântului grecesc πλασμα: modelarea unei figuri de argint sau de ceară, un sens atât de potrivit lui Origen, deoarece el o pune o dată în contrast cu τα ειδη și αι ουσιαι (I, xix, 115), iar altă dată cu τα θεκτνι (τα,χχατνι,XX,χχατνι,XX). 235).

174. În acest text putem observa trei întrebări dificile la care Origen revine constant: comunitatea de natură dintre om și îngeri (II, xxiii, 144), preexistența legată de aceasta (vezi de la II, xxix, 175 la xxxi, 191), condițiile vieții trupești: această lume este inferioară din toate punctele de vedere; însuși conceptul care denotă crearea ei dovedește acest lucru, καταβολη, cădere, prosternare (XIX, xxii, 149-150); a devenit materială în beneficiul celor care acum au nevoie de viață materială (XIX, xx, 132-133; XX, xxii, 182); cineva se poate afla aici din două motive foarte diferite: fie fiind separat de realitățile superioare (XIX, xx, 130), fie, asemenea lui Ioan Botezătorul, dorind să-l imitem pe Hristos, care S-a întrupat din dragoste pentru oameni (II, xxxi, 187). Creația care își va recăpăta splendoarea atunci când această lume va fi distrusă (I, xxvi, 178) este interpretată diferit în locuri diferite: aici, în (I, xxvi, 172-177) este distinsă de om, în timp ce în Comentariul la Romani (VII, 4) și în De Principia (I, 7, 5) include toate creaturile raționale: oamenii, corpurile cerești și îngerii, în măsura în care aceștia din urmă lucrează pentru om.

175. Animația stelelor este o convingere comună a epocii, atât printre păgâni, care le zeificau adesea, cât și printre evrei și creștini (de exemplu, Clement, Ecl. Proph. 55, 56).

176. Hermas, Păstorul, I, 1. Citatul din Păstorul se găsește în formula credinței din cartea XXXII (xvi, 187).

177. Ideea platonică, pe care Filon o numește arhetip, iar Varro „după ce”. În această interpretare vom întâlni încă trei înțelesuri ale cuvântului ειδος: formă (I, xix, 115), aparență (I, xxxi, 210, 226) și, în final, în conformitate cu 1 Corinteni 5:7, viziunea lui Dumnezeu (X, xliii, 306).

178. 1. Aici putem observa cauza finală, întrucât termenul αρχη servea la desemnarea tuturor tipurilor de cauze și chiar, oricât de paradoxal ar părea, a scopului. Deși, în alte cazuri, acest termen se opune scopului (XIII xxxvii 244). Dacă, însă, în acest studiu origenian al cuvântului „început” există și alte tipuri de cauze distinse de Aristotel: cauză materială (I, xvii, 103), cauză formală (I, xvii, 104-105), cauză eficientă (I, xix, 110-111), atunci trebuie recunoscut că unele definiții nu se încadrează în această categorie: de exemplu, elementele cunoașterii (I, xviii, 106-107), începutul căii (I, xvi. 91-94) și începutul creației (I, xvii, 95-101) - întrucât vorbim despre obiectul creat, și nu despre creator. A fost Vasile cel Mare inspirat de Origen sau de Aristotel atunci când a distins în Omilia sa despre Hexameron diferitele sensuri ale cuvântului αρχη? Hexameronul lui Ambrozie depinde în acest sens de capadocieni. Iată o comparație a termenilor corespunzători.

179. Aici, Origen abordează mai întâi interpretarea conceptelor de Înțelepciune și Cuvânt: Înțelepciunea este în primul rând „în sine”, în timp ce Logosul este mai degrabă

îndreptat spre creaturi. El dezvăluie întregii creații secretele conținute în Înțelepciune (Despre Principii I 2, 3). Ne vine în minte distincția introdusă de apologeți: λογος ενδιαθετος și λογος προφορικος. Desigur, această distincție nu introduce nicio diferență în ființă. Înțelepciunea a voit existența creaturilor. Una și aceeași realitate se numește Înțelepciune după esența sa, una cu Dumnezeu și Cuvânt, întrucât se adresează creaturilor.

180. Găsim o idee similară la Clement (stromata VI 7, 58, 1): Fiul întâi născut, pe care Dumnezeu l-a produs ca început a toate, este numit Înțelepciune.

181. O idee importantă a hristologiei lui Origen. Nu a fost ea împrumutată de la Clement? Într-adevăr, citim în cartea a patra a Stromatelor (5, 156, 1–2): „Dumnezeu, fiind indescifrabil prin natură (ca prim principiu), nu este un obiect al cunoașterii; Fiul este înțelepciunea, cunoașterea, adevărul etc. și, prin urmare, El poate fi arătat și descris... Fiul nu este nici complet unul, nici multe, ci ως παντα εν." Poate că Origen s-a inspirat doar din ideile timpului său, deși găsim la contemporanul său, păgânul Plotin, concepte foarte apropiate de cele ale lui Clement: „Nu ne ridicăm la Cel Unul prin cunoaștere..., deoarece cunoașterea este raționament (λογος), iar raționamentul este mult" (Enneadele VI 9, 4, 5–6). Origen va reveni asupra multor pasaje despre prezența în Fiu, întrucât El este Înțelepciunea, a unei multitudini de idei sau principii, sursele întregii creații (Despre Principii I 2, 2; Despre Ioan II, xviii, 126; Împotriva lui Celsus II 64: O Ιησους εις ων πλειονα τη επινοια ην. Cele mai importante texte ni se par a fi următoarele: Despre Ioan I xxxiv, 244 și XIX xxii, 146–147; acesta din urmă vede în Fiu, întrucât El este Înțelepciunea, o lume inteligibilă infinit mai diversă decât lumea sensibilă.

182. Pentru Origen, toți oamenii erau sfinți într-o stare de preexistență.

183. Pasajul 1 indică faptul că Fiul lui Dumnezeu este numit și Cuvântul în Psalmul 32 (33), 6 și în Luca 1:2.

184. Acest verset va fi discutat pe larg de la I xxxvii, 280 la xxxix, 287.

185. Vorbim despre valentieni, cărora Ireneu se adresează: Vos autem generationem eius ex Patre diuinantes, et uerbi hominum per linguam factam prolationem transferentes in Verbum Dei (Adv. haer. II, 42, 3-4.), dar şi despre modaliști.

186. În funcție de context, traducerea termenilor ουσια și υποστασις variază: acești termeni nu dobândiseră încă în timpul lui Origen precizia pe care aveau să o primească după Niceea.

187. În Cartea XXXII (xxiv, 316), Origen îl recunoaște în Isus pe „omul al cărui nume este Răsăritul" (Zaharia 6:12) și „soarele dreptății" (Malachi 3:20).

188. „Înțelegeți că Hristos este Mirele, iar Biserica este o mireasă fără pată și fără zbârcitură" (In cant. hom. I, 1). Această comparație, devenită atât de comună astăzi, își are originea în Scriptură. Israel este mireasa lui Iahve (Osea 2:18; Isaia 62:4-6), Biserica

este mireasa lui Hristos (Apoc. 21:2, 9, 10) Efes. 1:22-23). Deja Secunda Clementis (14:2) a dezvăluit acest ultim text. Mai târziu, Ipolit a interpretat Cântarea Cântărilor ca o alegorie a iubirii dintre Hristos și Biserică; însă, interpretarea sa nu a lăsat nicio urmă în tradiție. Origen este inițiatorul tuturor interpretărilor ulterioare.

189. Aceeași idee este dezvoltată mai pe larg în Scholia despre Apocalipsă: sfântul, apropiindu-și spiritul de lumina adevărată, simbolizează lampa care dă lumină celor ce locuiesc în noapte.

190. Lumina lui nohto/n nu se limitează la lumea cunoașterii - așa cum ar putea sugera cuvântul „inteligibil" - ci ajunge la voință, atinge moralitatea, virtutea, sfințenia și se extinde la întreaga totalitate a lumii spirituale.

191. Ceea ce este întotdeauna identic cu sine însuși este adevărat. Fiecare schimbare a ființei – o expresie absurdă în sine, întrucât ființa este imuabilă – implică fluctuații în cunoaștere. Pentru mulți gânditori ai antichității, materia are o consistență slabă. Aici Origen este fidel lui Platon, pentru care ființa include certitudinea și adevărul, iar devenirea, care este și sensibil perceptibilă, include nu falsitatea, ci opinia (δοξα).

192. Face Origen aluzie la valentinieni, pentru care sufletul Pneumaticilor este mai presus de toate celelalte creații? cf. Irineu, Împotriva ereziilor I, 1, 10–11.

193. O posibilă traducere este „din simplul motiv că lupta lor este mai dureroasă". Dar acesta nu este singurul caz în care Cuvântul desemnează un principiu, o lege morală, o linie de conduită care este stabilită liber de om. Democrit vorbește deja despre viața κατα λογον: după cuvânt (frag. 53). Aristotel admite că legea are putere pentru că este cuvântul, care este obligat la reflecție (Etica Nicomahică 1180a, 21-22). În cele din urmă, Plutarh ar dori ca conducătorul să aibă drept învățător legea, care guvernează muritorii și nemuritorii fără a fi scrisă în vreo carte, căci este cuvântul care trăiește în el și nu-i părăsește niciodată sufletul fără instrucțiuni (Ad principem ineruditum 780c).

194. Adică o stea conform I xvii 98 și nota.

195. Termenul ανατολη are adesea valoare mesianică în tradiția biblică. Denotă atât zorii, cât și răsăritul. Acesta este unul dintre acele cazuri în care traducerea rusă necesită o clarificare pe care autorul însuși nu a dorit-o.

196. Anterior și viitor: προηγουμενος are două semnificații. Aici starea vieții anterioare este în același timp starea vieții viitoare.

197. Vezi I xxvi 167.

198. Această afirmație pare să contrazică, sau cel puțin să fie incompatibilă cu, întrebarea pusă în Cartea XXXII (xxviii 350): Nu este Tatăl mai glorificat în Sine Însuși decât în Fiul, dacă cunoașterea (περιωπη γνωσις θεωρια) pe care o are despre Sine este mai mare decât cea care este în Fiul Său? Vrea Origen să spună prin aceasta că Fiul cunoaște totul,

în afară de Tatăl? În acest context trebuie spus că, dacă Fiul este Adevărul, atunci Tatăl Adevărului este superior și mai mare decât Adevărul (II xxiii 151). Participarea întregului adevăr la unicul Adevăr, a cărui amprentă o primește, va fi analizată în VI vi 37–39.

199. Adică Mesia, Cel Uns.

200. Vinul reprezintă Înțelepciunea. În Cartea XX (xliii 405–407), Origen va explica că, fiind pâinea cea vie, Domnul hrănește sufletul, în timp ce, fiind Înțelepciune, El este văzut în el. În Comentariul la Matei (85, GCS 38, p. 197), se va întreba dacă trupul și sângele lui Dumnezeu Cuvântul pot fi altul decât Cuvântul care hrănește și înveselește inima. Conform Omiliei la Cântarea Cântărilor (II 7), primind vinul bucuriei, vinul Duhului Sfânt, sufletul aduce în cămările sale Mirele, Cuvântul, Înțelepciunea, Adevărul.

201. Filon considera deja această chestiune ca fiind supusă exegezei. El vorbește despre cei care primesc numele de zei pe nedrept (εν καταχρησει) (De somniis I 228–229). Irineu, la rândul său, vorbind despre cei care dicunt quidem non sunt autem dii, citează exemplul lui Moise, care a fost prezentat faraonului ca zeu (Împotriva ereziilor III 6, 4). Origen revine adesea asupra acestui aspect. Cei numiți zei sunt așa prin har (În Exod hom. VI 5), prin adopție (Apologia lui Pamphilus: citat din În Ioan), prin participare (μετουσια) și nu prin natură (ουσια) precum Mântuitorul (În Ps. 136, 2). Ei rămân așa numai dacă Dumnezeu îi lasă așa.

202. În ebraică (צבא, pl. צבאות) o armată; în general, orice grup organizat care îndeplinește împreună un anumit serviciu (inclusiv: preoți la un templu, îngeri, corpuri cerești). De aici și sensul sinodal de Domnul oștirilor, adică al oștirilor, slujitori.

203. Danielou P. credea că această interpretare provenea de la evreii elenistici (Art. Origen, SDB, t. VI, col. 891). Origen cunoștea traducerile comune în vremea sa: „domnul puterilor", adică puteri îngerești, „domnul armatelor", „omnipotent" (Împotriva lui Celsus V 45). El citează adesea interpretări preluate de la evrei. A pus la îndoială uneori un evreu, alteori mai mulți, adesea rabini, alteori evrei care se convertiseră la creștinism.

204. Logosul ia diverse forme, după cum este potrivit mântuirii care trebuie realizată. Manifestarea Sa nu depășește niciodată capacitatea celor cărora li se arată (în Matei XII 36). De aceea, unii L-au considerat fără formă și fără frumusețe (împotriva lui Celsus IV 16).

205. Tertulian, de exemplu, nu a fost de acord cu această idee (Despre trupul lui Hristos 14). Pentru a înțelege poziția lui Origen, este important să ne amintim că pentru el nu există nicio diferență naturală între om și înger și că sufletul lui Hristos a preexistat într-o stare angelică.

206. Acest lucru este explicat în Comentariul la Matei (XVI 8): moartea, despre care se credea că poate lua în stăpânire sufletul lui Isus, nu-l putea nici reține, nici împiedica pe cei pe care îi atrasese anterior să-L urmeze și să fie eliberați de El. Acesta este motivul pentru care Isus s-a dat morții.

207. Cuvântul εννοια, care pare a fi cel mai frecvent în Interpretare, semnifică sensul cuvântului, ideea, conceptul pe care îl conține: I iii 15; xxiii 150; xxiv 154; xxvi 180. De asemenea, semnifică gândire, intuiție (presentiment) și se referă, la fel ca επινοια, uneori la subiectul gânditor (I xxxvii 270; XIII xli 273), alteori, ca aici, la obiectul gândirii.

208. Conform lui Origen, sufletul lui Isus, la fel ca toate sufletele omenești, a preexistat îmbrăcămintei sale în carne. Un suflet s-a atașat inițial de Cuvântul Divin și, fiind născut din Maria, s-a îmbrăcat doar în carne.

209. Avem aici un joc de cuvinte, sau mai degrabă cu sensul unui cuvânt: ιλαστηριον, care înseamnă simultan ceea ce evocă favoarea, jertfa ispășitoare a ispășirii, și capacul, placa de aur de deasupra Arcei Legământului. În propozițiile anterioare, acest cuvânt a fost tradus prin mijlocitor, adică conform primului sens, dar în aceasta „există un joc” între al doilea și al treilea sens. Poate fi tradus: Conturul acestui capac [al Arcei Legământului (simbolizându-l pe Hristos)]. Hristos (mijlocitorul și jertfa) este reprezentat simbolic prin capacul de aur al Arcei, arătând unitatea dintre ceea ce este deasupra lui – natura divină a lui Hristos, și ceea ce este dedesubt – natura umană a lui Isus, centrul universului. În multe limbi europene, apropo, există un cuvânt care reflectă polisemia acestui termen grecesc și, prin urmare, un astfel de comentariu ar fi superfluu pentru ele.

210. Iată cea mai frumoasă explicație a acestui moment, dată în Comentariul la Epistola către Romani: mijlocitorul îl reprezintă pe Hristos, aurul curat al sufletului Său. Lungimea suprafeței de doi coți și jumătate arată contactul dintre plinătatea firii umane (doi) și plinătatea firii divine (trei). Heruvimii denotă plinătatea cunoașterii Sale și prezența Duhului Sfânt.

211. Din păcate, este imposibil să traducem diferitele nuanțe ale termenilor κτιζω și κτισις cu același cuvânt fără a denatura gândirea lui Origen și a-i cere o precizie a vocabularului imposibilă în vremea sa: găsind termenul κτιζω pentru a desemna relația dintre Tatăl și Înțelepciune în Septuaginta, despre a cărei inspirație divină nu avea nicio îndoială, este normal să-l fi păstrat: numai Tatăl nu are nicio cauză a existenței sale, acest lucru este deja suficient pentru a justifica utilizarea acestui termen. Astfel, de exemplu, se poate interpreta sintagma din Cartea XXXII (xxviii 353): η λοιπη λογικη κτισις astfel: alte ființe raționale (înzestrate cu rațiune) care au o origine, un început. După cum spune Grigore de Nazianz (Or. XXV 15), Fiul și Duhul au un αρχη (început): purced de la Tatăl, dar nu au un început în sensul de a fi în afara timpului. Origen spune același lucru, dar cu o oarecare eroare, în Împotriva lui Celsus: Fiul este un mediator (μεταξυ) între natura necreată (αγενητος) și cea creată (γενητος: III 34); El este în același timp necreat și creat (VI 17). Totuși, un termen nu înseamnă opusul celuilalt. El este αγενητος (necreat), deoarece aparține Triadei divine, iar viața necreată este substanța ființei Sale. El este γενητος sau derivat, deoarece nu este el însuși sursa și începutul acestei ființe, ci o trage de la Tatăl.

212. Interesul lui Origen pentru etimologii este bine reflectat în Împotriva lui Celsus (I 24; V 45): departe de a fi convenții, așa cum credea Aristotel, numele exprimă

profunzimea naturii obiectelor pe care le desemnează: traduse într-o altă limbă, își pierd misterioasa eficacitate. Origen cunoaște două etimologii ale numelui Iacob (יעקב): „a strămuta” și „a se lupta”. Aceasta din urmă este împrumutată de la Filon (de exemplu, De migratione Abrahami 27, 153), care a confundat Ιακωβ și Ιαβωκ. Cât despre numele Israel (ישראל), acesta înseamnă „Dumnezeu să-și arate puterea” sau „Dumnezeu să se reveleze ca Domn”.

213. Aici vorbim despre o nuia (un toiag în traducerea sinodală) pentru pedeapsă. În următoarea propoziție, de asemenea, o ramură, conform traducerii sinodale.

214. Trecerea bruscă de la plural la singular nu provine de la Origen, ci din Psalmul pe care îl citează și în care credincioșia lui Dumnezeu față de David și fiii săi este una.

215. Adică rodul perfecțiunii.

216. Stoicii susțineau că, la nașterea sa, ηγεμονικον (acest termen al filosofiei stoice este dificil de tradus în limbile moderne, deoarece separăm mintea de inimă, în timp ce în antichitate părțile sufletului se distingeau în funcție de realitățile cu care erau legate. El denotă partea cea mai înaltă a sufletului, sursa ideilor, a apartenenței, a sentimentelor și a intuiției) este o tablă goală pe care εννοιαι (sensul cuvântului, idee) va fi înscris mai întâi prin sensibilitate, apoi prin memorie și experiență, în final prin învățătură și gândire: mintea, care ne face raționali, își datorează plenitudinea gândurilor. Această idee a fost adoptată și de Origen prin intermediul lui Filon. În Comentariul la Matei (XIII. 16) el spune: „Există boli ale sufletului care nu afectează copiii mici care nu au atins încă plenitudinea rațiunii.”

217. Adică, pentru adulți.

218. Adică, pentru perfect.

219. Trupul este spiritualizat, nu va dispărea. Origen mărturisește clar învierea trupurilor. (Conversație cu Heraclide 5).

220. Του Πατρου Εκεινου… Νου τυχανοντος (lit. apărând, arătând).

221. Aceasta este interpretarea comună printre primii Părinți: Dumnezeu s-a revelat prin Fiul Său, care este și Cuvântul Său. El este numit Cuvântul deoarece comunică oamenilor mesajul (ομιλιαι) Tatălui. Tatăl se revelează în Cuvântul Său, care este și Fiul Său. Acest Cuvânt divin este adevăratul Fiu al lui Nous.

222. În inima omului se află rațiunea care îl călăuzește pe om (ηγεμονικον), identificată cu rațiunea discursivă. Împotriva lui Celsus (VI 69) se recunoaște o anumită asemănare între inimă și minte (νους). Este interesant de făcut o paralelă cu două texte păstrate doar în traducere latină, conform cărora Fiul purcede de la Tatăl în același fel în care voluntas purcede de la minte (mens), dar cine știe ce termen grecesc a tradus Rufinus prin voluntas.

223. Acest text a fost comparat cu originea Fiului de trei Părinți înainte de Origen: Iustin (Dial. 38, 6–7), Teofil al Antiohiei (Ad Autol. II 10, 6), Tertulian (Adv. Prax. 7).

224. Modul de a concepe firmamentul, adică bolta cerului, ca pe un corp solid, o boltă puternică ce conține întreaga masă a apelor de sub cer (Gen. 1: 6-7), este inerent evreilor.

225. Adică, deși cuvântul rostit de om nu posedă o realitate separată, el poate totuși, la o examinare atentă, să sugereze cine este Cuvântul lui Dumnezeu prin natură.

226. Dar nu prima dintre lucrările și interpretările lui Origen. Anterior, el a scris interpretări ale Psalmilor și Plângerilor lui Ieremia, tratatul „Despre Înviere" și altele. „Comentariile" sunt contemporane cu tratatul „Despre Principii": există multe în comun între cele două lucrări, atât în temele individuale (de exemplu, în ceea ce privește polemica cu gnosticismul în lucrarea „Despre Principii", vezi: Le Boulluec A. La place de la polemique antignostique dans le Peri archon // Origeniana. Premier colloque international des etudes origeniennes (Montserrat, 18-21 septembrie 1973) / Dirige de Henri Crouzel, Gennaro Lomiento, Josep Rius-Camps (Quaderni di "Vetera Christianorum", 12). Bari, 1975. Pp. 47-61), cât și în spiritul însuși.

227. Un celebru savant francez, specialist de marcă al secolului trecut în studiul moștenirii lui Origen. A întocmit, în special, o excelentă bibliografie adnotată (cu indici și continuări) a tuturor studiilor despre teologul alexandrin, ceea ce facilitează semnificativ orientarea în literatura științifică modernă.

228. Crouzel H. Origene. P., 1985. P. 70.

229. Doar interpretările primelor două au fost traduse în limba rusă.

230. O analiză detaliată a interpretărilor lui Heracleon și Origen folosind exemplul Cărții a XIII-a a Comentariilor este prezentată în studiul: Poffet J. M. Metoda de execuție a lui Heracleon și Origen, comentatori ai lui Ioan 4. Isus, Samariteanul și Samaritenii. Fribourg: Ed. Universitaires, 1985 (Paradosis XXVIII). 304 p.

231. Posibilele datări se bazează pe mențiunea lui Origen (I, 13) despre separarea de Ambrozie. Conform unei interpretări, aceasta se referă la absența lui Origen în Antiohia, în anii 224-225, la invitația Mammea, mama împăratului Alexandru Sever (cf. Eusebiu, „Istoria ecleziastică" VI, 21, 3-4; 23, 1). Conform unei alte interpretări, în acest loc Origen se referă la absența temporară a lui Ambrozie din Alexandria, în anii 215-216, din cauza persecuției filozofilor de către Caracalla.

232. ... in Iohannem libros xxxii, in partes quasdam Iohannis excerptorum librum i ... (CSEL 54 /

233. Cifra 22 dată de Eusebiu în Istoria sa ecleziastică VI, 24, 1 este în mod evident incorectă și poate fi explicată fie printr-o eroare de copist, fie prin caracterul incomplet al

copiei din Biblioteca din Cezareea. Nu există nicio dovadă că Origen a reușit să scrie mai mult de 32 de cărți. Trei fragmente care au ajuns în catenae pe cărțile ulterioare ale Evangheliei după Ioan (despre Ioan 14:3; 17:11 și 20:25. Vezi: Origenes. Bd. IV / Hrsg. E. Preuschen. Leipzig, 1903. pp. 560-562, 574) ar fi putut fi preluate din alte lucrări ale lui Origen sau din acele extrase menționate de Ieronim. Poate că Origen însuși a schimbat ulterior natura comentariilor sale, trecând la genul scholiilor pe pasaje individuale.

234. Mă refer la omiliile despre Cântarea Cântărilor, traduse în rusă de două ori.

235. Deși numele lui Origen a fost păstrat doar în actele Sinodului local de la Constantinopol, condamnarea a fost confirmată de Sinoadele Ecumenice ulterioare. Pentru mai multe detalii, vezi, de exemplu: Lucrările apologeților creștini antici. [Moscova;] Sankt Petersburg, 1999. Pp. 478-479, nota 193.

236. Ibid. p. 476-479. Să ne amintim că Origen a inclus o secțiune exegetică specială în tratatul său dogmatic-filosofic Despre principii, care a avut o influență puternică asupra capadocienilor.

237. Prima experiență (din câte știu eu) cu o astfel de lucrare se găsește în articolul: Dunaev A. G. Despre limitele alegoriei poetice în interpretarea Sfintei Scripturi (folosind exemplul imaginii muntelui din Origen și în exegeza patristică) // Orientul creștin. Serie nouă. Vol. 4. Sankt Petersburg, 2003 (în format tipărit). Versiune electronică: http://www.danuvius.orthodoxy.ru/gora.htm

238. Toate manuscrisele provin din același codex, așadar semnificația diferențelor de interpretare nu este atât de mare.

239. Modificări: Koetschau P. Beitrage zur Textkritik von Origenes' Johannes-Kommentar. Leipzig, 1905 (TU XXVIII/2). Această lucrare a rămas nesocotită în primele volume ale ediției lui S. Blank.

240. Nautin (Pierre). Notes critiques sur Yin Iohannem d'Origene (livres I-II) // Revue des Etudes Grecques. 1972. T. 85. Nr. 404-405. p. 155-216; idem. Notes critiques sur l'"In Iohannem" d'Origene (livre X) // Revue de philologie, litterature et histoire anciennes. 1981. T. 55. Fasc. 2. P. 273-284; idem. Notes critiques sur l'"In Iohannem" d'Origine (livres XIII, XIX et XX) // ibidem. 1985. T. 59. Fasc. 1. P. 63-75.

241. TLG 2042/5, 6, 79.

242. Corsini (Eugenio). Comentariu al Vangelo di Giovanni. Torino, 1968. (Classici della Filosofia.) 950 p., ind.

243. Caracteristicile generale ale „Comentariilor” și teologia lui Origen reflectată în acestea fac obiectul lucrării: Vogt H. Beobachtungen zum Johannes-Kommentar des Origenes // Theologische Quartalschrift CLXX (1990), 191-208.

244. Pazzini D. In principio era il Logos: Origene e il prologo del vangelo di Giovanni. Brescia, 1983. 139 p.

245. Petrov A. V., Tsyb A. V. Polemicile a doi comentatori la Evanghelia după Ioan (Heracleon și Origen) // Omul, natura, societatea. Lucrările celei de-a 8-a Conferințe Internaționale a Tinerilor Oameni de Știință, 22-28 decembrie 1997. Sankt Petersburg. 1997. P. 36-40; Panteleev A. D., $1 $2 $3, Tsyb A. V. Fragmente din Heracleon Gnosticul din Tratatul lui Origen „Interpretarea Evangheliei după Ioan" // AKADEMEIA. Materiale și cercetări privind istoria platonismului. Colecție interuniversitară. Numărul 2 / Ed. de Dr. în Științe Filosofice R. V. Svetlov și Cand. în Științe Filosofice A. V. Tsyb. Sankt Petersburg, 2000. pp. 305-328 (http://www. centant. pu. ru/centrum /publik/akadem/2000/fr_grkln. htm).

246. Acest proiect a fost susținut de Fundația Rusă pentru Științe Umaniste în 1997. Intenționam să traduc integral Comentariile și, după ce am adunat toată literatura necesară și am făcut o traducere de probă, am depus o cerere corespunzătoare la Fundație simultan cu A. V. Petrov, fără să știu nimic despre intențiile acestuia din urmă. Ca urmare a deciziei Fundației Ruse pentru Științe Umaniste, care i-a acordat o subvenție lui A. V. Petrov, a trebuit să abandonez planul, dar traducerea Comentariilor nu a apărut încă și nu știu dacă A. V. Petrov intenționează să realizeze această lucrare.

247. Pentru mai multe detalii, consultați: http://bogoslov.ru/news/630.html

248. http://www. binetti. ru/collectio/theologia/origen_1_1. shtml

249. Cf. Exod 7:26 (8:1 Mas.); 8:16 (=8:20); Lev. 26:12; Deut. 7:6; Osea 2:25 (= Romani 9:25), etc.; literalmente doar în NT (cf. Evrei 11:25).

250. „în mod intern" în traducerea sinodală.

251. Patronul lui Origen, care i-a pus la dispoziție stenografi. Multe alte lucrări ale lui Origen sunt, de asemenea, adresate lui Ambrozie.

252. Leviții și preoții, conform regulilor Vechiului Testament, primeau zeciuială și pârgă de la fiii lui Israel (Numeri 18:21-24; Deut. 18:1-8; 26:1-15; Neemia 10 [= 2 Ezra 20 LXX], 32-39), iar leviții dădeau o zeciuială din zeciuiala lor lui Dumnezeu prin intermediul (marului) preot (Numeri 18:28; Neemia 10:38). Zeciuiala din pârgă nu este menționată în mod specific în Lege, dar dintr-o comparație a textelor Vechiului Testament enumerate, presupunerea lui Origen este destul de probabilă.

253. Literal: „având puțină părtășie" (ὀλίγην προς τους ἱερεῖς εχοντες κοινωνίαν), prin urmare poate fi tradus prin Bl, mai neutru („având puțin în comun"), dar aici ne ghidăm după sensul pe care l-a căpătat cuvântul κοινωνία în dicționarul creștin. „Părtășie", pe lângă sensul euharistic, implica un ajutor material foarte specific (cf. Romani 15:26; 2 Corinteni 8:4), iar „agapele" creștine în sine erau de neconceput fără ofrande comune. „Liturghia" înseamnă de fapt „datorie, slujire comună": în antichitatea clasică,

„liturghiștii” își asumau costurile plății serviciilor și evenimentelor publice, ceea ce era o datorie împovărătoare, dar onorabilă.

254. Evr. 7:17; 5:6 (Ps. 110 [=109 LXX], 4).

255. Vezi Introducerea la traducere.

256. Conform traducerii lui Bl., înaintea cuvântului „păstori” ar fi trebuit să se pună o cratimă (sau, păstrând punctuația, ultimele două cuvinte ar trebui înțelese ca o apoziție sau ar trebui schimbat cazul lor). O astfel de înțelegere ar fi mai în armonie cu gândul lui Origen conform căruia, dacă evangheliștii nu sunt străini de învățătură, atunci și epistolele apostolice pot fi numite într-o oarecare măsură Evanghelie, dar paralela dată de traducător, 1 Cor. 12:28, cu greu justifică o astfel de interpretare. Considerăm decisiv un alt loc - Efes. 4:11.

257. Mat. 23, 8.9. În Origen: Μη καλέσητε διδάσκαλον; în NT: μη κληθητε ραββί majoritatea manuscriselor (διδάσκαλος în partea a doua a versetului), opțiunea Θ g1: μηδένα καλέσητε.

258. είπών M: είπόν (narațiune) Pr, Bl: σιωπων Kl (cu o referire la catene din ed. II a lui Cramer, 179, 1, unde este reprodusă această sintagmă), Nau (cu o paralelă convingătoare X, 32).

259. În primele secole, nu toată lumea recunoștea sau mărturisea deschis virginitatea perpetuă a Maicii Domnului, deși porneau de la considerații diferite. De exemplu, Tertulian considera însuși faptul nașterii Mântuitorului suficient pentru ca Maria să fie numită atât Fecioară, cât și nu Fecioară (Despre trupul lui Hristos, 23, vezi traducerea rusă: Tertulian. Opere alese. Moscova, 1994. P. 185 cu nota 37 la p. 409). În alte locuri (citat în Bl) Origen explică faptul că frații lui Isus erau fiii lui Iosif din prima sa căsătorie.

260. Evanghelistul Luca nu scrie despre numele tovarășului lui Cleopa, dar Origen îl numește pe tovarăș Simon în alte locuri (de exemplu, „Împotriva lui Celsus” [PC] II, 62.68 cu referire la Luca). Conform presupunerii lui Bl, Origen ar putea citi în Luca 24:34 λέγοντες în loc de λέγοντας, iar o astfel de lectură este atestată într-un manuscris al Noului Testament. Totuși, ar putea exista o altă explicație. Conform notei scribului din marginea codexului S, tovarășul lui Cleopa pe drumul către Emaus (Luca 24:18) se numea Simon (ό μετά του Κλεωπά πορευόμενος Σίμων ην, οΰχ ό ό Πελετρος), notă marginală diferită: „Cu Cleopa a fost Natanael, așa cum se spune în Panaria marelui Epifanie. Cleopa a fost vărul Mântuitorului și al doilea episcop al Ierusalimului”. Citat din: Metzger B. M. Critica textuală a Noului Testament. M., 1996, 199 (A. R. Fokin ne-a atras atenția asupra acestui pasaj). Despre manuscrisul S, vezi ibid., p. 54: „Acest manuscris este considerat unul dintre cele mai vechi manuscrise care conțin textul Evangheliilor; colofonul menționează că a fost scris de un călugăr pe nume Mihail în anul 6547 de la crearea lumii (= în 949). În prezent, manuscrisul se află în Biblioteca Vaticanului sub numărul 354. Tipul textului este bizantin.” Este interesant că o a treia tradiție de numire a tovarășului lui Cleopa ca Luca a fost stabilită în textele liturgice

(vezi, de exemplu, al cincilea exapostilarion al Utreniei de duminică sau rugăciunea de după citirea Evangheliei din „Rânduiala binecuvântării pentru călătorie” de la Trebnik).

261. Vezi mai sus, § 27.

262. Ar fi posibil, urmându-l pe L. Pisarev (PC, Prev. 6. Traducere rusă citată din retipărire: Centrul Ecumenic Educațional și Informațional al Apostolului Pavel, 1996), să traducem „tangibil”, însă pentru Origen aceasta nu este doar o figură de stil, cf. mai jos, § 43.

263. Aceste cuvinte ale lui Origen, în opinia noastră, diminuează semnificația Întrupării Fiului lui Dumnezeu. Dacă vorbim despre teofaniile Noului Testament care au avut loc după Înălțarea lui Hristos, atunci acestea cu greu pot fi echivalate cu arătările lui Dumnezeu din Vechiul Testament.

264. Adăugarea lui Kl, Koe, Nau este considerată inutilă.

265. Cf. OC II, 1.

266. Literatura dedicată interpretării acestei fraze a lui Origen, ca și cum ar minimaliza Întruparea (la urma urmei, moartea lui Hristos nu a fost o dezcorporare și o întoarcere la starea anterioară!), este indicată în Pa, p. 65-66, n. 9.

267. λογ M: λόγων Koe Nau (cf. φωνων, în traducerea noastră „expresii”, lit. „pronunțare de sunete”): λόγου Bl.

268. Cf. OC I, 62.

269. 1 Corinteni 2:4 (într-o serie de manuscrise ale Noului Testament cu înțelepciune omenească).

270. În cele mai bune manuscrise ale Noului Testament, citatul din Isaia este în această formă foarte prescurtată; se pare că a fost completat ulterior conform Vechiului Testament.

271. În §§ 52–62, Origen enumeră diferitele înțelesuri (ἐπίνοιαι) ale cuvântului „bun”, iar în §§ 90–108, cuvântul „început”. Mai jos, în §§ 125–291, el va defini aproximativ patruzeci (!) de concepte din spatele cuvântului λόγος. Pentru un comentariu detaliat asupra acestor pasaje, vezi: Crouzel H. Le contenu spiritualuel des denominations du Christ selon le livre I du Commentaire sur Jean d'Origene // Origeniana secunda. Second colloque international des etudes origeniennes (Bari, 20–23 septembrie 1977) / Textes rassembles par Henri Crouzel, Antonio Quacquarelli (Quaderni di „Vetera Christianorum”, 15). Roma, 1980. P. 131–150.

272. την νεκρότητα. Un neologism al lui Origen, întâlnit în operele sale de multe ori (folosit ulterior de unii Părinți ai Bisericii, dar aproximativ jumătate din cazurile de

utilizare a cuvântului îi aparțin încă lui Origen). Cuvântul are nu doar un sens fizic, ci și unul moral (ca o consecință a păcatului). Cf., de exemplu, mai jos, I, 181, 268; II, 53.

273. Cf. „Îndemn la martiriu” 7, lin. 22 Nota lui Koe și N. Korsunsky la traducerea rusă: Origen. Despre rugăciune. Îndemn la martiriu. Sankt Petersburg, 1897 (retipărire: 1992). P. 176. Adăugarea lui Origen la citatul din Noul Testament din Marcu 10:18 par. („Nimeni nu este bun decât unul singur, Dumnezeu Tatăl”), neatestată în niciun manuscris al Noului Testament, reflectă subordonarea lui Origen a Fiului în raport cu Tatăl.

274. „odată” sinod., poate fi tradus și „odată pentru totdeauna”; vezi și nota următoare.

275. Textul din Romani permite o dublă interpretare: aceea că (o) poate fi înțeleasă ca o înlocuire a conjuncției cu un pronume de gen neutru (ca în traducerile moderne cu o paralelă cu Galateni 2:20b), adică „că El a murit”, sau ca subiect de gen neutru, adică „care a murit” (Bl, cu o rezervă cu privire la dificultățile traducerii în franceză, combină ce qui). Textul „Comentariilor” [Comm. Ioan] nu ne permite să spunem cu certitudine ce interpretare a preferat exegetul alexandrin, dar din următorul pasaj reiese clar că Origen a înțeles o în primul sens: γάρ "συναπεθάνομεν καί συζησομεν"·συναπέθανεν πέθανεριδέστέν επέθανεν έδέσών γάρ Χριστός “άποθανών τη αμαρτία άπέθανεν έφάπαξ” (Commentarii in Romanos III.5-V.7 P. Cair. 88748 + cod. Vat. gr. 762 / Ed. Le commentaire J.V. Schere d.'Orige d.'Orige 7.5. Cairo, 1957. P. 222, lin. 11).

276. Origen folosește aici o serie de neologisme, traduse în limba rusă descriptiv: αὔτοδικαιοσυνη, αὔτοαγιασμός, αὔτοαπολυτρωσις. Vezi nota de fond 17 din Co la pp. 133-134.

277. Spre deosebire de § 51 (și multe alte locuri similare atât în Com. Ioan, cât și în alte lucrări), unde Origen citează Is. din textul Romani, apropiat de masoretic (edițiile moderne ale Bibliei slave mărturisesc, de asemenea, traducerea sau corectarea ulterioară a LXX din originalul ebraic), aici Is. este dat în deplină conformitate cu LXX (pentru traducerile antice ale lui Aquila și ale altor autori, vezi Eusebiu, Dem. Ev. VI, 24, 4 și Com. Is. II, 41). Cu toate acestea, trebuie menționat că în textul grecesc diferența nu este la fel de izbitoare ca în traducerile în alte limbi, deoarece „frumos” în Romani este tradus ca ὡραῖοι (de fapt, „înflorit”), iar „primăvară” în Septuaginta ca ἑρα (primul sens este „perioadă”, „anotimp înflorit”, de unde și „primăvară”).

278. Despre alegoriile bazate pe cuvântul „munte” la Origen și în tradiția exegetică ulterioară, vezi lucrarea „Despre limitele alegoriei poetice…” (datele de publicare sunt prezentate mai sus, nota 12).

279. Acest pasaj arată că Comentariul lui Ioan este una dintre primele încercări exegetice ale lui Origen, care încă confundă aici (așa cum arată o analiză a textului și așa cum afirmă Origen direct în fr. 78 în Ev. Io. in catenis) toate textele evanghelice care vorbesc despre ungere: Luca (menționarea păcatelor), Matei (un citat direct) și, aparent, Ioan (detaliul despre mireasma întregii case) și Marcu (καταχέαι του Ἰησοῦ cu cazul genitiv și

nu cu prepoziția ἐπί, ca în Matei). Mai târziu, Origen va considera că Evangheliile vorbesc despre trei episoade: despre o femeie au scris Matei și Marcu, despre alta Luca și despre alta Ioan. Despre dificultățile de interpretare a acestor pasaje evanghelice, vezi Biblia explicativă a lui Lopukhin la Matei 26:7.

280. Combinarea citatelor din doi psalmi (aluzia la Ps. 44:26, neobservată de Bl, și paralela cu Ps. 114:7) este de o importanță fundamentală aici. O analiză a altor interpretări ale interpretărilor lui Origen asupra acestor versete psalmice arată că pentru el „smerenia față de țărână" însemna, în primul rând, luarea trupului (de către sufletele întrupate, îngeri sau chiar Hristos în momentul întrupării), iar „odihna" („pacea") însemna eliberarea de trup sau purificarea sufletului și revenirea acestuia la starea de spirit (pentru îngeri sau pentru oamenii care săvârșesc fapte virtuoase). Vezi, de exemplu: Origen, Com. Ioan I, 121; XX, 225. 376; „Despre rugăciune" II, 3 (traducere rusă, p. 11); PC VII, 50; Sel. in Gen. (PG 12, 136); Sel. in Ps. (Dub.) (PG 12, 1576. 1592); Fr. în Ps. 114 / Ed. JB Pitra (Dub.); Sf. Justinian, „Scrisoare către Mena" (din „Despre principii", 2); Sf. Epifanie al Ciprului, „Panarion" LXIV, 4 (vol. 2, p. 412 Holl).

281. Cf. OC II, 4.

282. Marcu 1:1-3 (v. 2: cf. Malachi 3:1 [Exod 23:20]; v. 3: Isaia 40:3 LXX). Traducerea sinodală urmează textus receptus. Cf. Burdock. Comentariu la Biblia la Marcu 1:2-4.

283. Se referă la gnostici, în primul rând pe Marcion. Despre polemica cu acesta din urmă în lucrările lui Origen, vezi: Rius-Camps J. Origenes y Marcion. Caracter preferentemente antimarcionita del prefacio y del segundo cyclo del Peri Archon // Origeniana. Premier colloque international des études origeniennes. Bari, 1975. P. 297-312; Spada C. A. Aspetti della polemica antimarcionita nel Commento al Vangelo di Giovanni // Origeniana quinta. Historica — Text and Method — Biblica — Philosophica — Theologica — Origenism and Later Developments. Lucrări ale celui de-al 5-lea Congres Internațional Origen, Boston College, 14-18 august 1989 / Ed. de R. J. Daly. Leuven, 1992. P. 85-91.

284. Marcu 16, 15 Bl.

285. Definiția lumii (cosmosului) ca totalitate a cerului și a pământului este un ecou al filosofiei stoice (vezi Co, p. 141–142, n. 24).

286. Pentru un comentariu asupra paragrafelor dedicate analizei cuvântului „început", vezi: Friichtel E. „Arc" și Prima carte a comentariilor lui Johannes despre origini // Texte și înțelegerea originilor literaturii creștine vechi. Vol. 117. Berlin, 1976, pp. 122-147.

287. Despre semnificația acestei expresii în acest context și despre diversele traduceri ale sintagmei, vezi Pa, p. 45, n. 44. Am dori să adăugăm că în acest paragraf (ca și în alte câteva locuri din Com. Ioan) Origen formulează doctrina „praxis" și „theoria", care a devenit ulterior tradițională; cu toate acestea, teologul vede notoria „apocatastasis" ca fiind ultima etapă a ascensiunii. Este curios să comparăm această „teorie în trei etape" cu

celebra trilogie a lui Evagrie, a cărei ultimă parte – unde erorile dogmatice ale adeptului lui Origen au fost cel mai clar dezvăluite – a supraviețuit în forma sa originală doar în traducerea siriacă.

288. Editorii lui Origen au bifat acest punct.

289. Adică Iov 40:19.

290. Aici Origen exprimă o opinie despre animația soarelui, care se regăsește și în multe dintre celelalte lucrări ale sale. Astfel, în PC V, 11, el scrie că, întrucât soarele, luna și stelele înseși se roagă lui Dumnezeu prin Fiul, nu trebuie să se roage la ele ευχεσθαι τοις εὔχομένοις· έπεί καί αυτοί αναπέμπειν ημάς η μερίζειν ημων την ευκτικην δυκτικην δυναπέμπειν ημάς πρός έαυτους) (traducere în limba rusă, vezi: Institutul Teologic Ortodox Sf. Tihon. Colecția teologică. Numărul 2. M., 1999. P. 59 și nota 39 la pp. 56–57). În alte locuri, Origen vorbește despre subordonarea lor față de Creator, despre sufletul lor rațional și corpul eteric (Despre Rugăciune 7, traducere rusă pp. 30–31; Îndemn la Martiriu 7, traducere rusă pp. 176–177 cu note); dar discuții mai detaliate sunt conținute în Despre Principii I:7, unde Origen se întreabă dacă stelele ca atare sunt numărate printre rândurile „principiilor” (αρχαί) sau doar pentru că domnesc peste zi și noapte; el scrie despre supunerea lor față de deșertăciune și citează aceleași citate din Noul Testament ca în Comentariul la Ioan 1:98–9, incluzând chiar și o comparație cu Apostolul Pavel; etc. (vezi II, 8, 3, traducere rusă: Origen. Despre Principii. Samara, 1993, p. 136, existând și paralele din scrisoarea lui Ieronim; II, 9, 7, p. 144; III, 5, 4, p. 234 din scrisoarea lui Ieronim). În această opinie, Origen împărtășea pur și simplu opiniile generale ale anticilor (inclusiv ale lui Filon și Clement din Alexandria, care erau puternic dependenți de Platon), reflectate în Biblie, deși mai ascuns, într-o serie de locuri greu de interpretat doar ca imagini poetice. Sfântul Vasile cel Mare, în a treia omilie despre Hexaemeron, având-l în minte pe Origen (așa cum scrie pe bună dreptate Justinian în scrisoarea către Mina: Actele Sinoadelor Ecumenice. Vol. 3. Sankt Petersburg, 1996. P. 527), deși nu-l numește pe nume (cf. și prima omilie a lui Origen despre cartea Genezei), iar această opinie este deja clasificată direct drept erezie de Justinian (cf. două fragmente din operele lui Origen din scrisoarea către Mina: ibid., pp. 535–536).

291. συστενάζει: στενάζει Origen.

292. Origen omite prepoziția „în nădejde”.

293. προπίπτων Pr a înlocuit προβάλλων, iar Bl a urmat această conjectură (doar în traducere, dar nu și în text), dar nu este nevoie de astfel de modificări, deoarece cele două verbe au aici exact același sens, dar cu această diferență esențială, că primul a fost folosit de stoici (Chrysippus) ca „termen tehnic” pentru un argument prost gândit sau pripit. Ni se pare că tocmai acest lucru explică rezerva lui Origen de la începutul sintagmei: ουκ άτόπως.

294. În această sintagmă, Logosul este caracterizat în raport cu Tatăl nu doar prin subordonațiuni, ci și prin creaționism exprimat indirect (Fiul este legat de Tatăl în același mod în care creațiile sunt legate de Creator). Totuși, influența Proverbelor 8:22 este evidentă aici - un loc care a servit mai târziu drept piatră de poticnire în disputele ariene.

295. Aceasta se referă la filozofii păgâni și la gnostici. Pentru mai multe detalii, vezi Co, p. 148-149, n. 35.

296. Conform lui Origen, materia este creată, dar nu în timp, ci logic, căci este separată doar mental de ființele raționale, care nu au trăit niciodată fără o natură corporală, ceea ce este caracteristic doar Treimii (Despre Principii II, 2, 2, traducere rusă p. 99). În același timp, nu se poate identifica materia, care este capabilă să ia diferite forme, inclusiv unele foarte subtile, cu o înveliș corporal grosolan.

297. Hermas, „Păstorul": „Porunci" I, 1; „Viziuni" I, 1, 16. Autoritatea cărții lui Hermas, care a fost inclusă de creștinii antici chiar și în textele canonice, este încă comparabilă cu textele Noului Testament din Origen, deși în „Despre Principii" Origen scrie despre „Păstor" ca o carte neglijată de unii (IV, 10). Vezi aceleași citate în „Despre Principii" I, 2, 5.

298. Urmăm conjectura lui Pr (Noi, Wil; Nau), justificată de textul suplimentar: καθ' <ο>, οίον

299. Aici Origen folosește formulările stoice (Aet. Plac. I, 11, 4: το δέ καθ' ο το είδος) ale distincției tradiționale a patru cauze, care datează de la Aristotel. În terminologia latină, acestea corespund cu: causa efficiens (§ 110), causa materialis (§ 103), causa formalis (§ 104), causa finalis (cf. § 108). Pentru mai multe detalii, vezi Bl și Co.

300. Opțiune de traducere: Cine.

301. Adică, creat nu după prototip (Dumnezeu Tatăl).

302. Pentru § 104–105, cf. ca o paralelă, „Despre rugăciune" 22 (traducere rusă p. 78).

303. Cf. Despre Principii I, 2, 6: „Mântuitorul nostru este, așadar, chipul Dumnezeului Tatălui cel nevăzut; în raport cu Însuși Tatăl, El este adevărul; în raport cu noi, cărora ne revelează pe Tatăl, El este chipul prin care Îl cunoaștem pe Tatăl…" (conform lui Rufin); conform lui Ieronim, scrisoare către Avitus: „Fiul, care este chipul Tatălui nevăzut, nu este adevărul în comparație cu Tatăl; dar pentru noi, care nu suntem capabili să percepem adevărul Dumnezeului Atotputernic, El pare a fi chipul adevărului; deoarece înălțimea și măreția Celui Preaînalt sunt cunoscute în Fiul într-un mod oarecum limitat" (traducere rusă, p. 52, sublinierea mea). Cf. și citatul de mai sus cu § 104–105.

304. În zadar sunt adăugate τό Pr (Noi), Bl. înainte de citat.

305. Această temă este dezvoltată în § 111. Literatura despre tradiția creștină antică de identificare a „începutului” cu Hristos este citată în Pa, p. 75, n. 20.

306. Cf. OC II, 9.

307. Cuvintele συστασις și θεωρία din Origen sunt extrem de ambigue (vezi TLG). Variante de traducere ale acestui pasaj dificil sunt oferite în ediția lui Bl. Συστασις înseamnă aici existența (paralele suplimentare, II, 93; VI, 85) ideilor ca atare în Hristos (Care este numit Înțelepciune când ideile sunt considerate ad intra, și Cuvânt când ad extra, deși această diferență este pur logică, κατ' έπίνοιαν), dar o existență ordonată și organizată, așa cum un artist are în imaginația sa un anumit set de imagini-modele ordonate, organizate într-un întreg unic și armonios, destinate să fie întruchipate într-o operă. Co (p. 151–152, n. 38) leagă cuvântul συστασις de terminologia stoică.

308. Aici, Origen folosește o împărțire în versete care nu corespunde cu cea adoptată în „textul majoritar”. În legătură cu enorma semnificație teologică a delimitării formale a propozițiilor, să luăm în considerare istoria interpretării lui Ioan 1:3-4 din punctul de vedere al punctuației; principalul nostru ajutor în această privință va fi aparatul detaliat din Noul Testament grecesc. Apocalipsa a 4-a /

309. κατα τό σημαινόμενον τουτο έκδέχεσθαι, adică Înțelepciunea, vezi § 108, 111.

310. κατα… τους τύπους του συστήματος των έν αυτω νοημάτων.

311. Bl la p. 399 indică o paralelă cu Filon, „Despre crearea lumii” 17–20 (traducere rusă: Filon din Alexandria. Interpretări ale Vechiului Testament. Moscova, 2000. pp. 53–54), dar lista imaginilor similare la autorii antici poate fi continuată. Vezi, de exemplu: Sfântul Meliton din Sardes, „Despre Paște” § 36 (Operele apologeților creștini antici. [M.;] Sankt Petersburg, 1999. Pp. 528–529 și comentariu la pp. 557–558).

312. Lit. „în Înțelepciune”, expresie folosită de Origen în interpretarea sa, deși în greaca ebraică LXX prepoziția έν are și un sens instrumental.

313. § 116–118 sunt dificil de tradus din cauza specificității terminologiei (καθ' o Bl și Co se traduc en tant que, in quanto). Conform lui Origen, nimic din ceea ce are o cauză în Fiul nu poate fi un început pentru El. Cu alte cuvinte, Hristos poate fi numit început doar datorită a ceea ce Tatăl este începutul, și nu El Însuși.

314. Pentru mai multe detalii, vezi: Origene. Commentaire sur l'evangile selon Matthieu. Vol. 1 (SC 162) / Ed. R. Girod. Paris, 1970. P. 8 (denumit în continuare - G). În aceasta, Girod îl urmează pe Klostermann, care a publicat CM în GCS.

315. Partea acestei traduceri pentru care nu există un text grec paralel este de obicei desemnată ca Series veteris interpretationis. Nu păstrează împărțirea în cărți. Pentru mai multe detalii, vezi: Girod R. La traduction latine anonyme du Commentaire sur Matthieu

// Origeniana prima: Premier collo- que international des etudes origeniennes. Bari, 1975. P. 125–138. BT. Nr. 41. 2007. P. 20–84.

316. Vezi lista lor de către Bardenhewer (Bardenhewer O. Geschichte der altkirchlichen Literatur. Freiburg im Breisgau, 1903. Vol. 2. S. 89–116).

317. Cf. Crouzel H. Origene. Paris, 1985. P. 113–114. Crouzel consideră că clasificarea trihotomică a semnificațiilor nu clarifică în mod deosebit practica exegetică propriu-zisă a lui Origen.

318. Traducerea în limba rusă este citată din publicația: Origen. Despre începuturi. Sankt Petersburg: Amphora, 2000. P. 328.

319. Danielou J. Origen. Londra-New-York, 1955. P. 191–199. Aceasta este mai degrabă o analogie metodologică decât una de fond.

320. Cf., de exemplu: CM 14, 13, 98; HL 32, p. 181, 14; Ex. selecție // PG 12, 285C. Pentru abrevierile titlurilor, vezi mai jos, în secțiunea 5.

321. Vezi: Crouzel H. Origene. P. 216–223.

322. Această poziţie este exprimată în lucrarea: Kettler F. Der ursprungliche Sinn der Dogmatik des Origenes. Berlin, 1966. Că ipoteticismul lui Origen în sfera exegetică nu are nicio legătură cu o astfel de motivație este bine arătat în articolul: Vogt H. J. Wie Origenes in seinem Matthaus-Kommentar Fragen offen lasst // Origeniana secunda: Seconde colloque international des etudes origeniennes. Quaderni di «Vetera Christianorum». 1980. 15. P. 191–198.

323. Vezi: TorjesenK. Logosul Întrupat și Exegeza Evangheliei de către Origen // Origeniana tertia: al treilea Colocviu Internațional pentru Studii Origen. Roma, 1985. P. 29–42 (despre SM - P. 34–36).

324. GP 126.

325. Origenes Werke. Origenes Matthauserklarung. Bd. 10,1/h. von E. Klostermann, E. Benz (GCS 40. 1). Leipzig, 1935.

326. Fragmentele sunt prezentate în note. Traducerea se bazează pe ediția: Origenes Werke. Origenes Matthhauserklarung. Bd. 11 / Hrsg. von E. Klostermann, E. Benz (GCS 41). Leipzig, 1941. S. 136–147. Dintre fragmentele pe care Klostermann le consideră a nu datând din Origen, am omis fr. 323, care este preluat din Hrisostom, dar am dat totuși fr. 334, unde există paralele semantice cu textul lui CM.

327. Despre trăsăturile specifice ale textului Evangheliei după Matei folosit de Origen, vezi: Kim K. W. The Mathean Text of Origen in His Commentary on Matthew // JBL. 1949. Nr. 2. pp. 125–139. În ceea ce privește Vechiul Testament, după cum se știe,

traducerea sinodală a fost făcută din ediția masoretică a textului ebraic, în timp ce Origen folosește textul Septuagintei, deși uneori ia în considerare textul ebraic (o aluzie la Deut. 32:8 în CM 11:16, 39–40, cf. GP 357, n. 5).

328. Pentru abrevieri generale, vezi pp. 589–590. — Ed.

329. φράσον O: διασάφησον A.

330. Ideea, care datează din stoicism, a conceptelor generale, inclusiv morale, formate în mod natural în mintea umană (cf. SVF II 83). În același sens, Origen folosește adesea termenul stoic κοιναϊ εννοιαι, adică de fapt „concepte generale" (de exemplu, CC 1:4–5; 3:40; 8:52). Pentru mai multe detalii, vezi: Banner W. A. Origen and the Tradition of Natural Law Concepts // DOP. 1954. Vol. 8. P. 49–82 (retipărit în: The Early Church and Greco-Roman Thought / Ed. by E. Ferguson. NY — L., 1993. P.181–214); Girardi M. Osservazioni sulle nozioni comuni in Origene con particolare riferimento al Contra Celsum // Origeniana secunda. P. 279–292.

331. Cf. Sel. Ps. // PG 12, 1281C: „Fericită este cea părăsită de diavol și de mireasa sa, răutatea (της συζύγου αύτου κακίας), din care dă naștere fiilor săi fărădelegi… prin răutate diavolul dă naștere celor răi."

332. Fr. 304 (despre Matei 13:42): „Sufletul, mestecând și înmuind propria-și mâncare și opiniile potrivnice adevărului, gândite de el în timpul încercării, scrâșnește din dinți sau, condamnându-se pentru că a pătimit așa ceva, este chinuit."

333. Cf. GP 149: meme aux premières venus. O altă variantă: „în detalii minore".

334. Origen însuși adaugă de fapt cuvântul „unul" în textul lui Matei, dar poate că vrea doar să sublinieze faptul că Matei vorbește doar despre „soare" la singular, în timp ce în pasajele din Daniel și Pavel citate aici sunt menționați numeroși luminari, inclusiv „stele" la plural (cf. GP 100; p. 150, n. 2). Vezi în general: ScognamiglioR. A. La citazione di Mt 13, 43 nel Commento a Matteo di Origene // Origeniana tertia. P. 71–77.

335. Giraud îi pune în contrast pe „cei care sunt mântuiți" din această sintagmă cu drepții din sintagma precedentă (GP 150, n.3). În opinia mea, sensul general al acestui capitol ar putea fi tocmai acela că drepții („cei care sunt mântuiți") strălucesc cu lumini diferite și au glorii diferite până când suferințele purificatoare ale păcătoșilor („cei care nu sunt așa") se vor termina. Până când această perioadă de purificare se va termina, drepții, la rândul lor, vor fi egali în lumină și glorie și vor deveni „ca un singur soare", iar obiectul strălucirii lor vor fi tocmai păcătoșii purificați.

336. τίνι O: πως A.

337. Aparent, Origen, bazat pe ideea de „acuratețea Scripturii" (vezi prefața), vede în această frază o opoziție conceptuală între όμοιώσωμεν și έν τίνι παραβολή.

338. Origen oferă un exemplu din terminologia stoică. Cf. SVF III 118–122, 169, 175 etc. Această sintagmă din Origen apare în SVF III ca fr. 170.

339. Cf. GP 161: du domaine divine, adică „din domeniul lui Dumnezeu”.

340. Perlele erau considerate un fel de piatră (de exemplu, Theophr. De lapid. 36) (GP 162, n. 1). Principalele paralele cu informațiile oferite de Origen în acest capitol pot fi găsite la Pliniu cel Bătrân (Hist. nat. 9, 106–115) și Aelian (De nat. animal. 15, 8), ceea ce este aparent explicat de surse comune (GP 119–121; 162–168).

341. Adică în Oceanul Indian sau în Golful Persic - o caracteristică de identificare a multor autori, de exemplu, Herodot (Hist. 1, 180; 1, 203; 2, 8 etc.) și Xenofon (Cyr. 8, 8, 1) (GP 162, n. 2).

342. Bosforul scitic sau cimmerian - strâmtoarea Kerch sau Kerch-Yenikal, care leagă Marea Azov și Marea Neagră.

343. Adică, cu regina albinei. Cel mai adesea, anticii o considerau „rege” și nu „regină”, deși unii autori (de exemplu, Xenofon) folosesc și această ultimă denumire. Vezi: Hudson-Williams T. King Bees and Queen Bees // CR. 1935. Nr. 1. P. 2–4.

344. Giraud oferă următoarea versiune de umplere a acestei lacune: <sub influența foamei își reduce dimensiunea și când lovește tunetul> (GP 165, n. 3).

345. Acest termen este menționat și de Pliniu cel Bătrân (Hist. nat. 9, 108).

346. Se pare că, în acest caz, Origen se referă doar la una dintre sursele sale, deși mai sus vorbește despre ele la plural (GP 166, n. 2).

347. O regiune din vestul Greciei.

348. Textul manuscris ζητεί („el caută”) este considerat în edițiile moderne o eroare de copist și este înlocuit cu imperativul ζήτει (GP 169, n. 5). Dacă textul manuscris este păstrat, atunci Origen explică pur și simplu în ce sens în Matei 13:45 se spune că negustorul caută perle.

349. Giraud, urmându-l pe Klostermann, umple golul astfel: „… nu este un discipol al Mântuitorului, <Care ne învață să căutăm> perle bune” (GP 171, n. 3).

350. Giraud subliniază că vestul și nordul pot simboliza moartea și citează pasajele relevante din Lactanțiu, Grigore cel Mare și Isidor din Sevilla (GP 171, n. 4). Aș adăuga la aceasta că în unele pasaje ale lui Origen însuși nordul este asociat simbolic cu păcatul și diavolul – vezi: Ps. 47, 3; 88, 13 (28 sq.); Sel. Ez. // PG 13, 796CD; Exp. Prov. PG 17, 237A. Dar în acest caz, Origen dorește să reconcilieze acest simbolism cu informațiile de mai sus despre zonele geografice în care se găsesc diferite tipuri de perle (10, 7).

351. Traducere sinodală: „Ceea ce este glorificat nici măcar nu apare glorios din această parte din cauza gloriei superioare a celei următoare.”

352. Sau: „după ce a fost eliberat, a primit de la tutore” etc.

353. Aceasta se referă la encaustic.

354. Origen îi are în vedere pe gnostici, cărora, urmându-i pe Irineu și Clement din Alexandria (de exemplu, Iren. Adv. Haer. 1, 6, 1–2; 1, 7, 5; Clem. Alex. Exc. Theod. 3, 56–57), le atribuie ideea că unii oameni sunt prin natura lor destinați mântuirii, iar alții distrugerii (despre această tradiție eretică, vezi: Lohr W. A Gnostic determinism reconsidered // VC. 1992. Nr. 4. P. 381–390). Origen însuși insistă asupra libertății voinței umane în întreaga sa operă (de exemplu, PA Praef. 5; 1, 3, 6; 1, 7, 2; 1, 8, 3; 2, 3, 4; 2, 6, 5; 3, 1; PE 29, 13; CC 4, 3; 4, 67; 5,21; CJ 20, 13, 106–107; 20, 24, 202–210; 20, 28, 252–255; Phil. 23, 7; Fr. J 42–43; Sel. Ps. PG 12, 1313 D).

355. Și nu comparații, ca în 10:4. Cf. GP 182, n. 1.

356. Faptul schimbării morale, din punctul de vedere al lui Origen, dovedește absența unei naturi imuabile, predestinată distrugerii sau mântuirii - cf. PA 1, 8, 2; CJ 20, 24, 217. Giraud indică un argument similar în Iustin (Apol. I, 43), deși nu îndreptat împotriva gnosticilor (GP 106). Se poate reaminti, totuși, că, conform tradiției ereziologice menționate în nota 26, gnosticii admiteau existența unor oameni cu natură „sufletească”, care au libertatea de alegere între distrugere și mântuire și se pot schimba.

357. Adică Matei 13:47. Giraud traduce: „...plasa profetică, de exemplu, a lui Isaia în cutare și cutare dintre textele sale (dans tel de ses textes)” (GP 187).

358. Lacuna și conjectura lui Koetschau (GP 187, n. 3).

359. În acest loc, Origen se joacă cu două înțelesuri ale verbului πληρόω – „a umple” și „a împlini”.

360. Mier. L, sv βίος, A, 7–8.

361. Mier. GP 189: assis le long du rivage ou ils will installes.

362. Astfel, Origen se pronunță direct împotriva ideii că la sfârșitul acestei lumi mântuirea este posibilă nu numai pentru toate ființele spirituale în general, ci cel puțin pentru toți membrii Bisericii. Cu toate acestea, acest pasaj nu contrazice ipoteza sa despre mântuirea universală sau apocatastazei, deoarece aceasta din urmă ar trebui corelată nu cu sfârșitul acestei lumi, ci cu sfârșitul unei lungi serii de lumi viitoare. Vezi articolul meu pe această temă: „Apocatastaza și escatologia tradițională la Origen” // VDI. 2003. Nr. 3. Pp. 171–193.

363. Vezi 10, 11. Aceasta se referă la începutul interpretării parabolei mrejelor.

364. τροποφορήσαι O: τροφοφορήσει R.

365. În urma traducerii lui Giraud: pour le royaume des cieux (GP 195).

366. Literal, „Cuvântul însuflețit”. Origen aplică în mod repetat acest termen lui Hristos. Cf. CC 2:9; 3:81; 5:4; 6:17; VT 2:8, 60; 13:25, 152; 19:8, 45; EM 47; Fr. Lam. 8.

367. Un termen logic folosit deja de Aristotel (de exemplu, An. Pr. 25ab; 29a etc.).

368. Fr. 310 (despre Matei 13:52): „Prin aceste cuvinte trebuie să-i facem de rușine pe cei ce despart Dumnezeirea și [separă] noul de vechi” (cf. 11:14). Origen face aluzie la anumiți gnostici și mai ales la Marcion, care negau Vechiul Testament, recunoscând doar Noul (și chiar și acesta doar parțial) și îl considera pe Dumnezeul Vechiului Testament ca un demiurg malefic sau, în orice caz, ca o zeitate inferioară, dreaptă, dar nu bună. O polemică amplă împotriva acestei poziții este conținută în PA 2:4-5 (cf., de exemplu, PA 2:7, 1; CJ 1:35, 253).

369. σκηνήν O: διαθήκην R.

370. Conform lui Giraud, aceasta se referă la Euharistie (GP 208, nr. 1).

371. 10, 4.

372. Fie distincția dintre parabole și asemănări din 10:4, fie versetul în sine, Matei 13:53, nu este autentică (vezi GP 210, n. 3).

373. των ούρανών O: του θεου A.

374. ήλθεν O: ερχεται A.

375. Evanghelia după Petru nu a supraviețuit, cu excepția unui scurt fragment. Capitolul 9 din Protoevanghelia existentă a lui Iacov vorbește într-adevăr despre fiii lui Iacov, pe care i-a avut înainte de căsătoria sa cu Maria. Ambele apocrife sunt menționate pentru prima dată de Origen în acest loc (cf. GP 216, n. 1). Origen diferențiază clar cele patru Evanghelii canonice de cele apocrife (cf. HL (l.) 1, 1–2 SC 87, pp. 98–100, precum și fragmentul grecesc din prologul la CM păstrat de Eusebiu, Hist. Eccl. 6, 25, 4–6), dar în același timp citează foarte activ (în comparație cu predecesorii săi) literatura apocrifă. Vezi despre acest subiect: Spada C. A. Ori- gene e gli Apocrifi del Nuovo Testamento // Origeniana quarta. Innsbruck, 1987. P. 44–53 (în special p. 48 - despre SM 10, 17); BammelE. Die Zitate aus den Apokryphen bei Origenes // Origeniana quinta. Leuven, 1992, p. 131–136.

376. Cf. Fr. J 31; HL (l.) 7, 4 SC 87. P. 158, unde Origen își exprimă deja această opinie în persoană.

377. Potrivit lui Crouzel, Origen a fost primul teolog creștin care a afirmat clar virginitatea perpetuă a Mariei (vezi: Crouzel H. Origene. P. 189; pentru mai multe detalii, vezi Origene. Homelies sur S. Luc (SC 87). Paris, 1962. Introducere. P. 35–44).

378. Origen face afirmații similare în CC 1:47; 2:13 (și după el, Eusebiu în Hist. Eccl. 2:23). Textul care a supraviețuit din Antichitățile evreilor spune doar că Sinedriul l-a condamnat pe Iacov, fratele lui Isus Hristos, la uciderea cu pietre (Ant. Jud. 20:9, 1 (200)). Pentru mai multe detalii, vezi: GP 113–117.

379. Origen menționează Epistola lui Iuda, dar nu spune nimic despre Epistola lui Iacov, care este atribuită în mod tradițional lui Iacov, fratele lui Isus. Această tăcere este uneori văzută ca o dovadă că Origen nu a considerat Epistola lui Iacov canonică. Pentru mai multe detalii, vezi GP 218–219, n. 2.

380. Sau: „și nimic mai puțin”.

381. Fr. 312 (despre Matei 13:54): „Înțelepciunea i-a învățat pe înțelepți, iar puterile (=minunile, δυνάμεις) i-au convins pe cei simpli. Și l-au privit pe acest om ca pe un om obișnuit și s-au uimit de lucrările și înțelepciunea Lui (căci înțelepciunea lucrează cu puterile, iar puterile cu înțelepciunea), neînțelegând că El este Însuși Cuvântul, Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu.”

382. Părintele 313 (despre Matei 13:57): „Dacă socotiți că Iisus Hristos este acum prigonit printre iudei, dar este propovăduit printre neamuri, veți vedea cum nu are cinste în patria Sa. Același lucru se poate întâmpla și în toate celelalte cazuri (καθολικώς), când fiecare profet este lipsit de cinste în patria sa - Ieremia în Anatot, Ilie în Tesva, Elisei în Abel-Mehola, Samuel în Ramataim - sau în Iudeea ca patrie. Moise, [deși] lipsit de cinste, a ales poporul ca patrie. Acum, profeții nu sunt lipsiți de cinste printre neamuri, ci în patria lor, adică printre poporul evreu, odinioară prigonit, acum nu mai au credință. Căci dacă [evreii] l-ar fi crezut pe Moise, l-ar fi crezut și pe Hristos (cf. Ioan 5:46). Tot așa și*** „vor proroci împotriva oricărei făpturi” (Ioel 2:28). Cei care au crezut în Evanghelia lui Hristos sunt lipsiți de cinste în patria lor, [adică în] lume. Poate din această cauză” zicând că Pavel n-a propovăduit în Tars, iar apostolii, părăsind Israelul, s-au dus la păgâni.”

383. Apocrifa „Martiriul lui Isaia”, care povestește cum a fost tăiat în bucăți din ordinul regelui Manase, a ajuns până la noi ca parte a versiunii etiopiene a așa-numitei „Înălțări la cer a lui Isaia” (începutul secolelor I-II d.Hr.), dar probabil că inițial reprezenta un text separat. Fragmente din versiunea sa greacă au supraviețuit și ele. Vezi: Hall R. G. Înălțarea lui Isaia: Situația comunității, data și locul în creștinismul timpuriu // JBL. 1990. Nr. 2. P. 289–306. Origen menționează, de asemenea, apocrifa, care vorbește despre martiriul lui Isaia, în Ep. Afr. // PG 11, 65B; CMs (l.) // PG 13, 1637A. Mulți Părinți ai Bisericii acceptă această tradiție (vezi nota la locul indicat Ep. Afr. // PG 11, 65B, precum și comentariile din publicația: Lucrări ale apologeților creștini antici / Comp. și ed. A. G. Dunaev. Sankt Petersburg, 1999. P. 623).

384. În acest caz, Origen are evident în minte o anumită apocrifă, care vorbește despre uciderea lui Zaharia (cf. CMs (l.) // PG 13, 1637A). Identificarea acestui Zaharia este problematică. În Matei 23:35 este numit „fiul lui Barachia”, la fel ca profetul Zaharia (Zaharia 1:1; cf. Isaia 8:2), despre a cărui ucidere tradiția sacră nu spune nimic. De regulă, Matei 23:35 a fost asociat cu uciderea lui Zaharia, menționată în 2 Cronici 24:20-22, dar el era fiul lui Iehoiada (în plus, a fost ucis cu pietre, nu înjunghiat cu sabia, precum Zaharia în Origen). Ar putea fi, de asemenea, tatăl lui Ioan Botezătorul, ucis și el conform Protoevangheliei apocrife a lui Iacov (capitolul 23), sau – în ciuda anacronismului – Zaharia, fiul lui Baruc, a cărui ucidere în anul 67 d.Hr. este descrisă de Josephus în Bell. Jud. 4, 5, 4 (334–344) (vezi GP 226, n.1, și, de asemenea: Macpherson J. Zacharias: A Study of Matthew 23, 35 // BW, 1897. Nr. 1. P. 26–31; Broades J. A. Commentary on Matthew. Grand Rapids, 1990. P. 476–477). Este clar, însă, că Origen însuși a legat Matei 23:35 tocmai de tatăl lui Ioan Botezătorul, întrucât în comentariul său la acest verset îl leagă de tradiția conform căreia acest Zaharia a fost ucis „între templu și altar” pentru că i-a permis Mariei, după nașterea lui Hristos, să ocupe locul din templu unde puteau fi doar fecioare (CMs. P. 42:15–43:33; CMs (l.) // PG 13, 1631–32). Epifanie menționează apocrifa „Nașterea Mariei”, care circula printre ofiți, și care vorbea și despre uciderea acestui Zaharia în templu (Panarion. V. 1. P. 290:19–292:8).

385. Τίς μου ηψατο; O: Ήψατό μού τις A.

386. Unul dintre locurile în care este dezvăluită ideea lui Origen despre „exactitatea Scripturii”.

387. Greaca δύναμις poate însemna atât „putere”, cât și „miracol”.

388. Dacă acceptăm punctuația din PG (13, 884D), atunci este posibilă o traducere alternativă a acestei părți a sintagmei: „Mi se pare că, la fel ca în cazul bunurilor trupești, pentru recoltarea roadelor, cultivarea pământului nu este suficientă, decât dacă aceasta este ajutată de [grâul] conținut [în el] și cu atât mai mult de Cel Care pune în ordine mediul înconjurător care îl conține, [înzestându-l cu acea] calitate pe care o dorește și îl face așa cum dorește El...”.

389. Judecând după context, Origen face aluzie la cele patru virtuți cardinale ale eticii filosofice antice, și anume înțelepciunea, moderația (sau prudența), curajul și dreptatea (de exemplu, Platon, Resp. 427e sq.; cf. Filipeni 26, 2, 9–10, unde Origen enumeră în mod explicit toate aceste virtuți).

390. μηδε O: καΐ μή R.

391. O dezvoltare evidentă a Faptelor 23:8: „Căci saducheii zic că nu este înviere, nici înger, nici duh; pe când fariseii le mărturisesc pe amândouă” (cf. Matei 22:23). Cercetătorii moderni se îndoiesc că saducheii nu au recunoscut existența îngerilor și preferă să interpreteze Faptele 23:8 diferit față de Origen. Vezi: Bamberger B. J. Saducheii și credința în îngeri // JBL. 1963. Nr. 4. P. 433–435; Daube D. Despre Faptele

23: Saducheii și îngerii // JBL. 1990. Nr. 3. P. 493–497; Viviano B. T, Taylor J. Saducheii, îngerii și învierea (Faptele 23: 8–9) // JBL. 1992. Nr. 3. P. 496–498.

392. Contrar afirmațiilor adversarilor săi (Hier. Ep. 124, 3-4; 7; 10; 14; Apol. contra Ruf. 1, 20; Just. ACO III. P. 211, 10-23; Phot. Bibl. cod. 8, 3b; cod. 117, 92a), Origen a negat întotdeauna doctrina transmigrării sufletului în versiunea sa tradițională, care implica, printre altele, posibilitatea trecerii sale în corpurile animalelor (de exemplu, PA 1, 8, 4; CM 11, 17; 13, 1-2; CJ 6, 10, 64-11, 66; CC 1, 13; 1, 20; 3, 75; 5, 29; 8, 30), dar în contextul ipotezei pe care a avansat-o despre pluralitatea lumilor sau eonilor a permis posibilitatea unei singure întrupări a sufletului în fiecare lume nouă (PA 2, 3, 4–5). Vezi: Dorival G. Origene, a-t–il enseigne la transmigration des ames dans les corps d'animaux? (A propos of PArh. 1, 8, 4) // Origeniana secunda. P. 11–32; Bianchi U. Tratamentul sufletului lui Origen și dezbaterea asupra metensomatozei // Origeniana quarta. p. 270–281; Maritano M. L'argomentazione scritturistica di Origene contro i sostenitori della metensomatosi // Origeniana sexta. Leuven, 1995. P. 251–276; Maritano M. Argomenti “filosofici” di Origene contro la metensomatosi // Origeniana octava. Leuven, 2003, pp. 503–536.

393. 2 O: de A.

394. Omis de Origen în acest loc, dar găsit mai târziu.

395. Din această formulare pare să rezulte că Origen îl consideră pe Irod Antipa, cel care l-a ucis pe Ioan Botezătorul, rege al Iudeii, în timp ce el era tetrarhul Galileii și inițial nu avea dreptul să execute pe nimeni pe teritoriul Iudeii, care la acea vreme era guvernat de guvernatori romani (cf. Luca 23:7-12, unde Pilat, aflând că Isus era din Galileea, îl numește însuși Irod Antipa). Poate că Origen vrea să spună că, în acel moment istoric, Irod Antipa personifica puterea regală în toate teritoriile evreiești în general (cf. GP 244, n. 1).

396. Ideea că evreii nu-l puteau executa pe Isus ei înșiși este reflectată în Ioan 18:31 și este explicată în mod tradițional prin faptul că dreptul corespunzător (așa-numitul jus gladii) le-a fost luat de către romani. Cu toate acestea, Noul Testament menționează mai multe execuții efectuate de evrei fără nicio intervenție romană (Faptele Apostolilor 7:57; 12:1; 12:19). Gradul de istoricitate al tuturor acestor dovezi este dezbătut activ în studiile Noului Testament. Vezi, de exemplu: Horvath T. De ce a fost adus Isus la Pilat? // NT. 1969. Fasc. 3. P. 174–184; Catchpole D. R. Procesul lui Isus: Un studiu asupra Evangheliilor și a istoriografiei evreiești din 1770 până în prezent. Brill, 1971.

397. O: ca R.

398. ἐξ Ἰσραήλ O: ἑκ τών μηρών αύτου R.

399. φ άπόκειται O: τά άποκείμενα αύτω R.

400. O identificare eronată, dacă luăm în considerare mărturia lui Iosif Flaviu din An1 Jud. 18:5, 4 (136–137). Fiul lui Irod cel Mare, Irod Antipa, s-a căsătorit cu Irodiada, care fusese anterior soția fratelui său, pe care Iosif Flaviu îl numește simplu Irod (în continuare Irod al II-lea). În același timp, Irod cel Mare a avut un alt fiu, Filip, care a fost „tetrarhul Itureei și al regiunii Trahonitidei" menționat în Luca 3:1. Acest Filip, potrivit lui Iosif Flaviu, nu a fost căsătorit deloc cu Irodiada, ci cu Salomeea, fiica ei cu Irod al II-lea. Dar în Matei 14:3 și Marcu 6:17 primul soț al Irodiadei este numit „Filip" (Luca 3:19 nu îi dă numele). Din aceasta, unii cercetători concluzionează că numele complet al lui Irod al II-lea este Irod Filip, iar acesta este numele sub care apare acest personaj în multe cărți de referință. Alții cred că în Matei 14:3 și Marcu 6:17, tetrarhul Filip menționat în Luca 3:1 este numit în mod eronat soțul Irodiadei (vezi, de exemplu, Gillman F. M. Herodias: At Home in That Fox's Den. Liturgical Press (SUA), 2003. Pp. 16, 40, 55). Acesta din urmă este uneori numit și „Irod Filip", ceea ce sporește confuzia.

401. Cf. Deut. 25:5. Căsătoria lui Irod este de obicei considerată o încălcare a poruncilor din Levitic 18:16; 20:21.

402. Ultima circumstanță corespunde poveștii lui Josephus Flavius. Cf. fr. 315 (despre Matei 14:3.4): „Filip nu a murit deloc, ci a fost lipsit atât de tetrarhie, cât și de soția sa în timpul vieții sale. Prin urmare, această căsătorie nu este legitimă, ci păcătoasă și are nevoie de libertatea profetică."

403. Iosif Flaviu (vezi nota 87) o menționează pe fiica Irodiadei cu Irod al II-lea, Salomeea. În Noul Testament, numele fiicei Irodiadei care a dansat înaintea lui Irod nu este dat, dar, din cauza relatării lui Iosif Flaviu, ea este numită în mod tradițional Salomeea, deși există argumente împotriva unei astfel de identificări. În legătură cu faptul că Origen o numește și pe fiica Irodiadei Irodiada, merită menționat faptul că în multe manuscrise influente ale Noului Testament pentru Marcu 6:22, în loc de citirea tradițional acceptată „fiica Irodiadei însăși", există „fiica lui (adică Irod însuși! - A.S.) Irodiada", iar în edițiile moderne această ultimă versiune este uneori preferată. Pentru mai multe informații, consultați: Femeile în Scriptură: Un dicționar de femei numite și fără nume în Biblia ebraică, cărțile apocrife/deuterocanonice și Noul Testament / Ed. de C. Meyers, R. S. Kraemer, T. Craven. Houghton Mifflin Books, 2001, pp. 21, 94–95, 148–149.

404. Literal: „opere ale nașterii". Dar γένεσις poate însemna „creație" ca totalitate a lucrurilor create (cf. L, sv 3), iar eu prefer sensul mai larg (spre deosebire de GP 248, n. 2).

405. Fr. 316 (despre Matei 14:6-8): „Soția regelui din Trahonită, [adică] o anumită opinie și învățătură vicioasă, datorită mișcărilor copilului cu același nume, proporțională cu cei care au iubit bunurile create (τά γενέσεως πράγματα), devine motivul pentru care acum nu există un cap profetic printre oameni."

406. Urmând traducerea lui Giraud: aceasta este pentru o aniversare la care dansează, *tandis que regne sur une doctrine impie* (GP 249). Dar se poate traduce: „dansează la

ziua de naștere a doctrinei fărădelegii care îi conduce”, deoarece în contextul ulterior această „doctrină” este asemănată cu Irod care își sărbătorește ziua de naștere.

407. Cf. Phil. De ebr. 208–209. Despre influența lui Filon asupra lui Origen, vezi: Runia D. T. Philo and the Church Fathers: A Collection of Papers. Brill, 1997. Pp. 117–126; Hoek A., van den. Philo and Origen: A Descriptive Catalogue of their Relationship // The Studia Philonica Annual, 2000. 12. Pp. 44–121; Thummel H. G. Philon und Origenes // Origeniana octava. Pp. 275–286. Majoritatea referințelor la Filon din textele lui Origen sunt caracterizate de o vagitate a formulării, pe care o întâlnim și aici („unul dintre predecesorii noștri”). Cf. Runia D. T. Op. cit. P. 125.

408. Fr. 317 (despre Matei 14:6): „Un om rău, care iubește lucrurile create (τά γενέσεως), își sărbătorește ziua de naștere precum Faraonul, dar nu vei găsi niciun sfânt care să-și sărbătorească ziua de naștere.”

409. ἐξεληλύθατε; προφήτην ἰδεῖν; O: ἐξήλθατε ἰδεῖν; προφήτην; O.

410. Fr. 318 (despre Matei 14:10): „Și acum iudeii ucid prorocirile, nu pe față, ci ca și cum ar fi în închisoare și în secret. Căci sunt morți și decapitați printre ei, fiindcă nu au lucrul principal [în profeție] - pe Iisus Hristos, Care este nevătămat printre noi, căci, zice el, «Niciun os al Lui nu se va zdrobi».”

411. Conform relatării lui Eusebiu din Cezareea, în tinerețea sa, în timpul persecuției sub Septimius Severus, Origen era atât de nerăbdător să înfrunte pericolul (ὁμόσε τοις κινδύνοις χωρεῖν) căutând martiriul alături de tatăl său, încât mama sa a trebuit să-i ascundă hainele ca să nu poată ieși din casă (Hist. Eccl. 6:2, 3-6). Dacă această relatare este corectă, atunci acest pasaj din CM (cum ar fi, de exemplu, CJ 28:23 sau CC 1:65) reflectă o schimbare a poziției lui Origen cu privire la martiriul la vârsta adultă. Eusebiu conține, de asemenea, o relatare despre tăria cu care Origen a îndurat închisoarea și tortura în timpul persecuției sub Decius (Hist. Eccl. 6, 39, 5).

412. Unul dintre O: unul dintre A.

413. Ceea ce se înțelege este că mila este πάθος, „suferință” sau „răbdare”. Această afirmație paradoxală, în care ideea platonică a impasibilității lui Dumnezeu (cf. PA 2:4:4; HN (l.) 23:2 // PG 12:718C; Sel. Ez. 16 // PG 13:809 D) este combinată cu afirmația capacității Sale de a suferi din iubire pentru oameni (cf. în special H. Ez. (l.) 6:6 // PG 13:714C-715A), poate fi văzută ca o formulă exemplară care exprimă specificitatea abordării lui Origen a acestei probleme. Pentru mai multe detalii, vezi: Kobusch T. Kann Gott leiden? Zu den philosophischen Grundlagen der Lehre von der Passibilitat Gottes bei Origenes // VC. 1992. Nr. 4. P. 328333; Fedou M. La Sagesse et le monde. Essai sur la christologie d'Origene. Paris, 1995. P. 323–328; Weinandy Th. Origen și suferința lui Dumnezeu // SP. 2001. XXXVI. P. 456–460.

414. Este tipic pentru Origen să interpreteze bolile trupești menționate în Scriptură ca alegorii ale viciilor spirituale. Cf., de exemplu, CM 13:4; 16:24; CJ 6:33, 166; Phil. 26:4.

Vezi în acest context: Bostock D. G. Medical Theory and Theology in Origen // Origeniana tertia. P. 191–199 (în special 192–193).

415. În traducerea sinodală: „mulți mor”. Grecescul κοιμώνται se poate referi atât la somn, cât și la moarte. Prefer prima opțiune doar pentru că, în acest context, Origen dezvoltă o metaforă a somnului spiritual pe baza acestui verset.

416. én Ierousalḗm O: épï to óros Siōn R.

417. hékastos O: ánthrōpos A.

418. O altă interpretare este aútoús. În acest caz, discursul ar trebui tradus astfel: „că ei (adică pâinile – A.S.) sunt prea puțini la număr”.

419. Termeni stoici (de exemplu, SVF II, 135; 223) care denotau sensul unei afirmații (lógos éndiáthetos) și expresia sa verbală externă (lógos prophorikós); au fost folosiți și de Filon (De vita Mosis, 2, 13, 129 etc.). Teofil din Antiohia i-a aplicat Logosului ca a doua Persoană a Treimii (Ad Aut. 2, 10; 2, 22), făcând distincție între existența veșnică a Logosului ca Minte a Tatălui și „nașterea” Sa pentru crearea lumii și îndeplinirea altor funcții economice. Origen folosește de obicei acești termeni aproape de sensul original (de exemplu, CC 6:65), dar o face rar, astfel încât este dificil de stabilit sensul lor conceptual precis în acest context. Întrucât ambii termeni sunt puși în contrast în el cu latura „senzuală” a Scripturii, rămâne de presupus că desemnează niveluri diferite ale sensului acesteia. Vezi și: Sch. M // PG 17:289A; Fr. J 118; Exp. Pr. // PG 17:252A; Sch. Ap. 9; Ex. Ps. // PG 17:132A.

420. Fr. 321 (despre Mt. 14:19): „Mântuitorul Își ridică ochii spre cer, îndreptându-ne spre Tatăl Său. Și a făcut aceasta pentru ca, prin minuni, să-L credem ca Dumnezeu și, pentru că El mulțumește și privește spre cer, să recunoaștem că este om” (posibil din Hrisostom).

421. O metaforă caracteristică limbii grecești antice (cf. LS, sv áktís), care corespundea unei teorii filosofice larg răspândite ce explica percepția vizuală prin acțiunea razelor emanate din ochii subiectului (de exemplu, la Platon în Timotei 45b-d; printre autorii creștini, vezi: Nemesia — De nat. hom. 7).

422. Presupunerea lui Origen este că cei doisprezece ucenici au fost cei care au adunat pâinea rămasă în coșuri.

423. Interpretez acest pasaj în conformitate cu interpretarea alegorică a celor cinci pâini sugerată de Origen în primul paragraf al acestui capitol.

424.

425. În legătură cu sensul spiritual al unor astfel de cuvinte în Scriptură, cf. Exod (l.) 10, 3 // PG 12, 371–373.

426. πασιν άνακλιθηναι O: άνακλῖναι πάντας A. Vezi 11, 19 și cca. 204.

427. În RA 1, 1, 6, Origen aplică termenul „monad” lui Dumnezeu pentru a sublinia faptul că El este o natură spirituală simplă, lipsită de orice complexitate.

428. Acest simbolism numeric este deja prezent în Filon: De mut. nom. 228; De spec. leg. 2, 122; 2, 176; De decal. 164 (GP 279, n. 2). Danielou notează despre acest loc că semnificația simbolică a numărului 50 are rădăcini biblice, iar 100 are rădăcini elenistice (vezi: Danielou J. Origen. P. 185).

429. Această expresie implică aparent o legătură între numele lui Dumnezeu și esența Sa, astfel încât apropierea de numele lui Isus înseamnă apropierea de cunoașterea misterelor divine (cf. GP 282–284, n. 3, unde se fac referiri în acest sens la PE 24, 2; EM 46). Vezi și: Dillon J. Puterea magică a numelor în Origen și platonismul ulterior // Origeniana tertia. P. 203–216; Janovitz N. Teorii ale numelor divine în Origen și Pseudo-Dionisie // HR. 1991. Nr. 4. P. 359–372.

430. Cf. 10, 1.

431. Sau „cei care trec [pe partea cealaltă]”, transeuntes, așa cum se menționează în textul latin HN 19, 4 // PG 12, 725B. Vezi în general: Wutz F. Onomastica Sacra: Untersuchungen zum Liber Interpretationum Nominum Hebraicorum des Hl. Hieronymus (TU 3 Reihe, 11 Bd.). Leipzig, 1914–1915; Hanson R. PC Interpretations of Hebrew Names in Origen // VC. 1956. Nr. 2. P. 103–123. Acești cercetători, în special, au arătat că cel mai adesea Origen nu a inventat el însuși acest tip de etimologie, ci s-a bazat pe diverse surse (ceea ce este confirmat indirect la începutul lui 11, 6). Dar cf. mai jos 11, 16.

432. În Aland, mențiunea „mijlocul mării” este exclusă din textul principal al lui Matei 14:24 și apare doar în aparat.

433. Origen insistă din nou asupra „exactității Scripturii”, dar nu dezvăluie care este sensul conceptual al acestei „exactități” în acest caz.

434. Fr. 325 (despre Matei 14:22): „Aceasta arată inseparabilitatea lor de El și lipsa lor completă de voință de a se despărți de Domnul. Constrângerea consta în porunca dată cu insistență.”

435. τά ύδατα O: τήν θάλασσαν A.

436.

437. Etimologia acceptată în epoca patristică este „grădina conducătorilor” (GP 294, n. 1).

438. Conjectura lui Klostermann (GP 295, n. 2).

439. Cf. mai jos 11, 19. Origen se joacă cu diversele sensuri ale verbului ἀπολύω („a elibera”, „a ierta”) și cu cuvinte cu aceeași rădăcină.

440. Fr. 326 (despre Mt. 14:13, 23): „Isus Se retrage în pustiu și se suie pe munte să se roage, învățându-ne [care sunt stările necesare] pentru rugăciune” (posibil referindu-se la Hrisostom).

441. Sau: „experimentând o măsură cuvenită de suferință”.

442. „Tatăl întunericului și al viciului” este diavolul (cf. Exod (l.) 8, 6 // PG 12, 359C; Fr. CCor. 18, 110–111; Exp. rrov. // PG 17, 205B); fiul său sau „împotrivitorul” din 2 Tesaloniceni 2:4 este Anticristul (CJ 20, 21, 174; CC 6, 45), opus lui Hristos (CC 6, 79; CMs. P. 96–97; Sel. Ps. // PG 12, 1141A). În legătură cu duhul opus Duhului Sfânt, cf. CM 12, 20, unde Origen sugerează și existența unui fel de „anti-treime”.

443. Cf. GP 301: d'autres que les disciples. În principiu, s-ar putea traduce „alții dintre discipoli” sau pur și simplu „alți discipoli”, adică în acest caz Origen îi pune în contrast pe discipolii care erau în corabie cu toți ceilalți discipoli (cf. Hue în PG 13, 923B: nec enim alios discipulos arbitror id dixisse).

444. Vezi nota 183.

445. Cf. GP 302, nr. 2.

446. Origen pare să presupună că utilizarea unor forme diferite, dar provenite dintr-o rădăcină comună, διεσώθησαν și σέσωκέ, trebuie să aibă un anumit sens conceptual.

447. αύτω O: τω Ίησου A.

448. În diferite tradiții, textul Decalogului (Ex. 20,2-17; Deut. 5,6-21) este împărțit în porunci separate în moduri diferite. Origen se ghidează după tradiția iudaică, în timp ce mai târziu, datorită Fericitului Augustin, în Biserica Catolică a dominat o versiune alternativă, conform căreia porunca de a-și cinsti tatăl și mama ar fi a patra (cf. GP 310, nr. 1).

449. έαν άνθρωπος - και O: άνθρωπος άνθρωπος, δς άν - η R.

450. τελευτάτω O: θανατούσθω R.

451. θανάτφ τελευτάτω O: τελευτήσει θανάτφ R.

452. Exod 21:15, 17 în traducerea sinodală.

453. O referință vagă, foarte tipică pentru Origen, la contactele sale personale cu reprezentanți ai iudaismului contemporan. Cf.: Lange N. R. M., de Jewish Influence on Origen // Origeniana prima. P. 226.

454. Semnificația precisă și gradul de istoricitate al practicii korbanului descrise în Matei 15:5–6 sunt subiect de dezbatere. Vezi, de exemplu, Bruner, F. D. Matthew, A Commentary. Volume II: The Churchbook, Matthew 13–28. Grand Rapids; Cambridge, 2004, pp. 87–88; Keener, K. S. A Commentary on the Gospel of Matthew. Grand Rapids; Cambridge, 1999, pp. 410–411. Din descrierea lui Origen se pare că fariseii și scribii au obținut beneficii materiale directe de pe urma korbanului, dar conform unei alte versiuni răspândite, ar fi putut fi cei care au făcut ofranda lui Dumnezeu în acest fel, deoarece se presupunea că era de natură formală și ei continuau să dețină de fapt mijloacele care constituiau acest dar (vezi GP 121–123).

455. Referirea este la prezbiteri, dar același cuvânt grecesc este folosit în Matei 15:2 pentru a-i desemna pe bătrânii sau „bătrânii” evrei.

456. Adică să-i ajuți în același timp atât pe cei dragi, cât și pe cei săraci.

457. Adică fariseii. Origen continuă să argumenteze în numele lui Isus. Cf. mai sus 10, 1.

458. Ar fi poate mai natural să traducem: „de teamă ca nu cumva” etc. (cf. Hue în PG 13, 935B: ne transgrediantur), dar în acest caz nu este clar cum respectarea poruncii de a se spăla pe mâini ar putea duce la o încălcare a poruncii de a-și onora tatăl și mama.

459. Origen s-ar putea referi la cărțile pierdute ale CM (GP 320, n. 3). Cf. 10:9, unde se spune că Matei a transmis într-o formă prescurtată porunca de a onora părinții din Legea mozaică.

460. Cf. aparatul din ediția lui Ralphs pentru Isaia 29:13.

461. Lit.: „cu buze”.

462. Aceasta se referă la paturile de masă.

463. Ebioniții au fost o sectă iudeo-creștină din secolele II-III d.Hr., care predica, în special, necesitatea respectării Legii mozaice (cf. în acest context Gen. (l.) 3, 5 // PG 12, 179A; CMs (l.) 79 // PG 13, 1728C). Întrucât numele acestei secte poate fi tradus din ebraică prin „sărac”, Origen a susținut că au fost numiți astfel în sens figurat - din cauza „sărăciei” spirituale caracteristice interpretării lor a legii (CC 2, 1), credinței lor în Isus (CM 16, 12) sau pur și simplu gândurilor lor (RA 4, 3, 8 (22)). El a distins, de asemenea, două varietăți de ebioniți: unii credeau în nașterea lui Hristos din Fecioară, alții nu (CC 5, 61; aceștia din urmă sunt menționați și în HL (l.) 17, 4 // SC 87. P. 254). Aceste idei origeniene sunt apoi reproduse de Eusebiu (Hist. Eccl. 3, 27; 6, 17). Vezi și: HJr 19, 12; Fr. L 212.

464. το έξερχόμενον O: το έκπορευόμενον A.

465. Traducere sinodală - Sir. 28, 29.

466. „Indiferent” (τα άδιάφορα) este un termen stoic (SVF III 70; 117 etc.). Conform stoicilor, doar virtutea și viciul sunt bune și rele, iar așa-numitele „bunuri externe” și „corporale”, inclusiv viața și moartea, sunt de fapt indiferente față de valoare. Origen împărtășește această concepție stoică. Cf. CC 4:45; 4:65; 6:54–55; 6:73; Filipeni 26:1; CJ 20:25, 224–226; 20:39, 363–366; CM 13:9.

467. παρίστησι O: παραστήσει A.

468. είχεν O: εχων A.

469. Fr. 329 (despre Matei 15:11): „Legea a stabilit ce trebuie să mâncăm și de la ce trebuie să ne abținem. Nu pentru că mâncarea produce puritate sau impuritate a gândului, ci pentru ca să nu căutăm totul cu buze nestăpânite, precum animalele, și să nu facem plăcere din mâncare. De aceea [legea] a zis: «Să nu mâncați grăsime și sânge» (Lev. 3:17) - prima, pentru că îngrașă trupul și încurajează desfrânarea, iar a doua - ca ceva animalic și sălbatic. Să nu ne mirăm dacă, deși legea interzice acest lucru, Domnul pare să introducă opusul [învățăturii], ca și cum nu ar exista nicio impuritate trupească. Căci ceea ce este în lege se referă mai mult la omul exterior, dar [învățătura] Domnului - la cel interior.” Ultimele două fraze din ediția lui Klostermann sunt considerate ca nederivate în mod cert din Origen.

470. cf. Matei 7, 29; 8, 27; 9, 33; 13, 54; 15, 31 etc. (GP 334, a).

471. În O: εστιν A.

472. Urmăresc una dintre posibilele traduceri ale acestei sintagme din Noul Testament. Vezi, de exemplu: Harris M. J. Coloseni și Filemon. Grand Rapids, 1991. P. 129–130.

473. Vezi nota 55.

474. Fr. 332 (despre Matei 15:13): „Și ce vom zice în legătură cu [cuvintele]: «Eu am plantat, Apolo a udat»? Dar să vedem dacă [această întrebare nu este rezolvată de cuvintele] «Dumnezeu a dat creșterea» (1 Corinteni 3:6) și «suntem împreună lucrători cu Dumnezeu» (1 Corinteni 3:9). Căci suntem împreună lucrători cu Dumnezeu, care sădește și lucrează împreună [cu noi].”

475. Fr. 331 (despre Mt. 15:11-14): „Învățătura (cf. Ioan 6:60) părea ciudată despre mâncarea împotriva obiceiului, ceea ce, după cuvintele legii, spurcă pe om. Cine s-a spălat nu are nevoie să-și spele mâinile, așa cum a învățat Cel ce a zis: «În afară poate de picioarele Mele» (cf. Ioan 13:10). De aceea, ucenicii care au mâncat pâinea nu și-au spălat mâinile. Fariseii însă, necunoscând puterea Cuvântului, s-au poticnit. Cine umblă în întuneric se poticnește, sau este orb și n-are călăuză. Iar cei ce au părăsit cu adevărat

«lumina adevărată» (Ioan 1:9), care mai înainte pregătise și netezise [pentru ei] calea cea bună și i-a călăuzit în pustie, au umblat în întuneric. De aceea Mântuitorul spune: «Lăsați-i în pace, că sunt orbi».”

476. Fr. 333 (despre Matei 15:13-14): „Planta care nu este de la Dumnezeu este tot ceea ce este în afara lui Dumnezeu, care va fi dezrădăcinată. Cel care îi corespunde în calitate (πεποιωμένος) este orb.”

477. Fr. 334 (despre Mt. 15:13): „Maniheii, dorind să arate că legea nu aparține Tatălui lui Hristos, au folosit această mărturie, abătându-se de la adevăr pe cât posibil. Căci nu vorbește despre un mod de viață conform legii, ci despre o sectă (αίρέσεως) a fariseilor, care, prin propriile lor invenții, sugerau celor care îi credeau multe [lucruri] contrare legii, așa cum reiese și din faptul că mai sus Domnul Însuși îi denunță clar.” Klostermann consideră acest pasaj neautentic, dar, cu excepția menționării maniheilor, conținutul său este apropiat de ceea ce spune Origen în acest capitol al CM.

478. Așa-numiții „credincioși simpli” (άκεραιότεροι; απλούστεροι; simpliciores) sunt un obiect constant al criticii lui Origen. Vezi în acest context: Hallstrom G. Fides simpliciorum conform lui Origen din Alexandria. Helsinki, 1984. Giraud, pe baza contextului, care vorbește despre puritate și impuritate, preferă în acest caz să traducă άκεραιότεροι ca „les gens qui n'ont pas de souillure”, adică „cei nepătați” sau „oameni fără impuritate” (GP 344–345, n. 1).

479. Giraud: par la parole seule, adică „doar prin cuvânt” (?) (GP 345). În opinia mea, Origen vrea să spună aici același lucru ca puțin mai jos: substanța hranei în sine nu pângărește și nu purifică pe credincios. Cf. Hue: non ex se (PG 13, 947D-950A).

480. Vezi nota 102.

481. Comparativ cu ediția obișnuită, Origen a modificat ordinea celor două părți ale acestei fraze.

482. Cf. L, sv.

483. Despre acest pasaj în legătură cu opiniile lui Origen despre Euharistie, vezi, de exemplu, Danielou J. Origen. P. 63–65; Crouzel H. Origene. P. 295–297; Lies L. Die dreigestaltige Eucharistie-auffassung nach SerMt 85 und 86 // Origeniana secunda. P. 205–214 (în special 212–214). Danielou și, într-o măsură și mai mare, Crouzel încearcă să demonstreze compatibilitatea fundamentală a abordării lui Origen cu ortodoxia (firește, în cazul lor, catolică), în timp ce Lies acordă mai multă atenție specificității conceptului lui Origen.

484. Adică, a raționa. Origen folosește un termen stoic comun.

485. ήθέλησε O: ηθελεν A.

486. Cf. CJ 10, 41, 286.

487. Cf. HEz (l.) 13, 4 (PG 13, 764B); HJes (l.) 14, 2 (SC 71. P. 325). Hanson admite că în acest caz avem de-a face cu o etimologie originală inventată chiar de Origen (Hanson R. P. C. Interpretări ale numelor ebraice în Origen. P. 104).

488. Literal: „părți”.

489. δεινώς O: κακώς A.

490. În acest caz, Origen se ghidează după textul ebraic. În Septuaginta: „după numărul îngerilor lui Dumnezeu” (GP 357, n. 5).

491. În legătură cu diferențele dintre cei drepți în procesul atingerii stării perfecte, cf. 10:3.

492. Literal: „cu lege spirituală”.

493. Acest tip de expresie terminologică bipartită („viciul și faptele sale corespunzătoare” sau „virtutea și faptele sale corespunzătoare”) este folosită în mod repetat de Origen (Fil. 26, 1-2; CC 6,54; Sel. Ps. // PG 12, 1581B). Are analogii în sursele stoice (SVF III, 75-76; 97a) și subliniază diferența dintre viciul sau virtutea în sine, ca stare internă a sufletului, și acțiunile externe corespunzătoare (cf. HJob. P. 369, 22-24).

494. Fr. 336 (despre Matei 15:21-28): „Femeia cananeană este un simbol al Bisericii, [formată] din neamuri. Căci neamurile, la început respinse, au fost apoi ridicate la nivelul de fii și au fost considerate vrednice de pâine, dar evreii au devenit câini, considerând că este drept să se hrănească cu firimituri mici, adică cu nimicnicia și insignifianța literei. Căci Tir înseamnă „constrângere”, Sidon „vânătoare”, femeia cananeană „pregătită pentru umilință”. De fapt, cei constrânși de viciu sunt neamurile, printre care se aflau demoni care vânează suflete. Ele sunt pregătite pentru umilință, dar cei drepți au fost pregătiți pentru măreție în Împărăția Cerurilor.”

495. Aland nu oferă versiuni alternative pentru acest verset, iar textul principal are un timp imperfect, indicând faptul că fiica conducătorului sinagogii era în pragul morții, dar nu era încă moartă (cf. GP 360, n. 2).

496. Interpretarea dezvoltată în acest capitol poate servi drept exemplu pentru ceea ce Danielou considera elementul „gnostic” în abordarea lui Origen asupra interpretării biblice (Danielou J. Origen. P. 191–199). Vezi și prefața.

497. Menționarea „clarviziunii” acestor suflete este probabil legată de faptul că Origen, urmându-l pe Filon (De congr. 51) și pe alții (vezi: Lucrările apologeților creștini antici. Pp. 578–579), a tradus cuvântul „Israel” prin „a-L vedea pe Dumnezeu” (HN (l.) 11, 4 // PG 12, 648B: mens videns Deum). Cf.: Hanson R. P. C. Interpretări ale numelor ebraice în Origen. P. 103, n. 6.

498. Fr. 337 (despre Mt. 15:22-28): „Isus nu răspunde femeii cananeene, împlinind legea și arătând puterea acestei femei în adevăr, care este vizibilă și în Biserică, [formată] din neamuri. Pâinea este doctrina, copiii sunt israeliții, câinii sunt neamurile din cauza [folosirii] idolatriei și a impurității vieții. Pe această bază, ea alcătuiește un discurs de apărare, spunând: «Deși sunt un câine, nu sunt o străină, ci a Ta și trebuie să primesc o parte, dacă nu din pâine, atunci cel puțin din firimituri.» A crede că chiar și cea mai mică parte din puterea Lui (pentru aceasta ea numește «o fărâmitură») este suficientă pentru a aduce vindecarea fiicei sale este un semn de credință excepțională. Astfel, femeia cananeeană se arată a fi plină de mare cunoaștere, smerenie și credință.” Klostermann indică posibile paralele în Hrisostom.

499. Cf. RA 4, 3, 8 (22).

500. Conform lui Giraud, în acest caz Origen îi are în vedere pe ebioniți (GP 365, n. 3; PA 4, 3, 8 (22) ar putea susține această versiune).

501. Un pasaj destul de obscur. Având în vedere sensul și, de asemenea, având în vedere posibila aluzie în acest caz la Romani 10:19 și Deut. 32:21, „nebun” ar fi în mod clar mai potrivit. Giraud sugerează că, dacă aceasta nu este o eroare de copist, Origen ar fi putut dori să spună că lucrurile „nebunești” și „nesemnificative” ale lumii pot fi numite raționale prin alegere divină (cf. GP 366, n. 1). În PG 13, 961B această parte a sintagmei este prezentată într-o versiune diferită, dar sensul nu devine mai satisfăcător: „... și a numit «ceea ce nu este» (1 Cor. 1:28), predând pe oamenii raționali (?) celor care au fost capabili să accepte «nebunia predicării» (1 Cor. 1:21)” etc.

502. ώς θεώ τω 'Ιησού O: αύτώ A.

503. ούκ εξεστι O: ούκ εστιν καλόν A.

504. Urmând interpretarea lui Giraud: „...a aduce o cantitate de putere, a se conforma capacității realităților acestei lumi” (GP 367–369). În acest caz, puterea lui Isus este limitată deoarece capacitatea acestei lumi de a o percepe este limitată. O altă traducere posibilă este: „[Isus] a adus o putere limitată conform căreia El a perceput realitatea acestei lumi” (cf. Hué în PG 13, 963A: mensuram potestatis, secundum quam res mundanas continuebat, attulisse).

505. Text sinodal - Ex. 22, 31.

506. Vezi nota 79.

507. Origen menționează foarte des drept cauză a căderii morale sau spirituale tocmai stările pasive, cum ar fi „neglijența” (άμέλεια — cf. PA 3:1, 13–14; CC 6:45; C 20:5, 32; Fr. Lam. 20; Sch. Ap. 30), „neatenția” (άπροσεξία — cf. RE 29:13; CC 7:69; CM 10:24) sau „frivolitatea” (ραθυμία — cf. Fr. Lam. 35; Sch. Ap. 30). Acest lucru este valabil și pentru căderea ființelor spirituale raționale în preexistență (cf. PA 2:9, 2).

508. γενέσθω O: γενηθήτω A.

509. Aluzie la fiica bolnavă a femeii cananeițe.

510. Fr. 338 (despre Matei 15:28): „După ce cuvântul a fost rostit, fapta nu întârzie. Căci Cel ce vorbește este Dumnezeu, rostirea este eficientă și puterea [Lui] este pretutindeni.”

511. Cf. CC 2, 48; HJr 18, 9; Fr. Ps. 28, 9; 103, 18. În HC (l.) 2, 11 (SC 37, p. 99) Origen afirmă că cerbul atrage șerpii din vizuinile lor cu respirația sa și se hrănește cu ei fără a suferi vătămări din cauza veninei lor. Idei similare se găsesc la diverși autori antici, de exemplu, la Aelian în De nat. anim. 2, 9. Autorii creștini folosesc această imagine, dându-i un sens alegoric asociat cu victoria lui Hristos sau a credinciosului asupra forțelor sau viciilor răului. Cf. Bas. Caes. Hom. Ps. // PG 29, 300A; Aug. Enarr. Ps. 43, 3 // PL 36, 465–466.

512. Fr. 339 (despre Matei 15:31): „Ei nu înțeleseseră încă vrednicia [divină] a Domnului nostru Iisus Hristos, că El lucrează vindecări cu putere desăvârșită (αὐτοδυνάμως), fiind El Însuși Cel prin Care Tatăl face toate lucrurile, ci credeau că El este un om care acționează dincolo de [capacitățile] omului și L-au lăudat pe Dumnezeu. Și atunci s-a împlinit ceea ce Domnul a spus Tatălui: «Te-am proslăvit pe pământ» (Ioan 17:4). Căci un om care face ceva miraculos nu-L proslăvește El însuși pe Dumnezeu, ci este proslăvit de Dumnezeu, primind o parte din puterea miraculoasă. Dar Hristos Însuși, care face minuni, Îl proslăvește pe Tatăl, arătându-Și puterea, care El Însuși este. Ei nu proslăvesc un alt Dumnezeu, decât al lui Israel, căci nu este altul, după nebunia lui Marcion, decât El singur.”

513. Adică bolnavii pe care i-au adus cu ei.

514. Literal: „înțelepciunea exactă a Evangheliilor”.

515. ἐπ' αὐτον O: ἐπ' αὐτοῖς A.

516. αὐτούς O: τούς ὀχλους A.

517. În traducerea sinodală, verbele ἀνακλιθηναι din Matei 14:19 și ἀναπεσεῖν din Matei 15:35 sunt redate în același mod – „a se așeza”. Întrucât Origen subliniază diferența dintre aceste verbe, am redat prima formă ca „a se așeza”, pe baza traducerii sinodale a versetelor din Luca 9:14 și Marcu 6:39, unde formele κατακλίνατε și ἀνακλῖναι sunt traduse prin verbul „a se așeza”.

518. Origen atrage atenția asupra faptului că în textul lui Ioan, în raport cu primul dintre cele două episoade comparate, sunt folosite formele ἀναπεσεῖν și εὐχαριστήσας, care la ceilalți evangheliști se găsesc doar în al doilea episod, căruia Origen însuși i-a dat imediat înainte de acesta o anumită semnificație fundamentală, deși nu a fost explicată.

519. Vezi nota 126.

520. Ieronim în Scrisoarea sa către Avitus scrie: „Potrivit lui Origen, diavolul nu este incapabil de virtute, ci doar nu este dispus să o accepte.”

521. În Apologia lui Pamphilus (capitolul 9), sfârșitul primei cărți spune astfel: „Cât despre noi, acestea nu sunt dogme; ci sunt spuse de dragul raționamentului, iar noi le respingem: acest lucru este spus doar pentru ca nimănui să nu i se pară că problema ridicată nu va fi supusă discuției.” Ieronim, într-o scrisoare către Avitus, remarcă: „La sfârșitul primei cărți, el (Origen) a argumentat pe larg despre faptul că un înger sau un suflet, sau un demon - care, în opinia sa, au o singură natură, dar voințe diferite - prin mare neglijență și iraționalitate pot deveni fiare și, în loc să îndure chinurile flăcării focului, pot mai degrabă dori să devină animale iraționale, să trăiască în ape și mări și să ia trupul uneia sau altei fiare, prin urmare, trebuie să ne temem de trupurile nu numai ale patrupedelor, ci și ale peștilor. Și în final, pentru a nu fi acuzați de învățătura lui Pitagora, care dovedește μετεμψύχως, - după un raționament atât de josnic, cu care a rănit sufletul cititorului, - spune: acestea, în opinia noastră, nu sunt dogme, ci doar cercetări și presupuneri și (cercetate de noi) cu scopul ca nimănui să nu i se pară că toate acestea sunt complet neatinse de noi.”

522. Ieronim în Scrisoarea sa către Avitus scrie: „În a doua carte (Origen) afirmă că există nenumărate lumi, că aceste foarte multe lumi, contrar lui Epicur, nu există simultan și nu sunt similare între ele, ci după sfârșitul unei lumi, începe o alta; că înainte de această lume a noastră a fost o altă lume, iar după ea va fi o alta, și după aceea o alta - și așa mai departe, una după alta. El se îndoiește dacă o lume va fi atât de asemănătoare cu alta în toate încât, aparent, nu vor diferi una de cealaltă în niciun fel, sau dacă o lume nu va fi niciodată complet similară cu alta până la punctul indiferenței complete.”

523. Cf. „Scrisoarea către Avitus” a lui Ieronim: „Origen așază focurile Gheenei și chinurile cu care Scriptura îi amenință pe păcătoși nu în pedepse, ci în conștiința păcătoșilor. Prin puterea tăriei lui Dumnezeu, o amintire deplină a păcatelor apare înaintea ochilor noștri și, ca și cum din niște semințe semănate în suflet, se ridică o întreagă recoltă de vicii și, înaintea privirii noastre, se întoarce o imagine completă a tot ceea ce este rușinos sau nelegiuit pe care l-am făcut în viață, iar mintea, contemplând poftele de altădată, este pedepsită prin arderea conștiinței și străpunsă de săgețile pocăinței.”